

BIBLIOTHECA INDICA
A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

श्रीमद्बालसेनदेवविरचितः

दानसागरः

DĀNASĀGARA

OF

BALLĀLA SENA

CRITICALLY EDITED WITH INTRODUCTION AND INDEX

BY

BHABATOSH BHATTACHARYA, M.A., B.L., Kāvyaśīrṣh

Sir William Jones Research Fellow

Work Number

274

Pusculus 4

Issue Number

1973

The Asiatic Society,
1 Park Street, Calcutta-16

1956

Published by the Asiatic Society
Calcutta
September, 1956

PK 4031
B2D2
1956

Price Rs. 6/-

Printed by The Calcutta Oriental Press Private Ltd.
9, Panchanan Ghose Lane, Calcutta-9

Chy
PREFACE

It is almost a decade ago when in August, 1947, Dr. Suniti Kumar Chatterji, M.A., D. Litt., former President of the Asiatic Society, suggested to me the idea of preparing a critical edition of the *Dānasāgara* of Ballāla Sena. It was also at his instance that the Council of the Society entrusted me in the next month with the preparation of the edition and lent me the MS. of the work in their collections. I then began my work on the basis of that solitary Society MS. but I soon found out that it would be extremely risky to do so with the help of that single MS., which was not only highly corrupt but also full of omissions. So I requisitioned through the Council of the Society the India Office MS. of the same work and collated it for my edition. During the interval of almost a year between the completion of my press copy and the beginning of printing I identified the copious quotations in the *Dānasāgara* from numerous original sources, so far as the latter were accessible in printed form. The text, covering 722 pages, has since been published in three fascicles between 1953 and 1955 as work no. 274 of the *Bibliotheca Indica* and the concluding fascicle, embodying the contents, bibliography, abbreviations, introduction, errata and index, is now presented to the public. This work is almost the earliest and most comprehensive digest on *Dāna*, as the *Dānakāṇḍa* of the *Kṛtyakalpataru*, its only predecessor by several decades, is decidedly shorter than and has not possibly been utilised by the present work. It is, moreover, one of the six digests, pronounced authoritative by MM. Dr. P.V. Kane in his *History of Dharmasāstra* vol. II (chapter on *Dāna*) but never utilised by him in that chapter, as it then existed in MSS. only. So a complete and critical edition of this work was a desideratum, which has been fulfilled, I think, to a large extent by its preparation in collation of two MSS. of different descent, as their respective omissions and misreadings clearly indicate and also by the exhaustive identification of the quotations, helping the correction and completion of the text in many places. The short English introduction misses, I hope, nothing important; and also, instead of being a repetition of Dr. Kane's otherwise

BENG

23516

comprehensive chapter on *Dāna*, it aims at supplying its minor deficiencies owing to its non-utilisation of the *Dānasāgara*.

My sincerest thanks are due to Dr. B. C. Law, Mr. Justice R. P. Mookerji and Dr. Suniti Kumar Chatterji, former Presidents of the Asiatic Society to Dr. N. Dutt, Dr. Sukumar Sen and Dr. S. K. De, to MM. Dr. P. V. Kane, and Pandit Nārāyaṇachandra Smṛtīrtha of Bhatpara, for advice and encouragement, offered to me in the various stages of this work from the preparation of its press copy to its final publication.

Bhatpara
(West Bengal)
15th June, 1956

Bhabatosh Bhattacharya

CONTENTS

	Page
Preface	III
Contents	V
Bibliography	VII
Abbreviations	IX
Contents of the Text	XI
Introduction	XV
Errata	LXIX
The Text	1-722
Index of vedic mantras with identification	723
„ „ non-vedic quarter-verses and part prose quotations	731

BIBLIOGRAPHY

(A) English

- A Vedic Concordance, by Maurice Bloomfield, Harvard Oriental Series, vol. X. 1906.
- History of Bengal, vol. I., edited by Dr. R.C. Majumdar and published by the Dacca University, 1943.
- History of Dharmaśāstra, vol. II., by MM. Dr. P.V. Kane, published by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, 1941.
- History of Smṛti in Bengal and Mithilā, by Rai Bahadur M.M. Chakravarti, Journal of the Asiatic Society of Bengal, Calcutta vol. XI (1915), pp.311-406.
- Studies in the Purāṇic records on Hindu rites and customs, by Dr. R.C. Hazra, Dacca University, 1940.

(B) Bengali

- Bāṅglā-deśera itihāsa (2nd edition), by Dr. R.C. Majumdar, published by the General Printers and Publishers Ltd., Calcutta, 1949.

(C) Sanskrit

- Āpastamba-dharmasūtra, edited by Bühler, Bombay Sanskrit Series.
- Baudhāyana-dharmasūtra, Mysore G. O. L. (=Government Oriental Library) Series, 1907.
- Dakṣa, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi-ūnaviṃśatisaṁhitāḥ' (Bengali script).
- Dānakriyākaumudī of Govindānanda, edited by MM. Kamalakṣṇa Smṛtītīrtha, B. I. (=Bibliotheca Indica), 1903.
- Dānasāgara of Ballāla Sena, partly printed edition with a Bengali introduction and translation, by Pandit Śyāmācaraṇa Kaviratna, Sāhitya Sabhā, Calcutta, 1914-1919.
- Gautama-dharmasūtra, Mysore G.O.L. Series.
- Hāratalā of Aniruddha Bhaṭṭa, edited by MM. Kamalakṣṇa Smṛtītīrtha, B. I., 1909.
- Kātyāyana, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi etc'.
- Kṛtyakalpataru of Lakṣmīdhara, Brahmacārikāṇḍa, edited by K.V. Rangaswami Aiyangar, vol. CVI, G.O.S. (=Gackwad's Oriental

- Series), Baroda, 1948; Dānakāṇḍa, edited by the same, vol. XCII, G.O.S., 1941.
- Kṛtyatattvārṇava of Srinātha Ācāryacūḍāmaṇi, Asiatic Society's MS. I.F. 45.
- Kṛtyaratnākara of Caṇḍeśvara, edited by MM. Kamalakṛṣṇa Smṛtīrtha, B. L., 1925.
- Likhita, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi etc. Mahābhārata, Bombay oblong edition.
- Manusmṛti with the bhāṣya of Medhātithi, edited by MM. Dr. Ganganath Jha, B. L., No. 256 (vols. I-III), 1936-39.
- Nirukta of Yāska, edited by Lakshman Sarup, Lahore, 1927.
- Pāṇini, as recast in the Siddhānta-kaumudī of Bhaṭṭoji Dīkṣita, Śrī Bālaṃanoramā Press, Madras, 1927.
- Rāmāyaṇa, North-western recension, edited by Viśvabandhu Shastri and published from Lahore, 1931-47.
- Smṛtitattva of Raghunandana (incorporating Āhnikatattva, Divya°, Dīkṣa°, Malamāsa°, Saṃskāra°, Suddhi° and Śrāddha° among 28 tattvas), vols. I and II, edited by Jivānanda Vidyāsāgara, Calcutta, 1895.
- Vasiṣṭha-dharmasūtra, edited by A.A. Führer, Poona, 1930.
- Vyāsa, edited by Bhavānīcharaṇa Banerji, Calcutta in 'Atryādi etc'.
- Yājñavalkya-smṛti, published with the Aparāka, a commentary on the above, Ānandśarama Press, Poona, 1903-4.
- Yogi-yājñavalkya-smṛti, edited as Bṛhat-yogi-yājñavalkya-smṛti by Swāmī Kuvalayānanda and Pandit Raghunāthāśāstrī Kokaje, Lonavla (Poona), 1951.

The Purāṇas (published by the Veṅkaṭeśvara Press, Bombay)

Agnipurāṇa	Padmapurāṇa
Bhaviṣyapurāṇa	Varāhapurāṇa
Kālikapurāṇa	Vāmanapurāṇa
Kūrmapurāṇa	Vāyupurāṇa
Liṅgapurāṇa	Viṣṇudharmottara-(purāṇa)
Matsyapurāṇa	Viṣṇupurāṇa
Mārkaṇḍeyapurāṇa	

A.P.	= Agnipurāṇa
A.V.	= Atharvaveda
A.T.	= Āhnikatattva
Āps.	= Āpastamba-Śrauta-Sūtra, edited by Dr. Richard Garbe B. I., 1882-1892
b.p.	= bracketed portion
Baudh.	= Baudhāyana-dharmasūtra
Bh.P.	= Bhaviṣyapurāṇa
Con.	= conjectural
D.K.	= Dānakāṇḍa of Kṛtyakalpataru
D.S.	= Dānasāgara
Div.T.	= Divyatattva
Dīk.T.	= Dīkṣātattva
Gautama	= Gautamadharmasūtra
K.P.	= Kūrmapurāṇa
K.R.	= Kṛtyaratnākara
Kāuś.	= Kauśika-sūtra of the Atharvaveda, edited by Maurice Bloomfield in vol. XIV of the Journal of the American Oriental Society, New Haven, 1890.
L.P.	= Liṅgapurāṇa
Manu	= Manusmṛti
M.bh.	= Mahābhārata
M.P.	= Matsyapurāṇa
Mārkaṇḍeya P.	= Mārkaṇḍeyapurāṇa
N.W.	= North-western recension (of the Rāmāyaṇa)
Padma P.	= Padmapurāṇa
Raghu	= Raghunandana
R.V.	= Ṛgveda
R.V.Kh.	= Khilas of the Ṛgveda, taken from Aufrecht's edition of the Ṛgveda, vol. II, pp. 672 ff.
SMB	= Sāma-Mantra-Brāhmaṇa, 1. Prapāṭhaka, Halle, 1901
Sṃ.T.	= Saṃskāratattva
Varāha P.	= Varāhapurāṇa
Vāmana P.	= Vāmanapurāṇa

Vāyu P.	= Vāyupurāṇa
Viṣṇu P.	= Viṣṇupurāṇa
V.D.	= Viṣṇudharmottara
Yāj.	= Yājñavalkyaśmṛti
अथर्व	= अथर्ववेदः
अनु	= अनुशासनपर्व (महाभारतस्य)
वन	= वनप्रश्न " "
वि. ध.	= विष्णुधर्मोत्तरम्
शान्ति	= शान्तिपर्व (महाभारतस्य)

CONTENTS OF THE TEXT

उपक्रमणिका :—	पृः	पृः
मङ्गलाचरणम्	१	द्रव्यगणपरिभाषा ... ६४
ग्रन्थकृतपरिचयः	"	श्रीषधिगणः ... ६५
ग्रन्थकृतप्रार्थना	२	अष्टादशधान्यानि ... "
संशुद्धीतग्रन्थनामानि	"	सर्वौषधितणः ... "
दाननामानि	३	सर्वगन्धः ... ६६
अनुकृतानामि	६	सर्वरत्नगणो रत्नाचलोक्तः ... "
असंशुद्धीतग्रन्थनामानि	"	सर्वरसगणः ... "
मुखबन्धः	८	सर्वधातुगणः ... "
ब्राह्मणप्रशंसा	६	मुख्यद्रव्यालामे तत्-
दानप्रशंसा	१२	प्रतिनिधिपरिभाषा ... ६७
पात्रप्रशंसा	१४	मानपरिभाषा ... ६८
पालापवादः	२४	विष्णुदैवतमहादानावर्तः(१) ७०-१८४
दानस्वरूपम्	२८	महादानप्रशंसा ... ७०
कर्त्ता	३२	दानानुष्ठानम् ... ७१
श्रद्धा	"	तुलापुरुषमहादानम् ... ७२-६४
दानकालाः	३४	प्रथमदिनकृत्यम् ... ८०
पुरयदेशाः	३५	द्वितीयदिनकृत्यम् ... ८२
देशस्वरूपम्	४०	तृतीयदिनकृत्यम् ... ८४
दानापवादः	४२	हिरण्यगर्भमहादानम् ... ८५
असहानम्	४५	ब्रह्माण्ड " ... १०३
दानविधिः	४७	कल्पपादप " ... १०६
प्रतिग्रहविधिः	४८	गोसहस्र " ... ११५
परिभाषा	५१	कामधेनु " ... १२४
प्रमादकर्तृधर्माः	५६	हिरण्यश्व " ... १३०
अशक्तकर्तृधर्माः	५७	हिरण्यश्वरथ " ... १३५
उपवासग्रहणपरिभाषा	५८	हेमहस्तिरथ " ... १४०
नक्तपरिभाषा	५६	पञ्चलाङ्गलक " ... १४५
होमपरिभाषा	६०	धरा " ... १५२
जपपरिभाषा	६२	विश्वनाभ " ... १५८
		महाकल्पलता " ... १६४

	पृ:		पृ:
सप्तसागरमहादानम् ...	१७०	अनलकृतबहुगवीदानावर्तः (७)	२६७
रत्नधेनु ..	१७४	विष्णुदेवतधूम्रदानावर्तः (८-९)	३०० ३११
महाभूतघट ..	१८१	अनलकृतपुष्पदानावर्तः (८)	३००
विष्णुदेवताचलदानावर्तः (२) १८५-२१६		अनलकृतवृषदानावर्तः (६)	३०६
अचलदानप्रशंसा ...	१८५	गवाहिकदानावर्तः (१०)	३१२
धान्याचलदानम् ...	१८६	विष्णुदेवतभूमिदानावर्तः (११) ३१६-३३८	
लवणाचलदानम् ...	२०२	भूमिदानप्रशंसा	३१६
गुडाचलदानम् ...	२०४	देयभूमिपरिभाषा	३२०
सुवर्णाचलदानम् ...	२०६	फलपरिमाणपरिभाषा	३२१
तिलाचलदानम् ...	२०८	दानायोग्यभूमिः	३२१
कार्पासाचलदानम् ...	२१०	दानम्	"
घृताचलदानम् ...	२११	प्रजापतिदेवतासनदानावर्तः (१२)	३३६
रक्षाचलदानम् ...	२१३	वरुणदेवतवारिदानावर्तः (१३) ३४१ ३४६	
रीप्याचलदानम् ...	२१४	वारिदानप्रशंसा	३४१
शर्कराचलदानम् ...	२१७	दानम्	"
रुद्रदेवतस्वरूपधेनुसहित-		शौचक्षानान्यजलदानम्	३४४
विष्णुदेवतधेनुदानावर्तः (३) २२०-२४४		विष्णुदेवततैजसपाशदानावर्तः (१४)	३४०
तिलधेनुदानम्	२३१	वरुणदेवतजलपालदानावर्तः (१५)	३४४
घृतधेनुदानम्	२३४	प्रजापतिदेवताघ्नदानावर्तः (१६) ३४७-३७४	
विष्णुधर्मोक्तधेनुदानानि २३८-२४६		अन्नदानस्तुतिः	३४७
अलधेनुदानम्	२३८	अन्नदानधर्माः	३४६
तिलधेनुदानम्	२४१	अन्नदानविशेषे फलविशेषपरिभाषा	"
घृतधेनुदानम्	२४४	सामान्यान्नदानम्	३६०
विष्णुधर्मोक्तरोक्तधेनुदानानि २४७-२४४		विशेषान्नदानम्	३६४
घृतधेनुदानम्	२४७	विष्णुदेवतभक्ष्यदानावर्तः (१७)	३७६
जलधेनुदानम्	२४०	सोमदेवतलवणदानावर्तः (१८)	३७७
तिलधेनुदानम्	२४३	विष्णुदेवतघृतदानावर्तः (१९)	३७८-३८१
रुद्रदेवतगवीदानावर्तः (४-७) २४६-२६६		घृतदानप्रशंसा	३७८
परिभाषा	२४८	दानम्	"
अदेवा गीः ..	"	विष्णुदेवतदधिदानावर्तः (२०)	३८२
अलकृतगवीदानावर्तः (४) २६० २८६		विष्णुदेवतक्षीरदानावर्तः (२१)	३८४
अलकृतबहुगवीदानावर्तः (५) २६०		सोमदेवतक्षुरसदानावर्तः (२२)	३८६
अनलकृतगवीदानावर्तः (६) २६२		विष्णुदेवतपानकदानावर्तः (२३)	३८८

	पृ:		पृ:
वनस्पतिदेवतफलदानावर्तः (२४)	३६०	विद्यादानपात्राणि	४७७
विष्णुदेवतमधुदानावर्तः (२५)	३६३	पुस्तकलिखनारम्भः	४७८
विष्णुदेवताभ्यङ्गदानावर्तः (२६)	३६५	सरयन्त्रविधिः	"
गन्धर्वदेवतगन्धदानावर्तः (२७)	३६७	पञ्चसधयविधिः	"
गन्धर्वदेवतधूपदानावर्तः (२८)	४००	मसी निर्माणम्	४७६
गन्धर्वदेवतानुलोपनदानावर्तः (२९)	४०२	लेखनीयष्टिकानिर्माणम्	"
नानादेवतपुष्पदानावर्तः (३०)	४०४	आदर्शपुस्तकारोपणम्	"
बृहस्पतिदेवतवस्त्रदानावर्तः (३१) ४०७-४१३		लेखकस्थालङ्कारादिदानपूर्वक-	
वस्त्रदानप्रशंसा	४०७	लिखनारम्भः	४००
दानम्	"	शोधनविधिः	"
विष्णुदेवतयज्ञोपवीतदानावर्तः (३२)	४१४	देवायतननिवेदनविधिः	४८१
अग्निदेवतसुवर्णदानावर्तः (३३) ४१४-४३४		श्रोतृपाठकगुरुश्लासहितव्याख्यान-	
सुवर्णदानपरिभाषा	४१६	विधिः	४८२
अनियतसुवर्णदानम्	४१७	व्याख्यायां विधिनियमविधिः	४८४
अग्निदेवतरूप्यदानावर्तः (३४)	४३५	पाठकम्	४८५
विष्णुदेवतालङ्कारदानावर्तः (३५)	४३७	चिन्ताविधिः	"
विष्णुदेवतरत्नदानावर्तः (३६)	४३६	शास्त्रव्याख्यासमाप्तिकृत्यम्	४८६
विष्णुदेवतगृहदानावर्तः (३७) ४४१-४४८		ब्राह्मणाय दानम्	"
सोपकरणगृहदानानि	४४१	शास्त्रानुष्ठानम्	"
अनुपकरणगृहदानम्	४४७	विद्यादानफलम्	४८७
प्रतिश्रयदानावर्तः (३८)	४४६	विष्णुदेवतकल्पदानावर्तः (४४)	४६२
प्रजापतिदेवतशय्यादानावर्तः (३९)	४४३	प्रजापतिदेवतप्रेष्यदानावर्तः (४५)	४६५
विष्णुदेवतैन्धनदानावर्तः (४०)	४४६	प्रजापतिदेवतशस्यदानावर्तः (४६)	४६६
विष्णुदेवतदीपदानावर्तः (४१) ४४८-४६२		प्रजापतिदेवततिलदानावर्तः (४७) ४०५-४०८	
दीपदानस्तुतिः	४४८	तिलदानप्रशंसा	४०५
दीपदानपरिभाषा	४४६	दानम्	"
दानम्	"	वनस्पतिदेवतारामदानावर्तः (४८)	४०६
सरस्वतीदेवतपुराणदानावर्तः (४२) ४६३		वनस्पतिदेवतवृक्षदानावर्तः (४९)	४११
ब्रह्मदेवतविद्यादानावर्तः (४३) ४७२-४८१		विष्णुदेवतसम्भारदानावर्तः (५०)	४१४
विद्यादानप्रशंसा	४७२	नानादेवतपशुदानावर्तः (५१)	४१७
विद्यादानस्वरूपं तत्फलम्	४७३	प्रजापतिदेवतकृष्णाजिनदानावर्तः (५२)	४१६
गुरुप्रशंसा	४७६	प्रजापतिदेवतच्छत्रदानावर्तः (५३) ४३३-४३८	
		छत्रदानप्रशंसा	४३३
		दानम्	"

पृ:	पृ:
उत्तरानाग्निरौद्रेवतोपानदानावर्तः (५४) ५३६	नानादेवत-नक्षत्रनियत-
नानादेवतयानदानावर्तः (५५) ५४४	तिथिदानावर्तः (६५) ६२२
प्रजापतिदेवतगजदानावर्तः (५६) ५४८	नानादेवतनक्षत्रदानावर्तः (६६) ६२८
यमदेवताभदानावर्तः (५७) ५५०	नानादेवत-मासव्यापि-
यमदेवतमहिषदानावर्तः (५८) ५५४	दानावर्तः (६७) ६३३
आरोग्यदानावर्तः (५९) ५५८	नानादेवत-संक्रान्तिदानावर्तः (६८) ६४६
अभयदानावर्तः (६०) ५६२	नानादेवत-श्रुतुदानावर्तः (६९) ६५२
वारदानावर्तः (६१) ५६८	नानादेवत-वत्सरदानावर्तः (७०) ६५७
नानादेवत-मासोपलक्षित-	नानादेवत-विप्रकीर्ण-
नियतदिनदानावर्तः (६२) ५६९	दानावर्तः (७१) ६५६
नानादेवतानियतमासिक-	सामान्यदेवतासम्प्रदानकदानावर्तः (७२) ६७२
तिथिदानावर्तः (६३) ५८३	सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः (७३) ६७८
नानादेवत-मासनियत-	महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः (७४) ६८७
तिथिदानावर्तः (६४) ५८६	भगवद्वासुदेवदानावर्तः (७५) ६९३

INTRODUCTION

Ms. MATERIALS

Three MSS. of the Dānasāgara have been collated for the present edition, viz. (1) (A)satic Society MS., No. I.A. 73 of the Society's Collection

- (2) MS. of (B)enoy Krishna Deva Bahadur of Calcutta and
(3) (I)ndia (O)ffice (of London) MSS. Nos. 719-20/1704-5, (the two MSS., being the two parts, have been considered as one).

References to these three MSS. have been abbreviated into A, B and I.O. respectively.

(1) MS. A

Of these A consists of 237 folios, those up to 160 being numbered in ink by the scribe himself and the rest with a few exceptions being numbered in pencil by some other person later on. As the folio 188 has been wrongly numbered as 189, so the numbers of all the subsequent folios up to the last but one have been incorrectly increased by one, while the last folio has been left without a number. The size of this MS. is 16½ in. by 5 in. and its condition is excellent. It contains 10 lines on a page and 45 to 60 letters in a line. Its script is Bengali of the early 19th. century and the numbers 21-3-05, added just at the end of the work, probably indicate that its copying was completed on March 21, 1805. It is, however, a very corrupt MS., being full of omissions, repetitions, wrong punctuations, spelling mistakes, misreadings and readings torn out of their proper contexts and placed elsewhere. It is an incomplete MS., ending abruptly with the word *dundubbiḥ* (which it reads as *dundubhim*) in l. 11, p. 715 of the present edition. Though it contains no colophon owing to its incompleteness, yet it records the date of composition of the work on folio 221 (a and b) in almost similar words as those printed in thick letters on p. 657 of the present edition.

(2) MS. B

(As collated from the readings in a partly printed edition)

About one-fifth portion of the present work, corresponding to pp. 1-151 of the present edition, was published in Devanāgarī characters with a Bengali introduction and translation (pp. 1-16, 1-316) by the late Pandit Śyāmācaraṇa Kaviratna from the Sāhitya Sabhā, Calcutta, between 1914-19. This edition was based upon the collation of three MSS., viz. our A and B MSS. and a third MS., belonging to Prācyavidyāmahārṇava Nagendranāth Vasu. The editor mentions in his Bengali introduction about the almost similarity of the readings of Vasu's MS. with those of MS. A and we have also not been able to secure MS. B but have satisfied ourselves with the readings of this MS., as recorded in Śyāmācaraṇa's edition, for purposes of collation up to 151 pages in our edition and have consequently marked these readings as from MS. B. It may be added here that its script is also Bengali.

[It may be mentioned in this connection that another shorter edition of the present work (pp. 1-2, 1-80 up to a certain portion of *dānāpavāda*, thus corresponding to pp. 1-44 of the present edition) was published in Bengali characters with a Bengali translation in the Sāhitya-saṁhitā, a Bengali journal of Calcutta. We learn from its preface that it utilised our B MS. and another MS., belonging to the collection of Prānakṣṇa Biswās of Khardah but we can get no information about its editor and the year of its publication, as the title page of this edition is missing in our copy. It may be added here that the above-mentioned Khardah MS., which is also in Bengali script and now deposited in the collection (no. 1374) of the Vāṅgīya Sāhitya Parishat of Calcutta, is not only extremely corrupt but its folios are in a very tottering condition.]

(3.) I. O. MS.

It consists of two parts, the folios of the respective parts being 1-154 and 155-309 (wrongly described as 709 in the India Office Catalogue). Its size is 15 $\frac{3}{4}$ in. by 5 in. and its condition is also excellent. Its

script is modern Bengali handwriting and it contains 8 lines on a page and 55 letters on the average in a line. It is almost complete and its readings are on the whole correct, but there are in several places omissions and mistakes, though not of a serious character. The five concluding folios (305-9) contain a table of contents of the whole work.

THE AUTHOR

Of the eight topics, described in the 72 introductory verses of the present work (pp. 1-8), the following six are more important, dealing as they do with the author's own account of himself, of his two immediate ancestors and of his teacher, Aniruddha and with the sources and contents of his work :—

- (b) The author's own account of himself and of his father, grandfather and teacher
- (d) List of works consulted
- (e) List of dānas, specified in this work
- (f) " " not specified in this work
- (g) List of works not consulted
- (h) List of fifteen preliminaries to making gifts, described in the just following introductory chapter (pp. 9-69).

The (a) and (c) topics deal respectively with 'obeisance to the Brāhmaṇas' and 'the author's request to the Brāhmaṇas of successive ages to follow his present work.' The topic (b) is now described below.

'The Sena dynasty sprung out of the Moon, the only friend of the whole world—the dynasty which is great owing to its strict observance of the Vedic rites, the boundary mountain, as it were, of the conduct of the Kṣatriyas and the veritable limit of the prevalence of the good customs, got afraid of the advent of the Kali age and which possesses the beauty of a pearl necklace, the good acts of its members standing for the transparent gems and its line of succession, ever filled with manly qualities, effulgent with those gem-like good acts, serving the purpose of the connecting thread of the necklace. In that very dynasty

was born HEMANTA SENA, who was, as it were, the hemanta (i.e. late autumn) season incarnate, having beautified the good roads (or good ways of living, in case of the king), being attractive for big and steady shades (or patronage, in case of the king) and hence easily accessible by the good for pleasant and unrestricted enjoyment (or utilisation, in case of the king), serving as a moving wish-fulfilling tree (*kalpadrumo¹ jaṅgamah*), being naturally produced by the

1 Mr. Rangaswami Aiyangar says on p. 59 of his introduction to the edition of the *Dānakāṇḍa* of the *Kṛtyakalpataru* (G.O.S., vol. XCII, 1941), 'The *Dānasāgara* of Ballāla Sena (composed in śaka 1091), i.e. A.D. 1161-69 [sic, 1169-70]) refers to the *Kalpataru*.' Though the learned editor quotes in Appendix B of the above edition the 72 introductory verses in full and the five concluding verses of the *Dānasāgara* and simply prints with a waving line the above Sanskrit word (i.e. *Kalpadrumo*), occurring in intro. v. 3, yet he nowhere proves his above assertion. The Sanskrit phrase in question (i.e. *Kalpadrumo jaṅgamah*) is an epithet only to *hemantah*, just following it and placed as it is in a verse of *double entedre*, admits of a two-fold interpretation, viz. the hemanta (i.e. late autumn) season and the king Hemanta Sena, grandfather of our author, Ballāla Sena. Our author, however, nowhere mentions any commentary or digest, not to speak of the *Kṛtyakalpataru*, in his long list of works consulted and also nowhere quotes a single word from the above-mentioned digest. Moreover, the word '*Kalpadruma*' means 'a wish-fulfilling tree' only and though its synonym '*Kalpataru*' may also be used as an abbreviation of the name of the digest in question, yet there is no warrant here for introducing this far-fetched interpretation of the innocent word '*Kalpadruma*', simply because the composition of the *Kṛtyakalpataru* preceded that of the *Dānasāgara* by several decades (the two works being produced in the first and second halves respectively of the 12th century). The late M.M. Chakravarti also says on p. 361 of his 'History of Smṛti in Bengal and Mithilā' (J.A.S.B., vol. XI, 1915, pp. 311-406), 'Firstly in the Bengal School, Aniruddha was the earliest to quote the work (i.e. *Kṛtyakalpataru*) as authority and Ballāla Sena's *Ācārasāgara*, *Pratiṣṭhāsāgara* and *Dānasāgara* seem to have felt its influence.' Two works of Aniruddha have so far been published, viz. *Hāralatā* (B. I., 1909) and *Pitṛdayitā* (Sanskrit Sāhitya Pariṣat, 1924). So it is likely that Chakravarti might have at least, consulted the printed edition of the former work, viz. *Hāralatā* before making the above remark about Aniruddha's indebtedness to the *Kṛtyakalpataru*, as the former had been published six years before the publication of his above paper. But curiously enough, the index

destruction of the antagonistic lotus-breeding lakes (or being raised by his inherent good qualities as manifested in excavating lotus-breeding lakes even for his enemies, in case of the king) and thus being of serene greatness. He was succeeded by the king VIJAYA SENA, bowing down to whom and carrying whose behests like garlands in their crests the members of other great royal dynasties served like the banners of victory in all possible directions. From this king was born the king BALLALA, the premier source of the rise of merits and the best of all kings—BALLALA, who, having attained royal fortunes (or looking beautiful, in case of the cloud), drenched the entire world with his spotless fame (or paddy crops of the fields, looking white like spotless fame owing to the effects of heat, in case of the cloud) and also all the directions with the torrential flow of the waters, attending his gifts (or flowing as exuberance from the bodies of the maddened elephants, presiding over the cardinal directions, in case of the cloud) and thus served as an untimely cloud, allaying the heat (i.e. torments) of poverty of those, stricken with the same. Just as the slayer of the demon Vṛtra (i.e. Indra, the king of gods) has got the Lord of speech (i.e. Brhaspati) as his spiritual preceptor, so this Ballāla possesses ANIRUDDHA as his teacher—ANIRUDDHA, the most revered man in the Varendrī land (i.e. North Bengal) and the best one to expound the Vedas and interpret the Smṛtis, having ever active eyes, showing manifestations, produced

of the edition of the *Hāralatā* contains the names of Asahāya, Kāmadhenukāra (i.e. the author of the *Kāmadhenu*), Govindarāja, Bhojadeva, Viśvarūpa and Śaṅkhaadhara only and not that of the *Kṛtyakalpataru* or of its author Lakṣmīdhara in the list of commentators and digestwriters and we have also failed to find out any quotation from the last-named work and author in the *Hāralatā* even by a thorough examination. The same remark also applies to the *Pitṛdayitā*. No Mss. of the *Ācārasāgara* and *Pratiṣṭhāsāgara* of Ballāla Sena have so far come to light and the just published *Dānasāgara* of the same author contains, however, no quotation from the *Kṛtyakalpataru*, as stated above. So the above remark of Chakravarti about Aniruddha's and Ballāla Sena's indebtedness to the last-named digest is totally unfounded.

by a brilliant intellect, bent upon the shastric lore (*Sārasvata-brāhmaṇi*)², himself following the six prescribed avocations of a Brāhmaṇa and being the veritable store-house of the good and universally acknowledged as a truthful person. Having devoutly learnt the essence of all the Purāṇas and Smṛtis from this very teacher and being desirous of producing a digest on gifts to remove the accumulated sins of the Kali age but being at the same time doubtful of the success of his risky endeavour of ascertaining dharma, difficult to be ascertained, this king began honouring the lotus-like feet of the Brāhmaṇas. The Brāhmaṇs (lit. 'lords of the earth'), propitiated as they were with this incessant service (of this king Ballāla) assembled together and conferred upon the latter an efficacious boon, which clarified and resolved the doubts of the mind of the king who is hereby composing this work *Dānasāgara* as a result of the training, received by him from his teacher and as far as his own learning enables him to do so, for the welfare of those, who have got faith (in the subject of gifts).'

As the two verses, nos. 55 and 56, of the introductory portion containing the list of dānas, not specified in this work (topic f), incidentally refer to the names of the author's two other already composed works, viz. *Pratiṣṭhāsāgara* and *Ācārasāgara*, so the purport of those verses is now reproduced below:—

'The gifts relating to the dedication of reservoirs and temples have not been described in the present treatise as they have been fully

2 It is rather strange that Dr. R. C. Majumdar has read the above Sanskrit word as *sārasvata-brāhmaṇaḥ* and made a remark on p. 183 in his *Bāṅglā-desera itihāsa* (which is an abridged Bengali translation of his *History of Bengal* vol. I), the purport of which is given below:—

'It is inferred from Ballāla Sena's description of his teacher Aniruddha Bhaṭṭa that the latter was a Brāhmaṇa of the *Sārasvata* clan.'

Not only is the above reading, not found in any Ms. of the *Dānasāgara*, collated by us, including that of the India Office collection which reads *Sārasvatam brāhmaṇi* but also the above statement is in direct conflict with the colophon of Aniruddha's *Hāralatā*, wherein he describes himself as a *Campanāṭṭiya*, which is one of the subjects of the *Vārendra Brāhmaṇas* of Bengal.

treated in the *Pratiṣṭhāsāgara* and those, made in different parts of the year and described in the *Ādipurāṇa*, are also not exhaustively dealt with here, as they have been so treated in the *Ācārasāgara*. A hitherto-unknown work of our author, viz. *Vratasāgara*³ has also been mentioned twice in the present work on pp. 52 and 59 of the present edition. The last work of our author, viz. *Adbhutasāgara*⁴, left incomplete by him and finished by his son, the king Lakṣmaṇa Sena, brings up the number of his works to five, which are the following:—

Pratiṣṭhāsāgara, *Ācāra*°, *Vrata*°, *Dāna*° and *Adbhuta*°.

The topics (d) and (g) enumerate the lists of works consulted and not consulted respectively by our author. The purport of these two topics is set out below one after another.

Topic (d)—List of works consulted

The following 13 *Purāṇas* were consulted by our author for the composition of his *Dānasāgara*:—

The *Brahma*°, *Varāha*°, *Āgneya*° (i.e. *Agni*°) *Bhaviṣya*°, *Matsya*°, *Vāmana*°, *Vāyu*°, *Mārkaṇḍeya*°, *Viṣṇu*°. *Siva*°, *Skanda*°, *Padma*°, and *Kūrma*°.

The following 8 *Upapurāṇas* 'containing as they do chapters on dāna, as stated in the *Kūrma* and *Ādi Purāṇas*', were consulted by him:—

The *Ādi*°, *Sāmba*°, *Kālikā*°, *Nandi*°, *Āditya*°, *Narasimha*°, *Viṣṇu-dharmottara*° (by *Mārkaṇḍeya*) and *Viṣṇudharma*°.

3 शक्राशक्तोपुंसाधारण्य दक्षिणगोष्ठप्रज्ञालनजलानं हरिवंशोक्तं व्रतसागरीय-
कीव्रतवर्णयामनुसन्धेयम् (p. 52); व्रतसागरीय-मुखवन्ध-स्त्रीव्रतवर्णयामजनदन्त-
धावनादिनिषेधात् (p. 59). Vide also the present writer's paper, viz. Candēśvara's
indebtedness to Ballāla Sena (*Indian Culture*, vol. XI, pp. 141-144 at p. 144,
1945) for the discovery of the existence of this work by the present writer.

4 Edited by Muralidhar Jhā, Prabhākari and Co., Banaras, 1905. The opening verse tells us that it was begun in śaka 1039 (1167-68 A.D.) but was left unfinished and completed after his death by his son Lakṣmaṇa Sena, whom he had raised to the throne and from whom he had extracted a promise to finish the work.

The following 28 *Smṛtis* were consulted:—

Manu, Vasiṣṭha, Samvarta, Yājñavalkya, Gotama, Kātyāyana, Jābāla, Vyāsa, Dānabṛhaspati, Bṛhad-vaṣiṣṭha, Hārīta, Pulastya, Viṣṇu, Sātātapa, Yama, Yogi-yājñavalkya, Devala, Baudhāyana, Aṅgīrasa, Dānavyāsa, Bṛhaspati, Saṅkha-likhita, Āpastamba, Saṅhyāyana, Mahāvyaśa, Laghuvyāsa, Laghuhārīta and Chandogapariśiṣṭa of Kātyāyana.

The following three works were also consulted:—

The Rāmāyaṇa, Mahābhārata and Gopātha-brāhmaṇa.

We thus see from the above list that 52 works have been utilised by our author. If we compare this list with that given in the colophon (p. 721), we find that the latter list contains the names of 46 works only, the Ādi° and Viṣṇudharma° of the Upapurāṇa list and Samavarta, Gotama, Dānabṛhaspati, Bṛhad-vaṣiṣṭha, Viṣṇu, Yogi-yājñavalkya, Saṅkha-likhita and Vyāsa of the Smṛti list and also Gopāthabrāhmaṇa being omitted, Liṅga°, Paiṭhinasi and Dakṣa, which have been really utilised, being added and Devi° and Śrībhāgavata, which have nowhere been utilised by our author, being wrongly added in the colophon list. The real number of works consulted thus comes up to 55 only. A comparison of the names of works in the exhaustive index with the above consolidated list of the same shows that Chāgalēya, Marīci and Vṛddha-sātātapa have been quoted once, twice and once respectively over and above these 55 works, besides the four Vedas, Nirukta, Pāṇini and many other miscellaneous works, while Mahāvyaśa has never been quoted.

Reasons for non-utilisation of the Devi° and Bhāgavata° have been offered by our author in topic (g), below.

Topic (g)—List of works not consulted

The three Purāṇas, viz. Bhāgavata, Brahmāṇḍa and Nāradiya, containing as they do no chapters on gifts, have not been consulted. The big Liṅgapurāṇa, with its chapters on mahādānas, borrowed from the Matsya°, being thus similar with the latter, has not been drawn upon in this digest. The Bhaviṣya° has been carefully utilised up

to the seventh *Kalpa*, leaving aside the eighth and ninth ones, tampered by the Buddhists. The two popular treatises, Viṣṇurahasya and Sivarahasya, being mere compilations, have also not been accepted as authorities here. Though the Bhaviṣyottara is followed in practice and is not repugnant to orthodox doctrines, yet it has been excluded from this work owing to the absence of its authoritativeness. All the following works have also been ignored:—

- (1) The three additional parts of the prevalent Skanda°, dealing with the stories of Pauṇḍra, Revā and Avantī
- (2) The Tārksya°, i.e. Garuda°
- (3) Another Brahma°
- (4) Another Āgneya° (i.e. Agni°)
- (5) Viṣṇu, consisting of 23000 verses
- (6) Another Liṅga°, consisting of 6000 verses. These Purāṇas are filled with such chapters as initiation, consecration, arguments of the Buddhists, testing of jewels, false genealogies, dictionary and grammar, are themselves inconsistent and self-contradictory and are literary forgeries of the Buddhists, heretics and similar other persons and so all these have been rejected.
- (7) Besides the above list of Purāṇas and Upapurāṇas, the Devīpurāṇa, owing to its description of impure acts, seems to be in sympathy with the Buddhist Scriptures and so it has also not been drawn upon in this work.

In the above description of works, not consulted, we first find the name of the Liṅga° and then find that of another Liṅga°, consisting of 6000 verses. The latter mention of 'another Liṅga° etc.' seems to suggest that the former Liṅga° is not among the rejected works. As a matter of fact, the Liṅga° has not been excluded but twice quoted by our author on pp. 37 and 72 in the topics of *puṇyadesāḥ* and *tulāpuruṣa-mahādānam*. What our author means to say by the first statement about the Liṅga° is that its mahādāna chapters, being borrowings from the Matsya°, have not been drawn upon and that the former Liṅga° is not one of his rejected works. So the statement of Dr. R.C. Hazra that 'the verses quoted from it (i.e. the Liṅga°) in the Dānasāgara

may have been interpolated⁵ seems to be wrong and the words 'a Liṅgapurāṇa' should be added after 'a Viṣṇupurāṇa' in the following statement of the same author:—

'It is to be noted that though Ballāla Sena expressly says that he rejected the 'Tārksya', 'Brahma', 'Āgneya', 'Vaiṣṇava' and 'Liṅga' as spurious and deceptive, he draws considerably upon a Brahma—, an Agni—and a Viṣṇupurāṇa in his Dānasāgara and includes them in the list of the Purāṇas used in writing the digest.'

So the further statement of the same author that 'the corrupt verse 'br̥had api...avadhārya...nibaddham' (intro. v.58) given on fol.3b (I.O.MS.) in connection with the names of the rejected Purāṇas or parts thereof also tends to show that Ballāla Sena did not use the Liṅga in his Dānasāgara. (The word 'api' after 'br̥hat' seems to suggest that 'avadhārya' should be read in place of 'avadhārya')⁶ loses any force whatsoever. For a correct reading of the verse in question the printed edition (p.7) should be consulted.

Leaving aside the topics (e) and (h) containing the list of dānas, specified in this work and that of fifteen preliminaries to making gifts respectively, for treatment in the section on the 'synopsis of the work', just below, we shall now discuss the date of our author from internal and external evidence. We have learnt from the topic (b) above not only the names of our author's father, grandfather and teacher, viz. Hemanta Sena, Vijaya Sena and Aniruddha but also the significant fact, that our author learnt the essence of all the Purāṇas and Smṛtis from this venerable teacher. But curiously enough, Raghunandana, the 16th century digest-writer of Bengal, who has made only eleven quotations from the Dānasāgara in six of his works, has introduced his Ekādasīratna quotation (p.44, Jivānanda's edition) with the words *viṣṇurabasyānārṣatuasya dānasāgare aniruddhabhaṭṭenābhīhitatvācca*, the quotation itself being the introductory verse 60 of the Dānasāgara.

5 *Studies in the Purāṇic records on Hindu rites and customs* by Dr. R. C. Hazra, p. 94, footnote 40.

6 *Ibid.*, p. 138, footnote 131.

7 *Ibid.*, p. 94, footnote 40.

It is thus evident that Raghunandana believed the Dānasāgara to be the composition not of Ballāla Sena but of his teacher, Aniruddha himself. The date of composition of the Dānasāgara is got not only from the post-colophon statement, recorded in the I.O.MS., the A MS. being incomplete at the end, but also from the almost similar and extremely relevant statement on p.657 in section 70, containing the chapter on 'gifts to be made in several kinds of years' (nānādaivata-vatsaradānāyarta), recorded in both I.O. and A MSS. In this section, consisting of two pages only (pp. 657-8), our author quotes only two verses from the Viṣṇudharmottara (III.317. 2-3), prescribing the gifts of sesame, barley, food and clothes, paddy and silver in sam-vatsara, pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara respectively. But before going to describe in his usual manner the relevant procedure attending the above-mentioned five kinds of gifts, our author introduces a prose paragraph with an astronomical verse with the name of the Dānasāgara thrust within it, the first part of the prose paragraph being the same as the second part of the post-colophon statement and the second part of the prose paragraph explaining and substantiating the cryptic statement of the verse itself. An English rendering of the prose paragraph with the verse is given below:—

'Now, to describe the characteristics of the sam-vatsara and similar other years, the very year of composition of the Dānasāgara itself is (first) recorded here for the illustration of a sam-vatsara. The Dānasāgara has been composed by the king Ballāla Sena, the best of all kings, on the completion of the Śaka year 1091 (recorded both in numerals and words.)

The numbers of solar positions among the stars (i.e. signs of the zodiac), which have passed off before (the composition of) the Dānasāgara and which, when divided by five, leave remainders beginning from one and ending in zero, are successively designated in a group of five years as the sam-vatsara, pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara respectively.'

8 The Kṛtyatattvārṇava (A. S. Ms. I, F. 45, p. 4) of Śrinātha (guru of

So the śaka year 1091 (the very year of composition of the Dānasāgara), calculated from the vernal equinox, is a sam-vatsara. Thus pari-vatsara, idā-vatsara, anu-vatsara and ud-vatsara follow it in order. These years recur after one cycle of five years.⁹

The first part of the post-colophon statement is nothing but the repetition of the names of the author's father, grandfather and teacher. We have seen before (footnote 4) that the opening verse of the Adbhutasāgara contains the date of the beginning of composition of that very work, viz: śaka 1089. As our author's three other extinct works, viz. Pratiṣṭhāsāgara, Ācāra^o and Vrata^o are stated by the author himself to have been already composed (vide supra) and as the dates of completion of the Dānasāgara and beginning of composition of the Adbhutasāgara are śaka years 1091 and 1089 respectively, corresponding to 1169-70 and 1167-68 A.D., so it will not be improper to place the period of literary activity of our author between 1150 and 1175 A. D.

Our above finding of the approximate period of the literary activity of Ballāla Sena from internal evidence is corroborated by the external evidence of the duration of his reign, viz. 1158-1179 A.D., as arrived at by Dr. R. C. Majumdar in his chapter on the Senas Appendix I The Chronology of the Sena kings (*History of Bengal*, vol. I),⁹ p. 231. But curiously enough, Dr. Majumdar inadvertently puts the figure 11 instead of 21 as the number of years of Ballāla Sena's reign just against the above dates and repeats this mistake in the Bengali translation (p. 104) also.

Raghuṇandana and flourishing between 1470 and 1540 A.D.), while referring to the Dānasāgara under the head 'Years', says that it was composed by Ballāla Senadeva in śaka 1091, the relevant portion being almost the same as the first part of the prose paragraph and verse on p. 657 of the D.S., referred to above.

⁹ Edited by Dr. R. C. Majumdar and published by the Dacca University, 1943.

SYNOPSIS OF THE WORK

The fifteen preliminaries to making gifts, which have been enumerated by our author in the introductory topic (h) in four verses (69-72) and described at length in the just following 61 pages (pp. 9-69) of the introductory chapter, are now given below:—

- (1) The eulogy of Brāhmaṇas
- (2) " of making gifts
- (3) The praise of fit donees
- (4) The blame of unfit donees
- (5) The nature (and classification) of gifts (and requisites of a valid gift)
- (6) The fit donor
- (7) The charitable attitude
- (8) The proper times of making gifts
- (9) The proper places of "
- (10) The (seven) modes of acquisition of wealth (and its three-fold division into black, mixed and white)
- (11) The blame of making several classes of gifts
- (12) The positively bad gifts
- (13) The procedure of making gifts
- (14) " of receiving gifts
- (15) The technique of making gifts

As the topics (5), (7), (10), (12), (13), (14) and (15) are more important and interesting, so we shall deal with them one after another.

The nature and classification of gifts

(35 Devalasmṛti verses and 1 Devalasmṛti prose extract)

Definition—That is described as a gift when wealth is given with a charitable attitude so as to reach a receiver who is a fit recipient as defined in the Śāstra.

Divisions—Gift is said to have two causes, six motives, six constituent elements, six effects, four kinds, three classes and three vitiating factors. Neither paucity nor multiplicity (of the articles of gift) detracts from or adds to the merit of a gift; presence or absence of the charitable attitude increases or decreases the same. Piety,

material interest, lust, shame, delight and fear are the six motives of gifts. What is given to a worthy person without an eye to any particular object (to be achieved by such gift) but solely with the idea of giving away something, is called a 'gift of piety.' What is incidentally gifted away with an end in view is said to be a 'gift of material interest', as its merit is mundane and as it has got a tangible result for its motive. What is given out of lust to unworthy persons in connection with wine, women, hunting or dice-playing is classed as a 'gift through lust.' What is made over to supplicants (by persons), when they have been asked and have promised to make the gift in an assembly out of shame is known as a 'gift through shame.' Persons, conversant with the motives of gifts, label as a 'gift through delight' what one gives away out of cheerful disposition after having seen pleasant scenes or heard pleasant sounds. What is gifted away out of fright to the generators of fear for suppressing malice or averting injury or death is said to be a 'gift through fear.' The donor, the donee, a charitable attitude, the subject of gift which must have been acquired by the donor in a proper way, a proper time and a proper place are known as the six constituent elements of a gift. The donor should be free from incurable or disgusting diseases, be pious, charitably inclined, free from vices, pure and should be following a blameless profession for his livelihood.

[Prose passage—Insanity, skin diseases, phthisis, asthma, diabetes, fistula, dropsy and stone are the eight incurable or disgusting diseases, arising out of sin.]

A Brahmana, who is possessed of learning and good conduct, good family descent and insufficient means of livelihood, is charitably disposed, possessed of all the organs of the body and free from sexual vices, is said to be the (worthy) donee. When on seeing a needy person, the donor feels pleasure and indicates it by a smiling face, when he shows honour and is free from a feeling of ill-will or irritation (towards the supplicants), that is said to be the charitable attitude. That is a proper subject of gift, which has been acquired carefully by the donor without causing pain or loss to another person, or without worry or trouble to himself, whether it be big or small. The most

proper time and place of making gifts are those in which a subject of gift is difficult to be secured and not otherwise. A comparatively insignificant subject of gift becomes valuable owing to the good association of circumstances, time, place, donor and donee, while a valuable one becomes otherwise owing to the bad association of the same. Bad result, no result, inferiority, equality, superiority and permanence are the six effects of a gift. Gifts, made to an atheist, a thief, a ruffian, an adulterer, a person guilty of minor sins, to a wicked person or to a destroyer of an embryo, turn out to be of bad result. Gifts, however great, become productive of no result, if bereft of the charitable attitude of the donor. A good gift, if made after causing pain or loss to another person, becomes inferior in merit. A gift, effected in compliance with all the requisite conditions but with a sinful mind, turns out, owing to the defect in resolve, to be tainted with the fault of equality, i.e. becomes indifferent. A gift attains superiority in effect, if it is fitted with all its constituent elements, while that, which is given away out of compassion, is hallowed with permanence. The wise have divided the Vedic act of making gifts into four kinds, viz. everlasting (*dhruva*), profuse (*ājāsrika*), voluntary (*kāmya*) and occasional (*naimittika*). Dedication of a garden, of a well or of any other reservoir of water is an everlasting gift, as it conduces to all the human desires. Whatever is given every day is said to be a profuse gift. What is given through the desire of securing progeny, victory, prosperity or a wife is called voluntary. What is given at certain specified times or on account of doing certain acts or is dependent on money for its performance—these three kinds are described in the Smṛtis as occasional gifts and may be accomplished with or without the sacrificial fire. Nine only among the various subjects of gift are the best, four middling and the rest are inferior—this is known according to authority as the threefold division of the articles of gift. Food, curds, honey, protection, cow, land, gold, horse and elephant—gifts of these nine best things are said to be the best; learning, house for shelter, domestic paraphernalia (like cots) and medicine—these four are said to be middling; shoes, chariots, carts, umbrellas, vessels, seats, lamps, wood, fruits, and old

chowries and all other unspecified objects, which cannot be exactly enumerated owing to their multiplicity, are inferior. A sacrifice, a gift or a lesson is vitiated by its very mention, boasting or repentance and being thus deprived of vigour, turns to nullity. So one should not mention in vain one's pious acts, as one who boasts of one's actions is called the 'erstwhile enjoyer' (of the merits of those actions). Thus a gift, endowed with all the merits and devoid of all the above defects, brings about the good result, desired by the donor, owing to its wish-fulfilling capacity, which means reputation for liberality in this world, highly increased pleasures in heaven and an inherent reverence for making gifts even in the third birth in a good family.

Further Classification of gifts
(V.D. III.299. 1a-4a, 5b-6b)

The wise have described the effects of all good actions as being divided into four classes, viz. *tāmasa*, *rājasa*, *sāttvika* and *guṇottara*.

(1) Those actions which are done without any religious procedure or simply for the purpose of deceiving others by persons, overpowered with anger or greed, are called *tāmasa* (i.e. low).

(2) Those, which are accomplished with an excess of pride, fall into the category of *rājasa* (i.e. medium).

(3) O twice-born persons! those acts, which are practised with excessive devotion, are known in this world as *sāttvika* (i.e. high).

(4) Those, which are done without any definite desire (of personal gain), are called *guṇottara* (i.e. higher than the above three *guṇas* or attributes, viz. *sattva*, *rajas* and *tamas*).

A man reaps the fruits of his *tāmasa* gifts in his future life, being born as a lower animal. O the best of the twice-born persons! the effects of *rājasa* gifts are experienced (by the donor), being reborn as a man, while the merits of *sāttvika* gifts are undoubtedly enjoyed in one's divine existence (in the future life). Salvation is said to be the result of actions, done in the *guṇottara* way.

The charitable attitude—effects of its presence or absence on gifts
(Two Devala verses)

If a man, were to give even the whole earth, acquired by proper means without the charitable attitude (as defined above) or to an un-

worthy person, he would secure no prosperity (i. e. religious merit) thereby. On the other hand, by making a gift of even a handful of vegetables with a heart, full of charity and to a very worthy person, he may secure all prosperity.

The (seven) modes of acquisition of wealth etc.

Manu Smṛti (X. 115)

There are seven legal modes of acquiring wealth, viz. inheritance, gift through favour, purchase, conquest, investment, service and donation of a worthy person.

V. D. (III. 299. 7-20)

O the best among the twice-born persons! the wealth, required for the accomplishment of actions, possible by means of wealth only, is said to be of three kinds, viz. black (*kṛṣṇa*), mixed (*śabala*) and white (*śukla*). The religious merit of actions done with the above three classes of wealth is also of three kinds. Whatever is done with black wealth bears fruit in a man's future existence as a lower animal. O the best of the twice-born persons! (the results of) actions, done with mixed and white wealth, are enjoyed (by the performers) in (future) human and divine existences respectively. Whatever wealth is acquired by a person by pursuit of the peculiar duties of his own *varṇa* (i.e. caste) is known as white, that, secured by following the duties of his next lower *varṇa*, is called mixed, while that, gained by taking up by the members of the highest *varṇa* the duties of the lowest one is considered black. O best among the the twice-born persons! I shall now describe the white variety (of wealth) of all the *varṇas*. Whatever is got as a gift from worthy persons, by priest-craft and from the disciples—these three classes are known as *white* wealth for a *Brāhmaṇa*. The corresponding three classes for a *Kṣatriya* are those which are secured as booty, taxes and from civil suits and criminal cases. The similar varieties for a *Vaiśya* are obtained from agriculture, trade and tending of the cows. The wealth, secured by a *Sūdra* after serving the three twice-born classes, is his only *white* variety of wealth. A *Brāhmaṇa* should never adopt the duties of a

Sūdra and *vice versa*, as both the processes cause degradation to both, viz. Brāhmaṇa and Sūdra. No higher set of duties exists for a Sūdra and no lower set for a Brāhmaṇa. Members of these two *varṇas* should simply lay aside the intermediate duties which are common to the general mass outside their *varṇas*. I shall now describe the three kinds of wealth of all the *varṇas*. Whatever is acquired by a person by devices, resulting from royal service and gambling, by theft and hurting others, by manufacture of imitation articles and seizure and by false personation (as a member of a higher *varṇa*)—all these are said to be *black* wealth for all the *varṇas*. Whatever is secured by crafts and usury and in return of a benefit conferred by another person is known as the *mixed* wealth. Whatever is got through inheritance, as a gift of affection and secured as a dowry (at the time of marriage) is termed without qualification as *white* wealth of all the *varṇas*. A gift, effected by means of white wealth, produces profuse results. A learned and high-thinking man, after having performed pious acts with wealth, acquired by lawful means, becomes permanently entitled to divine enjoyments in heaven. So wealth should be acquired by lawful means.

The positively bad or forbidden gifts

These are primarily antelope hide and a cow, just on the point of giving birth to a calf (*ubhayatomukhī*). Our author has quoted one verse of the Matsyapurāṇa (260. 23b-24a) and two verses of the Adityapurāṇa to prove the untouchability of the donee of the latter. The Agnipurāṇa (2 verses) has then been quoted to the following effect:—

‘If a twice-born person, when in distress, receives as gifts out of greed an elephant, a horse, a chariot, any other conveyance, the accompanying bedding and seats of a dead person, the antelope hide and the *ubhayatomukhī*, the earth with hills and mountains and also makes purchases with false weights, he is then reborn after death as a despicable manufacturer of liquor’. The Padmapurāṇa (Śṛṣṭi-khaṇḍa, X. 16b-18a) has next been cited in its topic of the gift of

bedding requisites on the eleventh (i. e. śrāddha) day after the death of a person. It purports:—

‘So that impure bed is not to be accepted as gift by the best of the twice-born persons who are to undergo the fresh performance of the *saṁskāras* (like *upanayana* etc.), in case they accept it. The bed, gifted away in the śrāddha of a person, is condemned everywhere in the Vedas and Purāṇas and the donees of the same go to hell.’

Our author next quotes a Devala verse which means that ‘one should neither give a Sūdra nor receive from him clarified butter, milk, sesamum, honey or the mystic word ‘*Svasti*’ (i. e. let good befall you) but should make gifts of other things to him.’ Our author concludes this topic by quoting from Vaśiṣṭha-dharmasūtra (15. 3-5) to the following effect:—

‘One should neither give away nor receive (in adoption) one’s only son, as he is to continue the line of his ancestors. A woman should neither give away nor receive a son (in adoption) without the consent of her husband.’

A further quotation from the same work (13.55), is added at the tag end of the topic, purporting that ‘weapons, poisonous substances and liquor are not to be accepted as gifts by a Brāhmaṇa.’

The procedure of making gifts

This topic consists of quotations from Manu, Vyāsa, Hārīta, Āpastamba, Gotama, V.D. and Pulastya. The purport of all the quotations, except that from Hārīta which is rather a very big one and contains no really useful matter, is given below:—

Manu(IV. 235)

He who gives away an article after having duly sanctified it and he who receives such an article—both of them go to heaven but if the above procedure is not observed, they go to hell.

Vyāsa

One, being possessed of the charitable attitude, should give away according to one’s capacity, any one of the following things, acquired

lawfully and fit to be so given, to a poor Brāhmaṇa, who is endowed with pity, penance, character and similar other things and is not a benefactor of the donor, after having honoured the latter with garlands etc., uttered the syllables 'svasti' (i.e. let good befall you) and poured water (on the hand of the donee), specially on such occasions as the solar or the lunar eclipse:—

Cow, land, sesamum, gold, horse, clothes, clarified butter and similar other things.

Āpastamba (-dbarmasūtra) (II.4.9.8-9)

All gifts are to be preceded by (the pouring of) water. But in Vedic sacrifices, the proper procedure is what is laid down in the Vedic texts themselves.

Gotama(-dbarmasūtra) (1.5.16-17)

All almsgivings are to be made after having uttered 'svasti' and poured water (on the hand of the donee). Similar is the procedure in all religious gifts.

V.D. (one verse only, the second half being III. 301.10a)

The donor should utter the name of the article to be gifted, next say 'dadāni' (i.e. let me give) and then pour water (on the hand of the donee). This is the established procedure of making gifts.

Pulastya (on the making of a gift of antelope hide)

(The formula is:—) 'Let me give away an antelope hide, possessed of all the religious merits.'

The procedure of receiving gifts

(V.D. III. 301. 10b-36b, 39, 40b-41a, 43b-44a)

'The donee should utter *gāyatrī* in the beginning of every gift, then pronounce the name of the article to be donated with that of its presiding deity and complete the act of acceptance by the uttering of *kāmastuti* verses. After having accepted the gift from a good Brāhmaṇa, the donee should loudly utter the formula of acceptance, if

from a kṣatriya, he should do the same less loudly and if from a Vaiśya or a Sūdra, he should do it inaudibly and mentally respectively. Then follows the uttering of *svasti* in the following manner:—

If the donor is a Brāhmaṇa, the donee should utter the syllable 'om' before uttering 'svasti'; if the donor is a kṣatriya, the donee should say 'svasti' only; and in cases whether the donor is either a Vaiśya or a Sūdra, the donee should inaudibly utter 'svasti' only.' (4 verses)

Then follow 14 verses, containing the long list of the presiding deities of the various articles to be donated, which is passed over here, as the names of these deities will be found just prefixed to those of the 75 *āvartas* or chapters, enumerated in the detailed table of contents of the text. The concluding verse of this group of 14 verses definitely states that 'where no presiding deity of an article has been specifically mentioned, Viṣṇu is the presiding deity, or He is so of all articles of gift'. It should be added here that 'all the gods are the presiding deities in the gift of *abhaya* (i.e. protection from fear of death or intimidation)'. The name of the presiding deity of this gift has been omitted by our author from the heading of this topic and hence it is mentioned here from the first of the above 14 verses. The 12 verses, just following the above group of 14 verses, enumerating the proper presiding deities, deal with the mode of acceptance of various articles of gift. Their purport is just given below:—

'One should accept land after circumambulating the same and take a maiden by her hand. O the best members of the twice-born classes! the mode of accepting men-servants and maidservants is by placing their hands on one's bosom, which is the proper way of their acceptance. The mode of taking an elephant is by riding on its back and that of owning a horse by taking hold of its two ears. This latter procedure holds good without exception to all single-hoofed animals. One should accept a cow by its tail and an antelope hide by its end. Goats are to be taken by touching their ears and all other animals are to be accepted by the wise by touching their tails. The acceptance of a camel is effected by riding on it, while that of seeds, jewels and clothes is done by taking a handful, the entire quantity and the skirt respec-

tively and also by wearing in the last case. Shoes and slippers are to be accepted by wearing them and conveyances (other than a chariot) by riding on them, while a chariot is to be taken by touching the reins (of the drawing beast) and an umbrella by its rod. O twice-born persons! all trees are to be accepted by placing one's hands at their roots, while weapons, ornaments, armour and banner, and house are to be owned by taking hold of, dressing oneself with, touching and entering respectively. O Brāhmaṇas! all natural reservoirs of water should be accepted by getting down into them, while after accepting all other things either by touching or by taking hold of them, a Brāhmaṇa should mutter the necessary formula. The Brāhmaṇa donee, ignorant of the proper procedure of acceptance, is guilty of the theft of the article in question and goes to hell. But such a person, if conversant with the proper procedure, increases not only his own prosperity but also that of his donor. He, who accepts a thing without the knowledge of the proper procedure, gets drowned along with the donor in a dark abyss and never gets up from it. But if the Brāhmaṇa donee does so with such a knowledge, he crosses the difficulties along with the donor, just as a person with a boat safely crosses a river'.

The technique of making gifts

This topic (no. 15) is rather a very big one, covering 18 pages (pp. 51-69) of the D. S. and so we do not propose to deal with its contents *in extenso* here but shall give purport of 5 V. D. verses, quoted in its sub-topic 'homa-paribhāṣā' (or the technicalities of *homa*). Though there is a distinction between *yāga*, *homa* and *dāna*, yet, being an indispensable necessary of several *dānas*, such as *mahādānas* like *tulāpuruṣa*, *acaladānas* like gift of heaps of paddy and *suvarṇadāna* (or gift of gold), *homa* is also a relevant topic of the procedure of making gifts. It is 'throwing into fire something belonging to oneself over which one abandons one's ownership and which (thing) is intended for a deity'. As invocation of several deities has been made along with *homa* in the above three classes of *dānas*, so a description of *homa* of various kinds will not be out of place here,

The technicalities of Homa

(V. D. III. 287. 8-12)

'*Homa*, offered with *dūrvā* grass, is highly auspicious and brings heaven as its reward to the person who offers it. But one, who offers *homa* with sacred fuel, secures eight times that religious merit and ten times the merit of the latter is obtained by the person, doing so with food grains, while twice the merit of the last one is derived by the performer with paddy or white mustard. Four times the above religious merit is got by a person who offers it with barley while ten times by the person doing it with sesamum or fruits. Ten times the above merit is achieved by a person who offers it with *bael* leaves, lotuses, curds or milk. O you Brāhmaṇas, conversant with *dharma*! eight times the above merit is secured by one who does it with *paramāṇna* (i. e. rice, boiled in milk with sugar) or clarified butter.'

The contents of the 75¹⁰ āvartas (or chapters)

No. of *dānas*

Chapter I—The <i>mahādānas</i>	(16)
„ II—The <i>acaladānas</i>	(10)
„ III—The <i>dhenudānas</i>	(39)
„ IV—VII—The <i>gavidānas</i>	
(a) Gifts of single bejewelled cows	(54)
(b) „ numerous „ „	(3)
(c) „ single unadorned „	(15)
(d) „ numerous „ „	(7)
„ VIII—IX—The <i>vṛṣabhadānas</i>	
(a) Gifts of bejewelled oxen	(8)
(b) „ unadorned „	(15)
„ X—Gift of grass, boiled rice and salt to cows and administration of medicine to them	(10)

10 Dr. S. K. De is a bit inaccurate when he says on p. 353 in his chapter on Sanskrit Literature (*History of Bengal*, vol. I. Dacca University) that 'the work is.....an extensive digest in seventy sections, of matters relating to gifts, the author himself informing us (v. 53) that he has dealt with 1375 kinds of gift.' The v. 52 contains the mention of 75 (and not 70) *āvartas* or chapters.

Chapter	No. of dānas
XI—Gift of land	(55)
„ XII— „ seats	(6)
„ XIII— „ water	(36)
„ XIV— „ metallic vessels	(10)
„ XV— „ waterpots	(9)
„ XVI— „ rice	(43)
„ XVII— „ other eatables	(3)
„ XVIII— „ salt	(5)
„ XIX— „ clarified butter	(7)
„ XX— „ curds	(3)
„ XXI— „ milk	(3)
„ XXII— „ jaggery of sugarcane	(5)
„ XXIII— „ dressed betels	(4)
„ XXIV— „ fruits	(9)
„ XXV— „ honey	(4)
„ XXVI— „ unguents	(6)
„ XXVII— „ perfumery	(13)
„ XXVIII— „ incense	(5)
„ XXIX— „ pastes	(4)
„ XXX— „ flowers	(9)
„ XXXI— „ clothes	(26)
„ XXXII— „ sacred thread	(3)
„ XXXIII— „ gold	(37)
„ XXXIV— „ silver	(4)
„ XXXV— „ ornaments	(4)
„ XXXVI— „ jewels	(9)
„ XXXVII— „ houses (furnished with food and household materials and not so furnished)	(17)
„ XXXVIII— „ halting stations	(9)
„ XXXIX— „ bedding requisites	(9)
„ XL— „ fuel	(4)
„ XLI— „ lamps	(19)
„ XLII— „ the Purāṇas	(19)
„ XLIII— „ learning	(24)

Chapter	No. of dānas
XLIV—Gift of the <i>Kalpas</i>	(30)
„ XLV— „ „ servants	(10)
„ XLVI— „ „ grains	(25)
„ XLVII— „ „ sesamum	(10)
„ XLVIII— „ „ parks	(5)
„ XLIX— „ „ trees	(16)
„ L— „ „ marriage, <i>upanayana</i> and sacrifice requisites	(4)
„ LI— „ „ beasts	(8)
„ LII— „ „ antelope hide	(7)
„ LIII— „ „ umbrellas	(15)
„ LIV— „ „ shoes	(15)
„ LV— „ „ conveyances	(12)
„ LVI— „ „ elephants	(4)
„ LVII— „ „ horses	(12)
„ LVIII— „ „ buffaloes	(4)
„ LIX— „ „ healing, including the founding of hospitals	(8)
„ LX— „ „ protection from death and intimidation	(33)
„ LXI— „ „ on the several weekdays	(11)
„ LXII— „ „ on the entire period of the several months	(77)
„ LXIII— „ „ on the several <i>tithis</i>	(20)
„ LXIV— „ „ on the specified <i>tithis</i> of specified months	(53)
„ LXV— „ „ „ „ in conjunction with specified stars	(14)
„ LXVI— „ „ on days with specified asterisms	(58)
„ LXVII— „ „ on the entire period of specified months, solar or lunar	(6)
„ LXVIII— „ „ on the several <i>sankrāntis</i> and on the two solstices	(29)
„ LXIX— „ „ on the advent of the several seasons	(15)
„ LXX— „ „ on the several kinds of years	(7)
„ LXXI— „ „ of miscellaneous articles	(53)

No. of dānas

Chapter LXXII—	Gift of sundry things on specified days or in specified places	(34)
„ LXXIII—	„ to the Sungod	(39)
„ LXXIV—	„ Mahādeva (i. e. Śiva)	(17)
„ LXXV—	„ Vāsudeva (i. e. Viṣṇu)	(124)

A summary of the contents of the chaps. I-IX, XI, XIII, XVI, XXXI, XXXVII, XLII-XLIII, LIX-LX only, important as they are, is given below.

CHAP. I—THE MAHĀDĀNAS (OR GREAT GIFTS)

This Chapter consists of texts, quoted principally from the Matsya-purāṇa (chap. 274-289), amounting to about 400 verses. The other authorities, quoted in this big chapter of 115 pages (pp. 70-184), are the Liṅgapurāṇa (1 half-verse on p. 72), Pitāmaha (1 verse on p. 74) and V.D. (12 verses on pp. 115-6). But these are all cited by way of explanation or illustration of niceties in connection with the tulā (balance) or vṛṣa (ox) in the topics of tulāpuruṣamahādāna or gosahasra°. The mahādānas are sixteen in number, viz. Tulāpuruṣa (weighing a person against gold or silver which is then distributed among Brāhmaṇas), Hiranyagarbha, Brahmāṇḍa, Kalpapādapa, Gosahasra, Kāmadhenu (or Hiranyakāmadhenu), Hiranyāśva, Hiranyāśvaratha, Hemahastiratha, Pañcalāṅgalaka, Dharā, Viśvacakra, Kalpalatā (or Mahākalpalatā), Saptasāgara, Ratnadhenu and Mahābhūtaghaṭa. The Matsya° (274. 11-12), corresponding to vv. 8-9, p. 70 of D.S., states that 'the mahādānas were performed by such ancient heroes and kings as the Lord Vāsudeva, the king¹¹ Ambariṣa, Arjuna called¹² Kārtavīrya,

11 D. S. reads पार्ष्विः, which means 'the king', whereas M. P. reads it as भार्गवः and consequently Kane writes Bhārgava after Ambariṣa (p. 870, H. D., vol. II).

12 Both D. S. and M. P. read नाम, which means 'called' but Kane seems to have read it as रामः and so he writes 'Rāma' after 'Kārtavīrya Arjuna' (loc. cit.)

Prahlāda, Pṛthu and Bharata.' It then gives general directions about the construction of the pandal (maṇḍapa), required in making these mahādānas. As Dr. P.V. Kane has described in his chap. XXV on *dāna* of the *History of Dharmasāstra* vol. II. (pp. 870-877) not only the preliminary general procedure about the pandal, the time, place, the materials, the *pūnyāha-vācana* and the invocation of the lords of quarters but also the special procedure of the sixteen mahādānas, named above, so they are passed over here.

The purport of the quotations from the Liṅgapurāṇa, Pitāmaha and V.D., referred to above, is now appended below.¹³

Liṅga° quotation with our author's preliminary remark

The arch (on the *vedī* for holding the balance) should be of substantial wood, such as sāla, iṅgudī etc. (to be enumerated below), consisting of two posts and a cross beam, fit to bear the weight of the balance, as these latter have been described as the arch in the Liṅgapurāṇa, which reads the following in its topic of the adjustment of the balance:—

(The posts and a cross beam) are to be adjusted with ropes in front of the place of the arch with proper procedure.

Pitāmaha quotation

The balance should be four cubits in height, the two posts also should be of the same height and the relative distance between the two posts should be two or one and a half cubits.

V.D. quotation

The latter half of the v. 4 of M.P., quoted just above this long V.D. quotation, is to the effect that 'one should lead an ox, with auspicious bodily marks, into the *vedī* place.' The V.D. quotation,

13 It should be noted in this connection that though Dr. Kane has named the D. S. among the six digests, specially devoted to *dāna* (p. 841, H. D., vol. II), yet he has utilised five digests only and was not in a position to consult the D. S., as it was practically unpublished at the time of his writing the above chapter on *dāna* of his *History of Dharmasāstra* vol. II.

enumerating those auspicious bodily marks of the ox, is to the following effect:—

'One should examine her (i.e. the cow's) son—an ox, possessed of good characteristics, having high shoulders and hump, straight tail and dewlap, wide hip, with eyes resembling lapis lazuli, tips of hoofs and horns like corals, a very long and strong tail, nine or eighteen sharp and beautiful teeth and with white spots on the eyes. He should be let loose and he will confer in return wealth and corn on the house.

I am describing again the characteristics of the oxen to be let loose. The horns of these oxen should be shaped like *svastika*, and their roar should resemble that of masses of clouds. They should be big in size with gait resembling that of infuriated elephants, should have large breasts, great strength and energy. The head, ears, forehead, tail, feet and sides of eyes, if of a black colour, are preferred in the case of a moon-white ox, while these very parts of the body, if of a white colour, add to the auspicious character of a black ox. An ox, with a very long tail, touching the earth, himself high on the front portion but comparatively low on the back, is also preferred. The oxen, whose row shine like banners, having a spear for emblem, are blessed and they confer money, longevity and victory (on the persons who let them loose). Those oxen, who are possessed of a high head and cheeks and who complete the circumambulation being only let loose for that purpose, are not only blessed but they increase their own race. No other ox is more blessed than the one with red eyes and tips of horns but of white complexion and possessing coral-like hoofs. If these oxen, which were either originally beasts of burden or have been captured for this very purpose of being let loose, are so actually done, they increase the wealth and corn (of the persons who liberate them).'

CHAP. II—THE ACALADĀNAS

The *Mātsyapurāṇa* (chap. 83—92)¹⁴ speaks of ten kinds of *dānas* called *parvatadānas*¹⁵ or *merudānas*, viz. of *dhānya* (corn), *lavaṇa* (salt),

¹⁴ Kane inadvertently writes 'chap. 83. 92', *op. cit.*, p. 882.

¹⁵ D. S. calls these *parvatadānas* on p. 3 in the intro. list of *dānas* but M. P., quoted by it on p. 185, calls them *meru* (v. 2), *śaila* and *acala* (v. 4). These were so called because the substances were heaped up like hills,

gūḍa (jaggery), *hema* (gold), *tila* (sesame), *kārpāsa* (cotton), *ghṛta* (ghee), *ratna* (precious stones), *rajata* (silver) and *śarkarā* (sugar). The procedure in all of them is the same. A square platform, inclined towards the north-east or east, was to be prepared, smeared with cowdung and strewn with *kuśa* grass. In the midst of it a heap was to be made to represent a mountain with smaller heaps to represent hills at the foot of the mountain. In the case of the mountain of *dhānya*, it is to be made with 1000 or 500 or 300 *droṇa* measures of corn. Three trees of gold are to be planted on the middle of it and in the four directions lotus-like plants of pearls, *gomeda* and *puṣparāga*, emeralds and sapphires, lapis lazuli respectively. Gold images¹⁶ of four gods such as Brahman, Viṣṇu, Śiva and the Sun and silver images of eight lords of quarters such as Mahendra are to be placed in appropriate places. A guru and four priests are to be chosen for *homa* and five¹⁷ *āhutis* are to be offered to each of the gods. In the gift of salt, from over 1¹⁸ to 16 *droṇas* thereof are to be employed, in the gift of jaggery from 1½¹⁹ to 10 *bhāras*, in that of gold from over 1²⁰

¹⁶ Verses 15 and 18 of chap. 83 of the M. P. (D. S. p. 187) prescribe the construction of 4 gold images of the gods specified above and 8 silver images of Mahendra and seven other lords of quarters only, while Kane says in this connection on p. 882 (*op. cit.*), 'Many more picturesque features such as gold and silver images of 81 gods are described in the *Matsya*.'

¹⁷ Verse 26 of the same chap. of M. P. (D. S. p. 189) prescribes the performance of *homa* with 5 *āhutis* only with sesame, barley, ghee, sacred fuel and *kuśa* grass respectively to each of the gods. But Kane says (*loc. cit.*), '13 *āhutis* are to be offered to each of the gods.'

¹⁸ M. P. ch. 84 v. 3a (D. S. p. 202) reads वितहीनो यथाशक्त्या द्रोणावृद्धं नु कारयेत्, the word द्रोणावृद्धं meaning 'over 1 *droṇa*' and not simply '1 *droṇa*'. But curiously enough Kane takes it to mean '1 *droṇa*' (*loc. cit.*)

¹⁹ M. P. ch. 85 v. 26 (D. S. p. 204) reads, तिमिरैः कनिष्ठः स्वातर्धेना-ह्यवित्तवान्, but Kane seems to have overlooked the latter half of this line and writes 'from 3 to 10 *bhāras*' (*loc. cit.*)

²⁰ M. P. ch. 86 v. 26 (D. S. p. 206) reads दशादेकपलावृद्धं यथाशक्त्या विमत्सरः, the word एकपलावृद्धं meaning 'over 1 *pala*' and not simply '1 *pala*'. But Kane has taken it to mean '1 *pala*' (*loc. cit.*)

to 1000 *palas*, in that of sesame from 3 to 10 *droṇas*, of cotton from 1²¹ to 20 *bhāras*, of ghee from 2 to 20 *kumbhas*, of precious stones from 300²² pearls to 1000, with attendant hills of precious stones ¼ of the pearls, of silver²³ from over 20²⁴ *palas* to 10 thousand and of sugar from half a *bhāra* to 8 *bhāras*.

It is very interesting to note in this connection that the *Dānakriyā-kauṇḍī* of Govindānanda (ed. MM. Kamalakṣṇa Smṛtīrtha, B.L., 1903), which is one of the five digests on *dāna*, utilised by Kane in his corresponding chapter, contains on p.86 the following significant paragraph:—

तुल्यपुष्पादिषोडशमहादानानि धान्याचलादिदशविधाचलदानानि मत्स्यपुराणोक्तानि
महाराजैतरासाध्यान्यतोपेक्षितानि महादानपद्धतौ दृष्टव्यानि । अन्यानि च दानानि यथा-
यथमाकरेष्वाणि ।

That is, 'the sixteen mahādānas such as the *tulāpurnṣa* and the ten *acaladānas* such as the *dhānyācala*, which have been described in the *Matsyapurāṇa* but are not possible of being accomplished by persons other than great kings (owing to their highly expensive character), are, therefore, passed over in this treatise and should be consulted for in manuals on the procedure of mahādānas. Other dānas are also to be looked up to in appropriate source-books (like the Smṛtis and Purāṇas).'

21 M. P. ch. 88 v. 26 (D.S. 210) reads *आरेणाल्पधनो दद्याद्वितराजविवर्जितः* which line seems to have been lost sight of by Kane who fixes the lower limit of the *bhāras* of *kārpāsa* (cotton) at 5 (loc. cit.) which is the number of the next higher quantity as stated in the second half of the line just above 'कनिष्ठः पञ्चमिमेतः'.

22 M. P. ch. 90 v. 22 (D. S. 213) reads *मध्यमः पञ्चशतकस्त्रिंशतेनाधमः स्मृतः*, the latter portion of which seems to have been read as *द्विंशतेनाधमः स्मृतः* by Kane (loc. cit.)

23 Kane inadvertently translates *रौप्य* by the English word 'cotton' (loc. cit.), after having mentioned *kārpāsa* (which is cotton) three lines above.

24 M. P. ch. 91 v. 32 (D. S. p. 215) reads *अराको विंशतेरुद्धं* कारयेच्छ-
कितः सदा, the word *विंशतेरुद्धं* meaning 'over 20 *palas*', But Kane has taken it to mean '20 *palas*' (loc. cit.)

Chap. III—The Dhenudānas

'In imitation of the gift of cow gifts of certain articles were made and they are also described as *dhenus*.' Though the previous chap. on the *acaladānas* covers 35 pages (pp. 185-219) only, yet this chap. on the *dhenudānas* of the D. S. is also as much big, covering 36 pages (pp. 220-255). It contains quotations not only from the M. P. (chap. 82. 2-25), A. P. (chap. 210. 11-29) and V. D. (III. 307-309) but also from the *Padmapurāṇa* and *Viṣṇudharma*. The M. P. speaks of ten *dhenus*, viz. of *guḍa* (jaggery), *ghṛta* (ghee), *tila* (sesame) *jala* (water), *Kṣīra* (milk), *madhu* (honey), *śarkarā* (sugar), *dadhi* (curds), *rasa* (other liquids) and *godhenu* (cow itself). After giving a detailed description of *guḍadhenu*, it adds that liquid *dhenus* should be kept in jars and others should be in heaps, that the same procedure applies to all, and that same add *suvarṇadhenu* (cow made of gold), *navanīta-dhenu* (cow of butter) and *taila-dhenu*²⁵ (cow of oil).

Though Kane points out that the *Agnipurāṇa* (210. 11-12) enumerates the same ten *dhenus*, yet the D. S. quotation from that *Purāṇa* about the list of *dhenus* is a bit different and to the following effect:—

Of *guḍa*, *ghṛta*, *tila*, *Kṣīra*, *madhu*, *śarkarā*, *lavaṇa*, *rasa*, *pratyakṣā* (cow itself) and of *jala*.

It will thus be seen that the A. P. simply substitutes a *dhenus* of salt for one of curds. The D. S. adds after the M. P. quotation that the word '*rasa*' means salt and sugar-cane juice. The *Padmapurāṇa* quotation of the list of *dhenus* is almost the same as the M. P. quotation in language and the same as the A. P. quotation in purport. Not only the V. D. and *Viṣṇudharma* quotations in three full chapters each describe in detail the procedure of making gifts of *dhenus* of *ghṛta*, *tila* and *jala*, but the D. S. also contains two similar and full chapters from an unidentified *Āgneya* (i.e. *Agni*) *Purāṇa* on *ghṛta* and *tila* *dhenus*. These several *dhenus* may be donated on the solstices, on the

25 Though M. P. reads *रत्नेषु* (i.e. made of jewels) here, yet D. S. reads *तेलेन* (i.e. made of oil).

equinoxes, on the *vyatipāta*²⁶ days, on eclipses, on the full moon days of Kārttika and Māgha, on *yugādi* days or when the 7th tithi of a month falls on a Sunday and the donor should subsist for three days on the substance to be donated.

Chaps. IV—VII The Gavidānas (Gifts of cows)

After quoting 18 verses of V. D. on the eulogy of gift of cows, our author quotes two other V. D. verses and two verses from the Mahābhārata on the technique of making such gifts. The V. D. verses mean that 'a cow is not to be given away either between two or among many persons, that if a cow which has been donated to a person is sold by him, it brings hell as punishment to the donor and that the owners of ten, hundred and one thousand cows should respectively give away one, ten and one hundred out of them, all the three gifts being of the same religious merit.' The Mahābhārata verses are to the effect that 'a cow is not to be given away for purposes of being put to death, to a cultivator, an atheist or to a person eking out his living from (the labour or products of) a cow; and that the great sages have declared that he who makes gifts of cows to the above-mentioned vicious persons goes to perpetual hell.' Kane says on p. 881 (op. cit.), 'It appears that on account of the high merit associated with the gift of cows, donors sometimes passed old and weak cows on to donees.' He then quotes one passage of the Kāthopanishad and two verses of the Mahābhārata (Anuśāsanaparvan), containing condemnation of such practices. Our author in his sub-heading of '*adeyā gauḥ*' (i. e. cows, not fit to be given away) quotes two anonymous verses, a couple of V. D. verses and two Ādityapurāṇa verses to the following effect:—

'O twice born persons! the man who makes a gift of a worn-out and useless cow enters into the darkness of hell and brings miseries upon the donee also. Just as a big serpent, having just got rid of its

²⁶ It is one of the 27 योग, beginning with विष्णु and occurs when the moon is in the constellations of Śravaṇā, Āsvini, Dhaniṣṭhā, Ārdrā, Aśleṣā (first quarter) and amāvāsyā falls on Sunday. (Vide Kane's *History of Dharmasāstra*, vol. II., p. 852, n. 2010)

worn-out dead skin, becomes helpless on the earth, so he who gives a cow, partly white and partly black, to a Brāhmaṇa reaches the worst state of existence.'

The preliminary topic (11) viz. *dānāpavāda* (i. e. the blame of making several classes of gifts), which has been passed over for considerations of space, contains on p. 43 the above two anonymous verses with a slightly different reading in the second one, the purport of which is given below:—

'Just like a big serpent on the earth, just delivered of its dead skin, the donor to a Brāhmaṇa of *Kalāya* pulse reaches a bad state of existence, being wholly devoid of fame.'

'O the best of Brāhmaṇas ! one should never make gifts of cows which are wanting in a limb, which subsist on milk and are old, yield no milk themselves and do not possess strength (to conceive and produce calves), are diseased, unruly, ferocious and truants or which have been bought with ill-gotten money and the donor of such cows goes to hell.'

'One should not give to Brāhmaṇas a cow which is either head-strong or deficient in limbs or the calves of which have died, which is voracious or subsists on hair, rags, stools, bones, carcasses of animals, which is in a menstruating condition or is wicked, which is uncontrollable or in the habit of giving birth to twins or the teats of which are joined together in pairs. The same prohibition holds good in the case of condemned oxen also.'

After making these preliminary remarks extending over 3 pages, our author devotes 40 pages to *gavidānas* proper, distributed over 4 chapters viz. (1) Gifts of single bejewelled cows of 54 kinds

— covering 30 pages

(2) Gifts of numerous bejewelled cows of 3 kinds

— covering 2 pages only

(3) Gifts of single unadorned cows of 15 kinds

— covering 5 pages only

(4) Gifts of numerous unadorned cows of 7 kinds

— covering 3 pages only, which are all passed over here.

Chaps. VIII—IX—The *Vṛṣabhadānas* (Gifts of oxen)

While Kane has not even taken a passing notice of this kind of gift, our author has devoted 12 pages to this topic, dividing it into two chapters viz. (a) gifts of bejewelled oxen and (b) gifts of unadorned oxen, which are of 8 and 15 kinds respectively. At the very beginning our author quotes three verses of Samvarta, the purport of which is given below:—

'He, who makes a gift of an ox with auspicious characteristics and without any deficiency in limb in accordance with the above procedure (*uktena vidbinā*), reaps ten times the spiritual reward, resulting from the gift of a (similar) cow.'

[To explain the phrase '*uktena vidbinā*' our author says that 'as the above verse of Samvarta just follows two others of the same author, describing the characteristics of the gift of a cow, free from diseases, so the ornaments of a cow should be adjusted to such an ox also which is to be given away.' The couple of Samvarta verses, referred to above and already quoted on p. 260 by our author, now follows.]

'He who makes a gift of an undiseased milch cow of mild disposition and having a calf, having already ornamented it with silver hoofs and golden horns and covered it with clothes, goes to heaven and stays there near Brahman Himself for so many years as there are hairs on the body of the cow with its calf.'

Our author next quotes Yama to the effect that 'the giver of a gentle ox becomes the reaper of ten times the religious merit, following the gift of a cow.'

Chap. XI—Gift of land

This chapter of the D. S. is also a pretty big one, covering 23 pages (pp. 316-338) and consisting of 55 kinds. Our author, after eulogising gift of land by quoting Bṛhaspati, Dāna-bṛhaspati, Samvarta and Mahābhārata (Anuśāsanaparvan, chap. 62. vv. 2-62), quotes the Nandipurāṇa on the minimum extent of land which may be given away and cites the Mahābhārata on the description of the land, not fit to be donated. The former quotation means that 'the donor lives in heaven for as many as ten *halpas* by making a gift of that portion

GIFT OF LAND

of land, the wealth produced from which is able to sustain a person (with his family); and the donor lives in heaven as a reward of his making such a gift of land for a period of time in proportion to the extent of the land so given and to the annual increase or decrease of the produce of that land.' The purport of the latter quotation is, 'One should never donate a barren or scorched piece of land and also such land which is a crematorium or filled with vices (i.e. infested with vicious persons).' Then coming to the procedure proper of this class of gift, our author quotes many verses of various authorities such as Manu (one half verse) Yāj. (1 verse), Vṛddhavaśiṣṭha (3 verses), Bṛhaspati (3 verses), Viṣṇudharma (4 verses), Varāha Purāṇa, Mahābhārata (7 verses) and V. D. (18 verses). The Manu half-verse means that 'the giver of land gets everything (as the reward of his good act), such as kingdom, sons and wealth.' This half-verse is not found in the extant Manusmṛiti, its approximately similar half-verse being IV. 230 b which purports that 'the donor of land gets land (in return of his virtuous act) and that of gold gets longevity'. The Yāj. verse (I. 210) is to the effect that 'one who gives land, beasts, food, clothes, water, sesame, ghee or a halting station or makes a *naiveśika* dana (i.e. spends money for the marriages of Brāhmaṇas and settling them as householders) or makes the gift of a beast of burden, ornamented (in the horns) with gold, flourishes in heaven.' The Vṛddhavaśiṣṭha verses mean, 'whatever sins a man may have committed just from his very birth, he is purified of them by making a gift of only as much land as is equal to a *gocarma*. That land which a hundred cows with one bull occupy without being closely packed together is called *gocarma* by persons, conversant with the Vedas; or *gocarma* is that portion of land which is 10 rods square or 10 rods by 15 rods with a rod of ten cubits.' The last of the Bṛhaspati verses also defines *gocarma* but in a different way. It is to the following effect:—

'*Gocarma* is equal to ten *nivartanas* and a *nivartana* is that portion of land which is 30 rods (square) with a rod of ten cubits; Our author says by way of explanation that 'the length and breadth of a *gocarma* are 3000 and 300 cubits respectively,' which comes to the same measurement. The last of the Viṣṇudharma verses lays

down that 'gifts of gold, cows and land save a person from all sorts of sins'. The V. D. verses prescribe corresponding spiritual rewards for making gifts of several classes of land, such as land fit for building a house or for the growing of vegetables, park land, land fit for excavating a tank therein or for constructing a temple, garden land, land rich with precious stones, gold and other metals, red chalk and similar other deposits, copper sulphate, salt (i. e. sodium chloride), leguminous grain, fuel and medicinal herbs, land fit for the growing of śūka kind of rice or for sugarcane plantation, a meadow, a piece of land with ripe crops and land, purchased from a previous owner.

Chap. XIII—Gift of water

This chapter consists of 9 pages (pp. 341-349) and 36 kinds. After quoting several authorities including Yāj., Mahābhārata and V.D. on the eulogy of making gift of water in its first half portion, this chapter of D.S. sets out the procedure of the distribution of water, other than required for washing or bathing purposes i. e. of drinking water to thirsty travellers. It quotes a long extract of 11 verses from V. D., a short summary of which is given below:—

'One, who sinks a well on the roadside, flourishes in heaven and he, who makes it fitted with other useful things, reaches the permanent abode. The surrounding portions of the well should be besmeared with cowdung and provided with a rope and a waterpot (to draw water from the well), a big pitcher, an attendant, dishes of clay, salt, grass (for cows), fruits, ground barley, cow's milk, many beds, many seats, fuel, other necessities and cooling apparatus in an adjacent beautiful house, built for the purpose and free from the disturbances of winds.'

Chap. XVI—Gift of rice (i. e. food)

This chapter consists of 19 pages (pp. 357-375) and 43 kinds. After the usual eulogy of this gift from the well-known authorities, the D.S. quotes a text of the Kūrmapurāṇa which states that 'a person reaps no reward of his making a gift of cooked rice to a householder who should be given uncooked rice and the donor then becomes en-

titled to the highest spiritual position (after death); In the accompanying prose comment the D.S. says that 'the religious reward, resulting from a gift of cooked rice to a householder, is less than that following a gift of uncooked rice to the same, the obvious reason being that the householder (who can cook the rice in his own house) will be able to perform his five *mahāyajñas*, if supplied with uncooked rice.' The actual procedure of this gift of rice is divided into two classes, viz. that of giving ordinary rice and that of giving it in specially prepared dishes. One of the three Mahābhārata verses and the single Devala verse, quoted in the first subheading (viz. *sāmānyānnadāna*), are more important and so their purport is given below:—

'The rewards of a person who gives unvitiated cooked rice to a fatigued unknown traveller are very great.' [The D.S. adds in the prose comment that 'the donor should construct a resting place by the side of the road and serve out dishes of rice to travellers under the shade of a tree.']

'A person, who has committed many sins but who makes a gift of one's favourite kind of cooked rice to any person and specially to a Brāhmaṇa, destroys his own sins'. The second sub-heading (viz. *viśeṣānnadāna*) is rather longer than the first one and contains quotations from many authorities, the most important being those from the Mahābhārata and the V.D. One of the Mahābhārata verses states that 'the house of that person, who gives *pāyasa* (i.e. rice boiled in milk with sugar) by mixing it with ghee to Brāhmaṇas, is never disturbed by the Rākṣasas.' Another M. bh. verse is to the effect that 'if a Brāhmaṇa who is versed in the Vedas collects rice from many houses by means of begging and afterwards gives it away to another Brāhmaṇa, adept in the Vedic lore, then the former gets happiness.'

The purport of some of the V.D. verses is now given below:—
'The gift of *paramāṇna* (i.e. rice boiled in milk with sugar) brings permanent satiety to the donor, while if it is made to an exhausted traveller, its religious merit becomes very great'. 'The gift of rice to learned and studious Brāhmaṇas is highly productive'. 'One who gives away toys, sweetmeats or delicious fruits to children reaps the reward of the performance of an *agniṣṭoma* sacrifice.'

Chap. XXXI—Gift of clothes

This chapter covers 7 pages only (pp. 407-413) and consists of 26 kinds. One of the two Agnipurāṇa verses quoted in this chapter states that 'fire becomes agreeable to those persons who make gifts of blankets which are new, fine and of very large dimensions, to the best of the Brāhmaṇas, suffering from the torments of cold.' The Āditya-purāṇa quotation is to the effect that 'one attains the world of Brahman (after death) by making a gift of fire and clothing to another person'. The V.D. quotations, which are the largest in number in this chapter of all the citations, not only enumerate various kinds of cloth, such as those made of cotton, wool, procured from either goats, deer or sheep, silk, linen, barks of trees and dyed with various colours, such as red, blue etc. but also lay down the corresponding religious merits, following the gift of those kinds of cloth.

Chap. XXXVII—Gift of houses

This chapter covers 8 pages only (pp. 441-448), deals with 17 kinds and is divided into two sections, viz. (1) gift of houses, furnished with food and household materials and (2) gift of houses, not so furnished. The first section begins with a long passage from the Kālikāpurāṇa, consisting of 15 verses which have been found not in the printed Kālikāpurāṇa but in Aparārka (pp. 377-378) as quoted from the same authority (14 verses) and from Dakṣa (the last verse). Though our author has quoted Yāj. (1.210) in many chapters of his work, such as that on gift of land (p. 321), on gift of water (p. 341) etc., yet he has nowhere in those chapters explained the word 'naiveśika', occurring in that verse of Yāj. but has done so on p. 516 in connection with a quotation from M. bh. (Anuśāsana 57.33), also containing the above word and occurring on the previous page in the chapter 50 on 'marriage, upāyana and sacrifice requisites'. The word in question means, according to our author, 'requisites of marriage and similar other saṁskāras'. The first section of the present chapter, though termed as 'sopakarāṇa-grhadāna' (i.e. gift of houses, furnished with food and household materials), is nothing but the 'naiveśika dāna', mentioned in various quotations of Yāj., M. bh. etc. by our author

and once explained by him, as referred to above. The brief purport of this Kālikāpurāṇa quotation²⁷ on *naiveśika* dana is here quoted from Kane (op.cit. p. 857):—

'The donor should choose eleven Brāhmaṇas of śrotriya families (devoted to the study of the Veda) and of good character and conduct, should build eleven houses for them, should get them married at his expense, should furnish the houses with stores of corn, with cattle and servants, beds, seats and slippers, vessels of clay and copper and other utensils for taking food, with iron, gold and garments; and having thus furnished the houses, should settle the eleven Brāhmaṇas in the eleven houses and for their maintenance bestow upon each one hundred *niivartanas* of land or a hamlet or half a village; he should induce the Brāhmaṇas to be *agnibotins*. By so doing he secures all the merit that is secured by the performance of sacrifices, vratas, various dānas or pilgrimages to sacred places and enjoys in heaven all pleasures. A man who is unable to do as much as above may settle only one Brāhmaṇa according to his means and he secures the same rewards.'

'The merit of him, that establishes a Brāhmaṇa, who is without father or mother, by performing his *saṁskāras* and by getting him married, is beyond reckoning.'

The second section of this chapter, termed as *anupakarāṇa-grhadāna*, is rather shorter, covering a little over a page and consisting of short quotations from the usual authorities like Manu, Yāj., M. bh. and V.D.

Chap. XLII—Gift of the Purāṇas

This chapter deals with the gift of manuscripts of the Purāṇas only, that of the MSS. of the epics, dharmasāstras and other branches

27 The first two lines of v. 7 of the above Kālikāpurāṇa quotation contain lacunae. So they are reproduced here in full from the same quotation, preserved in Aparārka (p. 377):—

योजयेत्सोममूर्तिं च चिन्त्य तेषु द्विजेषु वै ।

एकादशैव तास्तत्र दम्पत्योः प्रतिमात्मकाः ॥

The portions, printed in thick letters above, are the only corresponding parts of the above two lines, which could be deciphered in Mss. A and I. O., collated for this edition, the rest having been supplied from Aparārka.

of learning being dealt with in the next chapter on 'the gift of learning.' The present chapter contains a long extract from the Matsya^o (53. 3-4, 11-56) and a short one from the Kūrma^o (2. 46. 122, 124—126) only about the merit secured by making such gifts, the Matsya^o also stating the number of verses in each of the 18 Purāṇas. The purport of the Kūrmapurāṇa verses, which are 4 only in number, is given below:—

'This valuable Purāṇa (i.e. Kūrmapurāṇa) has been uttered by the Great Lord Viṣṇu, the origin of the universe, who had assumed the form of a *kūrma* (i. e. tortoise). Just hear about the religious merit of that person who, after having made a good vow, causes a copy of this Purāṇa to be made and then makes it over in the month of Vaiśākha to a Brāhmaṇa, well-versed in the Vedas. (He lives in heaven), having been freed from (the consequences of) all previous vices and endowed with all kinds of wealth. When he descends from it after having enjoyed plenty of celestial and charming pleasures in heaven, he is reborn in a Brāhmaṇa family and due to the merits of previous good actions becomes a master of *Brahmavidyā* (i. e. highest spiritual knowledge).'

Chap. XLIII—Gift of learning

This chapter is not only moderately big, covering 20 pages (pp. 472—491) but is also full of highly interesting matter, dwelling upon the following 21 topics:—

- (1) Eulogy of gift of learning (i. e. teaching)
- (2) Nature and effects of the gift
- (3) Eulogy of a teacher
- (4) Fit donees of the gift of learning
- (5) Procedure of beginning to write a book
- (6) " " preparing the *sarayantra*
- (7) Preparation of the leaves or folios to write upon
- (8) " " ink
- (9) " " the penrod
- (10) Procedure of placing the model book to be copied
- (11) " " beginning of the actual writing

- (12) Procedure of correcting the text of the model book
- (13) " " dedicating the new copy to a temple
- (14) " " explaining the contents of the new copy by collaboration of the reader, listener and teacher
- (15) Rules to be observed when hearing the above explanation
- (16) Method of reading
- (17) " " thinking
- (18) The concluding procedure of the explanation of Śāstras
- (19) Procedure of the gift of the new copy to a Brāhmaṇa
- (20) " " teaching
- (21) Effects of gift of learning

The first topic—Eulogy of the gift of learning

It consists of 8 verses only, quoted from the following five authorities, viz. Manu (IV. 233), Yāj. (I. 212), Yama, Ādityapurāṇa and V. D. (III. 301. 1-4), the remaining 20 topics having been prepared by our author by quoting as many as 124 verses from the Nandipurāṇa only. Then after stating the actual procedure of the gift, our author gives in conclusion an appendix of 4 V.D. verses (III. 303. 5—7, 15) and a single Yogi-yāj. verse (II. 67a—68a) only.

The Manu verse, quoted at the very beginning of the first topic lays down that 'the gift of *Brahman* (i.e. learning) is superior to all other gifts such as those of water, food, cow, land, clothes, sesame, gold and clarified butter.'

The second topic—Nature and effects of the gift

'A virtuous person should by all means make a gift of the Śāstra (i.e. learning), inasmuch as every worldly object, good or evil, is contained in it. The branches of learning are spoken of to be the following fourteen, viz. the four Vedas, the six auxiliaries of the Vedas, the Dharmaśāstra, the Purāṇa, the Mīmāṃsā (both Karmamīmāṃsā and Brahnamīmāṃsā, i.e. Pūrvamīmāṃsā and Vedānta) and Tarka (i.e. Logic). Many thousand excellent sub-branches of learning have sprung out of the above fourteen branches by division and subdivision, viz. Āyurveda (Science of Life or Medicine), Śasyaveda (Science of Agricul-

ture), Dhanurveda (Archery), Ātmavidyā (Metaphysics), Kalāvidyā (Fine Arts), Vārtā (Economics) and Silpavidyā (Technology). Of these, Metaphysics is the best as it scares away the fear of the world, puts an end to all sorts of miseries and destroys all kinds of vice. Medicine is also a very important one, as it conduces to virtue or vice. Fine arts are a sequel to Technology and are not only various in number but produce great effects. Again, that branch of learning, which, though comparatively unimportant, helps even a single person to earn his livelihood, will sanctify thousand generations [of the giver (i.e. teacher) of that branch of learning]. A branch of learning, originally kept secret but afterwards given away either in conformity with the procedure laid down below or without that procedure, helps the giver to attain permanent worlds.

What is not given in this world by the person who cures any sort of creature by means of Medicine? What permanent virtue is not acquired by him whose yields of crops are plenty by dint of his knowledge in Agriculture? What good is not conferred by him who reconciles the conflicts of the Vedic texts by means of his learning in the Mīmāṃsā lore and thus paves the way of the performance of sacrifices?

The virtue of the performer of a religious action (such as gift of a treatise on dharmaśāstra) after he has understood the import of that śāstra is ten times that of a simple donor of a Dharmaśāstra work.

This gift of learning is full of all the qualities which can bring about the fruition of all the desires. If it is made to a proper person, it becomes a very great mystery. Who can ascertain the religious merit of that pious man, who gives it away anywhere after dedicating it to a principal god and carefully honouring a teacher, adept in the elucidation of learning, by physical labour, mental devotion, salutation, gift of riches and all other qualities?

The third topic—Eulogy of a teacher

‘Just as the high lustre of the best jewels becomes insignificant when covered within a pot, so do the fourteen branches of learning

(if not explained by proper teachers). As learning does not attain fruition without the proper teaching, imparted by a learned teacher, so a teacher should be always honoured. He, who always worships his teacher, whether present before him or absent from him, with garlands, clothes and ornaments like the god Pinākin (i.e. Śiva), gets due to his favour all the desired objects and he should, therefore carefully do so. One should daily worship one's teacher with devotion, love and care and with the reverential idea that the teacher is one's mother, father, friend, relation and a great wishing-stone. This teacher-worship is an antidote to the misery of ignorance and a way of escape from (future) hell. The benefit a teacher confers on a pupil can never be so done by the parents or other worthy relations of the latter.

He who, being himself familiar with the idea of the entire matter and also with various turns of speech, in conformity with good idiom, explains the outer (i.e. superficial) as well as the inner import of the Śāstra by the significance of the words and sentences and also in consistency with the successive ideas, is just like the highly intelligent Lord Śaṅkara (i.e. Śiva).

Just as the whole world appears to be blind without the sun, so all subjects of study remain obscure without the explanation of teachers. So he, who always looks upon his teacher just like Mahādeva (i.e. Śiva), attains the result of the performance of all virtuous acts.

The fourth topic—Fit donees of the gift of learning

‘Learning is the best object of gift. So a learned person, after having mastered the procedure of its gift from a teacher, should give it away properly with a devoted heart. One should first worship it and then make a gift of it to worthy recipients, specially to the meritorious. One should only give to another such object of learning as is specially suited to him. Aspirants of virtuous results should carefully give objects of learning in famous temples and with expenditure in proportion to their economic capacity.’

The fifth to the eleventh topic—Procedure of beginning to write a book etc.

'After having worshipped the great gods, Rudra (i.e. Śiva), Brahman and Janārdana (i.e. Viṣṇu), one should cause (a book) to be written on a day, rendered auspicious by the conjunction of a planet with a star. The scribe who should be an expert in copying (manuscripts) should face the east and have a good *sarayantra*, made of either gold or silver, of ivory or of good timber. This *sarayantra* should not only be beautiful, attractive, of light weight and furnished with white leaves or folios but should also be fitted with expanding and contracting artifices. The scribe should transfer (by means of copying) the knowledge, deposited in the original manuscript, to those leaves or folios. The size of the copy MS. should be twice as broad as that of the writing portion. The body of this MS. should be very white, light and beautiful, bordered by black or red lines, tied with cotton threads and perfumed with many good scents. The copying ink should have a sufficient quantity of blackness in it, being a permanent mixture of yellow, red, green and black liquids and should have good scents, applied to it. The penrod should be made excellent with golden pictures. The outside cover of the MS. should be made beautiful, attractive and well-painted with yellowish red colour. The MS. should also be light, very wide, well-bound with spotless wood and fitted with a tying thread. After having made the original MS. the model and placed the copy MS. on the *sarayantra* in a secret but whitewashed and beautiful house, full of many trees and flowers, perfumed with incense, filled with the images of gods and fitted with a clean canopy, the scribe, who should have already bathed, beautifully dressed himself with white garlands of flowers and white clothes and put on golden ear-rings and finger-caps, should begin writing with a penrod and an inkpot, full of ink, with nail-anointing and penrod-cutting materials and to the accompaniment of the sound of trumpets. The learned *yajamāna*, after having worshipped the Fathers and gods and made the Brāhmaṇas utter *svastī*, should cause the scribe write down five or ten verses in the beginning as a sample of the copying. The scribe should go on copying on the second day in an auspicious

asterism in the same manner with the utterance by the Brāhmaṇas of *puṇyāham* (Let this be an auspicious day). The completion of copying the MS. should also be marked by the similar utterance of *puṇyāham* and feeding of Brāhmaṇas.'

The twelfth topic—Procedure of correction

'Both the Mss., the model and the copy, should be compared and read out. The omission and repetition of letters and marks should be properly checked and the propriety of affixing *anusvāras* and *visargas* should be also be considered in the context of the subject-matter of the work and in view of the avoidance of tautology. The real intention of the author should be found out by means of the following particulars:—

The popular acceptance of the words, their appropriateness to the topic in question, consistency in the form of queries and replies among the aphorisms themselves and of the thesis as a whole, when not expressed in an aphoristic form, quotations, made in full or simply referred to, to elucidate the context, consideration of the proper import of a homonymous word, consistency with all other branches of learning without giving up the significances of the cases, enquiry into the sense of an obscure word like 'carya' and consideration of the metrical requisites (in case of verses).

An intelligent scribe should thus fully scrutinise both the Mss. to arrive at the correct text.'

The thirteenth topic—Procedure of dedication to a temple

'One should dedicate such copied Mss. to temples along with a huge treasure and with the clear mention of the particular provincial script of the dedicated Ms. The Nāgara²⁸ (i. e. Devanāgarī) is

²⁸ Though the last quarter of v.i. of this topic (p. 481) reads *मुह्यं नापरमुच्यते*, yet it should be '*मुह्यं नागरमुच्यते*' as A MS. reads *नगर* (नागर?) and also because in the just following actual procedure (pp. 488-489) our author says, 'He (i.e. the donor) should then honour the scribe up to his capacity with gold rings and other ornaments and white garlands and garments—

said to be the best script (for copying Sanskrit Mss.) The Ms. to be dedicated should then be beautifully adorned, being covered with a cloth and placed²⁹ on an elephant, horse or chariot (according to one's capacity), which should have been also covered with white clothes, set with various gems and equipped with bells, chowries and banners along with an umbrella with a bejewelled rod. It should thus be carried to a temple to the accompaniment of dance and music, vocal and instrumental, auspicious shouting and chanting of Vedic hymns. After worshipping the gods with various sorts of incense and presents, one should then dedicate the Ms., having an eye to the permanent spiritual benefit of the Fathers or other intimate relations. The donor should then complete the work of dedication in a Śiva temple with proper procedure, honouring with *dakṣiṇā* Brāhmaṇa devotees of the god Śiva for the permanence of the above dedication. This should be followed by festivities in a Viṣṇu temple up to one's capacity, by the king in the town, by village headmen in the village and by the householders in their respective houses. These festivities should also be participated in by the donor's own relations who should have assembled together after having bathed, garlanded themselves and taken their meals and should have thus become well-dignified.

The fourteenth topic—Procedure of explaining the contents

‘The learning, deposited in that book, should then be read out before persons, full of delight and devotion. The discerning donor should first honour the reader of the dedicated Ms. with clothes and similar other things according to his capacity and then show his respect

the scribe who has just bathed and is conversant with the *nāgara* script (नागरलिपि) and if such a scribe is not to be had, he should honour in the above fashion at least one such, familiar with any other script.’ This is a direct proof of the assumption of the All-India status of the Devanāgarī script even before the 12th century A.D., when the Nandipurāṇa, containing this verse, must have been composed.

²⁹ आरोप्यशानरत्नाब्जे as read in the 1st line of v.2 of this topic (p.481), is wrong and should be corrected as आरोप्य याने रत्नाब्जे

to the teacher with the best possible candour. The listener should also be honoured with flowers and incense. The reader should be a veteran, learned and intelligent Brāhmaṇa, not only proficient in deciphering scripts but also an adept in metrics and etymology, being at the same time modest, talented and enterprising, conversant with polity and gifted with the power of delivery and an audible voice. The teacher also should not only be a learned, veteran and pious Brāhmaṇa but should, moreover, be free from jealousy, inherently pure, sweet-smiling and talented. He should be practising vows, being conversant with their procedure, an adept in all the branches of learning, capable of reconciling the usual fallacies, being familiar with them, full of devotion to learning and competent to offer a good explanation of a difficult text, due to his familiarity with the sequence of topics. He should be able to differentiate one chapter from another (in a prose work) and one canto from another (in a metrical composition), interpret the true significance of case-endings and know the meanings of individual words and verses and of the work as a whole. Such a talented teacher should also be an adept in the art of reconciling the separate parts of a composition with its main subject-matter and explaining it along with matters, not expressed by the author but merely hinted at by him. He should also be capable to introduce relevant matters and refer to allusions by way of explanation. He should be not only an object of reverence due to his freedom from lethargy but also familiar with the trend of the argument of the Vedas. The teacher, who explains to his pupils Sanskrit works through the medium of Sanskrit and Prakrit works through the Prakrit medium and also carries on teaching works of both the languages by taking resort to popular dialects, is both father and mother to his pupils and is a veritable wishing-stone to them, rescuing them as he does from various future hells by imparting instruction in the Sāstras. What other relation a man has got in this world like a teacher who dispels from his mind, by means of the rays of his speech, the darkness arising out of the night (of ignorance) of this great universe? He is, therefore, a veritable brilliant sun. One should neither be perturbed in his rudeness or opposition nor feel his excreta in illness loathsome but should pacify

him when angry, offer consolation to him when dejected and nurse him with proper care and segregation when diseased.'

The fifteenth topic—Rules of hearing the explanation

'The good person, who has thus listened to the explanation from the lips of the teacher, should carefully ponder over his duties, conducing to his welfare in the next world. While so listening, he should face towards his teacher, reverentially salute him and be alert and attentive, without allowing any digression to interfere with the lecture. If a doubt arises in his mind about a statement of the teacher, he should respectfully ask him in express words after the latter has finished his speech. He should not openly contradict the exposition of the teacher but act up to his instructions, as the advice of both the physician and the revered teacher should always be followed (in learning and treatment of diseases respectively). One should not imitate the actions of one's teacher, as he is like the heat of a blazing fire. One, who introduces digressions in one's teacher's lecture, becomes certainly guilty of Brāhmaṇa-murder. He, who, after having listened to the exposition of a branch of learning or received practical training in a good art from one teacher, spreads the fame of another teacher, is also guilty of the same sin. He, who forgets out of carelessness a good branch of learning, once learnt by him, permanently goes to a severe and terrible hell. But the good or bad actions, done by a person, who has realised the import of the Sāstra, are hundred times meritorious than his simple realisation of it.'

The sixteenth topic—Method of reading

'A learned reader should thus slowly and after due deliberation read out the contents of treatises on penance and quietude and also spiritual works, leading to heaven and acquisition of religious merit. An angry utterance or the description of the ravages of a battle should be delivered hastily, while an amatory composition should be read out in a sweet, thoughtful and appreciative fashion. There should be stops in the reading at the end of each canto, chapter or story as the case may be, indicated by the loud utterance of words. After the

close of a course of reading, an intelligent reader should do acts, proclaiming the peace of the world and then sprinkle holy water for that purpose on the listeners with the utterance of the following formula:—

'Let all of you say 'We have heard well', 'The vow has been well discharged'. Let the explanation, just heard, conduce to permanent results. Let all people engage themselves in religious actions. Let victory ever attend the king. Let the pious teacher be always immune from diseases.' After listening to the above utterance, all the assembled persons are to go back to their respective places.'

The seventeenth and eighteenth topics—Method of thinking and the concluding procedure

'The disciplined and intelligent listeners should think from day to day over the subject-matter of the book, read out to them, in the light of the context, reasoning, diverse possible interpretations and individually selected knotty points.'

'The mind of the listener of an entire Sāstra becomes full of devotion and the Sāstra helps to convert his worldly desires to quietude and entirely correct his faults, if any. One should, neither disrespectfully nor being devoid of religious fervour, listen haphazardly to a Sāstra but should be modestly disposed, while at the close of a reading of the same one should discuss its contents. One should first honour the reader according to one's capacity and revere the teacher just like one's father.'

The nineteenth and twentieth topics—The gift of the new copy to a Brāhmaṇa and the procedure of teaching

'Similar is the procedure to be adopted in the case of a gift of learning to a Brāhmaṇa expositor by leading him to one's house. Such an expositor should not only be possessed of intellect and good behaviour but also be conversant with the Vedas and the Smṛtis. This gift is to be made with the desire of attaining great pleasures.'

'One should, after having well propitiated a teacher with wealth

or many clothes, should cause instruction to be imparted by him to a number of good and intelligent pupils, born of high families'.

The twenty-first topic—Effects of gift of learning

'This gift of learning is known to be the best of all gifts and is also the best antidote to a person's going to hell (for sins committed by him previously.) The pious and fortunate man who makes a gift of learning in accordance with the above procedure derives the religious merit of the performance of ten horse-sacrifices, a hundred meritorious acts and a thousand *Rājasūya* sacrifices, properly performed. The religious reward, reaped by a man by a gift of learning, is tantamount to that of a giving away of tracts of land, yielding all sorts of crops and containing underneath all kinds of jewels, to Brāhmaṇas on a solar or lunar eclipse day. The donor of learning dwells in heaven for so many thousands of years as there are syllables in the MS., so gifted and drags up from hell and leads to heaven so many generations (of his ancestors) as there are lines containing those syllables in that MS. and himself enjoys pleasures in heaven together with his family for so many thousands of *yugas* (i.e. cycles of existence) as there are folios in that MS. The sins, committed by a person in hundreds of births, are all washed away by a gift of learning. A really good, blessed and intelligent man is he who is in the habit of making gifts of learning. By making such a gift according to one's means and being devoid of pecuniary insincerity, one reaches the holy and permanent worlds, full of all sorts of pleasure. Those persons of virtuous disposition and great intellect, who make gifts to scholars of inkpots, penrods and things to cover MSS. with, in accordance with the above procedure, reach the same auspicious worlds as those attained by donors of learning. He, who listens to this description, also gets rid permanently of the sins, committed by him in seven previous births.'

Chap. LXI—Gift of healing (including the founding of hospitals)

This chapter is also full of verses quoted from the Nandipurāṇa, amounting to 13, while V. D. (2 verses), M. bh. (1 verse),

Skandapurāṇa (1 verse) and Samvarta (1 verse) have also been quoted. The purport of the Nandipurāṇa verses is first given below:—

'Since the four *puruṣārthas* (goals of life) viz. *dharma*, *artha*, *kāma* and *mokṣa*, depend upon health, he who provides for securing this may be said to have made gifts of everything. One should have a hospital (*ārogyaśālā*) founded and have it equipped with highly efficacious drugs, patients' dresses, a competent physician and menials' quarters. The physician should be not only learned and experienced but also familiar with the efficacy of particular drugs, *Materia Medica* and *Pharmaceutical Chemistry*, including the knowledge of the potency and reaction of chemical substances and deciphering of therapeutic plants. Such a physician should be able to enter, as it were, with the help of his intelligence into the body of his patients like mystic sages (*yogins*). He should also know the different constitutions, diets and vessels of the body of the patients. He should be always active and should know the etiology and diagnosis of diseases. He should be able to adapt his treatment to time and place and find out the particular part of the body to be medically treated. He should be proficient in the Science of *Āyurveda* with its eightfold divisions and also in the summary procedures of treatment.

The religious-minded person, who engages such a good doctor and founds such a fully equipped hospital, is not only pious but also intelligent and successful in life. One, who completely heals out of compassion a single diseased person in a hospital with proper drugs and plasters, goes along with his seven ancestors to the world of Brahman. A poor man also reaps the reward of healing another person as far as his purse permits, as he has neither a doctor nor a hospital for treatment of patients. One also attains the permanent world, described above, by curing another person, suffering from the excess or paucity of either wind, bile or phlegm, either with the help of a root or by means of massage. That person, who cures the malady of other persons by some simple means, also reaches the beneficent worlds, unattainable by the performers of sacrifices.'

'The high-souled man, who supplies collyrium to a Brāhmaṇa to cure the optic afflictions of the latter, reaches the highly brilliant world

of the Sun and having lived there for a whole *yuga*, that fortunate person comes back happy and successful to this world and enjoys permanent immunity from diseases of the eyes, just like a celestial being.'

Kane devotes a short paragraph only to this topic, referring to Aparārka's (pp. 365-366) quoting a long passage from the Nandipurāṇa about the founding of hospitals and to Hemādri's (dāna, pp. 893-95) quoting the same passage and another from the Skandapurāṇa to the same effect. The long passage from the Nandipurāṇa, quoted both by Aparārka and Hemādri, is the same, except the last two verses, cited by our author and translated just above.

The Skandapurāṇa verse, quoted both by our author and Hemādri, as mentioned above, is to the following effect:—

'O you the sage among Brāhmaṇas! he who saves a poor, ignorant or unconscious person, afflicted with diseases, from his afflictions according to his capacity, frees himself from the sin of Brāhmaṇa-murder'.

The purport of the verses, quoted by our author from Samvarta, Mahābhārata and V.D., are given below one after another:—

'The person, who administers medicine and lotion and supplies diet to patients for allaying their diseases, becomes not only hale and hearty but also happy and long-lived.'

'O best of kings! nursing a patient or massaging his limbs is each superior in religious merit to the gift of a hundred cows'.

'He who nurses or administers medicine to a diseased person, reaps the reward of giving back his life and becomes himself cured of diseases. Gift of money, intended to cure patients, also conduces to immense results.'

Chap. LX.—Gift of protection (from death and intimidation)

This chapter consists of 44 verses only, the majority of them being quoted from the V.D. (22 verses) and Nandipurāṇa (9 verses), the rest being collected from the Rāmāyaṇa (2 verses), M. bh. (3 verses), Varāhapurāṇa (2 verses), Manu, Yāj., Viṣṇu, Samvarta, Yama and Nārasimhapurāṇa (1 verse each).

The purport of the V.D. verses only is given below, that of quotations from other works being almost similar:—

'One who affords protection to another person practically gives him everything. On the other hand the cruel wretch, who drives away a refugee, suffers in hell for many thousands of years. There is no doubt about the fact that he who saves another, afraid of losing his eyesight (at the hands of a third person) reaches the world of Brahman. Plucking out one's eyes, being a greater vice than killing, should never be resorted to by a king in relation to any subject. It is said that the scoundrel, who plucks out the eyes of others, himself surely remains blind up to the end of the *Kalpas* (i.e. cycles of existence) and does not regain his vision for thousands of *Kalpas*. It is also said that he, who saves another, suffering from the fear of mutilation of his limbs, dwells in the world of Rudra up to the very end of the *Kalpas* and at the beginning of a new *Kalpa* becomes endowed with spiritual knowledge. The good man, who effects the release of another, afraid of being imprisoned, himself becomes free from all bonds and goes (after death) to the world of the *Bhṛgu*s. One who sets free a person, got afraid of being sent to exile or chastised, becomes free from all sorts of miseries and reaches the world of the *Sādhyas*. The good man, who protects a person, afraid of being robbed of his wealth, reaps the reward of making a positive gift and the commendable person, who succours another, afraid of being insulted, reaches heaven and is worshipped by the gods. Whatever virtuous acts are performed by a person, after having been protected by another (from the above-mentioned causes of fear), are also shared by the protector. The saviour of even beasts, birds, trees, creepers and grass also reaches heaven. The good man, who purchases a beast, gone to the hands of a butcher, (for the purpose of setting it free), also goes to heaven and if reborn, becomes always happy. There is no gainsaying the fact that the man, who saves the life of even worms and insects, resides in heaven for many thousands of years. He, who effects the release of a person from the hands of the king, a thief or an enemy or from the clutches of a venomous reptile, reaps the religious reward of the performance of a horse-sacrifice. The saviour of a person, fallen.

into fire or water or in an untoward or insurmountable place, also gets the same reward.'

Our author makes the following short comment at the close of this chapter (pp. 566-567):—

'The present chapter is very explicit. Unwarranted slaughter of animals is always forbidden. Persons, got afraid of death, imprisonment, exile, mutilation of limbs, theft, insult and similar other afflictions at the hands of others, should be first comforted with words and then saved from those dangers as far as that is possible. Beasts and birds at the hands of butchers should be bought and then set free. So this gift of protection is not simply formal. It should, however, be offered, having taken all the gods as its presiding deities and a great prosperity as its motive cause.'

ERRATA

		Read		For
p. 3	n. 7	तलादौ		तलरदौ
p. 5	l. 7	कल्पानां		कन्यानां
p. 7	v. 62	पौण्ड्ररेवा०		पौण्ड्ररेरा०
p. 25	l. 12	कारयेद्दधः		कारयेद्दधः
p. 30	l. 12	भवेत्		भुवेत्
p. 32	l. 10	गुणोत्तर०		गुणोन्तर०
"	l. 14	न्यायार्जित०		न्यायर्जित०
p. 33	l. 14	अद्यायुक्ते		अद्यायुक्ते
p. 34	l. 23	विशेषाद्दधयुक्तास्तु		विशेषाद्दधयुक्तास्तु
p. 55	l. 5	यन्त्रलोपो		मन्त्रलोपो
"	l. 6	यन्त्रो		मन्त्रो
"	l. 15	पूर्व		पूर्व
p. 66	l. 15	वज्र		वज्रभ्रकं
p. 69	n. 5	कर्तु		कर्तु
p. 74	l. 19	अथत्विजो		अथत्विजा
p. 81	heading	प्रथमदिनकृतम्		प्रथमदिनकृतम्
p. 82	l. 4	द्वितीयदिनकृतम्		द्वितीयादनकृतम्
p. 85	heading	तृतीयदिनकृतम्		तृतीयदिनकृतम्
p. 87	l. 11	वृहस्पतिर्न		वृहस्पतिर्न
p. 106	n. 3	A	before	मशालुल
p. 136	n. 1	A	"	०शनं
"	n. 2	bracketed		bracketed
p. 140	n. 6	portion		portion
p. 142	l. 8	१६॥	after	विष्णोः ॥
p. 146	n. 4 (l. 3)	A	"	and
p. 149	n. 16	reads the		the reads
p. 151	n. 4	4	before	I. O.
p. 154	l. 14	प्रणिपत्य		प्रतिपत्य
p. 165	n. 3	I. O.		I.
p. 209	l. 4	दद्यात्		दद्याम
p. 220	l. 1	०वर्तः		०वतः
p. 239	heading	जलधेनुदानम्		जलधेनुदानम्
p. 252	n. 16	सच्छत्रोपानत्कां		सच्छत्रपानत्कां
p. 255	l. 14	धेनुदानावर्तः		धेनुदानावर्तः
p. 303	l. 3	3		8
p. 306	l. 3	अनङ्गः		अनङ्गः

p. 316	l. 3	दानवृहस्पतिः	दानवृहस्पति
p. 317	l. 12	सम्बर्तः	सम्बर्त
"	l. 17	वृहस्पतिः	वृहस्पति
p. 405	l. 10	3	8
p. 409	l. 13	सजलशीतलाः	सजलशीतलाः
p. 453	heading	प्रजापतिदेवत०	प्रजापतिदेवत०
"	l. 13	सुगन्धि	सुगन्धि
"	l. 16	रूपामर्चितां	रूपामर्चितां
p. 464	l. 16	तद्वृत्तान्तोद्भव	तद्वृत्तान्तोद्भव
p. 476	l. 20	गुरुमाराधयेद्बुधः	गुरुमाराधयेद्बुधः
p. 477	n. 12	सर्वधर्मान्	सर्वधर्मान्
p. 481	l. 7	पुरायतनवेशमसु	पुरायतनवेशमसु
"	l. 8	नागर०	नागर०
"	l. 9	आरोप्य याने रजाव्ये	आरोप्ययानरजाव्ये
p. 489	l. 1	केयूराङ्गुरीयक	केयूराङ्गुरीयक
p. 493	n. 1 (l. 2)	चतुर्विंशतिमः प्रोक्तः	चतुर्विंशतिमः प्रोक्तः
p. 495	heading	प्रेष्य०	प्रेष्य०
p. 512	n. 6	आम्नादीनां	स्माप्नादीनां
p. 517	heading	नाना०	ताना०
p. 519	l. 2	१—२१क	१।२१क
"	l. 4	१॥	महान् ॥
p. 520	heading	दानसागरः	दानसागर
p. 537	l. 5	यथार्थिने	यथार्थिने
p. 544	l. 5	प्रयच्छन्ति	प्रयच्छन्ति
p. 559	l. 16	०प्रमुख०	०प्रमुखा०
p. 576	l. 14	प्रीत्यर्थं	प्रलीर्थं
p. 589	l. 7	यदाऽऽयाति	यदा याति
p. 594	l. 6	सप्तरजानीति०	सप्तरजानीति
p. 619	l. 16	विष्णुः	विष्णुः
p. 639	l. 8	पौष्णो	पाष्णो
p. 652	heading	नानादेवत०	नानादेवत०
p. 657	l. 7	निखिल	निखिल
"	l. 11	सहस्रावच्छिन्ने	सहस्रावच्छिन्ने
p. 662	l. 10	13	18
p. 667	heading	विप्रकीर्ण०	वप्रकीर्ण०
p. 740	l. 14 (1st column)	562	652
p. 744	l. 15 (1st column)	562	563

after

ॐ नमो गणेशाय ।

दानसागरः

[उपक्रमणिका]

(मङ्गलाचरणम्)

ये साक्षादवनीतलाभृतभुजो वर्णाश्रमज्यायसां
येषां पाणिषु निक्षिपन्ति कृतिनः पाथेयमासुष्मिकम् ।
यद्वक्ष्येनताः पुनन्ति जगतीं पुरयास्त्रिवेदीगिरि-
स्तेभ्यो निर्भरभक्तिसम्पन्नमनमन्मौलि द्विजेभ्यो नमः ॥१॥

(ग्रन्थकृत-परिचयः)

इन्दोर्विरवैकम्बोः^१ श्रुतिनियमगुरुः स्वतत्त्वारितत्त्वार्थ-
मर्यादागोलरौलः कलिचकित-सदाचार-सम्भारसीमा ।
सद्वृत्तस्वच्छरजो^२ उज्ज्वल-पुरुषगुणाच्छिन्नसन्तानधारा-
बन्धैर्भुक्ता^३ मर^४ श्रीनिर्गमदवनेर्भूषणं सेनवंशः ॥२॥
तत्तालकृतसत्पथः स्थिरघनच्छायाभिरामः सतां
स्वच्छन्दप्रणयोपभोगसुलभः कल्पद्रुमो जङ्गमः ।
हेमन्तः परिपन्थिपङ्कजसरःसर्गस्य^५ नैसर्गिके-
रुमीतः स्वगुणै^६ रुदात्तमहिमा हेमन्तसेनोऽजनि ॥३॥
तदनु विजयसेनः प्रादुरासीमरेन्द्रो
दिशि विदिशि भजन्ते यस्य वीरपञ्चजत्वम् ।
शिखर-विनिहिता^७ ह्या-वैजयन्तीं वहन्तः
प्रणतिपरिग्रहीताः प्रीतिवो राजवंशः ॥४॥

1 I. O. ० नताः

2 A कन्दोमिधैकवन्धेन ; B इन्दो विरवै-

कम्बोः ; I. O. इन्दो विरवैकवन्धः

3 I. O. ० नर्भो०

4 Con. A ० भुक्ताः ;

B ० नर्भोमिधैकवन्धेनपारावन्धोमुक्ता०

5 A and B ० सर० 6 I. O. ० सङ्कल-

7 A ० वहीतः स्वगुणै०

8 I. O. ० विनिहिता०

सर्वाशाः परिपूरयन्नुपचितश्रीर्दानवारां वने-
 रासारैरभिविह-निर्मलयशः-शालेय^१-भूमरुहलः ।
 दैन्योत्तापमृता-म^२कालजलदः सर्वोत्तरः क्षमाश्रुतां
 श्रीवञ्जालमृपस्ततोऽजनि गुण्याविर्भावगर्भेश्वरः ॥५॥
 वेदार्थस्मृतिसंकथाविपुलः श्लाघ्यो वरेन्द्रीतले
 निस्तन्द्रोज्ज्वलधीविलासनयनः सारस्वतमहावि^३ ।
 षट्कर्माऽभवदार्थशीलमिलयः प्रख्यातसत्त्वप्रतो
 वृत्रारेरिव गीष्पतिर्नरपतेरस्थानिरुद्धो^४ गुरुः ॥६॥
 अधिगत-सकल-पुराणस्मृतिसारः श्रद्धया गुरोरस्मात् ।
 कलिकल्मषावदानं^५ दाननिबन्धं विधातुकामोऽपि ॥७॥
 दुरधिगम-धर्मनिर्णय-विषमा^६ व्यवसाय-संशयस्तिमितः ।
 नरपतिरयमारेभे ब्राह्मणचरणारविन्द-परिचर्याम् ॥८॥
 शुभ्रूपापरितोषितैरविरतं सम्भूय भूदेवतै-
 र्दत्तामोववरप्रसाद-विशद-स्वान्तस्त्वलतत्संशयः ।
 श्रीवञ्जालनरेश्वरो विरचयत्येतं गुरोः शिष्या
 स्वप्रज्ञावधि दानसागरमयं श्रद्धावतां श्रेयसे ॥९॥

(ग्रन्थकृत-प्रार्थना)

भूयोभूयः प्रणम्य चितिवलय-मिलनमौलि वन्द्या द्विजेन्द्राः
 श्रीमद्वञ्जालसेनः स्थिरविनयनिबद्धाजलिर्याचते वः ।
 काले काले भवद्भिः स्मृतसंस्कृतलवैः पालनीयो ममायं
 सामान्यः पुण्यमाजो भवजलधिमाहासेतुबन्धो निबन्धः ॥१०॥

(संगृहीतग्रन्थनामानि)

ब्राह्मं वाराहमाग्नेयं भविष्यं मातृस्यमेव च ।
 [वामनं वायवीयञ्च मार्कण्डेयञ्च वैष्णवम् ॥११॥

1 I. O. 'शालेय'	5 B कलिकल्मषावसाद ^५ ;
2 I. O. 'गुरु'	I. O. 'कलिकल्मषावसाद'
3 A सारभूतमहावि ; B सारस्वतमहावि	6 A 'विषमा'
4 B and I. O. 'वेदार्थस्मृति'	

शैवं स्कान्दञ्च पाद्मञ्च पुराणं कौर्ममेव च ।^१
 पुराणानि तथा कूर्मपुराणादिपुराणयोः ॥१२॥
 उक्तान्युपपुराणानि व्यक्तदानविधीनि च ।
 आद्यं पुराणं शाम्बञ्च कालिकाह्वयमेव च ॥१३॥
 नान्दमा^२दिल्यसंहञ्च नारसिंहं तथैव च ।
 मार्कण्डेयकृतं तद्वद् विष्णुधर्मोत्तराह्वयम् ॥१४॥
 शास्त्रञ्च विष्णुधर्मार्हञ्च गोपथब्राह्मणश्रुतिम् ।
 श्रीरामायणमाख्यानं महाभारतसंहिताम् ॥१५॥
 मनुं वशिष्ठं संवत्सं याज्ञवल्क्यञ्च गोतमम्^३ ।
 कात्यायनञ्च जाबालं व्यासं दानवृहस्पतिम्^४ ॥१६॥
 बृहद्वशिष्ठं हारीतं पुलस्त्यं विष्णुमेव च ।
 शातातपं यमं योगि-याज्ञवल्क्यञ्च देवलम् ॥१७॥
 बौधायनञ्चाज्ञिरसं दानव्यासं बृहस्पतिम् ।
 द्वौ शङ्खलिखिता-वापस्तम्बं शाक्यायनं तथा ॥१८॥
 महाव्यासं लघुव्यासं लघुहारीतमेव च ।
 छन्दोगपरिशिष्टञ्च कात्यायनमशेषतः ॥१९॥
 इत्यालोच्य^५ पुराणोप-पुराणस्मृति^६संहिताः ।
 समाहृतानि दानानि निबन्धस्यास्य सिद्धये ॥२०॥

(दाननामानि)

महादानानि [कीर्त्यन्ते तत्तादी]^१ षोडश क्रमात् ।
 पर्वतानाञ्च दानानि दशैव तदनन्तरम् ॥२१॥
 [ततो युकादिधेनुनां चत्वारिंशदनुक्रमात् ।
 एकम्यूनानि दानानि कथ्यन्तेऽतः^२ यथाविधि ॥२२॥

1 A omits the bracketed portion	5 A इत्यालोच्य
2 I. O. 'नन्दिना'	6 A and I. O. 'वृत्ति'
3 I. O. 'गोतम'	7 A तत्राहो कथ्यते for the bracketed portion
4 A संदानञ्च बृहस्पतिम् ; I. O. 'दान'	8 B वञ्जालेऽन ; I. O. 'वञ्जाले'
बृहस्पतिं	

अलङ्कृतानां पञ्चाशत्त्वारि च^१ गवामथ ।
दानान्यलङ्कृतगवी-समूहस्य तत्तन्निधा ॥२३॥
ततोऽनलङ्कृतगवी-दानानि दश पञ्च च ।
तथानलङ्कृतगवी-समूहस्य च सप्तधा ॥२४॥
अलङ्कृतानां दानानि वृषाणामष्टधा तथा ।
ततोऽनलङ्कृतानान्यु दश दानानि पञ्च च ॥२५॥
गवाहिकप्रदानानि दशधा तदनन्तरम् ।]^२
भूमेर्दानानि कीर्त्यन्ते पञ्चपञ्चाशदेव तु ॥२६॥
आसनस्य प्रदानानि^३ षडेव तदनन्तरम् ।
ततो वारिप्रदानानि षट्त्विंशदिह संख्यया ॥२७॥
सैजसानाञ्च पालाणां दश दानान्यनन्तरम् ।
दानानि जलपात्राणां ततश्च नव संख्यया ॥२८॥
ततोऽन्नस्य प्रदानानि त्रिचत्वारिंशदेव तु ।
ततस्त्रीण्येव भक्ष्यस्य पञ्चधा^४ लवणस्य च ॥२९॥
ततो घृतस्य सप्तैव स्त्रीणां दध्नस्तदनन्तरम् ।
क्षीरस्य च ततस्त्रीणां पञ्च चैवैवस्तुनः ॥३०॥
पानकस्याथ चत्वारि फलानां नवधा ततः ।
ततश्चत्वारि मधुनोऽभ्यङ्गस्य षडनन्तरम् ॥३१॥
अयोदशाथ गन्धस्य ततो धूपस्य पञ्चधा ।
अनुक्षेपनदानानि चत्वारि तदनन्तरम् ॥३२॥
नव^५ पुष्पस्य वस्त्राणां षड्युक्ता^६ विंशतिस्ततः ।
स्त्रीणां यज्ञोपवीतस्य दानानि तदनन्तरम् ॥३३॥
शुक्लार्णवास्य दानानि सप्तविंशदनुक्रमात् ।
रजसस्य च दानानि चत्वारि^७ तदनन्तरम्^८ ॥३४॥

1 B ० बल. रि. म. ; I. O. चत्वारिंशद्वारामथ
2 A omits the bracketed portion
3 I. O. षडेव तदन्तः 4 A पञ्चाथ
5 B चरी ; I. O. first चरी and
then corrects it by adding
नव just below it,

6 I. O. षड्युक्त-
7 B त्रीण्येव
8 I. O. adds the following
line after this:—सामान्यदेवता-
भ्यस्तु चतुर्विंशं वषाज्जगत्

अलङ्कारस्य^१ चत्वारि रत्नस्य नवधा ततः ॥३५॥
गृहाणाञ्चैव दानानि ततः सप्तदशैव तु ।
नव प्रतिश्रयस्याथ शय्यायास्तु ततो नव ॥३६॥
इन्धनस्याथ चत्वारि दीपस्यैकोनविंशतिः ।
दानानि च पुराणाना-मेकोनविंशतिस्ततः ॥३७॥
नानाविधानां विधानां चतुर्विंशतिरेव च ।
विंशदानानि कन्धानां प्रैष्याणान्यु ततो दश ॥३८॥
शस्यानामथ दानानि पञ्चविंशतिरेव च ।
तिलस्य दश दानानि तथारामस्य पञ्चधा ॥३९॥
कीर्त्यन्ते षोडशैवाल वृक्षस्य तदनन्तरम् ।
सम्भारस्याथ चत्वारि पशूनामष्टधा ततः ॥४०॥
कृष्णाजिनस्य सप्ताथ कुलस्य दश पञ्च च ।
कीर्त्यन्ते पञ्चदशधा ततो दानान्युपानहः ॥४१॥
तथा द्वादश^२ यानानां चत्वारि करिणामथ ।
द्वादशान्धस्य दानानि चत्वारि महिषस्य च ॥४२॥
अष्टावारोग्यदानानि^३ कीर्त्यन्ते तदनन्तरम् ।
अभयस्य च दानानि त्रयस्त्रिंशत्ततः क्रमात् ॥४३॥
सूर्यादिबारविहिता^४-न्येकादश ततः परम् ।
मासोपलक्षितेष्वक्ष दिनेष्व^५नियतेष्वथ ॥४४॥
सप्तसप्ततिरुच्यन्ते^६ दानानि तदनन्तरम् ।
मासेष्वनियतेष्वक्ष नियतास्तु तिथिष्वथ ॥४५॥
क्रमाद्दानानि कीर्त्यन्ते नानारूपाणि विंशतिः ।
मासतिथ्योर्नियतयो-स्त्रिपञ्चाशदनन्तरम् ॥४६॥
चतुर्दश च नक्षत्र-नियतास्तु तिथिष्वथ ।
ततो मन्त्रविहिता-न्यष्ट^७पञ्चाशदेव तु ॥४७॥

1 I. O. adds a च here.
2 B एकादश च
3 B and I. O. षष्ट चारीग्यदानानि
4 I. O. ० रजिता...नतः परम्

5 I. O. दिनेषु
6 Con. A and I. O. सप्ततिः
परिकीर्त्यन्ते ; B एकासप्ततिरुच्य
7 I. O. ० चरी

मासव्यापीनि दानानि षडेव तदनन्तरम् ।
 रविसंक्रमणेष्वेव-मेकोनसिंश^१देव तु ॥४८॥
 ऋतुपदिष्टानि ततो दानानि दश पञ्च च ।
 वत्सरादिषु दानानि^२ सप्तैव तदनन्तरम् ॥४९॥
 विप्रकीर्णानि दानानि त्रिपञ्चाशदनन्तरम् ।
 सामान्यदेवताभ्यस्तु चतुस्त्रिंशत् क्रमादिह^३ ॥५०॥
 एक^४न्यूनानि सूर्याय चत्वारिंशदनन्तरम् ।
 महेश्वराय दानानि ततः सप्तदशैव तु ॥५१॥
 विष्णवे चैव दानानि चतुर्विंशत् ततः ।
 विष्णुः पञ्चसप्तत्या-वर्त्तरेव^५ पृथक् पृथक्^६ ॥५२॥
 नानासुनिप्रवचना-मृतनिर्यासराशिभिः ।
 पञ्चसप्तति^७संयुक्त-स्योद्देशशतीमितैः^८ ।
 दानैर्निरूप्य यत्नेन नानागमसमाहृतैः ॥५३॥
 विद्वत्समाक्रमलिनी-राजहंसेन भुञ्ज्या ।
 श्रीमद्वज्रालसेनेन कृतोऽयं दानसागरः ॥५४॥

(अनुक्तदानानि)

जलाशयानां दानानि तथा च सुरवेरमनाम् ।
 नोकानि सम्यगुक्तानि प्रतिष्ठासागरे यतः ॥५५॥
 श्रुतान्यादिपुराणेषु तु दानान्यनु^९विभागतः ।
 आचारसागरोक्तान् कौत्स्यन्तेऽस्त कृतज्ञशः ॥५६॥

(असंगृहीतग्रन्थनामानि)

भागवतस्य पुराणं ब्रह्माण्डस्यैव नारदीयस्य ।
 दानविधिः शून्यमेतत् त्रयमिह न निबद्धमवधार्य ॥५७॥

१ I. O. ०र्विण्	६ B and I. O. ज्ञतेः
२ I. O. वत्सरादिदानानि	७ B चतुःशतति०
३ B and I. O. चतुर्विंशतिषा ततः	८ Con. A ०वर्त्त मितैः; B and I. O. ०वर्त्ता मितैः
४ I. O. एकी	९ I. O. ०वत्
५ I. O. ०वर्त्तरेव	

बृहदपि लिङ्गपुराणं मतस्यपुराणोदितैर्महादानैः ।
 अवधार्य तुल्यसार^१ दाननिबन्धेऽस्त न निबद्धम् ॥५८॥
 सप्तम्यैव पुराणं^२ भविष्यमपि संगृहीतमतियन्मात् ।
 त्यक्त्वाष्टमीनवम्यौ^३ कल्पौ पाषण्डिभिर्गस्तौ ॥५९॥
 लोक^४प्रसिद्धमेतद्विष्णुरहस्यस्य शिवरहस्यस्य ।
 द्वयमिह न परिगृहीतं संग्रहरूपत्वमवधार्य ॥६०॥
 भविष्योत्तरमाचार-प्रसिद्धमविरोधि च ।
 प्रामाण्यज्ञापकादष्टे^५ग्रन्थादस्मात् पृथक् कृतम् ॥६१॥
 प्रचरद्रूपतः स्कन्दपुराणोकांशतोऽधिकम् ।
 यत् खण्डवित्तयं पौण्ड्ररेखावन्तिकथाश्रयम् ॥६२॥
 तार्क्ष्यं पुराणमपरं ब्राह्ममाण्येयमेव च ।
 तयोर्विंशतिसाहस्रं पुराणमपि वैष्णवम् ॥६३॥
 षट्सहस्रमितं लौक्यं^६ पुराणमपरं तथा ।
 दीक्षाप्रतिष्ठापाषण्डयुक्ति^७रत्नपरीक्षणैः ॥६४॥
 मृषावर्शानुचरितैः कोषव्याकरणादिभिः ।
 असङ्गतकथाबन्ध-परस्परविरोधतः^८ ॥६५॥
 तन्मीनकेतनादीनां भण्डपाषण्डलिङ्गिनाम् ।
 लोकवधनमालोक्य सर्वमेवावधीरितम् ॥६६॥
 तत्तत्पुराणोपपुराणसंख्याबहिष्कृतं कश्मल^९कर्मयोगात् ।
 पाषण्डशास्त्रानुमते^{१०} निरूप्य देवीपुराणं न^{११} निबद्धमत्र ॥६७॥
 ये दानधर्मविधिसंस्तुतये पुराणपुराणगमस्मृतिगिरां बहवो दिवर्ताः ।
 ते ग्रन्थविस्तरभयादवचित्य^{१२} केचिदस्माभिरस्त कलिताः^{१३} कलयन्तु सन्तः ॥६८॥

१ Con. A चवधार्वाक्यसार ^१ ;	७ I. O. सुक्ति
B ०तस्य सारं; I. O. चवधार्वाक्य- सारदाननिबन्धेतरनिबन्धं	८ I. O. ०विरोधितः
२ Con. A समं वातुपुराणम्;	९ I. O. कल्पः
B सममवावपुराणं; I. O. सममवावधिपुराणे	१० A ०वर्त्त
३ I. O. ०नवम्योः कल्पौ	११ A न तत्पुराणम्
४ A and I. O. लोके०	१२ I. O. ०विधिः
५ I. O. ०पाषण्ड	१३ Con. A and B कथिताः;
६ I. O. लिङ्ग	I. O. कथितः

एवं निरूप्य यत्नेन प्रारब्धे दानसागरे ।
 आदौ ब्राह्मणमाहात्म्यं ततो दानगुणस्तुतिः ॥६६॥
 पातप्रशंसा पाताणामपवादस्ततः परम् ।
 दानस्वरूपं कर्ता च श्रद्धा दानविधिं प्रति ॥७०॥
 दानस्य^१ कालदेशाश्च देयस्य च निरूपणम् ।
 अपवादश्च दानानामसङ्गान्^२ निरूपणम् ॥७१॥
 ततो दानस्य च विधिः प्रतिग्रहविधिस्ततः ।
 सर्वत्र^३ परिभाषा चेत्यथाः पञ्चदश क्रमात् ॥
 निरूप्य मुख्यबन्धाश्च^४ वक्ष्यन्तेऽत्र महोद्धिता ॥७२॥

1 I. O. दानस्य
 2 I. O. ०सङ्गान्

3 B and I. O. सर्वत्र

तत मनुः—

ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधि जायते ।
 ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मक्रोषस्य गुप्तये ॥१॥ (१।६६)
 प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिर्देवैर्वर्तं महत् ।
 एवं विद्वानविद्वान् वा ब्राह्मणो देवतं महत् ॥२॥ (६।३१७)
 श्मशानेष्वपि तेजस्वी पावको नैव दुष्यति ।
 ह्ययमानश्च यज्ञे बु भूय एवाभिवर्द्धते ॥३॥ (६।३१८)
 एवं यद्यप्यनिष्टे बु वर्तते सर्वकर्मसु ।
 सर्वथा ब्राह्मणः पूज्यो देवतं परमं महत् ॥४॥ (६।३१९)
 परामभ्यापयं प्राप्तो ब्राह्मणाञ्च प्रकोपयेत् ।
 ते ह्येनं कुपिता ह्यनुः सद्यः सबलवाहनम् ॥५॥ (६।३२३)
 यैः कृतः सर्वमच्छोऽभिरपेयश्च महोदधिः^१ ।
 क्षयी चाप्यायितश्चन्द्रः को न नश्येत् प्रकोप्य तान् ॥६॥ (६।३२४)
 लोकानन्यान् स^२ जेयुर्लोकपालांश्च कोपिताः ।
 देवान् कुर्युरदेवांश्च कः क्षिण्वंस्तान् समुधुयात् ॥७॥ (६।३२५)
 यान् समाश्रित्य तिष्ठन्ति देवा लोकाश्च सर्वदा ।
 ब्रह्म एव^३ धनं येषां को हिंस्यात्तान् जिजीविषुः ॥८॥ (६।३२६)

वाङ्मवत्कथः (१।१६५)—

तपस्तप्त्वास्तुजद् ब्रह्मा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।
 तृप्त्यर्थं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च ॥९॥

^४यमः—

ब्राह्मणा देवता लोके ब्राह्मणा दिवि देवताः ।

लैलोक्ये ब्राह्मणाः श्रेष्ठा ब्राह्मणाः सर्वकारणम्^४ ॥१०॥

1 I. O. यथोक्तिः

2 Corrected from Manu. A and B सजेयार्थं, I. O. पूजयेतुर्लोकपालाश्च पुजिताः

3 I. O. ब्रह्मैव य...तेषां

4 A and B omit it.

5 A ब्राह्मणा एककारणम्, I. O. ब्राह्मणा एव कारणम्

ब्राह्मणायैव देवाय तेज एकं द्विधाकृतम् ।
 प्रत्यक्षं ब्राह्मणं देवाः परोक्षं दिवि देवताः ॥११॥
 ब्राह्मणा यत्नं नाश्रन्ति तत्तं नाश्रन्ति देवताः ।
 ब्राह्मणेषु च तुष्टेषु सन्तुष्टाः सर्वदेवताः^१ ॥१२॥
 पैले नियुक्ताः पितरो भवन्ति क्रियासु देवीषु भवन्ति देवाः ।
 द्विजोत्तमा हस्तनियुक्तोभास्तेनैव देहेन भवन्ति देवाः ॥१३॥
 यद्वा ब्राह्मणास्तुष्टतमा^२ वदन्ति तद्देवताः कर्मभिराचरन्ति ।
 तुष्टेषु तुष्टाः सततं भवन्ति प्रत्यक्षदेवेषु परोक्षदेवाः ॥१४॥

(= विष्णुधर्मोत्तरे ३।२६०।६)

यथा ह्वा यथादित्या मरुतो वसवोऽश्विनौ ।
 ब्रह्मा यमः सोमसूर्यौ तथा लोके द्विजोत्तमाः ॥१५॥
 एते पुराणदेवा वै धारयन्ति प्रजा इमाः ।
 पवित्रं परमं लोके तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः ॥१६॥
 यद् वै हविर्दुर्लभं मन्त्रैर्ब्राह्मणा नैव भुञ्जते ।
 न ग्रीयन्ति तद्देवानतिदेवा हि ब्राह्मणाः ॥१७॥
 देवाधीनाः प्रजाः सर्वा यद्वाधीनाश्च देवताः ।
 ते यद्वा ब्राह्मणाधीनास्तस्माद्देवा द्विजोत्तमाः ॥१८॥
 शक्यं हि कवचं मेतुं नाराचेन शरेण वा ।
 अपि वज्रसहस्रेण ब्राह्मणाशीस्तु दुर्भेदा^३ ॥१९॥
 आसन्नो हि बह्व्यमिर्दूराद्बहति ब्राह्मणः ।
 प्रोह्यमिना^४ द्रव्यं विप्रदग्धं^५ न रोहति ॥२०॥
 ब्राह्मणानां शापेन सर्वभक्षो हुताशनः ।
 समुद्रधाम्न्यपेक्ष्य विकलश्च पुरन्दरः ॥२१॥

विकलो वृषणश्चन्द्रः ।

चन्द्रमा राजयक्ष्मी च पृथिव्यामूषराणि च ।

वनस्पतीनां निर्वासो दानवानां पराजयः ॥२२॥

१ A तवसुषानि दिवताः

२ A वदमात्रायाः पूज्यतमा

३ A and I. O. ब्राह्मणाधीः सुर्भेदा

४ I. O. चारीकल्पविना

५ A ब्रह्मदग्ध

अनन्तान्येव तेजांसि ब्राह्मणानां महात्मनाम् ।
 तस्माद्विप्रेषु नृपतिः प्रणमेन्नित्यमेव तु^१ ॥२३॥

शामनपुराणे (६.५।७-६) :—

पूजितेषु द्विजेन्द्रेषु [पूजितः स्याज्जनार्दनः] ।
 यत्नान् द्विषति^२ मूढात्मा स याति नरकं ध्रुवम् ॥२४॥
 तानर्चयेन्नरो भक्त्या^३ ब्राह्मणान् विष्णुतत्परः ।
 एवमाह हरिः पूर्वं ब्राह्मणो मामकी तनूः ॥२५॥
 ब्राह्मणो नावमन्तव्यो बुधो बाप्यबुधोऽपि वा ।
 सोऽपि दिव्या तनुर्विष्णोस्तस्मात्तानर्चयेद्बुधः ॥२६॥

श्रीरामायणे—

ब्राह्मणा हि महात्मानः श्रियो मूलं भवस्य च ।
 स्युरचैव सर्वकार्येषु ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥२७॥
 देवाः पुत्रभवाश्चैव प्रजानां विबुधोत्तमैः ।
 प्रेषिता मानुषं लोकं भूमिदेवा द्विजातयः ॥२८॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६०।१-५) :—

ब्राह्मणा दैवतं भूमौ ब्राह्मणा दिवि देवताः ।
 ब्राह्मणेष्वयः परं नास्ति भूतं किञ्चिज्जगत्स्ये^४ ॥२९॥
 अदैवं दैवतं कुर्युः कुर्युर्देवमदैवतम् ।
 ब्राह्मणा हि महाभागाः पूज्यास्ते^५ सततं द्विजाः ॥३०॥ (२।३२।१४)
 ब्राह्मणेष्वयः समुत्पन्ना देवाः पूर्वमिति श्रुतिः ।
 ब्राह्मणेष्वयो जगत सर्वं तस्मात् पूज्यतमाः सदा ॥३१॥
 येषामभन्ति वक्त्रेण देवताः पितरस्तथा ।
 श्रवणं महाभागाः किं भूतमधिकं ततः ॥३२॥

१ I. O. च

२ Vāmana P. पूजितेषु जनार्दनः
 for the b. p.

३ Vāmana P. इति च

४ A तानर्चयेन्नरो भक्तो

५ Corrected from Vāmana P
 I. O. and A वा हि

६ Vāmana P. 'न' चर्चयेन्नरः

७ I. O. किमु जगत्स्ये

८ A, I. O. and V. D. पूज्यते

यदेव मनुजो भक्त्या ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।
तदेवाप्नोति धर्मज्ञा बहु जन्मनि जन्मनि ॥३३॥

अथ दानप्रशंसा ।

तल व्यासः :—

यद्दासि विशिष्टेभ्यो यथाभासि दिने दिने ।
ततो वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥१॥ (४११६)
यद्दासि यद्भासि तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥२॥ (४११७)
अहन्यहनि याचन्तमहं मन्ये गुरुं यथा^१ ।
मार्जनं दर्पणस्येव यः करोति दिने दिने ॥३॥
आयासशतलब्धस्य^२ प्राणेभ्योऽपि गरीयसः ।
गतिरेकेव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥४॥
किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो भङ्गुराश्रयाः ।
यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशाश्वतम् ॥५॥ (४११८)
यदि नाम न धर्माय न कामाय न कीर्तये^३ ।
यत् परित्यज्य गन्तव्यं^४ तद्धनं किं न^५ दीयते ॥६॥ (४१२०)
जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
सफलं जीवितं तस्य ह्यात्मार्ये^६ को न जीवति ॥७॥ (४१२१)
किं कायेन झुपुष्टेन बलिना चिरजीविना । (४१२२)
यत्त सर्वोपकाराय^७ तज्जीवितमनर्थकम् ॥८॥
प्रासाददंमपि प्रासमर्षिभ्यः किं न दीयते ।
इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥९॥ (४१२३)
अदाता पुष्टस्थानी धनं सन्त्यज्य गच्छति ।
दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति ॥१०॥ (४१२४)

१ A तथा

२ B सपावततयभस्य

३ B कामये

४ A गच्छति

५ I. O. व

६ A and I. O. आत्मार्य

७ A सर्वोपकाराय

यमः—

यमिनां^१ परमो धर्मस्त्वनाहारो वनौकसाम् ।
दानमेव गृहस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणाम् ।
^२[यतीनाञ्चाप्यु]परमः^३ संसारस्य निवर्तकः ॥११॥

गृहस्पतिः—

द्वावेवाप्यु प्रवेष्टव्यौ गले बद्धा द्वां शिलाम् ।
धनवन्तमदातारं दरिद्रश्चातपस्विनम् ॥१२॥

मत्स्यपुराणे (२७४११) :—

न्यायेनार्जनमर्थस्य^४ धर्मनञ्चाभि^५रक्षयम् ।
सत्पात्रं^६ प्रतिपत्तिश्च सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥१३॥

नन्दिपुराणे—

दानं परं प्रशंसन्ति दानमेव परायणम् ।
दानं बन्धुर्मनुष्याणां दानं कोपमनुत्तमम् ॥१४॥
दानं कामफला वृद्धा दानं चिन्तामणिर्गृहाम् ।
दानं पुत्रफललाभं दानं माता तथा पिता^७ ॥१५॥
न दानेन विना^८ किञ्चित् प्रार्थितं फलमाप्नोते ।
अपि बाणाग्रमातस्य लाभो नैवेह विद्यते ।
अदानशालिनां पुंसां तस्माद्दानं समाश्रयेत् ॥१६॥
बाणावृत-^९पताकौघ-ध्वजेन्द्रप्रयायिनम् ।
राजानं बुद्धिमान्^{१०} कुप्येद् दानस्यानधरं फलम् ॥१७॥
धावतो^{११} देहि देहीति क्वचित् क्वचिदितस्ततः ।
दृष्ट्वा दानं प्रवत्नेन मतिमानाश्रयेन्नरः ॥१८॥

१ A and I. O. यतीनां

२ I. O. omits the bracketed portion

३ A परिचर्या वतीनाम्

४ M. P. 'मार्जनं'

५ I. O. 'नञ्चाभि'

६ I. O. बलीनः

७ Con. A, B and I. O. 'पुत्र' धरमाय

८ B and I. O. 'पिता तथा'

९ I. O. adds another विना here

१० I. O. बाणावृत्तः

११ A and I. O. मतिमान्

१२ Con. I. O. याचनो, 'A & B याचनो

हारनूपुरनिघोषपूरितोत्तममन्दिरम् ।
 लावण्यगुणसम्पत्तिसर्वस्वनिलयाः स्त्रियः ।
 एकस्य भुक्तये^१ तस्माद्दृष्ट्वा दानं समाश्रयेत् ॥१६॥
 इति दृष्ट्वा दानं समाश्रयेदित्यर्थः ।
 दुर्भगान् मलिनान् क्रूरान् स्वदारैरपि निर्धुतान् ।
 विलोक्य पुरुषो बुध्येद्दानस्यापदमुत्तमाम् ॥२०॥

महाभारते (अनुशासनपर्व-दानधर्मे)—

अङ्गिर्गातान्मलमिव^२ तमो ह्यभिभयाद् यथा ।
 दानेन तपसा चैव सर्वपापमपोहते ॥२१॥
 धने स्त्रियन्ति पुरुषा न च तत् कस्यचिद्धनम् ।
 भद्रधानस्ततो लोके दद्याच्चैव यजेत च ॥२२॥
 हुतेन शाम्यते पापं स्वाध्यायैः शान्तिरुत्तमा ।
 दानेन भोगा इत्याहुस्तपसा सर्वमाप्यते ॥२३॥
 यानि यान्युत्तमानीह वेदोक्तानि प्रशंससि ।
 तेषां श्रेष्ठतमं दानमिति मे नास्ति संशयः ॥२४॥
 दानकृद्भिः कृतः पन्था येन यान्ति मनोविषाः ।
 ते हि प्राणस्य दातारस्तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः ॥२५॥
 यथा वेदाः स्वधीताश्च यथा चेन्द्रियसंयमः ।

सर्वस्यागो यथा चेह तथा दानमनुत्तमम् ॥२६॥

धनेन किं यन्न ददाति चार्थिने

बलेन किं येन रिपुं न बाधते ।

अनेन किं येन न धर्ममाचरेत्

किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत्^४ ॥२७॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३१३००११-२)

दानं देवाः प्रशंसन्ति मनुष्याश्च तथा द्विजाः ।

दानेन कामानाप्नोति यान् काङ्क्षिन्मनसेप्सितान्^५ ॥२८॥

1. Con. A and B सुकथे

2. I. O. ०म्भवाणोय

3. I. O. दानेन

4. A and I. O. यन्तो

5. I. O. ०म्भवाणोय

V, D. ०म्भवाणोय

अदत्तदानान् कृपयान् दृष्ट्वा परतर्ककान् ।
 पारत्निकं विधिं कुर्याद्दानं विप्रेषु मानवः ॥२९॥
 परतर्ककान् प्रार्थयन्तारिलान् ।
 काले देशे तथा पाले धनं न्यायगतं तथा ।
 यद्दत्तं ब्राह्मणश्रेष्ठास्तदन्तं प्रकीर्तितम् ॥३०॥ (३१३००११४)

अथ पात्रप्रशंसा

तत्र मनुः (७१८६)—

पालस्य हि विशेषश्च भद्रधानतयैव च ।

अल्पं वा बहु वा प्रेत्य दानस्यावाप्यते फलम् ॥१॥

शातातपः—

वेदविद्यामृतकाले श्रोत्रिये गृहमागते ।

कीदृन्त्योषधयः सर्वा यास्यामः परमां गतिम् ॥२॥

श्रोत्रियश्च यमेनोक्तः ।

कारपूजिकास्तिस्रः सावित्री यश्च विन्दति ।

चरितब्रह्मचर्यश्च स वै श्रोत्रिय उच्यते ॥३॥

तिस्र इत्यत्र व्याहृतीरिति शेषः ।

यमः—

धेदेन्धनसमिद्धेषु हुतं विप्रमुखाभिषु ।

सन्तारयति दातारं महतः किल्बिषादपि ॥४॥

दानव्यासः—

यत् सिद्धं^१ वेदविद्भुक्ते षट्कर्मनिरतः शुचिः ।

दातुः फलमसंख्येयं जन्म जन्म तदक्षयम् ॥५॥ (Cf. व्यास ४१५५)

शीलं संवसता ह्येवं शौचं सद्ब्रह्महारतः^३ ।

प्रज्ञा संकथया^४ होया सिभिः पालं परीक्ष्यते ॥६॥

शीलश्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीतः—

1. I. O. adds तथा ॥ here.

2. I. O. सिभिः

3. I. O. संव्यवहारतः

4. B संकथनात्

ब्रह्मण्यता देवपितृभक्ता समता सौम्यता अपरोपतापिता अनसूयता मृदुता अपारुष्यं
मैत्रता प्रियवादिता^१ कृतज्ञता शरण्यता प्रशान्तिर्धेति लयोदराविर्षं शीलम् ॥७॥

याज्ञवल्क्यः (११२००)—

न विद्यया केवलया तपसा वापि पातता ।

यत्र युक्ते^२ इमे नामे तद्धि पालं प्रकीर्तितम् ॥८॥

यमः—

विद्यायुक्तो धर्मशीलः प्रशान्तः

ज्ञान्तो दान्तः^३ सत्यवादी कृतज्ञः ।

वृत्तिग्लानो गोहितो गोशरण्यो^४

दाता यज्वा ब्राह्मणः पातमाहुः ॥९॥

प्रशान्तो जितेन्द्रियः । ज्ञान्तो वाग्दण्डपादध्यादौ अकलुषचित्तः । दान्तो व्रतादि-
केशसहिष्णुः । गोहितो गवां^५ प्रासस्य दाता । 'गोशरण्यो गवासुपद्रवस्य बाधकः ।

अहिंसानिरतो नित्यं जुह्वानो^६ जातवेदसम् ।

स्वदारनिरतो दान्तः^७ स वै ब्राह्मणं उच्यते ॥१०॥

श्रुतं प्रह्वानुषं यस्य प्रह्वा चैव श्रुतानुषा ।

असन्मित्रार्थमर्यादः स वै ब्राह्मण उच्यते ॥११॥

श्रुतश्च हारीतेनोक्तम् । तथाच हारीतः—

वेदा^{१०} वेदाङ्गानि धर्मोऽध्यात्मं विज्ञानं स्थितिर्धेति षड्विधं श्रुतमिति ॥१२॥

प्राशिवोऽन्वर्थपूर्वायां^{११} प्रसन्नं न करोति यः ।

निवृत्तो लोभमोहाभ्यां तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥१३॥

[प्रसन्नो निर्वाहयुक्तस्यापि पुनः पुनः प्रतिप्रह्वानुषानम् ।

सत्यं दानं क्षमा शीलमात्रशंसं दया वृणा ।

हरयते यत्न लोकेऽस्मिन् स देवा ब्राह्मणं विदुः ॥१४॥]^{१२}

1 B and I. O. प्रियवादिता

2 A, I. O. and Yaj. इतम्

3 A and B प्रशान्तो दान्तः चान्तः

4 I. O. गोशरण्यो

5 A गवां

6 I. O. गोशरण्यो...चारकः

7 I. O. जन्माद्यो

8 B दाता

9 B श्रुतिय

10 A, B and I. O. omit वेदा

11 A प्राशिवोऽन्वर्थं पूजायाम् ; B

प्राशिवोऽन्वर्थं पूजायाम् ; I. O. प्राशि-
वोऽन्वर्थं पूजायाम्

12 I. O. omits the bracketed-
portion

तपो धर्मो दया दानं सत्यं ज्ञानं श्रुतिर्धृष्ट्या ।

विद्याविनयमास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥१५॥

सत्यादिकञ्च महाभारते उक्तम् । तथा च^१ महाभारतम्—

सत्यं भूतहितं प्रोक्तं मनसो दमनं दमः ।

तपः स्वधर्मवृत्तिर्^२ शौचं सङ्गरवर्जितम् ॥१६॥

सन्तोषो विषयत्यागो हीरकार्यनिवर्तनम् ।

क्षमा द्वन्द्वसहिष्णुत्वमार्जवं समचित्तता ॥१७॥

ज्ञानं तत्त्वार्थं^३ सम्बोधः शमश्चित्तप्रसन्नता ।

दया सर्वसुखैषित्वं^४ ध्यानं निर्विषयं मनः ॥१८॥ इति ।

विनयश्च हारीतेनोक्तः । तथाच हारीतः—

इन्द्रियदोषोपनिवृत्तिर्विनयः ॥१९॥ इति ।

आनुरास्यं परापकारेच्छानिवृत्तिः । असत्क्रियासु क्षमा वृणा । श्रुतिर्वेदः । विद्या
वेदव्यतिरिक्तविद्यास्थानानि ।

विद्यावन्तश्च ये विप्राः सुव्रताश्च^५ तपस्विनः ।

सत्यसंयमसंयुक्ता ध्यानवृत्ता जितेन्द्रियाः ।

पुनन्ति दर्शनं प्राप्ताः^६ किं पुनः सज्जतिं गताः ।

तेषां दत्त्वा च भुक्त्वा च प्राप्नुयुः^७ परमां गतिम् ॥२०॥

सुव्रता यथानिधि चरितव्रताः । ध्यानवृत्ता आत्मध्यानपराः । श्रुतेति^८ भोजनं
दत्त्वेत्यर्थः । वशिष्ठः—

ये ज्ञान्तदान्ताः श्रुतपूर्णकर्णा

जितेन्द्रियाः प्राशिवधे निवृत्ताः ।

प्रतिप्रदे सङ्कुचिताग्रहस्ता-

स्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥२१॥

किञ्चिद् वेदमयं पालं किञ्चित् पालं सपोमयम् ।

पालाणामपि तत् पालं शूद्राणं यस्य नोदरे ॥२२॥ (= व्यास ४।३२)

शूद्राणं यस्य नोदरे इति साङ्ख्यसूत्रे दत्तं घृततण्डुलाद्यनुपयोगोऽर्थः ।

1 I. O. omits च

2 I. O. श्रुतिर्धृष्ट्या 3 I. O. तपसाञ्च

4 I. O. भूतवृत्तिर्धृष्ट्या

5 I. O. सज्जतिम्

6 B दर्शनप्राप्ताः

7 A and I. O. प्राप्नुयुः

8 B श्रुतेति तन्मते I. O. भोजनं
श्रुतेति

9 I. O. omits दत्त

दानव्यासः (Cf. ४।३२)—

किञ्चिद् वेदमयं पालं किञ्चित् पालं^१ तपोमयम् ।

असङ्कोर्णन्तु^२ यत् पालं तत् पालं तारयिष्यति ॥२३॥

असङ्कोर्णं स्वाश्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्तवृत्त्यव्यवहारि^३, पापिष्ठासंसर्गि वेलथः ।

महाभारते—

साक्षांस्तु चतुरो वेदान् योऽधीते वै द्विजवर्धनः ।

षड्भ्यो निवृत्तः कर्मभ्यस्त^४ पालमृषयो विदुः ॥२४॥ (अनु—२२।३६)

षड्भ्यो निवृत्त इति सङ्कुचितवृत्तिरध्यापनमात्रोपजीवो ।

यथा हि स्वकृते चेत्ये फलं विन्दति मानवः ।

एवं दत्त्वा भुतवति फलं दाता समभ्रुते ॥२५॥

देवलः—

मातृश्च ब्राह्मणश्चैव श्रोत्रियश्च ततः परम् ।

अनूचानस्तथा भ्रूणं ऋषिकल्पं ऋषिर्मुनिः ॥२६॥

इत्येतेऽष्टौ समुद्दिष्टा ब्राह्मणा प्रथमं धृती ।

तेषां परः परः श्रेष्ठो विद्यावृत्त^५ विशेषतः ॥२७॥

ब्राह्मणानां कुले जातो जातिमात्रो यदा भवेत् ।

अनुपेतः कियाहीनो मात्र इत्यभिधीयते ॥२८॥

अनुपेतः वेदसन्निभिर्मगतः सर्वथा वेदाभ्यासशून्य इत्यर्थः ।

एकोद्देशमतिक्रम्य वेदस्याचारवातुः ।

स ब्राह्मण इति प्रोक्तो निर्द्वैतः^६ सत्यवाग् पृथगी ॥२९॥

एकोद्देशमतिक्रम्येति वेदस्यैकदेशमतिशयेन ज्ञात्वा, कमेर्गल्यर्थत्वेन ज्ञानार्थत्वात् ।

एतेन मन्त्रमात्राभ्यासीत्युक्तं भवति । निर्द्वैतो^७ विनीतः ।

एकाग्र शाखा सकला^८ षड्भिरङ्गैरधीत्य च ।

षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्मवित् ॥३०॥

१ I. O. तत्

२ I. O. णन्तु

३ I. O. पात्रितैकवृत्तिव्यतिरिक्ताव्यवहारि

४ B and I. O. चिन्तयि मातृवाः

५ Supplied from quot. in Dānakāṇḍa. B ण्दो, I. O. ण्दो

६ A, B and I. O. निवृत्तः

७ B निवृत्तो, I. O. निवृत्तो

८ D. K. एकां शाखां सकलां वा

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः शुद्धात्मा पापवर्जितः ।

शेषं श्रोत्रियवत् प्राप्तः सोऽनूचान इति स्मृतः ॥३१॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञ इति वेदवेदाङ्गार्थतत्त्वज्ञः । शुद्धात्मा पापसङ्कल्पपरहितः ।

अनूचानगुणोपेतो यज्ञस्वाध्याययन्त्रितः ।

भ्रूण इत्युच्यते शिष्टैः शेषभोजी जितेन्द्रियः ॥३२॥

यज्ञस्वाध्याययन्त्रित इति बहुयज्ञयाजी स्वाध्यायनिरतश्च । शेषभोजी पञ्चयज्ञशेष-
भोजी^१

वैदिकं लौकिकञ्चैव सर्वं ज्ञानमवाप्य यः ।

आश्रमस्थो वशी नित्यमृषिकल्प इति स्मृतः ॥३३॥

आश्रमस्थो गृहस्थाश्रमस्थः । वशी जितेन्द्रियः ।

ऊर्द्धरेतास्तपस्युग्रो^२ नियताशी न संशयी ।

शापानुग्रहयोः शक्तः सत्यसन्धो भवेदपिः ॥३४॥

निर्वृत्तः^३ सर्वतत्त्वज्ञः कामक्रोधविवर्जितः ।

ध्यानस्थो^४ निष्क्रियो दान्तस्तुल्यभृतकाञ्चनो मुनिः ॥३५॥

एवमन्वयविद्याभ्यां वृत्तेन च समुच्छ्रिताः^५ ।

त्रिशुक्ला नाम विप्रेन्द्राः पूज्यन्ते सबनादिषु^६ ॥३६॥

तथा—

प्रतिग्रहमसङ्गोऽपि कृत्वा विप्रो यथाविधि ।

निस्तारयति दातारमात्मानश्च स्वतेजसा^७ ॥३७॥

मनुः (११।१-३)—

सान्तानिकं यद्यमाणाध्वगं सार्ववेदसम् ।

गुर्वर्चं पितृमातृर्षं स्वाध्यायार्थ्युपतापिनौ ॥३८॥

सान्तानिकं कन्यादातारं विवाहस्य कर्तारश्च । यद्यमाणां पीएडरीकादियागस्य कर्तारम् । सार्ववेदसं कृतसर्वसद्विद्ययामम् । उपतापिनं व्याधिपोकितम् ।

१ B वज्रवेधभोजी

२ B ऊर्द्धरेतास्तपो विशेषे, I. O. ऊर्द्ध-

रेतास्तपो विशेषे

३ I. O. निवृत्तः

४ A ध्यानस्थो

५ A समन्वितः, I. O. समन्वितः

६ A सर्वकर्मसु

७ I. O. स्वतेजसा

नवैतान् जातकान् विद्याद् ब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान् ।

निःस्वेभ्यो देयमेतेभ्यो दानं विद्याविशेषतः ॥३६॥

एतेभ्यो हि द्विजाभ्यो देयमन्नं सदक्षिणम् ।

इतरेभ्यो बहिर्वेदि कृतान्नन्तु विधीयते ॥४०॥

आचार्यः—एतेभ्यो सप्तम्यः सदक्षिणं कृतान्नमकृतान्नञ्च यज्ञमध्ये देयम् । इतरेभ्यस्तु कृतान्नमात्रं यज्ञप्रयोगस्यतिरेकेण देयम् ।

बृहस्पतिः—

सर्वस्य गुणवद्दानं श्रुपाकादिष्वपि स्मृतम् ।

देशकालविधानेन पाक्षे दत्तं विशेषतः ॥४१॥

तथा—

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये तु द्विगुणं स्मृतम् ।

क्षत्रिये त्रिगुणं ब्राह्मणे षड्गुणं ब्राह्मणे स्मृतम् ॥४२॥

श्रोत्रिये चैव साहस्रमाचार्ये द्विगुणं ततः ।

आत्मज्ञे नवसाहस्रमनन्तं त्वमिहोत्रिणि ॥४३॥

अस्य च ब्राह्मणस्य पूर्वपूर्वरूपसम्भवे सति उत्तर उत्तर उत्कर्षः । वैश्यक्षत्रिययोस्तु^१ द्विगुणं त्रैगुणं जातिमात्रयोः ।^२ उत्कृष्टवैश्यक्षत्रियविषयकः फलोत्कर्षो यमेनोक्तः ।

तथा च यमः—

शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये त्रिगुणमुच्यते ।

षड्गुणं क्षत्रिये ब्राह्मणे दशगुणं पुनः ॥४४॥

मनुः (७।८५)—

सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणश्रुवे ।

सहस्रगुणमाचार्ये^३ अनन्तं वेदपारगे ॥४५॥ (= व्यास ४।४०=दृष्ट ३।२६)

आचार्यः साज्ञसरहस्य-वेदाभ्यापकः । वेदपारगः^४ साज्ञवेदार्थ-तत्त्वज्ञः ।

अब्राह्मणलक्षणे दानव्यासः (४।४१)—

ब्राह्मणीयात् समुत्पन्नो मन्त्रसंस्कारवर्जितः ।

जातिमात्रोपजीवी च भवेद्ब्राह्मणस्तु सः^५ ॥४६॥

ब्राह्मणश्रुवलक्षणेऽपि^६ दानव्यासः (४।४२)—

1 I. O. अतः

2 A क्षत्रियवैश्ययोश्च, I. O. ०च

3 A I. O. उत्कृष्टवैश्यक्षत्रिययोश्च उत्कृष्ट-
क्षत्रियवैश्ययोश्च

4 Manu प्राधीते अतश्चाह्वयम्

5 I. O. वेदाभ्यापकः

6 B and I. O. भवेद्ब्राह्मणः स तु

7 B and I. O. omit च

गर्भाधानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेन च ।

न कर्मकृत् प्राधीते स भवेद्ब्राह्मणश्रुवः ॥४७॥

न कर्मकृत् अभिसाध्यकर्मरहितः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३००।३-४) :—

अमनुष्ये समं दानं गोबु ह्येवं महाफलम् ।

द्विगुणञ्च तदेवोक्तं तथा वै वर्णसङ्करे ॥४८॥

अमनुष्ये गोमनुष्यव्यतिरिक्तप्राणिमात्रे ।

शूद्रे चतुर्गुणं प्रोक्तं वैश्ये^१ चाष्टगुणं भवेत् ।

क्षत्रिये षोडशगुणं ब्राह्मणधौ तदेव तु ॥४९॥

शूद्रे तु^२ उत्कृष्टशूद्रे । वैश्ये क्षत्रिये च वेदामियुक्ते ।

ब्राह्मणधुक् हारीतेनोक्तः—

शूद्रेभ्यो भृतो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ।

नधबन्धोपजीवी च षड्गते ब्राह्मणधवः ॥५०॥ इति ।

वृषलश्च वेदभ्रष्टारहितः कृतधर्मपरित्यागश्च रजस्वलायाः परिशेता चेति ।

द्वाविंशद्वं^३ भृतं^४ दानं वेदाध्ययनतत्परे ।

शतघ्नन्तु विनिर्दिष्टं प्राधीते लक्षसम्मितम् ॥५१॥ (=वि. ध. ३।३००।५)

द्वाविंशद्वं^५ द्वाविंशद्वगुणितम् ।

अनन्तञ्च तदेवोक्तं ब्राह्मणे वेदपारगे ॥५२॥ (=वि. ध. ३।३००।६क)

याज्ञवल्क्यः (१।१६६)—

सर्वस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनशालिनः^६ ।

तेभ्यः क्रियापरा श्रेष्ठास्तेभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥५३॥

अस्य पूर्वपूर्वसम्भवे सति उत्तरोत्तरसम्भवादुत्कर्षः ।

वशिष्ठः—

य न सन्तं न चासन्तं नाश्रुतं न बहुभुतम् ।

न सुव्रतं न दुष्टं^७ वेदं कथितं स ब्राह्मणः ॥५४॥

1 I. O. and V. D. विधि

2 A and I. O. omit तु

3 I. O. स्वतः

4 A ०तत्पराः, I. O. ग्रामाध्ययनतत्पराः

एतेन तत्त्वज्ञोऽभिहितः ।

कूर्मपुराणे (२।२६।२६) :—

‘स्वर्गप्रवृत्तिकामेन तथा पापेष्वशान्तये ।

‘सुसुक्ष्मा च दातव्यं’^१ ब्राह्मणोऽभ्यस्तथान्वहम् ॥२४॥

शातातपः—

सन्निकृष्टमधीयानं व्यतिक्रामेत् यो द्विजम् ।

भोजने चैव दाने च स हन्त्यासप्तमं^२ कुलम् ॥२६॥ (Cf. व्यास ४।३६)

यस्त्वासप्तमतिक्रम्य ब्राह्मणं पतितारहे ।

दुरस्थं भोजयेन्मूढो गुणाब्धं नरकं व्रजेत् ॥२७॥

तस्मान्नातिक्रमेत् प्राज्ञो ब्राह्मणान् प्रातिवेशिकान् ।

सम्बन्धिनस्तथा सर्वान् दौहित्रं विट्पतिं तथा ॥२८॥

भागिनेयं विशेषेण तथा बन्धून् गृहाधिपः^३ ।

नातिक्रामेन्नरस्त्वेतान्^४ क्षुम्बानपि गोपते ॥

अतिक्रम्य महारीद्रं रौरवं नरकं व्रजेत् ॥२९॥

महाभारते (अनु—२३।२१, २७, २४, २८)—

तद्गृहास्तदना राज्ञस्तद्गृहास्तदपाश्रयाः ।

अर्थिनश्च भवन्त्यर्थे^५ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६०॥

कृतसर्वस्वहरणा निर्दोषाः प्रभविष्णुभिः ।

स्पृहयन्ति सुभक्तानां^६ तेषु दत्तं महाफलम् ॥६१॥

सुभक्तानां शोभनभक्तानाम् ।

1 K. P. स्वर्गप्रवृत्तिकामेन, I. O.

सर्वान्

2 I. O. सुसुक्ष्मा च

3 I. O. ब्राह्मणेभ्यो यथावहम्

4 ‘A and I. O. हन्त्यासप्तमं, B हन्त्या
सप्तमं

5 A यथाधिपान्

6 A ‘नरकोत्तमं, I. O. ‘नरकोत्तमं
अथद्वानपि

7 I. O. भवन्त्यर्थे

8 I. O. सुसुक्ष्मानाम्

हतस्त्वा हतदाराश्च ये विप्रा देशसंभवे^१ ।

‘अर्थार्थमभिगच्छन्ति तेभ्यो दत्तं’ महाफलम् ॥६२॥

तपस्विनस्तपोनिष्ठा^२स्तथा भैक्षचराश्च ये ।

अर्थिनः किञ्चिद्विच्छन्ति तेषां दत्तं महाफलम् ॥६३॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।६४—१०६, ३०४—३१४)

आत्मनस्तु भवेत् पातं नान्यस्य तु पुरोहितः ।

पुरोहिते तु स्वं दत्तं^३ दानमक्षयमुच्यते ॥६४॥

याजके ऋत्विजे चैव गुरावपि च मानवैः^४ ।

वर्णोपेक्षा न कर्तव्या मातरं पितरं प्रति ॥६५॥

मातृष्वसौ स्वसाञ्चैव तथैव च पितृष्वसौ ।

मातामही भागिनेयं मातुलश्च^५ तथैव च ॥६६॥

दौहित्रं विट्पतिञ्चैव तेषु दत्तमथाक्षयम् ।

श्रीभ्रष्टे च तथा दत्तं तदप्यक्षयमुच्यते ॥६७॥

दीनान्धकृपणानाथवाग्विहीनेषु यत्तथा ।

विकलेषु तथान्येषु जडवामनपशुषु ।

रोगार्तेषु च यद्दत्तं तत् स्वाद्बहुफलं धनम् ॥६८॥

शातातपः—

दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा^६ ब्राह्मणा हविरभयः ।

अयातयामान्येतानि नियोज्यानि पुनः पुनः ॥६९॥ (Cf. लिखित ४०)

अयातयामान्यतिशयवीर्यशालीनि ।

याज्ञवल्क्यः (१।२०१)—

गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।

नापात्रे विदुषा [दियमात्मनः प्रियमिच्छता]^७ ॥७०॥

1 B देशविप्रे

2 I. O. ‘अर्थार्थमभिगच्छन्ति

3 A दत्तं

4 A ‘नरकोत्तमं

5 A पुरोहितेषु स्वदत्तं

6 A and I. O. मानवः, B मानवाः

7 B, I. O. and V. D. भागिनेयौ
भागिनेयौ

8 A ब्राह्मणश्च विशेषतः

9 Yāj. the bracketed portion
as किञ्चिद्विच्छन्ति चैव दत्तम्

अथ पाप्मापवादः

तल व्यासः (४१६२)—

ऊवरे^१ पतितं बीजं भिन्नमावडे च दोहनम् ।

भस्मन्यपि हुतं हव्यं तद्वदानमसाधुषु ॥१॥

दक्षः (३१२७)—

विधिहीने तथाऽपाले वो ददाति प्रतिग्रहम् ।

न केवलं हि तद् याति शेषमप्यस्य^२ नश्यति ॥२॥

मनुः—

यथा पुनौपलेन निमज्जत्युदके तरन् ।

तथा निमज्जतेऽप्यसादृशी दातृप्रतीच्छकौ ॥३॥ (४१६४)

अज्ञाविति दातुरहत्वं^३ दानविधिज्ञानशून्यत्वं प्रतिग्रहीतुरहत्वं प्रतिग्रहविधिज्ञानशून्यत्वम् ।

तथा—

पातभूतोऽपि यो विप्रः प्रतिग्रह्य प्रतिग्रहम् ।

असत्सु विनियुज्जीत तस्मै देयं न किञ्चन ॥४॥

सन्धयं कुरुते यश्च^४ प्रतिग्रह्य समन्ततः ।

धर्मार्थं नोपयुङ्क्ते च न तं तस्करमर्चयेत् ॥५॥

तथा—

न वार्यपि प्रयच्छेत्तु वैकालप्रतिके द्विजे ।

न वक्रप्रतिके पापे नावेदविदि धर्मवित् ॥६॥ (४१६२)

लिख्येतेषु दत्तं हि विधिनाप्यर्जितं धनम् ।

दातुर्भवत्यनर्थाय परत्वादातुरेव च ॥७॥ (४१६३)

धर्मेष्वजी सदा सुखरक्षाधिको लोकदम्भकः ।

वैकालप्रतिको ह्येवो हिंसः सर्वभिसन्धकः ॥८॥ (४१६४)

वैकालप्रतलक्षणाच्च यमेनाप्युक्तम् । तथाच यमः—

यस्य धर्मेष्वजी नित्यं सुराप्यज इवोच्छ्रितः ।

प्रच्छन्नानि च पापानि वैकालं नाम तद्वृत्तम् ॥९॥

अनेनैवार्थाद्धर्मेष्वजोऽपि व्याख्यातः ।

१ I. O. वरु

२ A and I. O. वेपथव्य

३ I. O. दातृविधिपु

४ I. O. वसु

वक्रप्रतिकश्च^१ मनुनेवोक्तः । तथाच मनुः—

अधोदृष्टिर्नैकप्रतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।

शठो मिथ्याविनीतश्च वक्रप्रतिकश्च^२ द्विजः ॥१०॥ इति । (४१६६)

वशिष्ठः—

प्राक्षणातिक्रमो नास्ति विप्रे वेदविवर्जिते ।

ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते ॥११॥

(=कात्यायन १५।६=व्यास ४।३५)

यथा काष्ठमयो^३ हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।यथा^४ विप्रोऽनधीयानस्यस्ते नामधारकाः^५ ॥१२॥

(=मनु २।१५७=महाभारत-शान्ति ३६।४६=व्यास ४।३७)

लघुव्यासः^६—

न वेदपाठमात्रेण सन्तोषं कारयेद्बुधः ।

पाठमात्रावसानस्तु पट्टे गौरिव सीदति ॥१३॥

यथा पशुर्भारवाही^७ न तस्य लभते फलम् ।

द्विजस्तथार्थानभिज्ञो न वेदफलमश्नुते ॥१४॥

वेदस्याध्ययनं^८ सर्वं धर्मशास्त्रस्य वापि^९ यत् ।अज्ञानतोऽर्थं तत् सर्वं^{१०} लुपायां कराकनं यथा ॥१५॥योऽधीत्य विधिवद् विप्रो वेदार्थं^{११} न विचारयेत् ।स सान्वयः शूद्रसमः पाततां न प्रपद्यते^{१२} ॥१६॥

अधीत्य यत् किञ्चिदपि वेदार्थाधिगमे रतः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति धर्मानुष्ठानविदि सः^{१३} ॥१७॥

भुतहीनमधीतं यन्नेह नामुल तद्भवेत् ।

भुतन्तु केवलमपि समुद्धाराय कल्पते ॥१८॥

तथा—

१ A वक्रप्रती च

२ Manu वरु

३ M. bh. दातृप्रती

४ I. O. वसु

५ A, I. O. Manu and M. bh.

नाम धारकाः

६ A and B omit it

७ A भारवाही

८ I. O. वेदशास्त्राध्ययनं

९ I. O. वापि

१० I. O. प्रपद्यति

११ B वधिः

पाठमातरतान् नित्यं द्विजातीभ्यर्चयितवान्^१ ।

पशुनिव तु तान् प्राज्ञो बाह्मणेष्वपि नार्चयेत् ॥१६॥

हारीतः—

स्थाणुरेव भारहोरो यो ज्ञानमधीक्षार्थं न विजानाति । ज्ञानविज्ञानधूतपाप्मा इह चासुत
चानन्तं भद्रमश्नुते ॥२०॥ इत्याचार्याः ।

ज्ञानं वेदः^२ स्मृतिशास्त्रम् । विज्ञानमर्थज्ञानम् ।

शातातपः—

मन्त्रपूर्वेण यज्ञानममन्त्राय प्रदीयते ।

दातुर्निकृष्य हस्तं तद् भोक्तुर्जिह्वां निकृन्तति ॥२१॥

मन्त्रपूर्वं समुत्सर्गपूर्वम् ।

तथा—

वेदपूर्णमुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ।

न तु मुखं निराहारं षड्रात्रमुपवासिनम् ॥२२॥ (=व्यास ४।५२)

यमः—

अव्रतानाममन्त्राणां जातिमालोपजीविनाम्^३ ।

नैषां प्रतिग्रहो देवो न शिला तारयेच्छिलां ॥२३॥

अपविदामिहोतस्य^४ गुरोर्विप्रियकारिणः ।

द्विविणं नैव दातव्यं सततं पापकर्मणः^५ ॥२४॥

अपविदामिहोतस्य स्वेच्छापरिहृतामिहोतस्य^६ ।

वशिष्टः—

तपश्न्यन्ति दातारं गौरवः काश्चनं क्षितिः ।

अश्रोतियस्य^७ विप्रस्य हस्तं दृष्ट्वा निराकृतेः ॥२५॥

निराकृतेः निराकृतेष्वेत्यर्थः ।

निराकृतिरङ्गन्धोगपरिशिष्टे भोक्तः । तथा च कुन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यस्माभ्यामिमांशास्व^८ देवादीन्नेव^९ चेष्टवान् ।

निराकर्तामरादीनां स विज्ञो नो निराकृतिः ॥२६॥

1 I. O. वायुवर्जितम्

2 A वद

3 A दस धर्मेष्वपि निम्नं जातिमालोपजीविनः,

I. O. दस धर्मेष्वपि निम्नं जातिमालोपजीविनां

4 A अपविदामिहोतस्य

5 A पापकारिणः, I. O. पापकर्मिणः

6 A अपविदामिहोतस्य स्वेच्छापरिहृतामिहोतस्य
होतस्य, B स्वेच्छापरिहृतामिहोतस्य

7 I. O. श्रोतियस्य च

8 B and I. O. नारायणाय

9 I. O. देवादीन्नेव

देवलेनाप्ययमुक्तः—

अधीत्य विस्मृतो वेदं भवेद्विप्रो निराकृतिः ॥२७॥

तथा—

उदक्यन्नादनं येषां ये च केचिदनमयः ।

^१कुलचाश्रौतियं येषां सर्वे ते शूद्रधर्मिणः ॥२८॥

यमः—

न प्रतिग्रहमर्हन्ति वृषलाध्यापका द्विजाः ।

शूद्रस्याध्यापनाद्विप्रः^२ पतत्यत्र न संशयः ॥२९॥

यश्च लिङ्गुपचितां वृत्तिमलिङ्गेऽप्यभ्यः^३ प्रयच्छति ।

घोरायां ब्रह्महत्यायां पच्यते नात्र संशयः ॥३०॥

लिङ्गुपचितां पारमार्थिकलिङ्गुपचिताम् । अलिङ्गेऽभ्यः^४ कपटकृतलिङ्गेऽभ्यः ।

दत्तः (३।१६)—

धूर्ते वन्दिनि मल्लो च कुविद्ये^५ कितवे शठे ।

चाटुचारणचौरैरभ्यो दत्तं भवति निष्फलम् ॥३१॥

शातातपः—

अब्राह्मणास्तु ते प्रोक्ता ऋषिः शातातपोऽब्रवीत् ।

आद्यो राजश्रुतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयो ॥३२॥

क्रयविक्रयो खलपमूल्येन कीत्वा बहुमूल्येन विक्रीणीत इत्यर्थः ।

तृतीयो बहुयाज्यः स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः ।

पञ्चमस्तु श्रुतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्थ च ॥३३॥

बहुयाज्यः सर्ववर्णयाजो । ग्रामयाजकः एकवर्णबहुजनयाजकः ।

अनादित्यान्तु^६ यः पूर्णं सादित्यान्नेव पश्चिमाम् ।

नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः ॥३४॥

प्रातःसन्ध्यां सायंसन्ध्याश्च यो न करोतीत्यर्थः ।

व्यासः—

नष्टरोचे व्रतभ्रष्टे विप्रे वेदविवर्जिते ।

रोदित्यन्नं दीयमानं किं मया दुष्कृतं कृतम् ॥३५॥

1 I. O. कुलं वा०

2 Con. A, B and I. O. शूद्रस्याध्यापनाद्विप्रः

3 A and I. O. अलिङ्गेऽभ्यः

4 I. O. अलिङ्गेऽभ्यः

5 I. O. and Dakṣa कुविद्ये

6 A and I. O. अनामताम्

शीघ्रहीनाश्च^१ ये विप्रा न च यज्ञोपवीतिनः ।

हुतं दत्तं तपस्तेषां नश्यत्यस्य न संशयः ॥३६॥

न च यज्ञोपवीतिन इति ब्रह्मसूत्रशून्या नित्यैकवक्त्राश्च ।

महाभारते—

पशून्धनधिरा मूका व्याधिनोपहताश्च ये ।

भर्तव्यास्ते महाराज न तु देयः प्रतिग्रहः ॥३७॥

सदैव याचमानेषु सर्वेषु श्रुतवर्जिषु ।

एतेषु दक्षिणा दत्ता दावाभ्राविह दुर्लभा ॥३८॥

ये च धर्मादपेतेभ्यः प्रयच्छन्त्यल्पमेधसः ।

शतं वर्षाणि ते^२ ग्रेण पुरीषं भुञ्जते जनाः ॥३९॥

एवञ्च पातप्रशंसायामन्नाद्य-आद्याणामुव-मन्नाद्यन्धुप्रभृतीनां दानपातत्वेनोक्तानामपि प्रतिग्रहविधिना न किञ्चिदेयम् । कृपया नट-नर्तक-याचकवृत्तेषु^३ दद्यात् । अतएव तेषां शूद्रादिसमभिव्याहारेणोपादानं प्रायशो मुनयश्चक्रुः ॥

अथ दानस्वरूपम् ।

तत्र देवलः—

अर्थानामुदिते पाते श्रद्धया प्रतिपादनम् ।

दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य वक्ष्यते ॥१॥

द्विदेव पञ्चविधानं वदन् वद्विपाकयुक् ।

चतुष्प्रकारं त्रिविधं तिनारां^४ दानमुच्यते ॥२॥

नाल्पत्वं वा बहुत्वं वा दत्तस्या^५भ्युदयावहम् ।

श्रद्धाऽभक्तिश्च^६ दानानां दृढिष्ठयकरे हि ते ॥३॥

धर्ममर्थश्च कामश्च मोहा^७हर्षमयानि च ।

अविष्ठानानि दानानां वदन्तानि प्रवक्षते ॥४॥

पातेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम् ।

केवलं त्यागमुदया यद्धर्मदानं^८ तदुच्यते ॥५॥

१ I. O. ०८

२ I. O. ०८

३ B नटपाठवचनेषु

४ I. O. तिनारां

५ A and I. O. दानम्

६ A श्रद्धा भक्तिश्च

७ A मोहा

८ A न केवलं त्यागमुदया यद्धर्मदानं, I. O. न केवलं दानमुदया यद्धर्मदानं

प्रयोजनमपेक्ष्यैव प्रसन्नाद् यत् प्रदीयते ।

^१तदर्थदानमित्युक्तमैहिकं फलहेतुकम् ॥६॥

प्रयोजनमपेक्ष्यैवेति ममाप्यर्थं^२ किञ्चिदास्त्यतीति^३ फलमपेक्ष्येत्यर्थः ।

स्त्रीपानमृगयास्त्राणां प्रसन्नाद् यत् प्रदीयते ।

अनर्हेषु च रागेण कामदानं तदुच्यते ॥७॥

संसदि मीडयाभुल्य योऽर्थोऽर्थिभ्यः प्रयाचितः ।

प्रदीयते च तदानं मीडादानमिति श्रुतम्^४ ॥८॥

दृष्ट्वा प्रियाणि श्रुत्वा वा हर्षवद् यत् प्रदीयते ।

हर्षदानमिति प्राहुर्दानं तद्धर्मचिन्तकाः ॥९॥

आत्कोशानर्थहिंसानां प्रतीकाराय यज्जयात् ।

दीयते भयकर्तृभ्यो^५ भयदानं^६ तदुच्यते ॥१०॥

दाता प्रहिमहीता च श्रद्धा देयश्च धर्मयुक् ।

देशकालौ च दानानामज्ञान्येतानि षड्विदुः ॥११॥

अपापरोगी धर्मात्मा दित्सुरव्यसनः शुचिः ।

अनिन्द्याजीवकर्मा च षड्मिर्दाता प्रशस्यते ॥१२॥

अपापरोगी अष्टविधपापरोगरहितः ।

तथा च देवलः—उन्मादस्त्वग्दोषो राज्यक्षमा श्वासो मधुमेहो भगन्दरो महोदरमश्मरी-
त्यष्टौ पापरोगाः ॥१३॥

अनिन्द्याजीवकर्मा अनिन्द्यमाजीवनकर्म यस्य ।

विशुद्धः कृशवृत्तिश्च वृषालुः सफलैर्निद्रमः ।

निर्मुक्तो^७ मोनिदोषेभ्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते ॥१४॥

विशुद्धो^८ विद्यावृत्तान्वययुक्तः ।

सौम्यव्याथमिसम्प्रोतिरर्थिनां दर्शने यदा ।

सत्कृतिष्ठानसूया च तदा^९ श्रद्धेति कीर्तयते ॥१५॥

१ I. O. तदर्थं

२ A omits किञ्चित्

३ I. O. प्रयोजनम्

४ I. O. श्रुतम्

५ A and I. O. तपकर्मभ्यो

६ I. O. भयदानम्

७ A निन्द्यो, I. O. निन्द्यो

८ A and I. O. विशुद्ध इति

९ A and B यदा

अनसूया असूयाभावः । असूया च गुणो दोषाविष्कारः ।
 अपराधाधमकलेरा^१प्रयत्नेनार्जितं धनम् ।
 अल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते ॥१६॥
 यत् यदुर्लभं इत्थं मस्मिन् कालेऽपि वा पुनः ।
 दानाहो देशकालौ तौ स्वातां श्रेष्ठौ न चान्यथा ॥१७॥
 अवस्थादेशकालानां पातदातोष सम्पदा ।
 हीनं वापि भवेच्छ्रेष्ठं श्रेष्ठं वाप्यन्यथा भवेत् ॥१८॥
 अन्यथेति अवस्थादिसम्पदा हीनमित्यर्थः ।
 दुष्फलं निष्फलं हीनं तुल्यं विपुलमक्षयम् ।
 षड्विपाकं समुद्दिष्टं षडेतानि विपाकतः ॥१९॥
 नास्तिकस्तेनहिंसंभ्यो आरोपपतिताय^२ च ।
 पिशुनभूय^३ हन्तृभ्यां प्रदत्तं दुष्फलं भवेत् ॥२०॥
 उपपतिताय उपपातकयुक्ताय ।
 महदप्यफलं दानं श्रद्धया परिवर्जितम् ।
 परबाधाकरं दानं परमप्यूनतां^४ व्रजेत् ॥२१॥
 यथोक्तमपि यदत्तं चित्तेन क्लृप्तेषु तु ।
 तत्तु सङ्कल्पदोषेण दानं तुल्यफलं भवेत्^५ ॥२२॥
 युक्ताङ्गैः सकलैः षडभिर्दानं स्याद् विपुलोदयम् ।
 अनुकोशवशात्^६ दानमक्षयमुच्यते ॥२३॥
 ध्रुवमाजलिकं काम्यं नैमित्तिकमनुकमात्^७ ।
 वैदिको दानमागोऽयं चतुर्णां वर्ण्यते बुधैः^८ ॥२४॥
 प्रपारामतवागादि सर्व^९कामफलं ध्रुवम् ।
 तदाजलिकमित्याहुर्दीयते यदिने दिने ॥२५॥

1 I. O. सु०

2 A and I. O. आरोपपतिताय

3 A अनुभूतां दत्तं तद्

4 I. O. दान for पर

5 B परमप्यूनतां

6 A तत्काफलं

7 I. O. चनेत्

8 I. O. युक्ताङ्गैः

9 I. O. दानमक्षयतां व्रजेत्

10 B नैमित्तिकमात्

11 B and I. O. विजेः

12 D. K. कालम्

अपत्यविजयेभ्यर्थ्यस्त्रीबालार्थं यद्विज्यते ।
 इज्यासंस्थान्तु तद्दानं काम्यमित्यभिधीयते ॥२६॥
 कालापेक्षं क्रियापेक्षं^१मर्थापेक्षमिति स्मृतौ ।
 विधा नैमित्तिकं प्रोक्तं सहोमं^२ होमवर्जितम् ॥२७॥
 नवोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः ।
 अधमानीति शेषाणि त्रिविधस्त्वमिदं विदुः ॥२८॥
 अन्नं दधि मधु त्राणं गोभूदकमाश्नहस्तिनः ।
 दानान्युत्तमदानानि उत्तमद्रव्यदानतः ॥२९॥
 विद्याच्छादनमावासः परिभोगौषधानि च ।
 दानानि मध्यमानीति मध्यमद्रव्यदानतः ॥३०॥
 उपानद्रथयानानि छलपातासनानि च ।
 दीपकाष्ठफलादीनि चामरं बहुवार्षिकम् ॥३१॥
 बहुत्वादर्थजातानां संख्या शेषेषु नेष्यते ।
 अधमान्यवशिष्टानि सर्वदानान्यतो विदुः ॥३२॥
 इष्टं दत्तमधीतं वा विनश्यत्यनुकीर्तनात् ।
 श्लाघानुरोचनाभ्याश्च भ्रमतेजो विपद्यते ॥३३॥
 तस्मादात्मकृतं पुण्यं वृथा न^४ परिकीर्तयेत् ।
 भुक्त्वानिति तं प्राहुस्तमेव कृतवादिनम् ॥३४॥
 एवं सर्वगुणोपेतमुक्तदोषं विवर्जितम् ।
 कामधुक्तेन यद्दानं फलत्यात्मेप्सितं फलम् ॥३५॥
 इह^५ [कीर्तिं वदान्याख्या] स्फीतान् भोगान् त्रिपिष्टये ।
 [दानश्रद्धां तृतीयेऽपि] जन्मनि प्रसवोत्तमे ॥३६॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६६।१क-४क, ५ख-६ख)—

1 I. O. इज्यासंस्थान्तु तद्दानं

2 I. O. मर्थापेक्षम्

3 A and I. O. सततं

4 I. O. न वृथा

5 I. O. दोषविषं

6 Corrected from D. K. A, B and I. O. कीर्तिं च दानाख्या for the b. p.

7 Corrected from D. K. A, B and I. O. दानश्रद्धां तृतीयेऽपि for the b. p.

चतुर्धा सर्वपुण्यानां फलमुक्तं मनीषिभिः ।
 कृतानि विधिहीनानि कृत्वा च परस्व ॥३७॥
 क्रोधलोभाभिभूतेन तामसानि विनिर्दिशेत् ।
 कृतानि परमानेन^१ राजसानि भवन्ति तु ॥३८॥
 सात्त्विकानि भवन्तीह भद्रया परया द्विजाः ।
 गुणोत्तराणि विज्ञेयान्यथाकामकृतानि तु^२ ॥३९॥
 तामसानां फलं भुङ्क्ते तिर्यक्^३ प्रेत्य मानवः ।
 राजसानां फलं भुङ्क्ते मानुषत्वे द्विजोत्तमाः ॥४०॥
 सात्त्विकानां फलं भुङ्क्ते देवत्वे भास संशयः ।
 गुणोत्तरकृतानान्तु फलं मोक्ष उदाहृतम् ॥४१॥

अथ कर्त्ता ।

तल भविष्यपुराणे—

आचारयुक्तः श्रद्धावान् वेदज्ञो धर्मवित्तमः ।

कर्मणां फलमाप्नोति न्यायार्जितधनश्च यः ॥१०॥

वेदज्ञ इति वेदार्थानुष्ठानपरस्पोषलक्षणं शूद्रस्यापि दानोपदेशात् ।

तथाच शिवपुराणम्—

एतान्येव च सर्वोणि दानानि च तपोसि च ।

विना मन्त्रेण सततं शूद्राणामिह सर्वशः ॥२॥

विधीयन्ते न सन्वेह एवमाह प्रजापतिः ।

अमन्त्रास्ते स्मृताः सर्वे शूद्रा विगतकल्मषाः ॥३॥

अमन्त्रा दानोक्ततत्त्वोमायुचितवैदिकमन्त्रशून्या इत्यर्थः । असएव माझणद्वारा वैदिकमन्त्रपाठनमिति ।

अथ श्रद्धा ।

तल मनुः—

श्रद्धावेष्टा पूर्तश्च नित्यं कुर्यात् प्रयत्नतः^१ ।

श्रद्धाकृते लक्ष्ये ते भवतः सागतेर्धनेः ॥१॥ (४।२२६)

1 A and I. O. परस्परि, B and V. D. परमानेन.

2 I. O. च
3 Manu चतुर्विधः

दानधर्मं निषेवेत नित्यमैष्टिकपौर्त्तिकम् ।

परितुष्टेन भावेन^१ पात्रमासाद्य शक्तिः ॥२॥ (४।२२७)यत् किञ्चिदपि दातव्यं याचितेमानस्यया^२ ।

उत्पतस्यते हि तत् पात्रं यत्तारयति सर्वशः ॥३॥ (४।२२८)

येन येन तु भावेन यद् यद् दानं प्रयच्छति ।

तत्तद् तेनैव भावेन^३ प्राप्नोति प्रतिपूजितः ॥४॥ (४।२२९)

दानं हि बहुमानाद् यो गुणवद्भयः प्रयच्छति ।

स तु^४ प्रेत्य धनं लब्ध्वा पुत्रपौत्रैः सहाभ्रुते ॥५॥

याज्ञवल्क्यः (१।२०३)—

दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।

याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूर्तम् शक्तिः ॥६॥

यमः—

मन्त्राज्यदोषादोमे तु^५ तपसोन्द्रियदोषतः ।

न्यूनता स्यान्न दाने तु श्रद्धायुक्ते भवेत् कचित् ॥७॥

देवलः—

अपि न्यायागतां दत्त्वा सकलां पृथिवीमपि ।

श्रद्धावर्जमपात्राय न काञ्चिद्भूतिमाप्नुयात् ॥८॥

प्रदाय शाकमुष्टिं वा श्रद्धामक्तिसमायुताम्^६ ।

महते पात्रभूताय सर्वाभ्युदयमाप्नुयात् ॥९॥

महाभारते—

द्रव्यागमो वृणां सूक्ष्मः पात्रे दानं^७ ततः परम् ।

कालः परतरो दानाच्छ्रद्धा चापि ततः परम् ॥१०॥

1 A and I. O. श्रद्धामासाद्य

2 A. and I. O. नानाद्वयता

3 A तत्तद् भावेन तेनैव

4 I. O. तद् यद्

5 I. O. च

6 I. O. षडोमेन

7 I. O. षडुदयता

8 I. O. पात्रदानं

अथ दानकालाः ।

तत्र मनुः—

जाते कुमारे तदहः कामं कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

हिरण्यधान्यगोवासस्त्रिणाग्न्युक्त्वापि वाम् ॥१॥

शङ्खसिखितौ—

कुमारप्रसवे नाभ्यामच्छिन्नायां तिलतैलहिरण्यवस्त्रप्रावरणगोधान्यप्रतिग्रहेष्वदोषस्तदह-
रित्येकं शुभं कुर्यात् ॥२॥

यमहारीतौ—

द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्यदक्षिणासु न दोषः ॥३॥

पैठीनसिः—

दानप्रतिग्रहेष्विति विकल्पो^१ हिरण्यमश्व^२ गाव इत्यदोषस्तदहः ॥४॥

शातातपः—

अयनादौ सदा देयं द्रव्यमिष्टं गृहेषु यत् ।

षडशीतिमुखे चैव विमोचे चन्द्रसूर्ययोः ॥५॥

संक्रान्ती यानि दत्तानि द्रव्यकव्यानि दातृभिः ।

तानि नित्यं दद्यात्कर्म पुनर्जन्मनि जन्मनि ॥६॥

शतमिन्दुच्छये दत्तं सहस्रान्तु दिनच्छये ।

विषुवे शतसाहस्रं व्यतीपाते त्वनन्तकम् ॥७॥

अयनेषु च यत्तं षडशीतिमुखेषु च ।

चन्द्रसूर्योपरागे च दत्तं भवति चाक्षयम् ॥८॥

विष्णुधर्मोत्तरे— ३।३००। १५—२४)

द्वादशीषु च यत्तं [शुक्रासु तु विशेषतः ।

श्रवणेन तु युक्तासु तत्रापि द्विजसत्तमाः ॥९॥

विशेषाद्दधयुक्तासु पक्षीषु च यत्तथा ।

तृतीयासु तु सर्वासु शुक्रासु तु विशेषतः ॥१०॥

1 A and B omit तैल

2 A and B विष्णु

3 A and B अश्व

4 B विष्णुधर्मोत्तरे

वैशाखशुक्लपक्षे तु विशेषेण तु मानवेः^१ ।

आषाढे कार्तिके चैव फाल्गुने च विशेषतः ॥११॥

तिस्रस्त्वेताः पौष्णमास्यो दाने विप्रा महाफलाः ।

व्यतीपातेषु यत्तं^२ जन्मर्त्ते च द्विजोत्तमाः ॥१२॥ग्रहसंक्रमकाले च तिग्म^३ रश्मेर्विशेषतः ।

तुलामेषप्रवेशे तु त्यागे तु मिथुनस्य च ॥१३॥

रवेर्महाफलं दत्तं तेभ्योऽपि स्थानमहाफलम् ।

यदा प्रविशते भानुर्मकरं द्विजसत्तमाः ॥१४॥

आषाढेऽश्वयुजे पौषे चैते शुक्ले तथैव च ।

द्वादशीप्रवृत्ति प्रोक्तं पुण्यं दिनचतुष्टयम् ॥१५॥

मिथुनश्च तथा कन्या धनिनं मीनमेव च ।

प्रविष्टे भास्करे पुण्यं प्रत्येकं कथितं द्विजाः ।

षडशीतिमुखं नाम दाने दिनचतुष्टयम् ॥१६॥

अच्छिन्ननाभ्यां यत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमाः ।

संस्कारेषु च पुण्यं तदक्षयं प्रकीर्तितम् ॥१७॥

चन्द्रे वा यदि वा सूर्ये दृष्टे राहौ महामहे ।

अक्षयं कथितं पुण्यं तत्प्राप्त्यर्थं विशेषतः ॥१८॥

अथ पुण्यदेशाः ।

विष्णुपुराणे (२।३।१, २३-२४)—

उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम् ।

वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत् सन्ततिः ॥१॥

अस्र जन्मसहस्राणां सहस्रैरपि सत्तम ।

कदाचिन्नभते जन्तुर्मानुष्यं पुण्यसम्पदात् ॥२॥

1 B and I. O. मानवाः, V. D.

मानवाः

2 B omits the bracketed por-
tion

3 I. O. तीक्ष्ण

4 A अश्वे चैव तथैव च

5 I. O. च

6 A and I. O. दानं महाफलं मीनं

7 A शुक्ले

8 I. O. omits विष्णुपुराणे

गायन्ति देवाः ^१किल गीतकानि
धन्यास्तु ते ^२भारतभूमिभागे ।
स्वर्गपवर्गस्त्वमार्गभूते
भवन्ति भूयः पुरुषाः सुरत्वात् ॥३॥

मनुः (१।२३)—

कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्न स्वभावतः ।
स ह्येवो यस्मिन् देशो म्लेच्छदेशस्ततः परम् ^३ ॥४॥

भविष्ये (१।१८१—३३) :—

ब्रह्मवर्तः परो देशः ऋषिदेशस्ततः परम् ^४ ।
मध्यदेशस्ततो [^५उवाचानार्यावर्तस्ततः परम् ^६] ॥५॥

ध्यासः—

सर्वे सूर्याश्रमाः पुण्याः सर्वा नद्यश्च पर्वताः ।
गोसिद्धमुनिवासाश्च देशाः पुण्याः प्रकीर्तिताः ॥६॥
सूर्यायतनसंस्थानं यदल्पमपि ^७ दीयते ।
तदनन्तफलं प्रोक्तं सूर्यक्षेत्रानुभावतः ॥७॥

विष्णुः—

चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशो न विद्यते ।
तं म्लेच्छदेशं जानीयादार्यावर्तमतः ^८ परम् ॥८॥

तथा—

पुष्करेष्वाक्षयं धातुं जपहोमतपांसि च ।
पुष्करे ज्ञातमात्रस्तु सर्वपापैः मुच्यते ॥९॥

एवमेव गयशीर्षवटे ^{१०}अमरकण्टकपर्वते बराहपर्वते यत्न कचन, नर्मदातीरे,
ममुनातीरे, गङ्गातीरे, विशेषतो गङ्गाद्वारे प्रयागे ^{११} गङ्गासागरसङ्गमे कुशावर्ते विन्दुके

१ I. O. किलगीतकानि

२ I. O. ते

३ Manu. ०. कृतत्वः

४ Bh. P. ०. कृतत्वः

५ I. O. मृग

६ Bh. P. ०. कृतत्वः चार्यावर्तस्ततः for the b. p.

७ I. O. नद्यः सर्ववर्तः

८ I. O. यदल्पमपि

९ A. ०. कृतत्वः

१० I. O. कृतत्वः

११ I. O. adds च here

नीलपर्वते कनकले कुचजामे शृगुतुङ्गे केदारं महालये ^१ललितिकायां सुगन्धायां शाकम्भर्यां
फलगुतीर्थे महागङ्गायां तदुल्लिङ्गभ्रमे कुमारधारायां प्रभासे यत्न कचन, सरस्वत्यां विशेषतः ।
सततं नैमिषारण्ये वाराणस्याम् अगस्त्याश्रमे कण्वाश्रमे कौशिक्यां सरयूतीरे शोणस्य ज्योती-
रसायाश्च सङ्गमे । श्रीपर्वते कालोदके उत्तरमानसे मतङ्गवाण्यां ^२सप्तार्षे विष्णुपदे स्वर्गमार्गप्रदेशे
गोदावर्यां गोमत्यां वेलवत्यां विपाशायां वितस्तायां शतद्रुतीरे चन्द्रभागायाम् हरावत्यां
सिन्धोस्तीरे पञ्चनदे औजसेषु ^३ । एवमादिष्वन्येषु तीर्थेषु सरिद्वारासङ्गमेषु प्रभवेषु पुलिनेषु ^४
प्रसवणेषु पर्वतनिकुञ्जेषु ^५ वनेष्वपवनेषु च । गोमयेनोपलितेषु ^६ गृहेषु मनोहरेषु च ॥१०॥

लिङ्गपुराणे (१।७।३३ख—३५) :—

अर्धकोशं शिवक्षेत्रं शिवलिङ्गात् समन्ततः ।

यस्यजेट् दुस्यजान् प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥११॥

^७स्वायम्भुवस्य मानं हि तथा वायस्य सुवताः ।

स्वायम्भुवे तदर्धं ^८स्यादार्धये च तदर्धकम् ।

^९मानुष्ये च तदर्धं स्यात् क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः ॥१२॥

तथा (१।७।५२ख-५४क)—

शिवक्षेत्रसमीपस्था नद्यः सर्वा द्विजोत्तमाः ^{१०} ।

वापीकूपतकागाश्च शिवतीर्था इति स्मृताः ॥१३॥

ज्ञात्वा तेषु नरो भक्त्या तीर्थेषु मुनिपुङ्गवाः ^{११} ।

ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥१४॥

मत्स्यपुराणे (२।२।७ख-२८, ३०ख-३६, ४६-५५क, ५७-५८, ६८-७०, ७३ख-७५क,
७९क) :—

श्रीह्वारं पितृतीर्थञ्च कावेरी कपिलोदकम् ।

सम्भेदश्चण्डवेगायास्तथैवामरकण्टकम् ।

कुरुक्षेत्राच्छतगुणम् ^{१२}स्मिन् दानादिकं ^{१३} भवेत् ॥१५॥

१ I. O. ललितिकायां

२ I. O. सप्तार्षे

३ A. औजसे, B. औजसे

४ I. O. पुलिनेषु

५ I. O. पर्वतेषु निकुञ्जेषु

६ I. O. स्वयम्भुवस्य मानं

७ L. P. स्नात् स्नादार्धं

८ L. P. मानुष्ये

९ L. P. सुयोधनाः

१० I. O. सुनि. तनाः, L. P. द्विज-
उत्तमाः

११ M. P. ०. कृतत्वः

१२ B, I. O. and M. P. ज्ञानादिकं

कायावरोहणं नाम तथा चर्मवती नदी ।

गोमती वरणा तद्वत् तीर्थं^१ 'होताशनं' परम् ॥१६॥

भैरवं मृगुतुङ्गं गौरीतीर्थमनुत्तमम् ।

तीर्थं वैनायकं नाम भद्रेश्वरमतः परम् ॥१७॥

तथा पापहरं नाम पुण्या च तपती नदी ।

'शूलतापी' पयोष्णी च पयोष्णीसङ्गमस्तथा ॥१८॥

महाबोधिः पाटला च नागतीर्थमवन्तिका ।

तथा वेणा नदी पुण्या महाशालन्तर्धैव च ॥१९॥

महाशङ्खं महालिङ्गं दशाणी च नदी शुभा ।

शतकुशा^२ शताह्वं च तथा विश्वपदं परम् ॥२०॥

अक्षारवाहिका तद्वन्मदी तौ शोणचर्चरी ।

कालिका च नदी पुण्या वितस्ता^३ च नदी शुभा^४ ।

एतानि पितृतीर्थानि शस्यन्ते ज्ञानदानयोः ॥२१॥

तथा—श्रीपर्णी [१ च नदी पुण्या व्यास] तीर्थमनुत्तमम् ।

तथा भवस्यनदी^५ कारा शिवधारन्तर्धैव च ॥२२॥

भद्रतीर्थं विख्यातं पम्पातीर्थं शाश्वतम् ।

पुण्यं रामेश्वरं तद्वदेलापुरमलपुरम् ॥२३॥

अङ्गभूतं विख्यातमामर्दकं^६ मलम्भुषम् ।

आभातकेधरं तद्वदेका^७ मकमतः परम् ।

गोवर्धनं हरिश्चन्द्रं^८ कृष्णचन्द्रं^९ पृथूदकम् ॥२४॥

सहस्राक्षं हिरण्यार्चं तथा च कदली नदी ।

^{१०}रामाधिवासस्तथापि तथा सौमिलितजमः ॥२५॥

1 M. P. जीवन्तं

2 A and M. P. पुष्पा

3 M. P. मृगुतापी

4 I. O. मृताचल

5 I. O. पितरा

6 M. P. तथा

7 M. P. तापपर्णी च ज्ञाना for the bracketed portion.

8 M. P. पुष्पा

9 I. O. मकमतं सुखं

10 M. P. आ for च

11 I. O. पुष्पदन्त

12 I. O. वाचा०

^१इन्द्रकीलं महानादं^२ तथैव प्रियमेलकम् ।

एतान्यपि सदा श्राद्धे प्रशस्तान्यधिकानि च^३ ॥२६॥

एतेषु सर्वदेवानां सान्निध्यं दृश्यते^४ यतः ।

दानमेतेषु सर्वेषु [भवेत् कोटिगुणाधिकम्]^५ ॥२७॥

तथा—

तथैव पितृतीर्थेऽस्तु यत् गोदावरी नदी ।

^६युता लिङ्गसदृशेण सर्वोत्तरजलावहा^७ ॥२८॥

^८[जामदग्न्यकृतं तीर्थं] क्रमादायातं^९ मुत्तमम् ।

प्रतीकस्थ भयाद्भिन्ना^{१०} यत् गोदावरी नदी ॥२९॥

^{११}तीर्थं तद्व्यकथ्यानामप्सरस्युगसंज्ञितम् ।

श्राद्धामिकार्यं^{१२} [दानं तत्^{१३}] कोटिगुणाधिकम् ॥३०॥

अष्टहासं तथा तीर्थं गौतमेश्वरमेव च ।

तथा [^{१४}वशिष्ठतीर्थं^{१५} हारीतम्] ततः परम्^{१६} ॥३१॥

मद्रावर्तं कुरावर्तं^{१७} हंसतीर्थं तथैव च ।

पिण्डारकं विख्यातं^{१८} शाङ्खोद्धारं तथैव च ॥३२॥

घण्टेश्वरं विल्वकं नीलपर्वतमेव च ।

तथा च^{१९} बदरीतीर्थं रामतीर्थं तथैव च ॥३३॥

1 I. O. इन्द्रकीलजलस्रोतम्

2 M. P. तथा च

3 M. P. तु

4 I. O. पश्यते

5 M. P. यत् कोटिमताधिकम् for the bracketed portion.

6 I. O. युता

7 A and I. O. मज्जीवन्ता, M. P. सर्वान्तरजलावहा

8 M. P. जामदग्न्यास्य तीर्थं for the b. p.

9 I. O. मत्तम्

10 M. P. भयाद्भिन्ना

11 M. P. तन्तीये for तीर्थे तद्

12 M. P. दानेषु तथा for the b. p.

13 A यत्

14 M. P. वशिष्ठ तीर्थं तु हारीतं तु for the b. p.

15 B. मतीर्थं I. O. तीर्थम्

16 A and I. O. हारीतं तत्परं स्वतम्

17 M. P. कुरतीर्थं

18 I. O. मज्जीवन्तामेव च

19 M. P. बदरीतीर्थं

जयन्त^१ [शुक्लजयन्तश्च शुक्ल] तीर्थं तथैव च ।
 श्रीपतेश्च तथा तीर्थं तीर्थं रैवतकं तथा ॥३४॥
 तथैव शारदं तीर्थं^२ भद्रकालेश्वरं तथा ।
 वैकुण्ठतीर्थञ्च [तथा निर्जरेश्वरमेव च]^३ ।
 अश्वतीर्थञ्च विद्यातमनन्तं श्राद्धदानयोः ॥३५॥

अथ देयस्वरूपम् ।

तत्त मनुः (१०।११५) —

सप्त वितागमा धर्मा दायो लाभः क्रयो जयः ।

प्रयोगः कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च ॥१॥

दायः पित्रादिकमागमः^४ । लाभः प्रीतिदानम्^५ । क्रयजयौ प्रसिद्धौ । प्रयोगः
 ऋणादिप्रयोगः । कर्मयोगः शुभ्रधादिरूपः^६ । सत्प्रतिग्रहः प्रसिद्धः ।

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।२६६।५-२०)

कर्मणां धनसाध्यानां धनञ्च त्रिविधं स्मृतम् ।

कृष्णञ्च शवलञ्चैव शुक्लञ्च द्विजसत्तमाः ॥२॥

त्रिविधस्य फलं तस्य त्रिविधं परिकीर्तितम् ।

कृष्णेन यत् कृतं कर्म तिर्यक्त्वे तद्धि भुज्यते^७ ॥३॥

शवलेन कृतं कर्म मानुष्ये द्विजसत्तमाः ।

शुक्लेन यत् कृतं कर्म देवत्वे तद्धि भुज्यते^८ ॥४॥वर्णानां हि धनं शुक्लमर्जितं यत् स्वकर्मणा^९ ।

शवलन्तु समुद्दिष्टं तथानन्तरकर्मणा ॥५॥

1 M. P. विजयं येन दत्तं for the
b. p.

2 I. O. शुक्लतीर्थं

3 B, I. O. and M. P.

धारवातीर्थं

4 I. O. तत्र

5 I. O. निर्जरे

6 M. P. परं भौमधरमवापि वा for
the b. p.

7 I. O. भवतः

8 I. O. भौमिदावलयः

9 I. O. कर्मसाधनः

10 I. O. त्रिविधस्य

11 I. O. त्रिविधस्य, V. 4 not found
in V. D.

12 I. O. शुक्लमवा

वर्णोत्तमस्य हीनस्य कर्मणा कृष्णमुच्यते ।

तत्रापि शुक्लं वक्ष्यामि वर्णानां द्विजसत्तमाः ॥६॥

प्रतिग्रहेण यत्नञ्च याज्यतः शिष्यतस्तथा ।

गुणान्वितेभ्यो विप्रस्य शुक्लन्तु त्रिविधं स्मृतम् ॥७॥

युद्धोपलब्धं कारञ्च दण्डार्थव्यवहारतः ।

क्षत्रियस्य धनं शुक्लं त्रिविधं परिकीर्तितम् ॥८॥

कारं करलब्धम् ।

कृषिं धाणिज्यं गोरक्षां कृत्वा शुक्लं तथा विशः ।

द्विजशुभ्रधया लब्धं शुक्लं शूद्रस्य कीर्तितम् ॥९॥

न कदाचन कुर्वीत ब्राह्मणः कर्म वार्षलम् ।

वृषलः कर्म वा ब्राह्मणं पतनायेतरेतरम् ॥१०॥

उत्कृष्टापाकृष्टञ्च तयोः कर्म न विद्यते ।

मध्यमे कर्मणि हित्वा सर्वसाधारणे हि ते ॥११॥

सर्वेषामथ वर्णानां वक्ष्यामि त्रिविधं धनम् ।

पार्श्विकद्वयतचौर्यार्तिप्रतिरूपकसाहसैः ।

व्याजेनोपार्जितं यत्तत् सर्वेषां कृष्णमुच्यते ॥१२॥

पार्श्विकं राजपार्श्ववस्थानेन परिज्ञायते अमुकस्येदं प्रयोजनं भविष्यतीति, तत्तात्मीय-
 प्रयोजकतो^१ वदर्शनेन धनार्जनम् । चौर्यम् अपरिज्ञातपरधनग्रहणम् । प्रतिरूपकं कूटद्रव्य-
 निर्माणम् । साहसं बलेन परद्रव्यहरणम्^२ । व्याजो दम्भतपस्यादिः ।

शिष्यानुवृत्त्या^३ यत् प्राप्तं कुशोदेन^४ तथा धनम् ।कृतोपकारादाप्तञ्च शवलं समुदाहृतम्^५ ॥१३॥प्रीतिलब्धं तथा दायं^६ प्राप्तञ्च सह भार्यया ।

अविशेषेण सर्वेषां धनं शुक्लमुदाहृतम् ॥१४॥

प्राप्तञ्च सह भार्ययेति यौतुकलब्धमित्यर्थः ।

शुक्लेन वित्तेन कृतं दानं बहुफलं भवेत्^७ ॥१५॥

1 I. O. वदि

2 I. O. वली

3 I. O. वयस्य

4 I. O. वली

5 I. O. कुशोदे च

6 I. O. परिकीर्तित

7 I. O. and V. D. भागवतं भौमिदायं

8 I. O. लभेत्

न्यायागतेनाथ धनेन विद्वान्पुण्यानि कृत्वा दिवि देवभोगान् ।
चिरं समश्नाति महानुभावो न्यायेन तस्माद्धनमर्जनीयम् ॥१६॥

अथ दानापवादः ।

तल मनुः (११६-१०) —

शक्तः परजने दाता स्वजने^१ दुःखजीविनि ।

मत्थापातो विषाखादः स धर्मप्रतिरूपकः ॥१॥

श्रुत्यानामुपरोधेन यत् करोत्यौद्धेदिकम् ।

तद्भवत्युल्लोदकं जीवतश्च मृतस्य च ॥२॥

गृहस्पतिः—

कुटुम्बभक्तवसनादेयं यदतिरिच्यते ।

मत्थाखादो विषं पश्चाद्वातुर्धर्मोऽन्यथा भवेत् ॥३॥

कालायनः—

सर्वस्वं गृहवर्जन्तु^२ कुटुम्बभरणाधिकम्^३ ।

[यद्द्रव्यं तत् स्वकं देयमदेयं स्यादतोऽन्यथा ॥४॥

विक्रयञ्चैव दानञ्च न नेयाः स्युरनिच्छदः ।

दाराः पुत्राश्च सर्वस्वमात्मन्येव तु योजयेत् ॥५॥

आपत्काले तु कर्तव्यं दानं विक्रय एव च ।

अन्यथा न प्रवर्तेत इति शास्त्रेषु निश्चयः ॥६॥

दत्तः (३१४-१८) —

सामान्यं याचितं न्यास आधिर्दाराश्च तदनम् ।

अन्याहितञ्च निक्षेपः सर्वस्वञ्चान्वये सति ॥७॥

अन्याहितं परहस्तेन यदन्यस्य प्रस्थापितम् ।]^४

आपत्स्यपि न देयानि नव^५ वस्तूनि सर्वदा^६

यो ददाति स भूदारमा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥८॥

1 I. O. स्वजने:

2 A यद्द्रव्यं च

3 B and I. O. कुटुम्बभरणाधिकम्

4 A and I. O. omit the bracketed portion

5 I. O. न च

6 A and I. O. पश्चिते:

यमः—

परिभुक्तमवज्ञातमपर्याप्तमसंस्कृतम् ।

यः प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तद्भस्मन्यवतिष्ठते ॥९॥

परिभुक्तं पुरातनं वस्त्रादि^१ । अपर्याप्तं यथाभूतमङ्गीकृतं^२ तदसमर्थम् । प्रयच्छति उत्तुष्टं ददातीत्यर्थः ।

[यो ददात्युपयुक्ताथीं जीर्णं धेनुश्च निष्फलाम् ।

तमसि प्रविशेद्दाता द्विजं क्रेशेन योजयेत् ॥१०॥

कलायं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता^३ याल्यशुभां गतिम् ।

कीर्तिनिर्भोकनिर्मुक्तः पन्नगेन्द्रः क्षिती यथा^४ ॥११॥]

तथा—

सुवर्णं रजतं ताम्रं यतिभ्यो यः प्रयच्छति ।

न स तत्फलमाप्नोति ततैव परिवर्तते ॥१२॥

गृहस्थस्यान्नदानेन वानप्रस्थस्य गोरसैः ।

यतीनाञ्च हिरण्येन दाता स्वर्गं न गच्छति ॥१३॥

शातातपः—

वेदविक्रयनिर्दिष्टं स्त्रीषु यथार्जितं धनम् ।

अदेयं पितृदेवेभ्यो^५ यच्च क्लीवादुपागतम् ॥१४॥

वेदपाठनापूर्विका^६ अभ्यर्थना वेदविक्रयः । क्लीवश्च देवलेनोक्तः । तद् यथा—

शरदको वातजः परुषः षण्ढः क्लीवो नपुंसकम् ।

कीलकश्चेति^७ षड्भायं क्लीवभेदो विभावितः^८ ॥१५॥

तेषां स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः^९ स्त्रीधर्मा शरदको भवेत् ।

पुमान् कृत्वा स्त्रिलिङ्गानि पश्चाद्भिन्नात्तयैव च ॥१६॥

1 A and I. O. पुरातनवस्त्रादि

2 A and B षट्

3 I. O. ततो

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. विप्रेभ्यो

6 I. O. वेदपाठपूर्विका

7 I. O. कीलकश्चेति

8 A षड्भायं क्लीवभेदा विभाविताः

9 A स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः, B स्त्रीतुल्यवाक्-
क्रिष्टः, I. O. स्त्रीतुल्यवाक्क्रिष्टः

यः पुमान् लिङ्गान्तराणि कृत्वा खलितं भिन्नात् स वातजो नाम शण्डः^१ इति सम्बन्धः । एतान्ता दाक्षिणात्यप्रसिद्धं विरुद्धं^२ प्रजननमुक्तम् ।

स्त्री च पुंभावास्त्राय पुरुषाचारवद्गुणाः^३ ।

वातजो नाम शण्डः स्यात् स्त्रीशण्डो वापि नामतः ॥१७॥

[या गृहीतपुरुषलिङ्गा स्त्री^४] स्थान्तरमुपगच्छति^५, स वातजो नाम शण्डः स्त्रीशण्डो वा^६ नामेति सम्बन्धः ।

असंज्ञितोऽयं पण्डः स्यात् पण्डस्तु ग्लानमेहनः ।

अमेध्यासी पुमान् स्त्रीवो नष्टरेता नपुंसकम् ॥१८॥

स कीलक इति प्रोक्तो यः स्त्री^७ व्यादात्मनः स्त्रियम् ।

अन्येन सह संयोज्य पश्चात्तामेव सेवते ॥१९॥ इति ।

तथा—

द्रव्येणान्यावत्तन्नेन^८ यः करोत्यीर्द्धदेहिकम् ।

न स तत्फलमाप्नोति तस्यार्थस्य दुरागमात् ॥२०॥

प्रश्नपूर्वन्तु यो दद्याद् ब्राह्मणाय प्रतिग्रहम् ।

स पूर्वं नरकं याति ब्राह्मणस्तदनन्तरम् ॥२१॥

प्रश्नपूर्वमिति दानसमय एव यद्यमुं वेदभागं जानासि तदा ते^९ दास्यामीति प्रश्नं कृत्वे^{१०} लयः । अतः^{११} पूर्वमेव ब्राह्मणपरीक्षा कर्तव्या ।

हारीतः—

असह्यप्रदानमस्वर्ग्यं^{१२} यच्च दत्त्वा^{१३} परितप्यते ।^{१४} तच्च दानमफलं यच्चोपकारिणे ददाति । तन्मार्तं परिक्रिष्टं^{१५} यच्च सोपध^{१६} ददाति । असुयितमफलं^{१७} यच्चापात्ताय

ददाति । अनिष्टदानं भवति^१ यच्च दत्त्वा परिकीर्यते ।^२ स्मयदानमासुरं यच्चाश्रद्धया ददाति । कोधाद्वास्वर्गं यच्चाऽऽकुर्य^३ ददाति दत्त्वा वाऽऽक्रोशति^४ । असंस्कृतं पैशानं यच्चावहातं ददाति दत्त्वा वाऽवजानीते ।^५ भुम्बुस्तामसं यच्चाप्रकृतो ददाति । एते दानोपसर्गाः यैरुपसृष्टं दानमसिद्धमसमर्थमस्वर्ग्यं^६ मयशस्यमधु वमफलं भवत्यफलं वा ॥२२॥

अस्यार्थः—

सोपधं^७ यद् दृष्टहेतुपुरस्कारेण दीयते । अप्रकृत उन्मत्तादिः ।

अङ्गिराः—

बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ।

विभक्तदक्षिणा ह्येता दातारं न भजन्ति हि ॥२३॥

एका एकस्य दातव्या न बहुभ्यः कथञ्चन ।

सा तु^८ विक्रयमापन्ना दहत्यासप्तमं कुलम् ॥२४॥

विष्णुधर्मोत्तरे—(३।३००।३५-३६)

स्त्रियं मेघमज्जैव गामश्वं तुरगं नरम् ।

एकमेकस्य^९ दातव्यमेकस्य बहवोऽपि वा ॥२५॥

एकं बहूनां [तद्वत्तं ध्रुवं नरकमुच्छति]^{१०} ।

आदातुर्नरकाय स्यात्तथा दातुर्द्विजोत्तमाः ॥२६॥

अथासहानम् ।

कृष्णाजिनमु^{११} भयतोमुखी च । तल कृष्णाजिनप्रतिग्रहीतारमधिकृत्य भतस्यपुराणम्

(२०६।२३ख-२४क)—

न [१२स्थुरयः स] द्विजो राजंश्चितियूपसमो^{१२} हि सः ।

[दाने च]^{१३} आदकाले च दूरतः परिवर्जयेत् ॥१॥

1. I. O. omits यच्च

2. I. O. सिद्धं

3. A पुरुषाचारवद्गुणाः, I. O. पुरुषाचारवद्गुणाः

4. A and I. O. स्त्री च वा पुरुषलिङ्गा

5. B अश्विनश्च, I. O. आश्विनश्च

6. I. O. omits वा

7. I. O. क्लीबा

8. A तवाद्गौर्वायिन

9. A and I. O. नव

10. I. O. omits the bracketed portion

11. A and I. O. नतच

12. I. O. adds तन् here

13. I. O. यच्च

14. I. O. सोपध

15. I. O. असुयितमर्षवत्

1. A and B यच्चति

2. I. O. इतहाग

3. I. O. यच्चावहातं

4. I. O. चावकीरति

5. I. O. चारजानीते

6. I. O. असमर्थम्

7. I. O. सोपध

8. I. O. न

9. I. O. and V. D. अश्व

10. A दत्तं हि नरकं गच्छति ध्रुवम्

11. I. O. कृष्णाजिनं त्वं

12. M. P. यूपसमो

13. Corrected from M. P. A and I. O. राजन् चितिप्रायसमो ; B राजन् चितिप्रायसमी

14. M. P. तं दाने

आपस्तम्बः (आप. ध. सू., २।४।६।८-६) —

सर्वाण्युदकपूर्वाणि दानानि । यथाश्रुति विहारे^१ ॥४॥

गोतमः (गी. ध. सू. १।५।१६-१७) —

स्वस्तिवाक्यं भिक्षादानं [म^२पूयैम् । ददातिषु] चैवं धर्म्येण ॥५॥

विष्णुधर्मोत्तरे —

द्रव्यस्य नाम गृहीयाद् ददानीति ततो^३ वदेत् ।

तोयं दद्यात्तथा दासा दाने विधिरयं स्मृतः ॥६॥ (३।३०१।१०क)

एतेन दानवाक्ये ददानीतिपदं निवेद्य^४ दातव्यमिति प्रतिपादितम् ।

तथा कृष्णाजिनदाने पुलस्त्यः —

सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं ददानीति ॥७॥

अथ प्रतिग्रहविधिः ।

विष्णुधर्मोत्तरे — (३।३०१।१०ख-३६ख, ३६, ४०ख-४१क, ४३ख-४४क)

प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वज्ञैव तु कीर्तयेत् ।

ततस्तु कीर्तयेत् सार्धं द्रव्येण द्रव्यदेवतम्^५ ॥१॥

समापयेत्ततः पश्चात् कामस्तुत्या प्रतिग्रहम् ।

प्रतिग्रहं पठेदुच्यैः प्रतिगृह्य द्विजोत्तमात् ॥२॥

मन्दं पठेत्तु राजन्यादुपांशु च तथा विशः ।

मनसा च तथा शूद्रात्^६ स्वस्तिवाचनकं तथा ॥३॥

सोद्धारं ब्राह्मणे कुर्यान्निरोद्धारं महीपतौ ।

उपांशु च तथा वेरये स्वस्ति शूद्रे प्रकीर्तयेत् ॥४॥

I. O. देवाय पितर्यैव तदीयज्ञेयौ दानागोचरौ । ...५. अविद्या अपोहरव संनिवृत् । विचारानि-
कवमाशुक्तं दृष्ट्वाः कदा वति । अतिरिक्तं दृष्ट्वा अविद्येति...५. राजाज्ञेयौ विचारं देवान् पितृन्
यजन्तु यजमाना वा देवी...सर्वेवानुपयजति । सुमन्मानमारय सर्वकार्येसाधकानामाति...मन्मा देवतासाय
एवं विद्याम् मन्मन्तु करोति देवताभिरेव तद्ददाति वत्तु प्रतिगृह्णाति...यत्तु मन्मन्तः...तस्मादप्यहमिरेवीका...

1 A and B बोधारे

2 Corrected from Gautama.

A and B पूर्ववद्ददाति तेषु and I.

O, पूर्व ददाति तेषु

3 I. O. तथा

4 A and B omit it

5 A and I. O. द्रव्यताम्

6 B and I. O. मनसा तु तथा भूदे

अभयं सर्वदेवतयं भूमिवै^१ विष्णुदेवता ।

कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः प्रकीर्तिताः ॥५॥

[प्राजापत्यो गजः प्रोक्तस्तुरगो यमदेवतः ।]^१

तथा चैकशफं सर्वं कथितं यमदेवतम् ॥६॥

महिषश्च तथा याम्य उष्ट्रो वै नैर्ऋतो भवेत् ।

रीद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा ह्याग आग्नेय उच्यते ॥७॥

मेघन्तु वारुणं विशाद् वराहो वैष्णवः स्मृतः ।

आरण्याः पशवः सर्वे कथिता दायुदेवताः ॥८॥

जलाशयानि सर्वाणि वारिधानी कमण्डलुः ।

कुम्भश्च करकञ्चैव वारुणानि विनिर्दिशेत् ॥९॥

समुद्रजानि रत्नानि सामुद्राणि तथैव च ।

आग्नेयं कनकं प्रोक्तं सर्वलौहानि यान्यथ^२ ॥१०॥

प्राजापत्यानि शस्यानि पक्वाभ्रमपि च द्विजाः ।

ज्ञेयानि सर्वगन्धानि गान्धर्वाणि विचक्षणैः ॥११॥

बार्हस्पत्यं स्मृतं वासः सौम्यान्यथ रसानि च ।

पक्षिणाश्च तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्तिताः ॥१२॥

विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरणानि च ।

सारस्वतानि ज्ञेयानि पुस्तकाद्यानि परिहृतैः ॥१३॥

सर्वेषां शिल्पभागदानां विध्वक्ता तु दैवतम् ।

द्रुमाणामथ पुष्पाणां शाकानां हरितैः^३ सह ॥१४॥

फलानामपि सर्वेषां तथा ज्ञेयो वनस्पतिः ।

मत्स्यमासे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च ॥१५॥

छलं कृष्णाजिनं शय्यां रथमासनमेव च ।

उपानहौ तथा यानं यजान्यत् प्राणवर्जितम् ।

औतानाजिरसे स्वेतत् प्रतिगृहीत मानवः ॥१६॥

1 V. D. omits the b. p.

2 I. O. and V. D. लोहानि चाप्यथ

3 A and B शाकहरितकैः, I. O. शाकं

हरितकैः, V. D. शाकहरितकैः

पर्जन्यीयं तथोषीरं शङ्खवर्मध्वजादिकम्^१ ।
 रणोपकरणं सर्वं कथितं शकदेवतम् ॥१७॥
 गृह्णन्तु सर्वदेवतं यदनुक्तं द्विजोत्तमाः ।
 तज्ज्ञेयं विष्णुदेवतं सर्वं वा विष्णुदेवतम् ॥१८॥
 भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात् [भूमिं कृत्वा प्रदक्षिणम्]^२ ।
 करे गृह्य तथा कन्या दासदास्यौ द्विजोत्तमाः ॥१९॥
 करन्तु हृदि विन्यस्य धर्म्यो^३ ज्ञेयः प्रतिग्रहः ।
 आरुह्य च गजस्योक्तः कर्णौ चाश्वस्य कीर्तितः ।
 तथा चैकशफानान्तु सर्वेषामविशेषतः ॥२०॥
 प्रतिगृहीत गां पुच्छे पुच्छे कृष्णाजिनं तथा ।
 कर्णेऽजाः पशवश्चान्ये प्राणाः पुच्छे विचक्षणैः ॥२१॥
 प्रतिग्रहमथोष्टस्व आरुह्यैव तथा चरेत् ।
 बीजानां मुष्टिमादाय राजान्यादाय सर्वतः ॥२२॥
 वस्त्रं [दशान्त आदद्यात्]^४ परिधाय तथा पुनः ।
 आरुह्योपानहौ यानमारुह्यैव च^५ पादुके ॥२३॥
 ईशायान्तु रथं प्राह्यं क्षलं दण्डेन धारयेत् ।
 द्रुमाणामथ सर्वेषां मूले न्यस्तकरो द्विजः ॥२४॥
 आयुधानि समादाय तथाऽऽभूष्य विभूषणम् ।
 वर्मध्वजौ तथा स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथा गृहम् ॥२५॥
 अवतीर्य च सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजाः ।
 इव्याण्यन्यान्यादाय स्पृष्ट्वा वा ब्राह्मणः पठेत् ॥२६॥
 प्रतिग्रहस्य यो धर्म्यं न जानाति द्विजो विधिम् ।
 इव्यस्तैर्न्यसमायुक्तो नरकं प्रतिपद्यते ॥२७॥

1 I. O. पर्यन्तायतथासोमं वज्रकर्मेभ्यश्चा-
 दिकं; V. D. पर्जन्याय तथासोमं
 2 B कृत्वा भूमिप्रदक्षिणम्
 3 I. O. धर्म्यो

4 I. O. and V. D. राजान्यादायान्तु
 5 I. O. यन्त्रं
 6 I. O. तु

[विधिन्तु धर्म्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे]^१ ।
 आत्मनः श्रेयसो योगं कुर्यादातुस्तथैव च ॥२८॥
 [विधिं धर्म्यमविज्ञाय यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम्]^२ ।
 [स तमस्यज्ञवे घोरे दाता सह निमज्जति ॥२९॥
 विधिं धर्म्यमथ ज्ञात्वा यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम्]^३ ।
 दाता सह तरत्येव नावा^४ दुर्गाण्यसौ द्विजः ॥३०॥

हारीतः—

प्रतिग्रहमाग्नेयेन प्रतिगृहीयात् ॥३१॥

आग्नेयतीर्थम्^५ हारीतेनोक्तम्—मध्य आग्नेयः ॥३२॥

मध्यः करमध्यमः ।

अथ परिभाषा ।

तल कर्तृधर्मेणु दक्षः (२।६)—

ऊषःकाले तु सम्प्राप्ते शौचं कृत्वा यथाविधि^६ ।

ततः स्नानं प्रकुर्वीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥१॥

नरसिंहपुराणे—

अलामे 'दन्तकाष्ठानां प्रतिषिद्धे तथा दिने ।

अपां द्वादशगणहृषैर्मुक्षुशुद्धिर्भविष्यति'^७ ॥२॥

विष्णुः—

स्नातोऽधिकारी भवति दैवे पित्र्ये च कर्मणि ।

पवित्राणां तथा जप्ये दाने च विधिचोदिते ॥३॥

अग्निपुराणे^८—

स्नानानामथ सर्वेषां वाक्येनैव मानवः ।

कतु^९ मर्हति कर्माणि विधिवत् सर्वदा द्विज^{१०} ॥४॥

1 A विधिन्तु तलह विज्ञाय ब्राह्मणस्तु तथा
 वही for the b. p.
 2 B धर्म्यं विधिमवाप्तात्वा यस्तु यज्ज्ञात्वा प्रति-
 ग्रहम् for the b. p.
 3 V. D. omits the b. p.
 4 I. O. नौवह; V. D. नैव

5 A चापेयच
 6 I. O. and Dakṣ a यथाविधम्
 7 I. O. दक्षः
 8 I. O. अविधीयते
 9 I. O. चापेयः
 10 I. O. द्विजः

असामर्थ्याच्छरीरस्य कालशक्त्यापेक्षया^१ ।

[मन्त्रज्ञानादितः पञ्च केचिद्विच्छन्ति सूरयः]^२ ॥५॥

अशक्तौ हि भवेत् ज्ञानमशिरस्कं हि कर्मिणाम् ।

आर्द्रं वाससा वापि मार्जनं नित्यकर्मिणः^३ ॥६॥

शक्ताशक्तस्तोपुंससाधारणश्च दक्षिणगोश्वजः^४ प्रज्ञासनजलज्ञानं हरिवंशोक्तं ब्रतसागरीय-
स्तीव्रतत्त्वार्थयामनुसन्धेयम् ॥

^५याज्ञवल्क्यः—

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां कर्मिणा मनसा गिरा ।

आचरन्निषेकन्तु कर्मायन्यानि वाचरन् ॥७॥

मार्कण्डेयपुराणे (१६।३७) :—

सूर्योदयं विना नैव^६ [ज्ञानदानादिकाः क्रियाः]^७ ।

अग्नेर्विहरणश्चैव ऋत्वभावश्च लक्ष्यते ॥८॥

दक्षः (२।२३)—

देवकार्याणि पूर्वाह्णे मनुष्याणाम् मध्यमे ।

पितृणामपराह्णे तु [कुर्यादेतानि निरुधः]^८ ॥९॥

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः^९—

सद्योपवीतिना भाव्यं^{१०} सदा बद्धशिखेन च ।

विशिक्तो व्युपवीतश्च^{११} यत् करोति न तत् कृतम् ॥१०॥

^१ शान्मपुराणे—

क्रियां यः कुरुते मोहा^{१२} दनाचम्येह नास्तिकः ।

भवन्ति हि^{१३} वृथा तस्य क्रियाः सर्वा^{१४} न संशयः ॥११॥

1 I. O. कालशक्त्यापेक्षया

2 I. O. मन्त्रज्ञानादितः पञ्च एते इच्छन्ति
सूरयः for the b. p.

3 B and I. O. सर्वकर्मिणः

4 A and I. O. शक्तीपुत्रसाधारणश्च
शोषश्च

5 Brahmacāri—Kānda of
Kṛtyakalpataṛu (p. 64) the
following verse as of Yogi-
yājñavalkya.

6 I. O. देव

7 A ज्ञानदानादिकाः क्रियाः

8 A कार्याणि च निमित्तयः, I. O. कार्या-
णीति निमित्तयः, Dakṣa कार्याणि तानि
यजतः

9 I. O. omits the entire line

10 A and I. O. कायेन

11 I. O. व्युपवीतश्च

12 A, B and I. O. लोभा

13 I. O. च

14 I. O. सर्व

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यत्र दिङ्नियमो नास्ति जपहोमादिकर्मसु ।

तिस्रस्तल दिशः प्रोक्ता ऐन्द्रीसौ^१भ्याऽपराजिताः ॥१२॥

आसीन ऊर्ध्वः^२ प्रहो वा नियमो यत्र नेदशः ।

तदासीनेन^३ कर्तव्यं न प्रहो न तिष्ठतां ॥१३॥

यत्नोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गश्च^४ नोच्यते^५ ।

दक्षिणस्तल विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः ॥१४॥

वामनपुराणे—

दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं देवतार्चनम् ।

साङ्गुष्ठेन सदा कार्यमसुरेभ्योऽन्यथा भवेत् ॥१५॥

लघुहारीतः—

जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृतर्पणे ।

अशून्यन्तु करं कुर्यात् सुवर्णरजतैः कुशैः ॥१६॥

कूर्मपुराणे (२।१८।५०) :—

विना दर्भेण यत् कर्म विना सूत्रेण^६ यत्^७ पुनः ।

राक्षसं तद् भवेत् सर्वं नासुतेह फलप्रदम् ॥१७॥

योगियाज्ञवल्क्यः—

परिधानाद्बहिः कक्षा निबद्धा व्यासुरी मता ।

धर्म्ये कर्मणि विद्वद्भिर्वर्जनीया प्रयत्नतः ॥१८॥

बहिः कक्षा [असंहृतः परिधानवस्त्राश्चलः]^८ ।

बोधायनः (१।१०।१८) —

[कर्मयुक्तो नामेरधः स्पर्शं वर्जयेत्]^९ ॥१९॥

1 A and I. B ऐन्द्री

2 B and I. O. तन्वासीनेन

3 B and I. O. न तिष्ठते

4 A सङ्गुष्ठे

5 I. O. and K. P. वा

6 I. O. असंहृतपरिधानवस्त्राश्चलः

and adds कर्मयुक्तो नामेरधः before
बहिः कक्षा

7 A नामेरधः कृते सम्यक् न दीवो वस्त्रास-
त्ता for the b. p. and omits
the word विद्वद्विर्वर्जनीया just below.
Baudh. नामेरधः स्पर्शं कर्मयुक्तो
वर्जयेत्

विष्णुपुराणे (३।१२।२०) :—

होमदेवार्चनायास्तु क्रियास्वाचमने तथा ।

नैकजलः प्रवर्तते [द्विजवाचनके^१ जपे^२] ॥२०॥

द्विजस्याप्येकजलत्वे शातातपः—

सव्यादसात्^३ परिभ्रष्टं कटिदेशं^४ इताम्बरम् ।

एकजलन्तु तं विद्याद् देवे पित्र्ये^५ च वर्जयेत् ॥२१॥

शाक्यायनः—

दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनम् ।

प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥२२॥

आसनारूढपादश्च आन्धोर्वा जह्योस्तथा^६ ।

कृतावसक्तिको^७ यश्च प्रौढपादः स उच्यते ॥२३॥

बौधायनः (२।१५।५) —

काषायवासाः कुरुते जपहोमप्रतिग्रहम्^८ ।

न तद्देवगमं भवति हव्यकव्येष्वथो^९ हविः ॥२४॥

^{१०} व्यासः—

आर्द्रवासास्तु यः^{११} कुर्याज्जपं होमं प्रतिग्रहम् ।

सर्वं तद्वाचसं विद्याद् बहिर्जानु च यत् कृतम् ॥२५॥

एतच्च काषायवाससार्द्रवाससा च जपादिप्रतिषेधनमश्रुतविशेषे । यत् तु^{१२} कर्मविशेषे काषाय-
वाससैर्वार्द्रवाससैर्बानुष्ठानं श्रूयते, तत् तथैवानुष्ठानं कर्तव्यम् ।

हरिश्चन्द्रः—

जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो भवेत् ।

अलङ्कृतः शुचिर्मौनी श्राद्धादौ विजितेन्द्रियः ॥२६॥

श्राद्धादादि^{१३} स्वादिशब्देन दानप्रतादिग्रहणम् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु च ।

1 Vignap. विजपादावनेजने and
I. O. वाचनिके

2 A तथा

3 I. O. अज्ञात

4 I. O. अक्षि

5 I. O. वैज

6 I. O. अपि

7 I. O. कृतावसक्तिको

8 I. O. अज्ञान

9 I. O. अज्ञान

10 A and B omit it

11 I. O. अक्षयः

12 A and B omit it

13 Corrected from K. B. A, B
and I. O. अक्षि

एतेष्वेवावसक्तस्तु यथागच्छेद्द्विजोत्तमः ।

अभिभाष्य ततो^१ विप्रं योगक्षेमन्तु कीर्तयेत् ॥२७॥

बौधायनः (२।१८।१६) —

अत्र मौनयुक्तस्त्रैविध्यद्वैराचार्यैर्मुनिभिरन्यैर्वा सुमतिभिर्बहुभ्रुतैर्दन्तैर्दन्तान् सन्धार्यान्त-
र्मुखमेव^२ वावदर्थं सम्भाषेत^३ । न मन्त्रलोपो भवतीति विज्ञायते ॥२८॥

मन्त्रो नियमः ।

योगियाहवल्क्यः^४ —

स्त्रीशूद्रपतितश्चैव रासभश्च रजस्वलात् ।

जपकाले न भाषेत व्रतहोमादिकेषु^५ च ॥२९॥

अत्र स्त्रीशूद्रपदमसच्छूद्रासत्स्त्रीपरं स्त्रीशूद्रयोरपि व्रताद्युपदेशात् पतितसमभि-
व्याहाराच्च^६ ।

तृष्णीमासीत् तु जपं श्रावणालं पतितादिकान् ।

दृष्ट्वा तान् वायुं पस्पृश्याभाष्य ज्ञात्वा पुनर्जपेत् ॥३०॥

छागलेयः—

पूर्वं व्रतं गृह्यत्वा वै नाचरेत् काममोहितः ।

जीवन् भवति चाण्डालो^७ मृतः श्वा चैव जायते ॥३१॥

योगियाहवल्क्यः^८ —

विधिदृष्टन्तु यत् कर्म करोत्यविधिना तु यः ।

फलं न किञ्चिदाप्नोति क्रेशमालं हि तस्य तत् ॥३२॥

श्रद्धाविधिसमायुक्तं कर्म यत् क्रियते मृभिः ।

सुविशुद्धेन^९ भावेन तदानन्त्याय कल्पते^{१०} ॥३३॥

विधिहीनं भवेद्दृष्टं कृतमश्रद्धया च यत् ।

तद्^{११} रन्त्यसुरास्तस्य मूढस्य दुष्कृतात्मनः^{१२} ॥३४॥

1 A and I. O. अभिभाष्य तथा

2 I. O. and Baudh. एव

3 I. O. अभावेन, Baudh. सम्भाषेत

4 I. O. अज्ञान

5 I. O. व्रतहोमादितादिकेषु

6 A and B पतिताभिर्व्याहाराच्च, I. O.
omits it

7 I. O. जपन् चाण्डालः

8 I. O. चाण्डालो

9 I. O. योगः

10 I. O. सुविधेन

11 I. O. कल्पते

12 I. O. तद्दन्त्यः

13 A. न ज्ञातात्मनः, I. O. ज्ञातात्मनः

अथ प्रमादकर्तृधर्माः^१ ।

ततः छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

पितृमन्त्रानुहरणे आत्मालम्भे ह्यवेक्षणे^२ ।अधोवायुविसर्गे च^३ प्रहासेऽनृतभाषणे ॥१॥अनुहरणे पाठे^४ । आत्मालम्भे आत्महने आत्मप्रशंसायाञ्च^५ ।

मार्जारमूषिकरूपे आकुष्टे कोपसम्भवे ।

निमित्तेष्वेव सर्वतः कर्म कुर्वन्मपः स्पृशेत्^६ ॥२॥

तथा—

प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद् यदि मोहात् कथञ्चन ।

यतस्तदन्यथा भूतं^७ तत एव समापयेत् ॥३॥

प्रवृत्तमनुश्रुयमानं प्रधानाङ्गभूतं कर्म ।

समाप्ते यदि जानीयान्ममैतदन्यथा^८ कृतम् ।तावदेव^९ पुनः कुर्यात्प्रायश्चित्तः सर्वकर्मणः ॥४॥

प्रधानस्याक्रियायान्तु साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।

तदङ्गस्याक्रियायान्तु नादृष्टिर्न च तत्क्रिया ॥५॥

तदङ्गस्य अङ्गाङ्गस्योपवीतित्वादेः ।

अतः च प्रायश्चित्तविशेषाश्रुतेर्विष्णुस्मरणमेव कार्यम् । एवञ्च^{१०} कर्तृधर्मादिषु अज्ञान-
मोहाभ्यामज्ञाननुष्ठाने अनुक्तप्रायश्चित्ते विष्णुस्मरणमेव कार्यम् ।तथा च^{११} याज्ञवल्क्यः—

यदि वाग्यमलोपः स्याज्जपादिषु कथञ्चन ।

व्याहरेद्देव्यां मन्त्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययम् ॥६॥

1 I. O. प्रमादकर्तृधर्माः

2 I. O. उपनिषदे

3 A and I. O. अधोवायुसंस्तुतये

4 I. O. पाठे

5 A and B आत्मप्रशंसायाञ्च

6 Corrected from K. R. and
Raghunandana's Srāddha-
tattva, (p. 210). A, B and
I. O. कुर्वन्मपः वेत् ।

7 B जातम्

8 I. O. नयैतदन्यथा

9 I. O. तावदेव

10 I. O. कर्तृधर्मादिषु अज्ञानं... अज्ञान-
ज्ञाने अज्ञानप्रायश्चित्ते11 Brahmacārikāṇḍa of Kṛtya-
kalpataru (pp. 63-64) the
following two verses as of
Yogiyājñavalkya.अज्ञानाद् [यदि वा]^१ मोहात् प्रच्यवेताप्वरेषु यत् ।

स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः ॥७॥

विष्णुधर्मे—

पाषण्डिनो विकर्मस्थान् नालपेच्चैव नास्तिकान् ।

पाषण्डिनो वेदविपरीतधर्मोपदेष्टारः । विकर्मस्था दम्भेन वैदिककर्मानुष्ठानारः । नास्तिका
धर्मसत्त्ववहारः ।

सम्भाव्यैतान् शुचिपदं चिन्तयेदच्युतं बुधः ।

इदञ्चोदाहरेत् सम्यक् कृत्वा तत्प्रवणं मनः^२ ॥८॥

शरीरमन्तःकरणं तथाद्यो वाचश्च विष्णुर्मगवानशेषम् ।

शर्मं नयत्वस्तु^३ समेहं शर्मं पापादनन्ते हृदि सन्निविष्टे ॥९॥अन्तःशुद्धिं बहिःशुद्धिं शुद्धान्तर्मनसो^४ऽच्युतः ।

करोतु विमले तस्मिन् शुद्ध एवास्मि सर्वदा ॥१०॥

बाह्योपघातमनसो बुद्धेर्भगवानजः ।

शुद्धिं नयत्यनन्तात्मा विष्णुश्चेतसि संस्थितः ॥११॥

एतत् सम्भाव्य जप्तव्यं पाषण्ड्या^५ दीनुषोषितैः ॥१२॥

उपोषितैर्नियमस्थैः ।

विष्णुधर्मोत्तरे—

उपविष्टो जपन् ज्ञातः क्षुत्प्रसन्नलितादिषु^६ ।

पूजायां नाम कृष्णस्य सप्त वारान् प्रकीर्तयेत् ॥१३॥

आदिपदेन कासजृम्भादिग्रहणम् ।

अथाशक्तकर्तृधर्माः ।

ततः ब्रह्मपुराणे—

मत्स्थः^७ प्राणरक्षार्थं कदाचिदुदकं पिबेत् ।

फलमूलेऽथवा क्षीरं यज्ञशिष्टञ्च वा हविः ॥१४॥

1 A and I. O. चयथा

2 I. O. ततः

3 I. O. नयत्वस्तु

4 Corrected from K. R. A and
B धर्मानान्तरं, I. O. धर्मोऽन्तर्गतो

5 A and B बुधेन च

6 I. O. पाषण्ड्यैः

7 I. O. क्षुत्प्रसन्नलितादिषु

8 I. O. कर्तृधर्मैः

9 A and B ब्रह्मपुराणे

व्रतमध्ये च रोगात् वैद्यप्रोक्तमथौषधम् ।
करोति च गुरोर्वाक्यं 'व्रतस्थस्तत्तृणादपि ॥२॥
ब्राह्मणस्याभिलषितं साधयेदविचारयन् ।
एतान्यष्टौ व्रतस्थानां न व्रतघ्नानि कुलचित् ॥३॥

देवतः—

[सर्वभूतभयं व्याधिः]^१ प्रमादो गुह्यशासनम् ।
अव्रतघ्नानि पठ्यन्ते सकृदेतानि शाकतः ॥४॥

अथोपवासग्रहण-परिभाषा ।

तल भविष्ये (११६४१४=११९०३१२०) :—

उपावृत्तस्य दोषेभ्यो^२ यस्तु वासो गुणैः सह ।

उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः ॥१॥

वासो गुणैः सहेति^३ क्षमादिभिः सह वासो नियमेनावस्थानम् ।

तथा—

यो तिथिं नियमं कर्तुं भक्त्या समनुगच्छति ।

तस्यां तिथौ विधानं यत् तन्निबोध जनाधिप ॥२॥

यदा तु प्रतिपद्यन्ते गृहीयान्नियमं नृप^४ ।

चतुर्दश्यां कृताहारः सङ्कल्पं परिकल्पयेत् ॥३॥

एतेन निदर्शनेन सोपवासदानेषु उपवासपूर्वदिने प्रथमभोजनानन्तरं सङ्कल्पपरि^५ग्रहणं प्रति-
पादितम् ।

अमावस्या न भुञ्जीत शिकारं ज्ञानमाचरेत् ।

पवित्राणि जपेन्नित्यं सावित्री शिरसा सह ॥४॥

अमावस्यामिति दानपूर्वतिथिं^६ निदर्शनार्थं 'यदा त्व'त्यादिना निदर्शनस्यैवोपक्रान्तत्वात् ।
सावित्रीजपश्च सौवर्णिकस्य, क्षीरशुद्धयोस्तु पौराणिकस्तुतिपाठः, तदशक्तौ नारायणस्मरणम् ।

देवतः—

- 1 I. O. व्रतश्रुतः
- 2 I. O. सर्वभ्याधिमयं भूतः
- 3 Bh. P. पापेभ्यो
- 4 I. O. adds गृहीः here

- 5 I. O. वपः
- 6 I. O. प्रतिः
- 7 I. O. omits 'तिथिः'

अभुङ्क्ते प्रातराहारं ज्ञात्वाऽऽचम्य समाहितः ।

सूर्याय देवताभ्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् ॥५॥

देवताभ्य इति सूर्यस्य स्वपदोपात्तत्वात् तद्व्यतिरिक्तदेवलोक-सकल^१कर्म-साक्षिसोमादि-
देवताभ्यः ।

तथा च—

सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि पञ्च वै^२ ।

देवतानि हि जानन्ति वृत्तं जन्तोः शुभाशुभम् ॥६॥ इति ।

मत्स्यपुराणे (११५११४) :—

[तस्मात् कृतोपवासेन]^३ ज्ञानमभ्यङ्गपूर्वकम् ।

वर्जनीयं प्रयत्नेन रूपम् तत् परं स्मृतम्^४ ॥७॥

वृद्धशातातपः—

गन्धालङ्कारवस्त्राणि पुष्पमाल्यानुलेपनम् ।

उपवासेन दुष्यन्ति दन्तधावनमजनम् ॥८॥

गन्धः सुगन्धस्नानीयद्रव्यम् । अलङ्कारवस्त्राणि प्रसिद्धानि । अनुलेपनं सुगन्धा-
द्यु^५द्वर्तनम् । उपवासेन दुष्यन्तीति उपवासेन हेतुना दोषतां यान्तीत्यर्थः । व्रतसागरीय-
मुखबन्धस्थ-स्त्रीव्रतचर्यायामजनदन्तधावनादिनिषेधात् ।

देवतः—

उपवासो विनश्येत् दिवास्वप्नात्तमैथुनैः ।

अत्यथे^६ जलपानेन नोपवासः प्रणश्यति ॥९॥

जलपानेनेत्युपलक्षणम्, अशक्तकर्तृ^७धर्मस्थ^८-कलादीनामप्यत्र ग्रहणं^९ बोद्धव्यम् ।

अथ नक्तपरिभाषा ।

भविष्ये—

उपवासात् परं भैक्ष्यं भैक्ष्यात् परमयाचितम् ।

अयाचितात् परं नक्तं तस्मात्प्रहेनं वर्तयेत् ॥१॥

- 1 I. O. 'फलः'
- 2 I. O. च
- 3 M. P. व्यतिरिक्तदेवलोक-सकल
- 4 M. P. वप

- 5 I. O. omits 'वृत्तं'
- 6 I. O. अत्यथ
- 7 I. O. 'धर्मस्थ'
- 8 I. O. 'नो' तद्

तथा—

नक्षत्रदर्शनामकं केचिद्विच्छन्ति मानवाः ।
मुहूर्तानं दिनं केचित् प्रवदन्ति मनीषिणः ।
नक्षत्रदर्शनामकमहं मन्ये गणाधिप ॥२॥

तथा—

हविष्यभोजनं ज्ञानं सत्यमाहारलाघवम् ।
अभिकार्यमथःशय्यां नक्तभोजी वहाचरेत् ॥३॥

अथ होमपरिभाषा ।

तस्य छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

[आज्यं गम्यमनादेशे]^१ [जुहोतिषु विधीयते]^२ ।

मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥१॥

[पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपुरिका

रसादिना च सुवमासपुरिका]^३ ।

देवेन तीर्थेन च हुयते हविः

सज्जारिणि स्वर्चिषि तच्च पावके ॥२॥

आदित्यपुराणे^४—

क्षुत्तृक्षोभत्वरायुक्तो हीनमन्त्रैर्जुहोति यः ।

अप्रवृद्धे सधूमे वा सोऽन्धः स्यादन्यजन्मनि ॥३॥

[क्षुत्तृक्षोभत्वरायुक्त इति क्षुत्तृक्षोभपासाक्रोधनिमित्तत्वरायुक्तः^५] एतच्च दृष्टप्रयोजन—
निमित्तक-स्वरोपलक्षणं^६ तेन लोभादिनापि स्वरा न कर्तव्याः । जुहोतीत्युपलक्षणं^७ तेन^८ पूजा-
दिष्वपि अदृष्टप्रयोजनेन स्वरा न कार्येति बोद्धव्यम् ।

सत्ये वृद्धे^९ सस्फुल्लिते वामावर्ते भयानके ।

आर्द्रकाष्ठैः सुसम्पूर्यै फुत्कारयति पावके ॥४॥

कृष्णाधिषि सु^{१०}दुर्गन्धे तथा लिहति मेदिनीम् ।

आहुतीर्जुहुयाद् यस्तु तस्य नाशी भवेद् ध्रुवम् ॥५॥

1 B and I. O. आन्ध्रव्यसनादिभि

2 I. O. जुहोति मनीषीयते

3 I. O. पाण्याहुतिर्द्वादशपर्वपुरिका रसादिना
सुवमासपुरिका

4 A आदित्यपुराणे

5 A and B omit the b. p.

6 I. O. 'निमित्तं कर्तव्यं' इति

7 A and B omit it

8 A and B कृष्णाधिषि

9 I. O. वृद्धे

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

योऽनर्चिषि जुहोत्यमौ व्यज्जारिणि च मानवः ।

मन्दागिरामयावी^१ च दरिद्रश्चोपजायते ॥६॥

तस्मात् समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कदाचन ।

आरोग्यमिच्छतायुश्च श्रियमाख्यन्तिकी तथा ॥७॥

जुहुषंश्च हुते^२ चैव पाणि-सूर्य-स्वय-दाहभिः ।न कुर्यादभिज्यमनं [न कुर्वीद्]^३ व्यजनादिना ॥८॥

तथा—

नाहुष्ठादधिका आह्या समित स्थूलतया क्वचित् ।

न विमुक्तत्वचा चैव न सक्कीटा न पाटिता ॥९॥

प्रादेशाक्षाधिका नोना न सशाखा^४ विशाखिका ।विशाखिका^५ शुचिशाखाविनिर्गतशाखाप्रभवा ।

न सपर्शा न निर्वीर्या होमेषु च विज्ञानता ॥१०॥

मरीचिः—

प्राग्ग्राः समिधो देयास्ताश्च काम्येष्व^६पाटिताः ।शान्त्यर्थेषु सशल्काद्वा^७ विपरीता जिघांसतः ॥११॥विशीर्या विदला हस्ता वक्त्राः सशुषिराः^८ कृशाः ।

दीर्घाः स्थूला धृणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिविनाशिकाः ॥१२॥

आदित्यपुराणे^९—

पक्षाशाश्वत्थन्यप्रोध-प्रक्षवैकट्यतोद्भवाः ।

अश्वत्थौकुम्भरौ^{१०} विश्वधन्वनः सरलस्तथा ।अश्वत्थन्यप्रोधः अश्वत्थसंयुक्तो वटः, अश्वत्थस्य^{११} पुनरुपादानात् ।शालश्च देवदारुश्च खदिरश्चेति यज्ञियाः^{१२} ॥१३॥

1 I. O. 'पात्री

2 I. O. कृते

3 B and I. O. कुर्वीद्.

But Raghunandana (Sams-
kārastatva, p. 872) न कुर्वीद्

4 K. R. and Sm. T. तथा शाखा

5 K. R. and Sm. T. विविधशाखायुक्ता

6 I. O. and K. R. '०५

7 I. O. नक्षान् कार्या

8 I. O. सशुषिराः

9 B आदित्यपुराणे, K. R. ब्रह्म-

10 I. O. and K. R. '०कुम्भरौ

11 I. O. adds च here

12 I. O. यज्ञिकाः

हारीतः—

नाशुचिक्लिप्तपूति^१मिर्दोमिरमिमिन्धेत ॥१४॥

आपस्तम्बः (आप. ध. सू. १।५।१५।१२)—

नाप्रोक्षितमिन्धनममावाध्यात् ॥१५॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२८।५८-११) :—

दूर्वाहोमः परः प्रोक्षस्तेन स्वर्गे महीयते ।

तस्माद्दशगुणं पुण्यमिन्धमिः प्राप्नुयात् कृते ॥१६॥

तस्माद्दशगुणं शस्येर्वाहिभिर्द्विगुणं ततः ।

तावदेव तथा पुण्यं होमे सिद्ध्यर्थकैः स्मृतम् ॥१७॥

यवैश्चतुर्गुणं तस्मात् तिलैर्दशगुणं स्मृतम् ।

सावदेव फलैर्होमं विल्वैर्दशगुणं ततः ॥१८॥

पद्मैश्च^२ तावदेवोक्तं दध्ना क्षीरेण च द्विजाः ।

परमान्नेन धर्मज्ञा घृतेनाष्टगुणं ततः ॥१९॥

एवं छन्दोगपरिशिष्टकृताऽऽत्यन्तप्रचुरफलत्वात् अनादिष्टहविर्विशेषे होमे गव्यमाज्यं^३मुप-
न्यस्तम् । तस्मात् अनादिष्टद्रव्यविशेषेषु होमेषु^४ दूर्वादीनामन्यतमस्य हविष्ट्वं^५ बोद्धव्यम् ।

मन्त्रेणोद्धारपूतेन स्वाहान्तेन विचक्षणः ।

स्वाहावसाने जुहुयादध्यायन् वै^६ मन्त्रदेवताम् ॥२०॥ (३।२८।१२)

अथ जपपरिभाषा ।

नरसिंहपुराणे—

त्रिविधो जपयज्ञः स्यात् तस्य भेदान् निबोधत^१ ।

वाचिकश्च उपांशुश्च मानसश्च त्रिधा मतः ।

तयाणां जपयज्ञानां धेयान् स्यादुत्तरोत्तरः ॥१॥

यदुच्यते च स्वरितैः स्पष्टशब्दवच्छरेः ।

मन्त्रमुच्चारयेत्पुनरुक्तं जपयज्ञः स वाचिकः ॥२॥

1 I. O. ०पूतो०

2 I. O. ०पर्वच

3 I. O. ०अलमाय०

4 I. O. ०विशेषी दानेषु

5 I. O. ०विधा

6 I. O. ०आवैत २

7 I. O. ०निबोधते

शान्तचारयेन्मन्त्रमीषदोष्टौ प्रचालयेत् ।

किञ्चिच्छब्दं स्वयं^१ विद्यात् स उपांशुरिति स्मृतः ॥३॥

धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात् पदम् ।

शब्दार्थचिन्तनाभ्यासः स उक्तो मानसो जपः ॥४॥

योगियाहवल्क्यः—

उपांशुजपयुक्तस्य [शस्या^२च्छतगुणं भवेत् ।

साहस्रो मानसः^३ प्रोक्तो यस्माद्विधान^४समो हि सः ॥५॥

शस्यात् वाचिकात्, उच्चैः पठनीयादित्यर्थः ।]^५

[न चक्रमन्त्रं च हस्तं पार्वममलोकयन्^६ ।]

[नापाश्रितो न जल्पश्च]^७ न प्राश्रितशिरास्तथा ॥६॥

न पदा पादमाक्रम्य न चैवं हि^८ तथा करौ ।

न चासमाहितमना न च संश्रावयन् जपेत् ॥७॥

प्राक्^९लेषु कुशेवमासीनश्वासने शुभे ।

प्राक्^{१०}लेषु आसनोर्द्धं प्रागग्रारोपितेषु ।

नात्युच्छ्रिते नातिनीचे दर्भपाणिः सुसंयतः ॥८॥

स्फाटिकेन्द्राक्षरद्वयैः पुनर्जीवसमुद्भवैः ।

अक्षमाला तु कर्तव्या उत्तमा^{११} सुतरोत्तरा ॥९॥

कोट्य^{१२}धिका भवेद् वृद्धिरक्षमाला विशेषतः ।

जपस्य क्रियमाणस्य तस्माच्छ्रेष्ठः परः परः ॥१०॥

[अभावे त्वक्षमालायाः कुशप्रमथ्याऽथ पाणिना ।

जप एव हि कर्तव्य एकाग्रमनसैव हि ॥११॥]^{१३}

1 I. O. ०यं

2 I. O. ०जपकच सत्या०

3 I. O. ०सु

4 I. O. ०यस्याभ्यास०

5 A यस्माच्छतगुणी भवेत् । यस्माच्छतगुणो

हि सः । यस्मादुच्चैः पाठोवाचिकादित्यर्थः

for the b. p.

6 Supplied from K.R. and A.T.

A, B and I.O. omit the b.p.

7 I. O. ०नापाश्रितो न जल्पश्च

8 I. O. ०चैव

9 I. O. ०सु

10 I. O. ०सु

11 I. O. ०सु

12 I. O. ०सु

13 Supplied from K. R. A, B

and I. O. omit the b. p.

कोट्य^१धिका भवेदुद्दिष्टिरिति [स्फटिकमालाया^२ इन्द्राक्षमालया^३ अपे कोटिगुणमतिरिक्तं फलम्, एवमुत्तरोत्तरायाः पूर्वपूर्वापेक्षया [कोटिगुणं फलाधिक्यम्]^४ ।

कर्मपुराणे (२।१।७६-८०) —

जपकाले न भावेत् [न वान्यत्]^५ प्रेक्षयेद्बुधः^६ ।

न कम्पयेच्छिरोप्रीव^७ दन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥१२॥

गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं भयात्^८ ।

[एकान्ते सुशुभे]^९ देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥१३॥

भक्तिराः —

विना दर्भैश्च^{१०} यत् ज्ञानं यच्च दानं विनोदकम् ।

असंख्यातम् [यज्जप्यं सत् सर्वं]^{११} निष्फलं भवेत् ॥१४॥

असंख्यातम् [अज्ञातसंख्यकं जप्यं^{१२}, तथाच यज्जपितव्यं^{१३} तद् विज्ञातसंख्यमेव कर्तव्यम्^{१४}] ।
[अनेनैवा^{१५} नस्युच्छिन्नतानतिनीच^{१६} प्रागप्रकुशास्तीर्णशोभनासनोपविष्टेन दर्भपाणिना संयतचित्तेन उत्तरो^{१७} तराल्यन्तप्रशस्तस्फटिकेन्द्राक्षद्राक्ष^{१८} पुत्रजीवसमुद्भवाक्षमालावता किमप्यननलोक्यता शिरोप्रीवमकम्पयता संवृतनयनेन शुभे विविक्ते देशे जप्यं^{१९} संख्याज्ञानपूर्वकमेव कर्तव्यमित्युक्तम्^{२०}]

अथ द्रव्यगण-परिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः —

हरिता यज्ञिया दर्भाः पीतकाः पाकयज्ञियाः ।

समूलाः पितृदेवत्याः कृमाया वैश्वदेविकाः ॥१॥

- 1 I. O. •ञा•
- 2 I. O. omits वा
- 3 A क्वाटिकमणिना for the b, p.
- 4 A कोटिकोडिगुणीकलीकृषः
- 5 A and K. R. गान्धाणि and K. P. गान्धा न
- 6 K. P. प्रवेष्टु•
- 7 I. O. and K. P. •दीवा
- 8 K. P. यतः
- 9 I. O. एकान्तेषु शुभे and K. P. एकान्तेषु शुभी
- 10 I. O. and K. R. •सु
- 11 A and K. R. यज्जप्यं सर्वं तत्

- 12 I. O. जपं
- 13 I. O. यज्जपितव्यं
- 14 A •अज्ञातसंख्यं तथा च यज्जपितव्यं तत् विज्ञातसंख्यं सत् सर्वं कर्तव्यम् for the b, p.
- 15 I. O. चर्मे•
- 16 B अनेनैवाक्षिप्तानिनीच•
- 17 I. O. omits •उत्तरो
- 18 I. O. omits द्राक्ष
- 19 I. O. जपः
- 20 A omits the entire prose extract, bracketed above.

अथौपधिगणः ।

विष्णुपुराणे —

ब्रीहयः सयवा माषा गोधूमाः सर्वपास्तिलाः^१ ।

प्रियङ्गुसप्तमा ह्येते अष्टमास्तु कुलत्थकाः^२ ॥१॥

श्यामाका अथ^३ नीवारा जर्तिलाः सगवेधुकाः^४ ।

तथा वेणुयवाः प्रोक्तास्तथा मर्कटका मुने ॥२॥

जर्तिलाः स्वयंजातास्तिलाः । वेणुयवा वेणुबीजानि ।

मामारण्याः स्मृता एता^५ ओषधस्तु चतुर्दश ॥३॥

अथाष्टादशधान्यानि ।

वायुपुराणे —

ब्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ।

प्रियङ्गवो ह्युदाराश्च कोरूपाः सचीनकाः^६ ॥१॥

माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः^७ ।

आढक्यश्चणकाश्चैव गणाः सप्तदश स्मृताः ॥२॥

ब्रीहिः षष्टिका, प्रियङ्गुः फलिली^८, उदारो देवधान्यम्, कोरूपाः कोदवः, सचीनकः^९ कलायः, निष्पावः श्वेतशिखी, आढकी मोटरी । एत^{१०} एव मुख्यधान्येन समम् अष्टादश धान्यानि भवन्ति ।

अथ सर्वोपधिगणः ।

छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः —

ब्रीहयः शाखयो मुद्गा गोधूमाः सर्वपास्तिलाः ।

यवाश्चोषधयः सप्त विपक्षे घ्नन्ति भारिताः ॥१॥

1 A and K. R. यज्जपितव्यं	6 I. O. सर्वोपधिगणः
2 I. O. कुलत्थिका	7 I. O. सकुलत्थिकाः
3 A and I. O. •सुष	8 I. O. आमनी
4 I. O. सगवेधुकाः	9 I. O. सचीनकः
5 A and I. O. मोटा	10 I. O. यत

अथ सर्वगन्धः ।

गन्धशास्त्रे—

कस्तूरिकाया द्वी भागौ चत्वारः कुङ्कुमस्य च ।

घोषश चन्दनस्यैव कर्पूरस्य चतुष्टयम् ।

सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्गुभम् ॥१॥

अथ सर्वरत्नगणो रत्नाचलोक्तः ।

स च मुक्ता-हीरक-गोमेदेन्द्रनील-पुष्परत्न-वैद्युत-विद्रुम-मरकत-पद्मरागादयः ।

अथ सर्वरसगणः ।

रसा लवणादयः, 'बद्धरसाश्च लवणादयः' इति विश्वचक्रमहादाने श्रवणात् । ते च लवण-मधुर-तिक्त-कटु-कषायाम्ल-रूपाः ।

अथ सर्वधातुगणः ।

मत्स्यपुराणे—

तालकं सशिला-वज्र-मज्जनं श्याममेव च ।

काक्षी कासीस-माक्षीकं गैरिकं चादितः क्रमात् ॥१॥

तालकं हरितालं^१, शिला मनःशिला, वज्रप्रकं वज्राभ्रकं^२ तन्मायुर्वेदप्रसिद्धम्^३ ।

तथा चायुर्वेदे—

वज्रं भेकपुः^४ कृष्णमभ्रकं त्रिविधं मतम् ॥२॥तत्र वज्राभ्रकस्य^५ लक्षणम्—अप्रसारं कठोराहं^६ गुरु कज्जलसन्निभम् ।यस्य शब्दायते बह्वो नैवोच्छ्वलं^७ भवेदपि ।सदाकरसमुद्भूतं वज्रं^८ ति^९ प्रथितं धनम् ॥३॥ इति ।श्याममज्जनं कृष्णरसाज्जनं, काक्षी सौरभ्यमृत्तिका, कासीसं स्वनामप्रसिद्धं, माक्षीकं^{१०} स्वर्ण-माक्षिकम् ।

1 I. O. •कैः

2 I. O. •कषायाः ल०

3 I. O. नीरि०

4 A हरितालकं

5 A वज्राभ्रकं, B वज्राभ्रं,
I. O. omits वज्रं, just above

6 I. O. omits this

7 A वज्रभेदकरं, I. O. •भेदकरवज्रः

8 A वज्राभ्रकस्य

9 A वज्रमभ्रकस्य

10 I. O. नैवोच्छ्वलं

11 I. O. वज्रं

12 I. O. माक्षिकं सुवर्णं

अथ मुख्यद्रव्यालाम्ने तत्प्रतिनिधिपरिभाषा ।

तत्र छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

यथोक्तवस्त्व^१सम्पत्तौ प्राक्तं^२ तदनुकारि यत् ।

यवानामिव गोधूमा म्रीहीणामिव शालयः ॥१॥

पैठीनसिः—

काण्ड^३मूलपर्णपुष्पफलप्ररोहरसगन्धादीनां सादृश्येन प्रतिनिधिं कुर्यात् । सर्वालाम्ने यवः प्रतिनिधिर्भवति ॥२॥

मैत्रायणीयपरिशिष्टम्—

आज्यार्थे तैलं प्रतिनिधिः । तदलाम्ने दधि पयो वा । तदलाम्ने तण्डुलपिष्टानि यव-पिष्टानि वा अद्भिः संसृज्यार्थान् कुर्वन्ति । तथा दक्षिणा । अलाम्ने मूलानां भक्ष्याणां^४ ददाति । न त्वेवं यजेत ॥३॥न त्वेवं यजेतेति अदक्षिणं न^५ यजेतेत्यर्थः ।

एतच्च ताण्डिब्राह्मणेऽप्युक्तम् । तथा च ताण्डिब्राह्मणम्—

श्लेष्म वा एतद् यज्ञस्य यदक्षिणा । न वा अश्लेष्मा रथो बहति । अथ^६ यथा श्लेष्मवता यं कामं कामयते, तमप्य^७ शनुते ; एवमेतेन दक्षिणावता यं कामं कामयते, तमप्य^८ शनुते । शुभा वा एषा यज्ञस्य दक्षिणा^९ । यदक्षिणावता यजते, शुभमेवास्मिन् दधाति ।श्लेष्म रथकीलः^{१०} ।

तद्वस्तुविशेषालाम्ने तत्सदृशं वस्तुपादेयम् । सर्वालाम्ने यव उपादेयः । घृतालाम्ने तैलम् । तैलालाम्ने दधि । दध्यलाम्ने क्षीरम् । क्षीरालाम्ने तण्डुलपिष्टानि यवपिष्टानि वा

1 I. O. •सु०

2 I. O. omits काण्ड

3 I. O. adds दक्षिणा here

4 I. O. adds न त्वेवं यजेत again here

5 I. O. omits न

6 I. O. omits यव

7 I. O. तदप्यु०

8 I. O. तमस्य शुभे शुभोवा

9 I. O. omits दक्षिणा

10 I. O. रथकीलः

अलङ्कारानि । दक्षिणार्थभुतद्रव्यविशेषाणां चालाभे^१ मूलानि पिष्टकानि^२ वा दक्षिणार्थ-
मुपादेयानि^३ ॥४॥

अथ मानपरिभाषा ।

तत्र^४ छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः—

मानक्रियायामुक्त्यायामनुक्ते मानकर्तरि ।

मानकृद् नञमानः स्वाद् विदुषामेव^५ निश्चयः ॥१॥

तथा—

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानन्दु यत्न यत्नोपदिश्यते ।

तल तल बृहत्पर्वप्रन्विमिर्मितुयात् सदा ॥२॥

अविध्ये—

ज्ञाने^६ पलशतं द्वेयमभ्यङ्गे^७ पञ्चविंशतिः ।

पलानां द्वे सहस्रे^८ तु महाज्ञाने^९ प्रकीर्तितम् ॥३॥

मनुः (८।१३।४ख-१३।५क) :—

पञ्चकृष्णलको मावस्ते सुवर्णस्तु षोडश ।

पलं सुवर्णाश्चत्वारः ॥४॥ इति ।

। गोपथब्राह्मणे—

मावकं पञ्चकृष्णलम् ।

मावकाणि चतुःषष्टिः पलमेकं विधीयते ॥५॥

द्वाविंशत्पलिकं प्रस्थमुक्तं लवमवर्षणा ।

आढकस्तु चतुःषष्ट्येकमुभिर्द्वौणमाढकैः ॥६॥

द्वौणप्रमाणं विज्ञेयं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

द्वादशाभ्यधिकैर्नित्यं पलानां पञ्चभिः शतेः ॥७॥

- 1 I. O. दक्षिणार्थ... and omits
चालाभे
- 2 I. O. पिष्टकादीनि
- 3 B omits the entire extract
beginning from तत्रच. I. O.
adds नलदक्षिणं चालाभे कर्तव्यं

- 4 I. O. तलः
- 5 I. O. षष्ठ्य
- 6 I. O. ज्ञानं
- 7 I. O. पञ्चङ्गः
- 8 I. O. चतुःषष्ट्य
- 9 I. O. षष्ठ्य

कुम्भपरिमाणमपि तलोकम्^१—

वृत्तद्वयोः परिमितं^२ कुम्भम् ॥८॥ इति ।

भारपरिमाणम्^३ भिधानकोषादौ प्रसिद्धम् । तथा च—

तुला पलशतं द्वेयं भारः स्वाद् विंशतिस्तुलाः ॥९॥

एतेन ब्राह्मणप्रशंसा-दानप्रशंसा^४-पातप्रशंसा-पातापवाद-दानस्वरूप कर्तृ-^५श्रद्धा-दान-
काल-दानदेश-देय-दानाप^६-वादासदान-दानविधि-प्रतिग्रहविधि-परिभाषा उक्ता इति^७ ।

- 1 I. O. तल्लोकम्
- 2 I. O. पूरितं
- 3 I. O. मानपरिभाषायाः
- 4 I. O. omits दानप्रशंसा and
reads प्रतिग्रहविधि instead

- 5 A and B add another कर्तृ
here
- 6 I. O. omits दानाप
- 7 B omits this prose extract

अथ विष्णुदैवतमहादानावर्तः ।

अथ महादानप्रशंसा^१ ।

मत्स्यपुराणे (१७४ अध्यायः प्रथमश्लोकद्वयव्यतीतः) सूत उवाच—

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानानुकीर्तनम् ।

^२दानधर्मेण यत् प्रोक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१॥

सर्वपापक्षयकरं नृणां दुःखप्रनाशनम् ।

यत्तु षोडशधा^३ प्रोक्तं बासुदेवेन भूतले ॥२॥

पुण्यं पवित्रमायुष्यं सर्वपापहरं परम् ।

पूजितं देवतामिश्रं ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥३॥

आयन्तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञितम् ।

हिरण्यगर्भदानञ्च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ॥४॥

कल्पपादपदानञ्च गोसहस्रञ्च पञ्चमम् ।

हिरण्यकामधेनुञ्च हिरण्यमासस्तथैव च ॥५॥

^४हिरण्याम्बरञ्च ब्रह्मदेमहस्तिरथस्तथा ।

पञ्चलाङ्गलकं तद्वद्वदानान्तयेव च ॥६॥

द्वादशं विश्वचक्रञ्च ततः कल्पलतात्मकम् ।

सप्तसागरदानञ्च रत्नधेनुस्तथैव च ।

महाभूतघटस्तद्वत् षोडशः परिकीर्तितः ॥७॥

सर्वाण्येतानि कृतवान् पुरा शम्बरसूदनः ।

बासुदेवञ्च भगवानम्बरीषञ्च पार्ष्णिपः ॥८॥

कार्तवीर्याऽर्जुनो नाम प्रह्लादः पृथुरेव च ।

चक्रुर्नये महीपाताः केचिञ्च भरतादयः ॥९॥

1 I. O. adds another दान here

2 A and B तुलापुरुषदानम्

3 M. P. दानधर्मेण, I. O. धर्मः

4 I. O. and M. P. दानोक्तं

5 I. O. यत्तु षोडशं वा

6 A and B omit this verse

अथ दानानुष्ठानम्^१ ।

यस्माद् विघ्नसहस्रेण महादानानि सर्वदा ।

स्मरन्ति^२ देवतादेशादेकैकमपि भूतले ॥१०॥

एषामन्यतमं^३ कुर्याद् बासुदेवप्रसादतः ।

न शक्यमन्यथा कर्तुमपि शक्येण भूतले ॥११॥

तस्मादाराध्य गोविन्दमुमापतिविनायकौ ।

महादानमखं कुर्याद् विप्रैश्चैवानुमोदितः ॥१२॥

एतेनादौ निर्विघ्नं महादानमखसिद्धयर्थं गोविन्दोमापतिविनायकपूजा विभाय ब्राह्मणान्
ब्रह्मादिभिरभ्यर्च्य तेषामनुज्ञां गृह्यत्वा सकल्पभ्रातृमण्डपाधारम्भ इति बोधितं भवति ।

[एतदेवाह मनवे]^४ परिपृष्टो^५ जनार्दनः ।

यथावदनुवक्ष्यामि शृणुष्वमृषि^६सत्तमाः ॥१३॥

मनुरुवाच^७ ।

महादानानि यानीह पवित्राणि शुभानि च ।

रहस्यानि प्रदेयानि तानि मे कथयान्युत ॥१४॥

मत्स्य उवाच ।

नोक्ताणि यानि गुह्यानि महादानानि षोडश ।

तानि ते सम्प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।

तुलापुरुषयागोऽयं येषामादौ विधीयते ॥१५॥

अयनेषु च पुण्येषु^८ व्यतीपाते दिनसूये ।

युगादिषूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥१६॥

संकान्तौ वैधृतिदिने^९ चतुर्दश्यष्टमीषु च^{१०} ।

सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च^{११} ॥१७॥

यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःखप्राप्त्युत्तरदिने ।

द्रव्यब्राह्मणलाभे वा श्रद्धा वा यत्न जायते ॥१८॥

1 A and I. O. दानफलम्

2 A and I. O. स्मरन्ति

3 I. O. अन्यतमं

4 I. O. निर्विघ्नं

5 Corrected from M. P. A, B

and I. O. एतावदेव मनुना

6 I. O. परिपृष्टो

7 I. O. अमृषि

8 Supplied from M. P. A, B
and I. O. omit it

9 A and I. O. अयने विद्यते चैव

10 A पौर्णमास्याञ्च

11 A द्वादशीपञ्चकासु च

12 A omits the entire line.

तीर्थे वाऽऽयतने गोष्ठे^१ प्रपाऽऽ^२रामसरित्तु च ।
 गृहे वा^३थ वने वापि तत्राग्रे रुचिरेऽथवा ।
 महादानानि देयानि संसारभयभीरुणा ॥१६॥
 अनित्यं जीवनं यस्माद् वसु चातीव^४ चञ्चलम्^५ ।
 केशेष्विव गृहीतः सत् सत्युना दानमाचरेत्^६ ॥२०॥
 एतेन कालदेशयोर्नियमः प्रतिपादितः ।

[अथ तुलापुरुषमहादानम् ।]^७

पुरुषां लिखिमयासाथ कृत्वा प्राक्पणवाचनम् ।
 षोडशारलिमालं वा^८ दश द्वादश वा करान्^९ ॥२१॥
 [पुरुषामुक्तानामन्यतमाम् । आसाथ आसन्ना^{१०} ह्वात्वेत्यर्थः ।
 मण्डपं कारयेद् विद्वांश्चतुर्भोजननं^{११} बुधः ।
 सप्तहस्ता भवेद् वेदी मध्ये पञ्चकराऽथवा ॥२२॥
 तन्मध्ये तोरणं कुर्यात् सारदारुभवं^{१२} शुभम् ।
 कुर्यात् कुरङ्गानि^{१३} अत्वारि चतुर्दिक्षु विचक्षणः ॥२३॥

तोरणमिति वक्ष्यमाणसाले^{१४} कुशादीनामन्यतमस्य सारदारुणा कृतं तुलाधारणजमा-
 र्गला^{१५}सहितं स्तम्भद्वयं लिङ्गपुराणे तस्यैव तोरणत्वेन प्रतिपादनात् । तथाच तुलारोपण-
 प्रस्तावे लिङ्गपुराणम् (२।२।३।४क) —

रश्मिभि^{१६}स्तोरणाम् तु^{१७} बन्धयेच्च विधानतः ॥२४॥
^{१८}सुमेखलायोनियुतानि तानि सुपूर्णकुम्भानि सहासनानि ।
 सुताम्रपात्रद्वयसंयुतानि सयज्ञपाताणि सविष्टराणि ॥२५॥

1 I. O. जोड	differently, viz मण्डपं रचयेद्
2 I. O. कृपा०	विद्वान्बोधकं द्वादश वा करान्
3 I. O. रवे	10 A पुष्पवृक्षां लिखिमयासाथ
4 I. O. वसुधातीव	11 A अम्रासन्
5 A उराभीतिरेव which might	12 I. O. अथ
have been उराभीतिरेव च in	13 I. O. कुशाङ्गुल्यानि
the second foot	14 I. O. अनाजे
6 A अम्राचरेत्	15 I. O. अतुला०
7 A, B and I. O. omit the b. p.	16 I. O. अग्रमणि०
8 I. O. अम्रिमात्र	17 L. P. वा
9 A reads the entire line	18 I. O. अ०

यज्ञपाताणि^{१९} सुवादीनि ।

हस्तप्रमाणानि तिस्राज्यधूप^{२०}पुष्पोपहाराणि सुरोभनानि ।
 पूर्वोत्तरे हस्तमिता च वेदी^{२१} प्रहादिदेवेश्वरपूजनाय^{२२} ॥२६॥
 प्रहादिदेवेश्वरपूजनायेति वक्ष्यमाण-विनायकादिप्रह-लोकपालपूजनायेत्यर्थः ।
 अर्चार्चनं^{२३} ब्रह्मशिवाच्युतानां तस्यैव कार्यं फलवत्समालयैः^{२४} ।
 अर्चार्चनमिति^{२५} 'प्रहादिदेवेश्वरपूजनाये'तिप्राप्त-ब्रह्मशिवाच्युतपूजायां विशेषविधानार्थं,
 तेन ब्रह्मशिवाच्युतानां^{२६} प्रतिमासु पूजा कार्या^{२७}, इतरेषांस्तु स्थण्डिल इति प्रतिपादितम् ।
 लोकेशवर्णाः परितः पताका मध्ये ध्वजः किङ्किणिकायुतः स्यात् ॥२७॥
 द्वारेषु^{२८} कार्योणि च तोरणानि चत्वार्यपि क्षीर^{२९}वनस्पतीनाम् ।
 द्वारेषु कुम्भद्वयमस्य कार्यं स्रग्गन्ध-धूपाम्बर^{३०}-रत्नयुक्तम् ॥२८॥
 एतेन सोपकरणमण्डपानुष्ठानमुक्तम् । यत् पूर्व सारदारुभवं^{३१} तोरणं कुर्यादित्युक्तं तस्ये-
 दानीमनुष्ठानमाह ।

साले^{३२}बोचन्दनदेवदारु-श्रीपर्णवित्तप्रियकाश्चनोत्थम् ।
 स्तम्भ^{३३}द्वयं हस्तयुगावस्तां कृत्वा इदं पञ्चकरोच्छ्रितं तत् ॥२९॥
 तदन्तरं हस्तचतुष्टयं स्यादधोत्तरायाश्च तदङ्गमेव ।

उत्तरायामर्गलायां गतं तदन्तरं हस्तद्वयावस्तातस्य [स्तम्भद्वयस्य अन्तरम् अवकाशरूपं
 हस्तचतुष्टयं स्यात् । एतेन हस्तद्वयनिखात^{३४}]-स्तम्भद्वयोर्द्वयं अर्गलापर्यन्तं हस्तचतुष्टयमिति
 प्रतिपादितम् ; न तु^{३५} स्तम्भयोरेवान्तरं हस्तचतुष्टयमिति योजनीयं, ^{३६}स्तम्भद्वयमिति-
 समासान्तभूतस्य स्तम्भस्य तत्पदेन समस्तस्तम्भसम्भवे सति आकृत्य परामर्शस्यायोग्यत्वात् ।
^{३७}स्तम्भयोरेवन्तरं पितामहोक्तमेव कर्तव्यम् । तथाच पितामहः—

1 I. O. अ०	11 I. O. वारि च
2 A अपूर० ; I. O. अदृष्ट०	12 I. O. चोरि०
3 I. O. द्विती	13 B अधुवाचन० in the body of
4 I. O. omits it	the Ms. and अधुवाचन० in the
5 A, B and I. O. अर्चार्चनं, M. P. अम्राचनं	head space.
6 I. O. अनाख्यवर्णः	14 I. O. नालि०
7 A, B and I. O. अर्चार्चनं I. O.	15 I. O. अक्ष०
adds अर्चार्चनमिति here	16 I. O. omits the bracketed
8 I. O. अष्टादि०	portion
9 I. O. ब्रह्मविषाणो	17 I. O. omits तु
10 I. O. कार्यं and omits पूजा	18 I. O. अक्षयदानरमिति
	19 I. O. कुम्भ०

चतुर्हस्ता तुला कार्यो पादौ कार्यौ तथाविधौ ।

अन्तरन्तु तयोर्हस्तौ भवेदप्यर्द्धमेव वा^१ ॥३०॥

पादौ स्तम्भाविति । तदत्रमेवेति स्तम्भसजातीयमेव । तन्मोत्तरायां कर्तव्यमिति उत्तरायाश्चेति चकारस्यार्थः ।

समानजातिश्च तुलाऽवलम्ब्या^२ हेमेन मध्ये पुरुषेण युक्ता ॥३१॥

समानजातिश्च तुलेति स्तम्भवाहसजातीयदाहवटितेऽर्थः । एवञ्च स्तम्भार्गसातुलाः^३ सजातीयकाष्टैरेव^४ कर्तव्याः, मान्यजातीयेनेत्युक्तं भवति । 'परयन् हरेर्मुख'मित्युत्तरत्वं श्रवणात् हेमेन पुरुषेणेति सुवर्णपल^५ निर्मित-वासुदेवाकृतिनेति बोद्धव्यम् ।

दैर्घ्येण सा हस्तवतुष्टयं स्यात् 'पूर्णत्वमस्यास्तु दशाङ्गुलानि ।

सुवर्ण-^६पलामरणा च कार्यो सलोहपाशद्वयश्चङ्खलाभिः ॥३२॥

सुवर्ण-^७पलामरणा मध्ये सौवर्ण-^{१०}पलवेष्टिता ।

युता सुवर्णेन तु रत्नमालाविभूषिता माल्यविलेपनाद्या ।

सुवर्णेन युतेति मुखद्वये^{११} शोभाकरसुवर्णयुता ।

चक्रं लिखेद् वारिजगर्भयुक्तं नानारजोभिर्भुवि पुष्पकीर्णम् ।

वितानकश्चोपरि पञ्चवर्णं संस्थापयेत् पुष्पफलोपशोभम् ॥३३॥

वारिजगर्भयुक्तं पद्मगर्भम् । भुवि तुलाधोभागे^{१२} । पञ्चवर्णं रवेत-लोहित-पीत-हरित-कृष्णवर्णम् ।

इति तुलानिर्माणमुक्तम् ।

अथत्विजो वेदविदश्च कार्योः गुरुपवेशान्वयरीलयुक्ताः ।

विधानदद्याः षट्षोऽनुकूला ये चार्यदेशप्रभवा द्विजेन्द्राः ॥३४॥

विधानदद्या महादानविधानविज्ञाः^{१३} ।

- 1 I. O. 'विमेव च
- 2 B तुलाय कस्या, I. O. तुलायकस्या
- 3 I. O. 'युताः
- 4 I. O. 'काष्ठैरेव
- 5 I. O. 'omits here
- 6 I. O. 'पलम्
- 7 I. O. 'पुष्पमालायां दमाङ्गुली ज्ञान

- 8 I. O. 'पामा०
- 9 I. O. 'पामा०
- 10 I. O. 'पामा०
- 11 I. O. 'मुखद्वये
- 12 I. O. 'तुलाधोभागे
- 13 I. O. 'विधानविज्ञाः

गुरुश्च वेदार्थ^१-विदार्यदेशसमुद्भवः शीलकुलाभिरुपः ।

कार्यः पुराणाभिरतोऽतिदक्षः प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीकः ।

प्रसन्नगम्भीरसरस्वतीकः सुपण्डित^२ इत्यर्थः ।

सिताम्बरः कुरङ्गल-हेमसूत-केयूर-कण्ठाभरणाभिरामः ॥३५॥

अत्र च सम्भृतसम्भारेण गुरुपूर्वमृत्विजः कार्योः ऋत्विजो वरणीया इति बोद्धव्यं, दाने तथा दर्शनात् ।

पूर्वेण ऋग्वेदविदावधास्तां यजुर्विदौ दक्षिणतश्च शस्तौ ।

स्थाप्यौ द्विजौ सामविदौ च पश्चादाथर्वणावुत्तरतश्च कार्यौ ॥३६॥

विनायकादिग्रहलोकपालवल्गुकादित्यमरुद्गणानाम् ।

ब्रह्माच्युतेशार्क-वनस्पतिभ्यः स्वमन्त्रतो होमवतुष्टयं स्यात् ॥३७॥

विनायकादीन्नादिशब्दो विनायकपूजाहोमप्राथम्यप्रदर्शनार्थः^३ । पाठक्रमेणैव पूर्वभावे लब्धे आदिपदोपादानं ग्रहपूजाहोमयोर्विनायकपूजाहोमपूर्वकत्वप्रदर्शनार्थम् ।

जप्यानि सूक्तानि तथैव चैषामनुक्रमेणैव यथास्वरूपम् ।

होमावसाने कृततूर्यनादो^४ गुरुर्हृत्वा वलिपुष्पधूपम् ।

यथास्वरूपं यथावेदम् । तेन पूजितदेवानां^५ भव्ये यस्मिन् वेदे येषां सूक्तमस्ति तद्वेदिनां तत्सूक्तजपः कर्तव्यः ; न तु सर्वेषां^६, सर्वैत सूक्तासम्भवात् ।

^७अभ्यर्चयेत्लोकपतीन् क्रमेण मन्त्रैरमीभिर्यजमानयुक्तः ॥३८॥

एषेहि सर्वामरसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधरामरेश ।

संवीज्यमानोऽप्सरसां गण्येन रक्षाध्वरं नो भगवन्नमस्ते ॥३९॥

ॐ इन्द्राय नमः ।

एषेहि सर्वामरहव्यवाह मुनिप्रवीरैरभितोऽभिजुष्ट^९ ।

तेजोवता लोकगण्येन साष्टं [ममाध्वरं पाहि]^{१०} कवे नमस्ते ॥४०॥

- 1 A and I. O. वेदार्थ०
- 2 I. O. 'सुपण्डित
- 3 I. O. 'प्रतिपादनायः
- 4 I. O. 'नादौ
- 5 A 'देवानां

- 6 I. O. adds 'सुक्त' here and omits तद्वेदिनां just below.
- 7 A सर्वैः
- 8 I. O. 'आवाहये०
- 9 A 'वानामरैरभितौ दौमतेजः
- 10 A 'ममाध्वरं' रक्ष

ॐ अन्नये नमः ।

एहोहि वैवस्वत धर्मराज सर्वामरैरर्चित धर्ममूर्ते ।

शुभाशुभानन्दशुभामघोरा^१ शिवाय नः पाहि मलं नमस्ते ॥४१॥

ॐ यमाय नमः ।

एहोहि रक्षोगण-नायकस्त्वं विशालवेतालपिशाचसंघैः ।

ममाध्वरं पाहि शुभाधिनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्ममस्ते ॥४२॥

ॐ निऋतये नमः ।

एहोहि यादोगण-वारिधीना^३ गणैर्न पर्जन्य सहाप्सरोभिः ।

विद्याधरेन्द्रामरगीयमान पाहि त्वमस्मान् भगवन्ममस्ते ॥४३॥

ॐ वरुणाय नमः ।

एहोहि यज्ञे^४ मम रक्षाय मृगाधिरुहः सह सिद्धसंघैः ।

प्राणाधिपः कालकवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४४॥

ॐ वायवे नमः ।

एहोहि यज्ञेश्वर यज्ञरक्षां विधत्स्व नक्षत्रगणैर्न सार्द्धम् ।

सर्वौषधीभिः पितृभिः सहैव गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४५॥

ॐ सोमाय नमः ।

एहोहि विरवेश्वर नक्षिशूलकपाल-खट्वाङ्गवरेण^६ सार्द्धम् ।

लोकेरा यज्ञेश्वर यज्ञसिद्धेय गृहाण पूजां भगवन्ममस्ते ॥४६॥

ॐ ईशानाय नमः ।

एहोहि पातालधराधरेन्द्र नागाङ्गना-किन्नर-गीयमान ।

महोरगेन्द्रामरलोकसार्द्धमनन्त रक्षाध्वरमस्मदीयम् ॥४७॥

ॐ अनन्ताय नमः ।

एहोहि विश्वाधिपते मुनीन्द्रलोकेन सार्द्धं पितृदेवताभिः ।

विशाध्वरं नः सततं शिवाय [पितामह त्वं]^८ भगवन्ममस्ते ॥४८॥

1 A • शुभामराज, I. O.

• शुभामरीज

2 I. O. नैऋतं ताव

3 I. O. वारिधाना

4 I. O. यज्ञं

5 I. O. • परेण

6 I. O. पितामहस्त्वं

ॐ ब्रह्मणे नमः ।

^१ तैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।

ब्रह्मविष्णुशिवाः सार्द्धं रक्षां कुर्वन्तु तानि मे ॥४९॥

देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।

ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ।

सर्वे ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वन्तु मुदान्विताः ॥५०॥

इत्यावाह्यं धुरान्^२ दद्याद्विगन्धर्वो हेमभूषणम् ।

आवाह्येति ^३ तैलोक्यस्थभूतान्यावाहनपूर्वकं पूजयित्वेत्यर्थः ।

कुरङ्गलानि च हैमानि सूताणि कटकानि^४ च ।

तथाकुलीयं चित्ताणि वासांसि शयनानि च^५ ॥५१॥

द्विगुणं गुरवे दद्याद् भूषणाच्छादनादिकम् ।

जपेयुः शान्तिकाध्यायं^६ जापकाः सर्वतोदिशम् ॥५२॥

शान्तिकाध्यायं^७ मिति अधीयते इत्यध्यायः ; [तेन यो यस्य]^८ वेदस्य शान्तित्वेन प्रसिद्धो^९ मन्त्रसन्दर्भः, स तस्य शान्तिकाध्यायः, सर्वत्र वेदे अध्यायव्यवहाराभावात् ।

उपोषितास्ततः सर्वे कृत्वैवमधिवासनम् ।

आदावन्ते च मध्ये च कुर्याद् ब्राह्मणवाचनम् ॥५३॥

उपोषितास्तत इति पूर्वदिनकृतोपवासाः, ततोऽपरदिने ; एवं क्रमेण होमादिमध्यस्तित्वाचनान्तेनाधिवासनं कुर्युरित्यर्थः^{१०} । आदावन्ते च मध्ये चेति मण्डपारम्भेऽधिवासनसमाप्ती दानसमाप्ती^{११} च ।

ततो मङ्गलशब्देन ज्ञापितो द्विजपुरुषैः^{१२} ।

लिः प्रदक्षिणमावृत्त्य गृहीतकुङ्कुमाजलिः ।

ज्ञापितः कुरङ्गसमीपस्थघटचतुष्टयजलेन, घटानां भूषणोत्तरोपयुक्तद्रव्यमध्यपठितत्वेन ज्ञानार्थमेवोपादानं यतः ।

1 I. O. adds ॐ here

2 I. O. adds धर्मान् here

3 I. O. जीभोक्ते सुभूता०

4 A कटकानि

5 A omits the entire line

6 I. O. याजकाः सर्वतो०

7 I. O. ० मित्वमधीयत दद्यात्

8 I. O. क्षेमापापस्य for the bracketed portion

9 I. O. ज्ञानं

10 I. O. कुर्यादित्यर्थः

11 I. O. ० समाप्ती

12 A धेदपुरुषैः

शुक्लमाभ्याम्बरो भूत्वा तां तुलामभिमन्त्रयेत् ॥५४॥
 नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं शक्तिमास्थिता ।
 साक्षिभूता जगदासी^१ निर्मिता विश्वयोनिना ॥५५॥
 एकतः सर्वसत्त्वानि तथाऽमृतशतानि^२ च ।
 धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापिताऽसि जगद्विजे ॥५६॥
 त्वं तुल्ये सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तिता ।
 मां तोलयन्ती संसारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते ॥५७॥
 योऽसी तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पञ्चविंशकः ।
 स एवाधिष्ठितो देवि त्वमि तस्मान्नमोऽस्तु ते ॥५८॥
 नमो नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसंज्ञक ।
 त्वं हरे तारयस्वात्मानस्मात् संसारसागरात् ॥५९॥
 पुरणं कालमथासाध कृत्वैवमधिवासनम्^३ ।
 पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा तां तुलामारुहेद् बुधः ॥६०॥

पुरणं कालं यजमानानुकूलं लभमित्यर्थः ।

सख्यवर्चमकवची सर्वाभरणभूषितः ।
 धर्मराजमथादाय हेमं सूर्येण संयुतम् ।
 कराभ्यां 'बद्धमुष्टिभ्यामास्ते पश्यन् हरेर्मुखम् ॥६१॥

हरेर्मुखमिति तुलामध्यनिवेशितपुष्पर्यहरिप्रतिमासुखम् ।

ततोऽपरे तुलाभागे न्यसेयुर्द्विजपुङ्गवाः ।
 साम्यादभ्यधिकं यावत् काञ्चनञ्चातिनिर्मलम् ॥६२॥
 पुष्टिकामस्तु कुर्वीत भूमिसंस्थं नरेश्वर ।
 क्षणमात्रं ततः स्थित्वा पुनरेतदुदीरयेत् ॥६३॥
 नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि ।
 पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना ॥६४॥
 त्वया धृतं जगत् सर्वं सहस्रावरजज्जमम् ।
 सर्वभूतात्मभूतस्ये नमस्ते विश्वरूपिणि ॥६५॥

1 A जगद्धामा
 2 A and I. O. 'मृतशतानि'

3 A 'ललायिवासनं' पुनः
 4 A च६०

ततोऽवतीर्य गुरवे पूर्वमर्घं निवेदयेत् ।

[श्रुत्विग्भ्योऽपरमर्घन्तु दद्यादुदकपूर्वकम् ॥६६॥

^१पूर्वमर्घं निवेदयेत् अर्घं प्रथमं निवेदयेदित्यर्थः ।

गुरवे ग्रामरजानि श्रुत्विग्भ्यश्च निवेदयेत् ।]^२

प्राप्य तेषामनुज्ञां वा^३ तथाऽन्येभ्योऽपि दापयेत् ॥६७॥

अन्येभ्योऽपि ब्राह्मणेभ्य एव ।

दीनानाथविशिष्टादीन् पूजयेद् ब्राह्मणैः सह ॥६८॥

तत्समयोपस्थितदीनानाथविशिष्टब्राह्मणान् पूजयेदिति बोद्धव्यम् ।

न चिरं धारयेद् मेहे हेम संश्लिप्तं बुधः ।

तिष्ठद् भयावहं यस्माच्छ्लोकाभ्याधिकरं तृणाम् ।

संश्लिप्तमुत्सृष्टम् ।

शीघ्रं परस्वीकरणाच्छ्रुयः प्राप्नोति पुष्कलम् ॥६९॥

अनेन विधिना यस्तु तुलापुरुषमाचरेत् ।

प्रतिलोकाधिपस्थाने प्रतिमन्वन्तर्^४ वसेत् ॥७०॥

विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना ।

पूज्यमानोऽप्सरोभिश्च ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ।

कल्पकोटिशतं यावत् तस्मिन्नाँ के महीयते ॥७१॥

कर्मक्षयादिह पुनर्भुवि राजराजो

भूपालमौलिमशिरजितपादपीठः ।

श्रद्धान्वितो भवति यज्ञसहस्रयाजी

दीप्तप्रतापजितसर्वमहीपलोकः ॥७२॥

यो दीयमानमपि पश्यति भक्तियुक्तः

कालान्तरे स्मरति वाचयतीह लोके ।

यो वा शृणोति पठतीन्द्रसमानरूपः

प्राप्नोति 'धाम स पुरन्दरदेवजुष्टम् ॥७३॥

1 I. O. पूर्वमर्घं निवेदयेत्

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. 'मनुज्ञां'

4 A वाचयपुरं परदेवजुष्टं ; I. O. धामन-
 पुरन्दरदेवजुष्टः

[अथ प्रयोगः । प्रथमदिनकृत्यम् ।]¹

अस्य यजमानः समुपजाततुलापुरुषमहादानेच्छः प्रथमं विष्णुशिवविनायकानां पूजार्थं गन्धपुष्पादिसामग्रीवस्त्रानि ब्राह्मणार्चनार्थं गन्धमाल्यसामग्रीवस्त्राणि वृद्धिश्चादिसामग्री 'स्वस्तिवाचनार्थं' गन्धमाल्यसामग्रीं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च तीर्थादिषु परिशोधितायां भूमौ चतुर्भद्रमण्डपवटनार्थं स्तम्भवंशचालादिकं वेदोक्तकुण्डवटनार्थं² मिष्टकां चूर्णञ्च कुण्डपारवस्थापनार्थं कुम्भचतुष्टयमृत्विजामष्टावासनानि होमार्थमष्टौ शोभनताम्रपात्राणि 'सुवचतुष्टयं' 'सुवचतुष्टयं' तिलान् द्रव्यं कुरां यथोप³ 'योगेभ्यसमिदमिज्वालनकाष्ठ- [धूपपुष्पादिसामग्रीं] वेदीस्थदेवपूजार्थं [द्रापञ्चाशत् वस्त्राणि]⁴ पूजोचितसामग्रीञ्च ब्रह्मशिव- विष्णुप्रतिमास्यं मण्डपचालोपरि पूर्वदिदिक्षु दानार्थं पीतरक्तकृष्णातिकृष्णार्थं तद्व्याहरितपञ्च- वर्णञ्च तरुणा दश पताकाः बालमध्यारोपणार्थं किङ्किणीयुक्तमुतकृष्टं⁵ ध्वजं द्वारचतुष्टया- लङ्करणार्थं⁶ ब्रह्मोद्भवाश्चर्यवदानां⁷ तोरणचतुष्टयं मृन्मयान् शोभनानष्टौ कुम्भान् कुम्भ- मण्डनार्थं पुष्पमाल्यसामग्रीचन्दनवस्त्ररत्नानि तद्रूपनार्थं गुग्गुलुं कुम्भपूरणार्थं तीर्थ- जलञ्च⁸ ¹⁰सालपुलजीवचन्दनदेवदारुगाम्भारी विल्वं¹¹ कदम्बचकुलानामन्यतमस्य सारदारुणा निर्मितं सप्तहस्तोच्छ्रितं हठम् ऋजु उपरि हस्तमेकं परित्यज्य कृतच्छिद्रं स्तम्भद्वयं तद्द्वारमयी- मेव तुलाधारणसमयी मध्यस्थितकटकामर्गलां तद्द्वारमयीं चतुर्हस्तायतां दशाङ्गुलप्रस्तारां चतुरस्रं मध्यार्पितधारणसमयी¹² बहिःशालिलोहा मध्ये प्रान्तद्वये च सुवर्णपल्लवेष्टितां पार्श्वद्वयस्थलोहपाशद्वयलम्बमानां¹³ ब्रह्मलक्षणनिबद्धार्धपट्टद्वयां तुलां तदलङ्करणार्थं माल्य- सामग्रीं चन्दनं मौक्तिकप्रबालमालाञ्च¹⁴ तुलामध्यस्थापनार्थं सुवर्णपत्रनिर्मितां¹⁵ विष्णु- प्रतिमां चकलिनार्थं पञ्चवर्णतण्डुलपुष्टिकां चकालङ्करणार्थं¹⁶ पुष्पादिसामग्रीं तुलाया ऊर्ध्वस्थापनार्थं पञ्चवर्णं चन्द्रातपं¹⁷ तद्वन्धनार्थं फलपुष्पसामग्रीञ्च¹⁸ गुरोरर्चनार्थं

1 A and I. O. omit the brack-
eted portion

2 I. O. कलिक.

3 I. O. मण्डपार्थञ्च

4 I. O. च.

5 I. O. विष्टर.

6 I. O. योजनसिद्ध.

7 B and I. O. ब्रह्मणादिसामग्री

8 A विष्णुदि

9 I. O. षट्पट्

10 I. O. बाल.

11 I. O. कदम्बचकुलानाम्

12 I. O. बहिःशालि.

13 I. O. माला.

14 I. O. चकलिनार्थ.

15 I. O. पुष्पादिसामग्री

16 I. O. तद्वन्धनार्थ.

17 I. O. गुरोरर्चनार्थ.

श्वेतं सपटीकवासोयुगं यथेष्टसुवर्णघटितकुण्डलद्वयं हैमयज्ञोपवीतकेयूरकण्ठाभरणानि च ऋत्विजां वरणार्थम् अष्टौ सितानि सपटीकवासोयुगानि यथेष्टसुवर्णघटितान्यष्टौ [कुण्डल- युगानि अष्टौ]¹ हैमयज्ञसूत्राणि अष्टावक्त्रदानि अष्टौ कण्ठाभरणानि च जापकानाञ्च वरणार्थ- मभिमतसुवर्णघटिताङ्गुरीयकचतुष्टयं वस्त्रस्थानचतुष्टयञ्च, गुरोर्ऋत्विजाञ्च मधुपर्कसामग्रीं ; 'लोकपालावाहनार्थं' पुष्पधूपादीनि² वस्त्रार्थं माषभङ्ग-³ वलिसामग्रीम् ; ऋत्विग्भ्योऽधिवासन- दक्षिणार्थमभिमतसुवर्णं⁴ कृतकुण्डलयुगाष्टक-हैमयज्ञसूत्राष्टक-हैमकटक [ष्टका]⁵ ऋगुरीयाष्टकानि, अष्टौ नानावर्णवस्त्र-⁶ स्थानानि, अष्टा पटीकम्बलोपधानसहिताः शय्याः ; गुरवे दानार्थमेकत्विग्- देयसामग्रीतो द्विगुणद्वयघटितां कुण्डलयुगादिसामग्रीं, द्विगुणसपटीकवक्त्रं, द्विगुणद्वयच- तामुक्तरूपां शय्यां ; मध्यस्वस्तिवाचनार्थं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च⁷ ; माञ्जल्यार्थं 'वाद्यादिसामग्रीम् ; आत्ममण्डनार्थं यथेष्टमाभरणानि, धारणार्थं खड्गं⁸ ¹⁰चर्ममण्डालं सभा- हञ्च, हस्तद्वयधारणार्थमभिमतसुवर्ण-घटिते धर्मराज-सूर्यप्रतिमे, आत्मतुलनार्थं निर्मलं सुवर्णं, गुरोर्ऋत्विग्भ्यो दक्षिणार्थमभिमतोत्पत्तियोग्यां भूमिं यथेष्टं रत्नानि च ; जापकदक्षि- णार्थं सुवर्णं ; दीनानाद्यादितर्पणार्थं¹¹ यथेष्टं तण्डुलान् कपर्दकञ्च ; ¹²शेषब्राह्मणलयाच- नार्थं सपटीकवासोयुगलयं सुवर्णतोलकत्रयञ्च¹³ उत्पाद्य, सभृतसम्भारोऽ[यनाद्युक्त- समया]¹⁴ नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने कृतनिलो घटिकाधिकप्रहरतये हरिष्यं भुङ्क्ताऽऽचम्य, शुची देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य, प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः—¹⁵सूर्यसोमयम- कालपञ्चभूतानि मतस्यपुराणोक्त-तुलापुरुषमहादानकर्म कर्तुं श्वो मयोपवासः कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा, ¹⁶यदीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् ।

तद् यथा—¹⁷मतस्यपुराणोक्त-तुलापुरुष-महादानकर्म कर्तुं श्वोऽहमुपवासं करिष्ये । एवं गुरोर्ऋत्विग्जापका अपि सङ्कल्पं कुर्युः । तत्र निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोर्ध्याकर्मं तुलापुरुष- महादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं, [ऋत्विक्कर्म कर्तुं],¹⁸ शान्तिकाध्यायजपकर्म कर्तुमिति च

1 I. O. omits the bracketed
portion

2 I. O. adds नव here

3 I. O. पुष्पधूपी

4 I. O. omits वलि

5 I. O. omits कृत

6 I. O. omits the b. p.

7 I. O. adds न here

8 A सुवर्णस्थानतयञ्च

9 I. O. वाच्यादि.

10 I. O. चर्ममण्डालं

11 I. O. यथेष्टं

12 I. O. जेवे.

13 A सुवर्णस्थानतयञ्च

14 A ऋगुरीया.

15 I. O. यदीतोदपुत्रं

16 I. O. omits the bracketed
portion

विशेषः । एवं सर्वेष्वेव वक्ष्यमाणमहादानेषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यगर्भादिपदं प्रक्षिप्य निवेदन-सङ्कल्पी कर्तव्यः । एतावतैव सर्वेषां वक्ष्यमाण—महादानानां वाक्यानि सम्पद्यन्ते, अतस्तेषु न लिखितव्यानि ।

[द्वितीयादनकृत्यम् ।]^१

ततोऽपरदिने यजमानः कृतनित्यक्रियः ॐ गोविन्दाय नमः, ॐ उपापतये ममः, ॐ विनायकाय नमः इति वक्षादिना सम्पूज्य, भगवन् गोविन्द, भगवन्नुमापते, भगवन् विनायक, तुलापुरुष-महादानमखो मया कर्तव्यः, स निर्विघ्नं भवत्प्रसादात् सम्पद्यताम् इत्याशास्य प्रणम्य, अभिमतसंख्यब्राह्मणान् वक्षादिभिरभ्यर्च्य तुलापुरुषमहादानमखो मया कर्तव्यः, तद्भवन्तो मामनुजानन्तु इति वदेत् । ततस्ते क्रियतामिति 'सहस्रं ब्रूयुः । ततो यजमानो गृहीतोदक-पूर्णताम्रपात उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । तदयथा ॐ मत्स्यपुराणोक्तं—तुलापुरुष-महादानकर्माहं करिष्ये । ततो यथाविधि सगणाधिपमातृपूजापूर्वकं वृद्धिश्चाहं कृत्वा, ब्राह्मणस्य वक्ष्यमाणमहादानमखो मया कर्तव्यः, तुलापुरुषमहादानमखो मया कर्तव्यः इति वदेत् । 'पुण्याहमिति तैजिः प्रत्येकमुक्ते, स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । तैजिः 'त्रिः स्वस्तीत्युक्ते, ऋद्धि भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च प्रत्येकम् ऋध्यतामिति लिङ्गं ब्रूयुः । अत्रापि सर्वेष्वेव महादानेषु देवताब्राह्मणानुज्ञाभ्यर्चनदानसङ्कल्प-पुण्याहवाचनेषु तुला-पुरुषपदस्थाने तत्तन्महादाननामप्रक्षेपः कर्तव्यः । ततः पूर्वशोचितायां भूमौ स्वहस्तेनोभयतः षोडशरजिमालं द्वादशहस्तं दशहस्तं वा चतुर्भद्राननमण्डपं कारयेत् । तन्मध्ये सप्तहस्तां [पञ्चहस्तां वा]^{१०} वेदीं कारयेत् । तस्याश्चतुर्दिशं चत्वारि हस्तप्रमाणानि^{११} हस्तनिम्नानि चतुरस्राणि^{१२} सुरूपाणि विस्तारो^{१३} च्छायचतुरङ्गल-पूर्वोत्तरकोणावनत-सर्व^{१४} [समै^{१५} कदेशमेखला

- 1 I. O. लिखितानि, A लिखितम्
- 2 I. O. and A omit the bracketed portion
- 3 A वक्ष्य
- 4 I. O. omits व
- 5 I. O. adds ॐ here
- 6 A and B omit it
- 7 I. O. omits व
- 8 I. O. पुण्याहानि वाचनेषु

- 9 I. O. and A मन्त्रासनम्
- 10 I. O. omits it
- 11 A वक्ष्यमाणानि, I. O. वक्ष्यमाणानि
- 12 I. O. and A वक्ष्यमाणानि
- 13 I. O. ॐ वक्ष्य
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 I. O. समैकम्

युतानि वितस्ति]दीर्घ-सप्तःकुलप्रसार-कूर्मपृष्ठोन्नतमध्याह्नलोच्छिन्न[^१प्रान्त-गजोष्ठ]सहस-दीर्घ[^२प्रणाल्योद्धा]योनियुतानि पार्श्वस्था^३अपक्षव-पिहितमुखैकैक-पूर्णकुम्भानि होतृ-ब्रह्मोपवेशनार्थमासनद्वयद्वययुतानि होमार्थं घृताकृतिल-स्थापनार्थं प्रणीतास्थापनार्थञ्च शोभन-ताम्र^४पातद्वयद्वययुतानि प्रत्येकं^५छुक्लवसहितानि ब्रह्मोपवेशनार्थमेकैक-विष्टरयुतानि^६पार्श्व-स्थापिततिल-घृत-धूप-पुष्पसामग्री-कुश-यथासम्भव^७समिदमिज्जालनार्थेन्धनादीनि^८कृण्वानि कारयेत् ।

वेद्या ईशानकोणो चापरां सर्वतोद्वस्तपरिमितौ चतुरस्रा वक्ष्यमाणविनायकादिदेवार्चनाय वेदीं कारयेत् । मण्डपचालोपरि^{१०}पूर्वस्थां^{११}[पीताम्, आग्नेय्यां रक्तां, याम्यां] कृष्णां, नैऋत्यामतिकृष्णां, वाहण्यां सितां, ^{१२}वायव्यां कृष्णाम्, उत्तरस्थां हरिताम्, ऐशान्यां पञ्चवर्णां, ^{१३}निर्ऋतिवरुणयोर्मध्ये ^{१४}श्वेताम्, ^{१५}इन्द्रेशानयोर्मध्ये लोहितां पताकां, मण्डपमध्यभागेपरि च किङ्किणीयुक्तं^{१६} ध्वजं दद्यात् ।

मण्डपद्वारेषु पूर्वदिक्केण ज्योतिष्मरभ्यर्चयित्वा, अश्वत्थोद्गमरभ्यर्चयित्वा वा तोरणा-चतुष्टयम्; द्वारपार्श्वद्वयेषु च पुष्पमालालङ्कृतं^{१७}चन्दनप्रोक्षितं^{१८}धूपितं वस्त्रवेष्टितप्रोबम् अभिमतपञ्च^{१९}रत्नगर्भं पूर्णकुम्भद्वयद्वयं दद्यात् ।

एतच्च सर्वमहा^{२०}दानसाधारणम् ।

^{२१}[ततः प्रधान]वेदोमध्ये हस्तद्वयमित-स्वातद्वयं कृत्वा, तत्^{२२}यथोक्तं तोरणमारोप्य, तल्लोक्तं^{२३}प्रकारघटितां तुलामवलम्ब्य, पुष्पमाला^{२४}भिश्चन्दनेन मुक्ताप्रवालमालया

1 A पानो गजोष्ठ	13 I. O. नैऋतिवर्षाद्योर्मध्ये, A निर्ऋतिवर्षाद्योर्मध्ये
2 I. O. मन्त्रानोद्धा and A मन्त्रानोद्धा	14 A चतु
3 A स्व for स्वाद्य	15 A ऐन्द्रेशानमध्ये
4 I. O. and A मण्डपयुतानि	16 A omits युक्तं
5 A omits वक्ष्य	17 A चन्दनप्रोक्षितं, I. O. चन्दनप्रोक्षितं
6 I. O. विष्टर	18 A omits it
7 A होमार्थं before this	19 A वाग for रज
8 A यथासम्भवेण	20 A omits महा
9 A omits it	21 A omits the bracketed portion
10 I. O. पूर्वेतः	22 I. O. omits it
11 A omits the bracketed portion	23 A omits प्रकार
12 I. O. पावनवीथी	24 A ॐ चन्दनेन

चालकुर्यात् । तुलातलभागमध्ये यथोक्तविष्णु¹[प्रतिमां पृष्ठमिहित]-गुगुलुपिण्डं कृत्वाऽऽरोपयेत् । तुलोपरि च²यथोक्तं बहुफलपुष्पमालं चन्द्रातपं वित्त्य बध्नीयात् । तुलाधोभूभागे³[यथोक्तं 'चक्रं' लिखित्वा⁴पुष्पैरवकिरेत् ।

एवं सर्वमनुष्ठानं कृत्वा, गुरुश्रुतिजो आपकाश्च वरणाथोपकल्पितवस्त्रालङ्कारैः⁵थायथ-मभ्यर्च्य, प्रथमं गुरुं दक्षिणजाडुनि⁶विधृत्य⁷वरयेत् । अथामुक⁸सगोलम् अमुक वेदामुक⁹शास्त्राध्यायिनम् अमुकदेवशर्माणम् अस्मिंस्तुलापुरुषमहादानकर्मणि गुरुकर्म कर्तुं त्वामहं वृणो । ¹¹ततोऽस्मोति¹²प्रतिवचनम् । ततो यजमानो ¹³[यथाविहितं कर्म कुर्विति वदेत् । यथाज्ञानं करवाणीति] गुरुः । श्रुतिगजापकानां¹⁴वरणे वरणावाक्ये गुरुकर्म कर्तुमिति स्थाने ¹⁵श्रुतिवक्त्रं¹⁶कर्तुं शान्तिकाध्यायजपकर्म कर्तुमिति यथाक्रमं निवेशो विशेषः । ततो गुरवे श्रुतिगन्धो¹⁷जापकेभ्यश्च यथाशास्त्रं मधुपर्कं दद्यात् ।

¹⁸ततो गुरुश्रुतिगन्धमानजापका उपवसेयुः । एतदपि ¹⁹चन्द्रातपबन्धनाद्युपवासान्तं कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । ²⁰[वरणावाक्ये तु] तुलापुरुषपदस्थाने तत्तन्महादानपदप्रक्षेपः कर्तव्यः ।

२। तृतीयदिनकृत्यम् ।

²¹[अपरेषु कृतान्त्यं] पूर्वदिक्पण्डेभ्यः श्रुत्यजुःसामायर्व²²क्रमेण एको होता ²³अपरो ब्रह्मेति ब्राह्मणद्वयं नियुक्तं ²⁴स्वस्वगृह्योक्तविधिना अग्न्युपसमाधानं कुर्यात् । जापकाश्च

1 I. O. प्रतिमाद्वलनिकल

2 A यथोक्त

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. omits it

5 I. O. पुष्पैरवकिरेत्

6 A यथामभ्यर्च्य

7 B and I. O. दक्षिणजाडुनि

8 A उच्यते

9 A मोन for समोवम्

10 A omits तु

11 A and I. O. omit it

12 A वृणोति

13 A omits the bracketed portion

14 A omits न

15 A श्रुतिवक्त्रं

16 I. O. कर्तुं

17 I. O. and A omit it

18 A omits it

19 A चन्द्रातपदना

20 I. O. वरणावाक्ये and A वर

21 I. O. and A omit it

22 A अपरेभ्यः ब्राह्मणैः

23 A adds महादान before this

24 A अपर

25 I. O. अपरलोके

श्रुवेदादि²⁶क्रमेण पूर्वदिद्वारेषूपविश्य शान्तिकाध्यायं जपेयुः । शान्तिकाध्यायश्च 'शं न इन्द्राग्नी भवतामनोभि'रिति पञ्चदशर्चं²⁷शान्तिसूक्तमृगवेदे । 'श्रुचं वाचमि'ति शान्तिकाध्यायो 'अनुवेदे' । 'कया नक्षि' इति तृयचं सामवेदे । 'शं नो देवी'—'शं न इन्द्राग्नी' इति द्वे द्वे कश्चिदके, 'सम्मावात' इत्येकं, 'शान्ता यौ'रिति 'कश्चिदकेति शान्तिगणोऽप्यवेदे ।

गुरुश्च कृतान्त्यः पूर्वभिमुखः कृताध्यायः स्वल्पवेदिकायाम् उत्तरादिक्रमेण यवपुष्प-सिततण्डुलानामन्य²⁸तमेन विनायकादिनवग्रहपूजार्थं प्रथमां दशपुजिकापङ्क्तिं, दशदिक्-पालपूजार्थं वेदुपपान्तेषु 'स्वस्वदिक्रमेण दशपुजिकाः, ग्रहपूजा²⁹पङ्क्त्यधो वस्त्रपूजार्थं द्वितीयापङ्क्तिं³⁰पुजिका-पङ्क्तिं, ³¹[तदधो द्वादशादित्यपूजार्थं ³²तृतीयां द्वादशपुजिकापङ्क्तिं] तदधः सप्तमरुद्रपूजार्थं चतुर्थीं सप्तपुजिकापङ्क्तिं, तदधो ब्रह्मविष्णुशिवानां प्रतिमा-³³त्यारोपणम्, अर्कवनस्पत्योः पूजार्थं पुजिकाद्वयञ्च कृत्वा, प्रथमपङ्क्तावुत्तरादिक्रमेण एत एत सविनायका नवग्रहा इत्यावाह्य—विनायकमारोपयामि, आदित्यमारोपयामि, सोममारोपयामि, अङ्गारकमारोपयामि, बुधमारोपयामि, बृहस्पतिमारोपयामि, शुक्रमारोपयामि, शनैश्चर-मारोपयामि, राहुमारोपयामि, केतुमारोपयामि इत्यारोप्य, ³⁴[एत एत लोकपाला] इत्या-वाह्य—यथादिक्क्रमेण इन्द्रमारोपयामि, अग्निमारोपयामि, यममारोपयामि, निष्कृतिमारो-पयामि, वरुणमारोपयामि, वायुमारोपयामि, सोममारोपयामि, ईशानमारोपयामि, अनन्त-मारोपयामि, ब्रह्माण्यमारोपयामि इत्यारोप्य, ³⁵एत एत वसव इत्यावाह्य, द्वितीयपङ्क्तौ—³⁶आपमारोपयामि, ध्रुवमारोपयामि, सोममारोपयामि, ³⁷वरमारोपयामि, अनिलमारोपयामि, ³⁸अनलमारोपयामि, प्रत्यूषमारोपयामि, ³⁹प्रभासमारोपयामि इत्यारोप्य, एत एत आदित्या

1 A कर्म

2 A शान्तिसूक्तं चर्च्ये द्वे

3 I. O. अनुवेदे

4 A यथाभिध, I. O. ज्ञेयापात

5 I. O. कश्चिदकेः इति, A शान्ति-पुजिकाः इति

6 I. O. and A कृतार्थपातः

7 I. O. अन्त्यमेव

8 A omits पात

9 A स and I. O. पूजार्थं for स्वस्व

10 A अपरलोके, I. O. अपरलो

11 I. O. पुजिकापङ्क्ति, A पुजिकापङ्क्ति

12 I. O. omits the bracketed portion

13 A तृतीया

14 I. O. वृणोति for वृणो

15 A दिकपाला for the bracketed portion

16 A omits it

17 A अपमारोपयामि

18 A आपमारोपयामि

19 I. O. omits it

20 A omits it

इत्यावाह्य, तृतीयपङ्क्तौ—इन्द्रमारोपयामि, धातारमारोपयामि, भगमारोपयामि, पूषण-
मारोपयामि, मित्रमारोपयामि, वरुणमारोपयामि, अर्यमणमारोपयामि, अंशुमारोपयामि,
विश्वन्तमारोपयामि, त्वष्टारमारोपयामि, ¹[सवितारमारोपयामि, विष्णुमारोपयामि] इत्यारोप्य,
एत एत मरुद्गया इत्यावाह्य, चतुर्थपङ्क्तौ—आवहमारोपयामि, प्रवहमारोपयामि ²[उद्गह-
मारोपयामि, संवहमारोपयामि, ³विवहमारोपयामि] ⁴परावहमारोपयामि, ⁵परिवहमारो-
पयामि ⁶इत्यारोप्य, एत एत ब्रह्माच्युतेशार्कवनस्पतय ⁷इत्यावाह्य, ⁸प्रतिमास्तये—
ब्रह्माणमारोपयामि, अच्युतमारोपयामि, ईशमारोपयामि इत्यारोप्य, तत्पार्श्वस्थपुजिकाद्वये
⁹अर्कमारोपयामि, वनस्पतिमारोपयामि ¹¹[इत्यारोपयेत्। ततो विनायकाय] आदित्याय
सोमाय अन्नारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्वराय राहवे केतवे, इन्द्राय अग्नये ¹²यमाय
¹³निर्ऋतये वरुणाय वायवे सोमाय ईशानाय अनन्ताय ब्रह्मणे, ¹⁴[आपाय ध्रुवाय सोमाय
धराय अनिलाय अनलाय प्रत्युषाय प्रभासाय, इन्द्राय धात्रे भगाय पूष्णे मित्राय वरुणाय
अर्यमणे अंशवे विश्वस्ते त्वष्टे ¹⁵सविते विष्णवे, आवहाय प्रवहाय ¹⁶उद्गहाय संवहाय
विवहाय परावहाय परिवहाय, ब्रह्मणे,] अच्युताय, ईशाय, अर्कय, वनस्पतये इति प्रत्येक-
मुच्चार्य—एतत् पाथं नम इति क्रमादेकैकशः पाथं सर्वेभ्यो दत्त्वा, तथा एषोऽध्वो नम
¹⁷इत्यध्वं, ¹⁸[तथैव एतदाचमनीयं नम इत्याचमनीयं], तथैव ¹⁹एतद्वस्त्रं नम इति वस्त्रं, तथैव
एष मन्धो नम इति गन्धं, ²⁰[तथैव एतत् पुष्पं नम इति पुष्पं], ²¹[तथैव एष धूपो

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A विवहमारोपयामि त्वष्टारमारोपयामि
for the bracketed portion

3 I. O. वहु०

4 I. O. omits it

5 A omits it

6 A इत्यावाह्य

7 A रवनस्पतयारोपयामि

8 A इत्यारोप्य

9 A प्रतिमास्तये

10 A अर्क०

11 A इत्यारोप्य एतादृशविनायकाय for
the bracketed portion

12 A omits it

13 A नैऋतये, I. O. निर्ऋताय

14 A omits the bracketed por-
tion

15 I. O. सवित्रे

16 I. O. तवहाय

17 A इत्यध्वं

18 A तदेवनाचमनीयं for the brac-
keted portion

19 A वस्त्रं

20 A एतत् पुष्पं नमः for the brac-
keted portion

21 A एष धूपो नमः for the bracke-
ted portion

नम इति धूपं], तथैव एष दीपो नम इति दीपं, तथैव एतन्नैवेद्यं नम इति नैवेद्यं [तथैव
एतत्ताम्बूलं नम इति ताम्बूलं] ¹दद्यात्। एवं पूजां समापयेत्।

ततो होतारः प्रतिमन्त्रमे²कावृत्त्या ³आभ्य एव देवताभ्यो घृताकृतिलाहुतीर्हवुः।
तथाच मन्त्राः। विनायकस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः गणाणां त्वेति, सामवेदे आ ⁴[तु न]इति,
अथर्ववेदे⁵[गणानां त्वा] ⁶गणपतिमिति। सूर्यस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृष्णेनेति,
सामवेदे ⁷[वयमहो असोति,] अथर्ववेदे⁸ आदित्य नावमिति। ⁹सोमस्य—ऋग्वेदे आ
प्यायस्वेति, यजुर्वेदे इमं देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति, अथर्ववेदे ¹⁰यज्ञाजानमिति।
अन्नारकस्य—ऋग्यजुःसामवेदेषु अमिर्भूदिति, अथर्ववेदे¹¹[त्वया मन्त्र]इति। बुधस्य—
ऋग्वेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, यजुर्वेदे उद् बुध्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति,
अथर्ववेदे ¹²दर्शोऽसीति। बृहस्पतेः—ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति, यजुर्वेदे बृहस्पते
¹³[अतियदर्य इति,] ¹⁴[सामवेदे बृहस्पते परि दीयेति,] अथर्ववेदे बृहस्पतिर्न इति।
शुक्रस्य—ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्यदिति, ¹⁵यजुर्वेदे ¹⁶[अन्नात् परिश्रुत इति,] सामवेदे शुक्रन्ते
अन्यदिति, अथर्ववेदे ¹⁷येनावपदिति। शनैश्वरस्य—¹⁸ऋग्वजुःसामवेदेषु शन्नो देवोरिति,
अथर्ववेदे प्राणाय नम इति। राहोः—ऋग्वेदे कया नश्चित इति, यजुर्वेदे काण्डात्
काण्डादिति, सामवेदे कया नश्चित इति, अथर्ववेदे ¹⁹राहू राजानमिति। केतोः—केतुं
कुरवमिति वेदचतुष्टयेऽपि। इन्द्रस्य—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः ²⁰तातारमिन्द्रमिति, सामवेदे
त्वामिन्द्रि²¹ हवामह²² इति, अथर्ववेदे ²³[इन्द्रस्य बाहू इति]। अग्नेः—ऋग्वेदे अग्नि दत्तं

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A ०नेकावृत्त्या; I. O. ०नेकावृत्त्या

3 I. O. and A आभ्य

4 I. O. नृन्, A तुन

5 I. O. गणपते and A गणपतये

6 A गणपति

7 I. O. विमहो असोति and A
विमहो असोति

8 A adds एवं after it

9 A मन्त्र

10 A यज्ञाजानमिति

11 I. O. त्वा माया and A एवं मया

12 A वयोसीति

13 I. O. अति अथर्व and A विवदयेति

14 A omits the bracketed por-
tion

15 A अथर्वदि

16 I. O. अन्नां परिश्रुतमिति

17 I. O. येनावपदिति

18 A अन्नकसानयजुद

19 A राहू, I. O. बाहू

20 A तातारमिति

21 I. O. and A त्वामिन्द्रि

22 A हवाम

23 I. O. इन्द्रस्य बाहू इति and A
इन्द्रबाहुरिति

वृणीमह इति, यजुर्वेदे त्वं नो अग्ने ¹[तव देवेति.] ²सामवेदे अग्निं दत्तं वृणीमह इति, अथर्ववेदे अग्नेर्मन्त्र इति । यमस्य—ऋग्वेदे अग्निं यम इति, यजुर्वेदे ³[युगं तु पन्था-मिति.] सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे यमो नो ⁴गातुमिति । निऋतेः—ऋग्वेदे ⁵वेत्था हि निऋतीनामिति, यजुर्वेदे ⁶अध्वन्वन्तमयजमानमिति, सामवेदे ⁷वेत्था हि निऋतीनामिति, अथर्ववेदे ⁸अपेत एत्विति । वरुणस्य—ऋग्वेदे ⁹[वरुणं वो रिशाद-समिति,] यजुर्वेदे ¹⁰[तत्त्वा यामीति.] सामवेदे घृतवती भुवनानामिति, अथर्ववेदे उदुत्तमं वरुणेति । वायोः—ऋग्वेदे वात ¹¹[आ वात्विति,] यजुर्वेदे आ ¹²[नो नियुम्निरिति,] सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य—ऋग्वेदे ¹³कुविदं नमसा ये इति, यजुर्वेदे वयं सोमेति, सामवेदे सोमं राजानं वरुणमिति, अथर्ववेदे ¹⁴[सोदकामत् सा वनस्पतीनिति] । ¹⁵[ईशानस्य—ऋग्वेदे ईशाना ¹⁶वार्थाणामिति, यजुर्वेदे तमीशानमिति, सामवेदे ¹⁷[आत्वा सोमस्येति] अथर्ववेदे तस्मै ¹⁸[सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ¹⁹अनन्तस्य—ऋग्वेदे काडिको ²⁰नाम सर्प इति, यजुर्वेदे नमोऽस्तु ²¹सर्वेभ्य इति, सामवेदे यां ²²सन्ध्यां समपत्तेति, अथर्ववेदे ²³अनन्तं विततमिति । ब्रह्मणः—ऋग्वेदे ब्रह्मा देवानामिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्ममिति, सामाथर्वयोः ब्रह्म ²⁴जहानमिति । वसूनाम्—ऋग्वेदे ²⁵अमया अल वसव इति, यजुर्वेदे वसन्तेन ऋतुनेति, सामवेदे ²⁶[लोकद्वारमित्याद्यं

- 1 I. O. इति for the bracketed portion
- 2 A सामवेदे
- 3 A वृणीम
- 4 I. O. अग्नेर्मन्त्र, A अग्नेर्मन्त्र
- 5 I. O. युगं तु पन्थामिति and A सुपर्णमिति
- 6 I. O. and A गातुमिति
- 7 I. O. and A वयो
- 8 I. O. सवितुः, A सवितुः
- 9 I. O. वात, A वा
- 10 I. O. वापत, A वापत
- 11 I. O. वरुणं वाविशामिति and A वरुणं वाविशामिति
- 12 A तमीशमिति
- 13 A वापातु इति and I. O. वलिति
- 14 I. O. भो नियुम्निरिति and A भो नियुम्निरिति
- 15 A कुविदं नमसा ये इति

- 16 I. O. सोदकामस्य इति and A सोमकामस्य वनस्पतिरिति
- 17 A reads the bracketed portion a little below after some repetition of matter
- 18 I. O. वायोवामिति
- 19 I. O. अमिमाग्नेर्मन्त्राणां इति
- 20 I. O. नाम इति
- 21 I. O. वसूनाम् ऋतु
- 22 I. O. and A वापितो
- 23 I. O. नमोऽस्तु ते
- 24 I. O. सत्ता, A the entire sentence as वाप त्वां समापत्तेति
- 25 I. O. अथर्ववेदमिति
- 26 I. O. अजानमिति, A अजानमिति
- 27 I. O. इत्युवा, A अत्युवा
- 28 I. O. लोकद्वारमिति for the bracketed portion

साम], अथर्ववेदे वसवस्त्वा ¹गायत्रेणेति । आदित्यानाम्—ऋग्वेदयजुर्वेदयोः इमा गिर आदित्येभ्य इति, सामवेदे ²[तत्त्वा यामीति], अथर्ववेदे ³उदितुदिहीति । मरुताम्—ऋग्वेदे आविष्णुम ⁴हिरिति, यजुर्वेदे ⁵इन्द्रास इति, सामवेदे गावधिद् ⁶[या समन्यव] इति, अथर्ववेदे मरुतां ⁷मन्त्र इति । ब्रह्मणः—ऋग्वेदे ब्रह्म जहानमिति, यजुर्वेदे आ ब्रह्ममिति, सामाथर्वयोः ब्रह्म जहानमिति । अच्युतस्य—ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयोः इदं विष्णुरिति, अथर्ववेदे उरु ⁸विष्ण इति । ईशस्य—ऋग्वेदे इमा रुद्रायेति, यजुर्वेदे मा ⁹नस्तोक इति, सामवेदे आ वो ¹⁰राजानमिति, अथर्ववेदे भवो दिवो भव इति । अर्कस्य—चितं देवानामिति वेदचतुष्टयेऽपि । वनस्पतेः—ऋग्वेदे अत्र सृजा वनस्पत इति, यजुर्वेदे ¹¹अयं हित्वा ¹²स्वधितिरिति, सामवेदे नित्यस्तोत्रो वनस्पतिरिति, अथर्ववेदे ¹³[सोदकामत् सा वनस्पतीनिति] । एवं ¹⁴होमं समाप्य, सामवेदव्यतिरिक्ता ¹⁵ऋत्विजो यथासम्भवमासावेव देवतानां सूक्तानि अपेयुः ।

तथा च सूक्तानि । ऋग्वेदे—आ ¹⁶तु न इति विनायकसूक्तं नवचर्मम् । आदित्यस्य आदित्यानां ¹⁷[मवसेत्यादि षड्च] सूक्तम् । त्वं सोम प्र ¹⁸चिकित इति सोमस्य त्रयोविंशतृचर्म सूक्तम् । ¹⁹समिधाग्निं ²⁰दुवस्यतेत्यङ्गारकस्य ²¹विंशतृचर्म सूक्तम् । ²²उद् बुध्यध्वमिति बुधस्य द्वादशचर्म सूक्तम् । ²³यस्तस्मै इति बृहस्पतेरेकादशचर्म सूक्तम् । शुक्रन्ते अन्यदिति शुक्रस्य चतुष्कं सूक्तम् । आपो हि स्तेति शनैश्चरस्य नवचर्म सूक्तम् । कया मन्त्रित इति राहोः

- 1 I. O. and A गायत्रिणेति
- 2 I. O. उदितुदिहीति and A उदितुदिहीति
- 3 I. O. and A उदितुदिहीति
- 4 I. O. अविष्णुमिति, A आविष्णुमिति
- 5 I. O. इन्द्रास, A इन्द्रास
- 6 I. O. गावधिमिति
- 7 I. O. मन्त्र, A मन्त्र
- 8 I. O. विष्णु इति, A विष्णु इति
- 9 I. O. नस्तोक
- 10 I. O. वो
- 11 I. O. and A अयं
- 12 I. O. स्वधितिरिति, A स्वधितिरिति
- 13 I. O. सोदकामस्य वनस्पतिरिति A सोमकामस्य वनस्पतिरिति
- 14 I. O. होमं
- 15 A omits it
- 16 I. O. त्वं, A त्वं
- 17 A मिसोपरिचर्म for the bracketed portion
- 18 I. O. चिकित, A चिकित
- 19 I. O. समिधाग्निं
- 20 I. O. दुवस्यते इति । अङ्गारकस्य, A वनस्पतेः इत्यङ्गारकस्य
- 21 A विंशतृचर्म
- 22 I. O. उद् बुध्यध्वमिति, A उद् बुध्यध्वमिति
- 23 A यस्तस्मै इति, I. O. यस्तस्मै इति

पञ्चदशर्चं सूक्तम् । युञ्जन्ति ब्रह्ममिति केतोर्दशर्चं सूक्तम् । इन्द्रमिन्द्राधिन इति इन्द्रस्य दशर्चं सूक्तम् । ^१[अग्निः सतिमिति] अग्नेः सप्तर्चं सूक्तम् । ^२परेयिवांसमिति यमस्य षोडशर्चं सूक्तम् । ^३यस्यामितानीति निश्वत्तेर्दशर्चं सूक्तम् । ^४[मोडु] वरुणेति वरुणस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । वात आ वात्सिति वातस्य ^५चतुर्वर्चं सूक्तम् । कुबिदज्ञं नमसा न इति सोमस्य सप्तर्चं सूक्तम् । ^६[आ नो भद्रा इति] ^{१०}महेशानस्य दशर्चं सूक्तम् । ^{११}खग्रः स्वप्राधिकरण ^{१२}[इत्यनन्तस्य पञ्चर्चं सूक्तम् । ऋजु ^{१३}रिच्छंस इति ब्रह्मण्यधुक्कं सूक्तम् । ^{१४}जगुभूमा त] इति वसूनामष्टर्चं सूक्तम् । इमा गिर आदित्येभ्य इत्यादित्यानां सप्तदशर्चं सूक्तम् । मरुतो ^{१५}[यस्य हि] ऋग्वे इति ^{१६}मरुतां दशर्चं सूक्तम् । ऋजुरि ^{१७}च्छंस इति ब्रह्मण्यधुक्कं सूक्तम् । सहस्रशीर्षा पुरुष इत्यच्युतस्य षोडशर्चं सूक्तम् । आ ^{१८}ते पितरि- तीरास्य ^{१९}पञ्चदशर्चं सूक्तम् । चिक् देवानामित्यर्कस्य ^{२०}षड्चं सूक्तम् । ^{२१}[अजन्ति त्वामध्वर] इति वनस्पतेरेका ^{२२}दशर्चं सूक्तम् ।

यजुर्वेदे—आशुः शिशान इति ^{२३}शाकं सूक्तम् । ^{२४}अस्याजरास इत्याग्नेयं सूक्तम् । ^{२५}अषाढमिति सौम्यं सूक्तम् । ^{२६}रुद्राध्यायरूपं रीदं सूक्तम् । सहस्रशीर्षेति वैष्णवं सूक्तम् । [सामवेदे तु सूक्तानि न सन्त्येव] ^{२७} ।

- 1 Both I. O. and A. 'सिद्धार्थिन'
- 2 A 'अप्रितिति'
- 3 I. O. 'परेयिवांसमिति'. A 'परेयितर-मिति'
- 4 I. O. 'मोडु'
- 5 A 'वसूनामिति'
- 6 I. O. 'मोडु', A 'मोडु'
- 7 A 'चतुर्वर्चं'
- 8 I. O. 'कुबिदज्ञं', A 'कुबिदज्ञं'
- 9 I. O. 'सप्तर्चं सूक्तं' for the bracketed portion
- 10 A 'इमा गिर'
- 11 A 'खग्रः स्वप्राधिकरण' and I. O. omits 'खग्रः'
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 I. O. 'जगुभूमा'
- 14 I. O. 'जगुभूमा'
- 15 A 'वसूनामिति' and I. O. 'वसूनामिति'

- 16 I. O. 'वायोर्दशर्चं'
- 17 I. O. 'रिच्छंस', A 'रिच्छंस'
- 18 I. O. 'तो'
- 19 A 'पञ्चदशस्य before this'
- 20 A 'षड्चं'
- 21 A omits the bracketed portion
- 22 I. O. 'अजन्ति त्वामध्वर'
- 23 A 'शाकं'
- 24 I. O. 'अस्याजरास', A 'अस्याजरास'
- 25 I. O. 'अषाढमिति', A 'अषाढमिति'
- 26 A 'रुद्राध्यायरूपं'
- 27 A 'सहस्रशीर्षेति' प्रकाशजगान इति वसूनामिति षोडशर्चं सूक्तं सोम्यम् । वैष्णवी संहिता विष्णुसूक्तम् । सहस्रशीर्षा रीदं सूक्तम् ।

अथर्ववेदे—^१गणपते गणपतिमिति विनायकसूक्तम् । ^२यमाजानमिति सोमसूक्तम् । त्वया ^३मन्य इति भीमसूक्तम् । ^४दशोऽसीति ^५[बुधसूक्तमेकवर्चम्] । ^६यामाहुतिमिति इहस्पतिसूक्तम् । येना ^७वर्षादिति शुक्रसूक्तम् । सहस्रबाहुरिति शनैश्वरसूक्तम् । ^८[राहु राजानमिति] राहोरेकवर्चं सूक्तम् । ^९[केतुं कृण्वमिति] ^{१०}[केतोरेकवर्चं सूक्तम्] । ^{११}इन्द्रो ^{१२}जयातीति इन्द्रसूक्तम् । अग्ने ^{१३}मैन्व इति अग्निसूक्तम् । ^{१४}यमस्य ^{१५}लोकादिति यमसूक्तम् । अपेत एत्विति निश्वत्तिसूक्तम् । उदुत्तमं वरुणेति वरुणसूक्तमेकवर्चम् । वायोः सवितुरिति वायुसूक्तम् । आ प्यायस्वेति सोमसूक्तम् । यो ^{१७}[अग्नौ रुद्र इती] शानसूक्तम् । नमोऽस्तु तपेभ्य इत्यनन्तसूक्तम् । ^{१८}ब्रह्मज्येष्ठा इति ब्रह्मसूक्तम् । अस्मिन्वसु वसव इति वसूनां सूक्तम् । ^{१९}[आयं गीरित्यादित्यानां] सूक्तम् । मरुतां ^{२०}मन्य इति मरुतां सूक्तम् । ब्रह्म ^{२१}जज्ञानमिति चोदं ब्रह्मसूक्तम् । ^{२२}उरु विष्णो इत्यच्युतस्य ^{२३}सूक्तमेकवर्चम् । ^{२४}[अवाशर्वी] मन्वे नामितोशसूक्तम् ।] यस्येदमा ^{२५}रज इत्यर्कसूक्तम् । ^{२६}ध्रुवस्तिष्ठेति वनस्पतिसूक्तम् ।

एवं सूक्तजपानन्तरं सर्वेत्विजो ^{२७}[यथायथं होमशेषं] समापयेयुः । ततो गुरुः कृत-

- 1 I. O. omits it
- 2 A 'यमाजानमिति'
- 3 I. O. 'मन्यो'; A 'मान्या'
- 4 A 'बुधोऽसीति'
- 5 A omits the bracketed portion here and reads some portion of it a little below,
- 6 I. O. 'बुधसूक्तं'
- 7 I. O. 'आहुतिमिति'
- 8 I. O. 'वर्षादिति'
- 9 I. O. 'राजानमिति'
- 10 I. O. omits the bracketed portion
- 11 I. O. omits the bracketed portion
- 12 A 'रुद्र'
- 13 Both I. O. and A 'यमाजानमिति'
- 14 I. O. 'सूक्तं',
- 15 A 'नम'

- 16 I. O. 'लोका इति'; A 'लोका इति'
- 17 I. O. 'रुद्रो' अग्नौ अग्नौ and A 'रुद्रा' अग्नौ
- 18 I. O. 'ब्रह्मज्येष्ठा', A 'ब्रह्मा'
- 19 I. O. 'आयज्योतिरित्यादित्यानां' and A 'आयज्योतिरित्यादित्यानां'
- 20 I. O. 'मन्य'; A 'मन्य'
- 21 Both I. O. and A 'जज्ञान-मिति'
- 22 I. O. 'तपो'; A 'उरो'
- 23 A 'इत्यच्युत'
- 24 I. O. 'अवाशर्वी' अवाशर्वी इति देवसूक्तं and A 'अवाशर्वी' अवाशर्वी इति देवसूक्तं for the bracketed portion
- 25 Both I. O. and A 'रज'
- 26 I. O. 'ध्रुवः'
- 27 A 'यथायथं'

नित्ययजमानसहितः^१ पुष्पधूपी माषभक्त्यादाय, तूर्येषु नदत्तु मण्डपाद् बहिर्निर्गम्य, खल-
विक्रमेण इन्द्रादिलोकपालान् प्रत्येक^२मेहोदीत्यायुक्तमन्त्रैरावाह्य, आवाहनानन्तरमेव^३
इन्द्राय नम इत्यादि-प्रणवादिनमोऽन्तस्त्वनाममन्त्रैः प्रत्येकं सम्पूज्य, तथैव प्रत्येकं बहिं दद्यात् ।

‘ततः शुचिस्नाने मण्डलिकाः कृत्वा, तैलोक्ये यानि^४ भूतानीत्यादीनि पठित्वा,
तैलोक्यस्थेभ्यः^५ [स्वाधरेभ्यो भूतेभ्यो] नमः, [तैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नमः],
ब्रह्मणे नमः, पित्र्ये नमः, शिवाय नमः, देवेभ्यो नमः, दानवेभ्यो नमः, गन्धर्वेभ्यो नमः,
यक्षेभ्यो नमः, राक्षसेभ्यो नमः, पन्नगेभ्यो नमः, ऋषिभ्यो नमः, मनुभ्यो नमः, देवमातृभ्यो
नमः, इति प्रत्येकं सम्पूज्य, माषभक्त्यालिं दद्यात् ।

‘ततः ऋत्विग्भ्यो हेमकुण्डलसूतकटकाङ्गुरीयकाणि^६ विचित्राणि वासांसि शय्याः, एक-
त्विग्देया^७ ११ द्विगुणद्व्यवृत्तां कुण्डलादिसामग्रीं, द्विगुणं वस्त्रं, द्विगुणद्व्यवृत्ता^८
शय्यां गुरवे दद्यात् । तद् यथा—३^९ अथामुकासुक्तगोत्रेभ्यः अमुकासुक्तवेदामुकासुक्तशाखा-
ध्यायिभ्यः अमुकासुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं कृतैतदधिवासनकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणां यथायथमेतानि
हेमकुण्डलयुग^{१०}-यज्ञोपवीत-कटकाङ्गुरीयकाणि, १४ [एतानि विचित्रा]-वस्त्राणि, एताश्च शय्या
ददानि । ब्राह्मणाः खस्तीति ब्रूयुः । ततः प्रथमलिखितकमेण ब्राह्मणतयं पुण्याहादिकां
कारयेत् ।

एतदपि ऋत्विगुपवेशनादि—मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म सर्वमहादानसाधारणम् । तत्र
ऋत्विजो मङ्गलगीतवाच^{११}-घोषेषु सत्सु^{१२} खलकुण्डलसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं
स्नापयेयुः ।

‘ततो यजमानः^{१३} शुक्रमाख्यवक्त्रधरः पुष्पाञ्जलिमादाय तुलां लिः प्रदक्षिणोक्तुल्य, नमस्त

1 I. O. कृतमित्ययजमानसहितः A कृतमित्ययजमानसहितं	8 A चतः यचिजाना
2 I. O. -यज्ञो दीपवादाश्च and A -मिन्वादाश्च-	9 A चिवाचि
3 I. O. omits ३	10 A omits च
4 Both I. O. and A चतः	11 A इति for चि
5 Both I. O. and A भूतानि इत्यादि	12 A ०जता
6 A स्नानेभ्यो	13 A ०वृत्
7 I. O. omits the bracke- ted portion, A तैलोक्यस्थेभ्यो भूतेभ्यो नमः	14 I. O. च चिच
	15 I. O. adds नीत here
	16 I. O. उक्त and A इत्ययम् for कृतकुम्भ
	17 A adds यजमानः after यजमानः

इत्यादिभिरस्मात्^{१४} संसारसागरादिलिखन्त-]मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिना चयेत् । ततः पुन-
रपि तुलां प्रदक्षिणोक्तुल्य, खलकुम्भ^{१५}-कवचधरो^{१६} धृतसर्वालङ्कारो^{१७} वामदक्षिणकमेण करद्वय-
धृत^{१८} [हेमधर्मराजसूर्यप्रतिमः उत्तरभागे तुलामाकृत्य], पूर्वस्थापितहरिप्रतिमासुखं परयन्
तिष्ठेत् । ततः ऋत्विजो दक्षिणतुलाभागे सुवर्णमुत्कृष्टं यजमानसाम्यादधिकं यथा भवति
तथा दद्युः । पुष्टिकामस्तु तथाधिकं दापयेत्, यथा सुवर्णाधारस्य भूमिस्पर्शो भवति ।

ततस्तत्रैव क्षणं स्थित्वा, नमस्त इत्यादि मन्त्रद्वयं^{१९} [पठेत् । ततोऽवतीर्थ, आत्मतुलितं
सुवर्णं गुर्वृत्विक्प्रमुखनानाब्राह्मणेभ्यः] उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—३^{२०} अथ यथासम्भव-
गोत्रनामभ्यो^{२१} गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्त-^{२२} तुलापुरुषदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एत-
दुपकृतिपतोपकरणालङ्कारसहितखशरीरतुलितं पञ्चवर्णवितानसहितं साधिकमति-^{२३} [निर्मलं^{२४}
काशनं ददानि । गुर्वृत्विजः खस्तीत्युक्ता, सावित्री पठित्वा, सुवर्णमिदमग्निदेवतमित्युक्ता,]^{२५}
यथाशास्त्रं कामस्तुतिं^{२६} पठेयुः ।

ततो गुर्वृत्विग्भ्यो भ्रामं रत्नानि च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—३^{२७} अथामुका-
सुक्तगोत्रेभ्योऽमुकासुक्तवेदामुकासुक्तशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं कृतैतद्दान-
कर्मप्रतिष्ठार्थं^{२८} दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च^{२९} रत्नानि ददानि । प्रतिप्रहीतारः
खस्तीत्युक्ता स्वं स्वं सुवर्णभागं प्रत्येकं स्मृशेयुः । वितानश्च वाक्यमन्तरेण गुरवे प्रतिपादनीयं,
गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यस्तद्दानासम्भवात् । एवं गुर्वृत्विक्प्रमुखब्राह्मणदेयमहादानेषु सर्वेषु
बोद्धव्यम् । यद्वा आत्मतुलितसुवर्णस्याहं गुरवे अपरमर्द्धमृत्विग्भ्यश्च^{३०} दद्यात् । तत्र
दानवाक्ये—३^{३१} अथामुकासुक्तगोत्रेभ्योऽमुकासुक्त-^{३२} वेदामुकासुक्तशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुक्तदेव-
शर्मभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तभाग-^{३३} यवस्थया फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहित-
मिति च^{३४} विशेषः ।

1 A संसारदिपशान	11 I. O. निष्कितं
2 I. O. कृताश्च for कवच	12 A omits the bracketed por- tion
3 A तनसर्वालङ्कारा	13 A पठेत्
4 Both I. O. and A omit चतः	14 A यथासुक्तनामाध्यायिभ्योऽमुकादेव- शर्मभ्यो
5 A हेमधर्मराजसूर्य for the brac- keted portion	15 A दक्षिणामिदं श्रेय्या
6 A यथा	16 A omits च
7 A पठित्वा only for the bracke- ted portion	17 I. O. omits च
8 A सर्वस्वित्य	18 A ०वेदशाखाध्यायिभ्यो
9 A omits तुला	19 I. O. omits भाग
10 I. O. साधिकमति ; A साधिकमिति	20 A जेषः

ततो जापकेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ¹⁰ अथामुकामुकसगोलेभ्यः अमुकामुकवेदामुकामुक-
शाखाध्यायिभ्यः अमुकामुकदेवशर्मेभ्यो शुष्मभ्यं कृतैतच्छान्तिकाध्यायजपकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणा-
मेतत् काञ्चनं ददानि । जापकाः स्वस्तीति वदेयुः ² । ततो यथासम्भवं दानसमयोप-³स्थितान्
क्षीनानायांश्च 'तदुल्लङ्घनं कादिभिस्तर्पयेत् । ततः 'पूर्ववद् ब्राह्मणत्रयं पुण्याहादिवाचं
कारयेत् । ततः शीघ्रं तत् सुवर्णं यथायथं 'विभज्य दद्यात् । '[अलं च दानवाक्ये] अमुक-
देशे अमुककाले इत्युक्तं ⁴ [तत्तन्निमित्तोल्लेखः कर्तव्यः । एवमावर्त्तान्तरेष्वपि यत् देश-
कालविशेषश्रुतिरस्ति, तत्रा-⁵मुकदेशे अमुककाले इति ¹¹तदुल्लेखः करणीयः ।

इति तुलापुरुषमहादानं समाप्तम् ।]

1 A omits ॐ

2 A वदेत्

3 A स्थित

4 I. O. तदाच for तदुल्लङ्घ

5 A पूर्व

6 Both I. O. and A omit it

7 I. O. अलं दाने वाक्ये and A
तत्र दानवाक्ये

8 A मिति only for the bracke-
ted portion

9 I. O. नो for तो

10 I. O. omits यमुकदेशे

11 I. O. उल्लेखः

तथा हिरण्यगर्भमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२.५ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

नाम्ना हिरण्यगर्भाख्यं महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ।

ऋत्विक्पण्डितसम्भार भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

कुर्यादुपोषितस्तद्वस्त्रोक्तेषावाहनं बुधः ।

पुण्याहवाचनं कृत्वा तद्वत् कृत्वाभिवासनम् ॥३॥

तद्वदुपोषितः—तुलापुरुषवद् शुद्धं त्विगुं जापकैः सह कृतोपवासो यजमान इत्यर्थः ।

ब्राह्मणैः ²रचयेत् कुर्यात् तपनीयमयं शुभम् ।

द्वाप्तसत्य-³कुलोच्छ्रायं हेमपङ्कज-⁴गर्भवत् ॥४॥

हेमपङ्कजगर्भवदिति मध्यस्थापितसौवर्णपद्ममित्यर्थः ।

विभागहीन-⁵[विस्तारमाज्य]-क्षीरामिपूरितम् ।

दशास्त्राणि सरस्मानि दालं ⁶[सूचीं तथैव] च ॥५॥

अभिपूरितम् एकदेशपूरितम्, 'अभिरभागे' (१।४।६१) इति पाणिनिस्तु एवाभिराब्दस्यै-
कदेश-⁷वाचित्वेन प्रसिद्धत्वात् । दशास्त्राणि [अस्त्राणोव अस्त्राणि प्रधानफलसाधनानीत्यर्थः] ⁸

हेमनालं ⁹सपिटकं वहिरादित्यसंयुतम् ।

तथैव ¹⁰वरणं नामेरुपवीतञ्च काञ्चनम् ॥६॥

[पिटकं जातकोपवेशनार्थं पट्टकम्] ¹¹ । नाभेरावरणं—नाभ्याच्छादनार्थं
सुवर्णपत्रकृतं ¹² वस्त्राकारम् ।

पार्श्वतः स्थापयेत्तद्वद्वेदमदण्डकमण्डलम् ।

पद्माकारं पिधानं स्यात् समन्तादङ्गुलाधिकम् ॥७॥

1 A omits वद्वा

2 I. O. चरयेत्

3 A omits सत्य

4 I. O. adds गणभंज before
गर्भवत्

5 A विभाज्य

6 A सूचिस्थाने

7 A वाहित्वेन

8 A अस्त्राणि अभिराब्दस्यै प्रधाना-
नीत्यर्थः ; I. O. अस्त्राणोव अस्त्राणि
प्रधानानीत्यर्थः

9 A सपिटकं

10 I. O. वरणाव्राने

11 A पिटकं सवर्णं for the bracke-
ted portion

12 I. O. वस्त्र

मुक्तावलीसमोपेतं पद्मरागदलान्वितम् ।

तिलद्रोणोपरिगतं वेदिमध्ये ततोऽर्चयेत् ॥८॥

अनेन ^१विधानेन अनुष्ठानकाले गर्भमुखाच्छादनं कर्तव्यम्, अन्यत्र तद्विनियोगाश्रयणात् ।
पद्मरागदलान्वितम् उत्कृष्ट-^२माणिक्यस्रष्टान्वितम् ।

ततो मङ्गलशब्देन ब्रह्मघोष-^३रवेण च ।

सर्वोषधुदक-^४ज्ञानज्ञापितो वेदपुङ्गवैः ॥९॥

सर्वोषधुदकमिति ^५कुण्डसमीपस्वकुम्भजलव्यतिरिक्तं सर्वोषधिमिश्रितं जलं, कुण्ड-
समीपस्थ-^६कुम्भजलविनियोगस्याग्रे 'चतुर्भिः कलसै'रित्यादिना ^७वक्ष्यमाश्रयणात् ।

शुक्लमाल्याम्बरधरः सर्वाभरणभूषितः ।

^८[इममुच्चारयेन्मन्त्रं गृहीतकुसुमाञ्जलिः ॥१०॥

नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्यकवचाय च ।

सप्तलोकसुराध्यक्ष जगद्धाते नमो नमः ॥११॥

भूर्लोकप्रमुखा लोकास्तत्र गर्भे व्यवस्थिताः ।

ब्रह्मादयस्तथा देवा नमस्ते विश्वधारिणे ॥१२॥

नमस्ते भुवनाधार नमस्ते भुवनाश्रय* ।

नमो हिरण्यगर्भाय ^{१०}गर्भे यस्य ^{११}[पितामहः ॥१३॥

यतस्त्वं ^{१२}सर्वभूतारमा भूते भूते] व्यवस्थितः ।

तस्मान्मामुद्धराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥१४॥

^{१३}एवमामन्त्रं तन्मध्यमाविरमास्त उद्बुधः ।

मुष्टिभ्यां परिसंगृह्य धर्मराजचतुर्मुखौ ।

जात्रुमध्ये शिरः कृत्वा ^{१४}तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकम् ॥१५॥

1 I. O. च विधानेन ; A विधानेन

2 I. O. omits कृष्ट

3 I. O. वक्ष्येन

4 I. O. स्नानस्नानपि ; A स्नाने
स्नानपि

5 A कुण्डलः

6 I. O. कुण्ड

7 I. O. omits ना

8 A omits the bracketed por-
tion.

9 Both I. O. and A भुवनाश्रयः

10 I. O. ब्रह्मलोका

11 A omits the bracketed por-
tion

12 I. O. सर्वभूतारमा

13 I. O. यवमाश्रयः

14 A तिष्ठेदुच्छ्वासपञ्चकम्, I. O. तिष्ठे-
दुच्छ्वासपञ्चकम्

गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा ।

कुर्युर्हिरण्यगर्भस्य ततस्ते द्विजपुङ्गवाः ॥१६॥

[ततत्^१संस्कारानुष्ठानाभिध्यानं कृत्वा ततत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् ^२पठेयुरित्यर्थः ।

गीतमङ्गलघोषेण गुरुस्थापयेत्ततः ।]^३

जातकर्मादिकाः कुर्युः क्रियाः षोडश चापराः ॥१७॥

अत्रापि ततत्संस्काराभिध्यानपूर्वकप्रधानमन्त्रपाठो बोद्धव्यः, संस्काराणां तदानीं^४
करणासम्भवात् ।

^५सूच्यादिकश्च गुरवे दत्त्वा मन्त्रमिमं पठेत् ।

नमो हिरण्यगर्भाय ^६[ब्रह्मगर्भाय वै नमः ।

चराचरस्य जगतो गृहभूताय] वै नमः ॥१८॥

माताहं जनितः^७ पूर्वं मर्त्यधर्मांमरोत्तम^८ ।

त्वद्गर्भसम्भवा^९ देव दिव्यदेहो भवाम्यहम् ॥१९॥

चतुर्भिः कलसभूयस्ततस्ते द्विजपुङ्गवाः ।

ज्ञानं कुर्युः प्रसन्नाज्ञाः^{१०} सर्वाभरणभूषिताः ॥२०॥

कलसैरिति होमकुण्डसमीपस्थैः । कुर्युः कारयेयुः ।

^{११}देवस्य त्वेतिमन्त्रेण स्थितस्य कनकासने ।

अथ जातस्य तेऽज्ञानि ^{१२}अभिषेच्यामहे वयम् ।

दिव्येनानेन वपुषा [चिरं जीव]^{१३} सुखी भव ॥२१॥

कनकासने स्थितस्य ^{१४}कनकमयासनोपविष्टस्य । ^{१५}देवस्य त्वेति मन्त्रेण, 'अथ
जातस्य तेऽज्ञानि' इत्यादि-^{१६}पुराणमन्त्रेण च जपनं कारयेयुः ।

1 I. O. संस्कारा for संस्कारा

2 I. O. पठेदित्यर्थः

3 A the bracketed portion as
ततत्संस्कारान् कन्यामुत्पाद्य ववतः

4 A •षान्•

5 I. O. तद्गर्भो

6 A माताहदिकश्च

7 A जपेत्

8 A the bracketed portion as
सर्वभूतारमा

9 A जनितं

10 A नरोत्तमः and I. O. नरोत्तमाः
for •नरोत्तम

11 A •देव for •देव

12 B and I. O. प्रसन्नाज्ञा

13 A देवस्य

14 I. O. अभिषेच्यामहे

15 I. O. चिरं जीव for the brac-
keted portion

16 A कनकासनो

17 A omits it

18 I. O. •पूरव•

ततो हिरण्यगर्भं ^१तं तेभ्यो दद्याद्विचक्षणः ।
 ते पूज्याः सर्वभावेन ^२बहवो वा तदाह्वया ॥२२॥
^३ततोपकरणं सर्वं गुरवे विनिवेदयेत् ।
 पादुकोपानहौ कृतं वामरासनभाजनम् ।

उपकरणमित्युपकरणत्वेन गुरवे देयमित्यर्थः ।

ग्रामं वा विषयं वापि यदन्यद्दत्तं भवेत् ॥२३॥
 अनेन विधिना यस्तु पुण्येऽहनि निवेदयेत् ।
 हिरण्यगर्भदानं स ब्रह्मलोके महीयते ॥२४॥
^४पुरेषु लोकपालानां प्रतिमन्वन्तरं वसेत् ।
 कल्पकोटिशतं यावद् ब्रह्मलोके महीयते ॥२५॥
 कलिकलुष-विमुक्तः पूजितः सिद्धसङ्घ-
 रमरचमरमालावीज्यमानोऽप्सरोभिः ।
 पितृशतमथ बन्धून् पुत्र-पौत्राननेका-
 नपि नरक-निमग्नस्तारयेदेक एव ॥२६॥
 इति पठति ^५[य इत्थं] ^६यः शृणोतीह सम्यक्
 मधुरिपुपुर-^७लोके पूज्यते सोऽपि सिद्धैः ।
 मतिमपि च जनानां ^८यो ददाति प्रियार्थं
 विबुधपतिजनानां नायकः स्यादभोधम् ॥२७॥

प्रयोगः

यस्य यजमानः ^९समुत्पन्नहिरण्यगर्भमहादानदानेच्छः ^{१०}तुलापुरुषमहादानलक्षितं ^{११}
 लब्धगर्भं ^{१२}मयङ्कालसम्प्राप्त-तुलास्थापनोयहरिप्रतिमासहित-सालङ्कार-तुला-वामहस्तप्राप्तसूर्यप्रति

1 A omits it	bracketed portion
2 Corrected from M. P. and I. O. A बहुभोजी	10 A omits it
3 A ततोपकरणं	11 A -पुरा-
4 A दत्तं for दत्तं	12 A जनाना
5 A दूरिपु	13 I. O. यजमान
6 A -कलुष-	14 A -महादानेषु
7 A -पौत्राननेकानि	15 A -विहित
8 A -निमग्नस्तारकोट	16 I. O. -महादान- and A -महादान- for -महादान-
9 Corrected from M. P. I. O. इत्थं and A यद् for the	

मा-बहिःसर्वसम्भारम्, अधिकत्वेनाभिमत-^१शुद्धसुवर्णघटितं खाङ्गुलेन ^२द्वाससत्यङ्गुलो-
 च्छायमुपर्यधोऽष्टचत्वारिंशदङ्गुलविस्तारं सुहृत्-तलकान्वितं ^३कुण्डं, तन्मुखाच्छादनार्थं
 पद्मकारं ^४कुण्डमुखवेष्टनेनाङ्गुलाधिकमुत्कृष्टमाश्लिष्यभूषितं ^५मुक्तास्रिभूषितं सौवर्णं
 पिधानं, कुण्डगर्भस्थापनार्थमभिमतपरिमाणसुवर्णघटितं पद्मं, कुण्डप्रस्थार्थं घृतं क्षीरञ्च ^६,
 कुण्डपार्व-^७स्थापनार्थमभिमतसुवर्णघटित-^८[दात्र-सूची]-^९[कुश नाल]-कण्डोलिकाः,
 सौवर्ण-^{१०}पत्तोत्खादितादित्यप्रतिमां, ^{११}नाभ्याच्छादनार्थं ^{१२}[सौवर्णपत्र-^{१३}रचितवक्राकारं,
 सौवर्णं यज्ञोपवीतं, दण्डं, कमण्डलुं, दातायलङ्कारार्थं रत्नानि च, कुण्डाधःस्थापनार्थं तिल-
 श्रेष्ठं यजमानप्रथमज्ञानार्थं तीर्थजलं सर्वोषधिञ्च, वामकरधारणार्थं] हैमी ^{१४}चतुर्मुखब्रह्म-
 प्रतिमा ^{१५}, गुरुदक्षिणार्थं काष्ठपादुकायुगोपानद्युग-^{१६}च्छत्रचामरासनभाजनानि चोत्पादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्त-^{१७}समयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुह्यं विज्वापकास्तुलापुरुष-^{१८}वद-
 विष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ^{१९}हिरण्य-गर्भपदं प्रक्षिप्य
 यथायथं निवेदनं सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च ^{२०}यजमानस्तुलापुरुष-^{२१}[वद्-गोविन्दा]-
 धाराधनादिमधुपर्कदानान्तं कर्म ^{२२}गोविन्दायभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-^{२३}दानसङ्कल्प-पुरायाहादि-
 वाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यगर्भपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुह्यं विज्वा-
 प-^{२४}[यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने] च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि मध्य-
 माह्वावाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यमाह्वा-^{२५}वाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-

1 I. O. and A सहत् for सह	14 A omits the bracketed por- portion
2 A दात्राङ्गुली-	15 I. O. पात्र for पत्र
3 I. O. -तलिकाभित, A -तलिका- भित	16 A हैमी, I. O. हैम
4 A omits it	17 I. O. -प्रतिमा
5 A यद्	18 I. O. -पात्रपुञ्ज, A -पात्रपुञ्ज-
6 A omits it	19 A -समाभानावा- for -समाभाना-
7 A सौवर्ण	20 A -पुरुषा-
8 A क्षीरं नरवाक्योक्त, B क्षीरा- र्जनवाक्यं, I. O. क्षीरार्जनवामयोच	21 A हिरण्यगर्भ
9 A कुण्डपात्र	22 I. O. omits it
10 A दात्रवर्ण for the bracketed portion	23 A बहुवेन्द्रा for the bracketed portion
11 I. O. कुण्डपात्र and A कुण्ड for the bracketed portion	24 Both I. O. and A omit it
12 Both I. O. and A -हृदिता-	25 A -जापकं
13 I. O. नाभ्याच्छादनार्थं	26 A यजमानाद्यपि for the brack- keted portion
	27 A -वचनान्तं

‘प्रोक्तमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् ।’ ततः ऋत्विजः ‘सपिधानं हेम -^१कुण्डमानीय प्रधान-
वेदिकायां लिखितवक्रोपरि ‘तिलद्रोणं विकीर्य’ [‘तिलारोपयेयुः’] । [‘कुण्डमध्ये हेमं पत्रं
निधाय’] [‘यजमानोपवेशनयोगं यथा भवति, तथा कुण्डं घृतक्षीराभ्यां पूरयेयुः । कुण्ड-
पार्श्वतः’] हैमानभिमतस्नयुता^{१०} [‘न दात-’] सूची-माल-पिटक-वर्हि-रादित्यप्रतिमा-
^{११}नाभ्यावरण-यज्ञोपवीत-दण्डकमण्डलून् संस्थापयेयुः ।] ततो यजमानं स्वस्ववेदस्थानि-
वेक-^{१२} मन्त्रैः सकौषधिभिश्च जलेन^{१३} जपयेयुः । तदा च मन्त्रल-^{१४} [‘तुर्यवन्दि-’] षोषान्
कारयेयुः ।

^{१५} [ततो यजमानः] शुक्रमाख्याम्बरधरो घृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय ‘नमो हिरण्य-
गर्भाय’त्यादि—‘दुःखसंसारसागरा’दित्यन्त-^{१६} मन्त्रैर्हिरण्यगर्भमामन्त्र्य पुष्पाञ्जलिना चयेत् ।
ततो दक्षिणकृमेण हस्तद्वय-^{१७} घृतहैमधर्मराज-^{१८} चतुर्मुखप्रतिमो ^{१९} हिरण्यगर्भमध्यं प्रविश्योद-
ज्ज्वाल उपविश्य आनुमन्त्र्यार्पितशिरा^{२०} ^{२१} उच्छ्वासपञ्चकं वावत्तिष्ठेत् । तदा च^{२२} ब्राह्मणाः
पिधानेन ^{२३} कुण्डमाच्छाद्य हिरण्यगर्भस्य गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनसंस्कारानभिधाय^{२४}
स्वस्वश्लोकांस्तत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयुः । ततो शुक्रमन्त्रस्तुर्यगीतवन्दिचोषेभु सतत
^{२५} हिरण्यगर्भस्थं यजमानं करे ^{२६} विधृत्योत्थापयेत् । ततः ^{२७} [‘ऋत्विजो हिरण्यगर्भ-
निर्गतस्य’] यजमानस्य संस्कारार्थं स्वस्वश्लोकाविहितान् जातकर्मादिषोडशसंस्कारानभिधाय
तत्तत्संस्कारप्रधानमन्त्रान् पठेयुः ।

- 1 A. ‘गुण्य’
- 2 A. तत्र
- 3 A. सपिधानं
- 4 A. कुण्डपानीय
- 5 A. तिलद्रोणं
- 6 A. तत्र for the bracketed portion
- 7 I. O. omits the bracketed portion, A. गुह्यं for it
- 8 I. O. omits the bracketed portion
- 9 A. कुण्डपार्श्वतः
- 10 A. द्वाग for the bracketed portion
- 11 A. नासावरण
- 12 Both I. O. and A. omit चक
- 13 I. O. ‘अथकुण्डचतुष्टयेन

- 14 A. पूर्णवृत्त for the bracketed portion
- 15 A. ततश्च
- 16 A. षागरेत्यादि
- 17 I. O. ‘इयं
- 18 I. O. ‘हिरण्यगर्भप्रतिमो, A. चतुर्मुखप्रतिमा
- 19 A. हिरण्यगर्भ
- 20 I. O. ‘अथ
- 21 I. O. उच्छ्वास, A. उच्छ्वास
- 22 I. O. नाच after this
- 23 I. O. कुम्भ
- 24 A. omits षाव
- 25 A. हिरण्यगर्भ
- 26 A. विधृत्योत्थापयेत्
- 27 A. reads the bracketed portion as ऋत्विजो हिरण्यगर्भमभिधाय

संस्काराश्च षोडश ऋग्वेदे—जातकर्म नामकरणं निष्क्रमणम् अन्नप्राशनं चूडाकरणम्
उपनयनं व्रीहि वेदव्रतानि स्नानं विवाहः देवपितृमनुष्यभूतब्रह्मणां पञ्चमहायज्ञाः । यजुर्वेदे
तु नामकरणं नास्ति, ‘चत्वारि वेदव्रतानीति’ विशेषः । सामवेदे नामकरणमस्ति,
अन्नप्राशनं ‘नास्तीति’ यजुर्वेदाद्विशेषः । अथर्ववेदे—जातकर्म निष्क्रमणम् अन्नप्राशनं
गोदानम् उपनयनं सावित्रीव्रतं ‘वेदव्रतं सावित्रीव्रतविसर्जनं’ ‘वेदव्रतविसर्जनं समावर्तनं
विवाहः पञ्चमहायज्ञाश्चेति ।

ततो यजमानः पूर्वोक्तं दातादिकं गुरवे प्रतिपादयेत् । ततो ‘नमो हिरण्यगर्भाय
‘ब्रह्मगर्भाय नै नमः’ इत्यादि मन्त्रद्वयं जपेत् । ततः ऋत्विजो^१ ‘ऽष्टौ वरणादित्यध्या-
तद्धारैरलङ्कृताः कनकमयासनोपविष्ट’ यजमानं ‘देवस्य त्वेति’ वेदचतुष्टयमन्त्रेण ‘अथ
जातस्य तेऽन्नानो’त्यादिना च पुराणमन्त्रेण कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन जपयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्रमाख्याम्बरधरो घृतसर्वालङ्कारो शुर्वृत्तिकप्रमुखनानाब्राह्मणेभ्यो
हिरण्य-‘गर्भमुत्सृज्य दद्यात् । तद्यथा—^{१०} अथ यथासम्भवगोतनामभ्यो शुर्वृत्तिक-
प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्तहिरण्यगर्भ-^{११} महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१२} हिरण्य-
गर्भं^{१३} ददानि । प्रतिग्रहोदारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा हिरण्यगर्भोऽयं विष्णुदै-
वतः’ इत्युक्त्वा^{१४} यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः ।

ततो गुरवे पादुकोपान्च्छ्रवणामरासन-^{१५} भाजनमामान् दक्षिणां दद्यात् । तद्यथा—
^{१६} ‘अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतानि पादुकोपान्च्छ्रवणामरासनभाजनानि
^{१७} इत्यदुत्पत्तियोग्याश्च भूमिं ददानि । स्वस्तीति गुरुर्वदेत् ।

^{१८} ततः ऋत्विगभ्यो दक्षिणादानम् । तद् यथा—^{१९} ‘अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं’

- 1 A. चत्वारि, I. O. रत्नाणि
- 2 I. O. त्रैषः
- 3 A. नास्ति
- 4 I. O. देवव्रतं
- 5 I. O. द्वां व्रतविसर्जनं, A. omits it
- 6 I. O. विश्वगर्भाय, A. गर्भभूताय
- 7 I. O. पठेत्
- 8 I. O. ब्रह्मा for ऽष्टौ
- 9 A. omits गर्भं
- 10 A. omits it
- 11 Both I. O. and A. omit महादान
- 12 A. ‘कामोमेतं
- 13 A. हिरण्य
- 14 I. O. ‘देवतमित्युक्त्वा
- 15 I. O. omits भाजन
- 16 A. omits it
- 17 A. यदुत्पत्तिः
- 18 A. ततो
- 19 A. omits it

युष्मभ्यमहं दक्षिणा^१भियदुत्पत्तियोग्यां भूमिम् एतानि च^२ रत्नानि ददानि । स्वस्त्योति
प्रत्येकमृत्विजो ब्रह्मः । ततो गुरुत्विजः स्व^३ स्व^४ सुवर्णभागं स्पृशेयुः । यद्वा गुरवे हिरण्य-
गर्भस्यार्द्धम्^५ ऋत्विग्वभ्यार्द्धं^६ दद्यात् । तस्य च—^७अथासुकासुकसगोत्रेभ्योऽसुकासुक-
वेदासुकासुकासाध्यायिभ्योऽसुकासुक-^८देवशर्मभ्यो युष्मभ्यं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया
तिलद्रोणारोपितं^९ फल-^{१०}[पुष्पोपशोभितं पञ्चवर्णं]-^{११}वितानकसहितमिति च पूर्वदानवाक्याद्वि-
शेषः ।

ततो यजमानस्तुलापुरुष-^{१२}वजापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं
‘स्वराया यथायथं हिरण्यगर्भप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्यगर्भमहादानं समाप्तम्^{१०} ।

- 1 A. 'मिहं' बहुत्पत्तियोग्यां
- 2 A omits it
- 3 A omits it
- 4 A omits वेदासुकासुक
- 5 I. O. omits देव
- 6 I. O. 'रोपितं'

- 7 A पुण for the bracketed portion
- 8 A. 'वापकेभ्यो'
- 9 A ब्रह्मा
- 10 I. O. omits it

तथा ब्रह्माण्डमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७६अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डविधिसुतमम् ।

^१यच्छ्रेष्ठं सर्वदानानां महापातकनाशनम् ॥१॥

पुरयं दिनमथासाय तुलापुरुषदानवत् ।

ऋत्विक्कण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

लोकेशावाहनं तद्वदधिवासनकं तथा ॥२॥

^२कुर्याद्विशपलावृद्धं मासहस्ता^३ च शक्तितः ।

शकल^४-द्वयसंयुक्तं ब्रह्माण्डं^५ काञ्चनं बुधः ॥३॥

दिग् गजाष्टसमायुक्तं षड्वेदाङ्गसमन्वितम् ।

^६लोकपालाष्टकोपेतं मध्यस्थितचतुर्मुखम् ।

शिवाच्युतार्कशिखरमुमालक्ष्मीसमन्वितम् ॥४॥

शिवाच्युतार्कशिखरम् ऊर्ध्वभागोत्खाटितशिवाच्युतार्कमूर्तिम्^७ ।

वस्त्रादित्यमरुद्गर्भं महारत्नसमन्वितम् ।

वितस्तेरङ्गलशतं यावदायामवितस्तरम् ॥५॥

वस्त्रादित्यमरुद्गर्भं गर्भोत्खाटितवस्त्रष्टक-द्वादशादित्य-सप्तमरुद्गणमूर्तिम्^८ । महा-
रत्नसमन्वितम् उत्कृष्टरत्नसमन्वितम् । वितस्तेरङ्गलशतं यावदित्यनेन वितस्तेरारभ्याङ्गल-
शतं यावत् स्वेच्छया दीप्यवित्साराभ्यां ब्रह्माण्डं^९ कर्तव्यमित्यर्थः ।

कौबेयवत्संवीतं तिलद्रोणोपरि न्यसेत् ।

तथाष्टादशधान्यानि समन्तात्^{१०} परिवारयेत् ॥६॥

अष्टादश^{११}[धान्यानि प]रिभाषोक्तानि ।

पूर्वेणानन्तरायनं^{१२} प्रभुञ्जं पूर्वदक्षिणे ।

प्रकृतिं दक्षिणे पार्श्वे सङ्घर्षणमतः परम् ॥७॥

- 1 I. O. 'वजेच्छ'
- 2 I. O. 'कुर्याद्वि' बहुत्पत्ता
- 3 A. 'वा' ;
- 4 A कलसः, I. O. कलसः
- 5 A ब्रह्माण्ड
- 6 A लोकापाली
- 7 I. O. 'मूर्तिः', A. 'मूर्ति'
- 8 I. O. 'मूर्तिः'
- 9 Both I. O. and A omit कर्तव्यम्
- 10 I. O. परिकल्पयेत्
- 11 A omits the bracketed portion
- 12 A. 'यावन्ति'

¹[अनन्तशयनं जलशायिनम् ।]

पश्चिमे चतुरो वेदाननिरुद्धमतः परम् ।

²[अभिमुत्तरतो हैमं वायुदेवमतः] परम् ॥२॥

समन्तात् ³गुह्यपीठस्थानर्चयेत् काञ्चनान् बुधः ।

स्थापयेद्ब्रह्मसंवीतान् पूर्णकुम्भान् वरौव तु ॥६॥

काञ्चनान् काञ्चनपत्रोत्खाटितान् ।

दशैव धेनवो देयाः ⁴सहैमांश्चरदोहनाः ।

पादुकोपानहच्छलचामरासनदर्पणैः ।

भक्ष्य-⁵भोज्यान्नदीपेक्षुफलमाल्यानुलेपनैः ॥१०॥

भक्ष्यं पिष्टकं मूलम्, फलस्य ⁶स्वशब्दोपात्तत्वात् । ⁷एतैश्च पादुकादिभिः सहितः दश धेनवो देयाः पार्श्वतः स्थाप्या इत्यर्थः ।

⁸होमाधिवासनान्ते च स्नापितो वेदपुङ्गवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं लिखा कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥११॥

⁹होमाधिवासनान्ते इति ¹⁰पूर्वमेव देवतारोपणरूपस्याधिवासनस्योक्तत्वादिरण्यगर्भादिषु तथा दर्शनाच्च होमं लोकपालाद्यावाहनपूजा-¹¹[पर्यन्तं समाप्याजिवासनं] देयद्रव्यस्य वेद्युप-¹²रिस्थापनम् । ततः स्नापितो मन्त्रं पठेदिति सम्बन्धो बोद्धव्यः ।

नमोऽस्तु विश्वेश्वर विश्वधाम

जगत्सविते भगवन्नमस्ते ।

¹³सप्तर्षिलोकामरभूतलेश

¹⁴गर्भेण सार्द्धं वितरामि-¹⁵रक्षाम् ॥१२॥

1 A अन्नं भागिनं for the bracketed portion

2 I. O. चतः for the bracketed portion

3 I. O. पीठस्थानर्चयेत्, A पीठ-स्थानार्चयेत्

4 I. O. सहैमांश्चरदोहनाः, A अश्विभ्याः चरदोहनाः

5 Corrected from M. P. A. B and I. O. भोजन for भोज्यान्न

6 A मूलमन्त्रोपात्त इति

7 A तैश्च

8 A होमादि०

9 A होमादि०

10 A पूज्यं only

11 Both I. O. and A पर्यन्त-जगत्सविते for the bracketed portion

12 A omits रि

13 Both I. O. and A सप्तर्षि-लोकामरभूतलेश

14 I. O. adds गर्भेण before this

15 A वि for मि

ये दुःखितास्ते सुखिनो भवन्तु

¹प्रयान्तु पापानि चराचराणाम् ।

²त्वद्दानशस्त्राद्गतपातकानां

ब्रह्माण्डदोषाः प्रलयं व्रजन्तु ॥१३॥

एवं ³प्रणम्यामरविश्वगर्भं

दद्याद्दिजेभ्यो दशधा विभज्य ।

⁴भागद्वयं तत्र गुरोः प्रकल्प्य

समं भजेच्छेषमतः क्रमेण ॥१४॥

खल्पेभु होमं गुरुरेक एव

कुर्यादथैकमिभिधानयुक्तया⁵ ।

स एव ⁶सम्पूज्यतमोऽल्पवित्तै-

र्यथोक्तवस्त्राभरणादिकेन ॥१५॥

खल्पेभु प्रचुरदानासमर्थेषु दातुषु सततं गुरुरेक एव पूजनीयः ।

इत्थं य एतदखिलं पुरुषोऽत्र कुर्याद्

ब्रह्माण्डदानमधिगम्य महद्भिमानम् ।

⁷निधुं तत्कलमव-विशुद्ध[तनुर्मुनिरारे]⁸-

रानन्दकृत् पदमुपैति सहासरोभिः⁹ ॥१६॥

सन्तारयेत् पितृपितामहपुत्रपौत्र-

¹⁰बन्धुभिर्यातिथिकलत्र-¹¹शताष्टकं सः ।

ब्रह्माण्डदान-¹²शकलोकृतपातकौघ-

मानन्दयेच्च जननीकुलमप्यशेषम् ॥१७॥

इति पठति श्रणोति वा य एवं

सुरमन्त्रेषु गृहेषु धार्मिकाणाम् ।

1 I. O. omits it

2 A दुर्गामन्त्राणां हतः

3 A प्रणम्यमेव विश्वगर्भं

4 A भागद्वयं

5 A •युक्ता

6 A पूज्यतमं तमावित्तैः

7 A निधुं तत्

8 A अन्तरारे for the bracketed portion

9 A सहासरोभिः

10 A नतः

11 A •अष्टाष्टकं

12 Both I. O. and A •सकलौघ-

मतिमपि च ददाति ^१मोदतेऽसा-

^२वमरपतेर्मन्त्रे सहाप्सरोमिः ॥१८॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजातब्रह्माण्डमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषमहादानलिखितं सङ्गचर्ममय-
काल^१समाह—तुलाम्हापनीयहरिप्रतिमा—^४[सालङ्कारतुला]—इत्तम्राह्यप्रतिमा—वहिःसर्व-
सम्भारम्, अभिक्त्वेन विंशतिसंख्यपलेभ्यः ऊर्द्धं सहस्रपलावधि अभिमतकाञ्च[नघटितं]^२,
दैर्घ्यप्रस्ताराभ्यां^३ वितस्त्रिमारभ्याङ्गुलशतपर्यन्तम्, सम्पुटमेलनीयखण्डद्वयरूपम्,^४ अन्तर-
खाटितचतुर्मुखब्रह्म-^५वस्त्रक-द्वादशादित्य-^६सप्तमहर्षणप्रतिमं, वहिः स्वस्वदिककमोत्-
खाटितैरावतादि-^{१०}दिग्गजाष्टकेन्द्रादिलोकपालप्रतिमम्, अभिमत-^{११}स्थानपङ्क्त्युत्खाटित-
शिखारूपनिरुक्तच्छन्दोज्योतिषन्याकरणरूप-वेदाङ्गषट्कप्रतिमम्, उपरिखण्डोर्द्ध-^{१२}भागोत्-
खाटित-शिवाच्युताक्षमालचर्मप्रतिमम्, अभिष्टोतकृष्टरजस्वचितं ब्रह्माण्डं^{१३}; ब्रह्माण्ड-^{१३}[पूर्वादि-
दिग्गज]स्थापनार्थं काञ्चनान्तरविरचितपत्रोत्खाटित-जलशायि-प्रयुज-प्रकृति-सङ्कर्षण-वेदचतु-
ष्टयानिबद्धाभिवास्तुदेवप्रतिमाः. जलशाय्यादिप्रतिमास्थापनार्थमष्टौ शुद्धपिण्डान्, ब्रह्माण्डा-
च्छादनार्थं कोषकारतन्तु^{१४}-निर्मितं वस्त्रं, ब्रह्माण्डस्थापनार्थं तिलद्रोणं, ब्रह्माण्ड-^{१५}पार्श्व-
स्थापनार्थमष्टादश^{१६}[धान्यानि, दश]कुम्भान्, तद्वेष्टनार्थं^{१७}दश वस्त्राणि, ब्रह्माण्डपार्श्व-^{१८}-
स्थापनार्थं दश घेनूः, तदलङ्करणार्थं दश हैमभ्युगवस्त्राणि, उपदोहनार्थं दशकांस्यपात्राणि,
ब्रह्माण्ड-^{१९}पार्श्वस्थापनार्थं काष्ठमयपादुकायुगोपानद्युगच्छतचामरासनदर्पणपिष्टकसामग्रयन्-
सामग्री-^{२०}कुफलमूलमाल्यानुलेपनसामग्रीरुत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य

- 1 I. O. omits मोदते
- 2 Both I. O. and A. वमर०
- 3 I. O. चर्ममय वद तुला and वनातुल for भवदाह
- 4 A. हाहा
- 5 I. O. omits the bracketed portion
- 6 A. दैर्घ्यप्रस्ताराभ्यां
- 7 A. इदम्
- 8 I. O. सुष्टक and A. षट्
- 9 I. O. omits वस
- 10 A. omits दि
- 11 A. आपनं०

- 12 I. O. भागानुत्खाटित, A. भागानुत्खाटित
- 13 A. reads the bracketed portion as पूर्वं दिशि
- 14 A. न्तु for तन्तु
- 15 Both I. O. and A. omit पार्श्वं
- 16 A. omits the bracketed portion
- 17 A. षट्कादम्
- 18 I. O. omits पार्श्वं
- 19 I. O. omits पार्श्वं
- 20 I. O. adds दीपशायनी after this

पूर्वतरदिने यजमान-^१गुहृत्विग्जापकास्तुलापुरुषवदविष्यभोजनादिकं^२ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्प-
वाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं सङ्कल्पश्च कुर्यात् । ततोऽ-
परदिने यजमानस्तुला-^३पुरुषवद् गोविन्दाधाराधनादि-मधुपर्कदानान्तं^४ कर्म^५ गोविन्दाद्य-^६र्थन-
ब्राह्मणानुज्ञापनं^७ दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाञ्छन-^८वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ब्रह्माण्डपदं
प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुहृत्विग्जापकास्तुला उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं^९ कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत ऋत्विजः पूर्वघटितं यथोक्तं रूपं
सम्पुटमिलित-^{१०}शकलद्वयनिर्मितं ब्रह्माण्डमानीय, प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि तिलद्रोणं
विकीर्य, ^{११}तदुपरि स्थापयित्वा, कीषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, ब्रह्माण्डस्य ^{१२}सर्वपार्श्वेष्वष्टादशधान्यानि
आरोपयेयुः । ततो ब्रह्माण्डस्य पूर्वदिक्कमेण शुद्ध-^{१३}पिण्डानामुपरि पूर्वोक्त-^{१४}जलशाय्यादि-
प्रतिमाः स्थापयेयुः । शुद्धं ताः^{१५} क्रमेणैव प्रणवादिचतुर्भ्यन्तेन नमोऽन्तेन खनाममन्त्रेण
प्रत्येकं पूजयेत् । तत ऋत्विजो ब्रह्माण्डपार्श्वे^{१६} वस्त्रवेष्टितग्रीवान् दश पूर्णकुम्भान्, ^{१७}हैम-
भ्युगवस्त्राच्छादिताः सकांस्यदोहना दश घेनूः, पादुकाद्युपकरणान्^{१८} आरोपयेयुः । ततो मङ्गल-
गीतवाद्यवन्दिषोषेषु सत्सु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं स्नापयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्लमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय ब्रह्माण्डं त्रिः
प्रक्षिणीकृत्य 'नमोऽस्तु विश्वेश्वरे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य प्रणम्य
^{१९}गुहृत्विग्भ्यो दद्यात् । ^{२०}[तद् यथा—^{२०}] अथामुकासुकसंगोलेभ्योऽमुकासुकवेदासुका-
सुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं मत्स्यपुराणोक्त-ब्रह्माण्डमहादान-^{२१}दानफल-
प्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया ^{२२}एतन्महारजभूषितं कीषे^{२३}-यवस्तसंवीतं तिल-

- 1 I. O. यजमानः
- 2 Both I. O. and A. भोजनादि
- 3 I. O. उच्यते and A. उच्यते
- 4 A. दानाचरानां
- 5 Both I. O. and A. omit it
- 6 A. भाषण
- 7 A. आपन
- 8 A. वरच twice
- 9 A. कृतमिलितम्०
- 10 Both I. O. and A. सङ्कल्प०
- 11 Both I. O. and A. तदोपरि
- 12 I. O. वस्त्रपार्श्वं अष्टादश धान्यानि
- 13 I. O. अपर०
- 14 A. जलशाय्यादि०, I. O. ०. क्रमे-
जय्यादि०
- 15 I. O. भाव
- 16 A. ०. पात्र
- 17 A. वस्त्रवाच्छादितान्
- 18 A. omits च
- 19 A. ऋत्विग्भ्यो
- 20 A. omits the bracketed por-
tion
- 21 A. omits दान
- 22 A. एतं वदत०
- 23 I. O. adds अहं before वद

श्रेणस्थापितमष्टादशधान्यसहितं गुडपीठस्थकाञ्चनानन्तरायन^१-प्रद-प्रकृति-सङ्घर्ष-वेद-
चतुष्टयानिरुद्धामि-बाहुदेव-प्रतिमासहितं वस्तुसंवीतपूर्णकुम्भदशक^२-हेम-शङ्खवस्ताच्छादित-
सकांस^३-दोहनधेनुदशक^४-सहितं पातुकोपानच्छत्रचामरासनदर्पणभक्ष्यभोजनदीपेक्षुमाल्यफला-
नुलेपन-पुष्पफलोपशोभित-^५पञ्चवर्ण-वितानकसहितं ब्रह्माण्डं ददानि ।

प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता सावित्रीं पठित्वा, ब्रह्माण्डमिदं विष्णुदैवतमित्युक्ता यथाशासं
कामस्तुतिं पठेयुः^६ । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्ति-
योग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि, प्रतिग्रहीतारः स्वस्त्युक्ता ब्रह्माण्डं स्पृशेयुः । ततस्तुला-
पुरुषवजापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादितर्पणं पुण्याहादिवाचनध^७ [कृत्वा, ब्रह्माण्डं]
दशधा विभज्य, भागद्वयं गुरवे, ऋत्विग्भ्यश्चाष्टौ भागान् स्वरया प्रतिपादयेत् । यथोक्तस्वल्प-
ब्रह्माण्डदाने तु ^८गुरवेकामिवत् ^९सर्वम् ऋत्विगादिकर्तव्यं स्वगृह्योक्तविधिना शान्तिका^{१०}या-
जपबहिः^{११} कुर्यात् । ^{१२}जापकास्तु ^{१३}पूर्ववदेव कार्याः । कुरामयश्च ब्रह्मा कार्यः । तदा
च यजमानो गुरवे ^{१४}तत् ^{१५}[सर्वं महादानं] सम्प्रदानैकवचनोद्देन दद्यात् ।

इति ब्रह्माण्डमहादानं^{१६} समाप्तम्^{१७} ।

- 1 A नाविन
- 2 A द्वा
- 3 A omits दीहन
- 4 A द्वा
- 5 I. O. -कृत्वा-
- 6 A पठेयुः
- 7 A omits the bracketed por-
tion
- 8 'I. O. गुरवेकामिवत्, A गुरवे-
कामिवत्

- 9 A सर्वम्
- 10 I. O. नाविकायाजपं च, A नावि-
कयाज जपं बहिः
- 11 A जापकान्, I. O. वाजकान्
- 12 A सर्ववद्वाहः
- 13 A omits it
- 14 A reads the b. p. as सर्ववद्वा-
हः
- 15 A ब्रह्माण्डदानमाहादानम्
- 16 I. O. omits it

तथा कल्पपादपमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७७ अः)

कल्पपादपदानाख्यमतः परमनुत्तमम् ।

महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यं दिनमथासांशं तुलापुरुषदानवत् ।

पुण्याद्वाचनं कृत्वा लोकेशावाहनं तथा ॥२॥

ऋत्विग्भ्योऽपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

काञ्चनं कारयेद्गुह्यं नानाफलसमन्वितम् ॥३॥

नानाविहगवस्ताणि भूषणानि च कारयेत् ।

शक्तिस्तिस्रपलाद्गुह्यमा^१सहस्रात् प्रकल्पयेत् ॥४॥

अर्द्ध-^२कल्पत्तं सुवर्णस्य कारयेत् कल्पपादपम् ।

गुडप्रस्थोपरिष्ठाच^३सितवस्त्रयुगावृतम् ।

अर्द्ध-^४कल्पत्तं यावदुपात्तसुवर्णस्यार्द्धेन निर्मितम् ।

ब्रह्मविष्णुशिबोपेतं पञ्चशाखं सभास्करम् ॥५॥

कामदेवमधस्ताच्च सकलत्वं प्रकल्पयेत् ।

सन्तानं^५पूर्वतस्तद्वत्^६तुरीयांशेन कल्पयेत् ।

मन्दारं दक्षिणे पार्श्वे भ्रिया सार्द्धं वृत्तोपरि ॥६॥

सन्तानं^७पूर्वतस्तद्वदिति^८गुडप्रस्थस्थं सितवस्त्रयुगावृतमित्यर्थः । कामदेवमधस्ताच्चवेति
सन्तानवृक्षस्याधस्तात् सकलत्वं कामदेवं प्रकल्पयेदिति योजना^९, मन्दारादिषु एकैकदेवता-
सम्बन्धभूतेः ।

पश्चिमे पारिभद्रन्तु^{१०}सावित्र्या सह जीरके ।

सुरभीसंयुतं तद्वत्^{११}तिलेषु हरिचन्दनम् ।

तृतीयांशेन कुर्वीत सौम्येन फलसंयुतम् ॥७॥

1 I. O. -वा-

2 A -कल्प-

3 A वसित-

4 A -कल्प-

5 A पूर्ववत् for पूर्वत

6 I. O. वदुवीकांशेन

7 A पूर्ववत् तद्वत् इति

8 A गुडप्रस्थ

9 A योजनं

10 I. O. पारिभद्रन्तु, M. P. पारिजा-
तन्तु

11 A तत्

कौषेयवस्त्रसंयुक्तानिक्तुमाल्यफलान्वितान् ।

तृतीयांशेन सन्तानघटनावस्थितसुवर्णतृतीयभागेन । सौम्येन उत्तर^१-दिग्भागेन ।

तथाष्ट^२ पूर्णकलसान् पादुकासनभाजनान्^३ ॥८॥

दीपि^४कोपानहच्छलचामरासनसंयुतम् ।

पादुकासनभाजनान् पादुकासनभाजनसहितानित्यर्थः । आसनपदं चाल कलसावस्थानो-
चितासनपरं, चामरासनसंयुतमिति^५ पुनरासनपदध्वन्यात् ।

फलपक्षियुतं तद्वहुपरिष्टा^६[द् वितानकम् ।]

तथाष्टादशधाभ्यानि समन्तात् परिकल्पयेत् ॥९॥

होमाभिवासनान्ते तु आपितो वेदपुङ्गवैः ।

क्षिः प्रदक्षिणामावृत्य मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥१०॥

नमस्ते कल्पवृक्षाय चिन्तितार्थप्रदायिने^७ ।

विश्वम्भराय देवाय नमस्ते विश्वमूर्तये^८ ॥११॥

यस्मात्त्वमेव विश्वात्मा ब्रह्मा स्थाणुर्दिवाकरः ।

^{१०}मूर्तामूर्तं परं बीजमतः पाहि सनातन ॥१२॥

त्वमेवामृतसर्वस्वमनन्तपुरुषोऽव्ययः ।

सन्तानाद्यैरुपेतः सन्^{११} पाहि संसारसागरात् ॥१३॥

एवमामन्त्र्य तं^{१२} दद्यात् गुरवे कल्पपादपम् ।

चतुर्भ्यश्चापि ऋत्विग्भ्यः सन्तानादीनि कल्पयेत् ॥१४॥

एतेन चत्वार^{१३} एवर्त्विजः कर्तव्याः, कुशमयाध्वत्वारो ब्रह्माण इत्युक्तं^{१४} भवति ।

खल्पेष्वेकामिवत् कुर्याद्^{१५} गुरवेवामिपूजितः ।

न वित्तशाठ्यं कुर्यात् न च विस्मयवान् भवेत्^{१६} ॥१५॥

1 I. O. ०दिविभागेन

2 A तथा

3 A ०भाजान

4 A दीप०

5 A omits इति

6 A तितानां and I. O. तितानां
for the bracketed portion

7 Corrected from M. P. A
चित्तितानमप्रदायकः, B चित्तिभातु
प्रदाय ते, I. O. चित्तितार्थप्रदाय च

8 A ०सुतिने

9 A ०पुत्रेव, I. O. ०त्वामेव

10 Both I. O. and A मूर्तामूर्तं परं.

11 I. O. स

12 A विवाद

13 I. O. एव चर्त्विजः, A एवर्त्विजः

14 A सम्भवति

15 A गुरवेवामिपूजितः, I. O. गुरवे
वातिपूजितः, M. P. गुरवे चामि-
पूजनम्

16 A नरः

^१[न च विस्मयवान्] इयन्मया दत्तमिति नाहङ्कारवान् भवेदित्यर्थः ।

अनेन विधिना यस्तु [प्रदद्यात् कल्पपादपम्]^२ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥१६॥

^३[अप्सरोभिः परिहृतः] सिद्धचारणकिन्नरैः ।

भूतान् भव्यांश्च मनुजांस्तारयेदात्मसम्मिस्तान् ॥१७॥

स्तूयमानो दिवः पृष्ठे पुत्रपौत्रप्रपौत्रवान् ।

विमानेनार्कवर्णेन विष्णुलोकं स गच्छति ॥१८॥

दिवि कल्पशतं तिष्ठेद्वाजराज्यो भवेत्ततः ।

^४नारायण-बलोपेतो नारायणपरायणः ।

नारायणकथासक्तो^५ नारायणपुरं व्रजेत् ॥१९॥

यो वा पठेत्^६ कनककल्पतरुप्रदानं

यो वा शृणोति पुरुषोऽल्पधनः स्मरेद् वा ।

सोऽपीन्द्रलोकमधिगम्य सहाप्सरोभि-

र्मन्वन्तरं वसति पापविमुक्तदेहः ॥२०॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातकल्पपादप-^७महादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं खड्गचर्म-^८मयडाल-
सत्राहतुलास्थाप्यहरिप्रति^९[मा-सालङ्कारतुला-हस्तमाख्य-प्रतिम-] ऋत्विक्चतुष्टय-^{१०}वरणदक्षिणा-
सामग्रीवहिः सर्वसम्भारम्, अधिकत्वेन पलत्रयाद्^{११} सहस्रपलावधि यथेष्टं काञ्चन-
मुपादाय तस्यार्द्धेन^{१२} कल्पपादपमपराद्धेन समभागेन सन्तानं^{१३}[मन्दारं पारिभद्रं] हरि-
चन्दनम् एवं पञ्च तरुन् पञ्चशाखान् सौवर्णानामाकलपक्षि-हैमपत्रनिर्मितानेकवक्त्राकारसहितान्

1 Both I. O. and A omit the
bracketed portion

2 Supplied from M. P. A,
B and I. O. महादानं निवेदयेत्

3 A reads the bracketed por-
tion as अप्सरोभिः परिहृतः

4 I. O. नारायणोपेतो, A
नारायणोपेतो

5 Both I. O. and A ०सक्तो

6 A कल्पतरुप्रदानं, M. P. सकल-
कल्प०

7 A ०दानस्थानेषु

8 I. O. मयार्चन and A मयाकृत
for मयडाल

9 A omits the bracketed por-
tion

10 A ०वरणादि०

11 I. O. कल्पपादमपरार्द्धेन, A कल्प-
पादपराद्धेन

12 I. O. reads the bracketed
portion as मन्दारपरिभद्रं

केयूरकुण्डलाद्यभिमतालङ्कारभूषितान्, एषामाच्छादनार्थं श्वेतवस्त्रयुगपथकं. तरुणा^१मधः-
स्थापनार्थम् गुडप्रस्थद्वयं, प्रत्येकं ^२[प्रस्थपरिमितान् पाण्डु-धृतजीरक-^३तिलांश्च^४], कल्पवृक्षाधः-
स्थापनार्थम् अभोष्टसुवर्णान्तर^५-पत्तोत्^६खाटिता ब्रह्मविष्णु-^७शिवभास्करप्रतिमाः, यथोक्तकम-
तरुचतुष्टयाधःस्थापनार्थम् अभिमतपुष्पाङ्गान्तरपत्तोत्खाटिताः सरति-कामदेव-लक्ष्मी-सावित्री-
सुरभिप्रतिमाश्च^८, कल्पतरु-^९पार्श्वस्थापनार्थम् ^{१०}[अष्टौ कुम्भान् तदधःस्थापनार्थं] कुशादि-
निर्मितासनाष्टकं, कुम्भाच्छादनार्थं कौषेयवस्त्राष्टकं, कुम्भपार्श्वस्थापनार्थम् ^{११}इन्दुदण्डाष्टकं
पुष्पमाल्या-^{१२}ष्टकसामग्रौ यथेष्टफलाष्टकं पादुकायुगाष्टकं कांक्षभाजनाष्टकम्, कल्पतरुपार्श्व-
पंथा^{१३} दीपिकोपानदयुगच्छसन्ध्यामरा-^{१४}सनाष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुर्वृत्तिगजापकाः तुलापुरुषव-
द्विष्णुभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने ^{१५}कल्पपादपदं प्रक्षिप्य
यथायथं निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् ।

सतोऽपरदिने यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दा-^{१६}याराधनादि-मधुपर्कदानान्तं कर्म^{१७} गोविन्दा-
यभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने ^{१८}कल्प-
पादपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्तिगजयजमानजापका उपवसेयुः ।

अपरदिने च कृतनिष्ठास्तुलापुरुषवदभिस्थापना^{१९}[दि-मध्यब्राह्मणवाचना]न्तं कर्म यथा-
यथं कुर्यात् । एवम् मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठाय्यम् । तत
ऋत्विजः कल्पतरुमानीय प्रधानवेद्यां लिखितचक्रमध्ये गुडप्रस्थं दत्त्वा ^{२०}तदुपरि स्थापयेयुः ।
ततस्तस्याधो गुडप्रस्थोपरि पङ्क्तिक्रमेण सुवर्ण-^{२१}पत्तोत्खाटिता ब्रह्मविष्णुशिव-^{२२}भास्करप्रतिमाः

1 I. O. omits, A omits.

2 Both I. O. and A omit the bracketed portion

3 I. O. omits.

4 A omits.

5 I. O. omits.

6 A omits, I. O. omits.

7 A omits the bracketed portion.

8 I. O. omits.

9 I. O. omits.

10 Both I. O. and A omit the bracketed portion

11 A omits.

12 Both I. O. and A omits.

13 Both I. O. and A omit the portion

14 A omits.

15 I. O. omits.

16 I. O. and A omit it

17 A omits.

18 A omits the bracketed portion

19 A omits.

20 I. O. omits.

21 A omits.

स्थापयेयुः । ^१तत्पूर्वतोऽधस्वारोपित-सरतिकामदेवप्रतिमं ^२[गुडप्रस्थोपरि सन्तानं,
कल्पतरुदक्षिणतोऽधःसमारोपितलक्ष्मीप्रतिमं धृतप्रस्थोपरि मन्दारं, ^३[कल्पतरुपश्चिमतः अधः-]
समारोपितसावित्रीप्रतिमं जीरकप्रस्थोपरि पारिभद्रं, ^४[कल्पतरुत्तरतः अधः-]समारोपित-
सुरभिप्रतिमं तिलप्रस्थोपरि ^५हरिचन्दनधारोपयेयुः । सर्वांश्च वृक्षान् प्रत्येकं ^६सितवस्त्रयुगेना-
च्छादयेयुः । ^७[अष्टासु च दत्तु] प्रत्येकं कौषेयवस्त्राच्छादितान् इन्दुदण्डफलान्वितान्
माल्यालङ्कितान् अष्टौ ^८पूर्णकुम्भान् पार्श्वारोपितपादुकायुगभाजनासनेष्वारोप्य, कल्पतरुपार्श्व-
पूर्वोक्तदीपिका-^९शुपकरसमारोपयेयुः ।

^{१०}ततो मङ्गलतूर्यगोत-^{११}वन्दिद्योषेषु सत्सु ऋत्विजः कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन
यजमानं स्थापयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय
कल्पपादपं ^{१२}लिः ^{१३}प्रदक्षिणीकृत्य, 'नमस्ते कल्पवृक्षाये'त्यादि 'वाहि संसारसागरा'दित्यन्त-
मन्तान् पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुर्वृत्तिगजो यथायथं दद्यात् ।

ॐ अयामुक्तमुक्तसंगोलेभ्यः अमुक्तमुक्तवेदामुक्तमुक्तशास्त्राध्यायिभ्यः अमुक्तमुक्तदेवशर्मभ्यो
गुप्तभ्यं मत्स्यपुराणोक्तकल्पपादपमहादानं^{१४}-दानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागवतव-
स्थया एतं गुडप्रस्थारोपितं सौवर्ण्यब्रह्मविष्णुशिवभास्कर-^{१५}[प्रतिमासितवस्त्रयुगान्वितं गुडप्रस्था-
रोपितसौवर्ण्यसरतिकामदेवप्रतिमासितवस्त्रयुगान्वितसौवर्ण्यसन्तानसहितं धृतप्रस्थारोपितसौवर्ण्य-
लक्ष्मीप्रतिमासितवस्त्रयुगान्वितसौवर्ण्यमन्दारसहितं जीरकप्रस्थारोपितसौवर्ण्यसावित्री-]प्रतिमा-
सितवस्त्रयुगान्वितसौवर्ण्य-^{१६}पारिभद्रसहितं तिलप्रस्थारोपितसौवर्ण्यसुरभिप्रतिमासितवस्त्रयुगा-
न्वितसौवर्ण्यहरिचन्दनसहितं कौषेयवस्त्र-^{१७}युगवेष्टितप्रोवेत्तुमाल्यफलान्वित-कुशासनस्थ^{१८}-

1 I. O. omits तत्

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. omits: for the bracketed portion

4 I. O. omits.

5 A omits हरि

6 A omits

7 I. O. omits, A omits

8 A omits पूर्व

9 A omits

10 I. O. has a lacuna here,

A omits

11 A omits it

12 I. O. omits for वन्दि

13 A omits it

14 A omits

15 A omits दानफल

16 A omits the bracketed portion

17 A omits before this

18 I. O. omits युग

19 A omits स

-पादुकायुगलस्यभाजनयुत-पूर्णकुम्भाष्टक^१-[दीपिकोपानद्]^२-युगच्छतचामरासन--^३कलमालययुत-पञ्चवर्णावितानकाष्टादशधान्ययुतं^४ कल्पपादपं ददानि ।

^५प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यथायथम् 'अमुकपादपोऽयं^६ विष्णु-देवतः' इत्युक्त्वा यथाशार्त्तं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो दक्षिणादानम् । ॐ अथ कृतैतदान-प्रतिष्ठार्थं शुभमभ्यमहं दक्षिणाभिययुत्पत्तियोग्यां भूमिम् एतानि च^७ रत्नानि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा प्रत्येकं ^८[तस्मिन् मूलेषु] स्मृत्युः । ततो यजमानस्तुलापुरुष-वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दोनानायादितर्पणं ब्राह्मणवाचनम् कुर्यात् । ततः कल्पपादपं^९ गुरवे, ^{१०}[सन्तानकादींश्च चतुरो] वृक्षान् ^{११}ऋग्वेद्यादिकमेण चतुर्भ्य ऋत्विग्भ्यो निवेदयेत् । ^{१२}[स्वल्पकल्पपादपदाने तु] ^{१३}गुरवेकामिवत् स्वगृह्योक्तविधिना सर्वं ब्राह्मणद्वयदानवत् कुर्यात् ।

इति कल्पपादपमहादानं समाप्तम् ।

1 A omits क	9 Both I. O. and A' कल्पपाद-
2 A पादुकायुगल for the bracke-	पञ्च
ted portion	10 Both I. O. and A' read the
3 A' omits कल	bracketed portion as यन्माम-
4 A कल्पपादमहादानमहं	कादींश्चतुरो
5 A गृहीतारः	11 A ऋग्वेद्यादि.
6 Both I. O. and A विष्णुदेवत-	12 I. O. स्वल्पकल्पपादपदानेषु and A
मित्युक्त्वा	स्वल्पपादपदाने तु
7 A omits it	13 I. O. गुरवेकामिवत्
8 A' तदमृतेषु for the bracketed	
portion	

तथा गोसहस्रमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२७८ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

गोसहस्रप्रदानाख्यं सर्वपापहरं परम् ॥१॥

पुण्यां तिथिमथासाद्य युग्म^१-मन्वन्तरादिकाम् ।

^२पयोव्रतस्त्रिरात्रं स्यादेकरात्रमथापि वा ॥२॥

दानदिनात् पूर्वतिरात्रं दुग्धमालमाहारं कुर्यात्, अशक्तावेकरात्रमित्युन्नेयम् ।

लोकेशावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ।

पुण्याहवाचनं तद्वद्भोमकार्यन्तर्धैव च ॥३॥

ऋत्विग्वरुडपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

वृषं लक्षणसंयुक्तं वेदिमध्येऽधिवासयेत् ॥४॥

वृषलक्षणश्च विष्णुधर्मोत्तर उक्तम्, तद् यथा—

^३[तस्याः सुतं] परीक्षेत 'वृषः' लक्षणान्वितम् ।

उन्नतस्कन्धककुक्षं^४-मृजुलाङ्गुलकम्बलम् ॥५॥

महाकटितटस्कन्धं वैदूर्यमणिलोचनम् ।

प्रबालशफशृङ्गाग्रं सुदीर्घबलवातधिमम् ॥६॥

नवाष्टादशसंख्यैर्वा तीक्ष्णाग्रै^५-दर्शनैः शुभैः ।

मल्लिकाक्षश्च 'मोक्षव्यो गृहेऽपि धनधान्यदः ॥७॥

तथा(वि. ध. १।१४६।४७-४८) —

^६मोक्षव्यानाश्च ^७धूर्याणां भूयो वक्ष्यामि लक्षणम् ।

^८स्वस्तिकाकारशृङ्गाश्च मेघौघसदृशस्वनाः ॥८॥

1 A 'मकरारादिक'	5 A' omits च
2 I. O., A' and M. P. पयोव्रतं	6 A 'दृश्यैः
विराजं	7 I. O. योक्तव्यं, A योक्तव्यं
3 A' तन्माहूषणं for the bracketed	8 I. O. and A योक्तव्यानाश्च
portion	9 I. O. कार्वाणां, A' and V. D.
4 A वृषश्च	धार्वाणां
	10 A स्वस्तिकाकारशृङ्गाश्च

महाप्रमाणाश्च तथा मत्तमातङ्गपाभिनः ।

^१महोरस्का महोत्साहा^२ महाबलपराक्रमाः ॥६॥

शिरः कर्णौ ललाटश्च बालधिश्वरयानि च^३ ।

^४नेत्रपार्वे च कृष्णानि शस्यन्ते चन्द्रमस्त्विवः^५ ।

श्वेतान्येतानि शस्यन्ते कृष्णस्य तु विशेषतः ॥१०॥

भूमौ कर्षति लाङ्गूलं प्रसम्बस्थूलं^६ बालधिः ।

पुरस्ता^७-दुन्नतो नीचः^८ पृष्ठतश्च प्रशस्यते ॥११॥

शक्तिध्वजपताकाभा येषां^९ राजिविराजते ।

अनङ्गाहस्तु^{१०} ते धन्या वित्तजीवजयावहाः ॥१२॥

प्रदक्षिणं^{११} निवर्तन्ते स्वयं^{१२} [ये विनिवर्तिताः] ।

समुभत^{१३}-शिरोम्रीवा धन्यास्ते यूथवर्धनाः ॥१३॥

रक्तश्चाभनयनः^{१४} श्वेनवर्णो भवेद् यदि ।

शफैः^{१५} प्रबालसदृशैर्नास्ति^{१६} धन्यतरस्ततः ॥१४॥

एते धूर्याः^{१७} प्रयत्नेन^{१८} मोक्तव्या यदि वा कृपाः ।

धारिताश्च तथा^{१९} मुक्ता धनधान्यविवर्धनाः ॥१५॥ इति ।

[गोसहस्राद्विनिष्कृत्य गवां दशकमेव वा ।]^{२०}

गोसहस्रं बहिः कुर्याद् वक्षमाख्यविभूषितम् ॥१६॥

गोसहस्राद् विनिष्कृत्येति^{२१} [गोसहस्रात् पृथक्कृत्य], एतेन दशाधिकं गोसहस्रमुत्पाद्य
‘गोसहस्रं बहिः कुर्यादिति श्रुतेः ।

- 1 I. O. महीवचा, A महीरोषा
- 2 A' महोत्साहो V. D. महीह सः
- 3 A' वा
- 4 I. O. नेत्रे पार्वे
- 5 Both I. O. and A चन्द्रमस्त्विवः
- 6 A ०स्तूल०
- 7 I. O. ०दुयतो, A ०लम्बतो, V. D. ०प्र तथा
- 8 Both I. O. and A नीलः
- 9 A रजि and I. O. वाणि for राजि
- 10 A' चमदुहस, I. O. चमदुहास
- 11 A प्रदक्षिण

- 12 A' परिनिवर्तिताः for the bracketed portion
- 13 I. O. समुभत
- 14 A सग for नयनः
- 15 I. O. मधान०
- 16 A धान्यपतस्ततः
- 17 I. O. धार्या, A' धार्या, V. D. धन्या
- 18 Both I. O. and A मोक्तव्या
- 19 I. O. मुक्ता
- 20 M. P. omits the bracketed portion
- 21 A' reads the bracketed portion as गोसहस्राद्विनिष्कृत्य

सुवर्णश्चाभरणं रौप्यपादसमन्वितम् ।

अन्तः^१ प्रवेश्य दशकं वक्षमाल्यैस्तु पूजयेत् ॥१७॥

सुवर्णश्चाभरणं सुवर्णश्च^२ सुवर्णाभरणश्च । एतदाभरणं^३ गोसहस्रस्यैव, गोदशके
‘अन्तः^४ प्रवेश्ये’ [त्यादिना अ]लङ्कारान्तरश्रुतेः ।^५ अन्तः प्रवेश्य मण्डपाभ्यन्तरं^६ प्रवेशयेत्यर्थः ।

सुवर्णघण्टिका^७-युक्तं ताम्रदोहनकान्वितम् ।

सुवर्णतिलकोपेतं हेमपट्टैरलङ्कृतम् ॥१८॥

कोषेयवक्षसंवीतं माल्यगन्धसमन्वितम् ।

^८[नानारत्नमयैः शृङ्गैश्चामरैश्चोपशोभितम् ।

पादुकोपानहृद्यत्राजनासनसंयुतम् ॥१९॥]^९

गवां दशकमध्ये स्यात्^{१०} काश्चनो नन्दिकेश्वरः ।

कोषेयवक्षसंवीतो नानारत्नसमन्वितः ॥२०॥

^{११}लवणद्रोणशिखरे माल्येक्षुफलसंयुतः ।

कुर्यात् पलशतादू^{१२} सर्वमेतदशेषतः ॥२१॥

शक्तिः पलसाहस्रं^{१३} क्षितयं यावदेव तु ।

सर्वमेतदिति नन्दिकेश्वरदशोत्तरगोसहस्रसौवर्णालङ्कारादिकम् ।

गोशतेऽपि दशांशेन सर्वमेतत् समाचरेत् ॥२२॥

पुण्यकालं समासाद्य गीतमङ्गलनिःस्वनैः ।

^{१४}गोशतेऽपि दशांशेनेति गोसहस्रे यदुक्तं तस्य सर्वस्य^{१५} दशमांशेन ।

सर्वोपश्रुदकं^{१६} स्नानस्नापितो वेदपुत्रवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं गृहीतकुक्षुमाजलिः ॥२३॥

- 1 A पुरेख
- 2 I. O. गोसहस्रेव
- 3 I. O. तु
- 4 A' ति नागा for the bracketed portion
- 5 I. O. चनः
- 6 A' मण्डपायनर
- 7 A ०घण्टिका०
- 8 I. O. हेममरयुतेः, M. P. हेमरत्नमयेः
- 9 A' omits the bracketed portion
- 10 I. O. कोचनो
- 11 A मण्डप०
- 12 I. O. ०साहस्र
- 13 A omits it
- 14 Both I. O. and A' दशमि
- 15 A स for दक

नमो वो विरवमूर्तिभ्यो विश्वमातृभ्य एव च ।
 लोकाधि-^१वासिनीभ्यश्च रोहिणीभ्यो नमो नमः ॥२४॥
^२[गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति] भुवनान्येकविंशतिः ।
 ब्रह्मादयस्तथा देवा रोहिण्यः ^३पान्तु मातरः ॥२५॥
 गावो भमाप्रतः सन्तु गावः पृष्ठत एव च ।
 गावः शिरसि मे नित्यं गवां मध्ये वसाम्यहम् ॥२६॥
 यस्मात्स्वं वृषरूपेण धर्म एव सनातनः ।
^४[अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन ॥२७॥]
 इत्यामन्य ततो दद्याद् गुरवे नन्दिकेश्वरम् ।
^५[सर्वोपकरणोपेतं गोयुगलं विचक्षणः ॥२८॥]

सर्वोपकरणोपेतमिति 'छत्वाद्युपकरणसहितं नन्दिकेश्वरं,] गोयुगलं पादुकाद्युपकरण-
 सहितमित्यर्थः ।

ऋत्विग्भ्यो ^७[धेनुमेकैकं दशकाद्] विनिवेदयेत् ।
 गवां शतमयैकैकं 'तदर्धं' वाथ विंशतिम् ॥२९॥
 दश पञ्चाथ वा दद्यादन्येभ्यस्तदनुहया ।
 'नैका बहुभ्यो दातव्या यतो दोषकरी भवेत् ॥३०॥

अतः ^{१०}सर्वतः ऋत्विग्देयगवीभ्यो ^{११}द्विगुणा गावो गुरवे देयाः, ^{१२}ऋत्विग्देयैकधेनुतो
 'गोयुगलं' ^{१३}विचक्षणः' इत्यनेन गुरवे द्विगुणगवीदानधृतेः । शतार्धादिदाने त्वन्येभ्योऽपि
 शुर्वृत्विगनुहया देयाः ।

बहुपस्त्वेकस्य दातव्याः ^{१४}भीमतारोग्यवृद्धये ।

पयोव्रतः पुनस्तिष्ठेदेकाहं ^{१५}गोसहस्रदः ॥३१॥

1 A 'वासिनीभ्यश्च, I. O. 'वासिनीभ्यश्च	8 A 'तद्द्वं'
2 A गवां भागप्रतिष्ठति for the bracketed portion	9 A नैको
3 A दश	10 A सत्यं
4 A omits the bracketed portion	11 I. O. 'नवीभ्योऽपि
5 A omits the bracketed portion	12 I. O. 'ऋत्विग्देयैकं, A' ऋत्विग्देयैकं
6 I. O. 'दद्याद्गुणं'	13 A गोयुगलं
7 A reads the bracketed portion as धेनुमेकैकं दश वा	14 Corrected from M. P. A. B and I. O. नीमदारोग्यं
	15 A 'देकाहं' सहस्रदः

गोसहस्रं दत्त्वा तद्दिने दुग्धमावाहारो भवेदित्यर्थः ।

भावयेच्छृणुयाद्वापि महादानानुकीर्तनम् ।

तद्दिनं ब्रह्मचारी स्याद् य इच्छेद् विपुलां धियम् ॥३२॥

तद्दिने च ^१महादानप्रस्थं शृणुयात्, ^२[अन्यान्यपि श्रावयेत् ।] ^३यदा विपुलश्रीकामो
 भवति, तदा तद्दिनं ब्रह्मचर्यमाचरेदित्यर्थः ।

अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो भवेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः ॥३३॥

विमानेनार्कवर्णेन किङ्किनीजालमालिना ।

सर्वेषां लोकपालानां ^४[लोके सम्पूज्यते] सुरैः ॥३४॥

प्रतिमन्वन्तरं तिष्ठेत् पुत्रपौत्रसमन्वितः ।

सप्तलोकानतिक्रम्य ततः शिवपुरं व्रजेत् ॥३५॥

शतमेकोत्तरं तद्वत् पितृणां ^५तारयेद् बुधः ।

मातामहानां तद्वच्च पुत्रपौत्रसमन्वितम् ^६॥३६॥

यावत् ^७कल्पशतं तिष्ठेद्वाजराजो भवेत् पुनः ।

अश्वमेधशतं कुर्याच्छिवध्यानपरायणः ।

वैष्णवं योगमास्थाय ततो मुच्येत बन्धनात् ॥३७॥

^८पितरश्चाभिनन्दन्ति ^९[गोसहस्रप्रदं सुतम्] ^{१०} ।

^{११}अपि स्यात् ^{१२}स्वकुलेऽस्माकं पुनो दीहित एव वा ॥३८॥

गोसहस्रप्रदो भूत्वा ^{१३}[नरकादुद्धरिष्यति ॥

तस्य कर्मकरो वा स्यादपि द्रष्टा तथैव च ।

संसारसागरादस्माद् योऽस्मान् सन्तारयिष्यति ॥३९॥

1 A महादानविधियम्	7 A कल्पशतं
2 I. O. omits the bracketed portion	8 A पितरश्चापि नन्दन्ति
3 A तदा	9 A गोदाने only for the bracketed portion
4 A 'लोकपालः पूज्यते for the bracketed portion	10 I. O. शुभं
5 A तारयेद्बुधः	11 Corrected from M. P. A. B and I. O. चक्षुः
6 A and M. P. 'समन्वितः	12 I. O. सुकुले
	13 A 'नरक' only for the bracketed portion

इति पठति य एतद् गोसहस्रप्रदानं

सुर-भवनमुपेतः संस्मरेद् वाच परयेत् ।

अनुभवति मुदं ^१[वा मुच्यमानो] निकामं

प्रहतकलुषभावः सोऽपि यातीन्द्रलोकम् ॥४०॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुत्पन्नगोसहस्रमहादानदानेच्छ-^२स्तुलापुरुषलिखितं सङ्गचर्म-^३मयडाल-
सन्नाह-तुला-^४स्थापनीयहरिप्रतिमा-^५सालङ्कारतुला-हस्तमात्र-^६प्रतिमावहिः ^७‘सर्वे’ सम्भारम्,
अधिकत्वेन दशाधिकाः सहस्रं गास्तथोक्तलक्षणयुतं वृषभेकं, ^८‘गोदशकृष-^९’[पूजार्थं] प्रत्येकं
वस्त्रं] पूजोपकरणञ्च, पलशतोपरिपलसहस्रस्यपर्यन्ताभिमतस्तुवर्णघटितानि ^{१०}यथेच्छनाना-
^{११}रत्नालङ्कृतनन्दिकेश्वरं, [गोदशकालङ्कारार्थं] घण्टिका-^{१२}तिलक-ललाटपट्टाभिमत-^{१३}रत्न-
सञ्चित-^{१४}युगानाञ्च दश स्थानानि^{१५} गोसहस्रालङ्कारार्थञ्च ^{१६}युगाभीष्टतिलकाय-
सङ्काराणां सहस्रं स्थानानि, तथा गोदशकालङ्कारार्थं ताम्रदोहन-कोषकारतन्तुकर्पटचामराणां
दश स्थानानि. नन्दिकेश्वर-दशोत्तरगो-^{१७}[सहस्रवृषाणां] पूजार्थम् ^{१८}अलङ्कारार्थञ्च बहुतर-
गन्धमात्यसामग्रीं, ^{१९}गोदशकपार्श्वस्थापनार्थञ्च काष्ठमय-^{२०}पादुकायुगोपानद्द्युगच्छत्रकांस्य-
भाजनासनानां ^{२१}दश स्थानानि, गोसहस्रालङ्कारार्थं वस्त्रयुगसहस्रम् अमीष्टपरिमाणरौप्यसुर-
चतुष्कसहस्रञ्च, नन्दिकेश्वरालङ्कारार्थं कौषेयवस्त्रं, नन्दिकेश्वरारोपणार्थं लवण-^{२२}[द्रोणं ततः]

1 Corrected from M. P. I. O.
वा वाच्यमानो and A' वाच्यमानो for
the bracketed portion

2 A omits दागिच्छ

3 I. O. मयाज्ज, A मयाचनु for
मयडाह

4 Both I. O. and A add पुन
after तुला

5 A omits सालङ्कार

6 A तुलावहिः

7 A omits सर्वे

8 I. O. नोदक

9 A omits the bracketed por-
tion

10 I. O. वयेट

11 A omits रत्न

12 I. O. गोदशकालङ्कारार्थं घण्टिका

13 I. O. omits न

14 I. O. ०२२

15 A' गोदशकालङ्कारार्थं दशसंख्यघण्टिका...
यङ्गयुगानि for the bracketed-
portion

16 I. O. मय

17 A' सङ्कारार्थं for the bracketed
portion

18 A' अलङ्कारार्थं

19 A नोदक

20 A' omits पादुका

21 A omits दश

22 A' द्रोणम् for the bracketed
portion

पार्श्वस्थापनार्थमिच्छुं यथेष्टं फलानि, यजमानस्नानार्थं ^१सर्वोषधिविचोत्पाद्य, तुलापुरुषोक्त-
मयानामन्यतमस्य ^२पूर्वचतुर्थदिने प्रातः कृतनित्यो यजमानः शुचिर्होतृदक-^३पूर्णताम्रपाल
उदङ्मुखः सकल्पयेत् ।

॥ मत्स्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादानकर्म ^४[कर्तुम् अथादिदिनचतुष्टयं] गोसहस्रमहादान-
प्राच्योदीच्याङ्ग-^५भूतं दुग्धमासाहारमह' करिष्ये । अशक्तौ तु ^६[दानपूर्वदिन एव] पयोव्रतो
भवेत् । तदा] पूर्वदिन एव प्रातः सकल्पः^७ । वाक्ये ^८च ^९दिनचतुष्टयपदस्थाने दिनद्वय
मिति निवेशो विशेषः । गुर्वृत्विग्जापकास्तु दानदिनपूर्वतरदिने तुलापुरुषवद् हविष्यभोजनादि
कृत्वा, निवेदनसकल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने गोसहस्र^{१०}पदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं
महत्पञ्च ^{११}कुर्युः । अपरदिने यजमानः तुलापुरुषवद् गोविन्दाद्याराधनादि-मधुपर्कदानान्तं
गोविन्दा-^{१२}सर्वेन ब्राह्मणानुज्ञापन-^{१३}दानसकल्प-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु^{१४} तुलापुरुषपद-
स्थाने गोसहस्रपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्जापका ^{१५}[उपवसेयुः, यजमानस्तु क्षीर]-
^{१६}काश्राहारो भवेत् । अपरदिने ^{१७}[कृतनित्या यजमानादयः]-स्तुलापुरुष-^{१८}[वदन्निस्थापनमदि
मध्यब्राह्मणवाचनान्तं] कर्म यथायथं कुर्युः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-
^{१९}प्रथममुत्सन्धाय ^{२०}सर्वेत्तानुप्रातम्यम् ।

1 A सर्वोषधिकादुद्भिद्यति तस्य जपो वा
स्यादि द्रष्टा तथेव च । संस्मरसागरा-
दस्मान् संभविति । इति पठति य एतद्-
गोसहस्रमहादानं । अथिषं

2 A omits त्व

3 A omits पूर्व

4 I. O. omits च

5 A स च चतुष्टय for the bracke-
ted portion

6 A ०२२

7 A omits चर्च

8 A' पूर्वदिने पयोव्रतव्रता for the
bracketed portion

9 I. O. omits एव

10 Both I. O. and A सहस्र

11 I. O. omits it, A तु

12 A स चतुष्टयस्थाने

13 A' omits च

14 I. O. कुर्यात्

15 A ०२२

16 I. O. omits दान

17 A omits तु

18 A तुलापुरुष for the bracketed
portion

19 I. O. नाहारी

20 A कृतनित्यो यजमान for the brac-
keted portion

21 A वदादि मध्यब्राह्मणवाचन' for the
bracketed portion

22 A ०२२मनुसन्धाय, I. O. ०२२मन

23 A omits सर्वे

तत ऋत्विजः पूर्वघटितं नन्दिकेश्वर-^१ [मानोय, दशाधिकं गोसहस्रं सवृषञ्चत्ताभ्य, वृषं प्रधान]-वेधां लिखितचक्रोपरि स्थापयित्वा ततपार्श्वे लवणद्रोण-^२ राशिमारोप्य, तदुपरि [नन्दिकेश्वरमारोप्य, कौषेयवस्त्रेणाच्छाद्य, ततपार्श्वे माल्येक्षुफलानि यथेच्छमारोपयेयुः] । ततः ^३ [पूर्वानीतदशाधिक]-गोसहस्राद् गोदशकमुत्कृष्टं पृथक् कृत्वा, "गोसहस्रं" [मण्डपबहिः वज्रमाल्यसौवर्ण]-श्रृङ्गलिलाद्यभिमताभरणै रौप्यसुरैश्चालङ्कारयेयुः^४ । गोदशकन्तु मण्डपं प्रवेश्य नन्दिकेश्वरवेष्टनेन स्थापयेयुः ^५ उक्तालङ्कारैश्चालङ्कारयेयुः । ततपार्श्वे चोक्तपादुका-
शुपकरणानि स्थापयेयुः । ततो यजमानस्तद्गोदशकम् अभोष्टवज्रमाल्यादिभिः पूजयेत् । तत ऋत्विजो ^६ [मङ्गलगीततूर्यवन्दिषोषेषु सत्सु], कुराडसमीपस्थ-^७ [कुम्भचतुष्टयजलं सर्वौषधिमिश्रं कृत्वा, तेन] यजमानं ज्ञापयेयुः ।

ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो ^८ धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय 'नमो वो विश्व-
मूर्तिभ्य' इत्यादि—'पाहि सनातन' इत्यन्त-मन्त्रान् पठित्वा, दश गाः प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पा-
ञ्जलिना च यित्वा, गोसहस्रं वृषं नन्दिकेश्वरश्च गन्धमाल्यादिभिरभ्यर्च्य गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो
दद्यात् । ^९ [तद् यथा—३०] अथ यथासम्भवगोलनाभ्यो गुरुत्विकप्रमुखब्राह्मणेभ्यो
मत्स्यपुराणोक्तगोसहस्रमहादानं^{१०} दानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थया ^{११} एता
वृषकाञ्चन- ^{१२} रत्नालङ्कृत-लवणद्रोणशिखरारोपित-कौषेयवस्त्राच्छादित-^{१३} [फलमाल्येक्षुसहित-
नन्दिकेश्वरसहित-सोषणैर्घण्टिका-तिलक-ललाटपट्ट रत्नखचितश्रृङ्गयुगालङ्कृत-कौषेयवस्त्राच्छादित-
माल्यगन्धसमन्वित-चामरोपशोभित-पार्श्वन्यस्त]-पादुकायुगोपानद्युग-च्छन्न-भाजनासन-^{१४} गो-
दशकसहिता ^{१५} वज्रमाल्यभूषिताः सुवर्णश्रृङ्गाः सुवर्णभरणा रौप्यपादाः सहस्रं गा ददानि ।

- 1 A दानाय दशाधिकं नञ् for the bracketed portion
- 2 A omits पाहि
- 3 A नन्दिकेश्वरं यथेष्टमारोपयेयुः for the bracketed portion
- 4 A पूर्वोक्त for the bracketed portion
- 5 I. O. गोसहस्रं
- 6 A तुवर्णं only for the bracketed portion
- 7 A ०३२२५, I. O. ०३२२५
- 8 A चलादौ
- 9 A मङ्गलतूर्यघोषे for the bracketed portion

- 10 A कुम्भचतुष्टयसर्वौषधिमिश्रजलेन for the bracketed portion
- 11 A परिचितालङ्कारः
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A omits दान
- 14 A एतद्
- 15 A omits रत्न
- 16 A omits the bracketed portion
- 17 A त्रीदश
- 18 A वज्राणि माल्यभूषिताः

प्रतिग्रहोत्तारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'गाव एता रुद्रदेवताः' इत्युक्त्वा, यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—३० अथ कृतै-
तदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि रत्नानि च^१ ददानि ।
ब्राह्मणाः स्वस्तीत्युक्त्वा यथायथं गाः पुच्छेषु गृहीयुः । यद्वा गुरुत्विग्भ्य एव दद्यात् । तत
दानवाक्ये ३० अयामुक्तसगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तेवासुकामुक्ताश्चाध्यायिभ्योऽमुकामुक्तेवशर्मभ्यो
युष्मभ्यं फलपुष्पोपशोभितपञ्चवर्णवितानकसहिता इति च^२ निवेशो विशेषः । तत च सोप-
करणनन्दिकेश्वरसहितं गोयुगं^३ गोशतद्वयश्च गुरवे देयम् । ^४ [शेषे ऋत्विजां समो विभागः ।]
ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं, दीनानाथादितर्पणं, पुण्याहादिवाचनम्,
उक्तकमेव ब्राह्मणेभ्यो विभज्य गोसहस्रप्रतिपादनश्च कुर्यात् । ततस्तद्दिनं बन्धुसहितो महा-
दानविधिग्रन्थं श्रुत्वा दुग्धमावाहारस्तिष्ठेत् । निपुलश्रीकाम-^५ [स्तु तद्दिनं] ब्रह्मचर्यमाचरेत् ।
नन्दिकेश्वरसहितगो-^६ शतदाने तु गोदशकस्थाने गोरेका, पूर्वघटितनन्दिकेश्वरालङ्कारादि-
ध्वर्णदशमभागसुवर्णेन नन्दिकेश्वरालङ्कारादिघटनम् । तदा ^७ च ^८ मण्डपाभ्यन्तरप्रवेशिताया
गोरेकत्वेन विभागासम्भवात् ^९ 'स्वल्पेष्वि'ति पूर्वोत्तरदानयोः श्रुतेः, अस्य ^{१०} सन्दर्शपाठाच्च
गुरवेव ब्रह्माण्डदानवत् ^{११} सर्वं कुर्यात् ।

इति गोसहस्रमहादानं ^{१२} समाप्तम् ।

- 1 I. O. च before रत्नानि
- 2 A omits it
- 3 I. O. गोयुगं
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A तत्तिकादिनं
- 6 A ०३२२५ दाने
- 7 A omits it
- 8 A मङ्गलपास्याकारप्रवेशं
- 9 I. O. स्वल्पेष्वि
- 10 A सङ्कलपाठाच्च
- 11 A omits it
- 12 I. O. omits it

अथ कामधेनुमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२७६ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि ^१ [कामधेनुविधिं परम्]
 सर्वकामफलं नृणां महापातकनाशनम् ॥१॥
 लोकेशावाहनं तद्वन्द्योमकर्माधिवासनम् ।
 तुलापुरुषवत् कार्यं ^२ कुण्डमण्डपवेदिकम् ॥२॥
 सप्तपञ्चेकमिवत् ^३ कुर्याद् गुरुरेव समाहितः ।
 काञ्चनस्यातिशुद्धस्य ^४ [धेनुं वत्सम्] कारयेत् ॥३॥
^५ [धेनुं वत्सञ्चेत्यनेन] धेनुवर्धोपात्तसुवर्णेनैव ^६ स्वेच्छया ^७ वत्सकल्पनमुक्तम् ।
 उत्तमा पलसाहस्रा ^८ तदधेनं तु मध्यमा ।
 कनीयसी तदधेनं कामधेनुः प्रकीर्तिता ॥४॥
 शक्तिस्त्रिपलाद्दुर्गमशक्नोऽपीह कारयेत् ।
 वेद्यां कृष्णाजिनं न्यस्य शुद्धप्रस्थसमन्वितम् ॥५॥
^९ [न्यसेदुपरि तां धेनुं महारत्नैरलङ्कृताम् ।]
^{१०} कुम्भाष्टकसमोपेतां ^{११} नानाफलसमन्विताम् ॥६॥
 महारत्नैरुत्कृष्टरत्नैः ।
 तथाष्टादशधान्यानि समन्तात् परिकल्पयेत् ।
 हस्तु ^{१२} दण्डाष्टकं ^{१३} तद्वन्नानाफलसमन्वितम् ।
 भाजनं चासनं तद्वत्ताम्रदोहनकं तथा ॥७॥

- 1 A कामधेनुपरापरं for the bracketed portion
- 2 A कुण्डं मण्डपवेदिकं
- 3 A कार्यं
- 4 A धेनोर्धेनस्य
- 5 A धेनोर्धेनस्य स्वेन
- 6 A स्वेद्याया
- 7 A वत्सकल्पनं कुर्याद् गुरुरेव I. O. वत्सकल्पयुक्तं

- 8 A साहस्री
- 9 A omits the bracketed portion
- 10 I. O. कुम्भाष्टकं
- 11 A नारायणसमन्वितं
- 12 A दण्डाष्टकं
- 13 A तद्वत् नारायणसमन्वितं

कौषेयवस्त्रद्वय- [संप्रयुक्तां]

दीपातपत्ताभरणाभिरामाम् ^२ ।

सचामरां ^३ कुण्डलिनीं सघण्टां

^४ गायत्रिका-पादुका-रीप्यपादाम् ॥८॥] ^५

^६ गायत्रिका अक्षमालां ।

रसैश्च सर्वैः परितोऽभिजुष्टा ^{१०}

हरिद्रया पुष्पफलैरनेकैः ।

अजाजि- ^{११} कुस्तुम्बुरुशर्कराभि-

र्वितानकञ्चोपरि पञ्चवर्णम् ॥९॥

रसैः सर्वैरिति लवणादिभिः षड्भिः । अजाजी [जीरकः ^{१२}] कुस्तुम्बुरुधान्याकम् ^{१३} ।

ज्ञातस्ततो मङ्गलवेद्योवैः

प्रदक्षिणीकृत्य सपुष्पहस्तः ।] ^{१४}

आवाहयेतां गुडधेनुमन्त्रैः ^{१५}

द्विजाय दद्यादथ दर्भपाणिः ॥१०॥

बहुतरमत्स्यपुराणपुस्तकेषु गुडधेनुमन्त्रैरिति पाठदर्शनात् गुडधेनूक्त- 'या लक्ष्मी' रित्यादि-

^{१६} [मन्त्रपाठोऽत्रत्य] मन्त्रपाठश्चात्र कर्तव्यः । द्विजाय दद्यादिति श्रुतेः ^{१७} कृतस्त्वैव कामधेनुर्गुरवे देया, ऋत्विग्भ्यस्तु दक्षिणामात्रम् ^{१८} ।

1 I. O. संप्रयुक्ता

2 I. O. भरणाभिरामा

3 I. O. सचामरा

4 I. O. कुण्डलिनी

5 I. O. सघण्टा

6 I. O. गायत्रिका

7 I. O. रीप्यपादा

8 A reads the bracketed portion as संयुक्तानि सौच्यं मालिका पादुका रीप्यपादाद

9 I. O. गायत्रिका, A गायत्रिका

10 Both I. O. and A अजुष्ट

11 A कस्तुरि

12 I. O. जीरकं

13 I. O. धान्याकं

14 A रक्त only for the bracketed portion

15 A अक्षं, M. P. सुवर्णोक्तमन्त्रं

16 Both I. O. and A omit the bracketed portion

17 Both I. O. and A कृतस्त्वैव

18 I. O. आवाहये, A आवाहये

१ त्वं सर्वदेवगण-^१ [मन्दिरमभूता
विरवेधरि लिपय]-गोदधिपर्वतानाम् ।
२ त्वहान-^२ शस्त्रशकलोकृतपातकौघः
प्राप्सोऽस्मि निर्द्वितीयतीव पराममामि ॥११॥
लोके मयेप्सित-^३ कलानुविधायिनी त्वा-
मासाय को हि [भवद्भुजमुपैति मर्त्यः]^४ ।
संसारदुःखशमनाय [यत्स्य कर्म]^५
त्वां कामधेनुमिति देवगणा वदन्ति ॥१२॥
ग्रामन्म्य शीलकुल-^६ रूपगुणान्विताय
विप्राय मः कनकधेनुमिमां प्रदद्यात् ।
प्राप्नोति धाम स पुरन्दरदेव-^७ जुष्टं
कन्यागणैः परिवृतं^{१०} पदमिन्दुमौलेः^{११} ॥१३॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजात^{१२} कामधेनुमहा^{१३} दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं खड्गचर्म^{१४} मय-
ढालसन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला^{१५} हस्तप्राह्यप्रतिमावद्भिः^{१६} सर्व-^{१७} सम्भारम्,
अधिकत्वेन सुवर्णपलसहस्रनिर्मिता^{१८} सुतमां—सुवर्णपलशतपञ्चकनिर्मितां मध्यमां—सुवर्णसार्द्ध-
पलशतद्वयनिर्मितां कनीयसीम्—^{१९} अशक्नो पललयाद्भु^{२०} यथाशक्नुवपात्सुवर्ण-^{२०} [घटिताम्

- 1 Both I. O. and A' omit it
- 2 A' omits the bracketed portion.
- 3 A त्वहान, I. O. त्वं
- 4 A omits मर्त्य
- 5 A कलानुविधायिनी
- 6 A तत्तद्वदुपैतिमर्त्यः
- 7 I. O. यतः सन्नाह, A' तत्तद्वदुपैति
- 8 A' मयः
- 9 A धाम for देव
- 10 I. O. and M. P. परिवृतः
- 11 A' मित्वानीति

- 12 I. O. कामा
- 13 A दाने for दानदाने
- 14 I. O. यजमान and A यजमान for यजमान
- 15 I. O. मयः
- 16 I. O. यजमानप्रतिमावद्भिः, A यजमानप्रतिमावद्भिः
- 17 A' यजमानप्रतिमावद्भिः
- 18 A' अधिकतं
- 19 यजमानः
- 20 A' घटितवस्तुतत्तत् for the bracketed portion

उत्कृष्ट]-रत्नालङ्कतां [सर्वतसा धेनुं], धेनुवस्थापनार्थं कृष्णाजिनं गुडप्रस्थश्च, धेनुवलङ्कर-
णार्थं यथेष्टसुवर्णघटितचन्द्रतिलक-ललाटपट्टिका-कुण्डलयुग-^१ वरदा-रौप्यसुर-^२ [चतुष्टय-
स्फाटिकाश्च]-माला-वमराणि, धेनुवाच्छादनार्थं कौषेयवस्त्रयुगं, धेनुपार्श्वस्थापनार्थं
कुम्भाष्टकातिप्रचुरनाना-^३ कलाष्टादसधान्येन्दुदण्डाष्टक—कांस्यभाजनासन—ताम्रदोहन—दीप-
सामग्री-च्छत्रपादुकायुगानि, धेनुवप्रतः स्थापनार्थं मधुरादिरसषट्क हरिद्रानानाविध-^४ पुष्पाह्व-
सामग्री-जीरक-धान्याक-शर्कराश्चोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धं त्विग्यजमानजापकाः तुलापुरुष-
वद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हिएयकामधेनुपदं
प्रक्षिप्य निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने ^{१०} च यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दाद्या-
राधनादि-^{११} मधुपर्कदानान्तं गोविन्दा-^{१२} धर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्पपुराहादिवाचन-
वरण-वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरस्यकामधेनुपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुद्धं त्विग्यजमान-
जापका उपवसेयुः ।

अपरदिने च कृतनित्या^{१३} तुलापुरुष-^{१४} वदमिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं
कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुष-^{१५} ग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत
श्रुत्वजः सर्वतसा धेनुं प्रधान-^{१६} वेदीमध्यलिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि गुडप्रस्थं
निधाय तत्वारोप्य, पूर्वोक्तालङ्कारैरलङ्कृत्य, कौषेयवस्त्रयुगेनाच्छाद्य, धेनुपार्श्वे ^{१७} पूर्णकुम्भाष्टकं
^{१८} [नानाविधफलानि अष्टादशधान्यानि] ^{१९} बहुनानाविधफलमिन्दुदण्डाष्टकं कांस्यभाजन-

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A यथेष्टसुवर्णवाच्यं
- 3 A यथेष्ट
- 4 I. O. पञ्चा
- 5 I. O. चतुष्पाटिकाश्च, A चतु-
स्फाटिकाश्च
- 6 I. O. adds कृष्णाजिनं before
this
- 7 A omits पञ्चा
- 8 I. O. पुष्पाह्वानम्
- 9 A कुर्यात्

- 10 I. O. omits it
- 11 A वरदा
- 12 A रौप्यवाच्यं
- 13 A कृतनित्यं
- 14 A omits च
- 15 A वद
- 16 A omits वेदी
- 17 I. O. omits पूर्व, A च before
पूर्व
- 18 I. O. नानाविधधान्यानि for the
bracketed portion
- 19 I. O. वद, A वद

'पीठिका-ताम्रदोहन-दीप-च्छल-पादुका'-युगान्यारोपयेयुः । धेन्वप्रत्यक्षं मधुरादिरसपटुं हरिद्रा^१ नानाविधपुष्पाणि^२ नानाविधफलानि^३ [जीरकं धान्याकं शर्कराञ्च स्थापयेयुः ।

ततो] 'मङ्गलगीतवाद्यवन्दिषाषेण' सतसु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन स्वस्ववेदोक्ताभि-
'वेचनिकमन्त्रैर्यजमानं आपयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमास्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः
कुशहस्तः पुष्पाञ्जलिमादाय^४ [कामधेनुं प्रदक्षिणीकृत्य] 'या लक्ष्मा' रित्यादि^५ [मन्त्रैः 'त्वं
सर्वदेवगणे'त्यादि-] 'देवगणा वदन्ती'^६ [त्यन्त-मन्त्राभ्यामामन्त्र्य] 'पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुरवे
दद्यात् । तद् यथा—ॐ अवाप्तुकसगोत्राय अमुकवेदामुक्तास्त्राध्यायिने अमुकदेवशर्मणे
शुभं भवतस्यपुराणोक्तहिरण्यकामधेनुमहादानदान^७ फलप्राप्तिकामोऽहम् एतां कृष्णाजिन-
न्यस्तगुडप्रस्थारोपितामुत्कृष्टरत्नसौवर्णचन्द्रतिलकललाटपट-कुण्डलयुग-धरटा-रोप्यखुर-स्फाटिका-
लमाला चामरालङ्कृतो^८ १५ कौशेयवस्त्रयुगाच्छादितां^९ १६ [पूर्णकुम्भाष्टक-नानाफलाष्टादशधान्य-
फलसहितेक्षुदण्डाष्टक-कांस्यभाजनासन-ताम्रदोहन-दीपच्छल-पादुकायुग-सर्वरस-हरिद्रा-नाना-
विध पुष्प-फल-जीरक-धान्याक-शर्करायुतां] पञ्चवर्ण-वितानकसहितां^{१०} १७ सवत्सां हिरण्य^{११}-
कामधेनुं ददानि । गुरुः स्वस्त्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्यकामधेनुरियं विष्णुदेवतेत्युक्त्वा
यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरुत्विगभ्यो दक्षिणां दद्यात् । ॐ अथ कृतैतद्दान-
१२ [कर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमह] दक्षिणाम् २० इयदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि ।
स्वस्त्येति ब्राह्मणा ब्रूयुः । गुरुस्तु २१ स्वस्त्यनन्तरं २२ [धेनुं पुच्छे] गृहीयात् । ततो यजमान-

- 1 A पठिका
- 2 I. O. पादुक
- 3 A धेनुप्रत्यक्षः
- 4 Both I. O. and A हरिद्रा
- 5 A नानाविधपुष्पाणि च सामग्री
- 6 A omits it
- 7 A जीरकधान्याकशर्कराचारोष for the bracketed portion
- 8 A omits it
- 9 I. O. वेचनमन्त्रैः
- 10 I. O. omits the bracketed portion
- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. लक्ष्मणाभ्यामामन्त्र्य and A लक्ष्मं पठित्वा for the bracketed portion

- 13 I. O. प्रदक्षिणीकृत्य before this and A reads this as कामधेनुं पुष्पाञ्जलिना संपूज्य
- 14 A omits one दान
- 15 A omits it
- 16 I. O. omits the bracketed portion
- 17 A सवत्सां
- 18 A omits हिरण्य
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 A दद्यात्पुत्तियोग्यां
- 21 I. O. स्वस्त्यनन्तरं
- 22 A धेनुं पुच्छे for the bracketed portion

स्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा दीनानाथादींस्तर्पयित्वा ब्राह्मण-स्वस्तिवाचनञ्च कृत्वा,
स्वरा^१ [गुरवे कामधेनुं प्रतिपादयेत्] । पल्लयाद्गुरुं यथाशक्ति स्वल्पमहा-दानदाने तु
'गुरवे स्वगृहोक्तविधिना' सर्वं ब्रह्माण्डवत् कुर्यात् ।

इति हिरण्यकामधेनुमहादानं समाप्तम् ।

- 1 Both I. O. and A omit स्वस्ति
- 2 I. O. कामधेनुं दद्यात् for the bracketed portion
- 3 A omits दान

- 4 Both I. O. and A गुरवे
- 5 A omits it
- 6 I. O. omits it

[तथा हिरण्याभ्यमहादानम् ।]^१ (मत्स्यपुराणम्—२५०अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि हिरण्याभ्यविधिं परम् ।
यस्य प्रसादाद् भुवने अनन्तं फलमश्नुते ॥१॥
पुर्यां तिस्रिंशत्साय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
लोकेरावाहनं कुर्यात् तुलापुरुषदानवत् ॥२॥
श्रुत्वा कर्मणः सन्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।
स्वल्पे-^२[कामिवत् कुर्याद्धेम]-वाजिमखं बुधः ॥३॥
स्थापयेद्वेदिमध्ये तु कृष्णाजिनं^३ तिलोपरि ।
कौशेयवस्त्रसंवीतं कारयेद्धेमवाजिनम् ॥४॥
शक्तिस्त्रिपलाद्दुर्मासहस्रपलाद् बुधः ।
पादुकोपानहच्छत्रचामरासनं^४ भाजनैः ॥५॥

उपेतमिति सम्बन्धः ।

पूर्णकुम्भाष्टं^५ [कोपेतं माल्येक्षु]-फलसंयुतम् ।
शय्यां सोपस्करां तद्वद्धेममार्तण्डसंयुताम् ॥६॥

सोपस्करां मशकवारणी-^६[^{१०}गेण्डूक-दीपिका-पीठ-पादुकाव्यजनादिकलोक-प्रसिद्धोपकरणा-
न्विताम् ।]^{११}

ततः सर्वाधिष्ठानस्नापितो वेदपुङ्गवैः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रं^{१२} गृहीतकुसुमाञ्जलिः ॥७॥

नमस्ते सर्वदेवेश वेदाहरणलम्पट ।

वाजिरूपेण मामस्माद् पाहि संसारसागरात् ॥८॥

1 A omits the bracketed portion

2 I. O. भवने, A गृहवाते

3 A अनन्त, M. P. चामरा

4 A •मशकवारणी•

5 A व व कुक्षीसुधेवं for the bracketed portion

6 I. O. and M. P. कृष्णाजिन

7 I. O. •चामरासनं•

8 A कौशेयवास्त्रं for the bracketed portion

9 A omits it

10 A गण्डूक

11 I. O. and B गण्डूकादियुतां for the bracketed portion

12 A •मन्त्रं•

त्वमेव सप्तधा भूत्वा क्षन्दोरूपेण भास्करम्^१ ।

यस्माद् भ्रामयसे^२ लोकानतः पाहि सनातनं^३ ॥९॥

एवमुच्चार्य गुरवे तमश्वं प्रतिपादयेत् ।

दत्त्वा पापक्षयाद्भानोलोकमाप्नोति शश्वतम् ॥१०॥

गोभिर्विभवतः सर्वा-^४वृत्तिजन्माणि पूजयेत् ।

सर्वेषां^५-सोपकरणं गुरवे विनिवेदयेत् ॥११॥

^६अत्योपकरणम् अथोपकरणम्, निरुक्ते अश्ववाचित्वेना-^७सशब्दस्योक्तेः ।

सर्वं शय्यादिकं^८ दत्त्वा भुजोत्तातैलमेव हि ।

पुराणश्रवणं तद्वत् कारयेद्भोजनादिकम् ॥१२॥

पुराणश्रवणं मत्स्यपुराणादिश्रवणम् । भोजनादिकं^९ [ब्राह्मणभोजनं वस्त्रदानादिकम् ।]

इमं हिरण्याभ्यविधिं करोति यः

पुर्यां समासाय दिनं नरेन्द्र^{१०} ।

विमुक्तपापः स पुरं मुरारेः^{११}

प्राप्नोति सिद्धे^{१२}-रमिपूजितः सन् ॥१३॥

इति पठति य इत्थं हेमवाजिप्रदानं

सकलकलुषमुक्तः^{१३} [सोऽश्वयुक्तेन भूयः ।

कनकमयवि] मानेनार्कलोकं^{१४} [प्रयात-

स्त्रिदश]-पतिवधुभिः पूज्यते योऽथ परयेत् ॥१४॥

यो वा शृणोति पुरुषोऽल्पधनः स्मरेद्वा

हेमाश्वदानमभिनन्दयतोह लोके ।

1 A भास्करः; M. P. भास्कर

2 I. O. भ्रामयन्, A चामरासे, M. P. भास्करसे

3 A सनातनः

4 A •वृत्तिजन्माणि

5 A यो and I. O. रो for लो

6 Both I. O. and A चाद्योपकरणम्

7 I. O. •सशब्दस्योक्तेः; A •सशब्द-
लोक्तत्वात्

8 I. O. omits it

9 Both I. O. and A ब्राह्मण
भोजनादिकं वस्त्रादिकम् for the
bracketed portion

10 I. O. नरेन्द्र; A नरेन्द्र

11 Both I. O. and A मुरारे

12 A सिद्धिः

13 A omits the bracketed portion

14 A and M. P. प्रयाति त्रिदश for
the bracketed portion

सोऽपि प्रयाति ^१हृत्कर्ममशुद्धदेहः

स्थानं पुरन्दर-^२महेश्वरलोकजुष्टम् ॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातहिरण्याश्वमहा-^३दानदानेच्छः^४ तुलापुरुषलिखितं खन्त्र-चर्म-^५मय-
कालसमाह-^६तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^७सालङ्कारतुला-हस्तप्राग्वदेवताप्रतिमा-^८ऋत्विग्दक्षिणावहिः
सर्वैर्मन्त्राभारम्, अधिकत्वेन ^९पलत्रयादृद् पलसहस्रावधमोष्टयुवर्णेन घटितमखं, तदधः-
स्थापनार्थं कृष्णाजिनं तिलाभं, ^{१०}अध्याच्छादनार्थं ^{११}कौषेयवस्त्रम्, ^{१२}अश्वपार्श्वस्थापनार्थं
^{१३}पादुकायुगोपानदयुग-च्छत्र-चामरासन-^{१४}कांस्यभाजन-^{१५}[कुम्भाष्टकेक्षुफलानि, यथोपकल्पितो-
पस्करयुतां] शय्यां, तत ऊर्ध्वं स्थापनार्थं यथेष्ट-^{१६}हेम-^{१७}पत्तोत्खाटितसूर्यप्रतिमां प्रचुर-^{१८}माल्या-
र्जनसामग्रीम्, ऋत्विग्भ्यो दक्षिणार्थमभिमत्तसंख्या गाः, यजमान-^{१९}अपनार्थं सर्वौषजि-^{२०}श्रोत-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने गुरुत्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषव-
द्विष्यभोजनादि^{२०} कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्योस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपदं प्रक्षिप्य
निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च यजमानः पूर्ववद् गोविन्दाद्याराधनादि मधुपर्क-
^{२१}[दानान्तं कर्म] गोविन्दाद्यभ्यर्चन^{२२}ब्राह्मणानुज्ञापन^{२३}दानसङ्कल्प-पुरयाहादिवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्याश्वपदं ^{२४}प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुरुत्विग्यजमानजापका
उपवसेयुः । अपरदिने च तुलापुरुष-^{२५}वदभिस्थापनादि मध्यब्राह्मण-^{२६}वाचनान्तं कर्म यथायथं
^{२७}कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुप्रातव्यम् ।

- 1 I. O. कृत-
- 2 A च for नक्षत्र
- 3 Both I. O. and A omit दान
- 4 A -दानेषु
- 5 I. O. -चवाङ्म, A -मवाङ्म
- 6 I. O. च. A' सुकायवध for तुला
- 7 Both I. O. and A सर्व-
- 8 A पञ्चपादेषु
- 9 A तदध-
- 10 Both I. O. and A आच्छादनार्थं
- 11 I. O. कौषेयवस्त्रं
- 12 A omits च
- 13 A पादुकायुगोपानदयुग
- 14 A omits क्षिप्य

- 15 A यथोपकल्पयुतां for the brack-
eted portion
- 16 A यथेष्ट-
- 17 I. O. यत्तोत्खाटित, A परोखोषित
- 18 A पादुकायुगोपानदयुग
- 19 I. O. -कौषेयपादेषु
- 20 A -क्षिप्य
- 21 A दानादिवरणात् for the brack-
eted portion
- 22 I. O. -वाचन
- 23 A -वाचन
- 24 I. O. पक्षिप्य
- 25 A omits च
- 26 A वचनान्तं
- 27 I. O. omits it

तत ऋत्विजो^१ हिरण्याश्वं प्रधानवेद्यो लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि
^२तिलान् दत्त्वा तत्पारोप्य कौषेयवस्त्रेणाच्छादयेयुः । ^३अश्वपार्श्वे च काष्ठमयपादुकायुगोपानदयुग-
च्छत्र-^४चामरासन-कांस्यभाजन-पूर्णकुम्भाष्टकेक्षुयष्टि-यथेच्छफलमाल्यानि, अभीष्टदासमयखट्वा-
स्तीर्ण-कम्बल-^५[पटोत्तुलिकादिहृषां] ^६[गरुडोपधान-मशकवारणी]-^७[दीपिका-पीठ-पादुका-व्यजन]-
सहितम् उपरिदत्तसौवर्णमार्तण्डप्रतिमा^८ शय्यां स्थापयेयुः । ततः कुरुक्षमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलं सर्वौषधिमिश्रं कृत्वा, तेन तूर्यगीतवन्दिषोषेषु ^९सत्सु यजमानं क्षापयेयुः ।
ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाजलिमादाय अश्वं प्रदक्षिणीकृत्य
'नमस्ते सर्वे-^{१०}देवेशे'त्यादि—'पाहि ^{११}सनातने'त्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य
गुरवे दद्यात् । तद् यथा—^{१२}ॐ अश्वामुकसगोत्राय अमुक-^{१३}वेदामुक्ताशाध्यायिने अमुक-
देवशर्मणे तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तहिरण्याश्वमहादान-^{१४}दानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतं कृष्णाजिन-
न्यस्ततिलोपरिस्थापितं कौषेयवस्त्राच्छादितं पादुको-^{१५}पानच्छत्रचामरासनभाजन-^{१६}पूर्णकुम्भाष्ट-
केक्षुफलमाल्य-यथोप-^{१७}कल्पितोपस्करसहितोद्-^{१८}न्यस्तसौवर्णमार्तण्ड-^{१९}प्रतिमाशय्या-पञ्चवर्णवितान-
नकसहितं हिरण्याश्वं दद्यात् ।

गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा सान्वितीं पठित्वा 'हिरण्याश्वोऽयं विष्णुदेवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
अमस्तुतिं पठेत् । ततो गुरवे दक्षिणां दद्यात् । ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं ^{१०}तुभ्यमहं
दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च^{२०} रत्नानि दद्यात् । गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा अश्वं^{२१} ^{२२}कर्णे
यजीयात् । तत ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अश्वामुकसगोत्रेभ्योऽ-
मुकामुक्तेदामुकामुक्ताशाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युग्मभ्यं ^{२३}हिरण्याश्वमहादानकर्मणि

- 1 A ऋत्विजा
- 2 A तातिलान्
- 3 A अश्वपार्श्वे
- 4 A चामर
- 5 A पञ्चतुलिकादिहृषां for the
bracketed portion
- 6 I. O. गरुड and A गरुड for
the bracketed portion
- 7 B omits the bracketed por-
tion
- 8 A -प्रतिमा
- 9 A omits it
- 10 Both I. O. and A -देवेश
- 11 I. O. संसारसागरादिवस्त्रमन्त्र-
स्वभामन्त्र, A संसारमन्त्रस्वभामन्त्र

- 12 A omits it
- 13 A वेद for वेदासुक्त
- 14 A omits दान
- 15 A परि for पान
- 16 I. O. omits पूर्ण
- 17 I. O. कल्पितोपस्कर-
- 18 A omits प्रतिमा
- 19 A omits it
- 20 I. O. omits it
- 21 I. O. अश्व
- 22 A omits it
- 23 I. O. हिरण्याश्वमहादानकर्मणि, A
महादानकर्मणि

कृतकर्मप्रतिष्ठा^१ दक्षिणा-^२मेता गा दानि । ऋत्विजः स्वस्तीति प्रत्येकं ब्रुयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं^३ दीनानावादिर्षणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया हिरण्यश्वप्रतिपादनम्^४ कुर्यात् । ततः [पुराणश्रवणं कृत्वा]^५ अग्निमतसंख्यान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा [वस्त्रादिनाभ्यर्च्य स्वयम् अतैलं भुञ्जीत]^६ । स्वल्पमहादाने तु 'गुरुरेव सर्वं' महादानकम् कुर्यात् ।

इति हिरण्याश्वमहादानं समाप्तम् ।

तथा हिरण्याश्वरथमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८१ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पुरयमश्वरथं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुरयं दिनमथासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

लोकेरावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ॥२॥

ऋत्विक्कण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।

कृष्णाजिने^७ तिलान् कृत्वा काश्चन^८ स्थापयेद्दशम् ॥३॥

सप्ताश्वं चतुरश्वं वा चतुश्चक्रं सुकूरम् ।

इन्द्रनीलेन कुम्भेन ध्वजरूपेण संयुतम् ॥४॥

कूबरो युयवन्धनदण्डः । इन्द्रनीलेन इन्द्रनीलसहितेन ध्वजरूपेण ध्वजाकारेण^९ कुम्भेन, यद्वा इन्द्रनीलनिर्मितेनैव^{१०} कुम्भेनेत्यर्थः ।

लोकपालाष्टकोपेतं पद्मरागदलान्वितम् ।

चत्वारः^{११} पूर्णकलसा धान्यान्वष्टादशैव तु ॥५॥

पद्मरागदलान्वितं पद्मरागखण्डयुक्तम् । चत्वारः पूर्णकलसाः स्थाप्याः । अष्टादश धान्यानि च पार्श्वतः^{१२} स्थापनीयानि ।

कौषेयवस्त्रसंयुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ।

माल्यैस्तुफलसंयुक्तं पुरुषेण समन्वितम् ॥६॥

^{१३}[पुरुषेण सौवर्ण्यं]-पुरुषेण सहितं रथमित्यर्थः ।

यो यद्भूकः पुमान् कुर्यात् स तन्नाम्राधिवासनम् ।

कृतचामरकौषेयवस्त्रोपानहपादुकाः ॥७॥

यो यद्भूकः स पुरुषः^{१४} स्ततत्प्रतिभारुपं^{१५} रथ आरोपयेदित्यर्थः ।

1 A 'मेतामि' जी. I. O. 'मेता' जी

2 I. O. 'दक्षिणा' द्वात्

3 I. O. 'प्रतिपादनं'

4 A 'वस्त्रादिनाभ्यर्च्य' कुर्यात् for the bracketed portion

5 A 'वस्त्रादि' द्वात् for the bracketed portion

6 A 'गुरु', I. O. 'गुरु' च

7 A 'महादानम्'

8 I. O. omits it

1 A omits it

2 A 'ऋत्विजः' कथं for 'ऋत्विजः' कथं

3 A 'कृष्णाजिने'

4 I. O. 'काश्चन'

5 M. P., I. O. and A 'इन्द्रनीलेन'

6 Both I. O. and A omit it

7 A 'निर्मितेन'

8 A 'चत्वार'

9 A 'स्थापनीयानि'

10 I. O. omits the bracketed portion

11 A 'उप्य'

12 A 'स्ततत्प्रतिभारुपं'

13 A 'रथमारोपयेदित्यर्थः'

गोभिर्विभवतः साहं दद्यान् शयना-^१सनम् ।

^२[आ भारा]-त्तिपलादृद्धं शक्तिः करयेच्छुभम् ॥८॥

^३[आ भारात्]पलसहस्रद्वयं यावत् ।

^४अष्टाष्टकेन संयुक्तं चतुर्भिरथ वाजिभिः ।

द्वाभ्यामथ युतं ^५कुर्याद्वैमसिंहध्वजान्वितम् ॥९॥

अनेन उक्तसंख्यानामन्यतमसंख्यया ^६प्रत्यक्षाभ्युक्तं रथं^७ परिकल्पितापरहेमसिंह-
ध्वजान्वितस्य कुर्यादित्यर्थः ।

चक्ररक्षावधौ तस्य तुरगस्थावधाभिनी ।

पुरयकालं ततः प्राप्य पूर्ववत् स्नापितो द्विजैः^{१०} ॥१०॥

सिः प्रदक्षिणमावृत्य गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

शुक्रमास्याम्बरो^{११} ^{१२}दद्यादिमं मन्त्रमुदीरयन् ॥११॥

नमो नमः पापविनाशनाय

विश्वात्मने वेदतुरङ्गमाय ।

धाम्नामघीशाय भवामवाय

पापौघदावानल देहि शान्तिम् ॥१२॥

^{१३}वस्त्रशुद्धादित्यमरुद्गणानां

स्वमेव धाता परमं निधानम् ।

^{१४}यत्तस्ततो मे हृदयं ^{१५}प्रयातु

^{१६}धर्मैकतानत्रमघौघनाशात् ॥१३॥

- 1 Both I. O. and -नम
- 2 Both I. O. and A चभावा for the b socketed portion
- 3 Both I. O. and A चभावात्
- 4 A चभावात्
- 5 Both I. O. and A दद्यात्
- 6 A दद्यात्
- 7 I. O. -तमया संख्याया, A -तम-
पदसंख्याया
- 8 I. O. युक्त again before this

- 9 A रथी
- 10 A द्विजः
- 11 A -स्वरपरो
- 12 A दद्यात्
- 13 I. O. वसुधका, A वसुधका
- 14 Both I. O. and A चतस्रो
- 15 A प्रयातु
- 16 A धर्मैकतानत्रम- I. O. धर्मै-
कतानत्रम

इति तुरगरथप्रदानमेतद्

भवभयसूदनमय यः करोति ।

स कलुषपटलैर्विमुक्तदेहः

परमुपैति पदं पिनाकपाशैः ॥१४॥

देदीप्यमान-^१वपुषा विजितप्रभाव-

माकम्य मण्डलम्-^२स्वरिडतचण्डभानोः ।

^३सिद्धाङ्गनानयन-^४वटपदपोयमान-

^५वक्राम्बुजोऽम्बुजभवेन चिरं सहास्ते ॥१५॥

इति पठति^६ शृणोति वा य एतत्

^७कनकतुरङ्गरथप्रदानमस्मिन् ।

न स नरकपुरं व्रजेत् कदाचि

नरकरिपोर्भवन् प्रयाति भुयः ॥१६॥

प्रयोगः

अथ यजमानः समुपजातहिरण्यश्वरथमहादानं-दानेच्छस्तुलापुरुषलिखितं^१ खड्गचर्म-
^{१०}मयडाल-समाह--^{११}तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला-हस्तमास्यदेवताप्रतिमा--यथोक्त-
वितानबहिः सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन पलतयादृद्धं पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाण-
युवर्णवटितं सप्ताश्वं चतुरश्वं वा ^{१२}चतुश्चक्रं शोभन-^{१३}कूबरम् एकपार्श्वे^{१४}-न्यस्तेन्द्रील-
खचितं^{१५}-हैम^{१६}कुम्भयुक्तामध्वजम् अपरपार्श्वेन्यस्तहैमसिंहयुक्तामध्वजं पद्मरागाख्यमाणिक्या-
लङ्कितं^{१७} खस्रदिक्रमोत्खाटितेन्द्रादिलोकपालप्रतिमाष्टकं^{१८} ^{१९}रथं, तदग्रचक्रद्वयपार्श्व-^{२०}रोपणाथं

- 1 I. O. omits चान
- 2 Corrected from M. P. I. O.
-खस्रदचक्रभानोः, A -खस्रदचक्र-
भानोः
- 3 A भिक्षाङ्गना
- 4 A -वटपद
- 5 A वक्राम्बुजा
- 6 A परति
- 7 A कनकतुरगप्रदानमस्मिन्
- 8 A हा for दान
- 9 Both I. O. and A -लिखित

- 10 I. O. नवार्जन and A नवार्जना
for नवार्जना
- 11 I. O. तुला
- 12 A चतुश्चक्र
- 13 I. O. -कूबर
- 14 A -पार्श्व
- 15 A omits खचित
- 16 A -कुम्भायुक्ता
- 17 A -कृत
- 18 A -चक्र
- 19 A प्रपथ
- 20 I. O. -पार्श्व

सुवर्ण-^१पक्षोत्खाटि-^२[ताश्चारुदाशिवनी]-कुमारप्रतिमाद्वयं-^३रथमध्यारोपणार्थम् अभिमतसुवर्ण-
 'चटितेष्टदेवताप्रतिमां, रथारोपणार्थं' कृष्णाजिनं तिलांश्च, रथपार्श्वस्थापनार्थं कलसचतुष्टयम्
 अष्टादशधान्यानि बहुविधमाल्यसामग्रीम् ^४इत्थं फलानि जल-चामर-कौषेयवस्त्रोपानत्पादुका-
 युगानि ^५यथेच्छनिर्मितं शयनीयम् आसनम्, ^६[यथाशक्ति गाः] यथाशक्ति ^७[अष्टौ] ^८[चतुरो द्वौ]
 वा स्वरुपाश्चान्, ^९रथोद्गमणद्वयवन्धनार्थं कौषेयवस्त्रसंयुक्तं यथोक्तं वितानकञ्चोत्पादयेत् ।
 ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमान-गुर्वृत्विग्-जापकास्तुलापुरुषवद्विष्य-
 भोजनादि ^{१०}कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्योस्तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यारवरथपदं प्रक्षिप्य यथा-
 यथं निवेदनं सङ्कल्पम् कुर्यात् । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद् गोविन्दावाराधनादि-
 मधुपर्कदानान्तं कर्म, गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुराणाहादिवाचन-वरणवाक्येषु
 तुलापुरुषपदस्थाने हिरण्यारव-^{११}रथपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्विग्यजमानजापका
 उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या ^{१२}स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म
 यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धाय अनुष्ठानव्यम् ।

तत आत्विजः प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तत तिलान् दत्त्वा तदुपरि
^{१३}रथमारोप्य तन्मध्ये ^{१४}चटितेष्टदेवताप्रतिमामारोप्य, अग्रचक्र-^{१५}द्वयसन्निधानशिवनी ^{१६}कुमारा-
^{१७}वारोप्य, उपरि जलं विधृत्य, अथः पादुकोपान्दयुगे दत्त्वा, रथपार्श्वे ^{१८}[चामरमारोप्य,
 कौषेयवासोमाल्ये रथमलङ्कृत्य, रथपार्श्वे पूर्णकुम्भचतुष्टयमष्टादशधान्यानि फलानीजुदण्डं
 शय्यामासनं गा उक्तसंख्यानामन्यतमसंख्यमश्वम्] स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यवन्दि-
 त्वेन सततं यजमानं कुण्डलसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन जापयेयुः । ततो यजमानः ^{१९}शुक्-

1 I. O. 'वक्षोत्'.

2 A 'लपाक' for the bracketed portion

3 A omits it

4 A 'चटितानीष्टदेवताप्रतिमां, I. O. 'चटितेष्टदेवताप्रतिमां'

5 A 'रथ'

6 I. O. 'वक्षो'.

7 I. O. omits the bracketed portion

8 A 'लपाक' for the bracketed portion

9 I. O. omits the bracketed portion

10 A 'नोभनादि'

11 A omits रथ

12 A 'कृतनिज'.

13 A 'रथ' वक्षारोप्य

14 A 'चटित' for 'चटितेष्ट'

15 I. O. omits इव

16 A omits नी

17 A omits वा

18 A omits the bracketed portion

19 A omits शुक्

माल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय रथं तिः^१ प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नमः पाप-
 'विनाशनाथे'त्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुर्वृत्विक्-प्रमुखनानाब्राह्मणेभ्य
 उत्सृज्य दद्यात् । ^२[तद् यथा—] ^३अथ यथासम्भवगोत्रनामभ्यो^४ गुर्वृत्विक्-
 प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्त-हिरण्यारवरथं^५ महादानं^६ दानफल-प्राप्तिकामोऽहम् एतं
 कृष्णाजिनन्यस्तिलारोपितं ^७[हैमाश्चारुदाशिवनी]-कुमारद्वयसहितं ^८[सौवर्ण्य-^९मुक्तप्रतिमा-
 न्वितं जलचामरकौषेयवस्त्रपादुकायुगोपान्दयुगमाल्यपूर्णकुम्भचतुष्टयाष्टादशधान्यकौषेयवस्त्रसंयुक्त-
 वितानकेन]^{१०} फलेयुक्^{११} वीशयना^{१२} सनेयदश्वसहितं] हिरण्यारवरथं ददानि ।

ततो गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा 'हिरण्यारवरथोऽयं विष्णुदैवत' इत्युक्त्वा
 यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो ^{१३}गुर्वृत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा
 —^{१४}अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यो भूमिमेतानि च रत्नानि
^{१५}ददानि । गुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा ^{१६}प्रत्येकं स्वं स्वं सुवर्णभागं स्पृशेयुः । यद्वा गुर्वृत्विग्भ्य
 एव दद्यात् । तद्दानवाक्ये ^{१७}अद्यामुकामुकसंगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्यो-
 ऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति, मतस्यपुराणीय-तुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थेति च विशेषः ।
 ततस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादि-^{१८}प्रीणनं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं
 हिरण्यारवरथप्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हिरण्यारवरथमहादानं ^{१९}समाप्तम् ।

1 A omits it

2 I. O. 'विनाशनाथे'त्यादि

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. omits श्री

5 A omits रथ

6 A omits दान

7 A 'हैमाश्चारुदा' for the bracketed portion

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. 'सक'.

10 I. O. 'उ'

11 I. O. 'व' for 'इ'

12 I. O. 'वक्षारोप्यवाद्यसहितं'

13 A 'गुर्वृत्विग्भ्यो'

14 A 'व'

15 A omits it

16 A 'तर्पणं'

17 I. O. omits it

तथा हेमहस्तिरथमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२२ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरथं शुभम् ।

यस्य प्रदानाद्भुवनं वैष्णवं याति वै नरः ॥१॥

पुण्यां तिथिमथासाय [तुलापुष्पदानवत् ।

विप्रवाचनकं]^१ कुर्यात्त्रिकोशवाहनं बुधः ।

श्रुत्वात्पुष्पसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

अन्नाप्युपोषितस्तद्वाङ्मयैः सह शोभनम् ।

कुर्यात् पुष्परथाकारं काचनं मणिभूषणम् ॥३॥

वलभीमिर्विचित्राभिधतुल्यकसमन्वितम् ।

^२[पुष्परथाकारं कीडारथाकारम् । वलभीमिः चतुष्पार्श्वस्थितोर्द्ध्विशीर्षकमशीर्षका-
काराभिः । विचित्राभिः विविधरूपाभिः ।]

लोकपालाष्टकोपेतं ^३[ब्रह्मार्कशिखसंयुतम् ॥४॥

मध्ये नारायणोपेतं] लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ।

कृष्णाजिने^४ तिलद्रोणं कृत्वा सस्थापयेद्ब्रह्म ॥५॥

तथाष्टादशधान्यानि भाजनासन-^५चन्दनैः ।

सहितानीति शेषः ।

दीपिकोपानहच्छतं दर्पणं पादुकान्वितम् ॥६॥

ध्वजे तु गह्वरं कुर्यात् ^६कृषराग्ने विनायकम् ।

^७[नानाफलसमायुक्तमुपरिष्ठाद्वितानकम् ॥७॥

- 1 A चय
- 2 I. O. पुष्पां तिथिं समासाय, A पुष्पां तिथिं समासाय
- 3 A कृत्वा ब्राह्मणवाचनं । तुलापुष्प-
वत् for the bracketed portion
- 4 I. O. तन्ना-
- 5 A शोभनं
- 6 A omits the bracketed por-
tion

- 7 A omits the bracketed por-
tion
- 8 A कृष्णाजिनं
- 9 I. O. संस्थापयेत् उरं
- 10 A चन्दनैः
- 11 A कृषराग्ने
- 12 A omits the bracketed por-
tion

हेमहस्तिरथमहादानम्

१४१

कीर्त्यै^१ पञ्चवर्णैश्च ^२अम्लानकुसुमान्वितम् ।]

चतुर्भिः कलसैः सार्द्धं गोभिरष्टाभिरन्वितम् ॥८॥

चतुर्भिर्हेममातङ्गैर्मृत्पादामविभूषितम्^३ ।

स्वरूपतः करिभ्याश्च युक्तं कृत्वा निवेदयेत् ॥९॥

कुर्यात् पञ्चपलाद्दुर्द्ध-^४[मा भाराद्यापि] शक्तितः ।

अटवीरवरान् सुलभतरकरिणो बहुसुवर्णार्जनासमर्थान् प्रतीदं^५ पाञ्चपलिकं महादान-
मुन्नेयम् ।

^६[ततो मङ्गलशब्देन] आपितो वेदपुङ्गवैः ॥१०॥

तिः प्रदक्षिणमावृत्य गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

इममुच्चारयन्मन्त्रं ब्राह्मणेभ्यो^७ निवेदयेत् ॥११॥

नमो नमः शङ्करपद्मजार्क-

लोकेशविद्याधरवासुदेवैः ।

त्वं सेव्यसे वेदपुराणयज्ञ-

तेजोमय स्रन्दन पाहि तस्मात् ॥१२॥

^८यत्तत् पदं परमगुह्यतमं सुरारे-

रानन्दहेतु गुणरूपविमुक्तमन्तः ।

योगैकमानसदृशो मुनयः समाधौ

पश्यन्ति तत् त्वमसि नाथ ^९रथेऽधिष्ठितः ॥१३॥

यस्मात्त्वमेव भवसागर-^{१०}संस्तुताना-

मानन्दभाण्ड-^{११}भूतमध्वरपानपातम् ।

तस्मादधौघशमनेन कुरु प्रसादं

त्वामीकरेभरथ माधव सप्रदानात् ॥१४॥

- 1 I. O. कीर्त्यै
- 2 I. O. सुवर्णैः
- 3 A विभूषितैः
- 4 A भाराद्यापि and M. P. या
भाराद्यापि for the bracketed
portion
- 5 I. O. पञ्चपलिकं, A पञ्चपलिकं
- 6 A तत्तत् नानाशब्देन for the
bracketed portion
- 7 I. O. A' and M. P. रथेभ्यः
- 8 A निवेदनं
- 9 A omits शङ्कर
- 10 I. O. तत्तत्
- 11 I. O. रथाधिष्ठितः, M. P. रथाधि-
ष्ठितः
- 12 I. O. संस्तुताना-
- 13 A रथे

इत्थं प्रणम्य कनकमयप्रदानं
यः कारयेत् सकलपापविमुक्तदेहः ।
विद्याधरामरमुनीन्द्रगणाभिजुष्ट^१
प्राप्नोत्यसी पद्मतीन्द्रियमिन्दुमीलः ॥१५॥
कृतदुरितविताना^२नुक्तसद्विज्ञान-
व्यतिकरकृतदाहोद्वेगमाजोऽपि बन्धुन^३ ।
नयति च पितृपुत्रान्^४ रौरवादप्यशेषात्
कृतगजरथदानः शारवतं^५ सद्य विष्णोः ॥

प्रयोगः

अत यजमानः समुत्पन्नहेमहस्तिरथ^६ [महादानदानेच्छा] स्तुलापुरुषलिखितं^७ खड्ग-चर्ममय-
कालं^८ सन्नाह-स्तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-पालहारस्तुला-हस्तप्राज्ञ-देवताप्रतिमा-यथोक्तवितानवह्निः
सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन पलपञ्चकाद्^९ पलसहस्रद्वयपर्यन्तम् अभिमतपरिमाणसुवर्णघटितं
संप्राप्तोचितसंस्थाना^{१०} आदिसामग्रीशून्यं चतुश्चक्रम् अभिमतरजज्ञचितं ध्वजा-^{११} आरोपित-
सौवर्ण्यगुरुं कूबरामारोपितसौवर्ण्यविनायकं प्रान्तेषु विविधसौवर्ण्यपलावलीविचित्राभि-^{१२} हर्द-
द्विपञ्चकमशीर्षकाकृतिभिर्वैलभीभि-^{१३} वैष्टितम् अपारोपितहेमहस्तिचतुष्टयं खलदिक्कमोत्खाटिते-
न्द्रादिलोकाश-^{१४} प्रतिमाष्टकम् अभिमत-^{१५} पङ्कजपुष्पाटितमङ्गारैरिवप्रतिमं रथं, रथालङ्क-
णार्थं मुक्ताहारं, रथमप्यारोपणार्थं सुवर्णान्तर-^{१६} पक्षोत्खाटितां लक्ष्मी-^{१७} पुष्टिसहितां नारायण-
प्रतिमां, रथारोपणार्थं कृष्णाजिनं तिलद्रोणम्, ^{१८} अमस्यापनार्थं हेमहस्तिचतुष्टयं^{१९}, सम्मुखस्थाप-

- 1 A. -सुष्ट
- 2 I. O. -सुष्टसद्विज्ञान- A. -सन्नाह-
स्तुलास्थापनीय-
- 3 I. O. -सुष्ट, A. -सुष्ट
- 4 A. -सुष्ट
- 5 A. महादान for the bracketed portion
- 6 A. -विचित्र
- 7 I. O. -सुष्ट and A. -सुष्ट
for मयदाह
- 8 A. पङ्कज for पङ्क
- 9 I. O. -आदि, A. -आदि for
-आदि

- 10 I. O. वा for या
- 11 A. -सुष्ट, विपक्ष-
- 12 I. O. -सुष्टभीतिभिः, A. omits it
- 13 I. O. प्रतिमाष्टकाभिमत-
- 14 I. O. -सुष्टभीति-
- 15 I. O. -सुष्टभीतिभिः, A. -सुष्टभीतिभिः
- 16 A. प्रपञ्चयुतं only for the bracketed portion
- 17 I. O. -सुष्टभीतिभिः
- 18 I. O. -सुष्टभीतिभिः

नार्थं 'स्वरूपहस्तिद्वयं, रथपार्श्वस्थापनार्थम् अष्टादशधान्य-कांस्यभाजनासन-चन्दन-दीपसामग्री-
कृत-दर्पण-पादुकायुगोपानद्युग-कुम्भचतुष्टयगवाष्टकानि, रथोर्ध्वमण्डपबन्धनार्थं' कौषेयवस्त्रमयं
वर्णपञ्चक-^२युक्तं] वितानकं, तदलङ्करणार्थम् अम्लानपुष्पमाल्यसामग्रीं विविधफलानि चोत्-
पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानगुर्वृत्तिगजापकास्तुलापुरुष-
वदविष्यभोजनादि^३ कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथ-^४पदं
निवेश्य ^५[यथायथं निवेदनं सङ्कल्पः] कुर्यात् । अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवद-
गोविन्दाद्याराधनादि मधुपर्कदानान्तं गोविन्दाद्यभ्यर्चनं^६ ब्राह्मणानुज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरयाहादि-
^७[वाचन-वरण]वाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने हेमहस्तिरथपदं निवेश्य कुर्यात् । ततो गुर्वृत्तिग-
यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च^८ कृतनित्यास्तुलापुरुषवदमिस्थापनादि मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषमन्थमनुसन्धाय
अनुष्ठाययेत् ।

तत ऋत्विजः प्रधानवेद्यां लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि तिलद्रोणं विकीर्य,
तत रथमारोप्य मुक्ताहारे-^{१०}णालङ्कृत्य, रथमध्ये लक्ष्मीपुष्टिसहितां नारायणप्रतिमामारोपयेयुः^{११} ।
^{१२}रथप्रतश्च ^{१३}हेमहस्तिचतुष्टयं पङ्कजारोप्य ^{१४}तत्पुरतः ^{१५}स्वरूपहस्तिद्वयमारोपयेयुः । रथपार्श्वे
^{१६}चष्टादशधान्य कांस्यभाजनासन-चन्दन-दीपोपानद्युग-काष्ठमयपादुकायुगच्छत्रदर्पणकुम्भचतु-
ष्टयगवाष्टकानि ^{१७}यथाशोभं स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगोतवाद्यवन्दिषोषेषु सत्सु ^{१८}कुण्डसमीपस्थ-
कुम्भचतुष्टयजलेन ^{१९}यजमानं स्नपयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः
पुष्पाजलिमादाय रथं त्रिः प्रदक्षिणोक्त्य 'नमो नम' इत्यादि—'माधव सम्प्रदाना'दित्यन्त-

- 1 I. O. -सुष्ट
- 2 I. O. -सुष्ट
- 3 A. -सुष्टभीतिभिः
- 4 A. महादान between रथ and पदं
- 5 A. प्रपञ्च
- 6 A. -सुष्ट only for the bracketed portion
- 7 I. O. -सुष्टभीतिभिः
- 8 A. omits the bracketed portion
- 9 A. omits it
- 10 A. -सुष्टभीतिभिः
- 11 A. -सुष्टभीतिभिः
- 12 A. omits it
- 13 A. -सुष्ट
- 14 I. O. -सुष्टभीतिभिः
- 15 I. O. -सुष्टभीतिभिः, A. -सुष्टभीतिभिः
- 16 A. -सुष्टभीतिभिः
- 17 A. -सुष्टभीतिभिः
- 18 A. -सुष्टभीतिभिः for सुष्ट
- 19 A. omits it

‘मन्त्रैरामन्त्र्य, पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य प्रणम्य शुर्वृत्विक्प्रमुख-ब्राह्मणेभ्य उतसृज्य दद्यात् ।’^१ [तद् यथा] ^२ ॐ अथ यथासम्भवगोतनाम-शुर्वृत्विक्-प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मतस्यपुराणोक्तहेमहस्ति-
‘रथमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतं कृष्णाजिनन्यस्तिलद्रोणा-^३ रोपितं ^४ स्वरूपहस्तिद्वय-
युक्तं मुक्तादामोपशोभितं ^५ लक्ष्मीपुष्टिसहितनारायणान्वितम् अष्टादशधान्य-कांस्य-^६ भाजनासन-
चन्दन- दीपोपानदयुगच्छलदर्पणपादुकायुग-विविधफलसमायुक्ताम्लानकुसुमान्वित-^७ वितानक-
कुम्भ-चतुष्टयगवाष्टकसहितं ^८ हेमहस्तिरथं ददानि । शुर्वृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
‘हेमहस्तिरथोऽयं विष्णुदैवत’ इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो शुर्वृत्विग्भ्यो
दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—^९ ॐ अथ कृतेतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्ति-
योग्या भूमिमेतानि च^{१०} रत्नानि ददानि । शुर्वृत्विजः प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं सुवर्णभागं
स्पृशेयुः । यद्वा शुर्वृत्विग्भ्य एव दद्यात् ।^{११} ततः ^{१२} अथामुकामुक-सगोत्रेभ्योऽमुकामुक-
^{१३} वेदामुकामुकास्त्राध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मतस्यपुराणोक्त-तुलापुरुषभाग-
व्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्ये विशेषः । ततो यजमानस्तुलापुरुषवज्जापकेभ्यो दक्षिणादानं
दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं हेमहस्तिरथ-^{१४} प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति हेमहस्तिरथमहादानं ^{१५} समाप्तम् ।

- 1 A मन्त्रैरामन्त्र्य
- 2 I. O. omits it
- 3 A omits it
- 4 I. O. omits एव
- 5 A ॐ
- 6 I. O. सुवर्ण
- 7 A लक्ष्मीपुष्टिसहितं only
- 8 A ॐभाजनासन

- 9 A चन्दन
- 10 A कुम्भ
- 11 A च after रत्नानि
- 12 A ततः
- 13 A वेद for वेदामुकामुक
- 14 A प्रकृति for प्रति
- 15 I. O. omits it

^१ तथा पञ्चलाङ्गलकमहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८३ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

पञ्चलाङ्गलकं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुर्यां तिथिमयासाथ युगादिग्रहणादिकाम् ।

भूमिदानं नरो दद्यात् पञ्चलाङ्गलकान्वितम् ॥२॥

^२ [खेटं वा खर्वटं] वापि ग्रामं^३ वा शस्यशालिनम् ।

निवर्तनरातं वापि ^४ [तदर्थं वापि] शक्तिः ॥३॥

^५ खर्वटो ग्रामरातद्वयप्रधानभूतो ग्रामः । कोशैकविस्तारो ग्रामः ^६ [खेट इति प्रसिद्धः] ।
निवर्तनपरिमाणं^७ स्वात्वेव वक्ष्यते ।

सारदारुमयान् कृत्वा हलान् पञ्च ^८ विलक्षणान् ।

सर्वोपकरणैर्युक्तानन्यान् ^९ [पञ्च च काञ्चनान्] ॥४॥

सारदारुमयान् तुलापुरुषोक्तशालादिदारुप्रभवान् । सर्वोपकरणैर्युक्तान् ^{१०} ईशायुग-
योक्ता^{११} दिभिर्दोह-^{१२} [मयैः काञ्चन] मयैश्च ^{१३} [यथाक्रमं युक्तानित्यर्थः] ।

वृषान् लक्षणसंयुक्तान्^{१४} दशैव तु धुरन्धरान् ।

सुवर्णशृङ्गाभरणान्^{१५} ^{१६} मुक्तालाङ्गलभूषितान् ॥५॥

लक्षणसंयुक्तान् गोसहस्र-^{१७} महादानोक्तलक्षणोपेतान् । सुवर्णशृङ्गाभरणान् सुवर्णशृङ्गान्,
सौवर्णशृङ्गाभरणान् ललाटपट्ट- [चन्द्ररूपालङ्कारयुक्तान् ।

1 I. O. अथा	9 A एवमककानना for the brac-
2 I. O. खेटकर्वटकं, A कर्वटं खेटकं and M. P. खर्वटं खेटकं for the bracketed portion	10 A omits ईश
3 I. O. वापि	11 A योक्ता
4 A तदर्थं वापि for the bracketed portion	12 A omits the bracketed por- tion
5 Both I. O. and A कर्वटो	13 A reads the bracketed por- tion as यथाक्रमयुक्तानित्यर्थः
6 A खेट and I. O. प्रसिद्धः for the bracketed portion	14 A लक्षणसंयुक्ता
7 A omits परिमाण	15 I. O. ०भरणान्
8 A and M. P. विषयः	16 A युक्तालाङ्गलभूषितान्
	17 A omits महा

रोप्यपादाप्रतिलकान् रक्तकौषेय] ^१भूषणान् ।
 स्रग्दामचन्दनयुतान् शालायामधिवासयेत् ॥६॥
 रोप्यपादाप्रतिलकान् रोप्यपादाग्रान् रोप्यतिलकानित्यर्थः । शालायां दानमण्डपे,
^२चतुष्पक्षादीनामप्य-^३[यववेदे शालात्वश्रुतेः] । तथा च ^४['या द्विपक्षा चतुष्पक्षा षट्-
 पक्षा या निमीयते' (अथर्व ३।३।२१)] इत्यादिः ^५'शालामिधायको मन्त्रः ।
 पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्यः पायसं निर्वपेच्चरम् ।
 एकस्मिन्नेव कुण्डे तु ^७[गुरुर्यस्मै निवेदयेत्] ॥७॥
 गुरुर्यस्मै निवेदयेदिति यमृत्विजं ^८'गुरुरादिशति स कुर्यादित्यर्थः ।
^{१०}पालाशाः समिधस्तद्वदज्यं कृष्णतिलांस्तथा ।
 तुलापुरुषवत् कुर्याज्जोकेशावाहनं बुधः ॥८॥
 तद्वदिति पालाश-^{११}समिदाज्यकृष्णतिलान् पर्जन्यादित्यरुद्रेभ्यो जुहुयादित्यर्थः ।
 ततो मङ्गलशब्देन शुक्रमाल्या-[म्बरो बुधः ।] ^{१२}
 मङ्गलशब्देन ज्ञातः शुक्रमाल्याम्बरधर ^{१३}इत्यर्थः ।
^{१४}आहूय द्विजदाम्पत्यं हेमसूत्राङ्गुरीयकैः ।
 कौषेयवस्त्रकटकैर्मणिभि ^{१५}आभिपूजयेत् ॥९॥
 द्विजदाम्पत्यं पत्नीसहितं गुरुमेवेत्यर्थः ।
 शय्यां सोपस्करां तद्वदेनुमेकां पयस्विनीम् ।
 तथाष्टादशधान्यानि समन्तादधिवासयेत् ॥१०॥
 सोपस्करां गेरुडूकादिसहिताम् ।

- 1 A तादादि शेष for the bracketed portion
- 2 I. O. चतुःपक्षा. A चतुष्पक्षा.
- 3 A reads the bracketed portion as अदिमावत्तुतिः
- 4 Corrected from A, V, I. O. पार्थिवपक्षा चतुःपक्षा यो जिनो-यत and इपक्षा चतुःपक्षाया परिबोधतः for the bracketed portion
- 5 Both I. O. and A इत्यादि
- 6 A अष्टाधिधान

- 7 A omits the bracketed portion
- 8 A यदस्मिन्
- 9 A गुरुरादिशति
- 10 A पादायाः, I. O. पक्षायाः
- 11 A पादा.
- 12 A' म्बरधर इति for the bracketed portion
- 13 Both I. O. and A omit म्
- 14 A आयस्य
- 15 A अमौकाभि.

ततः [प्रदक्षिणं कृत्वा] ^१गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।

इममुच्चारयेन्मन्त्रमथ सर्वं निवेदयेत् ॥११॥

^२[सर्वं निवेदयेत्] गुरवे सर्वं निवेदयेदित्यर्थः, तस्यैव प्रकान्तत्वात् ।

यस्मा-^३हेवमणाः सर्वे ^४[स्थावराणि चराणि] ^५च ।

धुरन्धराङ्गे तिष्ठन्ति तस्माद्भक्तिः ^६शिवेऽस्तु मे ॥१२॥

यस्माच्च भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

^७दानान्यन्यानि मे भक्तिधर्म एव ददा ^८भवेत् ॥१३॥

दण्डेन सप्तहस्तेन विशद्वण्डा ^९निवर्तनम् ।

विभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः ॥१४॥

^{१०}मानेनानेन यो दद्या-^{११}निवर्तनशतं बुधः ।

विधिनानेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः ^{१२}॥१५॥

तदर्द्धमथवा दद्यादपि गोचर्ममात्रकम् ।

^{१३}[भवनस्थानमालं वा] सोऽपि पापैः प्रमुच्यते ॥१६॥

यावन्ति ^{१४}लाङ्गलकमार्गमुखाणि भूमे-

र्भासाम्पतेर्द्वितुरङ्ग-^{१५}जरोमकाणि ।

[तावन्ति शङ्करपुरे] ^{१६}स समा हि तिष्ठेद्

भूमिप्रदानमिह यः कुरुते मनुष्यः ॥१७॥

गन्धर्वकिन्नरसुरासुरसिद्ध-^{१७}संधी-

राधूतचामरमुपेत्य महद्भिमानम् ।

1 A कृत्य, M. P. प्रदक्षिणीकृत्य	11 A त्रि for द्वि
2 A' omits the bracketed portion	12 A संवृत्ति
3 A हे for हे	13 Corrected from M. P, A तन्मूलं आत्मसात्रक and I. O. भवनस्थानमंश for the b. p.
4 A सर्वे	14 Corrected from M. P, I. O. लाङ्गलकमार्गमुखाणि, A लाङ्गलसुखे सुखाणि
5 A चराणि स्थावराणि for the bracketed portion	15 A अयानलोकाणि
6 A' विनाशु मे	16 A reads the bracketed portion as भवति शङ्करपुराणि शङ्करपुरे
7 A' दानान्यदि	17 A तिस्रिभ्य for द्वि
8 A ददो	
9 A' निवर्तनं	
10 I. O. मानेन	

सम्पूज्यते पितृपितामह-^१बन्धुयुक्तः

शम्भोः पुरं प्रजति चामरनायकः सन् ॥१८॥

^२[नेन्द्रत्वमभ्यभिगतं ह्ययमभ्युपैति]

गोभूमिलाजलधुरन्धरसम्प्रदानात् ।

तस्मादधोघण्टलक्ष्यकारि भूमे-

र्दानं विधेय-^३मतिभूमिमवाभवाय ॥१९॥

प्रयोगः

“अथ यजमानः समुत्पन्न-पञ्चलाजलक-^४महादानदानेच्छ-^५स्तुलापुरुषलिखितं खड्ग-
चर्म-^६मयठाल-सभाह-^७तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^८सालङ्कारतुला-^९हस्तप्राङ्-^{१०}देवताप्रतिमावहः
सर्वं सम्भारम्, अधिकत्वेन ^{११}[यथोक्त-सेट-खर्वट]-ग्राम-निवर्तनादीनामन्यतमा^{१२} भूमिं, तथा
सारदारुमयानि ईशा-दण्डयोक्ता^{१३}-शुपकरणान्वितानि पञ्च लाजलानि, सौवर्णानि च^{१४} सोप-
करणानि पञ्च ^{१५}हलानि, यथोक्तलक्षणां दश वृषान्, तदलङ्कारार्थं सुवर्ण-^{१६}शृङ्गयुग^{१७}-दशकं,
सौवर्णचन्द्रप्रेषयकललाटपट्टदशकं, मुक्ताहारार्थं^{१८} दश, रौप्यं^{१९} खुरचतुष्कदशकं, ^{२०}[तिलक-
दशकञ्च, दश] पुष्पमाल्यसामग्री^{२१} चन्दनञ्च, वृषाच्छादनार्थं रक्तकौशेयवस्त्रदशकञ्च, पञ्चलाजल-
पार्श्वस्थापनार्थं यथेच्छखट्वास्तीर्णकम्बल-^{२२}[पटोत्तलिकारूपां गण्डोपधान^{२३}-मशकवारणो]-सहितं
शय्यां, बहुक्षीरां धेनुमष्टादशधान्यानि च, ^{२४}सपत्नीकगुरुपूजार्थं^{२५} हेमयज्ञोपवीताक्षुरीयक^{२६}।

- 1 A संघ for वन्धु
- 2 A reads the bracketed portion as मन्त्रद्वयमभ्यभिक्तमभ्युपैति
- 3 B •मभिभूतिः, I. O. •मभिभूतिः, M. P. •चिति भूतिमयोद्भवः
- 4 I. O. तत्र
- 5 I. O. •वाङ्मयः
- 6 A व for व
- 7 I. O. नवाङ्ग and A नवाङ्ग for नवदण्ड
- 8 A •सुखा
- 9 A •सुखा I. O. omits it
- 10 Both I. O. and A omit देवता
- 11 A यथोक्ता सेट खर्वट for the bracketed portion
- 12 A •तनका

- 13 A •योक्ता
- 14 A omits it
- 15 A वाङ्मयानि
- 16 A omits युग
- 17 I. O. सुक्ताहारार्थ
- 18 A रौप्य
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 Both I. O. and A •मानसी
- 21 A •पट्टोत्तलिकापट्टिगेनोपधानदीपिका-
लोठपात्रकावचन for the bracketed portion
- 22 I. O. गण्डोपधानां
- 23 A •वापनैकः
- 24 A adds यथेच्छ here
- 25 I. O. •क्षीयक

बलय-मुक्ताहार-कौशेयवस्त्राणि, ^१होमार्थपायसचक्रसाधनार्थं ^२धान्यमुद्वलं ^३मुषलं ^४सूर्पं
चक्रशालीं कुरधसामग्रीं ^५लौहयन्त्रिकां ^६पालाशसमिधः कृष्णतिलान् ^७घृतच्छोत्पादयेत् ।

ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुर्वृत्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषव-
द्विध्यभोजनादिकं कृत्वा, निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने पञ्चलाजलकपदं निवेश्य
[निवेदनं सङ्कल्पञ्च]^८ कुर्यात् । अपरदिने च ^९यजमानः पूर्ववद् ^{१०}गोविन्दाधाराधनावि-
मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्य-^{११}[•यर्चन-भाङ्गशालु]-ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचनवरण-
वाक्ये-^{१२}[•तुला]-पुरुषपदस्थाने पञ्चलाजलकपदं निवेश्य कुर्यात् । ततो शुर्वृत्विग्यजमानजापका
उपवसेयुः । अपरदिने च कृतमित्या ऋत्विजस्तुलापुरुषवदग्नि-^{१३}[स्थापनं स्वस्ति]कुर्यात्^{१४}
कुर्यात् । ततो ^{१५}[युर्वृत्विग्यजमानादिशक्ति स] स्वर्गशोक्तविधिना ^{१६}स्वर्गशोक्तं पायसचक्रं
^{१७}साधयेत् । ततो शुर्वृत्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्^{१८} वनस्पतिहोमान्तं कर्म यथायथं
कुर्यात् । ततश्चक्रसाधयिता ऋत्विक् पर्जन्यादित्यर्चयेत्^{१९} स्वर्गशोक्तविधिना—^{२०}ॐ^{२१} पर्जन्याय
स्वाहा, ^{२२}आदित्याय स्वाहा, ^{२३}इन्द्राय स्वाहेति पायसचक्रहोमं कृत्वा, तथैव
^{२४}पालाशसमिद्धोममाज्यहोमं^{२५} ^{२६}कृष्णतिलहोमं च कुर्यात् । ततो शुर्वृत्विग्यजमान-
जापकास्तुलापुरुषवन्मध्यभाङ्गशालु-^{२७}वाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । तत ऋत्विजो दारुमयानि

- 1 A होमाद्यं
- 2 A वाक्य for धान्य
- 3 A omits it
- 4 A सूर्पं
- 5 A लौहयन्त्रिकां
- 6 A पालाशसमिधः, I. O. पलाश-
समिधः
- 7 A घृतच्छोत्पादयेत्
- 8 I. O. निवेदनं
- 9 A omits the bracketed portion
- 10 A omits it
- 11 A योज for यो
- 12 I. O. reads the bracketed portion as यथेच्छं वाङ्मयार्थं
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 A स्थापनं
- 15 Both I. O. and A कुर्यात्
- 16 I. O. the reads bracketed portion as शुर्वृत्विग्यजमानादिसहितं
- 17 A कुर्यात्
- 18 A आपयेत्
- 19 A omits वद्
- 20 Both I. O. and A omit it
- 21 Both I. O. and A omit it
- 22 Both I. O. and A omit it
- 23 A पालाशः, I. O. पलाशः
- 24 I. O. •होम
- 25 A कला for कला
- 26 I. O. •वाचनार्थं

पक्ष, ¹हैमानि च पक्ष लाजलानि प्रधानवेद्यां लिखितचकोपरि स्थापयित्वा², सत्-³[पार्श्वे च] इवान् यथोक्तालङ्कारैरलङ्कृत्य स्थापयित्वा, यथोक्तशब्दां⁴ धेनुमष्टादश धान्यानि च स्थापयेयुः ।

ततो मज्जलगीतवाचवन्दिधोषेषु सत्सु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ⁵[आपयेयुर्यज-मानम् । ततो] यजमानो धृतशुक्रमालयाम्बरो⁶ धृतसर्वालङ्कारः सपत्नीकं गुरुमाहूय यथायथम्-⁷[लोका]-लङ्कारैरलङ्कृत्य गृहीतपुष्पाजलिर्लाजलानि प्रदक्षिणीकृत्य, ⁸“यस्माद्देवगणा इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य यथोक्तोपकरणसहिता⁹ भूमिं तस्मै दद्यात् । तद् यथा—¹⁰अथामुकसगोताय अमुकदेवामुकशाखाध्यायिने अमुकदेवशर्मणे¹¹ तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तपञ्चलाजलक¹²-महादान-¹³दानफलप्राप्तिकामोऽहं हैम-¹⁴[भृज-हैमभूषण]-¹⁵मुक्ताभूषित-¹⁶[लाजल-रूपपाद-रूपतिलक¹⁷-स्रग्दामालङ्कृत-रक्तकौशेयाच्छादितवृषदशक-सहितसोपस्करशय्या-धेनुमष्टादशधान्य-सोपकरण-¹⁸सारदारुमय]-लाजलपञ्चक-सोपकरणकाञ्चन-मयलाजल-¹⁹[पञ्चक-फल]-पुष्पोपशोभित²⁰-पञ्चवर्णवितानकसहिताम् अमुकरूपां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । गुहः स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा, ‘भूमिर्विष्णुदेवतेत्युक्ता यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुहृत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । ²¹अथ कृतैतत्-²²कर्मप्रतिष्ठार्थं ²³युष्मभ्यमहं दक्षिणा-²⁴मेतामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च रत्नानि ददामि । स्वस्त्युति ²⁵ब्राह्मणा

- 1 I. O. जोमानि, A धेनुमष्टादश
- 2 I. O. स्थापयित्वा
- 3 A पार्श्वे only for the bracketed portion
- 4 Both I. O. and A यथा
- 5 I. O. omits the bracketed portion
- 6 A याम्बरो, I. O. याम्बरो
- 7 I. O. लोका, A omits the bracketed portion
- 8 A तथा.
- 9 I. O. सहिता
- 10 I. O. omits कर्मणे
- 11 A याम्बरो.
- 12 A omits दान

- 13 I. O. वचन for the bracketed portion
- 14 A युक्तभूमि for युक्तभूषित
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 I. O. तिलक
- 17 I. O. स्रग् for स्रग्
- 18 A पञ्चवर्णवितान for the bracketed portion
- 19 I. O. योभित
- 20 A दान for कर्म
- 21 A युष्मभ्यमहं
- 22 I. O. omits एतान्, A इमान् for एताभिर्बन्ध
- 23 A omits it

ब्रूयुः । ततो यजमानस्तुलापुरुष-¹वच्चापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादितर्पणं ब्राह्मण-वाचनञ्च कुर्यात् । ततस्त्वरया तद्भूमि-²प्रतिपादनं कुर्यात् । गुरुस्तु³[स्वभूमिं प्रदक्षिणी-कुर्यात्] ।

“इति पञ्चलाजलकमहादानं समाप्तम् ।

- 1 A omits व
- 2 I. O. तद्भूमि.
- 3 A भूमिप्रदक्षिणं कुर्यात् for the bracketed portion

I. O. इति पञ्चलाजलकमहादानं and A पञ्चलाजलकमहादानं समाप्तं for the bracketed portion

तथा धरामहादानम् । (मतस्यपुराणम्—२८४ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि धरादानमनुत्तमम् ।

पापक्षयकरं नृणाममङ्गल्य^१-विनाशनम् ॥१॥

कारयेत् पृथिवीं हैमी^२ जम्बुद्वीपापुकारिणीम् ।

^३[मर्यादापर्वतवतीं मध्ये मेरुसमन्विताम्^४] ॥२॥

मर्यादापर्वतवतीमित्यादिना जम्बुद्वीपापुकरणमेव कथितम् । मर्यादा-^५पर्वताश्च हिमव-
हेमकूट-^६निषधमाल्यव-^७द्वन्द्वमादननीलश्वेतशृङ्गाख्या विष्णुपुराणोक्ताः^८ ।

लोकपालाष्टकोपेतां नववर्षसमन्विताम्^९ ।

नदीनद-^{१०}शतोपेतां सप्तसागरवेष्टिताम् ॥३॥

नववर्षाणि ^{११}[वा मेरु]^{१२}वेष्टयित्वा स्थित इलावृतः, ^{१३}[मेरोः पूर्वतो] भद्राक्षः, ^{१४}[मेरोः
पश्चिमतः] केतुमालः, ^{१५}मेरुदक्षिणतो हरिवर्ष, हरिवर्षदक्षिणतः किम्पुरुषं, किम्पुरुषदक्षिणतो
भारतं, मेरोरुत्तरे रम्यकं, रम्यकोत्तरतो हिरण्यमयं, हिरण्यमयोत्त-^{१६}[रत उत्तरकुरवः] । एतानि^{१७}
नव वर्षाणि पृथिव्यामुत्खाटयेदित्यर्थः । सप्तसागराश्च लवणोक्षुद्रासर्पिर्दधिदुग्धाम्बुमयाः ।

महारत्नसमाकीर्णा वसुधार्कसंयुताम् ।

हेमः पलसहस्रेण तदर्धेनाथ शक्तिः ॥४॥

शतत्रयेण वा कुर्याद्विशतेन शतेन वा ।

कुर्यात् पञ्चपलाष्टुर्दशशक्तेः^{१८}विचक्षुः ॥५॥

- 1 I. O. ०सहस्र०
- 2 A चेना
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A' ०समन्विता
- 5 A ०पर्वताश्च, I. O. ०पर्वताः
- 6 A निषध०
- 7 A तु for इ
- 8 A ०कः
- 9 I. O. ०समन्विताः
- 10 M. P. ०समोपेता

- 11 A omits the bracketed portion and reads a long irrelevant matter here
- 12 I. O. बोधला
- 13 A पूर्वतः only for the b. p.
- 14 A मेरो पार्श्वगतः for the b. p.
- 15 A मेरुः दक्षिणतो
- 16 A रेतो कुव for the b. p.
- 17 A adds च after this
- 18 I. O. विचक्षुः

धरामहादानम्

१५३

पलपञ्च-^१काष्टुर्दश^२पलसहस्रान्तमित्यर्थः ।

तुलापुरुषवत् कुर्यात्कोकेशावाहनं बुधः ।

श्रुत्विक्षयदप-^३सम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥६॥

वेद्यां कृष्णाजिनं^४ कृत्वा [तिलानुपरि^५ विन्यसेत् ।]

तथाष्टादशधान्यानि^६ [रसांश्च लवणादिकान्] ॥७॥

तथाष्टौ^७ पूर्णकलसान् समन्तात्^८ परिवारयेत् ।

^९[वितानकञ्च कौषेयं] फलानि विविधानि च ॥८॥

समन्तादिति^{१०} यथाविधिनियोगस्थानम् ।

^{११}तथांशुकानि रम्याणि श्रीखण्डशकलानि^{१२} च ।

^{१३}इत्येव^{१४} रचयित्वा^{१५} तामधिवासनपूर्वकम् ॥९॥

शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लाभरणभूषणः^{१६} ।

शुक्लाभरणं मुक्ताभरणं^{१७} कूर्मरमयम् ।

प्रदक्षिणं ततः कृत्वा गृहीतकुक्षुमाजलिः ॥१०॥

पुण्यकालमथासाय मन्त्रानेतानुदीरयेत् ।

नमस्ते^{१८} सर्वदेवानां त्वमेव भवनं यतः ॥११॥

धात्री च^{१९} सर्वभूतानामतः पाहि वसुधरे^{२०} ।

[वसु^{२१} धारयसे यस्माद्बुध चातीव निर्मलम्]^{२२} ॥१२॥

- 1 A omits का
- 2 I. O. पलपञ्चपर्यन्तमित्यर्थः
- 3 I. O. ०संस्कार०
- 4 A वेद्ययधेत्
- 5 M. P. reads the b. p. as तिलानामुपरि चसेत्
- 6 Corrected from M. P. I. O. and A' रसाश्च लवणादयः
- 7 I. O. पूर्णकलसान्
- 8 M. P. परिवारयेत्
- 9 I. O. वितानकञ्च कौषेयं for the b. p.
- 10 A' वषादीनां कुर्यात्
- 11 I. O. तथा शुकानि
- 12 A' ०शकलानि
- 13 I. O. इत्येव
- 14 M. P. कारयित्वा
- 15 A तु for ता
- 16 M. P. ०भूषितः
- 17 I. O. ०कूर्म
- 18 A ०देवता
- 19 I. O. धात्री
- 20 A वसुधरा
- 21 I. O. वसु
- 22 A omits the bracketed portion

बहुधरा ततो जाता तस्मात् पाहि ^१भयादलम् ।
 चतुर्मुखोऽपि ^२नो गच्छेत् यस्मादन्तं ^३तवाचले ॥१३॥
 अनन्तायै ^४नमस्तस्मात् पाहि संसार-^५सागरात् ।
 त्वमेव लक्ष्मीर्गोविन्दे ^६शिवे गौरोति ^७संस्थिता ॥१४॥
 गायत्री ब्रह्मणः पार्श्वे ज्योत्स्ना चन्द्रे रवौ प्रभा ।
 बुद्धिर्बृहस्पतौ व्याता मेधा ^८मुनिषु संस्थिता ॥१५॥
 विश्वं व्याप्य स्थिता यस्मात्ततो विश्वम्भरा मता ।
^९भूतिः स्थितिः क्षमा क्षोणी ^{१०}पृथ्वी बहुमती रसा ॥१६॥
 एताभिर्भूतिभिः पाहि ^{११}देवि संसारसागरात् ।
^{१२}एवमुच्चार्य तां देवीं ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् ॥१७॥
 ब्राह्मणेभ्यो गुरुत्विरभ्यः ।
^{१३}[धरार्धं वा] चतुर्भागं गुरवे प्रतिपादयेत् ।
^{१४}शेषञ्चैवाथ ऋत्विग्भ्यः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥१८॥
^{१५}[प्रतिपत्य विसर्जयेदिति] ब्राह्मणान् प्रणिपत्य विसर्जयेदित्यर्थः ।
 अनेन विधिना यस्तु दद्यादेव ^{१६}[धरां बुधः] ।
 पुरयकाले तु संप्राप्ते स पदं याति वैष्णवम् ॥१९॥
 विमानेनार्कवर्णेन किङ्कणीजालमालिना ।
 नारायणपुरं गत्वा कल्पलयमथा ^{१७}वसेत् ।
 पितृपुत्र-^{१८}प्रपोतांश्च ^{१९}तारयेदेकविंशतिम् ॥२०॥
 इति पठति य इत्थं यः शृणोति प्रसन्ना-
 दपि कस्तुष्वितानेभ्यः ^{२०}देहः समन्तात् ।

1 A तवादनं	12 I. O. एवमुत्तमं
2 A नागच्छेत्	13 A धरार्धं for the b. p.
3 I. O. वलापले	14 A सायचं वाय
4 I. O. वनमस्तमा	15 A omits the b. p.
5 I. O. व्यापयान्, M. P. व्यापयान्	16 A धरामुतः and M. P. धरां यमान्
6 A गन्त्री	for the b. p.
7 M. P. चास्थिता	17 A' एवम्
8 Corrected for M. P. I. O.	18 A' omits न
आनिष्ठ, A' तु	19 M. P. reads the whole word
9 I. O. इति	as पितृन् पुत्रांश्च पीतांश्च
10 I. O. जीवी	20 I. O. 'देहः'
11 A देवी	

दिव-^१भमरवधूभिर्वाति ^२संप्रार्थ्यमानः

पदममरसहस्रैः सेवितं ^३चन्द्रमौलिः ॥२१॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातधरामहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-^४खक् गवर्मे मयडालसमाह-
 तुला--^५स्थापनीयहरिप्रतिमा--सालङ्कारतुला--हस्तप्राप्तप्रतिमा--यजमानार्थ-^६हैमालङ्कार-यथोक्त-
 वितानबहिः सम्भार-^७मधिकत्वेन पलपञ्चकादङ्क-^८पलशतैक-पलशतद्वय-पलशततय-पलशत-
 पञ्चक पलसहस्राणां यथा-^९शक्त्यन्यतमपरिमाणेन सुवर्णेन घटितां मण्डलाकृतिं बहिरह-
^{१०}क्षादित-सान्तराल-सप्तसागराकार-वल्लयसप्तक-वेष्टितां मध्ये पूर्वपश्चिमायतरेखावट्केन
 समभागसप्तकविभक्तां कृत्वा मध्यभागश्च पूर्वपश्चिमायत-^{११}रेखाद्वयसंलग्नदक्षिणोत्तरायतरेखा-
 द्वयेन ^{१२}समं भागल्यं कृत्वा मध्यभागमध्ये ^{१३}पृथ्व्यम् ^{१४}स्वस्वदिगुत्खादितेन्द्रादिलोक-
^{१५}पालाष्टकवेष्टितशिरसं ^{१६}[यथेच्छस्थान-प्रत्युत्खादित]-वस्त्रकैकादशकद्वादशादित्यं पद्मव-
 राटाकृति-^{१७}सुवर्णं मेहं निर्माय मेह-^{१८}पूर्वपश्चिमरेखयोर्व्याकमरेखायतं ^{१९}मेरोः किञ्चिद-
^{२०}वनतं ^{२१}माल्यवन्तं गन्धमादनञ्च पर्वताकृतिं निर्माय मेरोर्दक्षिणोत्तररेखा-^{२२}[द्वये रेखायतं]
 मेह-^{२३}समानोच्छ्रायं यथाक्रमं नीलं निषधञ्च पर्वताकारं ^{२४}घटयित्वा नीलदक्षिणरेखा-
 द्वये यथाक्रमं रेखायतं ^{२५}[नीलात् किञ्चिदवनतं] ^{२६}हेमकूटं हिमवन्तञ्च घटयेत् ।

1 I. O. भमरवधूभिर्वाति	15 I. O. स्वर्णतुलात्काटिनेन्द्रादि, A' सुसुदि...दि.
2 M. P. संप्रार्थ्यमानो, I. O. संप्रार्थ्य- मानः	16 I. O. पालास्तक, A पालास्त- कः
3 Corrected from M. P. I. O. चन्द्रमौलि, A चन्द्रमौलिः	17 I. O. reads the bracketed portion as सुवर्णरेखा-पञ्चकाटित
4 Both I. O. and A लिखितं	18 I. O. सुवर्णं
5 Both I. O. and A मया कृतं	19 I. O. omits पूर्व
6 I. O. पापवीथ for स्थापनीय	20 A यथाक्रमं रेखायतं
7 A चैवा.	21 A स्तरित
8 I. O. भगवन्मानकत्वेन	22 I. O. माल्यवन्तं
9 I. O. पलशततयं यतपञ्चकपञ्च- कद्वयाणां and A पलशतद्वयपञ्चकत- द्वयपञ्चकतैकपञ्चकतपञ्चकपञ्चकद्वयाणां	23 A' reads द्वय for the bracke- ted portion
10 A' 'कृति' अभिमत.	24 I. O. संप्रार्थ्यमान
11 I. O. पालित	25 A घटित
12 I. O. खेरा.	26 A reads नीलाकिञ्चिदवनतं for the bracketed portion
13 A' omits it	27 A हिमकूटं again after this, I. O. हिमकूट
14 I. O. पृथ्व्यं, A' पृथ्व्यं	

१[निषधोत्तररेखाद्वये यथाक्रमं रेखायतं निषधात् किञ्चिद्वनतं^२ रवेतं शृङ्गिणञ्च पर्वताकारं षटयेत् ।] एवञ्च ३[नवान्तरालैर्नववर्ष^४-विभागवतीं] ५जम्बुद्वीपानुकारिणीं तत्तत्स्थानरेखोत्खादित-^६बहुतरसरिमदाकारां यथेच्छोत्कृष्टरत्नसंवितां पृथ्वी^७ तदा-रोपणार्थं कृष्णाजिनं तिलाञ्च पृथ्वीमण्डलोद्गन्धनार्थं^८ कौषेयवस्त्रसहितं पञ्चवर्ण-वितानकं पृथ्वीपार्श्वस्थापनार्थमष्टादशधान्य^९-लवणादिरसपटक-^{१०}पूर्णकुम्भाष्टक-नानाफल^{११}-^{१२}नानाविधोत्कृष्टवस्त्राणि यथेष्टं चन्दनखण्डाञ्च यजमानार्थं यथेष्टं मुक्तारजतकपूर-निर्मिताल^{१३}-हाराञ्चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुक्लतिग्-यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विव्यभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपद-स्थाने^{१४} धरापद^{१५} निवेश्य यथायथं निवेदन^{१६} सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च यजमान-स्तुलापुरुषवद् गोविन्दाधाराधनादि-मधुपर्कदानान्तं कर्म ^{१७}गोविन्दाभ्यर्चन-ब्राह्मणानुशापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने धरापदं निवेश्य कुर्यात् । ततो शुक्लतिग् यजमानजापका^{१८} उपवेश्युः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदमिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च हविष्यादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थ-^{१९}मनुसन्धायामुप्राप्तव्यम् । तत ऋत्विजः पृथ्वीं लिखितचक्रोपरि कृष्णा-जिनमास्तीर्य तल तिलान् दत्त्वा तदुपरि समारोपयेयुः । पृथ्वीपार्श्वे चाष्टादशधान्य-रसपटकपूर्णकुम्भाष्टक-नानाफल-नानाविधोत्कृष्टवस्त्रसं-चन्दनखण्डलयाणि चारोपयेयुः । ततो मङ्गलगीतवाद्यसन्धिघोषेषु सत्तु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ^{२०}यजमानं क्षपयेयुः । यज-

- 1 I. O. omits the bracketed portion
- 2 A: किञ्चिद्वनत
- 3 A reads the bracketed portion as नवधा नववर्षाणि भागवतीं and inserts a long matter of the next chapter between नवधा and नववर्षाणि
- 4 I. O. ०वर्षा०
- 5 I. O. जम्बुद्वीपार्धकारिणी
- 6 I. O. ०वचस्तर
- 7 I. O. ०वचस्तर, A पृथ्वी
- 8 Both I. O. and A गन्धनार्थं
- 9 A धान्ये, I. O. धान्य

- 10 Both I. O. and A omit पूर्ण
- 11 I. O. नानाफलदां
- 12 A नामोवधीत्कृष्ट
- 13 A ०हाराञ्चोत्पादयेत्, I. O. ०हारा-सुत्पादयेत्
- 14 I. O. ०आमेन
- 15 I. O. धरासुतं
- 16 I. O. निवेदन
- 17 A गोविन्दारधनाभ्यर्चन, I. O. गोविन्दा-भ्यर्चन
- 18 I. O. ०कासुका
- 19 I. O. ०समुद्रावाहकताः
- 20 I. O. omits it

मानस्तु शुक्रमास्याम्बरधरो ^१धृतशुक्रसर्वाङ्गालङ्कारः पुष्पाजलिमादाय पृथ्वीं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमस्ते सर्वदेवाना'मित्यादि 'देवि संसारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैरामन्त्र्य पुष्पाजलिनाभ्यर्च्य शुक्ल-तिग्मयो दद्यात् । तद् यथा—ॐ अयामुकासुकसगोत्रेभ्योऽमुकासुक^२वेदामुकासुकशाखा-ध्यायिभ्योऽमुकासुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तधरामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहं मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयैतां^३ कृष्णाजिनन्यस्ततिलोपरि^४ 'स्थापितामष्टादशधान्यरसपटक-पूर्णकुम्भाष्टककौषेयवस्त्रान्वितपञ्चवर्णवितानकबहुविधफलोत्कृष्टवस्त्रसं-चन्दनखण्डान्वितां जम्बु-द्वीपानुकारिणीं धरां ददामि । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धरेयं विष्णुदेवतेत्युक्त्वा यथाशास्त्रं^५ कामस्तुतिं पठेयुः । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि च^६ रत्नानि ददामि । स्वस्तीति ब्राह्मणाः प्रत्येक-मुक्त्वा पृथ्वीं प्रदक्षिणीकुर्यात् । ततो यजमानस्तुलापुरुषवजापकेभ्यो दक्षिणादानं दीना-मायादितर्पणं पुण्याहवाचनं कृत्वा त्वरया पृथ्वीं विभज्य यथायथं प्रतिपादयेत् ।

इति धरामहादानं समाप्तम् ।

- 1 A धृतसर्वाङ्गालङ्कारः
- 2 Both I. O. and A omit वेद-सुकासुक
- 3 A reads एतां just before this word
- 4 I. O. ०स्त्रिलोपरि
- 5 I. O. आपवितामष्टा, A: आप-तामष्टा
- 6 I. O. नववर्षं
- 7 I. O. नर, A reads न after रत्नानि
- 8 I. O. omits it

तथा विश्वचक्रमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२५५अः)

अधातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
विश्वचक्रमिति ह्यार्तं महापातकनाशनम् ॥१॥
तपनीयस्य शुद्धस्य ^१विश्वचक्रं कारयेत् ।
श्रेष्ठं पलसहस्रेण तदर्धेन तु मध्यमम् ॥२॥
तस्यार्धेन कनिष्ठं ^२स्याद्विश्वचक्रमुदाहृतम् ।
अन्यद्विंशपलादूर्ध्वं मशकोऽपि निवेदयेत् ॥३॥
बीडशरं ततश्चकं ^३भ्रमर्णेन्यष्टकावृतम् ।

^४[भ्रमर्णेन्यष्टकावृतमिति समभागसान्तरालाष्टवेष्टनचक्रनिर्गतशस्याप्राकृतिनेन्यष्टका-
वेष्टितम् ।]

नाभिपद्मे स्थितं विष्णुं योगारूढं ^५चतुर्भुजम् ॥४॥

^६शंखचक्रेऽस्य पार्श्वे तु देव्यष्टकसमावृतम् ।

नाभिपद्मे ^७चक्रमध्यस्थिताष्टदलपद्मे । देव्यष्टकञ्च विसर्ज्योत्कर्षिणो ^८ज्ञाना ^९क्रिया
योगा ^{१०}प्रहरी सत्या ^{११}ईशानीति ।

द्वितीयावरणे तद्वत् पूर्व-^{१२}[तो जलशायिनम्] ॥५॥

अतिशृङ्गुर्वशिष्ठश्च ^{१३}ब्रह्मा ^{१४}कश्यप एव च ।

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ॥६॥

1 M. P. विष्णुवाहि	6 A. ० च क्रस्य
2 I. O. करिष्य	7 A. ० पद्म
3 Corrected from M. P. A अभिनेष्टकावृतं, I. O. अभिनेल- कावृतं	8 I. O. ० मय०
4 I. O. reads the bracketed portion as समभागसान्तरालाष्टवेष्टनच- क्रनिर्गतं यस्याप्राकृतिनेन्यष्टकावेष्टितं, while A as इतमिति समभाग- जराष्टवेष्टनचक्रनिर्गतं यस्याप्राकृति- नेन्यष्टकावेष्टितं	9 I. O. ० कर्षका०
5 I. O. बीजाकट	10 I. O. जाना
	11 I. O. प्रली
	12 I. O. प्रयानीति, A ईशानीति
	13 I. O. भोजनवाहिन' for the bracketed portion
	14 Corrected from M. P. Both I. O. and A वक्र
	15 A काश्यप

विश्वचक्रमहादानम्

१५६

रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्कीति च क्रमात् ।

तृतीयावरणे गौरी मातृभिर्वैष्णवि-^१र्चिता ॥७॥

चतुर्थे द्वादशादिस्था वेदाश्चत्वार एव च ।

मातरश्च ब्रह्माणी माहेश्वरी कौमारी वैष्णवी वाराही इन्द्राणी ^२[ब्रह्माणीति सप्त] ।
वसव आदित्याश्च तुलापुरुषोक्ताः । वेदाः प्रसिद्धाः ।

पञ्चमे पञ्चभूतानि रुद्राश्चैकादशैव तु ॥८॥

लोकपालाष्टकं ^३षष्ठे दिग्मातृज्ञास्यैव च ^४ ।

पञ्चभूतानि प्रसिद्धानि । रुद्राश्च अजैकपाद् ^५अहिमन्त्रः ^६विकृपाक्षः ^७रैवतः ^८बहु-
रूपः ^९व्यम्बकः ^{१०}सुरेश्वरः ^{११}सावित्रः ^{१२}जयन्तः ^{१३}पिनाकी अपराजितः । लोकपालाष्टकं दिग्-
मातृज्ञाष्टकञ्च प्रसिद्धम् ।

सप्तमेऽस्त्राणि सर्वाणि मङ्गलानि च कारयेत् ॥९॥

अन्तरान्तरतो ^{१४}देवान् विन्यसेदष्टमे पुनः ।

अस्त्राणि ^{१५}बहूनि ^{१६}शक्तिर्दण्डः खड्गः पाशः ध्वजः गदा शूलमिति । मङ्गलाष्टकञ्च
सिंहः ^{१७}वृषः गजः कलसः व्यजनं वैजयन्ती मेरी दीपश्चेति । अन्तरान्तरतो ^{१८}देवानित्या-
दिना ^{१९}अन्यानपि देवान् खेच्छया अष्टमावरणान्तरालेषु विन्यसेदित्यर्थः । ततः च विना-
यकनवग्रह-स्कन्दाश्विनीकुमार-^{२०}सागर-लक्ष्मी-गङ्गायमुना-^{२१}निवेशः ^{२२}[प्रायश उक्तः] ।

तुलापुरुषव-^{२३}च्छेषं समन्तात् परिकल्पयेत् ॥१०॥

ऋत्विष्यारुपसम्भार-भूषणाच्छादनादिकम् ।

विश्वचक्रं ततः कुर्यात् कृष्णाजिनतिलोपरि ॥११॥

तथाष्टादश धान्यानि ^{२४}[रसांश्च लवणादिकान्] ।

पूर्वकुम्भाष्टकञ्चैव वस्त्राणि विविधानि च ॥१२॥

1 I. O. ० ई ता	12 A वज
2 A ब्रह्माणी सप्त and I. O. ब्रह्मा- नीति कायः for the bracketed portion	13 Both I. O. and A शक्तिदण्डः
3 A तद्वत्	14 I. O. धूपः
4 A तु	15 I. O. omits तो
5 A अजैकपाद्	16 I. O. तानपि
6 I. O. अहिमन्त्रः	17 A य०
7 I. O. adds चरः after this	18 A गङ्गायमुनायां
8 I. O. वासुकः	19 I. O. प्रायशीलः, A प्रायशो युक्त
9 A सावित्र, I. O. सावित्रः	20 I. O. ० छेपे
10 I. O. अजयतः	21 Corrected from M. P. Both I. O. and A रसांश्च लवणादिकान्, for the bracketed portion
11 I. O. अन्तरान्तराष्टो	

मास्त्येक्षुफलरत्नानि वितानन्वापि ^१कल्पयेत् ।
 ततो मङ्गलशब्देन ज्ञातः शुक्लाम्बरो गृही ।
 होमाधिवासनान्ते ^२तु गृहीतकुक्षुमाञ्जलिः ॥१३॥
 इममुच्चारयेन्मन्त्रं लिः कृत्वा तु प्रदक्षिणम् ।
 नमो ^३विश्वमयायेति विश्वचक्रारमणे नमः ॥१४॥
 परमानन्दरूपी ^४ह्यं पाहि नः पापकर्ममात् ।
^५तेजोमयमिदं यस्मात् ^६[सदा परयन्ति योगिनः ॥१५॥
^७[व्यतिं लिगुणातीतं] विश्वचक्रं नमाम्यहम् ।
 वायुदेवे स्थितं चक्रं चक्रमध्ये तु माधवः ^८ ॥१६॥
 अन्योन्याधाररूपेण प्रणमामि ^९स्थिताविह ।
 विश्वचक्रमिदं यस्मात् ^{१०}सर्वपापहरः ^{११}हरेः ^{१२} ॥१७॥
^{१३}[आयुधञ्चापि वासश्च भवादुद्धर मामतः] ।
^{१४}[इत्यामन्त्र्य तु ^{१५}यो] दद्याद्विश्वचक्रं विमत्सरः ॥१८॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ।
 वैकुण्ठलोकमासाद्य चतुर्बाहुः सनातनः ॥१९॥
 सेव्यतेऽप्सरसां ^{१६}सहस्रिष्टेन कल्पशततयम् ^{१७} ।
 प्रणमेद्वाच यः कृत्वा विश्वचक्रं दिने दिने ।
 तस्यायुर्वर्धते नित्यं लक्ष्मोश्च विपुला भवेत् ॥२०॥

- 1 M. P. कारयेत्
- 2 M. P. ६
- 3 A' विश्वचक्रायेति
- 4 I. O. ०००
- 5 I. O. तेभ्यो गद्यानिदं
- 6 A' omits the bracketed portion
- 7 M. P. reads इति तच्चं वृणातीतं for the bracketed portion
- 8 I. O. माधवं
- 9 I. O. वितानिह

- 10 A' सर्वपापोपहं
- 11 M. P. परम्
- 12 I. O. reads the bracketed portion as लाम्बरोवापि नामल मवादुद्धरमामतः
- 13 I. O. reads b. p. as एकाजिला मतो
- 14 M. P. च
- 15 I. O. सर्वं लिष्टेन
- 16 A ०००

इति सकलजगत्सुराधि^१-वासं वितरति ^२यत्तपनीयषोडशारम् ।
 हरि-^३भवनमुपागतः स ^४सिद्धेश्वर-^५[मुपगम्य^६ नमस्यते] ^७[शिरोभिः ॥२१॥
^८अशुभदर्शनतां प्रयाति] शलोर्मदनसुदर्शनताञ्च ^९कामिनीभ्यः ।
^{१०}[स सु]-दर्शनकेशवानुरूपः ^{११}कनकसुदर्शनदानदन्धपापः ॥२२॥
 कृतगुरुदुरितानि ^{१२}षोडशारप्रवितरण^{१३}-प्रवराकृतिर्मुदरैः ।
 अभिभवति भवोद्धवन्ति भीत्या भवमभितो ^{१४}भुवने भयानि भूयः ॥२३॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातविश्वचक्रमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित^{१५}-खड्गचर्ममय-
 ङाल^{१६}-सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुलाहस्तप्राप्तप्रतिमावहिः सर्वसम्भारमधिकत्वेन
 यथेच्छमुत्तम^{१७} सुवर्णपलसहस्रेण मध्यमं पलशतपञ्चकेन^{१८} कनिष्ठं सार्द्धपलशतद्वयेन विंशति-
 संख्यपलाद्भु^{१९}[यथाशक्त्युपास-सुवर्ण] ^{२०}--घटिताष्टदल-^{२१}पूर्वादिकमोतखाटित विमलाष्टशक्ति
 सहित-मध्योतखाटित-^{२२}यथोक्तविष्णुप्रतिमं पद्मं कृत्वा ^{२३}पद्मस्य समन्ताद्भु^{२४}षोडशदण्डिका-
^{२५}युतं ^{२६}समभागसान्तरालाष्टकुण्डलवेष्टितं बहिर्निर्गत-^{२७}शल्यामा कृतिनेम्यष्टकयुतं द्वितीयावरण-
 मुपरि^{२८}[कुण्डलावच्छिन्नासु षोडशसु कोटिकासु] ^{२९}पूर्वादिकमोतखाटित-जलशाय्यादिषोडशदेवता-
 प्रतिमं तृतीयावरणे तथैव^{३०} पूर्वादि^{३१}-क्रमकोटि^{३२}-कोत्खाटितगीर्वादिषोडशदेवताप्रतिमं चतुर्था-

1 I. O. रि for धि	16 Both I. O. and A मथाच्छन for मथङाल
2 Corrected from M. P. I. O. यतुपनीय०, A यः पनीयषोडशारैः	17 I. O. ०मुपनः
3 I. O. ०भवनादुपागतः	18 I. O. ०लेन
4 A चिह्न०	19 A यथाशक्त्युपासनेः खणन for the b. p.
5 M. P. ०मभिगम्य	20 I. O. पूर्वादितिः
6 A' reads the bracketed portion as मधिगमस्यते	21 I. O. omits यथोज्ञ
7 I. O. reads the bracketed portion as प्रियेति सायुक्तदर्शनता	22 A omits it
8 M. P. ०भदर्शनता	23 I. O. ०मुप
9 I. O. कालिनोभ्यः	24 A' समभा for समभाग
10 I. O. सय for the b. p.	25 I. O. मय्याःशाल्यामिनेहेश्वरः
11 I. O. कनकसुदर्शनपापः	26 I. O. ०परवेद्धर
12 I. O. षोडशार्थि०	27 I. O. reads the bracketed portion as कुण्डलावच्छिन्नार्थ षोडशसु काटिकाय
13 M. P. ०तरवे	28 I. O. तर्हैन
14 Corrected from M. P. Both I. O. and A' मयने	29 I. O. पूर्वाभि०
15 Both I. O. and A ०लिखितं	30 A omits कीटि

वरणे 'पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटित-द्वादशावित्य'-वेदचतुष्टयप्रतिमं पञ्चमावरणे पूर्वादिकम-
कोटिकोत्खाटित-पञ्चमहाभूतादि^१-षोडशप्रतिमं षष्ठावरणे पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटितलोक-
पालादिषोडशप्रतिमं सप्तमावरणे पूर्वादिकमकोटिकोत्खाटिता-['आष्टक-मङ्गलाष्टकाकारम् अष्ट-
मावरणे पूर्वादिकम-कोटिकोत्खाटित]^२-विनायकाविदेवताप्रतिमाषोडशकं चक्रं चकारोपणार्थं
कृष्णाजिनं तिलाब्धं^३ चकालङ्कारणार्थं माल्यसामग्र्यं यथेष्टं^४ रत्नानि नानाविधवज्रलयश्च चक्रपार्श्व-
स्थापनार्थं मष्टादशधान्य-लवणादिरसषट्क-कुम्भाष्टकेक्षुफलानि ऊर्ध्वं^५ बन्धनार्थं यथेच्छं वितान-
क्षोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धं त्विग्यजमानजापकास्तुला-
पुरुषवद्विषयभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषवदस्थाने विश्वचक्रपदं प्रक्षिप्य
निवेदनं सङ्कल्प्य कुर्यात् । अपरदिने च^६ यजमानस्तुलापुरुषवद्गोविन्दायाराधनादि-मधुपर्क-
[दानान्तं कर्म]^७ गोविन्दायभ्यर्चनं^८ ब्राह्मणानुष्ठापन-दानसङ्कल्प-पुण्याहोदिवाचन-वरण-
वाक्येषु तुलापुरुषवदस्थाने विश्वचक्रपदं प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो शुद्धं त्विग्यजमानजापका उप-
मयेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुलापुरुषवदभिस्थापनादि-मध्यब्राह्मणवाचनान्तं^९ कर्म यथायथं
कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं^{१०} कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुप्रातन्यम् । तत ऋत्विज-
श्च वेदीमध्ये लिखितचक्रोपरि कृष्णाजिनमास्तोम्यं तल तिलान् दत्त्वा तत्तारोप्य वज्रमाल्यैरल-
ङ्कृत्य चक्रपार्श्वेऽष्टादशधान्यानि लवणादिरसषट्क-^{११}पूर्णकुम्भाष्टकमिक्षुदण्डान् फलानि चारोप्य
मङ्गलगोतवाथवन्दिचोषेषु सतस्र कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं क्षपयेयुः । ततो
यजमानः शुक्लमाल्याम्बरधरो^{१२} धृतसर्वा-^{१३}ङ्गालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय चक्रं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य
'नमो^{१४} विश्वमयाये'त्यादि^{१५} ['मवाहुद्वर मामत' इत्यन्त]-मन्त्रैरामन्त्र्य शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्य
उत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोक्षनाम-शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्य-
पुराणोक्त विश्वचक्र-^{१६}महादान-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृष्णाजिनन्यस्ततिलारोपितमाल्य-

1 I. O. पूर्वाक्तम्

2 I. O. द्वयम्

3 A' ०यतादि

4 I. O. त्वाराष्टकम्

5 A पञ्चमहा for the bracketed portion

6 I. O. चक्राण्यहारादि

7 A omits it

8 A' दानाक्त for the b. p.

9 I. O. गोविन्दायभ्यर्चन, A गोविन्दा-
भ्यर्चन

10 I. O. ब्राह्मणार्थानुष्ठापन

11 A omits it

12 A' omits it

13 I. O. पूर्वे for पूर्य

14 A युक्तमाल्याम्बरः

15 A' omits वा

16 A विश्वमयायेत्यादि

17 A reads मवाहुद्वर मामतः इति for
and I. O. omits, the brac-
keted portion

18 A omits महादान

'रत्नानाविधवज्राष्टा'^१-दशधान्य-रसषट्कपूर्णकुम्भाष्टकेक्षुदण्ड-^२फलवितानसहितं विश्वचक्रं
ददानि । शुद्धं त्विजः स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा विश्वचक्रमिदं विष्णुदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेयुः । ततो यजमानो शुद्धं त्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-
तदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणाभि-^३यदुत्पत्तियोग्यो भूमिभेतानि च^४ रत्नानि ददानि ।
शुद्धं त्विजः प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्ता स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । यद्वा शुद्धं त्विग्भ्य एव दद्यात् ।^५तत्र
ॐ अथामुकसंगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्यो-^६[ऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्य-
मिति मत्स्यपुराणोक्तस्तुलापुरुषोक्तभागव्यवस्थयेति च पूर्वदानवाक्याद्विशेषः । ततस्तुलापुरुष-
वज्रापकेभ्यो] दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं यथायथं त्वरया विश्वचक्रपति-
पादनञ्च कुर्यात् ।

इति विश्वचक्रमहादानं समाप्तम् ।

1 A वज्रम्

2 A' omits वा

3 A omits दक्ष

4 A' ०नाम्न for ०यद्

5 A omits it

6 I. O. omits it

7 A omits the bracketed por-
tion

8 I. O. omits it

तथा महाकल्पलतामहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८९ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
महाकल्पलता^१नाम^२पातकावलिनाशनम् ॥१॥
पुण्यां विधिमयासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
ऋत्विक्मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥
तुलापुरुषवत् कुर्यात्कोकेशावाहनं शुभः ।
चामीकरमयीः कुर्याद्दृश कल्पलताः शुभाः ॥३॥
नानापुष्पफलोपेता^३नानाशुक्रविभूषिताः ।
विधाधरसुपर्णानां मिथुनैरुपशोभिताः ॥४॥

^४सुपर्णानां किन्नराणाम् ।

^५हारानादित्युभिः सिद्धैः फलानि च ^६विहङ्गमैः ।

लोकपालानु-^७सारिण्यः कर्तव्या-^८स्तासु देवताः ॥५॥

लोकपालानुसारिण्य इति लोकपालसमानाः ^९कर्तव्याः ।

ब्राह्मीमनन्तराक्षिप्त लवणस्योपरि न्यसेत् ।

अधस्ता^{१०}क्षतयोर्मध्ये ^{११}[महाखड्गधरे शुभे ॥६॥

^{१२}पद्मशङ्करे] इति क्वचित् पाठः ।

1 Corrected from M. P. I. O.

०५२, A' ०५२

2 I. O. पातकावलिनाशनम्, M. P.

महापातकावलिनाशनम्

3 A' नानाशुक्रं

4 I. O. अपूर्णानां

5 A' हारादिभिः चैभिः, M. P. पुष्पाद्यादिः

6 I. O. विहङ्गमैः

7 A' ०५२, M. P. ०५२

8 Corrected from M. P. I. O.

०५२, A' ०५२

9 I. O. क्षतयोः, A' क्षतः

10 Corrected from M. P. I. O.

०५२, A' ०५२

11 I. O. पद्मशङ्करे तथा महा-^{१२}धरे for the bracketed portion

12 M. P. reads this for महाखड्गधरे, just above, which is hinted at here.

^१[इभासनस्था तु शुभे] पूर्वतः कुलिशायुधा ।

रजनीसंस्थिताग्नेयो^२ सुवपाणिरथा-^३नले ॥७॥

रजनी^४हरिद्रा ।

^५[याम्ये च] महिषारूढा गदिनी तण्डुलोपरि ।

^६[वृते तु नैर्ऋती स्थाप्या] सखद्गा^७दक्षिणापरे ॥८॥

^८[दक्षिणापरे नैर्ऋत्याम् ।]

वारुणे^९वारुणी क्षीरे^{१०}सर्पस्था नागपाशिनी ।

पताकिनी च वायव्ये^{११}शृगस्था शर्करोपरि ॥९॥

सोम्या तिलेषु संस्थाप्या^{१२}[शङ्खिनी निधि]-संस्थिता ।

माहेधरी^{१३}वृषगता नवनीते^{१४}तु शूलिनी ॥१०॥

मौलिन्यो^{१५}वरदास्तद्वत् कर्तव्या बालकान्विताः^{१६} ।

^{१७}शङ्कया पद्मपलादुद्ध^{१८}मासहसात् प्रकल्पयेत् ॥११॥

मौलिन्यो^{१९}^{२०}[मुकुटान्विताः, वरदाः प्रसन्नमूर्तयः,] बालकान्विताः^{२१}कोडनिहित^{२२}।

पुलकाः । ^{२३}[एतेन कोडनिविष्टवाम]-कर-^{२४}विहृतपुलका दक्षिणहस्तविहृत^{२५}-यथोक्तशङ्काः प्रसन्न-

1 Corrected from M. P. I. O.

इभासनस्थानमृदे and A' सखासनस्था

माहेधरे for the bracketed portion

2 M. P. ०५२

3 Corrected from M. P. I.

०५२, A' ०५२

4 I. O. हरिद्रा

5 Corrected from M. P. I. O.

याम्येन and A' याम्याम् for the bracketed portion

6 Corrected from M. P. I. O.

वृतेन नैर्ऋतास्ताम् and A' नैर्ऋताम्

दक्षिणापरे for the bracketed portion

7 A' च वृतीपरि

8 A' omits the bracketed portion

9 I. O. वारुण

10 M. P. वारुणा

11 I. O. वारुणा

12 Corrected from M. P. I. O.

याम्येन निधि and A' कौवरी दिशि for the b. p.

13 M. P. वारुणा

14 M. P. विहङ्गिनी

15 I. O. मौलिन्या

16 I. O. बालकान्विता

17 I. O. सखा

18 I. O. मौलिन्या

19 A' मुकुटान्विताः for the b. p.

20 I. O. बालकान्विताः

21 I. O. ०५२

22 I. O. एतेनोक्तविधिद्वयम् for the b. p.

23 A' वृत्तपुलका

24 I. O. वृत्त for विहृत

मूर्तयो ^१बद्धमुकुटा सवाहना घटनीयाः । अनुकवाहनान्तु ^२ब्राह्मणाग्नेयीनैर्ऋतीनान्तु
^३तत्तल्लोकपालवाहनान्येव ^४वाहनानि लोकांलानुसारिण्य इति श्रुतेः । तेन ^५हंसाख्या
 ब्राह्मी छायाख्या आग्नेयी ^६[नराख्या नैर्ऋती घटनीया] । अनन्तस्य ^७[तु कचिद्वाहना-
 दर्शनात्] अनन्तशक्तिर्वाहनशून्यैव कर्तव्या ।

सर्वासामुपरि ^८स्थायं पञ्चवर्णं वितानकम् ।

धेनवो दशकुम्भाश्च वक्त्रं ^९युग्मानि चैव हि ॥११॥

मध्यमे द्वे तु ^{१०}गुरवे ऋत्विग्भ्योऽ^{११}न्यास्तथैव च ।

ततो मज्जलशब्देन ज्ञातः शुक्लाम्बरो बुधः ।

विंः प्रदक्षिणमावृत्य मन्त्रमेत-^{१२}मुदीरयेत् ॥१२॥

ममो नमः पापविनाशिनीभ्यो ब्रह्माण्ड-^{१३}[लोकेभरपालिनीभ्यः ।

आशंसिताधिक्यफलप्रदाभ्यो] दिग्भ्यस्तथा कल्पलतावधूभ्यः ॥१४॥

इति सकल-^{१५}दिग्गुणप्रदानं भवभयसूदनकारि यः करोति ।

अभिमतफलदे स ^{१६}नाकलोके वसति ^{१७}[पितामहवत्सराणि ^{१८}विंशत् ॥१२॥

स्ति]-शतमथ तारयेद्भवाब्धेर्गुह-^{१९}दुरितौघविघातशुद्धदेहः^{२०} ।

सुरपति-^{२१}वनितासहस्रसंघेः^{२२}परिवृतमम्बु-^{२३}रुहोद्भवामि-^{२४}वन्धः ॥१६॥

1 A बद्धमुकुटाः

2 I. O. ब्राह्मणाग्नेयीनैर्ऋतीनां

3 A तल्लोकपालाश्च

4 I. O. वाहनादि

5 I. O. तेन

6 I. O. ब्रह्मणाग्नेयी नैर्ऋती for the bracketed portion

7 I. O. सुकुटिल वाहनादर्शनात् for the b. p.

8 A '०द्याः, I. O. '०द्या

9 Corrected from M. P. I. O. '०द्यादि, A '०द्यादि

10 A omits it

11 A '०द्यादिमुकुटाणि

12 A '०द्या for सु

13 A reads the bracketed portion as पुण्यं पञ्चवर्णं

14 A दिक्ता for दिग्गुणा

15 M. P. नाकलोके

16 A omits the bracketed portion

17 I. O. विंशत्

18 M. P. मर for मरु

19 I. O. '०द्या

20 A वसिष्ठ for वनिता

21 M. P. '०द्याः

22 M. P. '०द्यासंघादि

23 Corrected from M. P. I. O. '०द्या', A '०द्यासंघा

^१[इति विधानमिदं ^२दिग्गुणानां कनक]-कल्पलताविनिवेदने ।

पठति यः स्मरतीह ^३तथैवते ^४स पदमेति पुरन्दरसेवितम् ॥१७॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातमहाकल्पलतामहादानद-नेच्छस्तुलापुरुषलिखितसङ्गचर्ममय-
 ङाल-समाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-^५सालङ्कारतुला-हस्तप्राप्तप्रतिमा-बहिः सर्वसम्भारमन्त्रि-
 त्वेन ^६[पलपञ्चकावृद्धं पलसहस्रावधि] यथेच्छहेमनिर्मिताः स्थानस्थानघटितविधाभर किन्नर-
 मिथुन-^७सिद्धगणाः ^८पञ्चवागनिर्मितयथेच्छाकृति-^९[पुष्पफल-^{१०}ग्रहणार्थिपक्षिणः] सिद्धहस्ता-
 सकृद्यथेच्छसंख्यमुक्ताहारसहिता नानाविध-^{११}चित्रालङ्कारादिवस्त्रोपशोभिता दशलताः तासामधः-
 स्थापनार्थं ^{१२}यथेच्छहेम-^{१३}पलौत्खाटिता यथोक्तरूपा ^{१४}ब्राह्मणादिदशप्रतिमाः तदारोपणार्थं
 लवणगुडहरिद्रातण्डुलघृतक्षीर-^{१५}शर्करातिल-^{१६}नवनीतानि ^{१७}लतापार्श्वस्थापनार्थं धेनुदशकं
^{१८}[कुम्भदशकं ^{१९}वज्रयुगदशकञ्चोत्पादयेत्] । ^{२०}ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य
 पूर्वतरदिने शुक्लविग्यजमानजपकास्तुलापुरुषवद्विषयभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्प-
 वाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापदं निवेशय ^{२१}निवेदनं सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च
 यजमानः पूर्ववद्गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्कदानान्तं ^{२२}कर्म गोविन्दा-^{२३}धर्म्यार्थेन-^{२४}[ब्राह्मणा-
 नुत्पापन-^{२५}दानसङ्कल्प]-पुरयाहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाकल्पलतापदं

1 A omits the bracketed portion

2 Corrected from M. P. I. O. बहिः

3 I. O. तथैव ते

4 A omits it

5 Both I. O. and A '०द्यासंघात्

6 A omits स

7 A omits the bracketed portion

8 A मिथुन

9 A पञ्चवागनिर्मितावः, I. O. पञ्चवागनिर्मिता

10 A omits the bracketed portion

11 I. O. बह्वीच for बहुवाहि

12 I. O. विनयेनादि for विनायकादि

13 A omits the whole word

14 I. O. यन्त्रो for यन्त्रो

15 A ब्राह्मणादि, I. O. ब्राह्मणादि

16 I. O. चौराजैनसामर्थ्यो for चौर

17 I. O. नल for निल

18 I. O. जतन् for जता

19 A omits the bracketed portion

20 I. O. वर्यं

21 A adds यजमानः between ततः and तुलापुरुषोक्तं

22 I. O. निवेदन

23 I. O. '०द्याना

24 I. O. '०द्यासंघात्, A '०द्यासंघात्

25 A ब्राह्मण for the bracketed portion

26 I. O. omits it

प्रक्षिप्य कुर्यात् । ततो गुः त्विग्यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्यास्तुता-
पुरुषवदमिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं
कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुप्रातव्यम् । ^१[तत ऋत्विजः] प्रधानवेद्यां लिखितचकोपरि
लतानां मध्यात् पूर्वोदि-^२दिक्कमेणाष्टौ लताः समारोप्य लतामण्डलमध्ये लताद्वयद्वारोप्य
^३[तदधो लवणं दत्त्वा तल ब्राह्मीमनन्तराक्षिचारोप्य] पूर्वोदिदिक्कमारोपिता-^४लताधः क्रमेण
गुडादिद्रव्याणि दत्त्वा तेषु कमात् कुलिशायुधादिशक्तिप्रतिमाः ^५[समारोपयेयुः । लतापार्श्वे
दशधेनुः पूर्ण]-कुम्भदशकं दशवज्रयुगानि च स्थापयेयुः । ततो मङ्गलगीत-^६वाद्यवन्दिघोषेषु
सतसु कु डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन ^७यजमानं ज्ञापयेयुः । ततो यजमानः शुक्रमाल्याम्बर-
धरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय लताभिः प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो नमः पाप-^८विनाशिनोभ्य'
इत्यादि ^{१०}[मन्त्रं पठित्वा] पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य ^{११}गृह्णतिगन्धो दद्यात् । तद् यथा—ॐ
अयामुक्तसंगोतेभ्योऽमुकामुक्तेदामुकासुकास्त्राध्यायिभ्योऽमुकामुक्तेदवशर्मभ्यो युष्मभ्यं ^{१२}मत्स्य-
पुराणोक्त-कल्पलतामहादानदानफलप्राप्तिकामोऽहं मत्स्यपुराणोक्त-^{१३}भागव्यवस्थयेता लवण-
गुडहरिद्रातण्डुलधृतचौर^{१४}-शर्करातिल^{१५}-नवनीतापित सोमर्गब्रह्मानन्त-^{१६}[कुलिशायुधाप्रियम
निश्चि-^{१७}ति]-वदयवायुसोममहेधरशक्तिप्रतिमासहिताः पञ्च-^{१८}वर्ण-वितानक-धेनुदशक कुम्भ-
दशक^{१९}-वज्रयुगदशकान्विता^{२०} दशकल्पलता ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठेयुः । ततो गुरुः कल्पलतेयं^{२१} विष्णुदेवतेति^{२२} ब्रूयात्^{२३} । ^{२४}ऋत्विजस्तु प्रत्येकं ^{२५}कल्पलतेया

- 1 A' वाचनं
- 2 A' omits the bracketed por-
tion
- 3 I. O. omits दिक्
- 4 A' omits the bracketed por-
tion
- 5 I. O. ०पुलताकमेण
- 6 A यथायथं अनुपूर्व for the brac-
keted portion
- 7 A omits वाद्य
- 8 A omits it
- 9 A ०विनाशिनोभ्य
- 10 A' मन्त्रं for the bracketed
portion
- 11 A ऋत्विजो

- 12 A omits मत्स्य ...
- 13 I. O. adds ज्ञत before भग्न
- 14 I. O. ०चौरं, A omits it
- 15 I. O. ०ति, A omits it
- 16 A omits the bracketed por-
tion and reads irrelevant
matter of ten lines here
- 17 A रत्न
- 18 I. O. omits कुम्भदशक
- 19 I. O. ०वितान
- 20 I. O. कल्पलते
- 21 I. O. ०देवते इति
- 22 A ब्रूयुः
- 23 A' प्रति before this
- 24 A कल्पलतेयं

विष्णुदेवतेति ब्रूयुः । ततो यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । तत ॐ अथ कर्तव्यदानप्रतिष्ठार्थं
युष्मभ्यमहं दक्षिणा-^१मियदुत्पत्तियोग्यां ^२भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । ब्राह्मणाः
^३स्वस्तीत्युक्त्वा ^४[प्रत्येकं कल्पलताः] स्पृशेयुः । ततस्तुलापुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं^५
हीनानावादिर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया कल्पलतानां^६ यथायथं^७ प्रतिपादनञ्च^८ कुर्यात् ।

इति ^{१०}महाकल्पलतामहादानं ^{११}समाप्तम् ।

- 1 A ०मिमां उत्पत्तिः
- 2 A omits भूमिम्
- 3 I. O. स्वस्तीति
- 4 I. O. प्रत्येकस्तुलानिः and A' कल्प-
लताः for the bracketed por-
tion
- 5 A omits दानं

- 6 A कल्पलतां
- 7 A omits it
- 8 A प्रतिपादनञ्च I. O. पादनञ्च
- 9 A कुर्यात्
- 10 A कल्पलतामहादानं
- 11 I. O. omits it

तथा सप्तसागरमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८७ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।
सप्तसागरं नाम सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
पुर्यं दिनमथासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।
तुलापुरुषवत् कुर्यान्नोक्तेषावाहनं बुधः ॥२॥
श्रुत्वा मण्डपसम्भारभूषणाच्छादनादिकम् ।
कारयेत् सप्त कुर्यान्नोक्तेषावाहनं बुधः ॥३॥
प्रादेशमासायि तथारक्षि^२-मात्राणि वा^३ पुनः ।
कुर्यात् सप्तपलाद्भु^४मा सहस्राच्च शक्तिः ॥४॥
संस्थाप्यानि च सर्वाणि कृष्णाजिनतिलोपरि ।
प्रथमं पूरयेत् कुर्यात् लवणेन विचक्षणः ॥५॥
द्वितीयं पयसा तद्वत्तृतीयं सर्पिषा^६ बुधः ।
चतुर्थं तु^७ शुद्धेनैव^८ [दध्ना पञ्चममेव तु] ॥६॥
षष्ठं शर्करया तद्वत् सप्तमं तीर्थवारिणा ।
स्थापयेत्तत्र^९ [स्यान्तर्जालां] काञ्चनं शुभम् ॥७॥
केरावं क्षीरमध्ये तु घृतमध्ये महेश्वरम् ।
भास्करं गुडमध्ये तु^{१०} [दधिमध्ये^{११} निशाचिपम्] ॥८॥
^{१२}शर्करायां न्यसेत्तत्रभीं जलमध्ये तु पार्वतीम् ।
सर्वेषु सर्वरक्षानि धान्यानि च समन्ततः ॥९॥

- 1 I. O. महापापविनाशनं, M. P. सर्व-
पापविनाशनम्
- 2 A^१ वरि for रवि
- 3 M. P. ३
- 4 I. O. पूजयेत्
- 5 A पापघातार्थं for पयसा तद्वत्
- 6 M. P. पुनः
- 7 A च
- 8 M. P. दध्ना पञ्चममेव च and A

- 9 दध्ना दध्ना च पञ्चमं for the bracketed portion
- 10 A काञ्चनं काञ्चनं and M. P. एवं तु
- 11 काञ्चनं for the bracketed portion
- 12 A omits the b. p.
- 13 Corrected from M. P. I. O.
- 14 नराधिपं
- 15 A^१ वरिणि तु

तुलापुरुषवच्छेष-मलापि परिकल्पयेत् ।

ततो वारुणहोमान्ते आपितो वेदपुत्रवैः ॥१०॥

क्षिः प्रदक्षिणमावृत्य मन्त्रानेतानुदीरयेत् ।

ततो वारुणहोमान्त इति पददर्शनाद्विनायकादिदेवताहोमानन्तरं^१ चतुर्थेऽपि कुर्यात्
वारुणमन्त्रेण वरुणायैकाहुतिर्देया ।

नमो वः सर्व-सिन्धूनामाधारेभ्यः सनातनाः ।

जन्तूनां प्राणदेभ्यश्च समुद्रेभ्यो नमः नमः ॥११॥

क्षीरोदकाज्य^२-दधिमाधुर^३-लावणेक्षुसाराभृतेन भुवनत्रयजीवसंघान् ।

^४आनन्दयन्ति वसुभिश्च यतो भवन्तस्तस्मान्ममाप्यविधातमलं^५ विदध्वम् ॥१२॥

यस्मात्^६ समस्तभुवनेषु भवन्त एव तीर्थामराधुर-^७बुधदमणिप्रदानम् ।

^८पापक्षयामृतविलोपनभूषणाय^९ ^{१०}लोकस्य विभ्रति तदस्तु ममापि लक्ष्मीः ॥१३॥

इति ददाति ^{११}रसाभृतसंयुताञ्जुचिरविस्मयवानिह सागरान् ।

अमलकाञ्चनरत्न^{१२}-मयानसौ पदमुपैति ^{१३}हरेरमराचितः ॥१४॥

सकलपाप^{१४}-विधातविराजितं^{१५} पितृपितामहपुत्र-^{१६}शतत्रयम् ।

नरकलोकसमाकुलमप्यलं^{१७} भटिति ^{१८}नयत्यसौ शिवमन्दिरम् ॥१५॥

- 1 I. O. मन्त्रादि
- 2 A ओमान्तरं
- 3 A वरुणायैकाहुतिर्देया
- 4 M. P. ओमान्तरं
- 5 Corrected from M. P. I. O.
सु and A^१ न्यु for न्य
- 6 Corrected from M. P. I. O.
and A माधव
- 7 A चादीपयति
- 8 I. O. विधातं, M. P. विधातु
- 9 A समस्तभुवनेषु
- 10 Corrected from M. P. I. O.
सुनन्धमविमलभावं, A नन्धमविमलभावं
- 11 Corrected from M. P. I. O.
पापक्षयामृतं, A चक्षयामृतं
- 12 I. O. ओषधेभि
- 13 A कस्य
- 14 Corrected from M. P. I. O.
रसामरसंयुताञ्जुचिरं, A रसामरसंयुताञ्जुचिरं
- 15 M. P. वरुणं for वरु
- 16 Corrected from M. P. I. O.
हरेरमराचितः, A हरेरमराचितः
- 17 A omits पाप
- 18 M. P. विधीतविराजितः
- 19 M. P. ओषधेभि
- 20 M. P. ओषधेभि
- 21 I. O. रत्नमयी, A नीतुरयी, M. P.
सोऽपि नयेत्

अतः यजमानः समुपजातसप्तसागरमहादान-^१दानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-खड्गचर्म-^२मय-
ढालसन्नाह-तुला-^३स्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-^४हस्तप्राङ्गदेवतावर्हिः सर्वसम्भारमधिकत्वेन
सप्तपलादुद्ध-^५पलसहस्रावधि यथेच्छधुवर्णचटितान् सप्तोभयतः प्रादेशमात्मान-^६रजिमात्मान-
वा कुण्डाकारान् सागरान् तदवस्थापनार्थं कृष्णाजिनानि तिलांश्च कुण्डसप्तकूपरार्थं लवणं
सोरं^७ दधि घृतं गुडं शर्करां तीर्थोदकञ्च कुण्डमध्यस्थापनार्थं यथेच्छधुवर्ण-^८पत्तोत्खाटिता
[ब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमाः सर्वरत्न-^९घटितलोकसप्तकञ्च कुण्डपार्ष-
स्थापनार्थमष्टादशधान्यानि चोत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने
गुहृत्विजं यजमानजापकास्तुलापुरुषवद-^{१०}विष्यभोजनादिकं कृत्वा निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुला-
पुरुषवदस्थाने सप्तसागरपदं निवेश्य निवेदनं^{११} सङ्कल्पञ्च कुर्यात् । अपरदिने च यजमानस्तुला-
पुरुष-^{१२}वदुगोविन्दा-^{१३}धाराधनादि मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चनं^{१४} ब्राह्मणानुज्ञापन-
दानसङ्कल्प-पुराणाहादिवाचन-वरणावाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने सप्तसागरपदं निवेश्य कुर्यात् ।
ततो गुहृत्विजं यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च^{१५} कृतनित्यक्रियास्तुलापुरुष-^{१६}वदमि-
स्थापनादि] मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । ततश्च वनस्पतिहोमान्ते तुला-
पुरुषोक्तमन्त्रेण एकाहुत्या वरुणाय होमोऽधिकः । एवञ्च मध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म तुला-
पुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुप्रातभ्यम् । ततश्च ऋत्विजः सप्तकुण्डानि प्रधानवेदीमभ्यलिखित-^{१७}चको-
परि कृष्णाजिनान्यास्तीर्थ्य ततः तिलान् दत्त्वा तलारोप्य लवणादिभिः क्रमेण पूरयित्वा सर्व-
रत्नपूर्वोक्तब्रह्मकेशवादिप्रतिमा-^{१८}सप्तकगर्भाणि कृत्वा कुण्डपार्ष्वेष्टादशधान्यानि^{१९} स्थापयेयुः ।
ततो मङ्गलगोतवाद्यवन्दिघोषेषु सत्सु कुण्डसमीपस्थकुम्भचतुष्टयजलेन यजमानं जपयेयुः ।
ततो यजमानः शुक्रमालयाम्बरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय सागरान् त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य

- 1 A omits दानेच्छः
- 2 Both I. O. and A मयाच्छन्
- 3 A तुलापुरुष for तुला
- 4 I. O. प्रादेशमात्मा
- 5 I. O. रजिमात्मा, A रजिमात्मा
- 6 A omits it
- 7 I. O. लोराजैनसामर्थी
- 8 Both I. O. and A ब्रह्मरा
- 9 I. O. पद्मोत्खाटिता, A पद्मोत्-
खाटिता
- 10 I. O. पोटिका for घटितलोका

- 11 A च for वच
- 12 I. O. निवेदन
- 13 A omits व
- 14 I. O. omits च
- 15 I. O. अभ्यर्चन
- 16 A omits च
- 17 A दक्षिस्थापनार्थं for the b. p.
- 18 A यथा
- 19 I. O. चक्राकारं
- 20 A संकल्प
- 21 A रत्नानि

'नमो वः सर्वसिन्धुना'मित्यादि-^१[तदस्तु ममापि लक्ष्मी'रित्यन्त]-मन्त्रैरभिमन्त्र्य पुष्पाञ्जलि-
नाभ्यर्च्य^२ गुहृत्विजं प्रमुखब्राह्मणेभ्य उवाच उवाच दद्यात् । तद् यथा—^३अथ यथासम्भव-
गोतनाम-^४गुहृत्विजं प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-सप्तसागरमहादानदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतान् कृष्णाजिनन्यस्तिला-^५रोपितान् लवणक्षीरसर्पिर्गुडदधिशर्करातीर्थोदकपूरितान् सर्वरत्न-
गर्भान् मध्यस्थितसौवर्णब्रह्मकेशवमहेश्वरादित्येन्द्रलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमानष्टादशधान्यपञ्चवर्ण-^६विता-
नकसहितान् सप्तसागरान् ददानि । गुहृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सप्तसागरा
एते विष्णुदेवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततो गुहृत्विजं भ्यो दक्षिणादानम् ।
तद् यथा—^७अथ कृतैतदानकर्मप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि
च^८ रत्नानि ददानि । गुहृत्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । गुहृत्विजं एव
वा दद्यात् । ततः दानवाक्येऽमुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-^९वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुका-
मुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मत्स्यपुराणोक्तभागव्यवस्थयेति "[च विशेषः] । ततस्तुला-
पुरुषवजापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाथादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं स्वरया यथायथं सप्तसागर-
प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

इति सप्तसागर-महादानं समाप्तम् ।

- 1 A लोका for the bracketed
portion, I. O. ततोस्तु etc.
- 2 A reads the bracketed por-
tion within the chap. viz.
महाकालसप्तसागरमहादानम्
- 3 A ब्रह्मकेशवमहादानम्
- 4 A पवित्राणि

- 5 I. O. वितानम्
- 6 I. O. omits it
- 7 A omits वेदामुकामुक
- 8 A वशिष्ठः for the bracketed
portion
- 9 A दान for महादानं
- 10 I. O. omits it

तथा रत्नधेनुमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८८ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि ^२महादानमनुत्तमम् ।
^३[रत्नधेनुरिति ह्यार्त] गोलोकफलदं वृणाम् ॥१॥
 पुण्यं दिनमथासाद्य गुलापुष्पदानवत् ।
 लोकेशावाहनं कृत्वा ततो धेनुं प्रकल्पयेत् ॥२॥
 भूमौ कृष्णाजिनं ^४कृत्वा लवणद्रोणसंयुतम् ।
 धेनुं रत्नमयीं कुर्यात् सङ्कल्प्य ^५विधिपूर्वकम् ॥३॥
^६सङ्कल्प्य विधिपूर्वकमिति ^७अथोक्तं ^८तत्तद्वयवरचनं लवणोपरि ^९लेखया कृत्वेत्यर्थः ।
 स्थापयेत् पद्मरागाणामेकाशीति ^{१०}मुले बुधः ।
 पुष्परागशतं तद्वक्षोण्यां परिकल्पयेत् ॥४॥
 ललाटे हेमसिलकं मुक्ताफलशतं दशोः ।
 अथ युगे बिम्बशतं शुक्ली कर्णद्वये ^{११}स्पृष्टे ॥५॥
 काञ्चनानि च शृङ्गाणि शिरी ^{१२}वज्रशतात्मकम् ।
 ग्रीवायां नेत्र-^{१३}पटकं ^{१४}गोमेदकशतान्वितम् ॥६॥
 शृङ्गाणीति बहुवचनं वत्सशृङ्गापेक्षम् ^{१५} ।
 इन्द्रनीलशतं पृष्ठे वैद्युतशत-^{१६}पार्श्वके ।
 स्फाटिकैकदं ^{१७}काप्यं सौगन्धिक-^{१८}शतं कटिम् ॥७॥

- 1 A अथ
- 2 A महादानमनुत्तममनुत्तमं
- 3 M, P, रत्नधेनुरिति विज्ञातं for the bracketed portion
- 4 I, O. हला
- 5 A सङ्कल्प
- 6 A सङ्कल्प
- 7 I, O. यथोक्त
- 8 A तत्तद्वयवरचनं
- 9 A रेखाया
- 10 Corrected from M, P. Both I, O. and A नीति

- 11 A स्पृष्टे
- 12 A रत्न for वज्र
- 13 A पटकं, M, P. पटक
- 14 A गोमेदकशतान्वितं
- 15 A पटकं
- 16 Corrected from M, P. Both I, O. and A पार्श्वके
- 17 M, P. तद्वत्
- 18 M, P. शतैः

रत्नधेनुमहादानम्

१७५

स्फाटिकैरिति शतसंख्यैः संख्याविशेषाकाङ्क्षायां शतसंख्यसन्दर्शपाठात् ।

^१[सुरा हेममयाः] काप्याः पुच्छं मुक्तावलीमयम् ।

सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च घ्राणे कर्पूरचन्दने ॥८॥

अथेन्दु-^२कान्तस्य सर्वथा प्राप्त्यभावात् ^३अप्राप्तप्रतिनिधानेन शुद्धस्फाटिकग्रहणम् ।

कुङ्कुमानि च रोमाणि ^४[रौप्यं नाभिञ्च] कारयेत् ।

^५[गार्हस्त्यशतं तद्वक्षणे परिकल्पयेत्] ॥९॥

^६तथान्यानि च रत्नानि स्थापयेत् सर्वसन्धिषु ।

कुर्याच्छर्करया जिह्वां गोमयञ्च गुडात्मकम् ॥१०॥

गोमूत्रमाज्येन तथा दधि दुग्धं ^७स्वरूपतः ।

पुच्छाग्रे चामरं दद्यात् समीपे ताम्रदोहनम् ॥११॥

कुण्डलानि च हेमानि भूषणानि च शक्तितः ।

कारयेदेवमेव चतुर्थीशेन वत्सकम् ॥१२॥

भूषणानि प्रैवेयकललाटपट्टपरितकाः ।

तथा ^८धान्यानि सर्वाणि पादाब्जेक्षुमयाः ^९शुभाः ।

नानाफलानि सर्वाणि ^{१०}पञ्चवर्णां वितानकम् ॥१३॥

एवं ^{११}विरचितां कृत्वा तद्वस्त्रोमाधिवासनम् ।

श्रुतिगन्धो दक्षिणां ^{१२}दद्यादेनुमा-^{१३}मन्त्र्य यजतः ।

एवं विरचितां होमाधिवासनं कृत्वा विरचितामामन्त्र्य गुरुधेनुक-^{१४}मन्त्रैरामन्त्र्य इदञ्चो-
 दाहरेदिति ^{१५}वक्ष्यमाणेन सम्बन्धः ।

गुरुधेनुवदावाद्य इदञ्चोदाहरेत्ततः ॥१४॥

- 1 I, O. सुरी हेममयः for the bracketed portion
- 2 I, O. च for च
- 3 A अप्राप्त्यभावात्, I, O. omits अप्राप्त and reads प्रतिनिधानेन only
- 4 A रौप्यावलीमयम् and M, P. रौप्यमाभि च for the b. p.
- 5 Supplied from M, P. A omits it, I, O. गव्यतमस्य इद-
 पाने etc.

- 6 A तथापाने
- 7 M, P. द्विदुग्धं
- 8 I, O. omits च
- 9 M, P. स्वरूपतः
- 10 A पञ्चवर्णां
- 11 A विरचितां, M, P. विरचनं
- 12 I, O. हला for दद्यात्
- 13 M, P. मन्त्र्ययजतः
- 14 I, O. मन्त्र्य only
- 15 I, O. वक्ष्यमाणे

त्वं सर्वदेवगणधाम यतः पठन्ति हरेन्द्रचन्द्र^१-कमलासन^२-वासुदेवाः ।

तस्मात् समस्तभुवनलयदेहयुक्ता मां पाहि देवि भवसागरपीड्यमानम् ॥१५॥

ग्रामान्त्र्य^३ नैवमभितः^४ परिहृत्य भक्त्या दद्याद्दिजाय गुरवे जलपूर्विकां ताम् ।

यः पुण्यमाप्य दिनमत्र कृतोपवासः पापैर्विमुक्ततनुरेति पदं सुरारः ॥१६॥

इति सकलविधिक्षो रत्नधेनुप्रदानं वितरति स विमानं प्राप्य^५ देवीप्यमानम् ।

सकलकलुषमुक्तो बन्धुभिः पुत्रपौत्रैः^६ स हि^७ मदनसरूपः^८ स्थानमभ्येति शम्भोः ॥१७॥

अत्र यजमानः समुपजातरत्नधेनुमहा-^९दानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखितखड्गचर्म-^{१०}मयहाल-
सभाहनुलास्यापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राणप्रतिमा-बहिः सर्वसम्भारमधिकत्वेन धेनु-
मुखनिर्माणार्थमेकाशोति^{११} वत्समुखायैकैकैर्विशतिं पद्मरागरत्नानि धोषु-^{१२}धोषार्थं पुष्परागशतं
वत्स-^{१३}धोषार्थं पद्मविंशतिं पुष्परागाणि धेनुललाटार्थं यथेच्छहेम-^{१४}चटितं तिलकं वत्स-
ललाटार्थं तच्चतुर्थभागहेममयतिलकं धेनुनेत्रद्वयार्थं मुक्ताफलशतं वत्सनेत्रद्वयार्थं
^{१५}पञ्चविंशतिं मौक्तिकानि धेनुभ्रूयुगार्थं विद्रुमशतं वत्सभ्रूयुगार्थं पञ्च-
विंशतिं विद्रुमाणि धेनुकर्णद्वयार्थं बृहच्छुक्लिद्वयं वत्सकर्णद्वयार्थं स्वल्पशुक्लिद्वयं धेनु-
शृङ्गार्थं यथेच्छहेमचटितं बृहच्छुक्लियुगं वत्सशृङ्गार्थं तच्चतुर्थीशहेममयशृङ्गयुगं धेनु-
शिरोऽर्थं हीरकशतं वत्सशिरोऽर्थं^{१६} ^{१७}पञ्चविंशतिं हीरकाणि धेनुम्रीवार्थं^{१८} ^{१९}बृह-
भेलपटं गोमेदशतञ्च वत्सम्रीवार्थञ्च स्वल्पनेलपटं ^{२०}पञ्चविंशतिं गोमेदरत्नानि धेनु-
पृष्ठार्थमिन्द्रनीलशतं वत्सपृष्ठार्थञ्च^{२१} ^{२२}पञ्चविंशतिमिन्द्रनीलानि धेनुपार्श्वद्वयार्थं वेदर्य-
शतं वत्सपार्श्वद्वयार्थञ्च ^{२३}पञ्चविंशतिवैदूर्यरत्नानि धेनुदरार्थं शतं स्फाटिकखण्डान्
^{२४}[वत्सोदरार्थञ्च तच्चतुर्थभागस्फाटिकखण्डान्] धेनुकक्ष्यार्थं सौमन्धिकशतं वत्सकक्ष्यार्थञ्च^{२५}

- 1 M. P. सूत्रं for चक्र
- 2 I. O. •विप for •धम
- 3 A नैवमभितः, I. O. विविचभितः,
M. P. चंयमभितः
- 4 Corrected from M. P. Both
I. O. and A परिवर्त्त
- 5 A तद्दीपमानं
- 6 Corrected from M. P. Both
I. O. and A स्रज for स हि
- 7 A द्यनसकपं
- 8 A क्षापण for क्षाण
- 9 A omits दान
- 10 Both I. O. and A यथाक्षत्र
- 11 I. O. •धोषचार्थं
- 12 I. O. •धोषचार्थञ्च

- 13 A omits चटितं
- 14 A पञ्चविंशति, I. O. विंशति
- 15 I. O. •धं
- 16 A विंशति
- 17 •धञ्च
- 18 A adds यथेच्छहेमचटित before
this
- 19 I. O. पञ्चविंशति, A पञ्चविंशति
- 20 A •पृष्ठार्थं
- 21 A omits पञ्च
- 22 A omits पञ्च
- 23 A omits the bracketed por-
tion
- 24 A •कक्ष्यार्थं

पञ्चविंशतिसौगन्धिकानि धेनुखुरार्थं यथेच्छहेमचटितखुरचतुष्कं^१ [वत्सखुरार्थञ्च
तच्चतुर्थभागहेममयं खुरचतुष्कं] धेनुपुच्छार्थं यथेच्छमुक्तानिर्मितां मुक्तावलीं वत्सपुच्छार्थञ्च^२
तच्चतुर्थीश-^३निर्मितां मुक्तावलीं धेनुदक्षिणनासापुटार्थं यथेच्छकूर्परसहितं सूर्यकान्तं धेनु-
नामनासापुटार्थं यथेच्छचन्दनसहितं^४ विशुद्धस्फाटिकखण्डं वत्सदक्षिणनासापुटार्थञ्च^५
धेन्यर्थं चतुर्थभागकूर्परसहितं^६ स्वल्पसूर्यकान्तं तद्वामनासापुटार्थञ्च^७ धेनुचतुर्थीशचन्दन-
सहितं स्वल्प-^८विशुद्धस्फाटिकखण्डं धेनुरोमार्थं यथेच्छकुङ्कुमं वत्सरोमार्थञ्च तच्चतुर्थभाग-
कुङ्कुमं धेनुनाभ्यर्थं यथेच्छराजतचक्रिकां वत्सनाभ्यर्थञ्च तच्चतुर्थीश-^९राजत^{१०}-चक्रिकां^{११} धेन्य-
पानार्थं मरकतशतं^{१२} वत्सापानार्थञ्च पञ्चविंशतिमरकतानि^{१३} [धेनुगालसन्ध्यर्थं यथेच्छोक्त-
व्यतिरिक्तरत्नानि वत्सगालसन्ध्यर्थञ्च तच्चतुर्थीशरत्नानि]^{१४} [धेनुजिह्वार्थं यथेच्छशर्करां
वत्सजिह्वार्थञ्च तच्चतुर्थीशशर्करां] धेनुगोमयार्थं यथेच्छ^{१५} गुडं वत्सगोमयार्थं तच्चतुर्थीश-
गुडं धेनुमूत्रार्थं^{१६} यथेच्छं घृतं^{१७} वत्समूत्रार्थञ्च तच्चतुर्थीशं घृतं धेन्यर्थं वत्सार्थञ्च
बृहत्स्वल्प^{१८} दधिस्थानद्वयं दुग्धार्जनसामग्रीञ्च धेनुपुच्छाप्रार्थं यथेच्छं कामरं वत्सपुच्छा-
प्रार्थञ्च स्वल्पकामरं धेन्यर्थं यथेच्छताम्रदोहनं^{१९} [वत्सार्थञ्च स्वल्पताम्रदोहनं] धेन्य-
लङ्कारार्थं^{२०} यथेच्छहेमचटितं^{२१} कुरण्डलयुगं प्रवेयकं ललाटपट्टिकां^{२२} घण्टिकाञ्च^{२३} वत्सा-
लङ्कारार्थञ्च^{२४} तच्चतुर्थीशहेमनिर्मितं^{२५} कुरण्डलयुगं प्रवेयकायलङ्काराञ्च धेनुपादार्थं

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A •पुच्छार्थं
- 3 A omits निर्मितां
- 4 A गुडं
- 5 A •पृष्ठार्थं
- 6 I. O. धेनु for धेन्यर्थं
- 7 A यत्नं
- 8 A •पुटार्थं
- 9 A omits वि
- 10 A omits च
- 11 I. O. •रजतं
- 12 I. O. धेनु क्षपानार्थं, A धेनु
पानार्थं
- 13 A वत्सपानार्थञ्च

- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 A reads the bracketed por-
tion as उभयो जिह्वार्थं तथा मरकता
- 16 Both I. O. and A omit it
- 17 I. O. धेनुगोमूत्रार्थं
- 18 I. O. वत्सगोमूत्रार्थं
- 19 A omits दधिक्षानद्वयं
- 20 A omits the bracketed por-
tion
- 21 A •कुरण्डार्थं
- 22 A सुपय्यचटितं
- 23 A •घण्टिका
- 24 I. O. यथेच्छाञ्च
- 25 A •कुरण्डार्थं
- 26 A चतुर्थीशहेमनिर्मितं

‘बृहद्विष्णुदण्डचतुष्टयं’ वत्सपादार्थञ्च खलपेक्षुदण्डचतुष्टयं^१ ‘सवत्सधेन्ववस्थानार्थं’ बृहत्-
खलपेक्षुदण्डचतुष्टयं लवणश्रोणं लवणाढकञ्च धेनुपार्वस्थापनार्थञ्च^२—ष्टादशधान्यानि
बहुनि च^३ नानाफलान्युत्पादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्ध-
स्विग् यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा^४ निवेदनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुष-
पदस्थाने रत्नधेनुपदं निवेशय यथायथं निवेदनं^५ सङ्कल्पञ्च कुर्युः । अपरदिने च^६ यज-
मानस्तुलापुरुषवत्^७ [गोविन्दाधाराधनादि मधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चन-ब्राह्मणानु-
ज्ञापन-दानसङ्कल्प-पुरायाहादि]-वाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने रत्नधेनुपदं प्रक्षिप्य
कुर्यात् । ततो शुद्धस्विग् यजमानजापका उपवासं कुर्युः । अपरदिने च कृतनित्यक्रिया-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्य-^८ब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्युः । एवञ्च मध्य-^९ब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायाजुष्टातव्यम् । ^{११}[तत ऋत्विजः] प्रधानवेदीमध्ये
लिखितचक्रोपरि बृहत्कृष्णाजिनमास्तीर्य तदुपरि लवणश्रोणं दत्त्वा तल रेखया धेन्वा-
कारं प्राञ्जुलम्^{१२} उदक्पादमालिष्य मुखस्थानं^{१३} एकाशीतिं पद्मरागरत्नानि घोणायां पुष्प-
रागशतं ललाटे हैमतिलकं नेत्रयोर्मुक्ताफलशतं^{१४} [भ्रूयुगे विद्रुमशतं कर्णद्वये शुक्लिद्वयं
हैमकुण्डलद्वयञ्च शृङ्गयोः काञ्चनयुगं शिरसि ह्रीरकशतं प्रीवायां नेत्रपटं गोमेदशतञ्च
पृष्ठे इन्द्रनीलशतं पार्वयोः वैदूर्यशतम्]^{१५} उदरे स्फाटिकखण्डान् कट्यां^{१६} नीलसौगन्धिक-
शतं जङ्घास्थाने इक्षुदण्डचतुष्टयं खरस्थाने हैमखरचतुष्टयं^{१७} पुच्छे मुक्तावली पुच्छाग्रे चामरं
दक्षिणनासापुटे सूर्यकान्तं कर्पूरञ्च वामनासापुटे^{१८} शुक्लिशुद्धस्फाटिकखण्डं चन्दनञ्च
रोमस्थाने कुङ्कुमं नाभिस्थाने^{१९} रजतचक्रिकां अपानस्थाने मरकतशतं सर्वाङ्गसन्धिषु

- 1 A दण्डचतुष्टयं
- 2 A वत्सपदस्थापनार्थं च
- 3 A धेनुपार्वस्थापनार्थं । वत्सपदञ्च
- 4 A omits च
- 5 A ब्राह्मणवाचन for निवेदन
- 6 Both I. O. and A निवेदन
- 7 A omits it
- 8 A reads the bracketed por-
tion as गोविन्दाधाराधनादि
वरणाद्यं कर्म यथाय ब्राह्मणवाचन
- 9 I. O. मधु for ब्राह्मण
- 10 I. O. मधु

- 11 A omits the bracketed por-
tion
- 12 I. O. उदकं, A omits it
- 13 A मुखस्थानं
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 I. O. omits it
- 16 A omits नील
- 17 A चतुष्टयं
- 18 A omits च
- 19 A रजतचक्र चक्रिकां

‘यथेच्छरत्नानि जिह्वास्थाने शर्करां गोमयस्थाने गुडं मूलस्थाने घृतम्^२ आपीनसन्धिषु ताम्र-
दोहनं खरुपतो दधि दुग्धञ्चारोपयेयुः । ततो^३ धेनुं हैमप्रवेयकललाटपट्ट-^४चरितकामिरलं-
कुर्युः । धेनुपार्वं चाष्टादशधान्यानि^५ नानाफलानि चारोप्य धेनु-^६पार्वीस्तीर्णकृष्णाजिन-
न्यस्त-लवणाढकोपरि धेनुनिर्मोशकमेणैव सकलद्रव्य-^७चतुर्थीशेन प्राङ्मुखमुदक्पादञ्च वत्सं
कल्पयेयुः । ततो मङ्गलगोत-^८[वाद्यवन्दि]-घोषेषु सतस्तु कुण्डसमीपस्थ-^९कुम्भचतुष्टयजलेन
यजमानं जपयेयुः । ततो यजमानः शुक्लमाल्याम्बरधरो धृतसर्वालङ्कारः पुष्पाञ्जलिमादाय रत्नधेनुं
गुडधेनुकैर्यालक्ष्मीरित्यादिमन्त्रैरलोक्तेन^{१०} च ^{११}[त्व सर्वदेवगण धामेत्यादि]-मन्त्रेणाभिमन्त्र्य
प्रदक्षिणीकृत्य पुष्पाञ्जलिनाभ्यर्च्य गुरवे दद्यात् । तद्यथा-^{१२}अथामुकसगोत्रायामुक-^{१३}वेदा-
मुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तं रत्नधेनुमहादान-^{१४}दानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतां कृष्णाजिनन्यस्त-श्रोणचतुर्थीशलवणन्यस्त-धेनुचतुर्थीश-पद्मरागमुख-पुष्परागघोण-हैमतिलक-
ललाट-सुक्ताफलनेत्रयुग-विद्रुमभ्र-युग-शुक्लकर्णद्वय-हैमकुण्डलालङ्कृत-काञ्चनशृङ्ग-वज्रशिरो-
नेत्र-^{१५}पटगोमेदप्रीवेन्द्रनीलपृष्ठ-वैदूर्यपार्वद्वय-स्फाटिकोदर-^{१६}नीलसौगन्धिककटि-हैमखरेक्षुपाद-
मुक्तावलीपुच्छ-^{१७}चामरपुच्छाग्र-सर्पूरसूर्यकान्तदक्षिणनासापुट-सचन्दन-^{१८}विशुद्धस्फाटिकवाम-
नासापुट-कुङ्कुमरोमक-राजतनाभि-^{१९}मरकतापान-नानारत्नाङ्गसन्धि-शर्कराजिह्वा-गुडगोमयाज्यमूल-
ताम्रदोहान्वित-दधिदुग्धसहित-हैमप्रवेयक-^{२०}ललाटपट्ट-^{२१}चरितकालङ्कृतवत्ससहितं^{२२}कृष्णा-
जिनन्यस्तलवणश्रोणोपरिस्थितामेकाशीतिपद्मरागमुखीं पुष्परागशतघोणां हैमतिलकललाटां
मुक्ताफलशतनेत्रयुगां विद्रुमशत-^{२३}भ्रूयुगां शुक्लकर्णयुगां^{२४} हैमकुण्डलालङ्कृतां काञ्चनशृङ्गीं

- 1 I. O. यथेच्छतरत्नानि, A यथेच्छ-
वत्तानि
- 2 A अपानम्
- 3 A धेनु, I. O. omits it
- 4 I. O. चरितकामि
- 5 A omits it
- 6 I. O. पार्वं
- 7 I. O. व for द्रव्य
- 8 A वाद्य for the b. p.
- 9 A omits कुण्डसमीपस्थ
- 10 चोक्तेन
- 11 I. O. तुभ्यं मत्स्यपुराणोक्तं रत्नादि
and A तां सर्वदेवगणधामेति
for the b. p.

- 12 A omits वेदासु
- 13 Both I. O. and A omit दान
- 14 A सुक्ताफल for पट
- 15 I. O. omits नील
- 16 A omits it
- 17 I. O. परिचय
- 18 A मरकतमीन
- 19 A reads चतुष्टय and places
it before चवेयक
- 20 I. O. चरितकामि
- 21 A चतुष्टय
- 22 A omits च
- 23 A omits युगां

हीरकशतशिरसं नेत्रपटगोमेदशतग्रीवामिन्द्रनीलशतपृष्ठा वैदूर्यशतपार्श्वद्वयां स्फाटिकशतोदरां नीलसौगन्धिकशतकटिं^१ हैमचुरामिक्षुपादां मुक्तावलीपुच्छां^२ चामरपुच्छां प्रां सकर्पूरसूर्यकान्त-दक्षिणासापुटां^३ सचन्दन-^४विशुद्धस्फाटिकवामनासापुटां कुङ्कुमरोमिकां राजतनाभिं मरकतशता-पानां नानारत्नसर्वाङ्गसन्धिं^५ शर्कराजिह्वां गुडगोमयामाज्यमूलां^६ ताम्रदोहनान्वितां दधिदुग्ध-सहितां^७ हैमप्रवेयफललाट-^८पद्मशिङ्गकालकृतमष्टादशधान्य-^९बहुविधफल-पञ्च-^{१०}वर्णवितानक-सहितां रत्नधेनुं ददानी । गुरुः स्वस्तीत्युक्त्वा साविलीं पठित्वा रत्नधेनुरिर्यं विष्णुदेवतेत्युक्त्वा यथा-शाखं कामस्तुतिं पठेत् । ततो गुरुं त्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतैतद्दानं^{१०} कर्मप्रतिष्ठार्थं शुष्मभ्यमहं दक्षिणामियदुत्पत्तियोग्यां भूमिमेतानि^{११} च रत्नानि ददानी । गुरुं त्विजः स्वस्तीति ब्रूयुः । गुरुस्तु स्वस्त्यनन्तरं धेनुं पुच्छे गृहीयात् । ततस्तुलापुरुष-वज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानाधादितर्पणं पुण्याहवाचनं^{१२} [त्वरया रत्नधेनुप्रतिपादनञ्च] कुर्यात् ।

इति रत्नधेनुमहादानं^{१३} समाप्तम् ।

1 I. O. वैज.

2 A चामरपुच्छां, I. O. चामर-प्रकाशकां

3 A omits the whole word

4 I. O. ०४४.

5 Both I. O. and A ०४५

6 A omits ता

7 I. O. ०४६ चक्षिका.

8 A विविध.

9 A omits दक्ष

10 Both I. O. and A omit the word दान

11 A reads च after रत्नानि

12 A reads the b. p. as इमारयं सुप्रतिज्ञकञ्च

13 I. O. omits it

तथा महाभूतघटमहादानम् । (मत्स्यपुराणम्—२८६ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् ।

महाभूतघटं नाम महापातकनाशनम् ॥१॥

पुण्यां तिथिमयासाय कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

श्रुत्विहमण्डपसम्भार-^१भूषणाच्छादनादिकम् ॥२॥

तुलापुरुषवत् कुर्याज्जोकेशावाहनादिकम् ।

कारयेत् काञ्चनं कुम्भं^२ महारत्नचितं बुधः ॥३॥

प्रादेशादङ्गुलशतं यावत् कुर्यात् प्रमाणतः ।

क्षीराज्यपूरितं तद्वत् कल्पवृक्षसमन्वितम् ॥४॥

तद्वदिति काञ्चनम् ।

पद्मासनगतांस्तत्र^३ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।

वराहेणोद्धृतां तद्वत् कुर्यात् पृथ्वीं सपद्मजाम् ॥५॥

[वराहेणोद्धृतां तद्वदिति वराहवामकर्पूरस्थितां सपद्मजां] पद्महस्ताम् ।

[^४वह्ण्युच्चासनगतं काञ्चनं मकरोपरि]^५ ।

^६हुताशनं मेघगतं वायुं^७ कृष्णमृगासनम् ॥६॥

^८तथाकाशाधिपं कुर्यान्मूषकस्थं विनायकम् ।

^९विन्यसेद्घटमध्ये तान् वेदपञ्चकसंयुतान् ॥७॥

तथेति काञ्चनमित्यर्थः । आकाशाधिपं विनायकमिति सम्बन्धः । एतेन पञ्च-

^{१०}महाभूतान्युक्तानि ।

1 A सुवना.

2 A ०४७विमं, M. P. ०४७चितं

3 A महारत्नचित-काञ्चनमव-कल्प-उच्चाजितभिक्षां

4 A ब्राह्म.

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I. O. पद्मच.

7 A reads the bracketed por-
tion as वह्ण्युच्चासनं कर्मलोपरि

8 A कुशासनं

9 Corrected from M. P. Both
I. O. and A अतस्त्रगासनं

10 M. P. तथा क्षीराधिपं

11 M. P. विन्यस्त.

12 A omits महत्

ऋग्वेदस्याक्षसूतं स्यादयजुर्वेदस्य पञ्चजम् ।
सामवेदस्य बीणा स्याद् विष्णुं दक्षिणतो न्यसेत् ॥८॥
अथर्ववेदस्य पुनः क्षुब्धुं बी 'कमल' करे ।
पुराणवेदो वरदः साक्षसूतकमण्डलुः ॥९॥

अथर्ववेदस्य दक्षिणे क्षुब्धुं बी कामे पद्यम् । वरदः प्रसन्नमूर्तिः । एतेन सर्व एव
द्विभुजाः कार्याः ।

परितः सर्वधान्यानि चामरासनदर्पणम् ।
पादुकोपानहच्छतदीपिका-^१भूषणानि च ॥१०॥

भूषणानि प्रसिद्धानि ग्रैवेयकादीनि ।

शय्याञ्च जलकुम्भाञ्च^२ पञ्चवर्णवितानकम् ।
सात्वाधिवीर्यानां तु मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥११॥
नमो वः सर्वदेवानामाधारेभ्यश्चराचरे ।
महाभूताधि^३-देवेभ्यः शान्तिरस्तु शिवं मम ॥१२॥
यस्मात् किञ्चिदप्यस्ति महाभूतैर्विनाकृतम् ।
ब्रह्माण्डे सर्वभूतेषु तस्माच्छीरक्षयाऽस्तु मे ॥१३॥
इत्युच्चार्य महाभूतघटं यो विनिवेदयेत् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः 'स याति परमां गतिम् ॥१४॥
विमानेनार्कवर्णेन पितृबन्धुसमन्वितः ।
स्तूयमानो वरक्षीभिः पद्मभ्येति^४ वैष्णवम् ॥१५॥
षोडशैतानि यः कुर्यान्महादानानि मानवः ।
न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोकेऽभिजायते ॥१६॥

इति पठति य इत्थं वासुदेवस्य पार्ष्वे
समुत्पितृकलतः संश्रयोतीह सम्यक् ।

- 1 Corrected from M. P. I. O. बहदक्षिणतो भवेत् and A बहदक्षिणतो भवेत् for the bracketed portion
- 2 A दक्षिणे
- 3 A -भूषणम्

- 4 I. O. जलकुम्भाञ्च
- 5 Corrected from M. P. I. O. मि and A दि for वि
- 6 Corrected from M. P. I. O. and A प्रजाति
- 7 A वाचत

'मुररिपुत्रवने वा मन्दिरे^१ 'वार्कलक्ष्म्यो-
रमरपुरवधूमिर्मादते सोऽपि कल्पम् ॥१७॥

प्रयोगः

अत्र यजमानः समुपजातमहाभूतघटमहादानदानेच्छस्तुलापुरुषलिखित-खड्गचर्ममयकाल-
सन्नाह-तुलास्थापनीयहरिप्रतिमा-सालङ्कारतुला-हस्तप्राणप्रतिमा-बहिः 'सर्वसम्भारमधिकत्वेन प्रादे-
शाद्^२ मङ्गल-शतमध्यममिमतपरिमाण-^३सुवर्णघटितमुत्कृष्टाभिमतरत्नखचितं^४ [कुम्भं तन्मध्य-
स्थापनार्थं^५ कल्पपादपमहादानोक्ताकृतिममिमतपरिमाणहेमघटित]-कल्पतरु^६ यथेच्छसुवर्ण-
पत्रोत्खाटिताः पूर्वोक्ताकारा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरपृथ्वीवरुण-^७हुताशनवायुविनायक-ऋग्यजुः-
सामाधर्व-^८पुराणप्रतिमाः कुम्भपुरणार्थं^९ 'क्षीराजंनसामग्री-^{१०}माज्यञ्च घटपार्श्वस्थापनार्थमष्टा-
दशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युग^{११}-^{१२}च्छतदीपिकाशय्या-^{१३}पूर्वकुम्भाष्टकानि^{१४} [महा-
भूतघटालङ्कारार्थं^{१५} यथेच्छं हैमग्रैवेयकाद्यलङ्कारां]-^{१६}धोतपादयेत् । ततस्तुलापुरुषोक्तसमया-
^{१७}नामन्यतमस्य पूर्वतरदिने शुद्धं त्विग्यजमानजापकास्तुलापुरुषवद्विषयभोजनादिकं कृत्वा निवे-
दनसङ्कल्पवाक्ययोस्तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपदं प्रक्षिप्य यथायथं निवेदनं सङ्कल्पश्च कुर्यात् ।
अपरदिने च यजमानस्तुलापुरुषवदगोविन्दाद्याराधनादिमधुपर्कदानान्तं कर्म गोविन्दाद्यभ्यर्चनं^{१८}-
ब्राह्मणानुष्ठापन-दानसङ्कल्पपुण्याहादिवाचन-वरणवाक्येषु तुलापुरुषपदस्थाने महाभूतघटपदं
^{१९}निवेश्य कुर्यात् । ततो^{२०} 'शुद्धं त्विग्यजमानजापका उपवसेयुः । अपरदिने च कृतनित्या-
स्तुलापुरुषवदभिस्थापनादिमध्यब्राह्मणवाचनान्तं कर्म यथायथं कुर्यात् । एवञ्च मध्यब्राह्मण-
वाचनान्तं कर्म तुलापुरुषग्रन्थमनुसन्धायानुष्ठातव्यम् । तत ऋत्विजः प्रधानवेदीमध्ये लिखित-
चक्रोपरि महाभूतघटमारोप्य घटक्षीराभ्यां पूरयित्वा तन्मध्ये कल्पतरुं^{२१} यथोक्तदेवताप्रतिमाश्च
स्थापयित्वा कुम्भपार्श्वे चाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्युगच्छतदीपिकालङ्कार-

1 Corrected from M. P. I. O. उर and A हर for हर	8 I. O. हुताशन, A -हुताशन
2 A वार्कलक्ष्म्योः चमरः, M. P. वार्कलक्ष्म्योः चमरः	9 A -द for हुताशन
3 Both I. O. and A बवाचन for बवाचन	10 A क्षीराजंन.
4 A omits सर्वं	11 A -माज्यञ्च, I. O. -माज्य
5 A omits परिमाण, I. O. बभिवत again after परिमाण	12 A omits युग
6 A omits the bracketed portion	13 A omits दूर्वा
7 I. O. वकीत्.	14 A omits the b. p.
	15 A omits वा
	16 I. O. -पार्श्वे
	17 A मक्षिण
	18 A कलिम्.

यथेच्छनिर्मितशय्या-पुष्पाङ्गकान्पुष्पकल्पयेयुः । ततो मङ्गलग्नीतवाद्यवन्दिषोषेषु ^१[सत्सु
कुण्डसमीपस्थकुम्भवत्पुष्टयजलेन यजमानं क्षपयेयुः । ततो यजमानः शुक्लमाल्याम्बरो घृतसर्वाल-
ङ्कारः पुष्पाङ्गलिमादाय कुम्भं प्रदक्षिणीकृत्य 'नमो वः सर्वदेवाना'मित्यादि 'श्रीरक्षयास्तु मे'
इत्यन्तमन्त्राभ्यामामन्त्र्य पुष्पाङ्गलिनाभ्यर्च्य शुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यः उत्सृज्य दद्यात् । तद्
यथा—ॐ अथ यथासम्भवगोत^२-नामशुद्धं त्विक्प्रमुखब्राह्मणेभ्यो मत्स्यपुराणोक्त-महाभूतघट-
महादानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं श्रीराज्यपुरितं 'हैमकल्पवृक्षसमन्वितं सौवर्णब्रह्मविष्णुमहेश्वर-
पृथ्वीवराहकुशाशनबायुमिनायकवेदपञ्चकप्रतिमाष्टादशधान्यचामरासनदर्पणपादुकायुगोपानद्वयग-
च्छप्रदीपिकाभूषणाराध्यापूर्णकुम्भाष्टक-^३'पञ्चवर्णवितानकयुतं महाभूतघटं ददानि । ततो
शुद्धं त्विजः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा महाभूतघटोऽयं विष्णुदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेयुः । ^४[ततो गुरवे ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणां दद्यात् । तद् यथा—ॐ अथ कृतै-
तदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमियदुत्पत्तियोग्या भूमिमेतानि च रत्नानि ददानि । शुद्धं त्विजः
प्रत्येकं स्वस्तीत्युक्त्वा त्वं त्वं सुवर्णभागं हृदरोयुः ।] अथवा शुद्धं त्विग्भ्य एव महाभूतघटं
दद्यात् । तत्त दानवाक्ये ॐ अथामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशास्त्राभ्यायिभ्योऽ-
मुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमिति मत्स्यपुराणोक्त-भागव्यवस्थयेति च विशेषः । ततस्तुला-
पुरुषवज्रापकेभ्यो दक्षिणादानं दीनानायादितर्पणं ब्राह्मणवाचनं त्वरया यथायथं महाभूतघट-
प्रतिपादनञ्च कुर्यात् ।

^५[इति महाभूतघटमहादानं समाप्तम् ।]

इति महाराजाधिराज-^६[निःशङ्क-शङ्कर]-श्रीमद्भूजालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे महा-दानावर्तः ॥

- 1 A प्रदक्षिणीकृत्य only for the bracketed portion
- 2 A वेद between गोत्र and नाम
- 3 A वरजयेन for येन
- 4 I. O. पञ्चवर्णवितानकयुतं

- 5 A omits the bracketed portion
- 6 Both I. O. and A omit it
- 7 A निःशङ्करधुवनकरीति for the bracketed portion
- 8 I. O. adds another दान here

अथ विष्णुदेवताचलदानावर्तः । (२)

अथाचलदानप्रशंसा ।

मत्स्यपुराणे (न३ अः) [नारद उवाच ।]^१

भगवन् श्रोतुमिच्छामि दानमाहात्म्यमुत्तमम् ।

यदक्षयं परे लोके देवर्षिगणपूजिते^२ ॥१॥

उमापतिरुवाच ।

^३[मेरोः प्रदानं वक्ष्यामि दशधा मुनिसत्तम^४ ।

यत्प्रदानात्तरो लोकानाप्नोति सुरपूजितान् ॥२॥

पुराणेषु च वेदेषु यज्ञेष्वायतनेषु च ।]

^५[न तत्फलमधीतेषु] कृतेष्विह यदश्नुते ॥३॥

तस्माद्विधानं^६ वक्ष्यामि पर्वतानामनुक्रमात् ।

प्रथमो धान्यशैलः स्याद्वितीयो लवणाचलः ॥४॥

शुष्काचलस्तृतीयस्तु चतुर्थो हैमपर्वतः ।

पञ्चमस्तिलशैलः स्यात् षष्ठः कार्पासपर्वतः ॥५॥

सप्तमो घृतशैलश्च रत्नशैलस्तथाष्टमः ।

राजतो नवम-^७स्तद्विंशमः शर्कराचलः ॥६॥

एतेनाचलप्रशंसा-स्वरूपसंकीर्तने^८ ।

वक्ष्ये विधानमेतेषां यथा-^९वदतुपूर्वशः ।

अयने विषुवे पुरये व्यतीपाते दिनक्षये ॥७॥

^{१०}शुक्लपक्षे तृतीयायामुपरागे शशिक्षये ।

विवाहोत्सवयज्ञेषु द्वादश्यामथ वा पुनः ॥८॥

- 1 Supplied from M. P. Both I. O. and A omit the b. p.
- 2 M. P. 'पूजित'
- 3 A omits the bracketed portion
- 4 M. P. 'पञ्चम'

- 5 I. O. तत्फलं धनधीतेषु for the b. p.
- 6 A 'विधान'
- 7 A omits च
- 8 A 'संकीर्तनेन च'
- 9 A 'ये for व'
- 10 A 'पञ्चाचल'

शुक्रायां पञ्चदश्यां वा पुण्यर्क्षे वा^१ विधानतः ।

धान्यशौलादयो देया यथाशास्त्रं विधानतः ॥१६॥

शुक्रायां द्वादश्यामिति सम्बन्धः । शशिक्षय इत्यमावास्यायां भेदेनोपादानात् पञ्चदश्या-
^२मिल्येन पौर्णमासी-^३प्राप्तिः ।

^४[तीर्थे वायसने] वापि गोष्ठे वा भवनाग्ने ।

एतेन कालदेशावुक्तौ ।

मण्डपं कारयेत् भक्त्या चतुरस्रमुदङ्मुखम् ।

^५प्राशुवक्प्रवर्णं तद्वत् प्राङ्मुखं^६ वा^७ विधानतः ॥१७॥

^८विधानतः शिल्पशास्त्रविधानतः ।

गोमये-^९नोपलिप्तायां भूमावासीर्य वै कुशान् ।

तन्मध्ये पर्वतं कुर्याद् विष्कम्भपर्वतान्वितम् ॥१८॥

अथ धान्याचलदानम् ।

धान्यद्रोणसहस्रेण भवेद्गिरिरिहोत्तमः ।

मध्यमः पञ्चशतिकः कनिष्ठः स्यात्त्रिभिः^{१०} शतैः ॥१९॥

^{११}द्रोणपरिमाणश्च परिभाषायामुक्तमनुसन्धेयम् ।

मेरुमेहा^{१२} प्रीहिमयश्च^{१३} मध्ये सुवर्णवृक्षलयसंयुतः स्यात् ।

पूर्वेण मुक्ताफलवज्रयुक्तो याम्येन गोमेदकपुष्परानैः ॥२०॥

मध्ये^{१४} मूर्द्धभागमध्ये शर्कराचले मेरुपरीति वक्ष्यमाणत्वात् । वृक्षलयश्च मन्दारपाति-
जातकल्पपादपाख्यम् । हरिचन्दनसन्तानौ च मेरुपूर्वपश्चिमभागयोरारोपणीयौ शर्कराचले तथा
वक्ष्यमाणत्वात् ।

पश्चाच्च गार्हस्पतनीलरत्नैः^{१५} सौम्येन वैदूर्यसरोजरागैः ।

श्रीखण्डखण्डैरभितः^{१६} प्रवाललतान्वितः शुक्तिशिलातलः स्यात् ॥२१॥

1 A च	9 A and M. P. वाच for नोप
2 A' भिति	10 Corrected from M. P. I. O.
3 A reads it with तीर्थे in the next line as प्राप्तिर्क्षीर्षे	11 A चतः प्रीहि
4 M. P. reads the b. p. as तीर्थेव्यावर्तने	12 I. O. मण्डपम्
5 I. O. मण्डपवक्प्रवर्णं	13 M. P. प्रीहिमयश्च A प्रीहिमय
6 M. P. च	14 A मृक्ष
7 A वायसः	15 Corrected from M. P. I.
8 A' adds इति to this	16 M. P. प्रवाचैव ताभितः

प्रवालमुक्तान्वित इति कचित् पाठः ।

ब्रह्माथ^१ विष्णुर्भगवान्^२ पुरारिर्विवाकरोऽप्यल हिरण्यमयः स्यात् ।

मूर्द्धन्यधः^३ स्थानममत्सरेण कार्यन्त्स्वनेकैश्च^४ पुनर्द्विजौधैः ॥२२॥

^५द्विजौषा ऋषिसंघाः पक्षिसंघाश्च । ब्रह्मादिदेवगणोऽत्र^६ मेरोर्मूर्द्धनि हिरण्यमयः स्यात् ।

^७तस्मान्मूर्द्धन्यधःस्थानममत्सरेण यजमानेनानेकैर्द्विजौधैः सहितं कार्यम् । ^८मूर्द्धन्यवस्था
गतमत्सरेण कार्योत्स्वनेकैश्च पुनर्द्विजौषा^९ इति कचित् पाठः । अस्यार्थः—ब्रह्मादयो
मूर्द्धन्यवस्थितयः कार्य्याः । ^{१०}मूर्द्धन्यवस्थेभ्यस्तेभ्योऽथानन्तरं^{११} द्विजौषाः कार्य्या इति ।
तदनयोः पाठयोरर्थस्थानेन^{१२} कश्चिद्विशेषः ।

चत्वारि शृङ्गाणि च राजतानि^{१३} नितम्बभागेष्वपि राजतः स्यात् ।

^{१४}तथेक्षु-^{१५}वंशान्वृतकन्दरस्तु घृतोदकप्रसवशाश्च^{१६} दिक्षु ॥२३॥

इक्षुरेव वंशः^{१७} इक्षुवंशः, घृतमेवोदकं घृतोदकम् ।

शुक्राम्बराराण्यं^{१८} स्फुधरावली स्यात् पूर्वेण पीतानि च^{१९} दक्षिणेन ।

वासांसि पश्चादथ कर्षुराणि^{२०} रत्नानि चैवोत्तरतो^{२१} वनानि ॥२४॥

रौप्यान्महेन्द्र-^{२२}प्रमुखांस्तथाष्टी संस्थाप्य लोकाधिपतीन् क्रमेण ।

नाना-^{२३}[फलानि च] समन्ततः स्थान्यनोरभं^{२४} मास्यविलेपनञ्च ॥२५॥

क्रमेण सदिक्क्रमेण ।

1 I. O. ०च	14 I. O. तदिक्षु०
2 Corrected from M. P. I. O. पुरारि, A' चरारि	15 A वंशवक्प्रवर्णं
3 M. P. and I. O. च for चः	16 A' प्रसवशाश्च, M. P. प्रसवशोच
4 I. O. ०कच	17 A omits it
5 A omits it	18 I. O. च for चय
6 I. O. मेरी सुर्धनि	19 I. O. च
7 A सुर्धन्यवस्थानं, I. O. तद्व्यावर्त- नीयःस्थानं	20 I. O. वक्ष्याणि
8 I. O. ०स्वनेकैश्चपुनर्द्विजौषा	21 M. P. वनानि, A पश्चांसि
9 A omits it	22 Corrected from M. P. A प्रमुखांस्तथाष्टी, I. O. प्रमुखांस्तथा- वाष्टी
10 A मूर्द्धन्यवस्थितेभ्यः	23 I. O. पश्चातोच and M. P. पश्चातो च for the b. p.
11 A हिरण्यमय	24 I. O. चारवः
12 A' रत्नानेन	
13 Corrected from M. P. A तन्म, I. O. चितम्ब	

१[वितानकं चोपरि पञ्चवर्णं]-मम्लानपुष्पाभरणं सितं वा^१ ॥१६॥
 इत्थं निवेशयामरशैल-^२[ममंय मेरोस्तु विष्कम्भ]-गिरीन् क्रमेण ।
 तुरीयभागेण चतुर्दिशश्च संस्थापयेत् पुष्पविलेपनाढ्यान्^३ ॥२०॥
 प्रत्येकं तुरीयभागेण विष्कम्भगिरीन् स्थापयेत् लवणाचले तथा दर्शनात् ।
 पूर्वेण मन्दरमनेक-^४कलावलीभिर्युक्तं यवैः कनकभद्रकदम्बचिह्नम्^५ ।
 कामेन काञ्चनमयेन विराजमानमाकारयेत् कुमुदवज्रविलेपनाढ्याम्^६ ॥२१॥
 यवैर्मन्दरमाकारयेदिति सम्बन्धः । कनक^{१०}-भद्रकदम्बचिह्नं कनकमयस्वरूपकदम्बतद-
 चिह्नम् ।
 क्षीराक्षुण्णोदसरसाऽथ^{११} वनेन चैवं रौप्येण शक्तिघटितेन विराजमानम् ।
 क्षीरपूर्णरौप्यकुण्डलरूपेणाक्षुण्णोदसरसा रौप्येण च वनेन विराजमानं मन्दरमिति सम्बन्धः ।
 आभ्येन गन्धमादनोऽथ^{१२} निवेशनीयो गोधूमसञ्चयमयः कलाधौतजम्बा^{१३} ॥२२॥
 हेमेन^{१४} यक्षपतिना घृतमानसेन वस्त्रैश्च राजतवनेन च संयुतः स्यात् ॥२३॥
 कलाधौतजम्बा सौवर्णजम्बुतकणा सहित इत्यर्थः । अथ च मानससरोऽपि घृतपूर्णरौप्य-
^{१५}[कुण्डलरूपमन्यस्त्रैश्च सरसस्तथा दर्शनात्] ।
^{१६}यथासितलाचलमनेकमुगन्धिपुष्पसौवर्णपिप्पलहिरण्यमयहंसयुक्तम् ।
 आकारयेत्तत्रपुष्पवनेन तद्ब्रह्मान्वितं दधिसितोदसरस्तथा^{१७} ॥२४॥
 तद्वदिति सितोदसरोऽपि दधिपूर्णराजतकुण्डलरूपमित्यर्थः ।

- 1 Corrected from M. P. A' वितानपरितानपरिपञ्चवर्णं and I. O. वितानपरितानपरिपञ्चवर्णं for the b. p.
- 2 M. P. च
- 3 Corrected from M. P. I. O. ममंयमेरोस्तु and A' ममंयमेरोस्तु for the b. p.
- 4 I. O. चतुर्दिशश्च
- 5 Corrected from M. P. A' उग, I. O. उगान्
- 6 Corrected from M. P. A' यक्षपतिना, I. O. यक्षपतिना
- 7 M. P. यक्षपतिना

- 8 I. O. यक्ष
- 9 I. O. यक्षः
- 10 Both I. O. and A omit it
- 11 Corrected from M. P. I. O. यक्षपतिना, A यक्षपतिना
- 12 I. O. यक्षपतिना, M. P. यक्षपतिना
- 13 I. O. यक्षपतिना, A यक्षपतिना, M. P. यक्षपतिना
- 14 Corrected from M. P. I. O. यक्षपतिना, A यक्षपतिना
- 15 A' reads the b. p. as कुण्डलरूपमिति तथा यक्षपतिना
- 16 I. O. तथा । तिष्ठान्वितं
- 17 I. O. ये for च

संस्थाप्य तं विपुलशैलमथोत्तरेण शैलं^१ सुपार्ष्वमपि मायमयं सुवज्रम् ।
 पुष्पैश्च हैमवटपादप-^२[शेखरं त]-माकारयेत् कनकधेनुविराजमानम् ॥२५॥
^३[माञ्चीकभद्र]-सरसा च वनेन तद्वह्नीप्येण भास्वरवता च^४ युतं विधाय ।
 भास्वरवता दीप्तिमद्भृङ्गसहितेन^५ एतावतोत्कृष्टरजत-^६युतत्वं धनस्योक्तम् । अथ च
 विष्कम्भपर्वतस्थदेवतानां मेरुसम्मुखतयाऽवस्थापनम्, शर्कराचले तथाभूतक्रमस्य वक्ष्यमाणत्वात् ।
 होमधनु-^७भिरय वेदपुराणविद्विदन्तैरनिन्यचरिताकृतिभिर्द्विजैः^८ ॥२६॥
 पूर्वेण हस्त-^९मितमस्त विधाय कुण्डं कार्यंस्तिलैर्यवघृतेन समित्कुशैश्च ।
 राक्षस-^{१०}[च जागर]-मनु-^{११}दत्त-^{१२}गीततूष्णैरावाहनं च कथयामि शिलोन्नयानाम् ॥२७॥
 त्वं सर्वदेव-^{१३}गणधाम-^{१४}निधे विरुद्धमस्मदृष्टहेध्वमरपर्वत नाशयाशु ।
 ज्ञेयं विधत्स्व^{१५}[कुरु शान्ति]-मनुत्त-^{१६}[मां नः] सम्पूजितः
 परमभक्तिमता मया^{१७} ॥२८॥

त्वमेव भगवानीशो ब्रह्मा विष्णुर्दिव्यकरः ।

मूर्तामूर्तं परं^{१८} बोजमतः पाहि^{१९} सनातन ॥२९॥

यस्मात्त्वं लोकपालानां विश्वमूर्तेश्च मन्दिरम् ।

हृदादित्यवसूनाञ्च तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥३०॥

यस्मादशून्यममरैर्नारीभिश्च^{२०} शिरस्तव ।

तस्मान्मासुद्धराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥३१॥

- 1 I. O. सुपार्ष्वमपि
- 2 I. O. यक्षपतिना for the b. p.
- 3 Corrected from M. P. I. O. यक्षपतिना and A यक्षपतिना only for the b. p.
- 4 I. O. युतं
- 5 M. P. विधाय
- 6 I. O. यक्षपतिना
- 7 I. O. यक्षपतिना
- 8 Corrected from M. P. Both I. O. and A युतं for युतं
- 9 Corrected from M. P. A यक्षपतिना and I. O. यक्षपतिना for the b. p.

- 10 Corrected from M. P. A हस्त, I. O. हस्त
- 11 Corrected from M. P. A गीतवादे, I. O. गीतवादे
- 12 A यक्षपतिना
- 13 I. O. यक्षपतिना
- 14 A यक्षपतिना for the b. p.
- 15 Corrected from M. P. Both I. O. and A यक्षपतिना for the b. p.
- 16 I. O. यक्षपतिना, M. P. यक्षपतिना
- 17 A यक्षपतिना
- 18 I. O. यक्षपतिना
- 19 A यक्षपतिना; and M. P. यक्षपतिना

एकमङ्गल्यं तं मेघं मन्दर-^१[अपि पूजयेत्] ।

यस्माच्छैलरथेन त्वं ^२[भद्रारथेन च वर्धतः] ।

शोभते मन्दरं क्षिप्रमतस्तुष्टिकरो भव ॥३२॥

^३यस्मात्पुष्पामणिर्जम्बुद्वीपे त्वं गन्धमादन^४ ।

गन्धर्ववनशोभाधानतः कीर्तिर्दडास्तु मे ॥३३॥

यस्मात्त्वं केतु-^५मालेन वैभ्राजेन वनेन च ।

हिरण्यमाश्वत्थशिक्षस्तस्मा-^६तुष्टिर्धृवास्तु मे ॥३४॥

उत्तरैः कुरुभिर्यस्मात् सावित्रेण वनेन च ।

सुपार्वं राजसे नित्यमतः श्रीरक्षयास्तु मे ॥३५॥

एवमामन्त्र्य तान् सर्वान् ^७[प्रभाते विमले पुनः] ।

आत्माऽथ गुरवे दद्यान्मध्यमं पर्वतोत्तमम् ॥३६॥

विष्कम्भपर्वतान् दद्याद्विष्कम्भः कमशो ^८मुने ।

^{१०}गाथ दद्याच्चतुर्विंशत्यथवा ^{११}दश नारद^{१२} ॥३७॥

^{१३}[शक्तिः सप्त चाष्टौ वा पञ्च दद्यादशक्तिमान्] ।

एकं वा गुरवे दद्यात् कपिलाय पयस्विनीम् ॥३८॥

अतः चैक-^{१४}कपिलादान-^{१५}[पक्षे ऋत्विग्भ्यः] शक्तिः काचनं दक्षिणां दद्यात् ।

पर्वतानामशेषाणामेव एव विधिः ^{१६}स्मृतः ।

त एव पूजने मन्त्रास्त एवोपस्कराः स्मृताः ॥३९॥

1 M. P. कचाभिपूजयेत्

2 Corrected from M. P. I. O.

भद्रारथेन च and A: भद्रारथेन च
शोभते for the b. p.

3 Corrected from M. P. I. O.

यस्मात्पुष्पामणिः, A: -द्वीपं

4 A: -वादनं

5 I. O. -वादिन

6 A and M. P. तुष्टि for तुष्टि

7 A: -रक्षया

8 I. O. प्रभातेविमले च for the
b. p.

9 I. O. इने

10 A: नाथ

11 Corrected from M. P. I. O.

-चतुर्विंशत्यथवा, A: -चतुर्विंशत्यथवा

12 Corrected from M. P. I. O.

नारद, A omits it

13 A reads the b. p. as शक्तिः सप्त

चाष्टौ तथा पञ्च दद्यादशक्तिमान् and

M. P. reads it as नव सप्त तथाष्टौ

वा पञ्च दद्यादशक्तिमान्

14 I. O. -वादिन

15 A: पं for the b. p.

16 A: विधिः

महाणां लोकपालानां ब्रह्मादीनाञ्च सर्वदा ।

स्वमन्त्रेणैव सर्वतः होमः शैलेषु पठ्यते ॥४०॥

उपवासी भवेन्नित्यमराज्ञौ^१ नक्तमिष्यते ।

विधानं सर्वशैलानां कमराः शृणु नारद ।

दानकाले च ये मन्त्राः पर्वतेषु च यत् फलम् ॥४१॥

अत्र^२ ब्रह्म यतः प्रोक्त-^३[मन्त्रं प्राणाः प्रकीर्तिताः] ।

[अन्नाद्भवन्ति भूतानि जगदन्नेन वर्तते ॥४२॥

अन्नमेव यतो लक्ष्मीरन्नमेव जनार्दनः ।

धान्यपर्वतरूपेण पाहि तस्मात्तगोत्तम ॥४३॥

अनेन विधिना यस्तु दद्या-^४दान्यमव गिरिम् ।

मन्वन्तररातं सामं देवलोकं महीयते]^५ ॥४४॥

अप्सरोगणगन्धर्वैराकीर्णैः विराजता ।

विमानेन दिवः पृष्ठमासीति ^६मुनिसत्तम ।

^७कर्मक्षये राजराज्यमाप्नोतीह न संशयः ॥४५॥

प्रयोगः

अत्र दानदिने यथाशक्तितो ब्राह्मणेभ्यो भोजनदानं स्वयमन्तार^८-लवणभोजनं ^९पर्वतानां
ब्राह्मण-^{१०}शृङ्गप्रस्थापनञ्च शर्कराचले सर्वशैल^{११}-साधारण्येन वक्ष्यमाणात्वावहनीयम् । अतः
^{१२}वानुक्रमपि पुण्यादादिवाचनं 'लोके च ^{१३}भूतिकर्मस्वेतदादीन्येव वाक्यानि स्युर्यथा पुण्याहं'
^{१४}-स्तस्यृद्धिमित्याप'स्तम्भ-(आप, ध, सू, १।४।१३।६)-वचनात् प्रथमतः ^{१५}कर्तव्यम् । अतः
यजमानः समुपजातधान्याचल-दानेच्छः प्रथमं शृद्धिश्राद्धसामग्रीं ब्राह्मणतयं^{१६} स्वस्तिवाचनार्थ-

1 M. P. सर्वेषु

2 M. P. -ब्रह्मे

3 A: तत्र च प्राणाः

4 I. O. omits it

5 I. O. ब्रह्मा

6 M. P. reads the b. p. as अत्र

प्राणाः प्रतिष्ठिताः

7 M. P. ततो

8 I. O. -दान्यमव

9 A omits the b. p.

10 M. P. स्व निषेधितः

11 M. P. सर्वेषु

12 P. O. सुपस्कर for स्वयमन्तार

13 A पर्वत, I. O. सुपर्वतानां

14 A: -शृङ्गप्रस्थापनञ्च

15 I. O. -मेलाः

16 I. O. चापुनस्तपि

17 A इतोऽनन्तरं तथादीक्षित

18 Corrected from Āpastamba.

I. O. स्वस्तिहो, A omits it

19 I. O. कथञ्च

20 I. O. -वय

मभीष्टवत्स्थानतय' 'काञ्चनस्यञ्च, तीर्थादिषु परिशोधितायां' भूमौ कर्तव्यधान्याचलावस्थानो
चितपरिमाणं चतुरस्रैकद्वारमण्डपघटनार्थं स्तम्भवंश-^२चालादिक-^३मेककुण्डघटनार्थमिष्टका-
चूर्णञ्च, होमार्थमष्टौ ताम्रपात्राणि चत्वार्यसनानि स्रुक्चतुष्टयं स्रुक्चतुष्टयं 'विष्टरचतुष्टयं' प्रचुर-
कुशानिष्प-^४तिल-^५यवघृतसमिदमि-^६ज्वालनार्थ-^७न्धनानि ^८च, गुरुत्विग्वरणाथंभीष्टवत्त्रादि-
स्थानपञ्चकं, गुरुत्विजां मधुपर्कसामग्रीपञ्चकञ्च, मेरुघटनार्थं परिभाषोक्तपरिमाणेन धान्यद्रोण-
सहस्रं द्रोणशतपञ्चकं द्रोणशतसं वा, मेरुशिखरारोपणार्थं ^{११}पञ्चशास्त्रं बहुविधविहगवज्र-
भूषणान्वितमभीष्टकाञ्चनघटितं वृक्षपञ्चकं, मेरोरुद्धं चतुर्दिगन्तरा ^{१२}रोपणार्थमभीष्टसंख्य-^{१३}मुक्ता-
हीरक-योमेद-पुष्पराम-मरकत-^{१४}नीलवैदूर्यपद्मरागरत्नानि, मेरोरुष्ट-^{१५}दिगवस्थापनार्थमष्टौ चन्दन-
खण्डान् ^{१६}प्रवालमुक्तामालाः शुक्लित्वाङ्ग-^{१७}मेरुशिखरमध्यारोपणार्थमभीष्टसंख्य-^{१८}पतोत्-
खाटिता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरादित्यप्रतिमाः, तदधःस्थापनार्थमभीष्टकाञ्चनघटितानृषीन् पत्ति-
संघाथ ^{१९}, मेरोरुद्धं स्थापनार्थमभीष्टरजतघटितोद्यतुरो गिरिः शृङ्गाकारान्, मेरुनितम्बवेष्टनार्थ-
मभीष्टरजतघटिताः ^{२०}मन्त्रिकाः, ^{२१}मेरुनिम्नभागोपान्तवेष्टनार्थं ^{२२}प्रचुरेक्षुतकृन्, मेरुपार्वेषु
प्र-^{२३}लवणार्थमभीष्टसंख्यघृतकुम्भान्, मेरुचतुर्दिशि मेघमालानिर्माणार्थमभीष्टसंख्यानि
शुक्रपीत-^{२४}[रक्तनानावर्ण]-वस्त्राणि, मेरोरुद्धं मष्टदिगारोपणार्थमभीष्टरजतघटितानष्टौ लोक-
पालान्, मेरुपार्श्वारोपणार्थं फलानि प्रचुरतमो ^{२५}-तृष्टमाल्यविलेपनसामग्रीः, मेरोरुपरि
चन्धनार्थं पञ्चवर्णं सितं ^{२६}वा वितानं तदलङ्कारार्थमम्लानमालार्जनसामग्रीं, मन्दरगन्ध-

- 1 A omits it
- 2 I. O. परिशोधितायां
- 3 I. O. 'पात्रा'
- 4 A चटवादिपञ्चक for एककुण्ड
- 5 A omits it
- 6 A प्रचुरतर for प्रचुर
- 7 A omits च
- 8 A जङ्ग for जव
- 9 I. O. च for च
- 10 A omits it
- 11 A 'मिखरारोपणार्थ', I. O. 'मिखर-
मकारोपणार्थ'
- 12 I. O. च for चरा
- 13 A 'मुक्त'.

- 14 I. O. नीच.
- 15 A 'दिक्स्थापनाय'
- 16 I. O. प्रवालमुक्तामालाः
- 17 I. O. च for च
- 18 I. O. पात्री.
- 19 I. O. 'जाच'
- 20 A पत्रिका
- 21 A मेरोरुपरिभागे वेष्टनाय'
- 22 A उचरेक्षुतकानिः
- 23 Both I. O. and A च for च
- 24 I. O. नानावर्णवस्त्राणि for the
b. p.
- 25 A 'तरो.'
- 26 A वारितानं

मादन-विपुल-^१मुपाश्रित्य-पर्वतचतुष्टयघटनार्थं प्रत्येकं मेरु-^२चतुर्थभागपरिमाणान् यवान्
गोधूमान् तिलान् माषान्, विष्कम्भगिरिचतुष्टयोद्धं स्थापनार्थं यथेच्छसुवर्ण-^३पतोत्खाटि-
तान् खरूपकदम्बजम्बुघटपिप्पलतकृन् कामदेव-^४सुरेश्वरहंसधेन्वाकारांश्च, सरश्चतुष्टयार्थमभीष्ट-
रजतनिर्मितांश्चतुरः कुण्डाकारान्, तत्पूरणार्थं क्षीरार्जनसामग्रीं घृतदधिमधूनि, वनचतुष्टयघट-
नार्थमभीष्टसंख्यरजतनिर्मितां उज्ज्वलवर्णप्रचुरतकृन्, गिरिचतुष्टयालङ्कारार्थमभीष्टसंख्यप्रचुर-
वस्त्राणि, देवतासहिताचलपूजनार्थं ^५गन्धपुष्पादिसामग्रीं, 'दक्षिणार्थमुक्तामयतमसंख्या
धेनुः, एककपिलादानपक्षे ^६श्रुतिगद्दक्षिणार्थमभीष्टकाञ्चनं, ब्राह्मणतर्पणार्थं यथेष्टसंख्यतण्डुल
रुपर्दकानुतापोक्तसमयाना-^७मन्यतमस्य पूर्वतरदिने ^८कृतनित्यकृत्यो ^९घटिकाधिकप्रहरतये
हविष्यं भुक्ताऽऽचम्य शुचौ देश ^{१०}उपविश्य पादौ प्रक्षालयाऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा
कृताञ्जलिः ^{११}सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि ^{१२}पञ्च मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म
^{१३}[कतुमुपवासो मया कर्तव्य इति निवेदनं कृत्वा गृहीतोदपूर्वतामपान उदङ्मुखः सङ्कल्पं
कुर्यात् । तदयथा—^{१४}अथ मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म] कतुं श्रोऽहमुपवासं करिष्ये ।
एवं सर्वेष्वेव वक्ष्यमाणान्वेषु धान्याचलपदस्थाने ^{१५}च तत्तदचलनाम-^{१६}निवेशेन-निवेदन-
सङ्कल्पो करणीयः । ^{१७}[एतावतैव तेषां] ^{१८}वक्ष्यमाणान्वेषानां वाक्यानि ^{१९}निष्पद्यन्ते ।
^{२०}[अतस्तानि न पश्चात्लिखितव्यानि] । ततो परदिने कृतनित्यो गृहीतोदपूर्वतामपान
उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । तदयथा ^{२१}[ॐ अथ] मत्स्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्माह ^{२२}

1 A omits च	14 A omits the bracketed por- tion
2 A चतुष्टय for चतुर्थ	15 A omits it
3 I. O. 'पूर्वोदखाटितान्'	16 A omits it
4 A कुवेर for सुरेश्वर	17 I. O. reads the b. p. as एतावदेतेषां
5 A 'ताम्रवर्णप्रचुरतन्'; I. O. 'तार्ज्यजङ्गलप्रचुरतकृन्'	18 I. O. वस्त्राणाचलानां; A वक्ष्य- माणान्
6 A 'पूरणार्थ'	19 A सम्पद्यन्ते
7 I. O. दक्षिणार्थमुक्तामयतमसंख्या ; A दक्षिणार्थमुक्तामयतम	20 A पूर्वलिखितानि and I. O. अतश्च लिखितानि for the b. p.
8 I. O. विधिर्दक्षिणार्थ.	21 I. O. omits चञ्च and A omits the entire b. p.
9 I. O. 'मन्यतमपूर्वदिने'	22 I. O. omits च
10 A कृतनित्यो	
11 A पाटिताधिक.	
12 I. O. द्वि	
13 I. O. reads it before महा- भूतानि	

करिष्ये । ततो यजमानः यथाविधि सगणाधिपमातृपूजां वृद्धिश्चादध कृत्वा ब्राह्मणस्य^१ वस्त्रकाञ्चनादिभिरभ्यर्च्य धान्याचलदानकर्मणि पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । पुण्याह-मिति प्रत्येकं तैत्तिरिक्ते स्तुति भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । स्तुतीति प्रत्येकं तैत्तिरिक्ते ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्त्विति वदेत् । ते च ऋद्धयतामिति प्रत्येकं त्रिब्रूयुः । ततः 'कृतमित्यान् गुर्वृत्विजोऽभीष्टवस्त्रादिदानपूर्वकं' वरयेत् । 'तल्ल गुरुवरणवाक्यम् । ॐ अयामुक्तसंगेत-ममुक्तवेदामुक्तशालाध्यायिनमुक्तदेवशर्मा-^२ [एतस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि] गुरुकर्म कर्तुं त्वा-महं वृणे । इतोऽस्मीति गुरुर्वदेत् । यजमानस्तु यथोक्तं कर्म कुर्वति वदेत् । '[कर-वाणीति गुरुर्वदेत् ।] ततः^३ [स्तुत्यैव ऋत्विजो व] -रयेत् । '[तदयथा]—ॐ अयामुक्तसंगेत-संगेतानमुक्तमुक्तवेदामुक्तमुक्तशालाध्यायिनोऽमुक्तमुक्तदेवशर्माणोऽस्मिन् धान्याचलदानकर्मणि ऋत्विक्कर्म कर्तुं भवतोऽहं वृणे । इतोऽस्मीति प्रत्येकं ब्राह्मणा वदेयुः । यथाविहितं कर्म कुरुतेति यजमानो वदेत् । करवाणीति प्रत्येकं ब्राह्मणा वदेयुः । अत्र सहस्र-पुण्याहादि^४ वाचन-वरणवाक्यानि धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनाम^५ प्रत्येकेण सर्वाचलान्व-यानि^६ भवन्ति । ततो यथाशास्त्रं वृतेभ्यो^७ मधुपर्कं दद्यात् । ततः पूर्वशोधितायां भूमौ यथोक्तमुदकमुखं^८ 'प्राङ्मुखं वा मण्डपं कारयित्वा तत्पूर्वभागे यथोक्तविस्तारोच्छ्रायं चतुर-भ्रुलं पूर्वोत्तरकोणावनत-^९ सर्वसमैकमेखलायुत-वितस्तिदीर्घ-सप्ताङ्गुलप्रस्तार^{१०} कूर्मेष्ट्रोमत-मध्या-ङ्गुलौष्ठित-प्रान्तगजौष्ठसदृशदीर्घप्रमाणोद्स्थयोनियुतं^{११} कुण्डं कारयित्वा पूर्वोत्तरहोमोप-करणानि कुण्डपार्वे स्थापयेत् । ततो मण्डपमध्ये गोमयोपलिततायां भूमौ कुशानास्तोत्रं तन्मध्ये उक्तपरिमाणानामन्यतमपरिमाणं धान्यराशिं कृत्वा तद्दक्षिणमध्यभागे सौवर्णं वृक्षत्रय-मारोप्य^{१२} तत्पूर्वपश्चा-^{१३} द्वागर्थोर्ध्वद्वयमारोपयेत् । मेरोः पूर्वभागेऽभीष्टमण्डपे^{१४} मुक्ताहीरके^{१५}

1 Both I. O. and A omit it	10 I. O. नि for दि
2 I. O. omits सर्व	11 A. 'दान' ; I. O. 'प्राङ्'
3 A. 'स्तुति' इति	12 I. O. 'वस्त्रादीनि'
4 I. O. 'कारयेत्'	13 I. O. 'उत्तरी' ; A omits it
5 A. 'अत्र'	14 A omits it
6 I. O. omits the bracketed portion	15 A omits सर्व
7 I. O. 'करवाणीति गुरुः' and A omits the entire portion	16 A. 'प्रकारान्'
8 I. O. 'स्वेकरादिजो वा' for the b. p.	17 I. O. 'स्योत्तिष्ठत'
9 A omits the b. p.	18 I. O. 'कृत' for 'तत्'
	19 I. O. 'भा' for 'वा'
	20 I. O. 'संख्या'
	21 I. O. 'हीरक'

तथा दक्षिणतो^१ गोमेदपुष्परामौ तथा पश्चिमतो मरकतनीले^२ तथोत्तरतो वैदूर्यपद्मरागा-वारोप्य^३ सर्वतश्चन्दनखण्डान्^४ '[प्रवालमुक्तामालाः शुक्लिखण्डाश्चारोपयेत् । मेरोरुद्ध-भागे ब्रह्मविष्णुशिवादित्यप्रतिमाः स्थापयित्वा तदधःस्थाने ऋषीन्] पत्तिसंवांधारोपयेत् । 'मेरोरुद्धचतुर्दिशि राजतश्चतुष्टयमारोप्य राजतयन्त्रिकाश्च^५ मेरोरधोभागात् किञ्चिद्दक्ष-मध्य^६ भागवेष्टनेनारोप्य मेरुपार्श्वे^७ विष्णु^८ वृक्षसमूहावृताभितम्ब^९ भागान् कृत्वा^{१०} तदुपान्तेषु लम्बमानां घृतधारां दत्त्वा^{११} पूर्वदिक्कमेखोक्तवस्त्रै^{१२} मेघावली^{१३} रचयेत् । मेरोरुद्धश्च स्वस्-दिक्कमेण लोकपालानष्टावारोप्य^{१४} सर्वतो नानाविधानि सुगन्धिपुष्पविलेपनानि चारोपयेत् । ततो मेरोरुद्धमण्डपभागे वितानक^{१५} ममलानमात्रयालकृतं बध्नीयात् । एवं मेरुमारोप्य तत्पूर्वतो मेरुद्वय-^{१६} चतुर्थभागेन^{१७} [यवराशिं कृत्वा तल्ल नानाविधानि फलानि दत्त्वा यवराशेरुद्धमध्य-भागे कदम्बवृक्षं पश्चिमाभिमुखीं कामप्रतिमाश्चारोप्य प्रचुरपुष्पविलेपनानि दत्त्वा क्षीरपूर्णं राजतं^{१८} कुण्डं वनधारोपयेत् । मेरुदक्षिणतो मेरुद्वयचतुर्थभागेन] गोधूमराशिं कृत्वा तदुपरि जम्बुवृक्ष-^{१९} मुत्तराभिमुखीं^{२०} यक्षप्रतिमां घृतपूर्णं राजतकुण्डं^{२१} वस्त्राणि राजतवनं प्रचुरं पुष्पं विलेपनधारोपयेत् । मेरोः पश्चिमतो मेरुद्वय-^{२२} चतुर्थभागेन तिलराशिं कृत्वा तदुपरि प्रचुरं सुगन्धि पुष्पं पिप्पलतण्डुलं पूर्वाभिमुखीं हंसप्रतिमां राजतं वनं वस्त्राणि दधिपूर्णं राजतकुम्भं विलेपनध प्रचुरं स्थापयेत् । मेरोरुत्तरतो मेरुद्वयचतुर्थीशेन माषराशिमुत्कृष्टवस्त्रान्वितं^{२३} [प्रचुरपुष्पान्वितं च] कृत्वा^{२४} माषराशेरुद्धभागे वटवृक्षं दक्षिणाभिमुखीं धेनुप्रतिमां मधुपूर्णं

1 A. 'भागे'	14 A. 'चारोपयेत्'
2 A. 'नील'	15 A. 'मारोप्य' for 'न...प्य'
3 I. O. 'रागावारोप्य' ; A. 'वागीरा-नील'	16 I. O. omits 'वा'
4 I. O. omits the bracketed portion	17 I. O. 'चतुष्टय' for 'चतुर्थ'
5 A. 'वेद' .	18 I. O. omits the bracketed portion
6 A. 'पत्तिकाश्च'	19 I. O. 'कुण्ड'
7 A omits 'वा'	20 I. O. 'मुत्तराभिमुख'
8 I. O. 'वृ' for 'विष्णु'	21 A. 'प्रतिमा'
9 A. 'विष्णु' and I. O. 'वा' स. for 'हितम्ब'	22 I. O. 'कुण्ड'
10 A. 'तदुपरिपाशनेषु'	23 I. O. 'चतुष्टय'
11 A. 'पूर्वादि' for 'पूर्वदिक्'	24 I. O. 'प्रचुरपुष्पान्वित' and A omits the entire b. p.
12 A. 'मण्डप'	25 I. O. 'माषराशेरुद्ध' भागे ; A. 'यव-प्रचुरपुष्पराशेरुद्ध' भागे
13 Both I. O. and A. 'क्षीरक'	

राजतं कुम्भं^१ वनं विलेपनञ्च प्रचुरमारोपयेत् । ततो^२ [यजमानस्तु 'त्वं सर्वदेवगणधामे'त्यादि-
'दुःखसंसारसागरा'दित्यन्तमन्त्रैर्महामावाह्य गन्धपुष्पादिना संपूज्य 'यस्मा'दित्यादि 'श्रीरक्षया-
ऽस्तु म' इत्यन्तमन्त्रैश्चतुर्भिश्चतुरो गिरोन् यथाक्रमं प्रत्येकमावाह्य संपूज्य एत एत मन्दार-
पारिजातकल्पवृक्षहरिचन्दनसन्तान-कदम्बजम्बुपिप्पलवटा इत्यावाह्य ॐ मन्दारमारोपयामि
॥ ॐ पारिजातमारोपयामि ॐ कल्पवृक्षमारोपयामि ॐ हरिचन्दनमारोपयामि ॐ सन्तान-
मारोपयामि ॐ कदम्बमारोपयामि ॐ जम्बुमारोपयामि ॐ पिप्पलमारोपयामि ॐ वट-
मारोपयामि] इत्यावाह्यारोपयेत् । ततो गुरुर्मण्डपैक-^३ देश 'उत्तरदिक्कमेण यवपुष्पमित'-
तण्डुलानामन्यतमेन 'पङ्क्तिर्कमेण' [एत एत आदित्यादि-] नवग्रहा^४ इत्यावाह्य ॥ ॐ
आदित्य-]मारोपयामि ॐ सोममारोपयामि ॥ ॐ [ॐ अक्षरकमारोपयामि] ॐ बुधमारोपयामि
ॐ बृहस्पतिमारोपयामि ॐ शुक्रमारोपयामि ॐ शनैश्चरमारोपयामि ॐ राहुमारोपयामि
ॐ केतुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । तत ॐ उक्तस्थानस्थिताः^५ ॥ १२ [प्रतिमानुप्रतिमा एत] एत
॥ इन्द्रादयोऽष्टौ लोकपाला इत्यावाह्य यथाक्रमम् ॐ इन्द्रमारोपयामि ॐ अग्निमारोपयामि
ॐ यममारोपयामि ॐ ॥ निष्कृतिमारोपयामि ॐ वरुणमारोपयामि ॐ वायुमारोपयामि ॐ
कुबेरमारोपयामि ॐ ईशानमारोपयामीत्यारोप्य^६, एत ॥ एत ब्रह्मविष्णुशिवपुरारि^७ दिवा-
करकामयक्षपतिहंसधेनव^८ इत्यावाह्य यथाक्रमं ॐ ब्रह्माणमारोपयामि ॐ विष्णुमारो-
पयामि ॐ ॥ शिवपुरारिमारोपयामि ॐ दिवाकरमारोपयामि ॐ काममारोपयामि ॐ यक्ष-
पतिमारोपयामि ॐ हंसमारोपयामि ॐ ॥ धेनुमारोपयामि इत्यारोपयेत् । ततश्च^९ [मन्दा-
राय पारिजाताय कलशवृक्षाय हरिचन्दनाय सन्तानाय कदम्बाय ॥ जम्बवे पिप्पलाय वटाय],

- 1 A कुम्भं
- 2 I. O. कुम्भानो वल्लवेक for the b. p.
- 3 A omits the b. p.
- 4 A उषरादिभेद
- 5 I. O. भित्त
- 6 I. O. च पुष्पिवाक्यपङ्क्तिं कृत्वा तत
- 7 I. O. एत एत आदि and A' तत्र तत्र दितिभिः for the b. p.
- 8 A ॐ
- 9 A' omits the b. p.
- 10 A' omits the b. p.
- 11 I. O. भित्त

- 12 A' तत्र and I. O. प्रतिमानुप्रतिमभेद for the b. p.
- 13 A इन्द्रादयो
- 14 A भेदति
- 15 A' omits इत्यारोप्य
- 16 A एतवृक्ष
- 17 I. O. भुवः
- 18 A चरम
- 19 I. O. सुरारि
- 20 A हरि
- 21 I. O. omits the b. p.
- 22 A omits it

आदित्याय सोमाय^१ अक्षरकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्चराय राहवे केतवे, इन्द्राय
अग्नये यमाय निष्कृतेये वरुणाय वायवे^२ कुबेराय ईशानाय, ब्रह्माणे विष्णवे^३ शिवपुरारये
दिवाकराय कामाय यक्षपतये हंसाय^४ धेनवे इति प्रत्येकमुच्चार्य एतत् पाद्यं नम इति
क्रमादेकैकशः पाद्यं सर्वेभ्यो दद्यात्^५ तथैषोऽर्घ्यं नम इत्यर्घ्यं तथैवेतदाचमनीयं^६ [नम
इत्याचमनीयं] तथैवेतद्वस्त्रं नम इति वस्त्रं तथैवेष्ट गन्धो नम इति गन्धं तथैवेतत् पुष्पं
नम इति [पुष्पं तथै] नैवे धूपो नम इति धूपं तथैवेष्ट दीपो नम इति दीपं तथैवेतन्नैवेष्ट
[नम इति नैवेष्टं]^७ दद्यात्^८ । ॥ ११ एवं^९ पूजां समापयेत् । तत ऋत्विजः कुण्डे ऋग्वेदिना
॥ [खशृणोक्तमिधिनारग्युपसमाधाने कृते] तल पूजित-^{१०} देवताभ्यः स्वस्-^{११} मन्त्रेण^{१२} [प्रत्येकं
तिल]-यवघृतसमितकुशरेकैकमाहुति दद्युः । मन्त्राश्च आदित्यस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृष्णो-
नेति, सामवेदे^{१३} ब्रह्मणो असीति, अथर्ववेदे^{१४} [आदित्य नावमिति] । सोमस्य ऋग्वेदे आप्या-
य-^{१५} स्वेति, ^{१६} [यजुर्वेदे इमं देवा इति, सामवेदे आ प्यायस्वेति,] अथर्ववेदे यद्राजानमिति ।
अक्षरकस्य ऋग्यजुःसामवेदेषु अग्निर्भूदिति, अथर्ववेदे त्वया^{१७} मन्य इति । बुधस्य ऋग्वेदे
अग्ने विवस्वदुषस इति, ^{१८} [यजुर्वेदे उद्भ्यस्वेति, सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति, अथर्ववेदे
दशोऽसीति] । बृहस्पतेः^{१९} ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति,^{२०} यजुर्वेदे बृहस्पते^{२१} [अतियदप्यं]
इति, सामवेदे बृहस्पते परि^{२२} दीयेति, अथर्ववेदे^{२३} बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य ऋग्वेदे शुक्रन्ते
अन्यदिति, यजुर्वेदे अन्नात् परिभृत इति, सामवेदे^{२४} [शुक्रन्ते अन्यदिति] अथर्ववेदे येनाव-

1 I. O. मन्त्राः	15 A ॐ
2 Both I. O. and A सोमाय	16 I. O. omits the b. p.
3 A शिवपुरारि ; I. O. सुरारि	17 A च मन्त्रा
4 I. O. सोमाय	18 A आदित्या नाम इति for the b. p.
5 A सुरभक्ष	19 A ॐ
6 I. O. एवं	20 I. O. omits the b. p.
7 I. O. omits the b. p.	21 A नाम ; I. O. सन्धी
8 A omits the b. p.	22 A reads the b. p. as सामवेदे दानासीति
9 A omits the b. p.	23 A omits it
10 I. O. omits it	24 I. O. दीये इति
11 I. O. इति	25 A च for the b. p.
12 A पूजा	26 I. O. दीयेति
13 A reads the b. p. as अग्निर्भूदिति नामाच्च तल	27 A उद्भ्यस्वेति य
14 A ॐ	28 A omits the b. p.

पदिति । शनेश्वरस्य ऋग्यजुःसामवेदेषु शनो देवोरिति, अथर्ववेदे 'प्राणाय नम इति'
 १[राहोः ऋग्वेदे 'कया नथित इति, यजुर्वेदे कारुणात् कारुणादिति, सामवेदे कया नथित
 इति, अथर्ववेदे 'राहु राजानमिति ।] केतोः 'वेदचतुष्टयेऽपि केतुं कृण्वन्निति । इन्द्रस्य
 ऋग्वेदयजुर्वेदयोः सात.रमिन्द्रमिति, सामवेदे इन्द्रायेन्द्रो 'मरुत्वत इति, अथर्ववेदे '[इन्द्रस्य
 बाहु] इति । अग्नेः ऋग्वेदे '[अग्निं दत्'] इणीमह इति, यजुर्वेदे त्वन्नो अग्ने इति,
 सामवेदे अग्निं 'दत्' १०इणीमह इति, ११[अथर्ववेदे अग्नेर्मन्त्र] इति । यमस्य ऋग्वेदे अस्ति
 यम इति, यजुर्वेदे सुगन्तु १२पन्थामिति, सामवेदे नाके सुपर्णमिति, अथर्ववेदे १३[यमो नो
 गातु]-मिति । १४[निष्कृतेः ऋग्वेदे वेत्था हि निष्कृतीनामिति, यजुर्वेदे असुन्वन्तमयजमान-
 मिति, सामवेदे वेत्था हि निष्कृतीनामिति, अथर्ववेदे अपेत एत्विति ।] वरुणस्य ऋग्वेदे
 वरुणं वो १५रिशदसमिति, १६[यजुर्वेदे तत्त्वा याभोति,] सामवेदे घृतवती भुवनानामिति,
 अथर्ववेदे उरुत्तमं वरुणेति । वायोः ऋग्वेदे वात १७[आ वात्विति], यजुर्वेदे आ नो
 १८नियुद्धिरिति, सामवेदे वात आ वात्विति, अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य ऋग्वेदे
 १९कुचिदन्न नमसा ये इति, यजुर्वेदे २०[वयं सोमेति], सामवेदे २१[सोमं राजानं] वरुणमिति,
 अथर्ववेदे २२सोदक्रामत् सेति । ईशानस्य ऋग्वेदे ईशाना २३वाय्याणामिति, यजुर्वेदे तमोशान-
 मिति, सामवेदे आत्मा २४सोमस्येति, अथर्ववेदे तस्मे २५[सर्वेभ्य ईशानस्येति] । ब्रह्मणो वेद-

- 1 I. O. प्राणाय
- 2 A omits the b. p.
- 3 I. O. कयाचिव
- 4 I. O. राहु
- 5 A reads this word after the next two words
- 6 A ला नथित
- 7 A इन्द्रायेन्द्रो for the b. p.
- 8 A 'अग्निं दत्' and I. O. 'अग्निं दत्' for the b. p.
- 9 I. O. इणी
- 10 A इणी
- 11 A reads the b. p. as यजुर्वेदे वरुणमिति
- 12 A व
- 13 A reads the b. p. as वाता वातम

- 14 A omits the b. p.
- 15 A निष्कृति
- 16 A omits the b. p.
- 17 I. O. वरुणमिति
- 18 A नियुद्धिरिति ; I. O. नियुद्धिरिति
- 19 A 'वचिदन्ननमसा ये इति ; I. O. वचिदन्ननमसायेति
- 20 A reads the b. p. as सामवेदे इति
- 21 A reads the b. p. as सोम राजान
- 22 A सोदक्रामत् ; I. O. सोदक्राम इति
- 23 I. O. वायोवायामिति
- 24 A 'वाय्याणामिति
- 25 I. O. reads the b. p. as तमोशानमिति

चतुष्टयेऽपि ब्रह्म'जहानमिति । विष्णोः ऋग्वेदे अतो देवा इति, यजुर्वेदसामवेदयोः २ इदं
 विष्णुरिति, अथर्ववेदे 'उरु विष्णु इति । शिवस्य ऋग्वेदे '[इमा ब्रह्मायेति], यजुर्वेदे मा
 नस्तोक इति, सामवेदे आ वो राजानमिति, अथर्ववेदे भवो 'दिवो भव इति । दिवाकरस्य
 वेदचतुष्टयेऽपि चिलं देवानामिति । कामस्य ऋग्वेदे कामस्तदमे ३ समवर्ततेति, यजुर्वेदे कोदा-
 दिति, सामवेदे काम 'वेद ते नाम इति, अथर्ववेदे कामस्तदमे इति । यक्षपतेः ऋग्वेदे कुचिदन्न
 नमसा ये इति, यजुर्वेदे वयं सोमेति, सामवेदे 'सोमं राजानं 'वरुणमिति, अथर्ववेदे १०सोद-
 क्रामत् से इति । हंसस्य ऋग्वेदे हंसाः ११सुपर्णा इति, यजुर्वेदे हंसः १२शुचिषदिति, सामवेदे
 १३हंसास इति, अथर्ववेदे १४[परि धर्मेव सूर्यम्] इति । धेनोः ऋग्वेदे १५[आगतो
 अस्मिमिति], यजुर्वेदे १६[माघत परितावतामिति], सामवेदे १७[गवां दत्तं सामेति], अथर्ववेदे
 प्रजापतिश्च परमेष्ठो १८च १९इति । ततो १९ रासो २० सुखध्व २१-गीतवाद्यैर्जागरणं २२ कुर्यात् ।
 एतच्च २३मण्डपकरणादिरात्रिजागरणान्तं कर्म २४सर्वशैलसाधारणम् । अपरशैलेषु २५तु तत्त-
 ह्येषु शैलनिर्माणदेवतादिनिर्माणान्यैः २६कचित् कचिद्विशेषः । तत्र तत्रैव २७वक्ष्यामः । ततः
 प्रभाते कृतनित्यः २८कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यः २९'अन्नं ब्रह्म'त्यादि-३०[पाहि तस्मा]-मनोत्तमे-
 ल्यन्तमन्ता-३१[भवां मेरुमभि]-मन्त्र्य दद्यात् । तद् यथा—३२ अद्यामुक्तगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तवेदा-

- 1 A जहानमिति
- 2 A यजुर्वेदे सामवेदे च
- 3 I. O. तद्विष्णुरिति
- 4 A reads the b. p. as इमे ब्रह्मायेति
- 5 A चि वो
- 6 I. O. वे for मे
- 7 A वेदे च
- 8 I. O. सोम ; A सोमो
- 9 A omits वरुणं
- 10 I. O. सोदक्रामयेति
- 11 A सोपराजिति
- 12 A वचिषदिति
- 13 I. O. प्रहंसा
- 14 A परिधामिति च सूर्य for the b. p.
- 15 I. O. आनाथो कश्चनमिति for the b. p.
- 16 A वात उवाच इति चितमिति for the b. p.
- 17 A गवातं सामः for the b. p.
- 18 I. O. omits it
- 19 I. O. adds much irrelevant matter, extending over a line here
- 20 I. O. adds च here
- 21 I. O. 'वच'.
- 22 A 'जागर'.
- 23 I. O. मण्डपकरणादिरात्रि जागरणम्
- 24 A omits सर्व
- 25 A omits it
- 26 I. O. 'कचित् कचिद्विशेषः'
- 27 A वक्ष्यामः
- 28 I. O. तत्रैव
- 29 A तत्र
- 30 I. O. and A परशैलो for the b. p.
- 31 I. O. वचिष

मुकामुकरासाध्यायिभ्योऽमुकामुकरेशमभ्यो युष्मभ्यं मतस्यपुराणोक्तधान्याचलदानफलप्राप्ति-
कामोऽहं मतस्यपुराणोक्तभागव्यवस्थये^१-तं मन्दारपारिजातकल्पपादपहरिकन्दनसन्तानास्थहेम-
वृक्षपञ्चक-मुक्ताहीरकगोमेदपुष्परागमरकतनीलवैदूर्यपद्मरागधीखण्डप्रवालमुक्तामालान्वितं शुक्लि-
शिलातलं^२ सौवर्ण्यवृक्षविष्णु-^३लिपुरारिविवाकरद्विजौष-राजतभृङ्गचतुष्टयान्वितं^४ [राजतयन्त्रिका]-
वेष्टितं^५ नितम्बमिक्षुधंशावृतकन्दरं घृतोदकप्रसवणं विविधवस्त्ररचिताम्बुधरावली-राजतलोक-
पालाशक^६ नानाफलमारयविलेपनयुतमम्भानकुसुमान्वितवितानसहितं हैमकदम्बवृक्ष-कामदेव
कुसुम-^७वस्त्रविलेपन-खीर-^८पूर्णराजतकुण्डलकण्ठोदसरो^९-राजतचित्र^{१०}-रथवन^{११} युतपलमयमन्दर-
सहितं हैमजम्बुवृक्ष-यक्षपति-घृतपूर्णराजतकुण्डमानससरो-वस्त्र-^{१२}राजतगन्धर्ववनपुष्पविलेपना-
न्वितगोधूममयगन्धमादनसहितं हैमपिप्पलतक-हंसराजतवैभ्राजवनवस्त्रदधिपूर्णराजतकुण्डलसितो-
दसरःपुष्पविलेपनान्वितं तिलमयविपुला^{१३} चलान्वितं शोभनवस्त्रपुष्पहैमवटवृक्षधेनु^{१४} मधुपूर्ण-
राजतकुण्ड-^{१५}मदसरो^{१६} राजत-सावितवनविलेपनयुक्त-माधमयसुपार्षसहितं धान्याचलं ददामि ।
प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धान्याचलोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथारात्रं
कामस्तुतिं पठेयुः । तत ॐ^{१७} अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतां गां ददामि ।
प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा स्वं स्वं भागं स्पृशेयुः । गुरवे^{१८} त्वेकपिलादाने वाक्यम्-
^{१९}ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतां^{२०} कपिलां गां ददामि । तदा^{२१}
श्रुत्विग्भ्यो दक्षिणां^{२२} सुवर्णं दद्यात् । तद् यथा—^{२३} अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं युष्मभ्यमहं
^{२४}दक्षिणामिदं सुवर्णं ददामि । स्वस्त्यादि-^{२५}स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो गुरुत्विग्भ्यो

भोज्यानि दत्त्वा तदनुज्ञया^{२६} स्वयमक्षारलवणं भुञ्जीत । अचलं यथाभागं गुरुत्विजां
गृहाणि^{२७} प्रस्थापयेत् । उपवासा^{२८}-समर्थस्तु पूर्वदिने^{२९} नक्तं कृत्वा दद्यात् । तदा च पूर्वदिन-
प्रातर्नक्तं-सङ्कल्पं कुर्यात् । तद् यथा—मतस्यपुराणोक्तधान्याचलदानकर्म कर्तुं यथाविधि
^{३०}नक्तं भोजनमहं करिष्ये । एतदपि वाक्यं धान्याचलपदस्थाने तत्तदचलनामप्रक्षेपेण सर्वा-
चलसाधारणम् ।

इति धान्याचलदानम् ।

- 1 Both I. O. and A ३
- 2 A न हीयन्
- 3 I. O. omits वि
- 4 I. O. राजकवचिकारand आराजत-
पत्रिका for the b. p.
- 5 A omits मित
- 6 I. O. ० इय
- 7 I. O. वस्त्रावलेपन
- 8 A adds क्षीर here
- 9 A ० खरीज.
- 10 A ० जेन.
- 11 A इतपद for युतपद
- 12 A adds विक्षेप here

- 13 I. O. omits चरा
- 14 A वट
- 15 A खरीज for मद्रसरो
- 16 A राज
- 17 A omits it
- 18 A एव.
- 19 I. O. omits it
- 20 I. O. omits it
- 21 I. O. तदाह
- 22 I. O. दक्षिणा
- 23 A omits it
- 24 I. O. omits it

- 1 I. O. भोज्यादि
- 2 I. O. स्वयमक्षारलवणं
- 3 I. O. चक्षुः
- 4 I. O. गृहाणि ; A गृहाणि
- 5 A क्षापयेयुः

- 6 A व for वा
- 7 I. O. पूर्वदिने
- 8 A adds एव after this
- 9 I O. ० नक्त
- 10 Both I. O. and A नक्त

तथा लवणाचल-^१दानम् । (मत्स्यपुराणम्—८४ अः)

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि लवणाचलमुत्तमम् ।

यत्प्रदानागरो लोकमाप्नोति ^२किमरैर्युतम् ॥१॥

उत्तमः ^३षोडशप्रोणैः कर्तव्यो लवणाचलः ।

मध्यमः स्यात्तदर्धेन चतुर्भिर्धमः ^४स्मृतः ॥२॥

वित्तहीनो यथाशक्त्या प्रोणादृङ्नु कारयेत् ।

चतुर्थीशेन ^५विष्कम्भपर्वतान् कारयेत् पृथक् ॥३॥

विधानं पूर्ववत् कुर्याद्ब्रह्मादीनाम् सर्वदा ।

तद्भस्मतनूत् ^६सर्वान् लोकपालान्निवेशयेत् ॥४॥

सरांसि कामदेवादीस्तद् ^७चाल निवेशयेत् ॥

तद्वदिति यथा धान्याचले सरांसि कामदेवादयश्च कृतास्तथा-^८तापि कर्तव्याः ।

कुर्याज्जागरमलापि ^९दानमन्तान्निबोधत ॥५॥

सौभाग्यरससंभूतो ^{१०}यतोऽयं लवणो रसः ।

[तदात्मकत्वेन च मां ^{११}रक्ष पापान्नगोत्तम] ^{१२}॥६॥

यस्मादन्नरसाः सर्वे [नोत्कृष्टा लवणां] ^{१३}विना ।

प्रियश्च शिवयोर्नित्यं तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥७॥

- 1 A मन्त्रदानम्
- 2 A विषययुतं, M P. लोकमानाप्नोति विषययुतान्
- 3 Corrected from M. P. Both I. O. and A लोडमप्रोणः
- 4 Corrected from M. P. I. O. 'अरः', A 'अरः'
- 5 A विष्कम्भः
- 6 I. O. 'हेतुतनूत', M. P. 'अम-नवान्'
- 7 M. P. reads the b. p. as द्वापि कारयेत्

- 8 A निवेद्येत्
- 9 A omits वा
- 10 M. P. 'जागरण' चापि
- 11 A चठे यतोऽयं
- 12 A पाहि
- 13 M. P. reads the b. p. as तद्दानकर्तृकत्वेन त्वं मां पाहि नगोत्तम
- 14 Corrected from M. P. A लोकेषु लवणं and I. O. लोके चाचक्षते for the b. p.

लवणाचलदानम्

२०३

विष्णुदेहसमुद्भूतं यस्मादारोग्यवर्धनम् ।

तस्मात् पर्वतरूपेण पाहि संसारसागरात् ॥८॥

अनेन विधिना यस्तु दद्यान्नवपर्वतम् ।

उमालोके वसेत् कल्पं ततो याति परां गतिम् ॥९॥

प्रयोगः

^१अत्र षोडशभिरष्टाभिश्चतुर्भिर्वा लवणप्रोणै-^२रशक्तौ त्वेक-^३प्रोणादृङ्' प्रोणचतुष्टयाभ्यन्तरं 'शक्त्यनुरूपलवणेन 'मेरु' तच्चतुर्थ-^४चतुर्थभागेन चतुरो 'विष्कम्भगिरीन् निर्माय, तेषु धान्या-चलवत् सर्वमुपकरणं ^५[मेरौ तु राजतलोकपालस्थाने] सौवर्णलोकपालानारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिने ^६निवेदनोपवाससङ्कल्प-^७वाक्ययोरपरदिने ^८[च दान] सङ्कल्प-पुण्याहादि-वाचन-वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजाग-रणान्तं ^९धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । ^{१०}ततः प्रातः कृतमित्येभ्यो शुद्धित्विभ्यः सौभाग्यरस-संभूत इत्यादिमन्त्रैरामन्त्र्य लवणाचलं दद्यात् । तत्र च धान्याचल-^{११}दानवाक्ये राजतलोक-पालाश्रयपदस्थाने सौवर्णलोकपालाश्रय-^{१२}पदं यवमय-शोधूममय-तिलैमय-^{१३}भाषमयपदस्थानेषु लवणमयपदं धान्याचलपदस्थाने लवणाचलपदश्च दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ^{१४}ततः सस्त्रादि-^{१५}ब्राह्मणग्रह-^{१६}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलयन्त्येनैव कार्यम् ।

इति लवणाचल-^{१७}दानम् ^{१८}॥

- 1 I. O. अथ
- 2 A 'सन्नायकप्रो'
- 3 A omits प्रोणादृङ्'
- 4 I. O. चतुष्टयं, A चतुष्टये.
- 5 I. O. मेरुः
- 6 I. O. 'चतुर्भागेन
- 7 I. O. omits विष्कम्भ
- 8 A reads the b. p. as समारोप-येत् । ततः सङ्कल्पनिर्माय
- 9 A सोपवास for वि. स
- 10 I. O. omits वाक्य
- 11 A omits the b. p.
- 12 I. O. 'जागरण'
- 13 A omits it
- 14 A omits दान
- 15 I. O. omits it
- 16 A omits भाषमय
- 17 A omits it
- 18 A सस्त्रादि लोकारान् and I. O. चतुष्टयं for सस्त्रादि
- 19 I. O. 'प्रस्थापनान्तः'; A स्थाप-नाय
- 20 A 'मन्त्रदानं
- 21 A adds सम्पूर्णम् here

तथा गुडाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८५ अः)

^३[अतः परं प्रवक्ष्यामि] गुडपर्वतमुत्तमम् ।

यत्-^२प्रदानाभरः 'स्वर्गमाप्नोति सुरपूजितः' ॥१॥

उत्तमो दशभिर्भारैर्मध्यमः पञ्चभिर्मैतः ।

^६[त्रिभिर्भारैः कनिष्ठः स्यात्तदर्थेनाल्पवित्तवान्] ॥२॥

^७तद्वदामन्तर्यां पूजां हेमवृद्ध-^८सुरार्चनम् ।

विष्कम्भपर्वतांस्तद्वत् सरोसि वन-^९देवताः ॥३॥

^{१०}होमं जागरणं ^{११}तद्वत्कोरुपालाधिवासनम् ।

धान्यपर्वतवत् कुर्यादिदं मन्त्रमुदीरयेत् ॥४॥

यथा देवेभु ^{१२}विश्वात्मा प्रवरोऽयं जनार्दनः ।

सामवेदस्तु वेदानां ^{१३}[महादेवस्तु योगिनाम्] ॥५॥

^{१४}प्रणवः ^{१५}सर्वमन्त्राणां नारीणां पार्वती यथा ।

तथा रसानां प्रवरः सदैवेक्षुरसो मतः ॥६॥

^{१६}मम तस्मात् परा लक्ष्मीं [ददस्व ^{१७}गुडपर्वत] ^{१८} ।

यस्मात् सौभाग्यदायिन्मा ^{१९}आता त्वं गुडपर्वत ।

निवास-^{२०}आपि पार्वत्यास्तस्मान्मां ^{२१}पाहि सर्वदा ॥७॥

- 1 A लक्ष्मी
- 2 A अवातः सर्वप्रवक्ष्यामि for the b. p.
- 3 I. O. प्रदानं नरः
- 4 A स्वर्गमाप्नोति
- 5 M. P. पूजितम्
- 6 A reads the b. p. as त्रिभिर्भारैः —इत्येव तु सार्द्धभारैश्च मेदव
- 7 A तद्वदामन्तर्यां च
- 8 Corrected from M. P. I. O. 'सुरारचितान्, A 'दरारचितान्
- 9 A 'देव च
- 10 M. P. 'जीव, A रात्रि

- 11 A कृत्वा for तद्वत्
- 12 I. O. विद्यासः
- 13 A विष्कम्भो च विष्पिना for the b. p.
- 14 I. O. प्रवरः, M. P. प्रवक्षः
- 15 M. P. सर्वमन्त्राणां
- 16 I. O. तम
- 17 Both I. O. and A गुडपर्वतः
- 18 M. P. reads the b. p. as गुडपर्वतं देहि मे
- 19 I. O. 'जी
- 20 Corrected from M. P. Both I. O. and A 'जीव
- 21 M. P. 'आपि सर्वदा मे

अनेन विधिना यस्तु दद्याद् गुडमयं गिरिम् ।

पूज्यमानः स गन्धर्वगौरीलोके महीयते । ८॥

^१पुनः कल्परातान्ते ^२तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ।

आयुरारोग्यसम्पन्नः शत्रुभिश्चापराजितः ॥९॥

प्रयोगः

अनं दशभिः पञ्चभि-^३स्त्रिभिर्वा गुडभारैरशकौ तु सार्द्धगुडभारेण मेढं तच्चतुर्थ-^४चतुर्थ-भागेन चतुरो विष्कम्भगिरिभि-^५[र्मयं तेषु] धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ^६[तल च] दानदिनपूर्वतरदिने ^७निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने ^८[च दान]-सङ्कल्पपुण्याद्वादि-वाचनवरणवाक्येषु धान्याचल-^९पदस्थाने गुडाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि ^{१०}कृत्वा रात्रि-^{११}जाग-रणात्तं धान्याचलोल्लं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः ^{१२}कृतमित्यः कृतमित्येभ्यो गुर्वृत्विग्भ्यो ^{१३}यथादेवैश्चिख्यादि-^{१४}मन्त्रैरामन्त्र्य गुडाचलं दद्यात् । तल च धान्याचल-^{१५}दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-तिलमय-^{१६}माषमयपदस्थानेषु गुडमयपदं धान्याचलपदस्थाने गुडाचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्वादिकाण्यगृह-^{१७}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलमन्त्रेणैव कार्यम् ।

इति गुडाचलदानम् ।

- 1 I. O. पुनः twice. M. P. ततः
- 2 I. O. omits 'ले तु
- 3 A omits त्रिभि
- 4 I. O. omits चतुर्थं
- 5 A 'र्मयं for the b. p.
- 6 A तद्वत् for the b. p.
- 7 A 'लोपवासः
- 8 A omits the b. p.
- 9 I. O. omits पद
- 10 A omits it
- 11 I. O. 'जागरात्
- 12 A omits it
- 13 A यदा
- 14 A 'मन्त्रैश्चासन्ना
- 15 A 'यथाक्य' । किम्
- 16 A omits माषमय
- 17 A omits प्र

तथा सुवर्णाचलदानम् । (मत्स्यपुराणम्—८६ अः)

अथ पापहरं वक्ष्ये सुवर्णाचलमुत्तमम् ।
यस्य प्रदानाद्भवनं वैरिणं याति मानवः ॥१॥
उत्तमः पलसाहसो मध्यमः पञ्चभिः शतैः ।
तदर्धेनाधमः सद्गुणैर्विभक्तोऽपि शक्तिः ।
दद्यादेकं पलाद्भूय यथाशक्त्वा विभक्तैः ॥२॥
धान्यपर्वतवत् सर्वं विदधान्यमुनिपुङ्गव ।
विष्कम्भः^{१०} शैलास्तद्वच्च अतिगन्धः प्रतिपादयेत् ॥३॥
नमस्ते ब्रह्मः^{११} बीजाय ब्रह्मगर्भाय वै^{१२} नमः ।
यस्मादनन्तः^{१३} कलदस्तस्मात् पाहि^{१४} शिवाचल ॥४॥
यस्मादग्नेरपत्यं^{१५} त्वं^{१६} यस्मात् पुण्यं^{१७} जगत्पते ।
हेमपर्वतरूपेण तस्मात् पाहि नगोत्तम ॥५॥
अनेन विधिना यस्तु दद्यात् कनकपर्वतम् ।
स याति परमं^{१८} ब्रह्मलोकमानन्दकारकम् ।
तत्र कल्पशतं^{१९} [तिष्ठेत् ततो याति परां] गतिम् ॥६॥

- 1 A चय
- 2 A omits च
- 3 Corrected from M. P. Both I. O. and A. प्रसादाद्भवनं
- 4 A वैरिणं
- 5 A मध्यमः
- 6 I. O. पञ्चभिः
- 7 Corrected from M. P. A चय and I. O. चर for पञ
- 8 I. O. च for च
- 9 Corrected from M. P. Both I. O. and A. पुण्यः
- 10 M. P. विष्कम्भः, A विष्कम्भः

- 11 I. O. बीजाय
- 12 M. P. ते
- 13 Corrected from M. P. I. O. कलदस्तस्मात्, A कलदं तस्मात्
- 14 A ब्रह्मचर्ये, M. P. विभीषण
- 15 I. O. पुण्यं
- 16 Corrected from M. P. I. O. यस्मात् त्वं, A यस्माद्दत्तं
- 17 Corrected from M. P. Both I. O. and A. जगत्पतेः
- 18 A लोके again after this
- 19 A reads the b. p. as द्विवरं प्रयाति परमं

सुवर्णाचलदानम्

२०७

प्रयोगः

अत्र सहस्रेण पञ्चभिः शतैः सार्द्धशतद्वयेन वा सुवर्णपलानामशक्नो त्वेकपला-^१द्वयं सार्धपलशतद्वयाभ्यन्तरं शक्ययनुरूपसुवर्णेन मेहं तच्चतुर्थं-^२चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भ-^३गिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-^४पूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याद्वादिवाचनवरणवाक्येषु धान्याचल-पदस्थाने सुवर्णाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरान्तं धान्याचलोकं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यो नमस्त इत्यादिमन्त्राभ्यामामन्त्र्य सुवर्णा-चलं दद्यात् । तत्र च धान्याचल-दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-तिलमय-भाषमयपद-स्थानेषु^{१०} सुवर्णमयपदं धान्याचलपदस्थाने सुवर्णाचलपदञ्च दत्त्वा दानवाक्यं^{११} कुर्यात् । ततः स्वस्वादिव्राह्मणग्रह-^{१२}प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलप्रत्येनैव कार्यम् ।

इति सुवर्णाचलदानम् ।

- 1 A विष्कम्भः
- 2 A omits चतुर्थं
- 3 I. O. omits च
- 4 I. O. omits दिन
- 5 A सोपवासः
- 6 A omits it

- 7 I. O. चयलं
- 8 A omits it
- 9 I. O. दानवाक्यं, A वाक्ये
- 10 I. O. omits पु
- 11 I. O. वाक्यानि
- 12 A omits च

तथा तिलाचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—३७ अः)

¹[अथातः सम्प्रवक्ष्यामि] तिलशैलं विधानतः ।

अतः²प्रदानात्रो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् ॥१॥

उत्तमो दशभिर्द्वौलैर्मध्यमः पञ्चभिर्मतः³ ।

लिभिः कनिष्ठो विप्रेन्द्र तिलशैलः प्रकोर्तितः ॥२॥

⁴[पूर्ववत्पापं सर्वं विष्कम्भपर्वतादिकम्] ।

दानमन्त्रं⁵ प्रवक्ष्यामि नवावन्मुनिपुङ्गव⁶ ॥३॥

यस्मान्मधुवधे⁷ विष्णोर्देहस्वेदसमुद्भवाः ।

तिलाः कुराव्य⁸ समिधस्तस्माच्छुभो भवन्तिवह ॥४॥

⁹हव्यकण्डेषु यस्माच्च तिला एवाभिरक्ष्यन्तम् ।

भवाद्युद्धर शैलेन्द्र तिलाचल नमोऽस्तु ते ॥५॥

इत्यामन्त्र्य च यो दद्यात्तिलाचलमनुत्तमम् ।

स वैष्णव¹⁰ पदं याति पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥६॥

¹¹दीर्घावुष्यमवाप्नोति ¹²[पुनरेतच्च मानवः] ।

पितृभिर्देवगन्धर्वैः पूज्यमानो दिवं प्रजेत् ॥७॥

प्रयोगः

अतः दशभिः पञ्चभिर्द्वौलैर्वा तिलशैले¹⁴-मंत्रं¹⁵ तच्चतुर्थचतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भ-
गिरीन् निर्माय¹⁶ तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । ¹⁷[तल च] दानदिनपूर्वतः

1 M. P. reads the b. p. as

अतःपुरं प्रवक्ष्यामि

2 A मन्त्रादात्रो

3 M. P. सनातनम् for अनुत्तमम्

4 M. P. पञ्चतः

5 M. P. reads the b. p. as

पूर्ववत्पापान् सर्वान् विष्कम्भभित्तो
गिरीन्

6 I. O. दावस्य, M. P. दानस्य

7 A पञ्चतः

8 Corrected from M. P. A

पञ्च, I. O. पञ्च

9 M. P. मापाच तस्माच्छुभं

10 M. P. दृष्टे कर्त्तव्यं च

11 A वैष्णव

12 A दीर्घावुष्यमवाप्नोति, I. O. दीर्घा-

वुष्यमवाप्नोति, M. P. दीर्घावु-

ष्यमवाप्नोति

13 M. P. पुनरीवेच मोदते for the

b. p.

14 A मन्त्रं

15 A omits तच्च

16 I. O. omits च

17 I. O. तच्च for the b. p.

दिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्पपुण्याद्वादिवाचनवरणवाक्येषु धान्या-
चलपदस्थाने तिलाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ¹[रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोल्लेखं] कर्म
विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो युक्तत्विग्भ्यो ²[यस्मान्मधुवधे विष्णोरित्यादि]
मन्त्राभ्यातामन्त्र्य ³तिलाचलं दद्यात् । 'तल च धान्याचलदानवाक्ये यव-⁴[यव-योधुम-
मय-साधमय]-पदस्थानेषु तिलमयपदं धान्याचलपदस्थाने तिलाचलपदञ्च⁵ दत्त्वा 'दानवाक्यं'
कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलग्रन्थेनैव कार्यम् ।

इति तिलाचलदानम् ।

1 I. O. रात्रिजागरणं for the b. p.

2 A यथादित्यादि and I. O. यथाचधु-

वधेरित्यादि for the b. p.

3 A तिलं

4 A यव for तव च

5 A माधवोधुममय for the b. p.

6 A पदं

7 A वाक्यं, I. O. वाक्यानि

ततः कार्पासाचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—८८ अः)

[अथातः संप्रवक्ष्यामि कार्पासाचलमुत्तमम् ।
यत्प्रदानागरो नित्यमाप्नोति परं पदम् ॥१॥]
कार्पास-^१पर्वतं दद्याद्विंशद्भारे^२ रथोत्तमः^३ ।
दशभिर्मध्यमः प्रोक्तः कनिष्ठः पञ्चभिर्मतः ।
भारेणाल्पघनो दद्याद्विंशत्याव्यविर्जितः ॥२॥
धान्यपर्वतवत् ^४ [सर्वं विद्व्यान्] मुनिपुत्रवत् ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या दद्यादिदमुदीरयन् ॥३॥
^५त्वमेवावरणं यस्माज्जोफानामिह सर्वदा ।
^६[कार्पासाचल नस्तस्माद्]-धौघर्ष्वंसनो भव ॥४॥
इति कार्पासशैलेन्द्रं यो ^७ दद्याच्छर्वसन्निधौ ।
रुद्रलोके वसेत् कल्पं ततो राजा भवेदिह ॥५॥

प्रयोगः

अल विंशत्या दशभिः पञ्चभिर्वा कार्पासभागैरशक्नौ त्वेकभारेण मेकं तच्चतुर्थभागेन चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिन-पूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च सङ्कल्पपुण्याहादिवाचनवरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने कार्पासाचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोकं कर्म विधेयम् । ततः कृतनित्येभ्यो गृहृत्विभ्यस्तत्त्वमेवावरणमित्यादिमन्त्रेणाभिमन्त्र्य कार्पासाचलं दद्यात् । तत्र च धान्याचलवाक्ये यवमय-गोधूममय-माषमयपदस्थानेषु कार्पासमयपदं धान्याचलपदस्थाने कार्पासाचलपदं दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणगृह-प्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलप्रत्येनैव कार्यम् ।

इति कार्पासाचलदानम् ।

- 1 Supplied from M. P. I. O. and A omit the b. p
- 2 A and M. P. पर्वतसदृश
- 3 Corrected from M. P. I. O. विंशतारः ; A विंशतारः
- 4 A and M. P. रथोत्तमः
- 5 I. O. सर्वमापाव, M. P. उप-
मापाव

- 6 I. O. and A मुनिपुत्रवत्
- 7 I. O. त्वमेवावरणं, A त्वमेव वारणं
- 8 A and M. P. कार्पासाद् नमस्तुभ्यं
the for b. p.
- 9 I. O. द्वाभ्यामि for कार्पास
- 10 I. O. and A दद्यात् पर्वसन्निधौ

अथ घृताचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—८९ अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि घृताचलमुत्तमम् ।
'तेजोऽमृतमयं दिव्यं महापातकनाशनम् ॥१॥
विंशत्या घृतकुम्भानामुत्तमः परिकीर्तितः ।
दशभिर्मध्यमः प्रोक्तः पञ्चभिस्त्वधमः^२ स्मृतः ॥२॥
अल्पचित्तोऽपि कुर्वीत द्वाभ्यामिह विधानतः ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् चतुर्भागेण कल्पयेत् ॥३॥
^३कुम्भपरिमाणं परिभाषोक्तमनुसन्धेयम् ।
^४शालितण्डुलपात्राणि कुम्भोपरि निवेशयेत् ।
कारयेत् संहतानुचानं^५ यथाशोभं विधानतः ॥४॥
^६वेष्टयेच्छुक्रवासोभिरिक्षुदण्डफलादिकैः ।
धान्यपर्वतवच्छेषं विधानमिह पठ्यते ॥५॥

फलादिकैरित्यादिशब्देन मातृविलेपनयोर्ग्रहणं धान्याचले तथोक्तेः ।

अधिवासनपूर्वन्तु ^७तद्वस्त्रोमसुरार्चनम् ।
प्रभातायान्तु शर्वर्या गुरवे ^८विनिवेदयेत् ।
विष्कम्भपर्वतास्तद्वद्वत्विभ्यः शान्तमानसः ॥६॥
संयोगाद् घृतमुत्तमं यस्मादमृततेजसोः ।
तस्माद् घृताचिर्विधात्मा प्रीयतामस्त शङ्करः ॥७॥
यस्मात्तेजोमयं ब्रह्म घृते तच्च व्यवस्थितम् ।
घृतपर्वतरूपेण [तस्मात्तः पाहि भूधर]^९ ॥८॥

1 I. O. तेभ्यो घृतपत्रं	6 I. O. गुरवे
2 I. O. and M. P. स्वादघृताचल	7 A वेष्टयेद्विशुक्रवासोभिः
3 Corrected from M. P. I. O. and A वरः	8 I. O. तथोक्तः
4 I. O. जम्बुपरिमाण	9 A तद्वत् मसुरार्चितं
5 Corrected from M. P. I. O. शाविं तद्वद्वत्पात्राणि, A शावि- तद्वद्वत्पात्राणि	10 M. P. तन्निवेदयेत्
	11 A तस्मात्तः पाहि भूधरः and M. P. तस्मात् त्वं पाहि भूधरिभ्यः for the b. p.

अनेन विधिना दद्याद् घृताचलमनुत्तमम् ।
महापातक्युक्तोऽपि स लोको याति शाङ्करम् ॥६॥
हंससारसयुक्तेन किङ्किणीजालमालिना ।
विमानेनाप्सरोभिश्च सिद्धविद्याधरैर्वृतः ।
निहरेत् पितृभिः सार्द्धं यावदा-^१हृतसंश्रवम् ॥१०॥

प्रयोगः

अलं विशाला दशभिः पञ्चभिर्वा शालितण्डुलपूर्णपातपिहितमुखैः शुक्रवज्रवेष्टितैर्घृतकुम्भै-
रशक्तौ तु द्वाभ्यां तथा तदघृतकुम्भाभ्यां मेरुमिक्षुखण्डादिवेष्टितं चतुर्थभागघृतपूर्णतथाभूत-
घृतभाण्डेधतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तल
दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-
परवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने घृताचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा शालिजागरणान्तं धान्या-
चलोक्तं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः 'संयोगाद्घृतमुत्पन्न'मित्यादिमन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य
कृतनित्येभ्यो गुह्यत्विग्भ्यो घृताचलं दद्यात् । तल धान्याचल-^२दानवाक्ये यवमय-गोधूममय-
तिलमय-माषमयपदस्थानेषु शालितण्डुलपूर्णपात-^३पिहिताननशुक्रवज्रवेष्टितघृतभाण्डात्मकपदं
धान्याचलपदस्थाने शालितण्डुलपूर्णपातपिहितमुखशुक्रवज्रवेष्टितघृतकुम्भात्मकघृताचल-^४पदञ्च
दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । स्वस्त्वादिव्राण्यगृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलमन्त्रेणैव कार्यम् ।

इति घृताचलदानम्^५ ।

1 M. P. 'धृ'.

2 A omits दान

3 A पिहित for पिहितानन

4 A 'पद'

5 A 'समाप्त' after this

['अथ रत्नाचलदानम् ।] (मत्स्यपुराणम्—६० अः)

अथातः संप्रवक्ष्यामि रत्नाचलमनुत्तमम् ।

शुक्लाफलसहस्रेण पर्वतः स्यादनुत्तमः ॥१॥

मध्यमः पञ्चशतिकस्त्रिंशतेनाधमः स्मृतः ।

चतुर्थीशेन विष्कम्भपर्वतः स्युः समन्ततः ॥२॥

पूर्वेण 'वज्रगोमेदैर्दक्षिणे-^१ऋणीलकैः ।

पुःपरागयुतः कार्यो विद्वद्भिर्गन्धमादनः ॥३॥

वैदूर्यविद्रुमेऽपश्चात् संमिश्रो विपुलाचलः ।

पद्मरागैः ससौपर्णैः कर्तरेण तु विन्यसेत् ॥४॥

[पूर्वेण वज्रगोमेदैर्मेन्दरः कर्तव्य इति सम्बन्धः । सौपर्णैर्भैरवैस्तैरत्नैः^४ सुपार्श्वमिति
सम्बन्धः । [धान्याचले तथा]^५ दर्शनात् ।

धान्यपर्वतवच्छेषमत्रापि परिकल्पयेत् ।

तद्वदावाहनं कृत्वा वृक्षान् देवांश्च काञ्चनान् ॥५॥

पूजयेत् 'पुष्पपानीयैः प्रभाते च विसर्जयेत् ।

पर्वतं गुरुश्रुतिगन्ध 'इमौ मन्त्रावुदीरयेत् ॥६॥

अलं देवान् पुष्पपानीयैः पूजयेत् । प्रभाते पर्वतं^६ गुरुश्रुतिगन्धो विसर्जयेत् दद्यादिति
सम्बन्धः ।

यथा देवगणाः सर्वे सर्वरत्नेष्ववस्थिताः^७ ।

त्वञ्च रत्नमयो नित्य-[मतः पाहि महाचल]^८ ॥७॥

1 A omits the bracketed por-
tion, I. O. तथा रत्नाचलदानं

2 A रत्नसोमेदैः

3 A 'ऋणीलकैः'

4 I. O. omits the bracketed
portion, A reads it as सोमकै-
र्भैरवैस्तैरत्नैः वज्रगोमेदैर्मेन्दरैः ।
कर्तव्य इति सम्बन्धः ।

5 I. O. धान्याचलमिति for the
bracketed portion

6 A पुष्पपानीयैः, M. P. 'गन्धाद्यैः'

7 A 'इति रत्नमयः', I. O. and
M. P. इमान् रत्नान्

8 A दत्त्वा after this

9 I. O. 'स्त्रितः'

10 M. P. मन्त्रावुदीरयेत् सदापुञ्च, and
A 'महाचलः' for the b. p.

यस्मादन्न-प्रसादेन वृष्टिः^१ प्रकुरुते हरिः ।

^२[सदा रत्नप्रदानेन] तस्मात्तः पाहि^३ पर्वत ॥८॥

अनेन विधिना यस्तु^४ दद्यादन्नमयं गिरिम् ।

स याति^५ वैष्णवं लोकममरेश्वरवन्दितः^६ ॥९॥

यावत् कल्पशतं^७ साप्रमुषित्वेह नराधिप^८ ।

रूपारोग्यगुणोपेतः सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥१०॥

ब्रह्माहत्यादिकं किञ्चिद्^९ यदस्मात्स वा कृतम् ।

तत् सर्वं नाशमायाति^{१०} गिरिविज्रहतो यथा ॥११॥

प्रयोगः

अत्र ^{१०}मुक्ताफलानां सहस्रेण शतपञ्चकेन शततयेण वा ^{११}मेरुमुत्तममेरुपक्षे सपादशत-
संख्य-^{१२}सपादशतसंख्यकेन मध्यममेरुपक्षे सिषष्टितिसष्टिसंख्यकेन कनिष्ठमेरुपक्षे चाष्टतिशदष्ट-
तिशतसंख्यकेन यथोक्तमहीरकादि-^{१३}रत्नचयद्वयेन विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचल-
वत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्प-^{१४}वाक्ययोर-
परदिने च^{१५} दानसङ्कल्प-पुण्याहादिवाचन-^{१६}वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने रत्नाचलपद-
निवेशाद्वाक्यानि कृत्वा रात्रि-^{१७}जागरणान्तं धान्याचल्लोकं^{१८} कर्म विधेयम् । ततः प्रातः
^{१९}कृतनित्यः कृतनित्येभ्यो गुरुत्विग्भ्यो 'यथा देवगणा' इत्यादि मन्त्राभ्यामभिमन्त्र्य रत्नाचलं
दद्यात् । तत्र धान्याचलदानवाक्ये यवमयगोधूममय-^{२०}तिलमय-माषमयपदस्थानेषु यथाक्रमं
वज्रगोमेधमयेन्द्रनीलपुष्परामय-वैदर्भ्यविद्रुममय-पद्मराग-^{२१}मरकतमयपदानि धान्याचलपदस्थाने
^{२२}रत्नाचलपदस्य दद्यात् दानवाक्यं कुर्यात् । सस्त्र्यादिब्राह्मणगृहप्रस्थापनान्तश्च कर्म धान्या-
चलप्रत्ययेनैव कर्तव्यम् ।

इति रत्नाचलदानम् ।

1 M. P. प्रदानेन वृष्टि for the b. p.	10 A सुत्ताफचसङ्केत
2 I. O. सदानन्प्रसादेन for the b. p.	11 A मेवतरमेवपक्षे
3 A पर्वतः	12 A omits it
4 A दद्यात्, अन्नम्	13 I. O. रत्नचयद्वयेन, A रत्नेन
5 M. P. विष्कम्भगिरीलोकममरेश्वरवन्दितः	14 A omits वाक्य
for the b. p.	15 A omits च
6 M. P. वाचं वदेनेह, A वाचमुचि- त्याह	16 A omits वरच
7 A नराधिपः	17 I. O. 'जानराय'
8 A वज्र द्वायव	18 A omits it
9 Corrected from M. P. I. O. गिरिविज्रहतो, A गिरिविज्रहती	19 I. O. omits तिस्रम
	20 A मरकतपदानि
	21 I. O. रत्नाचलपदं, A रत्नाचलपदस्य

अथ रौप्याचलदानम् । (मतस्यपुराणम्—६१ अः)

अतः परं प्रवक्ष्यामि रौप्याचलमनुत्तमम् ।

^१यत्प्रदानागरो याति सोमलोकं द्विजोत्तम ॥१॥

दशभिः पलसाहस्रै रत्तमो रजताचलः ।

पञ्चभिर्मध्यमः प्रोक्तस्तर्धेनावरः^२ स्मृतः ॥२॥

^३अशक्नो विंशतेरुद्धं^४ कारयेच्छक्तिः सदा^५ ।

^६विष्कम्भपर्वतास्तद्वत् तुरीयांशेन कल्पयेत् ॥३॥

पूर्ववद्वाजतां^७ स्तद्वन्मन्दारादीन् विधानतः ।

कलाधीतमयास्तद्वल्लोकेशानर्चयेद्बुधः ॥४॥

^८[कलाधीतमयान् सुवर्णमयान् ।]

ब्रह्मविष्णवर्कवान् कार्यो नितम्बोऽस्य हिरण्यमयः ।

^९राजतं स्याद् यदम्बेषां सर्वं तदिह काञ्चनम् ॥५॥

ब्रह्मविष्णवर्कवित्त-^{१०}[तिदेशमात्रार्थं तेन] त्रिपुरारि-^{११}रप्यस्य हिरण्यमयः कर्तव्यः ।

शेषञ्च पूर्ववत् कुर्याद्धोमजागरणादिकम् ।

दद्यात् ततः प्रभाते तु गुरवे रौप्यपर्वतम् ॥६॥

विष्कम्भशैला-^{१२}नृत्विग्भ्यः पूज्य वल्लविभूषणैः ।

इमं मन्त्रं पठन् दद्याद्दर्भपाणिर्विमत्सरः ॥७॥

^{१३}पूज्य वल्लविभूषणैरिति पर्वतं विष्कम्भशैलांश्च वल्लसौवर्णगुण्यादिभिः सम्पूज्य दद्या-
दित्यर्थः ।

1 I. O. यत्प्रसादागरो	8 A omits the bracketed por- tion
2 M. P. 'धनः'	9 I. O. राजत
3 A अजन्तो	10 A 'जानायेन' for the b. p.
4 A कारयेद्वाजताः	11 I. O. 'मध्यम', A 'वपत्र'
5 M. P. 'तस्मात्'	12 I. O. 'नृत्विग्भ्यः'
6 I. O. विष्कम्भपर्वतस्याहत्	
7 M. P. कुर्यात् for दद्यात्	

पितृणां वल्लभो यस्मा-^१दमेन्दोः शङ्करस्य च ।
 पाहि राजत तस्मात्तः शोक्तसंसारसागरात् ॥८॥
 इत्थं ^२निवेश यो दद्या-^३द्वजताचलमुत्तमम् ।
 गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥९॥
 सोमलोके स गन्धर्वैः किन्नराप्सरसां गणैः ।
 पूज्यमानो बलेद्विद्वान् यावदाहुतसंपन्नम् ॥१०॥

प्रयोगः

अत्र 'रजतपलानां दशभिः पञ्चभिर्वा सहस्रैः सार्द्धपलसहस्रद्वयेन वा अशक्नोतु पलानां विंशतेरुद्धं' शक्यतुरूपपरिमाणुरजतेन '[मेरुं तच्चतुर्थभागेन] चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु 'धान्याचले यद्राजतमुपकरणं तत् सर्वं काञ्चनमयं मन्दारादिदृक्'-पञ्चकञ्च राजतमन्यच्च धान्याचलोक्तं^४ सर्वमुपकरणं तथैवारोपयेत् । तत्र च दानदिनपूर्वतरदिने निवेदनोपवाससङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च दानसङ्कल्प-पुरायाहादिवाचन-वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने रौप्याचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा 'रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । ततः प्रातः कृतनित्यः कुराहस्तः शान्तचेताः 'पितृणां वल्लभ' इत्यादिमन्त्रेणाभिमन्त्र्य कृतनित्येभ्यो गुरुत्विभ्यो यथेच्छवस्त्र-सौवर्णपुष्पादिभिरर्चितं रौप्याचलं दद्यात् । तत्र ^{१०}च धान्याचलदान-^{११}वाक्ये हैमवृक्षपञ्चकपदस्थाने राजतवृक्षपञ्चकपदं यत्र यत्र राजतपदं तत्र तत्र हैमपदं यवमय-गोधूममय-तिलमय-^{१२}माषमयपदस्थानेषु ^{१३}[रजतमयपदं धान्याचलपदस्थाने रौप्याचलपदञ्च] दत्त्वा दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मण-गृहप्रस्थापनान्तं कर्म धान्याचलमन्त्रेणैव कर्तव्यम् ।

इति ^{१४}रौप्याचलदानम् ।

- 1 I. O. 'वर्णोक्तः'
- 2 Corrected from M. P. I. O. and A निवेश
- 3 I. O. 'वज्रता'
- 4 A रजतपदस्थाने
- 5 I. O. 'वैद्यचतुर्थभागेन वा for the b. p.
- 6 A धान्याचलोत्तममुपकरणं
- 7 A omits इत्थं

- 8 I. O. adds तत् after it
- 9 I. O. and A रात्रिजागरणान्तं
- 10 I. O. omits it
- 11 A omits it
- 12 I. O. माषपदं
- 13 A reads the bracketed portion as राजतमयपदस्थाने रौप्याचलपदं
- 14 A रौप्याचलदानमाहादानं

^१[अथ शर्कराचलदानम् ।] (मत्स्यपुराणम्—१२ अः १-१६, ३४-३५)

अथातः संप्रवक्ष्यामि शर्कराशैलमुत्तमम् ।
 यस्य प्रधानाद्विष्कम्भकं दद्या-^२स्तुभ्यन्ति सर्वदा ॥१॥
 अष्टाभिः शर्कराभारैरुत्तमः स्यान्महाचलः ।
 चतुर्भिर्मध्यमः प्रोक्तो भाराभ्यामरुतः^३ स्मृतः ॥२॥
 भारेण 'वार्द्धभारेण कुर्याद् यथल्पमित्तवान् ।
 विष्कम्भपर्वतान् कुर्यात् तुरीयांशेन मामवः ॥३॥
 धान्यपर्वतवत् सर्वमापायामरसंयुतम् ।
 मेरोरपरि तद्वच्च 'स्थाप्य' हैमतलस्यम् ॥४॥
 मन्दारः पारिजातश्च^५ तृतीयः कल्पपावपः ।
^६एतद्वृक्षत्रयं मूर्ध्नि ^{१०}सर्वेष्वपि निवेशयेत् ॥५॥
 हरिचन्दनसम्तानीं पूर्वपश्चिमभागयोः ।
^{११}निवेश्यो सर्वरोलेषु विशेषाच्छर्कराचले ॥६॥
^{१२}मन्दारे कामदेवस्तु ^{१३}प्रत्यग्वृक्षः सदा भवेत् ।
 गन्धमादनश्च^{१४} तु धनदः स्यादुदङ्मुखः ॥७॥
 प्राक्मुखो वेदमूर्तिस्तु^{१५} हंसः^{१६} स्याद् विपुलाचले ।
 हैमो^{१७} सुपाश्वे^{१८} सुरभिर्दक्षिणाभिमुखी भवेत् ॥८॥
 धान्यपर्वतवत् सर्वमावाहनमस्त्रादिकम्^{१९} ।
 कृत्वाथ गुरवे दद्यान्मध्यमं पर्वतोत्तमम् ।

1 A omits the bracketed portion	11 Corrected from M. P. A निवेश्यो I. O. निवेश
2 I. O. 'स्थाप्य'	12 I. O. मन्दारे
3 I. O. 'वार्द्धभारे', M. P. 'भारामरः'	13 Corrected from M. P. I. O. प्रत्यग्वृक्षः, A प्रत्येकं तु
4 Corrected from M. P. I. O. and A वार्द्धभारेण	14 I. O. वेदमूर्तिश्च
5 I. O. 'मावाहनमस्त्रादिकं', A 'संयुतः'	15 A हंस
6 A स्थाप्य	16 I. O. सुपाश्वे
7 A हैमतलस्यम्	17 Corrected from M. P. I. O. and A सुरभी
8 I. O. तुरीयः	18 Corrected from M. P. I. O. 'वाहनमस्त्रादिकं', A 'वाहनमस्त्रादिकान्'
9 A एतद्वृक्षत्रयं	
10 A सविष्कम्भे	

श्रुत्विग्भ्यश्चतुरः 'शैलानिमान्' 'मन्त्रानुदीरयन्' ॥६॥

^१[सीमान्यामृतसारोऽयं परमः शर्कराचलः ।]

तस्मादानन्दकारी 'त्वं भव शैलेन्द्र सर्वदा ॥१०॥

अमृतं पिबतां ये तु निपेतुर्भुवि 'शोकराः ।

देवानां 'तत्समुत्पत्तं पाहि नः' 'शर्कराचल ॥११॥

^२[मनोभवधनुर्मध्यादुद्धूता शर्करा यतः ।]

^३तन्मयोऽसि महाशैल पाहि संसारसागरात् ॥१२॥

यो दद्याच्छर्कराशैलमनेन विधिना नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति [परमां गतिम्] ^{१०} ॥१३॥

^{११}[चन्द्रावि स्वप्रतीकाशमधिष्ठानुजीविभिः ।

सहैव यानमातिष्ठेत् ^{१२}तल विष्णुप्रचोदितः ॥१४॥]

ततः कल्पशतान्ते ^{१३}तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ।

आयुरारोग्यसम्पन्नो यावज्जन्मार्बुदलयम् ॥१५॥

भोजनं शक्तिः कुर्यात् सर्वशैलेष्वमृतसरः ^{१४} ।

^{१५}सर्वलाचारलक्षणमश्रीयात् तदनुष्ठया ।

कुर्यात् शुर्वस्विजः कारयेदित्यर्थः ।

^{१६}पर्वतोपस्करान् सर्वान् ^{१७}प्रापयेद्वाङ्गालयम् ॥१६॥

1 A ग्रेडानदान	9 A यतःपादो
2 Corrected from M. P. I. O. and A' भन्नानुदीरयेत्	10 I. O. विवमस्मिन् and M. P. परमं पदम् for the bracketed portion
3 I. O. reads the bracketed portion as तस्माद्वत्तसारोऽयं परमः शर्कराचलः and M. P. as 'पर्वतः शर्कराचलः	11 I. O. omits the bracketed portion
4 I. O. तु	12 Corrected from M. P. A तु विष्णुप्रचोदितः
5 A शोकराः	13 A त
6 Corrected from M. P. I. O. तत्समुत्पत्तं, A यतः यतः	14 Corrected from M. P. I. O. and A 'यु यतः
7 A शर्कराचलः	15 A सर्वपापलुपः
8 Corrected from M. P. I. O. reads the bracketed portion as मनोभवधनुर्मध्यादुद्धूताः शर्कराचलः and A omits it	16 I. O. सर्वतो
	17 A प्रापयेद्वाङ्गालयम्

परयेदपीमान-^१धनोऽतिभक्त्या

सुरोन्मनुष्यैरिह^२ दीयमानान् ।

शृणोति भक्त्याथ मतिं ददाति

विकल्पः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥१७॥

दुःखप्रः ^३[प्रशममुपैति पश्यमानैः]

शैलेन्द्रे भवभयभेदनेर्मनुष्यैः^४ ।

यः कुर्यात् किमु मुनिपुङ्गवेह सम्यक्

शान्तात्मा ^५सकलगिरीन्द्रसम्प्रदानम् ॥१८॥

प्रयोगः

अलाष्टामिष्वतुभिर्वा 'शर्कराभारैः शर्कराभारद्वयेन वा अशक्तौ त्वेकभारेणार्द्धभारेण वा मेरु' तच्चतुर्थभागेन 'चतुरो विष्कम्भगिरीन् निर्माय तेषु धान्याचलवत् सर्वमुपकरणमारोपयेत् । तल च दानदिनपूर्वतर-^१[दिने निवेदनोपवास]-सङ्कल्पवाक्ययोरपरदिने च^{१०} दानसङ्कल्प-पुण्याह्वादि-वाचन-वरणवाक्येषु धान्याचलपदस्थाने शर्कराचलपदनिवेशाद्वाक्यानि कृत्वा ^{११}रात्रिजागरणान्तं धान्याचलोक्तं कर्म विधेयम् । ततः ^{१२}प्रातः कृतनिलयः सोमाग्यामृत-^{१३}सारोऽयमित्यादिमन्त्रै-रभिमन्त्र्य ^{१४}कृतनित्येभ्यो शुर्वस्विभ्यः शर्कराचलं दद्यात् । तत च^{१५} धान्याचलदानवाक्ये यवमयगोधूममय-तिलमय-भाषमयपदस्थाने शर्करामयपदं धान्याचलपदस्थाने ^{१६}शर्कराचलपदश्च दत्त्वा ^{१७}दानवाक्यं कुर्यात् । ततः स्वस्त्यादिब्राह्मणशुद्धस्थापनान्तं कर्म धान्याचल-^{१८}प्रत्येनैव करणीयम् ।

इति शर्कराचलदानम् ।

इति ^{१९}[महाराजाधिराज-निःशङ्कराङ्कुर-श्रीमद्वाङ्गालसेन]-देवविरचिते

श्रीदानसागरेऽचलदानावर्तः ।

1 A 'य' वो for 'य'नो	10 A omits it
2 M. P. 'र'पि	11 I. O. and A रात्रिजागरण
3 A दौर्घ्यमानं	12 A omits it
4 A reads the bracketed portion as प्रशममुपैति पश्यमानै	13 A inserts शर्कराचल here
5 Corrected from M. P. I. O. 'भेद'भिर्भुजैः, A 'भेद'भोभुजैः	14 I. O. कृतनिलय
6 A 'य'न' for 'य'न'	15 I. O. omits it
7 A omits this	16 I. O. 'शर्कराचल' पदं, A 'पद'च
8 A 'य'न'	17 A 'य'न'
9 A reads the bracketed portion as 'महाराजा' 'य'न'प्राधि-पतिः निःशङ्कर- सुवमयातिर्जीकोप	18 A 'य'न' कुर्यात्
	19 A reads the bracketed portion as 'महाराजा' 'य'न'प्राधि-पतिः निःशङ्कर- सुवमयातिर्जीकोप

अथ रुद्रदैवतस्वरूपधेनुसहितविष्णुदैवतधेनुदानावतः । (३)

मत्स्यपुराणे (८२।२—२०८) :-

गुहधेनुविधानस्य ^१यद्रूपमिह वत् फलम् ।
तद्विदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीवम् ^२विन्यसेद् भुवि ।
गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्थ्य यजतः ^३ ॥२॥
^४लप्येष्वाजिनं तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् ।
प्राक्मुखीं कल्पयेद्धेनुमुत्पक्षादां ^५सवत्सकाम् ॥३॥
उत्तमा गुहधेनुः ^६स्यात् सदा भारवतुष्टयम् ।
वत्सं भारेण कृवीत भाराभ्यां ^७मप्यमा स्पृष्ट्वा ॥४॥
अर्धभारेण वत्सः स्यात् कमिष्ठा ^८भारकेण तु ।
चतुर्थीशेन वत्सः स्याद्गृहवित्तानुसारतः ॥५॥

भारपरिमाणाश्च ^९परिमाणाः कल्पयन्वेयम् । चतुर्मिथ भारैस्तमा धेनुः, भारद्वितयेन मध्यमा, एकेन भारेण कनीयसी ^{१०}स्ववित्तानुसारेण यथायथं ^{११}दातव्या । सर्वैश्च धेनु-
चतुर्थीशेन वत्सपरिकल्पनं बोद्धव्यम् ।

धेनुवत्सो घृतास्यौ तौ ^{१२}रवेतसूक्ष्माभ्यामवतृती ।

^{१३}शुक्लकर्णाविष्णुपादौ ^{१४}शुचिमुष्णफलेक्ष्यौ ॥६॥

1 A वदगृहमिह	9 A पारिभाषिकवत्
2 I. O. प्राचीना, M. P. प्रागर्ध	10 A यविष्णुपादौ, I. O. कल्पिता-
3 M. P. वर्णः	कुमारयो
4 A कृष्णाजिनं	11 A दातव्यं
5 Corrected from M. P. A	12 M. P. वत्तास्यौ च, A वत्सस्ये ही
वत्सकामा, I. O. यजमानका	13 I. O. and M. P. वित्त for
6 A यज	रवेत
7 M. P. दातव्यं च, A यथायथा	14 I. O. वृत्ति for वृत्ति
8 A कमिष्ठा	15 A शुचिमुष्णफलेक्ष्यौ

धेनुदानावर्तः

२२१

सितसूत-^१शिराली तौ सितकम्बलकम्बलौ ।

^२ताम्रगण्डकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥७॥

सितसूत-^३शिरालाविति यथा ^४[श्रीवा देहेऽवतिष्ठते], तथा रवेतसूताणि धैर्य-
[प्रस्थाभ्यां देशानीत्यर्थः ।] ^५

विद्रुमभूयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।

^६[क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रीलकतारकौ ॥८॥

सुवर्ण-^७श्याभरणौ राजतसुरसंयुतौ ।

नानाफलसमायुक्तौ ^८प्राग्गण्डकण्डकौ ।]

सुवर्ण-^९श्याभरणौ सुवर्ण-^{१०}श्याभरणौ च यथाशक्ति हैमतिलकादिमण्डिता-
वित्यर्थः । गन्धकरण्डः ^{११}अभ्रमः ^{१२}कस्तूरीकोषः ।

इत्येव ^{१३}रचयित्वा तौ दीपधूपैरवाचयेत् ॥६॥

^{१४}[दीपधूपौ पूजोपचारोप-^{१५}करणौ ।]

या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च ^{१६}देवेष्ववस्थिता ।

धेनुरुपेण सा देवो मम शान्तिं ^{१७}प्रयच्छतु ॥१०॥

^{१८}देहस्था या च ^{१९}रुद्राणी शङ्करस्य ^{२०}तु या प्रिया ।

धेनुरुपेण सा देवी मम पापं ^{२१}व्यपोहतु ॥११॥

विष्णोर्वृक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ।

1 Corrected from M. P. I. O.	10 A क्षौमपुच्छौ
शिराली तौ, A क्षौमपुच्छौ	11 A कवर्णकः
2 A लव	12 I. O. कस्तूरीकोषः
3 Corrected from M. P. I. O.	13 I. O. रचयित्वा
श्रीवाको, A कामको	14 I. O. reads the bracketed
4 A क्षौमविति	portion as क्षौमपुच्छा पूजोपचार-
5 I. O. reads the bracketed	रुद्रोपचारको
portion as विना देवमतिष्ठते	15 A कवर्णको
6 I. O. reads the bracketed	16 A देहेऽवस्थिता
portion as रुद्रावाभ्यां देशादित्यर्थः	17 A प्रयच्छ मे
7 M. P. स्वनायुतौ	18 I. O. देहस्था
8 A omits the bracketed por-	19 A वत्तावा
tion	20 I. O. तथा, M. P. सदा
9 Corrected from M. P. I. O.	21 A व्यपोहति
पाप for पाप	

चन्द्रार्कशकशुकाणां या धेनुः साऽस्तु मे ^१श्रिये ॥१२॥

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्वा लक्ष्मीर्धनदस्य च ।

लक्ष्मीर्वा लोकपालानां सा ^२धेनुर्वरदाऽस्तु मे ॥१३॥

^३[स्वधा या पितृमुखाणां साहा यज्ञभुजाय या ।

सर्वपापहरा धेनु-^४[स्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥१४॥

एवमाम न्य तां धेनुं] ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।]

विधानमेतदेनूनां सर्वासामिह पठ्यते ॥१५॥

^५यास्तु पापविनाशिन्वः पठ्यन्ते दश धेनवः ।

तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च नराधिप ॥१६॥

प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जल-^६सांज्ञता ॥१७॥

क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

सप्तमी शर्कराधेनु-^७र्दधिधेनुस्तथाष्टमी ।

रसधेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥१८॥

^८[कुम्भाः स्युर्न^९-धेनूनामितरासान्^{१०} राशयः ।

अत्र रसशब्देन लवणेक्षुरसयोर्ग्रहणम् ।

तथा च पञ्चपुराणम् :—

प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा ।

तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलकायिनी ॥१९॥

क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथापरा ।

- 1 I. O. श्रिये, M. P. reads the entire line as चन्द्रार्कशकशुकाणां चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्वा लक्ष्मीर्धनदस्य च श्रिये
- 2 I. O. मे प्राप्तं प्रयच्छतु
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 Supplied from M. P. A reads दशमी only for the bracketed portion

- 5 I. O. चाप, M. P. वासाः
- 6 I. O. •संज्ञिका
- 7 I. O. •रश्मौ चतुर्मुखस्य तु
- 8 I. O. omits the bracketed portion
- 9 Corrected from M. P. A इति for इय
- 10 Supplied from M. P. A omits च

सप्तमी शर्कराधेनुरष्टमी लवणस्य च ।

रसधेनुश्च नवमी दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥२०॥]

^१मत्स्यपुराणे (२१२० ख-२२, २३ ख, २४) :—

सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छन्ति मानवाः ॥२१॥

नवनीतेन [तैलेन तथैवान्ये]^२ महर्षयः ।

एतदेव^३ विधानं स्यात् त एवोपस्कराः स्मृताः ॥२२॥

मन्त्रावाहनसंयुक्ताः सदा^४ पर्वणि पर्वणि ।

^५यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

^६अमेययज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः ॥२३॥

अयने विधुवे पुण्ये व्यतीपाते तथा^७ पुनः ।

गुडधेनुवादयो देया ^८उपरागादिपर्वेषु ॥२४॥

अलोकसमयानामन्यतमे यजमानो गोमयोपलितभूमौ कुशानास्तीर्थं तदुपरि चतुर्हस्तं प्राग्भोवं कृष्णजिनं प्रसार्य तत्पार्श्वं तथैव ^९स्वल्पमजिनमास्तीर्थं ^{१०}चतुर्हस्ताजिने ^{११}यथा-
शक्रुधकधेनु^{१२}-परिमाणानामन्यतमपरिमाणद्रव्यमयी-^{१३}मुक्तोपकरणयुतां प्राड्मुखीमुद्रकृपादां
धेनुं स्वल्पाजिनोपरि च धेनुचतुर्थी-^{१४}[यद्रव्यमयसु]-क्तोपकरणयुतां वत्समुपकल्प्य सवत्सां धेनुं
दोषधूपादिभिरभ्यर्च्य ^{१५}ॐ या लक्ष्मीरित्यादिमन्त्रैरामन्त्र्यार्चिताय ब्राह्मणाय, दद्यात् । तत्र
गुडधेनुदानं^{१६}-वाक्यम्—ॐ अयामुक्तसगोत्रायामुक्त-^{१७}वेदामुक्ताखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं
मत्स्यपुराणोक्तगुडधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां लघ्वेणकाजिनस्थधेनुचतुर्थीसगुडमयघृतास्य-
सितसूक्ष्माम्बरावृतशुक्लिकर्णैर्नुपादमुक्ताफलेक्षण-धित-^{१८}[कम्बलपलकम्बल]-ताम्रपण्डुकपृष्ठसित-

- 1 Supplied by conjecture
- 2 M. P. एवैव तथैवान्ये तु for the bracketed portion
- 3 M. P. एतदेव
- 4 A दश
- 5 Corrected from M. P. A यथाश्रद्धं, I. O. यथाश्रद्धं
- 6 M. P. अमेय, A अमेयः
- 7 M. P. and I. O. उपरा
- 8 M. P. •स्वूपरागादिः, A उपरागादिः
- 9 I. O. यत्नः
- 10 A चतुर्हस्ताजिन
- 11 I. O. यथा दत्तयुक्त
- 12 A adds दान after this
- 13 I. O. and A •युक्तो
- 14 I. O. यो for the bracketed portion
- 15 A omits it
- 16 A omits दान
- 17 A वेद for वेदामुक्त
- 18 I. O. सूक्ष्मविभागवत् for the bracketed portion

चामररोमक-^१विद्रुमभ्र युग-नवनीतस्तनीमपुच्छकोस्तोपदोहेन्द्रनीलतारक-सुवर्ण-^२श्याभरणराजत-
खुर-नानाफलोपेतगन्धग्राणवत्ससहितां कृष्णाजिनस्थभारचतुष्टयमितगुडमयीं घृतास्थां सित-
सूक्ष्माभरादृतां शुक्लिकर्णामिक्षुपादां मुक्ताफलेक्षणां सितसूतशिरालीं सितकम्बलकम्बलीं
साम्रगण्डुकपृष्ठां सितचामररोमिकां विद्रुमभ्र युगां नवनीतस्तनीं क्षौमपुच्छां कांस्योपदोहामिन्द्र-
नीलतारकां सुवर्ण-^३श्याभरणां राजतखुरां नानाफलोपेतां गन्धग्राणां गुडधेनुं ददामि । प्रति-
प्रहीता खलीत्युक्ता सावित्री पठित्वा ^४धेनुरियं विष्णुदेवतेत्युक्ता यथशाखं कामस्तुतिं
पठेत् । ^५[तत उ०] अथ कृतेतदानकर्मणः प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काशनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता खलीत्युक्ता [धेनुं पुच्छे]^६ गृहीयात् । मध्यमधेनुदाने भारद्वयपरिमितामुक-
द्रव्यमयीं कनिष्ठधेनुदाने भारपरिमितामुकद्रव्यमयीमिति वाक्यमूहनीयम् । घृतजलक्षीरमधु-
^७दधीक्षुरस-नवनीत-तिलधेनुदानेषु गुडधेनुदानवाक्य एव धेनुचतुर्थीशगुडमयपदमपनोय
कुम्भस्थधेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपदं वतसे^८ योजनीयम् । भारचतुष्टयपरिमितगुडमयीमिति-
पदमपनीय कुम्भस्थेयत्परिमाणामुकद्रव्यमयीति पदं गुडधेनुपदश्चापनीयामुकधेनुपदं धेनौ
योज्यम् । एवं तिल-शर्करा^९-लवण-सुवर्ण-धेनूनां दानवाक्ये धेनुचतुर्थीशामुकद्रव्यमयपदं^{१०}
वतसे योज्यम् । इयत्परिमाणामुकद्रव्यमयीममुकधेनुमिति धेनौ विशेषः । स्वरूपधेनु-
^{११}दाने तु वक्ष्यमाणाभरणनानाफलव्यतिरिक्तानां घृतास्त्यादीनां गुडधेन्ववयवत्वेनोपादानात्,
स्वरूपधेनौ च तदनुपयोगात् स्वरूपधेनुदाने तेषां निवृत्तिः । तथा गुडधेनूकसमये^{१२} गोमयो-
पलितभूम्यास्तीर्णकुशोपरिस्थापितोक्तकृष्णाजिनद्वये धेनुवतसौ प्राङ्मुखौ पृथक् पृथक्
स्थापयित्वा सितसूक्ष्म-^{१३}वस्त्रावृत्तौ सौवर्णतिलकायलहृत्तौ कांस्यपातसहितौ च कृत्वा पारवेषु
यथाशामनानाफलानि दत्त्वाभ्यर्चयित्वाय ब्राह्मणाय उ०^{१४} वा लक्ष्मीरित्यादि पठित्वा उ०
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता^{१५} दद्यात् । मत्स्यपुराणोक्तस्वरूपधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां
लक्ष्मणकाजिनस्थसितसूक्ष्माभरादृतां सौवर्णाभरणां कांस्यदोहनां नानाफलोपेतां स्वरूपधेनुं
ददामि । प्रतिप्रहीता खलीत्युक्ता सावित्रीपाठान्ते धेनुरियं रुद्रदेवतेति वदेत् । काम-

1 I. O. विद्रुमभ्र, A युग

2 I. O. धेनुरियं

3 A omits the bracketed por-
tion4 A उ० for the bracketed
portion

5 A दधु०

6 I. O. पदं वतसे, A पदवच

7 I. O. शर्करावच

8 A पदवच

9 A क्षामि

10 A यव for समये

11 A वस्त्रावृत्तौ

12 A omits it

13 A पदवच for वतसे

स्तुत्यादिस्वोकारान्तं पूर्ववत् । सुवर्णधेनु-^१दाने तु वक्ष्यमाणाभ्येयपुराणोक्तसुवर्णधेनुपरि-
माणमनुसन्धाय कर्तव्यम् ।

आग्नेयपुराणे राजोवाच ।

भगवन् श्रोतुमिच्छामि धेनुमाहात्म्यमुत्तमम् ।

यदक्षयफलं तासां ^२[धेनूनां मुनिसत्तम] ॥२५॥

वशिष्ठ उवाच ।

स व्याधो ^३दर्शनाद् यस्या राजाभूत् पुष्पवाहनः ।

तां प्रवक्ष्यामि राजेन्द्र सर्वपाप-^४प्रणाशिनीम् ॥२६॥

गुडधेनुविधानम् ^५[यद्रूपमिह यत् फलम्] ।

कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्भीवं विन्यसेद्भवि ॥२७॥ (२१०१३३)

गोमधेनोपलिप्तावां दर्भानास्तीर्थ्य सर्वतः ।

कृष्णं श्वजिनं तद्वत् वत्सस्य परिकल्पयेत्^६ ॥२८॥ (२१०११४)

प्राङ्मुखीं कल्पयेद्देनुमुदङ्मुखं तु वत्सकम् ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयम् ॥२९॥ (२१०११४)

वत्सं भारेण कुर्वीत द्वाभ्यान्तु मध्यमा स्मृता ।

भारेण च कनिष्ठा च चतुर्थीशेन वत्सकः ॥३०॥ (२१०११६)

धेनुवतसौ ^७गुडस्थोभौ सितवस्त्र-^८समावृतौ ।

शुक्लिकर्णाविक्षुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ ॥३१॥ (२१०११६)

सितसूतशिराली तौ सितकम्बलकम्बलौ ।

ताम्रपातक-^९पृष्ठौ तु सितचामररोमकौ ॥३२॥ (२१०१२०)

विद्रुमौष्ठ-^{१०}युगोपेतौ नवनीत-^{११}स्तनान्वितौ ।

^{१२}[क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥३३॥ (२१०१२१)]

1 A' दानम्

2 A reads the bracketed por-
tion as धेनूनां मुनिसत्तमः

3 I. O. दधुवाद्

4 A विलाशिनीं

5 A' reads the bracketed por-
tion as यदक्षयिद् वक्ष्य

6 I. O. परिकल्पनं

7 Corrected from A: P. I. O.

तथावस्थौ, A तदा क्यानु

8 I. O. पुराणतो

9 I. O. पत्रकं, A. P. गङ्गाकं

10 A युगोपेतौ A. P. भूयुगोपेतौ

11 I. O. विलाशिनीं

12 A omits the bracketed por-
tion

नानाफलसमायुक्तौ प्राणगन्धकररुचौ ।

इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैस्तथार्चयेत् ॥३४॥

धूपदीपो पूजाद्रव्यस्योपलक्षकौ ।]

या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च ^१देवेष्ववस्थिता ॥ (२१०।२३ख)

धेनुरुपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।

विष्णोर्नक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ॥३५॥ (२१०।२४)

चन्द्रार्कयोश्च या लक्ष्मीर्धेनुरुपास्तु सा ^२त्रिये ।

चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च ॥३६॥ (२१०।२६)

या लक्ष्मीर्लोकपालानां सा धेनुर्वरदाऽस्तु मे ।

स्वधा या पितृसुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजामपि ॥३७॥ (२१०।२७)

सर्वपापहरा धेनुस्त्वस्माद्भुवि^३ प्रयच्छ मे ।

एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥३८॥ (२१०।२८)

[विधानमेतदेनूनां ^४सर्वासामिह पठ्यते]^५ । (२१०।२९क)

यास्तु पापविनाशिन्वः पठ्यन्ते ताश्चतुर्दश ।

तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च नराधिप ॥३९॥

अथवा शुद्धधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथापरा । (२१०।११क)

तिलधेनुस्तृतीया तु^६ चतुर्थी क्षीरनामिका ॥४०॥

पञ्चमी मधुधेनुस्तु षष्ठी चैव तु शर्करा ।

सप्तमी लवणा धेनु रसधेनुस्तथाष्टमी ॥४१॥

प्रत्यक्षा^७ जलधेनुश्च नवमी दशमी तथा ।

^८[कुम्भाः स्युर्ध्वधेनूनामितरासान्तु] राशयः । (२१०।१३क)

जवमी तिलतैलेन गन्धैः प्रोक्तास्तथापराः ॥४२॥

- 1 A लोचसुवर्णितो
- 2 Corrected from A, P. I. O. यत्, A धिये
- 3 I. O. and A, P. 'स्वस्वाकान्ति'
- 4 I. O. स सर्वासाभिष्ट
- 5 A, P. reads the whole sentence as समानं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि

- 6 A 'स्तृतीया', I. O. 'स्तृतीया च
- 7 A प्रयच्छ
- 8 Corrected from A, P. A' कुम्भासु रसधेनूनां द्वौमे मेव हि and I. O. कुम्भाः पूर...हि for the b, p.

सर्वाः समफलाः प्रोक्ता मध्यमोत्तमकन्यसाः^१ ।

स्वराक्षितो ^२नृपश्रेष्ठ दरिद्रस्य चतुर्गुणम् ॥४३॥

दरिद्रस्य चतुर्गुणमिति कनिष्ठधेनुदाने ^३[दरिद्रस्य चतुर्गुण]-सुत्तमधेनु-^४दानफलं भवतीत्यर्थः ।

सुवर्णधेनुश्चाप्यल ^५सुवर्णाश्च चतुर्दश ।

^६कन्यसाश्चेश्वराणान्तु दरिद्राणां सदोत्तमाः ॥४४॥

ईश्वराणां सदोत्तमा दरिद्राणां ^७कन्यसा इति सम्बन्धः ।

अनिर्णिक्तसुवर्णस्य चतुर्भिः कन्यसा मता ।

एतदेव विधानं स्यात् सर्वेष्वान्तु यशस्करम् ॥४५॥

मन्त्रावाहन-^८संयुक्ता सदा पर्वणि पर्वणि ।

^९'यथाश्रद्ध' प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥४६॥

शुद्धधेनुप्रसङ्गेन [सर्वास्त्वेवं मयोदिता]^{१०} ।

अशोधयज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः ॥४७॥

अयमे विबुधे पुण्ये व्यतीपाते तथा पुनः ।

शुद्धधेन्वादयो देवा ^{११}उपरागादिपर्वेषु ॥४८॥

कार्तिकेयान्तु तथा माघ्यां युगादिषु च पर्वेषु ।

समुपोष्य नरो दद्यात् [सप्तम्यान्तु दिने रवेः]^{१२} ॥४९॥

सप्तम्यान्तु ^{१३}दिने रवेरिति रविवारसहितायां सप्तम्यामित्यर्थः^{१४} ।

यथाश्रद्धं ^{१५}यथाश्रद्धं दत्त्वा धेनुं यतत्रतः ।

दिनस्य तदाहारो याति विष्णोः परं पदम् ॥५०॥

- 1 A 'कन्यसाः', I. O. 'कन्ययोः'
- 2 A वरश्रेष्ठ
- 3 I. O. तदयम् for the b, p.
- 4 A omits दान
- 5 I. O. and A सुवर्णाचतुर्दश
- 6 A कन्यसाः, I. O. कन्यसा सेवरा-कान्तु
- 7 A कन्यसा
- 8 A 'चतुर्दश'
- 9 I. O. and A यथाश्रद्ध'
- 10 I. O. reads the bracketed portion as सर्वास्तु च सयोदिताः
- 11 A उपरागादिपर्वेषु, I. O. उप-वासादिपर्वेषु
- 12 I. O. reads the bracketed portion as तत् सप्तम्यां कवेचराः
- 13 A omits it
- 14 I. O. सप्तम्यादित्यर्थः
- 15 A यथाश्रद्ध'

१ तदाहार इति २ धेनुद्रव्याहारः स्वरूपधेनोरभि-३ मतगोरसाहार इत्यर्थः ।

इह लोके च सीमागममायुरारोग्यमेव च ।

वैष्णवं लोकमाप्नोति मरणे स्मरणां हरेः ॥२१॥

दशार्धदसहस्राणि दश चाष्टौ च धर्मेवित् ।

न शोकदुःखमाप्नोति दौर्गत्यं ज्ञायते न च ॥२२॥

इति पठति य इत्थं नः शृणोतीह ॥ स्मृतम्

मधु-४ मुरनरकारैरर्चनं वापि ५ परयेत् ।

६ मतिमपि च जनानां यो ददातीन्द्रलोके

७ शतमपि विदुधौधैः पूज्यते कल्पमेकम् ॥२३॥

अलोकसमयानामन्यतमे गोमयोपलिसभूमाये कुशानास्तीर्थ्य^{१०} [तेषामुपरि^{११} यथोक्तं कृष्णा-
जिनमास्थाप्य] तत्पार्श्वे तथैव^{१२} स्वल्पं कृष्णाजिनं प्रसार्य^{१३} चतुर्हस्ताजिने^{१४} यथाराक्षुष्यरूपपरि-
माणानां^{१५} मन्यतमपरिमाणद्रव्यमयीमुक्तोपकरणयुतां प्राङ्मुखीं धेनुमुपकल्प्य स्वल्पाजिनधेनु-
चतुर्थीशद्वयमयमुक्तोपकरणयुतमुदङ्मुखं वत्सं चोपकल्प्य सवत्सां धेनुमुक्तोपचारैः सम्पूज्या-
चिंताय ब्राह्मणाय ॐ^{१६} या लक्ष्मीरित्यादि मन्त्रान् पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तगुडधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१७} लक्ष्णेणकाजिनस्थधेनुचतुर्थीश-
गुडमयसितवत्स-^{१८} वराहृत-शुक्रिकर्णमिच्छुपादां मुक्ताफलेच्छां सितवत्स-^{१९} श्रीम-सितकम्बलगलकम्बल-
ताम्रपालकपृष्ठ-सितचामररोमक-विद्रुमौष्ठगुग-नवनीतस्तन-चौमपुच्छ-^{२०} कांस्योपदोहेन्द्रनील-
सारक-नानाफलसमायुक्त-गन्धधारावत्सहितं^{२१} कृष्णाजिनस्थमारचतुष्टयपरिमितगुडमयी
सितवत्सवराहतां शुक्रिकर्णमिच्छुपादां मुक्ताफलेच्छां सितवत्स-^{२२} शिरासां सितकम्बल-^{२३} गल-

1 I. O. तदाहार

2 A धेनुद्रव्याहारः

3 I. O. मतः गोरसाहार

4 I. O. लोक-

5 A दसहस्र

6 A -हर-

7 I. O. वापि

8 I. O. इतिमपि

9 A इतिमपि, I. O. मतमपि

10 A omits the bracketed por-

tion

11 I. O. तस्मै परि

12 A स्वल्पं

13 A चतुर्हस्ताजिन

14 I. O. यथावत्तया वत्स-

15 A omits वत्स

16 A omits it

17 A चतुर्हस्ता-

18 A -पराभिर्धृत

19 I. O. -शिरासा

20 A कांस्योपदोहेन्द्रनीलसारका

21 I. O. कलां जिनका-

22 A omits शिरासा

23 A omits गलकम्बलां

कम्बलां ताम्रपालकपृष्ठां सितचामररोमिकां विद्रुमौष्ठयुगां नवनीतस्तनीं चौमपुच्छां कांस्योपदोहा-
मिन्द्रनीलसारकां नानाफलसमायुक्तां गन्धधारां गुडधेनुं ददामि । १ स्वस्थादिस्त्रीकारान्तं
पूर्ववत् । २ मध्यमधेनुदाने भारद्वयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीं कनिष्ठधेनुदाने भारपरिमितामुक्तद्रव्य-
मयीमिति ३ भारचतुष्टयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीमित्यस्य स्थाने वाक्ये विशेषः । घृतचौमधुरस-
जलनवनोततैलधेनूनां दाने गुडधेनुदानवाक्य एव] भारचतुष्टयपरिमितगुडमयीमिति पदमपनीय
४ कुम्भस्थेयत्परिमाणां मुक्तद्रव्यमयीमिति पदं ५ धेनौ योजनीयम् । ६ शर्करातिललवणधेनूनां दाने
भारचतुष्टयपरिमितामुक्तद्रव्यमयीममुक्तधेनुमिति च पदं ७ धेनावबूहनीयम् । ८ चतुर्थीशगुडमयीपद-
मपनीय चतुर्थीशपरिमितामुक्तद्रव्यमयीपदश्च वत्से योजनीयम् । ९ घृततिलधेनुदाने तु दानवाक्ये
कामनायामियद्भारपरिमितघृतपदमियद्भारपरिमिततिलपदश्च यथाक्रममिवेशनीयम् । सुवर्णधेनु-
दाने चतुर्दशसुवर्णान् यथाक्रममास्तीर्थ्य कृष्णाजिने धेनुं तत्पार्श्वे च धेनुसुवर्णचतुर्थीशसुवर्ण
स्वल्पकृष्णाजिने वत्सार्थं स्थापयित्वा यथोक्तोपकरणां सवत्सां धेनुं कृत्वा दद्यात् । दानवाक्ये
आग्नेयपुराणोक्तसुवर्णधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां धेनुचतुर्थीशसुवर्णमयवत्ससहितां १ चतु-
र्दशसुवर्णमयीं धेनुमिति विशेषः । चतुःसुवर्णधेनुदान एतां चतुःसुवर्णमयीमिति विशेषः ।
स्वरूपधेनुदाने तु यथोक्तकृष्णाजिनद्वये प्राङ्मुखीं धेनुमुदङ्मुखं वत्सं यथायथं स्थापयित्वा
यथाराक्षुष्यरूपकृष्टवस्त्रेण सितेनाच्छाद्य कांस्यपालकद्वयं दत्त्वा नानाफलानि च पार्श्वे दत्त्वाभ्य-
र्थ्याचिंताय ब्राह्मणाय ॐ या लक्ष्मीरित्यादि पठित्वा सवत्सां धेनुं ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तप्रत्यक्षधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां १ लक्ष्णेणकाजिनस्थ-
सितवत्सवराहतां कांस्योपदोह-नानाफलसहितां २ वत्ससहितां कृष्णाजिनस्थां सितवत्सवराहतां
कांस्योपदोहनां नानाफलोपेतां धेनुं ददामि । प्रतिग्रहीता ३ स्वस्थीस्युक्ता सावित्रीपाठान्ते
गीरियं रुद्रदेवतेति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । यदा च रविवारयुक्तसप्तम्यामाग्नेय-
पुराणोक्तगुडधेनुवादयो दीयन्ते, तदा दानदिनपूर्वतरदिने यजमानः कृतनित्यो घटिकाधिकप्रहर-
१ तये हविष्यं मुक्ताऽऽचम्य शुचौ देश उपविश्य १४ पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो

1 I. O. चतुर्हस्ता-

2 A नवनीतस्तनी

3 A omits the b. p.

4 I. O. कुम्भस्थेयत्-

5 A वत्स

6 I. O. omits it

7 A omits the b. p.

8 I. O. omits चतुर्हस्ता-

9 I. O. सुवर्णधेनुमिति

10 A चतुर्हस्ताजिन and omits च

11 A omits it

12 I. O. स्वस्थि

13 A -हय

14 A omits it

वा कृताञ्जलिः '७३ सूर्यः सोमो यमः कालः महाभूतानि पञ्च च । आग्नेयपुराणोक्त-
-सवत्सामुकधेनुदानकर्म मया कर्तव्य'-मिति निवेद्य 'गृहीतोदकपूर्णपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं
कुर्यात् । '७३ च 'उपोष्यापरदिने आग्नेयपुराणोक्त-सवत्सामुकधेनुदान-कर्मार्हं करिष्ये' ।
ततो '[नियमेन क्षुप्त्वा] परदिने 'उपोष्यापरदिने ज्ञात्वा धेनुं दद्यात् । तत्र च दानवाक्ये
आग्नेयपुराणोक्तसवत्सामुकधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताममुक-धेनुमिति विशेषः । सर्व-
दानेष्वेवैतेषु दानदिनादारभ्य दिनसम्यं यावत् धेनुद्रव्यमासाहारस्तिष्ठेत् । स्वरूपधेनुदाने
'स्वमिममगोरसाहारः ।

तथा तिलधेनुदानम् ।

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वदुःखविनाशिनीम् ।
यां दत्त्वा न पुनर्भूयो भवे संप्रतिपद्यते ॥१॥
यां दत्त्वा ब्रह्महा गोघ्नः पतुहा गुरुपातकः^१ ।
आगारदाही गरुदः सर्वपापरतोऽपि वा ॥२॥
महापातकयुक्तोऽसौ युक्तो यथोपपातकैः ।
पापशुद्धिमतं कृत्वा तिलधेनुं प्रयच्छति ॥३॥
पापशुद्धिमतं कृत्वेति यथेच्छप्राजापत्यादीनामन्य-^२समकृच्छं कृत्वेत्यर्थः ।
अनुलिप्ते 'महीपृष्ठे वस्त्राजिन-^३समावृते ।
धेनुं तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥४॥
^४स्वर्ण-^५श्रीं सुवर्णेन पलरौप्येण वा खुराम् ।
गन्धप्राणवतीं राजन् मिष्टान्न-^६रसनां तथा ॥५॥
सुवर्णेन पलरौप्येण वा^७ [खुरामिति सुवर्णेन कृतखुरां]^८ रौप्यपलनिर्मितखुरां वा ।
गुडास्यां कम्बलसूत्रामिक्षुपादाक्षिमौक्तिकाम् ।
पञ्चाशत्पलश्रवणां^९ द्वाविंशद्दन्तमूलकाम् ॥६॥
पञ्चाशत्पलाणि यद्गीयत-^{१०} [सम्बन्धीनि प्राद्याणि] ।^{११} [दन्तार्थं मूलका द्वाविंशद्
प्राद्याः] ।

स्रग्दामपुच्छां कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम् ।

फलैर्मनोरमैर्भक्ष्यैर्मणि^{१२}-विद्रुमभूषिताम् ॥७॥

1 A सवत्सवा and I. O. सोपवासायुक्त for सवत्सवासुक्त	6 I. O. धेनुद्रव्यं च for the bracketed portion
2 A गृहीतोदकपूर्णपात्र	7 A उपोष्य परदिने
3 A उपोष्य परदिने	8 A 'धेनुं' दद्यात्
4 I. O. and A सोपवासायुक्त	9 A लघुवृत्तगोरसाहारः, I. O. दानेरेभियततनोरसाहारः
5 A 'नक्ष'	

1 A गुरुपातकाः	9 A नि'यमं तु सूचकां
2 A 'तत्र'	10 I. O. reads the bracketed portion as ससुत्यानि पञ्चाक्षि
3 I. O. महीपृष्ठः	11 I. O. reads the bracketed portion as दन्ताश्च मूलकाश्च- कषिद्वाविंशद्वाद्याः and A as दन्ता मूलकार्थं द्वाविंशद्वाद्याः
4 A सवाकृत	12 A भक्ष्यैर्मणि, I. O. इ'क्ष्यैर्मणि
5 A सर्वभूषितां	
6 I. O. 'वसना'	
7 A खुरां for the bracketed portion	
8 I. O. कषपकः, A कषपकः	

तिलद्रोणेन कुर्वीत ^१आढकेन तु ^२वत्सकम् ।
 सितवज्र-^३युगच्छन्नां चाढवज्रोपशोभिताम् ।
 कांस्योपदोहना ^४दधान्मन्त्रेणानेन बुद्धिमान् ॥८॥
 तिलाश्च पितृदेवस्या भिर्मिता-^५इवेह गौतमै ।
^६ब्राह्मणास्तन्मयी धेनु ^७केशवः प्रीयतामिति ॥९॥
 एवं दत्त्वा महीपाल ^८पूर्वप्रोक्तान्महाभयात् ।
 आत्मानं पुनपीताश्च सर्वास्तास्तारयेत् खलु ॥१०॥
 यश्च गृह्णाति राजेन्द्र दरिद्रो यज्ञकारणात् ।
 पितृन् सन्तारयेत् सर्वान् वदतश्चानुमोदकात् ॥११॥
^९दीयमानान्नु परयन्ति दातुमिच्छन्ति ये नराः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्ता-^{१०}[इति याग्ये परमां गतिम्] ॥१२॥

दानदिनात् ^{११}[पूर्वतरदिने यथोक्त]-ब्राह्मणपत्यादीनामन्यतमं कृच्छ्र-^{१२}कृत्वा दानदिने
 गामयोपलितभूमौ वज्रमास्तीर्य तदुपरि कृष्णाजिनं प्रसार्य परिभाषोक्तद्रोणपरिमितांस्तिलान्
 कृत्वा परिभाषोक्त-^{१३}सर्वैरालङ्कृतां ^{१४}स्वर्णशृङ्गाद्युपकरणसहितां तिलधेनुमुपकल्प्य तत्पार्श्वे
 तादृक्-^{१५}कर्मार्पितस्वल्पकृष्णाजिनधेनुचतुर्थीशतिलमयमुक्तोपकरणसहितं वत्समुप-^{१६}कल्प्याचिंत-
 मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ तिलाश्चेति मन्त्रं पठित्वा ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेय-
 पुराणोक्ततिलद्रोणमयतिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां वज्राजिनस्थ-सर्वैरालङ्कृत-^{१७}[स्वर्ण-
 शृङ्गसुवर्णसुर]-गन्धघ्राण-मिष्टान्नरसन-गुडास्य-सूतकम्बलेक्षुपाद-मौक्तिकादि-पञ्चाशत्पलश्रवण-
 द्वाविंशन्मूलकदन्तस्रग्दामपुच्छनवनीतस्तनफलभक्ष्यान्वित--मणिविद्रुम--शोभित--सितवज्रयुग-

- 1 A आढकेन
- 2 I. O. च
- 3 A 'कुम्भ'
- 4 I. O. दधान्मन्त्रेण
- 5 A 'चे' तु गौरवा
- 6 A ब्राह्मणास्तन्मयी, I. O. ब्राह्मणा-
स्तन्मयी
- 7 A केशव प्रियतामिति
- 8 A पूर्वप्रेतां महाभयात्
- 9 A दीयमानान्, I. O. दीयमाना तु

- 10 I. O. reads the bracketed
portion as इति याग्ये परां गतिं
- 11 A 'पूर्व' यवेह
- 12 A omits this
- 13 A सर्वालङ्कृतां
- 14 A स्वर्णशृङ्गीम् उपकरण-
- 15 A कर्मार्पिताय
- 16 A 'कल्पितमर्चिताय
- 17 A reads the bracketed
portion as सुवर्णसुर

च्छ्रवचास्वज्रोपशोभितकांस्योपदोहन-धेनु-^१चतुर्थीशतिलमयवत्ससहितां तिलधेनुं ददानी ।
 ॐ केशवः प्रीयताम् । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ^२रूप्यसुरधेनुदानवाक्ये तु वत्सविशेषण-
 सुवर्ण-^३सुरपदस्थाने रूप्यसुरपदनिवेशः ^४। धेनुविशेषण-सुवर्णसुरामितिपदस्थाने रूप्यसुरा-
 मितिपदनिवेशानं विशेषः ।

[इति तिलधेनुः]

- 1 A 'चतुर्थी' तिलमय-
- 2 A रूप्यसुरा; I. O. रूप्यसुर-
- 3 A सुरापादस्थाने

- 4 A निवेद्य
- 5 A omits the bracketed por-
tion

तथा घृतधेनुदानम् ।

घृतधेनुं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः ॥१॥

¹तिलाभावे नृपध्रेष्ठ समुपोष्य यतव्रतः ॥ १॥

²[वासुदेवं जगन्नाथं] घृतक्षीरादिना शुभम् ।

सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या तथा कृत्वा ³घृताविषम् ॥२॥

गव्यस्य सर्पिषः ⁴[कुम्भं पुण्यमालयविभूषितम्] ।

⁵कांस्यापिधानं कुर्वीत सितवस्त्रयुगेन वा ⁶॥३॥

⁷सुवर्णेन च ॥४॥ द्वे मौक्तिकाक्षी ⁸सुविदुः ॥

⁹ओष्ठाविचुम्बयान् वादान् कलधौत-¹⁰पलेन वा ॥५॥

¹¹सुवर्णेन च ¹²[॥४॥ द्वे] ॥४॥ चागुरुकाष्ठजे ¹³इति च श्रुतेः सुवर्णपताशुतागुरु-

¹⁴काष्ठश्री, मौक्तिकाक्षी सौवर्णे वाक्षिणी इति च श्रुतेः ¹⁵सुक्तागर्भसुवर्णयुक्ताक्षी धेनुः कार्य्या ।

¹⁶सुविदुःमैरोष्ठाविति सम्बन्धः । कलधौतपलेन वेति रौप्यपलकृतचुरा ।

सौवर्णे वाक्षिणी कुर्त्याच्छृङ्गे ¹⁷चागुरु-¹⁸काष्ठजे ।

¹⁹सप्तधान्यमये पार्श्वे शशिघ्राणां फलस्तनीम् ॥६॥

सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि । शशिघ्राणां ²⁰गन्धमयघ्राणाम् ।

- 1 A तिक्तश्री
- 2 I. O. reads the b. p. as वासु-
देव जगन्नाथ
- 3 I. O. कृतान्विता
- 4 A reads the b. p. as कुम्भः
पुण्यमालयविभूषितः
- 5 A कांस्यापिधानं, I. O. कांस्थोप-
धानं
- 6 I. O. च
- 7 A सौवर्णेन
- 8 I. O. सुविदुः
- 9 A ओष्ठाविचुम्बयान्, I. O. एता-
द्विजयान्
- 10 A ०पलेन वा, I. O. ०पलेन च

- 11 A सौवर्णेन
- 12 A omits the bracketed por-
tion
- 13 I. O. reads ०गुरुकाष्ठजे, and
omits च after इति, A ०गुरु-
काष्ठोज
- 14 A ०काष्ठोजमृही, I. O. ०काष्ठमृ-
ही
- 15 A सुक्तागर्भसुवर्णयुक्ताक्षी
- 16 A सुविदुःमैरोष्ठाविति, I. O. सुविदु-
मैरोष्ठाविति
- 17 I. O. चागुरु-
- 18 A ०काष्ठोज
- 19 I. O. सप्तधान्यमये
- 20 I. O. कर्णरसघ्राणां

तद्वच्छर्करया जिह्वा शुद्धक्षीरमयं मुखम् ।

कम्बलं क्षौमलाङ्गूलं रोमाणि सितसर्षपैः ॥६॥

कम्बलं क्षौमलाङ्गूलमिति क्षुमाभववस्त्रं गलकम्बलं लाङ्गूलञ्चेति सम्बन्धः ।

ताम्रपाशमयं पृष्ठं दद्यादेतुं नराधिप ।

¹[तद्वद्वत्सल्य विप्राय प्रीणयेच्च घृताविषम्] ॥७॥

²एतां ममोपकाराय गृहीष्व त्वं द्विजोत्तम ।

प्रीयतां मम देवेशो घृताभिः पुरुषोत्तमः ॥८॥

वा देव्योऽमृतवाहिन्यो घृतक्षीरवहाः शुभाः ।

गवां लोकनिवासिन्य-³स्ता मां रञ्जन्तु दुष्कृतात् ॥९॥

⁴इत्युदाहृत्य विप्राय दद्यादेतुं नराधिप ।

⁵दस्त्वैकरात्रं विप्राय घृताहारः फलं शृणु ॥१०॥

घृतक्षीरवहा नवो यत्न पायसकर्ममाः ।

त्रिषु लोकेषु पुरयेषु प्रस्यन्तेषु जायते ॥११॥

पितुस्त्वे ⁶[च ये] सप्त पितरस्तस्य येऽप्यधः ।

तांस्तेषु नृप लोकेषु स ⁷नयेयुक्तमङ्गलः ॥१२॥

सकामानामियं ⁸व्युष्टिः कथिता नृपसत्तम ।

निष्कामोऽपि ⁹[परं याति] विष्णुलोकमनामयम् ॥१३॥

अभीष्टपुरयः ¹⁰दिनात् पूर्वतरदिने कृतनित्यः पूर्ववद्विष्यभोजनादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः
सोपवामाग्नेयपुराणोक्तवासुदेवघृतक्षीराभिषेकपूजाहोमपूर्वकदानोत्तरघृताहारसहितं घृतधेनुदान-
कर्म निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ॐ श्व ¹¹उपोष्यापरदिने वासुदेवघृत-¹²क्षीराभिषेकपूजाहोम-
पूर्वकदानोत्तरैकदिनघृताहारत्वसहितमाग्नेयपुराणोक्तघृतधेनुदानकर्मार्हं करिष्ये । ततो नियमेन

- 1 A reads the bracketed por-
tion as तद्वद्वत्सल्य विप्राय प्रवक्ष्येच
घृताविषं and I. O. as तावद्वत्-
सल्य विप्राय प्रवक्ष्येच घृताविषं
- 2 I. O. and A यथा
- 3 I. O. ०तावां
- 4 I. O. इत्युदाहृत्य
- 5 I. O. दस्त्वैकरात्रं
- 6 I. O. reads the bracketed
portion as नये
- 7 A नयेयुक्तमङ्गलः
- 8 A व्युष्टिः
- 9 I. O. reads the bracketed
portion as परं याति
- 10 I. O. ०धिदिनात्
- 11 A उपोष्य परदिने
- 12 A क्षीरधूपनं

सुप्त्वाऽपरदिने कृतनित्य उपोष्यापरदिने प्रातः स्नात्वा वासुदेवप्रतिमां घृतक्षीराभ्यां 'आपयित्वा यथाशक्ति घृतार्चिषे नम इति 'सम्पूज्यामिमुपसमाधाय ॐ घृतार्चिषे स्वाहेत्याज्यं हुत्वा शूरो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा 'गोमयपोषितभूभागे घृतकुम्भं पुष्पमालाङ्कृतं 'स्थापयित्वा घृतधेनुमुक्तोप-^१करणयुतामुपकल्प्य 'तच्चतुर्थीशेन घृतेन उक्तोपकरणसहितं धेनुपार्वे 'वत्स-
मुपकल्प्य सबत्सां] 'धेनुमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ एतां' ममोपकारायेति स्त्रीकद्वयं पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तकुम्भपरिमितधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां धेनुचतुर्थीशकुम्भस्थघृतमय^{१०}-पुष्पमालयभूषितां-^{११}कांस्यापिधान-सितवस्त्रयुगाच्छादितसुवर्णावृता-
गुरुकाष्ठशृङ्गौक्तिकसहितसौवर्णाक्षि-^{१२}युगविद्रुमौष्ठ-^{१३}युगेक्षुरीप्यपलकृतपादसप्तधान्यपार्वक-
^{१४}गन्धघ्राण-फलस्वनशर्कराजिह्व-गुडक्षीरमुखक्षौमगलकम्बललाङ्गूलसितसर्षपरोमक-ताम्र-^{१५}पाल-
क^{१६}पृष्ठवत्ससहितां घृतकुम्भमयीं पुष्पमालयविभूषितां ^{१७}कांस्योपदोहां सितवस्त्रयुगाच्छादनां सुवर्णा-
वृतागुरुकाष्ठशृङ्गौ मौक्तिक^{१८}सहितसुवर्णाक्षियुगां विद्रुमौष्ठमिक्षुरीप्य-^{१९}पलपादां सप्तधान्य-
पार्वकं ^{२०}गन्धघ्राणां फलस्वनी शर्कराजिह्वां गुडक्षीरमुखीं क्षौमगलकम्बललाङ्गूलां
सितसर्षपरोमकं ताम्रपालपृष्ठां घृतधेनुं ददानि । 'घृतार्चिः प्रीयताम् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानो ^{२१}घृतमादेष्टुं पारणं कृत्वा समहोरात्रं नियतः ^{२२}क्षिपेत् ।

महाभारते (अनु—५.७३०=वन—१.६१.१३) :—

सुदक्षिणां काञ्चनचारुशृङ्गीं कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयाम् ।

धेनुं तिलानां ^{२३}ददतीं द्विजाय लोका वसूनां सुलभा भवन्ति ॥१४॥

द्रविणोत्तरीयामिति यथाशक्ति-^{२४}सुवर्णाक्षलवस्त्रावृतामित्यर्थः । अत्र परिमाणविशेषा-

1 -A आपयित्वा	12 A omits युग
2 I. O. सम्पूज्यादि.	13 A reads इन्द्रोष्ठ and omits युगेक्षु
3 A गोमयपोषितं, I. O. गोमयपोषितं.	14 A कर्पूरं.
4 A आपयित्वा	15 I. O. पार्वकं.
5 A 'करणयुतामुपकल्प्य	16 A वासवक्षितां
6 I. O. तच्चतुर्थीशेन	17 I. O. कांस्योपधानां
7 A reads the bracketed portion as सुपकल्प्य	18 A शक्तितां
8 I. O. शृङ्गौक्तिकसहितां	19 A omits पञ्च
9 I. O. and A दद्यात्	20 A ब्राह्मणं, I. O. कर्पूरब्राह्मणं
10 A omits पञ्च	21 I. O. एतेन पार्वकं
11 A कांस्यापिधान, I. O. कांस्योपधान	22 I. O. क्षिपेत्
	23 I. O. ददती
	24 A सुवर्णाक्षलवस्त्रावृतामित्यर्थः, I. O. सुवर्णाक्षलवस्त्रावृतामित्यर्थः

धृतेरपेक्षायां मतस्यपुराणां कृतिलधेनुपरिमाणग्रहो बोद्धव्यः । 'मतस्यपुराणीयतिलधेनुक्त-
परिमाणानामन्यतमपरिमाणतिलराशिमयीं तिलधेनुमुक्तोपकरणयुतामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्ततिलधेनुदान-^२फलप्राप्तिकामोऽहमेतां
'तिलराशिमयीं 'काञ्चनशृङ्गीं कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयां तिलधेनुं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । सुदक्षिणामिति श्रवणाच्चात्र यथाशक्ति 'बहुदक्षिणादानम् ।

[इति घृतधेनुः ।]

- 1 A reads यथाशक्ति before this
- 2 A omits पञ्च
- 3 A omits it
- 4 I. O. सुवर्णाक्षिणी

- 5 A वक्तु for पञ्च
- 6 I. O. reads the bracketed portion after पिब्युषमै below and A omits it

विष्णुधर्मोक्तधेनुदानानि ।

अथ जलधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मः—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रीयते दत्तया ^१यया ।
देवदेवो हृषीकेशः ^२सर्वेशः सर्वभावनः ॥१॥
जलकुम्भं नरव्याघ्र सुवर्णरजतान्वितम् ।
^३[रत्नगर्भं सतोयन्तु ग्राम्यधान्य]-समन्वितम् ॥२॥
सितवस्त्रयुगच्छत्रं ^४दूर्वापल्लवशोभितम् ।
कुष्ठमांसीसुरोशीर-^५बालकामलकैर्युतम् ॥३॥
त्रियक्षुपत्तसहितं सितयज्ञोपवीतनम् ।
सच्छलोपानहन्चैव ^६दर्भविष्टरसंस्थितम् ॥४॥
चतुर्भिः ^७संवृतं भूयस्तिल-^८पादैश्चतुर्दिशम् ।
^९पिहितं दधिपालेण घृतक्षौद्रवता ^{१०}मुले ॥५॥
उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं जनेश्वरम् ।
पुष्पधूपोप-^{११}चारैस्तु यथाविभवमादतः ^{१२}॥६॥
सहस्रं जलधेनुं कुम्भं समभिपूज्य च ।
पूजयेत् वत्सकं तद्वत् कृतं ^{१३}वृत्तमयं बुधः ॥७॥

जलधेनुं सहस्रं ^{१४}सम्यक् निर्माय इत्यर्थः ।

एवं ^{१५}[पूज्य च] गोविन्दं जलधेनुं ^{१६}सवत्सकम् ।

^{१७}[सितवस्त्रधरः शान्तो वीतरागो विमत्सरः] ॥८॥

1 I. O. यया	8 A सुव
2 I. O. सर्वेशः	9 I. O. चारैस्तु
3 I. O. reads the bracketed portion as रत्नगर्भं सतोयन्तु ग्राम्ये-धान्यैः	10 A उतः
4 A बालकामलकैर्युतं	11 I. O. कृतमयं
5 I. O. संविता भूय तिल-	12 A सम्यक् निर्माय
6 A पत्रे-	13 I. O. सवत्सकं for the b. p.
7 I. O. समित	14 A सवत्सकं, I. O. सवत्सकं
	15 A omits the b. p.

जलधेनुदानम्

२३६

दद्याद्विप्राय राजेन्द्र प्रीत्यर्थं जलशायिनः ।

जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ॥९॥

इति चोच्चार्य भूनाथ विप्राय प्रतिपाद्य ताम् ।

^१[अपक्वाभ्राशिनाः स्थेय]-महोरासमतः परम् ॥१०॥

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं नेशाधिप ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ये ^२दिव्या ये च ^३मानुषाः ॥११॥

शरीरारोग्यमावाधाप्रशमः सर्वकामिकः ।

नृणां भवति दत्तायां ^४जलधेनूनां न संशयः ॥१२॥

आह्लादहेतुजननं [दानानां नास्ति] ^५सादृशम् ।

^६जलधेनुर्यथा नृणां जन्मान्येकोन-^७विंशतिम् ॥१३॥

न ^८[च दाहो न चैवार्ति]-र्न मोहो विप्रजायते ।

अपि जन्मसहस्रेषु जलधेनुप्रदायिनाम् ॥१४॥

एकजन्मकृतं वाञ्छा विजन्मोत्थं समाहता ।

सप्तजन्मकृतं पापं हन्ति दत्ताम्बुगौर्नृणाम् ॥१५॥

वाञ्छा जलधेनुदानेच्छामात्रम् एकजन्मकृतं पापं हन्ति समाहता ^१सम्भृतीकृता जन्मत्रय-
कृतं पापं हन्ति इति ^२स्तुतिः । ^३दानदिनपूर्वतरदिने पूर्ववद् ^४हविष्यभोजनादिकं ^५कृत्वा
^६सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वकं विष्णुधर्मोक्तवासुदेवपूजापूर्वकं-^७जलधेनुदानकर्म मया
कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं ^८कुर्यात् । ^९अथ ^{१०}उपोष्यापरदिने वासुदेवपूजापूर्वकदानोत्तरा-
पक्वाभ्राशनसहितजलधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने उपोष्यापरदिने
प्रातः स्नात्वा श्वेतवस्त्रः प्रशान्तचित्तो ^{११}यथोक्तोपचारैर्वासुदेवम् ^{१२}जलशायिने केशवाय नमः

1 A अग्न्याभिषेकं य for the b. p.	9 I. O. च only
2 I. O. देवता	10 I. O. कुतः
3 A मानवाः	11 I. O. दानदिनपूर्वदिने; A दानपूर्व- तरदिने
4 A जलधेनुदानं यथा	12 A omits it
5 I. O. reads the bracketed portion as नास्ति पिपेक्ष	13 I. O. चरित्रादारादि
6 A जलधेनुं यथा	14 A सूर्यादिदेवता
7 I. O. सप्तति	15 A omits जलधेनुदान
8 I. O. reads the bracketed portion as दाहो न चैवार्ति	16 A कुर्यात्
	17 A उपोष्य परदिने
	18 A omits यथोक्तो

इति सम्पूज्य यथोक्तं जलधेनुं^१ जलचतुर्थभागघृतमयवत्सहितमुपकल्प्यार्चिताम्^२ विंशत्य-
ब्राह्मणाय ॐ अलशायीत्यादि मन्त्रं पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तजलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णरजतान्वित-रत्नगर्भ-प्राग्भान्यसहित-सितवस्त्र-
युगच्छन्न-पूर्वापक्ववशोभित-कुष्ठमांसीसुरोशीरबालकामलकप्रियङ्गुसहित-^३पलसहित-^४सितयज्ञोपवीति-
सच्छन्नोपानतक^५-दर्भविष्टरस्थ-तिल-^६पूर्णपात्रचतुष्टय-^७सुत-^८घृतमधुसहितदधि-^९पात्रपिहितानन-
धेनुचतुर्धा^{१०}-^{११}घृतमयवत्सहित-सुवर्णरजतान्वित-^{१२}रत्नगर्भ-प्राग्भान्यसहित-^{१३}सितवस्त्रयुग-
च्छन्न-पूर्वापक्ववशोभित-कुष्ठमांसी-^{१४}सुरोशीरबालकामलकप्रियङ्गुसहित-सितयज्ञोपवीति-सच्छन्नो-
पानतक^{१५}-^{१६}दर्भविष्टरस्थ-तिलपूर्णपात्रचतुष्टयसुत^{१७}-^{१८}घृतमधु-^{१९}युक्तदधिपात्रपिहिताननजलकुम्भ-
मयीं जलधेनुं ददानि । स्वस्थादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानोऽपकान्तेन कृतपारणो
नियतस्त्वमहोरात्रं नयेत् ।

^{११}[इति जलधेनुः ।]

- 1 A omits it
- 2 A omits विंशत्य
- 3 I. O. पद् for पत्र
- 4 A omits यज्ञोपवीतं I. O. यज्ञोपवीत-
- 5 A सच्छन्नोपानतमुक्त
- 6 A पूत्र for पूर्वापक्व
- 7 A यज्ञ
- 8 I. O. यज्ञोपवीत before this
- 9 A पात्रपिहितानन; I. O. पात्रा-
पिहित

- 10 A पिहित for हत
- 11 I. O. यज्ञ for रत्न
- 12 A omits सित
- 13 A omits सुरोशीर
- 14 I. O. सच्छन्नोपानत
- 15 A omits सुत
- 16 A दधिमुक्त
- 17 A omits the bracketed por-
tion

अथ तिलधेनुदानम् ।

तथा :—

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि केशवप्रोक्तं परम् ।
^१[दत्ता या स्वाद् यथा चास्या नरेन्द्र] विधिरुतमः ॥१॥
वां दत्त्वा ^२ब्रह्महा गोघ्नः पितृघ्नो गुरुतल्पगः ।
^३आगारदाही गरदः सर्वपापयुतोऽपि च ॥२॥
महापातकयुक्तो वा ^४युक्तो वाप्युपपातकैः ।
^५स मुच्यतेऽखिलैः पापैर्विष्णुलोकश्च गच्छति ॥३॥
^६अनुलिप्ते महोपृष्टे वस्त्राजिनसमावृते ।
धेनुं तिलमयीं कृत्वा सर्वरत्नैः समन्विताम् ॥४॥

अजिनं कृष्णमृगाजिनम् ।

स्वर्णशृङ्गी रूप्यसुरां गन्धप्राणवतीं शुभाम् ।
मिष्टान्नजिह्वां कुर्वीत ^१शुद्धास्यां सूतकम्बलाम् ॥५॥

सूतकम्बलामिति सूतमय-^{१०}गलकम्बलाम् ।

इक्षुपादां ताम्रपृष्ठां कुर्यान्मुक्ताफलेक्षणां ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां ^{११}[फलदन्तां^{१२} मनोहराम्] ॥६॥
^{१३}[प्रशस्तपत्रं यज्ञीयतरुपत्रम् ।]

स्रग्दामपुच्छां^{१४} कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम् ।
फलैर्मनोहरैर्मयैर्मणिमुक्ताफलान्विताम् ॥७॥

1 I. O. पदा, A तत्रा	9 A युक्ता
2 A reads the bracketed por- tion as वसु, वात्सावसा वा स्वादरेक	10 A सच्छन्नोपानत, I. O. सच्छन्नोपानत
3 A ब्रह्महा	11 I. O. reads the bracketed portion as फलदन्तां शुभा
4 I. O. आगारदाही	12 A फलदा
5 I. O. वा	13 A omits the bracketed por- tion
6 I. O. सुतो	14 I. O. युक्ता
7 A ससुतपत्राताश्रितः	
8 A स्रग्, I. O. स्रग्	

तिलद्रोणेन कुर्वीत आढकेन तु वत्सकम् ।
 'वरवक्ष्युगच्छन्नां चारुच्छल'-समन्विताम् ॥८॥
 ईदृक्संस्थानसम्पन्नां कृत्वा भद्रासमन्वितः ।
 कांस्योपदोहनां दद्यात् केशवः प्रीयतामिति ॥९॥
 सम्यगुच्चार्य विधिना द्रव्यैतेन नराधिप ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितरं स पितामहम् ॥१०॥
 'प्रपितामहं तथा पूर्वपुरुषाणां चतुष्टयम् ।
 आत्मानं 'तनयं पीतं प्रपीतं तदधक्षयम् ।
 तारयेदवनीपाल तिलधेनुप्रदो नरः ॥११॥
 यश्च गृह्णाति विधिवत् तस्यापि विविधं फलम् ।
 चतुर्दश 'तथा ये च ददतश्चानुमोदकाः ॥१२॥
 दीयमानां प्रपरयन्ति तिलधेनुश्च ये नराः ।
 'तेऽप्यबौधविनिर्मुक्ताः प्रयान्ति परमां गतिम् ॥१३॥
 प्रशान्ताय सुशीलाय तथाऽमृतसरिणे बुधः ।
 तिलधेनुं नरो दद्यात् वेदज्ञाताय धर्मिणे ॥१४॥
 'वेदज्ञाताय कृतसमस्तशास्त्राध्ययनाय धर्मिणे स्वधर्मानुष्ठायिने ।
 त्रिरात्रं यस्तिलाहारस्तिलधेनुं प्रयच्छति ।
 'द्रव्यैकरात्रं नरस्तिलानति नरेश्वर ॥१५॥
 'दानाद्विशुद्धपापस्य तस्य पुण्यवतो नृप ।
 'चान्द्रायणादप्यधिकं शस्तं तत्तिलभक्षणम् ॥१६॥

^{१०} अत्र पूर्वोत्तरदानयोर्वासुदेवपूजाश्रुतेरन्ता-^{११} [पि केशव]-प्रीतिश्रुतेश्च केशवपूजा कर्तव्या ।
 दानदिनपूर्वचतुर्थदिने प्रातः ज्ञात्वा ^{१२} गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । ^३

- १ A reads the bracketed portion as 'वरवक्ष्युगच्छन्नां चारुच्छल'
 2 I. O. प्रपितामह
 3 A तरयन्
 4 A यथा
 5 I. O. तेष्वेवैवाधर्मिताः
 6 A वेदज्ञाताय

- 7 I. O. दत्तैकरात्रिकम्
 8 I. O. दानादिशुद्धपापस्य
 9 I. O. दानाय पादधर्मिकं
 10 I. O. दान
 11 I. O. reads the bracketed portion as 'यिने एव'
 12 I. O. and A गृहीतोदकपूर्ण-

अथादि ^१ त्रिरात्रतिलाहाररूप-^२ प्राच्याह्नदानदिनतिलाहाररूपोदीच्याह्न-^३ सहितं विष्णुधर्मोक्त-
 तिलधेनुदानकर्माहं^४ करिष्ये । वतस्तद्दिनमारभ्य त्रिरात्रं तिलाहारो भूत्वा चतुर्थदिने प्रातः
 ज्ञात्वा ॐ केशवाय नम इति यथाशक्त्युप-^५ चारैर्वासुदेवं^६ सम्पूज्योक्तकर्मा तिलधेनुमर्चिताय
 उक्तरूपाय ब्राह्मणाय ॐ केशवः प्रीयतामित्युच्चार्य ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
 विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामास्तीर्णवज्राजिनस्थतिलाढकमय--सर्वैरजालङ्कृत-
 सुवर्ण-^७ शृङ्ग-रूप्यखुर-गन्धघ्राण-मिष्टान्नजिह्व-गुडास्य-सूलमयगलकम्बलेक्षुपाद-ताम्रपृष्ठ-मुक्ताफले-
 क्षण-प्रशस्तपत्रश्रवण-^८ फलदन्त-स्रग्दामपुच्छ-नवनीतस्तन-^९ फलमूलरत्नमुक्तान्वितवत्सहिता-
 मास्तीर्ण-^{१०} वज्राजिनस्थतिलद्रोणमयीं सर्वैरजालङ्कृतां ^{११} सुवर्ण-शृङ्गी रूप्यखुरां ^{१२} गन्धघ्राणां मिष्टान्न-
 जिह्वां गुडास्यां सूल-^{१३} गलकम्बलामिक्षुपादां ताम्रपृष्ठां मुक्ताफलेक्षणां प्रशस्तपत्रश्रवणां ^{१४} फल-
 दन्तां स्रग्दामपुच्छां नवनीतस्तनीं वज्रयुगच्छन्नां फलमूलरत्नमुक्ता-^{१५} फलच्छलकांस्योपदोहनान्वितां
 धेनुं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानस्तिलमात्राहार-^{१६} स्तद्दिनं नयेत्

- 1 A omits त्रिरात्र
 2 I. O. प्राच्याह्न.
 3 A: 'दिवाह्न' and I. O. 'दीच्याह्न'
 4 A: 'दानमह'
 5 I. O. 'वासुदेवे' for 'चारे'.
 6 I. O. 'पूर्वोक्तकर्मा'
 7 I. O. 'फलदन्त'.
 8 I. O. रत्नमुक्ता फलान्विता.
 9 I. O. and A 'वास्तीर्ण'
 10 A omits it
 11 I. O. omits it
 12 A omits गन्ध
 13 A omits it
 14 I. O. 'प्रशस्तपत्रा' for 'प्रशस्तपत्र'
 15 A 'स्तद्दिन'

अथ घृतधेनुदानम् ।

तथा :—

तिलामावे तथा दद्याद् घृतधेनुं ^१यतवतः ।
येन भूप विधानेन तदिहैकमनाः शृणु ॥१॥
वासुदेवं जगन्नाथं घृतक्षीरामि-^२वेचितम् ।
सम्पुज्य पूर्ववत् ^३पुष्पगन्धधुपादिभिर्नरः ॥२॥

पूर्ववदिति भक्ष्याद्यतिशयेनेत्यर्थः ।

अहोराक्षोषितो [नाम्ना अभिस्तूय]^४ घृतार्चिषम् ।

अहोराक्षोषितः सन् घृतार्चिर्नाम्ना ॐ घृतार्चिषे नम इत्येवं गन्धपुष्पादिभिर्वासुदेवप्रतिमां
घृतक्षीरक्षपन-^५पूर्वकमभ्यर्च्य [येन केनचिद् वैष्णवेन स्तवेन]^६ स्तुत्वैत्यर्थः ।

^७गम्यस्य सर्पिषः कुम्भं पुष्पमालाविभूषितम् ॥३॥

कास्योपदोहसंयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च ।

^८[हिरण्यगर्भसहितं मणिविद्ममौक्तिकैः ॥४॥

इक्षुयष्टिमयान् पादान् क्षुरान् रूप्यमयास्तथा ।

सौवर्ण्ये चाक्षिणी कुर्याच्छृङ्गे चागुरुकाष्ठजे ॥५॥

सप्तधान्यमये पार्श्वे पलोर्णं वापि कम्बलम् ।]

कुर्यात्तुष्टकपूर्वैर्घ्राणं [फलमयास्तनान्]^९ ॥६॥

पलोर्णं ^{१०}धौलकौशेयवस्त्रं कम्बलं ^{११}गलकम्बलं तुष्टकः ^{१२}सिरिकः ॥

1 A प्रवततः

2 A 'वेचन'

3 A पुष्प' गन्धपुष्पादिभिर्नरः

4 I. O. reads the bracketed portion as रात्रावभिस्तूय

5 A omits it

6 I. O. वेचनकेनचिदेकमेव सुधेन for the bracketed portion

7 I. O. सप्तधा

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. फलमयास्तनान् and A फलमयान् फलानाम् for the bracketed portion

10 A 'धौलकेयववस्त्रं', I. O. धौलको-
मकारकर्पटः

11 I. O. गलकम्बल

12 A 'सिरिक'

घृतधेनुदानम्

२४५

सद्वच्छर्करया जिह्वां शुद्धक्षीरमयं ^१मुखम् ।

क्षीमसूतेण साङ्गुलं रोमाणि सितसर्षपैः ।

ताम्रपालमयं पृष्ठं कुर्यात् श्रद्धासमन्वितः ॥७॥

ईदं स्वरूपां सङ्कल्प्य घृतधेनुं नराधिप ।

तद्वत्कल्पनया धेनुं घृतवत्सं प्रकल्पयेत् ॥८॥

सङ्कल्प्येति सम्यक् कल्पयित्वा ^२सम्पृतीकृत्येत्यर्थः ।

^३तं विप्रन्तु ^४समानाढ्य मनसैव ^५घृतार्चिषम् ।

कल्पयित्वा ^६ततस्तस्मै प्रयतः प्रतिपादयेत् ॥९॥

एतां समोपकाराय शृङ्गीष्व त्वं द्विजोत्तम ।

प्रीयतां मम देवेशो घृतार्चिः पुरुषोत्तमः ॥१०॥

इत्युदाहृत्य विप्राय देवाद्धेनुं नराधिप ।

घृतवस्त्रयुवर्णानां सम्यक् कल्पनया कृतम् ॥११॥

घृतं सम्यक्निरूपितं ^७घृतवत्सधेनुवादि दोषरहितं ^८[वज्रमुत्कृष्टं केशरादिरहितं] सुवर्णं
सर्वोत्कृष्टं ^९न्यायार्जितमुपादाय निर्मितमित्यर्थः ।

दत्त्वैकरात्रं स्थित्वा च घृताहारो नराधिप ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यस्तदा दानफलं शृणु ॥१२॥

घृतक्षीरवहा नथो यत् पायसकर्दमाः ।

^{१०}[तेषु लोकेषु लोकेषु ^{११}पुण्यक्षेत्रेषु जायते] ॥१३॥

^{१२}पितृरुद्धं नयेत् सप्त[चावरानपि सप्त च]^{१३} ।

तांस्तेषु नृप लोकेषु स नयत्यन्तकल्मषः ॥१४॥

सकामानामियं व्युष्टिः कथिता नृपसत्तम ।

^{१४}विष्णोलोकं नरा यान्ति ^{१५}निष्कामघृतधेनुदाः ॥१५॥

1 A यम्

2 A सम्पृतीकृत्येत्यर्थः

3 I. O. तस्य विप्रं

4 A सप्तधा

5 I. O. घृतार्चिषः, A घृतार्चितं

6 A सितस्वल्पैः

7 I. O. घृतवत्साभिरज्ञादिदोषरहितं

8 I. O. यत् for the bracketed portion.

9 I. O. न्यायार्जितं तमुपायविनिर्मित-
मित्यर्थः

10 I. O. reads the bracketed portion as तेषु लोकेषु जायते

11 A स पुण्यक्षेत्रेषु जायते

12 I. O. त्रिषु रुद्धं

13 I. O. reads the bracketed portion as चावरानपि सप्त

14 I. O. त्रिषु लोकेषु

15 I. O. निष्कामाः

दानदिनपूर्वतरदिने 'पूर्ववद्विष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः सोपवासविष्णुधर्मोक्त-
बासुदेवधृतक्षीरक्षपनपूजापूर्वकं' [धृतधेनुदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् ।
ॐ श्र उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोक्तधृतार्चिर्धृतक्षीर-क्षपन-पूजापूर्वकं] दानान्तरेकरातधृत-
हारस्वसहितं धृतधेनुदानकर्माहं करिष्ये । सतो नियमेन शुष्काऽपरदिने उपोष्यापरदिने
कृत्वा बासुदेवं धृतक्षीराभ्यां क्षपयित्वा ॐ धृतार्चिषे नम इति यथाविधि सम्युज्य वैष्णवल्लवेन
'स्तुत्वा यथोक्तरूपां धृतधेनुं' 'तच्चतुर्थभागकल्पित-'^१तद्रूपवत्सहिता-^२मर्चितामर्चिताय
विद्यातपःशालिने धृतार्चिरयमिति ध्यातरूपाय ब्राह्मणाय ॐ एतां ममोपकाराय इत्यादिमन्त्रं
पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तधृतधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
धेनुचतुर्थभागधृतकल्पित-पुष्पमाला-^३विभूषित-कांस्योपदोह-सितवस्त्रयुगाच्छादित-हिरण्य-
गर्भमणिविद्रुममौक्तिकसहितेक्षुयष्टिमयपाद-^४रौप्यखुर-सौवर्णाक्षियुगागुरुकाष्ठमयशृङ्ग-सप्तधान्य-
पार्ष्वद्वय-पत्रोर्णगलकम्बल-तुरुष्ककर्पूरप्राण-फलस्तन-शर्कराजिह्व-गुडक्षीरमुख-क्षौमसूत्रलाङ्गूल-
सितसर्षपरोमक-ताम्रपृष्ठ-वत्सहितां गव्यधृतकुम्भमयीं पुष्पमाला-^५विभूषितां कांस्योपदोहं
सितवस्त्र-^६युगाच्छादितां हिरण्यगर्भौ मणिविद्रुममुक्तासहितामिक्षुयष्टि-^७पादां रौप्यखुरा
सौवर्णाक्षियुगागुरुकाष्ठशृङ्गौ सप्त-^८धान्योभयपार्श्वौ पत्रोर्णगलकम्बलां तुरुष्ककर्पूरप्राणां फल-
स्तनौ शर्कराजिह्वं गुडक्षीरमुखीं क्षौमसूत्रलाङ्गूलां सितसर्षप-^९रोमकं ताम्रपालपृष्ठां धृतधेनुं
दद्यात् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । सतो यजमानो धृतमालाहारस्तद्दिनं नियतोऽति-
वाहयेत्^{१०} ।

1 I. O. पूर्ववत् इतिवाहारादि

2 A omits the bracketed por-
tion

3 I. O. कृत्वा

4 A चतुर्थभायः

5 A तद्वयः

6 A omits मर्चिता

7 I. O. भूषितः

8 A omits रौप्य

9 I. O. भूषिता

10 A युगाच्छादिता, I. O. युगादि
च्छादिता

11 I. O. पदा, A पदा

12 A पान्योभयपार्श्वौ

13 I. O. and A रौप्यखुरा

14 A नियतो वाहयेत्, I. O. निय-
तोतिवाहयेत्

विष्णुधर्मोक्तधेनुदानानि ।

अथ धृतधेनुदानम् ।

विष्णुधर्मोक्तरे (३।३०७।१-१५) :—

धृतधेनुप्रदानञ्च निबोधत द्विजोत्तमाः ।

गव्यस्य सर्पिषः कुम्भं पूर्णन्तु परिकल्पयेत् ॥१॥

'कलसञ्च तथा पूर्णं तस्या वत्सं प्रकल्पयेत् ।

'कांस्योपदोहसंक्षभौ सितवस्त्र-^१युतौ तथा ॥२॥

'हिरण्यगर्भौ कर्तव्यावनुलितौ च बाह्यतः ।

इक्षुयष्टिमयान् पादान् ^२खुरान् रूप्यमयास्तथा ॥३॥[अनुलितौ ^३[च गन्धेन] यथेच्छ-^४चन्दनादिना ।]

सौवर्णौ चाक्षिणी कार्ये शृङ्गौ चागुरुकाष्ठजे ॥४॥

सप्तधान्यैश्च कर्तव्ये तस्याः पार्श्वे पृथक् कृतैः ।

तस्याः पटञ्च कर्तव्यं कम्बलञ्च द्विजोत्तमाः ॥५॥

कुर्यात् तुरुष्ककर्पूरै-^५र्प्राणं फलमयास्तनान् ।

तद्वच्छर्करया जिह्वां गुडक्षीरमयं मुखम् ॥६॥

क्षौमसूत्रेण लाङ्गूलं रोमाणि सितसर्षपैः ।

ताम्रपालमयं पृष्ठं कुर्याच्छृङ्गा-^७समन्वितः ॥७॥^८एतद्विरचनं कृत्वा धृतक्षीराभि-^९वेचनैः ।^{१०}हरिं ^{११}धृतार्चिषेत्येवं नाम्ना संपूजयेद्विभुम् ॥८॥

1 A कलसञ्च

2 I. O. कांस्यपिधानसंक्षभौ

3 I. O. युतौ

4 A हिरण्यगर्भौ, I. O. हिरण्यगर्भाभौ

5 I. O. खुरा

6 I. O. omits the bracketed
portion

7 A कञ्च for च

8 V. D. omits the b. p.

9 I. O. मर्चिता

10 I. O. समन्वितं

11 A एतद्विरचनं

12 A शृङ्ग

13 I. O. हर्षि, A हर्षिः

14 I. O. कृतार्चिषेत्येवं

१[ततस्तु गन्ध]-वस्त्राभूषणपुष्पादिभिर्नरः ।
 धृतेन २[दीपनं दद्यात्] तथैव च धृतार्चिषः ।
 होमं विप्रा-३स्तथा दद्यात् ४धेनुं विप्राय भक्तितः ॥६॥
 धृतार्चिःप्रीतये विप्रं कल्पयित्वा ५धृतार्चिषम् ।
 ६एकरात्रं तौ दत्त्वा धृताहारो भवेन्नरः ॥१०॥
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो लोकानाप्नोति ७शाश्वतान् ।
 अनेन विधिना दत्त्वा सोपवासो नरः शुचिः ॥११॥
 ८सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ।
 विमानेनार्कवर्णो न गवां लोके महीयते ॥१२॥
 धृतक्षीरवहा नद्यो यत्त पायस-९कर्मदाः ।
 यत्त १०कामफला वृक्षा यत्त सिद्धिश्च ११मानसो ॥१३॥
 गन्धर्वाप्सरसां यत्त सततं १२गीतमुत्तमम् ।
 १३तस्मास्ते सुचिरं लोके यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१४॥
 मातुष्यमासाद्य भवत्यरोगः १४शीलेन रूपेण दमेन युक्तः ।
 मनोऽभिरामः १५प्रमदाप्रियश्च धनान्वितः सर्वसुखोपपन्नः ॥१५॥

यथेष्ट-१६[दानदिन]-पूर्वतरदिने १७पूर्ववत् कृतहविष्यभोजनादिः सूर्यादिदेवताभ्य उपवास-
 पूर्वकं विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवधृत-१८क्षीररूपनसहितपूजाहोमपूर्वकं धृतधेनुदानं मया कर्तव्यमिति
 निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ३० १९श्व उपोष्यापरदिने २०विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवधृतक्षीररूपनसहित-
 पूजाहोमपूर्वकदानान्तरैकाल-धृताहारत्वसहितं धृतधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता

1 A' reads the bracketed por- tion as ततः सुगन्धि	11 I. O. मातुष्य
2 I. O. and V. D. read the bracketed portion as दीपनं दद्यात्	12 A जीतमुत्तमं, I. O. जीतमुत्तमं
3 I. O. सदा	13 Corrected from V. D. I. O. तस्मात्, A' तस्मात्
4 I. O. धेनु	14 I. O. क्षीर
5 I. O. धृतार्चिः	15 I. O. प्रमदाप्रियश्च
6 A एकरात्रं	16 A दिने for the bracketed portion
7 A शाश्वतः	17 A पूर्वकृतहविष्यभोजनादि
8 A सर्वकामः सुखदा कादा	18 A omits क्षीर
9 A' सदा	19 A' उपोष्य only for च उपोष्या
10 A' कामफला	20 I. O. विष्णुधर्मोत्तमः

परदिने १[उपोष्यापरदिने धेनुर्धनं] धृतकुम्भं २ तत्पार्ष्वं ३ धेनुचतुर्थीशधृतकलससम् वत्सार्यं
 ४स्नापयित्वा धेनुवत्सौ यथोक्तोपकरणसहितौ कृत्वा ५वासुदेवं धृतक्षीराभ्यां स्नापयित्वा ७
 धृतार्चिषे नम इति यथाशक्त्युपचारैः संपूज्य धृतदोषं दत्त्वा ८ धृतार्चिषे ९स्नाहा इत्याज्यं
 हुत्वा, शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा, धृतधेनुमभ्यर्च्य ब्राह्मणाय ध्यातवासुदेवरूपायार्चिताय
 १० अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तधृतधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽह-
 मेतां धेनुचतुर्थीशकलसधृतमयकांस्योपदोहसंछन्-सितवस्त्रयुत-हिरण्यगर्भेक्षु-११यष्टिपाद-रौप्यखुर-
 १२सौवर्णाक्षियुगामगुरुकाष्ठ-१३सप्तधान्यपार्ष्व-पट्टवस्त्रकम्बल-१४[तुष्ककर्पूरप्राण-फलस्तन-शर्करा-
 जिह्व-गुडक्षीरमुख-क्षौमसूत्रलाङ्गूल-सितसर्षपरोमक-ताम्रपुष्पवत्सहितधृतपूर्वाकुम्भमयी कांस्यो-
 पदोहसंछन्नां सितवस्त्रयुतां] हिरण्यगर्भाभिस्तुयष्टिपादां रूप्यखुरां सौवर्णाक्षियुगामगुरुकाष्ठ-
 १५क्षौं सप्तधान्यपार्ष्वं १६पट्टवस्त्रकम्बलां तुष्ककर्पूरप्राणां फलस्तनीं शर्कराजिह्वां गुडक्षीरमुखीं
 क्षौम-१७सूत्रलाङ्गूलां सितसर्षपरोमकां ताम्रपातपृष्ठां धृतधेनुं ददानि । धृतार्चिः प्रीयताम् ।
 सत्सादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । १८ततस्तदिनं यजमानो धृतमाताहारो नियतस्तिष्ठेत् ।

1 A reads the bracketed por- tion as उपोष्या सुविधेयं धृतकुम्भं and I. O. as उपोष्यापरदिने धृत- कुम्भं	7 I. O. सुवर्णाक्षिः
2 I. O. तत्पार्ष्वं	8 I. O. नष्टपादः
3 A स्नापयित्वा	9 A omits the b. p. here and reads it between ७ and उपोष्या in the previous page
4 I. O. वासुदेवप्रतिमा	10 I. O. पुष्प for पट्ट
5 A' नमः before स्नाहा	11 I. O. वस्त्र for सूत्र
6 I. O. चय for वष्टि	12 A' तमसादि, I. O. ततस्तदिन

अथ जलधेनुदानम् ।

तथा (३:३०६:१-१५) :—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि प्रोतये जलशायिनः ।

जलकुम्भं ^२द्विजप्रेषाः ^३सुवर्णरजतान्वितम् ॥१॥कल्पयेद्रजगर्भन्तु ^४स्थापयेत्तं यकोपरि ।^५सर्वधान्यैस्तथा ग्राम्यैः ^६समन्तात् परिवारयेत् ॥२॥

ग्रामः सर्वधान्यानि परिभाषोक्तानि ।

सितवस्त्रयुगच्छन्नं ^७दूर्वापल्लवशोभितम् ।कुष्ठमांसी-सुरोशीर-^८बालकामलकैर्युतम् ॥३॥

प्रियङ्गुपल्लवसहितं सितयज्ञोपवीतिनम् ।

सच्छलोपानहञ्चैव ^९सोष्णीषञ्च प्रकल्पयेत् ॥४॥

तिलपालैर्युतं कृत्वा सहिरण्यैश्चतुर्दिशम् ।

^{१०}दध्योदनयुतेनाथ [पालेण स्थगितं मुखे] ^{११} ॥५॥^{१२}कल्पयेदेवमेवन्तु [वारिधानीन्तु वतसकम्] ^{१३} ।

उपोषितः समभ्यर्च्य देवेशं जलशायिनम् ॥६॥

पुष्पधूपोपहारैश्च यथाविभवमा-^{१४}दतः ।^{१५}आहताम्बरकीताय दद्याद्विप्राय भक्तिमान् ॥७॥

जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ।

इति चोच्चार्य ^१तं दद्यात् [प्रोणयेच्च द्विजोऽपि तम्] ^२ ॥८॥

अहोरात्रोषितो दद्याद् यथाविधि मयेरितम् ।

^३अपक्वाग्नाशिना स्नेहयमहोरात्रमतः परम् ॥९॥अनेन विधिना ^४दत्त्वा जलधेनुं द्विजोत्तमाः ।

सर्वाङ्गादानवाप्नोति कामानाप्नोति शाश्वतान् ॥१०॥

मोक्षमाप्नोति सर्वेभ्यः पापेभ्यः स तथा नरः ।

मौभाग्यं महदाप्नोति रूपञ्च परमन्तथा ॥११॥

पुरुषः स तथा याति यस्य यस्य च दर्शनम् ।

करोति ^५परमाह्लादं तस्य तस्य द्विजोत्तमाः ॥१२॥नित्याभितृप्तो भवति तथैव च ^६निरामयः ।

सर्वबाधाप्रशमनं प्राप्नोति गतकल्मषः ॥१३॥

^७बाहुणं लोकमाप्नोति सकृद्दत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

दत्त्वा तामसकृद् विप्रा लोकमाप्नोति वैष्णवम् ॥१४॥

आह्लादहेतोः परमं पवित्रं दानं मयेदं कथितं ^८द्विजेश्वराः ।धन्यं यशस्यं ^९दुरितापहारि ^{१०}कामप्रदं [लोकहितं प्रशस्तम्] ^{११} ॥१५॥

दानदिनपूर्वतरदिने ^{१२}पूर्ववद्धविष्यभोजनादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः सोपवासविष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-जलशायिकेशवपूजापूर्वक- [जलधेनुदानकर्म मया कर्तव्यमिति ^{१३} निवेद्य सकल्पं
कुर्यात् । ३०^० च ^{१४}उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवपूजापूर्वक] ^{१५} दानान्तरैक-^{१६}रात्राप-
क्वाद्दत्त्वात्सहितं जलधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिने उपोष्यापरदिने

- 1 A प्रीयये
- 2 I. O. जलशेराः
- 3 A सुवर्णरजतान्विता
- 4 A स्थापयेत्
- 5 I. O. पूर्वपात्रे दद्यात् वाक्तेः
- 6 I. O. सन्ध्यातः परिचारयेत्
- 7 I. O. सन्ध्याकामलकैर्युतः, V. D. सन्ध्या
- 8 A सन्ध्या
- 9 I. O. and V. D. सोमोषं परि-
कल्पयेत्
- 10 I. O. दधीदन्

- 11 A पात्रेण स्थितं मुखं for the
bracketed portion
- 12 I. O. कल्पयेदेवमेव
- 13 Corrected from V. D. A
धारिधानीन्तु वतसिका and I. O.
वारिधानीन्तु वतसिका for the brac-
keted portion
- 14 V. D. सन्ध्या, A सन्ध्या
- 15 A सन्ध्याकामलकैर्युतः, I. O. सन्ध्या-
कामलकैर्युतः

- 1 I. O. तद्व्याप्त
- 2 I. O. reads the bracketed
portion as सन्ध्यातः विचारयेत्
- 3 I. O. अपक्वाग्नाशिना
- 4 A दद्यात्
- 5 I. O. परमाह्लादं
- 6 A विचारयेत्
- 7 A सन्ध्या
- 8 A द्विजोत्तमाः

- 9 Corrected from V. D. I. O.
दृष्टिप्राप्त्यादि, A दृष्टिप्राप्त्यादि
- 10 I. O. कादर्थ्यप्रदं
- 11 A reads the bracketed por-
tion as लोकहितप्रकारं
- 12 I. O. पूर्ववद् दृष्टिप्राप्त्यादि
- 13 A कर्तव्यं
- 14 A सन्ध्या परदिने
- 15 A omits the b, p.
- 16 A रात्रोपहारम्

जलकुम्भमयीमुक्तोपकरणसहितां जलधेनुं तत्पार्वे तच्चतुर्थीशजलभृद्वारिधानीमयमुक्तोप-
करणसहितं^१ वत्सख स्थापयित्वा वासुदेवं यथाराक्षुषपचारैः ॐ^२ जलशायिने नम इति सम्पूज्य
‘ब्राह्मणायार्चिताय’^३ नवाम्बरावृताया-^४ र्चितां ताम् ॐ^५ जलशायीत्यादिकमन्त्रं पठित्वा ॐ^६
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मसरोक्त-जलधेनुदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतां^७
धेनुवतुर्षीशजलभृद्-वारिधानीमय-सुवर्ण-^८ रजतान्वित-^९ रत्नगर्भ-^{१०} यवस्थ-^{११} ग्राम्यसर्वधान्यपरि-
वारित-सितवस्त्रयुगच्छन्नां-^{१२} दुर्वापल्लवशोभितां कुष्ठमांसीमुरोशीर-^{१३} बालकामलकप्रियङ्गुपलसहित-
सित^{१४}-यज्ञोपवीति-सच्छत्रोपानतक-^{१५} सोष्णीष-सहिरण्यतिलपात्र-^{१६} चतुष्टययुत-^{१७} दध्योदनपात्र-
स्थगितमुख]-वत्सखसहितां जलकुम्भमयीं सुवर्णरजतान्वितां रत्नगर्भा^{१८} यवस्थां^{१९} [ग्राम्यसर्वधान्य-
परिवारितां सितवस्त्रयुगच्छन्नां दुर्वापल्लवशोभितां कुष्ठमांसीमुरोशीर-^{२०} बालकामलक-प्रियङ्गु-
पत्रसहितां सितयज्ञोपवीतिनां सच्छत्रोपानतकां सोष्णीषां सहिरण्यतिलपात्रचतुष्टय-^{२१} युतां
दध्योदनयुतपात्र-^{२२} स्थगितमुखीं जलधेनुं ददामि । प्रतिग्रहीता जलशायी केशवः प्रीयतामिति
वदेत् । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । सतो यजमानोऽ^{२३} पक्वाभ्राशी तद्दिनं नियतो नयेत् ।

अथ तिलधेनुदानम् ।

तथा (३१३०८११-१५) :—

तिलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वपापभयापहाम् ।

‘धेन्वाकारान्तु तां कुर्यादाविके’^१ कम्बले बुधः ॥१॥

‘तिलैः षोडशभिः प्रस्यैश्चतुर्भिर्वत्समेव च ।

‘तिलप्रसारणं कुर्याद् धेन्वा’^२ धेनुप्रमाणतः ॥२॥

ततस्तु ‘रचयेद्धेनुं’^३ तिलैर्वत्साम्यहं द्विजाः ।

हेमश्चर्मां रूप्यचूरां गन्धप्राणवतीं शुभाम् ॥३॥

मिश्राज्जिह्वां कुर्वीत गुडास्यां सुलकम्बलाम् ।

श्छुपादां ताम्रपृष्ठां कुर्यान्मुक्ताफलेक्षणां ॥४॥

प्रशस्त-^५ पत्रश्रवणां फलदन्तवतीं शुभाम् ।

स्रग्दामपुच्छां कुर्वीत नवनीतस्तनान्विताम् ॥५॥

‘[प्रशस्तपत्रं यज्ञीयतरुपलम्] ।

फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यै^६ मेण्णुमुक्ताफलान्विताम् ।

शुभ्रवस्त्रयुगच्छन्नां चारु-^७ च्छत्रसमन्विताम् ॥६॥

कांस्योप-^८ दोहनां कृत्वा वासुदेवन्तु^९ पूजयेत् ।

गन्धमाल्यनमस्कारधूपदीपान्नसम्पदा ॥७॥

जुहुयाच्च तिलानेव नाम्ना तस्यैव^{१०} मानवः ।

तमेव प्रीणयेद्दद्याद्धेनुं तामा^{११} हिताग्रये ॥८॥

- 1 I. O. रजत
- 2 A' ब्राह्मणायार्चिताय, I. O. ब्राह्मणायार्चिताय
- 3 I. O. नवाम्बरा
- 4 A' रचिताय and omits ताम्
- 5 जलशायिनेत्यादिकमन्त्रं
- 6 I. O. काल एतां
- 7 I. O. रचितान्विता
- 8 A पत्र before रत्न
- 9 I. O. यवस्थ, A' यवस्थ
- 10 A' बालकामलक, I. O. बालकामलक
- 11 A' पक्वाभ्रा, I. O. पक्वाभ्रा

- 12 A' reads सहितं and omits सि
- 13 A' सोष्णीष, I. O. सोष्णीष
- 14 I. O. स्वसितसुक्ता for the bracketed portion
- 15 A यवस्था
- 16 A reads the bracketed portion once again after सचन पालतका, a line below.
- 17 I. O. बालकामलक
- 18 A' omits चतुष्टय
- 19 I. O. स्वसित, A' स्वसित
- 20 A' पक्वाभ्रा

- 1 Corrected from V. D. I. O. धेन्वाकारा तु, A धेन्वाकारान्तु
- 2 A कुर्यादाविके
- 3 I. O. तिलैः षोडशभिः, A तिल-षोडशभिः
- 4 Corrected from V. D. A तिलप्रसारणं, I. O. तिलप्रसादनम्
- 5 A omits it
- 6 A रचयेद्धेनुं
- 7 A' पत्र
- 8 A पक्वाभ्रा
- 9 A' reads the bracketed portion as ब्राह्मणायार्चिताय
- 10 A' रचिताय, I. O. रचिताय
- 11 A पत्र for चतुष्टय
- 12 Corrected from V. D. A पक्वाभ्रा, I. O. पक्वाभ्रा
- 13 I. O. वासुदेवन्तु
- 14 A' तमेव
- 15 I. O. तामा

त्रिरात्रं यस्तिलाहारस्तिलधेनुं प्रयच्छति ।

दरवैक-^१रात्रं च पुनस्तिलानति द्विजोत्तमाः ॥६॥

चान्द्रायणाद्यधिकं^२ शस्तं ततिलभक्षणम् ।

सर्वपातकनिर्मुक्तः पितरं स पितामहम् ॥७॥

तस्यापि पितरश्चैव तारयेद्दुकुताभरः^३ ।

आत्मानं पुत्रपौत्राश्च प्रपौत्रमपि तारयेत् ॥९॥

^४[सुहृदं वाप्यथोदिरय] तिलधेनुप्रदो नरः ।

तारयेद्दुकुताभरं यमुदिरय प्रयच्छति ॥१२॥

यश्च गृह्णाति विविधदोयमानाश्च^५ परयति ।

सोऽपि पापविनिर्मुक्तः स्वर्गलीके महीयते ॥१३॥

महापातकसंयुक्तो युक्तो यथोपपातकैः ।

तिलधेनुप्रदानेन सोऽपि पावनमाप्नुयात् ॥१४॥

स लोकमासाद्य नरो वसूनां तलापि भुङ्क्ते^६ ।

^७मानुष्यमासाद्य मन्त्ररोगो जनान्वितो रूपसुलोपपन्नः ॥१५॥

दानदिनपूर्वचतुर्थदिने प्रातः गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात्^{१०} ^{११}अथादि तिरात्रतिलाहाररूपप्राच्यान्नदानदिन^{१२}-तिलाहाररूपोदीच्छासहितं^{१३} विष्णुधर्मो-
त्तरोक्ततिलधेनुदानकर्माहं करिष्ये । ततस्तद्दिनादारभ्य तिलमालाहारो^{१४} [दिनत्रयं भूत्वा]
^{१५}चतुर्थदिने कम्बलमा-^{१६}[स्तीर्य तत्र षोडशसंख्य]^{१७}-प्रस्थपरिमिततिलैर्धन्वाकारं^{१८} ^{१९}विरचय
^{२०}[तत्प्राशे तत्तुषीश]-तिलैर्वत्साकारमारचय धेनु-^{२१}मुक्तोपकरणान्वितां^{२२} कृत्वा वत्ससंघं-

- 1 I. O. वाप्य
- 2 I. O. and V. D. अथधिकं
- 3 A. दुःकृतं नरः
- 4 Corrected from V. D. I. O. सुहृदं वाप्यथोदिरय for the b. p.
- 5 I. O. धर्मिक
- 6 I. O. दोषमासाद्य
- 7 A. नः सोपपातकैः
- 8 A. विविधं नभोगात्
- 9 I. O. मनुष्य
- 10 A. कुर्यात्
- 11 I. O. omits दिन

- 12 I. O. and A. विष्णुधर्मोक्त
- 13 I. O. कृत्वा for the bracketed portion
- 14 I. O. चतुर्थदिने
- 15 I. O. reads the bracketed portion as भाजततस्त्वैतन्नम
- 16 A. तिलैर्धन्वाकारं
- 17 A. विचार्य
- 18 A. च तत्प्राशे चतुषीश for the b. p.
- 19 I. O. and A. युक्तो
- 20 I. O. धर्मिता

^१विधोपकरणयुतं विधाय वासुदेवप्रतिमां ^२यथाशक्त्युपचारैः पूजयित्वा ^३वासुदेवाय
स्थाहेति तिलान् हुत्वा^४ शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा, आहिताग्नये ^५ब्राह्मणायाचित्या-
चिताम् ^६वासुदेवः प्रीयतामित्युक्त्वा ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^८विष्णु-
धर्मोत्तरोक्ततिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं-^९मेतामाविककम्बलस्थधेनुचतुर्थी शतिल-^{१०}मयहेमशृङ्ग-
रूपयक्षुर-गन्धघ्राण-मिश्रान्नजिह्व-गुडास्य-सुलगल-^{११}कम्बलेक्षु-^{१२}यष्टिपाद-ताम्रपृष्ठ-मुक्ताफलेक्षण-
^{१३}[पत्रध्वजा-फलदन्त-स्रग्दामपुच्छ]-नवनीतस्तन-फल-^{१४}भक्ष्यसमन्वित-^{१५}मणिसुक्तालङ्कृत-वज्र-
युगच्छन्न-छत्रान्वित-कांस्योपदोह-^{१६}वत्स-^{१७}सहितामाविककम्बलस्थ-षोडशसंख्यप्रस्थपरिमित-
तिलमयीं हेमशृङ्गी रूपयक्षुरां गन्धघ्राणं मिश्रान्नजिह्वां गुडास्यां सुलगलकम्बलामिच्छुपादां
ताम्रपृष्ठां मुक्ताफलेक्षणां ^{१८}पत्रध्वजां फलदन्तां स्रग्दामपुच्छां नवनीतस्तनीं ^{१९}फलभक्ष्य-
समन्वितां ^{२०}मणिसुक्तालङ्कृतां वस्तयुगाच्छादितां कृतसहितां ^{२१}कांस्योपदोहां तिलधेनुं
दद्यात् । स्वस्यादिस्त्रोकारान्तं पूर्ववत् । ^{२२}[ततस्तद्दिनं यजमानस्तिलमालाहारो नियतो
नयेत्] ।

इति ^{२३}महाराजाधिराज-^{२४}निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्रत्नालसेन-^{२५}देवविरचिते

दानसागरे धनुदानावर्तः ।

1 A. विविधो.	15 I. O. संहिता वापि, A. भैत
2 I. O. यथाशास्त्रोपचारैः	आदि
3 A. कृत्वा	16 I. O. प्रयत्नवत्
4 I. O. ब्राह्मणायाचित्याभ्यर्चितां,	17 A. फलभक्ष्यसंहिता
A. ब्राह्मणायाचित्यां	18 I. O. मणिसुक्तालङ्कृतां, A. omits it
5 I. O. स	19 I. O. कांस्योपदोहनां
6 I. O. विष्णुधर्मोक्त	20 A. reads the bracketed portion as ततस्तद्दिनं यजमानस्तिला- हारो नियतो नयेत् and I. O. as ततस्तद्दिनं यजमानस्तिलमाला- हारो नियतस्तद्दिने
7 I. O. मेतामाविक, A. भैता	21 I. O. समस्तप्रतिभाधिराजनाम- महाराज
8 A. तिल	22 A. निःशङ्कर
9 I. O. भक्षण	23 I. O. omits देव
10 A. omits यष्टि	
11 I. O. reads the bracketed portion as गन्धघ्राणफलदन्तस्रग्दामपुच्छ	
12 I. O. भक्ष्यसमन्वित, A. भक्ष्यान्वित	
13 I. O. omits मणि	
14 I. O. कांस्योपदोहसंहिता	

अथ रुद्रदैवतगवीदानावर्तः । (४-७)

तल 'गोदानस्तुतिः विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६१।११-३) :—

यथा देवा यथा वेदा 'ब्राह्मणाश्च यथा द्विजाः ।
तथा 'गवो विनिर्दिष्टाः सर्वलोकमुखावहाः ॥१॥
'[एकं गोब्राह्मणं ज्ञेयन्तयो]-यज्ञः प्रतिष्ठितः ।
विशेषु मन्त्रास्तितृप्ति गोषु संतिष्ठते हविः ॥२॥
गवां 'दानं द्विजश्रेष्ठा दुष्कृतान्यपकर्षति ॥३॥

तथा (३।३०६।११-२६, ३६) :—

'गवः पविता मन्त्रस्या गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
तास्मात्तानि यज्ञानि देवतातिथिपूजनम् ॥४॥
बालपुष्टिश्च 'भवति तथा 'श्राद्धक्रिया द्विजाः ।
तस्मात् सर्वप्रदानानां गवां दानमनुत्तमम् ॥५॥

तथा (३।३०६।२३-२६) :—

'[शतं वर्षसहस्राणि] तपस्तप्तं सुदुश्चरम् ।
गोमिः पूर्व-^{१०}विष्टाभिर्गच्छे^{११} श्रेष्ठतामिति ॥६॥
लोकेऽस्मिन् दक्षिणानाञ्च सर्वासां वयमुत्तराः ।
भवेम न च लिप्येम ^{१२}दोषेणेति परन्तपाः ॥७॥
^{१३}शङ्कतासां पवित्रार्थं ^{१४}कुर्वीरन् देवमानुषाः ।
तथा सर्वाणि भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥८॥

1 A' गोपाकस्तुतिः

2 I. O. ब्राह्मणाश्च

3 I. O. गवो

4 I. O. reads the bracketed portion as एकं गोब्राह्मणं वदितयो and A as एकं गो ब्राह्मणं वदितयो

5 I. O. दान

6 I. O. गवः पवित्र, A' गवः पवित्रा

7 I. O. पुष्टिश्च

8 A चराः

9 A reads the bracketed portion as तपस्तप्तं सुदुश्चरम्

10 I. O. 'विष्टाभिः'

11 A 'गच्छे'

12 A 'दोषेणेति'

13 I. O. शङ्कता च

14 A' कुर्वीरन् देवमानुषाः

गवीदानावर्तः

२५७

प्रदातारश्च 'गोलोकां गच्छेयुरिति 'मानवाः ।

'एतद्वरं ददौ तासां सर्वमेव 'पितामहः ॥९॥

तथा (३।३०६।४४-४२६) :—

अपामधस्तालोको वै तस्योपरि महीधराः ।

'नागानामुपरिष्ठाः पृथिव्युपरि मानवाः ॥१०॥

मनुष्यलोकादूर्ध्वं नु खगानां 'गतिरुच्यते ।

आकाशस्योपरि रविर्द्वारं 'स्वर्गस्य तत् 'स्मृतम् ॥११॥

देवलोकः परस्तस्माद्ब्रह्मलोकस्ततः परः ।

'[तस्योपरि गवां लोके विष्णुलोकस्ततः परः ॥१२॥]

लोकस्त्वथो दुष्कृतीनां ^{१०}नराणां पृथिवी मता ।

[समस्तिराणां विषयः स्वर्गः सुकृतकर्मणाम् ॥१३॥] ^{११}

ब्राह्मे तपसि युक्तानां ब्रह्मलोकः सनातनः ।

गवामेव हि गोलोको ^{१२}दानारोहा हि सा गतिः ॥१४॥

एकान्तितो [विष्णुभक्ता विष्णुलोकं व्रजन्ति ते] ^{१३} ।

^{१४}गोप्रदानरता यान्ति गोलोकं सर्वकामदम् ॥१५॥

तल कामफला वृत्ताः नयः पायसकर्मदाः ।

सुवर्णसिक्ताधान्या विमलाम्बुयुताः ^{१६} शुभाः ॥१६॥

^{१७}यथाकामेप्सितास्तत्र भवन्ति ^{१८}शुभकर्मणाम् ।

^{१९}देशाः मनोहराः शुभाः देवारावविभूषणाः ॥१७॥

1 A गोबोधि

2 I. O. मानवाः

3 A एतद्वरं

4 A पितामहाः

5 I. O. नागानामुपरिष्ठाः

6 I. O. पतिः

7 A 'गच्छे'

8 A 'कर्म'

9 I. O. omits the bracketed portion

10 I. O. and V. D. कर्मिणां

11 V. D. omits the b. p.

12 I. O. and V. D. दानारोहा

13 A reads the bracketed portion as विष्णुलोकं व्रजन्ति एते विभोः

14 I. O. and A गोप्रदानरता

15 Corrected from V. D. I. O. 'अम्बुताः'

16 A 'यथाकामेप्सितास्तत्र, I. O. 'यथाकामेप्सितास्तत्र

17 A 'शुभकर्मणां'

18 I. O. देवा, A देवाः

दिव्येन गीतश्रुत्येन वादित्वेण मनोहराः ।
तत्प्रेक्षितानां कामाना-^१मासिर्भवति नित्यदा ॥१८॥

अथ परिभाषा ।

महाभारते :—

^१[न वधार्थं] प्रदातव्या ^२[न कीनाशे न नास्तिके] ।

^३न मोजीविने ^४दातव्या तथा गौर्भरतर्षभ ॥१॥

कीनाशे [कृषिवले] ।

इदत् स तादृशानां नै नरो गां पापकर्मणाम् ।

अक्षयं नरकं यातीत्येवमाहुर्महर्षयः ॥२॥

विष्णुधर्मोत्तरे (१।३.६।७) :—

नैका बहूनां दातव्या न द्वयोर्द्विजपुत्रवाः । ^५

सा तु ^६विक्रयमापन्ना दातुर्नरकदायिनी ॥३॥

तथा (१।३.६।२२) :—

एकाञ्च दशगुर्दद्याद् दद्याच्च ^७गोशती ।

शतं सहस्रगुर्दद्यात् ^८सर्वे तुल्यफला हि ते ॥४॥

^{१०}अथादेया ^{११}[गौः] ।

यो दद्यादुपयुक्तार्थं जीर्णो धेनुश्च निष्कलाम् ।

तमः स प्रविशेद्दाता द्विजा क्लेशेन मोजयेत् ॥१॥

कस्मात्तं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता यात्यन्तिमां गतिम् ।

जीर्णानिमोक्तनिर्मुक्तः पञ्चमेन्द्रः क्षितौ यथा ॥२॥

1 Corrected from V. D. I. O.
•वहितं, A' •वर्तितं

2 A निर्वाचार्थं

3 A reads the bracketed por-
tion as 'गीतये नास्तिकेन च'

4 A omits it

5 I.O. मोजीविने दातव्या, A मोजी-
विनी प्रदातव्या

6 A omits the bracketed por-
tion

7 I.O. विक्रयः

8 I.O. गोशतं

9 A सर्वं

10 A दद्यादेवा

11 I.O. omits the bracketed
portion

महाभारते (=वि. ध. ३।३.६।३ख-५क) :—]

हीनाङ्गी ^१क्षीरपा वृद्धा दुःखदोहा निरिन्द्रिया ।

व्याधिता विषमा ^२व्याला तथैव प्रपलायिनी ॥३॥

मूल्यैस्तथाप्यसंशुद्धैः कीता च द्विजपुत्रवाः ।

न दातव्या ^३द्विजा ^४धेनुर्दत्त्वा नरकमाप्नुयात् ॥४॥

^५आदित्यपुराणे :—

^६उन्मत्तामङ्गहीनाश्च ^७श्रुतवत्सां महाशनाम् ।

^८केशचेलपुरोधास्थि - ^९कव्यादा ^{१०}सन्धिनीं खलाम् ॥५॥

^{११}पुटधेनुं ^{१२}यमजसू नित्यं ^{१३}युगलितस्तनीम् ।

न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तु सदोष ^{१४}-वृषभं ^{१५}तथा ॥६॥

महाशनामति ^{१६}-प्रचुरभक्षणीली ^{१७}[सन्धिनीम् श्रुतुमतीं] ^{१८}पुटधेनुं ^{१९}दुर्निवारां [यम-
जसू वत्सद्वयप्रसवशीलां] ^{२०} ^{२१}युगलितस्तनीं संलग्नान्तद्वयाम् ^{२२} ।

1 A क्षीरपा

2 A व्याध

3 A कृता

4 I. O. धेनुर्दत्त्वा, A धेनुं दत्त्वा

5 A omits it

6 I. O. उन्मत्तामङ्गहीनाश्च, A
उन्मत्तामङ्गहीनाश्च

7 I. O. श्रुतवत्सां

8 I. O. केशचेल पुरोधास्थि

9 A कव्यादा

10 I. O. सन्धिनी

11 I. O. पुटधेनुं

12 A यमजसू

13 A सन्धिनीस्तनीं

14 A 'सदोष'

15 A वृषा

16 I. O. •निति•

17 A reads the bracketed por-
tion as सन्धिनीं 'श्रुता'। तुमतीं,
I. O. as सन्धिनीयतुमती

18 I. O. पटधेनुं

19 I. O. दुर्निवारं; A दुर्निवारां

20 A omits the bracketed por-
tion

21 A सन्धिनीस्तनीं

22 I. O. संलग्नान्तद्वयं

तत्तादावलङ्कृतगवीदानावर्तः । (४)

^१सम्बर्तः :—

यो ददाति शफै रूप्येहेमश्रीमरोगिणीम् ।

सवत्सां वज्रसंयुक्तां [सुशीलां गां]^२ पयस्विनीम् ॥१॥

शफैः खुरैः । वज्रसंयुक्तां वज्राच्छादिताम् ।

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया [दिवं गतः]^३ ।

तावतो वत्सरानास्ते स गत्वा ब्रह्मणोऽन्तिके^४ ॥२॥

^५अत यजमानो ^६गामुक्कलक्षणांमुक्कोपकरणयुतां ^७सवत्सामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । अथामुक-^८[सगोक्षायामुक]-वेदामुकशाखाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं ^९सम्बर्तोक- गोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१०}रूप्यशफां हेमश्रीं ^{११}[सवत्सां गां ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सवितीं पठित्वा गौरियं रुद्रदेवतेत्युक्ता यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । तत उं अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं] दक्षिणामेतत्काचनं ददानि । ^{१२}प्रतिग्रहीता स्वस्ती- त्युक्ता गां ^{१३}पुच्छे गृह्णीयात् । ^{१४}[अत्र दक्षिणाबाहुल्यात् ^{१५}फलबाहुल्यमुन्नेयम्] ।

याज्ञवल्क्यः (१।२०४-५) :—

^{१६}हेमश्रीः ^{१७}शफैरौप्यैः सुशीला ^{१८}वज्रसंयुता ।

^{१९}[सर्कास्यपात्ता दातव्या] ^{२०}क्षीरिणी गौः सदक्षिणा ॥३॥

- 1 A omits it
- 2 I. O. reads the bracketed portion as सुशीलाय
- 3 A reads the bracketed portion as वरीरसः
- 4 A ब्राह्मणीभित्ति
- 5 I. O. अथ
- 6 I. O. गामुक्कलक्षणांमुक्कोपकरणयुतां
- 7 A सवत्सा अर्चिताय
- 8 I. O. reads the bracketed portion as गोमामुक
- 9 A सम्बर्तोक
- 10 I. O. दक्षिणी

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. सहीला
- 13 I. O. पुच्छे
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 I. O. फलबाहुल्यादुन्नेय
- 16 A हेमश्रीः, Yāj. हेमश्री
- 17 A सदैरौप्यैः
- 18 A वत्ससंयुतां
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 I. O. and A क्षीरिणी

अलङ्कृतगवीदानावर्तः

२६१

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति [वत्सरान् रोमसम्मितान्]^१ ।

कपिला चेतारयति भूयश्वाससमं कुलम् ॥४॥

गां बहुक्षीरामुक्कोपकरणयुता-^२मभ्यर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय उं अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^३[धेनुरोम-समानसंख्यकाल]-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं रौप्यशफां ^४वज्रसंयुतां ^५सर्कास्यपात्तां गां ददानि । ^६[स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।] कपिलादामे तु याज्ञवल्क्योक्त- ^७कपिलागवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलां गामिति वाक्ये विशेषः । उभयतोमुखी- ^८दानवाक्ये याज्ञवल्क्योक्तोभयतोमुखीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं गामिति विशेषः ।

तथा याज्ञवल्क्यः (१।२०६-७) :—

सवत्सा-^९रोमतुल्यानि युगान्युभयतो-^{१०}मुखीम् ।

दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्वेषु विधिना ^{११}ददत् ॥५॥

पूर्वेष्वेति पूर्वोक्तगोदानविधिनेत्यर्थः ।

यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ ^{१२}मुखं योन्यां प्रहस्यते ।

तावद् गौः पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥६॥

बृहस्पतिः—

हेमश्रीं रौप्यशफां वज्र-^{१३}कांस्याज्यसंयुताम् ।

सवत्सां कपिलां दत्त्वा कुलान् सप्त समुदरेत् ॥७॥

कपिलामुक्कोपकरण-^{१४}युतामर्चिताय ब्राह्मणाय उं अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहस्पत्युक्तगोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं रौप्यशफां वज्रकांस्याज्यसंयुतां^{१५} सवत्सां कपिलां ^{१६}गां ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. reads the bracketed portion as वत्सरान् रोमसम्मितान्, A as वत्सर only
- 2 I. O. भूयश्वाससमं, A भूयमाससमं
- 3 I. O. मभ्यर्चितामर्चिताय, A मर्चिताय only
- 4 A कपिलागवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलां गामिति वाक्ये for the bracketed portion
- 5 I. O. वज्रसंयुतां, A वत्ससंयुतां
- 6 I. O. कांस्याज्यसंयुतां
- 7 A omits the bracketed portion

- 8 I. O. कपिला
- 9 I. O. दाने तु वाक्ये
- 10 A गोमतुल्यानि
- 11 A मुखी
- 12 I. O. ददत्, A ददत्
- 13 A सुखा
- 14 A कांस्याज्यसंयुतां
- 15 A युतामर्चिताय, I. O. युतामर्चिताय
- 16 I. O. कांस्याज्यसंयुतां, A कांस्याज्यसंयुतां
- 17 A omits it

यमः—

रुक्म-^{२३} रौप्यसुरां मुक्तालालभूषिताम् ।कांस्योपदोहनां^१ धेनुं^२ वस्त्रच्छादनामलङ्कृताम् ॥८॥^३अलङ्कृतां हेमतिलादिभिः ।^४दत्त्वा द्विजेन्द्राय नरः स्वर्गलोके महीयते ।यावन्ति धेनुरोमाणि तावन्त्यब्दान्यसंशयः^५ ॥९॥

दशधेनुप्रदानेन तुल्यैका कपिला मता ॥१०॥

^६धेनुमुक्तोपकरण-^७युतामभ्यर्च्यार्चिताय विद्यातपोवृत्तसम्पत्तयाम्^८ ब्राह्मणाय^९ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । धेनुरोम-^{१०}समानसंख्या-^{११}सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१२} रुक्म-
रौप्यसुरां मुक्तालालभूषिताम्^{१३} कांस्योपदोहनां^{१४} वस्त्रच्छादनामलङ्कृतां^{१५} धेनुं ददानि ।
स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । कपिलादाने तु यमोक्तकपिलाधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१६}
^{१७}कपिलां धेनुमिति वाक्ये विशेषः ।

महाभारते (अनु—७६।१४) :—

अपां फेनसवर्णांस्तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय^{१८} वस्त्रसंवीतां वासुलोकं लोकमश्नुते ॥११॥

अपां फेनसवर्णां समुद्रफेनवर्णां^{१९} [सवर्णवत्सां गां]^{२०} मुक्तरूपामुक्तोपकरण-^{२१}युतामभ्य-
र्च्यार्चिताय^{२२} ब्राह्मणाय^{२३} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वासुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२४}
^{२५}सवर्णवत्सां कांस्योपदोहनां^{२६} वस्त्रच्छादितां जलफेनसवर्णां^{२७} गां ददानि । स्वस्यादि-

- 1 A कांस्योपदोहनां
- 2 A सवत्सामलङ्कृतां
- 3 A omits it
- 4 I. O. दद्यात् विद्यातपोवृत्तसम्पत्तयाम्
- 5 I. O. वस्त्रसंवीतां, A वस्त्रसंवीताः
- 6 I. O. वत्सु गावोपकरणम्
- 7 A वस्त्रसंवीताय
- 8 I. O. वत्सुवत्सुवा; A वत्सुवत्सुवा
- 9 A omits सदान
- 10 I. O. वत्सुवत्सुवा
- 11 A वत्सुवत्सुवा
- 12 A कांस्योपदोहनां

- 13 I. O. वत्सु गां
- 14 I. O. कपिला
- 15 A वत्सुवत्सुवा
- 16 I. O. वत्सुवा
- 17 A वत्सुवत्सुवा for the bracketed portion
- 18 A वत्सुवा वत्सुवत्सुवा for the b. p.
- 19 A omits the bracketed portion
- 20 I. O. वत्सुवत्सुवा
- 21 A वत्सुवत्सुवा before this

अलङ्कृतगवीदानावर्तः

स्वीकारान्तं पूर्ववत् । जलफेनसवर्णादित्योदशधेनुदानानां महाभारतोल्लेखानां समान-^{२८}[वर्ण-
वत्स]^{२९}प्रकरणत्वात् यत्तापि समानपदं नास्ति तथापि धेनुवत्सयोः समानवर्णत्व^{३०} बोद्धव्यम् ।
तथाहि योजना सवत्सामपां फेन-^{३१}सवर्णां वत्ससहितैरपां फेन-^{३२}सवर्णैरित्यर्थः । एव-
मन्यत्राप्युन्नेयम् ।

तथा (अनु—७६।२०) :—

पाण्डुकम्बल-^{३३}[वर्णाभां सवत्सां कांस्यदोहनाम्]^{३४} ।^{३५}[वत्ससंवीतगां दत्त्वा] साध्यानां लोकमश्नुते ॥१२॥

पाण्डुकम्बल-^{३६}वर्णां स्वेतलोहितवर्णां^{३७} समानवर्णवत्सां^{३८} गामुक्ता-^{३९}[रूपासुक्ता]-^{४०}पकरणयुताम-
भ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^{४१} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । साध्यलोकप्राप्तिकामोऽह-
मेतां पाण्डुकम्बल-^{४२}वर्णाभां सवर्णवत्सां कांस्योपदोहनां^{४३} वत्ससंवीतां गां ददानि ।
स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१५) :—

वातधेनुसवर्णांस्तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वत्ससंवीतां वासुलोके महीयते ॥१३॥

वातधेनुसवर्णां मलिनपिङ्गलां^{४४} सवर्णवत्सां^{४५} गामुक्तरूपामुक्तोपकरणामभ्यर्च्यार्चिताय^{४६}
ब्राह्मणाय^{४७} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्ष-वासुलोक-प्राप्तिकामोऽहमेतां^{४८} सवर्ण-
वत्सां^{४९} कांस्योपदोहनां वस्त्रच्छादितां वातधेनुसवर्णां^{५०} गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

- 1 I. O. वत्स for the bracketed portion
- 2 A वत्सु
- 3 A वत्सु, I. O. वत्सुवा
- 4 I. O. and A वत्सुवत्सुवा;
- 5 I. O. reads the bracketed portion as वत्सुवा वत्सुवा कांस्यो-पदोहनां
- 6 I. O. प्रदाय वत्ससंवीतां for the bracketed portion
- 7 I. O. वत्सुवा

- 8 A reads the bracketed portion as वत्सु वत्सुवा
- 9 A omits it
- 10 I. O. वत्सुवा
- 11 A omits वत्सु
- 12 A omits वत्सु
- 13 I. O. वत्सुवत्सुवा वत्सुवत्सुवा वत्सुवत्सुवा
- 14 A वत्सुवा, I. O. वत्सुवत्सुवा
- 15 A कांस्योपदोहनां
- 16 A वत्सु सवर्णां

तथा (अनु—७६।१६) :—

हिरण्यवर्णां^१ पित्राक्षीं सवत्सां^२ कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वस्त्रसम्बितां कौबेरं लोकमश्नुते ॥१४॥

समानवर्णं^३ पित्रलाक्षवत्ससहितां गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । कौबेरलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^५ 'हिरण्यवर्णां' पित्राक्षीं^६ 'सवर्णपित्राक्षवत्ससहितां' कांस्योपदोहनां वस्त्रसम्बितां गां ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

पलालधूमं^७ वर्णान्तु सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

प्रदाय वस्त्रसम्बितां पितृलोके महीयते ॥१५॥ (अनु—७६।१७)

पलाल-^८धूमवर्णां मलिन-^९पाण्डुरां^{१०} 'सवर्णवत्सां' गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षपितृलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^५ पलालधूमं^७ वर्णां^{११} सवर्णवत्सां^{१२} कांस्योपदोहनां वस्त्रसम्बितां गां ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१३}नयोपपन्नां^{१४} नीलाक्षीं सर्वरत्नसमन्विताम् ।

गन्धर्वाप्सरसां^{१५} लोकान् दत्वा प्राप्नोति मानवः ॥१६॥ (अनु—७६।२२)

^{१६}नयोपपन्नां तदणीं^{१७} 'सवर्णवत्सामित्याभ्याहार्यं' प्रकरणात् । सर्वरत्नानि परिभाषोक्तानि ब्राह्मणि । ^{१८}'सवर्णवत्सां' गामुक्तरूपामुक्तेपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय^४ ब्राह्मणाय^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१९}गन्धर्वाप्सरसो-लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^{२०} 'सवर्णवत्सां' [नीलाक्षीं सर्वरत्नान्वितां]^{२१} गां ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. पित्राक्षीं
- 2 I. O. कांस्योपदोहनां ; A कांस्योप-
दोहनां
- 3 A पित्राक्षीं for पित्राक्ष
- 4 I. O. हिरण्यवर्णां
- 5 A सवर्णां पित्राक्षवत्सां
- 6 I. O. धूमं
- 7 I. O. धूमं
- 8 I. O. and A पाण्डुरां
- 9 I. O. सवर्णवत्सां
- 10 I. O. धूमं
- 11 I. O. सवर्णवत्सां, A सवत्सां

- 12 A पयोपपन्नां
- 13 I. O. नीलाक्षी
- 14 I. O. गन्धर्वाप्सरसां
- 15 A पयोपपन्नां
- 16 A 'सवर्णवत्सामित्याभ्याहार्यं'
- 17 A सवर्णवत्सां
- 18 A नयोपपन्नां
- 19 A गन्धर्वाप्सरसां
- 20 A सवर्णवत्सां
- 21 A नीलाक्षीं for the bracketed
portion

तथा (अनु—७६।२३) :—

समानवत्सां^१ कपिलां धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^२ वस्त्रसम्बितां [ब्रह्मलोके महीयते]^३ ॥१७॥

^४सुवतां सुखदोह्यां^५ कपिलामुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ 'सवर्णवत्सां' वस्त्रसम्बितां^८ कपिलां^९ धेनुं गां ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१०}तथा (अनु—७६।११) :—

समानवत्सां^{११} श्वेतां धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^{१२} वस्त्रसम्बितामिन्द्रलोके महीयते ॥१८॥

गामुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षेन्द्र-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ 'सवर्णवत्सां' वस्त्रसम्बितां^८ 'श्वेतां' धेनुं गां ददानी । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१२) :—

^{१३}[समानवत्सां कृष्णान्तु] धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^{१४} वस्त्रसम्बितामिमलोके महीयते ॥१९॥

धेनु-^{१५}[मुक्तरूपा]मभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्-
कर्षमिमल्लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ 'सवर्णवत्सां' वस्त्रसम्बितां^८ कृष्णां^{१६} धेनुं गां ददानी ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६।१६) :—

रोहिणीं तुल्यवत्सान्तु धेनुं दत्वा पयस्विनीम् ।

सुवतां^{१७} वस्त्रसम्बितां सूर्यलोके महीयते ॥२०॥

रोहिणीं लोहितां^{१८} धेनुमुक्तरूपामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सोत्कर्षसूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ रोहिणीं^{१९} 'तुल्यवत्सां' वस्त्रसम्बितां^{२०} धेनुं
गां ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A ब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां for the bracketed portion	7 I. O. omits it
2 A omits it	8 I. O. reads the bracketed portion as समानवत्सां ब्रह्मलोके
3 A सवत्सां	9 I. O. reads the bracketed portion as सवत्सां
4 A धेनु, I. O. धेनु	10 A सवत्सां
5 I. O. omits it	11 A तुल्यवत्सां
6 I. O. धेनु	

१[समानवत्सां धूम्रान्] धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां गाम्यलोके महीयते ॥२१॥ (अनु—७६१३)

धूम्रां कृष्णलोहितच्छविं धेनुं^२मुक्तरूपामर्चयित्वा^३चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षयोग्यलोकाप्रसिद्धामोऽहमेतां सर्वणवत्सां^४वस्त्रसंवीतां^५[धूम्रधेनुं गां] ददानी । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६१६) :—

समानवत्सां गौरीन्धु धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां वसूनां लोकमश्नुते ॥२२॥

गौरी-^६मतिपीतवर्णां गामुक्तरूपामर्चयित्वा^७चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वसूलोकाप्रसिद्धामोऽहमेतां सर्वणवत्सां वस्त्रसंवीतां गौरी धेनुं^८गां ददानी । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७६१७) :—

समानवत्सां शबलां धेनुं दत्त्वा पयस्विनीम् ।

सुप्रतां वस्त्रसंवीतां सोमलोके महीयते ॥२३॥

शबलां नानावर्णी गामुक्तरूपामर्चयित्वा^९चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षयोग्यलोकाप्रसिद्धामोऽहमेतां सर्वणवत्सां वस्त्रसंवीतां^{१०}शबलां धेनुं^{११}गां ददानी ।^{१२}[स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत्] ।

तथा (अनु—७६१८) :—

सवत्सां पीवरीं दत्त्वा^{१३}हतिकण्ठामलङ्कृताम् ।

वैश्वदेवसम्बाधं^{१४}स्थानं श्रेष्ठं प्रपद्यते ॥२४॥

1 A reads the bracketed portion as ब्राह्मणाय धूम्रवर्णा

2 A omits सुप्र

3 A वस्त्रसंवीतां

4 I. O. धेनुं, A धूम्रधेनुं

5 I. O. मति for मति

6 A omits it

7 I. O. वरणा, A वरणां

8 A वरणां, I. O. वरणां

9 A omits चिंताय

10 A वरणां, I. O. वरणां

11 A omits धेनुं

12 A omits the bracketed portion

13 I. O. इति

14 A -सम्बाधं

अलङ्कृता यथाशक्ति हैमतिलकादिभिः । पीवरीं स्थूलदेहां^१हतिकण्ठां चर्मपट्टिकावेष्टित-^२कण्ठाम् । स्थूलवत्सां गामुक्तरूपामर्चयित्वा^३चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । असम्बाध-^४श्रेष्ठवैश्वदेवस्थानप्रसिद्धामोऽहमेतां समानवत्सां^५हतिकण्ठामलङ्कृतां धेनुं^६गां ददानी । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

कपिलायाः प्रदानेन मुच्यते नाश संशयः ।

तस्मादलङ्कृतां दद्यात्^७[कपिलां गां] द्विजातये ॥२५॥

अलङ्कृतां हैमतिलकादिभिः ।

श्रोत्रियाय दरिद्राय गृहस्थायामिहोत्रिये ।

पुत्रदाराभि-^८सक्त्या तथा अनुपकारिणे ॥२६॥

गामुक्तरूपामर्चितां यथोक्तरूपाय ब्राह्मणाय^९चिंताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । मुक्तिप्रसिद्धामोऽहमेतां कपिलामलङ्कृतां धेनुं^{१०}गां ददानी । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—४७२२-२३) :—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकाम-^{११}श्लीम् ।

तैस्तेर्गुणैः कामदुष्ठा हि भूत्वा नरं प्रदातारमुपैति सा गौः ॥२७॥

यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावत् फलं प्राप्य स गोप्रदाता ।

पुलांश्च पीलांश्च^{१२}कुलश्च सर्वमासप्तमन्तारयते परत ॥२८॥

कपिलां^{१३}सुव्रतसामुक्तरूपामर्चयित्वा^{१४}चिंताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-^{१५}कनकशृङ्ग-कपिलादानफलप्रसिद्धामोऽहमेतां^{१६}सचेलां कांस्योपदोहां कनकाम-^{१७}श्लीं^{१८}[सवत्सां कपिलां] धेनुं^{१९}गां ददानी । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. इति

2 A -कणां

3 A omits गा

4 I. O. इति

5 A omits गा

6 I. O. reads the bracketed portion as कपिलाय

7 A -सक्त्या, I. O. -भूत्वा

8 I. O. कुलश्च

9 A omits च

10 A कनकशृङ्गी

11 A omits it

12 A वरणां for the bracketed portion

तथा (cf. अनु—५.७१२८) :—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां द्रविणोत्तरीयैः ।

तैस्तैर्गुणैः कामदुषा हि भूत्वा नरः^३ प्रदातारमुपैति सा गौः ॥२६॥

^४द्रविणोत्तरीयैरिति द्रविणैर्यथाशक्ति ब्रह्मणेन वक्ष्यते च सहिताम् ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वास्तावत् फलं प्राप्य स गीप्रदाता ।

पुलांश्च पौलांश्च कुलांश्च सर्वमासप्तमन्तारमते परत ॥३०॥

(अनु—५.७१२६, cf. वन—१.६११२)

कपिलां धेनुमुक्तरूपामभ्यर्चयित्वा ब्राह्मणाय^५ [अथादि] दुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
महाभारतोल्ल-सोतरीयकपिलादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योपदोहां समान-
वत्तां^६ द्रविणोत्तरीयैरुक्तां कपिलां धेनुं गां ददानि । स्वत्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

अर्चयित्वा पुरा^७ [गां वै] गोरसैस्तस्येऽहनि ।

^{१०}वत्सैः ^{११}पीतां तसौ दद्यात्तर्पितां^{१२} वृषसप्तम ॥१॥

^{१३}तत्रगेऽहनि दानदिनपूर्वतरदिने । ^{१४}वत्सैरिति जात्याद्व्यायामेकस्मिन् बहुवचनम् ।

कृतोपवासः संप्राश्य पञ्चमस्य नरेश्वर ।

वृत्तक्षीराभिषेकश्च कृत्वा विष्णोः समाहितः ॥२॥

समभ्यर्च्य च गोविन्दं पुष्पादिभिरिन्द्रम् ।

उदङ्मुखोमर्चयित्वा तथा पृथ्वीं पयस्विनीम् ॥३॥

पृथ्वीं पृथुवेहाम् ।

वत्साभरणसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ।

^{१५}स्वर्गभृष्टीं रूपसुरां हिरण्योपरि संस्थिताम् ।

- 1 I. O. omits it
- 2 I. O. द्रविणोत्तरीयैः
- 3 A नरः
- 4 I. O. द्रविणोत्तरीयैरिति
- 5 A^१ दद्यादि for the bracketed portion
- 6 I. O. omits it
- 7 I. O. द्रविणोत्तरीयैरुक्तां
- 8 A न' and I. O. चाप्य for the b. p.

- 9 I. O. गोवत्ससप्तमैरिति, A गोरसैः-
वत्सैरिति
- 10 I. O. वत्सः
- 11 I. O. पीतात्मने
- 12 A^१ वृषसप्तमः, I. O. प्रवृषसप्तम
- 13 I. O. तत्रगेऽहनि, A तत्रगेऽहनि
- 14 I. O. रत्नैरिति
- 15 I. O. सुवचनं

^१वत्साभरणसंवीतामिति वत्सेत्याभरणेन च^२ यथाशक्ति तिलकादिना अलङ्कृताम् ।

^३सुवचनं वाचयित्वाभ्रे^४ ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥४॥

^५इमां त्वं^६ प्रतिगृहीत्वा^७ गोविन्दो^८ गोप्रियङ्करः ।

^९पापानामपनोदाय^{१०} गोविन्दः प्रीयतामिति ॥५॥

इमां^{११} त्वमित्यादि मन्त्रमग्रे वाचयित्वा पठित्वा^{१२} गां प्रतिपादयेत् । ^{१३}सुवचनं दक्षिणा-
रूपमित्यर्थः ।

^{१४}सम्यगुच्चार्य तं विप्रं गोविन्दं नृप कल्पयेत् ।

या धेनुः^{१५} कश्यपस्यासीदन्तेर्वा गौतमस्य च ॥६॥

सा^{१६} निकामफला देवी इह लोके परत च ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तः^{१७} पादान्यष्टौ नराधिप ॥७॥

या धेनुः कश्यपस्यासीदित्यादि^{१८} मन्त्रं सम्यगुच्चार्य ब्राह्मणं गोविन्दरूपं ध्यात्वा तं
गच्छन्तमष्टौ^{१९} पादान्यनुव्रजेदिति^{२०} सम्बन्धः ।

अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।

गोविन्दप्रीयानाद्राजन् विष्णुलोकं स गच्छति ॥८॥

सप्तावरान् सप्तपूर्वाणात्मानं चैव मानवः ।

संसारसागरात् सद्यो^{२१} [मोचयत्येव निश्चयम्] ॥९॥

^{२२}अश्वमेधसहस्रस्य^{२३} गोसप्तस्य च मानवः ।

फलं प्राप्नोति राजेन्द्र विधानेन न संशयः ॥१०॥

1 A चाभरणं	13 A सुवच'
2 A omits it	14 A सत्यगर्जिताय
3 A सुवच'	15 I. O. कश्यपस्यासीदन्तेर्वा, A कश्यप- स्यासीदात्तुर्वा
4 A ब्राह्मणाय उपपादयेत्, I. O. ब्राह्मणोपपादयेत्	16 A निगमफला
5 A उमा'	17 I. O. पदावष्टौ
6 I. O. प्रतिगृहीत्वा, A प्रतिगृहीत्वा	18 A •दिना
7 A गोविन्दा	19 I. O. पदा०
8 I. O. गोविप्रमङ्गलः, A गामुप्रियङ्कर	20 I. O. ब्रविदित्यः
9 I. O. लभ मायापनोदाय, A पापाप- पापनोदाय	21 I. O. मोचयत्यवनीपते for the b. p.
10 A गोविन्दाः	22 I. O. पदे पदे तं वज्रस्य
11 I. O. भूमिमित्यादि०	23 A गोरसस्य
12 A मा'	

सर्वकाम-^१प्रदाताश्च सर्वकालश्च^२ पार्थिव^३ ।

धेनवः पापनोदाश्च यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥११॥

सर्वेषामेव^४ 'पापानां' कृतानामविजानता^५ ।

प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तमनुतापोपभृंहितम् ॥१२॥

इक्ष्वाकुण्णेषा राजेन्द्र पुरा दत्ता महात्मना ।

'प्रज्ञावता [शुभा लोकाः]' प्राप्ता 'राजन्महीतले ॥१३॥

^६[तथैवान्यैर्महीपालैर्नृप वैण्यादिभिस्तथा ।

लोकाः कामदुहः प्राप्ता दत्तैतद्विधिना नृप] ॥१४॥

अत्र दानात् पूर्वतरदिने प्रातः कृतनित्यो गां स्थूलदेहां^{१०} बहुदुर्गं^{११} क्षीरघृतादिभिर-
भ्यर्च्य^{१२} चटिकाधिकप्रहरतये^{१३} [हविष्यं भुक्ताचम्य] शुचौ देशे उपविश्य पादौ^{१४} प्रक्षालय-
न्मय प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः 'ॐ सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्चभूतानि आग्नेय-
पुराणोक्तं सोपवास-गोदानकर्म [मया कर्तव्यमित्युक्ता]^{१५} उदङ्मुखो गृहीतोत्पूर्णतान्नपालः सङ्कल-
कुर्यात् । 'ॐ श्वः पञ्चगव्यप्राशनपूर्वकमुपोष्यापरदिने आग्नेयपुराणोक्त-वासुदेव-घृतक्षीरस्नान-
पूजापूर्वकगोदानकर्मार्हं करिष्ये' । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने^{१६} कृतनित्यः पञ्चगव्यं^{१७} प्राशयो-
पोष्यापरदिने कृतनित्यो वासुदेवप्रतिमां घृतक्षीराभ्यां स्नपयित्वा बहुपूजोपचारैर्यथाशक्ति संपूज्य
गां वत्सपीतस्तन्यां^{१८} वासादिना सन्तर्प्य सुवर्णशृङ्गां रूप्यखुरां सौवर्णपल्लवचतुष्टयार्पित-^{१९} [सुर-
चतुष्टयां कृत्वा] वस्त्रेणाच्छाद्य यथाशक्ति हेमतिलकादिनालङ्कृत्य सितयज्ञोपवीतं परिधाप्य
उदङ्मुखीं कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ इमां त्वमित्यादिमन्त्रं पठित्वा अथादि तुभ्य-

- 1 I. O. प्रदाता च
- 2 A सर्वकामरूप
- 3 I. O. पार्थिवः
- 4 A: लोपानां
- 5 A: ० जानता
- 6 I. O. नृप यथे
- 7 A शुभा लोका for the b. p.
- 8 A: राजा महीपते
- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 A बहुदुर्गं, I. O. बहुदुर्गं
- 11 A क्षीरघृतादिभिरभ्यर्च्य, I. O.
क्षीरादिभिरभ्यर्च्य

- 12 I. O. चटिकादिक and A चटिका
for चटिकादिक
- 13 I. O. हविष्यं दत्त्वाचम्य for the
bracketed portion
- 14 I. O. प्रदाता
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 A: कृतनित्यः
- 17 A: प्राश्यापरदिने
- 18 A वासादीनां
- 19 A सुवर्णं चतुष्टया for the b. p.

मन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-^१गोविन्दस्नपनपूजापूर्वकगोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां
ब्रह्माभरणसंवीतां सितयज्ञोपवीतिनीं सुवर्णशृङ्गां^२ रूप्यखुरां हिरण्योपरि^३ संस्थितां धेनुं गां
ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानः ॐ या धेनुरित्यादिमन्त्रं पठित्वा
गोविन्दोऽयं मयि [प्रीतो आसीति^४ ध्यायन् तं] ब्राह्मणमष्टौ पदान्यनुव्रजेत् ।

तथा :—

समानवत्सां कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीम् ।

तैस्तैर्गुणैः कामदुष्टा हि भूत्वा नरं प्रदातारमुपैति सा गौः ॥१५॥

समानवत्सां^५ कपिलवत्सां सचेलां^६ ब्रह्माच्छादितां गा-^७ मुक्तरूपां मुक्तोपकरणयुतामभ्य-
र्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्तां दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-^८कपिल-
गवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^९ समानवत्सां कपिलां^{१०} सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीं^{११}
गां ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । उभयतोमुखीदाने तु दानवाक्ये आग्नेय-
पुराणोक्तोभयतोमुखीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योपदोहां कनकामशृङ्गीमुभयतो-
^{१२}[मुखीं गामिति] विशेषः ।

तथा^{१३} आग्नेयपुराणम् :—

यावद्वत्सस्य पादौ द्वौ शिरश्चापि^{१४} प्रहरयते ।

तस्मिन् काले प्रदातव्या विधिना द्विजसत्तम ॥१६॥

विधिना^{१५} कपिलादानोक्तविधिनेत्यर्थः ।

अन्तरीक्षस्थितो वत्सो यावद्योभ्यां प्रहरयते ।

तावद्गौः पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥१७॥

यावन्ति^{१६} तस्या रोमाणि वत्सस्य च नराधिप ।

तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥१८॥

1 I. O. omits गोविन्द	9 A कपिला
2 I. O. रूप्यखुरा	10 A omits it
3 I. O. सर्वज्ञा	11 A omits it
4 A प्रीति for the bracketed portion	12 A omits it
5 A भवान् । ॐ, I. O. भवाप- नवान्	13 A सुखीमिति for the b. p.
6 A कपिला वत्सा	14 I. O. आग्नेयपुराणं
7 A ब्रह्माच्छादिता	15 I. O. न दृश्यते
8 A omits ० मुक्तरूपा	16 A omits कपिला
	17 I. O. सद्य

मत्स्यपुराणे (२०५।२-६) :—

१कर्मश्रीं रूप्यसुरां मुक्तालाङ्गलभूषिताम् ।

कांस्योपदोहनां राजन् सवत्सां ३द्विजपुङ्गवम् ।

४प्रसूयमानां गां दत्त्वा ५महत् पुण्यफलं लभेत् ॥१६॥

यावद्भवत्सो योनि-६[गतो यावद्]-मर्भं न मुञ्चति ।

७[तावद्गौः ८पृथिवी ज्ञेया सशैलवनकानना ॥२०॥]

प्रसूयमानां यो दद्यादेतुं द्रविणसंयुताम् ।

ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना ।

चतुरन्ता भवेद्वा पृथिवी नास्त संशयः ॥२१॥

यावन्ति ९धेनो रोमाणि वत्सस्य च नराधिप ।

तावत्-१०संख्यानन्दगणान् देवलोकं महीयते ॥२२॥

११पितृन् पितामहाञ्चैव तथैव प्रपितामहान् ।

उद्धरिष्यत्यसन्देहो १२नरकाङ्कुरिदक्षिणः ॥२३॥

वृत्तचौरवहाः कुर्यादधिपायसकर्दमाः ।

१३यत्नं तत्त गतिस्तस्य १४भवेच्चैः पितृकामदा ।

गोलोकः सुलभस्तस्यज्जलोकश्च १५पार्थिव ॥२४॥

जियथ तं चन्द्रसमान-१६वक्त्राः प्रतप्तजाम्बुनदपुण्यरूपाः १७ ।

महानितम्बास्तनु १८-वृत्तमध्याः १९सेवन्त्यजस्रं २०नलिनाभनेताः ॥२५॥

- 1 I. O. and A कर्म, M. P. सर्वं.
- 2 I. O. वत्सस्य
- 3 I. O. and M. P. द्विजपुङ्गवे
- 4 A प्रसूयमानां
- 5 A वत्स
- 6 I. O. गतस्यावद् for the bracketed portion
- 7 I. O. omits the bracketed portion
- 8 M. P. -ने
- 9 A and M. P. चतुर्लोमाणि
- 10 A संख्यां संख्यागणान्, I. O. संख्या-
न्युपगमाद्, M. P. संख्यां गुणगणं

- 11 A पितृ
- 12 M. P. सन्देहान्
- 13 I. O. वक्त्रं
- 14 A भवेच्चैः पितृकामदा
- 15 A पार्थिवः
- 16 I. O. -वर्षाः
- 17 I. O. -तत्त्वरूपाः
- 18 I. O. वक्त्रं for वत्स
- 19 M. P. भजन्त्यजस्रं
- 20 I. O. नलिनाभनेताः

अल द्रविणसंयुतामिति भवणात् सुवर्णशृङ्गायतिरिक्त-१[सुवर्णदानं भूरिदक्षिण इति भवणाच्च यथासक्ति विस्तरा दक्षिणा देया । तदत्र यदा गौः प्रसूयमाना हरयवत्सावयवा भवति, तदा तां पूर्वोत्पन्नवत्ससहितं सुवर्णशृङ्गायुक्ता]-लङ्कारसहिता-२मर्षितामर्षिताय विद्या-तपोवृत्तसम्पन्नाय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । मत्स्यपुराणोक्त-प्रसूयमान-गवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कर्मश्रीं रूप्यसुरां मुक्ताभूषितलाङ्गलां कांस्योपदोहनां द्रविण-संयुतां सवत्सां प्रसूयमानां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यो नरो गां प्रयच्छेत् सवत्सां कांस्यदोहनाम् ।

हेमश्रीं रूप्यसुरां दुकूलचौमवाससाम् ॥१॥

दुकूलं ५पटवस्त्रं चौमं क्षुमाभवं वस्त्रम् ।

शय्यास्तरण-६सम्पन्नां ७बहुपुष्पफलैर्युताम् ।

ब्राह्मणांस्तर्पयित्वाग्ने गन्धमाल्यैरलङ्कितान् ॥२॥

दानकाले ततस्तस्याः ८पुरा गात्रेषु संस्थिताः ।

१०[ब्रह्मा तस्याः स्थितो मूर्ध्नि शक्रो यानं समाश्रितः ।

चन्द्रादित्यौ ततो नेत्रे प्राणो वायुः प्रतिष्ठितः ॥३॥

मुखं तस्याः श्रितो ११वह्निर्जिह्वां सोमः स्वयं प्रभुः ।

कर्णयोस्तु दिशः सर्वाः शिरो वक्त्राः समाश्रिताः ॥४॥]

पादयोलोकपालाः स्युः १२सर्वास्त्रीणि च पर्वताः ।

१३[समुद्राः सप्त जठरे घोवायां तपनाः श्रिताः ।

साक्षां गङ्गा सरितश्छेष्टा पार्वती तु वसवः शुभाः ॥५॥

- 1 A omits the bracketed portion
- 2 A omits -मर्षिता-
- 3 A -सम्पन्नाय
- 4 A ब्राह्मणाय before विद्यातपोवृत्त-
- 5 I. O. लङ्कारं
- 6 I. O. -सम्पन्नां
- 7 I. O. बहुपुष्पफलैर्लङ्कितान् ; A रत्न-
पुष्पसमन्वितां

- 8 A -वत्सां
- 9 I. O. पुरा गात्राणि ; A सवत्सामांश्च
- 10 A omits the bracketed portion
- 11 I. O. स्वतो
- 12 A सर्वस्त्रीणि
- 13 A omits the bracketed portion

प्रजापतिरपस्थं मूलं तीर्थानि सर्वशः ।
 पुरीषन्तु ¹विभुस्तस्या नासाः ²संस्थिताः ॥६॥]
 साध्या ³विश्वेऽथ लोकाश्च ⁴पुच्छमाश्रित्य ⁵संस्थिताः ।
 मन्त्रा यज्ञाश्च दानानि नियमा ऋषिभिः सह ॥७॥
 नक्षत्राणि ⁶ग्रहाश्चैव ताराकपाणि यानि च ।
 गायत्री चैव ⁷लिष्टुभू ⁸जगती ⁹पंक्तिरेव च ॥८॥
¹⁰अनुष्टुभ् ऋग्यजुश्चैव सामान्यथर्वणस्तथा ।
 लोकस्य ¹¹मातरश्चैव मेधावर्षमथापि ¹²वा ॥९॥
 धर्मो नारायणश्चैव भूतानि सरितस्तथा ।
¹³रोमाणि तस्याः संश्रित्य ¹⁴तस्या ¹⁵देवा व्यवस्थिताः ॥१०॥
 यज्ञाश्च राज्ञसाश्चैव तथा चाप्सरसः शुभाः ।
 गन्धर्वाश्च महात्मानो ये चान्येऽन्येवमादयः ॥११॥
 तस्या ¹⁶विषाणयोर्मध्ये सर्वे एव समाश्रिताः ।
 कलानि यज्ञदानानां गतयश्च पृथग्विधाः ॥१२॥
¹⁷वत्सं समाश्रिताः सर्वे सर्वदेवमयं शुभम् ।
¹⁸देवैरभ्यासितां तान्तु सर्वलोकमस्कृतान् ॥१३॥

भ्यावेति शेषः ।

विप्रेभ्यो ¹⁹मन्त्रमुच्चार्य प्रदद्यात् सुसमाहितः ।

कुशान् सुवर्ण-²⁰बीजाश्च तिलान् ²¹सिद्धार्थकास्तथा ।

प्रदद्यात् ततोऽङ्गिध मन्त्रेणानेन सुवत् ॥१४॥

- 1 I. O. विभुस्तस्या
- 2 I. O. विश्वे च
- 3 A पुच्छाश्रित्य
- 4 A संस्थिताः
- 5 A यज्ञाश्चैव, I. O. यज्ञाश्चैव
- 6 I. O. लिष्टुभू, A तृण्युप
- 7 I. O. जगती
- 8 A पंक्तिरेव
- 9 A अनुष्टुभ् ; I. O. अनुष्टुभ्
- 10 A बीजाश्च
- 11 I. O. च

- 12 I. O. कपाणि
- 13 I. O. तत्त
- 14 A देवा
- 15 A विषाणयोर्मध्य
- 16 A वत्सं
- 17 I. O. देवैरभ्यासितास्तान् ; A दे-
व्युच्चारितास्तान्
- 18 I. O. मन्त्रवचने
- 19 A बीजाणि
- 20 I. O. सिद्धार्थकास्तथा

प्रदद्यात् तत इति ततो ब्राह्मणतयहस्ते कुशसुवर्णादिके दत्ते ¹गामन्यस्मै ब्राह्मणाय
 ददादित्यर्थः ।

सर्वदेवमयी ²दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।

सर्व-³लोकनिमिताय ⁴सर्वलोकभयाय च ।

प्रयच्छामि महाभागामक्षयाय शुभाय गाम् ॥१५॥

एवं दत्त्वा स तां गान्तु यत्न यज्ञाभिजायते ।

तत्त तत्त गता सा तु ⁵तन्तु तारयते भयान् ॥१६॥

तथा ⁶कामदुघा चैव सर्वलोक-⁷प्रदा तथा ।

सर्वदानफला चैव ⁸सर्वयज्ञफला तथा ॥१७॥

सर्वलोकांस्तथा गत्वा रमते च ⁹यथामरः ।

इह जातश्च ¹⁰[तामेव कामगां स प्रपद्यते] ॥१८॥

¹¹[स तदा मानुषे लोके गोसहस्री महायशोः] ।

¹²[धनवान् रूपवांश्चैव बहुपुत्रश्च] जायते ॥१९॥

गां सवत्सामुक्तीकरणयुतां कृत्वा ब्राह्मणतयं गन्धमाल्याभ्यामलङ्कृत्य वस्त्रादिना
 सन्तर्प्य ¹³[प्रत्येकं तेषां हस्ते] सुवर्णं कुशान् तिलान् ¹⁴स्वेतसर्षपां यथा लाभं धान्यादि
¹⁵शस्यधामन्तकमेव दत्त्वा गच्छ यथोक्तसर्वदेवमयी ¹⁶भ्यात्वाभ्यर्च्य ॐ सर्वदेवमयीमित्यादि
¹⁷पठित्वा अर्चितायापरब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ¹⁸स्कन्दपुराणोक्ता-
 लङ्कृतगोदानकनप्राप्तिकामोऽहमेतां सवत्सां कांस्तदोहनां हेमन्तर्णी रूपयुक्तां दुकूल-¹⁹क्षीम-

1 A गामदुघास्तद्वै

2 A दोग्ध्रीं

3 I. O. लोकनिमित्ताय

4 I. O. सर्वलोकभयाय, A सर्वलोक-
भयाय

5 A तन्तुं

6 I. O. कामदुघा

7 I. O. पदा

8 A सर्वदानफला

9 A यथामरः

10 I. O. ताभिश्चानयां संप्रतिपद्यते for
the bracketed portion

11 I. O. सवत्सा मानुषी जाती गो-
सहस्री महायशः for the brac-
keted portion

12 A स्वेतसर्षपाश्चैव रक्तप्रदं for the
bracketed portion.

13 A प्रत्येकस्तेषां for the brac-
keted portion

14 A सर्वपान्

15 I. O. वस्त्रा for वस्त्राश्च

16 I. O. भ्यात्वाभ्यर्च्य

17 A पाशावर्चितायाः

18 I. O. स्कन्दपुराणोक्तीभ्यमुक्तादुहनां

19 I. O. omits क्षीम

वस्त्राच्छादितां शय्यास्तरणं बहुपुष्पफलपुष्पां गां दद्यानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
उभयतोमुखीदानवाक्ये तु जातिस्मरत्वप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीमिति निवेशो विशेषः ।
सवत्सामिति^३ चोभयतोमुखीदानवाक्येऽपि^४ न स्वच्छनीयम् ।

तथाहि स्कन्दपुराणम् :—

प्रसूयमानां शो गान्धु दद्यादुभयतोमुखीम् ।

यथोक्तेन विधानेन स जातिस्मरतां तमेव ॥२०॥

यथोक्तेनेति पूर्वमेत्या^५ विधानेन इत्यर्थः ।

वराहपुराणे (२०५।२४-२५) चित्रगुप्त-वाक्ये :—

तदणी क्षीरसम्पन्ना गौः सुवर्णमयी^६ शुभा ।

सवत्सा^७ क्षीमवासा^८ १०[स्वर्गं याति महामनाः] ॥२१॥

सुवर्णमयी^{११} बहुसुवर्णालङ्कृता यथाशक्ति^{१२} बहुसुवर्णवटिततिलकायलङ्कृतेति यावत् ।
शुभा^{१३} समक्षणेपेता क्षीमवासाः शुभाभववस्त्राच्छादिता ।

अस्य लेखं मया दृष्टं तिलः कोट्यन्त्रिविधे ।

[१४]क्षयोद्यां^{१५} प्रपुपतयेन समृद्धे^{१६} जायते कुले ॥२२॥

गासुकृपां सवत्सामुकोपकरणयुतामभ्यर्चयित्वाय माहायणाय ७^{१७} अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । वराहपुराणोक्तालङ्कृतगौदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^{१८} सुवर्णमयीं सवत्सां
क्षीमवासां गौं दद्यानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

१२अग्निपुराणे :—

गां दद्याद्वेद-^{१९}पूर्णां विप्राय गृहमेधिने ।

सुवर्णालङ्कृत-^{२०}धर्मी वस्त्रवट्टासमन्विताम् ।

२०प्रत्यमां त्रिःसप्तद्वान् ललाटतटदर्पणाम् ॥२३॥

1 A. रजः.	11 A. रज for वय, I. O. omits it
2 A. विविधादि	12 A. रजसुवर्णवटिततिलकायलङ्कृत इति
3 A. सवत्सा	13 A. सवत्सोपेता
4 A. व	14 A. क्षीमवा
5 I. O. ०५५	15 A. वट्टतटपत्र
6 I. O. omits it	16 Varāha P. ललाटं परिष्कृतवानि
7 I. O. ०५५	17 A. omits it
8 Varāha P. सुवर्णमुता	18 I. O. आदिस्त्रीकारा
9 Varāha P. क्षीमवासा	19 A. ०५५
10 I. O. आदि तिल महायना for the bracketed portion	20 A. प्रत्यमां

१प्रत्यमां^२ नवतरुणीं त्रिःसप्तद्वामिति मतस्यपुराणोक्त-^३सप्तद्वय-^४बहुलवग्रहणम् ।

५[तथा मतस्यपुराणम् (२०५।१०-१२) :—]

६[उरः पृष्ठं] शिरःकुक्षीं^७ श्रोणीं च वसुधाधिप ।

८पुत्रतानि धेनूनां पूजयन्ति विचक्षणाः ॥२४॥

१०[कर्णौ नेत्रे ललाटश्च] पञ्च^{११} भास्करनन्दन ।

समायतानि^{१२} शस्त्रान्ते^{१३} [पुच्छं] साक्षा च सक्थिनी ॥२५॥

चत्वारश्च[स्त्रना राजन् शेषा ह्यष्टौ]^{१४} मनीषिभिः ।

शिरोम्रीवाऽऽयताश्चैते^{१५} भूमिपाल दश स्मृता ॥२६॥

१०[श्रवणपुच्छादीनि च पञ्चदश] सक्थिर्य समायतानीति योज्यम् । समानि चायतानि च
११समायतानि यथामह्यं सम्बन्धः । तदैवं^{१८} [समता सावयवा] पञ्च समा दश चायता
इति^{१९} बहुलवग्रहणम् ।

२०[रजतच्छमचरणां मुक्तालङ्कृतभूषिताम् ।]

कांस्योपदोहां^{२१} वृत्ता^{२२} लवणामृतोदकेः ॥२७॥

1 A. प्रत्यमां	13 Corrected from M. P. I. O.
2 A. नवतरुणीं	उच्छासना च सक्थिनी ; A उच्छासना- वमस्थिनी
3 A. सप्तद्वय	14 Corrected from M. P. I. O.
4 A. चत्वारश्चरणां ; I. O. बहुलव- ग्रहणम्	वृत्तराजमनीवमटी ; A क्षमा राजान- वमटी
5 A omits the bracketed por- tion	15 Corrected from M. P. I. O.
6 I. O. उरः पृष्ठः for the brac- keted portion	and A ०५५
7 A. शिर	16 I. O. omits the bracketed portion
8 I. O. कर्णौ, A. श्रोणी	17 A omits it
9 A. वसुधाधिप	18 A. समता सावयवाः and I. O.
10 I. O. reads the bracketed portion as कर्णौ नेत्रे ललाटश्च and A as कर्णौ नेत्रे ललाटश्च	समता सावयवाः
11 Corrected from M. P. I. O.	19 A. चत्वारश्च
भास्करनन्दन and A. सप्तद्वय	20 A. रजतच्छमचरणां मुक्तालङ्कृतभूषितां for the bracketed portion
12 Corrected from M. P. I. O.	21 A. वृत्ता ; I. O. वृत्ता
चांस्योपदोहां ; A. मनीषिभिः	22 A. लवणामृतोदकेः ; I. O. लवणा- मृतोदकेः

गवां पुच्छं गृहीत्वा ^१[तु ससुवर्णेन पाणिना] ।
^२[गृहस्थो वेदविद्विप्रो वाचयेत्] प्रतिग्रहम् ॥२८॥
 भोग्यसौख्यप्रदा रवेता धूम्राभा पापनाशिनी ।
 कृष्णा ^३स्वर्गप्रदा होया गौरी च कुलवर्दिनी ॥२९॥

धूम्राभा कृष्णलोहितच्छविः । गौरी अतिपीता ।

रक्ता रूपप्रदा होया पीता दारिद्र्यघातिनी ^४ ।
 पुत्रप्रदा कृष्णसारा नीला धर्मविवर्दिनी ॥३०॥

कृष्णसारा कृष्णसार-^५मृगवर्णा नीला श्यामवर्णा ।

कपिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च भोक्षदा ।

पीतोदकां जग्धतृणां दुरधदोहानं न दापयेत् ॥३१॥

पीतोदकां 'जग्धतृणामिति' यजमानप्रमुक्तिमन्तरेण स्वयंपीतोदकां ^१[जग्धतृणा च प्रतिविदा] । यजमानप्रमुक्तान् ^२तृणाद्येत्सर्पणीयैस्तृतां ^३लवणान्नतृणादकेर्देयादिति श्रुतेः । एवञ्च दानदिने स्वातन्त्र्येण ^४तृणाद्युपभोक्ता दानपूर्वकाले शरणीयः । गामुकलक्षणां ^५स्वप्रमुक्तां लवणान्नतृणादकेत्सर्पयित्वा उक्तालङ्कारैरलङ्कृत्यार्चयित्वा ब्राह्मणं वेदविदं गृहस्थ-मभ्यर्च्य तत्करे सुवर्णं दत्त्वा तस्मै ^६अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । भोग्यसौख्य-प्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णं ^७हस्ते वस्त्राच्छादितो घण्टाविभूषितां ललाटतटदर्पणां रजतच्छत्रवरणां ^८मुक्ताभूषितलाङ्गलां कस्योपदोहनां रवेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । धूम्रकृष्णगौररक्त-^९पीतकृष्णसारनीलकपिलशबल-^{१०}गवोदानवाक्येषु अथावर्णं भोग्यसौख्य-

प्राप्तिकामोऽह-^१[मेतां रवेतां गामिति पदस्थाने] । अथायथममुककामोऽहमिति अमुकवर्णा-मिति च पदं निवेशनीयम् ।

नन्दिपुराणे :—

यो गां सुपरिपूर्णाङ्गीं ^२हेमशक्तीमक्षोपनाम् ।

सुशीलां राजतेः पादैश्चित्तवस्त्रसंहिताम् ॥१॥

सुपरि-^३पूर्णाङ्गीमव्यङ्गीमक्षोपनामहिंसकां ^४[सुशीलामपलायिनीम्] ^५ ।

^६सलौहपातां ^७कृतपे निविष्टचरणान्तथा ।

सदक्षिणां प्रदद्याद् गां सोऽक्षयं स्वर्गमाप्नुयात् ॥२॥

कृतपे नेपालकम्बले ।

यावन्ति गवीरोमाणि ^८सप्रसूति-कुलस्थितौ ।

तावन्यन्दानि वसति स्वर्गे दाता न संशयः ॥३॥

^९एतच्छतयुगं पुण्यं कपिलादानतः स्मृतम् ॥४॥

गामुकरूपामुकोपकरणयुतामभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ^१अद्यादितुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-^२गवोदानफल-^३प्राप्तिकामोऽहमेतां हेमशक्तीं राजतपादां ^४चित्तवस्त्रसंहितां सलौहपातां कृतपे निविष्टचरणां गां ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । कपिलादाने तु नन्दिपुराणोक्त-कपिलागवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^५[हेमशक्तीं राजतपादां कपिलामिति] पूर्वोक्तदानवाक्ये ^६[विशेषः । उभयतोमुखीदाने तु दानवाक्ये] नन्दिपुराणोक्तोभयतोमुखी-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं गामिति निवेशो विशेषः ।

तथाहि नन्दिपुराणे :—

1 A सर्वज्ञवचसागिता for the bracketed portion

2 A गृहस्थो वेदविद्विप्रो वाचयेति for the bracketed portion

3 A पुत्रप्रदा

4 A •पातिनी

5 A omits मृग

6 I. O. जग्धतृणामिति

7 I. O. वसमान for वजमान

8 A •पीतोदकां ; I. O. •दोपीदकां

9 I. O. जग्धतृणामिति च प्रतिविदा for the b. p.

10 A •प्रमुक्तगाम् ; I. O. प्रमुक्ता च

11 I. O. अथावर्णमिदोदके.

12 A तृणाद्युपभोगी ; I. O. तृणाद्युपभोक्ता

13 I. O. उपकरणयुक्ता

14 I. O. सुताविभूषिता

15 A omits पीत and I. O. reads it before रक्त

16 A अथ ; I. O. अथ

1 I. O. 'वेद' गां इति पदभागे for the bracketed portion

2 A •हेमशक्ती ; I. O. •हेमशक्ती.

3 A •पूर्णाङ्गी for •पूर्णाङ्गी.

4 I. O. •हिंसिका

5 A omits the bracketed portion, I. O. reads it as सुशीला-मपलायिनी

6 I. O. सलोहपाता

7 A •कृतपे निविष्टचरणान्तथा ; I. O. कृतपे निविष्टचरणं तथा

8 A सप्रसूति.

9 I. O. एतच्छतयुगं

10 I. O. कपिलाप्रसूतमान and A कपिला before this

11 A omits च

12 A चित्तवस्त्रं संहिता

13 I. O. इति only for the bracketed portion

14 I. O. omits the bracketed portion

यथोभयमुखी दद्याद्विप्राय^१ वेदेवादिने ।
 देवाय^२ चाप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥५॥
^३समुद्धृत्य नरसिंहेनरकाद्रुक्मणोऽन्तिके^४ ।
 युगानि रोमतुल्यानि यदि^५ श्रद्धापरो नरः ॥६॥

यथेति चकारो धेनुदानधर्मसमुच्चयार्थः ।

"आदिपुराणे :—

कपिलां ये प्रयच्छन्ति चेलच्छन्ना^६ खलकृताम् ।

^७खर्गशृङ्गी रूप्यचूरां शुक्लालाङ्गलभूषिताम् ।

^८खलकृता यथाशक्तिरूप^९-हेमतिलकायलकृताम् ।

^{१०}[श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नां वण्टाखनरवैर्युताम् ॥७॥

अत्र चेलच्छन्नां श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नामिति च पदद्वयदर्शनात् प्रथममभिमत^{११}-वर्णवस्त्रेणा-
 च्छाद्य पुनः श्वेतवस्त्रेणाच्छादनं कर्तव्यम् ।

वण्टाखनरवैर्युतामिति^{१२} वण्टां दत्त्वा किङ्किनीमालापि^{१३} देवेति ।

सहस्र^{१४} यो^{१५} गवां दद्यात्^{१६} कपिलां वापि सुव्रताम् ।

^{१७}सममेव पुरा प्राह ब्रह्मा^{१८} वेदेविदो नरः ॥८॥

^{१९}सुव्रतां सुखदोषाम् ।

देवलोकं वसेन्नित्यं कपिलां ददते हि यः ।

दीर्घायुश्चैव जायेत^{२०} भोगवाञ्छा^{२१} प्रियादृतः ॥९॥

- 1 I. O. "दिग्मेव"
- 2 I. O. चाप्यभीष्टाय
- 3 A समुच्चय
- 4 I. O. "नरका ब्रह्मसिंहे"
- 5 A वण्टपरो
- 6 I. O. आदिपुराणे
- 7 I. O. खर्गशृङ्गी : A सुवर्णशृङ्गी
- 8 A अचक्षुतां
- 9 A omits सुव्रत
- 10 I. O. omits the bracketed portion

- 11 A "भविष्यति"
- 12 I. O. omits इति
- 13 I. O. नैवति
- 14 I. O. वण्ट
- 15 A गवां
- 16 I. O. कपिलां वापि
- 17 I. O. वण्ट तत्र
- 18 A नक्षत्रिदां
- 19 A सुव्रता ; I. O. सुव्रतं
- 20 A भोगवाञ्छा
- 21 I. O. प्रियादृतः

ऐश्वर्यवत्सम्पन्नो धनधान्यसमृद्धिमान् ।

यो ददाति द्विजश्रेष्ठ कपिलां नाल संशयः ॥१०॥

यावन्ति^१ रोमकूपानि कपिलाञ्च^२ भवन्ति वै ।

तावत्कोटिसहस्राणि वर्षाणां दिवि मोदते ॥११॥

^३सुखदोषां कपिलां गां वस्त्रेणाच्छाद्योक्तालङ्कारैरलङ्कृत्वापरेण^४ श्वेतवस्त्रेणाच्छाद्याभ्य-
 र्चयित्वाय ब्राह्मणाय^५ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^६आदिपुराणोक्तालङ्कृतकपिल-
 गवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां चेलच्छन्नां^७ खलकृतां सुवर्णशृङ्गीं^८ रूप्यचूरां शुक्लभूषिताङ्गलां^९
 श्वेतवस्त्रपरिच्छन्नां वण्टाखनरवैर्युतां कपिलां^{१०} गां दद्यात् । स्वस्त्वादिलोकारान्तं पूर्ववत् ।

तथाः—

^{११}श्वेतां गां^{१२} ददते यस्तु दिव्यरत्नैरलङ्कृताम् ।

वण्टामालाकुलां गन्धपुष्पैश्चैवाभ्यलङ्कृताम्^{१३} ॥१२॥

दिव्यरत्नैस्तत्कृष्टमुक्तादिभिः । वण्टामालाकुलां किङ्किणीमालालङ्कृतधीवाम् ।

मुखे^{१४} धूपः प्रदातव्यो धृतेनास्यश्च पूरयेत् ।

सुवर्णशृङ्गाभरणा तथा रूप्यचूरा शुभा ।

^{१५}[शुभा शुभलक्षणा ।]

पटच्छन्ना^{१६} शुभा चैव दातव्या ध्यानयोगिने ॥१३॥

शुभा सुरूपा ।

यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां तस्य पुण्यफलं शृणु ।

जन्मप्रवृत्ति यत् पापं^{१७} [मातृकं पैतृकं च] यत् ॥१४॥

रजोवृत्तस्य^{१८} दुष्टस्य तत्कृत्वादेव नश्यति ।

गां ददानीह इत्येव^{१९} वाचा पूयेत सर्वशः ॥१५॥

- 1 I. O. रोमकूपानि
- 2 I. O. "भविष्यति"
- 3 A सुखदोषां, I. O. अथ दोषा
- 4 I. O. "हृत्परेण"
- 5 I. O. आदिपुराणोक्तालङ्कृत, A आदिपुराणोक्त only
- 6 A कपिला
- 7 I. O. omits it
- 8 A omits it
- 9 A श्वेता
- 10 I. O. दत्तो
- 11 A "श्वेतालङ्कृतां, I. O. "आवा-
भ्यलङ्कृतां"
- 12 I. O. वण्ट
- 13 A omits the bracketed por-
tion
- 14 I. O. अक्षयवृत्ता
- 15 I. O. मातृप्रवृत्ति for the
bracketed portion
- 16 I. O. "वृत्तस्य"
- 17 A इत्येव

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

नरकस्था विमुच्यन्ते सोमलोकं^१ अजन्त ते ॥१६॥

पुलपांशैः^२ [परिहृता गन्धर्वैश्चाप्सरोगणैः] ।

हृष्टपुष्टाः^३ प्रमुदिता यानैश्चैव सुरोभनैः ॥ ७॥

मुक्तावैद्यसम्पन्नैर्हंसयुक्तेर्मनोहरैः^४ ।

सदा हृष्टा[अजन्त्येव रवेता]^५ गां ददते तु ये ॥१७॥

‘गामुक्तलक्षणां मुक्तालक्षारैरलङ्कृतां’ वृत्पूर्णमुखीं^{१०} [मुखेऽभ्यार्पितधूर्पां] कृत्वाभ्यर्च्यार्च्यारम-
विदे^{११} अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।^{१२} आदिपुराणोक्तश्रवणो-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां दिव्यरत्नालङ्कृतां^{१३} [घण्टामालाकुलां गन्धपुष्पालङ्कृतां]^{१४} वृत्-
पूर्णस्यां^{१५} सुवर्णशृङ्गाभरणां रुप्यचूरां पटच्छभां रवेतां गां ददानि । स्वस्त्वादिविचारान्तं
पूर्ववत् । अत्र च ददानीति पदं सर्वदानेष्वेव^{१६} ददानीत्यन्तदानवाक्यं स्मारयति ।

तथा :—

कृष्णां गां^{१७} [ददते यस्तु पटच्छभां] स्वलङ्कृताम् ।

विधिवच्च द्विजातिभ्यो यमलोकं^{१८} न परयति ॥१८॥

द्विजातिभ्य इति जात्याख्यायामेकस्मिन्^{१९} बहुवचनमेकस्या बहुभ्यो दानप्रतिषेधात् ।
२^{२०} स्वलङ्कृतां २^{२१} हेमतिलकायलङ्कृताम् ।

1 A ओष	12 I. O. आदि for आदि
2 I. O. परिहृता गन्धर्वैः सङ्गोदने for the bracketed portion	13 I. O. omits the bracketed portion
3 A नृपाः	14 I. O. वृत्पूर्णमुख्यां
4 I. O. यानैश्चैव	15 A सुवर्णशृङ्गाभरणां, I. O. सुवर्णशृङ्गां तवर्णां
5 I. O. खर्गा for सुता	16 A ददानीत्युत्तरं for ददानीत्युत्तरं
6 I. O. रवेः	17 I. O. reads the bracketed portion as ददति स्वीकारान्तं स्वस्त्वादि पूर्ववत् । विधिवच्च जातिभ्यो यमलोकं
7 A नरकस्था ये तां for the b. p.	18 I. O. चान्तरस्याभिति before this
8 I. O. सुवर्णशृङ्गाभरणां	19 A अलङ्कृतां
9 I. O. चहारेरलङ्कृतं, A चहारे- रलङ्कृतं	20 I. O. हेम
10 A सुवर्णशृङ्गाभरणां and I. O. सुवर्ण- शृङ्गाभरणां for the bracketed por- tion	
11 I. O. omits चान्तरस्याभिति	

‘सर्वपापविशुद्धात्मा पितृलोकं गच्छति ।’

‘तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कृष्णां गां ददते’ [सदा ॥२०॥

आयुरारोग्यमैश्वर्यं भुक्ता कामांश्च मानसान् ।

भोगवान् स भवेद् यस्तु कृष्णां गां ददते] तु यः ॥२१॥

‘कृष्णवर्णां गामुक्तो-’पकरणयुतामभ्यर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । ‘आदिपुराणोक्तकृष्णगवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां’ ‘पटच्छभां’ स्वलङ्कृतां
कृष्णां गां ददानि । स्वस्त्वादिविचारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

गौरीश्वर्यं प्रयच्छेत् यस्तु गां वै नरः शुचिः ।

अहोरात्रोषितश्चैव कृतशौचो नरः सदा ॥२२॥

गौरीमतिपीताम्^{१०} ।

‘स्वर्णशृङ्गां रुप्यचूरां’ मुक्तालङ्कृतभूषिताम् ।

‘घण्टामालाकुलाश्चैव गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ॥२३॥

‘कृतपन्यस्तपादाश्च मुखे धूपश्च दापयेत् ।

‘भक्ष्यभोज्यान्नपानेन ब्राह्मणान् भोजयेच्छुभान् ॥२४॥

कृतपो नेपालकम्बलः ।^{१५} भक्ष्यं पिष्टकं भोज्यान्नमोदनं पानं पानकम् ।

गां^{१६} ददानीह^{१७} इत्येव वाचा^{१८} पूयेत् सर्वशः ।

मातृकं पितृकं चैव यन्नान्यद् दुष्कृतं भवेत् ॥२५॥

गां ददानीति^{१९} [पदप्रयोगेण दाने] समस्तविधि-^{२०} पालनमिति^{२१} [पूयेतेति पदस्यार्थः] ।

1 I. O. सवर्ण	13 I. O. कृतपन्यस्तपादां, A कृत-
2 I. O. तस्मै	पटच्छभां प्राप्नो
3 I. O. omits the bracketed portion	14 A भक्ष्यं, I. O. भक्ष्यं
4 A दद्यात्	15 A भक्ष्यं, I. O. भक्ष्यं
5 I. O. चान्तरस्यां	16 A ददानीह
6 A ओषलक्ष्यं for ओषलक्ष्यं	17 A इत्येव
7 I. O. आदि	18 A पूयेत्, I. O. पूजयेत्
8 A पटच्छभां, I. O. पटच्छभां	19 A reads the bracketed por- tion as दानेन only
9 A पटच्छभां	20 A पारय and I. O. पारय for पारय
10 I. O. ओष	21 I. O. reads the bracketed portion as पूयेति पदस्यार्थः
11 I. O. सुवर्णशृङ्गां	
12 I. O. यथा for यथा	

पापस्य तस्य तत् सर्वं दहस्यमिदमेवधनम् ।
 अन्नंदिन्यैर्मनोर्वा स्वर्णालङ्कारभूषिताः ।
 'अमिलोक' प्रजन्ति ते नराः 'सुकृतकर्मणा' ॥२६॥
 पुत्रपौत्रैः परिभृता 'अलङ्कृतजनैर्दृताः ।
 वर्षकोटिसहस्रान्तु पुमान् 'स दिवि'मोदते ॥२७॥
 अथ 'मानुष्यमायाति कदाचित् कालपर्ययात्' ।
 'ज्ञानैश्वर्यसुसंयुक्तो धनधान्यैः समावृतः ॥२८॥
 'अथ कोटिसहस्रेण गृहे च परिवारितः ।
 दासीदासैरल-^१'[कृतैः सृज्यते सर्वजन्तुभिः] ॥२९॥
 अरोगश्चैव आयेत ^{१०}तेजस्वी च भवेन्नरः ।
 मेघारूपगुरुर्युक्तः स्वाभ्यायाजितपौरुषः ॥३०॥

अल दानदिनपूर्वतरदिने पूर्ववद्विषयभोजनादिक^{११} कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः ^{१२}आदिपुरा-
 णोक्तसोपवासगौरवदानं कर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य ^{१३}३३ अ उपोष्यापरदिन ^{१४}आदिपुरा-
 णोक्तगौरवदानकर्माहं करिष्ये इति सङ्कल्पयेत् । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने ^{१५}कृतमित्य
 उपोष्यापरदिने प्रातः जात्वा शुचिर्गामतिपीतवर्णा^{१६} सुकालङ्कार-^{१७}युतामास्तीर्ण-^{१८}[नेपाल-
 कम्बलोपरि स्थापिता] धूपितमुखीं कृत्वा ब्राह्मणस्य शुभाचारं यथाशक्ति-^{१९}पिष्टकान्नपानकैः
 सन्तर्प्य अपरं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै ^{२०}[अर्चिताय ब्राह्मणाय] गामर्चिताम् ^{२१}३३ अयादि

1 A 'प्रजन्ति ते, I. O. पित्र्यलोककर्म'	12 I. O. आदि-
2 A प्रकृतं	13 A omits it
3 I. O. कदाचित् for कदाचित्	14 I. O. आदि-
4 I. O. परिभृता for the bracketed portion	15 I. O. कृतमित्यपीतवर्णा, A नित्यं
5 A जादृष्टवनावाप्ति, I. O. शास्त्रिकवाप्ति	16 A 'मितिपीतवर्णा', I. O. 'मितिपीतवर्णा'
6 A 'पञ्चीवात्'	17 A omits कृता
7 I. O. ज्ञानैश्वर्यासंयुक्ती	18 I. O. reads the bracketed portion as नैपीतकम्बलोपरिस्थापिता
8 I. O. 'अथ'	19 A मिष्टकान्नपानकैः, I. O. पिष्टकान्नपानकैः
9 I. O. reads the bracketed portion as द्वावेकस्यैव सन्तर्प्य	20 I. O. omits the bracketed portion. A reads it after गामर्चिता
10 A जस्वी	21 A omits it
11 I. O. 'भोजनादि'	

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'आदिपुराणोक्तगौरवदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्णशृङ्गीं रूप्यशृङ्गीं सुकालङ्कारभूषितां चण्डामालाकुलां गन्धपुष्पालङ्कृतां कृतपस्यां गौरीं गां दशानि । स्वस्त्यादिलीकारान्तं' पूर्ववत् ।

तथा :—

नीलवर्णां च गां दद्याच्छीलदोर्ध्वं गुणान्विताम् ।

'स्वर्णशृङ्गीं रूप्यशृङ्गीं सुकालङ्कारभूषिताम् ॥३१॥

शीलदोर्ध्वं सुखसन्दोशां गुणान्विताम् 'अव्यक्तीम् ।

पटच्छभां शुभां सौम्यां चण्डा-^१दामैरलङ्कृताम् ।

पञ्च-^२रङ्गेण सूत्रेण ^३गलवेष्टनशोभिताम् ॥३२॥

चण्डा-^४दामैरलङ्कृतामिति ^{१०}पञ्चरङ्गसूत्रादिनिर्मितचण्डानिबन्धनालङ्कृतग्रीवां शुभां^{११} शुभ-
 लक्षणयुतां ^{१२}सौम्यामकोपनाम् ।

रुद्रस्य प्रमुखे देवा विष्णोश्च ब्रह्मणश्च वै ।

गां ददानोह हत्येव वाचा पुयेत सर्वशः ॥३३॥

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

नरकस्था विमुच्यन्ते नीलां गां ददते तु यः ॥३४॥

दधिहोत्रवहा नयो वर्तन्ते ^{१३}सर्वतः सदा ।

^{१४}घृतशैलाः प्रपद्यन्ते ^{१५}नवनीतस्य पर्वताः ॥३५॥

हस्त्यश्वरथयानेन ^{१६}गन्धर्वैरप्सरोगणैः ।

स्तूयमानो ब्रजेच्चैव ^{१७}[गवां लोकनिवासिनः] ॥३६॥

वर्षकोटिसहस्राणि लोके ^{१८}तिष्ठति वारुणे ।

अथ मानुष्यमायाति ^{२०}कदाचित् कालपर्यये ॥३७॥

1 I. O. आदि-	11 I. O. शुभा
2 A सुकालङ्कारभूषितां 'वाङ्मया' I. O. सुकालङ्कारभूषितां	12 I. O. सौम्या for सौम्या
3 I. O. omits it	13 I. O. सर्वतः
4 I. O. सुवर्णशृङ्गीं	14 I. O. घृतशैलाः
5 I. O. चण्डादामैरलङ्कृतां	15 I. O. नवनीतस्य
6 I. O. 'गाने'.	16 A 'वाग्धेन, I. O. 'वाग्धेन
7 A 'रङ्ग'.	17 I. O. गन्धर्वैरप्सरोगणैः
8 I. O. 'मितिपीतवर्णा'	18 I. O. गोपीकल निवासिनः for the bracketed portion
9 I. O. 'दामे'.	19 I. O. तिष्ठति
10 A पञ्च and I. O. पञ्च for पञ्च	20 A कदाचित्कालपर्यये

गोभिः समृद्धे च कुले जायते नात संशयः ।

कृषि-^१भागी बहुधनो ^२दुर्मिक्ष न पश्यति ॥३८॥

पुत्रपौत्रैः परिवृतः ^३श्रोमान् ^४सर्वजनाकुलः ।

^५दासी-^६दासेश्च संयुक्तो जायते तस्य मानवः ॥३९॥

गां नील-^७वर्णामुक्तलक्षणां मुक्तोपकरणयुतां कृत्वाऽभ्यर्च्य महेश्वरविष्णु-^८ब्रह्मप्रतिमात्रयाप्रतो
^९ब्राह्मणायार्चिताय ^{१०}अथादि तुभ्यमन्तमुक्तं दद्यात् । ^{११}आदिपुराणोक्तनीलगवोदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतां सुवर्ण-^{१२}श्रीं ^{१३}रुच्यक्षुरां मुक्ताभूषितलङ्गूनां पटच्छत्रां घण्टादामा-
लङ्कतां पञ्चरङ्गसूतवेष्टितमीवां नीलवर्णां ^{१४}गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१५}विष्णुधर्मैः—

प्रयच्छते यः कपिलां सचेलां कांस्योपदोहां कनकामश्रीम् ।

यान् यान् हि कामानभिवाञ्छतेऽसौ तांस्तानवाप्नोत्यमलान् हि लोकान् ॥१॥

कपिलां गामुक्तोपकरणां कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ^{१६}अथादि तुभ्यमन्तमुक्तां
दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तकनकामश्री-कपिलगवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सचेलां कांस्योप-
दोहां कनकामश्रीं कपिलां गां दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा :—

कृतोपवासः ^{१७}संप्राश्य ^{१८}पञ्चगव्यं नरेश्वर ।

घृतक्षीराभिषेकश्च कृत्वा विष्णोः समाहितः ॥२॥

समभ्यर्च्य च गोविन्दं पुण्यादिभिररिन्दुम् ।

उदङ्मुखो मर्चयित्वा तथा ^{१९}गृष्टिं पयस्विनीम् ॥३॥

- 1 A भारी
- 2 I. O. वलीकृत
- 3 I. O. श्रीमान्
- 4 A सर्वजनाकुलाः
- 5 I. O. दासश्च
- 6 I. O. 'वर्णासुता' for 'वर्णासुता'
- 7 I. O. ब्रह्मा
- 8 A ब्राह्मणाय only

- 9 I. O. आदित्यः
- 10 I. O. रौच्यक्षुरां
- 11 I. O. श्रीवर्णा
- 12 I. O. omits the bracketed portion
- 13 I. O. संप्राश्य
- 14 I. O. पञ्चगव्ये
- 16 A 'गृष्टि' I. O. 'गृष्टि'

सपुत्रां वल्लसम्बीतां सितयज्ञोपवीतिनीम् ^१ ।

स्वर्ण-^२श्रीं शुभाकारां हिरण्योपरि संस्थिताम् ॥४॥

^३सुवर्णं ^४वाचयित्वाग्ने ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

इमां त्वं ^५प्रतिगृहीष्व गोविन्दः प्रीयतामिति ॥५॥

इमां त्वमित्यादिमन्त्रमग्ने वाचयित्वा पठित्वा गां प्रतिपादयेत् । सुवर्णश्च दक्षिणारूपमिति सम्बन्धः ।

सम्यगुच्चार्य तं ^६[विप्रं गोविन्दमुपकल्पयेत्] ।

अनुव्रजेच्च गच्छन्तं पदान्यष्टौ नराधिप ॥६॥

अनेन विधिना धेनुं यो विप्राय प्रयच्छति ।

गोविन्दप्रीयतामिदं विष्णुस्तोकं स गच्छति ॥७॥

सप्तावरां स्तथा ^७पूर्वां सप्तात्मानश्च मानवः ।

सप्तजन्मकृतात् पापान्मोचयत्यवनीपते ॥८॥

पदे पदे तु यज्ञस्य गोसवस्य च मानवः ।

फलं प्राप्नोति राजेन्द्र ^८[दत्त्वा चैवं जगौ] हरिः ॥९॥

सर्वकामप्रदा ^९सा स्यात् सर्वकालेषु ^{१०}वाधिव ।

^{१०}भवत्यर्च्योपापहरा यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥१०॥

सर्वेषामेव पापानां कृतानामविजानता ^{११} ।

प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं ^{१२}मनुतापोपवृंहितम् ॥११॥

दानदिनात् पूर्वतरदिने पूर्ववद्विध्य-^{१३}भोजनादिकं कृत्वा सूर्योदिदेवताभ्यो विष्णुधर्मोक्त-^{१४}सोपवास-^{१५}गोविन्द-घृतक्षीर-^{१६}अपनसहितपूजापूर्वक-गोदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं कुर्यात् । ^{१७}उत्तं रवः पञ्चगव्यप्राशनपूर्वकमुपोष्यापरदिने गोविन्दघृतक्षीरअपन-^{१८}पूजा-पूर्वकगोदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने पञ्चगव्यं प्राश्य उपोष्यापरदिने

- 1 A 'वित्तकं'
- 2 A 'हिरण्य', I. O. 'हिरण्य'
- 3 A 'वाचयित्वा', I. O. 'वाचयित्वाग्ने'
- 4 A 'प्रतिगृहीष्व', I. O. 'प्रतिगृहीष्व'
- 5 I. O. reads the bracketed portion as विप्रगोविन्दमुपकल्पयेत्
- 6 I. O. सर्वान्
- 7 A 'दत्त्वा चैवं जगौ' for the bracketed portion
- 8 I. O. साध्यात्
- 9 I. O. वाधिवः
- 10 I. O. भवत्यर्च्योपापहरा
- 11 I. O. 'जानता', A 'जानता'
- 12 I. O. 'मनुतापोपवृंहितं', A 'मनुतापोपवृंहितं'
- 13 I. O. 'भोजनादि'
- 14 I. O. 'पञ्चीकृतं'
- 15 I. O. 'सोपवास'
- 16 A 'क्षीरैः'
- 17 A 'omits पूजा'

'प्रातर्वायुदेवं धृतस्त्रीराभ्यां अयित्वा गोविन्दं नाम्ना संपूज्य धेनुमुदकमुखीं सोमर्षपत्र-
चतुष्टयापितसुरचतुष्टयां कृत्वा सुवर्णं^१ श्राद्धादिभिरलङ्काराभ्यर्च्य ब्राह्मणाय^२ ध्यातगोविन्द-
रूपायार्चिताय इमां स्वमित्यादि षठित्वा^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तकपिलगवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सपुत्रां^४ वस्त्राच्छ्रमां सितयज्ञोपवीतिनीं^५ स्वर्ण-
श्रीं हिरण्योपरि संस्थितां गां ददानि ।^६ स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।^७ ततो
यजमानो गोविन्दोऽयं मम प्रीतो यातोति ध्यायन् यान्तं ब्राह्मणमष्टौ पदान्यनुब्रजेत् ।

^{११}तथा कपिलादानानुष्ठौ ३—

दत्त्वा^{१३} सुधेनुं^{१४} वृष सोपधानां कल्याणवत्सां सुपयस्विनीष ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्यास्तावन्ति वर्षाणि स^{१५} दोग्धि कामान् ॥१२॥

^{१४}सुधेनुं^{१५} सुशीलां सोपधानामास्तरणवस्त्रगणदूकसहितां कल्याणवत्सां^{१६} जीवद्वत्सां गा
कपिलामुक्तोपकरणयुतां कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
^{१७}[विष्णुधर्मोक्तसोपधानकपिलगवोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां सोपधानां सवत्सां कपिलां
गां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

विष्णुधर्मोक्ते (३।३.६।३२ख-३६क) :—

हेमश्रीं^{१८} रुप्यसुरां मुक्तालाङ्गलभूषिताम् ।

^{१९}अहताम्बरसम्वीतां तथा अस्त्रोपदोहनाम् ॥१॥

तिरात्रं स्थण्डिले कृत्वा तिरात्रं गोरसाशनः ।

^{२०}तुसान्नु तर्पिते दत्त्वा वाससा संदृते द्विजे ॥२॥

अतः तिरात्रं^{२१} [स्वण्डिलशयनेन हविष्यभोजनमस्व व्रतरूपत्वादुक्तं यम्] । तर्पिते
वज्र-^{२२}स्वर्णादिभिः परितोषिते ।

- 1 I. O. वासुदेवं only
- 2 A गोविन्द
- 3 I. O. चतुष्टया
- 4 A ऋक्साभिरलङ्काराभ्यर्च्य
- 5 I. O. कृत for वात
- 6 A omits it
- 7 I. O. वस्त्राच्छ्रमां
- 8 I. O. omits it
- 9 A adds ३ before this
- 10 A omits it
- 11 A omits it
- 12 A स्वधेनुं

- 13 I. O. दोष्टि
- 14 A स्वधेनुं
- 15 A सप्तोत्तरां
- 16 I. O. जीवद्वत्सां, A जीववत्सां
- 17 A omits the bracketed por-
tion
- 18 I. O. रौप्यसुरां
- 19 A अहताम्बरसम्वीतां
- 20 I. O. तुसान्
- 21 I. O. स्वर्णादिभिः वज्रैः हविष्यभोजन-
मस्व तद्वत्तत्वाद्दुक्तं for the b. p
- 22 I. O. रुप्यसुरां

सदक्षिणां महाभागाक्षिरात्रं गोरसैस्ततः ।

प्राण-^{२३}सन्धारणं कृत्वा गवां लोके महीयते ॥३॥

यावन्ति धेनुरोमाणि तावद्वर्षाणि मानवः ।

^{२४}दत्त्वेवं कपिलां विप्राः प्राप्नोत्यभ्यधिकं फलम् ॥४॥

दानदिनात् पूर्वं सप्तमदिने प्रातः क्त्वा उदङ्मुखो गृहीतोदपूर्णतात्र^{२५}-पालः सकल्पं
कुर्यात् ।^{२६} तिरात्रस्थण्डिलशयन-^{२७}रूपप्राच्याङ्ग-सहितं तिरात्रगोरसाहार-^{२८}रूपोदोदयाङ्ग-
सहितं विष्णु-^{२९}धर्मोक्तोक्तकपिल-^{३०}गवोदानकर्माहं करिष्ये । तदवधि तिरात्रं^{३१} [हरिष्य-
भोजनादिकं भुक्त्वा] भूमौ स्वपेत् । तिरात्रं गोरसमाहाहारो भूत्वा दानदिने प्रातः क्त्वा
गां^{३२} वासाङ्गादिभिरर्पयित्वा उक्तोपकरणयुतां कृत्वाऽभ्यर्च्य ब्राह्मणायार्चिताय प्रथमं
सुवर्णादिपरितोषिताय^{३३} [वाससाऽऽच्छादिताय^{३४} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोक्तोक्तस्थण्डिलशयन-^{३५}सहितकपिल-गवोदान-^{३६}फलप्राप्तिकामोऽहमेतां हेमश्रीं रुप्य-
सुरां मुक्ताभूषितलाङ्गलाम्^{३७} अहताम्बरसम्वीतां का^{३८}स्योपदोहनां गां ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{३९}तदिनात् प्रभृति तिरात्रं गोरसाहारो भवेत् । कपिलगवोदानवाक्ये^{४०} तु^{४१} अकपिलस्थाने
कपिलपद-^{४२}निवेशो विशेषः ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्क-^{४३}शङ्करश्रीमद्भक्तालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अलङ्कृतगवोदानावर्तः ।

1 Corrected from V. D. 1. O. तिरात्रं	12 I. O. हविष्यभूम्
2 I. O. सन्धारणं	13 A वासाङ्गा
3 I. O. धेनो	14 A omits the bracketed por- tion
4 I. O. करिष्ये	15 I. O. सहितां कपि for the bracketed portion
5 A पूर्वमष्टमदिने	16 A omits कष
6 A omits ताव	17 A आहता
7 A omits it	18 A तर्पिता
8 A omits it, I. O. तिरात्रगो- साहार before it	19 A omits it
9 A रुप्यसुराङ्गसहित	20 I. O. वासाङ्गा
10 A धर्मोक्त	21 I. O. निवेशे
11 A omits वयो	22 A शङ्कर

अंथालकृतबहुगवीदानावर्तः । (१)

महाभारते (अनु—१७।१७) :—

सुवर्ण-^१श्वैस्तु विराजितानां गवां सहस्रस्य नरः^२ प्रदाता ।

प्राप्नोति^३ पुण्यं दिवि देवलोकमित्येवमाहुः^४—दिवि देवसंथाः ॥१॥

अत्र भजमानो यथालाभं सहस्रं^५ गा उपादाय सुवर्ण-^६श्वैरलङ्कृत्यार्चयित्वा^७ अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशालाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे^८ तुभ्यं महाभारतोलालकृतगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सुवर्ण-^९श्वैर्विराजिताः सहस्रं^{१०} गाः ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा^{११} गाव एता रुद्रदेवता इत्युक्त्वा यथा-शास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ^{१२} कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं^{१३} तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा गां पुच्छे गृह्णीयात् । बहुभ्यो^{१४} [दाने सम्प्रदाने] बहुवचनमूहनीयम् ।

आम्रेयपुराणे गोदानानुवृत्तौ :—

चतुःपूर्वान् परांश्चैव समुद्रस्य पितामहान् ।

स गच्छति दिवं राजन् शतं दत्त्वा यथाविधि ॥२॥

यथाविधीत्याम्रेय-^{१५}पुराणानन्तरोक्तगोसहस्रदानधर्मग्रहणम् ।

तथात्रेय-^{१६}पुराणे :—

गोसहस्रान्तु यो दद्यात् सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥३॥ इति ।

शतं गाः परिभाषोक्तजनैः प्रत्येकमलङ्कृत्यार्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आम्रेयपुराणोक्तगोशतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः^{१७} सर्वालङ्कृताः

- 1 I. O. •युङ्ग्य
- 2 I. O. नर
- 3 A पुत्रा
- 4 A •यते • for •माहुः
- 5 A गा
- 6 I. O. omits अर्चयित्वा
- 7 I. O. तुभ्यमन्तं
- 8 Both I. O. and A गा

- 9 A गा
- 10 A कृतैतत् तदानम्
- 11 A omits it
- 12 A दानसम्प्रदानक for the bracketed portion
- 13 A •पुराचोक्त •
- 14 A •पुराणं
- 15 I. O. omits it

अलङ्कृतबहुगवीदानावर्तः

२११

शतं गाः ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^१ पूर्ववत् । अत्र स्वेच्छया बहुभ्योऽपि दानम् । तथा च सम्प्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

^२विष्णुधर्मोत्तरे :—

^३गोसहस्रं यो दद्यात् सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।

^४पराशक्तिं श्रियं प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥४॥

सर्वरत्नानि परिभाषोक्तानि ।

दश चोभयतः प्रेत्य मातामहपितामही ।

गच्छेत् सुकृतिनां लोकान् गावो दत्त्वा यथाविधि ॥५॥

गोसहस्रं यथोक्तमर्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^६ विष्णुधर्मोत्तराक्तगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सर्वरत्नैरलङ्कृताः सहस्रं गाः ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^७ पूर्ववत् । स्वेच्छया बहुभ्यो दाने तु सम्प्रदाने^८ बहुवचनमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्क-^९शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेन-^{१०}देवविरचिते श्रीदानसागरे-

ऽलङ्कृत-^{११}बहुगवीदानावर्तः ।

- 1 I. O. गा, A गो
- 2 I. O. विष्णुधर्म
- 3 I. O. गोसहस्रान्तं
- 4 A परां इति

- 5 I. O. विष्णुधर्मोत्तरं
- 6 I. O. • after this
- 7 A शङ्कर
- 8 A omits देव
- 9 A •नचङ्क तः

अथानलङ्कृतगवीदानावर्तः । (६)

जावालः—

होमार्थमग्निहोतस्य वो गां दद्यादद्याचिताम् ।

मिर्वित्तपूर्णं पृथिवी तेन दत्ता न संशयः ॥१॥

अत यजमानो गामुत्कृष्टामभ्यर्च्यमिहोत्रिणे अयाचमाना^१-[य ब्राह्मणाया]-र्चिताय दद्यात् । ^२ॐ अयामुक्तगोत्रायामुक्त^३वेदामुक्तास्त्रायानिऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं जावालोक्त-गोदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामग्निहोतहोमार्थं गां ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता साविता पठित्वा गौरियं रुद्रदेवतेत्युक्ता यभाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतदान-प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहमेतत् काश्चन^४ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता गां पुच्छे गृह्णीयात् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२.०८) :—

यथा कथञ्चिद्दत्ता गां धेनुवाऽधेनुमेव वा ।

अरोगामपरिक्रिष्टां दाता स्वर्गे महीयते ॥२॥

अधेनुं^५ दुरधश्न्याम् । अतएव वत्सतरीदानमपि श्रूयते ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे (३।३.०६।१०क) :—

दत्त्वा वत्सतरीं विप्राः स्वर्गलोके महीयते ।

वत्सतरी-सहितां^६ यथासम्भवधेनुमधेनुं वा ^७यथोक्त्युक्तां गामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^८सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

मनुः (४।२.३१ब) :—

गोदो ब्रध्नस्य विष्टपम् ॥३॥

प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते । ब्रध्नस्य विष्टपं सूर्यलोकम् ।

1 A' अयाचमाना

2 A' दद्यादद्याचितं, I. O. दद्याचितं

3 A' मिर्वित्तपूर्णं

4 A omits the bracketed portion

5 A omits it

6 A' omits वेदामुक्त

7 A' omits it

8 I. O. दुरधश्न्याम्, A गन्धमन्त्रां

9 A and I. O. omit सहितां

10 A' दद्यादद्या

11 I. O. omits the bracketed portion

गामर्चिताय ब्राह्मणाय ^९ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।] ^{१०}ब्रध्नविष्टपप्राप्ति-कामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

धेनुं दत्त्वा सुप्रतां सुप्रधानां कल्याणवत्सां सुपयस्विनीम् ।

यावन्ति रोमाणि भवन्ति तस्या वर्षाणि तावन्नुप नाकवासः ॥४॥

सुप्रतां सुप्रधानां सुप्रधानां^{११} यूपप्रधानभूतां कल्याणवत्सां शुभलक्षणवत्साम् उक्त-रूपां धेनुमर्चिताम्^{१२} अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । धेनुरोम-समानसंख्यकालं यावत् स्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहमेतां कल्याणवत्सां धेनुं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

कपिला-^{१३}प्रदानं यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः^{१४} विशेषतः ।

यावन्ति रोमकृणानि तस्य गालेषु वै द्विज ॥५॥

तावदूर्ध्वसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।

यदि कालक्षयं प्राप्य जायते विपुले कुले ॥६॥

ब्राह्मणेष्विति आख्यायिकायां बहुवचनम् एकस्या बहुभ्यो दाननिषेधात् । कपिला-^{१५}मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । शिवपुराणोक्तकपिला-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कपिलां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु गां^{१६} संप्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यो यथा तथा ।

तमप्यसौ^{१७} महाधोराज्ञायते नरकादपि ॥७॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं^{१८} आत्यपेक्षया । अर्चिताय ब्राह्मणाय गामर्चिताम् ॐ

1 A omits it

2 A' पिष्टकानो

3 I. O. धेनु

4 A' सुप्रता

5 A' सुप्रधान

6 A कल्याणवत्सा

7 I. O. अत्रतो

8 I. O. दत्त for यूप

9 I. O. omits अर्चिताम्

10 A' ब्रध्नानां

11 I. O. ब्राह्मणेभ्यः तु, A ब्राह्मणाय

12 A omits अर्चिताम्

13 A संप्रयच्छेत्

14 I. O. महाधोराज्ञायते

15 I. O. जात्यापेक्ष

अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'स्कन्दपुराणोक्तालङ्कृतगवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बराहपुराणे (२०७।२५) यमपुराणवृत्तौ :—

तिलान् गात्रं हिरण्यं च^१ पृथिवीचापि शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥८॥

न गच्छन्ति यमपुरमित्यर्थः । गा-^२मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् । यमपुरगमनाभावप्राप्तिकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३आदित्यपुराणे :—

अथ मत्स्यं चरणौ^४ दृश्येते संमुखौ यदा ।

^५गर्भान्निष्क्रममाणस्य^६ [सवत्सा गौर्वसुन्धरा] ।

सा चोभयमुखी देया मनोरथशतप्रदा^७ ॥९॥

^८मनोरथशतप्रदा यथेष्टफलदेत्यर्थः । यदा प्रसूयमाना गौः^९ संमुखदृश्यमानगर्भ-निष्क्रान्तचरणद्वयवत्सा^{१०} भवति, [तदा तामर्चिता]^{११} मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुक-^{१२}प्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखी^{१३} गां ददानि । स्वस्यादि-^{१४}स्वी-कारान्तं पूर्ववत् ।

^{१५}[ये तु गां वै प्रयच्छन्ति शुभामुभयतोमुखीम् ।

लवणं च यथाशक्त्या भक्त्या ये वै ददन्ति च ।

तेषां पुण्यकृतां लोकं गवां लोकं व्रजन्ति ते ॥१०॥

शुभां शोभनाकाराम् । प्रसूयमानां गामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A स्कन्दपुराणोक्तमन्त्रं कृतं, I. O.
स्कन्दपुराणोक्तमन्त्रं कृतं.

2 A पृथिवी चापि

3 A omits मर्चिताम्

4 A omits it

5 I. O. दृश्यते

6 I. O. गर्भान्निष्क्रममाणस्य

7 I. O. reads the bracketed
portion as तां वत्सां गौर्वसुन्धरा

8 A •सतप्रदा

9 A omits it

10 I. O. संमुखं

11 I. O. भवति

12 A दाता for the bracketed
portion

13 A omits प्राप्ति

14 A •मुखी

15 A •स्वीकृत्य

16 I. O. omits the bracketed
portion

पुण्यकृत्कोगोलोकप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

'[नरसिंहपुराणे :—

कपिलागोप्रदानेन परार्थं चावनीपते ।

^१वृषभस्य प्रदानेन स्वर्गं मन्मथमाप्नुयात् ॥११॥

परार्थं^२ मातृपितादिबन्धुवर्गार्थं कपिलामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् ।] नरसिंहपुराणोक्तपरार्थकपिलादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामुभयतोमुखीं कपिलां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

कपिलां लक्ष्मणोपेतां सवत्सां गां पयस्विनीम् ।

ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियायाहितामये ।

यो दद्याद्द्विदुषे विद्वांसस्तत्फलं^३ नान्तमुच्यते ॥१२॥

^४[तत्फलम् नान्तम्] ^५अनन्तं फलम्^६ मुक्तिः । लक्ष्मणोपेतां सज्जनयुक्तां^७ श्रोत्रियाय विद्याजन्मतपःसम्पन्नायाहितामये^८ अभिहोत्रियो दरिद्राय अर्चिताय ब्राह्मणाय ^९उत्तरुपां^{१०} कपिलामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनन्तफलप्राप्तिकामोऽहमेतां लक्ष्मणो-पेतां सवत्सां गां^{११} कपिलां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :—

सुवर्णदानं गोदानं पृथिवीदानं^{१२} मेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१३॥

गामर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपापक्षयकामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. गोवृषभस्य

3 I. O. पात्रा

4 A •तां स्वकां

5 A नाशुसुवते, I. O. नाशुसुवते

6 Both A and I. O. omit
the bracketed portion

7 A अजन्त

8 A omits it

9 Both I. O. and A omit it

10 Both I. O. and A omit
आहितामये

11 I. O. उत्तरुपाय

12 A omits it

13 A सुवर्णे for मेव च

तथा यममार्गानुवृत्तौ :—

क्षीरप्रपाभिर्दिव्याभिर्मधु^१-सर्पिर्भिरेव च ।

गोप्रदाता लभेत्तृति^२ यस्मिन्देशे सुदुर्लभाम् ॥१४॥

गामर्चिता^३-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'विष्णुधर्मोक्त-
क्षीरप्रपादि-^४[साध्यवृत्तिफलकगोदानफलप्राप्ति]-कामोऽहमेतां गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^५ पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोक्तरे गोदानानुवृत्तौ (३१३०६१० ख) :—

गुर्विणीश्च तथा दत्त्वा वसूनां^६ 'लोकमधुते ॥१५॥

गुर्विणीं गामर्चिता^७-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ननु-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतां गुर्विणीं गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^८ पूर्ववत् ।

तथा गोदानानुवृत्तौ (३१३०६१० ख) :—

शुक्रविन्दुचितां कृष्णां गन्धर्वैः सह मोदते ॥१६॥

दत्त्वेति शेषः । शुक्रविन्दुचितां कृष्णवर्णां^९ गा-^{१०}मर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षगन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां शुक्रविन्दुचितां कृष्णां
गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^{११} पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेन-^{१२}देवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{१३}अनलकृतगवौदानावर्तः ।

1 I. O. omits for मधु

2 A omits सर्पिः

3 A omits मर्चिता

4 A विष्णुधर्मोक्तरे

5 A reads the bracketed portion as भाष्यगोदानवृत्ति

6 I. O. लोकं

7 A omits मर्चिता

8 A omits मर्चिता

9 A शङ्कर

10 A omits देव

11 Both A and I. O. अवकृतं

'अथानलकृतगवौदानावर्तः । (७)

विष्णुः—

दशधेनुप्रदो गोलोकम् ॥१॥

प्राप्नोतीति शेषः ।

अन यजमानो^१ दशधेनुरर्चिताः अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अथायुक्तगोत्राया-
मुक्तेदामुक्तास्वाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं गोलोकप्राप्तिकामोऽह-^२मेताः दशधेनूनां ददानि ।
[प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता] सावित्री^३ पठित्वा धेनव एता रुद्र-^४देवता इत्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ कृतैतदानप्रतिग्रार्थं^५ 'तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता^६ [यथेच्छं गाः] पुच्छे गृह्णीयात् ।

गोदानानुवृत्तौ विष्णुः—

^७[शतप्रदश्च महालोकम्] ॥२॥

प्राप्नोतीति शेषः ।

शतं गां^८ अर्चिता अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ब्रह्म-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेताः शतं गां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^९ पूर्ववत् । अथ स्वेच्छया
बहुभ्यो^{१०} वा दानम् । तथा च दानवाक्ये सम्प्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

महाभारते (अनु—६६११६) :—

भिक्षवे^{११} बहुपुत्राय श्रोत्रियायाहिताग्रये ।

दत्त्वा दशशतं गा वै^{१२} [लोकान् प्राप्नोति उत्तमान्] ॥३॥

1 I. O. अथायुक्तं, A अवकृतं

2 A दशधेनुरर्चिताः । अर्चिताय,
I. O. दशधेनुरर्चिताय

3 A 'मेतां दशधेनु ददानि, I. O.
'मेतां दशधेनुं गां ददानि

4 I. O. इतिग्रहीतायुक्तादश्च for
the bracketed portion

5 A 'देवता

6 I. O. omits it

7 A यथेच्छं for the bracketed
portion

8 I. O. शतप्रदश्च महालोक for the
bracketed portion

9 A गामर्चिता

10 A omits it

11 I. O. बहुपुत्राय

12 A लोकलोकान् प्राप्नोतिबहुवचनं for
the bracketed portion

मिच्छते दरिद्रान सहसं^१ [या अर्चिता अर्चिताय]^२ [उक्तस्याय ब्राह्मणाय]^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।^४ उत्तमलोकप्राप्तिकामोऽहमेताः सहसं^५ गा ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।४५) :—

गवां सहस्रदः इत्य नरकं^६ [न प्रपद्यते] ।

सर्वेन विजयन्नापि लभते मनुजाधिप ॥४॥

सहसं^७ गा "अर्चिता अर्चिताय ब्राह्मणाय^८ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नरकाप्राप्ति-सर्वत्रविजय-^९प्राप्ति-कामोऽहमेताः^{१०} सहसं^{११} गा ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।४६) :—

दशगोसहस्रदो हि शक्रेण सह मोदते ॥५॥

"गवां दशसहस्राण्य-^{१२}र्चितान्यर्चिताय ब्राह्मणाय^{१३} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोतर्कशकलोकप्राप्तिकामोऽह^{१४}-मेता अयुतं^{१५} गा ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत स्वेच्छया बहुभ्यो दाने संप्रदाने च बहुवचनमूहनीयम् ।

तथा गोदानानुवृत्तौ (अनु—६६।४७) :—

अक्षयान् लभते^{१६} लोकान् नरः^{१७} शतसहस्रदः ॥६॥

सह^{१८} [गा अर्चिता अर्चिताय] ब्राह्मणाय^{१९} अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अक्षय-^{२०}लोकप्राप्तिकामोऽहमेताः^{२१} सह^{२२} गा^{२३} ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत^{२४} [बहुसंप्रदानकदाने बहुवचनमूहम्] ।

1 I. O. ना अर्चिता अर्चिताय and

A ना अर्चिताय for the b. p.

2 E. O. ब्राह्मणादीन्कृत्याय for the b. p.

3 A अनुवृत्तम्.

4 I. O. नरपदार्थे for the b. p.

5 I. O. ना अर्चिता अर्चिताय, A नामर्चिताय

6 I. O. अक्षयप्राप्ति.

7 A अक्षयः

8 I. O. परं

9 A omits अर्चिताय

10 A अक्षयः

11 I. O. कानाम्

12 I. O. and A अतस्यैववचनः

13 A नामर्चिता अर्चिताय, I. O. ना अर्चिता अर्चिताय for the bracketed portion

14 I. O. अक्षयः for अक्षयः

15 Both I. O. and A अक्षयः

16 I. O. ना

17 I. O. अक्षयः बहुभ्यो दाने संप्रदाने बहुवचनमूहनीयम् for the bracketed portion

शिवपुराणे :—

^१गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये सुवर्ण^२ प्रदातारस्तथा^३ सर्वप्रियंवदाः ॥७॥

^४[ते तप्तं गत्वा हृष्टाश्च] निवसन्ति यथासुखम् ।

^५[कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश] ॥८॥

^६[विचरित्वा पुरवरं] पुनः प्राप्स्य महीतलम् ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णं सुखैश्च परमैर्युताः ॥९॥

गाः सहस्रमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय^७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । शिव-पुराणोक्तगोसहस्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः सहसं^८ गा ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । स्वेच्छया बहुभ्यो दाने संप्रदाने बहुवचनमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-^{१०}शङ्कर-श्रीमद्भक्तालसेनदेव^{११}-विरचिते

श्रीदानसागरे-^{१२}अनलङ्कृतबहुगवीदानावर्तः ।

1 I. O. गोसहस्रं

2 A अक्षयः

3 A सर्वप्रियंवदाः

4 A अक्षयः प्रदातारस्तथा for the bracketed portion

5 A कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दशः for the bracketed portion

6 A निवसन्ति यथासुखम्, I. O. निवसन्ति यथासुखम्

7 E. O. परमैः स्वतः

8 I. O. अक्षयमर्चिताय तावत्, A अक्षयमर्चिताय

9 A संप्रदानम्

10 A शङ्कर

11 A omits देव

12 I. O. अलङ्कृतम्

अथ विष्णुदैवतवृषभ-^१[दानावर्तः । (८-९)

तस्मा]-लङ्कृतवृषदानावर्तः । (८)

^२सम्भर्तः—

यो ददाति ^३बलीवर्दमुक्तेन विधिना शुभम् ।

^४अव्यक्तं गोप्रदानादि भुङ्क्ते दशगुणं फलम् ॥१॥

शुभं शुभं-लङ्कृतोपेतं ^५[शुभलक्षणाय गोसहस्रमहादाने लिखितमनुसन्धेयम् । अव्यक्त-
मव्यक्तस्यावश्योपादानार्थम् ।] ^६[अलोक्तेन विधिनेति] सम्भर्तोरुक्तारोग-^७गवीदानानन्तर-
स्योक्तत्वात् ^८तदलङ्कारपरिग्रहो बोद्धव्यः ।

तथा च सम्भर्तः—

यो ददाति शफै ^९रौप्यैर्हैमश्चमीमरोगिणीम् ।

सवत्सां ^{१०}वत्ससंयुक्तां सुशीलां गौं पयस्विनीम् ॥२॥

यावन्ति तस्या रोमाणि सवत्साया दिवं गतः ।

^{११}[तावतो वत्सरानास्ते स नरो] ब्रह्मणोऽन्तिके ॥३॥

अतः यजमानो वृषमुक्तरूपमुक्तेपकरणयुतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ^{१२}अथामुकगोत्रायामुकवेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सम्भर्तोरुक्त-बलीवर्द-दानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं सुवर्णं ^{१३}रूप्यं वस्त्राच्छादितं बलीवर्दं ददामि । ^{१४}[प्रतिप्रहीता
स्वस्त्ययुक्ता सावित्री पठित्वा वृषोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः
ॐ अथ कृतेतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि ।] प्रतिप्रहीता स्वस्ती-
त्युक्ता वृषं पुच्छे गृहीयात् ।

1 A वृषदानावर्तौ दत्ता for the bracketed portion

2 A omits it

3 I. O. वलीवर्दमुक्तेन, A वलीवर्द-
मुक्तेन

4 I. O. अव्यक्तं, A अव्यक्तं

5 I. O. अव्यक्तं विधेते

6 I. O. omits the bracketed portion

7 A अलोक्तेन विधिनेति for the b. p.

8 I. O. रोगिणीम्

9 I. O. दानानन्तरमन्यो कृत्वा, A दानानन्तरमन्यो कृत्वा

10 I. O. रूप्यं

11 A वत्स for वत्स

12 A तावन्त वत्सरानि वत्ससे and
I. O. तावतो वत्सरानास्ते स नरो
for the bracketed portion

13 I. O. रौप्यं

14 A omits the bracketed portion

अलङ्कृतवृषदानावर्तः

३०१

यमः—

दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा दशधेनुप्रदो भवेत् ॥४॥

दान्तं विनीतम् ।

अतः यमोक्तालङ्कृतधेनु-^१[दानानन्तरमस्य धृते]-स्तथाविध-^२दशधेनुदानफलकत्वात् तदीया-
लङ्कारपरिग्रहः ।

^३[तथा च यमः]—

रुक्मश्चर्या रूप्यसुरा^४ मुक्तालाङ्कृतभूषिताम् ।

कांस्योप-^५दोहनां धेनुं वस्त्रच्छामलङ्कृताम् ॥५॥

^६दत्त्वा द्विजेन्द्राय नरः स्वर्गलोके महीयते ।

यावन्ति धेनुरोमाणि तावन्त्यन्दान्य-^७संशयः ॥६॥

वृषमुक्तरूपमुक्तेपकरण-^८युतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
यमोक्तवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं रुक्मश्चर्या रूप्यसुरा^९ मुक्ताभूषितलाङ्कृतं वस्त्रच्छामल-
ङ्कृतं वृषं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु-—७६।२३) :—

^{१०}दतिकण्ठमनङ्गाहं ^{११}सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ।

दत्त्वा ^{१२}प्रजापतेर्लोकं विशोकः प्रतिपद्यते ॥७॥

^{१३}दतिकण्ठं चर्मपट्टिकावेष्टितम्रीचं सर्वरत्नैः परिभाषोक्तं । वृषं यथोक्तं ^{१४}मर्चितम-
र्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विशोकः पूर्वक-प्रजापतिलोकप्राप्ति-
कामोऽहमेतं ^{१५}दतिकण्ठं सर्वरत्नैरलङ्कृतमनङ्गाहं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. दानानन्तरं तुभ्यं दत्ता for the bracketed portion

2 A omits दत्त्वा

3 I. O. omits the bracketed portion

4 A दोहनां

5 I. O. दत्त्वा

6 A च

7 I. O. युतमर्चितमर्चिताय, A मर्चिताय

8 I. O. दत्ता for दत्ति

9 I. O. सर्वरत्नैरलङ्कृतं

10 I. O. प्रजापतेर्लोकं, A प्रजापती-
लोकं

11 I. O. दतिकण्ठं

12 A omits मर्चित

13 I. O. दतिकण्ठं

तथा (अनु—७८:१४-१५) :—

^१युवानमिन्द्रियोपेतं शतेन सह ^२यूपम् ।

^३गवेन्द्रं ^४ब्राह्मणेन्द्राय भूरि^५श्रमलकृतम् ॥८॥

इन्द्रियोपेतं ^६प्रजननसमर्थं ^७[गवेन्द्रं गोप्रधानं] भूरि^८श्रमं सुवर्णं^९श्रमम् अलकृतं हेमतिलकादिभिः ।

श्रवभं ये प्रयच्छन्ति श्रोत्रियाय परन्तप ।

^{१०}ऐश्वर्यं तेऽधिगच्छन्ति जायमानाः पुनः पुनः ॥९॥

इषमुक्तरूपमुक्तेष्वपकरणयुतं धेनुशतसहितमर्चितं तपोवृत्तं-विद्याशालिने वेदविदे ब्राह्मणाय-
र्चिताय ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोरुगोशत-^{१४}सहितगवेन्द्रदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोशतसहितं भूरि^८श्रमलकृतं गवेन्द्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीका-
रान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—७९:२१) :—

वैराटपृष्ठ-^{१०}मुक्तां सर्वरत्नैरलकृतम् ।

प्रदाय मरुतां ^{११}लोकानजरान् प्रतिपद्यते ॥१०॥

वैराटं ^{१२}विराटदेशोद्भवं ताम्रं ^{१३}[काष्ठे चर इति] प्रसिद्धं ^{१४}[सर्वरत्नैः परिभाषितैः] ।
^{१५}[विराटताम्रपृष्ठमुक्तां]-मुक्तेष्वपकरणमभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । अजरमरुत्लोकप्राप्तिकामोऽहमेतं वैराटपृष्ठं सर्वरत्नैरल-^{१६}कृतमुक्तां ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A प्रधान- for सुवान-

2 I. O. युपम्

3 I. O. प्रदत्तं

4 A मरुत्लोकम्

5 A प्रजननसमर्थं, I. O. युवं रजस्रं

6 I. O. परितः गोप्रधानं for the bracketed portion

7 A ऐश्वर्यं तेऽधिगच्छति

8 A -उत्त, I. O. -उत्त

9 A omits उचित

10 I. O. and A -मुक्तां and

-मुक्ताम् respectively

11 I. O. लोकाज्जनान्

12 A विराटदेशोद्भवं

13 A काष्ठं चर for the bracketed portion

14 A सर्वरत्नैरलकृतं for the bracketed portion

15 I. O. चर for the bracketed portion

16 I. O. -कृतं मुक्तां

^१आमयेपुराणो :—

^२प्रत्यक्षं श्रवदानस्य फलं शृणु महामते ।

^३[पवित्रं पावनञ्चैव सर्वदानोत्तमं तथा ॥११॥]

[योदशश्च^४ वृषो देवो यजमानेन वा यथा ।]^५

[^६समन्वितो धेनुशतैकञ्चा^७ देवो]^८ धुरन्धरः ।

वोदा चैवातिपुष्टाज्ञो युतिमान् ^९वृषसप्तम ॥१२॥

धुरन्धरः ^{१०}भारवहनक्षमः वोदा ^{११}द्वष्टुः अतिपुष्टाज्ञः स्थूलावयवः युतिमान् दर्शनोया-
कृतिः ।

^{१२}युवा भद्रः सुशीलश्च सर्वदोषविवर्जितः ।

^{१३}दाता ^{१४}तरति ^{१५}[संसारसागरश्चापि तेः सह ॥१३॥]

भुनक्ति विविधान् भोगानिह बन्धुजनैः सह ।

रोगशोकविनिर्मुक्तः सर्वदोषविवर्जितः ॥१४॥]

^{१६}[युवा तरुणः भद्रः शुभलक्षणोपेतः सुशीलोऽर्हिष्ठः सर्वदोषविवर्जितः

अव्यक्तः ।]

अलकृतं^{१७} परैर्वक्त्रैः ^{१८}[स्वर्णश्रमं तथैव च ।

वतुर्भिर्धैव राजेन्द्र क्षुरै रीप्यै]-रलकृतम् ।

परैर्वक्त्रैर्यथाशक्तुपतकृष्टवक्त्रैरल-^{१९}कृतमित्यत्र कृत्वैवध्याहार्यम् ।

1 A आमयेपुराणी

2 I. O. प्रत्यक्ष

3 A omits the bracketed por-
tion

4 A वादृशश्च

5 I. O. omits the bracketed
portion

6 A सप्तमिती

7 A रक्ष for वक्त्रै

8 I. O. द्धैवसुखमोदनां द्धैवैव
for the bracketed portion

9 I. O. वृषसप्तमः

10 I. O. वक्त्रै for भार-

11 A दृष्टः पृष्ठः ; I. O. पृष्ठेन

12 A सुरा

13 I. O. ततो

14 Both I. O. and A भवति

15 I. O. संसारे नात्र कर्मा विचारका
for the bracketed portion

16 A omits the bracketed por-
tion

17 I. O. अलकृतम्

18 I. O. पुण्येऽङ्गि मनुष्यकृतिः । सुवक्त्रै
वक्त्रै राजेन्द्र क्षुरै रीप्यै for the
bracketed portion

19 I. O. -कृतं तादृशम्

१ सुपुच्छं पट्टवर्णं वा ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 मन्त्रेणानेन राजेन्द्र^२ [अथवा तद्वदामि] ते ॥१६॥
 ३ धर्मस्त्वं वृषरूपेण [लोके चरति नित्यशः ।
 तेन धर्मेण विप्राय त्वां दद्यानि सुखं ॥१७॥]^४
 प्रीयतां धर्मराजो मे प्रशिष्य विसर्जयेत् ।
 समजन्मकृतं पापं बाधनः कायकर्मभिः ॥१८॥
 तत्सर्वं विलयं याति वृषदानात्^५ संशयः ।
 ६ यानं वृषमसंयुक्तं दीप्यमानं^७ सुतेजसा ॥१९॥
 गन्धर्वाप्सरसाकीर्णं गीतवृत्त्यसमाकुलम्^८ ।
 आरुह्य कामगं दिव्यं^९ स्वर्लोकमधिगच्छति ॥२०॥
 यावन्ति तस्य रोमाणि वृषभस्य^{१०} महीपते ।
 स्वर्गमाप्नोति तावन्ति अनायातो मृपो भवेत् ।
 ११ सर्वराजो महातेजा^{१२} वीतशोको निरामयः ॥२१॥

यथोक्तं-^{१३} वृषमुक्तोपकरणयुतं कृत्वाऽभ्यर्च्यार्चिताय ब्राह्मणाय ॐ धर्मस्त्वमित्यादि प्रीयतां धर्मराजो मे इत्यन्तं मन्त्रं पठित्वा^{१४} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आमेयपुराणोक्तं लङ्कृतवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं वस्त्रालङ्कृतं सुवर्णशृङ्गं राजतखुरालङ्कृतं पट्टवस्त्रविभूषित-पुच्छं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१५ विष्णुधर्मैः—

युवानं बलिनं रयामं शतेन सह^{१६} यूपपम् ।

गवेन्द्रं ब्राह्मणेन्द्राय भूरिशृङ्गमलङ्कृतम् ॥२२॥

1 A वृष	9 A वाच, I. O. पात्रं
2 A वृषं वदामि and I. O. तं वृषं वदामि for the bracketed portion	10 I. O. शतेनसा
3 A ॐ धर्मस्त्वं	11 A समाह्वयं
4 A चरति	12 I. O. स्वर्लोकं
5 I. O. जन्मदानकारकः । अहमेतं रचिह्वानः पाद्विना कृच्छता भुवि for the bracketed portion	13 A वीतशोक
6 A तासु वृष	14 A सोमराजो
7 A वापि	15 I. O. वीतशोक
8 A ॐ	16 I. O. उदयो for वृष
	17 A omits it
	18 A विष्णुधर्मोत्तरे
	19 I. O. पूषपम्

वृषभं^१ ये प्रयच्छन्ति ब्राह्मणायहितामये ।

२ [ऐश्वर्यं चाभिगच्छन्ति] जायमानाः पुनः पुनः ॥२३॥

युवानं तरुणं बलिनं^३ हलादिवहनक्षमं^४ [रयामं नीलवर्णं] शतेन सह^५ [गोशतेन सह] यूपं^६ [यूपप्रधानं गवेन्द्रं गोपतिं] भूरिशृङ्गं सुवर्णशृङ्गम् अलङ्कृतं यथाशक्ति हैम-तिलकादिना^७ यथोक्तं^८ वृषमुक्तोपकरणयुतं-^९ मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय विद्यातपोवृत्तशालिने अग्निहोत्रिणे ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरायाम-^{१०} वृषदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतं गोशतसहितं भूरिशृङ्गमलङ्कृतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३:३०६:३२):—

सहस्रेण^{११} गवां सार्द्धं^{१२} ये प्रयच्छन्ति यूपपम् ।

अलङ्कृतं यथाशक्त्या गोशतं यावन्ति ते नराः ॥२४॥

१ यथोक्तं वृषं सुवर्णशृङ्गादिभिरल-^{१३}ङ्कृत्यार्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा^{१४} दद्यात् । गोलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं गोसहस्रसहितमलङ्कृतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेन-^{१५}देवविरचिते

१६ श्रीदानसागरे अलङ्कृतवृषदानावर्तः ।

1 A व	7 A omits the bracketed por- tion
2 I. O. श्रीनिवासाहितामये, A ब्राह्मणाय हितामये	8 A omits the bracketed por- tion
3 I. O. ऐश्वर्यं अभिगच्छन्ति and A ऐश्वर्यं चाभिगच्छन्ति for the bracketed portion	9 I. O. वशीतः
4 I. O. omits it	10 A omits मर्चित
5 A हलादिवहनक्षमं, I. O. वृषादिवहनक्षमम्	11 I. O. धर्मपम्
6 I. O. reads the bracketed portion after यूपप्रधानं, a little below	12 A गवा
	13 A वशीतः
	14 A ॐ वृषं मर्चितं मर्चिताय
	15 A omits it
	16 A omits हैम
	17 I. O. दानसागरे

¹[अथानलङ्कृतवृषदानावर्तः । (९)]

मनुः (४।२३११) :—

²अनङ्कृतः श्रियं पुष्टाम् ॥१॥

आप्नोतीति³ सम्बन्धः । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वृषं दद्यात् । ⁴अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं पुष्टधीप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं दद्यानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अनङ्कृतानयं विष्णुदेवतं⁵ इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ⁶अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काषणं दद्यानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा⁷ वृषं पुच्छे गृहीयात् ।

महाभारते :—

स्वर्गो वै मूर्तिमानेष⁸ वृषभं यो गवां पतिम् ।

विप्रे⁹ पुण्ययुते दद्यात् स वै स्वर्गे महीयते ॥२॥

गवां¹⁰ पतिं¹¹ गोमन्त्रेण¹² स्वच्छन्दचारिणं यथोक्तवृष-¹³मर्चितमर्चिताय विद्यातपःशालिने ब्राह्मणाय ¹⁴अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषं दद्यानि स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

¹⁵तथा (अनु—७।१।४५) :—

अनङ्कृतं¹⁶ ब्राह्मणाय प्रदाय¹⁷ [धुर्यं युवानं] बलिनं¹⁸ विनीतम् ।

हस्तस्य वोढार-¹⁹मनन्तवीर्यं प्राप्नोति²⁰ लोकान् दराधेजुदस्य ॥३॥

²¹[धुर्यं शकटवहनक्षम]-मनन्तवीर्यं²² देतस्त्रिनं विनीतमहिंसं²³ यथोक्त-²⁴वृषभमर्चिताय

1 A omits the bracketed portion	13 A omits it
2 I. O. यमवृषः	14 A अनुवृषः
3 A आप्नोतीति	15 A पूर्वगवान् for the bracketed portion
4 A omits it	16 A यमवृषः
5 I. O. मितवृषः	17 Both I. O. and A यमवृषः
6 I. O. उग्रवृषः, A उग्रवृषः	18 A योका
7 A यथैति	19 A पूर्व शकटवहनक्षम for the bracketed portion
8 A यथैति	20 I. O. and A देतस्त्रिनं and देतस्त्रिनं respectively.
9 A वत्	21 I. O. उग्र for यम
10 I. O. गोवृषः	
11 I. O. स्वच्छन्दचारिणः	
12 A omits यथैति	

ब्राह्मणाय ²⁵अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दराधेजु-²⁶लोकप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

²⁷[तथा (वन—१०६।२६) :—

दक्षानङ्कृतं²⁸ सूर्यलोकं व्रजन्ति ॥४॥

वृष-²⁹मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ³⁰अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

अनङ्कृतं यो दद्याद्दत्तं³¹ [वन्तं धुरन्धरम्] ।

स निस्तरति दुर्गाणि स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥५॥

धुरन्धरं हलादिवहनक्षमं³² यथोक्तं³³ वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ³⁴अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दुर्गनिस्तर-³⁵पूर्वक-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतमनङ्कृतं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०७।५१५) :—

³⁶धुर्यप्रदानेन³⁷ तथा गवाञ्च³⁸ लोकानवाप्नोति³⁹ तथा वसूनाम् ॥६॥

हलादिवहनक्षमं वृषमर्चितमर्चिताय⁴⁰ ब्राह्मणाय ⁴¹अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गोलोकमल्लोकप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

⁴²[तथा (२०७।५२५) :—

⁴³राज्यन्तथा गोवृषप्रदाने स्वर्गं⁴⁴ शुभं शाश्वतमाप्नुवन्ति⁴⁵ ॥७॥

⁴⁶गोवृषं गवां पतिम् । ⁴⁷यथोक्तं⁴⁸ वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ⁴⁹अथादि तुभ्य-

1 I. O. लोक and A फल for दलोक	11 A omits तथा
2 I. O. मैन० for मित०	12 A योकाञ्च सम्बन्धप्राप्नोति
3 A दत्ताङ्कृतं for the bracketed portion	13 Varāha P. करो
4 A omits यथैति	14 A omits it
5 A omits मित	15 A दत्त, तथा गोवृषे स्वर्गे for the bracketed portion
6 A यन्त धुरन्धर for the bracketed portion	16 I. O. राजवतथा
7 A यथोक्त	17 Varāha P. reads the entire line as यत् तथा योवृषप्रदानेः स्वर्गं सुखं शाश्वतमाप्नुवन्ति
8 A omits पूर्वक	18 A गोवृषः
9 A omits मित	19 A यथोक्त
10 Varāha P. धूप०	

मन्त्रमुक्ता दद्यात् । शाश्वतोत्कृष्ट-सर्ग-^१राज्यप्राप्तिकामोऽहमेतं 'वृषभ' ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महापुराणे :—

गोदानामि पवित्राणि विष्णुमुद्दिश्व साधुषु ।

ये प्रयच्छन्ति 'वर्मकं' कुरीतु 'कृषिवृत्तिषु' ॥८॥

'कुरीतु' 'शुदीनेषु' ।

'ते' नास्ति दीप्तवर्णान्ते-विमानैर्मणिचिह्नितैः ।

धर्मराजपुरं ^{१०}धर्मसत्त्वैश्चानामोऽप्यसुरोगणैः ^{११} ॥९॥

अस गोदानानीति बहुवचनभ्रुतेः साधुष्विति बहुवचनं बहुप्रयोगापेक्षम् । कृषिवृत्तिविनि-
भ्रुतेर्गोदानानीति गोपदं ^{१२}वृषपरम् । ^{१३}अवेष्टसंख्यान् ^{१४}वृषान् हलवहनक्षमानर्चितानर्चितान्
ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१५}महापुराणोक्त-कृषिवृत्ति-द्विजसंप्रदान-
गोदानं ^{१६}फलप्राप्तिकामोऽहमेतान् वृषान् ददामि । ^{१७}विष्णुः प्रीयताम् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

^{१८}पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विपुलेषु च ।

प्रददौ ^{१९}[च व्यतीपाते] संक्रान्ती च दिनक्षत्रे ॥१०॥

यानमभ्यमनद्वाहं हेमरूपमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु ^{२०}निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्तैश्च दाममित्युत ^{२१} ॥११॥

पापेषु निरताः सर्वदेति ^{२२}अथवा दत्तिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं देयम् । उक्तसमयानामग्नये

- 1 A ओष
- 2 A वृष
- 3 A प्रयच्छि
- 4 I. O. वर्मकाः
- 5 A कृषिवृत्तिषु
- 6 A कुरीतु
- 7 A कुरीतु, I. O. कुरीतु
- 8 A omits it
- 9 A दीप्तवर्णान्ते
- 10 A धर्मराज.
- 11 A धर्मराजः
- 12 A वृषपरं

- 13 A अवेष्टसंख्या
- 14 A omits it
- 15 I. O. ब्राह्मणायोक्त
- 16 A गोपदं
- 17 A विष्णु
- 18 I. O. वृषपे
- 19 A व्यतीपाते च for the bracketed portion
- 20 A निरता, I. O. निरतः
- 21 A दाममित्युत
- 22 I. O. वचनार्थे

वृषमर्चितं^१-मर्चितं ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्ता-
'नलकृतवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतममदाहं' ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

'आदिपुराणे :—

'प्रदेशो लक्षणाक्यो' वा दशधेनुसमो वृषः ।

स्वर्गे 'युगसहस्राणि' गवां ^२लोत्रा समानि तु ।

लक्षणाक्यो' गोसहस्रोक्तलक्षण-^३सम्पन्नः । वाशब्दः पूर्वोक्त-^४दानापेक्षया ।

वसन्ति गोप्रदातारो ^५भुजते सुखमक्षयम् ॥१२॥

^६सुलक्षणां वृषमर्चितं मर्चितं ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^७आदि-
पुराणोक्त-वृषदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतं वृषं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^८आदिपुराणे :—

यो ददाति ^९अनदाहं सुशीलं ^{१०}साधुवाहिनम् ।

उभयोः पार्वयोर्दत्त्वा क्षत्रोपानह-^{११}कम्पलम् ॥१३॥

^{१२}सुशीलमहिंसं साधुवाहिनं ^{१३}[हलादिवाहनेषु साधुषु] ।

शीलवेदाङ्ग-^{१४}सम्पन्ने इष्टे शिष्टे ^{१५}द्विजे नरः ।

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे ^{१६}अग्ने विपुलेषु च ॥१४॥

इष्टे ^{१७}अभीष्टे शिष्टे ^{१८}सदाचारे ।

दत्त्वा तस्य अनदाहं तस्मिन् स्थाने महामुने ।

^{१९}क्षुत्पिपासादितस्यापि अग्रतः प्रतिपद्यते ॥१५॥

1 A omits मर्चितं	16 A अनदाहं
2 A omits च	17 A साधुवाहिनं
3 A धर्मराजं	18 A कम्पलं
4 I. O. आदिपुराणे	19 I. O. सुशीलं कृषिषु
5 A प्रदेशा	20 I. O. दत्त्वादिवाहनेषु साधु' and A दत्त्वादिवाहनेषु साधु' for the bracketed portion
6 A कक्षपाट्या, I. O. कक्षपाटो	21 A सम्पन्न
7 I. O. च वतसाह्वयं	22 A पि यो for द्विजे
8 I. O. रीत्या	23 I. O. इष्टे, A क्षपरे
9 I. O. कक्षपाटो	24 A अभीष्टे
10 Both I. O. and A सर्वतः	25 A omits it
11 I. O. धर्मराजः	26 I. O. क्षुत्पिपासादितस्यापि, A क्षुत्पिपासादितस्यापि
12 A कृषिषु	
13 I. O. कक्षपाट	
14 I. O. आदिपुराणोक्त	
15 I. O. आदिपुराणे	

उक्तसमयानामन्यतमे यथोक्तम्^१ वृषम् एकपार्ष्वे^२ 'क्षतमुपानहयुगमपरत्वं च'^३ कम्बलं^४ दत्त्वाऽऽवर्षीर्चिताय यथोक्तपाय^५ ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^६ 'आदिपुराणोक्त-वृषदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतं' 'क्षलोपानत्'^७-कम्बलयुतं^८-मनङ्गाहं^९ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

कपिलागोप्रदानेन परार्थे चावनीपते^१ ।

^२गोवृषस्य प्रदानेन 'स्वर्गं' मन्मथमाप्नुयात् ॥१६॥

गोवृषस्य गवां पत्युः परार्थे मातापित्राद्यर्थे । वृषमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नरसिंहपुराणोक्तवृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतममुकार्थे^{१०} वृषं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३०-३१) :—

^{११}वृषमं ये प्रयच्छन्ति शतेन सह यूपपम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते प्रयान्त्यमरावतीम् ॥१७॥

कल्पपावशेषं क्षिदिचे सुख-^{१२}मुप्य नरोत्तमाः ।

^{१३}मानुष्ये धनसंयुक्ता भवन्ति सुखिनस्ततः ॥१८॥

यूप-^{१४}प्रधानं वृषं गोशतसहित-^{१५}मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गोशतसहित-वृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोशत-^{१६}युतं वृषं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१७}तथा :—

उक्तायां ये प्रयच्छन्ति दशधेनु-^{१८}युतं तथा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते अजन्त्यमरा-^{१९}वतीम् ॥१९॥

- 1 A वजीपानहपरत्वं
- 2 I. O. omits it
- 3 A इत्या चर्चिताय
- 4 I. O. आदिपुराणीय
- 5 A •नय•
- 6 A •युत•
- 7 I. O. वावनीपते
- 8 A गोवृषस्य
- 9 I. O. स्वर्गो
- 10 A अमुकपापं for अमुकार्थं

- 11 A. D. उक्तां च
- 12 A •युत
- 13 I. O. वावनी
- 14 I. O. प्रधान
- 15 I. O. omits मर्चित
- 16 A •युत
- 17 A omits it
- 18 I. O. •युतसहस्र
- 19 A •वतीम्

दशधेनुसहितं वृष-^१मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-दशधेनुसहितवृषदान-^२फलप्राप्तिकामोऽहमेतं दशधेनुसहित-^३मुक्तायां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०६।३४) :—

गोयुगं^४ ये प्रयच्छन्ति 'सीरयूपयुतं'^५ द्विजाः ।

सर्वकाम-^६समृद्धस्य प्राप्तुवन्ति नराः फलम् ॥२०॥

^७द्विजा इति सम्बोधनं सीरः हलं यूप ईशादसङ्गः । हलवहनकर्म वृषद्वयं सोपकरण-हलसहित-^८मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^९विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृषयुगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्^{१०} सीरयूपयुतं गोयुगं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{११}अनलकृतवृषदानावर्तः ।

- 1 A omits मर्चित
- 2 A omits फल
- 3 I. O. •मुक्तायां
- 4 I. O. सीर•
- 5 I. O. द्विजः
- 6 A वृषद्वय

- 7 I. O. द्विज
- 8 A omits मर्चित
- 9 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त
- 10 A •युत
- 11 A अचङ्कृत

अथ गवाहिकदानावर्तः । (१०)

यमः :—

गवां घासप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१॥

असामितदिने प्रातर्जमानो 'गृहीतोवकपूर्णतामपाक उदङ्मुखोपविष्टो यथाशक्ति गोभ्यो ^१ [घासदानं सङ्कल्पयेत् । ^२ सर्वपापविमुक्तिकामो गोभ्यो] घासं दास्ये । ततः प्रवृत्ति यथेच्छं ^३ [यथेष्टकालञ्च गोभ्यो घासं] दद्यात् ।

आग्नेयपुराणे :—

घासमुष्टिं परगवे 'अन्नं दद्याच्च यः सदा ।

अकृत्वा स्वयमाहारं स्वर्गलोकं स गच्छति ॥२॥

परगवे यथेच्छं बहुकालं 'घासमुष्टिमन्त्र [दातुं सङ्कल्पयेत् । ^४ स्वर्गप्राप्तिकामोऽहं मन्त्रं परगवे घासमुष्टिञ्च] दास्ये । ततः स्वयमकृताहारो यथा-^५ सत्त्वं घासमुष्टिमन्त्रं ^६ प्रत्यहं दद्यात् ।

नन्दिपुराणे :—

यो गवां रुद्रदत्तानां ^७ कोऽपि दद्याद् गवाहिकम् ।

स गच्छेद् रुद्रभवनं कुलद्वयसमन्वितः ॥३॥

रुद्रदत्तानां शिवभट्टारकाय ^८ दत्तानां गवाहिकं भक्तवासादिरूपम् । ^९ [गवाहिकं रुद्रगवीभ्यः पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ^{१०} नन्दिपुराणोक्त-रुद्रगवोगवाहिकदानफलप्राप्तिकामोऽहं रुद्रगवीभ्यो गवाहिकं दास्ये । ततो यथेच्छं यथेष्टकालञ्च दद्यात् ।

1 I. O. गृहीतोवकपूर्णताम

2 I. O. omits the bracketed portion

3 A 'यथेष्टकाल' चावय योन्तो for the bracketed portion

4 A घासं

5 A 'घासमुष्टि' दामक

6 A 'यन्त्रं' before this

7 A 'नैद' for यद्

8 I. O. omits the bracketed portion

9 A 'यन्त्रा'

10 A omits it

11 I. O. कश्चिद्

12 A 'भट्टारकाय'

13 A omits the bracketed portion

गवाहिकदानावर्तः

३१३

तथा :—

योऽन्यासामपि गवां दद्यात् कश्चिन्मर्त्यो 'गवाहिकम् ।

सोऽपि गच्छेन्नरः स्वर्गं युगं दिव्यं न संशयः ॥४॥

अन्यासामिति शिवभट्टारकाय दत्ताभ्यो ^१ -ऽन्यासां सामान्य-^२ गवामित्यर्थः । पूर्ववद् गोभ्यो 'गवाहिकदानं सङ्कल्पयेत् । ^३ 'अथ दिव्ययुगावच्छिन्नस्वर्गप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो 'गवाहिकं दास्ये । ततो यथेच्छं 'यथेष्टकालञ्च दद्यात् ।

कालिकापुराणे :—

दद्याद् गवाहिक-^४ 'उच्चैश्च' 'तमुद्दिश्य' ^५ 'निवेदयेत् ।

अथापि किं ^६ 'प्रलापेन यत्किञ्चित् सुकृतं भुवि ।

^७ 'सर्वन्तत् फलमाप्नोति शिवमुद्दिश्य लोलया ॥५॥

तमुद्दिश्य निवेदयेत् शिवप्रोतये दद्यादित्यर्थः । पूर्ववद् गोभ्यो यथाशक्ति गवाहिकं सङ्कल्प्य दद्यात् । ^८ 'कालिकापुराणोक्त-गवाहिकदानफलप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो गवाहिकं दास्ये । ततः [शिवो मे] ^९ प्रीयता-^{१०} 'मित्युक्त्वा गोभ्यो गवाहिकं यथेच्छं ^{११} 'यथेष्टकालञ्च दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

सायंप्रातर्ननुष्याणामशनं देवनिर्मितम् । (३।३.०६।५.६५)

ततैकमशनं ^{१२} 'दत्त्वा गवां नित्यमतन्द्रितः' ^{१३} ॥६॥

द्वितीयं ^{१४} स्वयमश्राति तेन संवत्सरान्नरः ।

गवां लोकमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥७॥

1 I. O. पराहिक'

2 I. O. दत्ताभ्यो

3 A 'यदीदामित्यर्थः'

4 A 'गवाहिकदानं', I. O. पराहिक' दाम'

5 A omits it

6 I. O. पराहिक'

7 Both I. O. and A 'यथेष्ट-कायक'

8 A 'उच्चैश्च'

9 A 'तमुद्दिश्य'

10 A 'यथेष्टकालञ्च'

11 A 'प्रलापेन'

12 I. O. 'यन्त्रं' दत्त्वा, A 'कुलं'

13 A 'सङ्कल्पं'

14 A omits it

15 A 'यत्' for the bracketed portion

16 I. O. 'मिति' दत्त्वा

17 A 'यथेष्टकालञ्च', I. O. 'यथेष्ट-कायक'

18 I. O. 'दद्यात्'

19 I. O. 'मतन्द्रितः'

20 I. O. 'द्वितीयं'

पूर्ववत्-^१देकाशनदानं गवे सङ्कल्पयेत् । ॐ अथारभ्य संवत्सरं यावत् प्रत्यहं विष्णु-धर्मोत्तरोक्त-^२गवेकाशनदानफलप्राप्तिकामोऽहं गवे स्वकीयं प्रातरशनं दास्ये । ततः संवत्सरमेकं प्रत्यहं प्रथम-^३भोजनाधीपात्तमन्नं गवे दत्त्वा ^४स्वयमेकवारं भुञ्जीत ।

तथा :—

अप्रभक्तं^५ नरो दत्त्वा नित्य-^६[मेध तथा]^७ गवाम् ।

^८समाषट्केन लभते नागलोकं समायुतम् ॥८॥

^९समायुतं संवत्सरायामयुतम् । पूर्ववद्गवे अप्र-^{१०}भक्तदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ अथारभ्य ^{११}समाषट्कं यावत् प्रत्यहं ^{१२}समायुतनागलोकप्राप्तिकामोऽहं गवे अ-^{१३}प्रभक्तं दास्ये । ततस्तदवधि संवत्सर-^{१४}षट्कपर्यन्तं प्रत्यहं स्वकीय-^{१५}भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमाहृत्य गवे^{१६} दद्यात् ।

तथा :—

^{१७}गवां लवणदानेन रूपवानभिजायते ।

सौभार्यं महदाप्नोति लावण्यञ्च ^{१८}द्विजोत्तम ॥९॥

पूर्ववद् गोभ्यो यथेच्छं लवणदानं ^{१९}सङ्कल्पयेत् । ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गो-^{२०}लवणदान-फलप्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो लवणं ^{२१}दास्ये । तदवधि यथेच्छं यथेष्टकालञ्च ^{२२}लवणं दद्यात् ।

तथा (३।२६१।६क) गोभ्यो दानानुवृत्तौ :—

^{२३}तासां घासप्रदानेन ^{२४}महापुण्यमवाप्नुयात् ॥१०॥

1 I. O. 'देकाशनदानं'	13 A omits षट्क
2 I. O. 'गवेकाशनदानं'	14 I. O. भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमाहृत्य, A भोजनाधीपात्ताद्दप्रभागमाहृत्य
3 A 'भोजनाधीपात्तमन्नं'	15 A परगवे
4 A चाया and I. O. चाय for खय	16 I. O. खयो
5 A 'अवायुतं', I. O. 'अवयतं'	17 I. O. द्विजोत्तमः
6 A 'अवयतं' for the bracketed portion	18 I. O. संकल्प
7 I. O. 'अवायुतं', A 'अवायुतं' व	19 A omits it
8 A omits it	20 A 'अवय' for 'अवयतं'
9 I. O. 'अवय'.	21 A दास्येति
10 A 'अवायुतं'	22 A omits it
11 A 'अवायुतं'	23 I. O. omits it
12 I. O. omits the bracketed portion	24 I. O. 'अवयुतं'.

पूर्ववद् गोभ्यो ^१घासदानं सङ्कल्पयेत् । ॐ महापुण्य-^२प्राप्तिकामोऽहं गोभ्यो घासं दास्ये । ततो घासं यथेच्छकालं दद्यात् ।

तथा (३।२६१।११क) गवां दानानुवृत्तौ :—

अश्वधश्च तथा दत्त्वा विरोगस्त्वभिजायते ॥११॥

अश्वधितस्य ^३गो रोगोपशान्तये ^४यथेष्टमश्वधदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ॐ विरोगस्त्व-^५प्राप्तिकामोऽहं ^६[गोभ्य अश्वधं दास्ये] । ^७[ततो गवाहिकदानाशक्तौ यथेच्छकालञ्च अश्वधं दद्यात् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-^८श्रीमद्वल्लालसेन-^९देवविरचिते

श्रीदानसागरे गवाहिकदानावर्तः ।

1 I. O. घासदान	7 A reads the bracketed portion as तथा गवां दानानुवृत्तौ-अश्वधं कावकञ्च अश्वधं दास्ये
2 A 'प्रोति'	8 A सङ्कर
3 A omits गो	9 A omits देव
4 I. O. 'अश्वध'.	
5 I. O. 'अश्वध' for ल	
6 I. O. 'अश्वधं' only for the bracketed portion	

अथ विष्णुदैवतभूमिदानावर्तः । (११)

तल भूमिदानप्रशंसा ।

^१दानवृहस्पतिः—

सुवर्णं रजतं वस्त्रं ^२मणिरत्नं वसूनि च ।

सर्वमेतद्भू-^३वेदानं वसुधां यः प्रयच्छति ॥१॥

तथा :—

यत् किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो लोभ-^४मोहितः ।

तत्सर्वं भूमिदानेन क्षिप्रमेव प्रणश्यति ॥२॥

विप्राय दद्यात् सुशुणान्विताय तपोऽभिजुष्टाय जितेन्द्रियाय ।

यावन्मही तिष्ठति ^५सागरान्ता तावत्तपस्तस्य भवत्युत्तमम् ॥३॥

^६तथा :—

^७[यथाप्यु पतितः] शक तैलचिन्दुर्विसर्पति ।

एवं भूमिकृतं दानं ^८[मध्ये मध्ये] प्ररोहति ॥४॥

शक्यं भद्रासनं कृतं ^९वराश्वा वरवारणाः ।

भूमिदानस्य ^{१०}पुष्पाणि फलं ^{११}स्वर्गः पुरन्दर ॥५॥

आदित्यो वरुणो विष्णु-^{१२}ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।

शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥६॥

सौवर्ण्यं यत्र प्रासादा वसोर्धाराश्च कामदाः ।

गन्धर्वाप्सरसो यत्^{१३} तल ^{१४}गच्छन्ति भूमिदाः ॥७॥

बहुभिर्बुधा दत्ता राजभिः ^{१५}सगरादिभिः ।

- 1 A omits it
- 2 I. O. मणिरत्नवसूनि
- 3 I. O. 'वे' दत्त
- 4 A 'मणिरत्नः'
- 5 I. O. सागराश्वा
- 6 I. O. भवेदुत्तमं
- 7 I. O omits it
- 8 A 'यथापतित' for the b. p.

- 9 A 'मध्ये मध्ये' for the bracketed portion
- 10 A वराश्वावरवारणा
- 11 A पुष्पाणि
- 12 I. O. 'ब्रह्मा', A 'स्वर्ग'
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 I. O. 'गच्छति'
- 15 A 'सगरादिभिः'

भूमिदानावर्तः

३१७

यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥८॥

षडशीतिसहस्राणि ^१योजनानि वसुन्धरा ।

दत्ता स्वल्पापि राजेन्द्र सर्वकामप्रदायिनी ॥९॥

भूमिं यः प्रतिपृच्छति यथे भूमिं प्रयच्छति ।

उभौ तौ पुण्यकर्माणी ^२नियतं स्वर्गगामिनी ॥१०॥

सहस्रमेव धेनूनां शतं ^३वानजुहो समम् ।

^४दशानजुहो-समं यानं दशयानसमो हयः ॥११॥

दशवाजिसमा कन्या भूमिदानन्तु ^५तत्समम् ।

"[भूमिदानात् परं नास्ति विद्या]-दानं' ततोऽधिकम् ॥१२॥

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ।

एतत् ^६प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१३॥

सम्बर्तः :—

सर्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।

^७'हाटकक्षितिगौरीयां' ^८सप्तजन्मानुगं फलम् ॥१४॥

अग्नेर-^९[पत्यं प्रथितं] सुवर्णं ^{१०}भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः ।

तेषामनन्तं ^{११}फलमश्नुवीत यः काश्चनं गाव महिश्च दद्यात् ॥१५॥

वृहस्पतिः :—

आस्फोटयन्ति पितरः ^{१२}प्रवदन्ति पितामहाः ।

भूमिदोऽस्मत्कुले जातः सोऽस्मान् ^{१३}सन्तारयिष्यति ॥१६॥

महाभारते (cf. अनु—६२।२क—६२ख) :—

अति दानानि सर्वाणि पृथिवीदानमुच्यते ।

अचलाह्वयया भूमिर्दोर्गिध^{१४} कामाननुत्तमान् ॥१७॥

1 I. O. योजनानां, A योजनानाति	9 I. O. 'हाटक'
2 I. O. विद्यती	10 I. O. मधु for यत्
3 I. O. वानजुहो	11 A यत्प्रथितं and I. O. पत्यं प्रथितं for the bracketed portion
4 I. O. दशानजुहो, A दशानाजुहो समं	12 A भूवैष्णवी सूर्यसुताश्च, I. O. सूर्यसुताश्च
5 I. O. 'तत्समं'	13 I. O. कुच for यत्
6 A 'ततो' only for the bracketed portion	14 I. O. प्रवदन्ति
7 I. O. 'द्वम्'	15 A सन्तारयिष्यति
8 I. O. प्रयच्छमानो	16 A 'दोर्गिध', I. O. 'दोर्गिधो'

‘दोग्धि वासांसि रत्नानि पशून् ब्रीहियवांस्तथा ।
भूमिदः सर्वभूतेषु शाश्वतोरेषते समाः ॥१८॥
यावद्भूमि-^२[स्थितो वायुस्ता]-वद्भूमि-^३[द एषते] ।
‘न भूमिदानादस्तीह परं किञ्चिद् बुधिप्रिर ॥१९॥
‘अप्यल्पं प्रददुः सर्वे ‘पृथिव्या इति नः श्रुतम् ।
‘[भूमिमेव ददुः] सर्वे ‘ते भूमिं भुजते ‘जनाः ॥२०॥
‘लक्ष्मैर्भोपजीवन्ति नरा इह परस्मिन् च ।
भूमि-^{११}भूति-^{१२}महादेवी दातारं कुरुते प्रियम् ॥२१॥
य एतां ^{१३}दक्षिणां दद्यादक्षय्यां^{१४} पृथिवी-^{१५}पते ।
पुन-^{१६}र्नरत्वं संप्राप्य भवेत् स पृथिवीपतिः ॥२२॥
यथा दानं ^{१७}[तथा भोग इति] धर्मेषु निश्चयः ।
^{१८}[संप्राप्ते वा तनुं जह्याद्]-द्याद्वा पृथिवीमिमाम् ॥२३॥
इत्येतत् ^{१९}क्षत्रवन्धूनां वदन्ति परमाशिरम् ।
पुनरिति ^{२०}[दत्ता पृथिवी] दातारमिति शुश्रुम ॥२४॥
अपि पापसमाचारं ^{२१}ब्रह्मघ्नमपि ^{२२}चानृतम् ।
^{२३}सैव पापं ^{२४}ज्ञावयति ^{२५}[सैव पापात् प्रमोचति] ॥२५॥

1 I. O. दोग्धि	13 I. O. पशूनां
2 I. O. क्षिता वायु ता and A नासुविहता for the bracketed portion	14 A ‘क्षय्यं’
3 A यभूत ह for the bracketed portion	15 I. O. ‘पतेः’
4 I. O. ता before this	16 I. O. ‘नरत्वं’, A ‘नरपटु’
5 I. O. ‘अप्यल्पं’, A ‘अप्यल्पं’	17 I. O. ‘तथाभोगमिति’, A ‘यथाभोग इति’
6 A पृथिवी, I. O. पृथिवी	18 I. O. ‘संप्राप्ते वा तनुं जह्याद्’ and A ‘समाधि दातास्तेजसां’ for the b. p.
7 A भूमिना प्रददुः for the bracketed portion	19 I. O. ‘प्रददुः’ for ‘क्षय्यं’
8 A omits it	20 A दत्ता पृथिवी for the bracketed portion
9 I. O. ‘रिच’	21 I. O. ‘ब्रह्मघ्नमपि’
10 I. O. ‘लक्ष्मैर्भोपजीवन्ति’, A ‘लक्ष्मैर्भोपजीवन्ति’	22 A ‘चानृतम्’
11 A भूति for भूति	23 A ‘सैव पापं’
12 I. O. ‘महादेवी’ and A ‘महादेवी’ for ‘महादेवी’	24 I. O. ‘ज्ञावयति’, A ‘इति वाति’
	25 A ‘सैव पापात् प्रमोचते’ for the bracketed portion

अपि पाप-^१[कृतां राज्ञां प्रतिगृह्णन्ति] साधवः ।
पृथिवी ^२‘नान्यदिच्छन्ति पावनी जननी’^३ यथा ॥२६॥
‘नामास्याः प्रियदत्तेति गुह्यं’ देव्याः ‘सनातनम् ।
दानं वाप्यथवाऽऽदानं नामास्याः प्रथमं ‘प्रियम् ॥२७॥
य एतां विदुषे ^४‘दद्यादक्षय्या पृथिवीपतिः ।
पृथिव्या-^५‘मेतदिष्टं’ स ‘राज्याद् राज्यमितो व्रजेत् ॥२८॥
^६‘पुनरेव ^७‘जनिं प्राप्य ^८‘राजैव स्यात् संशयः ।
^९‘तस्मात् प्राप्यैव वसुधां दद्याद्विप्राय पार्थिवः ॥२९॥
भूमिन्तु दत्त्वा साधुभ्यो विन्दते भूमिमुत्तमाम् ।
^{१०}‘[प्रेत्य चेह] च धर्मात्मा स प्राप्नोति महदयशः ॥३०॥
यस्य विप्रास्तु ^{११}‘शंसन्ति ^{१२}‘साधोभूमिं सदैव हि ।
न तस्य शत्रवो राजन् प्रशासति^{१३} वसुन्धराम् ॥३१॥
ये तु सङ्कीर्ण-^{१४}‘कर्माणो [राजानो रौद्रकर्मणः]^{१५} ।
^{१६}‘तेभ्यः पवित्रमाख्येयं भूमिदानमनुत्तमम् ॥३२॥३३॥
अल्पान्तरमिदं शश्वत् ^{१७}[पुराणा मेनिरे जनाः] ।
यो ^{१८}‘यजेताश्चमेधेन दद्याद्वा ^{१९}‘साधवे महीम् ॥३३॥
सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिमुक्तावसुनि च ।
सर्वमेतन्महाराज^{२०} दधाति वसुधां ददत् ॥३४॥

1 A कृता राज्ञा प्रतिगृह्णन्ति for the bracketed portion	14 I. O. ‘दत्ता तेह’ for the bracketed portion
2 I. O. ‘नान्यदिच्छन्ति’	15 A ‘संशयः’
3 I. O. ‘जननी’	16 A ‘साधोभूमिं’, I. O. ‘साधोभूमि’
4 A ‘नामास्या’	17 A ‘प्रथमम्’
5 I. O. ‘सनातनः’	18 I. O. ‘नरपटु’
6 I. O. ‘प्रियं’	19 A ‘राजानो रौद्रकर्मणः’ for the bracketed portion
7 A ‘दद्यादक्षय्यं’	20 A ‘तेभ्यो’
8 I. O. ‘मेतदिष्टं’	21 A ‘पुराणं’-‘पिना जनना’ for the bracketed portion
9 A ‘यज्जानाद्’	22 A ‘जावताश्चमेधेन’
10 I. O. ‘यज्जानाद्’	23 A ‘साधवे’
11 Both I. O. and A ‘जन्’	24 I. O. ‘महाप्राज्ञ’
12 I. O. ‘राजैव’	
13 A ‘यज्जानाद्’	

‘तपो यज्ञः श्रुतं शीलमलोभः सत्यसन्धता’^१ ।
 गुरुदेवतपूजा च नातिकामन्ति भूमिदम् ॥३५॥
 ‘अर्चुर्निःश्रेयसे’ युक्तास्त्यक्तात्मानो ‘रणे हताः ।
 ब्रह्मलोकस्थिताः सिद्धा नातिकामन्ति भूमिदम् ॥३६॥
 यथा जनित्री ज्ञीरेण ‘स्वपुलं भरते सदा ।
 ‘अनुग्रहाति दातारमेव’ ‘सर्वरन्मही ॥३७॥
 मृत्युर्वै’ किङ्करो ‘दण्डस्तमो बहिः सुदारुणः ।
 घोराश्च वाह्याः पाशा नोपसर्पन्ति भूमिदम् ॥३८॥
 पितृभ्यः^{१०} पितृलोकस्थान् देवल्लोके च देवताः ।
 ११ सन्तर्पयति १२ शान्तात्मा यो ददाति बहुधराम् ॥३९॥

तथा :—

१३ शतमप्सरसश्चैव दिव्यमाल्यविभूषिताः ।
 उपतिष्ठन्ति देवेन्द्र ब्रह्मलोके धराप्रदम्^{१४} ॥४०॥
 नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति भूमिसमो गुरुः ।
 नास्ति सत्यसमो धर्मो नास्ति दानसमो विधिः ॥४१॥

अथ देयभूमि-^{१५}[परिमाणे फलपरिमाण]-परिभाषा ।

नन्दिपुराणे :—

१६ येनैकः पुरुषो १७ जीवेद् भूमिचितेन संयुतः ।
 दत्त्वा तु^{१८} तावतीं भूमिं दशकल्पं वसेद्दिशि ॥४२॥
 अनेन क्रमयोगेण यो दद्याद् यावतीं महीम् ।
 तावत्कालं वसेत् १९ स्वर्गे भूमिदानप्रमाणात् ॥४३॥

1 I. O. ततो	10 I. O. पितृलोकस्था
2 A ‘यथा’	11 Both I. O. and A सन्तर्पयति
3 A अर्चुर्निःश्रेयसे, I. O. अर्चुर्निःश्रेयसे	12 A ब्रह्मलोक
4 I. O. युक्तास्त्यक्तात्मानो, A युक्ता	13 A omits ब्रह्म
5 A रणे	14 A धराप्रद
6 I. O. and A अनुग्रह	15 A परिभाषा, परिभाषा for the bracketed portion
7 I. O. जनि यज्ञाति	16 I. O. वरदः, A पवित्रः
8 A सर्वरन्मही	17 Both I. O. and A जीवे
9 A दण्डः वाह्या	18 I. O. मृ
	19 A स्वर्गे, I. O. स्वर्ग

क्रमयोगेणेति तरुणपुरुष-^१जीवनोचित भूम्युत्पत्तिवृद्धौ कल्प-^२दशकमेव फलवृद्धिः । अपकर्षं तु यथासम्भवं भूमिदानफलापकर्ष इत्यर्थः । परिभाषा चेयमश्रुत-^३कालविशेषनियमाव-^४[च्छेद-स्वर्गफल] अश्रुतपरिमाणावच्छेदे-^५[न भूमिदानं ‘सम्बध्यत’ इति बोद्धव्यम् ।

अथ दानायोग्यभूमिः ।

महाभारते :—

न बोवरा^६ न निर्दग्धा मही दद्यात् कथञ्चन ।

न रमशान-^७[मयीं दद्यात्] च पापनिषेविताम् ॥१॥

अथ दानम् ।

तत्र मनुः :—

[भूमिदः सर्वमाप्नोति ११ राज्यपुलधनादिकम्]^{१२} ॥१॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां भूमिं दद्यात् । ७^{१३} अथामुकसगोत्रायामुक-वेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यममुककामोऽहमेतां त्रियदत्तां भूमिं ददामि । प्रति-प्रदीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा भूमिर्वै^{१४} विष्णुदैवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ७^{१५} अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चन ददामि । प्रतिप्रदीता स्वस्तीत्युक्ता भूमिं^{१६} प्रदक्षिणोक्तुर्यात् । अत्र कामनोत्-^{१७}कर्वे यथेच्छपरिमाणा गुणवती भूमिर्देया । स्वर्गफलकामनायान्तु स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमियत्-पुरुषपोषणयोग्यामित्युक्तावाक्येऽन्त-र्भावनीयम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

१६ भूमिपञ्चवज्राम्भस्तिलसर्पिः-^{११}प्रतिश्रयान् ।

१७ [नैवेदिकं स्वर्गधुर्य] दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥२॥

1 I. O. ‘जीविनीचित’	11 I. O. omits it
2 I. O. ‘दण्ड’	12 Manu (4, 230) reads the
3 I. O. काञ्चनविशेष twice	b.p. as भूमिर्देया भूमिमाप्नोति दीर्घ-
4 I. O. वेदमामुकसगोत्रायामुक for the bracketed portion	नायुष्टिरवदः
5 I. O. तु भूमिदाने संयुत for the bracketed portion	13 A omits वै
6 A सम्बध्यत	14 A दक्षिणं कुर्यात्
7 I. O. omits this	15 A ‘कर्वे’
8 A चवेनां	16 I. O. भूमिपोषणवज्राम्भस्तिलसर्पिः
9 A जिह्वा	17 A प्रतिप्रदान
10 A परिभाषा for the bracketed portion	18 I. O. नैवेदिकस्वर्गधुर्यान् and A नैवेदिकः स्वर्गधुर्यान् for the bracketed portion

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छसंख्य-^१पुरुषपोषणयोग्यामर्चिता^२ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^३सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेताभियत-^४पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । खस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बृहद्वशिष्ठः :—

यत् किञ्चित् कुरुते पापं जन्मप्रवृत्ति मानवः ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥३॥

गवां शतं वृषधैको यत् तिष्ठेद्-^५यन्त्रितः ।

तद्धि गोचर्ममात्रेण प्राहुर्वेदविदो जनाः ॥४॥

तथा :—

दशहस्तेन वंशेन दश वंशान् समन्ततः ।

पञ्च ^६वाप्यधिकं दद्यादेतद् गोचर्म ^७तच्यते ॥५॥

पञ्च ^८वाप्यधिकमित्येकस्मिन् पार्वे ^९पञ्चवंशाधिकं वा । अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चिता-
मुक्तापरिमाण-^{१०}तयस्यान्यतमपरिमाणमिच्छया भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
आजन्मकृतपापक्षयकामोऽहमेतां गोचर्मपरिमाणां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । खस्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

यमः :—

तथा दत्त्वा ^{११}क्षितिं विप्रे ब्रह्मलोके महीयते ।

^{१२}[विप्रे जन्मसंस्कारविद्यासम्पन्ने] । अर्चितायोरुक्ताय ब्राह्मणाय यथेच्छसंख्य-
^{१३}[पुरुष-^{१४}पोषणयोग्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षब्रह्मलोक-
प्राप्तिकामोऽहमियत्]-पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । खस्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

1 A वृषधैको for वृषध

2 A भूमिपि ता for अर्चिता

3 A वीर्यं before सोत्कर्ष

4 I. O. omits एतान् and A
omits दद्यात्

5 I. O. -मन्त्रितः

6 I. O. वाप्यधिकं

7 I. O. वृषधै

8 I. O. वाप्यधिकं

9 A पञ्चवाप्यधिकं

10 A omits नव

11 A क्षिति

12 A जन्मसंस्कारसम्पन्ने for the brac-
keted portion

13 I. O. omits the bracketed
portion

14 A omits वीर्य

^१तथा :—

नगरश्च तथा ^२दत्त्वा ^३[राजा भवति] भूतले ॥६॥

अर्चिताय ^४ब्राह्मणायार्चितं नगरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^५[भूतलराजत्व]-
प्राप्तिकामोऽह-^६मेतन्नगरं ददानि । खस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :—

^७कालकृष्टं महीं दत्त्वा [सबीजां शस्यशालिनीम्] ^८ ।

^९[यावन्ति शस्यबीजानि तावत्] स्वर्गे महीयते ॥७॥

^{१०}[सबीजामुप्तबीजां शस्य]-शालिनीं निष्पन्नशस्य-^{११}[युक्ताम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय
कालकृष्टामेकदेशोसबीजामेकदेशनिष्पन्न-^{१२}शस्ययुक्तामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । बृहस्पत्युक्त-कालकृष्टमहीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१३}कालकृष्टामुप्तबीजां
शस्यशालिनीं प्रियदत्तां महीं ददानि । खस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

अपि गोचर्ममात्रेण ^{१४}शस्ययुक्तेन मानवः ।

धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥८॥

दशहस्तेन ^{१५}दण्डेन त्रिंशद्दण्डाः ^{१६}निवर्तनम् ।

तान्येव दश गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः ॥९॥

स धौतपापत्वादिवर्षोक्तकलेन सम्बध्यत इति बोद्धव्यम् । उभयतो हस्तशतत्रयात्मकस्य
निवर्तनस्य तान्येव ^{१७}दशोक्तिकेण एकपारश्वेन ^{१८}हस्तशतत्रयमपरेण च ^{१९}हस्तसहस्रत्रयात्मकस्य

1 A omits it

2 A दत्त्वा

3 I. O. राजने चैव for the brac-
keted portion

4 A ब्राह्मणाय तं, I. O. ब्राह्मणाय-
र्चिताय

5 A भूतलराज, I. O. सोत्कर्ष-
लोक for the b. p.

6 A -मेतं नगरं

7 I. O. वृषधै

8 I. O. सबीजसख्यार्चिनी for the
bracketed portion

9 I. O. वागन् सूर्यकला बीजाकारावत्
for the bracketed portion

10 I. O. सबीजामुप्तबीजां for the
bracketed portion

11 A omits the bracketed por-
tion

12 I. O. नि for निष्पन्न

13 I. O. वाप्यधिकं

14 I. O. वृषधै

15 A दण्डेन

16 A त्रिंशद्दण्ड

17 A दशोक्तिकेण

18 A हस्तशतत्रयेन

19 A हस्तसहस्रत्रयात्मकस्य

गोचर्मपरिमाणमुन्नेयम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तपरिमाणमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गृहस्थयुक्त-गोचर्मपरिमाण-भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहं गोचर्म-
परिमितां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१तथा :—

यस्तु दद्यान्मही राजन् ^२ब्राह्मणायाहितामये ।

स याति परमं स्थानं ^३गृह्णान् न संशयः ॥१०॥

अर्चितायामिहोत्रिणे ब्राह्मणायाचितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
परमस्थानप्राप्तिकामोऽहं गोचर्मपरिमितां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा :—

इक्षुभिः ^४सन्ततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।

^५यो ददाति सुरश्रेष्ठ पुनरावर्तते न सः ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ^६[इक्षुसन्ततामेकदेशीय]-यवगोधूमशस्यामर्चितां भूमिम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^७[अपुनरावृत्तिप्राप्तिकामोऽहमिक्षुसन्ततां यवगोधूम-
शालिनीं प्रियदत्तां] भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^८[अतः फलबाहुल्याद्गु-
भूमिदानम् ।

तथा :—

श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने ।

गृहस्थाय दरिद्राय सर्वभूतहिताय च ॥१२॥

इदंशाय शुभा शुद्धा दत्ता स्वल्पापि वासव ।

कुलानां तारयेद्दीर सप्त सप्त च सप्त च ॥१३॥

1 A omits it

2 Both I. O. and A ब्राह्मणाय
द्विताये

3 A यथावत्

4 I. O. omits it

5 A सन्तत

6 I. O. again यो ददाति सुरश्रेष्ठ
यवगोधूमशालिनीं just before
this

7 A नराः for न सः

8 I. O. इक्षु सन्ततामिका and A
इक्षुसन्ततामिकाद्विभक्त for the
bracketed portion

9 A' अथाचितां

10 A' असुककामोऽहमेतां for the
bracketed portion

11 A omits the bracketed por-
tion

शुभा शुभशस्वीतपत्तियोग्या शुद्धा ^१न्यायोपात्ता । श्रोत्रियाय जन्मसंस्कार-
विधासम्पन्नाय, कुलीनाय सत्कुलजाय, विनीताय ^२नम्राय, तपस्विने तपोनिष्ठाय, गृहस्थाय
कुटुम्बिने, सर्वभूतहिताय कल्याणमायाय, दरिद्राय ब्राह्मणायोक्तरूपमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । एकविंशतिसंख्यक-^३कुलतारणप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां भूमिं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

वसुन्धराय यो दद्याद्विजाय विदुषाभने ।

दातारं ह्यनुगच्छन्ति सर्वे कामाभिवाञ्छिताः ॥१४॥

अर्चिताय विद्यावते ब्राह्मणायाचितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
असुककामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अस्य दानस्य
मार्गकामिकत्वात् ^४कामनोत्कर्षाद्देयोत्कर्षः ।

^५तथा (अनु—६२।१७) :—

भूमिं तु दत्त्वा साधुभ्यो विन्दते ^६भूमिमुत्तमाम् ।

प्रेत्य चेह च धर्मात्मा स प्राप्नोति महद् यशः ॥१५॥

साधुभ्यः सत्वरितेभ्यः । अर्चितेभ्यो ^७[यथाशक्ति बहुभ्यो] ब्राह्मणेभ्यो-^८ऽर्चितां
भूमिं दद्यात् । ^९ॐ अथामुकामुकसंगोलेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशस्त्राभ्यामिभ्योऽमुका-
मुक-^{१०}देवशर्मभ्यो शुभमभ्यं महाभारतोक्त-साधुसंप्रदानक-भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेता-
मियत्पुरुषवपुषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६२।६९) :—

मही स्फीतां ददद् राजन् सर्वकामगुणान्विताम् ।

राजाधिराजो भवति तद्धि दानमनुत्तमम् ॥१६॥

स्फीतां निष्पन्न-^{११}शस्यशालिनीम् । सर्वकामगुणान्वितां^{१२} यावद्भूमिगुणसहिताम् । अर्चिताय

1 I. O. न्यायोपात्ता

2 I. O. नम्राय

3 I. O. संख्यक

4 A' अथाचितां

5 A omits it

6 A वाञ्छितां for भूमि .

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A बहुभ्यो after this

9 A omits it

10 A' omits देव

11 I. O. omits शस्य

12 A' वपुषि

ब्राह्मणार्चिता-^१मुक्तस्य भूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । राजाधिराजत्^२ ।
प्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां ^४महीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६२।६७) :—

पुण्यां गृहुरसां भूमिं ^५मो ददाति ^६पुरन्दर ।

^७[न तस्य लोकाः] कीयन्ते भूमिदानगुणार्जिताः ॥१७॥

पुण्यां गङ्गातीरादिपुण्यदेश-^८सम्भवां गृहुरसाम् ^९अनूषराम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय
यथोक्तस्यार्चितां भूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अक्षयलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां
प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६६।२७ख-२८ख) :—

शीतवातातपसहां गृहभूमिं सुसंस्कृताम्^{१०} ।

प्रदाय ^{११}सुरलोकस्थः पुण्यान्ते न विचाल्यते^{१२} ।

मुदितो वसति स्वर्गे शक्रेण सह पार्थिव ॥१८॥

गृहभूमिं गृहावच्छिन्नां भूमिम् । प्रथमं गृहं ^{१३}सुसमृद्धं सुदृढं निर्माय ^{१४}[तन्मध्यभूमिं
सुपलिप्तां] मनोरमाम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१५}[महा-
भारतोक्तगृहभूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां गृहभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (Cf. अनु—६६।३१ख) :—

क्षेत्रभूमिं ददद्विप्रे पुलं प्रियमवाप्नुते ॥१९॥

क्षेत्रभूमिं धान्याद्युत्पत्तिभूमिम् । अर्चिताय ब्राह्मणार्चितां क्षेत्रभूमिम्
^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।] पुलसहितश्रीप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां ^{१६}क्षेत्र-
भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. वक्ष्यते for क्त

2 A omits क

3 I. O. भूमिं

4 A वा

5 A च पूर्वभि

6 A तस्य लोका न for the bracketed portion

7 I. O. स्वस्तिनी

8 A अक्षयणी, I. O. अक्षयणी

9 A स्वस्तिनी

10 I. O. सुसमृद्धम्, A सुसमृद्धम्

11 I. O. विचार्यते

12 I. O. सुखम्

13 I. O. reads the bracketed portion as 'तन्मध्यभूमिं' उपलिप्तां and A as 'तन्मध्यभूमिर्मुपलिप्ता'

14 A omits the bracketed portion

15 A यक्षभूमिं, I. O. भूमिं

तथा (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेत्राणां वसतीनाम्^१ भारत ।

दातारः प्रार्थितानाम्^२ पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२०॥

निवेशनानां वास्तुभुवां^३ क्षेत्राणां शस्योत्पत्तिभुवाम्^४ । देयबहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणार्चितां वास्तुभूमिम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामो-
ऽहमेतां प्रियदत्तां निवेशनभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । क्षेत्रदाने^५त्वे-
तामियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां ^६क्षेत्रभूमिमिति ^७दानवाक्ये विशेषः ।

वराहपुराणे (२०।७।२६) यम-^८पुरकथनानुवर्त्ता :—

तिलान् गावश्च हिरण्यञ्च पृथिवीञ्चापि शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति ^९[न गच्छन्ति] न संशयः ॥२१॥

^{१०}शाश्वतीमनिरोधभोगाम् । ब्राह्मणेभ्य इति^{११} बहुवचनं दातृबहु^{१२}त्वापेक्षया । अर्चिताय
ब्राह्मणार्चितां भूमिं ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमपुरा^{१३}प्राप्तिकामोऽहमेतां
प्रियदत्तां ^{१४}पृथिवीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (२०।३।३०-३१ क) ^{१५}चित्तशुप्तवाक्ये :—

चित्तिप्रदो द्विजातिभ्यो ह्ययं ^{१६}[याति^{१७} ति]-विष्टपम् ।

तलैव^{१८}[तिष्ठते धीरो] ब्रह्मलोके ^{१९}सहानुगः ।

विविधैः कामभोगैश्च^{२०} सेव्यमानो नरोत्तमः ॥२२॥

यथेच्छसंख्यान् ^{२१}ब्राह्मणानभ्यर्च्य तेभ्यो यथेच्छं बहु^{२२}परिमाणमर्चितां भूमिम् ^३अथादि

1 I. O. वसतीनाम्

2 A प्रार्थितानाम्

3 A वास्तुभुवां

4 I. O. वक्ष्यते for वसती

5 A क्षेत्रदानम्

6 A omits क्षेत्र

7 A वास्तुविष्टपः

8 I. O. उपपत्ति for उप

9 A क्षेत्रं वापि for the bracketed portion

10 I. O. वास्तुभुवां विष्टपभोग्यां

11 A omits it

12 A omits बहु

13 Both I. O. and A. यमपुराणे

14 I. O. भूमिं

15 I. O. विष्टपभोग्यां

16 I. O. वापि for the bracketed portion

17 Varāha P. वापि

18 A तिष्ठतां धीरो and Varāha P. तिष्ठताहोरो for the bracketed portion

19 I. O. सहानुगः

20 I. O. and Varāha P. उप

21 I. O. यथेच्छं only

22 A omits बहु

23 A omits अथादि

अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विविधकामभोगान्वित-^१सहानुगमकालोक्तवासप्राप्ति-
कामोऽहमेतां प्रियदत्ता भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु चेतं प्रयच्छेत् निष्पन्नफलधरः ।

स ^२तत्तेन पुमान् ^३भुक्त्वा प्राजापत्यं समश्नुते ॥२३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय 'पकशस्वशास्त्रिणी' चेतभूमिमर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-चेतभूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतामियत्पुरुषपोषणयोग्यां निष्पन्न-
फलवतीं प्रियदत्तां चेतभूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यस्तु भूमिं प्रयच्छेत् ब्राह्मणाय महात्मने ।

सर्वलोकेषु ^४[स भुक्त्वा] निमानेन भुवर्चसा ॥२४॥

महात्मने अत्यन्तशान्तायेत्यर्थः ।

^५नहुन्यद्दसहस्राणि चरते कामरूपवान् ।

यदि मानुष्यमायाति नरः ^६कालविपर्ययात् ।

तत्त कामदुषा तस्य मही भवति सर्वतः ॥२५॥

अर्चितायोक्तस्याय ^७ब्राह्मणाय यथेच्छ-^८परिमाणमर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-^९महात्म-ब्राह्मणसम्प्रदानक-भूमिदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतामियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे महेश्वर-^{१०}पुरकथनानुवृत्तौ :—

गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये च ^{११}स्वर्णप्रदातारस्तथा सर्वप्रियंवदाः ॥२६॥

1 A' जहादुमः, I. O. यथादुमादुम-
चित्रकाम

2 A for तत्

3 A' भुक्त्वा, I. O. भुक्त्वा

4 I. O. पकशस्वशास्त्रिणी, A' वहुभ-
वादिनी

5 A for the bracketed por-
tion

6 A' वहुभ-

7 I. O. वाज-

8 I. O. ब्राह्मण

9 I. O. परिमाण-

10 A omits वहाज

11 I. O. omits इ

12 I. O. स्वर्णप्रदातारस्तथा, A' सुवर्ण-
दातारः तथा

ते तत्त गत्वा हृष्टाश्च निवसन्ति यथासुखम् ।

कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश ॥२७॥

विचरित्वा पुरवरं पुनः प्राप्स्य महीतलम्^१ ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णेषु सुखे च परमैर्युताः ॥२८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां भूमिम् ^२ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवपुराणोक्त-
भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
अतः फलवाहुल्याद्भूमिरपि बहुत्वपत्ति-^३देया ।

^४कर्मपुराणे (२२६।१३) :—

इच्छुभिः सन्ततां भूमिं ^५यवगोधूमशालिनीम् ।

ददाति वेदविदुषे यः स भूयो न जायते ॥२९॥

अर्चिताय ^६वेदविदुषे ब्राह्मणायोक्तपामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । अपुनर्जन्मकामोऽह-^७मेतामिच्छुसन्ततां ^८यवगोधूमशालिनीं प्रियदत्तां भूमिं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

भूमिदानेन शुद्धेन लभते शान्तिकं ^९फलम् ॥३०॥

शुद्धेन ^{१०}न्यायार्जितेन शान्तिकं दृष्ट-^{११}दिश्यान्तरीक्षसौमोत्पातप्रसन्नमम् । अतो-^{१२}ऽदृष्टोत्-
पातदोषप्रशमनार्थमपि भूमिदेया । अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१३}यथेष्ट-^{१४}परिमाणमर्चितां भूमिम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१५}दृष्टार्थकोत्पातदोषप्रशमनकामोऽहमेतां प्रियदत्तां भूमिं
ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

यस्तु गोचर्ममालन्तु प्रयच्छति वसुधराम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३१॥

1 I. O. यहीतल

2 A reads ददामि and omits ॐ

3 A' वहा

4 A omits it

5 A वहा for यव

6 A वेदविदुषे

7 I. O. मेतामिच्छुसन्ततां, A' मेता-

विमुक्तताय

8 A' वव for यव

9 A वर

10 A न्यायार्जितदामि

11 I. O. हीवा, A' देव-

12 Both I. O. and A omit
the avagraha

13 I. O. यथेष्ट-

14 A परिमाणभूमिं

15 A दृष्टार्थोत्पात-

गवां शतं वृषश्चैको यत्र तिष्ठत्ययन्तितः ।

¹[तां वै गोचर्ममासन्तु] मजुराह प्रजापतिः ॥३२॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्त-²[लक्षणागोचर्म]³-परिमितां भूमिम् ⁴अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । सर्वपाप-⁵[विमुक्तिपूर्वक]-विष्णुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां ⁶गोचर्मपरिमितां
प्रियदत्तां भूमिं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अतः फलबाहुल्याद्-⁷त्यन्तोत्कृष्ट-
भूमिदानम् ।

तथा :—

रजोपकीर्णां वज्रभां यो ददाति द्विजातिषु ।

स ⁸[मुक्तः सर्वकलुषै] इन्द्रलोके महीयते ॥३३॥

रजोपकीर्णां ⁹विप्रकीर्णमुक्त्वादिरजाम् । अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितां
विप्रकीर्ण-¹⁰मुक्त्वादिरजाम् भूमिम् ¹¹अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपापक्षयपूर्वकसोत्कर्ष-
इन्द्रलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां रजोपकीर्णां प्रियदत्तां भूमिं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

¹²[पकान् ¹³ददति केदारान् ¹⁴सफलाखैव पादपान् ।]

पष्टिकोटिसहस्राणि अर्जुनाश्च वै ¹⁵तयम् ।

कीदन्ति ¹⁶रवेतभुवने एतदुक्तं ¹⁷द्विजोत्तमाः ॥३४॥

¹⁸[पकान् केदारान् पकशस्यशालीनि¹⁹ चेत्याणि] अर्चिताय ब्राह्मणायो-²⁰[कुरुपाः केदार-
भूमीरर्चिताः] ²¹अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पककेदारदान²²-फल-
प्राप्तिकामोऽह-²³[मेतान् पक]-केदारान् दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A लक्षणागोचर्म वै for the bracketed portion
- 2 A गोचर्ममासन्तु for the bracketed portion
- 3 I. O. लक्षणागोचर्म for the bracketed portion
- 4 I. O. omits it
- 5 A omits ए
- 6 A लक्षणागोचर्म for the bracketed portion
- 7 A विप्रकीर्णं
- 8 A लक्षणादिरजाम्
- 9 A omits the bracketed portion

- 10 I. O. ददाति
- 11 I. O. वज्रभां चैव
- 12 I. O. दत्तं
- 13 I. O. चेत्यादि
- 14 I. O. द्विजोत्तम
- 15 A यथापि only for the bracketed portion
- 16 I. O. अर्चितां for अर्चितां
- 17 A लक्षणागोचर्म केदारभूमिर्चितां for the bracketed portion
- 18 A दत्तं twice
- 19 A मेतां पक्षद्वयं for the bracketed portion

नन्दिपुराणे :—

दत्त्वा भूमिन्तु पुरुषः ¹साध्यां शस्यदायिनीम् ।

²सुसेवां रम्यसंस्थानां ³फलवृक्षमनोरमाम् ॥३५॥

साध्यां विश्रामोचितस्थानसहितां सुसेवां सुगमां ⁴रम्यसंस्थानां ⁵फलवृक्षमनोरमां फल-
वृक्षादिदृष्टारोभिताम् ।

⁶अनूपरामनाबाधो पाते बहुगुणान्विते ।

अप्येकपुरुषाधारो दत्त्वा भूमिं ⁷महामुने ॥३६॥

अनाबाधामाक्षेपरहिताम् एकपुरुषाधारो ⁸धृम् धारण इत्यस्य धातोर्नेकार्थत्वात् धारणं
पोषणम् अतः ⁹एकस्य पुरुषस्य ¹⁰पोषिकामित्यर्थः ।

दशकल्पानि वसति स्वर्गे विगतपातकः ॥३७॥

अर्चिताय विद्यातपः ¹¹सदाचारादिबहुगुणशालिने ब्राह्मणाय यथोक्तरूपां यथेच्छपरिमाणा-
मर्चितां ¹²भूमिम् ¹³अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पापक्षयपूर्वकल्पदशकावच्छिन्न¹⁴-
स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां फलवृक्षमनोरमां प्रियदत्तां भूमिं दद्यानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा :—

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं यवगोधूम-¹⁵शालिनीम् ।

गोष्ठवाहनसंपूर्णां ¹⁶बहुवीर्यसमन्विताम् ॥३८॥

गोष्ठं गोप्रचारभूमिः । वाहनसंपूर्णां ¹⁷[गो-¹⁸शकटाश्वयानानामन्यतमयथेच्छसंख्य-
वाहनसहिताम् ।

निधिमर्मा ददद्भूमिं सर्वरजपरिच्छिन्नाम् ।]

- 1 I. O. साध्या
- 2 A स्वसेवा
- 3 I. O. लक्षणागोचर्म, A' लक्षणागो-
चर्म
- 4 A सुसेवा
- 5 I. O. वज्रभां चैव
- 6 A अनूपराम
- 7 I. O. महामुने
- 8 A दत्तधारण
- 9 A एकपुरुषस्य
- 10 A पोषिकामित्यर्थः
- 11 I. O. सदाचारादिबहुगुण-
- 12 A परिमाणां
- 13 A लक्षणागोचर्म
- 14 A लक्षणागोचर्म
- 15 I. O. वाहुवीर्यसमन्वितां
- 16 I. O. omits the bracketed portion
- 17 A शकटाश्वयानानाम-

¹[सर्वरजपरिच्छदां विकीर्णप्रसिद्धरजाम् ।]

²लोके महीवसे सद्यो यो ददाति वसुध्वराम् ॥३६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायोक्त्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्त-निधिगर्भ-³भूमिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताम् इक्षुसन्ततां⁴ ⁵यवगोधूमशालिनीं
गोष्ठवाहनसंयुतां ⁶निधिगर्भां सर्वरजपरिच्छदां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः—

इलकृष्टं महीं दत्त्वा सोदकां सुफलान्विताम् ।

सोदकस्यापि शवर्षं प्राप्नोति परमं पदम् ॥४०॥

⁷सोदकां जलाशयसहितां ⁸सुफलान्वितां शोभनफलवद्भूतं⁹ सहिताम् । अर्चिताय
ब्राह्मणाय उक्त्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । परमपदप्राप्तिकामोऽह-
मेतां सुफलान्वितां सोदकां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

¹⁰आदित्या इव दीप्यन्ते तेजसा दिवि मानवाः ।

ये प्रयच्छन्ति वसुधां ¹¹ब्राह्मणायहितामये ॥४१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायामिहोत्तिथौ ¹²यद्येष्टसंख्यपुरुषपौषणयोग्यामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आदित्यसमतेजस्वित्वसहितस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतामियत्¹³—पुरुषपौष-
णयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

इक्षुभिः ¹⁴सन्ततां भूमिं यवगोधूम-¹⁵शाद्वलात् ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यो नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥४२॥

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. विष्णुधर्मैः 'धर्मैः' विरजः
उक्तः कर्ता before this

3 I. O. सू for भूमि

4 I. O. 'अन्तताय'

5 A भूमिं यवगोधूमसंयुतां

6 I. O. निधिगर्भं

7 I. O. 'उदकं'

8 I. O. 'सोदकं'

9 I. O. सुफलं

10 A उक्त for मन्तमुक्ता

11 A आदित्य

12 Both I. O. and A ब्राह्मणाय
हितामये

13 I. O. यद्येष्टं

14 I. O. omits एताम्, A omits

इक्षु

15 A अन्ततां

16 A 'शाद्वलां'

दातृबहुत्वापेक्षया सम्प्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां यवगोधूम-¹शाद्वलां
भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमानुपसर्पणकामोऽहमेतामिक्षुसन्ततां यव-
गोधूमशाद्वला-²मियतीं प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णादानं गोदानं ³पृथिवीदानमेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यद्येच्छपरिमाणामर्चितां⁴ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सर्वपापक्षयकामोऽहमियतीं प्रियदत्तां पृथिवीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

⁵विष्णुधर्मोत्तरे :—

गृहभूमिं नरो दत्त्वा वसूनां ⁶लोकमश्नुते ॥१॥

अर्चिताय ⁷[ब्राह्मणायार्चितां गृहकरणयोग्यां] भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽह-⁸मेतां प्रियदत्तां गृहभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।६ख) :—

शाकभूमिं नरो दत्त्वा लोक-⁹आजिरसं लभेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ¹⁰[शाकोत्पत्ति-¹¹योग्यामर्चितां भूमिम्] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । ¹²आजिरसलोकप्राप्तिकामोऽह-¹³मेतां प्रियदत्तां शाकभूमिं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०५।७क) :—

आरामभूमिं दत्त्वा तु मातुं ¹⁴लोकमश्नुते ।

1 A 'सहितां'

2 I. O. 'मियतीं'

3 A वसुधादानमेव

4 A रिमानमर्चितां

5 A कर्ता before this

6 I. O. 'लोकमायु' वात्

7 A ब्राह्मणार्चितां यवगोधूमसहितां
for the bracketed portion

8 A omits एतां

9 A 'आजिरसं'

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. 'मर्चितां'

12 I. O. 'आजिरसं'

13 I. O. omits एतां

14 I. O. 'लोकमायु' वात्

आरामो ग्रामसमीपस्थः^१ [महावीर्यतद्वचनम्] । अर्चिताय ब्राह्मणाय आरामारोपण-
योग्यां ग्रामसमीपभूमिमर्चिताम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । मातृलोकप्राप्ति-
कामोऽहं प्रियदत्तामारामभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०।५।७४) :—

जलाशयार्थं यो दद्याद्द्वारुणं^३ लोकमश्नुते ॥३॥

^४[भूमिमिति विशेषः] । अर्चिताय ब्राह्मणाय जलाशयकरणयोग्यां भूमिमर्चिताम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । बाह्यलोकप्राप्तिकामोऽहं जलाशयार्थं प्रियदत्तां
भूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३०।५।७५) :—

दत्त्वा 'च देवदेवमार्थं' तस्य देवस्य सोऽश्नुते ।

यस्तत्र विद्यते नित्यं लोकं द्विजवरा ध्रुवम् ॥४॥

भूमिमिति शेषः^५ । द्विजवरा इति सम्बोधनम् । यो देवस्तत्र कृते वेश्मनि
स्थास्यति, तस्य देवस्य लोकं 'नित्यम्'-[नवच्छिन्नकालं तद्देशमार्थं] भूमेर्दत्ता प्राप्नोतीति
सम्बन्धः । अर्चिताय देवदेवमकरणयोग्याय भूम्यर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां भूमिम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुक-]लोकप्राप्तिकामोऽहममुक-देवदेवमार्थं प्रियदत्तां भूमिं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^६[तथा (३।३०।५।७६) :—

उद्यानभूमिं दत्त्वा तु गन्धर्वैः सह मोदते ॥५॥

उद्यानं नानाजातीयतद्वचनम्^७ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चिताः^८ मुद्यानारोपणोचितां भूमिम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षगन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामुद्यानभूमिं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

1 A 'महावीर्यतद्वचनं' and I. O. 'समीपतद्वचनं' for the bracketed portion

2 I. O. and V. D. 'लोकप्राप्त्या' वा

3 A 'भूमिमर्चिता' विशेषः for the bracketed portion

4 A 'तद्देशः'

5 A 'विशेषः'

6 A 'नित्यम्'

7 A omits the bracketed portion

8 A omits 'अमुक'

9 A reads the bracketed portion just before 'तथा :—दत्त्वा'

10 I. O. omits 'उद्यानारोपणोचितां'

तथा (३।३०।५।७७) :—

रत्नाकरभुवं^१ दत्त्वा शक्रलोके महीयते ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां^२ रत्नोत्पत्तियोग्यां^३ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सोत्कर्षशक्रलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां रत्नाकरभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३०।५।७८) :—

दत्त्वा कनकभूमिन्तु वह्निलोके महीयते ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां^४ सुवर्णोत्पत्तियोग्यां^५ भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सोत्कर्षवह्निलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां कनकभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३०।५।७९-११६) :—

अन्येषामाकरभुवं^६ लोहानां यः प्रयच्छति ।

तस्यापि गतिरुद्दिष्टा^७ लोके हीताशने द्विजाः^८ ॥८॥

द्विजा इति सम्बोधनम् । अन्येषां रजतादीनामष्टानां^९ लोहानाम् । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितां^{१०} रत्नोत्पत्तिभूमिम्^{११} ॐ^{१२} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । हीताशनलोक-
प्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां रजताकरभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^{१३}एवमपि च
ताम्रादिलोह-^{१४}वत्काकरभुवामिच्छया^{१५} दाने दानवाक्ये अमुक-^{१६}लोहाकरभुवमिति ^{१७}विशेषः ।
उत्कृष्टोत्कृष्टलोहाकरभूमिदाने^{१८} वह्निलोक-^{१९}[वासकालभूयस्त्वमुन्नेयम्] ।

तथा (३।३०।५।११७) :—

^{२०}वात्साकरभुवं दत्त्वा नाकपृष्ठे^{२१} महीयते ॥९॥

1 A दत्त्वा

2 A omits 'अर्चितां'

3 I. O. 'रत्नोत्पत्ति', A 'रत्नोत्पत्ति'

4 A 'सुवर्णोत्पत्तियोग्यां', I. O. 'सुवर्णोत्पत्ति'

5 I. O. 'सुवर्णोत्पत्तिभूमिं'

6 A 'नाकाकरभुवं', I. O. 'नाकाकरभुवं'

7 A 'गतिरुद्दिष्टा'

8 A omits it

9 I. O. omits 'अष्टानां'

10 A omits 'अर्चितां'

11 A 'रत्नोत्पत्तिभूमिं'

12 A omits it

13 A एवम्

14 A omits 'वत्का'

15 A दान

16 A 'लोहाकरः'

17 A 'विशेषः'

18 A 'दान'

19 I. O. 'वाक्ये वाक्यसम्बन्धं' for the bracketed portion

20 V. D. 'वात्साकरः'

21 V. D. 'लोके'

धातवो 'गैरिकादयः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां 'वातुतपतिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्क्यनालोकप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियदत्तां 'धात्वाकरभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१२) :—

'मज्जनाकरभूमिन्तु यः प्रयच्छति वै द्विजाः ।

पितृभिर्यमलोकस्थः 'पूज्यते स' नरोत्तमः ॥१०॥

द्विजा इति सम्बोधनम् । मज्जनं 'रसाजनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामज्जनोत्पत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ताज्जनाकरभूमिदान-^१कलप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्ता-^२मज्जनाकरभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१३क) :—

लवणाकरभूमिष सोमलोके महीयते ॥११॥

यः प्रयच्छतीति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां लवणोत्पत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्क्यसोमलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां लवणाकरभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१३ख-१४क) :—

^{१०}शिम्विशस्यप्ररोहान्तु भुवं दत्त्वा नरोत्तमः ।

साध्वानां लोकमाप्नोति नास कार्या विचारणा ॥१२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शिम्विशस्योत्पत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । साध्यलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां शिम्विशस्यप्ररोहभुवं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१४ख) :—

^{११}इन्धनाकरभूमिन्तु ^{१२}[वहिलोके महीयते ॥१३॥]

दत्तेति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चिताम् इन्धनोत्पत्तिभूमिम् ^{१३}ॐ अयादि

- 1 I. O. गैरिकादयः
- 2 A वातुतपतिं भूमि, I. O. वातुत-पत्तिभुवं
- 3 I. O. omits एतां
- 4 A धात्वावेवभुवं
- 5 I. O. मज्जनाकरभूमिन्तु
- 6 I. O. and V. D. दृश्यतेऽस्वी for the bracketed portion

- 7 I. O. रसाजनादि
- 8 A omits यय
- 9 A omits मज्जनाकर
- 10 A शिम्विशस्यप्ररोहान्तु
- 11 A ऐश्वर्याकरभूमिन्तु
- 12 V. D. omits the b. p.
- 13 A omits it

तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्क्यवहिल-^१लोकप्राप्तिकामोऽह-^२मेतां प्रियदत्तामिन्धनाकरभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१४ख) :—

^३मौषधाकरभूमिन्तु 'वासत्यैः '[सह मोदते] ॥१४॥

दत्तेति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामाषभोत्पत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्क्य-^४नासत्यलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामौषधाकरभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१४क) :—

^५शूकधान्यभुवं दत्त्वा वदलोके महीयते ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां ययादि-^६शूकधान्योत्पत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्क्यवदलोलोकप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तां ^७शूकधान्यभुवं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३.०५।१५ख-१७क) :—

इक्षुभूमिं करो दत्त्वा ब्राह्मणभूमिषवापि वा ।

सोमलोकमवाप्नोति सर्वकामांश्च विन्दति ॥१६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामिक्षुतपत्तिभूमिम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तेक्षुभूमिदानकलप्राप्तिकामोऽहं प्रियदत्तामिक्षुभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ब्राह्मणभूमिदान इक्षुपदस्थाने ब्राह्मणपदनिवेशो वाक्ये^{१०} विशेषः ।

तथा (३।३.०५।१५ख-१६क) :—

केदारभूमिं धर्मज्ञ ^{११}[धर्मतो यः प्रयच्छति] ।

^{१२}[स महत्पुण्यमाप्नोति ब्रह्मलोकञ्च गच्छति ॥१७॥]

धर्मज्ञ इति सम्बोधनम् । केदारभूमिं क्षेप्तं धर्मतो ^{१३}यथाविधीत्यर्थः । अर्चिताय

1 A ०-यय	9 A यय०
2 I. O. omits एतां	10 A वाक्य०
3 I. O. मज्जनाकरभूमिन्तु, V. D. omits it	11 I. O. and V. D. नः दृश्यते for the bracketed portion
4 A वापि	12 A omits the bracketed portion
5 V. D. दृश्यतेऽस्वी for the b. p.	13 A यथाविधिना ददातीत्यर्थः
6 A नाक for नासत्य	
7 A यय०	
8 A ०-यय०, I. O. ०-यय०	

ब्राह्मणार्चितां केदारभूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महापुण्यप्राप्ति-^१[पूर्वक-
ब्रह्मलोकगमन]-कामोऽहं प्रियदत्तां केदारभूमिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^२[तथा (३।३०-३।३२-३३क) :—

^३पक्षरास्त्रा वसुमती योऽस्तद्वृत्त्यं प्रयच्छति ।

कामगेन विमानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥१८॥

अस्तद्वृत्त्यं वसुमतीनाम् । भूमि-^४मुक्तरूपामर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । कामगविमानारोहणपूर्वक-ब्रह्मलोकगमनकामोऽहमेतं ^५पक्षरास्यामलद्वृत्तां प्रियदत्तां
वसुमतीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३०-३।३२-३३क) :—

भूमिं कीत्वा^६ तु ^७[यो दद्याद् ब्राह्मणाय मनस्विने] ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽतिशुदारुणः ॥१९॥

अतिशुदारुण इत्यत्रापिशब्दोऽध्याहार्यः । तेन शुदारुणोऽपि ^८स्वर्गं प्राप्नोतीत्यर्थः ।
अर्चिताय मनस्विने ब्राह्मणाय ^९संकवेणोत्पादितामर्चितां भूमिम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्वर्गलोक-^{१०}प्राप्तिकामोऽहमियत्पुरुषपोषणयोग्यां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-^{११}शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे भूमिदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. omits the bracketed
portion

3 Corrected from V. D. A'
पक्षरा

4 A सप्तपदा after ब्राह्मणाय, just
below.

5 A पक्ष

6 A कृत्वा

7 I. O. and V. D. वा तुभ्यं दे-
ब्राह्मणाय for the bracketed
portion

8 I. O. सन

9 A' वसुमती for संकवेणो

10 A omits लोक

11 A शङ्कर

अथ प्रजापतिदेवतासनदानावर्तः । (१२)

स्कन्दपुराणे :—

आसनं यः प्रयच्छेच्च^१ सपीठं ब्राह्मणाय वै ।

स ^२राज्यस्थानमाप्नोति ^३[स्वर्गमाप्नोति विजयः] ॥१॥

^४राज्यस्थानं ^५पृथिवीम् आसनं ^६स्रष्टादि सपीठं ^७पादपीठसहितम् । अल यज-
मानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय सपीठमासनमर्चितं^८ दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुक-^९वेदा-
मुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक-^{१०}देवशर्मणे तुभ्यं स्कन्दपुराणोक्तासनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सपीठ-
मासनमर्चितं^{११} ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा आसनमिदं प्रजापति-
देवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ^{१२}तत् ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काशनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा आसनं स्पृशेत् ।

आदित्यपुराणे :—

^{१३}युसन्धि चित्ताभरणोपशोभितं यस्त्वासनं वेदविदे प्रदद्यात् ।

ग्रामाधिपत्यं लभते ^{१४}समग्रं कुलं महत्त्वञ्च लभेत समग्रम् ॥२॥

^{१५}युसन्धि दृढं चित्ताभरणोपशोभितं नानाविधभजदन्ताद्यलङ्कृतं ^{१६}ग्रामाधिपत्यं
^{१७}ग्रामस्य जातिपरत्वात्तदाधिपत्यं ^{१८}समग्रं सार्वभौमिकम्^{१९} । ^{२०}ब्राह्मणायार्चितायार्चितं^{२१}
यथोक्तासनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्तासनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतच्चित्ताभरणोपशोभितमासनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. अवच्छेत्

2 A' वासस्थान

3 A ब्राह्मणो वेदविदः for the brac-
keted portion

4 A वासस्थान

5 A पृथिवी, I. O. पृथ्वी

6 I. O. स्रष्टादि

7 A omits पाद

8 A अर्चिताय again before अर्चितं

9 A आथा चतुष्टयवेदाध्यायिने

10 A omits देव

11 I. O. omits अर्चितं

12 A omits it

13 I. O. सप्तपदा, A सप्तपदा

14 I. O. सपीठं

15 I. O. स्रष्टादि

16 A ग्रामाधिपत्यञ्च

17 A ग्रामाधि

18 Both I. O. and A' omit it

19 A सार्वभौमिकं, I. O. सार्वभौमिक

20 I. O. ब्राह्मणायार्चितायार्चितं

21 A omits अर्चितं

ब्रह्मपुराणे :—

काष्ठपादुकयानानि पीठ-^१काष्ठासनानि च ।

येदं तानि ^२द्विजातिभ्यस्तेऽध्वानं यान्ति वै ब्रुवन् ॥३॥

दातृबहुत्वापेक्षया संप्रदानबहुत्वं देयबहुत्वम् । अध्वानं यममार्गम् । अत्र चासन-
^३पदसमभिधानात् पीठपदं ^४पादपीठपरम् ।

ब्रुवर्णमणिपीठेषु पादौ [कृत्वोत्तमेषु च] ^५ ।

ते प्रयान्ति विमानैस्तु अप्सरोगण-^६मण्डितैः ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमासनम् ^७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्त-
सनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदासनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । पादपीठ-
दाने तु वाक्ये आसन-^८पदस्थाने पीठपद-^९ [निवेशो विशेषः] ।

^{११}[विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१क) :—

^{१२}नर आसनदानेन स्थानं सर्वत्र विन्दति ॥५॥

सर्वत्रेति सर्वलोकेषु । ब्राह्मणायार्चिताय यथाशक्त्यत्कृष्टमासनमर्चितम् ^{१३} अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तासनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदासनं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२क) :—

पादपीठप्रदानेन ^{१४} स्थानं सर्वत्र विन्दति ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्त्यत्कृष्टं पादपीठमर्चितम् ^{१५} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तापादपीठदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पादपीठं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्करादुर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आसनदानावर्तः ।

1 A कान्वा for काष्ठा

2 A दिजादिभ्यः

3 A •पदसमभिधानात्, I. O. •समि-
धानात्

4 I. O. पीठपद

5 A omits पाद

6 A क्त्वा तु वै स्तु for the brac-
keted portion

7 I. O. •पण्डितैः

8 I. O. omits चकम्

9 I. O. omits पद

10 I. O. निवेशो निवेशः for the
bracketed portion

11 A omits the bracketed por-
tion

12 V. D. नरकासन-

13 Corrected from V. D. I. O.
•मनायेन

अथ वरुणदैवतवारिदानावर्तः । (१३)

तत्र वारिदानप्रशंसा ।

महाभारते :—

एतत्तुदुर्लभतरं परलोके द्विजोत्तमाः ।

आपो नित्यं प्रदेयास्ते पुण्यं ह्येतदनुत्तमम् ॥१॥

तथा (cf. अनु—५.४२०) :—

पानीयस्य शुणादित्या प्रेतलोके विशेषतः ।]

तत्र पुण्योदका^१ नाम नदी तेषां विधीयते ॥२॥

अक्षयं सलिलं तत्र पिबन्ति क्षमृतोपमम् ।

^२[स तत्र तोयं] पिबति पानीयं यः प्रयच्छति ॥३॥

तथा (अनु—५.८१२१) :—

^३सर्वदानैर्गुह्यतरं सर्वदानैर्विशिष्यते ।

पानीयं नरशार्दूल तस्माद्वातव्यमेव हि ॥४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२१०) :—

^४भूमिपथमवज्जाम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकं स्वर्णधुर्यान्^५ दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥५॥

^६इदं ब्राह्मण-^७मातृदेयभूम्यादिसमभिव्याहाराद् ब्राह्मणाय दानम् । अत्र यजमानोऽ-
र्चिताय^८ ब्राह्मणायार्चितं जलम्^९ ^{१०}[^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा] दद्यात् । ^{११}

1 I. O. पुण्योदको

2 I. O. तत्र तोयं च for the brac-
keted portion

3 A सर्वदानं गुह्यतरं

4 I. O. नदीपात्रम्

5 A क्षयधुर्यान्

6 A इति

7 A देयमात्रं

8 A omits चर्चितम्

9 A क्त्वा again after this

10 I. O. omits the bracketed
portion

अथासुके^१-सगोत्रायासुकवेदासुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोतर्क^२-स्वर्गप्राप्तिकामोऽह-
मेतदम्भो ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीस्युक्ता सावित्रीं पठित्वा अम्भ इदं वरुणदेवत-
मित्युक्ता यथाशालं कामस्तुतिं पठेत् । तत उ^३ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणा-
मेतत् काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीस्युक्ता जलं स्मृयेत् ।

महामारते (अनु—१.७।३.७क) :—

‘महान्नपानीयरसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥६॥

अस्य ‘[ब्राह्मणसम्प्रदानकथानप्रकरणे] पाठाद्ब्राह्मणसम्प्रदानकथम् । पानीयमर्चित-
मर्चिताय ब्राह्मणाय उ^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ‘अत्यर्यसर्वरसप्राप्तिकामोऽह-
मेतत्पानीयं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (वन—१.६६।२४) :—

पादोदकं पादघृतं ‘दीपमम’ प्रतिश्रयम् ।

‘[ये प्रयच्छन्ति वै राजानो-पसर्पन्ति ते यमम्] ॥७॥

गृहीतोदपूर्णताम-^{१०}पाद उदह्मुखो ब्राह्मणाय पादोदकदानं^{११} सङ्कल्पयेत् । ^{१२}उ^३
यमानुपसर्पणकामोऽहं ब्राह्मणाय पादोदकं दास्ये । तदवधि ^{१३}यथेच्छं ब्राह्मणाय पाद-
प्रक्षालनार्थिने पादोदकं दद्यात् ।

^{१४}ब्रह्मपुराणे :—

पानीयं ये प्रयच्छन्ति सर्वप्राणयजुजीवनम्^{१५} ।

तेऽपि ^{१६}[तृप्ताः सुखं] यान्ति विमानैस्तं^{१७} महापथम् ॥८॥

1 A अथासुके मासि for अथासुक

2 I. O. omits अहं

3 A omits it

4 A ब्राह्मणपानीयसंप्रदाता

5 A ब्राह्मणं प्रकरण for the brack-
eted portion

6 A अत्यर्य-

7 I. O. पावनम्

8 I. O. प्रयच्छन्ति तु ये राजान् उपसर्पन्ति
ते यमः for the bracketed por-
tion

9 A अ for श्री

10 A पाद उदह्मुखो, I. O. पानीय-
मुक्ता

11 I. O. पादोदकदान

12 A omits it

13 I. O. यथीक

14 I. O. ब्राह्मपुराणे

15 A सर्वप्राणयजुजीवनं, I. O. सर्वप्राण-
जीवनं

16 I. O. तृप्ता सुखं for the b. p.

17 I. O. अहं

‘[ब्रह्मपुराणे^२ एतद्वचनं-पूर्वोत्तरवाक्ययोर्द्विजेभ्य इति श्रुतेर्ब्राह्मणायैतदानम् । ब्राह्मणाया-
चिन्ताय स्वादुशीतलजलमभ्यर्च्य उ^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।] ‘ब्रह्मपुराणोक्त-पेय-
वारिदान-फलप्राप्ति-कामोऽहमेतत् पानीयं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

‘[पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं] ज्ञानपादोदकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते ‘[न यान्ति यमालयम्] ॥९॥

ब्राह्मणेभ्यः ज्ञानार्थिभ्यः पादधावनार्थिभ्यो वा जलदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ‘उ^४
ब्राह्मणेभ्यो ^{१०}ब्रह्मपुराणोक्त-ज्ञानोदकदान-फलप्राप्तिकामोऽहं ज्ञानोदकं दास्ये । तदादि
यथेच्छं ^{११}कालं दद्यात् । पादोदकदानवाक्ये तु ज्ञानोदकपदस्थाने पादोदकपद-^{१२}[निवेशो
विशेषः] ।

स्कन्दपुराणे :—

सुगन्धा शीतलाध्यापो रसैर्विव्यैः समन्विताः ।

यः ^{१३}प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तस्य दानफलं शृणु ॥१०॥

सुगन्धाः सुधूपिताः । ^{१४}[रसैर्विव्यैः समन्विताः] तथा सुधूपिताः कर्तव्याः यथोत्कृष्ट-
रसयुक्ता भवन्ति ।

विमानं सूर्यसङ्काशमप्सरोगणसेवितम् ।

सोऽधिकरुह दिवं याति वरुणस्य सलोकताम् ॥११॥

^{१५}[तलासावयुतान्यथा-^{१६}बुधित्वा देववत् सुखी ।]

^{१७}[असङ्कीर्णं कुले शुद्धे] जायते ^{१८}धनधान्यवान् ॥१२॥

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. ब्राह्मपुराणे

3 I. O. एतद्वच-
नं

4 I. O. कृतैतदानं

5 I. O. अहं स्वादुशीतलजलम-
भ्यर्च्य

6 I. O. ब्राह्मपुराणोक्त-

7 A पादाभ्यङ्गजलं जला

8 I. O. ब्राह्मणदेवैर्ब्राह्मणं for the
bracketed portion

9 A omits it

10 I. O. ब्राह्मपुराणोक्त-

11 I. O. omits it

12 A निवेशः for the bracketed
portion

13 A प्रयच्छति

14 I. O. omits the bracketed
portion

15 A अत्र दानपानीयार्थिताय ब्राह्मणा-
वर्चितं अहं ददानि for the
bracketed portion

16 I. O. बुधित्वा देववत्

17 I. O. कुले वरुणस्योक्तं for the
bracketed portion

18 A अहं for अहं

असङ्कीर्णं ^१सुवृत्तिमालोपजीविनीत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यः ^२सुधूपितं सुरस-
मर्चितं वारि दद्यात् । ३^० अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेवरात्रेभ्यो
युष्मभ्यं स्कन्दपुराणोक्त-जलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः शुगन्धा अपो दद्यान् । स्वस्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

दत्त्वा वारि सुखस्पर्शं पादाभ्यां ब्राह्मणाय वै ।

उच्छिष्टमार्जनाभापि गोदानफलमाप्नुयात् ॥१३॥

सुखस्पर्शं ^{१०}शीतलम् । ग्रीष्मे शीते च ^{११}कटुष्यं पूर्ववद् ब्राह्मणेभ्यः सुखस्पर्शपादोदक-
[दानं सङ्कल्पयेत्] ^{१२}३^० गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणेभ्यः सुखस्पर्शं पादप्रक्षालनार्थमुदकं
दास्ये । ततः प्रभृति यथोक्तसमयोनितं यथेच्छं ब्राह्मणेभ्यः ^{१३}सुखस्पर्शपादोदकं ^{१४}दद्यात् ।

^{११}आदित्यपुराणे :—

स्कन्धेन तारयेद् बस्तु ^{१२}तृष्णार्तानां जलप्रदः ।

पकान् ददाति केदारम् ^{१३}फलवाञ्छेयं पादपान् ॥१४॥

षष्टिकोटिसहस्राणि मर्दुदानाश्च वै तथम् ।

क्रीकन्ति च ^{१४}श्वेतपुरे एतदुक्तं द्विजोत्तमाः ॥१५॥

अत्र फलोत्कर्षश्रवणात् ^{१५}१६^० सुशीतलमुकासितजलदानम् । ^{१७}पूर्ववद् यथेच्छं तृष्णार्तेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यो जलदानं सङ्कल्पयेत् । ^{१८}३^० आदित्यपुराणोक्तजलदानफलप्राप्तिकामोऽहं तृष्णार्तेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यो जलं दास्ये । तदादि यथेच्छं ^{१९}तृष्णार्तेभ्यो जलं दद्यात् । ब्राह्मणसम्प्रदानक-
^{२०}[दानमप्यपतित]-त्वाद् ब्राह्मणे दानमेतत् ।

1 I. O. वृ. वृत्ति for वृत्ति

2 I. O. सुधूपितं

3 A धूप for व

4 A च for अपो

5 I. O. सुखस्पर्श

6 I. O. कटुष्यं, A कटुष्यं

7 I. O. दानं सङ्कल्पयेत् for the
bracketed portion

8 A omits it

9 I. O. omits सुखस्पर्शं

10 A दास्ये

11 A आदित्यपुराणे

12 I. O. तृष्णार्थं वा

13 A यथेच्छं यदि यदि

14 I. O. ते

15 I. O. अथवाः

16 I. O. सुशीतलं for सुशीतलं

17 A पूर्ववत् पूर्ववत्

18 A omits it

19 I. O. यथेच्छं

20 I. O. मप्यपतित for the bracket-
ed portion

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१३क) :—

शौच-ज्ञानोदकं दत्त्वा ^१विरोगस्त्वभिजायते ॥१६॥

अस्य ब्राह्मणदेय-^२प्रकरणे भवत्याद् ब्राह्मणसम्प्रदानकत्वम् । यथेच्छं संहृत्य ब्राह्मणेभ्यः
शौच-ज्ञानोदकदानं सङ्कल्पयेत् । ३^० विरोगत्वप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणेभ्यः शौचार्थमुदकं दास्ये ।
ज्ञानोदकदाने तु शौचार्थमिति स्थाने ज्ञानार्थमिति निवेशो विशेषः । ततः प्रभृति यथेच्छं
शौचज्ञानोदके दद्यात् ।

अथ 'शौचज्ञानान्यजलदानम् ।

^१[मनुः (४।२२६क) :—

वारिदस्तृप्तिमाप्नोति ॥१७॥

नानासत्त्वेभ्यो वारिदानं सङ्कल्पयेत् । ३^० तृप्तिप्राप्तिकामोऽहं नानासत्त्वेभ्यो वारि दास्ये ।

नन्दिपुराणे :—]

योऽपि कश्चित्पार्तीय जलदानं प्रयच्छति ।

स नित्यतृप्तो ^१वसति ^२[स्वर्गे युगशतं] नरः ॥१८॥

अतः फलबाहुल्यात् तृष्णार्तयेत्येक-^{१०}वचनमविवक्षितार्थ-^{११}किन्तु तृष्णार्तानां ^{१२}सम्प्रदानस्यो-
पदर्शकम् । तृप्तिभ्यः पूर्ववद्वारिदानं ^{१३}सङ्कल्पयेत् । ^{१४}३^० नन्दिपुराणोक्ततृष्णार्तसंप्रदानक-
^{१५}जलदानफलप्राप्तिकामोऽहं तृप्तिभ्यो जलं दास्ये । इति सङ्कल्प्य यथाकालमुपस्थितेभ्य-
तृप्तिभ्यो जलं ^{१६}दद्यात् ।

^{१७}[महाभारते (अनु—६।७।१६) :—

^{१८}तोयदो मनुजव्याघ्र ^{१९}स्वर्गं गत्वा महायुते ।

^{२०}अक्षयं समवाप्नोति लोकमित्यब्रवीन्मनुः ॥१९॥

1 Corrected from V. D. A

•ज्ञानोदके, I. O. •ज्ञानोदके

2 A विरोगस्त्वभिजायते, I. O. विरो-

गच्छति जायते

3 A •प्रकरणसंख्यात्

4 A •ज्ञानोदकं

5 I. O. ज्ञानार्थोदकदाने

6 I. O. शौचार्थं, A सामान्यं

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A भवति

9 A स्वर्गं युगशतं for the bracke-
ted portion

10 A असुक्त for ऐत्येक

11 I. O. वचनं अविवक्षितार्थं, A
वचनमविवक्षितार्थं

12 A सम्प्रदानस्यापदकं

13 Both I. O. and A omit दानं

14 A omits it

15 I. O. omits जलं

16 A omits it

17 A omits the bracketed
portion

18 I. O. दीयते

19 I. O. स्वर्गं

20 I. O. यद्यपान्

^१पूर्ववन्नानासत्त्वेभ्यो वारि सङ्कल्प्य दद्यात् । ^३स्वर्गगतपूर्वकाद्यलोकप्राप्तिकामोऽहं यथेच्छं ^२नानासत्त्वेभ्यो ^३वारि दास्ये ।]

[प्रपाद्य कार्याः]^४ पानार्थं नित्यन्तु द्विजसत्तम । (cf. मनु—६.५२.२३)

भुक्तेऽप्यथ ^५प्रदीयन्ते पानीयानि विशेषतः ॥२०॥

निदायकाले पानीयं यस्य तिष्ठत्यवारितम् ।

स [दुर्गे विषमं]^६ कृच्छ्रं न ^७कदाचिदवाप्नुयात् ॥२१॥

ग्रामे चतुष्पथे ^८वाग्यतरे निर्जने देशे ^९पानीयशालां ^{१०}विधाय ^{११}उभेष्टोभयप्रदिने ^{१२}नानासत्त्वेभ्यो ^{१३}जलपानार्थमुत्सृज्य जलं दद्यात् । ^३महाभारतोक्त-प्रपादानफलप्राप्ति-कामोऽहं नानाप्राणिभ्योऽवारित^{१४}-वारिपानार्थं प्रपातमुत्सृज्य इति सङ्कल्प्य मासद्वय-^{१५}वारितं ^{१६}[वारि प्रपायां] दद्यात् ।

^{१७}विष्णुधर्मे :—

पानीयं सर्वलोकेषु पावनं परमं स्पृष्टम् ।

पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती^{१८} ॥२२॥

पूर्ववन्नानासत्त्वेभ्यो यथाशक्तुत्कृष्टं वारि सङ्कल्प्य दद्यात् । ^{१९}उक्तं शाश्वततृप्तिप्राप्ति^{२०}-कामोऽहं नानासत्त्वेभ्यः पानीयं दास्ये ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२६.५४-५६क) :—

प्रपां पथि तथा ^{२१}कृत्वा नाकलोके महीयते ।

प्रपास्थानं शुभं कृत्वा स्थानमाप्नोति शाश्वतम् ॥२३॥

1 I. O. पूर्वशु for पूर्ववत्

2 I. O. नानासत्त्वेभ्यो

3 I. O. वारि

4 A पानीयं वाचां for the bracketed portion

5 I. O. न दीयन्ते

6 A अं विकृतं for the b, p.

7 A कदाचिदपिदद्यात् वात्

8 A वाग्यतरा, I. O. राग्यतरा

9 A पानीयवाचां

10 I. O. विषय

11 I. O. उभेष्टो and A घो for उभेष्टो

12 I. O. नानासत्त्वेभ्यो

13 I. O. जल for जल

14 I. O. सुवारित and A पू for सुवारित

15 Both I. O. and A वारित

16 A प्रदपादान for the b, p.

17 A विष्णुधर्मोत्तरे

18 A omits it

19 I. O. omits it

20 A omits प्राप्ति

21 A कृत्वा

तस्य स्थानासत्त्वाद्यात् फलवृद्धिः^१ प्रकीर्तिता ।

तस्योपलेपनं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥२४॥

रज्जुं दत्त्वा प्रपास्थाने गोदो भवति मानवः ।

^२वारिधानीं तथा दत्त्वा तदेव फलमाप्नुयात् ॥२५॥

^३लकृतान्यकृतप्रपासन्निहितकूपपानीयोद्धरणार्थं रज्जुदानम् ।

कुम्भप्रदानाद्^४ भवति ^५पुमान् पूर्णमनोरथः^६ ।

प्रपायाश्च तथा दत्त्वा ^७पुरुषं परिवारकम् ।

सर्वकामसमृद्धस्य यदस्य फलमश्नुते ॥२६॥

वर्द्धमानानि यो दद्यात् प्रपायां द्विजसत्तमाः ।

^८[द्विविधां वृद्धिमाप्नोति तेजसा यशसा श्रिया] ॥२७॥

वर्द्धमानानि ^९शरावान् ।

^{१०}लवणस्य प्रदानेन रसानाप्नोति शाश्वतान् ।

तथा ^{११}हरीतकं दत्त्वा गवां लोकमवाप्नुयात् ॥२८॥

हरीतकं वासम् । ^{१२}श्रान्तापरगवीभ्यो वासदानमित्यर्थः ।

फलप्रदानेन तथा वहिष्ठोमफलं लभेत् ।

शक्तूनाञ्च प्रदानेन ^{१३}[गोसवस्य फलं नरः] ।

गोरसानां प्रदानेन गवां लोकमवाप्नुयात् ॥२९॥

^{१४}[शय्याश्च विविधाः^{१५} कृत्वा ^{१६}प्रपायामासनानि च ।

1 I. O. फलवृद्धि

2 A वारिधानि

3 A सु and I. O. च for सु

4 I. O. omits द

5 I. O. and V. D. ददा

6 I. O. पूर्णमनोरथाः

7 I. O. पुरुष

8 A reads the bracketed portion as द्विविधं वृद्धिमाप्नोति तेजसां जससां श्रिया

9 I. O. शरावान्, A शरावान्

10 I. O. नरस्य

11 A वृद्धिकाम

12 A श्रान्तापरगवीभ्यो, I. O. प्राप्ता-गतगवीभ्यो

13 Corrected from V, D, I. O. गोपुरुषस्य वरः for the bracketed portion

14 A reads the bracketed portion just before हरीतकं वासम्, a little above

15 A शय्याश्च विविधां

16 I. O. प्रपायां वासनानि च

स्वर्गलोकमवाप्नोति मानुष्ये ^१स्थानमेव च ॥३०॥

कृत्वा निर्वातं शरणं ^२प्रपास्थाने मनोहरम् ।

स्वार्त्तं लोकमाप्नोति ^३वसूनां नात संशयः ॥३१॥]

शरणं गृहम् ।

तल 'वह्निन्तथा दत्त्वा शीतलायाय ^४मानवः ।

कायाभिदीप्ति' ^५प्राकाश्यं सौभाग्यं तथा प्रुयात् ॥३२॥

इन्धनानां प्रदानेन शत्रुभिर्नाभिभूयते ।

तलोपयोज्यभाखानां ^७[दानात् स्वर्गमाप्नुयात्] ।

^८चन्द्रलोकमवाप्नोति स्थापनातुहिनस्य तु ॥३३॥

^९तुहिनस्य ^{१०}श्रान्तस्य ^{११}तापोपशान्तये तुषारीयन्तस्य तदेव शुभस्थानम् । गोमयो-
पलितां रज्जु-वारिधानोक्कुम्भ-^{१२}परिचारकपुरुष-शराव-^{१३}[लवण-गोघासफल-शक्रु]-गोरसा-
नेकशय्यानेकासना-^{१४}दीन्धनाद्युपयोज्यापरद्रव्य-तुषारीयन्त्रान्वितां ^{१५}[निर्वातां प्रपां] राजपथे
निर्माय सङ्कल्पपूर्वकं दद्यात् । ^{१६}विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{१७}प्रपादानफलप्राप्तिकामोऽहं नाना-
^{१८}सत्त्वैभ्योऽवारित-^{१९}[वारिपान-गोघासदान-लवणफलशक्रुगोरसभक्षण-सुखशयन-मुलोप-
वेशन-शीतार्तजन्तु-^{२०}शीतवारण-सन्तततापो^{२१}-पशमनार्थमेतां] रज्जुवारिधानो-^{२२}कुम्भ-
^{२३}परिचारकपुरुष-शराव-^{२४}लवण-^{२५}गोघासफलशक्रुगोरसानेकशय्यानेकासनादीन्धनाद्युपयोज्या-

- 1 I. O. क्षान्तये
- 2 Corrected from V. D. I. O. A' प्रपास्थानमनोहरं, I. O. प्रपा-स्थानं मनोहरं
- 3 A वसूनां
- 4 Both I. O. and A वडिस्तथा
- 5 A मानवः
- 6 Corrected from V. D. A' कायाभिदीप्तिप्राकाश्यं, I. O. काया-भिदीप्तिं प्राकाश्यं
- 7 I. O. प्रदानात् स्वर्गमाप्नुयात् for the b. p.
- 8 A स्वर्ग for चन्द्र
- 9 A तल दितल
- 10 I. O. प्राख
- 11 A तलोपयोज्ये, I. O. तापोपशान्तये

- 12 I. O. प्रतिचारकं
- 13 A लवणफलशक्रु, I. O. लवण-स्वामफलशक्रु for the b. p.
- 14 I. O. दीन्धनाद्युपयोज्यापरद्रव्यं
- 15 A omits the bracketed por-
tion
- 16 Both I. O. and A प्रदानं
- 17 I. O. सन्तततापो
- 18 A omits the bracketed por-
tion
- 19 I. O. omits जीत
- 20 I. O. तापो
- 21 A omits it
- 22 I. O. प्रतिचारकं
- 23 I. O. omits लो

परद्रव्यतुषारीयन्त्रान्वितां ^१प्रपां दास्ये । ततोऽवारितं सङ्कल्पिततत्तद्व्याप्ति ^२[समुप-
स्थितेभ्यो दद्यात् । अत्र च प्रपायां स्थाननिर्माणोपलेपनरज्जुदानादिषु शुणेषु पृथक् पृथक्
फलश्रुतेः सम्पूर्णप्रपाकरणोपशुक्लेन परप्रपायामपि स्थाननिर्माणोपलेपन-रज्जुदानादीनि एकैक-
शोऽपि सङ्कल्प्य सुस्थेयानि । तद् यथा ^३विष्णुधर्मोत्तरोक्त-प्रपास्थान-शुभकरण-फलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् प्रपास्थानं शुभं करिष्ये इति सङ्कल्प्य प्रपाभूमिकर्मस्वरूपं कुर्यात् । एव-
मुपलेपनेऽपि ^४। रज्ज्वादिदानेषु सङ्कल्पवाक्यं यथा] ^५विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रज्जुदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं प्रपायामेतां रज्जुं दास्ये । एवं वारिधान्यादिदानेष्वपि तत्तदुक्तद्रव्यनिवे-
शेन ^६वाक्यमूहनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वारिदानावर्तः ।

- 1 A प्रदास्ये for प्रपां दास्ये
- 2 A reads the bracketed por-
tion as निर्वातोपस्थितेभ्यो दद्यात्

- 3 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त
- 4 I. O. निवेद्येन

अथ विष्णुदैवत-तैजसपात्रदानावर्तः । (१४)

^२विष्णुः :—

तैजसानां ^३[प्रदानेन 'पात्रो भवति कामानाम्] ॥१॥

^४[तैजसां पात्राणां तैजसानामिति] सुवर्ण-^५राजतताम्रकंस्यपित्तलतपुसीसकलोहमयानां पात्राणामिति । बहुत्वं 'तैजसद्रव्यबहुत्वापेक्षम् । ^६[अत एषामन्यतमस्य पात्रस्य दानम् । अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायोक्तद्रव्याणामन्यतमस्य पात्रमर्चितं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तसगोत्रायामुक्तवेदामुक्तशास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुकृतैजसपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैजसपात्रं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पात्रमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पात्रं स्पृशेत् । तैजसपात्रोत्कर्षबहुत्वे च फलभूयस्त्वम् ।

स्कन्दपुराणे :—

भाजनं यः प्रयच्छेत्तु हेमं रत्नविभूषितम् ।

^७सोऽप्सरःशतसङ्कीर्णं विमाने दिवि राजते ॥२॥

रत्नविभूषितं नानारत्नालङ्कृतम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथोक्तं सौवर्णभाजनम् ॐ अथादि- तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।] स्कन्दपुराणोक्त-हैमभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रत्नविभूषितं हैमभाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

राजतं यः ^{१०}प्रयच्छेच्च विप्रेभ्यो भाजनं शुभम् ।

स गन्धर्वपदं प्राप्य उर्वरया सह मोदते ॥३॥

विप्रेभ्य इति बहुवचनं ^{११}जाल्यपेक्षया एकस्य भाजनस्य बहुभ्यो दानासम्भवात् । शुभं दर्शनोपयम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१२}राजतभाजनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा

1 A तैजसदानावर्तः	6 A राजत-
2 A स्कन्दपुराणे	7 A तैजसद्रव्यं बहुत्वापेक्षं
3 I. O. reads the bracketed portion as पात्राणां दानेन पात्रो भवति कामानां	8 A omits the bracketed portion
4 A पत्रो	9 I. O. संस्मरति
5 I. O. reads the bracketed portion as तैजसानामिति	10 I. O. प्रयच्छेत्तु
	11 I. O. जाल्यपेक्षं
	12 A राजत-

तैजसपात्रदानावर्तः

३५१

दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-^{१३}राजतभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-^{१४}राजतभाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

ताम्रं यो भाजनं दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।

स भवेद् ^{१५}[यक्षोराजस्य पक्षौ बलसमन्वितौ] ॥४॥

विशेषत इति विशिष्टमुत्कृष्टमित्यर्थः । ब्राह्मणायार्चितायार्चितं^{१६} ताम्रभाजनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-ताम्रभाजनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्ताम्रभाजनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मः :—

ताम्रायसानां भाण्डानां दाता ^{१७}रत्नाधिपो भवेत् ।

^{१८}लभतेऽक्षपदं स्थानं बलवान् जायते सदा ॥५॥

अत ताम्रायसानामिति द्वन्द्वः^{१९} क्रियापेक्षया इतरेतरयोगे^{२०} । अतस्ताम्रपात्राणां-^{२१}[मायसपात्राणां वा मिलितानां वा दानं कर्तव्यम्] । मिलितदाने फलातिरेकः । ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छ-^{२२}संख्यानि ताम्रपात्राणि लौहपात्राणि चार्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-^{२३}ताम्रपात्र-लौहपात्र-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ताम्रपात्राणि लौहपात्राणि च ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अन्यतरपात्रदाने तु ^{२४}विष्णुधर्मोक्तामुक्तपात्रदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यमुक्तपात्राणीति निवेशो विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१६) :—

तैजसानि तु पात्राणि दत्त्वा सलवणानि तु ।

^{२५}पात्रतामेति कामानां ^{२६}लावण्यश्चाप्नुयान्महत् ॥६॥

अत यद्यपि पात्रबहुत्वं तैजसद्रव्यबहुत्वादप्युपपद्यते तथापि दानचतुष्टयेऽपि बहुत्वोपादानाद् विवक्षितम् । ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य लोहि पात्राण्युपादाय लवणेन

1 I. O. भाजन only, while A राजतभाजनताम्रभाजन	7 I. O. विहित for मिति इन्द्रः
2 A राजत-	8 A इतरेतरयोगः
3 I. O. बलराजस्य पक्षौ बलसमन्वितः and A बलराजस्य पक्षौ बलसमन्वितः for the bracketed portion	9 A चार्चितानां कर्तव्यः for the bracketed portion
4 A omits चर्चितं	10 I. O. संख्यानि
5 A रत्नविषयी	11 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त, I. O. स्कन्दपुराणोक्त
6 A लभतेऽक्षपदं	12 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्तमुक्त
	13 I. O. पात्राणामिति
	14 A लावण्यश्चाप्नुयान्महत् वा

पुरयित्वाऽर्चितानि ॐ^१ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सलवण-पातदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि सलवणानि तैजसपात्राणि ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१७) :—

तैजसानि तु पात्राणि सत्तैलानि प्रयच्छतः ।

आरोग्यमुत्तमं प्रोक्तं लावण्यमपि चोत्तमम् ॥७॥

ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य श्रीणि पात्राणि तैलपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । उत्तमारोग्य-लावण्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि तैलपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानी । ^२[स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तैजसानि तु पात्राणि सष्टतानि प्रयच्छतः ।

आरोग्यमुत्तमं प्रोक्तं खर्गे वासस्तथा द्विजाः ॥८॥

द्विजा इति सम्बोधनम् ।] ^३ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य श्रीणि पात्राणि घृतपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । उत्तमारोग्यपूर्वकस्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहमेतानि घृतपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^४तथा (३।३।१।१८) :—

तैजसानि तु पात्राणि समधूनि प्रयच्छतः ।

लावण्यमुत्तमं प्रोक्तं सौभाग्यमपि चोत्तमम् ॥९॥

ब्राह्मणार्चिताय सुवर्णादीनामन्यतमस्य श्रीणि पात्राणि मधुपूर्णान्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । उत्तमलावण्यप्राप्तिपूर्वकोत्तमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि मधुपूर्णानि तैजसपात्राणि ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एषु चतुर्विंशति तैजसपात्रोत्कर्षकलभ्यस्त्वम् ।

तथा (३।३।१।१९) :—

रुक्मपात्रप्रदानेन पात्रो भवति मानवः ।

सर्वेषामेव कामानां ^५यशसिदिवस्य च ॥

1 A omits it

2 A तैजसानि

3 A पदद्वानि, I. O. दानानि

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. ब्राह्मणार्चिताय

6 A omits it

7 A omits it

8 A तैजसानि पात्राणि

9 Corrected from V. D. I. O.

द्विजा, A दानानि

10 I. O. यशसिदिवस्य

ब्राह्मणार्चिताय यथेच्छपरिमाणसुवर्णघटितं पात्रमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रुक्म-^१पात्रदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतदुक्मपात्रं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

^२श्रीदानसागरे तैजसपात्रदानावर्तः ।

अथ वरुणदैवतजल-^१पालदानावर्तः । (१५)

आदित्यपुराणे :—

ये ददन्ति घटीपालं ^२कुटिकां करकांस्तथा ।

तृपार्तेभ्यस्तथा घर्मे ^३लभन्ते शीतलं जलम् ॥१॥

घटीपालं तावन्नद्यादि, कुटिका कलसी, करकः कमण्डलुः । अल यजमानो जलाहरणार्थं^४ -गुणपात्राभावाज्जलाहरणासमर्थाय ^५तदर्थिने ^६तृप्यार्तायार्चिताय ब्राह्मणाय उक्तपात्राणां यथालाभमन्यतमं पालमर्चितं दद्यात् । ^७अथामुक्तगोत्रायामुक्त-^८वेदामुक्तशास्त्राध्या-
यिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमादित्यपुराणोक्तघटी-^९पालदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१०}—मेतद्घटीपालं ददामि । प्रतिग्रहोत्ता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा घटीपात्रमिदं वरुणदैवतमित्युक्त्वा यथाशक्तं कामस्तुतिं पठेत् । ^{११}ततः ^{१२}अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहोत्ता स्वस्तीत्युक्त्वा जलपालं सृशेत् । कुटिकादाने तु आदित्य-
पुराणोक्त-कुटिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{१३}[कुटिकामिति विशेषः] । [करकदाने^{१४} तु आदित्यपुराणोक्त-करकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं करकमिति विशेषः ।]^{१५}

^{१६}ब्रह्मपुराणे :—

जलभाजनदातारः कुटिका-^{१७}करकप्रदाः ।

पूज्यमानाऽमरोमिष यान्ति तृप्ता महागजैः ॥२॥

यान्ति स्वर्गं ^{१८}यान्तीत्यर्थः । जलभाजन-^{१९}मुक्तैरजलपालं ^{२०}कुटिका कलसी करकः कमण्डलुः । उक्तानामन्यतमं जलपाल-^{२१}मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^{२२}अथादि तुभ्यमन्त-

जलपात्रदानावर्तः

३५५

मुक्त्वा दद्यात् । ^{२३}ब्रह्मपुराणोक्त-जलभाजन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतज्जलभाजनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । कुटिकादाने ^{२४}ब्रह्मपुराणोक्तकुटिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां ^{२५}[कुटिकामिति विशेषः । करकदाने ब्रह्मपुराणोक्तकरकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{२६}] करकमिति विशेषः । अल च^{२७} फलोत्कर्षादेयोत्कर्षः ।

स्कन्दपुराणे :—

कमण्डलुन्तु^{२८} यो दद्याद् ब्राह्मणाय नरोत्तमः ।

स तेन कर्मणा देव्यो धर्मनिष्ठत्व^{२९}-माप्नुयात् ॥३॥

^{३०}देव्य इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्ति ताम्रादीनामन्यतमेन द्रव्येण विरचितं कमण्डलुमर्चितम् ^{३१}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । धर्मनिष्ठत्व^{३२}-कामोऽहमेतं कमण्डलुं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{३३}अद्विस्तु पूर्णं यो भारुडं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

^{३४}रमास्तस्योपतिष्ठन्ते^{३५} पूज्यते च दिवं गतः^{३६} ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{३७}यथाशक्ति कुम्भादिभारुडं जलपूर्णमर्चितम् ^{३८}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तापूर्णभारुड-^{३९}[दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदपूर्ण-भारुडं] ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{४०}[तथा :—

भाजनानि च यो दद्याद्-^{४१}पूर्णानि शुभानने ।

भाजनः स महाभागस्तारयेच्च पितृन् भयात् ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथाशक्ति कुम्भादिरूपं जलपूर्णभाजनतयमर्चितम् ^{४२}अथादि

- 1 A omits पात्र
- 2 I. O. कुटिकां करकां तथा, A कुटिकाकरकास्तथा
- 3 I. O. चमेते
- 4 A तु for र्च
- 5 A तदाजने
- 6 A दक्षिणावार्चिताय
- 7 A omits वेदासुड
- 8 A पात्रा, I. O. omits it
- 9 I. O. omits सु
- 10 A omits it

- 11 I. O. कुटिका only for the bracketed portion
- 12 I. O. करकादाने
- 13 A omits the bracketed portion
- 14 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 15 A -करकःप्रदाः, I. O., -करकाप्रदाः
- 16 I. O. साक्षीकृतः
- 17 A दान before this
- 18 I. O. चटि
- 19 A omits अर्चित

- 1 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 2 I. O. ब्राह्मणपुराणे
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A -मेतां
- 5 A omits it
- 6 I. O. अ for शु
- 7 A -निष्ठत्व
- 8 A -निष्ठ
- 9 Both I. O. and A -निष्ठत्व

- 10 I. O. चपात्र
- 11 I. O. वरा-
- 12 I. O. -तिष्ठति
- 13 A विद्यदगतः, I. O. विगर्हतः
- 14 A omits तथा
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 A omits the bracketed portion
- 17 I. O. -पूर्णानि

तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्ता-^१पूर्णानेकभाजनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यपूर्णानि
भाजनानि दद्यात् । स्वस्वादिस्वीकारान्तं पूर्णवत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे जलपासदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवतान्नदानावर्तः । (१६)

तत्र अन्नदानस्तुतिः ।

ब्रह्मपुराणे :—

अन्ने प्रतिष्ठिता लोका-^१[स्वस्मादन्नं प्रशस्यते] ।

अन्नमेव^२ प्रशंसन्ति सदैव पितृमानवाः ।

^३[अन्नस्य हि प्रदानेन स्वर्गमाप्नोति मानवः ॥१॥

तथा :—]

अन्नस्य हि^४ प्रदानेन नरो याति परां गतिम् ।

सर्वकामसमायुक्तः^५ [प्रेत्य चाप्यश्नुते] शुभम् ॥२॥

तथा :—

अन्नमूर्जस्त्रलं^६ लोके दत्त्वोर्जस्वी भवेन्नरः ।

सतां पन्थानमाश्रित्य^७ सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥

^८महाभारते (अनु—६३।२५ख-२६क) :—

अन्नदः पशुमान् पुत्री धनवान् भोगवानपि ।

प्राणवांश्चापि भवति रूपवांश्च तथा^९ नृप ॥४॥

तथा (अनु—६३।३५) :—

अन्नदस्य मनुष्यस्य बलमोजो यशांसि च ।

कोर्तिश्च वर्धते शश्वत् त्रिषु लोकेषु पाण्डव ॥५॥

^{१०}आग्नेयपुराणे अन्नस्तुत्यनन्तरम्—

तस्मादन्नं सदा देहि भद्रया नृपसत्तम ।

ब्रह्महत्यादिकं^{११} पापमन्नदस्य प्रणश्यति ॥६॥

1 A अन्नवाच्यं परं for the bracketed portion

2 A तस्मादन्नं

3 A omits the bracketed portion

4 A omits it

5 A अन्न चेद्वापि for the bracketed portion

6 I. O. अन्नं

7 I. O. अन्नं

8 A omits it

9 A नृपः

10 I. O. reads the couplet viz. तथा पाण्डव...ते वधं, (V. 7 of p. 342) just before this

11 I. O. ब्रह्महत्यादिकं

तथा :—

अन्नदानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ।
 पुण्यं यशस्यमायुष्यं बलपुष्टिविवर्धनम् ।
 सर्वधामप्रदानेन भवतीति विनिश्चयः ॥७॥
 महाकाञ्चनचिताणि सेवितान्यप्सरोगणैः ।
 अन्नदत्तोपतिष्ठन्ति विमानानि सुरालये ॥८॥
 भक्ष्यभोज्यमयाः शैला दिव्यरूपा ह्यलङ्कृताः ।
 हृष्ट-पुष्टजना नित्यमुपतिष्ठन्ति चाप्रतः ॥९॥
 हस्त्यश्वरथयानैश्च क्रीडमानाश्च ते नराः ।
 पुत्रपौत्रैर्वृताः सर्वे हस्त्यश्वरथदायकाः ॥१०॥
 गन्धमाल्यैरलङ्कारैः पुष्टहृष्टाश्च नित्यशः ।
 गन्धमाल्यप्रदीप्तास्तु दाननिश्चयतत्पराः ॥११॥
 धर्मज्ञाः सत्यशीलाश्च सर्वदुःखविवर्जिताः ।
 मोदन्ते देवतैः सार्द्धं नित्यकालं महामुने ॥१२॥

पद्मपुराणे :—

आपर्वतनदीवापी पृथिवी सर्वकामदा ।
 विधिना तेन सा दत्ता ^१[योऽन्नं ददाति] सर्वदा ॥१३॥
 क्षुधिते यः प्रयच्छेत् अन्नं श्रद्धासमन्वितः ।
 ब्रह्मणो^२ भुवने स^३ वै ब्रह्मणा सह मोदते ॥१४॥
^४वान्द्रवाहणलोकश्च ^५याम्यकौबेरकस्तथा ।
^६[गोलोको ब्रह्मलोकश्च] सर्वे चान्ने प्रतिष्ठिताः ॥१५॥
 ददत् कन्यामलङ्कृत्य हस्त्यश्वश्च महा-^७बलम् ।
 अन्नदानस्य चैतानि कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥१६॥

1 A सर्वभक्ष्यदानेन

2 A भोज्य, I. O. भक्ष

3 A च for च

4 I. O. पुण्य-

5 A omits the bracketed portion

6 A दत्तं, I. O. पितरैः

7 I. O. आपर्वतं

8 I. O. दत्तं दत्ति for the b. p

9 I. O. ब्रह्मणे

10 I. O. सर्वो for च वै

11 I. O. दत्तवाहकलोकश्च

12 I. O. याम्यः कौबेरकास्तथा

13 I. O. गोलोको ब्रह्मलोको च for the bracketed portion

14 A भक्ष

विष्णुधर्मोत्तरे :—

यावतो भसते ग्रासान् विद्वान् विप्रः ^१स्वलङ्कृतः ।

अन्नप्रदस्य तावन्तः क्रतवः परिकीर्तिताः ॥१७॥

अथान्नदानधर्माः ।

यमः :—

आदरेण च भक्त्या च यदन्नमुप-^२दीयते ।तत् प्रीणयति पात्राणि ^३सामृतं मानवर्जितम् ॥१८॥दुर्लभस्तु ^४मुदा दाता ^५मुदा भोक्ता च दुर्लभः ।^६मुदा दाता च भोक्ता च तावुभौ स्वर्गगामिनौ ॥१९॥

योऽन्नं बहुमतं भुङ्क्ते यश्चात्र नावमन्यते ।

यश्चात्र प्रीतितो दद्यात्तस्यान्नमुपतिष्ठते ॥२०॥

प्रीतितोऽन्नश्च यो दद्याद् गृहीयाद् योऽभिपूज्य च ।

प्रीतितोऽन्नयमश्नाति पूजितः स्वर्गमश्नुते ॥२१॥

यो दद्याद्विप्रियेणात्र यश्चात्र नाभिनन्दति ।

तावुभौ नरके ममौ वसेतां शरदः शतम् ॥२२॥

अथान्नदानविशेषे^७ फलविशेषपरिभाषा ।

कूर्मपुराणे (२।२६।१८) :—

गृहस्थाया^{१०}न्नदानेन फलं ^{११}नाप्नोति मानवः ।^{१२}आममेवास्य दातव्यं दत्त्वाप्नोति परां गतिम् ॥२३॥अन्नदानेन ^{१३}पक्कान्नदानेन फलं ^{१४}नाप्नोतीति ^{१५}गृहस्थायाऽन्नदानेन यादृशं फलं तादृशं^{१६}पक्कान्नदानेन नाप्नोतीत्यर्थः । गृहस्थस्या-^{१७}न्नदानेन सति तस्य पञ्चयज्ञनिष्पत्तेः ।

1 A सुसंभृतः

2 A भोक्ता

3 I. O. भौयते

4 I. O. चानृतं

5 A यदा

6 A तथा

7 A अन्नदाता

8 A विशेष

9 I. O. फल-

10 I. O. गृहस्थाया-

11 A and K. P. प्राप्नोति

12 I. O. आममेवास्य, A आममेवास्य, K. P. आममेवास्य

13 I. O. पक्कान्नं दानेन, A पक्कान्नदानेन

14 I. O. नाप्नोति पति, A प्राप्नोतीति

15 I. O. गृहस्थायाऽन्नदानेन, A गृहस्थायाऽन्नदानेन

16 I. O. पक्कान्नदाने, A पक्कान्नदाने

17 A omits च

अथ सामान्यान्नदानम् ।

नन्दिपुराणे :—

अन्नाद्भूतानि जातानि देवा ह्यन्नस्य^१ काङ्क्षिणः ।

न तस्य पात्रादिविधिर्विना आर्द्रं प्रकीर्तितः ॥१॥

तथा :—

अपि कीटपतङ्गानां शुनाश्चाण्डाल-^२योनीनाम् ।दत्त्वा^३ लोकमाप्नोति प्राजापत्यं समासतः ॥२॥

बान्धवेभ्योऽतिथिभ्योऽन्नं पुत्रेभ्योऽन्नं प्रयच्छतः ।

दीनान्धकृपणानाञ्च स्वर्गः^४ स्यादन्नदायिनाम् ॥३॥प्रासमात्रं नरो दत्त्वा^५ त्वभानामन्नगृह्रवे ।‘[स्वर्गो^६ वसेत् समानान्तु] शतं भोगैर्मनोरमैः ॥४॥

प्रासे प्रासे फलं ह्येतद् विधिवत् परिकीर्तितम् ।

एतदेवायने^७ प्रोक्तं द्विगुणं पुरायौरवम् ॥५॥

अन्नं विना कुशाग्रस्य दत्त्वान्नं देशकालतः ।

फलं पञ्चगुणं प्रोक्तं सर्वभावसमन्विते^८ ॥६॥

सर्वभाव-^९[समन्वित इति] सम्बोधनम् । अत्र यजमानः प्राणिमालेभ्यो गृहीतोदपू-
^१तामपात्र उदङ्मुखः सङ्कल्प्य यथेष्ट-^{१०}कालावध्यन्नं दद्यात् । तद् यथा :—^{११}अं
 नन्दिपुराणोक्त-प्राणिमाला-दानफलप्राप्तिकामोऽहं प्राणिभ्योऽन्नं दास्ये । ^{१२}तदवधि
 यथासम्भवं ^{१३}प्राणिमालेभ्यः स्वगृहे अन्यत्र वा भक्षशालां कृत्वा^{१४}विच्छिन्नमन्नं देयम् ।

१ A अत्राच

२ Both I. O. and A योनिनां

३ A ह्यन्नासन्नग्रहदे, I. O. स्वश्राद्ध-
नयैर्ग्रहदे४ A सन्वतसरमचलात् for the brac-
keted portion

५ I. O. स्वर्गो

६ I. O. एतदेवायने

७ A सभविष्य

८ I. O. प्रति for the bracketed
portion

९ I. O. omits ताव

१० A 'आवायवि अन्नं', I. O. 'आवा-
यन्नं'

११ A omits it

१२ A एदवधि

१३ A प्राणिनाः

१४ A 'विच्छिन्नं'

अतएव धार्मिकास्तात्र-^१पट्टविलिखिता^२ भूमिं^३ समुपकल्प्य आचन्द्रार्क-^४स्थायिनीं भक्षशालां^५
 ददति ।

वायुपुराणे :—

क्षिप्रमत्युष्णमक्रिमं^६ दद्यादन्नं बुभुक्षिते ।सव्यजनं सदा क्षिप्रं^७ मर्च्यं^८ [तत् कृत्य यमतः] ॥७॥क्षिप्र-^९[मतिथिप्राप्त्य]-नन्तरमेव । ^{१०}अक्रिममनुपहतम् । ^{११}भक्ष्यमप्रतिषिद्धम् ।

तद्व्यादित्यसङ्काशं विमानं हंसवाहनम् ।

^{१२}[अन्नदो लभते] तिस्रः कल्पकोटीस्तथैव च ॥८॥

अन्नदानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ।

अन्नाद्भूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः^{१३} ॥९॥

जीवदानात् परं दानं न किञ्चिदपि विद्यते ।

अन्नाजीवति^{१४} तैलोक्यं^{१५} त्रिलोक्या सह^{१६} तत्फलम् ॥१०॥

बुभुक्षितेभ्यो^{१७} यथोक्तमन्नं पूर्ववत् सङ्कल्प्य दद्यात् । ७^{१८} वायुपुराणोक्तान्नदानफल-
 प्राप्तिकामोऽहं बुभुक्षितेभ्यः सव्यजनं क्षिप्रमन्नं दास्ये एवं सङ्कल्प्य बुभुक्षितानन्विष्य^{१९} तेभ्यो
 यथोक्तमन्नं दद्यात् ।

महाभारते (अनु—६६।२७) :—

^{२०}श्रान्ताय चूधितायान्नं यः प्रयच्छति भूमिप ।

स्वायम्भुवं महत् स्थानं स गच्छति नराधिप ॥११॥

१ I. O. अपवादः

२ I. O. 'विलिखित', A 'विलिखित'

३ I. O. उपकल्प्य

४ I. O. 'आचन्द्रार्क'

५ I. O. 'स्थायिनी'

६ Both I. O. and A 'क्षिप्रं'

७ Both I. O. and A 'मर्च्यं'

८ A 'सङ्कल्प्य दद्यात्' for the brac-
keted portion९ I. O. 'यथि प्राप्ते' for the
bracketed portion

१० I. O. 'विलिखित'

११ I. O. 'मर्च्यं'

१२ A चूधितायान्नं for the brac-
keted portion

१३ I. O. संशयः

१४ I. O. 'जीवति'

१५ A 'तैलोक्ये'

१६ I. O. 'सह'

१७ A omits यथोक्तम्

१८ A पञ्च.

१९ A omits च

२० Both I. O. and A 'महाभारत'

^१भान्ताय क्षुधितायान्नं पूर्ववत् सङ्कल्प्य दद्यात् । ^२ॐ स्वायम्भुवस्थानप्राप्तिकामोऽहं भान्ताय क्षुधितायान्नं दास्ये इति सङ्कल्प्य यथाकालं भान्तं क्षुधितमनुसन्धायान्नं तस्मै दद्यात् ।

^३तथा (अनु—६६।६०) :—

सङ्कपो^४ ददाति यथान्नं^५ सदैकाग्र^६-मना नरः ।

न स दुर्गायवाप्रो-^७तीत्येवमाह पराशरः^८ ॥१२॥

अमीष्टसमये सद्वाक्यफलितयवैर्यशस्तेभ्योऽन्नं^९ पूर्ववत् सङ्कल्प्य दद्यात् । ^{१०}ॐ महाभारतोल्लेख-^{११}सङ्कपोऽन्नदानफलप्राप्तिकामोऽहं^{१२} सङ्कपोऽन्नं दास्ये । ततः प्रभृति ^{१३}अमित-
कालावधि ^{१४}[सङ्कपो ब्राह्मणादिभ्योऽन्नं दद्यात्] ।

^{१५}तथा (अनु—७।७=Cf. अनु—६३।१४-१५=वि. ष.—३।३४।११) :—

यो दद्यादपरिक्लिष्टमन्नं-^{१६}[मध्वनि वर्तते] ।

^{१७}[भान्ताया-^{१८}दृष्टपूर्वाय तस्य पुण्यफलं महत् ॥१३॥

अपरिक्लिष्टमनुपहतम् । ^{१९}यथोक्तप्राणिनेऽन्नं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ^{२०}ॐ महापुण्यफल-
प्राप्तिकामोऽहं ^{२१}भान्तायाध्वगाया-^{२२}दृष्टपूर्वायान्नं दास्ये इति सङ्कल्प्य यथाकालमध्वगमन्निधाय
यथोक्तमन्नं ^{२३}तस्मै दद्यात् । अप्राप्यनि वर्तते इति ^{२४}शतृनिर्देशात् पथि ^{२५}[गच्छते
पथिकाय] वर्तते कुटीं कृत्वा तदुत्तरे चान्नं दद्यात् ।

1 A' भान्ताया, I. O. भान्ताया	16 I. O. सयन्नाकामोऽहं दास्ये for the bracketed portion
2 A सङ्कल्पयेत्	17 A omits it
3 A omits it	18 A यत्पुण्यफलं for the bracketed portion
4 A यथाकालं भान्तं, I. O. यथा- कालमध्वगं	19 A omits the bracketed portion
5 A' सयन्नायान्नं	20 I. O. दृष्ट.
6 A omits it	21 A' यथोक्तं
7 I. O. सयन्ना	22 I. O. यथाकालमध्वगाया-
8 A दद्यात्	23 A' यदुक्तं before this
9 I. O. सयन्ना	24 I. O. दृष्टे
10 A सयन्ना	25 A यन्ना
11 Both I. O. and A पराशरः	26 I. O. गच्छति पथिकाः for the bracketed portion
12 A omits it	
13 I. O. सयन्नाऽन्नं, A' सङ्कल्पयेत्	
14 I. O. सयन्ना	
15 A यथोक्तमध्वगं	

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१६।२३) :—

^१मृष्टान्नं मानवो दत्त्वा ^२[मृष्टान्नार्थिनि काङ्क्षितम्] ।

अक्षयं फलमाप्नोति स्वर्गलोकं गच्छति ॥१४॥

^३[मृष्टं संस्कृतम् ।] सव्यजनमन्नं पूर्ववत् सङ्कल्प्य तदर्थिभ्यो दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तं ^४मृष्टान्नं-दानफलप्राप्तिकामोऽहं यथाशक्ति ^५मृष्टान्नार्थिभ्यो ^६मृष्टान्नं दास्ये इति
सङ्कल्प्य ^७मृष्टान्नार्थिनोऽनुसन्धाय तैभ्यो यथाशक्ति ^८मृष्टान्नं दद्यात् ।

^९तथान्नदानप्रकरणे (३।३१५।१२) :—

^{१०}सहस्रपरिवेशस्तु नरकन्तु^{११} न गच्छति ।

विमानेनार्कवर्णनेन स्वर्गलोके महीयते ॥१५॥

सहस्रपरिवेशः सहस्राय मनुष्येभ्योऽन्नप्रदः^{१२} । यथासम्भवं सहस्राय मनुष्येभ्यः ^{१३}सिद्ध-
मन्नं पूर्ववत् सङ्कल्प्य^{१४} दद्यात् । ^{१५}ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्तसहस्रपरिवेशनफलप्राप्तिकामोऽहं
यथासम्भवं सहस्राय मनुष्येभ्यो व्यजनादिसहितमन्नं दास्ये इति सङ्कल्प्य यथाशक्ति नानादिनैः
सहस्रं मनुष्यान्^{१६} भोजयेत् ।

देवलः :—

कृत्वापि ^{१७}[पातकं कर्म] यो दद्यादन्नमीप्सितम् ।

^{१८}[ब्राह्मणानां विशेषेण स निहन्त्या^{१९}त्मनस्तमः ॥१६॥]

1 A and V. D. विष्टान्नं	11 A विष्टान्नं
2 A and V. D. विष्टान्नार्थिनि काङ्क्षितं and I. O. यथाशक्ति तु काङ्क्षितम् for the bracketed portion	12 A यथाशक्ति
3 A omits the bracketed portion	13 I. O. यथाशक्तिवैश्वदेवस्य
4 I. O. यथाशक्ति दास्ये	14 I. O. नरकन्तु
5 I. O. सयन्ना	15 A सयन्ना दद्यात्
6 I. O. यथाशक्ति and A' विष्टान्न- काङ्क्षितं after this	16 I. O. विष्टान्नं, A' निहन्त्या
7 A विष्टान्नं	17 A सङ्कल्प्य
8 A विष्टान्नार्थिभ्यो, I. O. omits it	18 A omits it
9 A विष्टान्नं	19 I. O. मनुष्यान्
10 A विष्टान्नार्थिभ्यो	20 I. O. पातक्यर्थं for the bracketed portion
	21 A omits the bracketed portion
	22 I. O. सयन्ना

^१ब्राह्मणानां विशेषेणैवभिधानाद् ^२[ब्राह्मणेभ्योऽपि दाने] फलमेतद् भवत्येव । "एतद् सामान्यदानमिदम् । ईप्सितमित्यर्थिनः" ^३पृष्ट्वा ^४[यथायथमभिमतमनुत्पाद्य तेषः पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ॐ ब्राह्मणप्रमुखनामावर्ण्य आत्मीयतमः शुचिकामोऽहं यथासम्भवम्] ईप्सितमन्नं ^५दास्ये । ततःप्रवृत्ति यथायथ-^६मुपस्थितेभ्य ईप्सितमन्नं दद्यात् ।

अथ विशेषान्नदानम् ।

बृहस्पतिः :-

अन्नदानं शुण्करं सर्वदानाधिकं स्मृतम् ।

अन्नात् ^१प्राणप्रजननं नृणां सञ्जायते सदा ॥१॥

^२प्राणाप्यायनमालम्बु यो विप्राय प्रयच्छति ।

दुर्भिक्षे तु विशेषेण ^३स[लभेताच्छयां दिवम्] ^४॥२॥

विशेषेणेति ^५सातिशयमित्यर्थः ^६॥

हेमरत्नाम्बर-^७धरोऽ^८भुजानो भ्रियते नरः ।

^९अन्नं विनाप्यलङ्कारैर्जीर्णवस्त्रोऽपि जीवति ॥३॥

तस्मात् प्रदद्याद्विप्रेभ्यः संस्कृतान्नं सदर्शणम् ।

तेनेह कीर्तिमाप्नोति स्वर्गं ^{१०}॥[वानन्तकं तथा] ॥४॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितमन्नं ^{११}दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकदेवामु-
शास्त्राध्यायिभ्योऽमुकदेवसमंभ्यो ^{१२}युष्मभ्यमन्नयस्वर्गं प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१३}सुसंस्कृतम्

- 1 I. O. omits it
- 2 A ब्राह्मणेऽपि for the bracketed portion
- 3 I. O. दण्ड
- 4 A' वानान्ते
- 5 I. O. अर्चयेत्
- 6 A पृष्ट्वा
- 7 I. O. यथायथमनुत्पाद्य only for the bracketed portion
- 8 A दद्यात्
- 9 A' अर्चितेभ्यः
- 10 A प्राणं प्रजननात्
- 11 A प्राणं
- 12 A' नृ

- 13 I. O. लभेताच्छया दिवम्, A लभेता-
च्छयं दिवम् for the b. p.
- 14 I. O. विशेषेण
- 15 I. O. सातिशयमित्यर्थः
- 16 I. O. भुज्यते
- 17 I. O. omits the avagraha
- 18 A अन्नविनाप्यलङ्कारैः
- 19 I. O. वानन्तकं तथा, A वान-
न्तकं for the bracketed portion
- 20 A' अर्चितेभ्यः
- 21 A' अमुकसगोत्रेभ्यो
- 22 I. O. सुसंस्कृतम्

दद्यात् । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्त्वा यथा-
शास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत्
कायनं दद्यात् । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वाऽन्नं स्पृशेयुः । ब्राह्मणे दातारि संस्कृतान्नं
पक्वान्नं शूरे तु ^१सक्तुलाबादयो द्रष्टव्याः ।

स्कन्दपुराणे :-

अन्नं यस्तु सुसंस्कृत्य प्रयच्छेत् द्विजातये ।

^२सर्वान् कामानवाप्नोति पूज्यते च सिपिष्टये ॥५॥

अत्र द्विजातय इत्येकवचनं आति-^३परत्वादविधत्तं फलबाहुल्या-^४द्विभुभ्यो दानादगतेः ।

^५आवृत्य वा दातव्यम् ।

मयूरहंसयुक्ताश्च सर्वकामसमृद्धिवत् ।

विमानं सूर्यसङ्काश-^६मन्नदो लभते शुभम् ॥६॥

यदि ^७मातुषतां याति कदाचिन्नरसत्तमं ।

धनधान्यसमाकीर्णं कुले जायेत रूपवान् ॥७॥

यथाशक्त्वा तु तद्द्यादिवसे दिवसे नरः ।

स तेन कर्मणा प्राप्तः प्रजापतिसलोकताम् ॥८॥

दिवसे दिवसे ^९दद्यादिति तेन कर्मणा जन्मान्तरेऽपि प्रतिदिनमन्नमसा ददातीत्यर्थः ।
अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽन्नं सुसंस्कृतमर्चितम् ॐ ^{१०}अथादि ^{११}युष्मभ्यमन्नमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणेक-द्विजातिसम्प्रदान-^{१२}कान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं
दद्यात् । स्वस्तीतिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :-

कदाचिदपि ^{१३}यो दद्यादन्नं विप्राय ^{१४}सत्कृतम् ।

तस्यापि सत्कृतगुणं सहस्रगुणमेव च ।

- 1 I. O. सर्वसादान्नो
- 2 I. O. सर्व
- 3 I. O. दण्ड and A' दण्ड for दण्ड
- 4 I. O. न
- 5 I. O. and A आहवा
- 6 A' अन्नदानव्याजं
- 7 I. O. मातुषता

- 8 Both I. O. and A अन्नदः
- 9 A दद्यात्
- 10 A omits it
- 11 A युष्मभ्यमन्नमु
- 12 A' अत्र
- 13 I. O. कदाचिदपि
- 14 A सत्कृतम्

सत्कृतं सत्कार-पूर्वकं यथा स्यात् ।

[उपतिष्ठति लोकेषु इहापि च सुखी भवेत् ॥६॥

जन्मसंस्कारविद्याशालिने प्रणिपातपूजादिना 'सत्कृत्य ब्राह्मणाय यथासाधमर्चित-
मन्नं' दद्यात् ।] ॐ 'अथामुकसगोलायामुकवेदामुकशाखाय्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं
स्कन्दपुराणोक्त-विप्रसम्प्रदानकान्नदान'-फलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं' ददामि । * [प्रतिप्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन ददामि ।] प्रतिप्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा अन्नं स्पृशेत् ।

वामनपुराणे (६५।४४) ब्राह्मणाधिकारे :—

दासीदासमलङ्कारमन्नं ^{१०} षड्वरससंयुतम् ।

^{११} पुरुषोत्तमतुष्यर्थं प्रदेयं सार्वकालिकम् ॥१०॥

सार्वकालिक-^{१२} मनियतकालिकं ^{१३} षड्वरसा मधुरादयः । अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१४} षड्वरस-
व्यजन-^{१५} सहितमन्नम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । पुरुषोत्तमतुष्ये^{१६} एतत् ^{१७} षड्वरस-
संयुतमन्नं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

ये च भक्ताः प्रयच्छन्ति शुद्धपानकमुत्तमम् ।

भोदनञ्च ^{१८} द्विजामेभ्यो विशुद्धेनान्तरात्मना^{१९} ॥११॥

- 1 A संस्कृतं
- 2 I. O. -पूर्व
- 3 I. O. omits the bracketed portion
- 4 A संस्कृतम्
- 5 A -अर्पितमन्नम्
- 6 A omits च
- 7 A omits दान
- 8 I. O. -अन्नं
- 9 A omits the bracketed portion

- 10 I. O. चरसः
- 11 Corrected from Vāmana P. I. O. and A. इवचोचनस्य तुष्यर्थं
- 12 I. O. का for च
- 13 I. O. चरसा
- 14 I. O. चरसः
- 15 A omits सहित
- 16 A omits च
- 17 I. O. चरससंयुतम्
- 18 A द्विजातिभ्यः
- 19 A -अन्ने

चकाराहानमन्त^१ समुचितम्^२ ।

ते नान्ति काश्चनैर्दिव्यैर्विविधैश्च यमालयम् ।

वरकोभिर्यथा-^३ कामं सेव्यमानाः^४ पुनः पुनः ॥१२॥

शुद्ध-^५ पानकं शुद्ध-^६ मिश्रितपानकम् । द्विजामेभ्य इति बहुवचनं 'दातृबहुत्वात् ।
विद्यातपःसम्पन्नायार्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुद्धपानकमन्नञ्च ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा
दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तशुद्धपानकौ^{१०}-दनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद् शुद्धपानकमोदनञ्च ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सम्भोजयेत् ^{११} यो ^{१२} [भक्तं ब्राह्मणं] तीर्थ-^{१३}चारिणम् ।

तस्यामृतप्रवाहि-^{१४} [एयो नयस्तिष्ठन्ति] सर्वशः ।

स्वर्गे नास्य च सन्देहो ^{१५} [यत् यथापि कामयेत्] ॥१३॥

स्वर्गे ^{१६} [यत् यमर्थं] कामयते तत् नास्य सन्देहो निश्चिता प्राप्तिरित्यर्थः । तीर्थचारि^{१७}-
ब्राह्मणाय-^{१८} चितायार्चितं भक्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्ततीर्थ-
^{१९} [चारिब्राह्मणसम्प्रदानकभक्तदान]-फलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्तं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

^{२०} ब्रह्मपुराणे :—

^{२१} अवाप्य प्राणसन्देहं ^{२२} कायकोशसमर्जितम् ।

अन्नं दत्त्वा द्विजातिभ्यः शूद्रः ^{२३} पापात् प्रमुच्यते ॥१४॥

- 1 A -वान्
- 2 Both I. O. and A समुचितं
- 3 A यथाशक्तं
- 4 I. O. -दिव्यैः
- 5 A सेव्यमानः
- 6 I. O. -पान
- 7 I. O. -मिश्रितं
- 8 I. O. दातृबहुत्वात्
- 9 A omits ब्राह्मणाय
- 10 I. O. ब्राह्मणाय
- 11 A जो for यो
- 12 I. O. reads च before it
- 13 I. O. ब्रह्मपुराणे
- 14 I. O. यथापि
- 15 A कामयेत्, I. O. काम-
येत् यमर्थं
- 16 A पापात् प्रमुच्यते
- 17 I. O. यथापि
- 18 A कामयेत्, I. O. काम-
येत् यमर्थं
- 19 A पापात् प्रमुच्यते

अन्नमामान्नम् । शूरो ^१[युद्धकान्तारवृत्तं]-लङ्घनादिनाऽर्चिसमामान्नमर्चितमर्चितेभ्यो
ब्राह्मणेभ्यः ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पाप-^२प्रमोचनकामोऽहमेतदन्नं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा शूराधिकारे :—

श्रीरसेन बलेनान्नमर्जयित्वाऽविहिंसकः ।

नः प्रमच्छति विप्रेभ्यो ^४[न स दुर्गाणि] सेवते ॥१५॥

शूरोऽर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः परहिंसाव्यतिरेकेण ^५श्रीरसबलार्जित-^६मामान्नमर्चितम् ३ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^७ब्रह्मपुराणोक्तैरस-^८बलार्जितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा शूराधिकारे :—

न्यायेनावाप्त-^{१०}[मन्नन्तु नरो] हर्षसमन्वितः ।

द्विजेभ्यो वेदवृद्धेभ्यो दत्त्वा पापात् प्रमुच्यते ॥१६॥

शूरो न्यायार्जितमामान्न-^{११}मर्चितमर्चितेभ्यो वेदविद्ब्राह्मणेभ्यः ^{१२}प्रमोदपूर्वकम् ३
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पाप-^{१३}प्रमोचनकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यश्च धाकिन्नं विप्रं ^{१४}भोज्यैः पर्वसु पूजयेत् ।

स सर्वकामसम्पूर्णो ^{१५}नरो लोके महीयते ॥१७॥

अकिन्नं दरिद्रं पर्वसु अमावस्यादिषु पञ्चसु । उक्त-^{१६}समये दरिद्राय जन्मसंस्कार-
विधायुक्तायार्चिताय ^{१७}[ब्राह्मणाय नाना]-व्यजनसहितमन्नम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा

1 A omits the bracketed por-
tion

2 I. O. 'प्रमोचन', A 'प्रमोचन'

3 I. O. omits ३

4 I. O. 'ब्राह्मणेभ्यः' for the
bracketed portion

5 A 'सु' for 'सी' for

6, I. O. 'मन्त्राय' for 'मन्त्राय'

7 I. O. 'ब्राह्मणे'

8 A 'उपपन्नसु'

9 A omits it

10 I. O. 'न' 'त' 'शरी' and A 'न' 'त'
नामा for the bracketed por-
tion

11 I. O. omits 'मर्चित'

12 I. O. 'प्रमोदक'

13 I. O. 'प्रमोचन', A 'प्रमोचन'

14 I. O. 'भोज्यैः'

15 I. O. 'मन्त्राय'

16 A omits it

17 I. O. 'ब्राह्मणाय' and A 'ब्राह्मण'
for the bracketed portion

दद्यात् । सर्वकामसम्पूर्ण-^१लोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्वोज्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् । एवं प्रतिपर्वसु यथाशक्ति दद्यात् ।

तथा :—

अन्नं ये तु प्रमच्छन्ति ब्राह्मणेभ्यः सुसंस्कृतम् ।

^२श्रोत्रियेभ्यो विशेषेण भक्त्या परमया युताः ॥१८॥

तरुणीभिर्वरस्त्वोभिः सेव्यमानाः प्रयत्नतः ।

धर्मराजपुरं यान्ति विमानैर्भ्यलङ्कृतैः ॥१९॥

दातृबहुत्वापेक्षया ^३सम्प्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^४सुसंस्कृतमन्नं
प्रणतिपूर्वकम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^५ब्रह्मपुराणोक्त-ब्राह्मणमात्रसम्प्रदानक-
सुसंस्कृतान्नदानफलप्राप्तिकामोऽह-^६[मेतत् सुसंस्कृतमर्चितमन्नं] प्रणतिपूर्वकं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । श्रोत्रियाय दानवाक्ये ब्रह्मपुराणोक्त-श्रोत्रियसम्प्रदानक-
सुसंस्कृतान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

तथा :—

यावज्जन्तुं प्रदातव्यं द्विजातिभ्योऽन्नमुत्तमम् ।

स्वाध्याय-^९समुपेतैः प्रहृष्टे नान्तरात्मना ॥२०॥

यावज्जन्तुं यथाशक्त्युपात्तम् ।

यस्य ह्यन्नमुपाश्रान्ति ब्राह्मणानां शतद्वयम् ।

प्रहृष्टमनसा दत्तं न स तिर्यग्मतिर्भवेत् ॥२१॥

यथाशक्त्युपात्तोपकरणसहितमुत्तम-^{१०}मन्नमुपादाय ^{११}स्वाध्याययुक्तशतद्वयसंख्यब्राह्मणेभ्यः
उत्तमज्यं दद्यात् । ३ अथ ^{१२}ब्रह्मपुराणोक्त-ब्राह्मणशतद्वयसम्प्रदानकान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहं
^{१३}यथासम्भवगोत्रनामभ्यः ^{१४}[वेदविद्भ्यो शताभ्यां ब्राह्मणेभ्यः] यावज्जन्तुमुत्तममन्नं ददानि ।

1 I. O. 'प्रजा'

2 I. O. 'अर्चितेभ्यो'

3 I. O. 'वेद्यं'

4 A 'अर्चितं' after 'सुसंस्कृतम्'

5 I. O. 'ब्राह्मणे'

6 I. O. omits the bracketed
portion

7 A 'प्रमच्छति'

8 A omits it

9 I. O. 'समयेतेभ्यः'

10 A omits 'सुसंस्कृतम्'

11 A 'स्वाध्याय', I. O. 'आध्याय'

12 I. O. 'ब्राह्मणे'

13 I. O. 'ब्राह्मणाय' नामगोत्रनामभ्यः

14 I. O. 'यथाशक्त्या' ब्राह्मणायार्चितं and
A 'वेदविद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यः' for the
bracketed portion

दक्षिणा पूर्ववद् यथासम्भवगोतनामोक्षेन ^१कस्मैचिदेकस्मै देयेति । ततो यथासम्भवं ^२[समुदितान् ब्राह्मणान्] भोजयेत् ।

आग्नेयपुराणेः—

सुसंस्कृतं यो दद्यादन्नं ^३श्रद्धासमन्वितः ।

इन्द्रलोके वसेत् सोऽपि यावदिन्द्राश्वतुर्दश ॥२२॥

सुसंस्कृतं सुसिद्धं ^४दाहादिदोषरहितम् । अर्चितं सुसंस्कृतमन्नमर्चिताय ब्राह्मणाय ^५अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तसुसंस्कृतान्नदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलोत्कर्षश्रुतेष्व^६ यथेच्छ-मात्र्य^७ दानम् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।१७) :—

दद्यादहरहस्त्वन्नं श्रद्धया ब्राह्मचारिणे ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो ^८ब्रह्मणः स्थानमाप्नुयात् ॥२३॥

अहरहरिति यदा यदा ^९ब्रह्मचारी प्राप्यते तदा तदा तस्मै भिक्षा ^{१०}प्रदातव्येत्यर्थः । इदमनुष्ठानमालं^{११} ^{१२}तैवर्णिकदेयम् ।

शिवपुराणे :—

^{१३}अन्नं यस्तु प्रयच्छेत् सम्भीतं ब्राह्मणाय वै ।

राज्यस्थानमवाप्नोति स्वर्गवाप्नोति विजयः ॥२४॥

सम्भीतं सुसंस्कृतम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय सुसंस्कृतमर्चितं^{१४} मन्नम् ^{१५}अथादि तुभ्य-मन्नमुक्ता दद्यात् । शिवपुराणोक्तान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

पद्मपुराणे (सृष्टिखण्डम् १५।१४०ख—१४१क) :—

यः पातपूरणी भिक्षां यतीनान्तु प्रयच्छति ।

^१विमुक्तः सर्वपापेभ्यो ^२न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥२५॥

यथासम्भवमुपस्थिताय ^३यतये भिक्षापात्रं यावता ^४पूर्यते तावदन्नं यथाशक्ति ^५दद्यात् । अनुष्ठानमात्रमिदम् ।

महाभारते (अनु—६५।११) :—

पायसं सर्पिषा मिश्रं द्विजेभ्यो यः प्रयच्छति ।

गृहं तस्य न रक्षांसि धर्षयन्ति कदाचन ॥२६॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो घृतमिश्रितं^६ पायसमर्चितम् ^७अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । ^८[महाभारतोक्तघृतमिश्रित]-पायसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं ^९सर्पिमिश्रं पायसं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

यथाशक्ति ^{१०}[च यो] दद्यादन्नं विप्रे ^{११}सुसंस्कृतम् ।

स तेन कर्मणाप्नोति प्रजापतिसलोकताम् ॥२७॥

विप्रे जन्मसंस्कारविधायुक्ते ब्राह्मणे सुसंस्कृतं सुसिद्धं ^{१२}दाहादिदोषरहितम् । यथा-शक्ति सोपकरायमन्नमर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१३}अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दद्यात् । प्रजापति-सालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुसंस्कृतमन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । यथाशक्ति दद्यादिति श्रुतेः ^{१४}शक्तौ बहुभ्योऽपि दद्यात् । बहुभ्यो दाने ^{१५}अथादि तुभ्यमन्नमुक्ता दानमिति ^{१६}विशेषः ।

^{१७}तथा (अनु—४७।२०ख) :—

अन्न-^{१८}पानप्रदानेन तृप्यन्ते कामभोगतः ॥२८॥

- 1 A कस्मै चेद्विदे कस्मै
- 2 A समुदितो ब्राह्मण and I. O. समुदितो ब्राह्मण for the bracketed portion
- 3 A सुसंस्कृतं
- 4 A दाहादि
- 5 I. O. दाहादि
- 6 A omits ७
- 7 A omits यथा

- 8 A दद्यादितेभ्यो
- 9 I. O. दद्यात्, A दद्यात्
- 10 A ब्राह्मण, K. P. ब्राह्मण
- 11 A मन्न
- 12 I. O. omits प्र
- 13 I. O. यथा
- 14 A तैवर्णिकमु देयं
- 15 A यथा
- 16 A omits अर्चितं

- 1 A विमुक्त
- 2 Padma p. नास्ती
- 3 A प्रयतये
- 4 A पूर्यते
- 5 I. O. दद्यादित्यनुष्ठानम्
- 6 I. O. घृतमिश्रं
- 7 A महाभारतोक्तान्नमिश्रितकामिक for the bracketed portion
- 8 I. O. सर्पिषा मिश्रं
- 9 A omits the bracketed portion
- 10 A पु
- 11 I. O. दाहादि
- 12 A यथा
- 13 A यथा
- 14 A omits it
- 15 A दद्यात्

अर्चिताय^१ ब्राह्मणायार्चितमग्रम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^३ कामभोग-
तृप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—५७१३५क) :—

^४भक्तान्नपानीयस-^५प्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥२६॥

^६[अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमग्रम्] ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यर्थ-
सर्व-रसप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^७[दानधर्मे
ब्राह्मणाय दानप्रकरणे] पाठात् ब्राह्मणसम्प्रदानकमिदं दानद्वयम् ।

तथा (अनु—११२११५) :—

ब्राह्मणानां सहस्राणि दश भोज्यं^८ नरर्षभ^९ ।

^{१०}नरोऽधर्मात् प्रमुच्येत पापेष्वपि रसः सदा ॥३०॥

यथोक्तसंख्यब्राह्मणेभ्यो^{११} भोज्याभ्युत्सृज्य दद्यात् । ^{१२}ॐ यथासम्भवगोत्र-^{१३}नामभ्यो
दशसहस्रसंख्यब्राह्मणेभ्यः पापक्षयकामोऽहं^{१४} दशसहस्रसंख्यानं भोज्यानि उत्सृजे^{१५} । ततो
ब्राह्मण-^{१६}सहस्रदशकमूणावधि भोज्यानि दद्यात् ।

तथा (अनु—११२११४) :—

यस्य^{१७} ह्यसुपाश्रन्ति ब्राह्मणानां^{१८} [शता दश] ।

हृष्टेन मनसा दत्तं न^{१९} स तिर्यग्गतिर्भवेत् ॥३१॥

यथाशक्ति सहस्रसंख्यब्राह्मणेभ्योऽन्न-^{२०}मुत्सृज्य दद्यात् । ^{२१}तिर्यग् गत्यगमनकामोऽहं

- 1 I. O. वाक्पुत्रार्चितमग्रम्
- 2 A ॐ before it
- 3 I. O. अथादि
- 4 A प्रदात्
- 5 A ॐ अर्चिताय भोगतृप्तिकामोऽह-
मेतदन्नं for the bracketed
portion
- 6 A omits सर्व
- 7 A तथा दानधर्मे दानप्रकरण for
the bracketed portion
- 8 A भोज्यं
- 9 I. O. and A नरर्षभ
- 10 A नरो धर्मा

- 11 A भोज्यान्नं उत्सृज्य, I. O.
भोज्याभ्युत्सृज्य
- 12 A omits it
- 13 I. O. गोत्रनामभ्यो
- 14 I. O. दशसहस्रसंख्या, A दशसहस्रं
- 15 I. O. उत्सृज्य, A उत्सृजेत्
- 16 I. O. omits सर्व
- 17 I. O. नृत्वं for नरर्षभ
- 18 A दत्तं सदा for the bracketed
portion
- 19 A च
- 20 A उत्सृजेत्
- 21 I. O. अतिर्यग्गतिर्भवन्

यथासम्भवगोत्रनामभ्यः^१ सहस्राय ब्राह्मणेभ्यो यथासम्भवमन्नमुत्-^२सृजे । ततो ब्राह्मण-
सहस्रपूरणावधि अन्नं दद्यात् ।

तथा (अनु—११२११६) :—

भैक्षेणान्नं समाहृत्य विप्रो वेदपुरस्कृतः ।

^३[स्वाध्यायनिरते विप्रे] ^४दस्वेहं सुखमेधते ॥३२॥

भैक्षमनेक-^५गृहार्जिता भिक्षा । ^६[ब्राह्मणोऽनेकगृहा-^७र्जितभिक्षासमा]-हृतमन्न-^८[मर्चित-
मर्चिताय] स्वाध्यायशालिने ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सुखप्राप्ति-
कामोऽहमेतदन्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—११२१२८-२९) :—

भोजयित्वा दशशतं नरो वेदविदां नृप ।

न्याय-^९विद्वद्भिर्यदुषां स्मृतिभाष्यविदां^{१०} तथा ॥३३॥

न याति नरकं घोरं [सम्भारश्च न]^{११} सेवते ।

सर्वकामसमायुक्तः प्रेक्ष्य चाप्यश्नुते सुखम् ॥३४॥

यथोक्तसंख्येभ्यो वेदविद्वद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यो^{१२} भोज्याभ्युत्सृज्य दद्यात् । ॐ यथासम्भवगोत्र-
नामभ्यो वेदविद्वद्भ्यः^{१३} सहस्राय ब्राह्मणेभ्यो महाभारतोक्तवेदवित्-^{१४}सहस्रसंप्रदानकभोज्यदानफल-
प्राप्तिकामोऽहं^{१५} सहस्रभोज्याभ्युत्सृजे । ^{१६}कस्मैचिद् ब्राह्मणाय दाक्षणादानं पूर्ववत् । न्याय-
विद्-धर्मवित्-स्मृतिविद्-[भाष्यविन्मिलित]^{१७}-ब्राह्मणसंप्रदानक-^{१८}[भोज्यदानेषु प्रत्येक]-वाक्येषु
न्यायविद्वद्भ्यो^{१९} धर्मविद्वद्भ्यो वा स्मृतिविद्वद्भ्यो भाष्यविद्वद्भ्यो वा मिलितेभ्यो वेत्स्यहनीयम् ।

1 A सहस्र	12 A भोज्याभ्युत्सृज्य, I. O. भोज्याभ्युत्सृज्य
2 A उत्सृजेत्, I. O. उत्सृज्य	
3 I. O. स्वाध्यायनिरतो विप्र for the bracketed portion	13 A सहस्र
4 I. O. and A द्नेह	14 A omits सहस्र
5 I. O. गृहार्जितो	15 A भोज्याभ्युत्सृजेत्, I. O. सहस्र- भोज्याभ्युत्सृज्य
6 I. O. तथा only for the brac- keted portion	16 A कस्मैचिद्
7 A र्जितभिक्षा	17 I. O. भाष्यविद्वद्भ्यो and A भाष्य- विद्वद्भ्यो for the bracketed portion
8 A मर्चित for the bracketed portion	18 A द्नेह, प्रत्येक and I. O. भोज्य- दानफलप्राप्तिकामोऽहं for the bracketed portion
9 A ०५०	19 A वा स्मृतिविद्वद्भ्यो वा इति तेभ्यो for the b. p.
10 I. O. विद्	
11 A संभारान्तं पूर्ववत् । नाम्ना for the bracketed portion	

तथा (अनु—६३।२४ख) :—

नित्यं मिष्टान्नदायी च स्वर्गं वसति सत्कृतः ॥३५॥

^१अस्य ब्राह्मण-^२संप्रदानकदानप्रकरणे [पाठाद् ब्राह्मणेभ्यो दानम् । ब्राह्मणेभ्यो मिष्ट-
मन्नं यथेष्टकालं^३ सङ्कल्प्य दद्यात् । तद् यथा यथासम्भवगोत्रनामभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सत्कारपूर्वक-
स्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहं मिष्टान्नं दास्ये । तद्वधि यथेष्टकालं यथासम्भवं^४ मिष्टमन्नं ब्राह्मणेभ्यो
दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१५।१०क, ११ख)]^५ब्राह्मणाय दानानुष्ठौ :—

परमान्नप्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ।

श्रान्तायादृष्टपूर्वाय तस्य पुण्यफलं महत्^६ ॥३६॥

उक्तस्याथ ब्राह्मणायार्चितायार्चितं पायसम्^७ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तपरमान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् परमान्नं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१६।७ख) :—

विद्याध्ययनसङ्गा^८नामन्नदानं महाफलम् ॥३७॥

श्रुताध्ययनसम्पन्नेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितमन्नम्^९ अथादि^{१०} तुभ्यमन्नमुक्त्वा
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विद्याध्ययनसङ्ग^{११}-पालकान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१६।२२) :—

बाले क्रीडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं तथैव च ।

फलं मनोहरश्चापि अभिष्टोमफलं लभेत् ॥३८॥

अर्चिताय वदस्व^{१०} अर्चितं मिष्टमन्नम्^९ अथादि तुभ्यमन्नमुक्त्वा दद्यात् । अभि-
ष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् मिष्टान्नं^{११} ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. चत्त
- 2 A. 'संप्रदानप्रकरणे'
- 3 I. O. 'यथेष्टकालं' after this
- 4 I. O. 'यथासम्भव'
- 5 A omits the bracketed por-
tion

- 6 I. O. 'महत्'
- 7 A. 'यथा'.
- 8 A. 'तुभ्यमन्नम्'
- 9 A. 'यथा'
- 10 I. O. 'वदस्व'
- 11 I. O. 'मिष्टमन्नम्'

तथा :—

^१देवमुद्दिश्य विप्राणां यो ददातीह भोजनम् ।

स देवः प्रीतिमानस्य कामानिष्टान् प्रयच्छति ॥३९॥

भोजनं भोजनीयमन्नम् । अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितमन्नम्^७ अथादि तुभ्यमन्न-
मुक्त्वा दद्यात् । अमुकदेवप्रीतय एतद्भोजनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवधिरचिते

श्रीदानसागरे अन्नदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतभक्ष्यदानावर्तः । (१७)

नन्दिपुराणे :-

भक्षयेद्विधिर्भक्ष्यैः-ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

तस्याभूतप्रवाहिरयो^२ [नद्यस्तिष्ठन्ति सर्वशः ॥१॥

अथ यजमानो विद्यावेदनेतर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं नानाविधं पिष्टकादिभक्ष्यं दद्यात् ।
 ॐ अयामुक्तगोत्रेभ्योऽमुकामुक्तेषामुकामुक्ताख्यायिने]ऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दि-
 पुराणोक्त-भक्ष्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भक्ष्यं ददामि । प्रतिग्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
 पठित्वा भक्ष्यमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैत-
 हानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददामि । प्रतिग्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा भक्ष्यं
 स्पृशेत् ।

महाभारते (अनु-५७।३७क) :-

भक्ष्यान्न-पानीय-रसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् प्रकामम् ॥२॥

भक्ष्याणि पिष्टकफलमूलानि । एषामन्यतममुपादायाचिंताय ब्राह्मणाय ॐ श्रवादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । १॥ अनन्त-सर्वरसप्राप्तिकामोऽहमेतद् भक्ष्यं ददामि । स्वस्त्वादिव-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१५।७ख) :—

भक्ष्यदः स्वर्गमाप्नोति ॥३॥

भक्ष्याणां पिष्टकफलमूलानामन्यतममर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दयात् ।] स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतद् भक्ष्यं ददामि । स्वस्त्र्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराङ्कर-श्रीमद्विष्णुसत्सङ्गदेवविरचिते

श्रीदानसागरे भक्ष्यदानावर्तः ।

1 I. O. सम्पोजित वी भत्ता

2. A omits the bracketed portion

3 A omits इच्छिषाम्

4 A omits मन्त्रं

5 I. O. omits the bracketed
portion

अथ सोमदैवतलवणदानावर्तः । (१८)

सम्बर्तः—

गुडमिन्दुरसश्चैव लवणं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखी भवेत् ॥१॥

अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायर्चितं लवणं दद्यात् । ॐ अयामुक्तगोत्राया-
मुक्तेदामुक्तास्त्राभ्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहमेतज्ज्वणं दद्यामि ।
प्रतिप्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठिष्या लवणमिदं सोमदैवतमित्युक्त्वा यथाशाखं काम-
स्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठायं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् कामधनं दद्यामि ।
प्रतिप्रहोता स्वस्तीत्युक्त्वा लवणं स्पृशेत् ।

आदित्यपुराणे :—

लवणं यथाशक्ति भक्त्या ये वै ददन्ति च ।

तेषां पुरयकृता^३ लोकं गवां लोकं व्रजन्ति ते ॥२॥

यथाशक्ति लवणमुपादायार्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं लवणम् ॐ अथादि शुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । अदित्यपुराणोक्त-लवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तवणं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मः :-

लवणस्य प्रदातारस्तिलानां सर्पिषां तथा ।

तेजस्विनोऽभिजायन्ते ^३भोगिनश्चिरजीविनः ॥३॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं तवणम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तं-
तवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तवणं ददानि । खस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१४।१३ख) :—

सर्वान् कामानवाप्नोति तवयां यः प्रयच्छति ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायर्चितं लवणम् अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णु-

1 I. O. इत्यादि

2 I. O. प्रत्यक्षतः

3 A योगिन०

4 I. O. विष्णु धर्मोत्तरीक

भर्तृत्तरोक्त-लवणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतल्लवणं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
अल काम्योत्कर्षाद्विद्योत्कर्षः कर्तव्यः^१ ।

तथा (३।३।१६।२७) :—

यवसानां^२ प्रदानेन वेनुमतस्तु द्विजातिषु ।

लवणस्य च धर्मह फलमक्षयमभ्युते ॥५॥

धर्मह इति सम्बोधनम् । वेनुमद्भ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितं लवणं दद्यात् ।
ॐ अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकरास्त्राध्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यमक्षयफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतल्लवणं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे लवणदानावर्तः ।

1 A omits कर्तव्यः

2 A चरणाया

3 A omits चरितेभ्यो

अथ विष्णुदैवतघृतदानावर्तः । (१९)

तल घृतदानप्रशंसा ।

महामारते (अनु—६५।३-व) :—

वृहस्पतेर्भगवतः पूषाश्चैव भगस्य च ।

अश्विनोश्चैव वह्नेश्च प्रीतिर्भवति सर्पिषा ॥१॥

परमं मेवजं ह्येतद् यद्दानमेतदुत्तमम् ।

रसानामुत्तमं चैतत् कलानाचैवमुत्तमम् ॥२॥

विष्णुधर्मे :—

घृतममिधृतं सोमो यन्मयाः सर्वदेवताः ।

घृतं प्रयच्छता दत्ता भवन्त्यखिलदेवताः ॥३॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

भृदोपाश्चाग्रवस्त्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिक्खर्णधूर्यान् दत्त्वा खर्गं महीयते ॥४॥

अल यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं घृतं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुक-
वेदामुकरास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोतर्कखर्गप्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्पिर्ददामि ।
[प्रतिग्रहीता खस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा घृतमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथारात्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काशनं ददामि]^३ ।
प्रतिग्रहीता खस्तीत्युक्त्वा घृतं स्पृशेत् ।

विष्णुः :—

मधुघृततिलदानेना^१-रोग्यम् ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ॐ आरोग्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A चाशनम्

3 I. O. दानादा०

2 A omits the bracketed por-
tion

यमः :-

तथा घृतप्रदानेन दीर्घं विन्दति जीवितम् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दीर्घ^१
जीवितप्राप्तिकामोऽहमेतद् घृतं ददानि^२ । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—६५।६) :-

फलकामो यशस्कामः पुष्टिकामश्च नित्यदा ।

घृतं दद्याद्भ्रातृभ्यः पुरुषः शुचिरात्मवान् ॥७॥

यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानि घृतानि दद्यात् । ॐ अथामुकामुक
सगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं महाभारतोक्तघृतदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि घृतानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एतच्च नित्य-
देतिपदध्वन्यादावुक्त्यैवेत्यम् ।

बराहपुराणे (२०६।१८८-२२) चित्रगुप्तवाक्ये :-

दधि क्षीरं घृतञ्चैव येन दत्तं द्विभ्रातृभु ।

एष [आयातु नः पार्ष्वे अस्मिन्]^३ पूजां करोम्यहम्^४ ॥८॥नीयतां नीयतां शोघ्रं [यत्र यत्न न चालयेत्]^५ ।

गोरसस्य तु पूर्णानि माज्जनानि सहस्रशः ॥९॥

तल दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।

ततः पश्चादयं यातु यत्न लोकोऽनसूयकः ॥१०॥

तलैव वसतां क्षीरो बहुवर्षशतान्ययम् ।

बहुसुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महातपाः ।

अमराह्यो भवेत्तत्^६ [गोलोके सुसमाहितः]^७ ॥११॥

1 A इत्त-

2 A omits ददानि

3 Varāha P. reads the b. p.

as वा यातु नः पार्ष्वे

4 I. O. and Varāha P. प्रपश्य

5 Corrected from Varāha P.

I. O. and A यातु तिष्ठत पादये

for the b. p.

6 Varāha P. च

7 I. O. and Varāha P. रत्नतां

8 Varāha P. क्षीरो

9 I. O. भद्रातन

10 Varāha P. reads the b. p.

as गोलोके सुसमाहितः

अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि घृतानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
बराहपुराणोक्त-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि घृतानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :-

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥१२॥

सम्प्रदानबहुत्वं दातृदुत्वापेक्षया^१, शुद्धेभ्यो जन्मविद्यासंस्कारसम्पन्नेभ्यः, सुसंस्कृतमप-
नोतकेशकीटादिकं सुरभि च ।

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च^२ हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुत्कृष्टं घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्त-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद् घृतं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :-

लवणस्य प्रदातारस्तिलानां सर्पिषान्तथा ।

तेजस्विनोऽभिजायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं घृतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त-सर्पि-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्पिर्ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराक्षर-श्रीमद्भक्तालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे घृतदानावर्तः ।

1 I. O. दातृदुत्वापेक्षं

2 A विमानैस्तु

3 A विष्णुपुराणे, though it reads

विष्णुधर्मोक्त three lines below

4 A सर्पिषस्तथा

अथ विष्णुदैवतदधिदानावर्तः । (२०)

वराहपुराणे (१०६।१८४-२१) विलगुप्तवाक्ये :—

दधि क्षीरं घृतञ्चैव येन दत्तं द्विजातिभु ।
एव ^१[आयातु नः पार्ष्णे अस्मिन्] पूजां प्रयच्छथ ॥१॥
नीयतां नीयतां रीघ्रं [यस्य यत्र न बालयेत्] ^२ ।
गौरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ॥२॥
^३तल दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।
ततः पश्चादष्टं यातु यस्य लोकोऽनसूयकः ॥३॥
तत्तैव वसतां क्षीरो बहुवर्षशतान्यपि ^४ ।
बहुमुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महातपाः ।

अमराख्यो भवेत्तल [गोलोके सुसमाहितः] ^५ ॥४॥

अथ यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि दधीनि दद्यात् । ॐ
अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं वराह-
पुराणोक्त-दधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दधीनि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
सावित्रीं पठित्वा दधीदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततः ॐ अथ
कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं ^६ काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
दधि स्पृशेयुः ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥५॥

- 1 Varāha P. वा वातु नः पार्ष्णके
for the b. p.
- 2 Corrected from Varāha P.
"I. O. and A वातु तिष्ठत वाक्ये
for the b. p.
- 3 Varāha P. यत्र
- 4 I. O. and Varāha P. रसतां

- 5 Varāha P. क्षीरो
- 6 I. O. and Varāha P.
•अतान्धवं
- 7 Varāha P. गोत्रोक्तेषु उपाहितः
for the b. p.
- 8 I. O. दक्षिणाभित्त

दधिदानावर्तः

३८३

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥६॥

मम्प्रदानबहुत्वं दातुं बहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय जन्मविद्यासंस्कारसम्पन्नाय 'ब्राह्मणाया-
र्चितमपनीतकेशकीटादिकं' ^१ दधि दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्राथामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽ-
मुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्तदधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदधि ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा दधीदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । [ततः
ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा
दधि स्पृशेत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२०६।६५.ख)] ^२ :—

तथा दध्नः प्रदानेन सङ्गलान्धाप्नुते सदा ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं दधि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तराक्त-
दधिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदधि ददानि । स्वस्त्वादिसौकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे दधिदानावर्तः ।

- 1 A omits ब्राह्मणाया
- 2 A ओटादिरहित

- 3 A omits the bracketed .
portion

अथ विष्णुदैवतक्षीरदानावर्तः । (२१)

वराहपुराणे (२०६:१=क-२२) चित्तगुप्तवाक्ये :—

दधि क्षीरं घृतञ्चैव येन दत्तं द्विजातिभु ।
एष [आयातु नः पार्ष्वे अस्मिन्]^१ पुजां प्रयच्छथ ॥१॥
नीयतां नीयतां शीघ्रं [यत् यत् न चालयेत्]^२ ।
गोरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ॥२॥
^३तत् दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ।
ततः पश्चादयं यातु यत् लोकोऽनसूयकः ॥३॥
तत्रैव वसतां^४ वीरो^५ बहुवर्षशतान्ययम् ।
बहुमुन्दरीनारीभिः सेव्यमानो महातपाः ।
अमराह्यो भवेत्तत् [गोलोके सुसमाहितः]^६ ॥४॥

अतः यजमानोऽर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि क्षीराणि दद्यात् । ॐ अयामुक्त-
सगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं वराहपुराणोक्त-
क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि क्षीराणि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठित्वा क्षीरमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ततः ॐ अथ कृतैत-
दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा क्षीरं
स्पृशेयुः ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥५॥

1 Varāha P. reads the b. p.
as वा यातु नः पार्ष्वे
2 Corrected from Varāha P.
I. O. वातु निरुतु पाचयन् for
the b. p.

3 Varāha P. घृत
4 I. O. and Varāha P. रमतं
5 Varāha P. वीरो
6 Varāha P. reads the b. p.
as गोलीकेषु समाहितः

क्षीरदानावर्तः

३८५

चक्रवाकप्रयुक्तेष्व विमानेष्व हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥६॥

सम्प्रदानबहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षया । अर्चिताय जन्मविद्यासंस्कारशालिने ब्राह्मणायार्चित-
मपनीतकेशकोटादिकं क्षीरं दद्यात् । ॐ अयामुक्तसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुक्त-
देवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्त-क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् क्षीरं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१[विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।६६क) :—

क्षीरदस्तुतिमाप्नोति सर्वदुःखैर्विमुच्यते ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं क्षीरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
क्षीरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् क्षीरं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे क्षीरदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed portion

अथ सोमदैवतेक्षुरसदानावर्तः । (२२)

सम्बर्तः :—

गुडमिक्षुरसञ्चैव सवर्णं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखो भवेत् ॥१॥

असं यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गुडं दद्यात् । ॐ अयामुक्तसगोत्रायामुक्तेदा-
मुक्तशाखाप्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहमेतं गुडं ददामि । [प्रति-
प्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा गुडोऽयं सोमदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काशनं ददामि ।]^२ प्रतिप्रहीता स्वस्ती-
त्युक्त्वा गुडं स्पृशेत् । ^३इक्षुरसदानवाक्ये तु गुडपदस्थाने इक्षुरसपदनिवेशो विशेषः ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥२॥

चक्रवाकप्रयुक्तैस्तु विमानैश्च हिरण्यमयेः ।

यान्ति गन्धर्ववादिनैः सेव्यमाना यमालयम् ॥३॥

अर्चिताय विद्यातपःसम्पन्नाय ब्राह्मणाय यथाक्रममर्चितं गुडम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं
दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तगुडदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गुडं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१४।१४६) :—

^४सिक्तादस्तथा तपः^५ ॥४॥

^६प्राप्नोतीति शेषः । [सिक्ता शर्करा ।]^७ ^८[अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शर्कराम्]

- 1 A दत्त्वात्यन्तं
- 2 I. O. reads the bracketed portion twice
- 3 I. O. इक्षुरसद्वि तु वाच्यं
- 4 A विद्यादस्तथा
- 5 V. D. विष्णु. A omits it

- 6 I. O. प्राप्नोति
- 7 I. O. omits the bracketed portion
- 8 A omits the bracketed portion
- 9 I. O. अर्चितं शर्करा

इक्षुरसदानावर्तः

३८७

ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् । तपःप्राप्तिकामोऽहमेतं सिक्तां ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१४।१२४) :—

खण्डप्रदश्च सौभाग्यम् ॥५॥

प्राप्नोतीति शेषः ।] अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं खण्डम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतत्खण्डं^१ ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^२ऐक्ष्वदानावर्तः ।

1 A अर्चितं शर्करा

2 I. O. ऐक्ष्वदानावर्तः

अथ विष्णुदैवतपानकदानावर्तः । (२३)

सम्बर्तः :-

गुरुमिहुरसश्चैव लवणं व्यञ्जनानि च ।

सुरभीणि च पानानि दत्त्वात्यन्तं^१ सुखी भवेत् ॥१॥

पानानि पानकानि । सुरभीणि सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि^२ । अन्नं यजमानो^३ [ऽर्चिताय ब्राह्मणाया]-र्चितानि गुरुमिपानकानि दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे^४ [तुभ्यमत्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुरभीणि पानानि ददामि । प्रति-
प्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पानानीमानि विष्णुदैवतानि इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं^५] तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पानकं स्पृशेत् ।

महाभारते (अनु—५७।२०ख) :-

अन्नपानप्रदानेन तृप्यन्ते कामभोगतः ॥२॥

पानं पानकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पानकम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् ।
कामभोगतृप्तिं^६-प्राप्तिकामोऽहमेतत् पानकं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^७ पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।६) :-

पानकानि सुगन्धीनि शीतलानि प्रयच्छतः^८ ।

सर्वकामसमृद्धिः स्यान्नाल कार्या विचारणा ॥३॥

सुगन्धीनि सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि^९ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि^{१०} सुगन्धिशीतलपान-

पानकदानावर्तः

३८६

कानि ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् । अमुककामोऽहमेतानि^१ सुगन्धिशीतलपानकानि
ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^२ पूर्ववत् ।

तथा (३।३१।६ख) :-

वारुणं लोकमाप्नोति तथा पानप्रदो नरः ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पानकम् ॐ अथादि तुभ्यमत्यन्तसुखं दद्यात् । वारुण-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् पानकं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^३ पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पानकदानावर्तः ।

1 A दत्त्वात्यन्तं

2 A सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि

3 A omits the bracketed por-
tion

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits तृप्ति

6 A प्रयच्छतः

7 A सुगन्धिद्रव्यसंयुतानि

8 I. O. सुकोतयः

1 A सुगन्धीनि

अथ वनस्पतिदेवत-^१फलदानावर्तः । (२४)

^२संवर्तः :—

फलमूलानि पानानि शाकानि विविधानि च ।

^३पानानि इत्यादि विप्रेभ्यो मुदा युक्तः सदा भवेत् ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि विविधानि फलानि दद्यात् ।
ॐ अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकशालाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं
सम्बर्तोकफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । [प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं
पठित्वा फलानि वनस्पतिदेवतानि इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः । ॐ अथ कृतैत-
दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि ।] प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा फलानि
स्पृशेयुः ।

स्कन्दपुराणे :—

फलानि चः प्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ।

^४फलानां तत्र भोगी स्याद्रूपेण भुगव्य इ ॥२॥

अर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तफलदानप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^५ब्राह्मपुराणे :—

ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि धुरभोगि च ।

हंसयुक्तेर्विमानेस्तु यान्ति धर्मपुरं नराः ॥३॥

अथ पुष्पाणि चेति समुच्चये चकारः । पुष्पदानेऽपीदं फलमित्यर्थः^६ । अर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितानि फलानि यथेच्छं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाला-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं ^७ब्राह्मपुराणोक्तफलदानप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

१ A 'वानकदानावर्तः'

२ A and I. O. omit संवर्तः,
which is supplied from the
following explanatory note

३ A 'वानकानि इत्यादि विप्रेभ्यो'

४ I. O. omits the bracketed
portion

५ A च त्र भागो परम स्वाद-

६ I. O. ब्राह्मपुराणे

७ I. O. कथमिदं:

८ I. O. ब्राह्म-

फलदानावर्तः

३६९

वराहपुराणे (२०७१५४४) :—

फलैस्तु लभते पुण्यम् ॥४॥

इतिरिति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । पुनःप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—१७१२६४) :—

लभते च शिष्यं स्थानं फलपुण्यप्रदो नरः ॥५॥

अथ फलपुण्यप्रद^१ इति क्रियापेक्षया इतरेतरयोगे द्वन्द्वः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चित-
मुत्कृष्टं फलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवस्थानप्राप्तिकामोऽहमेतत् फलं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३१३१६१२२) :—

बाले क्रीडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं तथैव च ।

फलं मनोहरमापि अमिष्टमफलं लभेत् ॥६॥

अर्चिताय वटवेऽर्चितान्यभोगानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमि-
ष्टमफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३१३११२३६) :—

दत्त्वा पूगफलं विप्राः सफलां विन्दते क्रियाम् ॥७॥

विप्रा^२ इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गुवाकफलम् ॐ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तं-पूगफलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पूगफलं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३१३१४१११६) :—

इक्षुमृद्वीकयोर्दानात् परं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥८॥

मृद्वीका इत्यादि । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां मृद्वीकाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । परमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतां मृद्वीकां ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

१ I. O. omits प्रद

२ A and I. O. विष्णुधर्मोत्तरे

३ A and I. O. विष्णुधर्मोत्तरे

¹ [तथा :—

फलानाञ्च तथा दानं कृष्णपत्रे महाफलम् ॥३॥

अथोष्ठमासिक-कृष्णपत्रसम्बन्धमिति तथा ब्राह्मणार्चितायार्चितानि फलानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलानि ददानि । स्वस्त्यादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-भोमद्वलालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे फलदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतमधुदानावर्तः । (२५)

यमः :—

गन्धोषधमथाभ्यक्तं माक्षिकं लवणं तथा ।

यः प्रयच्छति विप्राय सौभाग्यं स तु विन्दति ॥१॥

माक्षिकं मधु । अन्नं यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं मधु दद्यात् । ॐ अथा-मुक्तसगोत्रायामुक्तेवामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतन्माक्षिकं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा माक्षिकमिदं विष्णुदैवतमित्युक्त्वा यथा-शाखं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिग्रहार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा मधु स्पृशेत् ।

विष्णुः :—

मधुघृततैलदानेनारोग्यम् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं मधु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आरोग्यप्राप्ति-कामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति घृतं मधु गुडं दधि ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नेन शुद्धेभ्यस्तु सुसंस्कृतम् ॥३॥

चक्रवाकप्रयुक्तेस्तु विमानेक्ष¹ हिरण्यमयैः ।

यान्ति गन्धर्ववादित्रैः सेव्यमाना यमालयम् ॥४॥

दातृबहुत्वापेक्षया संप्रदानबहुत्वम् । अर्चिताय अन्मसंस्कारविद्याशालिने ब्राह्मणाय-पनोतकेशकीटादिकमर्चितं मधु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-मधुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

² [विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१२ख) :—

सर्वान् कामान् मधुप्रदः ॥५॥

1 A विमानेस्तु

2 A omits the bracketed por-
tion

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणाय मधु अर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । अमुककामोऽहमेतन्मधु ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।] अतः
[काम्योत्कर्षं देयोत्कर्षः करणीयः]^१ ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्विष्णुसैनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे मधुदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवताभ्यङ्गदानावर्तः । (२६)

सम्बर्तः :—

तैलमामलकं यच्छन् पादाभ्यङ्गं तथैव च ।

^१नरः सुहृष्टस्तेजसी सुखवांश्चैव आयते ॥१॥

अतः यजमानः पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ
अथामुकसगोत्रायामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सम्बर्तोऽङ्गपादाभ्यङ्गदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतं पादाभ्यङ्गं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अभ्यङ्गोऽयं विष्णु-
दैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्य-
महं दक्षिणामिदं काशनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा ^२अभ्यङ्गार्थद्वयं
स्पृशेत् ।

यमः :—

गन्धौषधमथाभ्यङ्गं माक्षिकं लवणं तथा ।

यः प्रयच्छति विप्राय सीभाग्यं स तु विन्दति ॥२॥

अभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं वाचिर्तमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
सीभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतदभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३ब्रह्मपुराणे :—

पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं ज्ञानपादोदकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति विप्रेभ्यस्ते यान्त्याध्वर्यमात्मनम् ॥३॥

विप्रेभ्य इति बहुलं दातृबहुत्वापेक्षम् । पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं वाचिर्तमर्चिताय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^४ब्रह्मपुराणेऽङ्गपादाभ्यङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
^५[पादाभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । शिरोऽभ्यङ्गदाने ब्रह्मपुराणेऽङ्ग-
शिरोऽभ्यङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं] शिरोऽभ्यङ्गमिति विशेषः ।

1 A आम्बोत्कर्षा चोत्कर्षः for the b. p.

1 I. O. यमः

2 A अभ्यङ्गार्थं दत्तं

3 I. O. ब्राह्मपुराणे

4 I. O. ब्राह्मपुराणे

5 I. O. omits the bracketed portion

नन्दपुराणे :—

पादाभ्यङ्गन्तु यो दद्यात् पान्थाय परिलेदिने ।

स 'शुभाभरणैः पादैर्बन्दिभिर्निखण्डितः ।

भवेन्नृपो महाभागो मण्डले दशयोजने ॥४॥

पादाभ्यङ्गं पादाभ्यङ्गार्थं तैलादि । गृहीतोदपूर्णपाद उदङ्मुखो स्निगाय पथिकब्राह्मणाय
'पादाभ्यङ्गार्थं' यथेच्छं तैलादिकं सकल्प्य दद्यात् । ॐ नन्दपुराणोक्तपादाभ्यङ्गदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतं पादाभ्यङ्गं ददानि । ततस्तथाभूतब्राह्मणप्राप्तौ दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१२४) :—

रोगनाशमवाप्नोति तथाभ्यङ्गप्रदः सदा^१ ॥५॥

सदेत्यनेकदा । ब्राह्मणायाचिताय पादाभ्यङ्गार्थं तैलं घृतं चार्चितम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रोगनाशप्राप्तिकामोऽहमेतदभ्यङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरेऽभ्यङ्गदानावर्तः ।

1 I. O. शुभाभरणैः

2 I. O. दानाभ्यङ्गार्थं

3 I. O. ०५४

अथ गन्धर्वदैवतगन्धदानावर्तः । (२७)

ब्रह्मपुराणे :—

सुगन्धागुरुकर्पूरपुष्पधूपान्^१ द्विजोत्तमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो भक्त्या परमयाधिताः ॥१॥

सुगन्धमनेकसुरभिद्रव्ययोगरूपम् । द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । द्विजातिभ्य इति
'बहुवचनं' दातृबहुत्वापेक्षम् ।

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः स्रग्विभूषिताः ।

यान्ति धर्मपुरं यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्कृताः ॥२॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिताय गन्धम् ॐ अथासुकसगोलायामुकवेदामुकशाखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं ब्रह्मपुराणोक्तसुगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुगन्धं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सुगन्धमिदं गन्धर्वदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सुगन्धं स्पृशेत् । अगुरुदाने तु
ब्रह्मपुराणोक्तागुरुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदगुरु [कर्पूरदाने ब्रह्मपुराणोक्त]^२-कर्पूरदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कर्पूरमिति च विशेषः ।

मार्कण्डेयपुराणे (१०।५७८) :—

शीतं^३ जयन्तोन्धनदास्तापं चन्दनदायिनः ॥३॥

ब्राह्मणायाचिताय चन्दनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । तापजयकामो-
ऽहमेतच्चन्दनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५।७।३८) :—

'स्रग्गन्धधूपान्यनुलेपनानि ज्ञानानि मास्यानि च मानवो यः^४ ।

दद्याद्भिजेभ्यः स भवेद्रोग-^५स्तथाभिरुपक्ष^६ नरेन्द्रलोके ॥४॥

1 E. O. ०कर्पूरं पुष्पधूपान्

2 A दातृबहुत्वापेक्षया बहुवचनं

3 A omits the bracketed por-
tion

4 Mārkaṇḍeya P. जयन्ति धनदाः

5 A सुगन्धः

6 I. O. वः

7 I. O. ०अथा

8 A चन्द्रलोके

सम्प्रदान- [बहुत्वं देय] ^१-बहुत्वापेक्षम् । ब्राह्मणायाचिताय यथेच्छं चन्दनादिगन्धद्रव्य-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोल्लेखानुसारेण फलप्राप्तिकामोऽहमेतद्
गन्धद्रव्यं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मैः :-

गन्धमास्यप्रदानेन तुष्टिर्भवति निश्चला ॥५॥

ब्राह्मणायाचिताय कुङ्कुमचन्दनागुरुकूर्पूरकस्तूरीजाती-^२फलानामन्यतममर्चितम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । निश्चलतुष्टिकामोऽहमेतं गन्धं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।१६क) :-

नरचन्दनदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥६॥

ब्राह्मणायाचिताय यथेष्टं चन्दनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्व-
पापप्रमोचनफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चन्दनं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१६ख) :-

तथैवागुरुदानेन यशसाऽतु विराजते]^३ ॥७॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय तमगुरु ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्ता-
गुरुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तमगुरु ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२०क) :-

सौभाग्यकारकं प्रोक्तं प्रदानं कुङ्कुमस्य तु ॥८॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय कुङ्कुमम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सौभाग्यप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कुङ्कुमं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२०ख) :-

तथा कूर्पूरदानेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥९॥

ब्राह्मणायाचिताय कूर्पूरमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'अमुकप्राप्ति-

1 I. O. omits the bracketed
portion

2 A चन्दनमर्चितम्

3 A तु विवर्धते and V. D. तुवि
राजते for the b. p.

4 I. O. अमुकप्राप्तिः

कामोऽहमेतत् कूर्पूरं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अतः 'काम्योत्कर्षादिशोत्-
कर्षः कर्तव्यः ।

तथा (३।३।१।२१क) :-

'मृगदर्पप्रदानेन यशसा तु विराजते' ॥१०॥

ब्राह्मणायाचितायाचिताय कस्तूरिकाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्तमृगदर्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं मृगदर्पं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२१ख) :-

दत्त्वा जातोफलं विप्राः सफलां विन्दते क्रियाम् ॥११॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । ब्राह्मणायाचिताय जातोफलमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तजातोफलदान-^४फलप्राप्तिकामोऽहमेतज्जातोफलं ददानी ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२३ख) :-

ज्ञानीयानि सुगन्धानि^५ दत्त्वा सौभाग्यमश्नुते ॥१२॥

ब्राह्मणायाचिताय सुगन्धानि ज्ञानोचितद्रव्याण्यर्चितानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुगन्धानि ज्ञानीयानि ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाभारताभिप्राज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे गन्धदानावर्तः ।

1 A काम्योत्कर्षादिशोत्कर्षः

2 V. D. reads the entire line

as मृगदर्पप्रदानेन यशसा तुवि राजते

3 A विवर्धते

4 A चन्दनम्

5 A and V. D. सुगन्धीनि

अथ गन्धर्वदेवतधूपदानावर्तः । (२८)

विष्णुः :—

धूपप्रदानेनोद्धृतिर्भवति ॥१॥

धूपप्रदानेन धूपोपयुक्तसुरभिद्रव्यदानेनेत्यर्थः । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय गन्ध-
शास्त्रोक्त-सुगन्धिपूर्णं सुगन्धिद्विर्लक्षं गन्धं धूपमर्चितं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्-
सगोत्रायामुक्तेदामुक्ताशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यम् ऊर्द्धगतिप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं^१
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा धूपोऽयं गन्धर्वदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा धूपं स्पृशेत् । ^२ततस्तेन धूपेन ब्राह्मणमुपधूपयेत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुगन्धामुक्कूरपुष्पधूपान् द्विजोत्तमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो मरुता परमयात्रिताः ॥२॥

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः सन्निभूषिताः ।

यान्ति धर्मपुरं यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्कृताः ॥३॥

^३द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । ^४[द्विजातिभ्य इति बहुवचनं दातुं बहुत्वापेक्षम् ।]
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गन्धशास्त्रोक्तं धूपद्रव्यम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्रह्मपुराणोक्त-धूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

धूपदः सुरभिर्नित्यम् ॥४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गन्धशास्त्रोक्तं धूपद्रव्यमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
नन्दिपुराणोक्त-धूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं धूपं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—१.७।३८) :—

1 I. O. एतद्धूपं

2 I. O. एतद्धूपं धूपप्रदानेन ब्राह्मणा-
य न धूपेत् for the whole sen-
tence

3 A' and I. O. द्विजोत्तम

4 A' omits the bracketed por-
tion

5 A omits धूप

^१[सगंधूपगन्धान्यनुलेपनानि सुगन्धिमाल्यानि च मानवो यः ।

दद्याद्विजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरूपश्च नरेन्द्रलोके ॥५॥]

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । गन्धशास्त्रोक्तधूपद्रव्यमर्चितमर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तधूपदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतान् धूपान्^२ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^३[विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।२२) :—

ज्ञानानां सुखवासानां^४ धूपानाञ्च प्रदायकाः ।

लोके प्रयान्ति प्रियतां भवन्ति च सुगन्धिनाः ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गन्धशास्त्रोक्तधूपद्रव्याणि अर्चितानि ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । लोकाधिपत्यसहितसुगन्धित्वं^५-प्राप्तिकामोऽहमेतान् धूपान् ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे धूपदानावर्तः ।

1 A' reads the following for
the bracketed portion :—

दत्ता द्विजेभ्यो धूपं सुरकोके चिरं
ददेत्

2 A एतं धूपं

3 I. O. omits bracketed por-
tion

4 A सुखवासानां

5 A' सुगन्धि-

अथ गन्धर्वदेवतानुलेपनदानावर्तः । (२९)

^१विष्णुः :—

^२अनुलेपनदानात् कीर्तिमान् भवति ॥१॥

अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितमनुलेपनं^३ दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुक-
वेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं कीर्तिप्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अनुलेपनमिदं गन्धर्वदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं
पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा अनुलेपनं सृरोत् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

गृहधान्याभयोपानच्छत्रमाख्यानुलेपनम् ।

यानं वृद्धं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितमनुलेपनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तसुख-
प्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५.७।३८) :—

^४सगन्धपूगन्धान्यनुलेपनानि ज्ञानानि मात्यानि च मानवी यः ।

दद्याद्भिजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरूपश्च नरेन्द्रलोके ॥३॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितान्यनुलेपनानि ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तानुलेपनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्यनुलेपनानि
ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^५[विष्णुधर्मोत्तरे (१।३।१।१४) :—

अनुलेपनदानेन रूपवानभिजायते ।

कायामिदोस्ति प्राकारयं गतिश्चैव तथोत्तमाम् ॥४॥

अनुलेपनदानावर्तः

४०३

प्राप्नोतीति शेषः । अतः फलभूयस्त्वादुत्कृष्टानुलेपनदानम् ।] अर्चिताय ब्राह्मण्याय-
र्चितमनुलेपनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुलेपनदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतदनुलेपनं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अनुलेपनदानावर्तः ।

1 A omits विष्णुः

2 A अनुलेपनदानेन कीर्तिमान् भवति
द्विजाः

3 I. O. अनुलेपनादि for अनुलेपनं

4 A सगन्धपूगन्धान्यनुलेपनानि

5 A omits the bracketed por-
tion

अथ नानादैवतपुष्पदानावर्तः । (३०)

विष्णुः :—

पुष्पदानेन श्रीमान् भवति ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि पुष्पाणि दद्यात् । ॐ अथामुक्तगोलाया मुक्तवेदामुक्तासाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं 'श्रीमत्प्रसाप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पुष्पायवेतानि वनस्पतिदैवतानि इत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतेतद्दानप्रतिग्रहं 'तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पुष्पाणि^१ स्मृशेत् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

गृहधान्याभ्योपानच्छतमास्यामुत्पेनम् ।

यानं वृद्धं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि मास्यानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तं सुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि मास्यानि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा मास्यानि विष्णुदैवतानि इत्युक्त्वा^२ यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् । स्वस्त्यादि^३-स्वीकारान्तं पूर्ववत्^४ ।

ब्रह्मपुराणे :—

ये फलानि प्रयच्छन्ति पुष्पाणि सुरभीणि च ।

हंसयुक्तेर्विमानैस्ते^५ यान्ति भर्तुपुरं नराः ॥३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि सुगन्धिपुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A जोषलप्राप्तिः, I. O. जोषलप्राप्तिः

2 I. O. omits तुभ्यमहं

3 I. O. omits पुष्पाणि

4 I. O. दद्यात् between इत्युक्त्वा and यथाशाखं

5 I. O. omits स्वस्त्यादि

6 A reads the two sentences

प्रतिग्रहीता...पूर्ववत् as follows

:—स्वस्तिप्रतिग्रहीताऽहमेतानि मास्या-

निदानि विष्णुदैवतानि प्रतिग्रहीत-

वाक्यं कामस्तुत्यादिस्वीकारान्तं पूर्व-

वत्

7 A 'विमानेषु

ब्रह्मपुराणोक्त-सुरभी-पुष्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि सुरभीणि पुष्पाणि^१ ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुगन्धागुरुकर्पूरपुष्पधूपान् द्विजोलमाः ।

प्रयच्छन्ति द्विजातिभ्यो भक्त्या परमयाश्रिताः ॥४॥

द्विजोलमा इति सम्बोधनम् ।

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च सुप्रभाः सग्विभूषिताः ।

यान्ति धर्म- [पुरं यानैर्विचित्रैरभ्यलङ्कृताः ॥५॥

द्विजातिभ्य इति दातृबहुत्वापेक्षं बहुवचनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतानि पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्म]-^२पुराणोक्त-सुगन्धादिफल^३-पुष्पदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०७।५४ख) :—

फलैस्तु लभते पुंस्तं पुष्पैः सौभाग्यमेव च ॥६॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतानि पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सौभाग्य-प्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

धूपदः सुरभिर्नित्यं पुष्पदः सुभगः सदा ।

भवते मानवो नित्यं दशजन्मान्यसंशयम् ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं पुष्पम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-पुष्पदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् पुष्पं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५७।२६ख) :—

लभते च शिवं स्थानं फलपुष्पप्रदो नरः ॥८॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतानि^४ पुष्पाणि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवस्थान-प्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A सुरभिपुष्पाणि

2 A omits the bracketed por-
tion

3 A सुगन्धिलादिफलम्

4 A reads the whole line as
'भवति मानवो मानवो दशजन्मान्य-
संशयः'

5 A शिवस्थानं

6 A एतानि for अर्चिताणि

तथा (मनु—१.५१३) :—

सगृह्यगन्धान्बलुलेपनानि ज्ञानानि माल्यानि च मानवो यः ।

दद्याद्विजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरुपध^१ नरेन्द्रलोके ॥६॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । अर्चितानि ^२माल्यान्यर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्तं—माल्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि [माल्यानि ददानि]^३ । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^४ माल्यान्येतानि विष्णुदैवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यं कामस्तुत्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

पुष्पाद्याश्च सिते पद्मे दानं लक्ष्मीकरं स्मृतम्^५ ॥१०॥

यवेच्छमासशुक्रपक्षे ब्राह्मणायार्चिताय पुष्पाद्यर्चितानि ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । लक्ष्मीप्राप्तिकामोऽहमेतानि पुष्पाणि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तलालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पुष्पदानावर्तः ।

1 I. O. •लक्ष्मीकरम्
2 A omits लक्ष्मीकरम्
3 I. O. omits the bracketed portion

4 I. O. •पाठान्ते
5 A तथा

अथ बृहस्पतिदैवतवस्त्रदानावर्तः । (३१)

तल वस्त्रदानप्रशंसा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१३।११—१२क, १३) :—

यथा यथा तु वस्त्रस्य भवतोह^१ महार्घं ता ।

यथा यथा शुभ्रता च तथा ^२पुण्यफलं महत् ॥१॥

सर्वदो^३ वस्त्रदः प्रोक्तो यतः सर्वत्र वस्त्रवान् ।

^४पूजामाप्नोति धर्मज्ञास्तद्धि तस्माद्विशिष्यते ॥२॥

तथा (३।३।१३।१४—१५) :—

वस्त्रदः सुचिरं कालं भुक्त्वा देवसुखं दिवि ।

विमानेनार्कवर्णेन हंसयुक्तेन भास्वता ॥३॥

मातुष्यमासाद्य भवत्यरोगः शीघ्रान्वितः सौख्य-[परो विनीतः]^५ ।

जनाभिरामश्च तथा सुवेशः पूज्यश्च लोके विदुषां सदैव ॥४॥

तथा (३।३।१३।१२) :—

वस्त्रदाता सुवेशः स्याद्रूपप्रविणसंयुतः ।

युक्तो लावण्य-^६सौभाग्यैर्विरोगश्च तथा द्विजाः ॥५॥

अथ दानम् ।

मनुः (४।२३।१क) :—

वासोदधन्द्रसालोक्यम् ।

अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वस्त्रं दद्यात् । ॐ अद्यामुक्तसमोक्त्यामुक्तवेदा-
मुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं चन्द्रसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतद्वासो ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा ^१वास इदं बृहस्पतिदैवतम् इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं काम-
स्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काष्णं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा ^२वस्त्रं दद्यात् प्रोक्षित्वा परिदध्यात् ।

1 I. O. भवतोह
2 I. O. प्रकफलम्
3 I. O. सर्वदा
4 I. O. प्रजा.
5 Corrected from V. D. A
•परोपविनीतः, I. O. •परोपविनायः

6 A •सौभाग्यश्च द्विजा तथा
7 I. O. पाठान्ते
8 I. O. वासं for वास इदं
9 A वस्त्रदतां for वस्त्रं दद्यात्

सम्बर्तः १—

वक्रदाता सुवेशः स्वात् ॥६॥

ब्राह्मणायार्चिताय वक्ष्यमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सुवेशत्वप्राप्तिकामोऽहमेतद्वक्ष्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—६॥१२) :—

वाससां सम्प्रदानेन स्वदारनिरतो नरः ।

सुवक्त्रं सुवेशं भवतीत्यनुशुभ्रम् ॥७॥

अत्र वाससामिति बहुवचनभ्रमणाद् अथेच्छं बहूनि वक्ष्याम्यर्चितानि अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-स्वदारनिरतत्वादिकलकवासोदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतानि वासांसि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—२३।६८) :—

वैवाहिकानां प्रव्याणां प्रैव्याणां युधिष्ठिर ।

दातारो वाससाश्चैव पुरुषाः स्वर्गनामिनः ॥८॥

ब्राह्मणायार्चिताय वक्ष्यमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानि वासांसि ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु वक्त्रं प्रयच्छेत् ब्राह्मणाय महामयाः ।

स लोकं प्राप्य वैराजं वर्षकोटिं सुखं वसेत् ॥९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुत्कृष्टवक्त्रम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्द-पुराणोक्त-वक्ष्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वक्ष्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महापुराणे :—

ये प्रयच्छन्ति वक्ष्याणि तयैवाभरणानि च ।

ते यान्स्वरवे रघुवैव कुजरेष्वाप्यलङ्कृताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं कृन्नेः सौवर्णराजतेः ॥१०॥

अर्चितं वक्ष्यमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महा-पुराणोक्त-वक्ष्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वक्ष्याणि ददानि । ^१[स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A इमाश्च

2 'A' omits the bracketed portion

शिवपुराणे :—

यस्तु वक्त्रं प्रयच्छेत् सम्बोतं ब्राह्मणाय च ।

स सोमलोकमाप्नोति क्रीडते कालमक्षयम् ॥११॥

सम्बोतं स्वरूपम् ।] ब्राह्मणायार्चिताय यथाशक्ति सम्बोतं^१ वक्ष्यमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ॐ सोमलोकगोचराक्षयकालक्रीडाप्राप्तिकामोऽहमेतत् सम्बोतं^२ वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०७।४६६) :—

वस्त्रप्रदानेन सुरुपता च धनैश्च पुल्लैश्च वृता^३ भवन्ति ॥१२॥

ब्राह्मणायार्चिताय वस्त्यमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वराहपुराणोक्त-वस्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अग्निपुराणे :—

द्विजानां योगिनां ये तु शुभवस्तप्रदा नराः ।

वस्त्यगन्धयुतः पन्थास्तेषां सजलशीतलाः ॥१३॥

योगिनामध्यात्मविदां शुभवस्तप्रदाः शोभनवस्त्राणां^४ दातारः द्विजानां योगिनामिति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । शोभनं वस्त्यमर्चितं ब्राह्मणायध्यात्मविदेऽर्चिताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अग्निपुराणोक्त-शुभवस्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

नवं सूक्ष्मं सुविपुलं ये प्रयच्छन्ति कम्बलम् ।

शीतार्द्रितद्विजेन्द्राय^५ तेषामभिः सुखप्रदः ॥१४॥

शीतार्द्रिताय विद्यातपःसम्पन्नायार्चितं कम्बलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अग्निपुराणोक्त-कम्बलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कम्बलं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A वक्त्रं, I. O. इत्थं

2 A एतानि वीतं, I. O. एतत् सर्वं तत्

3 Supplied from Varāha P. There is a lacuna here in both I. O. and A

4 Varāha P. अतः

5 I. O. आर्चयेत्पराशो

6 A वृत्तिः

7 A प्रदातारः

8 I. O. omits योगिनाम्

9 A and I. O. आर्चयेत्

10 A तेषामभिः शीतार्द्रितः

11 A and I. O. आर्चयेत्

आदित्यपुराणे :—

¹[वहिवस्तप्रदानेन ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥१५॥]

वहिवस्तप्रदानेन वहिप्रदानेन² वस्तप्रदानेन³ केत्यर्थः । अस्य फलमाहुल्यामुत्कृष्टवस्त्र-
दानम् । ब्राह्मणाचार्यिताय वस्तमर्चितम्⁴ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मलोक-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा दत्त्वा वस्ताणि भक्तिः ।

⁵‘रवेतन्नु लभते स्वर्ग’ यस्य मन्त्रा न शोचति ॥१६॥

अथ द्विजेभ्य इति ‘बहुवचनं फलभूयस्त्वात् । ‘अथेच्छबहून्’ ‘ब्राह्मणान्’ ‘चन्दनादिना
सन्तर्प्य तेभ्यो वस्तास्यर्चितानि दद्यात् । अथामुक्तगोलेभ्योऽमुकामुक्तवेदामुकामुक्तरात्रा-
भ्यामिभ्योऽमुकामुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं नरसिंहपुराणोक्तवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽह-⁶मेतानि
वस्ताणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

वस्त्रं⁷ ‘वर्षार्धे’ दद्यात् कृत्यापि यहच्छ्रया ।

स मन्वेदबवान् श्रीमान् बृहस्पतिपुरे वसेत् ॥१७॥

अर्चिताय ब्राह्मणाचार्यिताय वस्तम्⁸ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ⁹[नन्दिपुराणोक्त-
वस्तदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१३।५क) :—

दत्त्वा कार्पासिकं वस्त्रं स्वर्गलोके गृहीयते ॥१८॥

ब्राह्मणाचार्यितायार्चितं वस्तम्¹⁰ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात्] सोतर्कस्वर्ग-
प्राप्तिकामोऽहमेतत् कार्पासिकं वस्त्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

दत्त्वा सरोमं तदपि फलं दशगुणं लभेत् ॥१९॥

1 I. O. omits the bracketed
‘portion’

2 A omits प्रदानेन

3 ‘A अथेच्छबहून्’ कनेत्

4 I. O. कृत्यापि यस्य वस्तम्

5 I. O. omits ‘वस्त्रं’

6 I. O. omits it

7 A. कावनादिना

8 A omits ‘मेतानि’

9 ‘A वर्षार्धे’

10 A omits the bracketed por-
tion

सरोमं कूलपटोमिति यावत् तदपि कार्पासिकमित्यर्थः । ब्राह्मणाचार्यितायार्चितं
कूलपटोम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सरोमवस्तदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् सरोमवस्त्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

आविकं वसनं दत्त्वा¹ भृगुलोकमवाप्नुयात् ॥२०॥

आविकं मेषलोमभवम् । ब्राह्मणाचार्यिताय मेषलोमभवं² वस्त्रमर्चितम्³ ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । भृगुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतदाविकं वसनं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा वस्तप्रकरणे (३।३।१३।५ख) :—

छागं⁴ दत्त्वा चाग्निरसं ॥२१॥

लोकमाप्नुयादित्यनुषज्यते । ब्राह्मणाय ‘आर्चिताय’ छागरोमसम्भवं वस्तमर्चितम्⁵
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्निरसलोकप्राप्तिकामोऽहमेतच्छागवस्त्रं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५ख) :—

क्षौमं दत्त्वा⁶ बृहस्पतेः ॥२२॥

लोकमाप्नुयादित्यनुषज्यते । क्षौमं क्षुमाभवं वस्त्रं⁷ क्षुमाजनितवस्त्रम् । ब्राह्मणाया-
र्चिताय क्षौममर्चितम्⁸ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । बृहस्पतिलोकप्राप्तिकामोऽह-
मेतत् क्षौमं वस्त्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।५क) :—

वसूनां लोकमाप्नोति कुशकौषेयवाससौ ॥२३॥

दत्त्वेत्यनुषज्यते । कौषेयं कोषकारतन्तुभवम् । ‘कुशवस्त्रं’ प्रसिद्धम् । कौषेय-
वस्त्रमर्चितं ब्राह्मणाचार्यिताय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽह-

1 I. O. and V. D. भृगुनां लोक-
माप्नुयात्

2 A omits वस्त्रं

3 ‘A वर्षार्धे’

4 I. O. omits आर्चिताय

5 I. O. बृहस्पति

6 ‘A क्षुमाजनितवस्त्रं’, I. O. क्षुमा-
भवति

7 ‘A कुशवस्त्रप्रसिद्धं’, I. O. कुशवस्त्रम-
प्रसिद्धं

मेतत्^१कीवेयवासो ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । कुरावस्तदाने एतत् कुरावस्त-
मिति विशेषः ।

तथा वस्तप्रकरणे (३।३।१३।६७) :—

कृमिजं तथा दत्त्वा सोमलोके महीयते ॥२४॥

कृमिजं^२पट्टीयसूतभयम् । ब्राह्मणायार्चिताय कृमिजं वस्तमर्चितम्^३ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्ष-^४सोमलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृमिजं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।७६) :—

अग्निष्टोममवाप्नोति दत्त्वाैव मृगलोमिकम् ॥२५॥

मृगलोमनिर्मितं वस्तमर्चिताय ब्राह्मणाय^५ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अग्नि-
ष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मृगलोमिकं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।७७) :—

दत्त्वा वल्कलजं वासो वसूनां लोकमाप्नुयात् ॥२६॥

वल्कलभवं वासोऽर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
वसूलोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्वल्कलजं वासो^७ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^८[तथा वस्तप्रकरणे (३।३।१३।१०६) :—

कुसुम्भरक्तं दत्त्वा तु सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥२७॥

ब्राह्मणायार्चिताय सिन्दूरिकावस्तमर्चितम्^९ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् कुसुम्भरक्तं वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१३।१०७) :—

^{१०}दानात् कुसुम्भरक्तस्य लावण्यं महदाप्नुयात् ॥२८॥

1 A omits कीवेय, I. O. कीवेय-
वासीसी

2 I. O. पतनी-

3 A omits कीवे

4 A एतत् कुसुम्भरक्तं

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I. O. दिवात्

7 I. O. वल्क-

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^१ कुसुम्भरक्तवस्तम्^२ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महालावण्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् कुसुम्भरक्तवस्तं^३ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१३।११६) :—

रत्नैरन्यैरनीलैश्च रक्तं दत्त्वा सुखी भवेत् ॥२९॥

अन्यैः कुसुम्भकुम्भेतरैरित्यर्थः । अनिलैर्नीलोत्पलैश्च विनेत्यर्थः । यथा प्रसिद्धोफालिकादि-
रक्तं वस्तमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय^४ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सुखप्राप्ति-
कामोऽहमेतदमुक्तं^५ रत्नैश्च वस्तं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वस्तदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतयज्ञोपवीतदानावर्तः ॥३२॥

आदित्यपुराणे :—

क्षीमजं वापि कार्पासं पट्टसूत्रमपि वा ।

दद्याद् यज्ञोपवीतं यो न तं हिंसन्ति राष्ट्रसाः ॥१॥

क्षीमजं क्षुमाभवं कार्पासं कार्पासमव^१ पट्टसूत्रं पट्टसूत्रमयम् । अत यजमानो ब्राह्मणा-
याचिंताय उक्तयज्ञोपवीतानामन्यतमं यज्ञोपवीतमर्चितं दद्यात् । ॐ अथामुक्तगोलायासुक्त-
वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमादित्यपुराणोक्त-यज्ञोपवीतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-
दमुक्तयज्ञोपवीतं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यज्ञोपवीतमिदं विष्णु-
दैवतमित्युक्त्वा यथारात्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा यज्ञोप-^२वीतं
सृशेत् ।

नन्दिपुराणे :—

यज्ञोपवीत]-दानेन सुरेभ्यो ब्राह्मणाय वा ।

भवेद्विप्रश्चतुर्वेदः शुद्धधीर्नाल संशयः ॥२॥

ब्राह्मणयाचिंताय यज्ञोपवीतमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्तयज्ञोपवीतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदयज्ञोपवीतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

यज्ञोपवीतदानेन वस्तदानफलं लभेत् ॥३॥

ब्राह्मणयाचिंताय यज्ञोपवीतमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वस्तदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतदयज्ञोपवीतं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्ब्रह्मलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे यज्ञोपवीतदानावर्तः ।

1 I. O. omits if

2 A omits the bracketed por-
tion

अथामिदैवतसुवर्णदानावर्तः । (३३)

तत्त 'सुवर्ण'दाने बृहस्पतिः :—

'गृहादिके पुण्यफलं भवेन्मूल्यानुसारतः ।

तस्मात् सर्वप्रदानानां हिरण्य-^३मधिकं भवेत् ॥१॥

यथा सान्त्वानिकादीनां हेन्ना सम्पद्यते क्रियाः ।

'न तथा गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥२॥

'अग्रे रपत्यं प्रथितं सुवर्णं भूवे^४ण्यवी सूर्यभुताश्च गावः ।

तेषामनन्तं फलमश्रुवीत यः काञ्चनं गावश्च महीश्व दद्यात् ॥३॥

'दानबृहस्पतिः :—

सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव ।

'एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४॥

सम्बर्तः :—

सर्वेषामेव दाननामेकजन्मानुषं^५ फलम् ।

हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुषं फलम् ॥५॥

महाभारते (अनु—८४।२७ख-२८क) :—

दशपूर्वान् दश^६ परांस्तथा सन्तारयन्ति ते ।

सुवर्णं ये^७ [प्रयच्छन्तीत्येवं] भा^८ वितरोऽब्रुवन्] ॥६॥

तथा :—

[पृथिवीनाञ्च दत्त्वेह]^९ यच्चान्यदपि किञ्चन ।

^{१०}विशिष्यते सुवर्णस्य दानं प्रथमकं विभो ॥७॥

1 E. O. सुवर्णदानावर्तः

2 T. O. गृहादिकं

3 I. O. अधिकतः

4 I. O. तथाच

5 I. O. चाग्नेयपथं

6 A दाने बृहस्पतिः

7 I. O. एतत्

8 I. O. जन्मानुषं

9 I. O. चान्यां

10 A प्रयच्छन्ति इत्येवं वितरोऽब्रुवन्
for the b. p.

11 I. O. वितरो

12 A पृथिवीं गावश्च सुवर्णञ्च for the
b. p.

13 I. O. विशिष्यते

‘अजर’ पावनश्चैव सुवर्णममरयुते ।
 प्रयच्छद्भिज्जमुल्लेभ्यः पावनं ह्येतदुत्तमम् ॥८॥
 सुवर्णमेव ‘सर्वांश्च दक्षिणांश्च प्रशस्यते ।
 सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति ‘सर्वदास्ते ‘भवन्त्युत ॥९॥
 ‘अग्निर्हि देवताः सर्वाः सुवर्णं ‘तदात्मकम् ।
 तस्मात् सुवर्णं दत्ता दत्ताः स्युः सर्वदेवताः ॥१०॥
 सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति ‘[ये प्रयच्छन्ति कामनम् ।
 इत्येवं भगवानिति] पितामहसुतोऽब्रवीत् ॥११॥

‘नन्दपुराणे :—

तस्मात् सर्वात्मना पाले दद्यात् कनकदक्षिणाम्^१ ।
 अपाले पातयेद्दत्तं सुवर्णं नरकार्णवे ।
 दानार्थमेव [तत् सद्यम् उत्कृष्टं]^{१०} सर्वसाधकम् ॥१२॥

विष्णुधर्मैः :—

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति नराः शुद्धेन चेतसा ।
 देवतास्ते प्रयच्छन्ति समस्ता इति नः श्रुतम् ॥१३॥

अथ सुवर्णदानपरिभाषा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१-३११) :—

सकृत्कृष्णालदानेन स्वर्गे वर्षं^{११} सुखी भवेत् ।
 तथा च पञ्चवर्षाणि स्वर्गे [दत्तैव साधकम्]^{१२} ॥१४॥

- 1 A अक्षय पावनकल्पेन
- 2 A सर्वस्वे
- 3 A सर्वदास्ते
- 4 A भवन्त्युत, I. O. भवन्त्युते
- 5 I. O. अग्निर्देवताः
- 6 I. O. तदात्मकं
- 7 A omits the bracketed portion

- 8 Raghu reads the first two lines as from विष्णुपुराणे in S. T. (pp. 346-7) and M. T. (p. 796)
- 9 Raghu in M. T. and S. T. कनकसुतमम्
- 10 I. O. उत्कृष्टं सत्त्वं for the b. p.
- 11 A वर्षं
- 12 A दत्तैव साधकं for the b. p.

‘नन्दपुराणे :—

[प्रमादाद्भस्ते^१ ‘यज्ञं तावन्मालं नियोजयेत् ।

अन्यथा स्तेययुक्तः स्याद्धेम्न्यदत्ते ‘विनाशिनि ॥१५॥

‘तद्धेम ब्राह्मणायोत्कृष्टं ब्राह्मणसादकृतं यदि चौरादिना ह्रियते, तदा तावदेव पुनस्तत्सुज्य देयमित्यर्थः ।

अथानियतसुवर्णदानम् ।

दानश्चेदं सर्वकामिकम् ।

तथा च यमः :—

कर्मदः सर्वमाप्नोति ॥१॥

सर्वं यत् किञ्चित् कामयते तदा तत् प्राप्नोतीत्यर्थः । तथा षोडशवाजिके बहुविधानि सुवर्णदानानि भूयन्ते । कालिकापुराणेऽपि षड्विंशतिषु सुवर्णदानानि प्रतिपादितानि ।

तथा च सुवर्णमित्यनुवृत्तौ कालिकापुराणे :—

पुतमेतत् परं नित्यं सुराः कायेषु नित्यशः ।

धारयन्ति यतः सर्वे अमलार्थं × × ॥२॥

अतः पापानि सर्वाणि पात्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ।

दत्तं पुनाति काले च देशे च हरसन्निधौ ॥३॥

भूयतां येन रामेण विधिना प्राक् तपोधन ।

प्रदत्तं कामनं पूतं × × महात्मना ॥४॥

सर्वं हेममयं यज्ञमिष्ट्वा विप्राः प्रतर्पिताः ।

हेमैराभरणैः पूज्य दत्तं पलशतं तथा ॥५॥

भूय एव तुलान्तेन स्वमारोप्य प्रयत्नतः ।

हेम द्वितीये पार्श्वे तु द्विजातिभ्यो ददौ स्वयम् ॥६॥

- 1 Raghu विष्णुपुराणे in S. T. (pp. 346-7) and विष्णुपुराणे in M. T. (p. 796)
- 2 Raghu in M. T. (p. 796) and S. T. (p. 347) प्रमादस्तु
- 3 I. O. तं नष्टं

- 4 I. O. विनाशिनि
- 5 Supplied from Raghu who quotes the whole sentence, I. O. omits it.

भूयोऽपि तन्मयान्येष पुर्य पात्राणि तेन च ।
 स्वभावादिषु तीर्थेषु ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ॥७॥
 गवां चन्द्रसुवर्णानां विप्रं कृत्वा पृथक् पृथक् ।
 सहस्रं सहस्रं सवत्सानां स्वरूपिणाम् ॥८॥
 रज्ज्वा कम्बलमाकम्प्य पलान्येकादशैव तु ।
 एकस्य तु पृथक्त्वेन दत्तं हेम तु तेन वै ॥९॥
 कारयित्वा सुपद्यानि जातरूपमयानि च ।
 भ्रमता तीर्थलिङ्गानां मूर्द्धि कृत्वानि (?) तेन वै ॥१०॥

जातरूपमयानि सुवर्णरूपमयानि ।

तन्मयाभरणैः ऋक्षशतशोऽथ सहस्रशः ।
 सम्पूज्य तर्जिता विप्रा भूयस्तेनैव मानद ॥११॥
 पञ्चैव पताकाश्च मालाश्चैव विशेषतः ।
 रुद्रादीनां नियुक्ताश्च कारयित्वा गृहे गृहे ॥१२॥
 उपवीतश्च यष्टिश्च मेखला पादुके तथा ।
 लेखनीं मसीपातश्च दत्तं विप्रेषु तेन वै ॥१३॥
 भानसोपस्करं कृतस्त्रमासनं धाम तन्मयम् ।
 द्विजेभ्यश्चैव दत्तानि कारयित्वा सहस्रशः ॥१४॥

भानसोपस्करं रसवत्पुष्पयोगि इव्यम् ।

महाणां देवतानाञ्च कृत्वा रूपाणि भूयसः ।
 न्यस्तानि विधिवत् पूज्य द्विजानाञ्चैव मन्दिरे ॥१५॥
 काञ्चनो रोदसीं दृष्ट्वा नगोपरिऽखस्तिकाम् ।
 पुण्योषधिवरैर्युक्तां ददौ विप्रेभ्य एव सः ॥१६॥
 एवमाधरेनेकैश्च प्रकारैश्च दत्तं पुरा ।
 पापापनुत्तये दत्तं पातमासाथ भूयसः ॥१७॥

अत्र यजमानः पुण्यसमये पुण्यदेशे च महेश्वरसन्निधौ वा ब्राह्मणं विद्यातपःसम्पन्न-
 मभ्यर्च्य तस्मै यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ श्रीमन्महेश्वरसन्निधौ अमुकगोला-
 यामुकवेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यममुकफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि ।
 प्रतिमहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सुवर्णं स्पृशेत् । घटितदाने तु अमुकफलप्राप्तिकामोऽमुकरूपमिदं
 सुवर्णं ददानीति वाक्ये विशेषः । तत् यदाकारं सुवर्णं दीयते तदाकारस्य या देवता सा

परिभाषायामेव ज्ञातव्या । यथा सौवर्णवारिपाले वरुणो देवता । सुवर्णपादुकायामुत्ता-
 नाक्षिरो देवता । सुवर्णच्छते प्रजापतिर्देवता । एवमन्यदप्युहनीयम् ।]^१ प्रतिमाश्च
 प्रतिघ्राप्य [द्विजवरमस्तु स्थाप्याः]^२ ।

नन्दिपुराणे :—

[कृष्णालाः पञ्चमाषास्तु माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।]^३

सुवर्णमेकं 'तद्वाता स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ॥१८॥

यथोक्तपरिमाणं सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
 स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य सुवर्णं यः प्रयच्छति ।

सुवर्णानां शतं तेन दत्तं भवति निश्चयः ॥१९॥

सुवर्णं पञ्चरत्निकमानेन षोडशमाषकाः । सुवर्णानां शतं दत्तमिति ^४ [सुवर्णशतदान-
 फलं प्राप्नोतीत्यर्थः । जन्मसंस्कारादिशुद्धयार्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तं सुवर्णमर्चितम् ॐ
 अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।] सुवर्णशतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि ।
 स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णं यः प्रयच्छेत्तु दरिद्राय द्विजातये ।

दशानामश्वमेधानां 'फलं' प्राप्नोति मानवः ॥२०॥

दरिद्रं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै यथेच्छपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
 दद्यात् । अश्वमेध-^५ दशफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददामि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं
 पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे :—

^६ हिरण्यगोप्रदानेन निरहङ्कारमाप्नुयात् ॥२१॥

- 1 A reads प्रसाद इति वाक्यविशेषः ॥
देवताविष्णुरिति । only for the
bracketed portion
- 2 A संस्काराद्या द्विजवेत्तसु for the
b. p.
- 3 A omits the bracketed por-
tion

- 4 A महानात् वाता स्वर्गमवाप्नुयात्
- 5 I. O. omits the bracketed
portion
- 6 A प्राप्नोतीति for फलं प्राप्नोति
- 7 A omits दृष्ट्वा
- 8 I. O. सुवर्णं.

^१निरहकारः स्वर्गविशेषः । [^२अस फलोत्कर्षाद्बहुसुवर्णदानम् । अर्चिताय ब्राह्मणाया-
र्चितं यथेच्छबहुपरिमाणं ^३हिरण्यम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । निरहकार-
प्राप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]^४

ब्राह्मपुराणे :—

सुवर्णं राजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति ते गन्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥२२॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेष्टपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्राह्मपुराणोक्त-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे महेश्वर-^५पुरकथनानुवृत्तौ :—

गोसहस्रप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये सुवर्णप्रदातारस्तथा सर्वप्रियम्बदाः ॥२३॥

^६ते तत्त गत्वा ^७दृष्टास्तु निवसन्ति यथासुखम् ।

कल्पायुतसहस्राणां सहस्राणि चतुर्दश ॥२४॥

विचरित्वा पुरवरं पुनः प्राप्य महीतलम् ।

जायन्ते श्रेष्ठवर्णेषु सुखे च परमैर्युताः ॥२५॥

सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शिवपुराणोक्त-
महेश्वरपुरगमनादिकफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
फलबाहुल्याहेयद्रव्यबाहुल्यं ज्ञेयम् ।

तथा :—

सुवर्णदानं^८ यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यः ।

रूपवान् ^९शीलसम्पन्नो ^{१०}विद्याभागी भवेन्नरः ॥२६॥

ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितं दद्यात् । ॐ अयामुक्तमुक्त-
सगोलेभ्योऽमुक्तमुक्तवेदामुक्तमुक्तास्त्रायाभिभ्योऽमुक्तमुक्तदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं रूप-^{११}शीलविद्या-

1 I. O. निरहकारं मोक्षार्थं

2 A omits the line अस...दानम्

3 I. O. सुवर्णम्

4 I. O. reads the bracketed
portion twice

5 A omits इ

6 I. O. च

7 A दृष्टास्तु

8 I. O. adds सुवर्णदानफल here

9 A omits दानं

10 A शीलं

11 A विद्याभागी

12 A ओक्तं

प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । दक्षिणावाक्ये तु सम्प्र-
दानबहुत्वं विशेषः ।

वराहपुराणे (२०७।२६) यम-^१गृहानुवृत्तौ :—

तिलान् गात्रं हिरण्यं च पृथिवीमपि^२ शाश्वतीम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥२७॥

यमगृहं न गच्छन्तीत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । ब्राह्मणाया-
र्चिताय यथेष्टपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यम-^३गृहा-
सर्पणकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति यथाशक्त्वा न संशयः ।

जन्मप्रभृति यत् पापं भ्रातृकं पितृकं तथा ॥२८॥

^४सुवर्णदानाहारिद्रव्यं न पश्यन्ति कदाचन ।

मणिमुक्ताप्रवालेन वैद्यैर्येषां खलङ्कृतः ॥२९॥

गन्धर्वैश्चाप्सरोभिश्च स्तूयमानः समन्ततः ।

गच्छते रुद्रलोकन्तु विष्णुलोकं तथैव च ॥३०॥

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्य-
पुराणोक्त-जन्मप्रभृत्युपार्जित-पापाभावादिकलक-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलबाहुल्याद्विभवानुरूपं^५ बहुसुवर्णं देयं न तु वित्तशास्त्रं
कार्यम् ।

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ :—

यद्देवमर्चयत्तेन यस्य चैव प्रयच्छति ।

तस्य लोके निवसति नित्यं चैव ददाति यः ॥३१॥

नित्यन्तु यजते यज्ञैः × × कदाचन ।

पुत्रपौत्रैः परिवृतः श्रीयुक्तो जायते नरः ॥३२॥

1 A गृहाः

2 Varāha P. पृथिवीवापि

3 I. O. गृहानुवृत्तौ

4 A भ्रातृकं पितृकं तथा

5 I. O. सुवर्णदाता दारिद्र्यं

6 A ०४ (वि १) तावत्परं

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्य-
पुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
अत्र नित्यमितिपदश्रवणाद् यथेच्छमावृत्तदानम् ।

नरसिंहपुराणे :—

[सुवर्णदायी सौभाग्यं लभेत् स्वर्गं महातपाः ॥३३॥

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नरसिंह-
पुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—]

दश पूर्वान् परांश्चैव प्रोवाचेदं बृहस्पतिः ।

सुवर्णं वै प्रयच्छन्ति नराः सन्तारयन्ति ते ॥३४॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
मदीयपूर्वपर^२-पुरुषदशकसन्तारणकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
फलबाहुल्यादेयबाहुल्यमलं युज्यते ।

तथा :—

पुष्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विभुषेभु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्ती च दिनक्षये ॥३५॥

जानमश्वमनङ्गाहं हेमरूपमनी^३-स्त्रिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां मेरवः पन्था दत्त्वेवा दानमित्युत ॥३६॥

अलोक्तसमयानामन्यतमे ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदेव
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादतिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं^४
दानम् ।

तथा :—

शृणु राजन् परं दानं सर्वकस्त्रिवनाशनम् ।

महत्त्वा^५ त्रिविधं पापं सद्यो विलयमेति हि ॥३७॥

1 I. O. omits the bracketed
portion

2 A. •पूर्वपर•

3 I. O. •रूपमनी•

4 A. •प्रचुरतपापक्षयार्थमिदं

5 A. यत् क्लृप्ता

तिविधं वाक्यनःकायार्जितम् ।

^१सुवर्णरोमां ^२सौवर्णां ^३प्रत्यक्षान्तु सुशोभनाम् ।

सुवर्णतिलकोपेतां सर्वालङ्कारशोभिताम् ॥३८॥

सुशोभनां स्वरूपाय ^४सर्वालङ्कारभूषिताम् ।

^५[सर्वालङ्कारभूषितां यथाशक्ति सौवर्णमैवेयकपट्टिकाचट्टिकालङ्कृताम् ।

कौशेयपरिधानां तां दिव्यचन्दनभूषिताम् ॥३९॥]

दिव्यपुष्पोपहाराश्च सर्वभ्रातुरसैर्युताम् ।

सप्तधान्यसमायुक्तां फलपुष्पवतीं तथा ॥४०॥

कौशेयं ^६कोशकारकपटः, दिव्यमुत्तमं^७, सर्वभ्रातु-सर्वरस-सप्तधान्यानि^८ परिभाषोक्तानि
प्राश्नाणि ।

शतेन कारयेत्तान्तु सुवर्णस्य प्रयत्नतः ।

यथाशक्त्याथ वा कुर्याद्विस्तृताय^९ विवर्जयेत् ॥४१॥

सुवर्णस्य परिमाणविशेषावच्छिन्नस्य हेतुः ।

अग्ने विभुषे चैव ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

दुःखप्रदर्शने चैव जन्मर्क्षे तिथिसंक्षये ॥४२॥

यदा वा जायते वित्तं वित्तं श्रद्धासमन्वितम् ।

तदैव दानकालः स्याद् यतोऽनित्यं हि जीवितम् ॥४३॥

नद्यास्तीर्थे गृहे वापि यत्र वा रमते मनः ।

तत्र संस्थाप्य देवेशमुमया सह शङ्करम् ॥४४॥

ब्रह्माणं सह गायत्र्या श्रीधरञ्च स्त्रिया सह ।

रत्या सह तथानङ्गं लोकपालन् ग्रहानपि ॥४५॥

^{१०}एतान् पूज्य विधानेन गन्धपुष्पविलेपनैः ।

तदग्रे कारयेद्धोमं तिलाज्येन विधानतः ॥४६॥

1 I. O. सुव for सुवर्णं

2 I. O. सौवर्णी

3 A. प्रत्यक्षान्तु

4 A. सुवर्णलङ्कारं

5 I. O. omits the bracketed

portion

6 A. काशकारकपटः; I. O. कोशकार-
कपटः

7 A. सत्कृतं

8 A. सर्वभ्रातुः सर्वरसं सर्वधान्यानि,
I. O. सर्वभ्रातुसर्वरसधान्यानि

9 A. तान् प्रपूज्य

^१सुसम्पूज्य द्विजान् सम्यक् वस्त्रालङ्कारभूषणैः ।

तक्षिणमन्त्रैर्होमश्च कर्तव्यो ज्वलितानले ॥४७॥

^२[अलङ्कारभूषणैरित्यलङ्कारैश्च भूषणैरलङ्कारैरित्यर्थः ।] तक्षिणमन्त्रैः पूजितदेवता-
प्रकाशकमन्त्रैः ।

ततस्तां प्रतिष्ठाप्य देवानाञ्च तिलोपरि ।

^३लवणाभिमुखीं कृत्वा मन्त्रेणानेन मन्त्रयेत् ॥४८॥

लवणाभिमुखी-^४[ममस्थापितपादस्थलवणाम् । देवानाञ्चेति देवानामग्रत इत्यर्थः ।

रोम × × सर्वोपकरणैस्तथा ।

जगतः संप्रवृत्तासि त्वामतः] प्रार्थये शिवाम् ॥४९॥

वाक्यनःकायजनितं^५ यत् किञ्चित् मम दुष्कृतम् ।

तत् सर्वं विलयं^६ यावु^७ मामुदरात्मसम्भवे ॥५०॥

एवमुच्चार्य तां दद्यात् ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

नाभिभाषेत तां दद्यात् न × × बलोकयेत् ॥५१॥

न × × दक्षिणाहीना दातव्या^८ नाविधानतः ।

^९यथा पुनर्गृहीता स्यात् कुर्यान्नान्यस्य सत्तम ॥५२॥

यथान्यस्य पुनर्गृहीता न स्यात्तथा कुर्यात् । प्रतिप्रहीता मया पुनस्तां नान्यस्मै दद्यात्,
तथा ^{१०}तमनुनयेदित्यर्थः ।

पुरा दत्तमिदं दानं गौर्या सत्या विधानतः ।

रुक्मिण्या च तथान्यैश्च राजभिः सगरादिभिः ॥५३॥

दानस्यास्य प्रभावेण सुखमत्यन्तमाप्नुयुः^{११} ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनो लभते धनम् ।

^{१२}आरोग्यं चैवमाप्नोति परत्न च शुभां गतिम् ॥५४॥

1 A अथ पूज्य

2 A omits the bracketed portion

3 I. O. लवणादिसुखी, A लवणाभि-
मुखी

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. किञ्चित्कथं दुष्कृतं

6 A and I. O. दातु

7 I. O. दानात् पान्दुराधवे

8 A च विधानतः

9 A दद्यात् पुनर्गृहीत आत्त०

10 A तमवर्गं योजयतीत्यर्थः, I. O.
तमवर्गव्यतिरेकः

11 A आप्नुयुः

12 I. O. त्रियं दाराय (?) वाप्नोति

अयनादीनामन्यतमे समये नदीतीर्थादीनामन्यतमे देशे चोक्तशङ्करादिदेवानिन्द्रादि-
लोकपालानादित्यादिग्रहान् प्रतिमासु स्थण्डिले वाचतैः पङ्क्तिरूपेण सप्तविंशतिपुजिकाः कृत्वा
तासु क्रमेण पूजयेत् । तद् यथा :—

एत एत उमासहितशङ्कर-गायत्रीसहितब्रह्म-श्रीसहितश्रीधर-रतिसहितानङ्ग इत्यावाङ्ग शङ्कर-
मारोपयामि उमारोपयामि ब्रह्माणमारोपयामि गायत्रीमारोपयामि श्रीधरमारोपयामि श्रीमारो-
पयामि अनङ्गमारोपयामि रतिमारोपयामि इत्यारोप्य एत एत लोकपाला इत्यावाङ्ग इन्द्रमारो-
पयामि अग्निमारोपयामि यममारोपयामि निर्वृत्तिमारोपयामि वरुणमारोपयामि वायुमारोपयामि
सोममारोपयामि ईशानमारोपयामि अनन्तमारोपयामि ब्रह्माणमारोपयामि इत्यारोप्य एत एत
नवग्रह इत्यावाङ्ग आदित्यमारोपयामि सोममारोपयामि अङ्गारकमारोपयामि बुधमारोपयामि
बृहस्पतिमारोपयामि शुक्रमारोपयामि शनैश्चरमारोपयामि राहुमारोपयामि केतुमारोपयामीत्या-
रोपयेत् । ततः शङ्कराय उमायै ब्रह्मणे गायत्र्यै श्रीधराय ध्रियै अनङ्गाय रत्यै इन्द्राय अग्नये
यमाय निर्वृत्तये वरुणाय वायवे सोमाय ईशानाय अनन्ताय ब्रह्मणे आदित्याय सोमाय
अङ्गारकाय बुधाय बृहस्पतये शुक्राय शनैश्चराय राहवे केतवे इति प्रत्येकमुच्चार्य एतत् पाठं^१
नम इति क्रमादेकैकशः पाठं सर्वेभ्यो दद्यात् । तथैव एषोऽप्यो नमः इत्यर्घ्यम् एतदाचमनीयं
नम इत्याचमनीयम् एष गन्धो नम इति गन्धम् [एतत् पुष्पं नम इति पुष्पम्]^२
एतद्विलेपनं नम इति विलेपनम्^३ एष धूपो नम इति धूपं एष दीपो नम इति दीपम्
एतन्नैवेष्टं नम इति नैवेष्टं प्रत्येकं दद्यात् । ततस्त्वीन् ब्राह्मणान् वस्त्रालङ्काराभ्यां
श्रद्धातिशयेन सम्पूज्य पूजितदेवतानामग्रतोऽग्निमुपसमाधाय यथाक्रमं पूजितदेवतानां प्रकाशकैः^४
लवणालोक्ष्मीमन्त्रैः प्रत्येकमेकैकां घृताकृतिलाहुतिं दद्यात् । शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयेत् ।
मन्त्राश्च शङ्करस्य ऋग्वेदे इमा दद्यावेति^५, यजुर्वेदे मा नस्तोक इति, सामवेदे
आ वो राजानमिति, अथर्ववेदे भवो दिवे भव इति । उमायाः ऋग्वेदे मदभ्युत्तेति^६
सादन इति । यजुर्वेदे अम्बे अम्बिके इति । सामवेदे मदभ्युत्तेति सादन इति ।
अथर्ववेदे य एवं विदुषेदस्तेति । ब्रह्मणो वेदचतुष्टयेऽपि ब्रह्म ज्ञानमिति^७ ।

1 A omits तद् यथा

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. चतुःस्रं

4 I. O. प्रत्येकैः

5 A तमो दद्यादिति

6 A मदभ्युत्तेति

7 A एवं विदुषे दस्तेति

8 A यजममिति, I. O. वज्रान इति

गायत्र्याः ऋग्वेदे यद् गायत्र्ये अधि गायत्रमिति । यजुर्वेदे अयं पुरो-^१भुवस्तस्येति । सामवेदे 'युञ्जे वाच' शतपदीमिति । अथर्ववेदे गायत्री ऋग्वेदसामध्यक्षेति^४ । विष्णोः ऋग्वेदे अतो देवा इति । 'यजुर्वेदसामवेदयोः इदं विष्णुरिति । - अथर्ववेदे उरु विष्ण इति । लक्ष्म्याः ऋग्वेदयजुर्वेदयोः मनसः कामम् आ-^५कृतिमिति । सामवेदे श्रीरसि मयि रमस्वेति । अथर्ववेदे अयं धातरिति^७ । कामदेवस्य ऋग्वेदे कामस्तदग्रे समवर्ततेति^८ । यजुर्वेदे कोदादिति^९ । सामवेदे वेद ते नामेति । अथर्ववेदे ^{१०}कामस्तदग्रे इति । रत्याः ऋग्वेदे इच्छन्ति त्वा सोम्यास^{११} इति । यजुर्वेदे इह रतिरिति । सामवेदे परि प्रिया दिवस्क-
निरिति^{१२} । अथर्ववेदे मूर्द्धानं दिवो अरतिमिति^{१३} । इन्द्रस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः लातारमिन्द्र-
मिति^{१४} । सामवेदे त्वामिन्द्रि हवामह^{१५} इति । अथर्ववेदे इन्द्रस्य बाहू इति । अग्नेः ऋग्वेदेऽग्निं दूतं वृणीमह इति । यजुर्वेदे त्वन्नो अग्ने तव देवेति । सामवेदेऽग्निं दूतं वृणीमह इति । अथर्ववेदे अग्ने मेन्व^{१६} इति । यमस्य ऋग्वेदे असि यम इति । यजुर्वेदे सुगं नुः पन्थामिति । सामवेदे ^{१७}नाके भुपर्णमिति । अथर्ववेदे ^{१८}यमो नो गातुमिति । निष्कृतेः ऋग्वेदे वेत्या हि निष्कृतीनामिति । [यजुर्वेदे अमुन्वन्तमयजमानमिति । सामवेदे वेत्या हि निष्कृतीनामिति । अथर्ववेदे अमेत एत्विति । वरुणस्य ऋग्वेदे वरुणं वो रिशादशमिति । यजुर्वेदे रवा गामीति । सामवेदे वृत्तवती भुवनानामिति ।]^{१९} अथर्ववेदे उदुत्तमं ^{२०}वरुणेति-
पाश इति । वायोः ऋग्वेदे ^{२१}वात आ वात्विति । यजुर्वेदे आनो नियुद्धिरिति । साम-

- 1 I. O. 'गायत्र्ये' अधिगायत्रमिति
- 2 A अवस्तस्ये
- 3 A पाशपाशं गो यदोति
- 4 A अमध्यक्षेति विष्णोः for अम-
सामध्यक्षेति विष्णोः
- 5 A यजुर्वेदः कविस्ते इति for यजु-
र्वेद...(in the middle) उरु विष्ण
इति
- 6 A 'वृत्तमिति
- 7 I. O. धातरिति
- 8 A कामस्तुव
- 9 I. O. दादिति
- 10 A कामस्तदग्रे, I. O. कामस्तदग्रे-
वात

- 11 A omits र्यास
- 12 A दिवस्कनिरिति, I. O. दिवः कनि-
रिति
- 13 A मूर्द्धानं दिवोमिति
- 14 A लातारमिन्द्रमिति, I. O. लातार-
मिन्द्रमिति
- 15 A त्वामिन्द्रिहवाम
- 16 अथर्ववेदे
- 17 I. O. नाके भुवमिति
- 18 A गायत्र्यानाम् इति
- 19 A omits the bracketed por-
tion
- 20 A वरुणपाश
- 21 A वाचो पतिरिति

वेदे 'वात आ वात्विति । अथर्ववेदे वायोः सवितुरिति । सोमस्य ऋग्वेदे कुविदश्च नमसा
ये' इति । यजुर्वेदे वयं सोमेति^३ । सामवेदे सोमं राजानं वरुणमिति । अथर्ववेदे^४
सोदकामत् सा वनस्पतीति । ^५[ईशानस्य ऋग्वेदे] ईशाना वार्याणामिति ।
[यजुर्वेदे तमोशानामिति]^६ । 'सामवेदे आत्वा सोमस्येति । अथर्ववेदे तस्मै सर्वेभ्य
ईशानस्येति । अनन्तस्य ऋग्वेदे काडिको नाम सर्प इति । यजुर्वेदे^७ [नमोऽनु सपेक्ष्य
इति । सामवेदे यां सन्ध्यां समधत्तति । अथर्ववेदे अनन्तं वितमिति । ब्राह्मणः
ऋग्वेदे ब्रह्मा देवानामिति । यजुर्वेदे] [आ ब्रह्ममिति । सामाथर्वणोः ब्रह्म
जज्ञानमिति । आदित्यस्य ऋग्वेदयजुर्वेदयोः आ कृष्णेनेति । सामवेदे वरुणमहं
असोति । अथर्ववेदे आदित्यं नावमिति । सोमस्य^९ ऋग्वेदे आ प्यायस्वेति ।
यजुर्वेदे इमं देवा इति । सामवेदे आ प्यायस्वेति । अथर्ववेदे यज्ञाजानमिति । अङ्गारकस्य
ऋग्वेदयजुःसामसु अग्निमूर्द्धेति । अथर्ववेदे त्वया मन्य इति । बुधस्य ऋग्वेदे अग्ने विव-
स्वदुषस^{१०} इति । यजुर्वेदे उद् बुध्यस्वेति । सामवेदे अग्ने विवस्वदुषस इति । अथर्ववेदे
दशोऽसीति^{११} । बृहस्पतेः ऋग्वेदे बृहस्पते परि दीयेति । यजुर्वेदे [बृहस्पते अतियदर्य इति ।
सामवेदे बृहस्पते परि दीयेति । अथर्ववेदे बृहस्पतिर्न इति । शुक्रस्य ऋग्वेदे शुक्रन्ते अन्य-
दिति । यजुर्वेदे अघ्रात् परिधृत इति ।]^{१२} सामवेदे शुक्रन्ते अन्यदिति । अथर्ववेदे येना-
वपदिति^{१३} । शनैश्चरस्य ऋग्वेदयजुःसामसु शन्नो देवारिति । [अथर्ववेदे प्राणाय नम
इति ।]^{१४} राहोः ऋग्वेदे कया नश्चिन्न इति । यजुर्वेदे काण्डात् काण्डादिति । सामवेदे कया
नश्चिन्न इति । अथर्ववेदे राहू राजानमिति । केतोः वेदचतुष्टयेऽपि केतुं कृण्वमिति ।

ततो यथोक्तपरिमाणसुवर्णधटितां मेषोमुक्तोपकरणयुतां पूजितदेवाम् तिलोपरि
स्थापयित्वा लवणाभिमुखो कृत्वाभ्यर्च्य ७३ ^{१५}भ्योमकृन्मसि स्यादि मन्त्रद्वयं पठित्वा अर्चिताय

- 1 A वाता आरादिति
- 2 I. O. कविदङ्करमवा वयं
- 3 A सोमेति
- 4 I. O. adds आत्वा सोमस्येति
here
- 5 A omits the bracketed por-
tion
- 6 A omits the bracketed por-
tion
- 7 A सोमस्य वेदे
- 8 I. O. omits the bracketed
portion.

- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 I. O. 'सुदुषस
- 11 I. O. दशोसीति, A दास्येसीति
- 12 A बृहस्पति पदम अत for the
bracketed portion
- 13 A परावपमिति
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 I. O. रीपङ्गनायेनाहि

कुटुम्बिने ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ॐ आग्नेयपुराणोक्त-सौवर्णोणा^१ प्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्णो^२ सौवर्णतिलकपेतां सर्वालङ्कारभूषितां कौशेयवस्त्र-परोधानां दिव्यचन्दनभूषितां दिव्यपुष्पोपहारां सर्वधातु-सर्वरस-सप्तधाम्य^३-नानाफलपुष्पयुतां तिलोपरिस्थापितां लवणाभिमुखीमूर्णायुन्ददानि^४ । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ऊर्णायु-रजं^५ वरुणदेवतेति^६ वदेत्^७ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।]^८ स्वरूप-मेषीदाने तु वाक्ये^९ सौवर्णोमिति पदस्थाने प्रत्यक्षमिति पदनिवेशो विशेषः । ततो दाता प्रतिग्रहीतारं वदेदियं मेषी न विक्रेतव्या [न चान्यस्मै दातव्या]^{१०} भवतेति । ततो दाता तां मेषीं सुसाम्राजलोकयेत् [न चाह्वयेत्]^{११} । सुवर्णमेषीदानसमानफलत्वाच्चास्य स्वरूपमेषी-दानस्यालङ्कारणं^{१२} दक्षिणा न यथाशक्ति बहुसुवर्णे^{१३} कर्तव्ये । सुवर्णमेषीदानसमानप्रचुर-विधित्वेन पशुदानावर्ते लिखनयोग्यस्याप्यस्याल लिखनं कृतम् ।

महाभारते (अनु—८५।१५४) :—

आदिलोदयसम्प्राप्तो विधिमन्तपुरस्कृतम् ।

ददाति काञ्चनं यो वै दुःस्वप्न^{१४} प्रतिहन्ति सः^{१५} ॥१॥

विधिमन्तपुरस्कृतमिति मन्तस्तु :—

हिरण्यगर्भगर्भस्त्वं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुरणफलदमहः शान्तिं प्रयच्छ मे ।

इत्येव जातरूपस्त्वं जातदुःस्वप्ननाशनः^{१७} ॥२॥

सूर्योदयाभ्यवहितपूर्वकाले यथेच्छपरिमाणं^{१८} काञ्चनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दुःस्वप्नप्रदोषप्रशमनकामोऽहमेतत्^{१९} काञ्चनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A 'सौवर्णमेषी'.
- 2 A 'सौवर्ण' मेषी
- 3 A 'सुवर्णतिलकपेतां'
- 4 A adds 'सहिता' after 'सप्तधाम्य'
- 5 A 'लवणाभिमुखीं पूर्णां' प्रदानि
- 6 A 'उज्ज्वलं'
- 7 I. O. 'वरुणो देवदेति'
- 8 A 'वदेत्', I. O. 'वदत्'
- 9 A omits the bracketed por-
tion
- 10 I. O. omits it

- 11 A reads the bracketed por-
tion after 'सुसाम्राजलोकयेत्' in
the next sentence
- 12 A omits the bracketed por-
tion
- 13 A 'दानस्य न सङ्कर'
- 14 I. O. 'वर्ण' for 'सुवर्ण'
- 15 A 'दुःस्वप्न'
- 16 I. O. 'नः'
- 17 I. O. reads the entire line
as 'इत्येव' 'कपः' । जातदुःस्वप्नदर्शनः
- 18 I. O. 'सुवर्ण'
- 19 I. O. 'सुवर्ण'

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ (अनु—८५।१५५क) :—

ददात्युदितमाले यः तस्य पाप्मा विधूयते ।

'[सूर्योदयसमये यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा दद्यात् । पार्ष्णविधूननकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—८५।१५५ख) :—]

मध्याह्ने ददते^१ रुक्मं हन्ति पापमनागतम् ॥३॥

मध्याह्नसमये ब्राह्मणायाचिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् । अनागतपापक्षयकामोऽहमेतत् रुक्मं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—८५।१५५क—१५५ख) :—

ददाति पश्चिमां सन्ध्यां यः सुवर्णं यतव्रतः^२ ।

ब्रह्मवाय्वग्निमोमानां सालोक्यमुपयाति^३ सः ॥४॥

'सेन्द्रे'षु चैव लोकेषु प्रतिष्ठां विन्दते^४ शुभाम् ।

इह लोके यशः प्राप्य शान्तपाप्मा च मोदते ॥५॥

ततः सम्पाद्यते^५ सन्धेयु लोकेष्वप्रतिमः सदा ।

अनावृत्तगति^६-धैव कामचारी भवत्यतः^७ ॥६॥

न च क्षरति तेभ्यश्च यशधैवाप्नुयान्महत् ।

यतव्रतोऽकृताहारः कृतचरकालपाषण्डालापानृतभाषणादिवर्जननियमः । सायमर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छ^{१०} सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पश्चिमसन्ध्याविहित-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलभूयस्त्वादल देयसुवर्णबहुत्वं बोद्धव्यम् ।

तथा (अनु—८५।१५५ख) :—

सुवर्णमर्चयं दत्त्वा लोकानाप्नोति पुष्कलान् ॥७॥

1 A omits the bracketed por- tion	6 I. O. 'विन्दतां'
2 I. O. 'ददतो'	7 I. O. 'सम्पाद्यते'
3 A 'प्रयच्छतः'	8 A 'मतिः'
4 I. O. 'वान्ति'	9 A 'भवेन्नृपः'
5 A 'यत्नं च'	10 A 'यथेच्छपरिमाणं'

अक्षयं कल्पताम्रायसंप्रसूतम्^१ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्च्यं सुवर्णमर्चितम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुष्कललोकप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

मनुः (४।२३०ख) :—

दीर्घमायुर्हिरण्यदः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय अर्चितं यथेच्छपरिमाणं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दीर्घायुष्प्रदाप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

सम्बर्तः :—

हिरण्यदो महावृद्धिं दीर्घमायुश्च विन्दति ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महावृद्धिसहितदीर्घायुष्प्रदाप्तिकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अल^३ फलोत्कर्षादधिकसुवर्णदानम् ।

विष्णुधर्मं यममार्गानुवृत्तौ :—

हिरण्यदाः^३ सुखं यान्ति पुरुषाः स्वभ्यलङ्घिताः^४ ॥१०॥

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'स्वलङ्कारधारणपूर्वकयममार्गसुगमनकामोऽहमेतद्विरण्यं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णदानं मोदानं पृथिवीदानमेव च ।

एतत् प्रयच्छमानो हि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥११॥

ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपापक्षयकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ।

एतत् पवित्रं परममेतत् स्वस्त्रयनं महत् ॥१२॥

1 A कल्पते only, I. O. कल्पता-
मायसंप्रसूतम्

2 I. O. काशीयः

3 I. O. हिरण्यदः

4 A स्वभ्यलङ्घिताः, I. O. स्वभ्यलङ्घिताः

5 A अलङ्घिताः for स्वभ्यलङ्घिताः

दशपूर्वान् दशपरान् [वंशानाञ्च विशाम्पते]^१ ।

अपि पापशतं कृत्वा दत्त्वा विप्रेषु तारयेत् ॥१३॥

ब्राह्मणोभ्योऽर्चितेभ्यो यथेष्टपरिमाणमर्चितं सुवर्णम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तपुरुषदशक^२-तारणादि^३-फलकसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

सुवर्णदः स्वर्गलोके कामानिष्टानुपाश्रनुते ।

विरजो देवसम्बीतः^४ परियाति^५ यतस्ततः ॥१४॥

विमानेनार्कवर्णेन भास्वरेण विराजता ।

अप्सरोगणपूर्णेन भास्वता स्वेन तेजसा ॥१५॥

इंससारसयुक्तेन कामगेन नरोत्तमः ।

दिव्यगन्धवहः स्वर्गे परिगच्छेद् यतस्ततः ॥१६॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोक्त^६-स्वर्गगोचर--सर्वकामाप्सादिफलक--सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । फलबाहुल्यदेवबाहुल्यम् ।

विष्णुधर्मोत्तरे सुवर्णदानानुवृत्तौ (३।३१०।५ख) :—

दत्त्वा कृष्णलमात्रं नरः पापात् प्रमुच्यते ॥१७॥

'प्रचुरदानासामर्थ्यं देयमिदं कृष्णलमात्रम्^७ । सुवर्णमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पापक्षयकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अथ सुवर्णदानानुवृत्तौ (३।३१०।६क) :—

दत्त्वा तु माषकं तस्य पुण्यं फलमुपाश्रनुते^८ ॥१८॥

पुण्यं श्रेष्ठम् । ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणमर्चितं सुवर्णमाषकमर्चितम् ॐ अथादि

1 A नामोनञ्च विद्यमाने for the b p.

2 A अतः

3 I. O. तारणा for तारणादि

4 I. O. विरजोऽक्षरसम्बीतः

5 I. O. परियाति

6 I. O. विष्णुधर्मोत्तर

7 I. O. प्रचुरः

8 A' प्रचुरदानासामर्थ्यस्येद् for the entire line

9 Corrected from V. D. I. O. दत्त्वा तु माषकं पुण्यं फलं तस्य-
पाश्रनुते, A = पुण्यफलमाप्नुवान्

तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुण्यफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णमाषकं ददानि । स्वस्त्यादि स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।६ख-७क) :—

सुवर्णमाषकं दत्त्वा सूर्यस्योदयनं प्रति ।

हुत्वाग्निं सर्वपापेभ्यो मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ॥१६॥

सूर्यादये कृत्वा यथाविध्यमिमुपसमाधाय ॐ प्रजापतये स्वाहेत्याज्याहुतिं हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ^१पञ्चकृष्णलमितं सुवर्णमाषकमर्चिताय ब्राह्मणाय [ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात्] ^२ । सर्वपापविमोचनं ^३प्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णमाषकं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एवं प्रत्यहं यथेच्छकालावधि कुर्याद् बहुदानानि ^४नित्यदानेनेति श्रुतेः ।

तथा (३।३।१०।८) :—

विनमध्यगते सूर्ये हुत्वाग्निं यः ^५ प्रयच्छति ।

^६तस्यापि नित्यदानेन ^७महत्फलमुदाहृतम् ॥२०॥

नित्यदानेन प्रतिदिनं दानेन अनापिशब्देन ^८माषकमित्यनुषज्यते । ^९होमादिकं पूर्ववत् । दानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मध्याह्नविहित-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

तथा (३।३।१०।९) :—

^{१०}सूर्यास्तसमये वह्निं हुत्वा तद्धि प्रयच्छति ।

^{११}पुनश्च ^{१२}महान्तमुद्दिष्टं नित्यदानेन वै द्विजाः ॥२१॥

तद्विति सुवर्णमाषकं [द्विजा इति सम्बोधनम् । दानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सूर्यास्त-समयविहित-सुवर्णमाषक-दानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।] ^{१३}

1 A वचनं

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. 'विमोचनं', A. 'विमोचकं'

4 I. O. चत्वारदश

5 A हुताग्निः

6 A तथा जितप्रदानेन

7 A महाफलं

8 I. O. and A/ अनापि

9 I. O. होमादिकं

10 I. O. सूर्यास्तसमये हुत्वा वह्निं तद्धि प्रयच्छति, V. D.... वह्निं हुत्वा... (the rest as I. O.)

11 V. D. महत् 'महाशक्ति', A महत् 'महत्'

12 A omits the bracketed portion but repeats the portion of the last verse from हुत्वा to द्विजाः

तथा (३।३।१०।१०) :—

^१तिसन्ध्यं कनकं यस्तु हुत्वा वह्निं प्रयच्छति ।

न लिप्सते स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥२२॥

तिसन्ध्यं पूर्वोक्तविधिना होमं कृत्वाचिताय ब्राह्मणायार्चितं सुवर्णम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । याव-[दुत्पन्नपापध्वंस]^२पूर्वकानामतपापासम्बन्धप्राप्तिकामोऽहमेतत् कनकं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।११) :—

यः सुवर्णं ^३सुवर्णस्य ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

निर्दोषस्य स नाके तु मोदत्यब्दशतं नरः ॥२३॥

सुवर्णस्योत्कृष्टवर्णस्य ^४निर्दोषस्य ^५न्यायार्जितस्य हेतुः पञ्चकृष्णलमानेन षोडशमाषक-परिमाणं सुवर्णमित्यर्थः । ब्राह्मणायार्चिताय ^६उत्कृष्टं ^७सुवर्णमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अब्दशत-सोत्कर्ष-स्वर्णवासकामोऽहमेतन्निर्दोषं सुवर्णं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।१३क-१५क) :—

आत्मदुल्यं सुवर्णं तु यः ^८प्रयच्छति वै द्विजाः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो यथेष्टां गतिमाप्नुयात् ॥२४॥

द्विजा इति सम्बोधनम् ।

ब्रह्मघ्नो वा घुरापो वा स्तेनो वा गुरुतल्पगः ।

सर्वपातकयुक्तोऽपि तेन दानेन मुच्यते ॥२५॥

^{१०}व्रतानामुत्तमं ह्येतद्दानानामपि चोत्तमम् ॥२६॥

आत्मतुलितं सुवर्णमर्चितमर्चितेभ्यो यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्यः ॐ अद्यादि युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा

1 I. O. omits the above verse but repeats the previous one

2 A omits the bracketed portion

3 A omits it

4 A सुवर्णस्योत्कृष्टवर्णस्य

5 A omits it

6 I. O. अर्चित for अर्चिताय

7 A उत्कृष्टं

8 I. O. सुवर्णं

9 A सुच्यते नाम संख्यः

10 A व only for व्रतानामुत्तमं, V. D. व्रतानाम्

दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तात्मतुलितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदात्मतुलितं सुवर्णं ददानी ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सुवर्णस्य बाहुल्याद्बहुभ्यो लिखितं [न बहुत्वनियमः]^१ ।

तथा (३।३१०।२०८-२०९) :—

दत्त्वा सुवर्णं लोकेषु यथेच्छमथ मोदते ।

विमानेनाकर्ण्येन हंसयुक्तेन भास्वता ॥२०॥

देवरामाण्याब्धेन कामगेन विहायसा ।

भुक्त्वा दिवि चिरं भोगान् मानुष्ये सुखमाप्नुयात् ॥२१॥

अथ कलोत्कर्षाद् यथाशक्ति बहुसुवर्णदानम् । ब्राह्मणायार्चिताय यथेच्छपरिमाणं
सुवर्णमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सकललोकमोचरामि-
मत-मोदादि-फलक-सुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे सुवर्णदानावर्तः ।

अथामिदैवतरूप्यदानावर्तः । (३४)

मनुः (४।२३०घ) :—

रूप्यदो रूपमुत्तमम् ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणं रजतमर्चितं दद्यात् । ॐ
अथामुक्तसगोत्रायामुक्तवेदामुक्तशास्त्राभ्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमुत्तमरूपप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं
ददानी । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा रूप्यमिदममिदैवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानी ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा रजतं स्पृशेत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुष्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्नेने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्ती च दिनक्षये ॥२॥

यानमश्वमनङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तितान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्तैषां^१ दानमित्युत ॥३॥

अत्रोक्तसमयानामन्यतमे ब्राह्मणायार्चितायार्चितं यथेष्टपरिमाणं रूप्यम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तामुक्तसमयविहितरूप्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं
ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादति-प्रचुरपापक्षयार्थमिदं
दानम् ।

नरसिंहपुराणे :—

रूप्यदानेन 'स्वर्ग'न्तु निर्मलं लभते नरः ॥४॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथेष्टपरिमाणं रजतमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
निर्मल-स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुवर्णं रजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये श्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥५॥

ब्राह्मणायार्चिताय 'यथेष्टपरिमाणमर्चितं' रजतम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

ब्रह्मपुराणोक्त-रजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रजतं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे रजतदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतालङ्कारदानावर्तः । (३५)

नन्दिपुराणे :—

अलङ्कारन्तु यो दद्याद्विप्रायाथ सुराय वा ।

स गच्छेद्भारुणं लोकं नानाभरणभूषितः ।

जातः पृथिव्यां कालेन भवेद्दीपपतिर्नरः ॥१॥

अथ यजमानः प्रसिद्धहैमरौप्यमोक्षिकायलङ्कारणानामन्यतमं यथेष्टमुपादायार्चितं ब्राह्मणायार्चिताय दद्यात् । ॐ अयामुक्तसगोत्रायामुक्तवेदामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्तालङ्कारदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमलङ्कारं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अलङ्कारोऽयं विष्णुदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा अलङ्कारं स्पृशेत् ।

वामनपुराणे (६५।४४) ब्राह्मणाय दानानुवृत्तो :—

दासीं दासभलङ्कारमणं षड्ससंयुतम्^१ ।

'पुरुषोत्तम-प्रोत्यर्थ' प्रदेयं सार्वकालिकम् ॥२॥

नियतमासक-दानानन्तरस्याभिधानात् सार्वकालिकमित्यनियतमासदेयम् । प्रसिद्धालङ्कारणामन्यतममर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुरुषोत्तमप्रोत्यये एतमलङ्कारं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु—५७।३८) :—

'सग्वृषपगन्धान्यनुलेपनानि ज्ञानानि माह्वानि च मानवो यः ।

दद्याद्भिजेभ्यः स भवेद्द्विरोगस्तथातिरूपध^२ नरेन्द्रलोके ॥३॥

- 1 I. O. omits सावित्रीं पठित्वा
- 2 A' ब्राह्मणदानानुवृत्ते
- 3 A षड्ससंयुतम् for षड्स ... (in the middle) संयुतम्
- 4 Corrected from Vāmana P. I. O. and A' षड्ससंयुतम्
- 5 Vāmana P. 'सुवर्णं'
- 6 I. O. omits दत्

- 7 Both A' and I. O. सुगन्धपुष्पा-न्यनुलेपनानि, सग्वृषपगन्धा etc. has been supplied from a previous quotation of the same and from a consideration of the following paragraph, which becomes meaningless without this reading.
- 8 A 'तथाभिजातच

अथ मात्यानि पृथगुक्ताः सगृहणमलङ्काररूपमुक्तास्तत्प्रतिपादनार्थम् । यथाशक्ति मुक्ता-सुवर्ण-रजसादिष्वजामन्यतमां सजमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोल्लसद्दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सजं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१०।१५ख-१६ख) :—

^१ रुक्माभरणदानेन सुखी सर्वत्र जायते ।

चिरात्माकपरिभ्रष्टो रूपसौभाग्यसंयुतः ।

^२ सतां कुले तु सुस्मृते गुणैः सर्वे युतो नरः ॥४॥

प्रसिद्धानमलङ्काराणामन्यतममलङ्कारमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अद्यादि तुभ्यमन्त-मुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोल्लसद् रुक्माभरणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् रुक्माभरणं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराद्वर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अलङ्कारदानावर्तः ।

अथ विष्णुदैवतरत्नदानावर्तः । (३६)

यमः—

राजोपकरणं दत्त्वा रत्नानि विविधानि च ।

नगरम्^१ तथा दत्त्वा राजा भवति भूतले ॥१॥

अथ यजमानो ब्राह्मणायार्चिताय प्रसिद्धरत्नानि इच्छया^२ नानाजातीयानि यथेष्टसंख्य-रत्नान्यर्चितानि दद्यात् । ॐ ^३अद्यामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशास्त्राध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं भूतलराज्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि रत्नानि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्री पठित्वा रत्नानीमानि विष्णुदैवतानीत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । सतः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता रत्नानि स्पृशेत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अयने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्ती च दिनक्षये ॥२॥

यानमश्वमनङ्गार्हं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः^४ सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्त्वैषां दानमित्युत ॥३॥

अलोल्लसद्दानमन्यतमे ब्राह्मणायार्चितायार्चितं यथेष्टं^५ मणितयम् ॐ अद्यादि तुभ्य-मन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तामुकसमयविहितमणिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् मणान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । सर्वदेतिपददर्शनादतिप्रचुरतरपापक्षयार्थमिदं दानम्^६ ।

ब्रह्मपुराणे :—

सुवर्णं रजतं वापि विद्रुमं मौक्तिकं तथा ।

ये प्रयच्छन्ति ते यान्ति विमानैः कनकोज्ज्वलैः ॥४॥

विदुमं प्रवालम् । ब्राह्मणायाचिताय ^१प्रवालमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्त-विदुमदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं विदुमं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । मुक्तादाने तु वाक्ये ब्रह्मपुराणोक्तमुक्तादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतन्मौक्तिक-मिति विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।२३६-२६६) :—

रत्नानाञ्च प्रदानेन राजैवेह ^२ प्रजायते ।

रत्नदानस्य यत्नोक्तं तदुभुक्त्वा मुचिरं द्विजाः ॥५॥

रत्नानामिति वक्ष्यमाणानां राजैवेह प्रजायत इति वक्ष्यमाणरत्नदानफलेषु ^३ प्रत्येकं सम्बध्यते । भुक्त्वा यथोक्तलोकान् इह राजा भवतीत्यर्थः ।

वज्रदः शकलोकन्तु ^४ पद्मरागप्रदो रवेः ।

मर्त्यो मरकतं दत्त्वा विष्णुलोके महीयते ॥६॥

मुक्ताफलप्रदानेन वाक्का ^५ लोकमश्नुते ।

वेदूर्यस्य प्रदानेन द्वीपानासाय ^६ मोदते ।

रत्नान्यन्यानि दत्त्वा [राजराजस्य तु] ^७ द्विजाः ॥७॥

लोकमासाद्येति शेषः । रत्नान्यन्यानीति नील-^८गोमेद-^९कदलीगर्भ-पुष्पराग-^{१०}रूपाणि । ब्राह्मणायाचिताय हीरकमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वज्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वज्ररत्नं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^{११}पद्मरागादि-दानेषु तु विष्णुधर्मोत्तरोक्तामुक्ताफलप्राप्तिकामोऽहममुकरत्नमिति वाक्ये विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{१२}रत्नदानावर्तः ।

1 A omits प्रवालम्

2 A' राजीदाहं

3 I. O. वक्ष्यते

4 A' रत्नदः वज्र, शकल

5 V. D. द्वीपानां वज्र

6 I. O. सुविधायाति च for the

b. p.

7 I. O. omits नील

8 A कुराजीन

9 I. O. omits क

10 A reads पद्मरागदाने and omits तु

11 A मानारत्न

अथ विष्णुदैवतगृहदानावर्तः ^१ । (३७)

तत्र सोपकरणगृहदानानि ।

कालिकापुराणे :—

कारयित्वा ^२तथोद्वाहं श्रोत्रियाणां कुलेषु च ।

^३वेदविच्छीलवृत्तेषु ^४द्विजेष्वेकादशेष्वथ ॥१॥

^५[समावृत्ताय ब्राह्मणाय] दानेषु निषिद्ध इति वाक्यार्थः ।

ततो गृहाणि रम्याणि कुर्यादिकादरीव तु ।

कारयित्वा तु धान्यैश्च विविधैश्च प्रपूजयेत् ॥२॥

विविधैरिति त्रीहियवमाषमुद्रतिलप्रभृतिभिः ।

^६दासं गोमहिषांश्चापि ^७शयनासनं ^८पादुकाः । ●

भाजनानि विचित्राणि ताम्रमृन्मयकानि ^९ च ॥३॥

पात्राणि भोजनार्थं च ^{१०}रुक्म सोपस्करश्च यत् ।

लोहश्च कनकश्चैव वज्राणि च विशेषतः ॥४॥

उपस्कर-^{११}मुद्रलसुषलादि ।

^{१२}संपूज्येतं सुसम्भारं गृहेषु विनियोजयेत् ।

^{१३}योजयेच्चैव वृत्त्यर्थं वसतो वा शतं शतम् ॥५॥

पृथक् पृथगिमांश्चैव निवर्तनशतार्द्धतः ।

विषयं ^{१४}क्षर्वटं खेटं ग्रामं ग्रामार्द्धमेव वा ॥६॥

इ × भूमिं योजये × ×

एकादशीव तास्तत्र दम्पत्यो ×

विचिन्त्य परया भक्त्या तद्गृहेषु प्रवेशयेत् ॥७॥

1 A omits the heading

2 I. O. ततोद्वाहं

3 I. O. विविधैर्होतृतेषु

4 I. O. सर्वे

5 I. O. सदावृत्तयो ब्राह्मणा

6 I. O. गोमी

7 I. O. गोमहिषोवापि, A गो-महिषावापि

8 A and I. O. वजन

9 A ताम्रवक्रमयानि च

10 I. O. कन

11 A वज्रसुषला

12 A सप्तज्योत

13 A योजयेच्च वृत्त्यर्थं वसितो वा शतं यत्

14 A क्षर्वटं, I. O. खरट

१ ग्राहयेदग्निहोत्राणि २ प्रवेरयेतान् द्विजोत्तमान् ।

विधिपूर्वं यथान्यायमात्मनः श्रेयसे नरः ॥८॥

अदुष्टजलजानाश्च विधिरेष ३ निरन्तरः ।

शीलवृत्तैर्विभक्तानां द्विजानां करयेत् सदा ॥९॥

यश्च श्रेष्ठान् द्विजान् मूढो योजयेद्व्यकन्ययोः ।

न भवेत्तत्फलं तस्य वैदिकीयं श्रुतिर्षुवा ॥१०॥

यज्ञदानव्रतायश्च तौर्ययात्रादिकश्च यत् ।

यस्त्वेवं कारयेज्जन्तुस्तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥११॥

४ समासाद्यार्कसङ्काशं विमानं रत्नमालिनम् ।

आरुह्य तत्पदं पुण्यं सुरस्त्रीभिरलङ्कृतम् ॥१२॥

५ विमानेष्वापरेर्द्रव्यैः सहस्रैः परिवारितः ।

सर्वलोकगतान् भोगान् भुङ्क्ता तस्मिन् प्रपद्यते ॥१३॥

ज्ञात्वा ६ चैव म्वसामभ्यर्च्यमेकं बोद्धाहयेद्दिजम् ।

तेनाप्याप्नोति तत्तत्स्थानं शिवभक्तो नरो ध्रुवम् ।

७ स्थानेन स्थानसम्प्राप्तिर्विधिवत्तेन ८ जायते ॥१४॥

मातापितृनिहीनन्तु संस्कारोद्वाहनादिभिः ।

९ चः संस्थापयति तस्येह पुण्यसंख्या न विद्यते ॥१५॥

अथ वेदवृत्तशौलान्त्रितेषु कुलेषु १० एकादशविहितान् ब्राह्मणान् विवाहं कारयित्वा
तेषामवस्थानार्थमग्निहोत्रार्थं एकादशसु स्थानेषु प्रतस्थानं नानाविधविहितगृहाणि कारयित्वा
एकैकशो निवर्तनशतात्मकं ११ पञ्चाशन्निवर्तनावच्छिन्नां वा भूमिकैकैकशो विषय- १२ खर्वट-खेट-ग्राम-
१३ ग्रामादीनामन्यतमपरिमाणेनावच्छिन्नां वा १४ भूमिमुपकल्प्यालोकद्वय्याणि नानाविध- १५ धान्य-

- 1 I. O. omits ग्राहयेदग्नि
- 2 I. O. प्रवेरितान्
- 3 I. O. पिच्छः
- 4 I. O. च वाचकसमानार्थं
- 5 I. O. विमानेष्वापरेर्द्रव्यैः
- 6 I. O. चेतुः
- 7 A omits सामेन

- 8 A संजायते
- 9 I. O. एकादशविहितान्
- 10 I. O. पञ्चाशन्निवर्तनावच्छिन्ना
स्वा भूमिम्
- 11 I. O. कवट, A कर्वट
- 12 I. O. omits वाचार्थं
- 13 I. O. omits वा
- 14 A 'धान्याज्य', I. O. omits it

दासीदासगोमहिषीशय्यापीठिका १-पादुका २-भाजनताम्रकलसताम्रघटी- ३ पित्तलघटीपित्तलदीप-वृक्ष-
नानाविधमृन्मयपात्र-भोजनार्थस्थान-मुषलोद्वल ४-सर्प-सम्मार्जनी-कुहालदातकुठार-खनित-
कर्त्तरी-शर्कराखण्ड-गुड-घृत-तैल-लवणार्द्र-क-हिङ्गु-मरीच-धान्याक-सर्षप-हरिद्रा-शुण्ठी-पिप्पली-
मुद्ग-माष-मसूर-द्विदलकादि- ५ रन्ध्रनोचित-सामग्री शिलापट्टशिला- ६ पुतिकादि-गृहवसत्युचित-
सामग्रीश्च लोह-कनकनेकविधवज्राणि च तेषु गृहेषु स्थापयित्वा ७ तान् समर्थान् तत्र तत्तानीय
यजमानः शुचिः स्नातः ८ तान् ब्राह्मणान् शिवमूर्त्तीन् ध्यात्वा ब्राह्मणीष्व गौरीमूर्त्तीर्ध्यात्वाभ्यर्च्य
वज्रादिना तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यस्तानि गृहाण्यर्चितानि दद्यात् । ९ अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-
वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्यो युष्मभ्यमेकादशभ्यो यथासंख्यं कालिकापुराणोक्तैकादशब्राह्मणसम्प्र-
दानकगृह- १० दानफलप्राप्तिकामोऽह ११-नेत, न्येकैकशो १२ [नानाविध-धान्य]-दासीदास-गो-महिषी-
शय्या-पीठिका-पादुका-भाजन-ताम्रकलस-ताम्रघटी-पित्तलघटी १३-पित्तलदीप-वृक्ष-नानाविधमृन्-
मयपात्र- १४ भोजनस्थान-मुषलोद्वल १५-सर्प-सम्मार्जनी-कुहालदातकुठारखनितकर्त्तरी-शर्कराखण्ड-
गुड-घृततैल-लवणार्द्र-क-हिङ्गु-मरीच-धान्याक-सर्षप-हरिद्रा-शुण्ठी-पिप्पली-मुद्ग-माष-मसूर-द्विदल-
कादिरन्ध्रनोचितसामग्री शिलापट्ट-शिलापुतिकादि-गृहवसत्युपयोगिद्रव्यसहितानि लौहसुवर्णा-
नेकवस्त्रयुतान्येकैकशः पञ्चाशन्निवर्तनभूमिसहितानि एकादशगृहाणि दद्यानि । प्रतिग्रहीतारः
स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा गृहमेतद्विष्णुदेवतमिति प्रत्येकमुक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः ।
ततः १६ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं दद्यानि । प्रतिग्रहीतारः
स्वस्तीत्युक्त्वा गृहं प्रविशेयुः । ततस्तान् द्विजान् गृहाणि प्रवेरय यथाविश्वमग्निहोत्राणि ग्राहयेत् ।
एकस्मै दानत्वे एकं ब्राह्मणं विवाहं कारयित्वा पूर्वलिखितक्रमेण तस्यावस्थानार्थं गृहं कारयित्वा
पूर्वोक्तनिवर्तनशतादीनामन्यतमपरिमाणां भूमिमुपकल्प्य पूर्वोक्तगृहोपकरणद्रव्याणि तत्र
स्थापयित्वा तं समर्थं यथायथं शिवगौरीरूपं ध्यात्वा वज्रादिनाभ्यर्च्य तस्मै गृहमर्चितं
दद्यात् । १७ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं कालिका-

- 1 I. O. पीठिका
- 2 I. O. भाजनताम्रक for भाजन-
ताम्र
- 3 I. O. पित्तलो
- 4 I. O. सुवर्णोद्वल
- 5 I. O. कर्षनी
- 6 A omits रन्ध्र
- 7 A उवचादि

- 8 A तत्
- 9 A स्नातः शुचिः
- 10 A omits the bracketed por-
tion
- 11 A नानाविधान्य for the b. p.
- 12 I. O. पित्तलो, A omits it
- 13 I. O. omits भोजन
- 14 I. O. सुवर्णोद्वल, A सुवर्णोद्वल

पुराणोक्तसमर्थ^१-दातृकृद्दान^२-फलप्राप्तिकामोऽहमेतन्नानाविधगृहवसत्युचितसामग्रीयुतं लोह-
सुवर्णनिकषसंयुतम्^३ 'इयत्परिमाणभूमिसहितं गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् । ततस्तममिहोक्तं दापयेत्^४ । एवं मातापितृविहीन-कारितोप-^५नयनोद्वाहाद्येक-
ब्राह्मण-^६[सम्प्रदानपक्षे कालिकापुराणोक्तमातापितृविहीनकारितोपनयनविवाहैकब्राह्मण]-सम्प्रदान-
कृद्दानफलप्राप्तिकाम इत्युपरिलिखितदानवाक्ये विशेषः ।

आदित्यपुराणे :—

सर्वेभ्यः भार्यैरुपशोभिताङ्गं दद्याद् गृहं ब्राह्मणसुव्रताय ।

सर्वाभ्यः कामान् लभते च शीघ्रं पुत्रांश्च^७ पौत्रांश्च लभते^८ समग्रान् ॥१६॥

सर्वेभ्यः भार्यैरिति गृहवसत्युचितोपकरणैरिति^९ गृहैकादशकदाने^{१०} लिखितैः । सुव्रता-^{११}[य
शोभनव्रतशालिने]^{१२} । ब्राह्मणाय शोभनव्रतशालिनेऽर्चितायार्चितं गृहवसत्युचितसामग्री-
सहितं गृहम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सर्वभाण्योपशोभिताङ्गं गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

गृहं यस्तु प्रयच्छेत् सर्वकामसमृद्धिमत्^{१३} ।

स लोकं ब्रह्मणः प्राप्य सर्वकामैर्हि सेव्यते^{१४} ॥१७॥

सर्वकामसमृद्धिमदिति^{१५} गृहस्थोपकरणयावद्गृहवसत्युचितसामग्रीसम्पन्नमित्यर्थः ।

वर्षकोटीः स ततोऽप्य चतसस्तेन कर्मणा ।

गृहमेघी सदा दाता भोगवाञ्छैव जायते ॥१८॥

गृहस्थोपकरण^{१६}-यावद्गृहवसत्युचितसामग्रीसहितं गृहमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सर्वकाम-

- 1 I. O. ० समग्र
- 2 I. O. दानादान for दान
- 3 A' युतम् for वक्ष्यं युतम्
- 4 A' इयत्
- 5 A' दापयेत्
- 6 A' ० नयनविवाहैक-
- 7 I. O. omits the bracketed portion
- 8 I. O. omits च

- 9 A' चनेत्
- 10 A' ० करच
- 11 I. O. omits कदाहि
- 12 A' omits the bracketed portion
- 13 A' ० समृद्धिमत्
- 14 A' ० भिषेयते
- 15 A' ० समृद्धिमानदिति
- 16 A' ० करचोव०

समृद्धिमद्गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । गृहवसत्युचितसामग्री गृहैकादशक-
दाने लिखिता तत् 'एव ज्ञेयाः ।

नन्दपुराणे :—

यश्च वेश्म शुभं दद्यात् सर्वोपकरणान्वितम् ।

विप्राय नियमस्थाय स पूतः पातकैर्भवेत् ॥१९॥

शुभमुत्कृष्टं सर्वोपकरणान्वितं^१ गृहैकादशक^२-दानलिखितगृहवसत्युचितसामग्रीसहितं
नियमस्थायोपवासादिव्रतशीलाय गृहवसत्युचितसकलसामग्रीसहितं गृहमुत्कृष्टमर्चितमर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सर्वोपकरणान्वितं गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :—

रसानोपस्करयुतं गृहं विप्राय योऽर्पयेत् ।

तस्य न क्षीयते वंशः स्वर्गं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥२०॥

उपस्करः गृहवसत्युचितसामग्री गृहैकादशदाने लिखिता । ब्राह्मणायार्चिताय धान्य-
लवणादिरसगृहवसत्युचितसामग्रीसहितं गृहमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
बृहस्पत्युक्तं^३-गृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृह^४-वसत्युचित^५-सामग्रीधान्यलवणादिरससहितं^६
गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (cf. अनु-५७।३६) :—

वीजैरुपेतं शयनैरुपेतं दद्याद् गृहं यः पुरुषो द्विजाय ।

सुखाभिरामं बहुरत्नपूर्णं लभेदधिष्ठानवनं^७ स राजन् ॥२१॥

शयनैरिति उपरिचितवस्त्रमयशय्यायुक्तखट्वाभिस्त्रिभिः । ब्राह्मणायार्चितायार्चितं
धान्यादिबीजशय्यालयोपेतं गृहम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तसोप-
करणगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृह^८-[न्यमुद्र-माष-सर्वप-यव-तिल-मसूरसहितं शयनैर्युतं]^९
गृहं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A' दद्यात्कृष्टं वा
- 2 A' सर्वोपकरणं
- 3 I. O. omits च
- 4 I. O. ० गृहवसत्युचित
- 5 I. O. omits एतद्गृह

- 6 A' बहुयुचित
- 7 A' ० रसहितं
- 8 A' ० रस
- 9 A' दिव्यमर्चितमर्चिताय for the b. p.

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०।२१७—२३६) :—

धनधान्ययुतं स्फीतं 'गृहोपकरणैर्युतम् ।

'शय्यासनयुतं रम्यं गोजाल्ययुतं' तथा ॥२२॥

[स्फीतं बृहत् । गृहोपकरणैर्युतं]^४ पूर्वलिखितगृहैकादशदानोक्तगृहोपकरणयुतम् ।

गृहं दत्त्वा द्विजेन्द्राय तावत् स्वर्गमुपाश्रुते ।

यावत् कल्पावसानम् कल्पादौ पार्थिवो भवेत् ॥२३॥

द्विजेन्द्राय विद्यातपःसम्पन्नाय ब्राह्मणायार्चिताय सुवर्णधान्य^५-गृहोपकरणाशय्यासन-
'गोजाल्ययुतं महदुत्कृष्टं गृहमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्तसापकरणगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धनधान्ययुतं स्फीतं^६ बहुविधगृहोपकरणसहितं
[शय्यासनयुतं 'गोजाल्ययुतं]^७ गृहं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

अथानुपकरणगृहदानम् ।

मनुः (४।२३०५) :—

गृहदोऽप्रयाणि वेशमानि ॥१॥

आप्नोतीति सम्बन्धः ।

[याज्ञवल्क्यः (१।२११) :—

गृहधान्यतोयोपानच्छतमात्मानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियां शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

यमः :—

गृहदो नगरं तथा ॥३॥

आप्नोतीति सम्बन्धः ।]^१

सम्बन्धः :—

गृहदाता सुखी प्राप्नोति सर्ववस्तुषु^२ ॥४॥

ब्राह्मणायार्चिताया^३-र्चितं गृहम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'अप्रयवेशमप्राप्ति-
कामोऽहमेतद्गृहं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । याज्ञवल्क्योक्तगृहदानफल-प्राप्ति-
[कामनायामत्यन्तसुखप्राप्ति]^४-कामोऽहमिति यमोक्तगृहदानफलप्राप्ति-[कामनायां नगरप्राप्ति]^५-
कामोऽहमिति सम्बन्धोक्तगृहदानफलप्राप्ति [कामनायां]^६ [सुख-प्राप्तता-सर्ववस्तुवितृष्णता-प्राप्ति]^७
कामोऽहमेतेषामन्यतमपदं दानवाक्ये कामनायां यथायथं निवेशनीयम् ।

महाभारते (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेत्राणां वसतीनाश्च भारत ।

दातारः प्रार्थितानाश्च पुरुषाः स्वर्गयामिनः ॥२॥

1 Corrected from V. D. I. O. and A सर्वो०

2 I. O. and A अट्वावनो

3 A गोजाल्ययुतं

4 A omits the bracketed portion

5 A वा for धान्य

6 I. O. गोजाल्य, A गोजाल्ययुतं

7 I. O. omits स्फीतं

8 I. O. गोजाल्य

9 A omits the bracketed portion

1 I. O. omits the bracketed portion

2 A सर्ववस्तुषु

3 A omits अर्चिताय

4 A अट्वावनो for अट्वावनो

5, 6 & 7 A omits the bracketed portions

8 A omits it and I. O. reads सम्बन्धोक्तगृहदानफलप्राप्ति which is almost a repetition of the previous phrase

9 A वसतीनां सुधिर (सुधिर?)

वसतीनां गृहाणां, वसतीनामिति^१ बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम्^२ । ब्राह्मणायाचिंताय
गृहं मर्चितम्^३ ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां वसतिं ददामि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

गृहावसथदातारो गृहेः काचनमण्डितैः ।

व्रजन्ति बालार्कनिर्भेर्धर्मराजगृहं नराः ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेष्टगृहमुपादायाचिंताय^४ ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ब्रह्मपुराणोक्तगृहदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गृहं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

ब्राह्मणाय गृहं दत्त्वा वसूनां लोकमाप्नुयात् ॥७॥

ब्राह्मणायाचिंताय^५ [गृहमर्चितम्^६ ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसुलोकप्राप्ति-
कामोऽहमेतद्गृहं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कराङ्क-श्रीमद्भक्तलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे गृहदानावर्तः ।

अथ प्रतिश्रयदानावर्तः । (३८)

यमः :—

दत्त्वा प्रतिश्रयं लोके तथा दत्त्वैव चाभयम् ।

तथा दत्त्वा क्षितिं विप्रे ब्रह्मलोके महीयते ॥१॥

अत्र यजमानो ब्राह्मणादेर्विश्रामार्थं^१ गृहं मनोहरं निर्मायात्सृज्य दद्यात् । क्षीत-
कषेत्रब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं विश्रामार्थं^२ प्रतिश्रयमुत्सृजे । ततश्चारभ्य यथायथमागतान्
ब्राह्मणादीन् विश्रामयेत् ।

महाभारते (अनु—६६।३०ख—३१क) :—

तथा गवार्थं शरणं शीतवर्षसहं शुभम् ।

आसप्तमं तारयति कुलं भरतसप्तम ॥२॥

शरणं गृहम् । उपकल्प्येति विशेषः । शुभं सुदृढं^३ यद्योक्तगृहमुत्पाद्य गवां निवासार्थ-
मुत्सृज्य दद्यात् । ॐ महाभारतोक्त-गोदान-फलप्राप्तिकामोऽहं गवार्थमुत्सृजे इत्युत्सृज्य
शास्त्राचारितं विश्रामयेत् ।

विहारवसथोद्यान-कूपाराम-सभाप्रदाः ।

विप्राणाम्बोपकर्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥३॥ (अनु—२३।६६)

विहारवसथोऽभिहोतृगृहं सभा^४ सभा^५-जनगृहं यत्र बहवो जनाः सुखेनोपविरय कथादि
कुर्वन्ति । अभिहोतृल्लिखे अभिहोतृकरणोचितं गृहमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ महाभारतोक्त-
विहारवसथदानफलप्राप्तिकामोऽहमभिहोतृल्लिखे तुभ्यं विहारवसथं ददामि । नानासर्वविश्रा-
मार्थं सभामुत्सृज्य दद्यात् । ॐ ब्राह्मणमुखनानासर्वेभ्यः स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतां विश्रामार्थं
सभामुत्सृजे । तदादि यथायथं तत्र भ्रान्तान् विश्रामयेत्^६ ।

तथा (वन—१६६।२४) :—

पादोदकं पादघृतं दीपमन्नं प्रतिश्रयम् ।

प्रयच्छन्ति तु ये राजन्नोपसर्पन्ति ते यमम् ॥४॥

1 A omits it
2 I. O. adds उत्तम
3 A omits अर्चिताय गृहम्
4 A adds न before नराः

5 A यथेष्टम्
6 A omits the bracketed por-
tion

1 & 2 I. O. विश्रामार्थं
3 I. O. सुदृढं यम्
4 I. O. सभा

5 I. O. यथा
6 I. O. विश्रामयेत्

प्रतिश्रयं निर्माय भ्रान्तविश्रामार्थमुत्सृज्य दद्यात् । ॐ ब्राह्मणप्रमुखनानाभ्रान्तेभ्यो विश्रामार्थं यमानुपसर्गरूपफलप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे । इत्युत्सृज्य यथाकाल-
मागतान् भ्रान्तान् विश्रामयेत् ।

तथा (अनु—१.५३.७५) :—

प्रतिश्रयाच्छादनसंप्रदासा प्राप्नोति तान्येव न संशयोऽस्य ॥५॥

तान्येवेति प्रतिश्रयाच्छादनान्येव इत्यर्थः । भ्रान्तविश्रामार्थं प्रतिश्रयमुत्सृज्य दद्यात् । ॐ ब्राह्मणप्रमुखनानाभ्रान्तेभ्यो विश्रामार्थं बहुप्रतिश्रयप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे । तदादि यथायथमुपस्थितान् भ्रान्तान् तत्र विश्रामयेत् ।

स्कन्दपुराणे :—

योगिभ्यो ब्रह्मचारिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यतात्मवान् ।

यः प्रयच्छेदावसथं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥६॥

आवसथं विश्रामगृहम् ।

आसावासं पुण्डरीकं गोसहस्रं विन्दति ।

स्मृतिं च परमां लब्ध्वा योगमाप्नोति सुप्रतः ॥७॥

शीतवर्षाद्युपप्रवरहितं दृढं गृहमुत्पाद्य तदश्वमेधकदलिभ्योऽवस्थानार्थं सङ्कल्प्य दद्यात् । ॐ स्कन्दपुराणोक्तावसथदानफलप्राप्तिकामोऽहं योगि-ब्रह्मचारि-ब्राह्मणविश्रामार्थ-
मेतमावसथमुत्सृजे । ततश्चारेभ्य यथायथं त्रिदशिकं एकदशिकं च विश्रामयेत् ।

आग्नेयपुराणे :—]

कारयित्वा दृढस्तम्भं [शुभं पक्वं] १-दृढमयम् ।

प्रतिश्रयं [सुविस्तीर्णं सुभूमिं] १० लक्ष्णान्वितम् ॥८॥

शुभं शोभनं सुभूमिं ११ परिकल्पितभूमिं लक्ष्णान्वितं मठलक्ष्णान्वितम् ।

- 1 I. O. वाजानुसर्ग
- 2 I. O. यथकाय
- 3 I. O. विप्रनयेत्
- 4 I. O. चान्येव
- 5 I. O. विप्रनयेत्
- 6 I. O. आसावास
- 7 I. O. वरव

- 8 I. O. विप्रनयेत्
- 9 A 'य' for the bracketed portion
- 10 I. O. सुविस्तीर्णं सुभूमिं for the bracketed portion
- 11 I. O. भूमिं
- 12 I. O. परिकल्पितभूमिं

मठं कम्पठ(?) [पृष्ठार्धं भस्म(?) सितदिग्मम्बरम् ।] १

सुधाबुलितं गुप्तं सुखशाला २-विराजितम् ॥९॥

गुप्तं रक्षितं ३-प्राकारादिवेष्टितमित्यर्थः ।

दद्यादनन्तफलदं शैववैष्णवयोगिनाम् ॥१०॥

यथोक्तं मठं निर्माय शिवध्यानरतेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽथर्ववेदविहितपाशुपतव्रतधारिभ्यो वा विष्णुध्यानरतेभ्यो द्विजेभ्यो ४ भगवद्भूषो वा उत्सृज्य दद्यात् । ॐ आग्नेयपुराणोक्त-मठ-
प्रतिश्रयदानफलप्राप्तिकामो शैवयोगिभ्यो वैष्णवयोगिभ्यो ५ विश्रामार्थमेतं सुखशालान्वितं [मठं प्रतिश्रययुतं दद्यात् इत्युत्सृजेत्] ७ । ततः प्रभृति यथासम्भवमुपस्थिता- [नू शैवयोगिनां वैष्णवयोगिनां वा यथेच्छं] ८ मठे विश्रामयेत् ९ ।

१० वायुपुराणे (२।१८।५६) :—

[प्रतिश्रयन्तु यो] ११ दद्यादतिथिभ्यः १२ कृताञ्जलिः ।

१३ देवास्तमुपतिष्ठन्ते दिव्यातिथयैः सहस्रशः ॥११॥

वातवर्षादिसह १४ १५ गृहमुत्पाद्यातिथिभ्यो विश्रामार्थमुत्सृज्य दद्यात् । ॐ १६ वायुपुरा-
णोक्तप्रतिश्रयदानफलप्राप्तिकामोऽहमतिथिभ्यो विश्रामार्थमेतं प्रतिश्रयमुत्सृजे । ततः प्रभृति यथाकालमुपस्थितानतिथीन् कृताञ्जलिदरेण विश्रामयेत् ।

ब्रह्मपुराणे :—

गृहावसथदातारो गृहैः काश्चनमखिलैः ।

व्रजन्ति बालार्कनिर्भैर्धर्मराजगृहं नराः ॥१२॥

- 1 A omits the bracketed portion
- 2 A संवासाय
- 3 I. O. and A प्राकारादि
- 4 I. O. omits द्विजेभ्यो
- 5 I. O. नतु
- 6 I. O. omits this
- 7 I. O. मठप्रतिश्रययुतं दद्यात्-
कथ्य for the b. p.
- 8 A 'य' योनिभ्यो वा 'य' for the b. p.

- 9 I. O. विप्रनयेत्
- 10 A पद्मपुराणे
- 11 Vāyu P. प्रतिश्रयं ददा for the b. p.
- 12 A दद्यादतिथिभ्यः
- 13 Vāyu P. दद्यात्ते संप्रतीक्षन्ते
- 14 A निमित्ताय for यथं
- 15 I. O. omits दद्यात्
- 16 A पद्मपुराणोक्त

भावस्यो विश्रामार्थं गृहम्^१ । भ्रान्तविश्रामोचितं हर्षं गृहसुतपाद्य भ्रान्तेभ्य उतसृज्य
दद्यात् । [३^३ ब्रह्मपुराणोक्तावसथदानफलप्राप्तिकामोऽहं भ्रान्तविश्रामार्थमेतभावसथमुत्सजे ।
ततःप्रवृत्ति तस्मिन् वेरमनि यथाकालमागतान् भ्रान्तान् विश्रामयेत् ।]^२

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वृक्षालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे प्रतिभयदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदत्तशय्यादानावर्तः । (३९)

^१विष्णुः—

शय्यादानेन भार्य्याम् ॥१॥

प्राप्नोतीति शेषः^२ । अथ यजमानो ब्राह्मणार्चितायार्चितां शय्यां दद्यात् । ३^३
अथामुकसगोलायामुकवेदामुकशाखाभ्याग्निनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं भार्य्याप्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा शय्येयं प्रजापतिदेवतेत्युक्त्वा^३ यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ३^३ अथ कृतेतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा शय्यां स्पृशेत् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११ख) :—

यानं वृक्षं प्रियां^४ शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥२॥

ब्राह्मणार्चितायार्चितां शय्याम् ३^३ अथादि^५ तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्तसुख-
प्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते (अनु-५.७।४०) :—

सुगन्धिविस्त्रास्त्रशोपधानं दद्यान्नरो यः^६ शयनं द्विजाय ।

रूपार्थिता^७ रूपवती^८ मनोज्ञां भार्य्यामपत्योपचितां लभेत् सः ॥३॥

उपधानं गेरुदुग्धम् । ब्राह्मणार्चिताय शय्यां सुगन्धिविस्त्रास्त्रशोपधानां^९ स्त्रिया-
रूपार्चिताम् ३^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तशय्यादानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत्^{१०} सास्त्रशोपधानं शयनं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. द्वे twice

2 A ब्रह्मपुराणे only for the
bracketed portion

1 A reads विष्णुः before the
heading of this topic, just
above.

2 A प्राप्नोतीत्यर्थः

3 I. O. प्रजापतिदेवतेति पठित्वा

4 A and I. O. प्रियं

5 A प्रतिग्रहीता for ३^३ अथादि

6 A सुवज्रं for नरो यः

7 A रूपार्चिता

8 A दक्षवती

9 I. O. adds पदरूपान् after

स्त्रियारूपान्

10 A स्त्रायोपधानम्

स्कन्दपुराणे :—

यस्तु शय्यां प्रयच्छेत् स्वास्तीर्णां नरसत्तम ।

स हि भार्याः प्रिया दिव्या बह्वीर्भता^१ समरनुते^२ ॥४॥

स्वास्तीर्णां खट्वोपरिविस्तृतशोभनरूपाम् । अर्चितां स्वास्तीर्णां शय्यामर्चिताय
ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-शय्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां
मेतां स्वास्तीर्णां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

शय्याप्रदानं यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो^३ विशेषतः ।

वष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ।

यदि कालक्षयं गत्वा^४ जायते विपुले कुले ॥५॥

'यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो^५ यथाशक्ति शय्यामर्चितां^६ दद्यात् । ॐ अथा-
मुकामुक्तगोलेभ्योऽमुकामुक्तेवासुमुकामुक्तास्त्रायिभ्योऽमुकामुक्तेवशर्मभ्यो शुभमभ्यं शिव-
पुराणोक्तशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेताः शय्या ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।
अथ फलोत्कर्षादुत्कृष्टशय्यादानम् ।

आदित्यपुराणे :—

ये च शय्यां प्रयच्छन्ति देवेभ्यु च गुरुष्विह ।

ज्ञानवृद्धेभ्यु विप्रेभ्यु दत्त्वा नश्यन्ति कथटकम् ॥६॥

सम्प्रदानबहुत्वं दातुं बहुत्वापेक्षम् । गुरुवे ब्राह्मणाय 'बहुभृतायार्चितायार्चितां शय्याम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । कण्टकनाशकामोऽहमेतां शय्यां ददानि । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

'ब्रह्मपुराणे :—

१० उपानदयुगलं क्षलं ११ शय्यासनमपि च ।

ये प्रयच्छन्ति वस्त्राणि तथैवाभरणानि च ॥७॥

- 1 A बह्वीर्भता, I. O. बह्वीर्भताः
- 2 A समरनुते
- 3 I. O. ब्राह्मणेभ्यु
- 4 A दत्त्वा
- 5 A बह्वीर्भता
- 6 A omits अर्चिताम्

- 7 I. O. अर्चिता अर्चिता
- 8 A omits बहुभृतायार्चिताय
- 9 A omits ब्रह्मपुराणे
- 10 A दातुम् for दानम्
- 11 A अर्चितां क्षलं for अर्चितासनम्

ते यान्त्यस्यै रथैश्चैव कुञ्जरैश्चाभ्यलङ्घिताः ।

धर्मराजपुरं रम्यं क्षत्रैः सौवर्ण्यराजतैः ॥८॥

अथ फलोत्कर्षादुत्कृष्टशय्यादानम् । ब्राह्मणायार्चितायां^१ अर्चितां शय्याम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ब्रह्मपुराणोक्त-शय्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां शय्यां
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।२-३) :—

दत्त्वा द्विजाय शयनं स्वास्तीर्णं सोत्तरच्छदम् ।

कुले महति [सम्भृतां रूपवर्षिणसंयुताम्]^२ ॥९॥

तथा पञ्चवतीं^३ भार्यां प्राप्नोति वराणां^४ तथा ।

अनेनैव तु दानेन भार्या पतिमवाप्नुयात् ॥१०॥

'पञ्चवतीं कुटुम्बिनीम् । भार्या पतिमिति^५ महाकुलत्वादियुक्तं पतिमित्युन्नेयम् । शय्यां
सुपरिष्कृतासुपरि^६ वस्त्राच्छादितामर्चितां^७ मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वास्तीर्णशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽह- [मेतां सोत्तरच्छदं शयनं
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।२।५) :—

शय्याप्रदानं लोकेषु तथा स्थानकरं परम् ॥११॥

ब्राह्मणायार्चिताय यथाशक्त्युपकल्पितां शय्यामर्चिताम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुपकरणशय्यादानफलप्राप्तिकामोऽह- [मेतां शय्यां ददानि ।
स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे शय्यादानावर्तः ।

1 I. O. omits अर्चिताय	5 A दक्षवतीं
2 Corrected from V. D. I. O. रूपवती रूपवर्षिणसंयुताम् and A सम्भृतां रूपवर्षिणसंयुताम् for the b. p.	6 I. O. पति for पतिमिति
3 A दक्षवतीं	7 I. O. सुपरिष्कृतां परि, A उप- रिष्कृतासुपरि
4 Corrected from V. D. A वराणां and I. O. च वरा	8 A omits अर्चिताम्
	9 A omits the bracketed por- tion

[ऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो]^१ शुष्मभ्यामो यपुराणोक्तकाष्ठदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि काष्ठानि ददानि । स्वस्त्यादिलीकारान्तं पूर्ववत् । उदसृज्य वा कमशो दद्यात् ।

मार्कण्डेयपुराणे (१०।१५७क) यममार्गगमनानुवृत्तौ :—

शीतं ^३जयन्तीन्धनदाः ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमिन्धनम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । मार्कण्डेय-
पुराणोक्तेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदिन्धनं ददानि । ३१ स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।
सङ्कल्प्य वा कमरौ दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वत्सालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे इन्धनदानवर्तः ।

अथ विष्णुदैवतेन्धनदानावर्तः^१ । (४०)

विष्णुः :-

इन्धनप्रदानेन क्षीप्ताभिर्भवति संग्रामे च जयमाप्नोति ॥१॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाशर्चितमिन्धनं दद्यात् । ॐ अयामुक्तगोलायामुक्तेदामु-
कशाखाध्यायिनेऽमुक्तेदवशमणे तुभ्यं विष्णुस्तेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदिन्धनं ददानि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा इदमिन्धनं विष्णुदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं कण्ठनं ददानि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा इन्धनं स्पृशेत् ।

महाभारते आक्षेपायेन्धनदानानुवृत्तौ (अनु-६५।१४ख-१६क) :-

प्रतापनार्थं राजेन्द्र व्रतवद्भयः^४ सदा नरः ।

सिध्यन्त्यर्थाः सदा तस्य कार्याणि विविधानि च ॥२॥

उपर्युपरि शङ्खुणां वपुषा दीप्यते च सः ।

भगवांश्चास्य सुप्रीतो^५ वह्निर्भवति नित्यशः ॥३॥

‘शीतार्त्तानां’ ब्रतकृच्छ्रब्राह्मणानां प्रतापनार्थं काष्ठान्युत्सृज्य दद्यात् । ॐ महाभारतोक्त-
प्रतापनार्थंकाष्ठदानफलप्राप्तिकामोऽहं ब्रतपरब्राह्मणोभ्यः प्रतापनार्थं काष्ठमुत्सृजे । [ततः
काष्ठानि दद्यात् । सत्काम्योऽयमाह्वयः¹⁰ सदेतिपददर्शनात् ।

આમ્લેયપુરાણે :—

य इन्धनानि काष्ठानि आह्वयोभ्यः प्रयच्छति ।

सर्वार्थास्तस्य सिध्यन्ति तेजसो चाभिजायते ॥:॥

इन्धनानि^{११} काष्ठविशेषाणि वह्निप्रज्वालनोपयोगीनि काष्ठानोत्यर्थः । अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽ-
र्चितानि काष्ठानि दद्यात् । ७३] अद्यामुक्तस्रोतेभ्योऽमुकामुक्तेदामुकामुकशालाध्यायिभ्यो

1 A omits this heading, I. O.

...सैवत इत्यन...

2 A प्रतिग्रहीता स्वसोत्पत्त्या इत्यनं
इदानी before this

3 A omits सावित्री पठित्वा

4 I. O. उत्पत्तिः

5 I. O. सुप्रभातो

6 I, O. जीताहांग

7 A मसकम्, 1. 0. ३५०

8 1.0* उत्तमवर्णा जलोत्पन्नः

9 A reads the following only
for the bracketed portion
viz. ततः काष्ठान्नाम्ना दद्यात्

10 I. O. *उत्तरात्

11 1.0. दूधमाहोनि

1 A omits the bracketed portion

2 Mārkaṇḍeya P. जम्भित धनुः

3 A reads this sentence before
 नीतं कथन्तीत्यनदाः (V. 5)

अथ विष्णुदेवतदीपदानावर्त्तः । (४१)

तत्र दीपदानस्तुतिः ।

महाभारते (cf. अनु—१३.०।२६क) :—

प्रदीपस्य प्रदानेन भूयतां गुणवित्तरः ।
तमोऽन्धकारे नियतं दीपदो न प्रखरयति^१ ॥१॥
प्रभावाख्यं प्रयच्छन्ति सोमसास्करपावकाः^२ ।
देवताभ्यानुमन्यन्ते विमलाः सर्वतो दिशः ॥२॥
द्योतते च यथादित्यः स्वर्गलोकगतो^३ नरः ।
तस्माद्दीपः प्रदातव्यः पानीयश्च विशेषतः ॥३॥
यस्माद्बुद्धिर्गमेतत्तु तमसरश्चैव भेषजम् ।
तस्माद्बुद्धिर्गतिर्ज्ञाता^४ भवत्यनेति निश्चयः ॥४॥
देवास्तेजस्विनो यस्मात् प्रभावन्तः प्रकाशकाः ।
तामसा राक्षसाश्चैव तस्माद्दीपः प्रदीयते ॥५॥
आलोकदानाच्चक्षुष्मान्^५ प्रभायुक्तो भवेन्नरः ।
तान् दत्त्वा नोपहिंसते न हरेन्नोपनाशयेत्^६ ॥६॥
दीपहर्त्ता भवेदन्धस्तमोगतिरनुग्रहः ।
दीपप्रदः स्वर्गलोके दीपमाप्तेव^७ राजते ॥७॥

ब्रह्मपुराणे :—

दीपदा^८ नान्ति नानेस्तु दीपयन्तो दिशो दश ।
आदित्यसदृशैर्योनेदीप्यमाना^९ यथाग्रयः ॥८॥

1 A omits this heading

2 A तमोन्धकारविमर्त

3 A दीपदा न प्रखरयति

4 A प्रभावयते

5 A यथाग्रयः

6 E. O. स्वर्गलोकागतो, A त्रेतयोक्ता-
यतो

7 A यतिज्ञान

8 E. O. दानावाचक्यान्

9 A नोपनाशयेत्, I. O. दीपनाशयेत्

10 A दीपदानेन

11 E. O. वायु पारं च

12 A दीपनाया

दीपदानावर्त्तः

४१६

बराहपुराणे (almost the same as २.०।५.२२ख-५.३क) :—

दीपप्रदानेन द्युतिं लभन्ते घृतेन तेजः सुकुमारताय^१ ।

प्राणद्युतिं^२ क्षिग्धतायापि तैले-^३र्ध्वैर्नानारसतृप्तताय ॥६॥

नन्दिपुराणे :—

याम्यं तमोमयं धोरं^४ वनं दुग्^५ महाभयम् ।

व्रजन्ति ते च सुखिनो ये केचिद्दीपदायिनः ॥१०॥

अथ दीपदानपरिभाषा ।

महाभारते :—

हविषा प्रथमः कल्पो द्वितीयश्चौषधी X ।

वसामेदोऽस्थि-^६निर्यासेन कार्यः पुष्टिमिच्छता^७ ॥११॥

विष्णुधर्मोत्तरे :—

घृतेन दीपा दातव्या तैलेर्वा यदुनन्दन ।

वसामज्जादिभिर्देया न तु दीपाः कथञ्चन ॥१२॥

दत्त्वा दीपं न कर्तव्यं तेन कर्म विज्ञानता ।

निर्वापणञ्च दीपस्य हिंसनञ्च विगर्हितम् ॥१३॥

नः कुर्यात्तानि^{१०} कर्माणि स्यादसौ पुष्पितेक्ष्णः ।

दीपहर्त्ता भवेदन्धः काणो निर्वापके^{११} भवेत् ।

दीपस्य दानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥१४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२१०) :—

भूदोपाधानं^{१२} वज्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नेवेशिकस्वर्ग-^{१३}[धुर्यान् दत्त्वा स्वर्गं]^{१३} महीयते ॥१५॥

1 I. O. दीपप्रदाने द्युतिं दधति

2 I. O. स्वर्गनायकाय

3 I. O. क्षिग्धताय

4 I. O. चरेत्

5 A वनदुग् for वनं दुग्

6 I. O. व्रजन्ति तेन

7 A यथायथे for निर्वापके

8 I. O. निश्चितः

9 I. O. नया

10 I. O. कुर्यात्तेन, A कुर्यात्तेन

11 I. O. निर्वापको

12 I. O. यथायथे

13 I. O. धुर्यान् स्वर्गलोके for the
bracketed portion

‘इदं ब्राह्मणमात्रदेयभूयादिसमभिष्याहारात् ब्राह्मणाय दीपदानम् । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायर्चितं दीपं दद्यात् । ७३ अथामुकसगोलायामुकवेदामुकरासा-
भ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे शुभ्यं श्वेतकर्म-^१स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतं दीपं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा [दीपोऽयं विष्णुदेवत इत्युक्त्वा]^४ अथाशक्तं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ७४ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं शुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काचनं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा दीपं स्पृशेत् ।

शिवपुराणे :—

दीपप्रदानं यो दद्याद् देवते ब्राह्मणेभ्यः च^५ ।

तेन दीपप्रदानेन अक्षय्यो गतिमाप्नुयात् ॥१६॥

ब्राह्मणेष्वाति बहुवचनं प्रयोगबहुत्वापेक्षया । अर्चिताय ब्राह्मणायर्चितं दीपम् ७३ अथादि शुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अक्षय्यगतिप्राप्तिकामोऽहमेतं दीपं दद्यात् । स्वस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

दीपं ददाति यो मर्त्यः सुरब्राह्मणवेरमनि^{१०} ।

स^{११} दिव्येन तु^{१२} यानेन महाद्युति^{१३}-प्रभासिना^{१४} ।

^{१५}गच्छति स्वर्गमण्डलं वसेत्तत्र समाः शतम् ॥१७॥

^{१६}गृहीतोदपूर्णातामपात्र उदङ्मुखो दीपदानं सङ्कल्प्य ब्राह्मणवेरमसु^{१७} यथेच्छकालावधि दद्यात् । ७४ नन्दिपुराणोक्तः^{१८} ब्राह्मणवेरम-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं ब्राह्मणवेरमसु दीपं दास्ये^{१९} । ^{२०}[अथ फलभूयस्त्वाद् यथेष्ट]-चिरकालदीपदानम् ।

- 1 A ततः
- 2 A omits दीप
- 3 A अथ
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A दीपं प्राचाद्
- 6 A वा
- 7 I. O. अथवा
- 8 A omits ब्राह्मणाय
- 9 I. O. अथवा
- 10 A वेरमन्तमुक्त्वा, I. O. सुर-
ब्राह्मणवेरमनि

- 11 I. O. दिव्येन
- 12 I. O. यानेन, A जातेन
- 13 I. O. महाप्राप्त
- 14 A प्रभासिना
- 15 I. O. गच्छति
- 16 A reads ता before गृहीतो
- 17 A यथेष्टम्
- 18 A adds इत्थं before ब्राह्मणम्
- 19 A दद्यात्
- 20 A मुक्तिवर्कसिर्भूयवन्त्येव for the
bracketed portion

शाम्बपुराणे :—

दीपं ददाति यो मित्रं देवतावतनेषु च ।

चतुष्पथेषु रथ्यासु रूपवान् शुभगो भवेत् ॥१८॥

चतुष्पथेषु दीपदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ७५ शाम्बपुराणोक्तदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं चतुष्पथेषु दीपं दास्ये । ततो यथेष्टचिरकालावधि दद्यात् । रथ्यासु दीपदाने रथ्यास्त्विति^१ दानवाक्ये विशेषः । फलभूय-^२[स्त्वार्थिनोक्तदेशो]-^३स्वैकदेव दीपा देयाः । अतः च वाक्ये-
मुकामुक-^४देवतावतनेषु चतुष्पथेषु रथ्यासु च दीपं दास्ये इति विशेषः ।

महाभारते (cf. अनु-५.७.२२) :—

दीपालोकप्रदानेन बहुष्मान् भवते नरः ।

तस्माद्दीपाः प्रदातव्याः^{१०} सायं वै गृहमेधिभिः ।

^{११}दिग्भ्यं चक्षुरवाप्नोति^{१२} त्रेक्ष दीपस्य दायकः ॥१६॥

शुचौ स्थाने^{१३} सायं यथेष्ट-^{१४}बहुसंख्यान् दीपान् यथेष्टचिरकालावधि सङ्कल्प्य दद्यात् । ७६ महाभारतोक्त-साय-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं साय-^{१५}मेतान् दीपान् दास्ये ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

दीपदान-^{१६}[न्तु कर्तव्यं विप्र]-वेरमसु पण्डितैः ॥२०॥

एतद्दीपदानं^{१७} मोक्षफलम् । अन्यत्र दीपदानेन महत्फलमवाप्नुयादित्यनन्तरं^{१८} श्रुतेः । महत्फलं मोक्षः । अन्यत्रेति देवगृह-^{१९}व्यतिरिक्ते दीपदानस्थान इत्यर्थः । दीपदानं सङ्कल्प्य जन्मसंस्कारविद्यासम्पन्नब्राह्मणगृहेषु चिरं दद्यात् । ७७ विष्णुधर्मोत्तरोक्तविप्रगृहदीपदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं विप्रगृहेषु दीपान्^{२०} दास्ये ।

1 A दद्यात्	12 A प्रथ
2 A शुभगो	13 A omits वायं
3 A and I. O. विहितदानवाक्ये	14 A चिरकाल for बहु
4 A स्त्राविन राक्षसावतने चतुष्पथादि for the bracketed portion	15 A एतं दीपं
5 A तत्र for यत्र च	16 I. O. यान् इत्यर्थः for the bracketed portion
6 I. O. देवतावतनेषु	17 A दानस्य
7 A चतुष्पथ	18 A उत्तरत्र for अनन्तर
8 A यस्माद्दीपप्रदानेन	19 I. O. व्यतिरिक्तान् दीप for व्यतिरिक्तं
9 A भवति	20 A दद्यात्
10 A वाक्ये for वायं वै	
11 A दिग्भ्यश्चक्षुरवाप्नोति	

तथा :—

गिरिशृङ्गे प्रदातव्या मदीनां 'पुलिनेषु च ।
 वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु 'कान्तारगहनेषु च ।
 दीपदानेन सर्वत्र महत् फलमुपारजते ॥२१॥
 'यावन्त्यङ्घ्रिनिमेषाणि दीपः प्रज्वलते नृप ।
 तावन्त्येव स राजेन्द्र वर्षाणि दिवि मोदते ॥२२॥
 दीपदानेन राजेन्द्र बहुमानिह जायते ।
 रूपसौभाग्ययुक्तश्च धनधान्यसमन्वितः ॥२३॥

'गिरिशृङ्गादिषु पूर्वोक्तेषु दीपदानं पूर्ववत् सङ्कल्पयेत्' । 'विष्णुधर्मोत्तरोक्त-गिरि-
 शृङ्गदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं गिरिशृङ्गे दीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य गिरिशृङ्गे यथेष्ट-
 कालावधि दीपं दद्यात् । एवं नदीपुलिनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं '[नदीपुलिन इति ।
 वृक्षमूलदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं] वृक्षमूल इति । गोष्ठदीपदान-^१फलप्राप्तिकामोऽहं गोष्ठ इति ।
 कान्तारदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं कान्तार इति । वनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं '[वन इति
 लिखितवाक्ये विशेषः । अत्र फलभूयस्त्वार्थिनोक्तदेशेषु एकदैव दीपा देयाः । तत्र दान-
 वाक्यम् । ३^० विष्णुधर्मोत्तरोक्त-महत्फलजनकत्वोपलब्धितदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं] गिरि-
 शृङ्ग-नदीपुलिन-वृक्षमूल-गोष्ठ-कान्तारगहनेषु दीपान् दास्ये इति सङ्कल्प्य उक्तस्थानेषु दीपान्
 दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भक्तलसेनदेवविरचिते
 श्रीदानसागरे दीपदानावर्तः ।

- 1 A अभिविषय च
- 2 A कान्तारि गहनेषु
- 3 I. O. यावन्त्याङ्घ्रि
- 4 A गिरिशृङ्गादिषु
- 5 A omits सङ्कल्पयेत्
- 6 I. O. विष्णुधर्मोत्त

- 7 A omits the bracketed por-
tion
- 8 A omits च
- 9 A omits the bracketed por-
tion

अथ सरस्वतीदैवतपुराणदानावर्तः । (४२)

मत्स्यपुराणे (५३।३-४) :—

पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा^१ स्मृतम् ।
 अनन्तरञ्च ब्रह्मेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥१॥
 [पुराणमेकमेवासी-^२तस्मिन् कल्पान्तरे सदा ।
 त्रिवर्गसाधनं पुराणं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥२॥

^३तथा (५३।११-५६) —

'तदर्थोऽत्र चतुर्लक्षैः संक्षेपेण प्रदर्शितः ।]^४
 पुराणानि दशाष्टौ च 'साम्प्रतं तदिहोच्यते ॥३॥
 नामतस्तानि ब्रूयामि^५ शृणुष्वमृषिसत्तमाः ।
 ब्रह्मणाभिहितं पूर्वं यावन्मार्तं मरीचये ।
 ब्राह्मं^६ तद्दशसाहस्रं पुराणं परिकीर्त्यते ॥४॥
 लिखित्वा तच्च^७ यो दद्यान्नलघेनुसमन्वितम् ।
 वैशाखे पौर्णमास्यां स ब्रह्मलोके महीयते ॥५॥
 एतदेव यदा पद्ममभूद्विरगमयं जगत् ।
^{१०}तद्रूपान्ताश्रयन्तद्वत् ^{११}पाद्यमित्युच्यते शुभैः ॥६॥
^{१२}पाद्यं तत् पञ्चपञ्चाशत् सहस्राणीह पठ्यते ।
 तत्पुराणञ्च यो ^{१३}दद्यात् पुनर्युक्मलान्वितम् ।
 ज्यैष्ठ्ये मासि तिलैर्युक्तं सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥७॥

1 A ब्रह्मणि	7 A ब्रह्मणि
2 M. P. 'तदा कल्पान्तरेऽनन्तरं	8 M. P. त्रिवर्ग-
3 A omits तथा	9 I. O. तत्र
4 A reads this line as तदर्थो च चतुर्लक्षैः संक्षेपेण प्रदर्शितः	10 A तत्तद्व्याख्यायकं तद्वत्
5 A repeats the bracketed portion	11 A पाद्य-
6 A संप्रतं	12 A पाद्यं
	13 I. O. दद्यात्

असौ पौर्यामासीप्रकरणात् ¹ज्यैष्ठ्यपौर्यामासी प्राद्या ।

²वराहकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य पराशरः ।

³यान् प्राह धर्मानखिलास्तद्युक्तं वैष्णवं विदुः ॥१॥

⁴तदावाचे तु यो दद्यात् वृत्तधेनुसमन्वितम् ।

पौर्यामास्या ⁵हि पूतात्मा स पदं याति ⁶भारुषम् ॥२॥

सयोविंशतिसाहस्रं तत् ⁷पुराणं विदुर्बुधाः ।

श्वेतकल्पप्रसङ्गेन ⁸धर्मान् वायुरिहाब्रवीत् ॥३॥

यस्य तद्वायवीयं स्याद्भूमाहात्म्यसंयुतम् ।

⁹चतुर्विंशत्सहस्राणि पुराणं तदिहोच्यते ॥४॥

¹⁰श्रावणयां श्रावणे मासि शुद्धधेनुसमन्वितम् ।

यो दद्याद्-वि¹¹-संयुक्तं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

शिवलोके ¹²स शान्तात्मा कल्पमेकं वसेन्नरः ॥५॥

¹³यत्नाधिकृत्य गायत्रीं वरयति धर्मविल्लरः ।

वृत्ताष्टरवधोपेतं ¹⁴ ¹⁵तद्भागवतमुच्यते ॥६॥

¹⁶[सारस्वतस्य कल्पस्य मध्ये ¹⁷ये स्युर्नरोत्तमाः ।

तद्भागवतोद्भवं लोके तद्भागवत-¹⁸मुच्यते ॥७॥]

1 A जेष्ठमासी जेष्ठमासीज्यैष्ठ्यमासी

2 A वराहकल्पावृत्तौ अधिकृत्य and M. P. वराहः

3 A यत्तद्

4 A तदावाचा

5 A विपूतात्मा

6 A भारुषम्

7 M. P. प्रभाषं

8 Corrected from M. P. A धर्मानावृत्तिताम्रवीत् and I. O. धर्मोद्भवं

9 A चतुर्विंशत्सहस्राणि वादिराजं

10 A श्रावणयां

11 M. P. वृत्तं and A भावः for वृत्ति

12 A सपत्न्याहा and M. P. स पूतात्मा

13 I. O. वराहिक गायत्री

14 A यत्तद् for पेतं

15 I. O. तद्भागवतमुच्यते

16 A omits the bracketed portion

17 I. O. येन वराहः

18 I. O. च for तु

लिखित्वा ¹तच्च यो दद्यादेम-² शृङ्गसमन्वितम् ।

पौर्यामास्यां प्रौष्ठपद्यां स याति परमं पदम् ।

अष्टादशसहस्राणि पुराणं ³तत् प्रकीर्तितम् ⁴ ॥१५॥

यत्नाह नारदो धर्मान् ⁵बृहत्कल्पा-⁶श्रयास्त्वहः ।

⁷पञ्चविंशत्सहस्राणि नारदीयं तदुच्यते ॥१६॥

⁸आश्विने पञ्चदश्यान्तु यो दद्यादेनुसंयुतम् ।

परमां सिद्धिमाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥१७॥

⁹यत्नाधिकृत्य शकुनीन् धर्मधर्मविचारणा ।

¹⁰[व्याख्याता वै मुनिप्रश्ने मुनिभिर्धर्मविचारिभिः ॥१८॥

मार्कण्डेयेन कथितं तत् सर्वं विल्लरेण तु ।]

पुराणं नवसाहस्रं मार्कण्डेयमिहोच्यते ॥१९॥

¹¹प्रतिलिख्य तु यो दद्यात् सौवर्ण-¹²करिसंयुतम् ।

कार्तिक्यां पुण्डरीकस्य ¹³यज्ञस्य फलभागं भवेत् ॥२०॥

¹⁴यत्तदीशानकल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ।

वशिष्ठा-¹⁵यामिना प्रोक्तमामेयं तत् प्रचक्षते ॥२१॥

लेखयित्वा च यो दद्यात्-¹⁶डेमपद्यसमन्वितम् ।

¹⁷मार्गशीर्ष्यां विधानेन तिलधेनुयुतं तथा ।

तच्च षोडशसाहस्रं सर्व-¹⁸क्रतुफलप्रदम् ॥२२॥

1 I. O. तच्च

2 I. O. -विंशः

3 I. O. तत्

4 M. P. प्रचक्षते

5 A बृहत्कल्पव्यावृत्तिह

6 M. P. -श्रयास्त्वहः च

7 A पञ्चविंशत्सहस्राणि मुनिनारदीयं तदुच्यते

8 A तद्विने, I. O. तदीये

9 I. O. repeats पञ्चविंशत्...तदु-

च्यते of V. 16 before this

10 A omits the bracketed portion, I. O. reads the first line of the b. p. as व्याख्याना

जेविमिप्रश्ने वैविभिर्धर्मविचारिभिः

11 Corrected from M. P. I. O.

परिलिखन्तु यो दद्यात्, A परिलिख्य etc.

12 Corrected from M. P. A

कविः, I. O. कविः

13 A सकल

14 M. P. यत्तदीशानकं कल्पः, I. O. and A यत्तु दीशानकस्य

15 A omits च

16 A जेष्ठमासी च चतुर्विंशत्

17 Corrected from M. P. A मार्गशीर्षः, I. O. मार्गशीर्षः

18 A यत्तु for तत्

यत्ताधिकृत्य 'माहात्म्यमादित्यस्य चतुर्मुखः ।
 अथोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन 'जगत्स्थितिम् ॥२३॥
 मनवे कथयामास भूतप्रामस्य सत्त्वम् ।
 चतुर्दशसहस्राणि तथा 'पञ्चशतानि च ।
 'भविष्यच्चरितप्रायं भविष्यं तदिहोच्यते ॥२४॥
 तत् पोषे मासि यो दद्यात् पौर्णमास्यां विमतसरः^१ ।
 'गुहकुम्भसमायुक्तमग्निप्रोमफलं लभेत् ॥२५॥
 'रथान्तरस्य कल्पस्य वृत्तान्तमधिकृत्य च ।
 'सावर्णिना नारदाम कृष्णमाहात्म्यसंयुतम् ॥२६॥
 यत्त ब्रह्मवराहस्य 'चरितं^२ 'वर्णयते मुहुः ।
 तदष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तमुच्यते ॥२७॥
 पुराणं ब्रह्मवैवर्तं दद्याद् यो मासमासि तु^३ ।
 पौर्णमास्यां^४ 'सभवनं ब्रह्मतोके महीयते ॥२८॥

[सभवनं गृहसहितम् ।]^५

यत्तामिलिङ्ग^६-मध्यस्थः प्राह देवो महेश्वरः ।
 धर्मार्थकाम-^७ 'लोकार्थानामेयमधिकृत्य च ।
 'कल्पान्ते लैङ्गमित्युक्तं^८ पुराणं ब्रह्मणा स्वयम् ॥२९॥

1 A' माहात्म्यमादित्यस्य	9 I. O. रचितं, M. P. 'चोदत्त'
2 A 'अवधिति'	10 M. P. रचितं
3 'A दृष्ट'	11 A and M. P. च
4 M. P. भविष्यच्चरितं. I. O. भविष्य- चरितम्.	12 A च भववान्, M. P. चभविष्ये
5 Corrected from M. P. I. O. and A भविष्यतः	13 A omits the bracketed por- tion
6 I. O. मुहुः	14 I. O. विष' for चिङ्ग
7 I. O. नारदामस्य, M. P. रथान्तरस्य	15 A लोकार्थानां for लोकार्थानां
8 Corrected from M. P. A मास दद्याद् and I. O. सावर्णिनीराव- चावाद्	16 I. O. omits the bracketed portion
	17 Corrected from M. P. A कल्पं तस्मिन्मुहूर्तम्

तदेकादशसाहस्रं कालगुण्यां यः प्रयच्छति ।
 तिलधेनुसमायुक्तं स याति शिव 'सात्मताम् ॥३०॥
 महावराहस्य 'पुनर्माहात्म्यमधिकृत्य च ।
 विष्णुनाभिहितं चोत्थै-तद्वाराहमिहोच्यते ॥३१॥
 मानवस्य प्रसङ्गेन कल्पस्य मुनिसत्तमाः ।
 'चतुर्विंशत्सहस्राणि तत्पुराणमिहोच्यते ॥३२॥
 काश्चनं गरुडं कृत्वा तिलधेनुसमन्वितम् ।
 पौर्णमास्यां 'मधौ दद्याद् ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 वराहस्य प्रसादेन पद्माप्नोति वैष्णवम् ॥३३॥
 यत्त माहेश्वरं धर्ममधिकृत्य च धर्ममुखः^९ ।
 'कल्पे '[तत्-^{१०}पुरुषे हते चरितैरुपशोभितम् ॥३४॥
 स्कान्दं नाम पुराणन्दु 'द्वेकाशीतिर्निगद्यते ।
 सहस्राणि यत्तश्चैकमिति [यत्नेन पठ्यते]^{११} ॥३५॥
 परिलिख्य च यो दद्याद्देमशूलसमन्वितम् ।
 शैवं पद्मवाप्नोति मीने चोपायते^{१२} रवौ ॥३६॥

अथैकस्मिन् वाक्ये पौर्णमास्यां मध्याह्ने माससहितपौर्णमासीश्रवणादन्यत्त च मीने
 चोपायते रवाविति तिथिविशेषाश्रवणात् अन्योन्यापेक्षया चैतत्पौर्णमास्यामेव दानद्वयम् ।

तिथिकमस्य माहात्म्यमधिकृत्य चतुर्मुखः ।
 त्रिवर्गमभ्यधाद् यत्त^{१३} नामनं परिकीर्त्यते^{१४} ॥३७॥
 पुराणं दशसाहस्रं^{१५} 'कौर्मकल्पानुस' शिवम् ।
 यः शरद्विषुवे दद्याद्देवार्थं यत्तसौ पदम् ॥३८॥

1 M. P. 'सात्मताम्	8 M. P. 'पुरुषं हतं
2 Corrected from M. P. A इरा for इमर्	9 Corrected from M. P. I. O. देकाशीतिः
3 A 'चतुर्विंशं	10 M. P. चतुर्विंशं यद्यते for the b. p.
4 Corrected from M. P. A च यो and I. O. तु यो	11 Corrected from M. P. I. O. चोपायते
5 Corrected from M. P. A चतुर्मुखः, I. O. चतुर्मुखः	12 M. P. 'चालय
6 A 'कल्प	13 M. P. परिकीर्तितम्
7 A omits the bracketed por- tion	14 M. P. कौर्म

यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले ।
 माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥३६॥
^१इन्द्रायुधप्रसङ्गेन शृङ्गीणां ^२शक्रसन्निधौ ।
^३अष्टादशसहस्राणि लक्ष्मीकल्पायुषज्जिकम् ॥४०॥
 यो दद्यादयने 'कौर्म' हेमकूर्मसमन्वितम् ।
 गोसहस्रप्रदानस्य^४ स फलं प्राप्नुयान्नरः ॥४१॥
 भ्रूतीनां यत्न कल्पादौ प्रवृत्त्यर्थं जनार्दनः ।
 मतस्य-^५रूपी च मनवे नरसिंहोपवर्णनम् ॥४२॥
 अधिकृत्याग्रवीत् सप्तकल्पवृत्तं मुनीश्वरः^६ ।
 तन्मातृत्वमिति जानीष्व^७ सहस्राणि 'तयोदश' ॥४३॥
 विभुवे हेममतस्त्वेन केनवा चैव समन्वितम् ।
 यो दद्यात् पृथिवी तैल दत्ता भवति चास्त्रिता ॥४४॥
 यदा च गारुडे कल्पे 'विश्वानवाद्' गरुडोद्भवम् ।
 अधिकृत्याग्रवीत् ^{१०}कृष्णो गारुड' तदिहोच्यते ।
^{११}[तदष्टादशकं चैव] सहस्राणीह पठ्यते ॥४५॥
^{१२}[सौवर्णहंसमिधुनसंयुक्तं] विभुवे नराः ।
 यो ददाति पुमान् सिद्धिमाप्नोति शिवसम्मिताः ॥४६॥]

शिवसम्मिताः शिवसुरूपः । अतएव सिद्धिमणिमाद्यष्टैश्वर्यम् ।

ब्रह्मा ब्रह्माण्डमाहात्म्यमधिकृत्याग्रवीत् पुनः ।

तत्र द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं द्विशताधिकम् ॥४७॥

- 1 Corrected from M. P. I. O.
दत्तक सु०
- 2 Corrected from M. P. I. O.
यत्
- 3 Corrected from M. P. I. O.
यत्
- 4 M. P. कूर्म
- 5 Corrected from M. P. I. O.
प्रदानेन
- 6 M. P. रूपेण for रूपी च
- 7 Corrected from M. P. I. O.
सुनिवृत्ताः

- 8 M. P. चतुर्दश
- 9 Corrected from M. P. I. O.
विश्वानवा
- 10 Corrected from M. P. I. O.
कृष्ण
- 11 Corrected from M. P. I. O.
reads the b. p. as तदष्टादश
पेक्य
- 12 M. P. reads the b. p. as
सौवर्णहंससंयुक्तं यो ददाति पुमा-
न्निह । स सिद्धिं कर्तते सुखां
शिवसिद्धिं च स सिद्धिम् ॥

भविष्याणाञ्च कल्पानां^१ ध्रूयते यत्न विस्तरः ।
 तद्ब्रह्माण्डपुराणान्तु ब्रह्मणा समुदाहृतम् ॥४८॥
 यो^२ दद्यात् व्यतीपाते^३ पीतोष्णायुगसंयुतम् ।
 राजसूयसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥४९॥

अष्टाष्टादशपुराणानि लेखयित्वा यजमानो वैशाखपौर्णमास्यां शुचि पुराणपाठशक्तं
 ब्रह्मालुं कुटुम्बिनं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै पुराणोक्तजलधेनुसहितं ब्रह्मपुराणमर्चितं दद्यात् ।
 ॐ अयामुक्तसंगोतायामुक्तदेवामुक्तशालाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षब्रह्मलोकप्राप्ति-
 कामोऽहमेतज्जलधेनुसहितं ब्रह्मपुराणं ददामि । प्रतिमहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
 पुराणमिदं सरस्वतीदेवतमित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैत-
 दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिमहीता स्वस्तीत्युक्त्वा पुराणं
 स्पृशेत् । एवमपरपुराणसप्तदशकदानेऽपि दक्षिणादानं 'सरस्वतीदेवतपुराणस्पर्शनं
 लोकाण्यन्त्रेयम् । एवं ज्येष्ठपौर्णमास्यां सौवर्णकमलतिलसुप्यङ्किकासहितपद्मपुराणदान-
 नाक्ये अथमेवफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णकमलतिलसहितं पद्मपुराणं ददानीति विशेषः ।
^५आषाढपौर्णमास्यां मतस्यपुराणोक्तघृतधेनुसहित-विष्णुपुराण-^६दानवाक्ये पूतात्मतापूर्वकवारुण-
 पदप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतधेनुसहितं विष्णुपुराणं ददानीति विशेषः । भावणपौर्णमास्यां
 दधिपूर्णपात्रम् । स्यपुराणोक्तघृतधेनुसहितवायुपुराण-^७दानवाक्ये शान्तात्मकत्वपूर्वकैकल्य-
 शिवपुरवासकामोऽहमेतद्दधिघृतसहितं वायुपुराणं ददानीति विशेषः । आश्विपौर्णमास्यां
 सुवर्णशृङ्गयुक्तभागवतपुराण-^८दानवाक्ये परमपदप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्णशृङ्गसहितं
 भागवतपुराणं ददानीति विशेषः । आश्विनपौर्णमास्यां सुवर्णशृङ्गायलङ्कृतस्वरूपधेनुसहित-
 नारदीयपुराण-^९दानवाक्ये पुनरा]-वृत्तिदुर्लभ-परमसिद्धिप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णशृङ्गायल-
 ङ्कृतधेनुसहितं नारदीयपुराणं ददानीति विशेषः । कार्तिकपौर्णमास्यां सौवर्णहस्तिसहित-
 मार्कण्डेयपुराणदानवाक्ये पुण्डरीकयज्ञफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्णहस्तिसहितं मार्कण्डेय-
 पुराणं ददानीति विशेषः । मार्गश्रावणपौर्णमास्यां मतस्यपुराणोक्तसौवर्णपद्म^{१०}-तिलधेनु-

- 1 Corrected from M. P. I. O.
ध्रूयते
- 2 M. P. दद्यात्
- 3 Corrected from M. P. I. O.
पयोष्णी
- 4 I. O. सरस्वतीदेवतस्य उपास्यस्पर्शनस्य
लोकाण्यन्त्रेयम्

- 5 I. O. आषाढे
- 6 I. O. दाने
- 7 I. O. दाने
- 8 I. O. दाने
- 9 I. O. दाने
- 10 I. O. सौवर्णपद्ममत्स्यपुराणोक्तः, A
omits सौवर्णपद्म

सहितामेयपुराणदान^१-वाक्ये सर्वकृत^२-फलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यपद्मविलभेनुसहितमामेय-
पुराणं ददानीति विशेषः । पौषपौर्णमास्यां गुडकुम्भसहितभविष्यपुराण^३-दान^४-वाक्ये अग्नि-
श्रोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्गुडकुम्भसहितं भविष्यपुराणं ददानीति विशेषः । माघपौर्णमास्यां
गृहसहितमहावैवर्तपुराणदान^५-वाक्ये सोत्कर्षवृक्षलोफप्राप्तिकामोऽहमेतत् सभवनं वृक्ष-
वैवर्तपुराणं ददानीति विशेषः । फाल्गुनपौर्णमास्यां मत्स्यपुराणोक्तविलभेनुसहितलिङ्ग-
पुराण^६ दान^७-वाक्ये शिवसात्मताप्राप्तिकामोऽहमेतत्तिलभेनुसहितं लिङ्गपुराणं ददानीति
विशेषः । चैत्रपौर्णमास्यां मत्स्यपुराणोक्तसौवर्ण्यगङ्गविलभेनुसहित-^८वराहपुराणदान^{१०}-वाक्ये
^{११}वैष्णवपद्मप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यगङ्गविलभेनुसहितं वराहपुराणं ददानीति विशेषः ।
तथा ^{१२}तस्मिन् दिने सौवर्ण्य-^{१३}शूलसहितस्कन्दपुराण-^{१४}दानवाक्ये शैवपद्मप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सौवर्ण्य-^{१५}शूलसहितं स्कन्दपुराणं ददानीति विशेषः । शरद्विषुवे केवलवामनपुराण-^{१६}दान-
वाक्ये वैष्णवपद्मप्राप्तिकामोऽहमेतद्द्वामनपुराणं ददानीति विशेषः । ^{१७}उत्तरायणे सौवर्ण्यकूर्म-
सहितकूर्मपुराणदानवाक्ये गोसहस्रप्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यकूर्मसहितं कूर्मपुराणं ददा-
नीति विशेषः । वसन्तविषुवे सौवर्ण्यमत्स्यसुवर्ण-^{१८}शृङ्गायलकृतविलभेनुसहितमत्स्यपुराण-^{१९}दानवाक्ये
अखिलपृथिवीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यमत्स्यसुवर्ण-^{२०}शृङ्गायलकृतविलभेनुसहितं मत्स्यपुराणं
ददानीति विशेषः । तथा वसन्तविषुवे ^{२१}एव सौवर्ण्यहंसमिधुनसहित-^{२२}गरुडपुराणदानवाक्ये
प्राक्सालोक्यपूर्वकसिद्धिप्राप्तिकामोऽहमेतत् सौवर्ण्यहंसमिधुनसहितं ^{२३}गरुडपुराणं ददानीति
विशेषः । श्रवतीपाते ^{२४}घोतकीरोयवत्त-^{२५}युगयुतवृक्षाण्डपुराण-^{२६}दानवाक्ये राजसूयसहस्रफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{२७}पीतोर्ण्ययुगसहितं वृक्षाण्डपुराणं ददानीति विशेषः ।

- 1 I. O. दाने
- 2 A omits कृत
- 3 A' ०हराचोक्त
- 4 I. O. दाने
- 5 I. O. दाने
- 6 A ०हराचोक्त
- 7 I. O. दाने
- 8 A omits वत्त, I. O. सौवर्ण्य-
मत्स्यमत्स्यहराचोक्त
- 9 A omits वराह
- 10 I. O. दाने
- 11 A विष्णु
- 12 A अखिलपृथिवी

- 13 I. O. ०वृक्ष
- 14 I. O. दाने
- 15 I. O. ०वृक्ष
- 16 I. O. दाने
- 17 A omits वत्तरायणे
- 18 A ०हराचोक्त
- 19 I. O. एतत्
- 20 I. O. वाचस्प
- 21 I. O. वाचस्पहराचोक्त
- 22 A पीत twice
- 23 I. O. ०वृक्ष
- 24 A' ०हराचोक्त
- 25 I. O. पीतोर्ण्ययुग

कूर्मपुराणे (२।४६।१२२, १२४-१२६) :—

एतत् पुराणं 'परमं भाषितं' कूर्मरूपिणा ।

साक्षाद्देवाति^१-देवेन विष्णुना विश्वयोनिना ॥५०॥

लिखित्वा चैव यो दद्याद् वैशाखे 'भासि' सुवतः^२ ।

विप्राय वेदविबुधे^३ तस्य पुण्यं निबोधत ॥५१॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ।

भुक्ता तु विपुलान्[भोगान् स्वर्गं]^४ दिव्यान् सुशोभनान् ॥५२॥

ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो विप्राणां जायते कुले ।

पूर्वसंस्कारमाहात्म्या^५-दृष्टविधामवाप्नुयात् ॥५३॥

कूर्मपुराणं यथाशक्ति लेखयित्वाचिंत्यं वैशाखाभिमततिथौ ब्राह्मणायाचिंताय ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । कूर्मपुराणोक्त-कूर्मपुराणदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कूर्मपुराणं
ददानी । स्वस्वादिसिद्धिकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भक्तलसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पुराणदानवर्तः ।

- 1 K. P. वत्त
- 2 A भाषितं
- 3 K. P. वि for ति
- 4 K. P. भासि केति वा for भासि
सुवतः

- 5 I. O. तत्ततः
- 6 A विबुधे only
- 7 K. P. वत्त भोगान् for the b. p.
- 8 A ० माहात्म्ये

अथ ब्रह्मदैवतविद्यादानावर्तः । (४३)

तत्र विद्यादानप्रशंसा ।

मनुः (४।२३१) :—

सर्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।

^१वार्थ-^२गोमहीवास-^३स्तिलकाञ्चनसर्पिषाम् ॥१॥

याज्ञवल्क्यः (१।२१२) :—

सर्वदानमयं^४ ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकन्ततः^५ ।

^६तं दत्तं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविच्युतः^७ ॥२॥

यमः :—

य इमां पृथिवीं दद्यात् सर्वलोपशोभिताम् ।

दद्याच्छ्राद्धं विप्राणां^८ तच्च दानञ्च च तत्तत्समम् ॥३॥

आदित्यपुराणे :—

क्षीणि तुल्यप्रदानानि क्षीणि तुल्यफलानि च ।

सर्वकामदुष्ठा धेनुर्गावः पृथ्वी सरस्वती ॥४॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०३।१-४) :—

विद्या कामदुष्ठा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमम् ।

^९[विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥५॥

विद्यावान् सर्वकामानां भाजनं पुरुषो भवेत् ।

तस्माद्विद्यां हि ददता किं न दत्तं भवेदिह ॥६॥

पराध्यापनतः क्रेशं पुरुषस्तु यदभ्युते ।

तपस्तत् परमं तस्य ब्रह्मलोकं परं स्मृतम् ॥७॥

दानानामुत्तमं ह्येतत्तपसश्च तथोत्तमम् ।]

विद्यादानं महाभागाः^{१०} सर्वकामफलप्रदम् ॥८॥

- 1 I. O. यवित्र
- 2 I. O. नो
- 3 A. कृष्णाकाञ्चनसर्पिणी
- 4 A. सर्वदानाञ्चनं
- 5 A. अधिकं तत्
- 6 A. कर्षणीकमवाप्नोति

- 7 A. अधिकं
- 8 I. O. तद्दानानि
- 9 A. omits the bracketed portion
- 10 A. महाभागाः

अथ विद्यादानस्वरूपं तत्फलञ्च ।

नन्दिपुराणे :—

शास्त्रे यस्माज्जगत् सर्वं संश्रितञ्च शुभाशुभम् ।

तस्माच्छास्त्रं प्रयत्नेन दातव्यं पुण्यकर्मणा ॥१॥

विद्याधनुर्दश प्रोक्ताः क्रमेण तु यथास्थितिः^१ ।

षडङ्गाधतुरो वेदा धर्मशास्त्रं पुरातनम् ॥२॥

पुरातनं पुराणम् ।

मीमांसातर्कमपि च एता विद्यास्तु कीर्तिताः ।

^२आसामेवान्तरोत्पन्नाः परा विद्याः सहस्रशः ॥३॥

आयुर्वेदः^३ शस्यवेदो धनुर्वेदः प्रकीर्तितः ।

सर्वोत्तमा^४ चात्मविद्या संसारभयनाशिनी ॥४॥

^५सर्वदुःखान्तकरणी^६ सर्वपापविनाशिनी ।

एता विद्याः समाख्याता बहुभेदोपभेदजाः ॥५॥

कला विद्या तथा^७ वार्त्ता शिल्पविद्या तथापरा ।

^८सर्वा एव महाभागाः^९ [सर्वाः सर्वार्थसाधिकाः ॥६॥

स्थिताश्च तारतम्येन] विशिष्टफलसाधिकाः ।

आत्मविद्या प्रधाना तु तथायुर्वेदसंहिता^{१०} ॥७॥

धर्माधर्मप्रणयिनी कला शिल्पानुसाधिका^{११} ।

^{१२}सैवा विद्या च वितता एता विद्या महाफलाः ॥८॥

^{१३}ययैको जीवति प्राणी कयापि^{१४} किल कुतचित् ।

अप्रधानाणि सा विद्या कुलानां शतमुद्धरेत् ॥९॥

1 A and I. O. यथास्थितिः	9 A omits the bracketed portion
2 A. यथास्तु सर्वान्तरोत्पन्नाः	
3 I. O. सत्यवेदो, A. ऋगवेदो	10 A. संज्ञिका
4 I. O. आत्मविद्या	11 I. O. साधिका
5 A. सर्वदुःखान्तकरणी	12 A. यत्
6 A. प्रणयिनी	13 I. O. ययैको
7 I. O. वाप्याः	14 I. O. कुत
8 A. सर्वार्थे	

यापि 'साप्यवरोधत्वाद्विधा वै यत् कुलचित् ।

प्रापयत्यज्ञाहो कान् विधिना 'वाविधानतः ॥१०॥

^३[विधिना वाविधानतः] वक्ष्यमाणविधिना 'विधानमन्तरेणैव दद्यादित्यर्थः ।

^४शिल्पविद्यां नरो दत्त्वा याति वै ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।

^५कलाविद्यां नरो दत्त्वा वैष्णवं लोकमाप्नुयात् ।

^६कल्पमेकं न सन्देहः स्वर्गभोगसमन्वितः ॥११॥

^७शस्यविद्यां नरो दत्त्वा तृप्तिमान् कामसंयुतः ।

प्रजापतिपुरं गच्छेत् तारयन्नरकात् पितृन् ॥१२॥

आयुर्वेदं नरो दत्त्वा लोकानाप्नोति निर्मलान् ।

^८अश्विन्योर्दिव्यकामाद्यः ^९मन्वन्तरशतं नरः ॥१३॥

तर्कविद्यां नरो दत्त्वा वारुणं लोकमाप्नुयात् ।

मीमांसान्तु बुधो दत्त्वा शास्त्रमिन्द्रपुरे ^{१०}वसेत् ॥१४॥

धर्मशास्त्रं नरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ।

दशमन्वन्तरान् मर्त्यस्तारयेन्नरकात् पितृन् ॥१५॥

^{११}वेदविद्यां नरो दत्त्वा स्वर्गे कल्पत्रयं वसेत् ।

आत्मविद्या-^{१२}[न्तु यो दद्यात्] ^{१३}तस्य संख्या न विद्यते ॥१६॥

^{१४}पुरयन्नागदितं सम्यगपि वर्षशतायुतैः ।

एतावच्छक्यते बहुं यत् ^{१५}कल्पायुतमुत्तमम् ।

सत्यलोके वसेन्मर्त्यो ^{१६}यत् ब्रह्म वसेत् प्रभुः ॥१७॥

अप्येकः ^{१७}निरुज्जीकृत्य जन्तुं ग्राह्यतादृशम् ।

आयुर्वेदप्रसादेन किं न दत्तं भवेद्भुवि ॥१८॥

1 A शाप्यवरोध

2 A omits वा

3 A दत्ति for the bracketed portion

4 A विधानमन्तरेणैव वा

5 I. O. विधि for विद्या

6 A reads कलाविद्यां नरो दत्त्वा याति वै ब्रह्मणोऽन्तिकं before this line

7 I. O. काव्यमेकं

8 A यत्न विद्या, I. O. यत्न

9 I. O. अश्विनोर्दिव्यकामाद्यः, A

अश्विनोर्दिव्यकामाद्यः

10 I. O. दिव्यं मन्वन्तरं

11 I. O. नरो

12 I. O. वेदविद्यां

13 I. O. तृप्तिविद्यां for the b. p.

14 A उपवनागपितं

15 A कल्पान्तमनुत्तमं

16 A विष्णुर्वै

17 A निरुज्जीकृत्य

^१शस्यवेदप्रसादेन सम्पन्ना यस्य ^२शालयः ।

किं नाम न कृतं ^३तत् पुरयं भवति शास्वतम् ॥१९॥

मीमांसाशास्त्रमाहात्म्याद्बुद्धा वै वेदनिर्णयम् ।

किं नाम न शुभं ^४दत्तं यत्कर्मप्रवर्तनात् ॥२०॥

आत्मविद्या च पीराणी धर्मशास्त्रात्मिका च वा ।

एता विद्यास्तिस्रो मुख्याः सर्वदानक्रियाफलैः ॥२१॥

^५[धर्मशास्त्रं नरो बुद्धा यत्किञ्चिद्धर्ममाश्रयेत् ।

तस्य धर्मं दशगुणं धर्मशास्त्रप्रदस्य वै ॥२२॥

पुराणाख्यानविद्वांसः पितृदेवार्चने रताः ^६ ।]

लोकान् ^७सर्वान् कामपूर्णान् यान्ति सर्वशुभोदयान् ^८ ॥२३॥

पुराणविद्यादातारस्त्वनन्तफलभागिनः ।

आत्मविद्याप्रदातारो नरा धर्मसमाश्रयाः ।

न पुनर्योनिनिरयं प्रविशन्ति दुरत्ययम् ॥२४॥

उत्तीर्णाः सर्वपापेभ्यः ^९सपुत्रपशुबान्धवाः ।

मुच्यन्ते निर्येवोरैर-^{१०}संख्यैर्यातनात्मकैः ॥२५॥

तथा :—

श्लोकं प्रहेलिकां ^{११}गाथामन्यद्वापि ^{१२}बुभाषितम् ।

दत्त्वा प्रीतिकरं याति ^{१३}लोकमप्सरसां शुभम् ॥२६॥

यदेतत् पुरयमाख्यातं विद्यादानस्य साम्प्रतम् ।

देशकालविधिभ्रष्टा-^{१४}पातयोगात्तथा बुधः ।

प्राप्नोति कोटिगुणितं फलं विद्याप्रदानतः ॥२७॥

यत्तु पुरयपरो मर्त्यो जिगीषुः कीर्तिसाधकः ।

स विधानेन वै विद्यां दद्याद् विविधकामदाम् ॥२८॥

1 I. O. यत्न, A सम्पन्ना

2 I. O. यत्न

3 A तत्

4 I. O. दत्तं

5 A omits the bracketed portion

6 I. O. रताः

7 A सर्वान् कामान् पूर्णान्

8 I. O. सर्वशुभोदयः

9 A नराः सपुत्रपशुबान्धवाः

10 I. O. संख्याः पातनात्मकैः

11 I. O. गाथा

12 I. O. बुभाषिता

13 A लोकमप्सरसैः

14 A यत्न

एवं विद्याप्रदानं कै सर्वकामगुणाधिकम् ।
 'यत्तत् पाते तु संलक्षं रहस्यञ्चैतदुत्तमम् ॥२६॥
 उद्दिश्य देवतां दातुं प्रधानां यत् 'कृत्रचित् ।
 तस्य समाप्तपुण्यस्य केन पुण्यं निरूप्यते ॥३०॥

उद्दिश्य देवतां देवताप्रीत्य इत्यर्थः ।

गुरुमाराध्य यत्नेन विद्याव्याख्यानपारम्पर्यम् ।
 [शक्त्या भक्त्या प्रणामेन]^३ धनैः सर्वगुणैस्तथा ॥३१॥

अथ गुरुप्रशंसा ।

यथा षट्प्रतिच्छन्ना 'रत्नराजमहाप्रभाः ।
 अकिञ्चित्कृतां 'प्राप्तास्तथा विद्याश्चतुर्दश ॥१॥
 विना तु गुरुणा 'सम्यग्बोधनेन विपश्चिता ।
 नैव विद्याफलप्राप्तिर्गुहं तस्मात् प्रपूजयेत् ॥२॥
 सगन्तासोभूषणैर्नित्यं यथा देवं पिनाकिनम् ।
 यो गुहं पूजयेन्नित्यं स्थितं वा प्रस्थितश्च वा ॥३॥
 तत्प्रसादेन यस्मात् स प्राप्नुयात् सर्वसम्पदः ।
 तस्माद् गुहं प्रयत्नेन महादेववदर्चयेत् ॥४॥
 भक्त्या प्रीत्या प्रयत्नेन श्रद्धया च सदैव हि ।
 एष माता पिता ह्येष एष एव बान्धवः ॥५॥
 एष चिन्तामणिः स्फोट एष एव मे सुहृत् ।
 एवं श्रद्धापरो नित्यं गुरुमाराधयेद्बुधः ।
 अज्ञानदुःखमयं 'नरकोटरणं तथा ॥६॥
 कुतो माता पिता नापि बान्धवो वा महागुणः ।
 तादृगभ्युदयं कुर्यात् यत् कुर्यात् गुहर्महान् ॥७॥
 कोऽन्यो ज्ञानेन 'दुःखौषादुद्धरेद्दुःखबन्धनात् ।
 सम्यक् शास्त्रार्थबोद्धारं महादेववदर्चयेत् ॥८॥

- 1 I. O. पतेत् पतनं तु संलक्षं
- 2 I. O. कुत्रचित्
- 3 A सद्यो तत् प्राप्तास्तथा for the b, p.
- 4 A वदुराजमहाप्रभुः

- 5 A प्राप्तः
- 6 A सम्यग्बोधिकेन विपश्चितः
- 7 A नरकोटारण्यं
- 8 A दुःखौषादुद्धरेद्दुर्गबन्धनात्, I. O. दुःखौषादुद्धरेद्दुर्गबन्धनात्

'वस्तुमात्रेण यो ज्ञानं शास्त्ररूपमुपन्यसेत् ।
 स तावच्छिववत्^२ पूज्यो भक्त्या^३ भवति पापहृः ॥९॥
 यः शास्त्रमविविक्तार्थं^४ विशेषार्थं^५ प्रबोधयेत् ।
 'पदवाक्यार्थबोधेन-सम्यक् शास्त्रप्रवर्तनात् ॥१०॥
 'पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या समुदायार्थनिश्चयः ।
 'सुशास्त्राभिमतता वाचः सम्यग् यो वेत्ति तत्त्वतः^६ ॥११॥
 स तु साक्षान्महाबुद्धिर्भगवानिव शङ्करः ।
 तं भजेत् सर्वभावेन भक्तियोगेन सर्वदा ॥१२॥
 आदित्येन विना 'थावज्जगदन्धं विभाव्यते ।
 गुरुवाक्यैर्विना^{१०} सर्वं तथैव हि तमोमयम् ॥१३॥
 तस्माद् यथा महादेवं [तद्वदेव गुहं सदा ।]^{११}
 यः पश्यति स पुरुषः^{१२} सर्वधर्मानवाप्नुयात् ॥१४॥

अथ विद्यादानपात्राणि ।

विद्या च मुख्यं दानानां^{१३} गुरुतोऽस्य विधिं बुधः ।
 श्रुत्वा विधेयं विधिष्वच्छ्रद्धया भावितात्मना ॥१॥
 सत्पात्रेभ्यः^{१४} स्तुतां दद्याद्^{१५} विशेषाद् गुणशालिषु ।
 उपयोज्यश्च^{१६} यद् यस्य तत्तस्य प्रतिपादयेत् ॥२॥
 सुरालयेषु सिद्धेषु यथा-^{१७} विभवविस्तरेः ।
 दातव्यास्तु प्रयत्नेन^{१८} सदा पुण्यफलार्थिभिः ॥३॥

1 A षट्प्रतिच्छ	10 A सर्वधर्मेभ्यः हि तमोमयं, I. O. तमोमयं
2 A भावविधिररत	11 I. O. गुहं सदा for the bracketed portion
3 A भक्तो	12 I. O. adds सर्वभावात् after सर्वधर्मान्
4 A अविविक्तार्थं	13 A गुहं तस्य
5 I. O. तदाव्यादुद्धरेद्दुर्गबन्धनात्	14 I. O. स्तुतं विद्या
6 I. O. पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या, A पूर्वोत्तरार्थसङ्गत्या	15 I. O. विशेषा
7 A सुशास्त्राभिमततावाचः, I. O. सत्पात्राणि	16 I. O. पश्य
8 I. O. तत्ततः	17 I. O. विभवविस्तरेः
9 A यत्तज्जगदन्धं	18 A यथापुण्यफलार्थिभिः

अथ पुस्तकलिखनारम्भः ।

शुभे नक्षत्रदिने 'शुभे चापि' दिनप्रदे ।

लेखयेत् पूज्य देवेशान् ददमन्नाजनादनान् ॥४॥

अथ सरयन्त्रविधिः ।

पूर्वदिग्बदनो भूत्वा लिपिज्ञो लेखकोत्तमः ।

विद्याधरं प्रकुर्वीत हेमरूप्यमयं शुभम् ॥५॥

विद्याधरं सरयन्त्रम् ।

नागदन्तमयं चापि सारदारुमयं तथा ।

मनोहमगुरु रम्यं शुकपत्रप्रयोगजम् ॥६॥

सङ्कोचयन्त्रसंयुक्तं 'विकाराशनसमन्वितम्' ।

'पत्रविद्याविनिहतां कुर्यात् पुस्तकसंस्थिताम् ॥७॥

अथ पत्रसञ्चयविधिः ।

कुर्यात् पुस्तकं यत् लेख्यादिगुण-विस्तृतम् ।

'सुशुक्रं लघु रम्यञ्च कृष्णमेवकितं तथा ॥८॥

पुस्तकं पत्रसञ्चयं ' [लेख्यालिखनीयस्थानादिगुणविस्तृतं] सुशुक्रं सुमर्दितं कृष्णमेव-
कितं मसीनिर्मितसमयज्ञादिलिखनानुगुण- [रयामरेखम् ।

अथवा¹ 'रक्तवर्णा' मेवकानं कृतं शुभम् ।

कार्पाससूत्रप्रथितं नानागन्धादिवासितम् ॥९॥

रक्तवर्णाभिमितं कृतकृष्णलोहितरेखं नानागन्धादिवासितं नानाधूपधूपितम् ।

- 1 I. O. सुभवापि
- 2 Raghu reads in Div. T. (p. 588) राभि but चापि in Dik. T. (p. 650) and reads in the above two pages the following in the second line of V. 5:—मिरीषी हस्तवाद्योच यदोपप्रविभारयो
- 3 I. O. सङ्कोचयन्त्रसंयुक्तं
- 4 I. O. विकाराशनसमन्वितम्, A' विकाराशन समन्वितम्

- 5 A यच्च विद्या च विहितं
- 6 I. O. and A 'विस्तृतं'
- 7 A सुशुक्रञ्च (सुशुक्र ?) सुशुक्रञ्च
- 8 I. O. विद्यादादमनात् विद्युवविस्तृतं 'सुशुक्र' for the bracketed portion
- 9 'A प्रसारयुत' for विस्तृतम्
- 10 I. O. आनरेखा सुखवा for the b. p.

अथ मसीनिर्माणम् ।

मसीभिश्चाप्यनेकाभिश्चतुर्वर्णाभिरेव च ।

दृढस्तम्भन¹-युक्ताभिर्मैत्रकैश्चाप्यनेकशः ॥१०॥

[मसीभिश्चाप्यनेकाभिः प्रचुरभागकजलाभिः]² चतुर्वर्णाभिः पीतरक्तहरितकृष्णवर्णाद्रव्य-
रसमयीभिः³ दृढस्तम्भन⁴-युक्ताभिर्मैत्र⁵-गन्धरसादिसहिताभिः । मेचकैश्चाप्यनेकश इति पीत
X X नानाद्रव्ययुक्ताभिः ।

अथ लेखनीयष्टिकानिर्माणम् ।

लेखनीमिश्रं दिव्याभि¹-हंसचित्राभिरेव च ।

बहिष्क वर्णं कुर्वीत पुस्तकस्य मनोरमम् ॥११॥

पीतरक्तकषायैर्वा सुनिबन्धं सुचिह्नितम् ।

रम्यं लघु सुविस्तीर्णं निर्प्रन्थि ग्रन्थिसंयुतम् ॥१२॥

बहिष्क पुस्तकस्य काष्ठपट्टिकादिकं पीतरक्तकषायैर्वैति पीतरक्तैः कषायैर्वा वर्णं⁸ कुर्यादिति
सम्बन्धः । निर्प्रन्थि ग्रन्थिशून्यदारुमयं ग्रन्थिसंयुतं सूत्रग्रन्थिसहितम्⁹ ।

अथादर्शपुस्तकारोपणम्

विद्याधरे ततो यन्त्रे¹⁰ संस्थितं पूर्वपुस्तकम् ।

गृहे मनोरमे गुप्ते सुधालेपितभित्तिके ॥१३॥

पूर्वपुस्तकमादर्शं कृत्वेति शेषः¹¹ ।

नानारागा¹²-कुरोपेते¹³ सुरवृन्दमनोरमे ।

धूपामोदमनोहे तु वितानकपरिष्कृते ॥१४॥

नानारागा¹⁴-कुरः नाना-¹⁵तरपुष्पपङ्क्तयः ।

1 A कृष्ण for खण्डन	8 I. O. omits वर्णं
2 I. O. omits the bracketed portion	9 A omits it
3 I. O. 'नवाभिः'	10 I. O. पात्रे
4 A यत्र for खण्डन	11 A दिशिः
5 A omits भद्र	12 I. O. 'रागा'
6 A पीतसामपात्रीयादिनामद्रव्य-युक्ताभिः, I. O. प्रचुरभागकजलाभिः	13 A अविह्वलमनोरमे
7 A लेखनीयश्च दिव्याभिः	14 I. O. 'रागा'
	15 I. O. 'गुह'

अथ लेखकस्यालङ्कारादिदानपूर्वकलिखनारम्भः ।

लेखको बुद्धिमान् 'ज्ञातः शुक्रपुष्पाम्बरो' उज्ज्वलः ।

सुवर्णयुक्तं-केयूरमुद्रिकाशोभिताङ्गुलिः ॥११॥

सुसमृद्धे^६ मसीभाण्डे लेखनीशालसंयुते ।

'प्रारमेत् तूर्त्योषेण पूज्य देवान् पितृंस्तथा ॥१६॥

शालसंयुते नखरजनीकर्तरीसहिते प्रारमेत् लेखकः प्रारमेदित्यर्थः ।

'ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्यादौ शास्त्रं सञ्चारयेद्ब्रह्मः ।

'श्लोकपञ्चकमादौ तु दशकं वापि लेखयेत् ॥१७॥

अयमर्थः—बुधो यजमानो देवान् पितृंश्च^८ सम्पूज्य पतसञ्चये शास्त्रं लेखयेदिति ।

ततो नक्षत्रयोगेन द्वितीयेऽहनि सञ्जिखेत् ।

तादृशेनैव विधिना पुण्याहैः शुभसंयुतैः ॥१८॥

ततः समाप्ते शास्त्रे तु^९ पुनः पुण्याहसंयुतम् ।

^{१०}कुर्यात्तदहरप्रथमं^{११} पानभोजनवस्तुभिः ॥१६॥

अथ शोधनविधिः ।

उभयथापि तल्लेख्यं मसी (१) कुर्याच्च वाचयेत् ।

[ऊनाधिकैश्च संयुक्तं वर्णैर्मालादिभिस्तथा ॥२०॥

अनुस्वारविसर्गैश्च युक्तायुक्तेर्विचारयेत् ।

शास्त्राप्रतिक्रियायुक्तया पुनरुक्तया च शोधयेत् ॥२१॥]^{१२}

जनार्थोक्त्या^{१३} प्रसङ्गस्य शब्दयोग्यतया तथा ।

^{१४}सूत्रान्तरानुरोधेन प्रश्नोत्तरविवेकतः ॥२२॥

असूत्रवाच्यं शास्त्रस्य समुदायानु-^{१५}रोधतः ।

प्रकान्त-^{१६}सूचनोद्देशैर्गदितैश्चोदितैरपि ॥२३॥

- 1 A सुतः
- 2 A 'सूरो.
- 3 A omits युक्त
- 4 I. O. सुवर्णयुक्तं
- 5 I. O. प्रारम्भे
- 6 A ब्राह्मणो
- 7 I. O. चोष.
- 8 A पितृम्
- 9 I. O. omits तु

- 10 A कुर्यात्तदहरप्रथमं
- 11 A पानभोजनवस्तुभिः
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A जनार्थोक्ता
- 14 I. O. सूत्रान्तरानुरोधेन
- 15 I. O. 'रोधतः
- 16 A 'रचनो.

^१बह्वर्णानां शब्दानां 'योग्यमर्थं' परीक्ष्य तु ।

सर्वशास्त्राविरोधेन^२ [कारकाथैरविप्लुतैः ।

कचिच्च शब्दं चार्थेव (१)] 'प्रकृतार्थं' निरूपयेत् ॥२४॥

[छन्दसा वापि बुध्येत वृत्तसंयोगमीप्सितम्]^३ ।

एवं विद्यात्तु मेधावी शास्त्रं सत्कृत्य कृतज्ञः ॥२५॥

अथ देवायतननिवेदनविधिः ।

प्रदद्याद्विभवेर्दिव्यैः पुरायतनवेशमसु ।

व्यक्तदेशलिपिन्यासं मुख्यं 'नापरमुच्यते ॥१॥

'आरोग्ययानरक्षायां शुभवत्परिष्कृते ।

घण्टाचामरशोभायां रत्नदण्डातपतिणि ॥२॥

गजवाजिरथस्थं वा महाशोभासमन्वितम् ।

पुरतो गीतवृत्त्येन नानावाद्यरवेण च ।

मङ्गलैर्वेदघोषैश्च देवाय विनिवेदयेत् ॥३॥

नानाधूपोपहारैश्च सम्पूज्य तु दिवौकसः ।

दत्त्वा तु पुस्तकं तत्त पितृणां धर्ममुद्दिशेत् ।

बान्धवानाञ्च ह्यथानामनन्तफलमिच्छताम् ॥४॥

पितृणां धर्ममुद्दिशेदित्यादेः पितृन् 'बान्धवानुद्दिश्य दद्यादिति सम्बन्धः' ।

ततो ^{१०}दद्याद्विधानेन तां विद्यां शिवमन्दिरे ।

ततश्च दक्षयेद्विप्रान् शिवभक्तांश्च मानवान् ॥५॥

^{११}[दक्षयेत् कृतनिवेदनप्रतिष्ठार्थं दक्षिणादिभिः] पूजयेत् ।

- 1 I. O. बह्वर्णानां
- 2 I. O. 'योग्यास्य'
- 3 I. O. सर्वशास्त्राविरोधेन
- 4 A omits the bracketed portion
- 5 A चन्दसा कपिप्लुते तु उरि संयोग-माहितं for the b. p.
- 6 A 'नगरं
- 7 A आरोग्याय तदायै
- 8 I. O. बान्धवानुद्दिश्य
- 9 A adds चक्षय्या...विचारः of V. 10 below after this
- 10 A दत्त्वा for दद्यात्
- 11 A दक्षयेत् विद्याप्रतिष्ठार्थं दक्षिभिः for the b. p.

यथाशक्ति न कर्तव्या ¹[उत्सवा विष्णुवेरमनि] ।

राज्ञा तु नगरे² कार्यो ग्रामे ग्रामाधिपैस्तथा ॥६॥

गृहे गृहस्थैः कर्तव्यमुत्सवं बन्धुभिः सह³ ।

मातेर्भुक्तैः समालम्ब्यैः कृत्रिभिः सुसमाहितैः ॥७॥

अथ श्रोतृपाठक-गुरुगुणसहितव्याख्यानविधिः ।

प्रीतियुक्तैस्ततः⁴ श्रव्यं शास्त्रं⁵ अष्टासमन्वितैः ।

वाचकं दक्षयेत्ततः यथाविभववित्ततः ।

गुरुश्च शङ्कया मतिमान् यथाशक्ति त्वमायया ॥८॥

दक्षयेद्गुणैर्वादिभिरन्वयेदित्यर्थः ।

ततः पुण्यैश्च धूपैश्च भावकं संप्रपूजयेत् ।

वाचको ब्राह्मणः प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो महामनाः⁷ ॥९॥

भावकं पाठकं पाठसमये पुष्पधूपादिभिरन्वयेदिति सम्बन्धः ।

अभ्यस्ताच्चरविन्यासो⁸ वृत्तशास्त्रविशारदः ।

सुलार्थवित् प्रणवमन्त्रं विनीतो मेधया युतः ।

⁹नीतिज्ञो वाक्पटुः¹⁰ अभ्यस्तरो X X भाषकः ॥१०॥

गुरुश्च धर्मवान् प्राज्ञः श्रुतशास्त्रो विमत्सरः ।

विप्रः प्रकृतितः शुद्धः शुचिः स्मितमुखः सुधीः¹¹ ॥११॥

[सुमतो मतशास्त्रज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ।

अभ्यस्तशास्त्रसन्देशः प्रकृतार्थप्रवर्तकः ।

¹²सश्रद्धः सुकृतव्याख्यः पीठपर्यायवित् सुधीः ॥१२॥]¹³

अध्याय-¹⁴सर्गविलम्बेदविमर्शपर्यप्रयोजकः ।

1 I. O. उत्सवे वा: हविषु वेरमन्त्र

2 A नगरे

3 A सह

4 A भाषक for श्रोतृपाठक

5 A वेद

6 A सुला उपवित्तः

7 I. O. महामनाः

8 A निवृत्तः

9 A नीतिज्ञो

10 A वाक्पटुः

11 A उदा

12 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

13 I. O. omits the bracketed portion

14 A अर्थ for अर्थ

शास्त्रार्थ-¹पदविहीनान् पदलोकार्थबोधकः ॥१३॥

समुदायप्रकीर्णार्थमुख्यशास्त्रानुसङ्गकः² ।

अनन्तरम् हृदस्तु व्यपदिशयार्थबोधकः ॥१४॥

अनन्तरमनुक्तं हृदस्तु परस्याशयस्थ³ किमपि विवक्षितमित्यर्थः ।

प्रकान्तादिषु शास्त्रार्थविभागपरिनिष्ठितः ।

कथाभिधान-⁴[गुणार्थभक्तेन च विबोधकः]⁵ ॥१५॥

अदेयश्च गतालम्बः श्रौतचिन्ताबोधकः ।

संस्कृतैः संस्कृता⁶ विद्या प्राकृतैः प्राकृतामपि ॥१६॥

आलापमालै⁷-व्याख्यानैर्यश्च शिष्यान्⁸ प्रबोधयेत् ।

देशाभिधानविन्यासैर्बोधयेन्नापि⁹ यो गुरुः ॥१७॥

स गुरुः स पिता माता¹⁰ स तु चिन्तामणिः स्मृतः ।

स शास्त्रोपायमाख्याय नरकेभ्यः समुद्धरेत् ॥१८॥

कस्तेन सदृशो लोके [बान्धवो भुवि]¹¹ विद्यते ।

यस्य वाग्रिमवृन्देन¹² हृदयाग्रयते तमः ।

महासंसाररजनीभवं सोऽर्कं¹³ महाद्युतिः ॥१९॥

नोद्विजेत्तस्य पादप्ये¹⁴ न च वैलोक्यमिच्छतः ।

न चास्य व्याधिवुःलेषु मलानां वाग्रियो¹⁵ भवेत् ॥२०॥

[प्रसादयेत् कुपितं]¹⁶ दुःखमम¹⁷ समुद्धरेत् ।

1 I. O. पद-

2 A शास्त्रानुसङ्गकः, I. O. शास्त्रार्थ-

3 I. O. परस्याशयस्थ, A परस्या-

4 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

5 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

6 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

7 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

8 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

9 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

10 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

11 A वाक्पटुः कृतव्याख्या

9 I. O. स गुरुः पिता, A च

गुरुमपि कायमा

10 I. O. बान्धवो न for the brac-

keted portion

11 I. O. हृदयं पश्यते, A हृदयाग्रयते

12 A लोके

13 A रूपम्

14 A गोर्धः

15 A कस्तेन सदृशो लोके for the

bracketed portion

16 I. O. दुःखमम

रोगेभ्यश्चापि मत्नेन^१ [परित्यागेन चोदरेत्]^२ ॥२१॥

अथ व्याख्यायां विधिनिषेधविधिः^३ ।

‘एवं व्याख्यां शुभां धृत्वा^४ गुरुवक्त्राभरोत्तमः ।

विधेयं चिन्तयेद् यत्नात्^५ परत्र हितकारणम्^७ ॥२१॥

शृणुयात् भद्रया^६ युक्तः प्रणतोऽभिमुखो^८ गुरोः ।

^{१०}अनन्यसंकषाक्षेपी निष्प्रमादो ह्यतन्द्रितः ॥२१॥

^{११}सुते च संशये जाते पृच्छेद्वाक्यं^{१२} शुद्ध्यते ।

^{१३}[गुरुणा चोक्तमेकान्ते] भद्रावान् वाक्यमाश्रयेत् ॥२१॥

न पुरो गुरुवाक्यानि गुरुकं परिपालयेत् ।

भिषजां वचनं कार्यं गुरुणाश्च महात्मनाम् ॥२४॥

गुरुवाक्यानीत्यत्र हन्यादिति शेषः ।

न तत्कृतं स्वयं कुर्यात् समिदानलार्विषः^{१४} ।

अप्रस्तुतकषाक्षेपं यः कुर्यादप्रतो गुरोः ।

स ब्रह्महत्यामाप्नोति गुरुवाक्येषु निश्चयः ॥२५॥

[यः धृत्वा अन्यतः]^{१५} शास्त्रं संस्कारं प्राप्य वा शुभम् ।

अन्यस्य जनयेत् कीर्तिं गुरोः स ब्रह्महा भवेत् ॥२६॥

विस्मरेण्य वा मौढ्याद् योऽपि शास्त्रमनुत्तमम् ।

स याति नरकं घोरमक्षयं भीमदर्शनम् ॥२७॥

यस्तु बुद्धा नरः शास्त्रं^{१६} किञ्चित् कुर्याच्छुभाशुभम् ।

भवेच्छतगुणं तद्वै विज्ञानेभ्यो नरस्य^{१७} च ॥२८॥

1 A वचनं

2 A परित्यागमनतोदरेत् for the bracketed portion

3 A विधेयनिषेधः

4 A धृत्वा

5 I. O. जला

6 A वचनं

7 A हितकारणम्

8 I. O. वचनं

9 A अभिमुखः

10 A अन्योन्यः

11 I. O. सूक्ष्म, सूक्ष्मां

12 A वचनं for वाक्यम्

13 A शुद्धनन्दवाचापराधे for the bracketed portion

14 I. O. समिदानलार्विषः, A च समिदानलार्विषः

15 A वचनं बुद्ध्यान्तः for the bracketed portion

16 A वाक्यां

17 I. O. रसस्य

एवं विधानतो [वाच्यं पाठकेन विपश्चिता]^१ ।

तपःशमात्मकं स्वर्गधर्मादि^२-फलसाधनम् ।

शनैर्विविच्य^३ तद्वाच्यमध्यात्मादि च यद्भवेत् ॥२॥

तपःशमात्मकं ग्रन्थमध्यात्मप्रतिपादकञ्च शनैर्विविच्य^४ पठेत् ।

कुर्यात् शुद्धसंज्ञोभं त्वरायुक्तेन वाचयेत् ।

सरागं ललितैर्वाक्यै^५-वाचयेद्भुद्भयज्ञैः ।

नानाचिन्तार्थ^६-रूपेण ललितेन [च वाचयेत्]^७ ॥१०॥

सरागं शृङ्गारमन्थम् ।

सर्गाध्यायसमाप्त्यैव^८ कथापर्यन्तमेव च^९ ।

^{१०}प्रशस्तशब्दसंयोगे^{११} कुर्यादिति विरामणम् ॥११॥

विरामणं पाठसमाप्तिः ।

समाप्ते वचनेऽभीष्टं कुर्यादेव विचक्षणः ।

अवधार्य जगच्छान्तिमन्ते^{१२} शान्त्युदकं सृजेत् ॥१२॥

शान्त्युदकं^{१३} शान्त्यर्थमुदकम् ।

‘सुश्रुतं^{१४} सुश्रुतं ब्रूयादस्तु व्याख्या तु^{१५} नित्यदा ।

लोकः प्रवर्ततां धर्मे राजा चास्तु^{१६} सदा जयी^{१७} ॥१३॥

धर्मवान् धर्मसम्पन्नो गुरुश्चास्तु निरामयः ।

इति प्रोच्य यथायातं^{१८} गन्तव्यञ्च विभाषितैः ॥१४॥

अथ चिन्ताविधिः ।

शिष्टैः परस्परं शास्त्रं चिन्तनीयं विचक्षणैः ।

कथावस्तुप्रसङ्गेन नानाव्याख्यानभावनैः ॥१५॥

1 A वाक्यं वाचकेन परिपश्चिता

2 I. O. स्वर्गधर्मादि

3 I. O. विचिन्तय

4 I. O. विपश्चिता

5 A वचनं for वाक्यं

6 A उपाय for चिन्तार्थ

7 A तद्वाच्यमध्यात्मादि

8 A संज्ञाधो च

9 A वा

10 I. O. वाचकस्य for प्रवक्ष्य

11 A संज्ञाधो च

12 I. O. अन्ते for अन्ते, A omits it

13 I. O. शान्त्युदकं, A शान्त्युदकं

14 A सुश्रुतं

15 I. O. त

16 I. O. यत्

17 I. O. जयी

18 I. O. यथायातं

युक्तिभिश्च स्मरेद्व्याख्यां चिह्नैश्चापि स्वयं कृतेः ।

एवं दिने दिने व्याख्यां शृणुयाद्विद्यतो नरः ॥१६॥

अथ शास्त्राव्याख्यासमासिकृत्यम् ।

समस्तशास्त्रभरणेन पुंसः^१ भद्राप्रधानं भवतीह चेत्तः^२ ।

रागश्च^३ शास्त्राव्याख्यानमभ्युपैति शोवाश्च नाश^४ निखिलेन यान्ति ॥१७॥

^५यथाकथञ्चिच्छृणुयाच्च शास्त्रमभद्रया वर्जितधर्मसम्भः^६ ।

ततः समासाश्च शास्त्रमार्गकथोदये^७ चापि विनीतबुद्धिः ॥१८॥

शक्त्यार्चयेद्-^८[वाचकमप्र एव शुक्ल]^९भक्त्या पितृवन्निकामम् ॥१९॥

एष[विद्याप्रदानस्य प्रधानो]^{१०}विधिरुच्यते ।

अथ ब्राह्मणाय दानम् ।

अनेनैव विधानेन ब्राह्मणे शीलशालिनि ।

प्रबोधयति^{११}धीयुक्ते विधिज्ञे^{१२}वेदवादिनि ।

प्रबोधयति व्याख्यातरि^{१३} ।

विन्यस्येत शुभं शास्त्रं महाभोगजिगीषया ॥२०॥

अनेनैव विधानेनेति यथा देवाय निवेदने विधिहस्तयैव ब्राह्मणायपि^{१४} गृहं नोत्वा
विद्यां^{१५} दद्यादित्यर्थः ।

अथ शास्त्रानुष्ठानम्^{१६} ।

धनैर्वा विपुलेर्वस्तैः^{१७}गृहं कृत्वा सुतर्पितम् ।

अध्यापयेत्कुम्भान् शिष्यान्भिजातान् सुमेधसः ॥२१॥

- 1 I. O. शुभः
- 2 I. O. भवतीहचेत्तः
- 3 A वाक्शास्त्रमभ्युपैति, I. O. वाक्शास्त्रमभ्युपैति
- 4 A विधिज्ञा उपपत्ति
- 5 I. O. कथा
- 6 A •संभं
- 7 A •कानादये
- 8 I. O. वाक्शास्त्रवेद
- 9 A वाक्शास्त्रभाषितं वाक्श for the b. p.

- 10 I. O. विद्याप्रधानस्य प्रधाने for the b. p.
- 11 I. O. वासुक्त
- 12 A विधिज्ञे
- 13 A वाक्शास्त्राणि
- 14 I. O. वाक्शास्त्राणि
- 15 A omits विद्यां
- 16 I. O. ब्रह्मावुष्ठानं
- 17 A •गृहः कृत्वा सुतर्पितं

एतेन यथाप्रसिद्ध-^१शास्त्रानुष्ठानमुक्तम् । [तथा च शास्त्रदानं]^२सङ्कल्पयेत् ।

अथ विद्यादानफलम् ।

एवं विद्याप्रदानन्तु सर्वदानोत्तमं स्पृष्टम् ।

सर्वदा सर्वदानानां^३नरकोतुल्यमुत्तमम् ॥१॥

अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां^४धर्मपरो नरः ।

फलं दशाश्वमेधानां शतस्य सुकृतस्य च ॥२॥

राजसूयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् ।

तत्फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन भाग्यवान्^५ ॥३॥

[सर्वशस्यसुसम्पृष्टो सर्वरजोपशोभिताम् ।

ब्राह्मणोभ्यो महीं दत्त्वा ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

यत् फलं लभते मर्त्यो विद्यादानेन तत्फलम्]^६ ॥४॥

यावदक्षरसंख्यानं विद्यते शास्त्रशंसने ।

तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गे विद्याप्रदो वसेत्^७ ॥५॥

यावन्त्यः पङ्क्तयस्तत्र पुस्तकेऽक्षरसंश्रिताः ।

तावतो नरकात्^८कुल्यानुदस्य नयते दिवम् ॥६॥

यावच्च पत्रसंख्यानं पुस्तके विद्यते शुभम् ।

^९तावद्युगसहस्राणि सकृलो^{१०} मोदते दिवि ॥७॥

यावच्च पातकं तेन कृतं जन्मशतैरपि ।

तत्सर्वं नश्यते तस्य विद्यादानेन देहिनः ॥८॥

स जातो मनुजो लोके स धन्यः स तु बुद्धिमान् ।

यो^{११}विद्यादानसम्पर्कप्रसक्तः पुरुषोत्तमः ॥९॥

- 1 I. O. •ब्रह्मावुष्ठानं, A •ब्रह्मावुष्ठानं
- 2 I. O. तथा च शास्त्रदानं, A तथा च शास्त्रदानं
- 3 I. O. नरकात्
- 4 A उपरपरि
- 5 A केष्वपि
- 6 A omits the bracketed portion
- 7 A भवेत्
- 8 A ब्रह्मावुष्ठानं
- 9 A तावद्वर्षं
- 10 A सकृल, I. O. सकृली
- 11 A विद्यादानतः सम्पर्कप्रसक्तः

यथाविभवतो दत्त्वा विद्यां शास्त्रविबर्जितः ।

याति पुण्यमयान्^१ लोकानक्षयान्^२ भोगभूषितान् ॥१०॥

^३येऽपि एवं मसीपात्रलेखनी-^४सम्पुटादिकम् ।

^५दण्डः शास्त्राभियुक्ताय तेऽपि विद्याप्रदायिनाम् ।

यान्ति लोकान् शुभान् मर्त्याः पुण्यभाजो महाधियः^६ ॥११॥

इति विद्याप्रदानस्य महाभाष्यं प्रकीर्तितम् ।

श्रुत्वा तत् पातकैर्मुच्येभ्यस्तं सप्तजन्मजैः ॥१२॥

अतः वेदाधत्तारस्तद्वानि च शिक्षाकल्पनिरुक्तच्छन्दोज्योतिषव्याकरणानि धर्मशास्त्रं^१ मन्त्रादिस्मृतिसंहितारूपम् । पुराणानि^२ ब्रह्मादीनि कर्मब्रह्मात्मिका च मोक्षासा न्याय-
श्चेति चतुर्दशविद्याः । उपविद्याश्च कृषिविद्या-शिल्पविद्या-^३कलाविद्याप्रमुखविद्या यथायथ-
मुन्नेयाः । तदासां विद्यानां मध्याद् यथेष्टं^४ विद्यामुक्तं-^५[विधायतनं नीत्वा स्वेष्टदेवाय]^६
निवेदयेत् । तदयथा—यजमानः शुभनक्षत्रयुक्तं दिनमनुसन्धाय गृहं शुद्धं^७ सुस्तम्भं सुधा-
लितमिदं निःसन्धिं घटयित्वा तत्र यथेच्छदेवताप्रतिमां स्थापयित्वा लेखयित्वा वा नानापुष्प-
^८नानातरुपुष्पमालाङ्कृतं^९ सुधूपवाप्तितम् [उपरिचिततन्त्रातपं च]^{१०} तद्गृहं कृत्वा तत्र
महेश्वरं ब्रह्माणां जनार्दनम् प्रतिमासु स्थण्डिले वा^{११} आवाहनपूर्वकं सम्पूज्य यथाविधि वृद्धि-
श्राद्धं कृत्वा यथेष्टसंख्यान् ब्राह्मणानभ्यर्च्यस्मिन् विद्या^{१२}-लिखनारम्भे पुण्याहं भवन्तो
ब्रुवन्ति वदेत् । पुण्याहमिति तैत्तिः प्रत्येकमुक्ते खस्ति भवन्तो ब्रुवन्ति वदेत् ।
^{१३}[खस्तीति तैत्तिः प्रत्येकमुक्ते ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्ति वदेत्] । ते च ऋद्धयतामिति प्रत्येकं
तिब्रूयुः । ततो नागरलिपिं तदसम्भवे लिप्यन्तरङ्गमपि वा ज्ञातं लेखकं यथाशक्ति हैम-

- 1 A पुण्यमयान्
- 2 A लोच०
- 3 A वैसपरं
- 4 I. O. संपुटादिकं
- 5 I. O. दण्डः
- 6 I. O. महाधियः
- 7 I. O. निरुक्तं
- 8 I. O. यन्त्रादिस्मृतितः
- 9 A ब्राह्मणादीनि
- 10 A omits ब्राह्मणविद्या
- 11 A वदेत्

- 12 A विधिना यज्ञादीनां अधिदेवाय
देवान्तराय वा for the bracke-
ted portion
- 13 I. O. गृहं
- 14 A omits नाना
- 15 I. O. सुधूपविधायितं
- 16 A उपरिचिततन्त्रातपं for the
bracketed portion
- 17 A यन्त्रावाहनपूर्वकम्
- 18 A अक्षिप्रवादि for अक्षिन् विद्या
- 19 I. O. omits the bracketed
portion

केयूराक्षुरीयकं^१-शुक्लवस्त्रमाल्यादिभिरर्चयेत् । लेखकस्तु शुक्लमाल्याम्बरधरो^२ऽलङ्कृतः प्राङ्मुखो
यथोक्तं^३ सरयन्तमारोप्य तत्र लेख्यं शास्त्रं यथोक्तं पत्रसमयश्च स्थापयित्वा विधिना मसीं कृत्वा
तत्पूर्णाभावे यथोक्तलेखन्या मसीमादाय तूर्यघोषपूर्वकं लेखनीयशास्त्रस्यादौ पञ्चदश वा
श्लोकान् लिखेत् । ततोऽपरस्मिन्नपि-दिने शुभवेलायां पूर्ववत् पुण्याहवाचनतूर्यघोषपूर्वकं
लिखेत् । एवञ्च क्रमेण शास्त्रं लेखयित्वा लिखनसमाप्तिदिने पुण्याहादिवाचनं ब्राह्मण-
भोजनादिकञ्च कुर्यात्^४ । ततो यथोक्तक्रमेण^५ शोधयित्वा^६ शलाकाडोर-ष्टिकादिना पुस्तकरूपं
कृत्वा वस्त्रेणाच्छाद्य शक्तिधनुर्दोलं^७ दोलायानं^८ गजमन्धं^९ रथं वा^{१०} श्वेतवस्त्रादिशोभितं^{११}
मुकुटरमालङ्कृतं घण्टाचामरपताकायन्त्रितं विधृतं^{१२} यथाशक्त्युपात्तरजमय-^{१३}दण्डातपत्रमुप-
कल्प्य तत्र लिखितं पुस्तकमारोप्य नृत्यगीतवाद्यमङ्गलघोषवेदध्वनिभिर्देवायतनं नयेत् । तत्र
^{१४}च तं देवं सम्पूज्य तदप्रतः पुस्तकं स्थापयित्वा देवाय निवेदयेत् ।^{१५}तद् यथा—ॐ अथ
पुण्येऽहनि श्रीमदमुकभट्टारकाय मत्पितृ-^{१६}गत-नन्दिपुराणोक्तमुक्तेविद्यादानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतद्विद्याध्ययनसिद्धयर्थमेतां विद्यां ददानि । ततः शिवभक्तेभ्यो देवान्तरभक्तेभ्यश्च यथेष्ट-
संख्यब्राह्मणेभ्योऽभ्योष्टसंख्यं सुवर्णं दद्यात् । तद् यथा—कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं^{१७} युष्मभ्यमहं
दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि । खस्तीति ब्राह्मणा ब्रूयुः । बान्धवोद्देशदाने तु मत्पितृपद-
स्थाने असुक्तं^{१८} सद्गन्धुपदनिवेशो विशेषः ।^{१९}स्वोद्देशेन दाने तु^{२०} मत्पितृपदं^{२१} सद्गन्धुपदञ्च
पूर्वनिवेदन-^{२२}वाक्येनैव प्रयोज्यम् । ततो यथाशक्ति यथाक्तं वाचकमुपाध्यायश्च सुवर्णादिभिः
परितोष्य गुरुवाचकयोर्निवाहाय वृत्तिमुपकल्प्य तदा तस्मिन्नायतने श्रोतृन् पुराणानि शास्त्राणि
च श्रावयेद्वापयेच्च । पाठसमये पाठकं पुष्पधूपार्घ्यां पूजयेत् । शास्त्रनिवेदनदिने यथायथं
नृत्यादयो यथाशक्ति पौरपरितोषणहृद्दरभ्यादिशोभागीतनृत्यवाद्यादीन्गरादिषु कारयेयुः ।
ततः श्रोतारो यथोक्तक्रमेण^{२३} श्रवणं कुर्यात् ।^{२४}चिन्तयेदनुदिनं पाठसमाप्तौ च^{२५} पाठको

- 1 A and I. O. चक्रुर्लौकिक
- 2 A ब्राह्मणधरो
- 3 I. O. सरयन्तः. A शिवयन्त्रः
- 4 A कुतः
- 5 A लिखयित्वा
- 6 I. O. यथाशक्ति
- 7 A चतुर्दशं श्लोकानां
- 8 A शिवभक्तादिः, I. O. शिवभक्तादिः
- 9 A यदुपकारोभितं
- 10 A omits यथा
- 11 I. O. -दण्डातपत्रमुपकल्प्य, A दण्डात-
पत्रमुपकल्प्य
- 12 I. O. omits च
- 13 I. O. omits तद् यथा
- 14 A -यतमन्दिपुराणोक्तः
- 15 A तुम्हामहं
- 16 A सम्बन्ध for सद्गन्धु
- 17 A स्वोद्देश
- 18 I. O. पितृपदं, A मत्पितृपदं
- 19 A तद्गन्धुपदञ्च
- 20 I. O. omits वाक्यं नैव
- 21 I. O. यथोक्तक्रमेण
- 22 A चिन्तयेद् यथा अनुदिनं
- 23 I. O. omits च

यथोक्तं 'जगत्क्षान्त्याश्वभारणं कुर्यात् । 'शास्त्रपरिसमाप्ती च श्रोतारोऽपि 'वाचकमूजा-
पूर्वकं गुरुमर्चयेयुः । अध्यापकत्वादियुगयुक्तब्राह्मणाय दाने तु पूर्वोक्तक्रमेणैव' यथोक्त-
ब्राह्मणग्रहं नीत्वा तं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै दद्यात् । तत्र दानवाक्ये श्रीमदमुकभट्टारकायेति
स्थाने^६ अमुकसंगोत्तायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमिति देवतानिवेदन-^७दान-
वाक्याद्विशेषः । प्रतिग्रहोत्ता च स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा विधेयं ब्रह्मदेवतेत्युक्त्वा
यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । '[ततो दक्षिणादानम् ।] ^८३ अथ कृतैतदान-
प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं दद्यामि । ब्राह्मणः स्वस्तीत्युक्त्वा पुस्तकं^९
स्पृशेत् । ब्राह्मणेभ्यश्च देवतानिवेदनवत् दक्षिणादानम् । ततः पूर्ववद् शुर्वादि-
परितोषस्युपकल्पनपूर्वकं तद्ब्राह्मणग्रह एव ^{१०}यथेच्छकालमध्यापनादि कारयेत् । ^{११}सत्र-
दाने च यथाशक्तीष्टकादिना ग्रहं निर्माय यथाशक्ति बहुभिर्वस्त्रकाश्चनादिभिरुपाध्यायम-
भ्यर्च्य^{१२} ^{१३}यथेच्छकालममोष्टविद्याध्यापनं सङ्कल्पयेत् । तद् यथा—^{१४} नन्दपुराणोक्ता-
मुकविद्यादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकविद्याध्यापनं कारयिष्ये^{१५} । ततो ^{१६}श्रुत्युपकल्पन-
मुत्सवादिकरणञ्च पूर्ववत् । विद्यादानशक्तस्तु तत्तद्विद्यालिखनोचित-मसीपाल-लेखनी नख-
रञ्जनीपुस्तकवाहनाय^{१७} संपुटादिकं नन्दपुराणोक्तफलसिद्धिकामनया^{१८} तत्तद्विद्याभियुक्तेभ्यो यथा-
शक्ति दद्यात् । एतच्च विद्यादानं यथोक्तपुस्तकलिखनादि^{१९} क्रमव्यतिरेकेणापि यथाकथञ्चित्
पुस्तकमुपादायाविधिनैव कुर्यात् पूर्वलाविधानत इति श्रुतेः । विष्णुधर्मोत्तरेऽप्येतदुक्तम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरम् (३।३०३।५-७) :—

वेददानादवाप्नोति सर्वयज्ञफलं नरः ।

उपवेदप्रदानेन^{१०} गन्धर्वैः सह मोदते ॥१॥

1 I. O. जगत्क्षान्त्याश्वभारणं

2 A वाचकमूजा

3 I. O. श्रोतारो

4 A पूर्वोक्तक्रमेण च

5 A omits आने

6 A वाच्ये for दानवाक्याद्

7 A reads the bracketed por-
tion after दक्षिणादानम्, two
lines below.

8 I. O. omits ३

9 A omits इत्येकं

10 A यथाकथं

11 E. O. प्रदाने, A अं प्रदाने

12 I. O. यथाकथं वदन्त्यर्थम्

13 A यथेष्टं

14 A कर्तव्ये

15 I. O. यथेच्छकालमध्यापनादिभिरुपाध्यायम-

16 I. O. दक्षिणैतत्तत्त्वं for दक्षिणाव

17 I. O. विधिवन्निधाय

18 I. O. विधिवन्निधाय

19 I. O. यथाकथं

'वेदाङ्गानां' प्रदानेन शकलोकमवाप्नुयात् ।

धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥२॥

'सिद्धान्तानां' प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ।

'शास्त्राणि' दत्त्वा चान्यानि^१ नरो 'लोके' महीयते ॥३॥

सिद्धान्ताश्च योगियाज्ञवल्क्येनोक्ताः । तथा च योगियाज्ञवल्क्यः :—

हैरण्यगर्भः^२ 'कपिलैरपान्तरतमैस्तथा ।

सनत्कुमारः^३ [ब्रह्मिष्ठैस्तथा पाशुपतैरपि] ।

'पञ्चरात्रैः' सदोन्मुखैः सिद्धान्तेरत्र सप्तभिः ॥४॥ (२।६७क-६८क)

विद्यो यथेच्छं पुरुषस्य दत्त्वा

मन्त्रं शुभं^४ [वाप्यथ वापि] शिल्पम् ।

^५ शिल्पस्य भाण्डं यदि वा द्विजेन्द्राः

प्राप्नोति^६ लोकान् मनसस्त्वभोष्टान् ॥५॥ (=वि, ध. ३।३०३।१५)

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे विद्यादानावर्तः ।

1 A अङ्गानां

2 I. O. प्रप्राप्तेन

3 A सिद्धान्तानां

4 I. O. यथाकथं

5 A वापि

6 V. D. वापि

7 A वापि चैव वापि चैव वापि चैव

8 A ब्रह्मादेस्तथा पाशुपतैरपि for
the bracketed portion

9 A पञ्चरात्रैः सदोन्मुखैः, Yogi-yāj.
पाञ्चरात्रैः सदोन्मुखैः

10 A वापि चैव for the bracketed
portion

11 I. O. मनसः

12 A लोकं मनसस्त्वभोष्टान्

अथ विष्णुदैवतकल्पदानावर्तः । (४४)

मत्स्यपुराणे (२६०।२-८, ६६-१२, १८-१६) :—

कल्पानुकीर्तनं वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशनम् ।

यस्यानुकीर्तनादेव वेदपुराणेन युज्यते ॥१॥

वेदपुराणेन वेदपाठपुराणेन ।

प्रथमः श्वेतकल्पस्तु द्वितीयो नीललोहितः ।

वामदेवस्तृतीयस्तु ततो राधन्तरः स्मृतः ॥२॥

रौरवः पञ्चमः प्रोक्तः षष्ठः प्राण इति स्मृतः ।

सप्तमोऽथ बृहत्कल्पः कन्दर्पोऽष्टम उच्यते ॥३॥

सद्योऽथ नवमः कल्प ईशानो दशमः स्मृतः ।

तम एकादशः प्रोक्तस्तथा सारस्वतोऽपरः ॥४॥

त्रयोदश उदानस्तु गारुडोऽथ चतुर्दशः ।

कौमीः पञ्चदशो ज्ञेयः षोडशोऽथ पौर्णमास्यामजायत ॥५॥

षोडशो नारसिंहस्तु वामनस्तु ततोऽपरः ॥६॥

आग्नेयोऽष्टादशः प्रोक्तः सोमकल्पस्ततः स्मृतः ॥७॥

- 1 M. P. महापातकनाशनं
- 2 A बलाशुकीर्तनं वेद
- 3 Corrected from M. P. A वामदेवस्तृतीयस्तु, I. O. वामदेवास्तृतीयस्तु
- 4 Corrected from M. P. A राधन्तरं, I. O. राधन्तरं,
- 5 Both I. O. and A षष्ठप्राण for षष्ठः प्राण
- 6 M. P. वेद
- 7 M. P. प्रीति

- 8 Corrected from M. P. I. O. वामान, A उग्राम
- 9 A एकादश
- 10 A गारुडस्तु
- 11 M. P. पञ्चमः प्रोक्तः
- 12 A राजन्
- 13 Corrected from M. P. Both I. O. and A पौर्णमासी प्रजायते
- 14 M. P. समानस्तु
- 15 A ततः परः
- 16 M. P. षष्ठप्राणः

कल्पदानावर्तः

४६३

मानवो विंशतिः प्रोक्तस्तत्पुमानिति चापरः ।

वैकुण्ठधापरस्तद्वक्ष्ये कल्पास्तथापरः¹ ॥७॥

पञ्चविंश [स्ततो घोरो]² वाराहस्तु ततोऽपरः ॥८॥

सप्तविंशोऽथ वैराजो³ गौरीकल्पस्तथापरः ।

माहेश्वरस्ततः⁴ प्रोक्तस्त्रिपुर⁵ यत्न चातितम् ॥९॥

पितृकल्पस्तथा⁶ [न्ते तु या कुट्ट] अक्षयः⁷ पुरा ।

इत्येव⁸ ब्रह्मणो मासः⁹ सर्वपापप्रणाशनः¹⁰ ॥१०॥

¹¹आदावेव हि माहात्म्यं यस्मिन्¹² यस्य विधीयते ।

तस्य कल्पस्य तन्नाम विहितं ब्रह्मणा पुरा ॥११॥

यस्तु¹³ दद्यादिमान् कृत्वा¹⁴ हेमान्¹⁵ पर्वणि पर्वणि ।

ब्रह्मविष्णुपुरे¹⁶ कल्पं मुनिभिः पूज्यते दिवि ॥१२॥

सर्वपापक्षयकरं कल्पदानं यतो भवेत् ।

मुनिरुपास्ततः कृत्वा दद्यात् कल्पान् विचक्षणः ॥१३॥

अथ प्रथमं त्रिशतं कल्पान् सौवर्णमुनिप्रतिमाकल्पान् द्विजान् दक्षिणे अक्षसूत्रधरान् वामे कमण्डलुधरान् कृत्वा पौर्णमास्यामावास्याष्टमीद्वयचतुर्दशीद्वयविसंक्रमणेषु क्रमेणैकैक-

- 1 M. P. adds the following after this:—चतुर्थिप्रतिमः प्रीतिः सावित्रीकल्पसंज्ञकः, which portion was presumably wanting in the MS. of M. P., utilised by Ballāla Sena, as is evident from the last three lines of the accompanying prose comment on the next page,
- 2 Corrected from M. P. I. O. तिनो घोरे and A तिमोऽघो for the b. p.
- 3 Corrected from M. P. I. O. सप्तविंशस्तो राजा and A सप्त... तो राजन्

- 4 M. P. •रुत स
- 5 I. O. पत्र
- 6 Corrected from M. P. Both I. O. and A न्यस्तु वामहृद for the b. p.
- 7 Corrected from M. P. I. O. and A स्मृतः
- 8 A ज्ञानः
- 9 A प्रवचनः M. P. सर्वपातकनाशनः
- 10 A आचारिक
- 11 I. O. पञ्चम
- 12 A बल
- 13 I. O. हेमान्
- 14 A सुनीच
- 15 M. P. वाध

शोऽभ्यर्च्य यजमानः शुचिब्राह्मणाचार्विताय दद्यात् । तद् यथा—ॐ अद्यामुक्तसगोत्रायामु-
कवेदामुक्तशाखाध्यायिने अमुकदेवशर्मणे तुभ्यं मतस्यपुराणोक्त-कल्प-दानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतं सुवर्णचटितं श्वेतकल्पं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा कल्पोऽयं
विष्णुदेवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अद्य कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्य-
महं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा कल्पं स्पृशेत् । एवं नील-
लोहितादिकल्पदानवाक्ये श्वेऽकल्पपदस्थाने यथायथममुककल्पमिति विशेषः । वैकुण्ठश्चापर-
स्तद्वदिति वैकुण्ठनमैवापरोऽपरनामैव वेति ^१विनिगमनायां प्रमाणाभावात् दानवाक्ये ^२वैकुण्ठा-
नन्तरं ^३‘तयोविंशं कल्पं ददानीति विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे कल्पदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवत-प्रेष्यदानावर्तः । (४५)

महाभारते (शनु—२३।६८) :—

वैवाहिकानां ब्रह्मण्याणां ^१प्रेष्याणाञ्च युधिष्ठिर ।

दातारो वाससाश्चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥१॥

^२प्रेष्याणामिति विशेषानुपादानादासीदासमिथुनानामुपादानम् । ^३प्रेष्याणामिति
बहुत्वं दातृबहुत्वापेक्षया । अस्य यजमानो ब्राह्मणाचार्विताय दासमर्चितं दद्यात् । ॐ
अद्यामुक्तसगोत्रायामुकवेदामुक्त-शाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतं
दासं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा दासोऽयं प्रजापतिदेवत
इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अद्य कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणा-
मिदं काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा दासं हृदये स्पृशेत् । ^४दासीदासमिथुन-
दानवाक्ययोस्तु एतां दासीमेतदासमिथुनमिति विशेषः^५ ।

स्कन्दपुराणे :—

रथमश्वं गजं [दासीं कन्यां गृह]^{१०}-मथापि च ।

भूमिश्च यः प्रयच्छेत्^{११} स राजा भुवि जायते ॥२॥

ब्राह्मणाचार्विताय दासीमर्चिताम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१२}भूमिराज्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतां दासीं ददामि । स्वस्थादिस्त्रोकारान्तं पूर्ववत् । दासदाने तु एतं दास-
मिति विशेषः ।

आम्रे यपुराणे :—

एतद्विचार्य हृदये दासीं दद्याद्विजातये ।

स्थिरनक्षत्रसंयुक्ते ^{१३}सोमे सौम्यप्रहान्विते ॥३॥

स्थिरनक्षत्रसंयुक्ते [रोहिण्यार्द्राश्लेषादयोरन्यतमनक्षत्रयुक्तेसोमे चन्द्रे]^{१४} सौम्यप्रहान्विते x x ।

1 A विगमा

2 A वैकुण्ठनामाकार

3 I. O. तयोविंशं

1, 2, 3 and 4 A प्रेष-, प्रेष्याणाञ्च,
प्रेष्याणामिति and प्रेष्याणामिति

5 A omits वेदायुक्त

6 A omits दासं

7 A omits दासं

8 A दासीदानदानयोस्तु काञ्चनं

9 I. O. प्रेषः

10 A दासं दासीं कन्या for the
bracketed portion

11 A प्रयच्छेत्

12 A omits भूमि

13 I. O. सोम

14 I. O. रोहिण्यार्द्राश्लेषादयोरन्यतमनक्षत्रयुक्ते
for the b. p.

१दानकालं प्रशंसन्ति सन्तः पर्वणि वा पुनः ।
अलङ्कृत्य यथाशक्या दासोभिर्भूषणैस्त्वया ॥४॥
इयं दासी मया तुभ्यं श्रीवत्स^१ प्रतिपादिता ।
सदा कर्मकरी^२ [योऽया यथेच्छं] भद्रमस्तु ते ॥५॥
दत्त्वा क्षमापयेत् पश्चात् 'ब्राह्मणं वस्त्रकाश्चनैः ।
अनुगत्वा तु सीमायां विसर्जयेत्^३ द्विजं ततः ॥६॥

सीमायां गृहसीमायां गृहद्वार इत्यर्थः ।

एवं दत्त्वा महाराज कृतकृत्यो भवेत् पुमान् ।
इहलोके परे चैव सप्तजन्मान्यखण्डितः ॥७॥

उक्तानामन्यतमे समये वस्त्रैर्भूषणैश्चालङ्कृतां दासीमर्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय इयं दासी 'मयेति मन्त्रं पठित्वा ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तं- नियतसमयविहित-दासीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं वस्त्रैर्भूषणैरलङ्कृतां दासीं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ततो यजमानो ब्राह्मणं पुनर्वस्त्रैः काश्चनैश्चाभ्यर्च्य क्षमस्वेत्युक्त्वा 'सीमामनुगम्य विसर्जयेत् ।

"[वामनपुराणे (६५।४.) ब्राह्मणाय दानानुवृत्तौ :—

दासीं दासमलङ्कार-[मम' षड्रस']^{१०}-संयुतम् ।

^{११}पुरुषोत्तमप्रोत्यर्थं प्रदेयं^{१२} सर्वकालिकम् ॥८॥

ब्राह्मणायाचिताय दासीमर्चिताम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुरुषोत्तमप्रीत्य एतां दासीं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा :—

गृहकर्मकरी^४ दद्यात्तदुक्तीं रूपशालिनीम्^५ ।

बहुद्वयोपसंयुक्तां ग्रामवेशमसमन्विताम् ॥९॥

1 : A reads the entire line as
दद्यात्तदुक्तीं रूपशालिनीम्
पर्वणि वा पुनः

2 Both I. O. and A ओषत्

3 A सीमा वषट् for the b. p.

4 I. O. ब्राह्मणाय ब्राह्मणेः

5 I. O. वसति

6 A नयेति

7 I. O. आग्नेयपुराणी

8 A सीमास्तमह

9 A reads the bracketed por-
tion between पूर्ववत् and हाह
दाने, two lines above आग्नेय,
इत्यादि on the previous page

10 A omits the bracketed por-
tion

11 I. O. and A पुरुषोत्तमस्य प्रोत्यर्थं
Vāmana P. पुरुषोत्तमप्रीत्यर्थं

12 A देवं

13 A omits रूपशालिनीम्

'बहुद्वयोपसंयुक्तां' 'पानीयपात्र शय्यासुषणोदूखल-वस्त्रालङ्कार रन्धनसामग्रौ'-गृहवासो-
चितद्रव्यसहितार्थः ।

दासीं ममीक्ष्य बहुशो गृहकर्मदत्तां यो ब्राह्मणाय कुलशीले वते ददाति ।

विद्याधराधिपतिभिः^४ प्रतिपूजितोऽयं मर्त्यः प्रयाति 'ममुरः सद् मर्त्यलोकम् ॥१०॥

ब्राह्मणाय कुलशीलवतेऽर्चिताय उक्तं गृहवासोचितद्रव्यसहितं गृहयुतां ग्रामसहितं
दामोमर्चिताम् ॐ अद्यादि^५ तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-ग्रामादियुक्त-
दासीदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं बहुद्वयोपसंयुक्तां ग्रामवेशमसमन्वितां दामां ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।२४) :—

दासं कर्मकरं दत्त्वा गोसवस्य फलं लभेत् ।

अर्चिताय ब्राह्मणाय कर्मकराक्षमं दाममर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
गोमवफलप्राप्तिकामोऽहमेतं दामं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा दासदानानुवृत्तौ (३।३।१२।३६) :—

स याति शकसालोक्यं^६ यस्तु योग्यं^७ प्रयच्छति ॥११॥

'योग्यं' कर्मकृशलम् । अर्चिताय ब्राह्मणाय ^{१०}कर्मकृशलं दाममर्चितम् ॐ अद्यादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{११}शकसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतं दामं ददामि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।३६-४६) :—

यस्तु कर्मकरी^८ दासो^९ ब्राह्मणाय प्रयच्छति ।

लोकास्तु सुलभास्तस्य वयूनां समुदाहृताः ॥१२॥

ब्राह्मणायाचिताय कर्मकराक्षमं दासीमर्चिताम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
[वयुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं दामां ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१२}

1 I. O. बहुद्वयोपसंयुक्ता

2 A पानीयपात्रं पति शय्यासुषणोदूखल

3 I. O. ब्राह्मणाय

4 I. O. विद्याधराधिपतिभिः

5 A सरिरेः मर्त्यलोके

6 A omits अद्यादि

7 A स याति शकसालोक्यं

8 I. O. and V. D. योग्यं

9 I. O. योग्यं दाममर्चितं

10 I. O. दाममर्चितं

11 A शकसालोक्यप्राप्तिकामो

12 A omits the bracketed por-
tion

तथा (३।३।१२।४६-४७) :—

[^१'तदणी' रूपसम्पन्नां दासी' यस्तु प्रयच्छति ।

^२(सोऽप्सरोभिर्मुदा युक्तः क्रीडते नन्दने) वने ॥१३॥]

ब्राह्मणायार्चिताय तदणी' रूपसम्पन्नां^४ दासीमर्चिताम्^५ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुपद्मोत्तरोक्त-तदणीदासीदा^६फलप्राप्तिकामोऽहमेतां दासी' ददानि । स्वस्त्वादिसोकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे 'प्रैष्यदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवतशस्य^१-दानावर्तः । (४६)

गनुः (४।२।३२) :—

धान्यदः शाश्वतं सांख्यम् ॥१॥

आप्नोतीति सम्बन्धः । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छसंख्यं धान्यं दद्यात् । ॐ अथामुक्तसगोत्रायामुक्तेदामुक्ताभ्याध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं शाश्वत-सांख्यप्राप्तिकामोऽहमेतद्धान्यं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री' पठित्वा धान्यमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्त्वा[यथाशास्त्रं कामस्तुति^२(पठेत् । ततः ॐ) अथ कृतैतद्दान-प्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा]^३धान्यमुष्टि गृहीयात् ।

महाभारते (अनु—२३।१०१) :—

रसानामथ बीजानां धान्यानां^४ वा युधिष्ठिर ।

स्वयमुत्पाद्य^५ दातारः पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२॥

बीजानां शाककुम्भारण्डादिवीजानां कलमादीनां स्वयमुत्पाद्य^६ कृष्यादिना अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि यथोक्तबीजानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानि बीजानि ददानि । स्वस्त्वादिसोकारान्तं पूर्ववत् । एवं धान्यदाने[धान्यं ददानीति]^७ वाक्ये विशेषः ।

तथा :—

धान्यं^८ श्रमेणार्जितवित्तसञ्चितं^९ विप्रे सुशोले प्रतियच्छते यः ।

वसुन्धरा तस्य भवेत्^{१०} सुतुष्टा धारा वसुनां प्रतिमुद्यतीति ॥३॥

श्रमेणार्जितवित्तसञ्चितं स्वयं वाणिज्यादिलब्धधनेन क्रीतम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं

१ A तदणी	tion just before यस्तु कर्मकरी
२ A अप्सरोभिर्मुदायुक्तः क्रीडते नन्दने	दासी, six lines above
३ A reads the bracketed portion	४ A रूपवती
	५ A प्रेक्ष-

१ A सख्य-	६ A ते कृष्यादिना
२ A पठित्वा for the bracketed portion	७ A धान्यदानौति for the bracketed portion
३ I. O. omits the bracketed portion	८ A कृषे-
४ A च युधिष्ठिरः	९ A विप्रेषु वाहि'
५ A ततारः	१० A सुतुष्टावरो

यथाकृधान्यम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक-भ्रमाजित-वित्तसञ्चित-
धान्यदानफल^१-प्राप्तिकामोऽहमेतद्वान्यं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

^२ओषधीर्यः प्रयच्छेत् धान्यानि विविधानि च ।

स ^३सर्वकामसंयुक्तः सोमलोकं समरनुते ॥४॥

तत्त वर्षसहस्राणि सप्त स्थित्वा^४ पुनर्नरः ।

^५इह सर्वधनोपेतो ^६भोगवानभिजायते ॥५॥

ओषधयो ^७प्राणाः परिभाषाः । धान्यानि विविधानि कलमादीनि । अर्चिताय
^८ब्राह्मणायाचितं यथेच्छपरिमाणं यथेच्छमोषधीः ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्तोषधी-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्त ओषधीर्ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । धान्यदाने^९ तु
वाक्ये^{१०} ओषधीपदस्थाने धान्यपदनिवेशो विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१४।१) :—

धान्यानामुत्तमं दानं कथितं द्विजपुङ्गवाः^{११} ।

धान्येभ्योऽपि परं धान्यं रक्तशालिः प्रकीर्तितः ॥६॥

द्विजपुङ्गवा^{१२} इति सम्बोधनम् ।

रक्तशालिं नरो दत्त्वा सूर्यलोके महोयते । (३।३।१४।२क)

^{१३}अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं यथेच्छपरिमाणं रक्तशालिम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सोत्कर्ष-सूर्यलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत्त रक्तशालिं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।२क) :—

दत्त्वा तथा सुगन्धाश्च गन्धर्वैः सह मोदते ॥७॥

अत्र धान्यप्रकरणात् सुगन्धानिति सुगन्धिशालयो बोद्धव्याः । अर्चिताय ब्राह्मणाया-
चितान् यथेच्छसंख्यानं गन्धशालीन्^{१४} ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्ष-
गन्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् गन्धशालीन् ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. omits च

2 A ओषधीर्यस्य यथेच्छ

3 I. O. सर्वकामसंयुक्तः

4 A स्थित्वा यत्ना for सप्त स्थित्वा

5 A तम्

6 A भोगवानिति वाक्ये

7 I. O. युवावाः

8 A ब्राह्मणायाचितं

9 I. O. धान्यानि

10 A वाक्यं

11 A द्विजपुङ्गवः

12 A द्विजपुङ्गव

13 A omits अर्चिताय ब्राह्मणाया

14 I. O. गन्धर्वीयान्

तथा (३।३।१४।३क) :—

कलमानां प्रदानेन सोमलोके महोयते ।

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितान्^१ कलमान् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्ष-
सोमलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् कलमान् ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^२महाशालिः प्रदानेन ^३वस्त्रां लोकमाप्नुयात् ॥८॥ (३।३।१४।३ख)

महाशालिः स्वनामप्रसिद्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं महाशालिधान्यं यथेच्छ-
परिमाणम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वस्त्रलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत्त ^४महाशालि-
धान्यं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।४क) :—

काष्ठशालिं नरो दत्त्वा अलकायां प्रमोदते ।

काष्ठशालिर्गन्धहोनशालिः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं यथेच्छपरिमाणं काष्ठशालिम्
७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^५अलकावस्थानपूर्वकप्रमोदप्राप्तिकामोऽहमेतत्त काष्ठशालिं
ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।४ख) :—

ब्रीहोणाश्चाढ्यमानानां^६ दानात् स्वर्गं मवाप्नुयात् ॥९॥

[ब्रीहोणां षष्टिकेतर]^७-शरत्पक्षधान्यानाम् ^८आढ्यमानानां ^९बहुपरिमाणानाम् । अर्चिताय
ब्राह्मणायाचितं यथेच्छपरिमाणं^{१०} ब्रीहिम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{११}स्वर्ग-
प्राप्तिकामोऽहमेतान् ब्रीहोन् ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।५क) :—

यवप्रदानेन नरः ^{१२}शकलोके महोयते ।

अर्चिताय ^{१३}ब्राह्मणायाचितं यथेच्छपरिमाणं ^{१४}यवम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत्त यवं ददानी । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A omits अर्चिताय

2 A महाशालि प्रदानेन

3 A वस्त्रलोकमाप्नुयात्

4 A महाशालि

5 A अलकावस्थान for अलकावस्थान

6 I. O. ब्रीहोणाश्चाढ्यमानानां

7 A ब्रीहिर्वाचि ७३ अथादिनाम् for

the b. p.

8 I. O. आढ्यमानानां

9 A बहुपरिमाणानाम्

10 Both I. O. and A. यथेच्छपरि-
माणं

11 A स्वर्गलोक for स्वर्ग

12 I. O. शकलोके

13 A omits ब्राह्मणाया

14 A omits यवम्

तथा (३।३।१४।५ख) :—

तथा गोधूमदानेन वसुनां लोकमाप्नुयात् ॥१०॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं गोधूमम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वसुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं गोधूमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।६क) :—

प्रियो भवति लोकस्य प्रियङ्गुं यः प्रयच्छति ।

प्रियङ्गुं कामनीति प्रसिद्धा । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां यथेच्छपरिमाणं प्रियङ्गुम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । लोकप्रियत्वप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रियङ्गुं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

[तथा (३।३।१४।६ख) :—

ददाति यस्तु रयामाकं तस्य प्रोयन्ति देवताः ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं रयामाकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । देवताप्रोतिप्राप्ति^१-कामोऽहमेतच्छयामाकं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१४।७) :—

अन्येषां शूकधान्यानां प्रदाननिरतो नरः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति नात कार्या विचारणा ॥१२॥

अन्येषां शूकधान्यानामिति पूर्वोक्त-^२शूकसहित-रक्तशालि-गन्धशालि-काष्ठशालि-यव गोधूमेभ्य इतरेषां प्रकृष्टशूकयुक्तानां नीवारादीनां ते च लोकेत एवानुसन्धेयाः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं शूकधान्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्वर्गलोक-प्राप्तिकामोऽहमेतच्छूकधान्यं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।८ क) :—

^३[मुद्रदः शकलोकन्तु ।

लभत इति सम्बन्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं मुद्रम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं मुद्रं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 A एतद्विषयं for एतं गोधूमं

2 A प्रियङ्गुकायिनी प्रियङ्गा

3 A omits प्राप्ति

4 A: reads the bracketed portion twice

5 A ०५५५५

6 A omits काष्ठशालि

7 A तेन

8 A omits अर्चितं

9 A reads the following for the bracketed portion :—

माषदः शकलोकन्तु लभतेति सम्बन्धः

तथा (३।३।१४।९ क) :—

यमलोकन्तु माषदः ॥१३॥

लभत इति सम्बन्धः ।] अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं माषम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-माषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं माषं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।१०क) :—

षष्टिकानां प्रदानेन लोकं नैर्ऋतकं लभेत् ।

षष्टिकाः साठिया इति प्रसिद्धाः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् यथेच्छपरिमाणान् षष्टिकान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नैर्ऋतलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् षष्टिकान् ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१४।११ख) :—

सचीणचणके दत्त्वा लोकं वारुणमाप्नुयात् ॥१४॥

सचीणः कलायः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^४ यथेच्छपरिमाणं कलायम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वारुणलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं सचीणं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । चणकदाने तु एतं चणकमिति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।१४।१०क) :—

वायव्यस्य मसूराणि राजमाषाणि धानदम् ।

दत्त्वाप्नुयादिति सम्बन्धः । वायव्यं वायुलोकं धानदं धनदलोकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथेच्छपरिमाणं मसूरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वायव्यलोक-प्राप्तिकामोऽहमेतान् मसूरान् ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । राजमाषदाने तु धानदलोकप्राप्तिकामोऽहमेतानि^५ राजमाषाणीति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।१४।१० ख) :—

अन्येषां शिम्बिधान्यानां दानात् स्वर्गमवाप्नुयात्^६ ॥१५॥

1 I. O. लभतेति

2 A भवेत्

3 A साठियाः इति प्रसिद्धः

4 A षष्टीनचणके

5 A षष्टीनः

6 A omits अर्चितं

7 A षष्टीनं

8 A वाक्यविशेषः

9 A दातापुत्रादिति

10 A राजमाषाणि वाक्यविशेषः

11 A सिम्बिधान्यानां, I. O. शिम्बिका-धान्यानां

12 I. O. स्वर्गमाप्नुयात्

अन्येषामिति [विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मुद्र]-^१ माष-तिल-कलाय-चणक मसूर-राजमाषेभ्यः
व्यतिरिक्तानां सर्षपादोनाम् । ते च लोके एव प्रसिद्धाः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां
यथेच्छपरिमाणं शिम्बिधान्यम् ^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुद्रा दद्यात् । ^२ स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमे-
तानि शिम्बिधान्यानि ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे शस्यदानावर्तः ।

अथ प्रजापतिदेवततिलदानावर्तः । (४७)

तत्र तिलदानप्रशंसा ।

महाभारते (अनु-६६।१०-११) :—

महर्षेः कश्यपस्यैते गान्धेभ्यः प्रसृतास्तिलाः ।

ततो दिव्यं गता भावं प्रदानेषु तिला^१ विभो^२ ॥१॥

पौष्टिक रूपदायैव तथा पापविनाशनाः ।

तस्मात् सर्वप्रदानेभ्यस्तिलदानं विशिष्यते ॥२॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।१०) :—

“भूदीपाश्राववस्त्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकस्वर्णधूर्यान् दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥३॥

अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितान् यथेच्छपरिमाणान् तिलान् ^४ दद्यात् । ^३
अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुका^५-शाखाभ्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षस्वर्गप्राप्तिकामोऽह-
मेतांस्तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा तिला एते प्रजापतिदेवता
इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । [तत ^६ अथ] ^७ कृतैतद्दानप्रतिग्रहं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं कश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा तिलमुष्टिं गृहीयात् ।

यमः :—

तिलप्रदः प्रजामिष्टां पुरुषः खलु विन्दति ।

माषे मासि विशेषेण[शुक्ले कृष्णे] विशेषतः ॥४॥

[यस कुलापि] ^८ दिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितान् तिलान् ^३ अद्यादि तुभ्यमन्तमुद्रा
दद्यात् । अभिमतप्रजाप्राप्तिं-कामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. तिला

2 A प्रभो

3 I. O. भूदीपश्चाद्, A भूदीप वस्त्रा-
मस्तिलसर्पिषु प्रतिश्रयान्

4 I. O. omits दद्यात्

5 A omits वेदामुक

6 A तत्र for the bracketed por-
tion

7 I. O. तत्र विभो for the brac-
keted portion

8 I. O. अथ दद्यात् for the brac-
keted portion

9 A प्राप्ति and I. O. प्रजा for
प्रजाप्राप्ति

1 A दिव्यपदोत्तर for the bracke-
ted portion

2 A स्वर्गलोके for स्वर्ग
3 A विष्णुधर्मि for विष्णि

एषामेव माघे मासि शुक्लपक्षतिथौ दाने फलविशेषः । ^१तत्कृष्णपक्षतिथौ च ततोऽपि विशेषः । तत्र माघे मासि तिलदाने यथोक्तमाघमास^२-विहिततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः । ^३कृष्णपक्षतिलदाने तु ^४माघमासिककृष्णपक्षविहिततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः ।

^५तथा :—

सर्वपातकसंघातः कामतो वाप्यकामतः ।

शुद्धिं तस्य प्रवक्ष्यामि^६ [स्वर्गसाधनमेव च ॥५॥

शुक्लैः कृष्णैः समैः क्षिग्धैर्द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितः ।

राशिस्तिलैः समे देशे कर्तव्यः पुरुषायतः ॥६॥

समैरिति तुल्यभागेः शुक्लैः कृष्णैस्तिलैर्मिलितैरित्यर्थः । क्षिग्धैर्मनोहरैः पुरुषायतः

^७सम्प्रदातृपुरुषायतः ।

प्रतिमाष्टाङ्गुलो दातुः सौवर्णा विभवे सति ।

क्षौद्रेण पयसा दध्ना घृतेनापूरयेद् घटान् ॥७॥

प्रतिमा दातृप्रवृत्ति^८-रूपा दातुः सन्निहितत्वात् विभवे सतीति श्रवणादशक्तावन्येनापि तैजसेन प्रतिमा कार्या ।

यथाविभवविस्तारं ब्राह्मणे श्रोत्रियार्थिनि ।

दयान्माघेऽथ वैशाखे विषुवे चोत्तरायणे ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्तच्छादेव नश्यति ॥८॥

माघवैशाखयोरभीष्टदिने ^९विषुवोत्तरायणयोर्कान्यतरस्मिन् दिने यजमानः सुपरिमाणायतं द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितं मधुदुग्धदधिघृतपूर्णघटचतुष्टयसहितमुपरिविन्यस्त-सौवर्णाष्टाङ्गुलात्म^{१०}-कृतिप्रतिमं पानीयशकटसमोक्तभूभागे समभागमिलित-शुक्लकृष्णतिलराशिमर्चितं कृत्वा अर्चिताय ब्राह्मणायार्थिने विद्यातपःशालिने ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । यमोक्त-द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रित-तिलराशिदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं द्वाविंशदङ्गुलोच्छ्रितं पुरुषायत-

- 1 ^१ A omits त्व
- 2 A omits माघमास
- 3 I. O. तत्पुत्रि for कृष्णपक्ष
- 4 A माघे मासि for माघमासि
- 5 A reads यत्र माघे मासि before तथा

- 6 A omits the bracketed portion
- 7 I. O. यजमानः
- 8 I. O. अर्चिताय
- 9 I. O. विषुवे चोत्तरायणयोर्
- 10 I. O. यजमानः

मुपरिविन्यस्ताष्टाङ्गुलसुवर्णप्रतिमं क्षौद्रपयोदधिघृतपूर्णघटचतुष्टयसहितं तिलराशिं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

भूयतां वायवो धर्मः सरहस्यो महाफलः ।

इमं कलियुगं प्राप्य मानवानां सुखावहम् ॥९॥

कल्युत्थाय यो मर्त्यः ज्ञातः शुक्लेन वाससा ।

तिलपालं प्रयच्छेत् ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ॥१०॥

तिलपाले फलं प्राह भगवान् पाकशासनः ।

गोप्रदानञ्च यः कुर्याद्भूमिदानञ्च शाश्वतम् ॥११॥

अग्निष्टोमञ्च यो यज्ञं यजेत् बहुदक्षिणम् ।

तिलपालं सहेतेन समं मन्यन्ति देवताः ॥१२॥

शुक्लेन वाससा तिलपालमाच्छाद्येत्यर्थः । ब्राह्मणेभ्य इति प्रयोगबहुत्वापेक्षम् । ततश्च प्रत्यहमिदं दातव्यम् । एवञ्च चिरामुत्तस्य (?) विष्टरफलत्वमुपपन्नं कल्युत्थायेत्यपि प्रत्यहकर्तव्यत्वार्थमुक्तं न तु प्रातःकाल एव कर्तव्यत्वार्थम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुक्लवस्त्राच्छादितं तिलपूर्णपात्रम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्ततिलपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् शुक्लवस्त्राच्छादितं तिलपालं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^१महापुराणे :—

ये तिलांस्तिलधेनुञ्च घृतधेनुमथापि वा ।

विप्रेभ्यः श्रोत्रियेभ्यश्च ददाति भद्रयान्विताः ॥१३॥

सोममण्डलसङ्काशैर्यनिस्ते यान्ति निर्मलैः ।

गन्धर्वैरुपगायन्तः पुरं वैवस्वतस्य च ॥१४॥

विप्रेभ्य इति बहुवचनं दातृवहेत्वापेक्षया । अर्चिताय विद्यासंस्कारशालिने ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । समग्रहानुसर्पणकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुत्र्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्नेने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ।

यानमश्वमनङ्गाहं हैमरूपमणींस्तिलान् ॥१५॥

1 I. O. ब्राह्मणपुराणे

ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दत्तेषां दानमित्युत ॥१६॥

उक्तदिनानामन्यतमेऽर्चिताय] ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-नियतसमयविहित-तिलदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तिला नित्यं प्रदातव्या यथाशक्ति द्विजातये^१ ।

नित्यदानात् सर्वकामा^२ भवन्ति स्वर्णसंयुताः ॥१७॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथेच्छपरिमाणकाञ्चन-^३युक्तानर्चितान् तिलान् प्रत्यहं^४ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमुककामोऽहमेतान् स्वर्णसंयुतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^५[विष्णुधर्मोत्तरे] :—

लवणस्य प्रदातारस्तिलानां सर्पिषान्तथा ।

भोजस्विनोऽभिजायन्ते भोगिनश्चिरजीविनः ॥१८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मो-
त्तरोक्त^७-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

विष्णुधर्मोत्तरे^८ (२।३।१४।८४) :—

यथेच्छं^९ लोकमाप्नोति^{१०} तथा विप्रास्तिलप्रदः ॥१९॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । अमुक-^{११}देवलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे तिलदानावर्तः ।

- 1 I. O. द्विजार्च
- 2 A सर्वकामान्
- 3 I. O. युक्तानर्चिताम्
- 4 A omits प्रत्यहं
- 5 A reads the bracketed por-
tion just above the colophon
of this section

- 6 I. O. विष्णुधर्म
- 7 I. O. विष्णुधर्मोक्त
- 8 I. O. विष्णुधर्म
- 9 A and V. D. यथेच्छं
- 10 A तथा
- 11 I. O. omits देव

अथ वनस्पतिदेवतारामदानावर्तः । (४८)

नन्दपुराणे :—

कीदारामन्तु यो दद्यादुद्यानं^१ पुष्पसङ्कुलम्^२ ।

सकल्पतरुखण्डेषु^३ महेन्द्रोद्यानवेश्मसु ।

विनोद्यतेऽप्सररोचन्दैर्वसेन्नात्र युगं दुधः ॥१॥

अतः यजमानः कीकोचितवापी^४ गृहादिसहितं [पुष्पितं वकुलचम्पकादिपादपोषेत]^५ मुद्यान-
मर्चितं^६ अर्चिताय ब्राह्मणाय दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुक-
देवशर्मणे तुभ्यं नन्दपुराणोक्तोद्यानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कीदारामोद्यानं ददानि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्तोत्युक्ता सावित्री पठित्वा उद्यानमिदं वनस्पतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । [ततः ॐ अथ]^७ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^८ काञ्चनं^९
ददानि । प्रतिगृहीता स्वस्तोत्युक्ता यथेच्छं वृक्षमूलानि स्पृशेत् ।

महाभारते^{१०} (अनु—२३।६६) :—

निहारावसथोद्यान-[कूपारामसभाप्रदाः]^{११} ।

विप्राणाधोपकर्तारः^{१२} पुरुषाः^{१३} स्वर्गगामिनः ॥२॥

उद्यानं सर्वजनोपभोग्यं नानाजातीयतरु^{१४}-वनम् । आरामो ग्रामसमोपस्थसजातीयतरु-
वनम् । उद्यानमारामं वा कारयित्वा सकलसत्त्वेभ्यः^{१५} उत्सृज्य दद्यात् । ॐ^{१६} स्वर्गप्राप्ति-
कामोऽहं नानासत्त्वेभ्यो यथासम्भवफल-^{१७}[पुष्पाद्युपभोगार्थं]^{१८}-मेतदुद्यानमुत्सृजे । ततः ॐ
अथ कृतैतदानप्रतिप्रार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददानीति कस्मैचिद्^{१९} ब्राह्मणाय
दक्षिणादानम् । एवमारामदाने एतमाराममिति^{२०} वाक्ये विशेषः ।

1 A सगृहं	10 I. O. मङ्गलारामसम्यदाः for the bracketed portion
2 A पुष्पसङ्कुलं	11 I. O. विप्राणाधोपकर्तारः
3 A सत्त्वेभ्यः	12 A पुरुषैः
4 A omits वापी	13 A omits तरु
5 A बहुलचम्पकादिसपुष्पकल्पतरुपादप for the bracketed portion	14 A सम्भवा
6 A omits अर्चितम्	15 A omits ॐ
7 A ॐ for the b. p.	16 A उपोपभोग्य for the brac- keted portion
8 A एतत् for इदं	17 A एकस्मै after कस्मै चिद्
9 A omits महाभारते	18 A वाक्यविशेषः

विष्णुधर्मोत्तरे यममार्गोत्तरी :—

आराम-[दानात् संयान्ति]^१ तथैव द्रुमरोपकाः ।

शीतलेन तु मार्गेण फलपुष्पवता सुखम् ॥३॥

यथाशक्त्याराममुपकल्प्याचितमचिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त^२ 'केवलारामदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमारामं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

^३आराममथ सोद्यानं नन्दने कीदृते वने ॥४॥

इत्येति शेषः । अचिताय ब्राह्मणायचितमाराममुद्यानञ्च ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दनवनकोटा^४ प्राप्तिकामोऽहमेतं^५ 'सोद्यानमारामं ददानि । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-रुद्धर-श्रीमद्वस्त्रालयेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आरामदानावर्तः ।

अथ वनस्पतिदेवतवृक्षदानावर्तः । (४९)

महाभारते (अनु—५७।३६) :—

^१पुष्पोपगं वाय फलोपगं वा यः पादपं स्पर्शयते द्विजाय ।

^२[स स्वीसमृद्धं]महुरन्नपूर्णं लभत्यन्नोपगतं^३ गृहं वै ॥१॥

पुष्पोपगं पुष्पप्रदं^४ फलोपगं फलप्रदम् । अतः यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पुष्पोपगं वृक्षं दद्यात् । ॐ 'अथासुकसगोत्रायामुकवेदामुक^५ शाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं महाभारतोक्त-पुष्पोपगपादपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं पादपं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा पादपोऽयं वनस्पतिदेवत' इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काष्ठनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा 'वृक्षं मूलदेशे' स्पृशेत् । 'फलोपगवृक्षदाने तु^{१०} वाक्ये पुष्पोपगपद^{११} स्थाने फलोपगपद^{१२} [निवेशो विशेषः]^{१३} ।

आदित्यपुराणे :—

स्कन्धेन^{१४} तारयेद् यस्तु^{१५} वृषार्तानां जलप्रदः ।

^{१६}पक्वान् ददाति^{१७} केदारान्^{१८} सफलांश्चैव पादपान् ॥२॥

पट्टि^{१९} कोटसहस्राणि अर्चुदनाञ्च वै^{२०} तथा ।

कीदन्ति^{२१} ते स्वेतपुरे एतदुक्तं द्विजोत्तम^{२२} ॥३॥

1 I. O. द्वाराय वसि for the bracketed portion

3 A विष्णुधर्मोत्त

4 A आरामाराम

4 A विशेषः

5 A नन्दनकोटायन

6 A एतत् for एतं

7 I. O. सोद्यानमाराम

1 A reads the entire line as follows :—पुष्पोपमपाय फलोप-यमयः पादपस्तत्रयते द्विजाय

2 A स स्वीसमृद्धं, M. bh. सप्रोक्तमदं

3 Corrected from M. bh. A' यमस्तपस्तत्रयतं, I. O. यमस्तप-यतोदकयं

4 I. O. इत्यदं

5 A अथादि असुकसगोत्रायामुक-

6 A omits वेदामुक

7 I. O. ऽहमेतम्

8 A वृक्षप्रदं for the bracketed portion

9 A: फलोपवृक्षदाने

10 A वाक्यं च

11 F. O. omits पद

12 I. O. omits पद

13 A विशेषः for the bracketed portion

14 A भारयेद्

15 I. O. वृषार्तानां

16 A पदान

17 A केदारान

18 A सफलांश्चैव

19 A पट्टि

20 A तथै

21 A omits ते

22 I. O. द्विजोत्तमः

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान्^१ यथेच्छसंख्यान्^२ सफलपादपान्^३ ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पादपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् पादपान् ददानि ।
खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

फलवृक्षन्तु^४ यो दद्याद् धर्ममुद्दिश्य मानवः ।

स सर्वकामवृत्तात्मा गच्छेद्भूतमन्दिरम् ।

^५[वसेत् तल] पुरुषो युगं कामफलान्वितः ॥४॥

अर्चिताय भगवते धर्मायार्चितं फलसहितं^६ वृक्षमात्रादीनां^७ मन्मथमं दद्यात् । ॐ
अथ नन्दिपुराणोक्त-वृक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते धर्मयुतं फलवृक्षं ददानि । तत्
ॐ 'अथ कृतेतद्दानप्रतिष्ठार्थं धर्मायाहं दक्षिणामेतत्' काश्चनं ददानि ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२.६७।११क) :—

आम्नाक्षोद^८-प्रदानेन^९ सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।

आक्षोदः^{११} खनामप्रसिद्धः । ^{१२}[आम्नाक्षोदेल्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयोः] क्रियासम्बन्ध
मालेणैव उपपद्यते ^{१३}तथाप्याम्रस्योत्तरत्वापि श्रवणादस्य च ^{१४}फलभूयस्त्वान्मिलितयोरेव दानम् ।
अर्चिताय ^{१५}ब्राह्मणायार्चितावाम्नाक्षोदवृक्षो ^{१६}ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमुक
प्राप्तिकामोऽहमेतावाम्नाक्षोदो^{१७} ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{१८}[तथा (३।२.६७।१०ख) :—

दत्त्वा पालीवतामौ तु वृत्तिमाप्नोत्युत्तमाम् ॥५॥

पालीवतः पारेवत इति प्रसिद्धः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं पालीवतवृक्षम् ॐ
अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अतः तु वृत्तिकामोऽहमेतं पालीवतं ददानि । खस्त्यादि-
स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । आम्नाक्षोदाने तु वाक्ये पालीवतपदस्थाने आम्नाक्षोदनिवेशो विशेषः ।]

- 1 A यथेच्छसंख्यान्
- 2 A' यथेच्छपादपान्
- 3 T. O. यथेच्छपादपान्
- 4 A omits the bracketed por-
tion
- 5 A omits यथेच्छपादपान्
- 6 A' आम्नाक्षोदनाम् for आम्नाक्षोदनाम्
- 7 A omits यथे
- 8 A omits एतत्
- 9 I. O. आम्नाक्षोद-

- 10 A यथे
- 11 I. O. आम्नाक्षोदः
- 12 A आम्नाक्षोदेत्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयो
for the bracketed portion
- 13 A तथाप्याम्रस्योत्तरत्वापि
- 14 A यथेच्छपादपान् for यथेच्छपादपान्
- 15 A ब्राह्मणायार्चितो आम्नाक्षोदवृक्षो
- 16 I. O. omits ॐ
- 17 A -क्षोदो
- 18 A omits the bracketed por-
tion

तथा 'वृक्षदानप्रकरणे (३।२.६७।६ख) :—

^१नागरवृक्षदानाद्भवति ^२नरो रूपसमन्वितः ।

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं नागरवृक्षं^३ वृक्षम्^४ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
^५[उत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहमेतं नागरवृक्षं ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।२.६७।१०क) :—

बीजपूरकदानेन सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं बीजपूरकं वृक्षम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।]
महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतं बीजपूरकं ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

पुष्पदं फलदं वृक्षं दत्त्वा विप्राय भक्तिः ।

स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो नगराधिपतिर्भवेत् ॥७॥

पुष्पदं नागकेशरादिकं फलदं कण्टकिफलादिकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं
पुष्पदं वृक्षम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुष्पदवृक्ष-दानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं वृक्षं ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । फलदवृक्षदाने तु वाक्ये
पुष्पद-पदस्थाने फलदपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।२.६७।७ख-८क) :—

चम्पकं मल्लिकाजाती-^{१०}[श्रेष्ठाः पुष्पाकरा मताः] ।

^{११}अन्येभ्योऽधिकमाप्नोति दत्त्वेताम्नाख संशयः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं चम्पकतरुम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-चम्पकतरुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं चम्पकं ददानि । खस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

1 I. O. omits वृक्ष	quoted within this bracke- ted portion
2 A नामा-	
3 A नामा	6 I. O. नागराधिपतिः
4 A उद्यान्तरं	7 A नाति for कण्टकि
5 A omits the bracketed por- tion but reads instead महा- सौभाग्यप्राप्तिरिति बीजपूरकं दानतः which is a paraphrase of the line viz. बीज...पुष्पात्,	8 I. O. omits वृक्ष
	9 I. O. वृक्ष for वृक्षद
	10 A चम्पक उद्यान्तरा मता for the b. p.
	11 A अन्येभ्योऽधिकमाप्नोति

मल्लिकाजातीदानयोर्विक्रये तु चम्पकपदस्थाने यथायथं मल्लिकापदनिवेशो जातीपदनिवेशश्च^१ विशेषः ।

तथा :—

गुल्मं पुष्पप्रदं यस्तु लतावासं प्रयच्छति ।

विमाने नन्दने सोऽथ क्रीडत्यप्सरसां गणैः ॥६॥

गुल्मोऽभिमुक्तादिः^४ लता नवमल्लिकादिः^५ । अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं पुष्पितं गुल्मम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मेत्तरोक्तगुल्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गुल्मं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । एवं पुष्पितनवमल्लिकादिदाने लतादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं लतामिति वाक्ये विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्बल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वृत्तदानावर्तः ।

- 1 A. निवेशो
- 2 A. उक्तं ददे
- 3 A. लता वाच
- 4 I. O. गुल्मोऽभिमुक्तादि

- 5 I. O. नवमल्लिकादिः
- 6 I. O. मल्लिकादिः
- 7 I. O. एत

अथ विष्णुदैवतसम्भारदानावर्तः । (५०)

यमः :—

यस्तु सम्भृत्य सम्भारं ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।

तस्य पुण्यकृतो लोका न तस्य प्रभवाम्यहम् ॥१॥

सम्भारो विवाहोपनयन-^१यज्ञाद्युपकरणसामग्रौ । ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं जाल-पेक्षत्वादविवक्षितम्^२ । अत एकस्मै द्वाभ्यां बहुभ्यो वा दानम् । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं यमोक्तसम्भारं दद्यात् । ॐ अथासुकसगोत्रायामुक्तेदामुक्तास्त्राध्यायि-नेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं यमोक्तसम्भारदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सम्भारं ददामि । प्रति-प्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा सम्भारोऽयं विष्णुदैवतः^३ इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । [ततः ॐ]^४ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन ददामि । प्रतिप्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सम्भारः^५ सृशेत् । द्वाभ्यां सम्भारद्वयदाने बहुभ्यो वा बहुसम्भारदाने^६ देयसम्प्रदानधर्तिवचनं बहुवचनमूहनीयम् ।

महाभारते (अनु—२३।६८):—

वैवादिकानां द्रव्याणां प्रैष्याणाञ्च^७ शुधिष्ठिर ।

दातारो वाससाञ्चैव पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मण्यायार्चितं विवाहोपकरणद्रव्यम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानि वैवाहिकानि द्रव्याणि ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (अनु—२.७।३३):—

नैवेशिकं^८ सर्वशुणोपपन्नं ददाति वै यस्तु नरो द्विजाय ।

स्वाध्यायचारितशुशान्विताय तस्यापि लोकाः^९ कुरुषूतरेषु^{१०} ॥३॥

- 1 A. उपपन्नता
- 2 A. प्रववाग्धं
- 3 A. यज्ञाय. for यज्ञादुपप.
- 4 A. जालपेक्षत्वादविवक्षितं, I. O. ब्राह्मण्यायार्चितं
- 5 A. omits ब्राह्मण्याय
- 6 A. यदोक्त
- 7 A. and I. O. विष्णुदैवत
- 8 A. omits the bracketed por- tion

- 9 I. O. सगर्भ
- 10 I. O. देवसम्भारमोदिवचनमनुवचन-श्रवणार्थं, A. देवसम्प्रदानमोदिवचन-बहुवचन चोदाहरणीयं
- 11 A. उक्तवाच्य
- 12 I. O. सर्वशुणोपपन्नं
- 13 A. लोकाश्च
- 14 A. कुरुषूतरेषु

नैवेशिकं विवाहादिक्रियासिद्धयचित्त^१-मुपकरणम् । अर्चिताय विद्यातपःशीलशालिने
ब्राह्मणाय तदभिमतविवाहयज्ञाद्युचितोपकरणं यथाशक्नुयपकल्पयार्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्ता दद्यात् । ^२उत्तरकुहलाकप्राप्तिकामोऽहमेतन्मैवेशिकं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१६।२०ख-२१क) :—

विवाहादिक्रियाकाले तत्क्रियासिद्धिकारकम्^३ ।

यः प्रयच्छति धर्मज्ञाः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४॥

तत्क्रियासिद्धिकारकम्^४ तदुपयोग्यद्रव्यम् । आदिशब्देन^५ यज्ञोपनयनप्रतिष्ठामहणम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणाय^६-र्चितामुक्तामन्यतमां^७ सामग्रीम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेताममुक्क्रियोचितसामग्रीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^८ पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे सम्भारदानावर्तः ।

1. A omits for 'विष्णुधर्मोत्तरे'.
2. A उत्तरकुहलीक.
3. A तत्क्रियाकारकं
4. I. O. omits this

5. A यज्ञोपनयनं for यज्ञोपनयनम्.
6. A omits अर्चिताय ब्राह्मणाय
7. I. O. अन्यतमां

अथ तानादैवतपशुदानावर्तः । (५१)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३.६।५-६ख—६०क)—

अजामलकृतां दत्त्वा बहिलोके महीयते ।

तमेव लोकमाप्नोति दत्त्वाज^१ विधिवशः ॥१॥

तमेव लोकं बहिलोकं^२ विधिवदलङ्कारादिना । अथ यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणाय
छागीं सोवर्णतिलकादिमिरलङ्कृतार्चितां^३ दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं सोत्कर्षवहिलोकप्राप्तिकामोऽहमेतामलङ्कृतां छागीं ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा^४ छागीयमग्निदेवतेत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् ।
ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^५ काश्वनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता
छागीं कर्णे स्पृशेत्^६ । [एवमलङ्कृतछागदानं^७-वाक्ये एतमलङ्कृतं]^८ छागमिति विशेषः ।

तथा (३।३.६।६१ख—६२क) :—

^९वारुणं लोकमाप्नोति दत्त्वा वस्तं^{१०} नरोत्तमः^{११} ।

अविप्रदाता च तथा तदेव फलमश्नुते ॥२॥

^{१२}वस्तं छागं तदेव फलं^{१३} वारुणलोकप्राप्तिरूपमिच्छत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं
वस्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१४}वारुणलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१५} वस्तं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । अविदाने तु वाक्ये ^{१६}वस्तपदस्थाने अविपदः^{१७} [निवेशो
विशेषः] । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् अविरयं वदन्दैवत इति प्रतिग्रहोक्तवाक्यम्^{१८} ।
^{१९}[कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] पुच्छग्रहणञ्च स्वीकारः ।

1. A दत्त्वायो	11. A छाग
2. A omits this	12. I. O. नरोत्तरमः
3. A 'अलङ्कृतां' for 'अलङ्कृतार्चितां'	13. A omits it
4. A omits च	14. A and I. O. वदन्
5. I. O. छागीमधि०	15. A and I. O. वदन्
6. A एतत् for इदं	16. A वस्तं
7. A यज्ञोपनयनं	17. A वस्तं
8. I. O. दाने०	18. A विधिवः for the bracketed portion
9. A एवंलङ्कृतं for the bracketed portion	19. A प्रतिग्रहं स्पृशेत्वाक्यं
10. I. O. वस्तं	20. A and I. O. पूर्ववत् कामस्तुत्यादि

तथा (३।३.६।६२क) :—

आरयपशुदानेन वायुलोके महीयते ॥३॥

आरयपशुनो हरिणशशकादयः । अर्चिताय ब्राह्मणाय हरिणादीनामन्यतम^१-मर्चितम्
३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोत्कर्षवायुलोकाप्तिकामोऽहमेतमारयपशुं
ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् आरयपशुरयं वायुदैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^२ ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (३।३.१२।५ख-६क) :—

[उष्ट्रं वा गर्दभं वापि]^३ खरं वा यः प्रयच्छति ।

अलक्षं स समासाय^४ यत्नेन्द्रैः सह मोदते ॥४॥

खरोऽश्वतरः । अर्चिताय ब्राह्मणायर्चितमुष्ट्रम्^५ ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तोष्ट्रं-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमुष्ट्रं^६ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम्
^{१०}उष्ट्रोऽयं गिर्द्धतिदैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{११} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [उष्ट्रस्या-
रोहणं स्वीकारः । एवं गर्दभदानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्तगर्दभदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
गर्दभमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं गर्दभोऽयं यमदैवत इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम्^{१२} । कर्णग्रहणं स्वीकारः ।]^{१३} अश्वतरदानवाक्ये हि विष्णुधर्मोत्तरोक्तखरदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं खरमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं खरोऽयं यमदैवत इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१४} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे पशुदानावर्तः ।

- 1 I. O. यन्त्रं
- 2 A सख्मादिस्वीकारात् पूर्वम्
- 3 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 4 A स्वर्गपार्श्वगर्दभस्य for the bracketed portion
- 6 A सख्मादि
- 8 A खर

- 7 A खरं for उष्ट्रम्
- 8 A सख्म for उष्ट्रं
- 9 A सख्म for उष्ट्रं
- 10 A सख्मोत्तरे
- 11, 12 and 14 I. O. वाक्यम्
- 13 A omits the bracketed portion

अथ प्रजापतिदैवत-कृष्णाजिन-दानावतः । (५२)

मत्स्यपुराणे (२०६।१।२१क, २२ख-३०) :—

कृष्णाजिनप्रदानस्य^१ विधिं कालं ममानघ ।

ब्राह्मणञ्च^२ समावृत्तुं [तत्र मे संशयो महान्]^३ ॥

मत्स्य उवाच :—

वैशाखी पौर्णमासी च^४ ग्रहणं^५ शशिसूर्ययोः ।

पौर्णमासी^६ तथा माघी^७ [आषाढी^८ कार्तिकी तथा ॥२॥

^९उत्तरायणे द्वादश्यां^{१०} तस्यां दशं महाफलम्^{११} ।

आहिताग्निर्द्विजो यस्तु^{१२} यद्वै^{१३} तस्य पार्थिव ॥३॥

^{१४}तथा येन विधानेन तन्मे निगदतः शृणु ।

गोमयेनोपलिप्ते तु शुचौ देशे नराधिप ।

आदावेव समास्तीर्य शोभनं^{१५} वस्त्रमाविकम् ॥४॥

गोमयोपलेपादेव^{१६} शुचित्वप्राप्ते पुनः^{१७} शुचाविति पदं गोमयोपलेपे^{१८} कृते पुनः केश
क्रीडादिवारणार्थम् ।

ततः सशृङ्ग^{१९} सखरमास्तरेत्^{२०} कृष्णमार्गं कम्^{२१} ।

^{२२}कर्तव्यं रुक्मशृङ्गान्तद्^{२३} रुक्मदन्तं^{२४} तथैव च ॥५॥

1 M. P. विषिकादी	14 A and M. P. यथा
2 M. P. तथान्वय	15 Corrected from M. P. A मन्त्र.
3 A यथा मे तत्र समयः महान् for the bracketed portion	माविकं, I. O. परममाविकम्
4 A तु	16 A पश्चित्
5 M. P. चन्द्रो	17 A यथाविति, I. O. यथावेति
6 M. P. तु वा	18 I. O. गोमयोपलेपेति
7 I. O. and M. P. पाथे	19 A शृङ्ग
8 E. O. आषाढे, M. P. आषाढी	20 A सखरमास्तरेत्
9 M. P. उत्तरायणद्वादशीया	21 Corrected from M. P. I. O. and A वागंयम्
10 A omits the bracketed portion	22 A कर्तव्यमाविकं शृङ्गान्तद्
11 I. O. चन्द्रान्वय	23 Corrected from M. P. I. O. and A तु for तद्
12 A यथा	24 M. P. रौप्यदन्तं
13 I. O. तद्वै	

रुक्मदन्तं ^१सौवर्णदन्तपङ्क्तिद्वययुतमित्यर्थः ।

[^२लाङ्गुले विद्रुमश्चैव नेत्रयोर्मौक्तिकं न्यसेत् ।

^३तिलैरात्मसमं कृत्वा वाससाच्छादयेद्बधः]^४ ॥६॥

आत्मसमं कृत्वा सर्वतः कृष्णाजिनाच्छादकं तिलं दक्षेत्यर्थः^५ ।

^६सुवर्णनाभं तत् कुर्यादलङ्कुर्याद्विशेषतः ।

^७रत्नैर्गन्धैर्यथाशक्यं तस्य विष्णु च विन्यसेत् ॥७॥

^८रत्नैः परिभाषोक्तनवरत्नयेण । ^९गन्धैः प्रसिद्धचन्दनादिभिः ।

कांस्यपात्राणि चत्वारि ^{१०}तेषां दद्याद् यथाक्रमम् ।

मृन्मयेषु च पात्रेषु पूर्वादिषु ^{११}क्रमेण तु ॥८॥

^{१२}घृतं क्षीरं दधि क्षौद्रमेवं ^{१३}दद्याद् यथाविधि ।

चम्पकस्य तथा शाखामवर्णं कुम्भमेव च ॥९॥

बाह्योपस्थानकं कृत्वा शुभचित्तो^{१४} निवेशयेत् ।

^{१५}जीर्णवस्त्रेण पोतेन सर्वाङ्गाणि च मार्जयेत् ॥१०॥

तत्र चम्पकशाखान्वितस्य कुम्भस्य ^{१६}नहिःस्थापनं पीतवाससा दानोत्तर-^{१७}ज्ञानानन्तरमङ्ग-
मार्जनञ्च यजमानेन कर्तव्यम्, तस्यैव ^{१८}सुकृतत्वात् ।

धातुमयानि पात्राणि पादेष्वस्य प्रदापयेत् ।

यानि काम्यानि^{१९} पापानि मया ^{२०}लोभात् कृतानि तु^{२१} ॥११॥

1 A सौवर्णं शुक्लं पुरस्कृत्यर्थः

2 I. O. लाङ्गुलो

3 A तिलैर्वस्त्रेण

4 M. P. reads the b. p. as
लाङ्गुलं नीतिवैयुक्तं तिलपत्रं
तथैव च । तिलं च विहितं कृत्वा
वाससाच्छादयेच्छुचिः ॥

6 A दद्यात्

6 A सर्वानाभिं ततः कुर्याद्विशेषतः
for the entire line

7 A वस्त्रे गन्धे

8 A वस्त्रेः परिभाषोक्तैर्नवद्वयसुष्यते

9 A ववाचनैर्गन्धैः

10 M. P. तेषु

11 A क्रमानुसृत, M. P. यथाक्रमम्

12 A reads इतः after दधि

13 Corrected from M. P. I. O.
and A कुर्याद्

14 M. P. शुभचित्तं

15 M. P. मृन्म

16 A रक्षितस्यापनम्

17 A व्यापनात्तरमङ्गमार्जनञ्च

18 I. O. प्रकृतत्वात्

19 M. P. कामि च

20 I. O. लोकात्

21 M. P. ने

लीहपात्रप्रदानेन [प्रशस्यन्तु ममाशु वै]^१ ।

तिलपूर्णन्तु तत् कृत्वा वामपादे निवेशयेत् ॥१२॥

यानि [पापान्यकामानि कर्मोत्थानि कृतानि तु]^२ ।

कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यन्तु मे सदा ॥१३॥

मधुपूर्णन्तु तत् कृत्वा पादे वै दक्षिणे न्यसेत् ।

परापवादपेशुन्याद्^३ 'इथा मांसस्य भक्षणत्वा ।

'तत्रोत्थितश्च^४ पापं मे तान्नपात्रात् प्रशस्यन्तु ॥१४॥

^५[कन्याया दूषणञ्चैव] परदारप्रधर्षणम्^६ ।

रूप्यपात्रप्रदानादि क्षिप्रं नाशं प्रयातु मे ।

^७[ऊर्ध्वपादे त्विमे कार्ये ताम्रस्य रजतस्य च] ॥१५॥

^{१०}ऊर्ध्वपादयग्रपादे तयोश्च वामक्रमेणैव^{११} पात्मारोपणम् पश्चात् पादयोस्तथाश्रुतेः ।

जन्मजन्मसहस्रेषु कृतं पापं कुतुहिना^{१२} ।

सुवर्णपात्रदानासु [नाशयाशु जनार्दन]^{१३} ॥१६॥

हेममुक्ताविद्रुमश्च दाडिमं बीजपुरकम् ।

^{१४}प्रशस्ते पात्रश्रवणे ^{१५}खुरैः शृङ्गाटकानि च ॥१७॥

अत्रापवादद्वयस्य^{१६} पात्रद्वयस्यानुपदिष्टस्थानक-सौवर्णपात्रस्य श्रवणे इति कर्णस्थानद्वय-
स्येति पञ्चानामाधारतया^{१७} वगतेराधारद्वयव्याणामन्येषां वा श्रुतेर्हेममुक्तादीनां^{१८} पञ्चानां तत्ता-

1 A क्षिप्रं नश्यन्तु तानि मे for the
bracketed portion

2 M. P. reads the b. p. as कामि
च पापानि कर्मोत्थानि कृतानि च

3 A परापवादपेशुन्या

4 Corrected from M. P. I. O.

दूषणञ्चैव, A प्रोष्ठनाशंसल

5 I. O. तत्रोत्थितश्च

6 A पापच

7 I. O. कन्यागवाश्रवणं तथा and
M. P. कन्यागवाश्रवणं च for
the b. p.

8 A परदारप्रधर्षणं, M. P. परदाराधि-
धर्षणात्

9 I. O. omits the bracketed

portion. A ऊर्ध्वपादौ त्विमे
कार्ये, M. P. ऊर्ध्वपादे त्विमे
कार्ये.

10 I. O. and A ऊर्ध्वपादावग्रपादौ

11 A' वामक्रमेणैव, I. O. वामक्रमेणैव

12 A कुतुहिना

13 A नश्यन्तु जनार्दनः for the
bracketed portion

14 I. O. and A' प्रशस्यन्तु त्रयस्य,
M. P. प्रशस्यन्तु त्रयस्य

15 M. P. खुरै

16 I. O. पाद for पात्र

17 A वगतेराधारद्वयव्याणामन्येषां वा

18 A श्रुतेर्हेममुक्तादीनां

धेयत्वं 'यथासंख्यमुभेयम् । 'पातस्व भवत्ये इति पात्रभक्त्यो अनिर्दिष्टस्थानस्य' सौवर्ण-
पातस्य मध्यस्थान एव निवेशः । 'सुवर्णनामिकं' दद्यात् प्रीयतां - वृषभध्वज' इति पुनः
सुवर्ण-नामिकत्वभ्रूतेः । एवञ्च 'सुवर्णनाम' तत् कुर्यादित्युपरिग्रह्येन^५ मध्ये सुवर्णपातं
'स्थाप्यमिति सिद्धम् । अनेन च पातं सौवर्णं भवे 'स्थाप्यमिति' द्विधा सुवर्णनामि-
कत्वम् । सुरैः श्रद्धाटकानि 'सिद्धानि इति प्रसिद्धानि फलानि'^{१०} सुरेषु देयानीत्यर्थः ।

एवं कृत्वा यथोक्तेन सर्वशाकफलानि च ।

तत्प्रतिग्रह-[विद्विद्धानां]^{११}-द्वितामिर्द्विजोत्तमः ॥१८॥

एवं कृतेति सुरेष्वेव नानाजातीयशाकानि फलानि च नानाजातीयानि देयानीत्यर्थः ।

^{१२}ज्ञातो वक्रयुग्मध्वजः स्वराकृपा ^{१३}वाप्यलङ्कृतः ।

प्रतिग्रहश्च तस्योक्तः पुच्छदेरो महीपते ॥१९॥

सुवर्णनामिकं दद्यात् प्रीयतां वृषभध्वजः ।

अनेन विधिना ^{१४}दत्त्वा [यथावत् कृष्णामार्गकम्] ^{१५} ॥२०॥

न ^{१६}सूरयः स द्विजो राज्ञश्चितिवृत्त-[समो हि सः]^{१७} ।

^{१८}[दाने च] भाद्रकाले च दूरतः परिवर्जयेत् ॥२१॥

सगृह्यात् प्रेम् ^{१९} स विप्रं मरुते^{२०} ज्ञानमाचरेत् ।

पूर्णकुम्भेन राजेन्द्र [शाकवा चम्पकस्य च]^{२१} ॥२२॥

- 1 I. O. ससुम्भेयं
- 2 I. O. and A पातच
- 3 A adds च after this
- 4 A नामिकाय इति:
- 5 A एवञ्च सुवर्णनामि कुर्यादित्युपरि-
ग्रह्ये
- 6 A संस्थाप-
- 7 I. O. स्थाप्यमिति
- 8 A द्विरासुवर्णनामिकद्वयं
- 9 A द्विज
- 10 I. O. adds बीजवानि here
- 11 Corrected from M. P. I. O.
विद्विद्धानां and A नामानि चा for
the bracketed portion
- 12 Corrected from M. P. A
ज्ञातो वक्रयुग्मध्वज and I. O.
रहितवक्रयुग्मध्वजः

- 13 A वाप्यलङ्कृतः
- 14 Corrected from M. P. I. O.
and A दद्यात्
- 15 A वक्रयुग्मध्वज for the bracke-
ted portion
- 16 M. P. ससुम्भेयौ
- 17 A सवा हि ता for the bracke-
ted portion
- 18 M. P. तं दाने for the b. p.
- 19 Corrected from M. P. I. O.
and A प्रेम् च
- 20 I. O. and A चम्पके, M. P.
चम्पक
- 21 A शाकवा चम्पक च for the
b. p.

^१कृत्वाचार्यश्च कलसं मन्त्रेणानेन मूर्द्धनि ।

आप्यायतां समुद्रस्य द्वयोर्जम्पास्तु बोद्धश ॥२३॥

[आप्यायतामित्येकः समुद्रस्य त्वेति]^२ पञ्चदश । एवं बोद्धश भवन्ति^३ ।

^४[आहते वाससी वीत आचान्तः शुचितामियात्]

^५तद्वस्तुसहितं कुम्भं नीत्वा 'चेप्यं चतुष्यधे ॥२४॥

^६कृतेनानेन था तुष्टिर्न शक्यान्दशतैरपि ।

^७[वक्रुं हि] वृषतिभ्रेष्ठ तथाप्युद्देशकः शृणु ॥२५॥

समप्रभूमिदानस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ।

सर्वथा^८ लोकान् जयति^९ [कामचारी विद्वज्जयत्]^{१०} ॥२६॥

आभूतसंयवं यावत् स्वर्गं प्राप्नोत्यसंशयम् ।

न पितुः पुत्रमरक्षं वियोगो^{११} भार्यया सह ।

धनदेशपरित्यागं [नेव चेद्दाम्नुवात्]^{१२} क्वचित् ॥२७॥

असं यजमान उक्तानां समयानामिच्छवान्वयतमे ज्ञातः शुचि-[गौश्वोपलिप्ते च]^{१३} पनीत-
केशकीटादौ भूमिभागे स्वरूपं यथाशक्ति कम्बलमासीर्य तत् सखुरं सभृत्^{१४} कृष्णाजिनमासीर्य
^{१५}सौवर्णदन्तपङ्क्तिद्वयं विद्रुमलाङ्गलं मुकानेतयुगं मध्यस्थानार्पितसुवर्णं कृत्वा सर्वतस्त्रिलो-
राच्छाय वाससाच्छादयेत् । ततः पूर्वस्यां दिशि दृढपूर्णं कांस्यपातं [मृन्मयच पातं]^{१६}
दक्षिणस्यां क्षीरपूर्णं ^{१७}तत्पातयुगं पश्चिमायां दधिपूर्णं तत्पातद्वयम् उत्तरस्यां मधुपूर्णं

- 1 Corrected from M. P. A.
कृत्वा चार्यं, I. O. कृत्वा चार्य
- 2 A दद्यात् जयास्तु
- 3 A आप्यायतामिति एकाग्रकसमुद्रस्य
हावकायेति and I. O. आप्यायता-
मित्येकसमुद्रस्य वाचकयेति for the
b. p.
- 4 I. O. तरन्ति
- 5 Supplied from M. P. I. O.
and A omit it
- 6 A तद्वत् वस्तुसहितं
- 7 Corrected from M. P. A
चेप्युच्यते, I. O. चतुष्यधे only
- 8 Corrected from M. P. I. O.
and A चेपे for कृते.

- 9 Corrected from M. P. I. O.
and A चपेच for the b. p.
- 10 A सर्वथा
- 11 I. O. यजति
- 12 A जानतासीदङ्गुलः for the b. p.
- 13 I. O. वियोगं
- 14 A नेवान प्राप्नुवात् for the
bracketed portion
- 15 A श्वोश्वोपलिप्ता for the brac-
keted portion
- 16 A मूर्द्ध
- 17 A सौवर्णमृत्तं पङ्क्तिद्वयं
- 18 A omits the bracketed por-
tion
- 19 A तत्पातद्वयं

तत्पात्रद्वयम् एवमष्टौ पात्राण्यारोप्य ॐ यानि काम्यानीति मन्त्रेण^१ तिलपूर्णं लोहपात्रं पश्चात्^२ वामपादं आरोपयेत् । [ॐ यानि पापान्यकामोनीति]^३ मन्त्रेण मधुपूर्णं कांस्यपात्रं पश्चाद्विजयापादं आरोपयेत् । ॐ [परापवादत्यादि]^४ मन्त्रेणोत्कृष्टधुवनसहितं ताम्रपात्रममपादं^५ आरोपयेत् । ॐ [कन्याया दूषणमित्यादि]^६ मन्त्रेण उत्कृष्टमुक्तासहितं रौप्यपात्रमग्रदक्षिणपादं आरोपयेत् । ॐ 'जन्म जन्म सहस्रं भविति मन्त्रेणोत्कृष्टविद्रुमसहितं सौवर्णपात्रं मध्यस्थानं आरोपयेत् । वामकर्णस्थाने [चोत्कृष्टदाडिमफलं दक्षिणकर्णस्थाने]^७ चोत्कृष्टं वीजपूरफलमारोपयेत् । चतुर्चतुष्टयं शृङ्गाटक-सर्वशाकं^८ सर्वफलयुतं कृत्वा ततः कृष्णाजिनं परिभाषोक्त-नवरत्नगणमभ्यादिच्छया यैः^{१०} कैश्चित्त्रिभिर्गवाशक्तिः^{११} रत्नेष्वन्दनादिगन्धैश्चालङ्कुर्यात् । एवं कृष्णाजिनमारोप्य चम्पकशाखासहितजलपूर्णकुम्भ-दानानन्तरं ज्ञानार्थं गालमार्जनार्थं च जोर्यवत्^{१२} दानस्थानवहिः स्थापयित्वा ब्राह्मणमभिहोत्रिणं गन्धमाहयादिभिरभ्यर्च्य वस्त्रयुगेनाच्छाद्य^{१३} हेमाङ्गुरीयकादिभिरलङ्कृत्य कृष्णाजिन-पुच्छदेश उपविशोक्त]^{१४} संस्थानं कृष्णाजिनमर्चितं तस्मै दद्यात् । ॐ^{१५} अथामुकसगोत्रायामुकवेदासुकशाखाभ्याग्निनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं मतस्यपुराणोक्त-कृष्णाजिन-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्कम्बलस्थं रुक्मशृङ्गं रुक्मदन्तं^{१६} प्रवालभूषितलाङ्गूलं मुक्तानेलं तिलपूर्णं सर्वतो वज्राच्छादितं धुवननाभिकं^{१७} रत्नगन्धालङ्कृतं [घृतदुग्धदधिमधुपूर्णकांस्यपात्रचतुष्टयसहितं]^{१८} घृतदुग्धदधिमधुपूर्णमृन्मयपात्र-चतुष्टययुतं तिलपूर्णं-लोहपात्र-मधुपूर्णकांस्यपात्र-हेमसहितताम्रपात्र-मुक्तासहितरूप्यपात्र-प्रवालसहितधुवनपात्र^{१९} दाडिमफलवीजपूरफलशृङ्गाटक-सर्वशाकं^{२०}

- 1 A omits यन्त्रेण
- 2 I. O. वामपादमारोपयेत्, A वामपादं आरोपयेत्
- 3 A यानि पापान्यकामोनीति इति for the bracketed portion
- 4 I. O. परापवादित्यादि for the bracketed portion
- 5 A वामपात्रं वामपादं
- 6 A कांस्यं धुवनित्यादि and I. O. कन्यायतभित्यादि for the b. p.
- 7 A जन्मजन्मसहितं इति
- 8 I. O. omits the bracketed portion
- 9 A शृङ्गाटकं सर्वशाकं
- 10 A नवरत्नं वदेः for the bracketed portion

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. जोर्याङ्गुरीयकादिभिरलङ्कृत्य, A हेमाङ्गुरीयकादीभिरलङ्कृत्य
- 13 I. O. पुच्छदेशे उपविशोक्त and A पुच्छदेशे उपविशोक्त for the bracketed portion
- 14 A omits ॐ
- 15 I. O. omits रुक्मदन्तं
- 16 I. O. प्रवालभूषितलाङ्गूलं
- 17 A रत्नगन्धालङ्कृतं
- 18 A omits the bracketed portion
- 19 A omits पात्र
- 20 A -सर्वशाकं

सर्वफलान्वितं कृष्णाजिनं दद्यात् । प्रीयतां वृषभध्वजः । प्रतिग्रहीता स्वस्त्युक्ता सावित्रीं पठित्वा कृष्णाजिनमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्त्युक्ता कृष्णाजिनं पुच्छे गृहीयात् । ततस्तं ब्राह्मणं विसृज्य मण्डलं कृत्वा पूर्वस्थापितजलकुम्भेन चम्पकशाखान्तरितमुखेन ज्ञात्वा जीर्णपीतवस्त्रेणाङ्गानि मार्जयित्वाऽऽहते^१ वाससी परिधाय-चम्पाङ्गमार्जनवस्त्रसहितं कुम्भं चतुष्पथे स्तेपयेत् । अथवा 'वेदविदं ब्राह्मणमाहूय तद्द्वारा'^२ ॐ आप्यायेतामिति मन्त्रेण 'समुद्रस्य त्वेति मन्त्रैश्चाभिमन्त्र्य चम्पक-शाखोद्भूतजलेन 'शिरःज्ञानं कुर्यात् । अङ्गमार्जनादिकं समानम् ।

आग्नेयपुराणे :—

'ग्रहणे अग्ने चैव संक्रान्तौ विबुधद्वये ।

युगादिषु युगान्तेषु द्वादश्यां नियतः शुचिः ॥१॥

समुपोष्य समभ्यर्च्य केशवं कर्मणापहम् ।

द्वादश्यान्तु चतुर्दश्यां कृष्णायां नियतः शुचिः ॥२॥

अतः कृष्णायामिति [विशेषणं द्वादश्यान्तित्वत्वापि सम्बन्धः]^३ [द्वादश्यां पुनः-कीर्तनात्]^४ । एवञ्च द्वादशीचतुर्दशी कृष्णे एव ग्राह्ये ।

संलिप्य गोमयेनाथ चतुर्हस्तप्रमाणतः ।

वज्राणि [प्रस्तरे भूम्यामजिनं]^५ ततः विन्यसेत् ॥३॥

कृष्णतिलैस्तु संक्षिप्तं^६ कृत्वा ततोपरि न्यसेत् ।

मधुसर्पियुतं^७ पात्रं हेमं चोद्गुम्बरं तथा ॥४॥

श्रीदुग्धरं ताम्रमयम् ।

धुवनं प्रतिपेतत्^८ [पलं वा त्रिपलं] शतम् ।

शक्तिं दानमेव हि भक्तिरेवात कारणम् ॥५॥

1 A नीति for आहूति	10 A omits the bracketed portion
2 I. O. वेदशास्त्रं	11 A प्रवरे ज्ञानमजिनं for the bracketed portion
3 A तद्वान्	12 I. O. संक्षिप्तं, A संक्षिप्तं
4 A समुद्रस्येति	13 A मधुसर्पियुतं
5 A -वाचाङ्कतजलेन	14 I. O. 'पलं वा त्रिपलं' for the bracketed portion
6 I. O. शिवः सा	
7 A omits चतुर्हस्तं	
8 A विबुधं पर्वतजिनी	
9 I. O. विशेषणार्थं for the bracketed portion	

संज्ञाय 'तच्छुभैर्वस्त्रैः पात्रं यज्ञोपवीतनम् ।
कलसाद्यौ तथा विष्णु सवस्त्राः पात्रसंयुताः ॥६॥
तान् स्थाप्याह्वनं कृत्वा विधिवत् पूज्य केशवम् ।
कृष्णाजिनं समभ्यर्च्य ब्राह्मणोयोपपादयेत् ॥७॥

अह्वनमाहुतिं कृत्वा होमं कृत्वेत्यर्थः ।

^१कृष्णोऽसि कर्मणा कृष्ण कृष्णाजिनमतस्तिलैः^२ ।
^३[कृष्णैर्युतं प्रतीककृष्ण कृष्णः] संश्रियतामिति ॥८॥
एवं दत्त्वा द्विजेभ्यस्तु ^४पश्चादद्यात् सुदक्षिणाम् ।
तिलाहारो ^५भवेत्तत्र ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥९॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं 'जात्याख्यायामेकस्मिन्नेव । एवञ्च प्रतिग्रहीतृब्राह्मणान् च यथाशक्ति बहुदक्षिणादानम् । तिलाहारो भवेद् ब्राह्मणान् भोजयेदिति च ब्राह्मणान् भोजयित्वा ^६स्वयं तिलाहारो भवेदिति बोद्धव्यम् ।

एतं कृष्णाजिनं दत्त्वा नरो विगतकलमवः ।

पितामहान् समुद्रस्य स्वर्गं याति न संशयः ॥१०॥

तत्र भोगांश्चिरं भुङ्क्ता पितुः^७पितामहैर्हृतः ।

स नरोऽस्य प्रभावाद्वा याति निष्कलेः परं पदम् ॥११॥

उक्तसमयानामन्यतमस्य पूर्वतरदिने यजमानः कृतनित्यो षटिकाधिकप्रहरतये^{१०} हविष्यं भुङ्क्ता-
चम्य शुचौ देशे उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याचम्य प्राञ्जल्युदङ्मुखो^{११} वा कृताञ्जलिः ॐ सूर्यः
सोमो यमः^{१२} कालः [महाभूतानि पञ्च च इति]^{१३} आग्नेयपुराणोक्त-सोपवासकृष्णाजिनदानकर्म
मया कर्तव्यमित्युक्ता गृहीतोदपूर्णाताम्रपात्र^{१४} उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् । [ॐ उपोष्य]^{१५} परदिने

1 I. O. तच्छुभैर्वस्त्रैः, A तच्छुभैर्वस्त्रैः

2 I. O. कृष्णो

3 A कृष्णाजिनं सुदक्षिणम्

4 A कृष्णः प्रतीकं कृष्ण for the bracketed portion

5 A पश्चादद्यात् सुदक्षिणाम्

6 A भवेद्वा

7 A जात्याख्यायामेकस्मिन्नेव

8 A omits स्व

9 I. O. 'पितामहैर्हृतः'

10 A षटिकाधिकप्रहरतये, I. O.

षटिकाधिकप्रहरतये

11 A omits उदङ्मुखो

12 I. O. omits यमः

13 I. O. पञ्चमहाभूतानि for the bracketed portion

14 A गृहीतोदपूर्णाताम्रपात्र

15 I. O. omits the bracketed portion

आग्नेयपुराणोक्त-तिलाहार-रूपोदीच्या^१-जसहित-सोपवासकृष्णाजिन-दानकर्मार्हं करिष्ये । ततो नियमेन भुष्ट्वा^२ परदिने उपोष्मापरदिने प्रातः ज्ञात्वा गोमयोपलितभूमौ यज्जलयश्च^३ चतुर्हस्त-प्रमाणमास्तीर्य^४ तलोपरि^५ [कृष्णमृगाजिनं तिलाच्छादितं] स्थापयित्वा तदुपरि^६ 'हेमं ताम्रं' वा पात्रं शक्तिं आरोप्य मधुघृतपूर्णं^७ कृत्वा तत्र भुष्यस्य^८ 'पलं पलत्रयं पलशतं वा शक्तितो निक्षिप्य'^९ [ततः पात्रमुत्कृष्टं]^{१०}-वस्त्रैराच्छाद्य यज्ञोपवीतनं^{११} कृत्वा पूर्वोदिविष्णुकर्मणाद्यौ कलसान् शरावपिहितमुखान् सवस्त्रानारोपयेत् । ततो ब्राह्मणः^{१२} स्वशाखोक्तकर्मणाभिमुप-समाधाय^{१३} ॐ [केशवाय स्वाहेत्याद्यैर्हुत्वा]^{१४} शूक्ष्मं ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ॐ केशवाय नम इति यथाविधि वासुदेवप्रतिमां^{१५} सम्पूज्य कृष्णाजिनमभ्यर्चयित्वा अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ कृष्णोऽसीत्यादि^{१६} पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेय-पुराणोक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्ब्रह्मणोपरिस्थापित-^{१७}[कृष्णतिलसंक्षुभं] मधु-घृतपूर्ण-[हैमपात्र-तमिहित]^{१८}-काञ्चन-शुभवस्त्राच्छ्रम्य यज्ञोपवीत्यमुकपात्रसहितं^{१९} पात्रपिहितमुखं सवस्त्रकुम्भाष्टकयुतमर्चितं कृष्णाजिनं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ततः^{१८}प्राङ्मुखो^{१९} ब्राह्मणेभ्यो भोजनं दत्त्वा स्वयं तिलाहारो भवेत् ।

कालिकापुराणे :—

^{२०}येऽपि रुक्मादिपात्रेषु हुत्वा वक्तिं^{२१} ददन्ति वै ।

तिलद्रोणसमायुक्तं^{२२} वस्त्रयुगाभिवेष्टितम् ॥१॥

1 A and I. O. 'दीच्या'.

2 A omits परदिने

3 A यज्जलयश्च

4 A कृष्णाजिनमाच्छादितं for the bracketed portion

5 A तलोपरि

6 A omits पलं

7 A omits निक्षिप्य

8 A ततः पात्रमुत्कृष्टं for the bracketed portion

9 A यज्ञोपवीतं, I. O. यज्ञोपवीतं

10 A सुखाद्याद्यौ

11 I. O. उपोषयाय

12 A केशवायैति स्वाहेत्याद्यैर्हुत्वा for the bracketed portion

13 A 'प्रतिमाय'

14 I. O. कृष्णोसीति

15 A omits the bracketed portion

16 A यज्जलयश्च for the bracketed portion

17 A सुखं

18 I. O. वक्तिं

19 A ब्राह्मणे

20 A योपिष्टेमादि

21 A दद्यात्

22 A यज्ञयुगाभिवेष्टितं

पलार्द्धमथवाऽदुष्ट^१ विभवादेमसंयुतम् ।

^२सूक्ष्मयुग्मेन वस्त्रेण अनेनाच्छादयेद्विजाः^३ ॥२॥

‘[पलार्द्धमथवाऽदुष्टमिति]पलं सुवर्णचतुष्टयं^४ [तद्वर्णं वा अर्द्धेष्टकाय(१)]कृष्णाजिनार्द्धभागे देयं^५ विभवात् । विभवशून्यस्तु हेमसंयुतमित्यल्प-^६स्वर्णसंयोगमयं मध्ये कुर्यादिति श्लोकार्थः ।

[सोदकचापरं रुक्मं]^७ सतिलं^८ न्यस्य तत्करे ।

ततः कृष्णाजिनं दद्यात्तिलद्रोणान्वितम् यत् ।

दत्त्वा च भोजयेत्तत् नत्वा^९ चैव विसर्जयेत् ॥३॥

दत्त्वा च भोजयेदिति तमेव ब्राह्मणं^{१०} भोजयेत् । [पश्चात् प्रणम्य]^{११} विसर्जयेत् ।

अग्नेने विपुले चैव ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

युगादौ ये प्रयच्छन्ति [विधिना ये तु वै]^{१२} द्विजे ॥४॥

तेऽपि तत्पद^{१३}—भासाद्य दशार्शं [ब्रह्म अयुषः]^{१४} ।

कीदन्ते विविधैर्भोगैः कलारूपयुगान्विताः^{१५} ॥५॥

अनेनैव विधानेन दशद्रोणप्रदायकः ।

आब्रह्मण्यहमव कालं मोदते स पुरोक्षमे ॥६॥

उक्तसमयानामन्यतमे कृष्णाजिनं तिलद्रोणाच्छादितमुक्तोपकरणसहितं कृत्वा यथाशक्ति सुवर्णरूप्यताम्राणामन्यतमे पात्रे अग्निं यथाविध्युपसमाधाय ॐ प्रजापतये स्वाहेत्याहुतिं दत्त्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणायाचिताय^{१६} सूक्ष्मवस्त्रयुगाच्छादिताय करे तिलोदक-सहितमग्ने^{१७} काञ्चनमन्यत्त्वा^{१८} कृष्णाजिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 A 'वेष्ट'

2 A 'वध'

3 A 'विज'

4 A 'पलार्द्धमथवाऽदुष्टमिति' for the bracketed portion

5 A 'तद्वर्णं वा अर्द्धेष्टकाय(१)' for the bracketed portion

6 I. O. 'देव'

7 I. O. 'विधि'

8 A 'सोदकं वा रुक्मं वा' for the bracketed portion

9 A 'वत्'

10 I. O. 'वत्'

11 A omits 'ब्राह्मणं'

12 A 'नत्वा तमेव' for the bracketed portion

13 A 'विधिना ये वा' for the bracketed portion

14 A 'यय' for 'यय'

15 A 'संनक्षत्रः पुरा' for the bracketed portion

16 A 'सूक्ष्मवस्त्रेण'

17 A 'वत्'

18 A omits 'अथ'

19 A 'काञ्चनमन्यत्त्वा' दत्त्वा

^१[कालिकापुराणोक्ततिलद्रोणाच्छादित-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तिलद्रोणाच्छादितं वस्त्रयुगाभिनेष्टितं मध्यस्थनष्टकाञ्चनं कृष्णा]-जिनं दद्यात् । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ततस्तं ब्राह्मणं भोजयित्वा प्रणम्य विसर्जयेत् । अनेनैव विधानेन तिलद्रोणदशकाच्छादित-^२[कृष्णाजिनदानमपि । तत् दानवाक्ये कालिकापुराणोक्ततिलद्रोणदशकाच्छादितकृष्णा-जिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्दशद्रोणाच्छादितमिति] विशेषः । [अन्यत् सर्वं तु तुभ्यम्]^३ ।

स्कन्दपुराणे :—

कृष्णाजिनन्तु यो दद्याद्भूतिने ब्रह्मचारिणे ।

पृथिवीफलमाप्नोति योगश्चास्य प्रवर्तते ॥७॥

सप्तमुद्रगुहा तेन^४ सशैलवनकानना ।

चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नास्त संशयः ॥८॥

व्रतस्थाय ब्रह्मचारिणेऽर्चिताय कृष्णाजिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । स्कन्दपुराणोक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृष्णाजिनं दद्यात् । स्वस्त्यादि-स्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^५एतत् फलबाहुल्याद्बहुदक्षिणम् ।

^६पुलस्त्यः :—

अथातः कृष्णाजिनदानविधिं वक्ष्यामः । कार्तिक्यां पौर्णमास्यां वैशाख्यां वा चन्द्र-सूर्यग्रहे^७ विषुव अयनयोर्वा कृष्णशुक्लाजिनं सखुरं स^८शृङ्गमग्रं मनोहरं^९ हिरण्यभ्रं^{१०} रूप्यखुरं मुक्तालाङ्गूलभूषितं^{११} बहिलोमं प्राग्भीव^{१२} स्यात् । गोमयोपलिप्तायां भुवि कुतपं^{१३} विलीय^{१४} तस्मिन्नाविकं वस्त्रं प्रसारयेत् । तस्मिन्नाजिनं हिरण्यनाभं कृत्वा^{१५} तिलैराच्छाद्य तद्रूपं कृत्वा वस्त्रयुगेन तिलान् प्रच्छादयेत् । चतस्रश्च दिक्षु चत्वारि पात्राणि ताम्ररौप्यसौवर्णानि शक्तितः^{१६} पूर्वस्यां दिशि [क्षीरपूर्णं दक्षिणस्यां दिशि]^{१७} दधिपूर्णं पश्चिमायां^{१८} दिशि^{१९}

1 A omits the bracketed portion and reads भोजयेत्तत्..... पश्यते of p. 528 again here with the word ब्राह्मणान् prefixed to it.

2 I. O. omits the bracketed portion

3 I. O. omits the bracketed portion

4 I. O. omits तेन

5 A 'तत् फलबाहुल्याद्बहुदक्षिणं'

6 A omits 'पुलस्त्यः'

7 A 'चन्द्रसूर्ययोः ग्रह'

8 I. O. 'मनोहरं'

9 A omits this

10 A 'भूमिदत्तं नाभं' for 'भूषितं'

11 A 'कप'

12 A 'प्रक्षीयं'

13 A 'तिलैराच्छाद्यः'

14 I. O. 'व्यापकतः'

15 A omits the bracketed portion

16 I. O. 'पश्चिमायां'

17 A omits it

घृतपूर्णम् उत्तरस्यां दिशि चौरपूर्णं निदध्यात्¹ । [पश्चिमभागेषु समिद्धमग्निं कृत्वा परि-
समूहं पर्युक्ष्य परोक्षीर्य भागाद्देर्देर्मेहाभ्याहतिभिस्तिलान् घृताकान् जुहुयात्]² । तत
आहिताग्नेये ब्राह्मणाय सर्वज्ञसम्पूर्णाय संयुगाय विदुषे वस्त्युगप्रच्छन्नायालकृताय दद्यात्
[सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं ददानीति । नाभिं स्पृशन् कृष्णाजिनं प्रतिगृहीयात् प्रति-
वाचयिता]³ ।

[अत्र यमगीतागाथा भवति]⁴ ।

⁵[गोभूहिरण्यसंयुक्तं मार्गमेकं ददाति यः ।

सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यं⁶ ब्रह्मणो व्रजेत्⁷ ॥६॥

उक्तसमयानामिच्छयान्यतमे यजमानः शुचिर्यथोक्तं कृष्णाजिनं भूमिष्व यथेच्छोत्पत्ति-
योग्यामुपकल्प्य कृष्णाजिनपश्चिमदेशे उक्तविधिना अग्निमुपसमाधाय ॐ भूर्भुवः स्वाहेति
घृताकान्स्तिलान्⁸ यथेष्टसंख्यान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणमुक्तरूपं
वस्त्युगाच्छादितमलङ्कृतं पुच्छदेशे कृष्णाजि- [नमाधार]⁹ कम्बल उपवेशयार्चिताय तस्मै
कृष्णाजिनमर्चयितुं ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुलस्त्योक्तकृष्णाजिनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतत् कम्बलोपरि प्रसारितं हिरण्यशृङ्गं¹⁰ रूप्यखरं मुक्तालालभूषितं हिरण्यनाभं
तिलप्रच्छादितं वस्त्यप्रच्छादितं¹¹ क्षीरदधिघृतचौरपूर्णमुकपालचतुष्टययुतं¹² पृष्टिचतुष्टयसहित-
मुप¹³ [कल्पित-समुत्पत्तियोग्यभूमिक]¹⁴ सर्वगुणविशिष्टं कृष्णाजिनं¹⁵ ददानी । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् । नाभिस्पर्शः स्वीकारः । कुतपं¹⁶ विस्तीर्णति कुतपः कुशः¹⁷ । तद्रूपं
कृत्वेति [यथा कृष्णाजिनसमिवेश]¹⁸ स्तथा तिलैराच्छादनं कृत्वेत्यर्थः । चतस्रः दिक्षु

1 A दद्यात्

2 I. O. omits the bracketed portion

3 A ततस्त्वादिताम्

4 A सर्वज्ञसम्पूर्णाय and omits संयुगाय

5 A omits the bracketed portion

6 A अत्र यथेष्टी गायत्रा भवति for the bracketed portion

7 A अहमेतिहिरण्यसंयुक्तायावर्चिकं for the bracketed portion

8 I. O. सामोष्णं

9 I. O. वदेत्

10 I. O. कृताकान्

11 A नावाय for the bracketed portion

12 A omits this word

13 A कटिः

14 A युग for रूप

15 I. O. कल्पिते बहुत्पत्तियोग्यभूमिकं for the bracketed portion

16 A कम्बलाजितं

17 I. O. प्रस्ताव्यति, A प्रस्तीर्णति

18 A कथ

19 A यथा कृष्णाजिनं तस्य उन्निवेश for the bracketed portion

चत्वारि पाताणि ताम्ररौप्यसुवर्णानीत्यल द्रव्यत्रयेण चतस्रणां दिशां चतुर्णां क्षीरादीनां यथा-
संख्यसम्बन्धासम्भवात् ताम्ररूप्यसुवर्णानामन्यतमद्रव्यपात्रचतुष्टयस्य ग्रहणम् । अतएव
‘शक्ति इति मुनिराह । गृष्टीर्निदध्यादिति गृष्टिरेकवारप्रसूता गौः । अत्र यमगाथायाः
पुलस्त्येनैकवाक्यतयोक्तत्वाद्भूमिसहितस्य दानम्¹ ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

वैशाखी पौर्णमासी च ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।

पौर्णमासी तथा माघी तस्य दाने महाफला² ॥१॥

गोमयेनोपलिते तु शुची दशे नराधिप ।

आदावेव समास्तोर्य शोभनं वस्तमाविकम् ॥२॥

ततः सशृङ्गं सखरमास्तरेत् कृष्णमार्गणम् ।

कर्तव्यं वस्मशृङ्गं तद्रूपपादं तथैव च ॥३॥

लाङ्गूलं मुक्तिसंयुक्तं तिलच्छन्नं तथैव च ।

तिलैः⁴ सुशिखरं कृत्वा वाससाच्छादयेद्ब्रधः ॥४॥

⁵सुशिखरं कृत्वेत्याच्छादकतिल-⁶राशयप्रभागं शोभनं कृत्वेत्यर्थः ।

⁷सुवर्णनाभं तत्कुर्यादलङ्कुर्याद्विशेषतः ।

⁸रत्नैर्गन्धैर्यथाशक्या⁹ तस्य दिक्षु च विन्यसेत् ॥५॥

¹⁰रत्नैः परिभाषोक्त-¹¹रत्नमध्ये यैः कैश्चित्तिभिः¹² । गन्धैः प्रसिद्धचन्दनादिभिः । अल-
ङ्कुर्यादिति सम्बन्धः ।

कांस्यपात्राणि चत्वारि तेषां दद्याद्यथाक्रमम् ।

¹³घृतक्षीरं दधिचौरमेव दत्त्वा यथाविधि ॥६॥

यथाक्रममिति पूर्वोदिक्रमेण ।

1 I. O. यथाशक्या

2 A omits दानम्

3 I. O. महाफलं

4 A तिलकात्रं

5 A सुशिखरं, I. O. सुशिखरं

6 I. O. सुशिखरं

7 I. O. राशयप्रभागं, A कृत्वेत्याद-
कराशयप्रभागं

8 A reads the entire line as
सुवर्णनाभः ततः कुर्याद्विशेषतः

9 A यथा

10 I. O. यथा तस्य

11 A यथा

12 A यथाशक्या

13 A कश्चित्तिभिः

14 I. O. घृतं क्षीरं

तत्प्रतिप्राहयेद्विद्वानाहितामि^१ द्विजोत्तमम्^२ ।

^३श्वेतवस्त्रयुगच्छन्नं स्वशक्त्या ^४वाप्यलङ्कृतम् ॥७॥

प्रतिप्रहस्ततश्चोक्तः पुच्छदेशे महीपते ।

अनेन विधिना दत्त्वा यथावत् कृष्णमार्गणम् ॥८॥

समप्रभूमिदानस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ।

सर्वोऽथ लोकांश्चरति कामयानस्य जीवितम् ॥९॥

कामयानस्य ^१जीवितमिच्छतो ^२भोगार्थिन इत्यर्थः ।

^३एतत्तु सर्वमाख्यातं^४ मार्गमाप्नोत्यसंशयम् ।

^५कृष्णेप्सितं^६ कृष्णमृगस्य चर्मं दत्त्वा द्विजेन्द्राय समाहितात्मा^७ ।

यद्योक्तमेतन्मरणं न शोचेत् प्राप्नोत्यभीष्टान् मनसः स लोकांश्च ॥१०॥

[उक्तसमयानामन्यतमे खेच्छया]^{१०} भगवद्वासुदेवाग्रतो गोमयोपलिसापनीतकेशकोटादिभूमौ शोभनं कम्बलमास्तोर्यं ततोपरि^{११} कृष्णमृगाजिन-^{१२}[मुक्तरूप]^{१३}-मुक्तोपकरणमर्चितं^{१४} ब्राह्मणाया-
मिहोत्तिष्ठे ज्ञाताय^{१५} वस्त्रयुगाच्छादिताय यथाशक्त्यलङ्कृतायार्चिताय^{१६} कृष्णाजिनपुच्छ-
स्थाय^{१७} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कृष्णाजिनदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतदाविक्रमोपरिप्रसारितं^{१८} रुक्ममृगं^{१९} रुप्यपादं^{२०} मुक्तायुक्ताङ्गूलं^{२१} तिलराशि-
संच्छन्नं^{२२} वस्त्राच्छादितं^{२३} सुवर्णनाभं^{२४} रत्नगन्धालङ्कृतं^{२५} घृतक्षीरदधिमधुपूर्णं^{२६} ताम्रकांस्यपात-
चतुष्टययुतं^{२७} कृष्णाजिनं^{२८} ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराज-निःशङ्क-राक्षर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते श्रीदानसागरे

कृष्णाजिनदानावर्तः ।

1 A reads the following addi-
tional line after this, viz.

जीवितं कामयानस्य जीवितसिद्धि-
योगेन

2 A ज्ञातं वस्त्रयुगाच्छन्नं

3 I. O. वाप्यलङ्कृतं

4 A वितमिच्छतो

5 A भोगार्थिन, I. O. भोगा

6 A एतत्ते

7 I. O. सर्वमाख्यातं

8 I. O. कृष्णेप्सितं

9 A रुक्ममृगस्य

10 A उक्तसमयानामन्यतमे for
the bracketed portion

11 A omits कृष्ण

12 A omits the bracketed por-
tion

13 A वस्त्राच्छादिताय

14 A कृष्णाजिन

15 I. O. मुक्तोपकरण

16 A रुक्मदानं

17 A मुक्तायुक्ताङ्गूलं

18 A तिलराशिच्छन्नं

19 A वस्त्रयुगाच्छन्नं

20 A omits ताम्र

अथ प्रजापतिदेवतच्छतदानावर्तः । (५३)

तत्र छतदानप्रशंसा ।

महाभारते (अनु—६६।१४-१७) :—

सूर्य उवाच ।

महर्षे शिरसन्नाथं^१ छतमातपधारणम् ।

प्रतिगृहीत्वा पद्मपात्रं लाणार्थं चर्मपादुके ॥१॥

अथप्रभृति चैवैतल्लोके^२ संप्रचरिष्यति ।

पुण्यदानेषु सर्वेषु^३ परमं कृत्यमेव च ॥२॥

भीष्म उवाच ।

छतोपानहमेतत्^४ सूर्येणैव प्रवर्तितम् ।

पुण्यमेतदभिख्यातं^५ त्रिषु लोकेषु भारत ॥३॥

^६तस्मात् प्रयच्छ विप्रेषु छतोपानहमेव च ।

^७धर्मस्ते सुमहद्भावी^८ न मेऽन्तास्ति विचारणा ॥४॥

अथ दानम् ।

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

^९गृहधान्याभयोपानच्छतमाख्यानुलेपनम् ।

यानं वृत्तं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥५॥

अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छतं दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकदेवा-
मुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्तं^{१०} सुखप्राप्तिकामोऽहमेतच्छतं^{११} ददानि । प्रति-
ग्रहोत्ता स्वस्त्युक्ता सावित्री पठित्वा छतमिदं प्रजापतिदेवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं

1 A छत्रं मक्षसि वारणं

2 I. O. संप्रचरिष्यति, A. च

3 A परमाहृत्यमेव च

4 A भैतत्

5 A भैतत्

6 A reads the entire line as

तस्मादेव च विप्रस्य छतोपानहसुपमं

7 A धर्मस्तेषु महद्भावी

8 A भाषावाचि

9 A गृहधान्याभयोपान०

10 A omits अत्यन्तं

पठेत् । 'तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं काचनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्त्युक्ता कृतं' गृहीयात् ।

महाभारते^३ :—

न तं यजन्ति पशवः संग्रामे च 'जयत्यपि ।

पुलान् प्रियञ्च लभते 'यश्छत्तं' संप्रयच्छति ।

न च क्षुद्रपाथिं लभते यज्ञभागमधारयते ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् [ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता]^६ दद्यात् । महाभारतो-
क्तानेककालस्थायि^७-पशुरालिख-^८जयत्व--^९जनकत्वोपलक्षितच्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं^{१०}
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । [अथ च फलभूयस्त्वेनोत्कृष्टच्छलदानम् ।]^{११}

^{१२}तथा (अनु—१६।१५-१६):—

छलं हि भरतश्रेष्ठ यः प्रदद्याद्भिजातये ।

शुभ्रं शतशलाकं वै स प्रेत्य सुखमश्नुते ॥७॥

^{१३}शतशलाकं [शतशलाकानिर्मितं वातिच्छत्रमिति]^{१४} प्रसिद्धम् ।

स शकलोके वसति पूज्यमानो द्विजातिभिः ।

अप्सरोभिश्च सततं देवैश्च भरतर्षभ ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१५}शतशलाकम् [शुक्लं छलम्]^{१६} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । महाभारतोक्त-शतशलाक-च्छलदान-^{१७}फलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलशलाक^{१८}-च्छलं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A omits तत
- 2 I. O. कृतदाने
- 3 I. O. महाभारते twice
- 4 A यजत्यपि
- 5 A यजन्, I. O. यजन्
- 6 A दद्यात् । ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता-
सुखवेदासुखमाकाशमिति असुखदेव-
मर्षके तुल्यं नमुक्ता for the brac-
keted portion
- 7 I. O. 'आपि'
- 8 I. O. omits यजन्
- 9 'A' omits जनकत्व

- 10 I. O. omits the bracketed
portion
- 11 A यज्ञ
- 12 A omits it
- 13 I. O. जनकत्वोपलक्षितं इति for
the bracketed portion
- 14 A यज्ञात्
- 15 I. O. omits the bracketed
portion
- 16 A omits यज्ञ
- 17 I. O. omits यज्ञशलाक, A
reads तज्जलाक

^१तथा (अनु—१३।१३ख):—

^२छलदाने सुखच्छायां लभते परलोकगः ॥९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । परलोकसुख-
च्छायाप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

निदाघकाले वर्षे वा 'यश्छत्तं' संप्रयच्छति ।

नास्य 'कश्चिन्मनोदाहः' कदाचिदपि जायते ।

कृच्छ्रात् स विषमाच्चैव 'क्षिप्रं' मोक्षमवाप्नुयात् ॥१०॥

ग्रामे वर्षासु वाऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुत्कृष्टं दत्तं छलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । महाभारतोक्त-^६वर्षानिदाघकालविहित-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

वराहपुराणे (२०६।१४ख-१५क) चित्रगुप्तवाक्ये :—

[उपानहौ^१ महच्छलं]^२ जलभाजनमेव^३ च ।

असकृद् येन दत्तानि ^४तस्मै पूजां प्रयच्छथ ॥११॥

असकृदित्याहत्या दानख्यापनार्थम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं बृहच्छत्रम् ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वराहपुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि ।
स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 A omits it
- 2 A कृतदानात्
- 3 I. O. यजन्, A यजन्
- 4 A कान्तं मनोदाहः
- 5 A क्षिप्रं
- 6 A छत्तं for यज्ञ
- 7 Varāha P. च यज्ञं च

- 8 A उपानहमहं इव for the
bracketed portion
- 9 Corrected from Varāha P.
I. O. and A जलं भोजनमेव
- 10 Corrected from Varāha P.
I. O. and A तस्मिन्

आग्नेयपुराणे :—

धर्मवर्षा-^१तपसायां छलं दद्याद्दिजायते ।

सर्वव्याधिनिर्मुक्तः धियं ^२पुलांश्च विन्दति ॥१२॥

धर्मवर्षातपसायामिति श्रीधर्म-वर्षा-^३[शरत् ऋतु] ^४पद्मवत् ^५कारकमित्यर्थः ।

विमानेन च दिव्येन किङ्किणीजालमालिना ।

महेन्द्रमवनं याति सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^६वर्षातपवारणक्षमं^७ छलम् ^८अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^९ब्रह्मपुराणे :—

^{१०}उपानदुगलं छलं शय्यासनमयापि वा^{११} ।

ये प्रयच्छन्ति वक्त्राणि तथैवामरणानि च ॥१४॥

ते यान्तरवै रथैश्चैव कुञ्जरेष्वभ्यलङ्कृताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं^{१२} छलैः सौवर्णराजतैः ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम्^{१३} ^{१४}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^{१५}ब्रह्म-पुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दिपुराणे :—

आतपतन्तु यो दद्याद्ब्राह्मणाय तपस्विने ।

स कल्पवृक्षच्छायायुः^{१६} विभ्रान्तो गच्छते सुखम् ।

^{१७}[पूर्वावनैः ससलिलैर्दिव्यैः] पुष्पमनोरमैः ॥१६॥

1 A 'तपसाय'

2 A 'पूर्व'

3 A 'तपोभवी for the bracketed portion

4 I. O. 'पद्मवत्'

5 A 'वाक्त्राणि':

6 A omits 'अर्चित'

7 I. O. omits 'वत्'

8 A omits '३'

9 I. O. ब्राह्मपुराणे

10 A 'उपानदुगलं'

11 A 'च'

12 A omits it

13 A omits it

14 I. O. ब्राह्मपुराणोक्त

15 A 'ब्रह्मपुराणोक्त'

16 A 'दुर्वावनैः ससलिलैर्दिव्यैः for the bracketed portion

तपस्विने ^१व्रतोपवासशीलाय अर्चिताय ब्राह्मणाय^२ अर्चितं छलम् ^३अथादि तुभ्यमन्त-मुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-तपस्विब्राह्मण-सम्प्रदानकातपतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदातपलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

वस्त्रं यश्चार्थिने दद्याच्छलं वापि यदच्छया ।

स भवेद्धनवान् श्रीमान् बृहस्पतिपुरे वसेत् ॥१७॥

^४यदच्छया ^५खच्छन्दतया व्रतशीलादिविशेषमनपेक्षार्थिने ब्राह्मणायेत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणाय छलार्थिने^६ अर्चितं छलम् ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-यदच्छाच्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

छलं ये तु प्रयच्छन्ति [विप्राय गुरवे गृहम्]^८ ।

न तेषां पतते घोरम् अग्निवर्षं^९ सुदारुणम् ॥१८॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय गुरवे वा छलमर्चितम् ^{१०}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

शाम्बपुराणे :—

छलं द्विजाय यो दद्यात् स प्रेत्य सुखमेधते^{११} ॥१९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् ^{१२}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । शाम्बपुराणोक्त-छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददानि । खस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।५-६क) :—

छलं शतशालाकन्तु दत्त्वेवातपवारणम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ।

याम्यं मागं^{१३} तता^{१४} याति सुखेन द्विजसत्तमाः ॥२०॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलम् [आतपवारणोचितवस्त्रमय]^{१५} शतशालाकच्छत्रम् ^{१६}अथादि

1 I. O. व्रतोपवासशीलाय, A' व्रतो-वासशीलाय

2 I. O. तपःशालिने after ब्राह्मणाय

3 I. O. 'वृहस्पतिपुरे'

4 A 'यदच्छया'

5 A 'वृहस्पतिपुरे'

6 I. O. सुखमेधते, च for the bracketed portion

7 A 'सुखमेधते'

8 A 'उत्तर' before छल

9 V. D. तथा

10 A 'आतपवारणोचितवस्त्रमय' for the b. p.

तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुभर्तुरोक्त-शतशलाक-^१च्छलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।४) :—

वित्तानकप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

छलदध तथा निम्ना नाम कार्या विचारणा ॥२१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं क्षत्रम् ^७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपाप-
प्रमोचकम्^१-प्राप्तिकामोऽहमेतच्छलं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-रुद्धर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे छलदानावर्तः ।

अथोत्तानाङ्गिरोदैवतोपानदानावर्तः । (५४)

याज्ञवल्क्यः (१।२।११) :—

^१गृहधान्याभयो-^२पानच्छलमाहयानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥१॥

अत यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितउपानहौ दद्यात् । ^७ अथामुकसगोत्रायामुक-
वेदा^४-मुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमत्यन्त^५-सुखप्राप्तिकामोऽहमेतै उपानहौ ददामि ।
प्रतिप्रहीता^६ स्वस्त्योक्त्युक्ता सावित्री पठित्वा उपानहावेतै उत्तानाङ्गिरोदैवते इत्युक्ता यथाशाखं
कामस्तुतिं पठेत् । ^७ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं^८ काश्चनं ददामि ।
प्रतिप्रहीता स्वस्त्योक्त्युक्ता उपानहावारोहेत^९ ।

विष्णुः :—

उपानत्प्रदानेनाश्वतरीयुत^{१०}-रथम् ॥२॥

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितउपानहौ^{१०} ^७ अथादि तुभ्यमन्त-
मुक्त्वा दद्यात् । अश्वतरीयुतरथप्राप्तिकामोऽहमेतउपानहौ ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

बृहस्पतिः :—

असिपत्नवनं मागं कुरधारा^{११}-समन्वितम् ।

तोक्षणातपश्च तरति छलोपानत्प्रदो नरः ॥३॥

छलोपानत्प्रद इत्यत्र द्वन्द्वनिर्देशो यद्यप्युभयोः क्रियासम्बन्धमालेख्यौपपद्यते, तथापि
चण्डातपजन्यकेशस्थ^{१२} छलोपानद्वयमाभ्यामेव कारयितुं शक्यत्वात् सहितयोरैव दानम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छलमुपानदयुगम् ^७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । बृहस्पत्युक्त-

1 A गृहधान्याभयो

2 I. O. •पान•

3 A अथादि असुख•

4 A दाय for वेदा

5 A अन्तमुक्त्वा दद्यात् for अत्यन्त

6 A इति गृहीता

7 A दक्षिणामि

8 A उपानहावारोहेत

9 A omits युत

10 I. O. •उपानहौ, A •अर्चितायनो
पानहौ

11 A •पार•

12 A छलोपानहौ युगद्वयमेव

छत्रोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रोपानहौ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा छत्रोपानहावेते प्रजापत्युत्तानाङ्गिरोदैवते इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । छत्रस्य दण्डग्रहणमुपानहारोपणश्च स्वीकारः^१ ।

महाभारते (अनु—१६।२०-२१) :—

दक्षमानाय विप्राय यः प्रयच्छत्युपानहौ ।

ज्ञातकाय महाबाहो संधिताय द्विजातये ॥४॥

ज्ञातकाय गुरुकुलाग्निवृत्ताय । संधितायोपस्थिताय ।

सोऽपि लोकानवाप्नोति दैवतैरपि पूजितान् ।

गोलोके च मुदा युक्तो वसति प्रेक्ष्य मानद ॥५॥

अर्चिताय यथोक्तकृपाय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-दक्षमान-सम्प्रदानकोपानदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (Cf. अनु—६६।३३) :—

यानं^२ रथोपानह-सम्प्रदानात् ॥६॥

प्राप्नोतीति शेषः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यानप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नरसिंहपुराणे :—

छत्रोपानहाता(१) च स्वर्गं यात्युपशोभनम् ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं छत्रमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । उपशोभनाख्यस्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रोपानहौ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा छत्रोपानहावेते प्रजापत्युत्तानाङ्गिरोदैवते इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । दक्षिणा पूर्ववत् । छत्रस्य दण्डग्रहणमुपानहारोपणश्च स्वीकारः^३ ।

वराहपुराणे (२०६।१४ख-१५क) चित्रगुप्तवाक्ये :—

उपानहौ महच्छत्रं^४ जलभाजनमेव^५ च ।

असकृद् येन दत्तानि तस्मै^६ पूजां प्रयच्छथ ॥८॥

1 Supplied to complete the sense, I. O. and A omit it.

2 I. O. रथोपानह

3 Supplied, I. O. and A omit it.

4 Varāha P. च चक्रं च

5 Corrected from Varāha P. I. O. and A जलं भाजनमेव

6 Corrected from Varāha P. I. O. and A तस्मिन्

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वराह-पुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । असकृदिति पदभ्रवणा-^१देतदानमावृत्त्या देयम् ।

^२ब्रह्मपुराणे :—

उपानद्युगलं छत्रं शय्यासनमथापि वा ।

ये प्रयच्छन्ति वस्त्राणि तथैवाभरणानि च ॥९॥

ते यान्त्यरवै रथैश्चैव कुञ्जरैश्चाभ्यलङ्कृताः ।

धर्मराजपुरं दिव्यं छत्रैः सौवर्णराजतैः ॥१०॥

^३ब्रह्मपुराणे एव दारुमयपादुकादानस्य भेदेनोपादानादत्र चमोपानदानमपेक्षितम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमुपानद्युगलम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^४ब्रह्मपुराणोक्त-चमोपानद्युगलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चमोपानद्युगलं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

काष्ठपादुका^५-यानानि पीठका^६-न्यासनानि च ।

यैर्दत्तानि द्विजातिभ्यस्तेऽध्वानं यान्ति वे सुखम् ॥११॥

सुवर्णमणिपीठेषु पादौ कृत्वोत्तमेषु च ॥

ते प्रयान्ति विमानैस्तु अप्सरोगणमण्डितैः ॥१२॥

द्विजातिभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं काष्ठपाटित-पादुकायुगलं^७ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^८ब्रह्मपुराणोक्त-काष्ठमयपादुकादानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् काष्ठपादुकायुगलं^९ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

दक्षमानाय विप्राय यः प्रयच्छत्युपानहौ ।

न तस्य^{१०} मनसो दाहः कदाचिदपि जायते ॥१३॥

1 I. O. ०मितः

2 I. O. ब्राह्मपुराणे

3 I. O. ब्राह्मपुराणे

4 I. O. ब्राह्मपुराणोक्तः

5 I. O. पादुका

6 I. O. पीठक

7 A काष्ठपाटिकापादुकायुगलं

8 I. O. ब्राह्मपुराणोक्तः

9 I. O. काष्ठमयपादुकायुगलं

10 A मानसो

१रथमश्वतरीयुक्तं तस्य हेममयं शुभम् ।

उपतिष्ठति २विप्रस्य सर्वरत्नभूषितम् ॥१४॥

दद्यामानाय ३सन्ततभूमिभ्रमणजातचरणदाहाय । अर्चिताय ब्राह्मणाय उक्तस्वाया-
४र्चितमुपानदयुगम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिका-
मोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्वादिलोकारान्तं पूर्ववत् ।

[नन्दिपुराणे :—

उपानहौ च यो दद्याद्ब्राह्मणाय प्रवासिने ५ ।

सगजैस्तु रथैर्योति याम्ये पथि महासुखम् ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय प्रवासिनेऽर्चिते उपानहौ ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दि-
पुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि । स्वस्वादिलोकारान्तं पूर्ववत् । ७]

आदित्यपुराणे :—

अथ वा यदि वा युग्मं शोभने वाथ पादुके ।

ददते याचमानेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुसंयुताः ॥१६॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् ।

तेषां दिव्यानि यानानि ८रथा ध्वजपताकिनः ।

दुष्टः पन्था न चैवेह भविष्यति कवचन ॥१७॥

अर्चितायामिने १० ब्राह्मणायार्चितमुपानदयुगम् ७ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
आदित्यपुराणोक्तपादुकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेते पादुके ११ ददानि । स्वस्वादिलोकारान्तं
पूर्ववत् ।

शाम्भपुराणे :—

उपानहौ च यो दद्याच्छूच्यो १२ १३ स्नेहसमन्विते ।

गोलोके स मुदा युक्तो वसति प्रेक्ष्य मानवः १४ ॥१८॥

1 A दानसागरतरेषु त'

2 I. O. विप्रस्य

3 I. O. सततः, A' विप्राय भूमिभ्रमण-
जातचरणजातदाहाय

4 A' अर्चिताय उपानदयुगम्

5 I. O. तपस्विने

6 A omits the bracketed por-
tion

7 A योय'

8 A रथमश्वतरी-

9 A अर्चिताय तपस्विने

10 A ब्राह्मणायार्चितमुपानदयुगम्

11 A पादुका

12 A दद्यात् शूच्ये

13 A स्नेहसमन्विते

14 I. O. मानवे

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं तैलाभिषिक्तं १ स्नानमुपानदयुगलम् ७ अथादि तुभ्य-
मन्तमुक्ता दद्यात् । २शाम्भपुराणोक्तोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ ददानि ।
स्वस्वादिलोकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।६४—७) :—

उपानहौ तथा दत्त्वा शूच्ये स्नेहसमन्विते ३ ।

रथमश्वतरीयुक्तं त्रिदिवे प्रतिपद्यते ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो याम्यं ४ मार्गं सुखं व्रजेत् ॥१९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं शुक्रमारं घृतनवनीताद्यनुलिप्तं ५ चर्मपादुकायुगलम् ७ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सक्तोपानदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहौ
ददानि । स्वस्वादिलोकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वृत्तालसेनदेवविरचिते

[श्रीदानसागरे उपानदानावर्तः] ७ ।

1 A तैलाभिषिक्तं

2 A शूच्यं

3 I. O. तपस्विने

4 A शूच्ये

5 A शूच्यवित्तः

6 I. O. and V. D. चाप्यनार्यं

7 A अथ

8 I. O. omits इति

9 A श्रीदानं देव' for the bracke-
ted portion

[अथ नानादैवतयानदानावर्तः । (५५)]

आग्नेयपुराणे :—

पुण्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्नेने विपुलेषु च ।
ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्ती च दिनक्षये ॥१॥
यानमश्वमनङ्गाहं हेमं रूप्यं मणीस्तिलान् ।
ये प्रयच्छन्ति पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।
न तेषां भैरवः पन्था दशैषां दानमित्युत ॥२॥

पापेषु निरताः सर्वदेति वचनादतिप्रचुरपापक्षयार्थमिदं देयम् । उक्तदिनानामन्यतमे-
ऽर्चिताय ब्राह्मणाय प्रसिद्धानामन्यतममर्चितं यानं दद्यात् । ॐ अयामुक्तसंशोतायामुक्त-
वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यमाग्नेयपुराणोक्त-यान-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदयानं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्त्युक्ता सावित्रीं पठित्वा यानमिदं विष्णुदैवतमित्युक्ता यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काश्चनं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्त्युक्ता यानमारोहेत् ।

आदित्यपुराणे :—

तीर्थे तडागकूपादिनौकासेतुप्रदाश्च ये ।]
स्कन्धेन तारयेद् यस्तु तृषार्तानां^२ जलप्रदः ॥३॥
षष्टिकोटिसहस्राणि^३ अर्बुदानी^४ वै त्रयम् ।
क्लीबन्ति ते श्वेतपुरे एतदुक्तं^५ द्विजोत्तम ॥४॥

[अथ सोपकरणं]^६ नौकामुपकरणं^७ 'नानासस्वेभ्यो जलदुर्ग'^८ सन्तरणायोत्सृज्य
दद्यात् । ॐ 'आदित्यपुराणोक्त-नौकादान'^९ फलप्राप्तिकामोऽहं नानासस्वेभ्यो^{१०} जलदुर्ग^{११}
सन्तरणाय नौकां दास्ये ।

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A तृषार्तानां वा
- 3 A षष्टिकोटि
- 4 A एतदुक्तं
- 5 A काह्नावाचै for the bracke-
ted portion

- 6 A ॐ
- 7 I. O. नाना for नाना
- 8 A ॐ
- 9 I. O. चयादिना
- 10 I. O. नौकाद
- 11 A नानासस्वे
- 12 A जलदुर्ग

यानदानावर्तः

५५

[तथा :—

अश्वं वा यदि वा युग्मं शोभने वाद्य पादुके ।
[ददते याचमानेभ्यो]^१ ब्राह्मणेभ्यः सुसंयतः^२ ॥५॥
तेषां दिव्यानि यानानि रथा ध्वजपताकिनः ।
दुष्टः पन्था न चैवेह भविष्यति कदाचन ॥६॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं दातुं बहुत्वापेक्षम् । [रथो गोयानम्]^३ । 'अतोक्तं रूपमर्चितं
यानमर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्यतमुक्ता दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-युग्मदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतदयुग्मं ददानि । स्वस्त्यादिलोकारान्तं पूर्ववत् ।]^४

नन्दिपुराणे :—

[योऽश्वं गजं रथश्चापि]^५ ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।
स शक्त्य वसेल्लोके^६ यथा शको युगान् दश ।
प्राप्यान्ते^७ [वाद्य मानुष्यं]^८ राजा भवति श्रद्धिमान्^९ ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रथम् ॐ अथादि तुभ्यमन्यतमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्त-
रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं रथं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^{१०} रथोऽयं प्रजापति-
दैवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादिकं पूर्ववत् । इशाग्रहणं स्वीकारः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३२-३६क) ।—

गोभिश्चतुर्भिः संयुक्तं रथं दत्त्वा द्विजातये ।
धान्यैर्वस्त्रैर्युतं शक्या शकलोकं व्रजन्ति ते ।
मानुष्यमासाद्य तथा भवन्ति बहुधाधिपाः ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथाशक्ति धान्यवस्त्रसहितं त्रयभक्तुष्टययुक्तं रथम् ॐ

- 1 A ददाति च; प्रधानम् for the
bracketed portion
- 2 A सुसंयतः
- 3 A रथदीपान् for the bracketed
portion
- 4 A reads बद्धोक्त and adds the
following line just above it,
स्वयं प्रत्येगुतभावचयाकावायाना-
परिक्षिप्तः

- 5 I. O. omits the bracketed
portion
- 6 I. O. नौकादानं रथश्चापि for
the bracketed portion
- 7 A वसेल्लोके
- 8 I. O. प्राप्यान्ते
- 9 A मानुष्यं स्वीक for the b. p.
- 10 A निमित्तं
- 11 A पाठान्तरं

अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तगोचतुष्टययुक्तं रथदानफलप्राप्तिः [कामोऽ]^१-
हमे- [तं धान्य]^२-वस्त्रसहितं गोचतुष्टययुक्तं रथं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१-क-११६) :—

चतुर्भिः-^३स्तुरगैर्युक्तं सर्वोपकरणैर्युतम् ।

रथं द्विजातये दत्त्वा^४ राजसूयफलं लभेत् ॥६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं प्रसिद्धपताकाध्वजे शायुगरज्वादि^५-रथोपकरणसहितमश्वचतुष्टय-
युक्तं रथम् ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगचतुष्टय-
युक्तं सर्वोपकरणयुतं रथं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१४-१५) :—

चतुर्भिः कुञ्जरैर्युक्तं रथं दत्त्वा द्विजातये ।

समग्रभूमिदानस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥१०॥

भूमिः [सरोला सवना]^७ सतोया दत्ता हि लोके भवतीह तेन ।

इष्टंश्च लोकान् पुरुषः प्रयाति 'सम्पूज्यमानस्त्रिदशैर्महात्मा'^८ ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं कुञ्जरचतुष्टययुक्तं रथम् ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कुञ्जरचतुष्टययुक्तं रथं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।६।३६ख-३७क) :—

शकटस्य प्रदानन्तु विना गोभिर्महाफलम् ।

विशेषेण 'महाभागस्तस्य गोभिर्युतस्य च ॥१२॥

गोभिर्युतस्येति बहुवचनाद्गुणचतुष्टययुक्तस्येत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^{१०}गो-
रहितं शकटम् ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वरूपशकटदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतं शकटं^{११} ददानि । स्वस्तिताविलीपाठानन्तरं शकटोऽयमुत्तानाजिरोदैवत

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A तथान् for the bracketed
portion

3 A omits च

4 A द्विजाय दत्त्वा च

5 A युगध्वजं

6 A सर्वोपकरणैर्युतम् for the bracke-
ted portion

7 I. O. सम्पूज्यमानः

8 A. महाभागः

9 A महाभागस्तस्य

10 I. O. गोरहितं, A गोरहितं

11 A शकटं

इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । गोचतुष्टययुक्तशकटदाने तु विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-गोयुक्तशकटदान-^१फलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोचतुष्टययुक्तं शकटमिति दानवाक्ये विशेषः ।

तथा (३।३।६।३७ख) :—

सशस्यं शकटं दत्त्वा नाकलोके महीयते ॥१३॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं धान्यादिशस्यसहितं शकटम् ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
दद्यात् । सोत्कर्षनाकलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं^२ सशस्यं शकटं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१) :—

नृवाह्यं पुरुषो यस्तु द्विजे सम्यक् प्रयच्छति ।

अश्वमेधफलं तस्य कथितं द्विजसत्तमाः ॥१४॥

द्विजसत्तमा इति सम्बोधनम् । नृवाह्यं दोलां सम्यगित्युपधानादिसहितामित्यर्थः ।
अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितामुक्तरूपां दोलाम् ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अश्वमेध-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतत् [सोपधानं नृवाह्यं]^३ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत्^४ ।

तथा (३।३।१२।२क) :—

शिविकायाः प्रदानेन बहिष्ठोमफलं तथा ॥१५॥

कथितमिति सम्बन्धः । शिविका चतुर्दोलकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां शिवि-
काम्^५ ७^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । 'बहिष्ठोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतां शिविकां
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे यानदानावर्तः ।

1 A omits च

2 I. O. शकटं

3 A नृवाह्यमुपधानादिसहितं for the
bracketed portion

4 A adds शकटदानमिति चत् after
this

5 A अर्चितमुक्तरूपां for अर्चितां
शिविकाम्

6 A अपि०

अथ प्रजापतिदेवतगजदानावर्तः । (५६)

नन्दिपुराणे :—

योऽथ गजं रथं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।

[स शक्यस्व वसेल्लोके]^१ यथा शको^२ युगान् दश ।

‘प्राप्यान्ते चाथ मानुष्यं’ राजा भवति ऋद्धिमान्^३ ॥१॥

अत एवमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं गजं दद्यात् । ॐ अथासुकसगोत्रायामुकवेदामुक-
शाखाध्यायिनेऽसुकदेवशर्मणे तुभ्यं नन्दिपुराणोक्त-गजदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गजं
ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा गजोऽयं प्रजापतिदेवत इत्युक्त्वा यथा-
शाखं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिग्रहं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत्
काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा गजमारोहेत्^४ ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।१३) :—

सुवर्णकम्बुं^५ मातङ्गं दत्त्वा विप्राय वै द्विजाः ।

राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं विन्दत्यसंशयम् ॥२॥

[द्विजा इति सम्बोधनम् ।]^{१०} स्वर्णमयकम्बुसहितं^{११} गजमर्चितं^{१२} अर्चिताय^{१३} ब्राह्मणाय
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । [विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सुवर्णकम्बु-मातङ्गदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतं सुवर्णकम्बुं मातङ्गं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।१२) :—

कुजरस्य प्रदानेन मनुष्यः स्वर्गं विच्युतः ।

राजा भवति लोकेऽस्मिन् यशोविक्रमसंयुतः ॥३॥

1 A ब्राह्मणेभ्यः प्रदापयेत्

2 A ब्रह्मलोके वर्तते स for the brac-
keted portion

3 I. O. दद्यात्

4 A अत्रापि चाथ, I. O. प्राप्यान्ते
चाथ

5 I. O. नन्दिपुराणे

6 A साकमान

7 A omits च

8 A रोद्धयेत्

9 A कथं

10 A omits the bracketed por-
tion

11 A कलासहितं

12 A omits अर्चितम्

13 A adds कलासकारविद्या before
ब्राह्मणाय

ब्राह्मणायार्चितायार्चितं कुजरम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।]^१ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-^२स्वरूपकुजरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कुजरं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१२।११ख) :—

प्रदाय करिणीं^३ सम्यगेतदेव फलं लभेत् ॥४॥

^४एतदेव फलमिति पूर्वोक्तं राजसूयफलम् ।

तद् यथा (३।३।१२।१०ख-११क) :—

चतुर्भिस्तुरगैर्युक्तं सर्वोपकरणैर्युतम् ।

रथं द्विजातये दत्त्वा राजसूयफलं लभेत् ॥५॥

^१सम्यग् विधिना प्रदायेति पृष्ठास्तीर्णपटी-कम्बल-धण्डा-^२कम्बूपकरणसहितां दत्त्वेत्यर्थः ।
तदेवं करिणीमुक्तरूपामर्चिता^३ अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
राजसूयफलं^४ प्राप्तिकामोऽहमेतामलङ्कृतां करिणीं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे गजदानावर्तः ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A सुकपः

3 I. O. करिणी

4 I. O. स्वस्तीतदेव

5 A तदेव

6 A कथं

7 I. O. स्वयं

8 A कलासुपकरणः

9 A omits अर्चिताय

10 A क for च

अथ यमदैवताश्वदानावर्तः । (५७)

मनुः (५२३१) :—

अश्विसालोक्यमश्वदः ॥१॥

‘प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते । अत्र यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्व’ दद्यात् । ॐ अश्वामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेशशर्मणे तुभ्यमश्विसालोक्यप्राप्तिकामोऽहमेतमश्व’ ददानि । ‘अत्र प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वाऽश्वोऽयं यमदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं’ काश्वनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वाऽश्वं ‘कर्णे गृह्णीयात् ।

याज्ञवल्क्यः (१२१०) :—

भूदीपाश्वामवस्त्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् ।

नैवेशिकस्वर्णरूपान्^१ दत्त्वा स्वर्गं गृह्णीयते ॥२॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सोतर्कस्वर्ग-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्व’ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

महाभारते :—

यावन्ति ‘रोमाणि हये भवन्तीह नरेश्वर ।

तावतो वाजिदा^२ लोकान् प्राप्नुवन्ति महीपते ॥३॥

लोकान् देवलोकान् । अत्र ‘फलोत्कर्षादुत्कृष्टाश्वदानम् । ^{१०}तदतार्चितमुत्कृष्टमश्व-मर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-वाजिदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतं वाजिनं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

स्कन्दपुराणे :—

[रथमश्वं गजं दासी]^{११} कन्यां गृह्णीयात् वा ।

भूमिश्च यः प्रयच्छेत्^{१२} स राजा भुवि जायते ॥४॥

1 A प्राप्नोतीत्यनुव्रज्यते, I. O. आश्वतो-
रवमुच्यते

2 A omits अत्र

3 A एवत् for इत्

4 A omits कर्णे

5 A नैवेशिकमन्त्रवानद्वान्, Yāj.
•युवांन्

6 A इन्द्रोवाचि

7 A नरेश्वरः

8 I. O. वाजिनो

9 A यन्तीत्कर्षादुत्कृष्टाश्वदानं

10 A omits तद्

11 I. O. रथमश्वराजं दासी वा for
the bracketed portion

12 A प्रयच्छेत्

अश्वदानावर्तः

५५९

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । भूमिराज्य-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्व’ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

अश्वं [यस्तु प्रयच्छेत्]^१ हेमचिन्तं सुलक्षणम् ।

स तेन कर्मणा [देवि गान्धर्व]^२ लोकमश्नुते ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं^३ सीवर्णाभरणभूषितं शोभनलक्षणयुक्तं ‘मश्वमर्चिंतम्’ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गान्धर्वलोकप्राप्तिकामोऽहमेतं हेमचिन्तमश्व’ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आदित्यपुराणे :—

अश्वं वा यदि वा युग्मं^४ शोभने ‘वाथ पादुके ।

ददाति [यो वसेत् स्वर्गं]^५ ब्राह्मणेभ्यः सुसंयतः^६ ॥६॥

तेषां दिव्यानि यानानि ‘रथा ध्वजपताकिनः ।

दुष्टः पन्था न चैवेह भविष्यति कथञ्चन ॥७॥

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनमश्वदिदेयबहुत्वापेक्षम् ^{१०}एकस्याश्वस्य बहुभ्यो दानप्रतिषेधात् । सुसंयतोऽनृतभाषण-पतित-^{११}[चाण्डालादिभाषण]-वर्जितः । तदत्रोक्तं यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्ताश्वदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतमश्व’ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

नन्दपुराणे :—

योऽश्वं रथं गजं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।

स शक्रस्य वसेल्लोके यथा शक्रो युगान् दश ।

प्राप्यान्ते वाथ मानुष्यं^{१२} राजते धरणीतले ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं यथाशक्त्युत्कृष्टमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।

1 I. O. यस्तु प्रयच्छेत् for the
bracketed portion

2 A देवि गान्धर्व and I. O. देवो
गान्धर्व for the bracketed
portion

3 A omits अर्चितं

4 A omits युग्म

5 A ‘अश्व’

6 A वाथ

7 I. O. वत्प्रदानं च for the
bracketed portion

8 I. O. सुसंयतः

9 A रथ

10 A एकस्य only

11 I. O. चाण्डालादिभाषण for the brac-
keted portion

12 A वसति धरणीतले, I. O. राजा
भवति कथिमान्

नन्दिपुराणोक्ताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

आग्नेयपुराणे :—

पुष्ये वा जन्मनक्षत्रे अग्ने विषुवेषु च ।

ग्रहणे च व्यतीपाते संक्रान्तौ च दिनक्षये ॥६॥

^१जानमश्वमनङ्गाहं हेमरूप्यमणीस्तिलान् ।

ये प्रयच्छन्ति ^२पापेषु निरताः सर्वदा मुने ।

न तेषां भैरवः पन्था दशैषां ^३दानमित्युत ॥१०॥

पापेषु निरताः सर्वदेवमिषानात् ^४बहुतरपापक्षयार्थमिदं ^५देयम् । तथा च गौतमेनाश्वस्य ^६पापनिष्कृयणद्वयत्वमुक्तम् । उक्तसमयानामन्यतमेऽर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । आग्नेयपुराणोक्ताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१२।६ख-नक) :—

दानानामुत्तमं दानं प्रदानं तुरगस्य तु^१ ।

^२वडवायाः प्रदानञ्च तथा बहुफलं स्वृतम् ॥११॥

तुरगं ये प्रयच्छन्ति सूर्यलोकं व्रजन्ति ते ।

यावन्ति ^३तस्य रोमाणि तावद्वर्षशतानि च ॥१२॥

^{१०}[विष्णुधर्मोत्तर एव] शुक्रतुरगदाने फलविशेषः-^{११}अथवाद्यं शुक्रेतरस्तुरगः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं शुक्रेतरमश्वम्^{१२} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तानलङ्घुत-^{१३}श्वेतेतरतुरगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् । ^{१४}[वडवादानवाक्ये तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त]-वडवादानफलप्राप्तिकामोऽह-^{१५}[मेतां वडवामिति विशेषः] । [स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१६}

1. A आममश्व वाच्येव

2. A पापेषु

3. A जानमिषता

4. A बहुतरपापानां पापक्षयार्थमिदं

5. A omits देयम्

6. I. O. पापनिःक्षेपनद्वयमुक्तं

7. A च

8. A उत्तरावाः

9. A वल

10. A विष्णुधर्मोत्तर विष्णुधर्मोत्तरोक्त for the bracketed portion

11. I. O. अथवाद्यं

12. A शुक्रेतरमश्वमश्वम्

13. A इषेत् for इषेतेतर

14. A omits the bracketed portion

15. I. O. अतः तुरगं ददामि for the bracketed portion

16. A omits the bracketed portion

^१[तथा (३।३।१२।६ख-६क) :—

शुक्रं तुरगमं दत्त्वा फलं दशगुणं भवेत् ।

गौर्यथा कपिला श्रेष्ठा तथैव तुरगः स तु ॥१३॥

दशगुणं शुक्रेतरप्रदानफलं प्राप्नोतीत्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचिंतं शुक्रमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-शुक्रतुरगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं तुरगं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१२।६ख-१०क) :—

तुरगमं सपर्याणं सालङ्कारं प्रयच्छतः ।

पुण्डरीकफलं प्रोक्तं नात्र कार्या विचारणा ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय चण्डिका-^१[चामरशंख]^२-मालिकासुवर्ण-^३रचित-प्रैवेयकतिलकान्वितं पर्याणादिना सजीकृतमर्चितमश्वम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पुण्डरीकफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सपर्याणं सालङ्कारं तुरगमं ददामि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे अश्वदानावर्तः ।

1. I. O. omits the bracketed portion

2. A चाक्षरशंखा for the bracketed portion

3. I. O. रचित-

अथ 'यमदैवतमहिषदानावर्तः । (५८)

आग्नेयपुराणे :—

^१महिषीदानमाहात्म्यं कथयामि नृपोत्तम ।

पुराणं पवित्रमायुष्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥

सूर्यचन्द्रग्रहे पुराणे कार्तिक्यामयने तथा ।

शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां सूर्यसंक्रान्तिवासरे ॥२॥

यदा वा^२ जीवितं वित्तं चित्तञ्च कुरुनन्दन ।

तदैव^३ देया महिषी संसारभयभीरुणा^४ ॥३॥

^५सुपयोधरा सुश्रृङ्गी सुसुरा सुकटिस्तथा ।

प्रथमा तरुणी धेनुः सुरीला दोषवर्जिता ॥४॥

प्रथमा तरुणी धेनुः प्रथमप्रसूता धेनुरित्यर्थः । दोषवर्जिताऽव्यज्ञा ।

सुवर्णशृङ्गतिलका षण्ठाभरणभूषिता ।

रत्नवस्त्राश्रुता^६ देया ताम्रदोहनकान्विता ॥५॥

सुवर्णशृङ्गतिलकेति^७ ^८सुवर्णशृङ्गी सुवर्णतिलका चेत्यर्थः । ^९षण्ठाभरणभूषितेति

षण्ठया सौवर्णमवेयकाभरणेन ^{१०}भूषितेत्यर्थः ।

पितृयाकपिटकोपेता सहिरण्या च शक्तिः ।

सप्तधान्ययुता ^{११}देया ब्राह्मणे वेदपारगे ॥६॥

पितृयाकपिटकोपेता ^{१२}तिलसलीपूर्णपिठकयुता । सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि ।

पुराणपाठके तद्वत् सकृदुन्मे ^{१३}सुखिदति ।

सहिरण्या सवस्त्राश्च ^{१४}पुराणेऽहि विधिपूर्वकम् ॥७॥

1 A' यमदैवतमहिषदानावर्तः

2 I. O. महिषः

3 A' च

4 A' तदैव

5' A' संसारभयभीरुणी

6 A' सुपयोधरा

7 A' रत्नवस्त्राश्रुता

8 A' सुवर्णशृङ्गतिलका इति

9 A' omits सुश्रृङ्गी

10 A' चणभूषितेति

11 I. O. न च

12 A' येता

13 I. O. तिलसलीपूर्णपिठकयुता

14 I. O. सुखिदति, A' सुखिदति

16 A' पुराणा

महिषदानावर्तः

५५५

सहिरण्यां सवस्त्रामिति पुनरभिधानं^१ वेदपारगव्यतिरेकेण सकृदुन्मेदरिद्रपुराण-^२पाठक-
ब्राह्मणदानपक्षेऽपि हिरण्यवस्त्रयोरवश्यं^३ देयत्वार्थम् ।

दद्यान्मन्त्रेण राजेन्द्र पुराणविहितेन च ।

इन्द्रादिलोकपालानां [या राजन् 'महिषी शुभा] ।

^४तस्या दानं महाराज सास्तु मे सर्वकामदा ॥८॥

धर्मराजस्य ^५[साहाय्ये यस्य पुत्रः प्रतिष्ठितः] ।

महिषासुरस्य जननी वा सास्तु वरदा मम ॥९॥

दद्यात् सुदक्षिणां^६ तत्र ब्राह्मणाय पयस्विनीम् ।

प्रतिग्रहः स्मृतस्तस्याः पुच्छदेशे स्वयम्भुवा ॥१०॥

सुदक्षिणां^७ बहुदक्षिणाम् ।

एवं दत्त्वा विधानेन ब्राह्मणस्य गृहं नयेत् ।

क्षमापयेत्ततो विप्रं येन सन्तुष्टिमेयिवान् ॥११॥

अनेन विधिना दत्त्वा महिषीं द्विजपुत्रवे ।

सर्वकामानवाप्नोति इह लोके परतः च ॥१२॥

[या स्त्री ददाति महिषीं सा राजमहिषी भवेत् ।]^{१०}

यज्ञयाजी भवेद्विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत् ।

धनाधिपो भवेद्देशव्यः शूद्रः सर्वार्थसंयुतः^{११} ॥१३॥

तस्मान्नरेण दातव्या महिषी विभवे सति ।

पितृणां तारणार्थाय आरमनः शुभमिच्छता ॥१४॥

^{१२}दशधेनुसमां राजन् महिषीं नारदोऽब्रवीत् ।

विंशत्समां तथा व्यासः सर्वदानोत्तमां कविः ॥१५॥

सगरेण ककुत्स्थेन धुन्धुमारेण गाधिना ।

दत्त्वाश्विननवम्यान्तु ससुपोष्य जगत्पते ।

1 A' पुनरभिधानात्

2 A' पठनकारकः

3 A' इत्यत्र

4 A' यानाजस्य महोत्तरे for the
b. p.

5 A' तस्य

6 A' देवस्य महिषी या प्रतिष्ठिता
for the bracketed portion

7 and 8 I. O. महिषी

9 I. O. महिषी

10 I. O. omits the bracketed
portion and A' adds the
following meaningless line
after this, viz. तस्मात् स
क्षेत्रे दत्तलोके परतः च

11 A' सर्वार्थसंयुतः

12 A' दशधेनुसमां

अथारोग्यदानावर्तः । (५९)

नन्दिपुराणे :—

धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं साधनं यतः ।

अतस्त्वारोग्यदानेन नरो भवति सर्वदः^१ ॥१॥

आरोग्यशालां कुर्वीत^२ महौषधिपरिच्छदाम् ।

^३विदग्धवैद्यसंयुक्तां^४ शृङ्गावसथसंयुताम् ॥२॥

वैद्यस्तु शास्त्रवित् प्राज्ञो दृष्टौषधपराक्रमः ।

औषधिमूलतत्त्वज्ञः^५ समुद्ररणकालवित् ॥३॥

^६[समुद्ररणकालवित्] औषधोत्पादन-समयज्ञः ।

^७रसवीर्यविपाकज्ञः^८ शालिमानौषधिगणो ।

योगिवद्देहिनां देहं यो^९ धिया प्रविशेद्बुधः ॥४॥

^{१०}धातुपथ्याशयज्ञश्च निदानविदतन्द्रितः^{११} ।

व्याधीनां^{१२} पूर्वलिङ्गज्ञस्तदुत्तरविधानवित्^{१३} ॥५॥

देशकालविधानज्ञश्चिकित्सा-^{१४}शयवित् तथा ।

अष्टाङ्गायुर्वेदवेत्ता मुष्टियोगविधानवित् ॥६॥

एवंविधः^{१५} शुभो वैद्यो भवेद् जगन्मनोजितः ।

आरोग्यशालामेवन्तु कुर्याद् यो धर्मसंश्रयः^{१६} ।

1 E. O. सर्वतः

2 A महौषधपरिच्छदान्

3 I. O. विदग्धे

4 I. O. शृङ्गावसथ

5 I. O. औषधोत्पादनः, A औषधीसूत्रपत्रः

6 A adds समुद्रक after the bracketed portion

7 A औषधोत्पादन

8 A वच for रच

9 A आदिमानां औषधीगणो

10 A बहू प्रविशेद्बुधः

11 A धातुपथ्याशयज्ञश्च

12 I. O. तन्द्रितः

13 I. O. सर्व for पूर्व

14 A औषधविधानवित्

15 A औषधविधान

16 A बुधे

17 A धर्मसंश्रयः

आरोग्यदानावर्तः

५५६

^१स पुमान् धार्मिको लोके स कृतार्थः स बुद्धिमान् ॥७॥

सम्यगारोग्यशालायामौषधैः ज्ञे हपावनैः^२ ।

व्याधितं निरुजोक्त्य अप्येकं^३ कठणायुतः ॥८॥

प्रयाति ब्रह्मसदनं कुलसप्तकसंयुतः ।

^४आत्मवित्तानुसारेण दरिद्रः^५ कलभाग् भवेत् ॥९॥

दरिद्रस्य कुतः शाला आरोग्याय भिषक् तथा ।

अपि मूलेन केनापि मर्दनाद्यैरथापि वा ।

स्वस्थीकृत्य^६ लमेनमर्त्यः पूर्वोक्तं लोकमक्षयम् ॥१०॥

[वातपित्तकफानाश्च चयापचयमेदिनाम् ।]^७

यस्तु^८ स्वल्पाभ्युपायेन मोक्षयेद् व्याधिपीडितान् ।

सोऽपि याति शुभान् लोकानवाप्स्यन् यज्ञयाजिभिः ॥११॥

अत्र यजमानो यथाशक्ति इष्टकादिरचितां शालामौषधपावनादिशालाश्च तदुपकरणताम्र-
कटाह-कलसादिपाल-परिच्छद- नानाविधव्याधि-शान्त्युचितौषधगण-यथोक्तलक्षणवैधानानाविध-
परिचारकयुतां विभ्रामगृहसहितामारोग्यायोपकल्प्य^{१०} ब्राह्मणप्रमुखनानासत्त्वव्याधिशान्त्यर्थ-
मुत्सृज्य दद्यात् । तद् यथा—नन्दिपुराणोक्तारोग्यशालादानफलप्राप्तिकामोऽह^{११} ब्राह्मण-
प्रमुखनानासत्त्वभ्यो व्याधिप्रतोकारार्थमेतां महौषधिपरिच्छदां नियुक्तवैद्यां शृङ्गावसथसंयुक्ता-
मारोग्यशालामुत्सृजे । ततस्तन्निर्वाह्य^{१२} धनं ताम्रपट्टादिलिखितां^{१३} वा भूमिं दद्यात् ।
आरोग्यशालाकरणासमर्थस्तु स्वल्पौषधदानमात्र^{१४} मन्त्रमर्दनादिभिश्च रोगिस्वस्थीकरणापुष्टनमालं
कुर्यात् ।

तथा च सम्बतः :—

औषधस्नेहमाहारं रोगिणां रोगशान्तये ।

[दद्यान् रोगरहितः]^{१५} सुखी दीर्घायुर्वै^{१६} च ॥१२॥

1 A स्वच्छेयान्

2 A स्नेहपावनेः

3 A अप्येक

4 I. O. आह

5 A कलमान्

6 I. O. स्वस्थीकृते

7 A reads the bracketed por-
tion as वातपित्तकफानां च

8 A स्वल्पाभ्युपायेन

9 I. O. परिवारयुतां

10 A औषधशालासुपकल्प

11 I. O. adds एत after this

12 A reads ततस्तन्निर्वाह and
omits धनं

13 I. O. लिखितां

14 A मात्रदान for मात्रमात्र

15 A दाद्यान् रोगरहितः for the
b. p.

16 A दीर्घायुर्वै

तथा च महाभारते :—

¹अकल्पप्रतिचर्या च अन्नसंवाहनादि² च ।

अतैकैकं नृपश्रेष्ठ गोशताद्वयतिरिच्यते ॥१३॥

³अकल्पो रोगी ।

तथा स्कन्दपुराणे :—

व्याधितं यस्तु विप्रर्षे [दोनं मूढ]⁴-मचेतनम् ।

उद्धरेच्च यथाशक्त्या स मुच्येद्ब्रह्महत्या ॥१४॥

तथा च नन्दिपुराणे :—

अन्नं यो नरो दद्यादक्षणां व्याधिनिवृत्तये ।

विप्राय सुमना याति [सूर्यलोकं महाद्युतिम्]⁵ ॥१५॥

तलासी युगस्यन्ते⁶ तुष्टो⁷ जयति⁸ भूतले ।

⁹अरोगनयनो दिव्यो ¹⁰भवते सुभगो नरः ॥१६॥

तथा विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०२।२६, ३।३११।१३क) :—

¹¹व्याधितस्योषधं दत्त्वा प्राणदानफलं लभेत् ।

¹²[रोगार्तं परिचर्याय प्राणदानफलं लभेत्] ॥१७॥

¹³तथोषधप्रदानेन रोगनाशमुपाश्नुते ॥१८॥

¹⁴तदेवं यथालाभं रोगिपरिचर्या तदन्नमर्दनादिकम् । ¹⁵चक्षुरोगिब्राह्मणेभ्यश्च यथालाभ-
मन्नदानम् । रोगिभ्यश्च यथायथमौषधतैलघृतादिदानमाहारदानं¹⁶ ¹⁷[प्रत्यासन्नमृत्युव्याधि-
विद्यातपःसम्पन्नब्राह्मणस्य च] यथाशक्ति प्रतीकारकरणानुष्ठानमात्मन् । तत्तत्फलार्थं यथेष्ट-
कालं यथालाभं¹⁸ कुर्यात् ।

1 I. O. अकल्पः

2 I. O. अन्नसंवाहनादि, A अन्न-
संवाहनादि

3 I. O. अकल्पो

4 I. O. दोनं मूढ for the bracke-
ted portion

5 I. O. सूर्यलोके महाद्युतिः for
the bracketed portion

6 I. O. युगस्यन्ते, A युगस्यन्ते

7 A तुष्टो

8 I. O. जयति

9 A अरोगीनयनो

10 A भवति

11 A व्याधितस्योषधं

12 I. O. omits the bracketed
portion

13 I. O. तथोषधप्रदानेन

14 A तदेव च

15 A चक्षु only, I. O. चक्षुरोगि.

16 A यदानं for दानं

17 I. O. प्रत्यासन्नमृत्युव्याधितविद्यातपः-
सम्पन्नब्राह्मणस्य च and A प्रत्यासन्न-
व्याधित-विद्यातपःसम्पन्न-ब्राह्मणस्य
for the bracketed portion

18 A यथालाभं

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१६।२१ख) :—

आतुरेभ्यो धनं दत्त्वा दानं बहुफलं भवेत् ॥१९॥

¹रोगिप्रतीकारार्थं ²धनमुत्सृज्य दद्यात् । ³ॐ विष्णुधर्मोत्तरोक्तातुर⁴-प्रतीकारार्थं
धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमातुरेभ्यो दातुं⁵ धनमेतदुत्सृजे⁶ । ततो यथेच्छ⁷-कालं यथाशक्ति
रोगिभ्यो धनं दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-राक्ष-श्रीमद्वज्रालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे आरोग्यदानावर्तः ।

1 A मोक्षिप्र. for रोगि.

2 A धनमुत्सृजेत् । दद्यात्

3 A omits ॐ

4 A omits आतुर

5 A omits दातुं

6 A उत्सृजेत्

7 A यथेष्ट.

अथ अभयदानावर्तः । (६०)

विष्णुः :—

सर्वदानाधिकमभयप्रदानं^१ [तत्प्रदानेनाभीष्टं लोकमाप्नोति]^२ ॥१॥

सम्बर्तः :—

भूताभयप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ।

दीर्घमायुश्च लभते सदा च सुखी^४ भवेत् ॥२॥

मनुः (४।२३२) :—

ऐश्वर्यमभयप्रदः ॥३॥

याज्ञवल्क्यः (१।२११) :—

गृहधान्याभयोपानच्छसमाख्यानुलेपनम् ।

यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं^७ सुखी भवेत् ॥४॥

यमः :—

दत्त्वा "प्रतिप्रयं" लोके तथा दत्त्वेव चाभयम् ।

तथा दत्त्वा क्षितिं^८ विप्रे ब्रह्मलोके महीयते ॥५॥

महाभारते :—

^{१०} लोभाद्वाङ्मयाद्वापि यस्त्यजेच्छरणगतम् ।

ब्रह्महत्यासमं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः ॥६॥

प्राणिनं बध्यमानं हि यः शक्रः समुपेक्षते^{११} ।

स याति नरकं घोरमिदमाहुर्मनीषिणः ॥७॥

चतुःसागरपर्यन्ता यो दद्यात् पृथिवीमिमाम् ।

सत्त्वेभ्यो ह्यभयं दत्ते^{१२} तयोरभयदोऽधिकः^{१३} ॥८॥

1 A omits it	8 A प्रतिप्रयं, I. O. प्रतिभयं
2 A reads दानं for प्रदानं and सर्व.....दानं twice	9 A लोके
3 'A तत्प्रदानेनाभीष्टलोकमाप्नोतीत्यर्थः	10 A लोभाद्वाङ्मयाद्वा I. O. लोभाद्वाङ्मयाद्वा
4 I. O. सुखी	11 A समुपेक्षते
5 A omits it	12 A दत्त्वा
6 I. O. तदुपेक्षते for दत्ते	13 A चतुःसागरपर्यन्तः
7 A दत्त्वा चैवं	

अभयदानावर्तः

५६३

रामायणे (V. 93. 11 and 13, N. W.) :—

विनष्टः^१ पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणागतः ।

आदाय सुकृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्यरक्षितः ॥६॥

सुपर्याप्तविश्रुत्य^२ नाश्वमेधस्य तत्फलम् ।

यत्फलं^३ जातसन्धासे रक्षिते शरणागते ॥७॥

नन्दपुराणे :—

महता सूक्ष्मदेहानां^४ तथा च व्याधितात्मनाम् ।

[हिंसाणां सौम्यमूर्त्तीणां]^५ सर्वथा ह्यभवत् फलम् ॥११॥

वरमेकस्य सत्त्वस्य जीविताभयदक्षिणा ।

न तु विप्रसहस्यस्य गोसहस्रं सदक्षिणम्^६ ॥१२॥

तथा :—

अभयं पुरुषो^७ दत्त्वा रक्षामन्विष्य देहिनः ।

प्रयाति शकसालोक्यं^८ निश्चयात्मा नरोत्तमः ॥१३॥

न दानं तादृशं लोके विद्यते ह्यपरं भुवि ।

यादृशं ह्यभयं दानं सर्वभूतेषु गीयते ॥१४॥

न तपोभिर्महाघोरैर्-^९ [न यज्ञैर्बहुदक्षिणैः]^{१०} ॥१५॥

प्राप्यन्ते गतयो दिव्या यथाभयभृतव्रतैः ॥१६॥

तथा :—

आत्मानं [दुःखितं दृष्ट्वा]^{११} तृणमाले चलत्यपि ।

मृत्युतश्च भयं घोरमभयं दानमाश्रयेत् ॥१६॥

तस्मादभयमेवादौ दद्याद् भूतेषु^{१२} सर्वदा ।

परलोकगतावास्तामभयेन^{१३} शुभोदयः ।

इदं प्राप्यते सर्वमभयेन विपश्चितेः ॥१७॥

1 I. O. विनष्टः	8 A रक्षां नाश्वमेधदेहिनः
2 A सुपर्याप्तविश्रुत्य	9 I. O. स याति
3 A वातसन्धासे	10 A निश्चयात्मा
4 A महता सूक्ष्मदेहानां	11 A दुःखितं दृष्ट्वा
5 A विनष्टाणां सुकृतीनां for the bracketed portion	12 A भूतेषु
6 A सदक्षिणम्	13 I. O. भूतेषु
7 I. O. पुरुषो	14 I. O. अभयेन

तथा :—

यस्मादभ्युदयावासिर्यस्माद्धर्मस्य¹ साधनम् ।
आश्रयेत् सर्वभूतानां दानं तदभयस्य तु ॥१८॥
सम्बाह्य तु पथि भ्रान्तं² भीतं संरक्ष्य मानवम् ।
धर्मस्य पुरमायाति सर्वकामगुणोज्ज्वलम् ॥१९॥

नरसिंहपुराणे :—

निर्मलं³ स्वर्गमाप्नोति तथा⁴ भूतहिते रतः ॥२०॥

वराहपुराणे (२०६।१३-१४क) :—

भूतानुकम्पको⁵ श्रेष्ठ क्रियतामस्य चार्चनम् ।
वर्षाणामयुतं⁶ चाष्टं⁷ दिवि⁸ तिष्ठेत्⁹ देववत् ।
¹¹[जायते च ततः] पश्चान्मानुषः सर्वपूजितः¹⁰ ॥२१॥

तथा :—

अभयस्य प्रदानेन¹² सर्वकामानवाप्नुयात् ॥२२॥

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०२।६-१६, २१-२८) :—

अभयस्य प्रदानेन नरः स्यात् सर्वकामदः ।
अश्वमेधफलं तस्य यो रत्नेच्छरयागतम् ॥२३॥
शरयागतस्तु संत्यज्य नृशंसः पुरुषाधमः ।
बहून्येवसहस्राणि नरकं प्रतिपद्यते ॥२४॥
¹⁴[नरकाच्च तथा मुक्त]-स्तिर्यग्योनिषु जायते ।
तलापि च तथाप्नोति¹⁵ वधं बन्धाननेकशः ॥२५॥
¹⁶देवान्मानुष्यमासाद्य चयकालत्वमवाप्नुयात् ।
व्याधिदन्धवधैर्घोरैस्तलापि च स¹⁷ युज्यते ॥२६॥

1 I. O. ० भर्तृलोक, A यक्षचरक

2 I. O. प्रातः

3 A शीतः

4 A धर्म

5 I. O. भूतानुकम्पको

6 A अष्टम्

7 A चाष्टं, Varāha P. चाष्टं

8 Varāha P. तत्र

9 I. O. and Varāha P. तिष्ठत्

10 Corrected from Varāha P.

A भरितः, I. O. वेदित

11 A जायते च ततः and Varāha

P. जायते तु ततः for the bracketed portion

12 Varāha P. पश्चात् सर्वमाहुषपूजितः

13 A सन्तानं कामानवाप्नुयात्

14 A नरकाच्च तथा मुक्ता for the bracketed portion

15 A and V. D. वध

16 A देवान्मानुषयङ्गै च

17 A युज्यते

परित्राणन्तु यः कुर्याद् भीतस्य शरखैषिणः ।

स एकः पुरुषो लोके सर्वधर्मभृतां वरः ॥२७॥

वधभीतस्य यः कुर्यात् परित्राणं नरोत्तमः ।

शकलोकः स्मृतस्तस्य यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥२८॥

तमः प्रवेशभीतस्य परित्राणेन मानवः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति नास्त कार्या विचारणा ॥२९॥

वधादपि परं पापं¹ वक्षुषा तु वियोजनम् ।

पार्थिवेन न तत् कार्यं कदाचिदपि कस्यचित्² ॥३०॥

तमः प्रवेशनं कृत्वा परेषां पुरुषाधमः ।

³[अन्धत्वं ध्रुवमाप्नोति कल्पशेषमिति श्रुतिः] ।

अपि कल्पसहस्राणि तमसा न वियुज्यते⁴ ॥३१॥

अज्ञच्छेदनभीतस्य कृत्वा त्राणमनिन्दितः⁵ ।

रुद्रलोकमवाप्नोति कल्पशेषमिति श्रुतिः ।

⁶[कल्पादिसर्गे भवति ज्ञानयुक्तो] नरस्ततः ॥३२॥

कृत्वा बन्धनभीतस्य परित्राणं नरोत्तमः ।

सर्वबन्धविनिर्मुक्तो शृगुणां लोकमश्नुते ॥३३॥

विवासनाच्च भीतस्य कृत्वा त्राणं तथा नरः ।

सर्वदुःखविनिर्मुक्तः साध्यानां लोकमाप्नुयात् ॥३४॥

ताडनाद् यस्तु भीतस्य⁷ परित्राणं समाचरेत् ।

⁸[सर्वदुःखविनिर्मुक्तः साध्यानां लोकमाप्नुयात्] ॥३५॥

धनापहारभीतस्य त्राणं कृत्वा नरोत्तमः ।

¹⁰दानपुण्यमवाप्नोति लोकं धानदमेव च ॥३६॥

1 Corrected from V. D. I. O.

रक्षप्राप्तविमोक्षणं, A रक्षप्राप्तविमोक्षणं

2 A कस्य च

3 A अन्धत्वं ध्रुवमाप्नोति च यत्राधि-

जायते for the bracketed portion

4 A विपद्यते

5 A ० निन्दितः

6 A कल्पादिसर्ग-कृतपातना for the bracketed portion

7 A भीतस्य

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. reads the present line and the preceding one twice

10 The present line and the following one are not found in V. D.

अवमानाश्च भीतस्य त्राणं कृत्वा नरोत्तमः ।
 स्वर्गलोकमवाप्नोति पूजां देवगणात्तथा ॥३७॥
 नरः कृतपरितापः पुण्यं किमिदं यदाचरेत् ।]
 भागी तस्य परिताता नरः पुण्यस्य कर्मणः ॥३८॥
 पशूनाञ्च मृगाणाञ्च पक्षिणाञ्च तथा द्विजाः ।
 तृणमुल्लतानाञ्च लाणाद्भवति नाकभाक् ॥३९॥
 बधकस्य गतं हस्ते [पशुं क्रीत्वा]^१ नरोत्तमः ।
 नाकलोकमवाप्नोति सुखी सर्वल जायते ॥४०॥
 यावन्ति पशुरोमाणि तावद्दर्शाणि मानवः ।
 स्वर्गलोकमवाप्नोति यस्य लाणं^२ करोत्यसौ ॥४१॥
 अपि कीटपतङ्गस्य लाणात् स्वर्गमुपाश्रुते^३ ।
 बहुन्यन्दसहस्राणि नालं कार्यं विचारया ॥४२॥
 चौरग्रस्तं^४ [नृपग्रस्तं रिपुग्रस्तं] विमोक्षयेत् ।
 श्वालग्रस्तं तथा विप्राः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४३॥
 विषमे तु तथा दुर्गे सलिले वा हुताराने ।
 निमग्नं यः परित्रायेत् सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥४४॥

सुव्यक्तं एवार्थं ग्रन्थः । ^१सर्वथाऽविहितप्राणिवधो न कर्तव्यः । परेभ्यो वध-बन्धन-
 ताडन-^{११}विवासनाच्छेदन-^{१२}धनापहारावमानादिभीताः प्रथमं ^{१३}वाचा ^{१४}समाश्वस्य यथाशक्ति

- 1 I. O. भागी
- 2 A वाता
- 3 I. O. बन्धं कृत्वा for the b. p.
- 4 A पशुलोभाधि
- 5 I. O. भागी
- 6 A स्वर्गमुपश्रुते
- 7 A दुपयन्तं विमोक्षं for the bracketed portion

- 8 I. O. कृत्वापदं
- 9 A वधि
- 10 A सर्वथाविहितः, I. O. सर्वथा-
विहितः
- 11 A विमोक्षयेत्
- 12 A धनापहारादिभीता
- 13 A वा
- 14 I. O. समाश्वस्य

^१तत्तदुक्तापद्रुधो रक्षणीयाः । ^२पशुपक्ष्यादयश्च बधहस्तगताः क्रीत्वा मोचनीयाः ।
 तस्माद्दे^३ दानमनुष्ठानमात्मन्^४ । ततश्च सर्वदेवत्वमभयं महाभ्युदयहेतुरिति^५ बुद्धिस्थी-
 कृत्याभयं दातव्यम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते
 श्रीदानसागरेऽभयदानावर्तः ।

- 1 I. O. तत्तद् भापद्रुधो
- 2 I. O. and A पशुपक्ष्यादयश्च

- 3 A •दानं मनुष्याणां मानविद्
- 4 A •दक्षायिति

१[अथ वारदानावर्तः । (६१)

यमः :-]

आदित्यवारे विप्राय सहिरण्यं सदैव तु ।

यः प्रयच्छत्यपूपन्तु तस्य तुष्यति वै यमः ॥१॥

अत्र यजमानो ब्राह्मणायाचिताय सुवर्णसहितमपूपमर्चितं दद्यात् । ॐ अयामुक-
सगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं यमोक्तापूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
‘सहिरण्यमपूपं’ ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वाऽपूपोऽयं प्रजापति-
देवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वाऽपूपं स्पृशेत् । अत्र सदेति
पदभ्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या^१ दानम् ।

विष्णुधर्मोत्तरे व्याधिनाशकदानानुवृत्तौ :-

‘शरीररोगनाशाय सततं’^२ सूर्यवासरे ।

गुडाज्यलवणोपेतं सहिरण्यं द्विजातये ॥२॥

दद्यादपूपं^३ [धर्मैण प्रीणयेच्च] दिवाकरम् ।

आरोग्यमेतेनाप्नोति कामं वा^४ मनसेप्सितम् ॥३॥

ब्राह्मणायाचिताय गुडघृतलवणसुवर्णसहितमपूपमर्चितम् ॐ अयादि तुभ्यमन्त^{११}-मुक्त्वा
दद्यात् । अमुककामोऽहमेतं गुडाज्यलवणसहिरण्य^{१२}-सहितमपूपं ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् । अत्र सततमिति भ्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या दानम् ।

तथा (३।३।१७।१६) :-

लवणाज्यगुडोपेतमपूपं सूर्यवासरे ।

सहिरण्यं नरो दत्त्वा न रोगैस्त्वभिभूयते^{१३} ॥४॥

1 A omits the bracketed por-
tion, I. O. तथा for अथ

2 I. O. प्रयच्छत्यपूपन्तु

3 I. O. यमः

4 A अर्चिताय ब्राह्मणाय

5 A सहिरण्यं

6 A अन्त, I. O. अन्तः

7 I. O. वारोपगन्तु नाशाय

8 A सूर्यवत्सरे

9 A धर्मैण प्रीणयेच्च for the brac-
keted portion

10 I. O. मनसे प्सितं

11 I. O. यन्त twice

12 I. O. omits सहिरण्यं

13 A रोगैर्नभिभूयते

वारदानावर्तः

५६६

सूर्यवारे ब्राह्मणायाचिताय लवणाज्यगुडसुवर्णयुक्तमपूपमर्चितम् ॐ अयादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रोगानभिभवप्राप्तिकामोऽहमेतं लवणाज्यगुडसहिरण्यसहितमपूपं
ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१७।१७क) :-

एवंविधं चेन्दुदिने दत्त्वा सौभाग्यमाप्नुयात् ॥५॥

एवंविधं पूर्वोक्तमपूपम् । अत्र दानवाक्ये सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः । अपरं
समानम् ।

तथा :-

१. सर्वतो दिवसे चान्द्रे ज्ञानसंभ्यक्तपूर्वकम् ।

यः प्रयच्छति विप्राय सोऽपि रोगैर्विमुच्यते ॥६॥

विद्यातपःशालिने ब्राह्मणायाचि- [तायाभ्यन्तार्थं तैलं ज्ञानार्थं भाष्यपूर्णदिकं वाचिन्तम्]^१
ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रोगविमुक्तिकामोऽहमेतदभ्यन्तसहितं ज्ञानं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्ति सावित्रीपाठान्तं^२ ज्ञानमिदं विष्णुदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । अत्र सर्वतं इति पदभ्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या^३ दानम् ।

तथा (३।३।१७।१७ख) :-

काष्ठदानाद् भौमदिने शत्रुनाशमवाप्नुयात् ॥७॥

अत्र शत्रुनाशप्राप्तिकामोऽहमेतानि काष्ठानोति दानवाक्ये काष्ठानीमानि विष्णुदेवतानोति
प्रतिग्रहीतृवचने च^४ विशेषः । सर्वमपरं तुल्यम् ।

तथा (३।३।१७।१७क) :-

नौधे क्रीडनकानाञ्च दानं बाले प्रशस्यते ॥८॥

क्रीडनकानां बालक्रीडोचितकम्बुकादीनाम् । अत्र बहुभ्यो दानम् । दानवाक्ये ॐ
अयामुकामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं बुध-
वारविहित-क्रीडनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि क्रीडनकानि प्रतिग्रहीतृवचने क्रीडनकान्ये-
तानि विष्णुदेवतानि दक्षिणावाक्ये च सम्प्रदानबहुत्वं विशेषः । अपरं तुल्यम्^५ ।

1 I. O. लवणाज्यगुड-
दत्तं for लवणाज्यगुड-

2 A omits तथा

3 A तपःशालिने ब्राह्मणा-
याचिताय for the bracketed
portion

4 A स्वस्ति सावित्रीपाठान्तं

5 I. O. सर्वतं

6 I. O. and A अन्तः

7 A काष्ठदानात्, I. O. काष्ठदाना

8 A omits च

9 A प्रयच्छत्यपूपन्तु

तथा (३।३।१७।१८ख) :—

जीवाहि वल्लदानेन परा पुष्टिमुपाश्रुते^१ ॥६॥

अत दानवाक्ये परमपुष्टिप्राप्तिकामोऽहमेतद्वत् प्रतिग्रहीतृवाक्ये वस्तुमिदं बृहस्पतिदेवत-
मिति वस्तुस्य दशग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकरणमिति विशेषः । 'अपरं' प्रथमदान-
तुल्यम् ।

तथा (३।३।१७।१८क) :—

सर्वज्ञ रतिमाप्नोति शुके दत्त्वा रतिं स्त्रियः^२ ॥१०॥

रतिं स्त्रियं^३ इति स्त्रीरत्युचितसुगन्धिताम्बूलवस्त्रादि । अत्र दानवाक्ये सर्वतोरेति-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि रत्युचितद्रव्याणि [प्रतिग्रहीतृवाक्ये च रत्युचितद्रव्याणि]^४ एतानि
विष्णुदेवतानि इति विशेषः । अपरं प्रथमदानवत् ।

तथा (३।३।१७।१८ख) :—

अभ्यङ्गं^५ सौरिदिवसे दत्त्वा जीवितमाप्नुयात् ॥११॥

अभ्यङ्गमभ्यङ्गार्थं [तैलं वृतादि]^६ । अत्र दानवाक्ये दीर्घायुःप्राप्तिकामोऽहमेत-
मभ्यङ्गं^७ प्रतिग्रहीतृवाक्ये अभ्यङ्गोऽयं विष्णुदेवत इति^८ विशेषः ।

तथा :—

शनैश्चरदिने दत्त्वा तैलं विप्रेषु शक्तिः ।

नित्यमेव महाभाग रोगनाशमवाप्नुयात् ॥१२॥

यथेष्टसंख्यप्राप्त्यर्थोऽर्चितेभ्यस्तैलमर्चितम्^९ अद्यादि^{१०} युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
रोगनाशप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैलं ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तैलमिदं विष्णु-
देवतमिति वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अत नित्यमिति पदं^{११} श्रवणाद् यथेच्छमावृत्त्या^{१२}
दानम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे^{१३} बारदानावर्तः ।

1 I. O. पुष्टिमुपाश्रुते, A पुष्टिमुपाश्रुते

2 I. O. चमनं

3 A शुके

4 A स्त्रियाः

5 A स्त्रिया

6 A omits the bracketed pro-
tion

7 I. O. च

8 A वृतादी for the b. p.

9 A. •सैतदभ्यङ्गं

10 I. O. विष्णुदेवतमिति

11 A तुल्यं

12 A and I. O. omit पद

13 A •वृत्त

14 A omits वार

अथ नानादैवत-मासोप- [लक्षित-नियतदिनदानावर्तः]^१ । (६२)

वामनपुराणे (१४।२३ख-२४क) :—

माघे मासि तिलाः शस्तास्तिलधेनुश्च दानव ।

[इध्मेन्धनादयश्चान्ये माधवप्रीणनाथ तु]^२ ॥१॥

इध्मं होमोपयोगि दाह । इन्धनमग्निज्वलनोचितम् । आदिशब्देन शीतहरतैलतूल-
पटीकम्बलाः^३ परिगृहीताः । अत माघमासिकयथेष्टदिने यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चि-
तान्^४ तिलान् दद्यात् । ॐ अयामुक्तसंगोत्तायामुक्तेदामुक्तं-शाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे
तुभ्यं माधवप्रीतये एतांस्तिलान् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
तिला एते प्रजापतिदेवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ कृतेतद्दान-
प्रतिग्रहार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा तिलमुष्टिं^५
गृह्णीयात् । तिलधेनुर्धेनुदानावर्तस्थ^६ मत्स्यपुराणोक्त-तिलधेनुदानविधिना^७ देया । अत
कामनायां माधवप्रीतये इति विशेषः । इध्मादिदाने तु वाक्ये तिलपदस्थाने इध्मादीना-
मन्यतमपदस्य [निवेशो विशेषः]^८ । एतानि विष्णुदेवतानीन्धनानि एष बृहस्पतिदेवतः
कम्बलः एषा^९ बृहस्पतिदेवता तूलपटी एतद्विष्णुदेवतं तैलमिति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
प्रतिग्रहीता भूयात् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । धेनोः पुच्छग्रहणमिध्मेन्धनयोः स्पर्शः
कम्बलतूलपटयोर्दशग्रहणपूर्वकं परिधानं^{१०} तैलस्य स्पर्शनञ्च स्वीकारः । एतानि चैके
कदिने प्रत्येकमेकैकस्मै^{११} देयानि । एकस्मिन्नेव वा दिने प्रतिग्रह्यं वाक्यं कृत्वा बहुभ्यो
दद्यात् । एकैकस्मै वा समुदितानि । तत्र च दानवाक्ये एतांस्तिलान् एतां तिलधेनु-
मेतानीन्धनानि एतानीन्धनानि एतं कम्बलमेतं तूलपटीमेतत्तैलमिति निवेशो विशेषः^{१२} ।

1 A रचितनियतदानावर्तः for the
bracketed portion

2 Vāmana P. - reads the b. p.
as इध्मनामि च देयानि माधवः

3 A दत्तं होमोपयोगी

4 A क for कम्बलाः

5 A omits माघ

6 A प्राणनाथ

7 A omits वेदासुक्त

8 A तिथ्यानुगुणं

9 A तिथ्यानुगुणं for तिथि...
वर्तमान

10 I. O. विटपा for विधिना

11 A निवेशः for the bracketed
portion

12 A एष

13 I. O. तैलस्पर्शनञ्च

14 A •कश्चिन्

15 A adds विधी before विशेषः

प्रतिग्रहीतृवाक्यम् पूर्ववत् । एवं वक्ष्यमाणमासोप-^१लक्षितेषु मुद्रादिदानेष्वपि बोद्धव्यम् ।
^२अशक्य उक्तानामेकमपि दद्यात् ।

तथा (६५।२४ख-२४क) :-

कालगुणे ग्रीहयो मुद्रा^३ वक्ष्यं कृष्णजिनादिकम् ।

गोविन्दप्रीत्यर्थार्थ^४ दातव्यं पुनर्वर्षभ^५ ॥२॥

आदिशब्देन कुण्ठोत्तरसृगचर्मग्रहणम् । कालगुणमासिकाभीष्ट^६-दिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचि-
 तानि षष्टिकादिधान्यानि ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । गोविन्दप्रीतये एतान् ग्रीहोन्
 दद्यात् । [स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ग्रीह्य एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्]^८ ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

‘ग्रीहीणां [मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । मुद्राविदानवाक्ये ग्रीहिपदस्थाने मुद्रादीनामन्यतम-
 पदस्य निवेशो विशेषः । एते प्रजापतिदेवता मुद्रा एतद् ब्रह्मपतिदेवतं वक्ष्यमेतत् प्रजापति-
 देवतं कृष्णजिनमेतद्विष्णुदेवतं सृगाजिनमिति ‘स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत्]^९ ।

मुद्रानां मुष्टिग्रहणं वक्ष्यं दशग्रहणपूर्वकं परिधानं शेषयोः पुच्छग्रहणं स्वीकरणम् ।

तथा (६५।२४ख-२४क) :-

चैते ^{११}चिताणि वक्षाणि शयनान्यासनानि च ।

विष्णोः प्रीत्यर्थमेतानि देयानि ब्राह्मणेष्वथ^{१२} ॥३॥

ब्राह्मणेष्विति बहुवचनं देयबहुत्वापेक्षम् । चैताभीष्टदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचि-
 तानि ^{१३}विचितवक्षाणि ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुप्रीतये एतानि विचित-
 वक्षाणि दद्यात् । ^{१४}स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्यायेतानि ब्रह्मपतिदेवतानि इति

1 A ‘वचितो मुद्रादि’, I. O.
 ‘वचितेष्वादि’

2 A ‘अमन्तामपि दत्तं’

3 A ख. I. O. वक्ष्यं, Vāmana

P. वक्ष्यं तथा for मुद्रा वक्ष्यं

4 ‘A ‘प्रीत्यर्थं, Vāmana P.

‘प्रीत्यर्थं’

5 Vāmana P. पुनर्वर्षभः

6 A omits च

7 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्तं प्रति-

ग्रहीतृवाक्यं for the bracketed
 portion

8 Supplied by conjecture

9 A omits वक्ष्यं

10 I. O. omits the bracketed

portion

11 Vāmana P. विचितं

12 Vāmana P. ब्राह्मणेष्वथ च

13 I. O. चित्

14 A स्वस्त्यादि for वक्ष्यं

प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।
 शयनादिवानवाक्ये^२ विचितवस्तपदस्थाने^३ शयनासनयोरन्यतरपदस्य निवेशो विशेषः । एतानि
 प्रजापतिदेवतानि शयनानि स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं^४ प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^५ । कामस्तुत्यादि
 पूर्ववत् ।]^६ शयनासनयोः^७ स्पर्शः स्वीकारः ।

तथा (६५।२४ख-२४क) :-

[गन्धानि माल्यानि तथा]^८ वैशाखे सुरभीनि च ।

देयानि द्विजमुख्येभ्यो मधुसूदनतुष्टये ॥४॥

द्विजमुख्येभ्यो^९ विधातपःसम्पन्नेभ्यः । ^{१०}वैशाखाभीष्टदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यश्चन्दना-
 गुडकुङ्कुम-^{११} [कर्पूरकस्तूरिका]-काकलीयकानामन्यतममर्चितं दद्यात् । ^७अथासुकासुकस-
 गोत्रेभ्योऽसुकासुकदेवासुकासुक^{१२}-शाखाध्यायिभ्योऽसुकासुकदेवशर्मभ्यो^{१३} युष्मभ्यं मधुसूदन-
 तुष्टये एतान् गन्धान् दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गन्धा एते गन्धर्वदेवता इति प्रति-
 ग्रहीतृवाक्यम्^{१४} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्वीकारः । माल्यदाने गन्धपदस्थाने
 एतानि माल्यानीति निवेशो विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एतानि माल्यानि विष्णुदेवता-
 नीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१५} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्वीकारः ।

तथा (६५।२४ख-ग)

[^{१६}उदकुम्भश्च^{१७}धेनुश्च]^{१८}तालवृन्तं सचन्दनम् ।

लिक्रमस्य प्रीत्यर्थं दातव्यं साधुभिः सदा ॥५॥

सदेति [संवत्सरापेक्षं प्रति]^{१९}-संवत्सरं जैष्ठे देयमित्यर्थः । अत्र वैशाखानन्तरोक्तत्वात्ति-

1 I. O. ‘वाक्यं’

2 I. O. चित्

3 I. O. शयनासनयोः

4 I. O. ‘वाक्यं’

5 A omits the bracketed por-
 tion

6 A शयनासनयोः

7 A omits तथा

8 Vāmana P. शयनासनयोः वस्तुनि

for the b. p.

9 A विचितं for चित्

10 I. O. वैशाखाभीष्टदिने

11 A कर्पूर and I. O. कस्तूरिका
 for the bracketed portion

12 A वैशाख for वैशाखासुका

13 A ‘सुकासुकशर्मभ्यो, I. O. ‘सुका-
 सुकासुकभ्यो’

14 I. O. ‘वाक्यं, A प्रतिग्रहीतृवाक्यं’

15 I. O. ‘वाक्यं’

16 A उदकुम्भाश्च

17 A and I. O. धेनुश्च

18 Vāmana P. उदकुम्भाटपेक्षं च

for the b. p.

19 I. O. omits the bracketed

portion

विक्रमनामकत्वात्तुक्त्येवमहम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितानुदकम्भान्^१ ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ^२तिविक्रमप्रोत्यर्थमेतानुदकम्भान्^३ ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते [उदकम्भा एते वरुणदेवता इति]^४ प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^५ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः । इतरदानवाक्ये 'उदकम्भपदस्थाने धेनु-सचन्दनतालवृन्तपदयोरन्यतरस्य निवेशो विशेषः । एषा रुद्रदेवता धेनुः एतद्विष्णुदेवतं सचन्दनं तालवृन्तमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^६ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्पर्शनञ्च यथाक्रमं स्वीकारः ।

तथा (६५।३८) :—

उपानद्युगलं छलं^७ [नवकम्बलकानि च] ।

आपादे वामनप्रोत्यै दातव्यानि^८ [तु भक्तिः] ॥६॥

नवकम्बलकानि तु^{१०} नूतनकम्बलाः । ^{११}आषाढाभीष्टदिने ब्राह्मणायाचिताय उपानद्युगल-मर्चितम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । वामन-[प्रोत्यै एतदुपानद्युगलं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते उपानद्युगलमिदमुत्तानाङ्गिरोदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-स्तुत्यादि पूर्ववत् । आरोहणञ्च स्वीकारः । छत्रादिदानवाक्ये उपानद्युगलपदस्थाने छल-नवकम्बलपदयोरन्यतरस्य निवेशो विशेषः । एतत् प्रजापति]^{१२}-देवतं छलमेते बृहस्पति-देवता ^{१३}नवकम्बला इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१४} । कामस्तुत्यादिकञ्च पूर्ववत् । दण्डग्रहणं ^{१५}दशग्रहणपूर्वकाङ्गस्पर्शनञ्च यथाक्रमं^{१६} स्वीकारः ।

तथा :—

घृतञ्च क्षीरकुम्भाश्च घृतधेनुः फलानि च ।

आवणे श्रीधरप्रोत्यै दातव्यानि विपश्चितेः^{१७} ॥७॥

- 1 A उदककुम्भान्
- 2 A तिविक्रमल for तिविक्रम
- 3 A उदककुम्भान्
- 4 A वरुणदेवता इति for the bracketed portion
- 5 I. O. वाक्यं
- 6 A उदककुम्भं
- 7 I. O. वाक्यं
- 8 Vāmana P. वामनामकादिकम् for the b. p.
- 9 Vāmana P. विपश्चिता for the b. p.

- 10 I. O. omits तु
- 11 A आषाढेभीष्टदिने
- 12 A omits the bracketed portion
- 13 A नवकम्बला
- 14 I. O. वाक्यं
- 15 A दशग्रहणं पूर्वग्रहणपूर्वकं
- 16 I. O. omits it
- 17 I. O. विपश्चितेः

^१आवणाभीष्टदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं घृतम् ॐ अयादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । श्रीधरप्रोत्यै एतद्घृतं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रति-ग्रहीतृवाक्यम्^२ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः । ^३अपरदानवाक्ये घृतपदस्थाने क्षीरकुम्भादिपदानां^४-मन्यतमस्य ^५निवेशो विशेषः । एते विष्णुदेवताः क्षीर-कुम्भाः एषा विष्णुदेवता घृतधेनुः एतानि^६ वनस्पतिदेवतानि फलानि इति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम्^७ । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शनं पुच्छग्रहणं स्पर्शनञ्च यथाक्रमं]^८ स्वीकारः । घृतधेनुदानं मतस्यपुराणोक्तविधिना ।

तथा (६५।३९) :—

मासि भाद्रपदे दद्यात् पायसं मधुसर्पिषा^९ ।

हृषीकेशप्रोक्षणार्थं लवणं^{१०} सगुडीदनम् ॥८॥

^{११}भाद्रपदाभिमतदिने ब्राह्मणायाचिताय घृतमधुसर्पिषा पायसमर्चितम् ॐ अयादि तुभ्य-मन्तमुक्त्वा दद्यात् । हृषीकेशप्रोक्षणार्थमेतत्सर्पिर्मधुसहितं पायसं ददानि । स्वस्तिसावित्री-पाठान्ते ^{१२}पायसमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१३} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।]^{१४} ^{१५}सगुडीदनलवणदानवाक्ये ^{१६}एतत् गुडीदनसहितलवण-[मिति व्यूहनीयम्]^{१७} । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं लवणमिदं सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१८} । ^{१९}[पूर्ववत् कामस्तुत्यादिकम्] । ^{२०}स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

- 1 A आषाढेभीष्टदिने
- 2 I. O. वाक्यं
- 3 A क्षीर for अपर
- 4 I. O. दानाणाम् for पदानाम्
- 5 A निवेशन
- 6 A एता
- 7 I. O. वाक्यं
- 8 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते for the bracketed portion
- 9 Vāmana P. सर्पिषा
- 10 A सगुडीदनम्
- 11 I. O. भाद्रपदाभिमतदिने, A भाद्रपदाभ्यन्तमहिने
- 12 I. O. पायसं प्रजा...मिति, A पायसोऽयं प्रजापतिदेवत इति
- 13 I. O. वाक्यं
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 A सगुडीदनम्
- 16 I. O. एतत् सगुडीदनम्, A सगुडी-दनसहितं
- 17 A सितसर्पिषा for the b. p.
- 18 I. O. वाक्यं
- 19 A कामस्तुत्यादि पूर्ववत् for the bracketed portion
- 20 A पूर्ववत् before स्पर्शनञ्च

तथा (६५।४०) :—

‘तिलास्तुरङ्गं वृषभं दधिताम्रायसादिकम् ।

प्रीत्यर्थं पद्मनाभस्य [देयमाश्रयजे नरैः]’ ॥६॥

आदिशब्देन पितृलोकस्योर्ग्रहणम् । आश्रयनाभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय तिलान-
र्चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । पद्मनाभप्रीत्यर्थमेतांस्तिलान् ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^१ । कामस्तुतिर्दक्षिणा च
पूर्ववत् । ‘मुष्टिग्रहणं स्त्रीकारः । अपरदानवाक्ये तिलपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य
‘[निवेशो विशेषः]’ । एष यमदेवतस्तुरङ्गः एष विष्णुदेवतो वृषभः एतद्विष्णुदेवतं [दधि
एतदग्निदेवतं]^२ ताम्रं अमः पितृलोकं कस्मै वेति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^३ यथायथं^४ प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्वस्य^५ कर्णग्रहणं^६ वृषभस्य^७ पुच्छग्रहणं^८ स्पर्शन-
^९चत्तरद्वयार्णं स्त्रीकारः ।

तथा (६५।४१) :—

रजतं कनकं^{१०} दीपं मणिमुक्ताफलादिकम् ।

दामोदरस्य प्रलीयं^{११} दद्याद्दे^{१२} कार्तिके नरः ॥१०॥

आदिशब्देन प्रवालराजपट्टयोर्ग्रहणम् । कार्तिकाभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय रजत-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । दामोदरप्रीत्यर्थमेतद्रजतं^{१३} ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते^{१४} रजतमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 Vāmana P. नीलं तुरङ्गं	8 I. O. स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते, A
2 Corrected from Vāmana P.	स्वस्तिसावित्रीपाठे तु
I. O. देवाम्नायमनोजवेः and A	9 I. O. ‘प्राप्तं’
देवाम्नायमनोजवेः for the brack-	10 A कर्णं ग्रहणं
eted portion	11 I. O. वृषभ
3 I. O. ‘प्राप्तं’	12 A वृषभं ग्रहणं
4 A मुष्टिग्रहणं	13 A ‘चत्तरं’
5 A निवेशः for the bracketed	14 A दीप, I. O. दीपा, Vāmana
portion	P. दीपान्
6 A omits the bracketed por-	15 A दद्यात्, Vāmana P. प्रद्यात्
tion	16 A ‘वृषभ’
7 A विलम्बे	17 I. O. रजतमिति अर्च-

स्पर्शनश्च स्त्रीकारः । अपरदानवाक्ये रजतपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य निवेशो विशेषः ।
[एतदग्निदेवतं कनकमेते विष्णुदेवता^१ दीपा एतद्विष्णुदेवतं^२ मुक्ताफलमेव विष्णुदेवतो
राजपट्ट एतद्विष्णुदेवतं प्रवालमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । सर्वेषां
स्पर्शनं स्त्रीकारः ।

तथा (६५।४२) :—

खरोष्ट्राश्वतरात्रागाम्शकटाद्यमजाविकम्^३ ।

दातव्यं केशवप्रीत्यै मासि मार्गशिरे^४ नरैः ॥११॥

खरो गर्दभः अश्वतरोऽइति प्रसिद्धः । मार्गशीर्षेऽभिमतदिने ब्राह्मणायार्चिताय खर-
मर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । केशवप्रीत्यै एतं खरं ददानि । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते खर एष यमदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं स्त्रीकारः ।
अपरदानवाक्ये खरपदस्थाने तेषामन्यतमपदस्य निवेशो विशेषः ।]^५ एष निष्ठातिदेवत उष्ट्रः
एष विष्णुदेवतोऽश्वतरः एष प्रजापतिदेवतो गज एष उत्तानाजिरोदेवतः शकटः एषप्रजापति-
देवतो रथः^६ एषोऽग्निदेवतोऽजः एष वरुणदेवतोऽविरिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । उष्ट्रारोहणम् अश्वतरपुच्छग्रहणं गजारोहणं^७ शकटारोहणं रथस्येशाग्रहणम् अजस्य
कर्णग्रहणमवेः^८ पुच्छग्रहणं स्त्रीकारः ।

तथा (६५।४३) :—

प्रासादनगरादीनि गृहप्रावरणादिकम् ।

^९नारायणस्य तुष्ट्यर्थं पौषे देयानि^{१०} शक्रितः ॥१२॥

प्रथमेनादिशब्देन^{११} ग्रामखर्वटयोर्ग्रहणम् । द्वितीयेन शक्यायाः प्रावरणमुत्तरीयवस्त्रम् ।
पौषाभीष्टदिने^{१२} ब्राह्मणायार्चिताय प्रासादमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
नारायणतुष्ट्यर्थमेतं^{१३} प्रासादं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रासादोऽर्थं विष्णुदेवत

1 A विष्णुदेवतं	7 I. O. अर्चयति
2 A शक्याया	8 A omits it
3 The entire line corrected	9 I. O. ‘पुच्छं ग्रहणं’
from Vāmana P. I. O. and	10 Vāmana P. ग्रामस्य च
A have lacunæ here	11 Vāmana P. शक्रितः
4 Corrected from Vāmana P.	12 I. O. ग्रामककटयोर्ग्रहणं, A ग्राम-
I. O. and A ‘पौषे’	ककटग्रहणं
5 I. O. omits the bracketed	13 A पौषाभीष्टदिने
portion	14 A पुच्छं again after this
6 A वृषभः	

इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । प्रवेशश्च स्वीकारः । अपरदानवाक्ये
प्राप्त्यदपद^१ स्थाने 'तेषामन्यतः कपदस्य निवेशो विशेषः । [एतद्विष्णुदेवतं नगरम्]^२ एष
विष्णुदेवतो ग्रामः एष विष्णुदेवतः सर्वतः^३ एतद्विष्णुदेवतं गृहम्^४ एतद्गृहस्वतिदेवतं
प्राकरणम्^५ एषा प्रजापतिदेवता शय्येति स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । नगरग्रामसर्वतानां^६ 'प्रदक्षिणाकरणं' गृहस्य प्रवेशो वस्त्रस्य दशप्रहण-
पूर्वकं परिधानं^७ [शय्यायाः स्पर्शनं स्वीकरणम्]^८ ।

महाभारते (अनु—९६१८) :—

माघे मासि तिलान् यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ।

सर्वसत्त्व^{१०} समाकीर्णं नरकं स न परयति^{११} ॥१३॥

^{१२} माघे मास्यभिमतदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितास्तिलान्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । महाभारतोक्त-माघमासिकतिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलान् ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्वोक्ततिलदानवत् ।

तथा (अनु—९६१९) :—

कौमुदे शुक्रपक्षे तु योऽन्नदानं करोति हि ।

स सन्तरति दुर्गायि^{१३} प्रेक्ष्य चानन्यमश्रुते ॥१४॥

कौमुदे कार्तिके कार्तिकाभिमतशुक्रतिथौ अन्नमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय^३ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-कौमुदविहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । ^{१४} स्पर्शश्च स्वीकारः ।

पद्मपुराणे :—

रसवेजुं तथा दत्त्वा कार्तिके मासि पार्थिव ।

सर्वान् कामानवाप्नोति नित्यं सुगतिमान् भवेत् ॥१५॥

- 1 I. O. omits पद्म
- 2 A प्राजापत्यतत्परस्य
- 3 A omits the bracketed por-
tion
- 4 I. O. कर्मेष्टः, A अकष्टः
- 5 A एतद्विष्णुदेवतं
- 6 A एष प्रजापतिदेवतः
- 7 I. O. •कर्मठानां, A •कर्मठानां

- 8 I. O. पदक्षिणः
- 9 A अन्नीस्पर्शनं स्वीकारः for the
bracketed portion
- 10 I. O. and A •धत्त
- 11 A अकष्टि
- 12 A माघ
- 13 A लोकचामरम्
- 14 A अश्वमेध

'पार्थिवेति सम्बोधनम् । तथा इत्येति पद्मपुराणोक्त-रसवेजुपरिग्रहः । ^२ कार्तिकमासि-
काभिमतदिने धेनुदावविधिना^३ रसवेजुं दद्यात् मतस्यपुराणपद्मपुराणयोर्विधानसाम्यात् ।
दानवाक्ये तु कामनायाममुक्तकामोऽहमिति विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।६ख) :—

तिलप्रदानान्माघे तु याम्यं लोकं न गच्छति ।

'माघमासिकाभीष्टदिने 'ब्राह्मणावर्चिताय तिलानर्चितान्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । यमलोकाधुपसर्पणप्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिप्रहणश्च
स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१०क) :—

प्रियङ्गुं^४ काल्पुने दत्त्वा प्रियो भवति भूतले ॥१६॥

[प्रियङ्गुः कलङ्गोति]^५ । 'काल्पुनमासिकाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणावर्चितां
प्रियङ्गुम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरेककाल्पुनविहितप्रियङ्गुदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतां प्रियङ्गुं ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१०ख) :—

चैत्रे चित्ताणि वज्राणि [सौभाग्यं महदश्रुते]^६ ।

इत्येति सम्बन्धः । चैत्रमासिकाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणावर्चितानि ^{१०} विचित्र-
वज्राणि^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात्^{११} । महासौभाग्य-^{१२} प्राप्तिकामोऽहमेतानि
^{१३} विचित्रवज्राणि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वज्रास्त्रीमानि गृहस्वतिदेवतानि इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशप्रहणपूर्वकपरिधानं^{१४} स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।११क) :—

अपूपानां प्रदानेन वैशाले खर्गमश्रुते ॥१७॥

1 A ब्राह्मणेति	8 A काल्पुने मासिकाभिमतं दिने
2 I. O. कार्तिके	9 A सौभाग्यमश्रुते for the bracketed portion
3 I. O. धेनुदावविधिना	10 I. O. चित्रः
4 A पार्थिवः	11 A स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् for bracketed portion
5 A ब्राह्मणावर्चिताय तिलान्	12 A •कर्ममासिकामो
6 I. O. माघस्तु	13 I. O. omits विचित्र
7 A कालायां for the bracketed portion	14 I. O. •पूर्वकं परिधानं

अपूपा पूषा^१ इति प्रसिद्धाः । 'वैशाखमासिकाभीष्टदिने' 'ब्राह्मणायाचित्यापूपानचित्तान्' ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतानपूपान्' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अपूपा एते प्रजापतिदेवता इति^४ प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९ख) :—

छत्रदानात्तथा ज्यैष्ठे सर्वकामानुपाभ्रुते^५ ।

'ज्यैष्ठमासिकाभीष्टदिने' ['ब्राह्मणायाचित्याय छत्रमर्चितम्]^६ ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'अमुकप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रं' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते छत्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दण्डग्रहणञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९ग) :—

दद्यात् ओपानहो 'स्वर्गमापादे भ्रुवमश्नुते' ॥१९॥

आषाढमासिकाभिमतदिने 'ब्राह्मणायाचित्यायचित्ते उपानहो^{१०} ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ['विष्णुधर्मोत्तरोक्ताषाढविहितोपान-']^{११} 'दानफलप्राप्तिकामोऽहमेते उपानहो' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते उपानहावेत उत्तमाङ्गिरोदेवत इति^{१२} प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । आरोहण^{१३} स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९क) :—

आवणौ वस्त्रदानस्य कीर्तितं सुमहत् फलम् ।

'आषाढमासिकाभिमतदिने' 'ब्राह्मणायाचित्यायचित्तं वस्त्रम् ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'विष्णुधर्मोत्तरोक्तावणविहितवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्त्रं' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दण्डग्रहणपूर्वकञ्च 'परिधान' स्वीकारः ।

- 1 A पूषा
- 2 A वैशाखे मासि अभीष्टदिने, I. O. वैशाखे मासिकाभीष्टदिने
- 3 A ब्राह्मणायाचित्तानपूपान्
- 4 A देवताभि for देवता इति
- 5 A सर्वकामानुपाभ्रुते, I. O. सर्वकामानुपाभ्रुते
- 6 I. O. and A ज्यैष्ठे for ज्यैष्ठ
- 7 A ब्राह्मणायाचित्तं for the bracketed portion

- 8 A adds ७^३ here
- 9 A स्वर्ग मापादे भ्रुवमश्नुते
- 10 I. O. adds दद्यात् after उपानहो
- 11 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्ताषाढविहितोपानहो for the bracketed portion
- 12 I. O. देवते for देवता इति
- 13 A आरोहणञ्च
- 14 A and I. O. आवणौ for आवण
- 15 A ब्राह्मणायाचित्यायचित्तं
- 16 I. O. omits it

तथा (३।३।१७।१९ख) :—

प्रोष्ठपदे [तथा मासि]^१ प्रधानात् फाणितस्य तु^२ ॥१९॥

कीर्तितं सुमहत्फलमित्येतेन सम्बन्धः । फाणितं [खण्डशालुकमिति प्रसिद्धम्]^३ । 'भाद्रमासिकाभिमतदिने' 'ब्राह्मणायाचित्यायचित्तं' फाणितम् ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'विष्णुधर्मोत्तरोक्ताप्रोष्ठपदविहितफाणितदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् फाणितं' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते फाणितमिदं' 'सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९क) :—

आश्विने घृतदानेन रूपवानभिजायते ॥२०॥

'आश्विनमासिकाभिमतदिने' 'ब्राह्मणायाचित्यायचित्तं' घृतम् ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'उत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृतं' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं' 'विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९ख-१९क) :—

तकमाश्वयुजे मासि यस्तु दद्यादजातिषु ।

आरोग्यं महदाप्नोति यत्र यत्नाभिजायते ॥२१॥

'तकं' चतुर्थभागजलप्रक्षेपमधितं दधि । आश्विनमासिकाभिमतदिने 'ब्राह्मणेभ्योऽन्तिभ्यस्तकमर्चितम् ७^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्विनविहिततकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तकं' ददानि । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^{११} तकमिदं' 'विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तकस्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१७।१९ख) :—

कार्तिके दीपदानेन सर्वलौज्ज्वल्यमाप्नुयात् ।

- 1 I. O. पादे for the bracketed portion
- 2 A and V. D. च
- 3 A खण्डशालुकीति प्रसिद्धं and I. O. खण्डशालुकं for the bracketed portion
- 4 A भाद्रपद for भाद्र
- 5 A विष्णु for सोम
- 6 I. O. आश्विने मासिका...दिने, A आश्विनमासिकाभीष्टदिने
- 7 A ब्राह्मणायाचित्तं
- 8 A ७^३ ततः कथं for उत्कृष्ट
- 9 A तकञ्च त्रिभागः
- 10 A omits ७^३
- 11 A adds तु here

क तिकमासाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं दीपं यथाशक्ति पितृलतामल्लोहकाष्ठ-
'मृत्तिकायष्टीनामम्यतमयष्टि' उवाचयित्वा ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'सर्व-
लौक्यवश्यप्राप्तिकामोऽहमेत' दीपं दद्यात् । प्रतिग्रहीता 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते दीपोऽयं
विष्णुदैवत इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः । अलानुक्रमपि
पितृसयञ्चादिकं फलवाङ्मयाद् यथाशक्ति ग्रहीतव्यम् ।

तथा (३।३।१।१४क) :—

लवणं मार्गशीर्षे तु दत्त्वा सौभाग्यमश्नुते^१ ।

मार्गशीर्षाभिमतदिने अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं लवणम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतलवणं^२ दद्यात् । 'स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं
सोमदैवतमिति प्रतिग्रहीतुं वाक्यम् । 'कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१।१४ख) :—

पौषे कनकदानेन परां पुष्टिं तथैव च ॥२२॥

^१ अश्नुते इत्यनुवर्तते । पौषमासिकाभिमतदिने ब्राह्मणायाचितयाभिमतपरिमाण-
मर्चितं कनकम् ३ अथादि [तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अतिशयितपुष्टिकामोऽहमेतत् कनकं
दद्यात् । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ^२ कनकमिदमग्निदैवतमिति प्रतिग्रहीतुं वाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि] ^३ पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लालसेनदेवविरचिते

दानसागरे ^४ मासोपलक्षितमियतदिनदानावर्तः ।

- 1 I. O. अतिशयित for अतिशय
- 2 A. 'अतिशय'
- 3 A omits ३
- 4 A सर्वलौक्यवश्यप्राप्तिकामो
- 5 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते for स्वस्तिस
- 6 A सौभाग्यप्राप्तिकामो
- 7 I. O. 'मैत' चयम्
- 8 A लवणादि for लवण

- 9 A अलानुक्रमादिकं
- 10 A अलानुक्रम
- 11 A कनकमिदमग्निदैवतमिति
- 12 A repeats the bracketed portion
- 13 I. O. 'मासोपलक्षितमियतदिन-
दानावर्तः', A मासोपलक्षितमियत-
दानावर्तः

'[अथ नानादैवतानियतमासिकं]-तिथिदानावर्तः] । (६३)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।२।२ख—३।१क) :—

प्रतिपद्यथ पुष्पाणां द्वितीयायां घृतस्य च ।

तृतीयायान्तु वस्त्राणां चतुर्थ्यां कनकस्य तु ।

पञ्चम्यान्तु फलानां वै षष्ठ्यां ज्ञानस्य मानदाः^१ ॥१॥

ज्ञानस्य ज्ञानोपतैलामलकादेः^२ ।

^३ सप्तम्याश्च ह्यपूपानामष्टम्याश्च गुडस्य च ।

कुन्माषस्य नवम्यान्तु दशम्यां रजतस्य च ॥२॥

कुन्माषो राजमाषः^४ ।

एकादश्यां सुवर्णस्य द्वादश्यां वसनस्य च ।

त्रयोदश्यां सुगन्धानां सितयास्तदनन्तरम् ॥३॥

सुगन्धाश्चन्दनादयः^५ सितार्करा ।

दानञ्च परमाश्रयस्य पञ्चदश्यां महाफलम् ॥४॥

परमाश्रयं पायसम्^६ । दानं^७ महाफलमिति सर्वलानुषङ्गो बोद्धव्यः । अत्र विशेषा-
श्रवणादिच्छया^८ शुक्ले कृष्णे वा^९ पक्षे दानम् । तदत्र यजमानः प्रतिपदि^{१०} पुष्पाण्य-
र्चितान्यर्चिताय^{११} ब्राह्मणाय दद्यात् । ३ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुक^{१२}-शाखाध्यायिनेऽ-
मुकदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुधर्मोत्तरोक्त- [प्रतिपद्विहित-पुष्प]^{१३}-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 I. O. 'मासक'
- 3 A मानदः
- 4 A ज्ञानोपतैलामलकादेः
- 5 A सप्तम्याश्चापूपानां, I. O. सप्त-
म्याश्च अपूपानां
- 6 A पञ्चम्यादेरे राजमाषप्रतिषो नोहि-
विशेषः
- 7 A देवाः for द्यः

- 8 A अत्र
- 9 A पायसः, I. O. पायस
- 10 A omits it
- 11 A विशेषभावादिच्छया
- 12 A च
- 13 I. O. प्रतिपदि
- 14 A उप्याचयार्चिताम्
- 15 A omits वेदामुक
- 16 A प्रतिपद्विहितपुष्प and I. O.
वद्विहित for the bracketed
portion

पुष्पाणि दानानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीस्युक्ता सावित्री पठित्वा पुष्पाण्येतानि वनस्पति-
देवतानीत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं दुभ्यमहं
दक्षिणामिदं काञ्चनं दानानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीस्युक्ता पुष्पाणि स्पृशेत् । तथा
द्वितीयायां घृतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वितीयाविहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्घृत-
मिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तृतीयायां वस्त्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ततृतीया-
विहित-वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वस्त्राणीति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं वस्त्राणीमानि बृहस्पतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । चतुर्थ्यां कनकदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-चतुर्थी-
विहित-कनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^१कनकमिति निवेशनीयम् । [स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं कनकमिदममिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्] ^२ । [कामस्तुत्यादि पूर्ववत्] ^३
पञ्चम्यां फलदानवाक्ये ^४ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पञ्चमीविहित-फलदानं ^५-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि
फलानीति ^६ निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ^७ फलानीमानि ^८ वनस्पतिदेवतानीति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । षष्ठ्यां ज्ञानीयद्रव्यदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-षष्ठीविहित-^९ज्ञानीयद्रव्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१०}ज्ञानीयद्रव्यमिति ^{११}निवेशनीयम् ।
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ^{१२}ज्ञानीयमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । सप्तम्यामपूपदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-सप्तमीविहित-पूपदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान-
पूपानिति ^{१३} निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरमपूपा एते प्रजापतिदेवता इति प्रति-
ग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अष्टम्यां गुडदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ताष्टमी
विहित-^{१४}गुडदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१५}गुडमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
गुडोऽयं सोमदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । नवम्यां राजमाषदानवाक्ये

- 1 A काञ्चन इति
- 2 A काञ्चनमिदं अमिदं देवतमिति
स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं प्रतिग्रहीता
पठेत् for the bracketed por-
tion
- 3 A omits the bracketed por-
tion
- 4 I. O. कनकादिफलदानवाक्ये
- 5 A omits कनकदान
- 6 A एतत् कनकमिति for एतानि
कनकानीति

- 7 A पाठानन्तरं
- 8 A फलानीमा
- 9 I. O. ज्ञान for ज्ञानीयद्रव्य
- 10 I. O. ज्ञान for ज्ञानीयद्रव्य
- 11 I. O. मिदं
- 12 I. O. ज्ञान for ज्ञानीय
- 13 I. O. एतान् अपूपानीति
- 14 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त अष्टमीविहित
- 15 A भैतं

विष्णुधर्मोत्तरोक्तनवमीविहित कुन्माषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं कुन्माषमिति निवेशनीयम् ।
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं कुन्माषोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तु-
त्यादि पूर्ववत् । ^१मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । दशम्यां रजतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
दशमीविहित-रजतदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतद्वज्रतमिति निवेशनीयम् ^२ । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं ^३ रजतमिदममिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
एकादश्यां सुवर्णदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादशीविहितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्
सुवर्णमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं सुवर्णमिदममिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । द्वादश्यां वज्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादशी-
विहित-वसनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वसनमिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
वसनमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहण-
पूर्वकं परिधानं स्वीकारः । त्रयोदश्यां कन्दनादीनामन्वतमसुगन्धद्रव्यस्य दानवाक्ये
विष्णुधर्मोत्तरोक्तत्रयोदशीविहितसुगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् सुगन्धानिति निवेश-
नीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं सुगन्धा इमे गन्धर्वादेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । चतुर्विंश्यां शर्करादानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तचतुर्विंशीविहित-
सितादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं ^४सितामिति निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं सितेयं
सोमदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । ^५कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पञ्चदश्यां पायसदानवाक्ये
विष्णुधर्मोत्तरोक्तपञ्चदशीविहितपरमाश्रदानफल-प्राप्तिकामोऽहमेतत् ^६परमाश्रमिति निवेशनी-
यम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं परमाश्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।२६-३०) :—

कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये ।

आत्माभ्यर्च्य यथान्यार्थं ^१पादप्रक्षालनादिभिः ॥५॥

1 A स्वस्तीस्युक्ता	7 I. O. भित्ति
2 A omits कन	8 A भैतं
3 I. O. मिदं	9 A कामस्तुत्यादि
4 A पाठानन्तरं	10 A omits कन
5 A रजतमिदं वज्रतममिति	11 I. O. परमाश्रम
6 A सुवर्णकपरिधानं	12 I. O. पादप्रक्षालनादिभिः

प्रीयतां मे महादेवो दद्याद्द्रव्यं स्वकीयकम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥६॥

स्वकीयमिति 'सद्रूपयोजितं' न रणादिना 'परस्यापकृतमित्यर्थः । कृष्णाष्टम्यां शङ्कर-
मुद्दिश्य पादप्रक्षालन-सुखोपवेशन-गन्धपुष्पधूपवस्त्रादिभिः ^१शिववत्तपःशालिनं ब्राह्मणम-
भ्यर्च्य तस्मै न्यायार्जितं द्रव्यम् ^२ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सर्वपापविनिर्मुक्ति-^३
पूर्वक-^४परमगतिप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकं ददामि । 'प्रीयतां मे महादेवः । ततः
स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् ^५अमुकमिदम् अमुकदैवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । 'प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

तथा :—

यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां ज्ञात्वा देवं पिनाकिनम् ।

'आराधयेद्दिजमुखं न तस्यास्ति पुनर्भवः ॥७॥

आराधयेद्दिजमुखमिति ^{१०} ब्राह्मणं शिवरूपं ध्यायन् ^{११}पादार्घ्यं-सुखोपवेशन-गन्धमात्यधूप-
दीप-^{१२}वस्त्रादिभिः शिववत् पूजयित्वा तस्मै ^{१३}स्वेष्टद्रव्यं ^{१४}दद्यादित्यर्थः अष्टमीदाने ^{१५} तथा
श्रवणात् । ज्ञातः शिवमुद्दिश्य पाद्यादिभिरर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमभिमतद्रव्यम् ^{१६} अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अपुनर्भवप्राप्तिकामोऽहमेतदमुकं ददामि । पिनाकी
प्रीयताम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् ^{१७}अमुकमिदममुकदैवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१८}प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

तथा :—

अमावास्यामनुप्राप्तां ^{१९} ब्राह्मणाय तपस्विने ।

यत्किञ्चिदेवदेशं दद्यादुद्दिश्य शङ्करम् ॥८॥

- 1 A अष्टम्यां
- 2 I. O. परमां गतिमिति
- 3 I. O. शिववत्तपः शालिनं
- 4 A सर्वपापविनिर्मुक्तः
- 5 A परमां
- 6 A प्रीयतां मे महादेवः
- 7 I. O. परमां गतिम्
- 8 I. O. प्रतिग्रहविध्युक्तश्च, A प्रति-
ग्रहविध्युक्तश्च
- 9 I. O. omits the entire line

- 10 I. O. सुखेति
- 11 I. O. पादार्घ्यं
- 12 A दीपः
- 13 A द्रव्यम्
- 14 I. O. पद्यादित्यर्थः
- 15 A adds ह here
- 16 A ब्राह्मणायार्चितमित्यर्थः
- 17 A omits अमुकमिदं
- 18 A प्रतिग्रहविध्युक्तः
- 19 A प्राप्तां

ज्ञात्वेति शेषः ।

प्रीयतामीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः ।

समजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥९॥

शङ्करमुद्दिश्य तपःशालिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यत्किञ्चिद्द्रव्यमर्चितम् ^१
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । समजन्मकृतपापक्षयकामोऽहमेतदमुकं ददामि । ^१[प्रीयता-
मीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरममुकमिदममुकदैवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] प्रतिग्रहविध्युक्तश्च स्वीकारः ।

स्कन्दपुराणे :—

तिलपात्राणि यो दद्याद्विप्रेभ्यः शुद्धमानसः ।

अमावास्यां समासाद्य कृष्णानां सुसमाहितः ॥१०॥

कृष्णानामिति तिलविशेषणम् ।

स्वपितृत्तर्पयित्वा तु अक्षयं नरपुङ्गवः ।

पितृलोकं समाप्नोति चिरञ्च सुखमेधते ॥११॥

'यथेष्टामावास्यायामर्चितेभ्यो ^१ब्राह्मणेभ्यश्चोणि कृष्णतिलपूर्णान्यर्चितानि पात्राणि
दद्यात् । ^२ अथामुकसंगोत्रेभ्योऽमुकामुकवेदामुकामुकशाखायाभिभ्योऽमुकामुकदेवशर्मभ्यो
युष्मभ्यं स्कन्दपुराणोक्ततिलपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि तिलपात्राणि ददामि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठानन्तरं तिलपात्राणीमानि ^३विष्णुदैवतानिति ^४प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तु-
त्यादि पूर्ववत् ।

महाभारते :—

द्वादश्यां पीर्णमास्याञ्च मासि मासि ^५धृताक्षतम् ।

ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेद्यस्तस्य ^६धर्मं निबोधत ॥१२॥

सोमश्च वर्धते तेन समुद्रश्च महोदधिः ।

अश्वमेधचतुर्भागं फलं सृजति वासवः ॥१३॥

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A यथेष्टामावास्यायामर्चितेभ्यो
- 3 I. O. ब्राह्मणेभ्यः यो
- 4 A omits अमुकसंगोत्रेभ्यो
- 5 A विष्णुदैवतानि
- 6 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं वाच्यं
- 7 A पीर्णमास्याञ्चा
- 8 A धृताक्षतं
- 9 A धर्मं निबोधत, I. O. धर्मं निबो-
धित

ब्राह्मणेभ्य इति बहुवचनं मासि मासीति भवणात् 'प्रयोगबहुत्वापेक्षम् । पौर्ण-
मास्युप-^१संहारात् द्वादश्यपि^२ शुक्ला ग्राह्या । यथेच्छकालं प्रतिमासिकशुक्लादशीपञ्चदशयो-
र्विंशत्य ब्राह्मणायाचितान् यवान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । [महाभारतोक्त-
घृताक्षतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं घृताक्षतं ददानि । स्वस्ति सावित्रीपाठानन्तरं घृताक्षत-
मिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतुं वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]^३ 'मुष्टिग्रहणञ्च
स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराजनिःशङ्कशङ्कर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते
दानसागरेऽनियत-^४मासिकतिथिदानावर्तः ।

अथ नानादैवत-मासनियत-तिथिदानावर्तः । (६४)

आग्नेयपुराणे :—

यो ददाति द्विजेभ्यस्तु^१ तृतीयायामुपानहौ ।

वैशाखशुक्लपक्षे तु सच्छलकरकान्विते ॥१॥

द्विजेभ्य इति बहुवचनं प्रयोगबहुत्वापेक्षम् ।

न तस्य मनसो [दाहो मर्त्ये]^२-लोके हि जायते ।

सर्वव्याधिनिर्मुक्तः श्रियं पुलांश्च विन्दति ॥२॥

कालादिह^३ यदा याति 'यमलोकाद्द्विजोत्तमः ।

यान्नाश्वतरीयुक्तं सर्वदेमविभूषितम्^४ ॥३॥

दिव्याङ्गनाभिराकीर्णं^५ सर्वैरङ्गमयं शुभम् ।

उपतिप्रति विप्रेन्द्र सर्वकामफलप्रदम् ॥४॥

अत्र यजमानो वैशाखशुक्लतृतीयायां ब्राह्मणायाचिताय छलकमण्डलसहितमुपानद्युगं^७-
मर्चितम्^८ दद्यात् ।^९ ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुक^{१०}-शाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे
तुभ्यमाग्नेयपुराणोक्त-च्छल^{११}करकान्वितोपानद्युगदानफल^{१२}-प्राप्तिकामोऽहमेतच्छलकरकान्वित-
मुपानद्युगं^{१३} ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता सावित्रीं पठित्वा उपानद्युगं^{१४}-मिदमुत्ता-
नाङ्गिरोदैवतमित्युक्ता यथाशाखं कामस्तुति पठेत् । ततः ॐ अथ कृतैतद्दानप्रतिप्रार्थं
तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता [सावित्रीं पठित्वा]^{१५}
उपानद्युगं^{१६} परिदध्यात् ।

- १ A बहुत्वापेक्षं
- २ I. O. 'सम्यादभाप'
- ३ A द्वादश

- ४ A omits the bracketed por-
tion
- ५ I. O. उचितग्रहणञ्च
- ६ A and I. O. 'भाष्यञ्च'

- ७ A द्विजेभ्य
- ८ I. O. देहो मर्त्यु for the bra-
cketed portion
- ९ A दद्यात्
- १० A यमलोका
- ११ A सर्वव्याधिमयं शुभं
- १२ A सर्वैरङ्गमयं शुभम्
- १३ A 'उपानद्युगञ्च'
- १४ A उपानद्युगञ्च
- १५ A omits the bracketed por-
tion
- १६ A उपानद्युगञ्च

विष्णुः :—

वैशाखे मासि तृतीयायामुपोषितोऽह्नतैर्वाहुदेव-^१[मभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा च] पापेभ्यः पूतो भवति । ^२यश्च तस्मिन्नहनि प्रयच्छति ^३तदह्नयमवाप्नोति ॥५॥

वैशाखशुक्लप्रतिपदि^४ कृतनिलो घटिकाधिकप्रहरस्योपरि हविष्यं भुक्त्वाऽऽचम्य शुचौ देश उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः ॐ सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्च महामृतानि ^५विष्णुर्ऋतुवैशाखशुक्लतृतीयाविहित-सोपवासवासुदेवार्चन-होमयवदानकर्म मया कर्तव्यमित्युक्त्वा गृहीतोदकपूर्णताम्रपात्रं^६ उदङ्मुखः सङ्कल्पयेत् । ॐ ^७एव उपोष्या-परदिने^८ विष्णुर्ऋतुवैशाखशुक्लतृतीयाविहित-वासुदेवार्चन-होमयवदान-कर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन ब्रुवा ^९द्वितीयायामुपोष्य तृतीयायां^{१०} प्रातः स्नात्वा यवैर्भगवन्तं वासुदेवं पूजयित्वा यवानेव वासुदेवाय स्वाहेत्युवाच^{११} हुत्वा शूरो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा ब्राह्मणायार्चिताया-चित्तान् यवान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुर्ऋतुवैशाखशुक्लतृतीयाविहित-कामोऽहमेतान्नक्षत्रान् ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तेऽह्नता एते प्रजापतिदेवता इति प्रति-ग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१२}मुष्टिग्रहणाय स्त्रीकारः । वस्तुन्तरदाने ^{१३}तु^{१४}तत्तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं ^{१५}स्त्रीकारश्चोन्नेयः । अक्षयतृतीया चषा ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१७।३१ख-३२क) :—

^{१६}वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां द्विजोत्तमाः^{१७} ।

^{१८}यद्दाति ^{१९}नरभ्रेष्ठास्तदक्षयमुच्यते ॥६॥

अतएवाक्षयतृतीयेयं प्रसिद्धा ।

विशेषेण तथा ^{२०}दानमक्षयतृतीयां महाफलम् ॥७॥ (३।३।१७।३२ख)

^{२१}ब्राह्मणायार्चितायार्चितान्नक्षत्रान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरात्

1 A 'अक्षय' वक्तुं for the b. p.	11 I. O. चाहुत्वा
2 A यश्च तस्मिन्नहनि, I. O. तृतीया- किन्नहनि	12 A सुष्टिग्रहणं
3 A तदह्नयमवाप्नोति, I. O. तदह्नय- वाप्नोति	13 I. O. omits ह
4 I. O. अदिपदि, A वैशाखशुक्ल- तृतीयापूर्वतरदिने	14 I. O. तदह्नयनाम, A तदह्नयनाम
5 A विष्णुधर्मोत्तरे	15 A स्त्रीकारलोचनः, I. O. स्त्रीकार- स्तुत्येव
6 A and I. O. 'यान'	16 A वैशाख
7 A स्त्री, I. O. यश्च	17 A द्विजोत्तमा
8 A उपोष्य परदिनि	18 I. O. यद्दाति
9 A तृतीयायां	19 I. O. नरभ्रेष्ठस्तदक्षयमुच्यते, A नरभ्रेष्ठस्तदक्षयमुच्यते
10 A adds तित्री here	20 A दान
	21 A ब्राह्मणायार्चितायार्चितान्

शुक्लतृतीयाविहिताह्नतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान्नक्षत्रान् ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । वस्तुन्तरदाने तु ^२तत्तदह्नयनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं ^३स्त्रीकारश्चोन्नेयः ।

तथा (३।३।१७।३४) :—

मासि भाद्रपदे शुक्लनवम्यां द्विजपुत्रवाः ।

^४गोधूमभक्तान् सगुडान् दत्त्वा पुण्यमवाप्नुयात् ॥८॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^५ सगुडं गोधूमभक्तम्^६ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । पुण्यप्राप्तिकामोऽहमेतत्^७ सगुडं गोधूमभक्तं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गोधूमभक्तमिदं प्रजापतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^८स्पर्शनं स्त्रीकारः ।

यमः :—

कार्तिकस्य तमिन्ने तु ^९माघस्य नवमीतिथौ ।

अहोरात्रोपितः स्नात्वा धर्मराजाय भोजयेत् ।

विधिवद् ब्राह्मणान् शक्त्या ^{१०}स्वयं लोके महीयते ॥९॥

शक्तेयस्यभिधानाद् यथेष्टं [ब्राह्मणानां बहुत्वमन्त]^{११} विवक्षितम् । कार्तिककृष्णनवम्यां माघकृष्णनवम्यां वा दानम् । ^{१२}तत्तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं ^{१३}पूर्ववद्विषयभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वकयमोक्त-कार्तिककृष्णनवमीविहित-ब्राह्मणभोजनकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य ॐ एव उपोष्योपरदिने धर्मराजोद्देशेन ब्राह्मणान् भोजयिष्यामीति सङ्कल्पयाद्युपोष्य नवम्यां धर्मराजोद्देशेन यथाशक्त्युपस्थापितब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो^{१४}ऽर्चि-तानि भोजनानि दद्यात् । ॐ ^{१५}अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुकशाखाभ्यामिभ्योऽ^{१६}मुकदेव-शर्मेभ्योऽर्चितेभ्यो^{१७} युष्मभ्यं सोतर्कवैखर्गप्राप्तिकामोऽहमेतान्नक्षत्रान् उपकरणसहितानि भोजनानि

1 I. O. अन्तस्तोक्तदानवत्	11 A स्वयं लोके
2 A तदह्नयनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं	12 A ब्राह्मणानामन्तमन्त for the bracketed portion
3 I. O. स्त्रीकारलोचनः, A स्त्री- कारस्तुत्येव	13 I. O. तत्तद्वस्तुनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं, A तदह्नयनाम तत्तदेवतोत्कर्षणं
4 I. O. गोधूमभक्तान्	14 A विषयभोजनादि
5 A ब्राह्मणाय	15 A omits अर्चिताय
6 A adds अर्चितं here	16 A अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुकशाखाभ्यामिभ्योऽ
7 A 'वेद'	17 A 'मुकदेवशर्मेभ्योऽर्चितेभ्यो'
8 A स्पर्शनं	18 A omits अर्चिताय
9 I. O. omits this	
10 I. O. यथाशक्त्या	

ददानि । धर्मराजः प्रीयताम् । प्रतिग्रहोत्तरः स्वस्तिसाविलीपाठान्ते 'भोजनानीमानि प्रजापतिदेवतानीत्युक्ता यथाशास्त्रं कामस्तुति पठेयुः । [सम्प्रदानबहुत्वञ्च बहुवचनोद्देशः]^१ । दक्षिणा पूर्ववत् ।^२ स्पर्शः स्त्रीकारः । एवं माच-^३कृष्णनवम्यामपि दद्यात् । तल च निवेदनवाक्ये कार्तिकपदस्थाने माचपदनिर्देशो विशेषः ।

विष्णुः :—

पौष्पां समतीतायां कृष्णपञ्चदश्यां सोपवासस्तिलैः^४ [ज्ञातः तिलोदकं] दत्त्वा^५ तिले-
र्वा^६देवमभ्यर्च्य^७ तानेव हुत्वा दत्त्वा^८ भुक्त्वा च सर्वपापेभ्यः पुनो भवति ॥१०॥

पौषपौर्णमासीमतिक्रम्य या कृष्णद्वादशी तस्याः पूर्वतरदिने पूर्ववद्विष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यो^९ विष्णुकुसोपवास^{१०} कृष्णद्वादशीविहिततिलज्ञानतिलतर्पण-तिलद्रव्यकवासु-
देवार्चन^{११}-तिलहोम^{१२}-[तिलदानतिलभोजनकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य श्व उपोष्यापरदिने तिलज्ञान-तिलतर्पण-तिलद्रव्यकवासुदेवार्चन-तिलहोम-तिलदान]^{१३}-तिलभोजनान्यहं करिष्ये इति सङ्कल्पं कुर्यात् । ततो नियमेन सुप्ता^{१४} एकादशीदिने उपोष्य द्वादश्यां प्रातस्तिलैः ज्ञात्वा पितृ-
स्तिलैस्तर्पयित्वा तिलैर्वा^{१५}सुदेवमर्चयित्वा यासुदेवाय स्वाहेति तिलानमौ हुत्वा [शूद्रो ब्राह्मणद्वारा कारयित्वा]^{१६} अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् तिलान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
^{१७}[सर्वपापपूतत्वप्राप्तिकामोऽहमेतां तिलान् ददानि । प्रतिग्रहोत्तरा स्वस्तिसाविलीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेत् ।] कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।^{१८} युष्टिग्रहणञ्च स्त्रीकारः । ततो भोजनं तिलैः कुर्यात् ।

यमः :—

माचान्नकारद्वादश्यां तिलैर्हुत्वा हुतारानम् ।

तिलान् दत्त्वा च विप्रेभ्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥११॥

1 A भोजनानी	10 A omits कृष्ण
2 I. O. सम्प्रदानबहुत्वञ्चनोद्देश for the bracketed portion	11 A -वाग्देवता
3 A उपोष्यञ्च	12 A तिलहोम twice
4 A omits कृष्ण	13 A omits the bracketed portion
5 A ज्ञातस्तिलोदक for the bracketed portion	14 A एकादशीदिनम्
6 I. O. हुत्वा	15 A ब्राह्मणद्वारा for the bracketed portion
7 A तान्	16 I. O. omits the bracketed portion
8 A omits युष्टि	17 A स्वस्तिग्रहणञ्च
9 A विष्णुविष्णु	

माघकृष्णद्वादश्यां^१ कृतनित्यो^२ यथाविध्यमिमुपसमाधाय^३ ॐ प्रजापतये स्वाहेति तिलान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा[ऽर्चितेभ्यो यथेष्टमंख्यब्राह्मणेभ्यो]^४ स्तिलान-
चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।^५ [सर्वपापप्रमोचकत्व]-प्राप्तिकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्यादि-[स्त्रीकारान्तमनन्तरोक्त]^६-तिलदानवत् ।

[कर्मपुराणे (२।२६।२५) :—

माघमासे^७ [तमिन्ने तु]^८ द्वादश्यां समुपोषितः ।

शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिलैर्हुत्वा हुतारानम् ॥१२॥

[प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु^९ तिलानेव समाहितः ।]^{१०}

जन्मप्रभृति यत् पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥१३॥

माघकृष्णद्वादश्याः पूर्वतरदिने^{११} पूर्ववद्विष्यभोजनादि^{१२} कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः कूर्म-
पुराणोक्तसोपवास-तिलदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य ॐ^{१३} श्व उपोष्य द्वादश्यां तिलहोम-
पूर्वकतिलदानकर्माहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य नियमेन सुप्ता^{१४} परदिने कृत्यनित्य^{१५} उपोष्यापरदिने
तथाविध्यमिमुपसमाधाय प्रजापतये स्वाहेति तिलान् हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं
कारयित्वा यथेष्टमंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यस्तिलानचितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
जन्मप्रभृति कृतपापतरणकामोऽहमेतान् तिलान् ददानि । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्व-
तिलदानवत्^{१७} ।]

1 A कृतनित्यो	11 I. O. omits this line in the second and more correct reading of the previously indicated bracketed portion but reads it in the first and less correct reading of the same.
2 A यथाविध्यमिमुपसमाधाय	12 A omits पूर्ववत्
3 I. O. omits ॐ	13 I. O. -भोजनादिश्च
4 A ऽर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो for the bracketed portion	14 I. O. omits ॐ in both the readings
5 A यत् । सर्वपापप्रमोचक for the bracketed portion	15 A अपरदिने
6 A स्त्रीकारान्तं अनन्तरोक्त for the bracketed portion	16 A उपोष्य परदिने
7 I. O. reads the bracketed portion twice	17 A पूर्ववत्
8 A माघे मासि	
9 K. P. तु विप्रस्य for the b. p.	
10 A तिलानेव	

आग्नेयपुराणे :—

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वाकस्त्रिषणाशिनीम्^१ ।

^२दत्ता आ प्रीतये राजन् जलशायिजगत्पतेः^३ ॥१४॥

जलकुम्भं सभृष्टारं शुक्लरूप्यसंयुतम् ।

गर्भस्थानानि रज्जानि दत्त्वा च समं सुख्यतः^४ ॥१५॥

सप्तरज्जानीति परिभाषोक्तं—[नवरज्जमन्वे बहुमूल्यसप्तरज्जग्रहणम् ।

सप्तधान्ययुतं तद्वद्गुहधेनुयथा पुरा ।

सितवस्त्रयुगच्छमं^५ दूर्वापल्लवशोभितम् ॥१६॥

सप्तधान्यानि परिभाषोक्तानि ।]^६ गुहधेनुयथा पुरेति आग्नेयपुराणोक्तं-गुहधेनवलङ्कारोपकरणग्रहणम्^७ ।

गन्धपात्रैर्युतं^८ [दिक्षु सित]-वस्त्रोपवीतितम् ।

सच्छलं^९ सहोपानतकं विष्टरैः परिवारितम् ॥१७॥

गन्धपात्रैर्गन्धयुतैः^{१०} पालैश्चतुर्भिः ।

चत्वारि तिलपात्राणि^{११} स्वदिक्षुदुम्बराणि च ।

^{१२}दधिपात्रेण संयुक्तं^{१३} दृढतक्षीरवता मुखे ॥१८॥

श्रीदुम्बराणि ताम्रमयानि ।

द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु आषाढस्य नृपोत्तम ।

उपोषितः समभ्यर्च्य केशवं जलशायिनम् ॥१९॥

गन्धपुष्पोपहारैश्च यथाविभवविस्तरात् ।

सङ्कल्प्य जलधेनुष्वपूजयेद्वत्सकं तथा^{१४} ॥२०॥

1 A 'नाशिनी, I. O. 'नाशनी

2 I. O. and A दत्ता

3 I. O. जलशायीजगत्पतिः, A जलशायीजगत्पतिः

4 A पात्राणि

5 I. O. सप्तयुक्तः, A सप्तयुक्ताः

6 A सप्तपात्राणीति

7 I. O. दूर्वा

8 A omits the bracketed portion

9 I. O. 'शुक्लपक्षे' 'नृपोत्तम' A 'शुक्लपक्षे' 'नृपोत्तम'

10 A: दिक्षुवित for the bracketed portion

11 I. O. सोपानतकं, A स उपानत

12 I. O. गन्धयुक्तैर्गन्ध for गन्धयुतैः

13 I. O. स्वदिक्षुदुम्बराणि

14 A दोषपात्रं

15 A दृढतक्षीरवता

16 I. O. omits it

^१वत्सकं^२ जलकुम्भचतुर्थभागनिर्मितं गुहधेनौ तथा दर्शनात् ।

सितवस्त्रधरः शान्तो वीरो विगतमत्सरः ।

दद्यादनेन मन्त्रेण प्रीतये जलशायिनः ॥२१॥

जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः ।

^३पयोमेधी^४ पयोवासो पयसा शयनं हरेः ॥२२॥

पयोधरासि मे देवि इह लोके परत्र च ।

^५[इति मत्वा] जगन्नाथं विप्राय प्रतिपादयेत् ।

^६[अपक्रान्तेन तिष्ठेत] अहोरात्रमतः परम् ॥२३॥

अनेन विधिना दत्त्वा जलधेनुं^७ यतव्रतः ।

सर्वान् कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषाः ॥२४॥

कदा शरीरे^८ [न व्याधिमाप्नोति]^९ पुरुषो नृप ।

^{१०}दत्त्वा^{११} जलमयीं धेनुं^{१२} विष्णुलोकञ्च गच्छेति ॥२५॥

आषाढे शुक्लद्वादश्याः पूर्वतरदिने पूर्ववद्विष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य आषाढ-शुक्लद्वादशीविहित-^{१३}जलशायिपूजापूर्वक-जलधेनुदानकर्म^{१४} मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ^{१५}उक्तं च उपोष्यापरदिने ^{१६}जलशायिपूजापूर्वकजलधेनु-^{१७}[दानकर्माहं करिष्ये] । ततो नियमेन सुप्ता ^{१८}परदिन उपोष्य द्वादश्यां यथाशक्ति गन्धमाल्योपहारैः^{१९} केशवाय जलशायिने नम इति मन्त्रेण केशवं^{२०} जलशायिनं सम्पूज्य गोमयोपलितभृगो कुशानास्तीर्थं तत्रोपरि कृष्णाजिनमास्तीर्य तथैव खलपकृष्णाजिनं प्रसार्य चतुर्हस्ताजिने जलशायिने^{२१}

1 I. O. and A omit it

2 I. O. जल । कुम्भः

3 A पयोमेधी, I. O. पयोमया

4 I. O. पयोवर्त्त

5 A omits the bracketed portion

6 A अपक्रान्तवतिस्तिष्ठेत् for the bracketed portion

7 A यतः व्रतः

8 I. O. जोषाधमाप्नोति and A जोषाधमाप्नोति for the bracketed portion

9 I. O. उद्योतय

10 A जला

11 I. O. and A जलमयी

12 A विष्णुलोकं च

13 I. O. and A जलशायी

14 A omits कर्म

15 I. O. omits उक्तं

16 A जलशायी

17 A दानमहं करिष्यामि for the bracketed portion

18 I. O. परदिने, A अपरदिने

19 A उद्योतय

20 A केशव

21 I. O. omits it

जलकुम्भमयी^१-^२मल यथोक्तोपकरणयुतां^३ धेनुदानावर्तस्थानेयपुराणोक्त-गुरुधेनुवयवा-
लङ्कारोपकरणयुतां धेनुचतुर्थभागजलनिमित्तैर्वरूपवत्स^४-सहितां जलधेनुमर्चिता^५-मर्चिताय
ब्राह्मणाय जलशायी जगथोनिरित्यादि सार्द्धं श्लोकं पठित्वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
आग्नेयपुराणोक्ताषाड--शुक्रद्वादशीविहितजलधेनुदान^६--फलप्राप्तिकामोऽहमेतां^७ लघ्वेण--
काजिनस्थापितकुम्भस्थधेनुचतुर्थीशजलमय--सञ्चार--सुवर्णरीप्य--सप्त--[रज-सप्त]^८--धान्ययुत-
शुक्रिकर्णोच्चुपाद^९-शुचिमुक्ताफलेक्षणसितसूत्रसिराल^{१०}-सितकम्बल-ताम्रपाल^{११}--पृष्ठ--सितचामर-
रोमकविद्भूमौष्ठयुगल^{१२}-नवनीतस्तनी^{१३} क्षौमपुच्छा कांस्योपदोहमिन्द्रनीलतारक-नानाफलसमायुक्त-^{१४}गन्ध-
करण्डकप्राण सितवस्त्रयुगच्छन्ना^{१५}--^{१६}दूर्वापल्लवशोभित-गन्धपालसहित-सितयज्ञोपवीति^{१७}-सच्छ-
लोपातत्क--विष्टर--तिलपूर्णताम्रपालचतुष्टययुत--धृतक्षीरदधिपूर्णपालयुत--^{१८}मुखवत्ससहितां
कृष्णाजिनस्थजलकुम्भमयी भृङ्गारसुवर्णरीप्य-सप्त-^{१९}रज-सप्तधान्ययुतां शुक्रिकर्णामिच्छुपादां
मुक्ताफलेक्षणां सितसूत्रसिरालां सितकम्बलगलकम्बलां^{२०} ताम्रपालपृष्ठां^{२१} सितचामररोमिकां
विद्भूमौष्ठयुगां^{२२} नवनीतस्तनीं^{२३} क्षौमपुच्छा कांस्योपदोहमिन्द्रनीलतारकां नानाफलसमायुक्तां
गन्धकरण्डकप्राणां सितवस्त्रयुगच्छन्नां^{२४} दूर्वापल्लवशोभितां^{२५} गन्धपालचतुष्टययुतां सितयज्ञो-
पवीतिनीं^{२६} सच्छत्रोपातत्कां^{२७} विष्टरतिलपूर्णताम्रपालचतुष्टययुतां दधिधृतक्षीरपूर्णपाल-
संयुक्तमुखीं^{२८} जलधेनुं दद्यात् । स्वस्ति सावित्रीपाठान्ते जलधेनुरियं विष्णुवैवतेति

- 1 A जलकुम्भं यव
- 2 A यत्र यथोक्तोपकरणयुतां, I. O.
- 3 A धेनुदानावर्तस्थानेयपुराणोक्त
- 4 A मर्चिताय
- 5 A omits मर्चिताय
- 6 A दद्यात्
- 7 A मित
- 8 A रज for the bracketed por-
tion
- 9 I. O. वि for इति
- 10 A सितरज for सिराज
- 11 A omits पाद
- 12 I. O. विद्भूमौष्ठयुग
- 13 A गन्धकप्राण, I. O. गन्धकरणा-

- 14 A मय
- 15 A दूर्वा
- 16 A लोपातत्क
- 17 A सुवर्णरीप्य
- 18 A रज
- 19 I. O. सितकम्बलगलकम्बल
- 20 I. O. ताम्रपालपृष्ठा, A ताम्रपाल-
कपृष्ठा
- 21 A विद्भूमौष्ठयुतां
- 22 A सप्त
- 23 A omits it
- 24 A लोपातत्क
- 25 I. O. विष्टरतिलपूर्णं, A reads
विष्टरतिलपूर्णं and omits ताम्र
- 26 I. O. सच्छत्रोपातत्कां

प्रतिग्रहीता वदेत् । कामस्तुतिर्दक्षिणा च पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्वीकारः । [सतो दान-
दिने अपक्रान्ताशी^१ भवेत् ।]^२

विष्णुधर्मः^३ :—

श्रावणे शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां प्रीयते नृप ।

गोप्रदानेन देवेशो^४ यत् पूर्व^५ कथितं तव ॥२६॥

यत् पूर्व^६ कथितमिति विष्णुधर्मोक्तलङ्कृतगवीदानग्रहणम् । ब्राह्मणायार्चितायालङ्कृत-
गवीदानावर्तस्थ^७ विष्णुधर्मोक्त-गोविन्दजनपूर्वकगोदानविधिना गामर्चितां दद्यात् ।

तथा :—

पौषशुक्ले तु तद्वत् द्वादश्यां धृतधेनुकाम् ।

धृतार्चिः-प्रीणनार्थाय^८ प्रदद्यात् फलदायिनीम् ॥२७॥

तद्वच्चेति विष्णुधर्मोक्त-धृतधेनुपरिग्रहः । ब्राह्मणायार्चिताय धेनुदानावर्तस्थ^९-विष्णु-
धर्मोक्त^{१०}-धृत^{११}-धेनुदानविधिना^{१२} धृतधेनुमर्चितां दद्यात् ।

[तथा :—

तथैव माघद्वादश्यां प्रदत्ता तिलगौर्वप ।

केशवं प्रीणयत्याशु सर्वकामांश्च^{१३} यच्छति ॥२८॥

अत्रापि तथैवेति विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुग्रहणम् । ब्राह्मणायार्चिताय धेनुदानावर्तस्थ-
विष्णुधर्मोक्ततिलधेनुदानविधिना तिलधेनुमर्चितां दद्यात् ।]^{१४} दानवाक्ये अमुककामोऽहमिति
विशेषः ।

तथा :—

उय्येष्टे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां जलधेनुकाम्^{१५} ।

^{१६}दत्त्वा यथावद्विधिना प्रीणयत्यम्बुशायिनम्^{१७} ॥२९॥

1 A अपक्रान्ताशी	9 I. O. omits धृत
2 I. O. omits bracketed por- tion	10 I. O. विषया, A विषय
3 A adds तु after this	11 I. O. सर्वकामां
4 A देवेशो	12 A omits the bracketed por- tion
5 A omits च	13 I. O. जलधेनुदः
6 A दत्त्वा यथावद्विधिना	14 I. O. दत्त्वा
7 A omits च	15 A मर्चयिनी
8 A विष्णुधर्मोक्तोक्त	

यथावद्विधिनेति विष्णुधर्मोक्त^१-जलधेनुविधि^२-ग्रहणम् । आद्याणायाचिताय धेनु-
दानावर्तस्थ^३-विष्णुधर्मोक्तं जलधेनुमर्चितां दद्यात् ।

विष्णुधर्मोक्ते (३।३।१२।२६-३१) :—

द्वादश्यां चैतशुक्रस्य चित्तवस्त्रप्रदो नरः ।

अक्षय्यं फलमाप्नोति नाकलोकं गच्छति ॥३०॥

वैशाखमासद्वादश्यां 'कृकमदानात्तथैव च ।

छत्रोपानहयोर्दानाज्ज्यैष्ठे मासि द्विजोत्तमाः ॥३१॥

तथैव चेति प्रथममासोक्त-फलानुवृत्तः^४ ।

^५[आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा प्रीणयेद्भोगिशायिनम् ।]

आषाढशुक्रद्वादश्यां श्वेतद्वीपे महीयते ॥३२॥

^६[आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा श्वेतद्वीपे महीयते] [इति सम्बन्धः ।]^७

श्रावणे वस्त्रदानेन विष्णुलोके महीयते ।

गोदः प्रयाति गोलोकं मासि^८ भाद्रपदे द्विजाः ॥३३॥

प्रीणयेद्भक्षिशिरसमश्न^९ दत्त्वा तथाश्विने ।

विष्णुलोकमवाप्नोति कुलमुद्धरति स्वकम् ॥३४॥

सरोमवस्त्रदानेन कार्तिके दिवमाप्नुयात् ।

प्रदानं लवणानान्तु मार्गशीर्षे महाफलम्^{१०} ॥३५॥

[सरोमवस्त्रमित्यनेन तूलपटोक्तानां ग्रहणम्^{११} ।]^{१२}

तथा (३।३।१२।३२) :—

^{१३}[आन्यानाम् तथा] पोषे^{१४} दारुणां चाप्यनन्तरे ।

फाल्गुने सर्वगन्धानां नास कार्या विचारणा ॥३६॥

1 A विष्णुधर्मोक्तोक्त	9 I. O. वाच
2 A जलधेनुवि-	10 A 'चक्र' for 'चक्र'
3 A omits च	11 A सुवर्णे
4 A पूषदात्तवैव	12 I. O. तूलपटोक्तानामात्र
5 A 'अवाप्तुवन्तः', I. O. 'अवाप्तुवन्तः'	13 A omits the bracketed portion
6 A reads the bracketed portion as आस्तीर्णं शयनं दत्त्वा प्रीणयेद्भक्षिशिरसमश्न	14 Supplied from V. D. I. O. and A omit it
7 A 'omits the bracketed portion	15 I. O. and A दारुणां
8 I. O. omits the bracketed portion	

^१[अनन्तरे माघे] दानं महाफलमित्यनुषज्यते^२ । अत्र यत्रापि द्वादशयुक्ते लो मासि तत्रापि समभिव्याहारात् द्वादश्योन्नेया^३ ।

चैतशुक्रद्वादश्यां यथाशक्ति नानावर्णवस्त्रमर्चित^४-मर्चिताय आद्याय ७३ अथादि^५ तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहितचित्त^६-वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चित्त^७-वस्त्रं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणपूर्वकं परिधानम्^८ स्त्रीकारः । वैशाखशुक्र-द्वादश्यां काश्चनदानवाक्ये विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहित-कृकमदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदुक्कम-मिति निवेशयम्^९ । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं^{१०} कृकममिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च स्त्रीकारः । ^{११}ज्यैष्ठ्यशुक्रद्वादश्यां छत्रोपानह-युग^{१२}-दानवाक्ये विष्णुधर्मोक्तोक्त-द्वादशोविहित छत्रोपानहयुग^{१३}-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेत-च्छत्रोपानहयुगमिति^{१४} निवेशनीयम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरमेतच्छत्रोपानहयुगे प्रजा-पत्युत्तानाङ्गिरोदेवते^{१५} इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । छत्रदण्डग्रहण-मुपानहयुगारोहणम्^{१६} स्त्रीकारः । आषाढशुक्रद्वादश्यां खट्वपरि-तूलिकादिविरचित^{१७}-शयनीय-दानवाक्ये सोत्कर्षश्वेतद्वीपप्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनीयमिति^{१८} निवेशयम्^{१९} । वाक्यान्तरं प्रोयतां भोगिशायीति वदेत् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरम् एतच्छयनं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शश्च^{२०} स्त्रीकारः । श्रावणशुक्रद्वादश्यां वस्त्रदानवाक्ये सोत्कर्षविष्णुलोकप्राप्ति-^{२१}कामोऽहमेतद्वस्त्रमिति^{२२} निवेशयम् । स्वस्तिसावित्री-

1 A अनन्तरे for the b. p.	10 A चैत
2 A दानं यथाशक्तमित्यनुषज्यते, I. O. omits यथाशक्तम्	11 A युगम् for युग
3 A अत्र यत्रापि... तत्रापि च before पोषे in the 1st line of V. 36 above and अत्र यत्रापि च वस्त्रमि... here, the two together making up the present sentence.	12 A युगम् for युग
4 A omits अर्चितम्	13 A 'पानहयुगे इति
5 A 'चिन्तितम्	14 A छत्रोपानहयुगारोहणे इति
6 A 'चिन्तितम्	15 A छत्रोपानहयुगारोहणे इति for उपानहयुग
7 A 'पूर्वकः परिधानम्	16 A 'विरचितम्
8 A निवेशनीयम्	17 A 'शयनीयमिति
9 I. O. चक्र for चक्र	18 I. O. reads निवेश and omits वाक्यान्तरम्... इति, A निवेशनीयम्
	19 A दण्डग्रहणम्
	20 A कामनवा for कामोद्भवनम्
	21 A निवेशनीयम्

पाठानन्तरं वक्ष्यते इहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
 १[दशमग्रहणपूर्वकं परिधानं] स्त्रीकारः । २[भाद्रपदशुक्रद्वादश्यां गोदानवाक्ये गोलोक-
 प्राप्तिकामोऽहमेतो गामिति निवेश्यम्] । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं गौरि^३ रुद्रदेव-
 तेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्त्रीकारः । ४[आश्विन-
 शुक्रद्वादश्यामश्वदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वादशीविहिताश्वदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्व-
 मिति निवेश्यम्] । वाक्यानन्तरं^५ प्रीयतामश्वशिरा इति^६ वदेत् । स्वस्तिसावित्री-
 पाठानन्तरमश्वोऽयं यमदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कर्णग्रहणं^७
 स्त्रीकारः । कार्तिकशुक्रद्वादश्यां तूलपटो^८ दानवाक्ये स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतत्सरोमवन्नमिति^९
 निवेश्यम्^{१०} । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं वक्ष्यते इहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
 कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशमग्रहणपूर्वकं परिधानं]^{११} स्त्रीकारः । [मार्गशोर्ष^{१२}-शुक्रद्वादश्यां
 सैन्धव-साम्भरि-कृकचाख्यलवणानामभ्युत्थमदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वादशीविहितान्ये-
 तानि^{१३} लवणान्यहं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणान्येतानि समुद्रदेवतानिति
 प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । १४^{१५} पौषशुक्रद्वादश्यां धान्यदानवाक्ये विष्णुधर्मो-
 त्तरोक्तद्वादशीविहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वान्यमिति^{१६} निवेश्यम् । स्वस्तिसावित्री-
 पाठानन्तरं^{१७} धान्यमिदं^{१८} प्रजापतिदेवतमिति^{१९} प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
 २०[मुष्टिग्रहणं^{२१} स्त्रीकारः] माघशुक्रद्वादश्यां दारुदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वादशीविहित-

- 1 I. O. उपर्युक्तं and A दशमग्रहणपूर्वकं
कथं for the bracketed por-
tion
- 2 I. O. omits the bracketed
portion
- 3 A निवेश्य
- 4 A गौरि
- 5 I. O. अश्वदेवतमिति
- 6 A निवेश्यमिति
- 7 A वाक्यानन्तरं
- 8 I. O. निवेश्यमिति
- 9 A कर्णग्रहणं
- 10 A तूलपटो
- 11 I. O. अश्वदेवतमिति, A अश्वदेवत
- 12 A निवेश्यमिति

- 13 A omits परिधानं, I. O. उपर्युक्तं
for the b. p.
- 14 A मार्गशोर्ष
- 15 A अश्वदेवतमिति
- 16 I. O. omits the bracketed
portion
- 17 A पौषशुक्रद्वादश्यां
- 18 A एतानि धान्यामिति for एत-
द्वान्यमिति
- 19 A अश्वदेवत
- 20 A एतानि धान्यामिति
- 21 A अश्वदेवतमिति इति
- 22 A omits the bracketed por-
tion
- 23 I. O. अश्वदेवत

दारुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दारुणीति निवेश्यम्^१ । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं दारु-
 ण्येतानि विष्णुदेवतानिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनं^२ स्त्रीकारः ।
 फाल्गुनशुक्रद्वादश्यां परिभाषोक्त-[सर्वगन्धदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वादशीविहित]^३-सर्व-
 गन्धदानफलप्राप्तिकामोऽह-[मेतानि सर्वगन्धानिति निवेश्यम् । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं
 सर्वगन्धा एते गन्धर्वदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शनं
 स्त्रीकारः । सर्ववैतनिवेशनं विष्णुधर्मोत्तरोक्तद्वादशीविहित-चित्तवज्रदानफलप्राप्तिकामोऽह-
 मेतच्चित्तवज्रमिति स्थाने कार्म्यम् । एतास्वेव द्वादशो^४ तत्तदुक्त-^५ नक्षत्रयुक्तासु तत्तदुक्तद्रव्य-
 दाने^६ फलाधिक्यम् ।

तथा हि^७ (३३१६३३-३७) :—

भाग्यर्क्षसंयुता चैते द्वादशी स्थान्महाफला ।

१०भाग्यर्क्षं पूर्वफल्युतो । महाफलेत्यनन्तरोक्तद्वादशीविहित-^{११}[तत्तद्दानफलान्येवाहं]
 महान्ति भवन्तीत्यर्थः^{१२} ।

हस्तयुक्ता च वैशाखे ज्येष्ठे च स्वातिना^{१३} तथा ।

[प्रीष्टपदे तथाषाढे]^{१४} मूलोपेता च वैष्णवे ॥३७॥

वैष्णवे^{१५} श्रावण इत्यर्थः ।

तथा भाद्रपदे मासि^{१६} १७श्रवणेन च संयुता ।

१८[आश्विने द्वादशी पुण्या अवत्याजर्क्षसंयुता ॥३८॥

आजर्क्षं पूर्वभाद्रपदा ।

कार्तिके रेवतीयुक्ता सौम्ये कृत्तिकया तथा ।

1 A निवेश्यमिति	11 A तद्दानफलप्राप्तिकामोऽहं एतानि for the bracketed portion
2 A उपर्युक्तं	12 I. O. भवन्तीत्यर्थः
3 A omits the bracketed por- tion	13 A स्वाति
4 A अश्वदेवत सर्वगन्ध for the bracke- ted portion	14 A प्रीष्टपदे तथाषाढे and I. O. आषाढे for the bracketed portion
5 A द्वादशयुत	15 A omits it
6 A नक्षत्रयुक्तासु तत्तदुक्तद्रव्य	16 A मासे
7 I. O. दान	17 A श्रावणेन च
8 A तथा च	18 A omits the bracketed por- tion
9 A भाग्यर्क्षसंयुता	
10 A आजर्क्षं	

सौम्यो मार्गशीर्षः ।

पौषे मृगशिराशेषेता माघे चादित्यसंयुता ॥३६॥]

^१आदित्यं पुनर्वसु ।

कार्गुने पुष्यसहिता द्वादशी ^२पावनी परा ।

नक्षत्रयुक्तास्वेतासु तथा दानमुपोषितम् ।

सर्वं महाफलं ज्ञेयमनन्तं द्विजसत्तमाः ॥४०॥

तथा दानमुपोषितमिति ^३यथाशक्तोक्तव्याणां दानं महाफलं ^४तथोपवासोऽपि महाफलः ।
तान्येव तत्तदानोक्तानि ^५फलान्यस्यर्थं ददातीत्यर्थः । एवञ्च ^६सङ्कल्पमपि कुर्यात् । इव्य-
दाने तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पूर्वफलानुयुक्त-द्वादशीविहित-^७चित्रवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्चित्र-
वस्त्रं ददानि । तथा विष्णुधर्मोत्तरोक्त-हस्तानक्षत्रयुक्त-द्वादशीविहित-रुक्मदानफलप्राप्तिकामोऽ-
हमेतद्रुक्ममिति विशेषः । एवं ज्यैष्ठ्यादिष्वपि मासेषु ^८तत्तन्नक्षत्र-^९[युक्त्वेन वाक्यरचनोद्देशनीया] ।

महामारते(अनु-६८।१६क-२०क) :—

वैशाख्यां पौर्णमास्याञ्च तिलान् ^{१०}[दद्याद् द्विजातिषु] ।

तिला भक्षयितव्याश्च सदा ^{११}त्वालमनञ्च तैः ।

सदेति प्रत्यब्दमित्यर्थः ।

कार्यं सततमिच्छद्भिः ^{१२}श्रेयः सर्वोत्पन्ना गृहे ॥४१॥

यथेष्टसंख्येब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो ^{१३}ऽर्चितांस्तिलान् ^{१४}ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महामारतोक्त-वैशाखपौर्णमासीविहित-^{१५}तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतस्तिलान् ददानि ।
प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेयुः । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणञ्च स्वीकारः । यजमानेन ^{१६}तद्दिने तिलेकद्वर्तनं ^{१७}तिलभक्षणञ्च कार्यम् ।

- 1 A चादिभ
- 2 I. O. वाचनी
- 3 A ब्रह्मप्रीतं इत्यादि
- 4 A उपवासोप
- 5 A चक्षुषि
- 6 I. O. सङ्कल्पोपवासमपि
- 7 A omits चित्रवस्त्र
- 8 I. O. तत्तन्नक्षत्र
- 9 A: युक्ता for the bracketed portion, I. O. •यथा उपवासो-

- 10 A दद्यात् द्विजादिषु, I. O. दत्ता द्विजातिभिः
- 11 A लाञ्छितमनञ्च
- 12 A वद्
- 13 A omits अर्चितेभ्यो
- 14 A अर्चितांस्तिलान्
- 15 A omits तिल
- 16 A तद्दिने, I. O. omits it
- 17 I. O. तिलेकद्वर्तनं

जावालः :—

^१श्रुतान्नमुदकुम्भञ्च वैशाख्यान्तु विशेषतः ।

निर्दिश्य धर्मराजाय ^२गोदानफलमाप्नुयात् ॥४२॥

^३श्रुतान्नं पक्वान्नम् । वैशाख्यां पौर्णमास्यां ^४धर्मराजायार्चिताय ^५श्रुतान्नमुदकुम्भं
वाचितं ^६दद्यात् । ॐ अथ गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं [धर्मराजाय श्रुतान्नमुदकुम्भं]
ददानि । तत ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं ^७भगवते धर्मराजाय दक्षिणामेतत् काञ्चनं
ददानि ।

तथा :—

सुवर्णतिलयुक्तेस्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ^८ ।

तर्पयेदुदपालैस्तु ^९ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥४३॥

अत्र प्रकरणाद्वैशाख्यामेव यथोक्तसंख्येब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यस्तावत्संख्याचितयथोक्तोदपाल-
दानम् ^{११} । ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । जावालोक-सुवर्णतिलसहितोदपालदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि सुवर्णतिलसहितानि उदपालाणि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते उदपालाण्येतानि ^{१२}वरुणदेवतानीति वदेयुः । ^{१३}स्पर्शनं स्वीकारः ।

यमः :—

वैशाख्यामेव विधिवद् भोजयेद् ब्राह्मणान् दश ।

तिराक्षमुषितः स्नात्वा कृषरं प्रयतः शुचिः ॥४४॥

गौरान् वा यदि वा कृष्णान् तिलान् जौहेश संयुतान् ।

दत्त्वा दशसु विप्रेषु तानेव स्वस्ति वाचयेत् ॥४५॥

- 1 A श्रुतान्नमुदकुम्भञ्च
- 2 A गोदाने for गोदान
- 3 A श्रुतान्न
- 4 A धर्मराजायार्चिताय
- 5 A श्रुतान्न
- 6 A omits it
- 7 A धर्मराजायार्चिताय उदकुम्भं for the bracketed portion

- 8 A भगवते वा
- 9 I. O. and A पञ्चप
- 10 A •पञ्चप
- 11 I. O. •वर्णोक्तोदपालं दानं, A •वर्णोक्त उदपालदानं
- 12 A उदपालाचयेति
- 13 A उपवासञ्च

१[स्वस्ति वाचयेत्] प्रतिग्रहविधिं कारयेदित्यर्थः ।

प्रीयतां धर्मराजेति १पतुन् देवांश्च तर्पयेत् ।

यावज्जीवकृतं पापं २तत्क्षणादेव नश्यति ॥४६॥

३पितुन् देवांश्च तर्पयेदित्यनेन पार्वणश्राद्धं कुर्यादित्युक्तम् ।

४अयुतायुतश्च तिष्ठेत स्वर्गलोके न संशयः ।

मामेव तु न परयेत् न च पापेन लिप्यते ॥४७॥

पौर्णमास्याः पूर्वे ५पञ्चमदिने ६कृतैकभक्तादिः पूर्ववत् सूर्यादिदेवताभ्यस्त्रिराश्रोपवास-
७[पूर्वक-यमोक्त] वैशाखपौर्णमासी-विहित-मधुतिलदान-ब्राह्मण-८कृषरभोजन-९[कर्म मया
कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ३० श्व आरभ्य] त्रिरात्रमुपोष्यापरेऽहनि ११ पौर्णमास्यां दशभ्यो
१२ ब्राह्मणेभ्यो मधुयुक्तांस्तिलान् १३-चितान् ३० अद्यादि १४ युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यमोक्तदश-
ब्राह्मण सम्प्रदानक-मधु-१५ युक्ततिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् १६ सक्षौद्रान् तिलान् ददानि ।
प्रीयतां धर्मराजः । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति
वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः ।] १७ ततो १८ यज्ञतस्तानेव
ब्राह्मणान् कृषरं भोजयेत् । १९ ततः पार्वणविधिना २० श्राद्धं समधुतिलैरेव वुर्ध्यात् । २१ एतत्
दानं ब्राह्मणक्षत्रिययोरेव २२ वैश्यशूद्रयोस्त्रिरात्रनिषेधात् ।

तथा च महाभारते :—

चतुर्थभक्तपणं वैश्ये शूद्रे विधायते २३ ।

त्रिरात्रन्तु न २४ धर्मज्ञैरीरितं ब्रह्मवादिभिः ॥४८॥

1 A omits the bracketed portion	12 A omits it
2 A पितुं	13 A omits तिला
3 I. O. तत्क्षणादेव	14 I. O. तुम्हा for युष्मभ्यम्
4 I. O. पितुन् देवांश्चर्प, A पितुं देवांश्च तर्प	15 A इत for यत्
5 A अयुतायुतं	16 A इतक्षौद्र
6 I. O. पञ्चदिने	17 A omits the bracketed portion
7 A कृतैकभक्तादि	18 A यत्र स्थाने
8 A पूर्वोक्त for the bracketed portion	19 A तत्र
9 A omits कृषर	20 A साध
10 I. O. त्रिरात्र इति उक्त्या for the bracketed portion	21 A तत्
11 I. O. omits अपरेऽहनि	22 A वैशाखपौर्णमासी त्रिरात्र निषेधात्
	23 A विधीयपीकते
	24 I. O. धर्मज्ञविहितं

तथा :—

वैशाख्या पौर्णमास्याञ्च १ ब्राह्मणान् सप्त २ पञ्च वा ।

क्षौद्रयुक्तेस्तिलैः कृष्णैर्वर्चयेद् ३ यदि चैतरेः ४ ॥४९॥

५ इतरैः श्वेतैस्तिलैः । ६ कृष्णैर्वर्चयेदिति तिलास्तेभ्यो दत्त्वा [प्रीयतां धर्मराजेति तानर्चयेदित्यर्थः ।] ७

८ प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्त्तते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥५०॥

यद्वा मनसीति इष्टदेवताप्रीत्यर्थे वा । तदा चासुकदेवता प्रीयतामिति १० प्रतिवचनम् ।
वैशाख्या पौर्णमास्यां सप्तभ्यः पञ्चभ्यो [ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो] ११ ऽचितान् समधुतिलान् ३०
अद्यादि १२ युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यावज्जीवकृतपापक्षयप्राप्तिः १३ कामोऽहमेतान् १४ सक्षौद्रान्
तिलान् ददानि । प्रीयतां धर्मराजेति [असुकदेवता इति] १५ वा ब्रूम १६ [इति ब्राह्मणान्
वदेत् । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं
कामस्तुतिं पठित्वा प्रीयतां धर्मराज इति असुकदेवता इति वा ब्रूयुः ।] दक्षिणा पूर्ववत् ।
१७ मुष्टिग्रहणश्च स्वीकारः ।

१८ विष्णुः :—

अथ वैशाख्या पौर्णमास्यां कृष्णाजिनं सखरं मुक्तालान्मूलभूषितं कृत्वा आविके वस्त्रे
प्रसारिते [प्रसारयेत्ततस्तिलैः] १९ प्रच्छादयेत् । २० सुवर्णनाभत्वं कुर्यात् । २१ [अहतेन

1 A पौर्णमास्याञ्च	13 A omits प्राप्ति
2 A पञ्चवा	14 A सक्षौद्रतिलान्
3 I. O. and A वाचयेद्	15 A omits the bracketed portion
4 I. O. चैतरेः	16 A omits the bracketed portion
5 A omits it	17 I. O. स्वस्तिग्रहणश्च
6 I. O. त्रिरात्रेदिति	18 A omits it
7 I. O. omits it, A प्रीयता धर्मराजेति तान्मार्चयेदित्यर्थः for the b. p.	19 A तिलैः for the bracketed portion
8 A प्रीयतां	20 I. O. सुवर्णनाभित्वं
9 A प्रीतिर्वा	21 A अहतेन वाधुयुगेन for the bracketed portion
10 I. O. वाचनम्	22 A चेति for चतुष्टयं
11 A omits the bracketed portion	
12 A मुष्टमन् and I. O. तुम्हा for युष्मभ्यम्	

वासोयुगेन] प्रच्छादयेत् । सर्वरत्नगन्धैश्चालङ्कृत्यैवतसु^{२२} दिक्षु चत्वारि तैजसानि पालाणि क्षीरदधिमधुसर्पिःपूर्णानि ^१निधायहितान्ने ब्राह्मणाय ^२वासोयुगप्रच्छादिताय दद्यात् ॥५१॥ अत्र च ^३गाथा भवन्ति :—

यस्तु कृष्णाजिनं दद्यात् सखुरं शृङ्गसंयुतम् ।
तिलैः प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥५२॥
ससमुद्रशुद्धा तेन सशैलवनकानना ।
चतुरन्ता भवेद्दत्ता पृथिवी नाल संशयः ॥५३॥

वैशाख्यामाहिताग्ने ब्राह्मणायार्चिताय वज्रयुगेनाच्छादिताय शृङ्गखुरयुक्तं मुक्ताभूषित-
लाङ्गूलं ^४कम्बलोपरि प्रसार्य यथोक्तोपकरणयुक्तं कृष्णाजिनमभ्यर्च्य ॐ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुकृ-वैशाखपौर्णमासीविहित-कृष्णाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽह-
मेतन्मुक्ताभूषितलाङ्गूलमाविकवक्ष्ये^५ तिलप्रच्छादितं ^६सुवर्णनाभमहत्-वासोयुगप्रच्छादितं
सर्वरत्नसर्वगन्धक्षीरदधिमधु-सर्पिःपूर्णतैजस-पालचतुष्टययुतं कृष्णाजिनं ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कृष्णाजिनमिदं प्रजापतिदेवत-[मिति वदेत् ।]^{१०} कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं स्त्रीकारः ।

वैशाखाधिकारे वशिष्ठः :—

कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा^{११} हिरण्यं मधुसर्पिषम्^{१२} ।
ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥५४॥

वैशाखपौर्णमास्यां जन्मसंस्कारविद्यायुक्ताय ब्राह्मणायार्चिता-^{१३}योक्तोपकरणयुतं कृष्णा-
जिनमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । समस्तदुष्कृतनिस्तार-^{१४}प्राप्तिकामोऽहमेत-
तिलाच्छादितं^{१५} हिरण्यमधुसर्पिष्युतं^{१६} कृष्णाजिनं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तमनन्तरोक्त-
दानवत् ।

- 1 A विधायार्चिताग्ने
- 2 A वाः प्रच्छादिताय
- 3 A गाथा
- 4 A सुक्तावाङ्मुच
- 5 A -वज्रयु
- 6 I. O. सुवर्णनाभिः
- 7 A आहत for अहत
- 8 A omits य
- 9 I. O तिल for तैजस

- 10 I. O. बिलयुक्ता for the bracketed portion
- 11 A जला
- 12 A मधुसर्पिषी
- 13 I. O. -योक्त उपकरणयुतं, A -योक्तपकरणयुतं
- 14 A -तरति
- 15 I. O. -च्छादित
- 16 A -सर्पिष्युतं

तथा वैशाखाधिकारे :—

सुवर्णनाभं कृत्वा तु सखुरं कृष्णमार्गकम् ।
तिलैः प्रच्छाद्य यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं^१ शृणु ॥५५॥
ससमुद्रशुद्धा तेन सशैलवनकानना ।
चतुरन्ता^२ भवेद्दत्ता पृथिवी नाल संशयः ॥५६॥

वैशाख्यां पौर्णमास्यां ब्राह्मणायार्चिताय कृष्णाजिनमुक्तरूपमुक्तोपकरणमर्चितम्^३ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वशिष्ठोक्त-सुवर्णनाभकृष्णमृगाजिनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णनाभं तिलप्रच्छादितं कृष्णमार्गकं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

कूर्मपुराणे (२।२६।२३) :—

^४श्रुताममुदकुम्भम्^५ वैशाख्याञ्च विशेषतः ।

निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥५७॥

यथेच्छसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो^६ऽर्चितानुदकुम्भान्^७ श्रुताभ्यानि^८ चार्चितानि ॐ अथादि^९तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^{१०}भयमुक्तिकामोऽहमेतानि ^{११}श्रुताभ्यानि एतानुदकुम्भान् ददानि । ^{१२}धर्मराजः प्रीयताम् । ततः स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं^{१३} श्रुताममिदं प्रजापति-
देवतमुदकुम्भोऽयं^{१४} वरुणदेवत इति प्रत्येकं प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
^{१५}स्पर्शः स्त्रीकारः ।

तथा (२।२६।१६-२१) :—

वैशाख्यां पौर्णमास्याञ्च^{१६} ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

उपोष्य विधिना शान्तान्^{१७} [शुचिः प्रयतमानसः]^{१८} ॥५८॥

पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः ।

^{१९}[गन्धादिभिः समभ्यर्च्य वाचयेद्वा स्वयं वदेत् ॥५९॥]

1 A फल for उपकरणक	11 A श्रुताभ्यानि
2 A चतुरन्ता	12 A धर्मराज
3 I. O. दुक्त for मर्चितम्	13 A श्रुताममिदं
4 A श्रुतम् and K. P. ज्ञाताम्	14 A उदकुम्भो for उदकुम्भोऽयं
5 A वैशाख्याञ्च	15 A उपोष्य
6 A अर्चिते for अर्चितेभ्यो	16 K. P. -म्
7 A श्रुताभ्यानि	17 Supplied from K. P. I. O. ब्रह्मण, A गेन
8 A omits चार्चितानि	18 K. P. शुचीन् प्रयतमानसः for the b. p.
9 A तुभ्यमन्तमुक्ता	19 Supplied from K. P. I. O. and A omit it
10 I. O. उपकरणयुक्त for भयमुक्ति	

प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा^१ मनसि वर्तते ।

^२यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥६०॥

यद्वा मनसि [वर्तते इत्यभीष्ट]^३-देवताप्रीतये वा । वैशाखपौर्णमास्याः पूर्वतरदिने 'कृतैक-
भक्तादिः पूर्ववत् सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-^४कूर्मपुराणोक्त-समधुतिलदानकर्म मया कर्तव्य-
मिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ७^५ अ उपोष्य पञ्चदश्यां 'पूजापूर्वकसमधुतिलदान-
कर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वाऽपरदिने उपोष्यापरदिने ज्ञातः शुचिः शान्तमनाः
स्वेच्छया सप्त पञ्च वा शान्तान् 'ब्राह्मणानभ्यर्च्य तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो^६ मधुसहितान्
कृष्णतिलान् ७^५ अथादि 'युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । यावज्जीवकृत-पापक्षयकामोऽहमेतान्
^{१०}समधुन् तिलान् ददामि । ^{११}[धर्मराजः प्रीयताम् अमुकदेवो वा प्रीयताम् ।] प्रति-
प्रहीतारः खस्त्रिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति वदेयुः । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । ^{१२}मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।

आदित्यपुराणे :—

ज्येष्ठे मासि तिलान् दत्त्वा पौर्णमास्यां विशेषतः ।

अश्वमेधस्य यत् पुरयं तत् प्राप्नोति न संशयः ॥६१॥

ज्येष्ठपौर्णमास्यां ब्राह्मणायाचित्याचितान् तिलान्^{१३} ७^५ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलान् ददामि । प्रतिप्रहीता खस्त्रिसावित्री-
पाठान्ते एते तिलाः प्रजापतिदेवता इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणञ्च
स्वीकारः ।

आग्नेयपुराणे :—

एतच्छ्रुत्वाऽम्बरीषोऽपि वशिष्ठं प्रत्यभाषत ।

कथं [दृष्टे च धेनूनां]^{१४} दशानां फलमिष्यते ॥१॥

- 1 A दत्ता
- 2 Corrected from K. P. I. O.
and A यावज्जीवकृतं तत्
- 3 I. O. वर्तते इतीष्ट for the br-
acketed portion
- 4 A कृतैकभक्तादि
- 5 A ब्राह्मणानां
- 6 I. O. पूजापूर्वकसमधुतिः, A सम-
धुतिः

- 7 A omits ब्राह्मणान्
- 8 I. O. omits ब्राह्मणेभ्यो
- 9 A मधुसमधुतिलान्
- 10 A समधु
- 11 A धर्मराजः प्रीयतामिति । अमुकप्र-
देवो वा प्रीयतामिति for the
bracketed portion
- 12 A खस्त्रिसावित्री
- 13 A omits तिलान्
- 14 A वसिष्ठ इवेति for the b. p.

सर्वमेतन्ममाचक्ष्व प्रवक्तुं^१ कुशलोऽस्यसि ।

^२[तमाह स] वशिष्ठोऽपि शृणुष्व गदतो मम ॥२॥

^३त्वमेकाग्रमना भूत्वा महर्षे^४ दानमुत्तमम् ।

^५[यतो नाभ्यधिकं] किञ्चित्पि लोकेषु विद्यते ॥३॥

यद्वत्सा दिति-^६[जोऽप्येष बली] राजा समाहितः ।

रसातलगतो भुङ्क्ते दिव्यान् भोगाननुत्तमान् ॥४॥

तथा :—

^७सूरवधुचक्र X X नाथोऽयं दिवि मोदते ।

^८यद्वा नेन नरश्रेष्ठ लैलोक्यैरवर्त्यवृ^९हितः^{१०} ॥५॥

तथान्येऽपि हि राजानो धर्मकृत्येषु ये मताः ।

तस्य ^{११}तद्दानमाहात्म्याद्गता पुरयकृतां गतिम् ॥६॥

^{१२}आषाढपौर्णमास्यान्तु मिथुनस्थे दिवाकरे ।

अर्धधानैर्जितकोर्धैर्देयमेतद् यथाविधि ॥७॥

जाम्बूनदस्य शुद्धस्य पलैस्त्रिंशति-^{१३}भित्तथा ।

^{१४}[तदर्धमर्धमर्धेन यथाशक्ति पलैस्त्रिभिः ॥८॥]

^{१५}तदर्धं तदर्धमयं पञ्चदशपलमयमित्यर्थः । ^{१६}तदर्ध-[स्वार्धं] पलसप्तकमयमित्यर्थः

^{१७}अर्धपादेन^{१८} पलत्रयद्वयेन वा कुर्यादित्यर्थः ।

द्वाभ्यामेकेन वा कुर्यात्-^{१९}द्वयं सर्वाङ्गशोभनम् ।

पलादूनो न^{२०} कर्तव्यो दुःखशोकभयावहः^{२१} ॥९॥

1 I. O. प्रवक्तुं	12 A आषाढे
2 A केशवोऽपि	13 A 'शोभन'
3 A ततमोह for the bracketed portion	14 A तदर्धमर्धेन यथा यथाविधि परे- लिभिः for the bracketed por- tion
4 A एकाग्रमना	15 I. O. omits this
5 A महर्षे	16 I. O. तदर्धं स्वार्धं
6 A येन नाभ्यधिकं for the b. p.	17 I. O. अर्धपादेन
7 A अर्धदेव पञ्चो for the br- acketed portion	18 A omits the bracketed por- tion
8 I. O. omits this	19 A 'द्वयं पञ्चाङ्गशोभन'
9 I. O. यथाविधि	20 A पलादुभयान्, I. O. पलादुभयान्
10 I. O. तदर्धं तदर्धमयं	21 I. O. भयावहः

मण्डपं कारयेद्विष्यं परार्थ्यपटनिर्मितम् ।

तन्मध्ये तद्वलैः शुक्रैर्मण्डलं कारयेच्छुभम् ॥१०॥

परार्थ्यमुत्कृष्टम् ।

ततः प्रभाते विमले समुत्थाय जितेन्द्रियः ।

शुक्राम्बरधरः स्नातः शुक्रमाल्यानुलेपनः ॥११॥

कृतनित्यक्रियः शुक्ररत्नमालयविभूषितः ।

नरो वा यदि वा नारी दिव्यभोगाभिलाषिणी ॥१२॥

शुक्ररत्नं मुक्ता ।

सितवस्त्रयुगच्छत्रं स्थापयित्वा ततो वृषम् ।

धुवर्णमण्डपे तस्मिन् सुरजैर्बहुभिधितम् ॥१३॥

चन्दनागुरुकपूरैः^१ सुमनोभिलाषासितैः^२ ।

सम्पूजयेत्ततः सम्यक्मन्त्रैः पुराणसम्मिश्रैः ॥१४॥

नमस्ते जगदाधार प्रियः पुण्यकृतामसि ।

त्वद्विहीने जगत्सिद्धिं कश्चिच्छुभमश्रुते ॥१५॥

नमस्ते धर्मराजाय वृषरूपधराय वै ।

त्वं मासुद्धर देवेश दुःखसंसारसागरात् ॥१६॥

यशः कीर्तिर्धनं धान्यं यदन्यदपि संस्तुतम् ।

तत् प्रयच्छेह देवेश परतः च शुभां गतिम् ॥१७॥

इति सम्पूज्य विधिवत्^३ देवं वृषरूपिणम् ।

नैवेद्यं सम्भवेत्तल हविषा निर्मितं शुभम् ॥१८॥

कालोद्भवं^४ मूलफलं सर्वं देयं समन्ततः ।

हविष्यान्नेन^५ भुञ्जीत भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ॥१९॥

सायाह्ने च ततः कुर्यात् पुष्पं गृह्णन्नुत्तमम् ।

^६ [सितपुष्पैः शुभैर्गन्धलुब्धमाधुकरालयैः ॥२०॥]

1 I. O. चन्दनागुरुकपूरैः, A चन्दना-
गुरुकपूरैः

2 I. O. सुमनोभिलाषासितैः

3 I. O. देव

4 I. O. कालोद्भव

5 I. O. सर्व, A omits it

6 I. O. सुखात्

7 A सितपुष्पैः शुभैः गन्धलुब्धमाधु-
करालयैः for the bracketed
portion

फलमूलानि धान्यानि क्षीपाः शुक्रदशान्विताः ।

^१[वृत्तपूर्णास्तु कर्तव्याः] ^२[सम्प्रशोतितमण्डपाः ॥२१॥

दशा वृत्तिः ।

राक्षो जागरणं कार्यं देवदेवस्य सन्निधौ ।

वारमुख्यासमानार्घ्यगन्धर्वानतिसौख्यदान् ॥२२॥

गन्धर्वानतिगायनान् ।

गीतवादितशब्देन ब्रह्मघोषरवेण च ।

नर्मालापैश्च मृत्यैश्च यमयेत्तां निशां ततः ॥२३॥

अरुणोदयवेलायां] समुत्थाय जितेन्द्रियः ।

पूजयित्वा ^३द्विजानन्त गोहिरण्यैर्नरोत्तम^४ ॥२४॥

वृषरूपं ततो धर्मं प्रीयतां वृषभध्वजः ।

इत्युच्चार्य ^५परं मन्त्रमाचार्य्याय निवेदयेत् ॥२५॥

दत्त्वा दानमिदं ^६सर्वं विधिनानेन ^७पार्थिवः ।

^८[कुर्याद्विनिवृत्तं विप्रो वेदकर्म समारभेत् ।

वैरयः^९ समुद्रगमनं ^{१०}शूद्रः कर्म यथेष्टितम् ॥२६॥

फाल्गुन्यामथवा दद्याद् दानमेतन्मृत्युनामः ।

रीद्रं पर्वणि ^{११}निर्दिष्टं नक्षत्रं शङ्करस्य हि ॥२७॥]

^{१२}सौराषाढपौर्णमास्याः पूर्वतरदिने प्रातः स्नात्वा ^{१३}कृतनित्यो गृहीतोदपूर्णतामपाह
उदङ्मुखः सङ्कल्पं कुर्यात् । तद्यथा— ॐ आमेयपुराणोक्त-पूर्वदिन^{१४}-हविष्यभोजनपूर्वक-
वृषदान-कर्माहं करिष्ये । ततो यथेष्ट-^{१५}मुत्कृष्टवस्त्रमयमण्डपं कारयित्वा तन्मध्ये सिततण्डुलै-

1 A वृत्तपूर्णास्तु कर्तव्यः for the
bracketed portion

2 A omits the bracketed por-
tion

3 A द्विजानन्त

4 A नरोत्तमाः for नरोत्तम

5 I. O. नर

6 I. O. सर्व

7 I. O. पार्थिव

8 I. O. omits the bracketed
portion

9 A वैद्य

10 A पूर्व

11 A निर्दिष्ट

12 I. O. सौराषाढ

13 I. O. कृतनित्य

14 I. O. पूर्वदिने

15 A ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

मैरुल^१ कुर्यात् । ततो 'परदिने प्रातः' कृतनित्यः शुक्रमास्याम्बरधरो^२ 'वृत्तमुक्ताहारः पूर्वोक्तमण्डले शक्तयुगलप-^३भुक्तपरिमाणानामन्यतमपरिमाणेन' सुवर्णेन घटितं 'यथेच्छ-
रत्नसंचितं वृषं स्थापयित्वा सितवस्त्रयुगेनाच्छाद्य यथाशक्तयुक्तोपचारैरुक्तमन्त्रैश्च सम्पूज्याभीष्ट-
संख्यब्राह्मणेभ्यो भोज्यानि दत्त्वा स्वयं हविष्यं भुक्त्वा सायं पुष्प-^४गृहविरचनादिपूर्वकमुक्तकमेण
रात्रौ जागरणं कुर्यात् । अपरदिने कृतनित्यः सूर्योदयसमये यथेच्छसंख्यान्^५ १० ब्राह्मणान्
गोभिर्हिरण्यैश्चाभ्यर्च्य^६ साज्ञवेदविदं ब्राह्मणमभ्यर्च्यार्चितं वृषं^७ तस्मै^८ १० अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आमे यपुराणोक्त-पूर्वदिनहविष्यभोजनपूर्वक-वृषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
तत्तुल्यारोपितं विविधरत्नसंचितं^९ वस्त्रयुगाच्छादितं वृषभं^{१०} ददानि । प्रीयतां वृषभध्वजः ।
ततः प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं वृषोऽयं [विष्णुदेवत इति वदेत्]^{११} । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । ^{१२}[पुच्छग्रहणञ्च स्त्रीकारः । फाल्गुनपौर्णमास्यां वा अनेन विधिना वृषमेतं दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१६।२२-२४क) :—

माध्यां कृत्वा तिलैः श्राद्धं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१॥

अथ पार्वणविधिना तिलैः श्राद्धकरणं शुभमम् ।

तथा :—

^{१३}स्वास्तीर्णशयनं दत्त्वा फाल्गुन्यां ब्राह्मणाय तु ।

रूपद्रविणसम्पन्ना भार्या ^{१४}पक्षवती तथा ॥२॥

^{१५}स्वास्तीर्णं दारुमयलक्षोपरि-मुप्रसारित-तुलिकादिरूपं पक्षवतीं कुटुम्बिनीम् ।

नरः प्राप्नोति धर्मज्ञाः पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ।

तथा नार्घ्येपि भर्तारं ज्ञात कार्या विचारणा ॥३॥

1 A अतितरुकोमचरुचं	12 I. O. omits it
2 I. O. परदिने	13 A omits it
3 A अतनित्यं	14 A विविधवर्णसंचितं
4 A शुक्रमास्याम्बर	15 A वृषं
5 I. O. and A वृत्तमुक्ताहारः	16 A 'विष्णुदेवत' for the bracketed portion
6 I. O. वृषं for वृषं	17 A omits the bracketed portion
7 A 'परिणाश'	18 I. O. 'स्वास्तीर्ण'
8 A 'वदेत्' वृषभं विहितं	19 I. O. 'पक्षवती'
9 A omits यद्	20 I. O. 'स्वास्तीर्ण'
10 A omits it	
11 A गोभिर्हिरण्यैश्चाभ्यर्च्य I. O. गोभिर्हिरण्यैः	

धर्मज्ञा इति सम्बोधनम् । नार्घ्येपि 'यज्ञवत्त्वादियुगयुक्तं भर्तारं प्राप्नोतीत्यर्थः । यथाशक्ति शय्यामुपकल्प्यार्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्त-
रोक्तपौर्णमासो विहित-शयनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् स्वास्तीर्णं शयनं ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते शयनमिदं प्रजापतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]
स्पर्शनं स्त्रीकारः ।

^१तथा (३।३।१६।२-३क) :—

संप्राप्य चैतमासस्य शुक्रां पञ्चदशीं नरः ।

चितवस्त्रयुगं 'दत्त्वा सोपवासो द्विजातये ।

ब्राह्मणा-^२स्तर्पयन् विप्राः सोभाग्यं महदाप्नुयात् ॥४॥

दानपूर्वतरदिने पूर्ववद्विष्याहारादि 'कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मो-
त्तरोक्त-चित्रवस्त्र-^३युगदान-ब्राह्मण-^४तर्पणकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पयेत् । ^५३
श्व उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-चितवस्त्रयुगदान-ब्राह्मणतर्पणकर्मार्हं करिष्ये । ततो
नियमेन सुप्ता परदिने [उपोष्यापरदिनेऽर्चिताय]^६ ब्राह्मणाय चितवस्त्रयुगमर्चितम् ३ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महासौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतच्चितवस्त्रयुगं ददानि । प्रतिग्रहीता
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्रयुगमिदं बृहस्पतिदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं^७ स्त्रीकारः । ततो यथेच्छं^८ सुवर्णवस्त्रभोज्यादिना^९ ब्राह्मणां-
स्तर्पयेत् ।

तथा :—

वेशास्त्रपौर्णमास्यनुवृत्तौ^{१०} (३।३।१६।५ख-६) :—

^{११}तस्मिन्नेव तथाकाले ^{१२}सखुरं कृष्णमार्गणम्^{१३} ।

1 I. O. यज्ञः	10 A अर्चिताय for the bracketed portion
2 A omits it	11 I. O. परिणाश
3 A यज्ञा	12 A वदेत्
4 I. O. वृषं	13 A 'भोज्यानि' हिना
5 A 'सोपवास'	14 I. O. 'स्वास्तीर्ण'
6 I. O. भूत्वा, A दत्त्वा	15 A 'अस्ति' इव
7 A 'युगल'	16 I. O. 'सुप्ता'
8 A 'स्तर्पण'	17 I. O. 'कृष्णमार्गण'
9 A omits it	

तिलैः प्रच्छाद्य बासोभिः सर्वैर्जैरलङ्कृतम् ।

¹तपस्विने तु दातव्या मही सवनकानना ॥५॥

²सर्वैरजानि परिभाषोक्तानि । एवम्भूतकृष्णाजिनमेव ³सवनकानना मही ।

⁴[कृष्णाजिनदाने तथाभूतमही]-दानफलमेव भवतीत्यर्थः । तपःशालिनं ब्राह्मणमभ्यर्च्य तस्मै यथोक्तमुक्तोपकरणसहितं ⁵कृष्णमृगाजिनमर्चितम् ⁶अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तं ⁷पौर्णमासीविहितं-⁸[कृष्णाजिनदान]-फलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तिलप्रच्छादितं ⁹वस्त्राच्छादितं ¹⁰सर्वैरजालङ्कृतं कृष्णमार्गणं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं ¹¹स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।१) :—

उपवासस्तथा ज्यैष्ठ्ये पूर्ण[च शश]¹²लक्षणे ।

उपानही तथा छलं [दत्त्वात्यन्तं सुखी]¹³ भवेत् ॥६॥

तथेति ¹⁴देयसमुच्चयार्थम् । ज्यैष्ठ्यपौर्णमासीपूर्वतरदिने पूर्ववदपटिकाधिकप्रहरतये¹⁵ हविष्याहारादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मोत्तरोक्तं पौर्णमासीविहित-च्छलोपानदयुगदान-¹⁶[कर्म ¹⁷मया कर्तव्यमिति निवेद्य¹⁸ सङ्कल्पयेत् । ¹⁹अथ उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-च्छलोपानदयुगदान] कर्माहं करिष्ये । ²⁰ततो नियमेन सुप्ता परदिने उपोष्यापरदिने अर्चिताय ब्राह्मणाय उपानदयुग²¹ छलं चार्चितम्²² ²³अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अत्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहमेतदुपानदयुग²⁴मेतच्छलं ददानि ।

- 1 A तपस्यन्ते
- 2 A सर्वैरजानि
- 3 A अरचकानना
- 4 I. O. omits the bracketed portion
- 5 I. O. 'वर्चित'.
- 6 A विष्णुधर्मोत्त०
- 7 A कृष्णाजिन for the bracketed portion
- 8 A omits this
- 9 A सर्वैरजालङ्कृतं
- 10 A पुच्छग्रहण
- 11 A दत्त for the bracketed portion

- 12 A हलान्तं सुसुखी for the b. p.
- 13 I. O. देवसमुच्चयार्थं, A' देवसंघ-पात्रम्
- 14 A 'पटिकाधिकाधिकप्रहरतये
- 15 I. O. omits the b. p.
- 16 A omits कर्म
- 17 A निवेद्य
- 18 I. O. reads ततो नियमेन सुप्ता परदिने उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-च्छलोपानदयुगदानकर्माहं करिष्ये between करिष्ये and ततो
- 19 A उपानदयुगलं
- 20 A 'चार्चित', I. O. 'चार्चित'
- 21 A उपानदयुगलं

प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते एतदुपानदयुगमुत्तानाजिरोदैवत-¹[मेतच्छलं प्रजापतिदैवत]²मिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । उपानदयुगारोहणं ³छलदण्डग्रहणञ्च स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।६क) :—

आषाढ्यामन्नदानेन प्राप्नोत्यन्नं नरो बहु ।

ब्राह्मणायाचित्वायात्रमर्चितम् ⁴अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । प्रचुरान्नप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नमिदं प्रजापतिदैवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ⁵स्पर्शनं स्वीकारः⁶ ।

⁷[तथा(३।३।१६।६ख) :—

जलधेनुप्रदानेन श्रावण्यां शुभमाप्नुयात् ॥ ७॥

विष्णुधर्मोत्तरोक्तविधिना जलधेनुमुपकल्प्याचितामर्चिताय ब्राह्मणाय⁸ ⁹अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ¹⁰शुभप्राप्तिकामोऽहमेतां जलधेनुं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते जलधेनुरियं विष्णुदैवतेति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१६।१०क) :—

गोदानं प्रौष्ठपादे तु पौर्णमास्यां महाफलम् ॥८॥

प्रौष्ठपादे¹⁰ भाद्रपदे ब्राह्मणायाचित्वाय ¹¹गामर्चिताम् ¹²अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाफलप्राप्तिकामोऽहमेतां गामं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गौरियं वरदैवतेति वदेत् । ¹³[कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] पुच्छग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (३।३।१६।१०ख-११क) :—

¹⁴अश्वयुक्तु कांस्यपात्रं [घृतपूर्णं द्विजातये]¹⁵ ।

¹⁶समुपवर्णं तथा दत्त्वा ¹⁷दीप्ताङ्गस्तु भिजायते ॥९॥

1 A omits the bracketed portion	9 A प्रौष्ठपदे
2 A 'रोहण'	10 A प्रौष्ठपदं
3 A उपोष्यन्	11 A omits it
4 I. O. स्वीकार'	12 I. O. omits the bracketed portion
5 A omits the bracketed portion	13 A अश्वयुक्ति, I. O. 'अश्वयुक्'
6 I. O. omits तथा	14 I. O. घृतपूर्णं द्विजातये for the b. p.
7 I. O. adds अर्चिताय after this	15 I. O. समुपवर्णं
8 I. O. स्वर्ग for यम	16 A दीप्ताङ्गस्तु भिजायते

अर्चिताय ब्राह्मणाय कांस्यपात्रं धृतेन पूरित्वा सुवर्णं^१ तन्मध्ये दत्तार्चितम्^३ अथादि-
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । दीप्ताङ्गप्राप्तिकामोऽहं^२ मेतद्दत्तपुण्यं^४ ससुवर्णं कांस्यपात्रं ददानि ।
प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते 'कांस्यपात्रमिदं विष्णुदैवतमिति वदेत् । '[कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । स्पर्शनञ्च स्वीकारः ।

तथा :—

अथयुक्कृष्णपक्षे तु या तु पञ्चदशी भवेत् ।
विष्णुद्वारेषु दातव्यास्तदा दीपा यद्वत्तम् ।]
अन्यथापि तदा दीपैर्महत् पुण्यफलं लभेत् ॥१०॥

अन्यथापीत्यादि-^६स्वपुराणोक्तदानेषु ।

तथा चादित्यपुराणे^७ :—

प्रदोषसमये लक्ष्मीं^८ पुजयित्वा यथाक्रमम् ।
दीपवृक्षास्ततः कार्यः^९ शक्त्या देवगृहेषु च ॥११॥
चतुष्पथशमशानेषु नदीपर्वतवेश्मसु ।
वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु चत्वरेषु गृहेषु च ॥१२॥

[पर्वतवेश्मसु गुहासु ।]^{१०} आश्विनपौर्णमास्यनन्तरिता^{११} ग्राममावास्यायां विष्णुद्वारेषु^{१२}
आदित्यपुराणोक्तस्थानेषु च दीपं गृहीतोदपूर्णतात्र-[पात्र उद]^{१३} इमुखः सङ्कल्प्य^{१४} दद्यात् ।^३
अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्वयुक्^{१५}-कृष्ण^{१६}-पञ्चदशीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं विष्णु^{१७}-
द्वारादिनानास्थानेषु दीपान् दास्ये इति सङ्कल्प्य तत्तत्स्थानेषु शरावस्थान् दीपान् दद्यात् ।

- 1 A 'तन्मध्ये'
- 2 A omits मेतद्
- 3 A 'ससुवर्णं'
- 4 A 'कांस्यपात्रमिदं'
- 5 A omits the bracketed portion
- 6 I. O. omits च and reads आनिषु for दानेषु, A reads the whole line as अथवापि आदित्य-पुराणोक्तदानेषु
- 7 I. O. चादिपुराणे, A चादिपुराणं
- 8 A 'चक्ष'

- 9 I. O. कुर्वाः
- 10 A पर्वतवेश्मसु गृहासु for the b. p.
- 11 I. O. आवास्यानन्तरिता.
- 12 A 'विष्णुद्वारेषु'
- 13 A 'उद' for the bracketed portion
- 14 A 'सङ्कल्प्य'
- 15 A 'सुख' for 'सुवर्ण'
- 16 A 'कृष्णपक्ष' for 'कृष्ण'
- 17 A 'विष्णु'

तथा (वि. ध. ३।३१६।११ख-१४क) :—

कार्तिक्या चन्द्रवर्णाभमन्यवर्णमथापि वा ।

^१रजैर्गन्धैस्तथा धान्यैर्वाजै^२-र्वस्त्रैस्तथैव च ॥१३॥

अत्र चन्द्रवर्णाभमन्यवर्णस्य पृथग् ग्रहणात् [सांतिशयत्वमतस्तदभावे अन्यवर्णदानम्]^३ ।

[कृत्वा युक्त]^४-मधोक्षाणं दत्त्वा दीपान् समन्ततः ।

चन्द्रोदये नरो दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१४॥

कान्तारे यममार्गे तु तेनासौ ब्रजते सुखम् ।

सर्वाणि चास्य^५ भोगानि तत्र चासौ प्रयच्छति ॥१५॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय चतुर्दिग् दत्तदीपचतुष्टयमवस्थापितं यथोक्तवर्णं नव-[रत्न-सप्त]^६-धान्य-
कुम्भाण्डादिबीजकर्पूरागुरुचन्दनकस्तूरी^७-युक्तं वस्त्रैराच्छादितं^८ वृषभमर्चितं^९ चन्द्रोदये^३
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-चन्द्राभोक्त^{१०} दानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतं^{११} रत्नगन्धधान्यबीजवस्त्रदीपचतुष्टययुक्तं^{१२} मुक्ताणं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्ति-
सावित्री-[पाठान्त उक्त्वायं विष्णुदैवत इति]^{१३} वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं
स्वीकारः । अन्यवर्णदाने तु तत्तद्गणोक्तैः^{१४} कार्यः ।

तथा :—

दीपा नदीषु दातव्याः कार्तिक्यान्तु विशेषतः ।

कार्तिक्यां कार्तिकपौर्णमास्यां^{१५} । अत्र विशेषतः^{१६} इति पददर्शनात् विष्णुधर्मोत्तरोक्त^{१७}-
मेव फलम् ।

× × × × × ×

तेजस्वी च यशस्वी च रूपवानभिजायते ॥१६॥

अतिसम्बन्धात् कार्तिकपौर्णमास्यां पूर्ववत् नद्यां दीपदानं सङ्कल्पयेत् ।^३ अथ विष्णु-

- 1 A नवे for रजै
- 2 I. O. चानैर्गन्धै for धान्यैर्वाजै
- 3 A 'अतिसम्बन्धात् तदभावेऽन्यवर्णदानं' for the b. p.
- 4 A 'युक्त' for the b. p.
- 5 A 'यानि'
- 6 A 'रत्न' for the b. p.
- 7 A 'कर्पूर' for 'कस्तूरी'
- 8 A 'वस्त्रैराच्छादितं', I. O. 'वस्त्रैराभिवि-
-तम्'
- 9 A omits it
- 10 I. O. adds वृषभ after this
- 11 A omits रत्न
- 12 A 'युक्त'
- 13 A 'पाठान्त उक्त्वायं विष्णुदैवतमिति' for the bracketed portion
- 14 A 'उक्त'
- 15 A 'कार्तिककृष्णचतुर्दश्यां पौर्णमास्यां'
- 16 A 'विशेष'
- 17 I. O. 'विष्णुधर्मोक्त'

धर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं नयामेतान्^१ दीपान् दास्ये । ततो नयां जले^२ यष्टीशरोष्ण कदलीस्तम्भनिर्मित-^३पञ्चवोपरि वा दीपान् दद्यात् ।

तथा (वि. ध. ३।३।१६।१७ख-१७क) :—

मार्गशीर्षे^४ तथा मासे^५ पूर्णे^६ शिशिरदीपितां ।

महाराजनरक्तेन वाससा द्विजपुङ्गवम् ॥१७॥

महाराजनरक्तेन कुसुम्भरजितेन ।

आच्छाद्य कांस्यपात्रस्थं^७ प्रस्थं कृत्वा समाहितः ।

लवणस्य तु मुख्यस्य चूर्णितस्य^८ द्विजोत्तमाः ॥१८॥

प्रस्थो^९ द्वात्रिंशत् पलानि^{१०} । मुख्यस्य हविष्यस्य ।

दत्त्वा [सुवर्णनाभन्तु तस्मिन्नेव]^{११} द्विजातये ।

सीमाग्यरूप^{१२} लावण्ययुक्तो भवति मानवः ॥१९॥

सुवर्णनाभं मध्यम्यस्तस्युवर्णम् । सिन्दूरी^{१३} वस्त्रेण ब्राह्मणमाच्छाद्य कांस्यपात्रे चूर्णित-
सैन्धवप्रस्थं^{१४} निधाय^{१५} तन्मध्ये^{१६} सुवर्णं^{१७} दत्त्वाभ्यर्च्यार्चिताय तस्मै ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्तां
दद्यात् । विष्णु धर्मोत्तरोक्त-पौर्णमासीविहितलवणप्रस्थदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१८} कांस्य-
पात्रस्थं^{१९} सुवर्णनाभं लवणप्रस्थं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं
सोमदैवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः^{२०} स्त्रोकारः ।

तथा (वि. ध. ३।३।१६।१७ख-२१ख, २४ख-२५ख) :—

गौरसर्पकल्केन^{२१} पौष्पासुतसादितो नरः ।

गव्यस्याज्यस्य^{२२} कुम्भेन सोऽभिषिक्तस्त्वनन्तरम् ॥२०॥

1 A एतां नयां	11 A रूप वा for रूप
2 A बहिर्जातोष	12 A सिन्धुरि.
3 A reads पञ्चवोपरि and omits वा	13 A विधाय
4 A मार्गशी	14 I. O. मज्जे
5 A मासे	15 A सुवर्ण
6 A कांस्यपात्रपात्रस्थं	16 A मितत्
7 A वर्णितस्य	17 A कांस्यं पात्रस्थ
8 A प्रस्थं	18 I. O. रूपं, A स्तम्भेन
9 I. O. पञ्चवोपरि	19 A गौर for पौष्पा
10 A सुवर्णनाभं तस्यै अभिताय for the b. p.	20 I. O. गव्यस्याज्यस्य

उत्सादित उद्धतितगात्रः ।

विश्रुतस्तथा ज्ञातः^१ सर्वबोजौषधि^२-जलैः ।

रक्तगन्धफलोपेतैर्घृतैर्न^३ तदनन्तरम् ॥२१॥

सर्वबोजौषधि^४-जलैः परिभाषोक्त-सप्तधान्य-सर्वौषधि^५-मिश्रितजलैरित्यर्थः ।

ससुवर्णसुखं दृष्ट्वा तद् प्रदद्याद्^६ द्विजातये ।

घृतेन [क्षयितं विष्णु]^७ शक्त्या सम्पूजयेत्ततः ॥२२॥

घृतञ्च जुहुयाद्ब्रह्मै^८ घृतं दद्याद्द्विजातये ।

कलै^९ वस्त्रयुगं दद्यात् सोपवासः समाहितः ॥२३॥

कर्मणानेन^{१०} धर्मेणा^{११} पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१२} ।

पौर्णमासीषु चैतासु^{१३} माससर्गसंहितासु च ॥२४॥

एतेषामेव दानानां फलं दशगुणं भवेत् ।

[महतपूर्णासु चैतासु फलमक्षयमश्रुते ॥२५॥

एतास्त्रेव पौर्णमासीषु यदा माससंज्ञनक्षत्रयोगो भवति, तदोक्तदानफलेभ्यो दशगुणं
फलम् ।^{१४} यदा तु पौर्णमास्यामेव माससंज्ञ^{१५} नक्षत्रे चन्द्रबृहस्पती भवतः, तदा महामास्यादि-
शब्दवाच्या^{१६} भवति । तत्राक्षयं फलम् ।

तथा च विष्णुः :—

हरयेते सहितौ यस्यां दिवि चन्द्रबृहस्पती ।

पौर्णमासी तु महती [प्राप्ता सम्बत्सरे तु या]^{१७} ।

तस्यां दानोपवासाद्यमक्षयं^{२०} परिकीर्तितम् ॥२६॥

1 A ज्ञात	10 A कात
2 I. O. बोजौषधी and A बोजौषधी for बोजौषधि	11 A कामणा त्रय
3 A नष्ट for रक्त	12 A धर्मेणः
4 I. O. घृते च	13 A पुष्टिमाप्नोत्यनुत्तमं
5 I. O. and A सर्वबोजौषधी.	14 A चैतासु
6 I. O. ब्रह्मैषधी and A ब्रह्मैषधीनां for सर्वौषधि	15 A omits the bracketed portion
7 A प्रदद्यात्	16 A पात्रकथा.
8 I. O. क्षयितं विष्णु and A सुपितो विष्ट for the bracketed portion	17 A मज्जे for वाक्त्रय
9 A जुहुयाद्ब्रह्मै	18 I. O. and A दृष्ट्वा
	19 A प्राप्ता संबत्सरे तु या and I. O. प्रोक्ता सम्बत्सरेण तु for the brac- keted portion
	20 A दानोपवासादि अक्षयं

दानदिनपूर्वतरदिने सायं पूर्ववत् घटिकाधिकप्रहरतये^१ हविष्यभोजनादि कृत्वा सूर्यादि-
देवताभ्य उपवासपूर्वक-विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^२पौषपौर्णमासीविहित-सर्वपोद्घर्तनादिपूर्वक-घृतदानकर्म
मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्ख्यायेत् । ॐ^३ 'अ' उपोष्यापरदिने विष्णुधर्मोत्तरोक्तपौष-^४पौर्णमासी-
विहित-सर्वपोद्घर्तनादि-^५[पूर्वक-^६घृतदानमहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिन
उपोष्यापरदिने प्रातः^७ दैवतसर्वफलकेनोद्घर्तये^८ दध्यघृतकृम्भेन ज्ञातः^९ तदुल्लूणादिभि-
र्विहृत्य^{१०} कृत्वा परिभाषोक्त-^{११}सप्तधान्य-सर्वौषधिमिश्रेण^{१२}[रजगन्धफलयुतेन जलेन] ज्ञातो
मुखं सुवर्णसहिते घृते बीज्य तद्घृतं यस्मिन्^{१३}कस्मिंश्चिद् ब्राह्मणे प्रतिपाद्य घृतकपितं
भगवन्तं^{१४} विष्णुं यथाशक्ति सम्पूज्य^{१५}ब्राह्मणद्वारा ॐ^{१६} विष्णवे स्वाहेति घृतेन होमं
कारयेत् । ततो होमस्य कर्त्तॄ वासोयुगं दक्षिणाम् ॐ^{१७} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
कृतैतद्धोमकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं वासोयुगं दद्यात् । होमस्य कर्त्ता^{१८} स्वस्तीति वदेत् ।
ततः प्रतिग्रहीतृब्राह्मणमानाय्या-^{१९}भ्यर्चयित्वं घृतं तस्मै ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
ॐ^{२०} विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{२१}पौषपौर्णमासी-विहित-[सर्वपोद्घर्तनादिसहित]^{२२}घृतदानफलप्राप्ति-
कामोऽ^{२३}[हमेतद् घृतं दद्यात् ।] [कृतैतद् घृतदानविहितकर्मप्रतिष्ठार्थं दक्षिणामिदं काञ्चनं
दद्यात् ।]^{२४} प्रतिग्रहीता स्वस्तिवाक्त्रिषोपाठान्ते^{२५} घृतमिदं विष्णुदैवतमिति वदेत् । काम-

- 1 I. O. घटिकाधिकप्रहरतये
- 2 A omits पौष
- 3 I. O. पौषोष्यापरदिने
- 4 I. O. and A omit पौष
- 5 A reads the bracketed por-
tion from here to p. 633,
seven folios below within
मानादैवतकृतदानवर्तः
- 6 A पूर्वकं
- 7 A adds ज्ञात्वा here
- 8 A ज्ञातः
- 9 I. O. दिव्यसुखं
- 10 A सर्वधान्यसर्वौषधिमिश्रेण
- 11 A दध्यघृतकृम्भेन जलेन, I. O.
omits जलेन
- 12 I. O. कश्चिद्

- 13 I. O. भवन्तं
- 14 I. O. omits ॐ
- 15 A omits it
- 16 A कर्त्तॄ
- 17 I. O. reads 'अर्चयित्वं' and omits
घृतं, A प्रतिग्रहीतृब्राह्मणमानाय्या-
वर्तं
- 18 I. O. omits ॐ
- 19 I. O. and A omit पौष
- 20 I. O. omits the bracketed
portion
- 21 A reads the bracketed por-
tion as विष्णुदैवतं सर्वपोद्घर्तनादि-
सहितं घृतमहं दद्यात्
- 22 I. O. omits the bracketed
portion
- 23 A स्वस्तीत्युक्त्वा

स्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः^१ स्त्रीकारः । नक्षत्रयोगे [तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुष्यानक्षत्रसंयुक्त-
पौर्णमासी]^२ विहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति दानवाक्ये निवेशनीयम् । एवं माघे
मघायोगे फाल्गुने फल्गुनीद्वयस्यान्यतरयोगे चैत्रे विशाखायोगे वैशाखे विशाखायोगे ज्येष्ठे
ज्येष्ठायोगे आषाढे आषाढा-^३द्वयस्यान्यतरयोगे श्रावणे श्रवणायोगे भाद्रपदे भाद्रपदद्वय-
स्यान्यतरयोगे आश्विने अश्विनीयोगे कार्तिके कृत्तिकायोगे मार्गशीर्षे मृगशिरयोगे दान-
वाक्यमुभयेभ्यः । एवं महापौषी-महामाघी-महाफाल्गुन्यादिषु द्वादशसु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
महापौषीविहित-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमित्या-^४शूनीयम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वक्त्रा त्रसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे मासनियततिथिदानावर्तः ।

- 1 A प्रतिग्रह
- 2 A reads the bracketed por-
tion as विष्णुधर्मोत्तरोक्तपौषपौर्णमा-
सी
- 3 I. O. and A आषाढः
- 4 A अथ
- 5 A भाद्र

- 6 I. O. भाद्रपदाः, A भाद्रपदद्वय-
स्यान्यतरयोगे
- 7 A कृत्तिकायोगे
- 8 I. O. दानवाक्ये सुभेभ्यः, A दान-
वाक्यसुभेभ्यः
- 9 I. O. शूनीयं

अथ नानादैवत-नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः । (६५)

विष्णुः :—

¹[मार्गशीर्षशुक्लपक्षदश्या मृगशिरयुक्तायां] चूणितलवणप्रस्थमेकं² सुवर्णनाभं चन्द्रोदये ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् । ³अनेन कर्मणा रूपसौभाग्य-⁴भागभिजायते ॥१॥

अत्र यजमानो यथोक्तपौर्णमास्यां चन्द्रोदये ब्राह्मणं ब्रह्मादिनाभ्यर्च्य चूणितलवणप्रस्थं [दशरत्नकमानेन षोडशपलमेकं प्रस्थमभ्यर्चितं मध्यविन्दुलवणं⁵ दद्यात् । ⁶अथा-मुक्तसोत्रायामुक्तवेदामुक्तशाखाध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुकलवणप्रस्थं⁷ दानफन-प्राप्तिकामोऽहमेतं सुवर्णनाभं लवणप्रस्थं⁸ ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्री पठित्वा लवण-⁹प्रस्थोऽयं सोमदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । ततः अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं¹⁰ दक्षिणामेतत् काञ्चनं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा लवणं स्पृशेत् ।

तथा :—

पौषी चेत्[पुष्यायुक्ता तस्यां]¹¹ गौरसर्षपकलैरुत्सादितशरोरो गम्यधृतकुम्भे-¹²नाभिषिक्तः सनौदधीभिः सर्वगन्धैः ¹³सर्वबीजैश्च ज्ञातो घृतेन च¹⁴ भगवन्तं वासुदेवं स्मरयित्वा ¹⁵गन्ध-पुष्पधूपदीपनैवेद्यादिभिर्वाभ्यर्च्य वैष्णवैः शाक्तैः¹⁶ बौद्धैस्तथैव मन्त्रैः ¹⁷पावकं हुत्वा समुर्वणेन च घृतेन ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत् । [समुवर्णघृतमर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ।]¹⁸ ¹⁹[वासोयुगं कर्त्तुं प्रदद्यात् । अनेन कर्मणा पुण्यते ॥२॥

- 1 A मार्गशीर्षे मार्गशीर्षपक्षदश्या मार्गशिर-युक्तायां for the bracketed portion
- 2 I. O. प्रस्थमेकं
- 3 A अनेन
- 4 I. O. and A भागभिजायते
- 5 A reads the bracketed portion as तानि अमुक्तमनेन प्रस्थमेकं मार्गशीर्ष सुवर्णनाभं ज्ञाता सुवर्णनाभप्रस्थलवण
- 6 I. O. प्रस्थोऽयं
- 7 A omits दक्षिणाम्
- 8 I. O. पुष्पधूपदीपनैवेद्यादिभिर्वा and A घृतायुक्तायां for the bracketed portion

- 9 A नाभिषिक्तः
- 10 A सर्वगन्धैः
- 11 A omits it
- 12 A गम्यधृतकुम्भे
- 13 A नाभिषिक्तः
- 14 A omits it
- 15 I. O. omits the bracketed portion and A reads it, preceded by अति and followed by ततः
- 16 A omits the bracketed portion

नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः

६२३

उत्सादितशरीर उद्धतितगालः । सर्वोषधयः सर्वबीजानि सर्वगन्धाश्च परिभाषोक्ताः । ज्ञातो¹ तन्मिश्रितजलेरित्यर्थः ।] ²दानवाक्यं यथा—³ॐ अ वासुक्तसगोत्रेभ्योऽमुक्त-वेदामुक्तशाखाध्यायिभ्योऽमुक्तशर्मभ्यो युष्मभ्यं ⁴पुष्टिप्राप्तिकामोऽहमिदं ⁵समुवर्णं घृतं ददामि । स्वस्तिसावित्री-⁶पाठानन्तरं घृतमिदं विष्णुदैवतमिति ⁷प्रतिग्रहीतृभिर्वाच्यम् । ⁸कामस्तुतिः पूर्ववत् । दक्षिणादाने सम्प्रदानबहुत्वं पूर्ववाक्याद्विशेषः । ⁹स्पर्शः स्वीकारः । वासोयुगं ¹⁰कर्त्तुं प्रदद्यादिति ¹¹होमकर्त्तुं दक्षिणाम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । कृतैतद्धोमकर्म¹² प्रतिष्ठार्थं दक्षिणामेतद्वासोयुगं ददामि । ¹³स्वस्तीति ब्राह्मणो वदेत् ।

तथा :—

भाषी मघायुक्ता चेत्तस्यां तिलैः श्राद्धं कृत्वा पूतो भवति ¹⁴पार्वणविधिनोक्तम् ॥३॥

तथा¹⁵ :—

¹⁶फाल्गुनी ¹⁷फल्गुनीयुक्ता चेत्तस्यां ब्राह्मणाय सुसंस्कृतं स्वास्तीयां शयनीयं निवेद्य भार्यां मनोहां ¹⁸पञ्चवतीं द्रविणवतीं चाप्रेति नार्यपि भर्तारम् ॥४॥

¹⁹पञ्चवतीं कुटुम्बिनीं²⁰ स्वास्तीयां खटोपरिविस्तीर्णां त्रुष्ट तुलिकादि-²¹रूपं सुसंस्कृतं²² शोभननिर्माणम्²³ अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तमर्चितं²⁴ शयनीयम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । ²⁵विष्णुक-पौर्णमासीविहित-शयनीयदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनीयं ददामि ।

- 1 I. O. omits it
- 2 I. O. and A तद्
- 3 A omits it
- 4 A पुष्टिप्राप्तिकामोऽहं
- 5 A समुवर्णघृतं
- 6 A पाठ. अ
- 7 A प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 8 A कामस्तुति
- 9 A स्पर्श
- 10 I. O. कर्त्तुं प्रदद्यादिति, A कर्त्तुं दद्यात्
- 11 I. O. होम
- 12 I. O. omits कर्म
- 13 I. O. स्वस्ति
- 14 A पार्वणविधिनोक्तं युक्तं
- 15 I. O. and A omits it
- 16 A omits it
- 17 I. O. फल्गुनीति युक्ता, A फाल्गुनीति युक्ता
- 18 I. O. पञ्चवतीं, A प्रेक्षावतीं
- 19 I. O. पञ्चवतीं, A प्रेक्षावतीं
- 20 A कुटुम्बिनी
- 21 I. O. रूपी
- 22 I. O. सुसंस्कृतं
- 23 A शोभनं निर्माणं
- 24 A शयनीयमर्चितं
- 25 A विष्णुपौर्णमासीविहितं

चिंतायाचितां गाम्] ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सर्वपाप-^१विनिर्मुक्तप्राप्तिकामोऽह-
मेतां गं दद्यानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गौरियं रुद्रदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^२ । पुच्छ-
ग्रहणं स्वीकारः ।

तथा :—

^३आश्वयुज्यामभिनीगते चन्द्रमसि घृतपूर्ण[भाजनं सुवर्णयुतं]^४ विप्राय दत्त्वा [दीप्ता-
मिर्मवति ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय यथोक्तं भाजनमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।]^५
दीप्तामिवप्राप्तिकामोऽहमेतत् घृतपूर्णं सुवर्णयुतं^६ भाजनं दद्यानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
भाजनमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा :—

कार्तिकी चेत् कृत्तिकायुता स्यात्तस्यां सितमुच्चाणमन्यवणं वा शशाङ्कोदये सर्वशस्य-
रत्नगन्धोपेतं दीपमध्ये ब्राह्मणाय दद्यात् । ^७कान्तारभयं न परयति ॥१२॥

अत्र सितोपादानात् सितोच्चादने फलाधिक्यं दीपमध्ये इति दीपचतुष्टयमध्ये । ^८सर्व-
रत्नानि सर्वशस्यानि सर्वगन्धाश्च परिभाषोक्ता ब्राह्मणाः । ब्राह्मणायार्चिताय चन्द्रोदयसमये
यथोक्तं रुद्रमर्चितम् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुकृ-पौर्यमासीविहित-सितो-
च्चादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं सर्वशस्य-^९[सर्वरत्न सर्वगन्धोपेतमुच्चाणं] दद्यानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते रुद्राय विष्णुदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
पुच्छग्रहणं स्वीकारः । अन्यवर्णदाने तु तद्वर्णनिवेशो^{१०} विशेषः ।

विष्णुधर्माक्षरे (३:३१७:३३) :—

माघे ^{११}अवणसंयुक्ता कृष्णा ^{१२}स्याद्दशी यदा ।

^{१३}तिलदानं ^{१४}महत् पुण्यम् [विनापि अवणेन तु] ^{१५}॥१३॥

- 1 A विनिर्मुक्ति for विनिर्मुक्त
- 2 I. O. वाचं for वाक्यम्
- 3 A अवयुक्तवाचिणीयं
- 4 A अवयुक्त for the bracke-
ted portion
- 5 A omits the bracketed por-
tion
- 6 I. O. omits it
- 7 A तस्यां
- 8 A यत् for रत्न
- 9 I. O. कात्यायनस्य

- 10 A सर्ववत्
- 11 A सर्वगन्धोपेतप्रकाशं for the
bracketed portion
- 12 I. O. तद्वर्णनिवेशो
- 13 A अवयुक्ता
- 14 A च द्वाद्शी
- 15 I. O. दिनद्वयं
- 16 A यद्वाहवत्
- 17 I. O. omits the bracketed
portion

^१[लभेतेति फलं सम्बध्यते ।]^२अवणायुक्त-माघकृष्णद्वादशीदिने ब्राह्मणायार्चिताय
तिलानर्चितान् ॐ अद्यादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । बृहत्पुण्यप्राप्तिकामोऽहमेतां तिलान्
दद्यानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^३मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । ^४[अत्र विनापि] अवणेनेति पददर्शना-
च्छ्रवणारहितं^५-माघकृष्णद्वादश्यामपि तिलदानं कर्तव्यम् ।

तथा :—

अवणद्वादशीयोमे^६ कृष्णपक्षे तथैव च ।

घृतेन दीपा दातव्यास्तैलेर्वा यदुनन्दन ॥१४॥

तथैव चेत्युक्ते 'वाक्यान्तरोक्तं' ^७[महत् पुण्यं लभेतेति फलं] सम्बध्यते । ^८अवणा-
युक्तद्वादश्यां पूर्ववद्दीपान् सङ्कल्प्याभिमतदेशे दद्यात् । ॐ अद्य बृहत्पुण्यप्राप्तिकामोऽहं
घृतेन दीपान्^९ दास्ये इति सङ्कल्प्य दद्यात् । तैलेन दीपदाने^{१०} तु घृतपदस्थाने तैलपद-
निवेशो विशेषः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे नक्षत्रनियततिथिदानावर्तः ।

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 A अवयुक्तवाचिणीयं
- 3 I. O. सवित्राय
- 4 A अत्रापि for the bracketed
portion
- 5 A अविहितं

- 6 I. O. युक्ते
- 7 I. O. वाक्यान्तरोक्तं
- 8 A reads the bracketed por-
tion as अवयुक्तवाचिणीयं अनेनेति
- 9 A अवयुक्तं
- 10 I. O. दीपा
- 11 I. O. दीपादाने

‘अथ नानादैवतनक्षत्रदानावर्तः । (६६)]

महाभारते (अनु—६४।५) :—

कृत्तिकासु महाभागे पायसेन ससर्पिषा ।

सन्तर्प्य ब्राह्मणान् साधून् लोकानाप्रोत्यनुत्तमान् ॥१॥

अथ यजमानो ब्राह्मणेभ्यः ^१[सदान्वारसम्पन्नश्रीलेभ्योऽन्वितेभ्योऽन्वितं] ^२सधृतपायसं दद्यात् । ^३अथामुकसगोलेभ्योऽमुकवेदामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकदेवशर्मभ्यो शुष्मभ्यमनुत्तम-
लोकप्राप्तिकामोऽहमेतं ^४ससर्पिषं पायसं ददानि । प्रतिप्रहीतारः ^५स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा
पायसोऽयं प्रजापतिदेवत इत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं ^६पठेयुः । ^७अथ कृतैतदान-
प्रतिप्रार्थं ^८‘युष्मभ्यमहं’ ^९दक्षिणामेतत् काष्ठं ददानि । प्रतिप्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा पायसं
सृजेयुः ।

तथा (अनु—६४।६) :—

रोहिण्यो प्रथितैर्मसै-^{१०}[मार्गैर्यत्नेन] ^{११}सर्पिषा ।

पयोन्नपानं^{१२} दातव्यमानृषयार्थं^{१३} ^{१४}द्विजातये ॥२॥

प्रथितैर्विहितै-^{१५}[मार्गैर्मृग]-सम्बन्धिभिः [पानं पानकम् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं]^{१६}
घृतमांससहितं दुग्धमन्नं पानकञ्च दद्यात् । ^{१७}अथामुकसगोलायामुक-^{१८}वेदामुकशाखा-
ध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यमानृष्यप्राप्तिकामोऽहमेतत् ^{१९}घृतमांसयुक्तं पयोन्नपानं^{२०} ददानि ।

1 A omits the bracketed por-
tion

2 A साधून्

3 A सदा दानशीलेभ्यः सम्पन्नेभ्यो for
the bracketed portion

4 I. O. omits स

5 A ससर्पिषं

6 A सखी

7 I. O. पठेत्

8 I. O. दुग्धमन्नं

9 A एतत्

10 I. O. पायसेनं and A मार्गैर्मृगं
for the bracketed portion

11 A सर्पिषा

12 I. O. पयोन्नपानं, A पयोन्नपान

13 A मानृषयार्थं

14 A द्विजातये

15 A मार्गैः मृगं for the bracke-
ted portion

16 A पानं पानकाऽर्चितं for the
bracketed portion

17 A omits वेदामुक

18 I. O. omits घृत

19 I. O. पयोन्नपानं

नक्षत्रदानावर्तः

६२६

स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पयोन्नपानमिदं^१ विष्णुदैवतमिति प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।७) :—

दोग्ध्रीं दत्त्वा सवत्सान्तु नक्षत्रे सोमदैवते ।

गच्छते मानुषाणोकात्^२ स्वर्गवासमनुत्तमम् ॥३॥

सोमदैवतं मृगशिरः । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितां धेनुम् ^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । अनुत्तमस्वर्गवासप्राप्तिकामोऽहमेतां सवत्सां दोग्ध्रीं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं दोग्ध्रीयं रुद्रदैवतेति प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छप्रहरणं
स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।८) :—

आर्द्रायां कृशरं दत्त्वा तैलमिश्रमुपोषितः ।

नरस्तरति दुर्गाणि क्षुरधारांश्च पर्वतान् ॥४॥

आर्द्रानक्षत्रयुक्तादिनपूर्वतरदिने प्रातः कृत्यनित्यो घटिकाधिकप्रहरतये हविष्यं ^१मुक्त्वा
ऽऽचम्य शुची देश उपविश्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा कृताञ्जलिः
^२‘^३[सूर्यः सोमो यमः कालः पञ्च महाभूतानीति पठित्वा] महाभारतोक्तकृशर-
दानकर्म मया कर्तव्यमित्युक्त्वा उदङ्मुखो गृहीतजलपूर्णताम्रपात्रः सङ्कल्पं कुर्यात् । ^४अ
उपोष्यापरदिने महाभारतोक्त-कृशरदानकर्मोहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने ^५कृतनित्य
उपोष्यापरदिने ^६तिलतण्डुलमिश्रदुग्धं तैलयुतं ^७मर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ^८अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-कृशरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^९ तैलमिश्रं कृशरं
ददानि । ^{१०}स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कृशरोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 I. O. ऋतमिदं

2 I. O. मानुषाणो कात्, A
मानुषाणोका

3 A मृगा

4 A omits it

5 I. O. reads the bracketed

portion as सूर्यसोमयमकालपञ्च-
महाभूतानि

6 I. O. कृतनित्योपोष्यापरदिने

7 I. O. तिलतण्डुलमिश्रं

8 A omits मर्चितम्

9 A omits एतं

10 A reads ^३ before this

तथा(अनु—६४१६) :—

पूषान् पुनर्वसौ दत्त्वा तथैवाश्वानि शोभने ।

यशस्वी रूपसम्पन्नो बह्वन्ने^१ जायते कुले ॥५॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितान् पूषान् [अन्नानि चार्चितानि]^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पुनर्वसुविहित पूषान्नदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतात् 'पूषान्' एतान्यन्नानि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पूषा एते प्रजापतिदेवता अन्नान्येतानि प्रजापतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा(अनु—६४१७) :—

पुष्ये तु कनकं दत्त्वा '[कृतं वाक्यमेव] च ।

अनालोक्येषु लोकेषु सोमवत् स^३ विराजते ॥६॥

^४कृतमलहारी^५ अकृतमधटितम् । ^{१०}[अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं] यथोक्तं कनकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-पुष्यर्चविहित-कनकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतात् ^{११}कृताकृतं कनकं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कनकमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम्^{१२} । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा(अनु—६४१९) :—

^{१३}अश्वे वास्तमो रूप्यं ^{१४}[वृषभं वा] प्रयच्छति ।

स सर्वभयनिर्मुक्तः^{१५} वैभवानधितिष्ठति ॥७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रजतं ^{१६}वृषभं वा ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्ताश्वे वाविहितरूप्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रूप्यं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ^{१७}रूप्यमिदमग्निदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{१८}[वृषभदाने

1 A पूषान्	10 A अर्चितं for the bracketed portion
2 I. O. वषट्ते, A वडाड	11 A कृतं
3 A omits the bracketed portion	12 I. O. वाच्यं for वाक्यम्
4 I. O. चपूषान्, A पूषान्	13 A अश्वे वास्तमो
5 A omits it	14 I. O. वषट् वाच्यं for the bracketed portion
6 A दद्यात् लोकांतमेव for the bracketed portion	15 A सर्वभयनिर्मुक्तः, I. O. वास्तवानधि-
7 A विराजते	16 A वषट्ते
8 A लोकांतमेव	17 A रूप्यमिदं अग्निदेवतमिति
9 I. O. omits च, A कृतमलहारी-मधटितम्	18 A omits the bracketed portion

तु वाक्ये रूप्यपदस्थाने वृषभपदनिवेशो निरोधः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वृषभोऽयं विष्णु-देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं लोकारः^१ ।

तथा (अनु—६४१२) :—

मघाशु तिलपूर्णाणि वर्द्धमानानि मानवः ।

प्रदाय पुत्र-^२बन्धुमानिह^३ प्रेत्य च जायते ॥८॥

वर्द्धमानानि शरावान् । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं^४ तिलपूर्णशरावत्तयम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्ततिलपूर्णवर्द्धमानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि तिलपूर्णाणि वर्द्धमानानि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते 'वर्द्धमानानि एतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४१३) :—

फाल्गुनी-पूर्वसमये ब्राह्मणानामुपोषितः ।

'[भक्ष्यान् फाणित]-संयुक्तान्' दत्त्वा सौभाग्यमृच्छति^{१०} ॥९॥

^{११}[फाणितं खण्डशालूक इति प्रसिद्धम् ।] पूर्वफल्गुनीयुक्तदिन-पूर्व-^{१२}तरदिने पूर्व-वद्विष्णुहारादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-[महाभारतोक्त-पूर्व]^{१३} फल्गुनीविहित-फाणितयुक्त-भक्ष्य^{१४}-दान-^{१५}कर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य सहस्रं^{१६} कुर्यात् । ॐ अ उपोष्या-परदिने महाभारतोक्त-पूर्वफल्गुनीविहित-फाणितयुक्त-भक्ष्यदानकर्माहं करिष्ये ।^{१७} ततो नियमेन सुप्त्वा परदिने [उपोष्यापरदिने ब्राह्मणेभ्योऽर्चितान् फाणितयुक्तान् यथालाभं फल-मूलापूपलङ्गुकान्]^{१८} ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतानि

1 I. O. लोकार	11 A आर्चितं अथवावाच्य इति अर्चितः for the bracketed portion
2 I. O. बन्धुमानिह	12 A omits तर
3 A प्रेत्य	13 I. O. omits the bracketed portion
4 A अर्चितान्	14 I. O. and A भक्ष्य-
5 I. O. अर्चितान् तिलपूर्णान् वर्द्धमानान्	15 I. O. कर्माहं करिष्ये इति
6 I. O. वर्द्धमानान् एते विष्णुदेवता	16 I. O. omits the bracketed portion
7 I. O. अर्चयिष्ये	17 A reads the bracketed portion as महाभारतोक्त-पूर्वफल्गुनी-विहित-फाणितयुक्तभक्ष्यानि
8 A भक्ष्यान्फाणितं for the bracketed portion	
9 I. O. संयुक्तान्	
10 I. O. मृच्छति	

फाणितयुक्तभक्ष्याणि ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते भक्ष्याणीमानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।१४-१५) :—

वृत्तचौरसमायुक्तं विधिवत् ^१षष्ठिकौदनम् ।

उत्तराविधये दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते ॥१०॥

यद्यत् प्रदीयते दानमुत्तराविधये नरैः ।

[महाफलमनन्त^२ सञ्जवतीति]^३ विनिश्चयः^४ ॥११॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वृत्तचौरयुतं ^५षष्ठिकौदनम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । सोत्कर्षस्वर्गलोकप्राप्तिकामोऽहमेतद्वृत्तचौरयुक्त-^६षष्ठिकौदनं ददानि । स्वस्त्यादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । स्वेच्छया गोदान-^७[स्वर्णदानादिकं यदत्त] विधीयते तदनन्तर-फलहेतुः^८ । यस्मात् पुण्यतमेय^९-मुत्तरफलगुणो, तत्त च देयद्रव्यदेवतास्वीकारो च प्रतिग्रह-विधायनुसन्धेयौ ।

तथा (अनु—६४।१६) :—

हस्ते हस्तिरथं दद्याच्चतुर्गु-^{१०}मुपोषितः ।

प्राप्नोति परमाङ्गो कान्^{११} पुण्यकामसमन्वितान् ॥१२॥

^{१२}[चतुर्गु-चतुर्भिर्गजैर्युक्तमित्यर्थः ।] ^{१३}हस्तान्तरयुक्तदिन-पूर्वतर^{१४}-दिने पूर्ववद्ध-विष्णुहारादिकं कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्य उपवासपूर्वक-महाभारतोक्त-हस्तिरथदानं मया कर्तव्यमिति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । ॐ श्व उपोष्यापरदिने महाभारतोक्त-हस्तिचतुष्टययुक्त-रथदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा अपरदिने ^{१५}उपोष्यापरदिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं यथोक्तमथ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-^{१६}चतुर्हस्तियुक्त-

- 1 A' षष्ठिकौदनं
- 2 I. O. महाफलमन्तं
- 3 A reads the bracketed portion as महाफलं यत् तत्त यद-तोति
- 4 I. O. विधिवत्
- 5 A' षष्ठिकौदनं
- 6 A' षष्ठिकौदनं
- 7 A reads the bracketed portion as स्वर्गलोकाणि यद्

- 8 A' प्राप्तिः
- 9 I. O. 'तामन्'
- 10 I. O. 'चतुर्गु' :
- 11 I. O. परमाङ्गं कान्
- 12 A' चतुर्गु' कर्तव्यैरिष्ये for the b. p.
- 13 I. O. दत्तः
- 14 A omits तत्
- 15 A' omits उपोष्या...दिने
- 16 A' omits चतुर्हस्तियुक्त-

रथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं ^१हस्तिचतुष्टययुक्तं ^२रथं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रथाऽथ^३ प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^४इशप्रहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।१७) :—

चितायां^५ वृषभं दत्त्वा ^६[पुण्यान् गन्धांश्च] भारत ।

चरत्यप्सरससां लोके रमते नन्दने तथा ॥१३॥

पुण्यान् मनोज्ञानुत्कृष्टानित्यर्थः^७ । अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं वृषभं सुगन्धिद्रव्याणि चार्चितानि चन्दनागुरु-^८कपूरकालोयकानि ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-चित्राविहितवृषभ-पुण्यगन्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वृषभं^९-मेतांश्च गन्धान् ददानि । ^{१०}स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते ^{११}वृषभोऽथ^{१२} विष्णुदेवतो गन्धा एते गन्धर्वदेवता^{१३} ॥ ^{१४}[इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । वृषपुच्छप्रहणं गन्धस्य स्पर्शश्च स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।१८) :—

स्वात्मानमथ धनं दत्त्वा यद्विष्टतममात्मनः ।

प्राप्नोति लोकान् स शुभानिह चैव महद्यशः ॥१४॥

अर्चिताय ब्राह्मणाय स्वर्णरजतताम्रकांस्यरक्तवस्त्रादीनामिच्छयान्यतममर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-स्वातीविहितेष्टतमधनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धनं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते धनमिदं^{१५} विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।१९-२१) :—

विशालायामनडाहं धेनुं दत्त्वा च दुग्धदाम् ।

^{१६}[सप्रासन्नं च शकटं सधान्यं वस्त्रसंयुतम् ॥१५॥]

- 1 A महाभारतोक्त just before it
- 2 A omits युक्तं
- 3 I. O. कथा
- 4 I. O. and A चित्राया
- 5 A वृषभं दत्त्वा for the b. p.
- 6 I. O. 'कृष्टानोत्कृष्टः'
- 7 A' 'कृष्टानोत्कृष्टः'
- 8 A 'वैत' वृषभः
- 9 A प्रतिग्रहीता just before it
- 10 A' वृषभोऽथ
- 11 A' reads the portion bracketed from p. 620 above up to here within the chap. गाना-देवत चतुष्टयानवर्तः
- 12 A omits the portion bracketed from here up to p. 641 below
- 13 Supplied from M. bh. I. O. omits it.

संप्राप्तमित्राकर्णयुगहृदयसहितमित्यर्थः । एवं चत्वारो वृषा योज्याः ।

पितृदेवाश्च प्रीत्याति प्रेय नानन्यमश्नुते ।

न स दुर्गास्यवाप्नोति स्वर्गलोकं गच्छति ॥१६॥

दत्त्वा यथोक्तं विप्रेभ्यो वृत्तिमिष्टां स विन्दति ।

नरकादीन् संक्षेप्तावाप्नोतीति विनिश्चयः ॥१७॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वृषं धेनुं शकटमाकर्णक-वृषचतुष्टययुक्तं धान्यवस्त्रसहितमर्चितम्
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्तविशाखाविहितानुशकटदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं वृषासंख्यमेतमनुदाहृत्य एतां धेनुम् एतं संप्राप्तं स धान्यं वस्त्रसंयुतं
शकटं ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तेऽनन्तानयं विष्णुदैवतो धेनुरियं रुद्रदैवता शकटोऽ-
नन्तानाश्विरोदैवत इति प्रतिप्रहीतारो वदेयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । वृषधेनोः पुच्छ-
ग्रहणं शकटस्यातोहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।२२) :—

अनुराधासु प्रावारं वस्त्रान्तरमुपोषितः ।

दत्त्वा युगशतम्पि नराः स्वर्गं गच्छीयते ॥१८॥

प्रावार-मुत्तरीयं वस्त्रान्तरं परिधानीयवस्त्रम् एवं वस्त्रयुगम् । अनुराधायुक्तदिनपूर्वतर-
दिने पूर्ववद्विष्णुहारादि कृत्वा सूर्यादिदेवताभ्यः शोपवासमहाभारतोक्तानुराधाविहित-
वस्त्रयुगदानकर्म मया कर्तव्यमिति निवेद्य यथाविधि सहस्येयम् । ॐ श्व उपोष्यापरदिने
महाभारतोक्तानुराधाविहितवस्त्रयुगदानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता परदिने उपोष्या-
परदिने ब्राह्मणायाचित्याचितमुत्कृष्ट^१-वस्त्रयुगम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महाभारतोक्तानुराधाविहितवस्त्रयुगदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं प्रावामेतद्वस्त्रान्तरं ददामि ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्तमिदं बृहस्पतिदैवतमिति प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् । दशग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।२३) :—

कालशाकं विप्रेभ्यो दत्त्वा मर्त्यैः समूलकम् ।

ज्येष्ठानामृद्धिमिष्टां वै गतिमिष्टां गच्छति ॥१९॥

अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽर्चितसमूलककालशाकम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महाभारतोक्त-समूलककालशाकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् समूलकं कालशाकं ददामि स्वस्ति-

साविलोपाठान्ते कालशाकमिदं वनस्पतिदैवतमिति प्रतिप्रहीतारो वदेयुः । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२४) :—

मूले मूलफलं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः समाहितः ।

पितृन् स संप्रीक्यति गतिमिष्टां गच्छति ॥२०॥

अत्र प्रसिद्धफलमूलानामलामेनापि फलानि मूलानि चार्चितानि अर्चितेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-मूलर्चविहित-फलमूलदानफलप्राप्तिकामो-
ऽहमेते फलमूले ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं फलमूले एते वनस्पतिदैवते इति
प्रतिप्रहीतारो ब्रूयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२५-२६क) :—

^१अथ पूर्वाखाषाढासु दधिपासाण्युपोषितः ।

कुलवृत्तोपसम्पन्ने ब्राह्मणे वेदपारणे ।

पुरुषो जायते प्रेय कुले स बहुगोकुले ॥२१॥

× × परदिने महाभारतोक्त-दधिपासादानकर्माहं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्ता अपरदिने
उपोष्यापरदिने कुलवृत्तशालिने वेदविदेऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितानि दधिसहितानि पासाणि
ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोक्त-दधिपासादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि
दधिपासाणि ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते दधिपासाख्येतानि विष्णुदैवतानीति प्रति-
प्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२६ख-२७क) :—

उदसङ्को ससर्विकं प्रभुतमधुफाणितम् ।

^२दत्त्वोत्तराखाषाढासु सर्वकामानवाप्नुयात् ॥

उदसङ्को घृतशर्करायुक्ता जलक्रिन्नाः सकवः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितमुदसङ्कं^३ घृतयुतं
^४बहुतरमधुखण्डशालूकीयुक्तम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अमुकप्राप्तिकामोऽहमेतं
घृतमधुफाणितयुक्तमुदसङ्कं ददामि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते 'उदसङ्कोऽयं' प्रजापतिदैवत
इति प्रतिप्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

1 Supplied from M. bh. I. O.
omits it.

2 I. O. पूर्वोत्तराखाषाढासु

3 I. O. दत्त्वोत्तराखाषाढासु

4 I. O. *सुदसङ्क

5 I. O. बहुतरमधुखण्डाङ्कः

6 I. O. उदसङ्कोऽयं

तथा (अनु—६४।२७-ग) :—

दुग्धं^१ त्वभिजिता योगे दत्त्वा मधुघृतप्लुतम्^२ ।

धर्मनिलो मनीषिभ्यः स्वर्गलोके महीयते ॥२३॥

उत्तराषाढान्त्यचतुर्भागे श्रवणाशनाडिकाचतुष्टयावधिके अभिजितो नक्षत्रस्य योगः ।
अर्चितेभ्यो विद्वद्वाङ्मणेभ्योऽर्चितं मधुघृतमिश्रं दुग्धम्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
महाभारतोल्ल-समधुघृतदुग्धदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं मधुघृतयुतं दुग्धं^४ ददानी । स्वस्ति-
सावित्रीपाठानन्तरं दुग्धमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतारो ब्रूयुः । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।२८) :—

श्रवणे कम्बलं^५ दत्त्वा वस्त्रान्तरितमेव च ।

श्वेतेन याति आनेन सर्वलोकान् समावृतान् ॥२४॥

वस्त्रान्तरितं वस्त्राच्छादितम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां^६ [वस्त्राच्छादितं कम्बलं]^७
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्लवस्त्रान्तरित-कम्बलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं
वस्त्रान्तरितं कम्बलं^८ ददानी । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कम्बलोऽयं बृहस्पतिदेवत इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणपूर्वकमाच्छादनं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।२९) :—

गोप्रयुक्तं धनिष्ठासु यानं दत्त्वा समाहितः ।

वस्त्ररश्मिधरं^९ सद्यः^{१०} प्रेत्य राज्यं समश्नुते ॥२५॥

गोप्रयुक्तमार्ककटुषभद्वयसहितं वस्त्ररश्मिधरं वस्त्रमयरज्जुसहितम् अर्चिताय ब्राह्मणा-
याचितां यथोक्तं रथम्^{११} अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्ल-धनिष्ठाविहित-
गोप्रयुक्तरथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं गोप्रयुक्तं वस्त्ररश्मिधरं रथं^{१२} ददानी । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं रथोऽयं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कशा-
ग्रहणं स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।३०) :—

गन्धान् शतभिषायोगे दत्त्वा सागुरुचन्दनान् ।

प्राप्नोत्यप्सरसो लोकान् प्रेत्य गन्धांश्च शाश्वतान् ॥२६॥

1 I. O. चतुष्टयं प्लुतं

2 I. O. reads the b. p. as

कम्बलं वस्त्राच्छादितं

3 I. O. वस्त्ररश्मिधरं

4 I. O. ■■■

गन्धान् कस्तूरिकाम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां^१ यथोक्तद्रव्यसहितां^२ कस्तूरिकाम्
अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्ल-शतभिषाविहित-गन्धदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् सागुरुचन्दनान् गन्धान् ददानी । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गन्धा एते
गन्धर्वदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।३१) :—

पूर्वभाद्रपदायोगे राजमाषान् प्रदाय तु ।

सर्वभक्ष्यफलोपेतः स वै प्रेत्य सुखी भवेत् ॥२७॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितान् राजमाषान्^३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महा-
भारतोल्ल-राजमाषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् राजमाषान् ददानी । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
राजमाषा एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।

तथा (अनु—६४।३२) :—

औरभ्रमुत्तरायणे यस्तु मांसं^४ प्रयच्छति ।

स पितृन् प्रीणयति वै प्रेत्य चानन्त्यमश्नुते ॥२८॥

औरभ्रं मेषभक्षम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां^५ मेषमांसम्^६ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा
दद्यात् । महाभारतोल्ल-औरभ्र-मांसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदौरभ्रं मांसं^७ ददानी । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते मांसमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (अनु—६४।३३) :—

कांस्योपदोहनां धेनुं^८ रेवत्यां यः प्रयच्छति ।

स प्रेत्य कामानादाय दाता समुपतिष्ठति ॥२९॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितां धेनुम्^९ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतोल्ल-
रेवतीविहित-धेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां कांस्योपदोहनां धेनुं^{१०} ददानी । स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं धेनुरियं रुद्रदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पुच्छग्रहणं
स्वीकारः ।

तथा (अनु—६४।३४) :—

रथमश्वसमायुक्तं दत्त्वाभिन्त्या नरोत्तमः ।

हस्त्यश्वरथसम्पन्ने वर्षस्त्री जायते कुले ॥३०॥

1 I. O. अर्चितायां

2 I. O. अर्चितायां

3 I. O. सर्वभक्षम्

4 I. O. मांसं

5 I. O. दातारमुपतिष्ठति

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं रथम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । महाभारतो-
क्ताश्वरथदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतमश्वयुक्तरथं ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रथोऽयं प्रजा-
पतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशप्रहसं स्त्रीकारः ।

तथा (अनु—६४।३५) :—

भरणीषु द्विजातिभ्यस्तिलधेनुं प्रदाय वै ।

३गाव प्रभूताः प्राप्नोति नरः प्रेत्य वरास्तथा ॥३१॥

द्विजातिभ्य इति आत्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनम् । मत्स्यपुराणोक्तां तिलधेनुमुत्-
पाद्यार्चितामर्चिताय ब्राह्मणाय धेनुदानार्थस्थ^२-मत्स्यपुराणीयतिलधेनुदानविधिना दद्यात् ।
तल कामनायां महाभारतोक्त-भरणीविहित-तिलधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति वाक्ये विशेषः ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३१।७।२०-२७क) :—

कृत्तिकाषु सुवर्णस्य दानं बहुफलं स्मृतम् ।

रक्तवस्त्रस्य रोहिण्यां सौम्यमे लवणस्य च ॥३२॥

सौम्यमे मृगशिरसि ।

कृसरस्य तथार्द्रायामादित्ये^३ रजतस्य तु ।

घृतस्य तु तथा पुष्पे^४ चन्दनानाञ्च सर्पमे ॥३३॥

आदित्ये पुनर्वसोः सर्पमे अश्वेषायाम् । चन्दनानामितिश्वेतचन्दनरक्तचन्दनकुचन्दना-
नाम् ।

तिलानाञ्च मध्यायामे प्रियङ्गोर्भगदेवते ।

आर्यत्रे चाप्यपूपानां सावित्रे पायसस्य तु ॥३४॥

भगदेवते पूर्वफल्गुन्याम् आर्यत्रे उत्तरफल्गुन्याम् सावित्रे इत्यायाम् ।

विभ्रायां विश्वक्खाणां सरूनां वायुदेवते ।

ऐन्द्रामे^५ चैव लोहानां मैले मातृफलस्य च ॥३५॥

वायुदेवते स्त्रायाम् ऐन्द्रामे विशाखायां मैलेऽनुराधायाम् ।

क्षलस्य^६ च तथा शक्रे मूले मूलफलस्य च ।

हिमस्य मधुयुक्तस्य दानमाप्ये महाफलम् ॥३६॥

१ I. O. यीच

२ B. O. अश्वयुक्तरथं

३ I. O. तथार्द्रायामादित्ये

४ I. O. पुष्प

५ I. O. तथार्द्रायामादित्ये

६ I. O. चन्द्रक

शक्रे ज्येष्ठायाम् आप्ये पूर्वाषाढायाम् ।

विरवेश्वरेऽभदानस्य श्रवणे वसनस्य च ।

धान्यस्य वासने^१ विभ्रा वारुणे चौषधस्य च ॥३७॥

विरवेश्वरे उत्तराषाढायां वासवे भनिष्ठायाम् विभ्रा इति सम्बोधनम् । वारुणे शतभिषा-
याम् ।

आजे पुराणबीजानां शस्यानां तदनन्तरे ।

गोरसानां तथा पौष्णे ज्ञानानामथ चारिवने ।

आजे पूर्वमाद्रपदायां पौष्णे रेवत्याम् ।

तिलानाञ्च तथा दानं भरणीषु महाफलम् ॥३८॥

कृत्तिकानक्षत्रे अर्चिताय ब्राह्मणाय सुवर्णमर्चितम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तकृत्तिकाविहितसुवर्णदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् सुवर्णं ददानि । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते सुवर्णमिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
रोहिण्यां लोहितवस्त्रदाने तु विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रोहिणीविहितरक्तवस्त्रदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतद्रक्तवस्त्रमिति वाक्ये विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रक्तवस्त्रमिदं बृहस्पति-
देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशप्रहसपूर्वकं परिधानं
स्त्रीकारः । मृगशिरसि लवणदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तसौम्यविहितलवणदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतल्लवणमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लवणमिदं सोमदेवतमिति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । आर्द्रायां तिलतण्डुलपक्वाभदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मो-
त्तरोक्ताविहितकृसरदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कृसरमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते कृसरोऽयं प्रजापतिदेवत इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । रजत-
दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तादित्यर्चविहित-रजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रजतमिति विशेषः ।
स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रजतमिदमिदं देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
पयोघृतदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुष्पार्चविहितघृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद् घृतमिति
विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते घृतमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्वेषायां चन्दनदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्ताश्वेषाविहितचन्दनदान-
फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि चन्दनानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते चन्दनान्येतानि गन्धर्व-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मध्यायामे तिलदाने वाक्ये विष्णु-

धर्मोत्तरोक्त-महाविहित-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि तिलानीति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । पूर्वफलगुण्यां प्रियङ्गुदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-भगदैवतर्चविहित-
प्रियङ्गुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि प्रियङ्गुमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते प्रियङ्गरियं^१
प्रजापतिदेवतेति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।
उत्तरफलगुण्यां^२-मृगपदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तार्थग्रहितपूपादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि^३-
पूपानिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते मृगपूपा एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । हस्तायां पायसदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-हस्ता-
नक्षत्रविहित-पायसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि पायसमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
प्रथमदानवत् । चित्तायां नानावर्णवस्त्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तचित्ताविहित-वस्त्रदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि चित्रवस्त्राणीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्त्राणीमानी बृहस्पति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः ।
स्वायां सक्तुदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-स्वातीनक्षत्रविहित-सक्तुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि
सक्तुनिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते सक्तव एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । विशाखायां सुवर्ण-रजत-ताम्र-कांस्य-सीसक-पित्तल-रत्नकृष्णायसानां
दाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विशाखाविहित^४-लोहदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतानि लोहानीति
विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते लोहान्येतान्यग्निदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । अनुराधायां फलमाख्यदाने तु वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तानुराधाविहित-
फलमाख्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि फलमाख्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते फल-
माख्यान्येतानि विष्णुधर्मोत्तरोक्तदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
ज्येष्ठायां क्षत्रदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-ज्येष्ठा^५-विहित-क्षत्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छत्रमिति
विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते क्षत्रमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । दशग्रहणं स्वीकारः । मूले मूलस्य फलस्य च दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्त-
रोक्त-मूलर्चविहित-फलमूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्फलमूलमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्ते फलमूलमिदं वनस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

- 1 I. O. 'केत'
- 2 I. O. 'प्रियङ्गु' रिष'
- 3 I. O. उत्तरफलगुण्यां मृगपदाने
- 4 I. O. 'मैत्रा' पूपाग्र इति

- 5 I. O. 'विशाखाविहित'
- 6 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त
- 7 I. O. 'क्षत्र' इति

पूर्वाषाढायां मधुयुक्त-शिशिरजलदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पूर्वाषाढाविहित-हिमदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतन्मधुयुक्ततिलमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते हिममिदं विष्णुदेवतमिति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । उत्तराषाढायामन्नदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरो-
क्तोत्तराषाढा-विहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तेऽन्न-
मिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । भवणे वस्त्रदान-
वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त भवणाविहितवस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वसनमिति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते वस्त्रमिदं बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
दशाग्रहणपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । धनिष्ठायां धान्यदाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-धनिष्ठा-
विहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्धान्यमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते धान्य-
मिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।
शतभिषायां वनपाचितगुग्गुलु-पाचिततैलानामौषधानामन्यतमस्य दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
शतभिषाविहितौषध-दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदौषधमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते
औषधमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । पूर्वभाद्रपदायान्धा-
न्यादीनामन्यतमस्य चिरन्तनशस्य दाने वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पुराण-बीजदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि पुराणबीजानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं बीजान्येतानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । उत्तर-
भाद्रपदायां यथालाभं शस्यलयदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तोत्तरभाद्रपदाविहित-शस्यदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि शस्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते शस्यान्येतानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । रेवत्यां
दुग्धदधितकष्टतादीनां दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तरेवतीविहित-गोरसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^४
गोरसमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते गोरसा एते विष्णुदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-
वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । अश्विन्यां ज्ञानीयुष्मन्धामलकादिदानवाक्ये विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तअश्विनीविहित]^५-ज्ञानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् ज्ञानमिति विशेषः । स्वस्ति-
सावित्रीपाठान्ते ज्ञानमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
भरण्यां तिलदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-भरणीविहित-तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतौतिला-

- 1 I. O. उत्तराषाढायामन्नदाने
- 2 I. O. विष्णुधर्मोत्तरोक्त उत्तराषाढा
- 3 I. O. धान्यदाने

- 4 I. O. 'मैत्रा'
- 5 A omits the portion brack-
eted from p. 638 above up to
here

निति विशेषः^१ । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते तिला एते प्रजापतिदेवता इति^२ प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
[कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] 'मुष्टिमह्य' स्त्रीकारः ।

तथा :—

^३श्रवणे दीपकं दत्त्वा नदीद्वितीयसङ्गमे ।

^४[तेजस्वी च यशस्वी च रूपवानभिजायते ॥३६॥

श्रवणानक्षलगुरुदिने नदीद्वितीयसङ्गमे] दीपदानं^५ गृहीतजलपूर्णात्ताम्रपात्र उदङ्मुखः
सङ्कल्पयेत् । ७३ विष्णुघर्मोत्तरोक्त-^६श्रवणं विहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं नदीद्वयसङ्गमे
दीपं दातुं इति^७ सङ्कल्प्य दद्यात् ।

तथा (३।३०६।६८) :—

मासे मासे तु रेवत्यां ब्राह्मणान् घृतपायसम् ।

सदक्षिणं भोजयित्वा रूपमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥४०॥

यथेष्टं प्रतिमासं रेवत्यां ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यः^{१०} घृतसहितं पायसमर्चितम् ७३ अथादि
तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अनुत्तमरूपप्राप्तिकामोऽहमेतं घृतपायसं ददामि ।^{११} स्वस्तिसावित्री-
पाठानन्तरं घृतपायसोऽयं^{१२} प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि
पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्भालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे नक्षत्रदानावर्तः ।

- 1 I. O. शिवः
- 2 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
- 3 A reads the b. p. twice
- 4 'दक्षिण' इत्यत्र
- 5 'आयसं'
- 6 A omits the b. p.

- 7 A गृहीतजलपूर्णात्ताम्रपात्र
- 8 A श्रवणं
- 9 A सङ्कल्पं
- 10 A घृतसहितं
- 11 A 'पाठान्ते'
- 12 A प्रजापतिः

[अथ नानादैवत-मासव्यापिदानावर्तः ।] (६७)

विष्णु :—

आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं^१ प्रदायाश्विनौ प्रीणयित्वा रूपभाग्
भवति । १॥

^२अथ 'सौराश्विनशुक्रप्रतिपदि प्रातर्यजमानोऽर्चितेभ्यो यथेष्टमंक्ष्यब्राह्मणेभ्यो घृतमर्चितं'^३
दद्यात् । ७३ अयामुक्तमुक्तसंगोत्रेभ्योऽमुक्तमुक्तवेदामुक्तमुक्त-शाखाध्यायिभ्योऽमुक्तमुक्तदेव-
शर्मभ्यो युष्मभ्यं विष्णुक-मासावच्छिन्न-घृतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्^{१०} घृतं ददामि ।
^{११}अश्विनौ प्रीयेताम् । ^{१२}प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा घृतमिदं विष्णुदैवत-
मित्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं^{१३} पठेयुः । ततः [७३ अथ]^{१४} कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं^{१५} [युष्मभ्यं
दक्षिणामेतत्] काष्ठनं ददामि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा घृतं स्पृशेयुः^{१६} । ^{१७}एव-
मागाम्यमावास्यां यावत् प्रत्यहं दद्यात् ।

तथा :—

तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा आरोग्यभाग् भवति ॥२॥

तस्मिन्नेवाश्विनं^{१८} इत्यर्थः । सौराश्विनकृष्ण^{१९}-प्रतिपद्यर्चितेभ्यो यथेष्टमंक्ष्य^{२०}-ब्राह्मणेभ्यो
दुग्धदधितकृतानामन्यत्रमर्चितम् ७३ अथादि युष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आरोग्य-
प्राप्तिकामोऽहमेतान्^{२१} गोरसान् ददामि । स्वस्तीतिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । ^{२२}एवमागाम्य-
मावास्यां यावत् प्रत्यहं दद्यात् ।

1 A omits the bracketed por- tion	12 A प्रीतिः
2 I. O. घृत	13 A कामस्तुति
3 I. O. and A अथ	14 A omits the bracketed por- tion
4 I. O. दक्षिणं and A सोव आदिम्	15 I. O. दक्षिणामिदं युष्मभ्यमर्चितम् for the b. p.
5 A omits अर्चितम्	16 A स्पृशेत्
6 A omits this	17 A एवं मासं च चारुं
7 A omits this	18 A तस्मिन्नेवाश्विनं
8 A omits वेदामुक्तमुक्त	19 A omits अथ
9 A omits देव	20 I. O. सूक्ष्मा for संक्ष्मा
10 I. O. 'मैत'	21 A adds तद्दानं before this
11 A अश्विनौ	22 A एवमागाम्यमावास्यां

तथा :—

माघे 'मास्यमि' प्रत्यहं तिलैर्हुत्वा 'सष्टतं कुन्माष' 'ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीप्ताभि-
र्भवति ॥३॥

कुन्माषो 'राजमाष इति प्रसिद्धः । सौर-[माघशुक्लप्रतिपद्यमौ]^१ ॐ प्रजापतये
स्वाहेति मन्त्रेण तिलान् 'यथाशक्ति हुत्वा शूद्रो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा यथेष्टसंख्य-
ब्राह्मणेभ्योऽर्चितं सष्टतं कुन्माषम् ॐ अथादि 'शुष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । 'दीप्ताभित्व-
प्राप्तिकामोऽहमेतं^{१०} सष्टतं कुन्माषं ददानि । ^{११}स्तुतिसावित्रीपाठान्ते कुन्माषोऽयं
प्रजापतिदेवत^{१२} इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिप्रदण^{१३}
स्वीकारः । ^{१४}[एवमागाम्यमावास्यावधि] प्रत्यहं होमं कृत्वा सष्टतं कुन्माषं दद्यात् ।

भविष्यपुराणे :—

दिने दिने ^{१५}जपन्नाम भास्करस्य महात्मनः ।

ददाति कार्तिके यस्तु ^{१६}तस्यायतनदीपकम् ॥४॥

आतिस्मरत्वं^{१७} प्रजाप्य प्राकार्यं सर्वजन्तुषु ।

अव्याहतेन्द्रियत्वञ्च स प्राप्नोति न संशयः ॥५॥

सौरकार्तिक-शुक्लप्रतिपदि गृहीतजलपूर्णताम्रपाल उदङ्मुखः सूर्यायतनदीपं ^{१८}[सङ्कल्प्य
आगाम्यमावास्यां] ^{१९}यावद्द्यात् । ॐ भविष्यपुराणोक्त-कार्तिकव्यापि-दीपदानफलप्राप्तिकामो-
ऽहं [सूर्यायतने दीपं दास्ये]^{२०} । ततो यथाशक्ति भास्कराय नम इति जपित्वा^{२१} प्रज्वाल्य
दद्यात् । ^{२२}एवमपरदिनेष्वपि ^{२३}सङ्कल्पव्यतिरेकेण दीपदानम् ।

- 1 A माघि
- 2 A इत, I. O. omits it
- 3 A ब्राह्मण
- 4 I. O. राजमाष and A कुन्माष
- 5 A माघप्रतिपदौ for the b. p.
- 6 I. O. यथाशक्ति हुत्वा
- 7 I. O. इत
- 8 I. O. शुष्मभ्यमन्तमुक्त्वा
- 9 A दीप्ताभि for दीप्ताभित्व
- 10 A भवेत्
- 11 I. O. adds सप्तमादि पूर्ववत् be-
fore this
- 12 A प्रजापतिदेव
- 13 A मुष्टिप्रदण

- 14 A एवमागम्यमावास्यां भानत् इति-
दान for the bracketed portion
- 15 A जपन्नाम, I. O. जपन्नाम
- 16 A तस्यायतनदीपकं, I. O. भगा-
यतनदीपकं
- 17 A इतिप्रत्यय
- 18 A संकल्प्यमावास्यां for the brac-
keted portion
- 19 A यावत् कुर्वन्
- 20 A सूर्यायतनदीपं दानस्व for the
bracketed portion
- 21 I. O. पूजयित्वा
- 22 A एवमपरदिनेषु
- 23 A सङ्कल्पव्यतिरेकेण

विष्णुधर्मोत्तरे :—

अश्वयुज्यामतीतायां यावद्वाजेन्द्र ^१[कार्तिकी ।

तावद्दीपप्रदस्योक्तं फलं राजेन्द्र^२] शारवतम् ॥६॥

तावत्कालं प्रयच्छन्ति ये तु दीपं 'सदा निशि ।

तुङ्गे देशे बहिस्तेषां^४ [महत्पुण्यफलं भवेत्]^५ ॥७॥

अप्यन्धकारे गहने [प्राकार्यं तेन]^६ जायते ।

'प्राकार्याद् यदुशार्द्धं तेन यान्ति हि' तत् सुखम् ॥८॥

कृष्णप्रतिपदादिपौर्णमास्यन्त-^९कार्तिके दीपदानम् । बहिरुक्त^{१०}-दीपस्थानं निर्माय [तत्र
निशि]^{११} दीपं दातुं कृष्णप्रतिपदि^{१२} पूर्ववत् सङ्कल्पयेत् । ^{१३}ॐ अथारभ्य कार्तिकपौर्ण-
मासीपर्यन्तं^{१४} प्रत्यहं विष्णुधर्मोत्तरोक्तकार्तिकमासविहित-^{१५}बहिस्तुक्तस्थदीपदानफलप्राप्ति-
कामोऽहं बहिस्तुक्तस्थाने दीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य प्रत्यहं दद्यात् ।

तथा :—

द्विजवेशमनि यो दद्यात् कार्तिके मासि दीपकम्^{१६} ।

अग्निष्टोमफलं तस्य वदन्ति च मनीषिणः ॥९॥

पौर्णमास्यन्तकार्तिकोपक्रमदिने पूर्ववद्दीपं सङ्कल्प्य द्विजगृहे मासमेकं दद्यात् । ॐ
अग्निष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहं मासमेकं द्विजगृहे दीपं दास्ये । अस्य ^{१७}फलभूयस्त्वात्
मासव्यापिदानत्वं प्रयुक्तम्^{१८} ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे ^{१९}मासव्यापिदानावर्तः ।

- 1 A omits the bracketed por-
tion
- 2 I. O. राजे
- 3 A यथाशक्ति
- 4 I. O. बहिस्तेषां
- 5 A reads the bracketed por-
tion as महापुण्यं फलं भवेत्
- 6 A reads the bracketed por-
tion as प्राकार्यं तेन
- 7 I. O. प्राकार्यावदुशार्द्धं च, A
प्राकार्यावदुशार्द्धं च
- 8 A omits it
- 9 A कार्तिकदीपदान
- 10 A बहिरुक्त
- 11 I. O. तत्रिणि for the bracke-
ted portion
- 12 A कृष्णप्रतिपदादि
- 13 A omits it
- 14 A कार्तिकपौर्णमासीपर्यन्त
- 15 A omits यदि
- 16 A कामद्
- 17 A भूयिष्ठान्
- 18 A युक्तं
- 19 I. O. omits मास

[अथ नानादैवतसंक्रान्तिदानावर्तः]¹ । (६८)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१६।३५-४५) :—

मेषसंक्रमणे ^२मानोमेषदानं महाफलम् ।

^३वृषसंक्रमणे दानं गवां प्रोक्तं तथैव च ॥१॥

गवां वृषाणाम्^४ ।

^५शयनासनदानञ्च ^६मिथुनोपक्रमे तथा ।

^७शयनासनदानमिदमेकैकस्योभयोर्वा स्वेच्छया द्वन्द्वं^८ निर्देशस्तूभयोर्महाफलत्वायः ।

^९कर्कप्रवेशे ^{१०}शक्रस्य सितया च तथैव च ।

गुहफाणितखण्डानां सितयाश्च तथैव च ॥२॥

^{११}सितया ^{१२}शर्करया ^{१३}सहितमित्यर्थः । [फाणितं खण्डशालूकम्]^{१४} ।

लवणाज्यफलानाञ्च तथा ^{१५}हरितकस्य च ।

तथा वैवोदकुम्भानां [दानं ज्ञेयं महाफलम्]^{१६} ॥३॥

^{१७}[हरितकं पलशकम्] । ^{१८}कर्कप्रवेशमुपन्यस्य शर्करासहित-शक्राद्युद-^{१९}कुम्भान्तदानश्रुतेः सिंहप्रवेशमुपन्यस्य ^{२०}[च देयान्तरश्रुतेः] शर्कर-^{२१}[शक्राद्युदकुम्भान्तानां] दानं ^{२२}कर्कसंक्रमण एव । एषाञ्च दशानां द्रव्याणां प्रत्येकमेव दानं महाफलम् । [एकस्य दानात्]^{२३} द्वित्र्यादि-दाने^{२४} समस्तदाने च फलातिशयः । अन्त्याप्यनेकद्रव्योपादान एव बोद्धव्यम् ।

1 A omits the bracketed portion

2 A भागो मेषदान

3 A वृषसं संक्रमणे

4 A वृषाणाम्

5 A शयनासनदानञ्च

6 A मिथुनोपक्रमे

7 A शयनासनदानानि दानेकस्योभयो-
र्वा

8 I. O. omits द्वन्द्व

9 A कर्कप्रवेशे

10 A चकच, I. O. omits it

11 I. O. सितया

12 A चकचराय

13 I. O. सहितानामित्यर्थः

14 A फणितं खण्डशालूकं for the b. p.

15 A चकचित्वाय

16 A चकचचरोतकं for the b. p.

17 A चकचचक for the b. p.

18 A and I. O. चकच

19 I. O. कुम्भ for कुम्भानां

20 A दानादश्रुतेः for the bracketed portion

21 I. O. सक्काद्युदकुम्भादीनां for the b. p.

22 A चकचित्वाय

23 A reads चकच दानानां for and I. O. omits the bracketed portion

24 I. O. द्वित्र्यादिदानी, A omits it

संक्रान्तिदानावर्तः

६४७

सिंहप्रवेशे पात्राणां तैजसानां तथैव च ।

कन्याप्रवेशे वस्त्राणां सुरभीणां तथैव च ॥४॥

सुरभीणां धूपितानाम् ।

तुलाप्रवेशे धान्यानां बीजानामपि ^१चोत्तमम् ।

^२उत्तमदानमिति सम्बन्धः । बीजानां धान्येतरशस्यानाम् । बीजग्रहणेनैव धान्य-ग्रहणसिद्धेः पृथग्धान्यग्रहणं फलातिरेकार्थम् ।

कीटप्रवेशे ^३शस्त्राणां ^४वैरमनां दानमेव च ॥५॥

^५धनुःप्रवेशे वस्त्राणां यानानाञ्च महाफलम् ।

मृगप्रवेशे दारुणां दानमग्नेस्तथैव च ॥६॥

^६अग्नेर्दानं दारुण्युपादाय स्वयं ^७ज्वालयित्वा शीतापनोदार्थं, [दारुणा अमिसमिन्ध-नाय च]^८ दारुणाम् ।

कुम्भप्रवेशे दानन्तु गवामर्थे तुल्यं तु ।

मोनप्रवेशे [ज्ञानानां माह्यानामपि चोत्तमम्]^९ ॥७॥

ज्ञानानां ^{१०}ज्ञानीयसुगन्धामलकादीनाम् ।

^{११}दानान्यथैतानि मया द्विजेन्द्राः प्रोक्तानि काले ^{१२}[तु नरख] दत्त्वा ।

प्राप्नोति कामान् ^{१३}मनसस्त्वभीष्टास्तस्मात् प्रशंसन्ति हि कालदानम् ॥८॥

[अत्र मेवे]^{१४} रवेः संक्रमणे यजमानोऽर्चिताय ब्राह्मणायाचितं मेषं दद्यात् । ॐ

अयामुक्तसगोत्रायामुक्त-^{१५}वेदामुक्तास्त्राध्यायिनेऽमुक्तदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मेष-संक्रमणविहित-मेषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं^{१६} मेषं ददामि । ^{१७}प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा सावित्रीं पठित्वा मेषोऽयं वरुणदैवत इत्युक्त्वा यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेत् । तत ॐ अथ

1 A चोत्तमम्

2 A दानमिति

3 I. O. and V. D. वस्त्राणां

4 I. O. यानानां, A यानानां

5 I. O. and V. D. धनुःप्रवेशे, A धनुःप्रवेशे

6 A चकच दानं

7 A चकचचि

8 I. O. दारुणावपिधमिस्यनाञ्च and A दारुणावपिधमिस्यनाञ्च for the bracketed portion

9 I. O. omits the bracketed portion

10 I. O. ज्ञानानां गन्धामलकादीनां

11 I. O. दानान्यथैतानि

12 A चकच for the b. p.

13 A चकचचचि

14 I. O. चकचचि for the bracketed portion

15 A omits वेदामुक्त

16 A omits एतं

17 I. O. प्रतिग्रहीता

कृतैतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामिदं काश्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्ता ¹[मेघं पुच्छे गृहीयात्] ।

तथा वृषसंक्रमणे ² वृषदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृषसंक्रमणविहितगोदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् वृषानिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ³ वृषा एते विष्णुदेवता इति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा मिथुनसंक्रमणे शयनदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-मिथुनसंक्रमणविहित-शयनदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतच्छयनमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ⁴ शयनमिदं ⁵ प्रजापति-
देवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [स्पर्शः स्त्रीकारः] ⁶ । एवमासन-
दानवाक्ये ⁷ शयनपदस्थाने आसनपदनिवेशो विशेषः ।

तथा कर्कटसंक्रमणे शर्करासहितशक्रुदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्तसितासहितशक्रुदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतान् सितासहितान् ⁸[शक्रुनिति विशेषः] । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं शक्रव
एते ⁹ प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹⁰स्पर्शः
स्त्रीकारः । एवं गुड-खण्डशालूक-खण्ड ¹¹शर्करालवणघृतफलहरितकोदकुम्भानां प्रत्येवं दान-
वाक्ये ¹² सितासहितान् शक्रुनिति ¹³पदस्थाने एषामन्यतमस्य ¹⁴ ¹⁵कर्कसंक्रमणविलिखितपदस्य
च निवेशो विशेषः । एष सोमदैवतो गुडः ¹⁶एतत् सोमदैवतं फणितम् एष सोमदैवतः खण्डः
[एषा सोमदैवता सिता] ¹⁷एतत् सोमदैवतं लवणम् एतद्विष्णुदैवतमाज्यम् एतद्वनस्पतिदैवतं
फलम् एतद्वनस्पतिदैवतं हरितकम् एष वरुणदैवत उदकुम्भ इति स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ¹⁸
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [सर्वेषां स्पर्शः स्त्रीकारः] ¹⁹

1 I. O. वैद' for the b. p.

2 A वृषसंक्रमणे

3 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं

4 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं

5 A विष्णुदेवतामिति

6 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं for the bracke-
ted portion

7 A वृषदानवाक्ये

8 A वृषा इत्येव for the bracke-
ted portion

9 A प्रजापतिदेवत

10 A स्पर्श

11 I. O. omits शर्करासहित

12 I. O. दाने वाक्यं, A दानवाक्ये

13 A omits इति

14 A एषामन्यतमपदस्य

15 I. O. and A कर्कसं

16 A एतत्

17 A omits the bracketed por-
tion

18 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं

19 A omits the bracketed por-
tion

¹सिंहसंक्रमणे यथाशक्ति सौवर्णादिपात्राणामन्यतमस्य ² दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
सिंहसंक्रमण-विहित-तैजसपात्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैजसपात्रमिति विशेषः । स्वस्तिसा-
वित्रीपाठान्तरं ³ पात्रमिदं विष्णुदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।
स्पर्शः स्त्रीकारः ।

कन्यासंक्रमणे धूपितवस्त्र ⁴-दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कन्यासंक्रमणविहित वस्त्रदानफल-
प्राप्तिकामोऽहमेतानि वस्त्राणीति ⁵ विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं वस्त्राणीमानि
बृहस्पतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [दशाग्रहसंक्रमणं परि-
धानं] ⁶ स्त्रीकारः ।

तुलासंक्रमणे ⁷[धान्यदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-तुलासंक्रमणविहित-धान्यदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि धान्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं धान्यानीमानि प्रजापति-
देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्त्रीकारः । एवं
बीजदानवाक्ये]धान्यपदस्थाने बीजपद-⁸[निवेशो विशेषः] ।

वृश्चिकसंक्रमणे ⁹खड्गादीनामन्यतमशस्त्रतयस्य दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वृश्चिक-
संक्रमणविहित-शस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि शस्त्राणीति विशेषः । स्वस्तिसावित्री-
पाठान्तरं शस्त्राणीमानि शक्रदैवतानीति [विष्णुदेवतानीति वा] ¹⁰ प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [ग्रहणं स्त्रीकारः] एवं गृहपदस्थाने गृहपद-
निवेशो विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं गृहाणीमानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् ।
कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹¹प्रवेशः स्त्रीकारः ।

धनुःसंक्रमणे ¹²वस्त्रतयदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त धनुःसंक्रमणविहित वस्त्रदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतानि ¹³वस्त्राणीति विशेषः । ¹⁴स्वस्तिसावित्रीपाठान्तरं ¹⁵वस्त्राण्येतानि बृहस्पति-

1 A द्विव-

2 I. O. सो...स्वा

3 I. O. and A विष्णुदेवत

4 I. O. omits वस्त्र

5 A इति

6 A दशाग्रहसंक्रमणं for the bracketed
portion

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A निवेशः for the bracketed
portion

9 A खड्गादीना-

10 I. O. omits the bracketed
portion

11 A omits the bracketed por-
tion

12 A वस्त्रतय for वस्त्रतय

13 A omits येतानि

14 A omits this

15 A वस्त्राणीनामि

देवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹[इष्टाग्रहपूर्वकं परिधानं] स्वीकारः । दोलाचतुर्दोलीनौकादीनामन्यतम²-यानसमस्य दानवाक्ये वस्तुपदस्थाने यानपद-निवेशो विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं यानान्येतानि³ विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ⁴[आरोहणादि स्वीकारः ।

मकरसंकमये इन्धनदानवाक्ये मकरसंकमयविहितेऽम्बनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानीन्धना-नीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरमिन्धनान्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।] स्पर्शः स्वीकारः । ⁵[अग्निदानस्य शीतार्त्तसायानानुष्ठानमात्रम् ।]

कुम्भसंकमये गोप्रासदानम् । ⁶उ³ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कुम्भसंकमयविहित-गोप्रासदान-फलप्राप्तिकामोऽहं गोभ्य-⁷[स्तृणं दास्य] इति सङ्कल्प्य तद्दिने यथासाधं गोभ्यो प्रासं⁸ दद्यात् ।

⁹[मीनसंकमये ज्ञानीयदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त]-मीनसंकमयविहित ज्ञानदानफलप्राप्ति-कामोऽहमेतानि ज्ञानानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ज्ञानान्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । स्पर्शः स्वीकारः ।

¹⁰तथा :—

उत्तरे¹¹तु गते¹² प्रोक्तं वस्तुदानं महाफलम् । (३।३।१७।४क)

तिलदानं तथा विप्रा दक्षिणोपगते¹³ रवौ ॥६॥

विप्रा इति सम्बोधनम् । उत्तरायणेऽर्चितान् ब्राह्मणान् वस्तुमर्चितम् ¹⁴अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तोत्तरायणविहित-वस्तुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वस्तु दद्यात् । प्रतिग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वस्तुमिदं बृहस्पतिदेवतमिति वदेत्¹⁵ । पूर्ववत् कामस्तुत्यादि¹⁶ दक्षिणा¹⁷ च । ¹⁸इष्टाग्रहपूर्वकं परिधानं स्वीकारः । दक्षिणावने [तिलदान-वाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-दक्षिणावनेविहिततिलदान]¹⁹-फलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलानीति विशेषः ।

1 A दानपदपूर्वकं for the brack-
eted portion

2 I. O. 'तनय'

3 अदानी

4 A omits the bracketed por-
tion

5 A omits the bracketed por-
tion

6 A omits it

7 A 'तृण' दानं for the bracke-
ted portion

8 A 'दाव'

9 A omits the bracketed por-
tion

10 I. O. omits तथा

11 I. O. 'गते' for the bracketed
portion

12 I. O. दक्षिणावने

13 I. O. पदेत्

14 I. O. कामस्तुति

15 I. O. दक्षिणे, A reads दक्षिणा

16 A दान-

17 A 'विप्रादानविहित' for the
bracketed portion

स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-स्तुत्यादि पूर्ववत् । ¹मुष्टिमहर्षं स्वीकारः ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्रत्नालसेनदेवविरचिते
श्रीदानसागरे संक्रान्ति-दानावर्तः ।

[अथ नानादवत-ऋतुदानावर्तः १(६९)]^१

^२सम्बर्तः :—

इन्धनानि ^३तु यो दद्याद्विभ्रेभ्यः शिशिरागमे ।

स शुक्ली दीप्तकायामिः शुभगन्धैव जायते ॥१॥

अत्र 'शिशिरर्तुपक्रमदिने' यजमानो यथेष्टसंख्यब्राह्मण्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानीन्धनानि दद्यात् । ^४[३ अथामुक]-संगोत्रेभ्योऽ^५[मुकवेदामुक]-शास्त्राध्यायिभ्योऽ^६मुकदेवशर्मभ्यो युष्मभ्यं सम्बर्तोऽन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानीन्धनानि ददानि । प्रतिप्रहीतारः खस्त्रि-सावित्री^७ पठित्वा इन्धनानीमानि विष्णुदेवतानीत्युक्ता । ^८[यथाशास्त्रं कामस्तुतिं पठेयुः] । ^९ततः ३ अथ कृतैस्तद्दानप्रतिष्ठार्थं युष्मभ्यमहं दक्षिणामेतत् काश्चन^{१०} ददानि । प्रति-प्रहीतारः खस्त्रित्युक्ता इन्धनानि स्पृशेयुः ।

^{११}स्कन्दपुराणे :—

काष्ठानि यः प्रयच्छेत् हेमन्ते नरसत्तमः ।

ब्राह्मणेभ्यः सदा देवि सोऽमिलोकं समश्नुते ॥२॥

^{१२}हेमन्तोपक्रमदिने ^{१३}प्रातर्गृहीतोदपूर्णवाज्रपात उदङ्मुखः काष्ठदानं सङ्कल्पयेत् । ^{१४}अथारभ्य हेमन्तसमाप्तिपर्यन्तं ^{१५}यथासम्भवगोत्रनामभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽमिलोकप्राप्ति-कामोऽहं प्रत्यहं काष्ठानि दास्ये । ततः प्रभृति हेमन्तसमाप्तिपर्यन्तं ^{१६}[प्रतिदिनं ब्राह्मण-गृहेषु] ^{१७}यथालाभं काष्ठानि दद्यात् । सदेति पक्षवशात् ऋतुव्यापित्वमस्य ।

1 I. O. omits the bracketed portion

2 A omits this

3 A य

4 A शिशिरस्यार्थमिति

5 A यजमाने

6 A यथासम्भव for the bracketed portion

7 A मुकवेदामुक for the b. p.

8 A मुकवेदामुक for मुक

9 A पठित्वा after सावित्री

10 A यथासम्भव कामस्तुति for the bracketed portion

11 A omits this

12 A स्कन्दपुराणे

13 A यजमानोपक्रमदिने

14 A गृहीतोदपूर्णवाज्रपात, I. O. omits वाज्र

15 A omits it

16 I. O. यथासम्भव

17 I. O. यजमानसमाप्त, A यजमान-समाप्त

18 I. O. यजमानस्यार्थम् for the bracketed portion

ऋतुदानावर्तः

६५३

आग्नेयपुराणे :—

हेमन्ते शिशिरे चैव पुण्यमग्निं यः प्रयच्छति ।

सर्वलोकप्रतापार्थं स पुण्यो गतिमाप्नुयात् ॥३॥

^१पुण्यमग्निं आग्नेयादिगृह्याग्निव्यतिरिक्तम् । हेमन्तोपक्रमदिने ^२नानासम्बन्धोत्पाप-नोदाय सेन्धनमग्निं^३ प्रातः सायम् यथेच्छं पूर्ववत् 'सङ्कल्प्य' 'शिशिरर्तुसमाप्ति' यावत् प्रत्यहं दद्यात् । ^४अथादि 'शिशिरर्तुसमाप्तिपर्यन्तं' सर्वलोकप्रतापार्थं पुण्यगतिप्राप्ति-कामोऽहं पुण्यमग्निं दास्ये ।

भविष्यपुराणे (१।६३।७३) :—

^५[शीते काष्ठेन्धनं] दद्यान्नराणां शीतनाशनम् ।

भानोरायतने देव अश्वमेधफलं लभेत् ॥४॥

शीतकालोपक्रमदिने पूर्ववत् नराणां प्रतापनाशं ^६दारु सङ्कल्प्य सूर्यायतने दद्यात् । ^७अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहम् अथादि यावच्छीतकालं^८ सूर्यायतने ^९नरप्रतापनाशं ^{१०}[दारु दास्ये] ।

नरसिंहपुराणे :—

शीतकाले महावह्निं प्रज्वालयति यो नरः ।

सर्वसत्त्वहितार्थाय स्वर्गश्चाप्सरसं लभेत् ॥५॥

एतदप्यनुष्ठानमात्रम् । अतएव धार्मिकाः ^{११}ज्ञानघाटे शीतसमये ^{१२}काष्ठकूटेषु अग्नि-मनुदिनं प्रज्वालयति ।

महाभारते (अनु—१२५।८० ख and ८१ ख) :—

वर्षाषु दीपदानेन ^{१३}विष्णुलोकमवाप्नुयात् ।

^{१४}[तमोरुपं न तस्यास्ति दीपकं यः प्रयच्छति] ॥६॥

1 I. O. and A पुण्यमग्नि

2 A नराणां शीतनाशनं शीतकाले देव

3 I. O. अश्वमेधफलं

4 A omits it

5 A शिशिरसमाप्ति

6 A शिशिरसमाप्तिपर्यन्तं

7 A शीतकालेन्धनं and Bh. पशु-शीतकालेन्धनं for the bracketed portion

8 A दारुम

9 A काष्ठ

10 A नराणां for नर

11 A दारुमिं दद्यात् for the bracketed portion

12 I. O. आग्नेयमग्नि

13 A कामकूटे

14 A अश्वमेधोभित नरः

15 I. O. तमोरुपं न तस्यास्ति दीपकः प्रयच्छति for the bracketed portion

वर्षाद्यु आवणभाद्रपदयोरित्यर्थः । सौरभावणप्रतिपदमारभ्य भाद्रपदसमाप्तिपर्यन्तं मासद्वयं शुचिस्थाने दीपं पूर्ववत् सङ्कल्प्य दद्यात् । ¹[७^३ अद्यादि] भाद्रपदसमाप्तिपर्यन्तम् अमुकसगोत्रायामुकदेवशर्मणे^३ दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं दीपं दास्ये । ⁴[फलभूयस्त्वेन श्रुतुष्यापित्वमस्य ।]

^१[विष्णुधर्मोत्तरे :—

इन्धनानां] प्रधानेन शिशिरे स्यान्महाफलम् ।

ज्ञानानुलेपनादीनां वसन्ते द्विजसप्तमाः ॥७॥ (३।३।१७।४४)

द्विजसप्तमा इति सम्बोधनम् । आदिशब्देन माल्यग्रहणम् ।

^२[पानकानां तथा] प्रोक्ष्य कटूनां तदनन्तरे ।

शरद्वर्षस्य धर्मज्ञा वज्राणामपि ^३हेमने ॥८॥ (३।३।१७।४५)

तदनन्तरे प्राद्विषि । ^{२१}धर्मज्ञा इति सम्बोधनम् । माघफाल्गुनयोरन्यतरस्य ^{२२}यथेष्टदिनेऽर्चिताय ^{२३}ब्राह्मणायार्चितान्धनानि दद्यात् । ^{७३} ^{२४}अयामुकसगोत्रायामुकदेवशर्मणेशाखाध्यायिनेऽमुकदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{२५}शिशिरतुर्विहितेन्धनदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानीन्धनानि दद्यात् । स्वस्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । तथा चैतवैशाखयो-
रन्यतरस्य यथेष्टदिने धुगन्धितैलामलकानुलेपनमाल्यानां दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^{२६}[वसन्त-
तुर्विहित-ज्ञानानुलेपनमाल्यानीति विशेषः] । ^{२७}स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं ज्ञानानुलेपनादीन्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^{२८}तथा ज्यैष्ठ्यादि-

योरन्यतरस्य यथेष्टदिने पानकानां दानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-प्रोक्षतुर्विहित-पानकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि पानकानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते पानकान्येतानि विष्णुदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तथा भाद्रपदयोरन्यतरस्य यथेष्टदिने कटुद्रव्यदानवाक्ये विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कटुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि कटूनीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कटून्येतानि सोमदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तथा श्विनकार्तिकयोरन्यतरस्य यथेष्टदिने अन्नदानवाक्ये ^{२९}विष्णुधर्मोत्तरोक्तशरद्वतुर्विहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते अन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । तथा मार्ग-
पौषयोरन्यतरस्याभिमतदिने^{३०} वज्रतयदानवाक्ये^{३१} विष्णुधर्मोत्तरोक्त-हेमन्ततुर्विहितवज्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वज्राणीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते वज्राणीमानि बृहस्पतिदेवतानीति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशमग्रहणपूर्वकं^{३२} परिधानं स्त्रीकारः ।

तथा—(३।३।१७।६-७) :—

बहिः ज्ञानं नरः कृत्वा सूर्यस्योदयनं प्रति ।

शिशिरे सततं बहिः तर्पयित्वा तथा तिलैः ॥६॥

कुन्माषं सधृतं दत्त्वा यथाशक्त्या द्विजातिभुः ।

[कायाभिदोषं प्राकारयं]^{३३} शत्रुनाशश्च विन्दति ॥१०॥

^{३४}शिशिरतुर्विहितदिने उदितमात्रे सूर्यं ग्रामादूर्ध्वजलाशये ज्ञात्वाभौ ^{७३}प्रजापतये सहेति तिलान् हुत्वा शूदो ब्राह्मणद्वारा होमं कारयित्वा घृतसहितान् राजमाषानर्चितान् ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यः [७३ अद्यादि शुष्मभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात्] ^{१०} । विष्णुधर्मोत्तरोक्तसधृत-
कुन्माषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् [सधृतान् कुन्माषान् दद्यात्] ^{११} । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते कुन्माषोऽयं प्रजापतिदेवत इति वदेयुः । पूर्ववत् कामस्तुतिदक्षिणे । मुष्टिग्रहणं स्त्रीकारः । एवं प्रत्यहं मासद्वयं दद्यात् ।

1 I. O. omits the bracketed portion

2 A' omits it

3 I. O. omits it

4 A omits the bracketed portion

5 A reads the bracketed portion as विष्णुधर्मोत्तरोक्त इत्यनेन

6 A and I. O. शिविर

7 A पानकवाचका for the bracketed portion

8 A वसन्ततर

9 A धर्मज्ञ

10 A' इत्यने

11 A धर्मज्ञ

12 A वज्रतय

13 A ब्राह्मणवाचिंतायार्चितमोक्षानं

14 A यथाशक्त्या यमुकसगोत्रायामुकदेवशर्मणे

15 A शिविरविहित इत्यनेन

16 A वसन्ततरविहितज्ञानानुलेपनादि-
दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ज्ञानानु-
लेपनादीनि दास्ये for the b. p.

17 A omits it

18 A' omits it

1 A कटुदानादीति

2 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त

3 A वसन्ततर

4 A वज्रतयदानवाक्ये

5 A धर्मज्ञ

6 A वसन्त

7 A द्विजातिभु

8 A ज्ञानाभिदोषप्राकाराय for the bracketed portion

9 A शिविरादीं पक्षमदिने

10 A omits the bracketed portion

11 A कुन्माषान् दास्ये for the bracketed portion

तथा :—

शकून् सिताखण्डयुतान् सपुष्पोर्ध्वकान्वितान् । (३।३।१।७।५६)

लवणाज्ययुतान् दत्त्वा तथा हरितकान्वितान् ॥११॥

सपुष्पं तिमिष इति प्रसिद्धम् । उर्ध्वकः कर्कटी हरितकम् पलशाकम् ।

जलकुम्भोपरिकृतानक्षयं फलमश्नुते ।

मध्याह्ने प्रादृषि ज्ञातः सततं द्विजसत्तमाः ॥१२॥ (३।३।१।७।५६-६६)

द्विजसत्तमा इति सम्बोधनम् । वर्षासमयोपक्रमदिने मध्याह्ने ज्ञात्वाचिताय ब्राह्मणाय सपुष्प-कर्कटी-लवणाज्ययुतपलशाकसहितान् जलकुम्भोपरिस्थितान् शर्कराखण्डयुतान् शकून् चितान् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वर्षतु विहितशकूदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् सिताखण्ड-सपुष्पोर्ध्व-लवणाज्यहरितकयुतान् जलकुम्भोपरिकृतान् शकून् ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिंसाविलीपाठान्ते शकून् एते प्रजापतिदेवता इति वदेत् । पूर्ववत् कामस्तुतिर्दक्षिणा च । एवं मासद्वयं दद्यात् ।

तथा :—

शिशिरं सकलं कालं प्रासं^२ परगवे तथा ।

दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति संवत्सरशतानि षट् ॥१३॥

शिशिरत्पक्रमदिने^३ पूर्ववत् परगवे^४ प्रासं सङ्कल्पयेत् । ॐ अथारभ्य यावच्छिशिरं प्रत्यहं विष्णुधर्मोत्तरोक्तशिशिरतु विहितगोप्रासदानफलप्राप्तिकामोऽहं परगवे^५ प्रासं दास्ये । ततो यावच्छिशिरं प्रत्यहं परकीयगवे^६ प्रासं दद्यात् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शकूर-श्रीमद्भालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे श्रुतदानावर्तः ।

- 1 A अश्वकटो
2 I. O. नाहं
3 A omits हि

- 4 & 5 I. O. परगवे
6 I. O. परकीयगवे

अथ नानादैवत-वत्सरदानावर्तः^१ । (७०)

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३।१।७।२-३) :—

संवत्सरे तु दारुणां तिलस्य च महाफलम् ।

परिपूर्वं तथा दानं^२ यथानां द्विजसत्तमाः ॥१॥

^३इदापूर्वंऽमवस्तायां धान्यानाश्चानुपूर्वके ।

उत्पूर्वं^४ रजतस्यापि दानं प्रोक्तं महाफलम् ॥२॥

अत्र संवत्सरादि-समयविशेषपरिचयाय^५ दानसागरनिर्माण-‘वर्षस्यैव संवत्सरत्वप्रतिपादनाय लिख्यते । ‘निखिलभूपचक्रतिलक-श्रीमद्भालसेन-देवेन^६ पूर्णं^७ शशिनवदशमित (१०९१^{१०}) शकवर्षे दानसागरो रचितः ।

रविभगणाः^{११} परजशिष्टा ये भूता दानसागरस्यास्य ।

कमशोऽस्य सम्पदीदानूदाद्या^{१२} वत्सराः पञ्च ॥३॥

^{१३}तदेवमेकव-^{१४}त्यधिकवर्ष-[सहस्रावच्छिन्ने शाके संवत्सरः पतति, स च विषुवादारभ्य ।]^{१५} एवञ्च परिवत्सर-^{१६}इदावत्सर-^{१७}अनुवत्सर-उद्वत्सराः क्रमाद्भवन्ति । वर्षपञ्चाकातिकमे च पुनरावर्तते ।

तदनु यजमानः साम्बत्सरिकेष्टमासपुण्यदिने अचिताय ब्राह्मणायचितानि दारुणि दद्यात् । ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिने अमुकदेवशर्मणे तुभ्यं विष्णु-धर्मोत्तरोक्त-सम्बत्सरविहित-दारुदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि दारुणि ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तीत्युक्त्वा साविलीं पठित्वा दारुण्येतानि विष्णुदैवतानीत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेत् ।

- 1 A नानादैवतविष्णुधर्मोत्तरोक्तवत्स-
दानावर्तः

- 2 A पराणां

- 3 I. O. ऊर्ध्वकर्षं

- 4 A उत्पूर्वं, I. O. उत्पूर्वं

- 5 A उपरिपादान

- 6 A अकाराख्ये

- 7 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त

- 8 A मेना for देवेन

- 9 I. O. पूर्वं

- 10 A ३६

- 11 A सरजशिष्टा

- 12 I. O. इदाया

- 13 A तदेव

- 14 I. O. अकाराख्ये

- 15 A अकाराख्येऽङ्गिने शाके सम्बत्सराः
भवन्ति । विष्णुधर्मोत्तरोक्त for the
b. p.

- 16 I. O. ऊर्ध्वकर्षं

- 17 A अर्धवत्स

ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमहं दक्षिणामेतत्^१ काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रहीता स्वस्ती-
त्युक्त्वा दारुणि स्पृशेत् । तिलदानवाक्ये तिलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतांस्तिलानिति विशेषः^२ ।
‘स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं’ तिला एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । परिवत्सराह्यवर्षाभिमत-मासिकपुण्यदिनेऽर्चिताय
ब्राह्मणायार्चितान् यवान् दद्यात् । तत्र दानवाक्ये परिवत्सराविहित-यवदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतान् यवानिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं अवा एते प्रजापतिदेवता
इति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । मुष्टिग्रहणं स्वीकारः । ‘इदावत्-
सराह्यवर्षाभिमतमासिकपुण्यदिनेऽर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमन्नं दद्यात् ।’^३[तत्र दानवाक्ये]
‘इदावत्सराविहितान्नदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदन्नमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तर-
मन्नमिदं प्रजापतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।’^४[वस्त्रदाने वाक्ये]
वस्त्रदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि वस्त्राणीति विशेषः । ‘स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं वस्त्रमिदं
बृहस्पतिदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । दशाग्रहणं-पूर्वकं परिधानं
स्वीकारः ।’^५अनुवत्सराह्यवर्षाभिमतमासिकपुण्यदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितानि
^६यथेष्टधान्यानि दद्यात् । तत्र दानवाक्ये अनुवत्सराविहित-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहमे-
तानि धान्यानीति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठानन्तरं धान्यान्वेतानि प्रजापतिदेवतानीति
प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । ^७[मुष्टिग्रहणं स्वीकारः ।] ^८उद्वत्सराह्य-
वर्षाभिमतमासिकपुण्यदिने अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितं ^९रजतं दद्यात् । तत्र दानवाक्ये
^{१०}उद्वत्सराविहितरजतदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वत्तमिति विशेषः । स्वस्तिसावित्रीपाठा-
नन्तरं रजतमिदं ^{११}वन्द्यदेवतमिति प्रतिग्रहीतृवाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदामसागरे वत्सरादानवर्तः ।

1 A दक्षिणामिदं	9 A omits the bracketed por- tion
2 I. O. विषः	10 I. O. अनुवत्सराह्यवर्षाभिमतं
3 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते	11 A यथेष्टधान्यानि
4 I. O. रजतं	12 A omits the bracketed por- tion
5 A omits the bracketed por- tion	13 A उद्वत्सराह्यं, I. O. उद्वत्सराह्यं
6 I. O. उद्वत्सराह्यं	14 A omits this
7 A वन्द्यदेवतमिति	15 A उद्वत्सराविहितं
8 A स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते	16 I. O. वन्द्यदेवतमिति

अथ नानादैवत-^१विप्रकीर्णदानवर्तः । (७१)

सम्बर्तः :—

ताम्बूलञ्चैव यो दद्याद् ब्राह्मणेभ्यो विचक्षणः ।

मेधावी शुभगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च जायते ॥१॥

अथ यजमानो यथेष्टसंख्यब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्योऽर्चितानि ताम्बूलानि दद्यात् । ॐ
अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकामुक-‘वेदामुकामुकशाखाध्यायिभ्योऽमुकामुक-’देवशर्मभ्यो शुभमभ्यं
‘सम्बर्तं तां ताम्बूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ताम्बूलानि ददानि । प्रतिग्रहीतारः स्वस्तीत्युक्त्वा
‘[मावित्री पठित्वा] ताम्बूलान्येतानि विष्णुदैवतानीत्युक्त्वा यथाशाखं कामस्तुतिं पठेयुः ।
‘[ततः ॐ अथ कृतेतदानप्रतिष्ठार्थं] युष्मभ्यमहं दक्षिणामिदं काञ्चनं ददानि । प्रतिग्रही-
तारः^{१०} स्वस्तीत्युक्त्वा ताम्बूलं^{११} स्पृशेयुः ।

तथा :—

फलमूलानि ^{१२}पानानि शाकानि विविधानि च ।

^{१३}यानानि दत्त्वा विप्रेभ्यो मुदा युक्तः सुखी भवेत् ॥२॥

मूलानि ^{१४}करोरुशालुकादीनि । देयवहुत्वापेक्षं सम्प्रदानबहुत्वम् । ब्राह्मणायार्चि-
ताय विविधमूलान्यर्चितानि दद्यात् । ^{१५}[ॐ अथामुकसगोत्रायामुकवेदामुकशाखाध्यायिने
‘अमुकदेवशर्मणे तुभ्यं’] सम्बर्तं मूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि मूलानि ददानि । प्रति-
ग्रहीता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते मूलान्येतानि विष्णुदैवतानीति वदेत् । कामस्तुत्यादि

1 A ‘प्रकीर्णं’	10 I. O. प्रतिग्रहीतृवाक्यं
2 A यथेष्टं	11 I. O. ताम्बूलं
3 A omits अर्चितेभ्यो	12 A पानानि
4 A वेदामुकं	13 I. O. पानानि
5 A omits देव	14 A, जो for करोरु
6 A सम्बर्तं कोक्तं	15 A reads the bracketed por- tion as ‘अथामुकसगोत्रेभ्योऽमुकवेदामुक- शाखाध्यायिभ्योऽमुकवेदामुकशाखाध्यायिने’
7 A दद्यात्	
8 A सावित्रीपाठे	
9 A reads the bracketed por- tion as ॐ अथादिदानप्रतिष्ठार्थं	

स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । ३[दक्षिणावाक्ये स्वेकमचनान्तसम्प्रदान]-प्रयोगो विशेषः । शाकदाने तु सम्बर्तकशाकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ३शाकानीति [प्रति-ग्रहीतृवाक्ये शाकान्येतानि]४ वनस्पतिदेवतानोति च५ विशेषः । ३[विविधानीति शाकानां नानाजातीयत्वप्रदर्शनार्थः] ।

तथा :—

गुडमिस्तुरसश्चैव लवणं व्यजनानि च ।

सुरभीणि च पानानि १दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥३॥

ब्राह्मणाया-१चिंतायाचिंतानि व्यजनानि ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । अत्यन्त-सुखप्राप्तिकामोऽहमेतानि व्यजनानि ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तैलमामलकं १०यच्छत् पादाभ्यङ्गं तथैव च ।

नरः सुहृण्यस्तेजस्वी ११सुखवांश्चैव जायते ॥४॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतं तैलम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । सम्बर्तकतैलदान-फलप्राप्तिकामोऽहमेतत्तैलं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । फलभूयस्त्वादुत्कृष्ट-तैलदानमावृत्त्या १२ वापि । १३आमलकदानवाक्ये तैलपदस्थाने आमलक-१४पदनिवेशो विशेषः ।

१५विष्णुः :—

मधुघृततैलदानेनारोग्यम् ॥२॥

ब्राह्मणायाचिंतायाचिंतं तैलम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । १६आरोग्यप्राप्तिकामो-ऽहमेतत्तैलं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् ।

- 1 I. O. स्त्रीकारान्तं, A omits it
- 2 A reads the bracketed portion as दक्षिणावाक्ये स्वेकमचनान्त-सम्प्रदाना
- 3 A reads the following for शाकानीति प्रतिग्रहीतृवाक्ये:—शा-कानि प्रतिग्रहीतृवाक्यं काम-नामादि पूर्ववत्
- 4 I. O. reads the bracketed portion twice
- 5 A omits च
- 6 A reads the bracketed por-

- tion as विविधानीति शाकानां नानाजातित्वप्रदर्शनार्थ
- 7 A चैव
- 8 A दत्त्वात्यन्तं
- 9 I. O. १चिंतायाचिंतानि, A omits अचिंताय
- 10 A यत्
- 11 I. O. सुखार्थे च
- 12 I. O. and A ०दत्त्वा
- 13 I. O. and A आमलक०
- 14 A omits पद
- 15 A विष्णुर्नरोति
- 16 A चारोग्यम्०

तथा :—

तालवृन्तचामर-१दानेनादुःखित्वम् ॥६॥

ब्राह्मणायाचिंताय तालवृन्तमर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । १अदुःखित्व-प्राप्तिकामोऽहमेतत्तालवृन्तं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । चामरदानवाक्ये तालवृन्तपद-३स्थाने चामरमिति विशेषः ।

यमः :—

राजोपकरणं दत्त्वा ४[रत्नानि विविधानि च ।

नगरश्च तथा १ दत्त्वा] राजा भवति भूतले ॥७॥

ब्राह्मणायाचिंताय सिंहासनकनक-१दण्डच्छत्र-सौवर्णदण्डसितचामर-भृङ्गाराणामिच्छ-यान्यतमं राजोपकरणमर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । भूतलराज्य-प्राप्तिकामोऽहमेतद्राजोपकरणं ददानि । स्वस्त्वादिलीकारान्तं पूर्ववत् । कनकदण्डस्य ग्रहणं भृङ्गारचामरसिंहासनानां स्पर्शः स्त्रीकारः ।

आदित्यपुराणे :—

नवं श्रद्धणं सुविपुलं ये प्रयच्छन्ति पक्षकम् ।

आजीव्यमानो धर्मोऽपि पवनो वाति शीतलः ॥८॥

श्रद्धणं कुटिलपक्षयुतं, सुविपुलं महत्, पक्षकं मयूरपक्षव्यजनम् । नव-मुक्तलक्षणं मयूरपक्षव्यजनमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । आदित्यपुराणोक्त-पक्षकदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतं पक्षकं ददानि । स्वस्त्वादि-स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा :—

तीर्थतडागकूपादिनौकासेतुप्रदाश्च १ ये ।

स्कन्धेन तारयेद् १ यस्तु तृषार्तानां जलप्रदः ॥९॥

तीर्थं जलाशयावतरणवर्त्तम्, स्कन्धेन जलेषु दुर्बलजन्तुतारणम् ।

1 A' ०दाने दुःखित्वं	5 I. O. दद्या
2 I. O. चदुःखित्वम्, A चदुःख०	6 I. O. omits कनक
3 I. O. omits यत्	7 A' ०पदाय
4 A omits the bracketed por- tion	8 A तारयेत्

वष्टिकोटिसहस्राणि अर्बुदानाञ्च वै तयम् ।

क्रीडन्ति ते श्वेतपुरे^१ एतदुक्तं द्विजोत्तम^२ ॥१०॥

अज्ञाशयावतरणार्थमिष्टकादिभिर्घृताशक्तिं तीर्थं निर्माय सङ्कल्पयेत् । ^३ॐ आदित्यपुरा-
णोक्ततीर्थदानफलप्राप्तिकामोऽहं जन्तुभ्यो 'अज्ञावतरणार्थमेतत्तीर्थमुत्सृजे' । सेतुदाने
आदित्यपुराणोक्तसेतुदानफलप्राप्तिकामोऽहं जन्तुभ्यो मयेष्ट-सम्भारार्थमेतं सेतुमुत्सृजे ।
स्कन्धेन 'दुर्बलजन्तुसन्तारणमनुष्ठानमात्मम् ।

तथा :—

यष्टि^{१०} ये तु प्रवच्छन्ति^{११} [मेलहीनेऽप्य दुर्बले] ।

तेषां तु विपुलः कल्याणः^{१२} फलमूलोपशोभितः ॥११॥

भवतीति^{१३} शेषः ।

^{१४}[तथा नन्दिपुराणे] :—

यष्टि^{१५} ^{१६}वृद्धाय यो दद्यात् पुरुषस्तु दयापरः ।

सदाश्रयो भवेन्नित्यं^{१७} गतभीः स्वर्गमाप्नुयात् ॥१२॥

एतदुभयमप्यनुष्ठानमाश्रम् ।

तथा :—

बहिवक्त्रप्रदानेन ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥१३॥

बह्वर्धने बह्विदानं सङ्कल्पयेत् । ^३ ब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं बह्वर्धने बहिं दास्ये ।
यतो मयेष्टकालावधि बह्वर्धने बहिं^{१४} प्रज्वाल्य दद्यात् ।

1 A तो सुनधरे for the bracketed
portion

2 A द्विजोत्तमः

3 A omits it

4 I. O. अज्ञावतरणार्थमेतत्

5 A पुरुषेण

6 A सेतुदानी

7 A 'अज्ञावतरणार्थम्'

8 A 'अज्ञाव'

9 A सुनधु संतराव

10 I. O. यष्टि

11 A मेलहीने च दुर्बले for the b. p.

12 I. O. पक्षः

13 A विधिः

14 I. O. omits the bracketed
portion

15 I. O. यष्टि

16 A विभाव

17 A गतभीतः

18 A प्रज्वालया

नन्दिपुराणे :—

उष्णीषदायी यो मर्त्यो जायते 'मुकुटोत्कटः ।

'विस्तीर्णो राजवंशे तु श्वेतच्छलः' ^१स लक्ष्मवान् ॥१४॥

उष्णीषं ^२रोहितमुकुटाकृतिवासोविन्यासरूपम् । ब्राह्मणायार्चिताय उष्णीषमर्चितम्^३
^३अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । नन्दिपुराणोक्तोष्णीषदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदुष्णीषं
ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । परिधानं स्त्रीकारः ।

महाभारते (अनु—५७।३८) :—

'स्रग् गन्धधूपान्यनुलेपनानि [ज्ञानानि माल्यानि]^४ च मानवो यः ।

दद्यात् द्विजेभ्यः स भवेद्रोगस्तथाभिरुपथ नरेन्द्रलोके ॥१५॥

ज्ञानानि ज्ञानसाधनानि तिलामलकादीनि^५ । सम्प्रदानबहुत्वं देयबहुत्वापेक्षम् ।
अर्चिताय ब्राह्मणाय ^६ज्ञानीयद्रव्याण्यर्चितानि ^७अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महा-
भारतोक्तज्ञानदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि ज्ञानानि ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं
पूर्ववत् ।

तथा (अनु—५७।३७क) :—

भक्ष्यान्नपानीयरसप्रदाता सर्वान् समाप्नोति रसान् ^८प्रकामान् ॥१६॥

रसा लवणादयः । ^९अर्चिताय ब्राह्मणाय लवणादीनामन्य तमरस^{१०}-द्रव्यमर्चितम् ^{११}अथादि
तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-रसदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतममुक्तं^{१२} रसं
ददानि । स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते रसोऽयं ^{१३}सोमदैवत इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा :—

^{१४}पिपासया न म्रियते सोपच्छन्दश्च जायते ।

न ^{१५}प्राप्नुयात् स व्यसनं करम्भान्^{१६} यः प्रयच्छति ।

प्रयतो ब्राह्मणेभ्यश्च भक्षया परया युतः ॥१७॥

1 A रूच्योत्कटः

2 A विस्तीर्ण

3 A 'श्वेतच्छल'

4 A स

5 A परिनिधि for रोहित

6 A omits अर्चितम्

7 A सुगन्धम्

8 A reads the bracketed por-
tion as मादवानि ज्ञानानि

9 I. O. तिलामलकादीनि

10 I. O. omits ज्ञानीय

11 A प्रकाम'

12 I. O. omits ^३

13 I. O. 'रस'

14 A 'मसुक्त'

15 A सोमदैवतमिति

16 A पिपासया

17 I. O. प्राप्नुयात्

18 I. O. करम्भान्

करम्भा^१ दक्षिणः^२ । 'ब्राह्मणेभ्योऽर्चितेभ्यो दक्षिणश्रान्' 'शक्नुवितान्' ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । महाभारतोक्त-करम्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतान् कर-
म्भान् ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं^४ पूर्ववत् ।

तथा (अनु—२३।१००) :—

निवेशनानां क्षेपाणां वसतीनाम् भारत^५ ।

दातारः प्रार्थितानाम् पुरुषाः स्वर्गगामिनः ॥१८॥

येन येन द्रव्येण धान्यहिरण्यादिना '[यो हृद्यो भवति] 'तत्तद्द्रव्यमर्चितम्'^६ चिंताय तस्मै ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । स्वर्गप्राप्तिकामोऽहमेतदमुक्तद्रव्यं ददानि । प्रतिप्रहोता स्वस्तिसावित्रीपाठान्ते^७ अमुक्तद्रव्यमिदमुक्तदेवतमिति वदेत् । काम-
स्तुत्यादि पूर्ववत् । ^८[द्रव्यदेवतास्वीकारौ प्रतिप्रहविधाननुसन्धेयो] ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।६३ख-६४क) :—

^९मस्तु पिरव किलाटादि कूर्चिकादानतस्तथा ।

गोरसानां प्रदानेन वृत्तिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१०} ॥१६॥

पिरव^{११} पिरिडतदुग्धम्, किलाटः^{१२} अमृष्टदुग्धपिरवः । ^{१३}आदिशब्दात् दुग्धविकारा-
न्तरग्रहणम् । कूर्चिका^{१४} दक्षिणः, गोरसानां दक्षितकशिखरिण्यादीनाम्^{१५} । ब्राह्मणा-
याचिताय मस्तवर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अनुत्तमवृत्तिकामोऽहमेतत्^{१६}
मस्तु ददानि । स्वस्त्यादि पूर्ववत् । एवं पिरवदुग्धादिदाने^{१७} मस्तुपदस्थान एतत्पिरव-
दुग्धम्^{१८} एतत् किलाटम् एतां^{१९} कूर्चिकामेत^{२०} गोरसमिति^{२१} पदनिवेशो वाक्ये विशेषः ।

1 I. O. करम्भो	tion as द्रव्यदेवतास्वीकारौ प्रति-
2 A adds इति after this	द्रव्यमनुसन्धेयो
3 A ब्राह्मणे for ब्राह्मणेभ्यो	13 A यत्
4 A दक्षिणश्रिताय	14 A 'तम्'
5 I. O. यत्	15 A अमृष्ट for सुदृ
6 I. O. omits स्वीकारान्तं	16 A आदिशब्देन
7 A भारते	17 I. O. दक्षिणः, A दक्षिणः
8 I. O. omits the bracketed portion	18 A 'निष्परिचयादान'
9 I. O. तत्तु द्रव्य-	19 A 'मैत'
10 A omits 'वर्चितम्'	20 A अनुत्तमवृत्तिपदस्थाने
11 I. O. अमुक्तद्रव्यमिति	21 A एता
12 A reads the bracketed por-	22 I. O. एत'
	23 A एतत्
	24 I. O. गोरस

तथा (३।३१५।८क) :—

लेखदोऽप्सरसां लोकम् ।

^१[प्राप्नोतीति शेषः । यथेष्टं] लेहनीयं पिरवोक्तं दुग्धमर्चितम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^२अप्सरोलोकप्राप्तिकामोऽहमेतत्क्षेत्रं^३ ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

'तथा (३।३१५।८क) :—

वसूनामपि चोष्यदः^४ ॥२०॥

'लोकमाप्नोतीति शेषः । 'यथेष्टं' चोषणीयं^५ दुग्धाम्नादिकमर्चितमर्चिताय ब्राह्मणाय ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वसूलोकप्राप्तिकामोऽहमेतच्चोष्यं^६ ददानि । स्वस्त्यादि-
स्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३१५।११क) :—

इच्छु^७ श्रद्धाकयोर्दानात् परं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥२१॥

अर्चिताय ब्राह्मणायार्चितमित्युक्तम्^८ ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । ^९परम-
सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतमित्युक्तम्^{१०} ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।

^{११}[तथा—(३।३१५।११क) :—

दन्तकाष्ठप्रदानेन सौभाग्यं महदाप्नुयात् ॥२२॥

ब्राह्मणायार्चिताय दन्तकाष्ठमर्चितम् ३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अतिशयित-
सौभाग्यप्राप्तिकामोऽहमेतदन्तकाष्ठं^{१२} ददानि । स्वस्त्यादिस्वीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३४१।८०क) :—

^{१३}[जिह्वानिलेखनं दत्त्वा] विरोगस्त्वभिजायते ॥२३॥

1 A reads the bracketed por- tion as प्राप्नोति यथेष्टं	10 A 'वर्चितम्' कयोर्दानात्
2 A अप्सरसां for अप्सरो	11 I. O. इच्छु for इच्छुम्
3 A 'मैत' तत्क्षेत्रं	12 I. O. परम for परम
4 I. O. omits it	13 I. O. इच्छु for इच्छु'
5 A चोष्यतः	14 A reads the bracketed por- tion a little below, just before तथा :—इति कात्यायनः etc.
6 A क्षेत्रं प्राप्नोतीति	15 A जिह्वानिलेखनं दत्त्वा and I. O. जिह्वानिलेखनं दत्त्वा for the bracketed portion
7 A omits it	
8 I. O. चोष्यताम्	
9 A 'दुग्धादिना'	

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं जिहानिलेखनम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् ।
 २ विरोगत्वप्राप्तिकामोऽहमेतज्जिहानिलेखनं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१।१।११) :—

मृत्तिकायाः प्रदानेन शुचिः सर्वत्र जायते ॥२४॥

मृत्तिका तीर्थमृत्तिका ज्ञानार्था शौचार्था च । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१ मृत्तिकाम्^२
 ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तं^३ मृत्तिकादानफलप्राप्तिकामोऽहमेतां^४
 मृत्तिकां ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^५ पूर्ववत् । अतः दन्तकाष्ठ-जिहानिलेखन-मृत्तिका-
 दानेन^६ अनुपनीतानुष्ठानमात्रेणापि^७ फलमुक्तम् । उद्वेग्य दाने तु^८ दक्षिणाधिक्यात्^९
 फलाधिक्यम् ।

तथा (३।३।१।१।१४) :—

वितानकप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥२५॥

वितानं चन्द्रातपः । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^{११} वितानकम्^{१२} ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता
 दद्यात् । १३ सर्वपापक्षयकामोऽहमेतद्वितानकं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं^{१४} पूर्ववत् ।

१५ [तथा (३।३।१।१।२३) :—

दत्त्वा पूगफलं विप्रा सफलां विन्दते क्रियाम् ।

ताम्बूलस्य प्रदानेन सौभाग्यमपि विन्दति ॥२६॥

अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं ताम्बूलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतताम्बूलं ददानि । [स्वस्त्यादि-
 स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]^{१६}

तथा (३।३।१।१।३०) :—

यज्ञोपवीतदानेन वस्त्रदानफलं लभेत् ।

उष्णीषदानस्य तथा फलमेतदुदाहृतम् ॥२७॥

- 1 A विरोग for विरोगत्व
- 2 I. O. omits^१
- 3 A अर्चितायचितं
- 4 A विष्णुधर्मोत्तरो
- 5 A एता for एता
- 6 A omits स्त्रीकारान्तं
- 7 A अनुपनीतानुष्ठानमात्रेणापि
- 8 I. O. कर्त्तुं
- 9 A एत
- 10 A दक्षिणाया

- 11 A वितानकमर्चितं
- 12 A विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वितानकदानफल-
प्राप्ति for सर्वपापक्षय
- 13 I. O. omits स्त्रीकारान्तं
- 14 A omits the bracketed por-
tion
- 15 A reads the bracketed por-
tion after the first line of
the next verse

अर्चिताय ब्राह्मणायोष्णीषमर्चितम्^१ ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वस्त्र-
 दानफलप्राप्तिकामोऽहमेतदुष्णीषं ददानि । स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । १ [परिधानं
 स्त्रीकारः ।

तथा (३।३।१।२।५) :—

कहृतस्य प्रदानेन परां वाधां प्रमुञ्चति ॥२८॥

कहृतं केशप्रसाधनोचितं काङ्करीति प्रसिद्धं बोद्धव्यम् । अर्चिताय ब्राह्मणायाचितं^१
 कहृतम् ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । प्रसाधप्रमोक्षकामोऽहमेतत् कहृतं ददानि ।
 स्वस्त्यादिस्त्रीकारान्तं पूर्ववत् ।]

तथा (३।३।१।२।२२) :—

बाह्ये कीडनकं दत्त्वा मिष्टमन्नं^२ तथैव च ।

फलं मनोहरश्चापि^३ अमिष्टोमफलं लभेत् ॥२९॥

कीडनकं कीडोचितद्रव्यं^४ [कन्दुकादि । अर्चिताय वटवे कीडोचितकन्दुकमर्चितम्]
 ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । अमिष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहमेतत् कीडनकं ददानि ।
 स्वस्त्यादि-^५स्त्रीकारान्तं पूर्ववत् । २० [अनुपनीताय तु दाने] अनुष्ठानमालम् ।

११ तथा (३।३।१।२।४) :—

समुद्रजानां भारुडानां शंखादीनां प्रदायकः ।

पालीभवति कामानां यशसश्च न संशयः ॥३०॥

भारुडानां पाताण्याम् । शंखादीनामित्यादिशब्देन शुक्तिग्रहणम् । शुक्तिशंखयोरन्य-
 तरस्य पालतयमर्चितं ब्राह्मणायाचितं^१ ७३ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । विष्णु-
 धर्मोत्तरोक्तं^२ समुद्रजभारुडदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतानि भारुडानि ददानि । प्रतिग्रहीता
 स्वस्तिप्राप्तिपाठान्ते भारुडानीमानि वरुणदेवतानीति वयेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

- 1 A ब्राह्मणायाचितं तुष्णीषं
- 2 A omits it
- 3 A उष्णीष for वस्त्र
- 4 A omits the bracketed por-
tion
- 5 A वाच
- 6 A तीक्ष्णं
- 7 A and V. D. मनोहरं वापि
- 8 I. O. reads the bracketed
portion as कन्दुकायाचितं
- 9 I. O. and A omit स्त्रीकारान्तं
- 10 A अन्नदानं लोचनं for the
bracketed portion
- 11 I. O. omits it
- 12 A समुद्र for समुद्रज

तथा (३।३।१।२२) :—

ज्ञानानां सुखवासानां धूपानां प्रदायकाः^१ ।

लोके प्रयान्ति प्रियतां भवन्ति च सुगन्धिनः ॥३१॥

ब्राह्मणायाचिताय ज्ञानोपयुक्तं सुगन्धितलामलकायचितम्^२ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । लोकप्रियत्वसहितसुगन्धितप्राप्तिकामोऽहमेतानि ज्ञानानि दद्यानि । स्वस्त्वादि स्वीकारान्तं^३ पूर्ववत् ।^४ सुखवास-^५दानवाक्ये तु ज्ञानपदस्थाने सुखवासपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३।१।१४क) :—

शक्रुदस्तुतिमाप्नोति ॥३२॥

ब्राह्मणायाचिताय शक्रुमुचितम्^६ ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । तुष्टिकामोऽहमेतान् शक्रून् दद्यानि । स्वस्तिवाक्वितीपाठान्ते शक्रव एते प्रजापतिदेवता इति प्रतिग्रहीतृ-वाक्यम् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (३।३।६।२२ख-६३क) :—

आरण्यपशुदानेन वायुलोके महीयते ।

एतदेव फलं प्रोक्तं प्रदानेन तु पक्षिणाम् ॥३३॥

अत्रारण्यपशुसमन्विताहारेणा-रण्यानामेव पक्षिणा मयूरादीनां ग्रहणम्^७ । एतदेव फलं वायुलोकप्राप्तिरित्यर्थः । अर्चिताय ब्राह्मणाय मयूरादिपक्षितयमर्चितम् ॐ अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात् । वायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतान् पक्षिणो दद्यानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिवाक्वितीपाठान्ते पक्षिण एते वायुदेवता इति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् ।

तथा (३।३।१०।१८) :—

भोगमाप्नोति ताम्रदः^८ ।

लोहारकूटयो-^९ [दानात् कुप्य]-माप्नोत्यसंशयम्^{१०} ॥३४॥

- 1 A प्रदायकः
- 2 I. O. omits स्वीकारान्तं
- 3 I. O. चवरा ॥ व०
- 4 A 'दाने तु वाक्य'
- 5 A 'शक्रुमुचितम्'
- 6 A 'ब्राह्मणाया'

- 7 I. O. omits चवरा
- 8 I. O. ताम्रदः
- 9 A 'च' ताया हीनाक्य for the bracketed portion
- 10 A 'संशयः'

आरकूटं पित्तलम् इतरलोहानां स्वपदोपात्तत्वात् । [अत लोह]^१-पदं कांस्यपरम्, कुप्यं हेमरूपेतरधनम् ।

^२अयसश्च प्रदानेन स्थेयं^३ सुमहदधुते ।

त्रपुसीसकयोर्दानाद् 'बुद्धिबुद्धिमत्ता' प्राप्नुयात् ॥३५॥ (३।३।१०।१८क)

तपु रत्नम् ।^४ यथेष्टपरिमाणं ताम्रमर्चितम् अर्चिताय ब्राह्मणाय ॐ अथादि तुभ्यमन्त-मुक्ता दद्यात् । भोगप्राप्तिकामोऽहमेतत्ताम्रं दद्यानि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिवाक्वितीपाठान्ते ताम्रमिदममिदैवतमिति वदेत् ।^५ कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । कांस्यदाने कुप्यप्राप्तिकामोऽहमेतल्लोह^६-मिति वाक्ये विशेषः ।^७ [पित्तलदाने कुप्यप्राप्तिकामोऽहमेतदारकूटमिति विशेषः । लोहदाने सुमहास्थैर्यप्राप्तिकामोऽहमेतदय इति विशेषः । रत्नदाने^८ बुद्धिबुद्धि-प्राप्तिकामोऽहमेत्^९ तपु इति विशेषः । सीसकदाने^{१०} बुद्धिबुद्धिप्राप्तिकामोऽहमेतत् सीसक-मिति विशेषः ।]

तथा (३।३।१०।२०ख-२१क) :—

शिल्पभारुडानि यो दद्याल्लौहानि विधिवद्भिजाः ।

विद्यादानफलं तस्य कथितं नात्र संशयः ॥३६॥

शिल्पभारुडानि^{११} शिल्पनिर्माणोचितद्रव्यादीनि । गृहीतोदपूर्णताम्रपाल [उदङ्मुख उप-विष्टो]^{१२} यथेष्टं शिल्पभारुडानि कारुभ्यः शिल्पभारुडार्थिभ्यः सङ्कल्पयेत् ।^{१३} विष्णु-धर्मोत्तरोक्त शिल्पभारुडदानफलप्राप्तिकामोऽहं कारुभ्यः शिल्पभारुडानि दास्ये इति सङ्कल्प्य [यो येनार्थो]^{१४} तस्मै शिल्पिने तदद्यात् । अत्र कारुभ्यो दानं [विष्णुधर्मोत्तर एव स्थानान्तरे श्रवणात्]^{१५} ।

- 1 A अत for the bracketed portion

- 2 A आयसश्च

- 3 A समहदधुते

- 4 A वद्धि०

- 5 I. O. वदेष्ट twice and परिपाद्य

- 6 A ताम्ररूपार्थे

- 7 A च' ताया चीनाक्य

- 8 A omits it

- 9 A omits the bracketed portion

- 10 I. O. वद्धि०

- 11 I. O. एत' for एतत्

- 12 I. O. वद्धि०

- 13 A निर्वाचोचितद्रव्यादि वाक्सादीनि

- 14 I. O. उदङ्मुखोपविष्टो and A उदङ्मुख उपविष्ट for the bracketed portion

- 15 A omits the bracketed portion

- 16 A reads the bracketed portion as विष्णुधर्मोत्तरोक्तप्राप्तिकामोऽहं तस्मै शिल्पिने तदद्यात्

तथा च^१ :—

येन जीवति भारणेन तस्य भारणस्य दापकः^२ ।

सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥३७॥

यज्ञोपकरणप्रव्यं^३ [ब्राह्मणस्य महाफलम् ।

‘युज्योपकरणप्रव्यं’ अत्रिये^४ द्विजपुत्राः ॥३८॥ (३।३।१६।१२)

‘यज्ञोपयोगि’ तद्वैश्ये शूद्रे ‘शिक्षोपजीवनम् ।

यज्ञोपयोगि मर्ह्यं देवं तस्यैव तद्भवेत् ॥३९॥ (३।३।१६।१३)

येन येन च भारणेन यस्य ‘वृत्तिरुदाहता ।

तत्तत्तस्यैव दातव्यं पुण्यकामेन धीमता ॥४०॥ (३।३।१६।१४)

^१ तथा (३।३।१०।१२।१४) :—

वर्मदाता नरो नित्यं रक्षां समधिगच्छति ।

^{११}[वर्म सप्ताहः ।] ब्राह्मणायार्चिताय वर्माचितम् ^{१२}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्तवर्मदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्वर्मं ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिषाविक्रोपाठान्ते वर्मेदं शकदेवतमिति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । परिधानं स्वीकारः । एतच्च ^{१३}‘दानं’ ब्राह्मणाय ^{१४}तत्प्रकरणे पाठात् ।

तथा (३।३।१०।१२।१४) :—

आयुधानां प्रदानेन रिपुनाशमवाप्नुयात् ॥४१॥

^{१५}[यथेष्टमायुधान्यार्चितानि अर्चिताय] ब्राह्मणाय ^{१६}अथादि तुभ्यमन्तमुक्त्वा दद्यात् । रिपुनाशकामोऽहमेतान्यायुधानि ददामि । प्रतिग्रहीता स्वस्तिषाविक्रोपाठान्ते आयुधानां मानि शकदेवतानीति वदेत् । कामस्तुत्यादि पूर्ववत् । [ग्रहणं स्वीकारः ।] ^{१७} ^{१८}[ब्राह्मण-

- 1 A omits च
- 2 A दापकः
- 3 V. D. omits the b, p.
- 4 A यज्ञोपकरणं प्रव्यं
- 5 I. O. अत्रिये
- 6 A प्रव्यो, I. O. पाप्यो.
- 7 A तद्वैश्ये, I. O. तद्वैश्ये
- 8 I. O. शिक्षोपजीवनम्
- 9 A वृत्तिः
- 10 A omits it

- 11 A omits the bracketed portion
- 12 A omits it
- 13 A तत्प्रकरणे
- 14 A यज्ञोपकरणायार्चिताय for the bracketed portion
- 15 A omits the bracketed portion
- 16 A reads the bracketed portion as ब्राह्मणायार्चिताय पाठान्ते एतदपि

प्रकरणे पाठादेतदपि] ब्राह्मणाय दानम् । एतानि च^१ दानानि ^२विशेषतः कथितानि अन्यान्यपि ^३[स्वेष्टद्रव्यदानानि यथेष्ट] कर्तव्यानि ।

तथा च मनुः^४ :—

यद् यदिष्टतमं किञ्चिद्^५ [यथास्ति दयितं गृहे] ।

तत्तद्गुणवते देयं तदेवाज्ञयमिच्छति^६ ॥४२॥

तत च दानवाक्ये ‘मनुक्तामुक्तद्रव्यदानफलप्राप्तिकामोऽहममुक्तद्रव्यमिति’ विशेषः । ‘तेषु सर्वेषु’ ^७विष्णुदेवतेति ^८एतेषां ^९तत्तदावर्तस्थितानां सर्वेषां दानानां विष्णुशङ्करो-
द्देशेनानुष्ठाने ^{१०}श्रुतफलानामानन्द्यं भवति ।

तथा च कूर्मपुराणे (२।२६।३४) :—

यत् ^{११}‘किञ्चिद्देवमीशानमुद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ ।

दीयते ^{१२}विष्णवे वापि तदनन्त-^{१३}फलं स्मृतम् ॥४३॥

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे ^{१४}विप्रकीर्णदानवर्तः ।

- 1 A omits च
- 2 A विशेषः
- 3 A reads the bracketed portion as स्वेष्टद्रव्यानि दानानि
- 4 Cf. K. P. 2/26/52 which reads च.....चं चोक्ते यथापि.....मिच्छति
- 5 I. O. यथास्ति दयितं गृहे
- 6 I. O. ‘किञ्चिदेति
- 7 I. O. यज्ञोपकरणम्
- 8 I. O. तेषां
- 9 A adds च after this
- 10 I. O. देवतेति
- 11 A एषाच
- 12 I. O. तदावर्त स्थितानां
- 13 A दूतफलानामानन्द्यम्
- 14 I. O. किञ्चिदेव.
- 15 Supplied from K. P. A. विष्णुदेवार्थे and I. O. विष्णुदेवार्थे
- 16 K. P. ‘यज्ञप्रदम्
- 17 A प्रकीर्णदानवर्तः

अथ सामान्यदेवतासम्प्रदानकदानावर्तः । (७२)

नन्दिपुराणे :—

अलङ्कारस्तु यो दद्याद्विप्रायाः^१ [सुराय वा] ।

स गच्छेद्वाङ्मणं लोकं नानाभरणभूषितः ।

जातः पृथिव्यां कालेन भवेद्दीपपतिर्नरः ॥१॥

अतः प्रसिद्धालङ्काराणामन्यतम- [मचित्तमचिंताय]^२ यस्मै कस्मैचिद्देवाय दद्यात् ।

ॐ^३ [अथ नन्दिपुराणोक्त-सुरसम्प्रदानकालङ्कारदानफलप्राप्तिकामोऽहममुकदेवायेतमलङ्कारं ददामि । ततः ॐ अथ कृतैतदानप्रतिष्ठार्थममुकदेवायाहं दक्षिणायेतत् काञ्चनं ददामीति । तस्मा एव देवाय दक्षिणां दद्यात् । अतः फलोत्कर्षादुत्कृष्टालङ्कारदानं] बोद्धव्यम् ।

तथा :—

‘यथोभयमुखी दद्याद्विप्रा- [य वेदवादिने]^४ ।

देवाय वाप्यभीष्टाय स कुलान्येकविंशतिम् ॥२॥

समुद्भूतः नरस्तिष्ठेन्नरकाद्भूयो^५ ऽन्तिके ।

युगानि रोमतुल्यानि भक्तिश्रद्धापरो नरः ॥३॥

^{१०} प्रसूयमानो ^{११} [दृश्यमान-वत्स]-शिरश्चरणां गामचिंता^{१२} मचिंतायेष्टदेवाय^{१३} दद्यात् ।

ॐ^{१४} अथ नन्दिपुराणोक्तोभयमुखीदानफलप्राप्तिकामोऽहममुकदेवाय एतामुभयतोमुखीं वा ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A सुराय वा

2 I. O. 'चित्तं' and A 'चिंताय' for the bracketed portion

3 A reads the bracketed portion as 'मन्दिपुराणोक्तमखोत्कर्षा- 'युत्कर्षानालङ्कारदानं'

4 I. O. 'यथोभय'

5 I. O. 'वे वेदवादिने' for the b. p.

6 I. O. 'वाप्यभीष्टाय'

7 A 'समुत्कर्षं'

8 A 'वाङ्मणं' for 'मण्यो'

9 I. O. 'दक्षि-'

10 A 'समुत्कर्षा'

11 A 'यथोभय' for the bracketed portion

12 I. O. omits 'चिंताय'

13 I. O. 'देवाय'

14 A omits 'अथ'

तथा :—

दीपं ददाति यो मर्त्यः सुरब्राह्मणवेशमनाम् ।

स दिव्येन तु यानेन^१ महाभागप्रकाशिनः^२ ।

‘गच्छति स्वर्गमण्डलं वसेत्तत्त समाः शतम् ॥४॥

पृथीतोदपूर्णात्तन्मपानं तदहमुखो दीपदानं सङ्कल्प्य सुरवेशमसु यथेच्छकालावधि दद्यात् । ॐ^३ नन्दिपुराणोक्त-‘सुरवेशम-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं सुरवेशमसु दीपं दास्ये । अतः फलभूयस्त्वाद् यथेष्टचिरकालदीपदानम् ।

शाम्बपुराणे :—

दीपं ददाति यो नित्यं देवतायतनेषु च ।

‘चतुष्पथेषु रथ्यासु रूपवान् सुभगो भवेत् ॥५॥

अत्राप्यनन्तरदीप-‘सङ्कल्पवत् सङ्कल्पयेत् । ॐ^४ शाम्बपुराणोक्त-दीपदानफलप्राप्तिकामो-ऽहं [देवायतनेषु दीपं]^५ दास्ये । ततो यथेष्टचिरकालावधि दद्यात् ।

आदित्यपुराणे :—

^{१०} ये च शय्यां प्रयच्छन्ति देवेषु च^{११} शुक्लविह ।

^{१२} कान्तद्वेषु विप्रेषु दत्त्वा नश्यति कण्टकम्^{१३} ॥६॥

देवेष्विति बहुवचनं दातृबहुत्वापेक्षम् । अचिंतायाभिमतदेवायाचिंता^{१४} शय्यां दद्यात् । ॐ^{१५} अथ ^{१६} कण्टकनाशप्राप्तिकामोऽहं^{१७} -ममुक-^{१८} देवायैतां शय्यां ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा सुवर्णदानानुवृत्तौ :—

यं देवमर्चयेत्तेन यस्य चैव प्रयच्छति ।

तस्य लोके^{१९} निवसति^{२०} नित्यमेव ददाति यः ॥७॥

1 A वेदन

2 I. O. 'वाप्येन'

3 A 'महाभागप्रकाशिनः', I. O. 'महाभागप्रकाशिनः'

4 I. O. 'गच्छति'

5 A omits it

6 A omits 'सुरवेशम'

7 I. O. 'चतुष्पथेषु'

8 A omits 'सङ्कल्प'

9 A reads the bracketed portion as 'देवतानि प्रदीपं'

10 A येन

11 A च

12 A 'आचिंतायै'

13 A 'कण्टक'

14 I. O. and A 'चिंतायै'

15 A 'ह' for 'कण्टक'

16 A adds 'अथ' after 'अहं'

17 I. O. 'देवतायैतां', A 'देवायै'

18 A 'निरस्यति'

19 A 'निज' चैव

अभिमतदेवायाचित्वाचितं^१ सुवर्णं दद्यात् । ७३ अयाभुक्त-^२देवलोकप्राप्तिकामोऽहम-
मुक्त-^३देवायैतत् काचनं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

छत्रं ये तु प्रयच्छन्ति गुरुविप्रसुरेभ्यु च ।

न तेषां पतते घोरमभिवर्षं^४ सुदारुणम् ॥८॥

अचितायाभिमतदेवायाचितं छत्रं दद्यात् । ७४ आदित्यपुराणोक्तपुर-^५सम्प्रदानक-
छत्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते अभुक्त-^६देवायैतच्छत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

दीपप्रदानं यो दद्यात्^७ देवेभ्यु ब्राह्मणेभ्यु च ।

तेन दीपप्रदानेन अक्षय्यां गतिमाप्नुयात् ॥९॥

अचितायाभिमतदेवायाचितं दीपं दद्यात् । ७५ अयाक्षय्य^८ गतिप्राप्तिकामोऽहं
भगवते अभुक्तदेवायैतं दीपं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।२८८।४०ख-४१) :—

यानं शय्यासनं छत्रं पादुके^९ वाऽप्युपानहौ ।

वाहनं वाजं^{१०} धर्महासिदशेभ्यो ददाति वः ।

एकैकस्मादवाप्नोति बहिष्ठीमफलं मरः ॥१०॥

यानं रथं पादुके काष्ठोपानहौ वाहनं हस्त्यादि । अचितायाभिमतदेवायाचितं यानं
दद्यात् । ७६ अयाभिष्ठीमफलप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतद्यानं ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

1 A omits अचिताय, I. O.

omits अचितं

2 A अक्षय्य

3 A देवतायैतत्

4 I. O. omits it

5 I. O. पतते

6 A वर्ष

7 A अयादिव

8 A अयादानकाम

9 A देवतायै एतच्छत्रं

10 I. O. देवते

11 A अचिताभिमत

12 A अयाभुक्त

13 I. O. वाऽप्युपानहौ

14 I. O. धर्महासिदशेभ्योऽपि

15 A omits ७३, I. O. reads ७३
अयादितुमभिवर्षीय

तथा (३।२८८।४२ख) :—

निवेद्य शस्यानि तथा गतिमाप्नोत्यनुत्तमाम्^१ ।

शस्यानि धान्ययवादीनि अचितानि । ७७ [अभिमतदेवाय शस्यान्यचितानि] दद्यात् ।

७७ अयानुत्तमगति-^{१०}प्राप्तिकामोऽहममुक्त-^{११}देवायैतानि शस्यानि^{१२} ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

तथा :—

उपधानप्रदानेन भियमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१३} ॥११॥

उपधानं^{१४} ज्ञानपूजायुपयोगिकलसादिकम्^{१५} अचितायाभिमतदेवायाचितं कलसादीना-
मन्यतमं दद्यात् । ७८ अयानुत्तमधोप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतदुपधानं^{१६} ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।२५ख, cf ३।३१०।२२ख) :—

राजलिङ्गप्रदानेन राजैव भवति क्षितौ ।

राजलिङ्गं कनकदण्डादि । ७९ अचितायाभिमतदेवायाचितं^{१७} राजलिङ्गं दद्यात् ।

अथ क्षितिराज्यप्राप्तिकामोऽहममुक्तदेवायैतद्राजलिङ्गं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३८८।२५क) :—

विभूषणप्रदानेन राजा भवति भूतले ॥१२॥

1 A अयादिव

2 I. O. दद्यात्, A दि

3 A अक्षय्य

4 A अयाभुक्त

5 I. O. धान्ययवान्ययवादीनि

6 I. O. अभिमतदेव व अयाभुक्त-
चितानि

7 A अयाभुक्तचितानि

8 A ददामि

9 A omits it

10 A प्राप्ति

11 A देवतायैतानि

12 A अयाभुक्त

13 I. O. and A दद्यात्

14 A omits it

15 I. O. उपधान

16 A अक्षय्य

17 I. O. उपधान

18 I. O. ज्ञान

19 I. O. अनुत्तम भो अचितायाभिमत

20 A omits it

21 I. O. अक्षय्य

22 A राजैव

23 I. O. reads the bracketed
portion as राजलिङ्गं कनक-
दण्डादि

24 I. O. अचिताभिमत

25 I. O. अक्षय्य

26 A omits it

विभूषणं मुक्ताहारकेयूरकङ्कणादि । अर्चिताय देवायार्चितं मुक्ताहारादीनामन्यतमं विभूषणं दद्यात् । ७० अथ चित्तिराज्य^१-प्राप्तिकामोऽहं भगवते अमुकदेवाय विभूषणं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।१४) :—

प्रतिपाद्य तथा भक्त्या ध्वजं त्रिदशवेरमनि ।

निर्दहत्याशु पापानि महापातकजान्यपि ॥१३॥

अर्चितायामिमतदेवाय ध्वजमर्चितं दद्यात् । ७१ अथ 'पापापनोदकामोऽहम् अमुक-
देवायैतं ध्वजं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

भूमिं कृत्वा तु यः कुर्यादेवब्राह्मणसाधरः ।

स्वर्गलोकमवाप्नोति पुरुषोऽतिसुदारुणः ॥१४॥

अतिसुदारुण इत्युत्पापिशब्दोऽध्याहायेः^२ । 'तेनातिसुदारुणोऽपि स्वर्गं प्राप्नोतीत्यर्थः ।
अर्चितायामिमतदेवायार्चितां^३ 'भूमिं दद्यात् । ७२ अथ स्वर्गलोकप्राप्तिकामोऽहममुक-
'देवायैतां त्रियदत्तां भूमिं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।२८८।२६क) :—

^४वस्त्रदानेन लोकेऽस्मिन् ^५सुवेशस्त्वभिजायते ।

अर्चितायामिमतदेवायार्चितं वस्त्रं दद्यात् । अथेतल्लौकिकसुवेशस्त्वप्राप्तिकामोऽहममुक-
'देवायैतद्वस्त्रं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

फलानि दत्त्वा देवेभ्यः सफलं^६ विन्दति क्रियाम् ॥१५॥

[फलानि बीजपुरादीनि]^७ अर्चितायामिमतदेवाय फलं बीजपुरादिफलानामन्यतमं दद्यात् । ७३ अथ^८ विष्णुधर्मोत्तरोक्तदेवसम्प्रदानकफलप्राप्तिकामोऽहं ^९भगवतेऽमुक-
'देवायैतानि फलानि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A omits राज्य	9 A दक्षिणा
2 'A' पापापनोदकामोऽहम्	10 I. O. वस्त्रप्रदानेन
3 A 'सन्नायाद्यादीः'	11 A परिसुदारुणित्वाय
4 I. O. तैनाति द्वारादपि, A 'तेनाति दारादपि'	12 A 'देवतायैतद्वस्त्रं'
5 A 'र्चितं', I. O. 'र्चितम्'	13 I. O. सफलं
6 I. O. adds सतद्वस्त्रोत्तरी before भूमिं	14 I. O. omits the bracketed portion
7 A omits it	15 I. O. and A अवादि
8 A 'देवतायैतां'	16 I. O. भगवतो
	17 A 'देवतायैतानि'

तथा :—

गीतवाद्यप्रदानेन सौख्यं प्राप्नोत्यनुत्तमम्^१ ॥१६॥

गीतवाद्ययोरन्यतरदुभयं^२ वाऽभिमतदेवाय^३ 'सङ्कल्प्य कारयेत् । ७४ अनुत्तम-
सौख्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते अमुकदेवाय^४ गीतं दास्ये । वाद्यदानं^५ उभयदाने वा वाद्यं
दास्ये इति वाक्ये विशेषः ।

तथा :—

प्रेक्षणीयप्रदानेन रूपवान् भुवि जायते ।

औज्ज्वल्यमाप्नोति तथा यत्न यत्नाभिजायते ॥१७॥

प्रेक्षणीयं दृश्यं सङ्कल्प्याभिमतदेवताभ्यो^६ दातव्यम् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्वल्लभसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे सामान्यदेवता-सम्प्रदानकदानावर्तः ।

1 I. O. 'सत्तां'	5 I. O. omits it
2 I. O. 'वाभिमतदेवाय', A 'वाभि- मतदेवाय'	6 I. O. उभयदानेन
3 A 'सङ्कल्प्य'	7 I. O. दातव्यम्
4 A omits it	8 I. O. 'उभयदानेन वा वाद्यं', A 'उभ- यदानेन'

अथ सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः । (७३)

¹भविष्यपुराणे (१।६३।५७, ५८ख) :—

²[गात्रो वाच महिष्यो वा] ³गजानश्वोश्च शोभनान् ।

यः प्रयच्छति सूर्याय तस्य पुण्यफलं 'लभेत् ।

सहस्रगुणितं 'तस्य' दानमस्योपतिष्ठति ॥१॥

'दानमस्योपतिष्ठतीति दीयत इति दानं' ⁴[गोमहिष्यादि एतदपि] ⁵सहस्रगुणमुपतिष्ठति इत्यर्थः । अत्र यजमानो ⁶गाः शोभना ⁷[उपादाय अर्चिताय] भगवते सूर्याय दद्यात् । ⁸अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानकानियत⁹-संख्य-¹⁰[गवीदानफलप्राप्तिकामो] ¹¹[सहं सूर्याय] गवीर्ददानी¹² । दक्षिणा पूर्ववत् । महिषीदाने ¹³गवीपदस्थाने महिषीपदनिवेशो विशेषः । शोभनगजदाने गजपदप्रक्षेपः¹⁴ । ¹⁵शोभनाश्वदाने अश्वपदप्रक्षेपः ।

तथा (१।६३।४८-४९) :—

गोयुक्तं¹⁶ मश्वयुक्तं¹⁷ वा यो ¹⁸दद्याद् रवये रथम् ।

काश्चन[वापि रौप्यं वा] ¹⁹मणिरत्नान्वितं शुभम् ॥२॥

- 1 A भविष्ये
- 2 Bh. P. reads the b. p. as गा वाच महिषीर्वापि
- 3 I. O. गजानाश्वोश्च
- 4 Bh. P. यज्
- 5 Bh. P. तस्य
- 6 I. O. दानमस्योपतिष्ठति
- 7 I. O. दानमस्योपतिष्ठतीति
- 8 I. O. reads the bracketed portion as गोमहिष्यादिना एतदपि
- 9 I. O. सहाय' for सहाय
- 10 A यो
- 11 I. O. उपादायान्वितार्चिताय and A उपादायौ अर्चिताय for the bracketed portion
- 12 I. O. नि for निवत

- 13 I. O. omits the bracketed portion
- 14 A omits the bracketed portion
- 15 A गवीर्ददानी
- 16 I. O. गवीर्ददानी
- 17 A 'प्रक्षेप'
- 18 I. O. शोभनगजदाने, A यजमाने
- 19 A and I. O. 'मणिरत्न' for 'मणिरत्न'
- 20 A omits the bracketed portion
- 21 Corrected from Bh. P. I. O. ददानी रथे
- 22 Corrected from Bh. P. I. O. मणिरत्नान्वितं and A मणिरत्नान्वितं

सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः

६५६

स यानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना ।

खगलोकमितो गत्वा क्रोडते [स भवाङ्गने]¹ ॥३॥

यथेच्छं सौवर्णमारोहणादियोग्यं रथं निर्माय शुक्लामाणिक्यालङ्कृतं कृत्वा कर्षकवृष-युगसहितमश्वयुग-²[सहितं वार्चितमर्चिताय]सूर्याय दद्यात् । ³अथ भविष्यपुराणोक्त-सूर्यसम्प्रदानकः श्वनरथदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय 'एतं गोयुक्तं' काश्चनं मणि-रत्नलचितं रथं ददानी । दक्षिणा पूर्ववत् । अश्वयुक्तदाने तु गोपदस्थाने अश्वपदनिवेशो विशेषः । रौप्यरथदाने तु काश्चनपदस्थाने रौप्यपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।५०) :—

यस्तु दारुमयं कुर्याद्रथं रथमनुत्तमम् ।

स याल्यर्कवर्णेन विमानेनार्कमण्डलम् ॥४॥

दारुमयं रथमर्चितम् अर्चिताय रवये दद्यात् । ⁵अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्र-दानकदारुमयरथदानफलप्राप्तिकामोऽहं 'भगवते रवये' ⁶'एतं रथं' ददानी । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६८-७०) :—

पुस्तकं भानवे दद्याद् भारतश्च⁷ गणाधिप⁸ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥५॥

रामायणश्च⁹ दत्त्वा तु पुस्तकं विपुरान्तक ।

वाजपेयफलं प्राप्य गोपतेः ¹⁰'पुरमात्रजेद् ॥६॥

- 1 I. O. कभवाङ्गने; and Bh. P. 'परराय सद्' for the bracketed portion
- 2 I. O. सहितार्चिताय तर्चिताय and A सहितार्चिताय for the bracketed portion
- 3 A omits it
- 4 A omits एतं
- 5 I. O. 'रत्नलचितं', A 'रत्नलचितं'
- 6 A adds काश्चन' after this

- 7 'A कुर्याद्रथं
- 8 A omits it
- 9 I. O. रवये भगवते for the bracketed portion
- 10 A 'तुम्ह'
- 11 I. O. and Bh. P. भारतश्च
- 12 I. O. and A गणाधिपः
- 13 I. O. and Bh. P. रामायणश्च
- 14 A परमात्रजेद्

गोपतेः सूर्यस्य ।

भविष्यं शाम्भसंज्ञं दत्त्वा सूर्याय पुस्तके ।

^१राजसूयश्वमेधाभ्यां फलमाप्नोति मानवः ॥५॥

भारतपुस्तकमचिताय भानवे दद्यात् । ^३अथ सर्वपापापगमपूर्वकसोत्कर्षविष्णुलोक-
प्राप्तिकामोऽहं^२ भगवते सूर्याय एतद्भारतपुस्तकं ददामि । ^३[दक्षिणा पूर्ववत् ।] एवं
‘[रामायणपुस्तकदाने वाक्ये विशेषः]’^४ वाजपेयफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्रामायणपुस्तकमिति ।
भविष्यपुराण-^५दानवाक्ये राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहमेतद्भविष्यपुराण-^६पुस्तकमिति । शाम्भ-
पुराण-^७दानवाक्ये श्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छाम्भपुराणपुस्तकमिति विशेषः ।

तथा (१।६३।४४) :—

दत्त्वा वासांसि सूर्याय अलङ्कारास्तथैव च ।

^१क्रौडतेऽण्डजलोकस्थो यावदाभूतसंश्रवम् ॥८॥

^{१०}अलङ्कारान् ^{११}हारमुकुटकाङ्गुरीयकादीन् ^{१२}अण्डजलोकस्थ इति सूर्यलोकस्थः ।
^{१३}यथेच्छं वज्राण्यचिताय सूर्याय दद्यात् । ^३अथाभूतसंश्रवावधि^{१४} सोत्कर्षसूर्यलोकावस्थान-
प्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय एतानि वासांसि ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । अलङ्कार-
दाने उक्तवाक्ये ^{१५}वासःपदस्थाने अलङ्कारपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।४५-४६) :—

छत्रं ध्वजं वितानं वा पताका-^{१६}धामराणि च ।

हेमदण्डानि ^{१७}[यो दद्याद्रवेण भक्तिमाभरः] ॥९॥

^{१८}ध्वजधामरपताकान्वितचिह्नदण्डः । वितानं ^{१९}चन्द्रातपः ।

1 A वाजपेयश्वमेधाभ्यां	11 I, O. हारमुकुटकाङ्गुरीयकादीन्,
2 A •कामोऽहं	A मुकुटकाङ्गुरीयकादीनि
3 I, O. reads the bracketed portion as पूर्ववत्दक्षिणा	12 A जायसीकष
4 A reads the bracketed portion as रामायणदानवाक्ये	13 A यथेच्छ
5 I, O. राजसूय for वाजपेय	14 I, O. •संश्रवावधि
6 I, O. दामि for दान	15 I, O. वास and A वज्र for वाङ्
7 A •सुखकामिन्	16 A •धामरं तथा
8 I, O. दामि for दान	17 A ये स्यान् तेन ये भक्तिमान् भराः,
9 A क्रौडते जललोकस्थो and Bh. P. क्रौडते जनः	I, O. यो दद्याद्रवेण भक्तिमाभरः,
10 I, O. अलङ्कार	18 A ध्वजधामरपताकान्वित- रवेण चिह्नदण्डः
	19 A चन्द्रातपं

विमानेन स दिव्येन किङ्किणीजालमालिना ।

सूर्यलोकमितो गत्वा भवत्यप्सरसां पतिः ॥१०॥

^१तलोष्य सुचिरं कालं स्वर्गात् ^२प्रत्यागतः पुनः ।

^३मानुष्यो जायते राजा ^४सर्वराजनमस्कृतः ॥११॥

^५रवयेऽचितायाचितं छत्रं दद्यात् । ^३अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानक-छत्रदान-
^६फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते ^७रवये एतच्छत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ध्वजादि-
दानवाक्ये तु छत्रपदस्थाने ^८तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

तथा (१।६३।६७) :—

^{१०}वाद्यकदम्बकं यस्तु दद्यात् सूर्याय भक्तिः ।

स गच्छेत् परमं स्थानं यत् तिष्ठति भानुमान् ॥१२॥

^{११}वाद्यसमूहम्-^{१२}चित्तमचिताय सूर्याय भक्तिपूर्वकं दद्यात् । ^३अथ भास्कर-
परम^{१३}-लोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय-^{१४}वाद्यकदम्बं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

^{१५}मेर्यादीनि च वाद्यानि शंखवेणादिकानि च ।

ये प्रयच्छन्ति सूर्याय यान्ति ते हंसमन्दिरम् ॥१३॥

वाद्यानि वाद्यभाण्डानि । अचिताय सूर्याय मेरीमचितां^{१६} दद्यात् । ^३अथ
भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानक-मेरीदान-फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते ^{१७}सूर्यायैतां मेरीं
ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ^{१८}शंखदानवाक्ये मेरीपदस्थाने शंखपदनिवेशो विशेषः ।

1 A तवापि	11 I, O. वैष्णो for वाद्य
2 A प्रत्यागतः	12 I, O. •चित्तमचिताय, A
3 A यथेच्छ, Bh. P. यथेच्छ	•चित्तमचिताय
4 A सर्वराजनमस्कृतं	13 A पर for परम
5 I, O. भरावाचितायाचितं	14 I, O. हं जाकदम्ब, A •हाद्यसमूहं
6 A omits it	15 I, O. मेर्यादि
7 A omits यत्	16 I, O. and A •मचित्तं
8 I, O. omits रवे	17 A सूर्यायैतां
9 I, O. तत्तत्पदं, A तत्तत्पदं	18 I, O. यत्तदपि तु वाक्यं
10 I, O. and Bh. P. वैष्णो for वाद्य	

तथा (१।६३।५६-६०क) :—

महीं ददाति योऽर्क्य 'कृप्या फलवती' शुभाम् ।

स तारयति वै वंशान् दशपूर्वान् 'दशावरान् ।

'विमानेनार्कवर्णेन' 'गोपुर' 'गोत्रतेज' जेत ॥१४॥

कृप्या कृषिसमेता गोपतेः सूर्यस्य । अर्चितार्क्य यथोक्तभूमिमर्धिता दद्यात् । ॐ अथ भविष्यपुराणोक्तसम्प्रदानक-बहुदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवतेऽर्क्य एतां फलवतीं प्रियवतां महीं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६१) :—

ग्रामं तु दद्यात् सूर्याय यो भक्त्या मतिमान् 'शुभम् ।

विमानेनार्कवर्णेन स याति परमां गतिम् ॥१५॥

शुभं शोभनं वृद्धावलङ्घितमिति । 'अर्चिताय सूर्याय यथोक्तमर्धित' ग्रामं दद्यात् । ॐ अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानकग्रामदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय 'एत' 'शुभं' ग्रामं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।६३।६२) :—

'आरामान् वे प्रयच्छन्ति पलपुष्पफलोपगान्' १३ ।

भानवे भक्तियुक्ता १४ ते यान्ति परमां गतिम् ॥१६॥

'आरामो ग्रामसमीपस्थ-सजातीयनानातृवनानि । यथेष्टसंख्या-१५'रामान्निर्मोयार्चिताय सूर्याय दद्यात् । ॐ अथ परमगतिप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय 'एतान् आरामान् ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

धनं धान्यं हिरण्यं वा वासांसि विविधानि च ।

ये प्रयच्छन्ति सूर्याय ते यान्ति परमां गतिम् ॥१७॥

1 Bh. P. कृप्या	9 I. O. अर्चिता, A अर्चिता
2 I. O. भगवता	10 I. O. दत्त
3 I. O. and Bh. P. दशावरान्	11 A दत्त
4 Bh. P. विमानेन च दक्षिणेन	12 I. O. यतोनाम्, A यतोनाम्
5 A omits the bracketed portion	13 A 'कृषीपस्य'
6 I. O. गोपते ब्रजेत्	14 A भक्तियुक्ता, Bh. P. भक्तियुक्त
7 I. O. reads बहुदानक twice	15 I. O. and A आराम
8 Bh. P. नरः	16 I. O. 'नानाविध', A 'रामान्'
	17 I. O. एतान् आरामान्

धनं १'सुवर्णं हिरण्यं २'रजतं विविधानि च ३'वासांसि ४'कार्पासिककौशेयादीनि । भगवते सूर्यायार्चितं यथेच्छपरिमाणं ५'सुवर्णं दद्यात् । ७'अथ परमगतिप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्याय एतद्वनं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । 'धान्यदानवाक्ये इदं धान्यमिति ८'रजतदान इदं हिरण्यमिति विविधवासोदाने एतानि ९'[विविधानि वासांसि] विशेषः ।

तथा (१।६३।२४-२५) :—

१०'सूर्याय तर्पणीं धेनुं गामेकां यः प्रयच्छति ।

११'कंजजामचलां प्राप्य पुनर्लेखपुरे १२' ब्रजेत् ॥१८॥

१३'कंजजामचलां लक्ष्मीमत्यन्तस्थिरामित्यर्थः ।

गोशरीरे तु रोमाणि यावन्ति १४'लिपुरान्तक ।

[तावत्यो १५' वर्षकोट्यस्तु] १६' लेखलोके महीयते ॥१९॥

तर्पणी १७'तृप्तिकारिणीम् अर्चिताय १८'सूर्यायार्चितं यथोक्तरुपां वा दद्यात् । ७'अथ भविष्यपुराणोक्तसूर्यसम्प्रदानकतर्पणमयी १९'-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते सूर्यायैतां वा ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (१।११।५०ख-५२क) :—

षष्ठौ वा २०'सप्तमीं वापि प्रतिपद्यन्तु २१' यो नरः ।

दीपं ददाति २२'दत्त्वा यत् फलं तस्य निबोध मे ॥२०॥

1 A रजतं	12 Bh. P. 'युत'
2 A यत्ततं	13 A कंजजामचलां, I. O. कंजजामचलां
3 I. O. and A omit it	14 I. O. लिपुरान्तक
4 A कार्पासिककौशेयादीनि	15 I. O. तावत्यो, A तावत्यो
5 A रजतं	16 Bh. P. स तावत्कोट्यस्तु for the b. p.
6 A अद्यादि	17 I. O. तृप्तिहेतुना
7 I. O. धान्यदाने वाक्ये	18 A omits सूर्याय
8 A सुवर्णद्वारा	19 I. O. 'गवां'
9 A reads the bracketed portion as विधानि वासांसि	20 A साप्तमी
10 A च	21 Bh. P. 'य'
11 I. O. कंजजामचलां	22 Bh. P. चरात्

[कार्त्तूरं मणिमुक्ताब्जं]^१ मनोह्रमतिशोभनम् ।

^२दीपमालोज्ज्वलं दिव्यं विमानमधिरोहति ॥२१॥

शुक्लकृष्णशङ्खमन्त्रिन्यां^३ वज्र्यां सप्तम्यां वा गृहीतोदपूर्णतान्नगल उदङ्मुखः सूर्याय दीपं सङ्कल्प्य दद्यात् । ॐ ^४[दीपमालोज्ज्वल-मणिमुक्ताब्जाति]-शोभनदिव्यहेमविमानाधिराह-
^५[प्राप्ति कामोऽह]-^६मियन्तं कालं यावद् भगवते सूर्याय शुक्लकृष्णवज्र्यां^७ प्रदीपं दास्ये इति सङ्कल्प्य दद्यात् । एवं सप्तम्यां ^८दाने वाक्ये षष्ठीपदस्थाने सप्तमीपदनिवेशः ।

तथा (१११०३।४०-४१) :—

यस्तु संवत्सरं पूर्णतिनपाल-^९प्रदो नरः ।

ध्वजश्च भास्करे दद्यात् सममल फलं ^{१०}हरेत् ॥२२॥

विधुनोत्यतिबातेन ^{११}दातुरज्ञानतः कृतम् ।

पापं ^{१२}दातुर्गृहे भातुर्दिवारात् न संशयः ॥२३॥

अर्चिताय भास्करायार्चितं ध्वजं दद्यात् । ॐ अथ भविष्यपुराणोक्त-^{१३}सूर्यायतन-
ध्वजदान-^{१४}फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते भास्कराय ध्वजं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

गोशतं भानवे दत्त्वा राजसूयफलं लभेत् ।

अश्वमेधफलं तस्य यः सहस्रं प्रयच्छति ॥२४॥ (१।६३।३६)

अर्चिताय भानवे ^{१५}गोशतमर्चितं दद्यात् । ॐ अथ ^{१६}राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं
भगवते भानव एताः शतं गाः^{१७} ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ^{१८}गोसहस्रदानवाक्ये
^{१९}अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहमेताः^{२०} सहस्रं गा इति विशेषः ।

1 Bh. P. कार्त्तूरं मणिमुक्ताब्जं for the p. b.

2 I. O. दीपमालोज्ज्वल, Bh. P. दीप-
मालाकुम्भं

3 I. O. मन्त्रिण्यो A मन्त्रिणी

4 I. O. दीपमालाकुम्भमणिमुक्ताब्जाति
for the bracketed portion

5 A omits the bracketed por-
tion

6 I. O. पितृ

7 I. O. शुक्लकृष्णवज्र्या, A शुक्लकृष्णवज्रा

8 A दद्यात्

9 A प्रदानतः

10 A and Bh. P. लभेत्

11 I. O. दातुर्गृहे भातुर्दिवारात्

12 Supplied from Bh. P. A
केतुर्गृहे, I. O. केतुर्गृहे

13 A सूर्यायतनं

14 A omits च

15 I. O. गोशतमन्त्र

16 A omits it

17 I. O. and A गा

18 I. O. गोसहस्रदाने वाक्ये, A गो-
सहस्रदानवाक्ये

19 A अश्वमेधः

20 A भेता

विमानमतिविद्योति सर्वरत्नमयं दिवि ।

संप्राप्नोति नरो दत्त्वा दीपकं भास्करालये^१ ॥२५॥

^२[भास्करालये दीपदानं सङ्कल्प्य] दद्यात् । ॐ अतिविद्योति-सर्वरत्नमयविमान-
सहित-^३सर्गप्राप्तिकामोऽहं भास्करालये [दीपं ददामि]^४ ।

तथा :—

दीपं प्रयच्छति ^५[यो हि] भानोरायतने महत् ।

तेजसा हरिसङ्काशः सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥२६॥

महदिति क्रियाविशेषणम् । ^६[तेजवर्तियुक्तं] वृद्धस्थितं महान्तं दीपं प्रयच्छ-
नीत्यर्थः] ।

कार्तिके तु विशेषेण ^७कौमुदे मासि दीपकम् ।

दत्त्वा फलमवाप्नोति यदन्येन न लभ्यते ॥२७॥

कार्तिके मासि कौमुदे शुक्लपक्ष इत्यर्थः । भानोरायतने ^८[प्रलहं दीपं] सङ्कल्प्य दद्यात् ।
ॐ अथ भविष्यपुराणोक्त-^९सूर्यायतनदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भानोरायतने महान्तं^{१०} दीपं
दास्ये । कार्तिकशुक्लपक्षाभिमतदीपदाने तु ॐ भविष्यपुराणोक्तकार्तिककौमुदपक्ष^{११}-विहित-
भास्करालयदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहमिति विशेषः ।

ब्रह्मपुराणे :—

छत्रं ध्वजं वितानं वा पताकाश्चामराणि च ।

ध्वज्या भानवे दत्त्वा गतिमिष्टामवाप्नुयात् ॥२८॥

अर्चिताय सूर्यायार्चितं छत्रं श्रद्धार्थकं दद्यात् । ॐ अथामुक्तगतिप्राप्तिकामोऽहं
भगवते सूर्याय एतच्छत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । ध्वजादिदाने तु वाक्ये^{१२} एतं

1 A भास्करालये

2 A दीपं सङ्कल्प्य for the bracke-
ted portion

3 A omits it

4 I. O. सङ्कल्प्य

5 I. O. दीपदाने for the bracke-
ted portion

6 A नरो for the bracketed por-
tion

7 I. O. तेन वर्तितदीपपञ्चाङ्गसङ्कल्प्य

8 अन्तं दीपं प्रयच्छतीत्यर्थः for
the bracketed portion

9 A दीपं

10 Bh. P. कौमुदे

11 I. O. दीपं प्रयच्छं for the bracke-
ted portion

12 I. O. सङ्कल्प्य

13 A महती, I. O. omits it

14 I. O. omits पक्ष

15 I. O. omits it

पुनरुजम् ^१एतद्विज्ञानम् एतां पताकाम् ^२एतन्नामरमिति विशेषः । अत्र ^३अद्वयद्वयपेक्षितं द्रष्टुं
तत् सूर्याय दातव्यम् ।

तथा भविष्यपुराणम् :—

^४[यद् यदिष्टतमं द्रव्यं दुर्लभं नम विद्यते] ।

तत्तु द्रव्यं जगद्भाले भास्कराय न सीदति ॥२६॥

तत्तद्दाने ^५चोक्तवदानवाक्यान्मुहनीयानि ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्विष्णुलालसेनदेव-विरचिते

श्रीदानसागरे ^६सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः ।

^१अथ महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः । (७४)

स्कन्दपुराणे ^२महेश्वरवाक्ये :—

^३[यो मे] गान्तु हिरण्यं वा दद्यादविमनाः ^४प्रिये ।

लोकान् ददाम्यहं तस्मै सर्वलोकसमर्चितान् ^५॥१॥

^६अल फलौत्कर्षभुतेर्दक्षिणाबाहुत्यम् । तदेव यजमानः ^७समभ्यर्च्यार्चिताय [शिवाय
गां हिरण्यं वा] ^८दद्यात् । ^९अथ सर्वलोकसमर्चितलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वराय
एतां गां ददानि । तत् ^{१०}अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं भगवते महेश्वरायाहं दक्षिणामेतत्
कायनं ददानि । ^{११}[हिरण्यदानवाक्ये गामिति पदस्थाने हिरण्यमिति] पदनिवेशो विशेषः ।

तथा :—

वृषभं वा प्रयच्छेत श्वेतं नीलमथापि वा ।

स कुलानामुभयतः ^{१२}स्तारयेदेकविंशतिम् ॥२॥

श्वेतं वृषमर्चितमर्चिताय महेश्वराय दद्यात् । ^{१३}अथ स्कन्दपुराणोक्तश्वेतवृषभदान-
फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वरायैतं वृषभं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । नील-^{१४}वृषभ-
^{१५}दानवाक्ये श्वेतपदस्थाने नीलपदनिवेशो विशेषः ।

तथा :—

^{१६}शालिपिष्टमयीं कृत्वा ^{१७}यो मे ^{१८}प्रतिकृतिं ^{१९}शुभाम् ।

^{२०}[सर्वगन्धरसैयुक्तां निर्योसैश्च] ^{२१}सुसंस्कृताम् ॥३॥

१ A एतं विज्ञानं

२ 'A' एतन्नामरमिति, I. O. एतन्ना-
मरमिति

३ I. O. भान्दद्वयपेक्षितं

४ I. O. यदादीष्टवृषभं for the
bracketed portion

५ I. O. चोक्तवदानवाक्यान्मुहनी-
यानि, A चोक्तवदानवाक्यान्मुहनी-
यानि

६ I. O. सूर्यसम्प्रदानकदानावर्तः, A
सूर्य सम्प्रदानकदानावर्तः

१ A omits it

२ I. O. omits it

३ A वृष for the bracketed
portion

४ I. O. •विमनाः, A •विमना

५ I. O. •समर्चितान्

६ I. O. 'अविनिष्ट' before this

७ I. O. यजमानो

८ I. O. विनेकविंशति for the brac-
keted portion

९ I. O. यान्ते हिरण्यपदमिति for
the bracketed portion

१० I. O. •ज्ञानयोदकविमिति, A
•ज्ञानयोदकविमिति

११ A •वृष•

१२ I. O. •दाने•

१३ A गामोः

१४ I. O. वा

१५ I. O. प्रतिकृति

१६ I. O. सुकां, A सुकाः

१७ A' सर्वगन्धः' सर्वगन्धैर्निर्घोषैश्च for
the bracketed portion

१८ A समर्चिता, I. O. सुसंस्कृतं

सर्वगन्धाः सर्वरसाः परिभाषोक्ता ^१प्राणाः । निर्यासः सरसदवादिरूपः ।

^२भक्ष्यभोज्यैश्च विविधैः कृष्णपञ्चचतुर्दशीम् ।

पूर्वदक्षिणयोश्चात्र पविमोत्तरयोस्तथा ॥४॥

कृष्णपञ्चचतुर्दशीं प्राप्येति शेषः ।

पार्श्वेषु हरितालश्च कृष्णागुरुमनःशिलाम् ।

^३चन्दनश्चैव दद्याद् यथासंख्येन ^४पूजिताम् ॥५॥

यथासंख्येन हरितालादि दत्त्वा तां दद्यादिति सम्बन्धः ।

तस्य पुरयफलं देवि ^५‘शृणुयान्मे तु कामिनि’ ।

सर्वव्याधिनिर्मुक्तस्तथा ^६‘निष्कर्मणः परः’ ॥६॥

वर्षकोटिशतान्यष्टौ दिवि भुक्त्वा महासुखम् ।

इहलोके सुखी जातो मामेव ^७प्रतिपद्यते ॥७॥

^१यथेष्टकृष्णचतुर्दशीदिने प्रतिमां शालिपिष्टेन निर्माय सर्वगन्ध-^२वडूरस-^३निर्यासान्वि-
ताम् कृत्वा ^४तस्मा यथोक्तदिक्रमेण हरिताल-कृष्णागुरु मनःशिलाचन्दनानि स्थापयित्वा
^५मूलफलानि पार्श्वेषु निधायार्चिताय महेश्वराय स्कन्दपुराणोक्त-^६प्रतिकृतिदानफलप्राप्ति-
कामोऽहमेतां शालिपिष्टमयीं सर्वरसगन्धनिर्यासैः सुसंस्कृतां ^७भक्ष्यभोज्यमहितां हरिताल-
कृष्णागुरु मनःशिला-चन्दनयुतां सुप्रतिकृतिं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

कुलं दद्याच्च यः सोऽपि दीप्यते ^८तेजसा दिवि ॥८॥

अर्चिताय महेश्वराय कुलमर्चितं दद्यात् । ^९अथ भगवते महेश्वराय स्कन्दपुराणोक्त-
शिवसम्प्रदानक-कुलदानफलप्राप्तिकामोऽहमेतच्छ्रुत्वा दद्यानि ।

- 1 I. O. प्राणः
- 2 I. O. and A भक्ष्यं
- 3 A चन्दनश्चैव
- 4 I. O. पूजितं
- 5 I. O. यथुवाचार्त्तशान्ति for the bracketed portion
- 6 A निष्कर्मणः परः, I. O. निष्कर्मणः परः
- 7 A प्रतिपद्यते

- 8 A वथेष्ट-
- 9 A रसरस
- 10 I. O. निर्यासान्विताय
- 11 I. O. तस्मां
- 12 A सुप्रतिकृति
- 13 A omits न
- 14 I. O. भक्ष्यं, A भोज्यं
- 15 I. O. शेषम्

तथा :—

^१रत्नावलोन्तु यो दद्यात् ^२ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ विद् ।

शूद्रः क्षी वा ^३स मे लोके ^४‘मत्सौख्यं’ ^५प्राप्नुयात् परम् ॥९॥

अर्चिताय शिवाय यथाशक्ति ^६‘मुक्तादिमालाम्’ ^७अर्चितां दद्यात् । ^८अथ भगवते
महेश्वराय ^९‘[शिवलोके परशिव]-सौख्यप्राप्तिकामोऽहमेतां’ ^{१०}रत्नावली दद्यानि । दक्षिणा
पूर्ववत् ।

दीपमालान्तु ^{११}‘[यः कुर्यात्] कार्तिके मासि वै मम ।

अवसाने च दीपानां ब्राह्मणांस्तर्पयेच्छुचिः ।

^{१२}गणाधिपत्यं लभते दीप्यते च रविर्यथा ॥१०॥

^{१३}कार्तिके यथेष्टपुरयदिने ^{१४}शिवाय दीपमालादानं ^{१५}सङ्कल्पयेत् । ^{१६}अथ
रवि-^{१७}समप्रभत्वविशिष्ट-^{१८}गणाधिपत्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते महेश्वराय सार्यसमये दीपमालां
दास्ये ^{१९}‘[इति सङ्कल्प्य] यथेच्छदीपमालां तद्दिने दद्यात् । दीपमालादानसमाप्ती यथेच्छ-
संख्य-^{२०}ब्राह्मणान् ^{२१}सुवर्णादिभिस्तर्पयेत् ।

^{२२}तथा :—

यस्तु चेतं प्रयच्छेत् निष्पन्नं फलवन्तरः ।

स तु चेतं पुमान् भुक्त्वा प्राजापत्यं समश्नुते ॥११॥

चेतं भुक्त्वा यः । निष्पन्नफलस्य चेतमर्चिताय महेश्वराय दद्यात् । ^{२३}अथ

1 I. O. रत्नावलान्तु, A रत्नावलान्तु	11 I. O. गणाधिपत्यं
2 I. O. ब्राह्मण	12 I. O. कार्तिक
3 I. O. क्षत्रियो for स मे	13 A निदिने for दिने
4 I. O. मत्सौख्यं, A मत्सौख्यं	14 I. O. दीपमालां
5 A प्राप्नुयात्, I. O. प्राप्नुये	15 A omits परम्
6 A रत्नावली	16 A सार्यसमयः, I. O. सार्यसमये
7 I. O. अर्चितां, A अर्चिताम्	17 I. O. गणाधिपत्यं
8 A शिवलोके परशिव for the bracketed portion	18 A omits the bracketed portion
9 A रत्नावली	19 I. O. and A ब्राह्मणाय
10 A यो दद्यात् for the bracketed portion	20 A सुवर्णादिस्तर्पयेत्
	21 A यथा

महेश्वरसम्प्रदानकप्रशस्त्यक्षेपदानफलप्राप्तिकामोऽहं^१ भगवते महेश्वराय एतां निष्पन्नशालिनां [प्रियदत्तां चेत]^२ भूमिं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

गोचर्मद्वयमानं^३ वा यो मे दद्याद्ब्रह्मधराम् ।

‘[स मे] पुर’ समासाय गणेशैः सह मोदते ॥१२॥

भूमिदानावतोक-गोचर्मद्वयपरिमाणां भूमिमर्चितामर्चिताय^४ महेश्वराय दद्यात् । ॐ अथ सगणेश-कीडासहित-शिवपुराणप्राप्तिकामोऽहं^५ [भगवते महेश्वरायैतां] गोचर्मद्वयपरिमाणां प्रियदत्तां भूमिं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

शिवपुराणे :—

यस्तु कृतं प्रयच्छेत्त मम, ताराधिपानने ।

तेजोमण्डलसङ्काशं दिवि ब्रजति शुक्लवत् ॥१२॥

तेजोमण्डलसङ्काशं^६ भूमिं प्रशस्तं कृतमित्यर्थः । अर्चिताय^७ शिवायार्चितं कृतं दद्यात् । ॐ अथ शिवपुराणोक्त-शिवसम्प्रदानक-चक्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं^८ भगवते^९ [शिवायैतं कृतं] ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

यथ गावो हिरण्यं वा^{१०} [समुद्रिय तु मां] वेदेत् ।

तस्य कामदुषां पृथ्वीं ददामि निरुपद्रवाम् ॥१३॥

अर्चिताय शिवाय [यथेच्छसंख्या गा]^{११} [अथादि तुभ्यमन्तमुक्ता दद्यात्]^{१२} । ॐ अथ कामदुषां^{१३} निरुपद्रवपृथ्वीप्राप्तिकामोऽहं^{१४} भगवते महेश्वरायैतां गा ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । हिरण्यदानवाक्ये^{१५} गोपदस्थाने हिरण्यपदनिवेशो विशेषः ।

- 1 I. O. व for द
- 2 A प्रियदत्ता चेत for the bracketed portion
- 3 I. O. वाक् for गाव
- 4 I. O. सोम for the bracketed portion
- 5 A omits अर्चिताय
- 6 A एतां for the bracketed portion
- 7 I. O. ताराधिपानने, A ताराधिपानने
- 8 A ब्रजति
- 9 A दिवि
- 10 A वैवशोरचितं

- 11 A शिवाय एतं कृतं for the bracketed portion
- 12 A समुद्रिय तु मां, I. O. वन उद्विष्यती for the bracketed portion
- 13 A यथेच्छसंख्या गाव, I. O. यथेच्छसंख्यागाव for the bracketed portion
- 14 I. O. omits the bracketed portion
- 15 I. O. कामदुषा
- 16 I. O. हिरण्यदानी तु वाक्

वृषभं [सम्प्रयच्छेत्त अन्नं]^१ कृसरमेव च ।

रथेन वृषयुक्तेन न तस्य प्रलयो भवेत् ॥१४॥

रथेन^२ वृषयुक्तेन स्वर्गं [यातोति शेषः]^३ । न तस्य प्रलयो भवेत्^४ [स्वर्गाय च्यवत्] इत्यर्थः । अर्चिताय महेश्वरायार्चितं वृषं दद्यात् । ॐ^५ [अथ शिवपुराणोक्त]-वृषदान-फलप्राप्तिकामोऽहं^६ भगवते महेश्वरायैतं वृषभं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३०६।३६) :—

अपनार्थं तथा दत्त्वा [रथेतां धेनुं शिवालयै] ।

रुद्रलोकमवाप्नोति स्वर्गलोकश्च गच्छति ॥१६॥

‘रथेतां धेनुं’ बहुदुग्धाम-^७ चितामर्चिताय शिवाय दद्यात् । ^{११}[ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-रुद्रलपनार्थ-^{१२} रथेतधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं^{१३} भगवते रुद्राय अपनार्थमेतां^{१४} रथेतां धेनुं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३०६।१९) :—

रथेतन्तु वृषभं दत्त्वा फलस्यानन्त्यमश्नुते ॥१७॥

अर्चिताय शिवायार्चितं रथेतवृषभं दद्यात् ।] ॐ^{१५} अथ^{१६} विष्णुधर्मोत्तरोक्त-शिवसम्प्रदानक-रथेतवृषभ-^{१७} दानफलप्राप्तिकामोऽहं^{१८} भगवते^{१९} [शिवायैतं रथेतवृषभं]^{२०} [ददानि ।

- 1 A सम्प्रयच्छेत्त अन्नं for the b. p.
- 2 A omits it
- 3 A यातोति स्वर्गः for the bracketed portion
- 4 A स्वर्गाय च्यवत्, I. O. स्वर्गाय च्यवत् for the bracketed portion
- 5 A अथशिवपुराणे for the bracketed portion
- 6 A वृषभ.
- 7 I. O. रथेतं रुद्रसुरायै for the bracketed portion
- 8 I. O. and A omit it
- 9 I. O. वृषभं वा
- 10 I. O. अर्चितायार्चिताय, A अर्चिताय
- 11 A omits the bracketed portion
- 12 I. O. omits it
- 13 I. O. omits it
- 14 I. O. अथादि
- 15 A ॐ
- 16 I. O. शिवायैतं वृषभं, A शिवायैतं वृषभं
- 17 I. O. omits the bracketed portion

यस्तु 'लेल' इव दद्यात् । महादेवालये^१ नरः ।

रुद्रलोकमवाप्नोति कुलमुद्धरते तथा ॥१८॥ (२।३-६।४०)

'लेल' कीदृशालिनम् । अर्चितं 'लेल' इवम् सङ्कल्प्य रुद्रालये दद्यात् । ३^० अथ 'कुलोद्धरणपूर्वक-रुद्रलोकप्राप्तिकामोऽहं' '[महादेवालये एतं] इवम्' ददानी । ततो रुद्रालये स्थापयेत् ।

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-राष्ट्र-श्रीमद्राजालयेन देवविरचिते

श्रीदानसागरे महेश्वरसम्प्रदानकदानावर्तः ।

अथ भगवद्वासुदेवदानावर्तः । (७५)

नरसिंहपुराणे :-

यो गां पयस्विनीं विष्णोः कपिलां संप्रयच्छति ।

स सर्वपापरहितः सर्वभूषणभूषितः^१ ।

गवां सहस्रदानेन फलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥१॥

अतः यजमानोऽर्चिताय विष्णवे कपिलां बहुक्षीरां गामर्चितां दद्यात् । ३^० अथ नर-सिंहपुराणोक्त-विष्णुसम्प्रदानक-^२ [कपिलगवां]-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतां कपिलां^३ गां ददानी । ततः ३^० अथ कृतैतद्दानप्रतिष्ठार्थं भगवते वासुदेवायाहं दक्षिणामेतत् काष्ठनं ददानी ।

तथा :-

ध्वजश्च विष्णवे यस्तु गङ्गेन समन्वितम् ।

दद्यात् सोऽपि ध्वजाकीर्णं विमानेन विराजता^४ ।

विष्णुलोकमवाप्नोति सेव्यमानोऽस्परोगयैः ॥२॥

वक्ष्यमाण-गङ्गध्वजस्यातिशयितं^५-फलश्रुते-^६ध्वज-पताकादिशालिनो अथाशक्तिनिर्मि-तस्य 'प्रासादोर्ध्व'स्वाप्यस्य ध्वजस्य ग्रहणम् । उक्त-^७रूपमूर्ध्नि स्थितगङ्गध्वजयष्टि-मर्चिता^८-मर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । ३^० अथ नरसिंहपुराणोक्त-गङ्गान्वितध्वज-दानफल-^९[प्राप्तिकामो]ऽहं भगवते विष्णवे एतं गङ्गसमन्वितं^{१०} ध्वजं ददानी । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 Y. D. दद्यात् इवम्' इवम् for the first half of this line

2 A चेत्

3 A महादेवायै इव

4 A लेन

5 A लेन

6 A कुलोद्धरणम्

7 A महादेवायैत् for the bracketed portion

1 A सर्वभूषणभूषितं

2 A कपिलादामयि for the bracketed portion

3 I. O. कपिला

4 A विराजते

5 A अतिशय for अतिशयित

6 I. O. गङ्गसमन्वितं

7 A पातकोदि

8 I. O. प्रसादोर्ध्व'स्वाप्यस्य

9 I. O. रूपं मूर्ध्नि

10 A omits अर्चिताम्

11 I. O. प्राप्नोति for the bracketed portion

12 I. O. सर्वभूषणभूषितं

वामनपुराणे (६५।४६४) :—

दरवारामान् पुष्पफलाभ्युपेतान्^१ भोगान् भुङ्क्ते कामतः श्लाघनीयान् ॥३॥

अर्चिताय^२ [वासुदेवायानेकफलप्राप्तिकामः^३ 'फलपुष्पाभ्यामनारामानर्चितान्'] दद्यात् ।

७३ अथ^४ 'वामनपुराणोक्तारामदान-^५फलप्राप्तिकामोऽहं' भगवते वासुदेवाय एतानारामान् ददानि । इच्छिणा पूर्ववत् ।

विष्णुधर्मोत्तरे :—

'[दिने दिने] अपभ्राम केशवेति समाहितः ।

ददाति कार्तिके यस्तु विष्णवायतने^६ दीपकम् ॥४॥

समाहितः अनन्यचित्तः विष्ण्वायतने^७ विष्णवे दीपकं ददातीति सम्बन्धः विष्णवे दानस्यानुवृत्तेः ।

जातिस्मरत्वं ब्रह्मणः^८ स प्राप्नोति न संशयः ।

शेषकाले तु चक्षुष्मान् मेधावी दीपदो^९ नरः ।

जायते^{१०} नरकस्यापि तमःसह^{११} न पश्यति ॥५॥

सौकरात्किं^{१२} शुक्रप्रतिपदि गृहीतोदपूर्णतामपात उदङ्मुखो^{१३} विष्णोरायतने^{१४} [दीपं दातुं]^{१५} सङ्कल्पयेत् । ७३ अद्यादि यावत्कार्तिकं विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्ण्वायतनदीपदान-फलप्राप्तिकामोऽहं^{१६} दीपं विष्णवे दास्ये इति^{१७} सङ्कल्प्यानन्यचित्तो यथाशक्ति केशवाय नम इति जपित्वा दीपं प्रज्वाल्य दद्यात् । एवं सङ्कल्पव्यतिरेकेण प्रत्यहं दद्यात् ।

विष्णुधर्मोत्तरे (३।३४१।४८) :—

विष्णोरायतने दद्यात् तत्कथापुस्तकं नरः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति बहवो वत्सरान् द्विजाः ॥६॥

1 I. O. पुष्पफलाभियुक्तान्, Vāmana P. •भियुक्तान्	9 A विष्ण्वायतन, I.O. विष्ण्वायतनं
2 Vāmana P. भोगान् च	10 I. O. संप्राप्नोति
3 I. O. वासुदेवायतनमभिवर्धितान्-भेकफलाभ्यामनारामानर्चितान् for the bracketed portion	11 A दीपदा
4 A omits च	12 A नरकं वापि
5 A राभायच for वामन	13 I. O. तमःसह
6 A omits च	14 A •सौर•
7 A दातुं for the bracketed portion	15 A उदङ्मुखोपनिष्ठी
8 I. O. विष्णवायतन	16 A विष्णोरायतने
	17 I. O. दातुं दीपं for the bracketed portion
	18 I. O. omits it
	19 I. O. and A omit it

तत्कथापुस्तकं वासुदेवमाहात्म्यस्य प्रकाशकं विष्णुपुराणादि । अर्चितं तत्कथापुस्तकं सङ्कल्प्य^१ दद्यात् । ७३ अथ बहुवत्सरब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं विष्णोरायतने एतत्-कथापुस्तकं ददानीति सङ्कल्प्य^२ देवालये स्थापयेत् ।

तथा (३।३४१।४६) :—

पुस्तकांश्च तथैवान्यान् यः प्रदद्यान्नरस्तुह ।

सारस्वतमवाप्नोति लोकं कालं तथा^३ बहुम् ॥७॥

'अन्यान्' वासुदेवमाहात्म्यप्रकाशकव्यतिरिक्तान् स्कन्द-पुराणादीन् इह विष्णोरायतने स्थापयेत् ।

तथा (३।३४१।४७-४८) :—

सम्भूतं वाचकं^४ कृत्वा देवागारे सदा बुधम्^५ ।

^६विद्यादानफलं प्राप्य ब्रह्मलोके महीयते ॥८॥

यथेच्छदिने भारतपुराण-^७रामायणानामन्यतमस्य वाचनार्थं ब्राह्मणं^८ पुराणादिपाठशक्तं^९ [सुखरं बुधं] विद्वांसं सदा^{१०} बाबदुकादिगुणयुक्तं^{११} वर्तनोचितभूमिधनादिना सम्भूतं कृत्वा सङ्कल्प्य नियुजीत । तद् यथा—७३ विद्यादानफलप्राप्तिपूर्वकसौतर्कब्रह्मलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवद्वासुदेवागारे अनुकम्प्यवाचनं^{१२} कर्तुं वाचकं ब्राह्मणं नियोज्ये^{१३} । ततःप्रभृति वाचको^{१४} भारतादिवाचनं^{१५} देवागारे कुर्यात् ।

तथा (३।३४१।४८-४९) :—

विष्णोः शङ्खप्रदानेन वाक्यं लोकमश्नुते ।

मानुष्यमासाद्य तथा ह्यातशब्दश्च^{१६} जायते ॥९॥

1 A सङ्कल्प	11 A विद्यादानफलं
2 A omits it	12 A •रामायणरामायणानामन्यतमस्य
3 A •कथयत्येकं वि	13 I. O. उरवादिपाठशक्तं
4 I. O. दानाद्यै	14 I. O. सुखर and A बुधं for the bracketed portion
5 I. O. बुध, A बुधः	15 I. O. वारवादिगुणयुक्तं
6 I. O. वाचान्	16 I. O. वर्तनोचितं, A वर्तनोचितं
7 I. O. वासुदेवमाहात्म्यस्य प्रकाशकान् व्यतिरिक्तान्, A वासुदेवमाहात्म्यप्रकाशकव्यतिरिक्तान्	17 Both I. O. and A •वाचन
8 I. O. •पुरादीन्	18 A नियोज्य
9 I. O. कर्तुं	19 A वाचका
10 I. O. omits it	20 I. O. भारतादिपठनं
	21 A स्वातन्त्र्यशब्द

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं शब्दं दद्यात् । अथादि विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्णु-
सम्प्रदानक-शब्ददानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते विष्णवे एतच्छब्दं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

घटाप्रदानेन तथा ^१[महदयश उपाश्रुते] ॥१०॥ (३।३४१।५३५) :—

अर्चिताय वासुदेवायार्चितां घटां दद्यात् । अथातिशयित-यशःप्राप्तिकामोऽहं
भगवते विष्णवे एतां घटां ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५४५) :—

सौभाग्यं महदाप्नोति किङ्किणीं प्रदददरेः ।

किङ्किणीं 'सुहुरेति' प्रसिद्धा । 'अर्चिताय हरये' अर्चितां किङ्किणीं दद्यात् । अथातिशयितसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते एतां किङ्किणीं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५४५) :—

कूटागारं तथा दत्त्वा नगरतक्षिपतिर्भवेत् ॥११॥

कूटागारं मङ्गलम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथाशक्तिनिमित्तं कूटागारं दद्यात् ।
अथ [कूटागारदानफल] ११-प्राप्तिकामोऽहं भगवते हरये एतत् कूटागारं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६१) :—

दत्त्वा ^{१२}[तु देव]-कर्मार्थं ^{१३}नवां केरीं दत्त्वा शुभम् ।

पार्थिवत्वमवाप्नोति वेदी हि शृङ्खिलो नरः ॥१२॥

^{१४}वासुदेवाग्रतो ^{१५}देवपूजोपकरणस्थानार्थमुत्तरुपां वेदीमिट्ठा-^{१६}दिभिर्निमाया-^{१७}चित्ता-

1 I. O. -संप्रदान	11 A कूटागारदानफल for the bracketed portion, I.O. omits it
2 A दद्यात्	12 A तत्रैव for the bracketed portion
3 I. O. महदयश उपाश्रुते and A महदयश उपाश्रुते for the bracketed portion	13 A नवा
4 A वासुदेवायार्चितं	14 A वासुदेवाग्रतो
5 I. O. -नवः	15 A देवपूजोपकरणं स्थापनार्थं सुत्तरुपां
6 A omits it	I. O. पूजोपकरणं स्थापनार्थमुत्तरुपां
7 I. O. अर्चयतीति, A हरये	16 I. O. -दिवाभिर्निमाया. A -दिति-विनीय
8 I. O. अर्चितान्घटानां for the bracketed portion	17 A omits the bracketed portion
9 I. O. अर्चिता, A अर्चिता	
10 A omits it	

मर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । अथ पार्थिवत्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतां वेदीं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५४५-५५५) :—

तोरणं कारयेद् यस्तु ^१देवदेवालये नरः ।

लोकेषु तस्य द्वाराणि भवन्ति ^२विस्तृता नि ॥१३॥

[लोकेषु विष्णुप्रश्रुतिलोकेषु ।] अर्चिताय वासुदेवाययतनप्राप्तये यथाशक्ति शिलादिनिमित्तं तोरणमर्चितं दद्यात् । अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-तोरणदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत्तोरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।५६५-५७५) :—

^३देवालयोपयोग्यानि शिल्पभाण्डानि यो नरः ।

^४दद्याद्वा वाद्यभाण्डानि गयोशत्वमवाप्नुयात् ॥१४॥

अर्चिताय वासुदेवाय देवालयोपयोगिशिल्पभाण्डानि यथाशक्त्युपाप्तानि दद्यात् ।
अथ गयोशत्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतानि शिल्पभाण्डानि ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । वाद्यभाण्डदाने वाक्ये शिल्पपदस्थाने वाद्यपदनिवेशो विशेषः ।

यः कुम्भं देवकर्मार्थं नरो दद्यान्नरं ^{१०}शुभम् ।

वारुणं लोकमाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१५॥ (Cf. ३।३४१।६२)

शुभमुत्कृष्टद्रव्यघटितं स्वरूपं ^{११}देवार्चन-^{१२}जलाहरणाद्यर्थं यथाशक्ति सुवर्णादीना-
मन्यतमद्रव्येण घटितं नवं स्वरूपं कुम्भमर्चितमर्चिताय वासुदेवाय एतं कुम्भं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६३) :—

चतुरः कलसाम् दद्याद् यस्तु ^{१३}देवगृहे नरः ।

चतुःसमुद्रवलयो स भुङ्क्ते च वसुन्धराम् ॥१६॥

1 A काराव	7 A दद्याद्
2 A देवादेवाग्रतो	8 A omits नवा
3 A विस्तृतानि, I. O. विस्तृतानि	9 A चायं
4 A omits the bracketed portion	10 I. O. नरः
5 I. O. वासुदेवाययतनप्राप्तये	11 I. O. omits देवार्चन
6 I. O. वेत्तोपयोग्यानि	12 A अवाहनवार्थं
	13 A देवाग्रतो, I. O. देवाग्रतो

यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन चटितं कलसचतुष्टयमर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् ।
ॐ अथ चतुःसमुद्रवलयवसुन्धराराज्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतांश्चतुरः
कलसान् ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११६५क, Cf. ३१३६न१६ख) :—

‘वारिधानी’ तथा] इत्या वाक्यं लोकमाप्नुयात् ।

वारिधानीति वासनेति प्रसिद्धा । यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन निर्मितं
वारिधानीमर्चितामर्चिताय वासुदेवाय दद्यात् । ॐ अथ वाक्यलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
‘वासुदेवायैतां वारिधानी’ ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४३१६५ख) :—

कमण्डलुप्रदानेन गोदानफलमाप्नुयात् ॥१५॥

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति सुवर्णादीनामन्यतमेन निर्मितमर्चितं कमण्डलुं
दद्यात् । ॐ अथ गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं कमण्डलुं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

मासान्तु परिचर्यार्थं निवेद्य विधिवत्तथा ।

सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥१६॥ (३१३४११७२)

‘मासा’ शेषोपचारसामग्री । अर्चिताय वासुदेवाय पूजामोजनाद्युपचारसामग्र्योमर्चिता
दद्यात् । ॐ अथ सर्वकामसमृद्ध-यज्ञफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय परिचर्यार्थमेतां
मासान् ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११२६ख-१२७क) :—

मात्याधारस्तथा दद्याद् धूपाधारस्तथा च ।

गन्धाधारं तथा पालं कामानां पात्रतां व्रजेत् ॥१७॥

मात्याधारः उल्लेखः इति प्रसिद्धः । धूपाधारी धूपकद्वयाधारः^{११} । ^{१२}गन्धाधारः

- 1 A दद्यात् चतुरः
- 2 I. O. वारिधानीमर्चिता for the bracketed portion
- 3 A वासनेति
- 4 A वासुदेवाय एतां
- 5 A सुवर्णादीना only
- 6 I. O. परिचर्यार्थं

- 7 A मासा
- 8 I. O. शेषोपदानसामग्री, A शेषोप-
दानसामग्री माधारः इत्या
- 9 I. O. मात्याधारी
- 10 A उल्लेख
- 11 I. O. omits द्रव्याधारः
- 12 I. O. गन्धाधारी

अन्तिम इति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितमभिमतद्रव्यविरचितं मात्याधारं दद्यात् ।
विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवसम्प्रदानक-मात्याधारदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं
मात्याधारं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । धूपाधारगन्धाधारयोर्वाक्ये मात्याधारपदस्थाने
धूपाधारपदस्य गन्धाधारपदस्य च निवेशो विशेषः ।

तथा (३१३४११२७ख-१२८क) :—

समुद्रजाणि पात्राणि दत्त्वा वै तैजसानि च ।

पालं भवति कामानां विद्यानाम् धनस्य च ॥२०॥

समुद्रजानि शुक्रिशङ्खास्त्राणि तैजसानि सुवर्णरजसादिनिर्मितानि । अर्चितानि
शुक्रिशङ्खादीनामन्यतमानि पात्राणि दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-
समुद्रजपाल-दानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतानि पात्राणि ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् । तैजसपालदानवाक्ये समुद्रजपदस्थाने तैजसपदनिवेशो विशेषः ।

पतद्ग्रहप्रदानेन सर्वपापं व्यपोहति ।

पतद्ग्रहः पालप्रह इति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं^{१३} पतद्ग्रहं दद्यात् ।
ॐ अथ सर्वपापक्षयकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं पतद्ग्रहं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११७१क) :—

दर्पणस्य प्रदानेन बहुदर्पणवान् भवेत् ॥२१॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं दर्पणं दद्यात् । अथादि-^{१४}बहुदर्पणत्वप्राप्ति
कामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं दर्पणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A दद्यात्	10 I. O. चतुष्टयः प्रतिचय for the bracketed portion
2 I. O. इत्यादि	
3 A तैजसाणि च and I. O. तैजसा- निव for the bracketed por- tion	11 I. O. and A अर्चित
4 I. O. सुवर्णरजसनिर्मितानि	12 I. O. चतुष्टयः
5 A समुद्र for समुद्रज	13 A omits सर्व
6 A दद्यात् and I. O. चय for दद्या- त्	14 I. O. [चतुष्टयः] and 'A दद्यात् 'पतद्ग्रहः' for पतद्ग्रहः
7 I. O. तैजसपालदाने माका, A तैजसपालदानमाका	15 A बहुदर्पणत्व, I. O. and V. D. दर्पणत्वकल्पना
8 I. O. चतुष्टयः	16 A omits it
9 I. O. सर्वं पापं	17 I. O. बहुदर्पणत्व for बहुदर्पणत्व, A omits बहु

तथा (३।३४१।६६क) :—

उशीरकूर्चक^१ दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

उशीरकूर्चक^२ देवात्मलादिशोधनार्थं वीरणमूल-^३कूर्चिकाम् '[अर्चिताय वासुदेवायार्चिता वारणमूलकूर्चिका^४]' दद्यात् । ७३ अथ 'सर्वपापविमुक्तिकामोऽहं' भगवते वासुदेवायैतम् उशीर-^५कूर्चिकां दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

दत्त्वा 'गोबालकं विप्राः' '[सर्वान् तावान्] व्यपोहति ॥२२॥ (३।३४१।६६ख)

गोबालक-^६प्रकरणात् ^७गोबालककृतकूर्चम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं ^८गोबालकं दद्यात् । ७३ अथ सर्व-^९तापोपशमप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं गोबालकं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६७क) :—

दत्त्वा चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमाम्^{१०} ॥२३॥

चामरजं चमरीमृगरोममन्त्रम्^{११} । अर्चिताय वासुदेवाय अर्चितं चमरीमृगरोमजं कूर्चं दद्यात् । ७३ अद्यानुत्तमश्रोत्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतच्चामरं कूर्चं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६७ख—६८क) :—

आसनानां प्रदानेन ^{१२}[स्थानं सर्वत्र विन्दति ।

पादपोठप्रदानेन] तथैव च नरोत्तमाः ॥२४॥

नरोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं^{१३} यथाशक्त्युपात्तमासनलयं दद्यात् । ७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-विष्णुसम्प्रदानकासनदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते

1 A. 'उशीरक', I. O. 'उशीरक'

2 A. 'उशीरक', I. O. 'उशीरक'

3 I. O. 'उशीरक'

4 A omits the bracketed portion

5 I. O. 'उशीरक'

6 I. O. 'उशीरक'

7 I. O. 'उशीरक'

8 V. D. 'गोबालक'

9 A. 'सर्वपापविमुक्तिकामोऽहं', I. O. 'सर्वपापविमुक्तिकामोऽहं'

and V. D. 'सर्वपापविमुक्तिकामोऽहं' for the bracketed portion

10 I. O. 'प्रकरणात्'

11 I. O. 'गोबालककृतकूर्चम्'

12 I. O. 'गोबालककृतकूर्चम्'

13 A. 'तापोपशमप्राप्तिकामोऽहं'

14 A. 'तम्'

15 A. 'रोमजं'

16 A omits the bracketed portion

17 A. 'वासुदेवाय only'

वासुदेवायैतान्यासनानि दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् । पादपोठप्रदाने तु वाक्ये आसनपदस्थाने पादपोठपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।६८ख) :—

शयनासनदानेन स्थितिं विन्दति शाश्वतीम् ।

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति^१[खट्वादिस्वां शय्यामासनसहितामर्चिता] दद्यात् । ७४ अथ^२ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-शयनासनदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतच्छयनासनं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^३[तथा (३।३४१।६८क) :—

उत्तरच्छददानेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥२५॥

उत्तरच्छदः शय्याया आच्छादनवस्त्रम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितमुत्तरच्छदम् ७३ अद्यामुक्तप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतमुत्तरच्छदं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।]

तथा (३।३४१।६९) :—

नीलीरक्तं विना रक्तं शेषरक्तैर्द्विजोत्तमाः ।

दत्त्वा भवति धर्मात्मा सर्वव्याधि-^४विवर्जितः ॥२६॥

अर्चिताय वासुदेवाय 'नीलीरागव्यतिरिक्त-यथेच्छरागव्यतिरिक्तं वस्त्रमर्चितं दद्यात् । ७३ अथ सर्वव्याधिविवर्जितवस्त्रप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय 'एतद्रक्तं'^५[वस्त्रं दद्यात् दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६९क) :—

दुकूलप्रदानेन वक्षिणीमफलं लभेत् ॥२७॥

अर्चिताय वासुदेवाय दुकूलवस्त्रं दद्यात् । ७३ अद्याग्निष्टोमफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतद्-^६दुकूलवस्त्रं दद्यात् । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 A. 'यथाशक्ति' 'यथाशक्त्युपात्तमासनलयं' for the bracketed portion

2 I. O. omits it

3 A omits the bracketed portion

4 I. O. 'विवर्जितः'

5 I. O. 'नीलीरागव्यतिरिक्त-यथेच्छरागव्यतिरिक्तं'

6 A omits it

7 I. O. 'एतद् only'

8 A omits the bracketed portion

तथा (३१३४११८२ख-१८३क) :—

कौशेयानि च वस्ताणि सुसूक्तानि^१ लघूनि च ।

यः प्रयच्छति देवाय सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥२८॥

कौशेयानि^२ कोशकारकमित्युभयानि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि कौशेयवस्ताणि उक्तस्याणि दद्यात् । ३० अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि कौशेयवस्ताणि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११८३ख-१८४क) :—

सलोमानि च वस्ताणि यः प्रयच्छति धर्मेवित् ।

कृतानि^३ वरवर्णानि^४ सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥२९॥

सलोमानि^५ मूलपटीरूपाणि वरवर्णानि^६ X । अर्चिताय वासुदेवायार्चिताः शोभन-
वर्णस्तूलपटीर्दद्यात् । ३३ अश्वमेधफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि वस्ताणि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३१३४११८४ख-१८५क) :—

^७[नानाभक्तिविचित्राणि सूच्यादिनिर्मितानि च ।

^८वीरजानि^९ सुसूत्राणि राजसूयफलं लभेत् ॥३०॥]

^७[नानाभक्ति^{१०}-विचित्राणि सूच्यादिनिर्मितानि^{११} सूच्यादिकर्मणा निर्मितानि वीरजानि^{१२} वस्तुजानि^{१३} सुसूत्राणि^{१४} [दत्तेति शेषः]^{१५} । ब्राह्मणवासोदानप्रकरणे तयाणामेषां पृथक्त्वेन दानश्रुतेर्नाना^{१६} [स्वतः ब्राह्मणाय]^{१७} दानम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि नवानि विचित्रवस्त्राणि दद्यात् । ३३^{१८} अथ राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि वासांसि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् । एवं^{१९} वीरज-^{२०}सुसूत्रयोरपि दानवाक्यम् ।

1 A' वरूनि च

2 I. O. कोशकार-

3 A' वरवर्णानि

4 A जोषमेधफलं

5 A इन्द्रवज्रपटीरूपाणि

6 I. O. omits the bracketed portion

7 A वीरजानि

8 A वस्तुजानि

9 A omits the bracketed portion

10 I. O. नानाभक्ति-

11 I. O. omits it

12 I. O. omits it

13 I. O. omits the b. p.

14 I. O. वीरजानि

15 I. O. reads the bracketed portion as सुसूत्राणि

16 A omits it

17 I. O. वाज

18 A वस्तुजानि, I. O. वस्तुजानि

तथा (३१३४११८०ख-२०१क) :—

अनुकान्यापि विप्रेन्द्रा^१ वासांस्त्याभरणानि च ।

^२दत्तैव देवदेवाय वहिष्ठोमफलं लभेत् ॥३१॥

अनुकान्यापि^३[विपरीतानि नानाजातीयानि] धर्मेनेतादीनि । अनुकान्याभरणानि हारादीनि । अर्चिताय^४ वासुदेवायार्चितं^५ धर्मादीनामन्यतमं वस्त्रं दद्यात् । ३३^६ अथ वहिष्ठोमफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय^७ 'एतदमुकवस्त्रं' दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् । आभरणदाने^८ एतदमुकभरणमिति वाक्ये विशेषः ।

तथा (३१३४११८०ख, Cf. ३१३१११०क) :—

यज्ञोपवीतदानेन^९ ब्रह्मदानफलं लभेत् ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यज्ञोपवीतं दद्यात् । ३३^{१०} अथ ब्रह्मदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदुपवीतं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११८०ख) :—

दत्त्वा प्रतिसरान्^{११} मुख्यान् भूतैरभि-^{१२}भूयते ॥३२॥

प्रतिसरः^{१३} पट्टादि-विरचितं सूत्रम् । मुख्यत्वञ्च^{१४} तस्योत्कृष्टत्वम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं नानावर्णकादि-^{१५}विचित्रितम्^{१६} 'प्रशस्तं प्रतिसरं' दद्यात् । ३३^{१७} अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-प्रतिसरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं^{१८} प्रतिसरं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३१३४११८०ख) :—

हृष्यदो रूपमाप्नोति विशेषाद्भुवि दुर्लभम् ॥३३॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथेच्छपरिमाणं रजतं दद्यात् । ३३^{१९} अथ दुर्लभरूप-

1 A विप्रेन्द्र

2 I. O. and A 'दत्तैव'

3 I. O. विपरीतजातीयानि for the bracketed portion

4 A omits वासु

5 I. O. धर्मादीनामन्यतमं

6 A omits it

7 A एतदमुकवस्त्रं

8 A adds वस्त्र after this

9 A ब्राह्मण for यज्ञ

10 I. O. 'भूयते'

11 I. O. पट्टादि-

12 I. O. भाग्योत्कृष्टत्वम्

13 A 'विरचितं'

14 A omits it

15 I. O. प्रशस्तं

16 I. O. यज्ञोप

प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत्पुण्यं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।७५क) :—

नरः सुवर्णदानेन सुर्वान् कामानुपाश्रुते ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं 'यथेच्छपरिमाणं सुवर्णं' दद्यात् । १७ अथामुकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत् सुवर्णं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।७५ख) :—

'[रत्नं दत्त्वा च] लोकेषु प्रामाण्यमुपगच्छति ॥३४॥

प्रामाण्यं सर्वार्चितत्वम् । अर्चिताय वासुदेवाय परिभाषोक्तस्नानामन्यतममर्चितं रत्नं दद्यात् । १७ अथ लोकप्रामाण्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् रत्नं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६ख-२००क) :—

मुकुटस्य प्रदानेन १० मूर्धन्यो भूतले भवेत् ।

चतुःसमुद्रवलयो ११ प्रशान्तिं च वज्रधराम् ॥३५॥

मूर्धन्यः सर्वमान्यः । अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्तिचटितमर्चितं मुकुटं दद्यात् । १७ अथ मूर्धन्यतासहित-सकलवसुन्धराधिपत्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतन्मुकुटं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६क) :—

मूर्धाभरणदानेन राजसूयफलं लभेत् ।

मूर्धाभरणं किरीटादि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं मूर्धाभरणं दद्यात् । ७ अथ राजसूयफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् मूर्धाभरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६क) :—

कर्णपूरप्रदानेन धृतिं विन्दति सर्वतः ॥३६॥

1 A यथे for यथे

2 A omits it

3 A omits it

4 A रत्नं दत्त्वा च and I. O. रत्नदानं for the bracketed portion

5 A यथार्चितं, I. O. यथाशक्तिचटितं

6 A यथार्चितं

7 Both I. O. and A omit it

8 A लोके

9 A reads the bracketed portion as रत्नदत्तं

10 I. O. मूर्धन्य

11 A प्रशान्ति, I. O. प्रशान्ति

12 A omits it

13 A omits the bracketed portion

१ धृतिं सर्वशास्त्रभरणम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कर्णपूरं दद्यात् । ७ अथ २ [सर्वशास्त्रभरण]-फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतत् कर्णपूरं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६क) :—

कर्णाभरणदानेन भवेच्छ्रुतिधरो नरः ४ ।

अधमेधमवाप्नोति सौभाग्यम् च विन्दति ॥३७॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कर्णाभरणं दद्यात् । ७ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-कर्णाभरणदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् कर्णाभरणं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६ख-१६७) :—

प्रेमैक्याणि दत्त्वा च सर्वशास्त्रार्थविद् भवेत् ।

नार्यश्च वशभास्तस्य भवन्ति द्विजपुङ्गवाः ।

श्रियमाप्नोति परमां राजसूयश्च विन्दति ॥३८॥

प्रेमैक्यं कण्ठाभरणम् । अर्चिताय वासुदेवाय १ [कण्ठाभरणान्यर्चितानि दद्यात्] । ७ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेव सम्प्रदानक-१ [प्रेमैक्यदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि] प्रेमैक्याणि ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६क) :—

१० केयूरदानाद्भवति शत्रुपक्षक्षयः ११ ॥३९॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं यथाशक्तिनिर्मितं केयूरं दद्यात् । ७ अथ भगवते वासुदेवाय शत्रुपक्ष-१२ क्षयकृत्वप्राप्तिकामोऽहम् एतत् केयूरं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६६क) :—

हस्ताकुलीय-१३ दानेन १४ परं सौभाग्यमाप्नुयात् ।

1 I. O. धृति

2 I. O. धृतिसर्वशास्त्रभरणं and A राजसूय for the bracketed portion

3 A यथेत्

4 A भवेत्

5 A omits it

6 A विद्

7 A नार्यश्च

8 A reads the bracketed portion as कर्णाभरणं ददामि

9 I. O. omits the bracketed portion

10 A केयूरदानाद्भवति

11 A शत्रुपक्षः

12 A शत्रुपक्षमलः

13 A दान for दानेन

14 I. O. सर्व

हस्ताङ्गुलीयं हस्ताङ्गुलि-^१परिधानयोग्यमङ्गुरिका-^२दि । अर्चितामङ्गुरीं ^३दद्यात् ।
७३ अथ परमसौभाग्यप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतदहस्ताङ्गुलीयकं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथैवाङ्गददानेन राजा भवति भूतले ॥४०॥ (३।३४१।१६५ख)

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमङ्गदं ^४दद्यात् । ७३ अथ भूतलराज्यप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायैतदङ्गदं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६५) :—

श्रोणीसूत्रप्रदानेन मही सागरमेखलाम् ।

प्रसास्ति निहतामिश्रो नात कार्या विचारणा ॥४१॥

श्रोणीसूत्रं काशीदाम । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं श्रोणीसूत्रं दद्यात् । ^५७३
^६अशामितहनन-^७[पूर्वक-सागरपर्यन्तमहीरासन]-प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय इदं
श्रोणीसूत्रं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६३ख) :—

पादाभरणदानेन महौ सर्वल विन्दति ।

पादाभरणं नूपुरम् । अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति नूपुरमर्चितं दद्यात् । ७३
अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-नूपुरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाभरणं ददामि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६३क) :—

पादाङ्गुरीयदानेन गुणका-^८धिपतिर्भवेत् ॥४२॥

^९[पादाङ्गुरीयं विष्णुधर्मोत्तरोक्त]-वरणाङ्गुलिनिधानयोग्या-^{१०}ङ्गुरिकाम् । अर्चिताय
वासुदेवायार्चितं पादाङ्गुरीयं दद्यात् । ^{११}७३ अथ ^{१२}गुणकाधिपतित्वप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय एतत् पादाङ्गुरीयं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

1 I. O. 'वादिधान' for परिधान

2 A 'सुत्रिकादि'

3 A 'दद्यात्'

4 A 'दद्यात्'

5 A omits it

6 A omits it

7 A 'अथ अ'नितहनन, I. O. 'अथ-
चिनहनन'

8 A reads the bracketed por-
tion as 'वागपर्यन्त' 'महीरासन'

9 Both I. O. and A 'धिपतिर्भवेत्'

10 A omits the bracketed por-
tion

11 A '७३' 'विधा'

12 A omits it

13 A 'सुत्रिकादिपति'.

तथा (३।३४१।१२४) :—

उपानत्प्रदानेन विमानमधिरोहति ।

यथेष्टं तेन लोकेषु विचरत्यमरप्रभः^१ ॥४३॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चित-^२मुपानदयुगं यममयं तूलमयं वा ^३दद्यात् । ^४७३ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकोपानदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतदुपानदयुगं
ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१६५ख) :—

गोदानफल-^५माप्नोति तथा पाथप्रदो नरः ॥४४॥

पाथं पादप्रक्षालनार्थं जलम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं पाथं दद्यात् । ७३ अथ
गोदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् पाथं ददामि । ^६[दक्षिणा पूर्ववत् ।]

तथा (३।३४१।१७०क) :—

नरस्त्वाचमनोयस्य दाता भवति निर्मलः ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमाचमनार्थं वारि दद्यात् । ७३ अथ निर्मलत्वप्राप्ति-
कामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाचमनोयं ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।१७०ख) :—

सुखलेपप्रदानेन परं रूपमवाप्नुयात् ॥४५॥

सुखलेपः ^७सुखहेतुः ^८शरीरे कुङ्कुमलेपः मीष्मे चन्दनलेपः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं
सुगन्धिमल-^९लेपं दद्यात् । ७३ अथोत्कृष्टरूपप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय ^{१०}[एतं
सुखलेपं] ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^{११}तथा (३।३४१।१२१) :—

गन्धतैलानि दिव्यानि सुगन्धानि शुचीनि च ।

केरावाय नरो दत्त्वा गन्धर्वैः सह मोदते ॥४६॥

1 A 'प्रभुः'

2 उपानदयुगं

3 A 'दक्षिणा पूर्ववत्' । तथा उपानद-
प्रदानेन । for दद्यात्

4 I. O. omits it

5 A 'माप्नोति' for माप्नोति

6 A 'एतदाचमन'

7 A omits the bracketed por-
tion

8 A 'सुखाहेतुः'

9 A 'मीष्मे'

10 A 'एतत् सुखलेपन' for the brac-
keted portion

11 A omits it

दिव्यानुत्कृष्टानि शुचीनि अपनीतकेशादीनि । अर्चिताय वासुदेवाय उक्तं
सुगन्धि-^१तिलस्थानकलयमर्चितं दद्यात् । ७३ अथ भगवते वासुदेवाय विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
सुगन्धितैलदानफलप्राप्तिकामोऽहम् एतानि ^२गन्धतैलादीनि ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१२१-१२२) :—

राजा भवति लोकेऽस्मिन् कृतं दत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

नाप्नोति ^३रिपुजं सुःखं संप्राप्ते ^४रिपुजिद्भवेत् ॥४७॥

द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवायर्चितं कृतं दद्यात् । ७३ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^५वासुदेवसम्प्रदानक-कृतदानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते ^६वासुदेवायैतच्छ्रुतं
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।१२३) :—

तथा चामरदानेन क्षीमान् भवति भूतले ।

मुच्यते च तथा पापैः स्वर्गलोकश्च गच्छति ॥४८॥

अर्चिताय वासुदेवायर्चितं चामरं दद्यात् । ७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
वासुदेवसम्प्रदानकचामरदानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते वासुदेवायैतच्चामरं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

लोकेषु ध्वजभूतः स्याद् विष्णोर्दत्त्वा तथा ध्वजम् ।

शकलोकमवाप्नोति बहुवर्षमयाभरः ॥४९॥ (३।३४१।६६)

ध्वजचामरदर्पणपताकायन्त्रित उच्छिन्नो दण्डः चित्तदण्ड इति प्रसिद्धः । अर्चिताय
वासुदेवायर्चितं यथाशक्ति ध्वजमुपकल्पितं दद्यात् । अथ प्रचुराब्दगणायच्छिन्नशक-
लोकप्राप्तिकामोऽहम् भगवते वासुदेवाय एतं ^७ध्वजं ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।५७-५८) :—

पताकाश्च शुभा^{१०} दत्त्वा तथा केशववेशमनि ।

वायुलोकमवाप्नोति ^{११}बहुन्यन्दशतानि च ॥५०॥

- 1 A omits it
- 2 A' तिलस्थानक for तिलस्थानक
- 3 A गन्धतैलादीनि
- 4 A धिप्रज
- 5 A धिप्रजिद्
- 6 I. O. omits वासुदेव

- 7 I. O. वासुदेवाय एतत्ताच्छ्रुतं
- 8 A omits it
- 9 A एत
- 10 A शुभ, I. O. शुभान्
- 11 I. O. बहुन्यन्दशतानि च, A बहुन्य-
न्दशतानि च

दोधूयते यथा सा च वायुना केशवालये ।

^{१२}तथास्य ^{१३}[सकलं देहात्] पापं विधूयते सदा ॥५१॥

^{१४}यथा यथा च सा शोभां करोति ^{१५}विदशालये ।

तथा तथा स ^{१६}[यशसा महता भुवि राजते] ॥५२॥

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्ति नेत्रादिविचित्रा-^{१७}[मर्चितां पताकां] दद्यात् । ७३ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्तपताकादानफलप्राप्तिकामोऽहम् भगवते वासुदेवाय एतां पताकां ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । ततो देवालयेपरि पताकामारोपयेत् ।

तथा (३।३४१।५६) :—

पताकां ये प्रयच्छन्ति कूटागारे मनोहराम् ।

सन्त्यज्य सकलं पापं वायुलोकं व्रजन्ति ते ॥५३॥

कूटागारं ^{१८}मन्त्रगृहम् । ^{१९}अर्चितवासुदेवायतना-^{२०}[प्रै खगायनुकृतां] मन्त्रगृहे स्थाप-
यितुं यथाशक्ति ^{२१}स्वरूपमर्चितां पताकां दद्यात् । ^{२२}अथ भगवते ^{२३}वासुदेवाय
सकलपापत्याग-^{२४}पूर्वकवायुलोकप्राप्तिकामोऽहमेतां पताकां ^{२५}ददानि । दक्षिणा ^{२६}पूर्ववत् ।
ततस्तान् कूटागारोपरि दद्यात् ।

^{२७}युक्तं पीतपताकामिनिर्वेद्य गुरुध्वजम् ।

केशवाय द्विजश्रेष्ठाः शकलोके महीयते ॥५४॥ (३।३४१।८०-८१क)

1 A तथा	10 A मन्त्रगृहं
2 I. O. तथा	11 Both I. O. and A अर्चिताय
3 A सकलदेहात् for the b. p.	12 I. O. reads the bracketed portion as चामरेष्वपान् वसुधता
4 Both I. O. and A यथा	13 A स्वरूपमर्चितं
5 I. O. omits it	14 A omits it
6 I. O. विचित्रा	15 I. O. वासुदेवा
7 A देहात् विःपापी भुवि जायते for the bracketed portion	16 A सदा
8 A 'मर्चितं' पताकां for the brac- keted portion	17 A omits it
9 I. O. देवागारे	18 I. O. पूर्व
	19 A युक्त

अर्चिताय वासुदेवाय यथाशक्तिविरचितमरुदयुक्तं^१ विस्तीर्णपोतपताकातयान्वितमर्चितं ध्वजं^२ प्राङ्गणस्थं दद्यात् । ३० अथ सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं पोतपताकायुक्तं गुरुध्वजं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^१तथा (३।३४१।२१ख-२२क) :—

युक्तं नीलपताकाभिस्तालं^३ दत्त्वा द्विजोत्तमाः ।

^४याम्यालोकात् परिभ्रष्टो विरोग-^५स्त्वभिजायते ॥५५॥

द्विजोत्तमा इति सम्बोधनम् । अर्चिताय वासुदेवाय तदप्रप्राङ्गणे यथाशक्तिविरचितं तालद्वयाकारं^६ [विस्तीर्णं नीलपताका]-लयमर्चितं दद्यात् । ३० अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तताल-ध्वजदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं नीलपताकायुक्तं तालं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^१तथा (३।३४१।२२ख-२३क) :—

^{१०}युक्तं श्वेतपताकाभिर्मकरं यः प्रयच्छति ।

राजा भवति लोकेऽस्मिन् मुक्ता लोकान् प्रवेतसः ॥५६॥

^{११}ध्वजप्रकरणान्मकरयुक्तं ध्वजम् । अर्चिताय ^{१२}[वासुदेवाय तदप्रप्राङ्गणे] यथा-शक्तिविरचितं ^{१३}विस्तीर्णश्वेतपताकातयान्वितं मकरयुक्तं ध्वजमर्चितं दद्यात् । ३० अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तमकरदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं^{१४} श्वेतपताकायुक्तं मकर दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२३ख-२४क) :—

युक्तं ^{१५}रूपपताकाभिर्दत्त्वा ^{१६}शुभ्यमनुत्तमम् ।

अलकं समवाप्नोति ^{१७}तथा पापक्षयाभरः ॥५७॥

- 1 A 'ध्वज' for 'युक्त'
- 2 A omits it
- 3 A यथा
- 4 A 'यथा' for 'यथा'
- 5 A द्वाय
- 6 A 'स्ततिजातिवती'
- 7 I. O. देवाप्रप्राङ्गणे, A प्राङ्गणे
- 8 I. O. reads the bracketed portion as विस्तीर्णनीलपताका
- 9 A यथा
- 10 I. O. युक्त
- 11 A मकरं and I. O. मकरं for ध्वज

- 12 I. O. वासुदेवाय तवाप्रप्राङ्गणे and 'A वासुदेवायतनाय प्राङ्गणे for the bracketed portion
- 13 'A विस्तीर्णं श्वेतपताकातयान्वितं' and I. O. विस्तीर्णनीलपताका-तयान्वितं
- 14 A वासुदेवायैतम्
- 15 A omits एतम्
- 16 I. O. युक्तं and A युक्तं for युक्तं
- 17 A यथा

^१शुभ्यो हरिणः । अर्चिताय वासुदेवाय ^२तदप्रप्राङ्गणे यथाशक्तिविरचितं^३ हरिणयुक्त-ध्वजं^४ रूपपताकातयान्वितमर्चितं दद्यात् । ३० अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^५शुभ्यदानफलप्राप्ति-कामोऽहं भगवते वासुदेवाय ^६शुभ्ययुक्त-पताकायुक्त-^७ध्वजं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^१तथा (३।३४१।११क) :—

शिविकां ये प्रयच्छन्ति ते प्रयान्त्यमरावतीम् ।

शिविका चतुर्दंता । अर्चिताय वासुदेवायार्चितां^{१०} शिविकां दद्यात् । ३० अथा-मरावतीप्राप्तिकामोऽहं भगवते ^{११}वासुदेवायैतां शिविकां दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

अश्वदाः सूर्यलोकस्था राजन्ते दिवि सूर्यवत् ॥५८॥ (३।३४१।११ख)

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमश्वं दद्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकाश-दान-^{१२}कृतप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतमश्वं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।११ख) :—

करीन्द्रदाना-^{१३}चक्रकल तथा ^{१४}लोकाच्च्युतो नरः ।

राजा भवति धर्मात्मा पृथिव्यां पृथिवीपतिः ॥५९॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितं गजं दद्यात् । ३० विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानक-करीन्द्रदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं करीन्द्रं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।११क) :—

गवां लोकमवाप्नोति धेनुं दत्त्वा ^{१५}यस्त्रिनीम् ॥६०॥

अर्चिताय वासुदेवाय^{१६}-र्चितां बहुक्षीरां धेनुं दद्यात् । ३० अथ गोलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतां धेनुं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दक्षिणीरष्टतार्थाय वासुदेवाय पूर्ववत् ।

दत्त्वा गो मधुपर्कय ^{१७}महत्फलमवाप्नुयात् ॥६१॥

1 A सखी	19 A वासुदेवायार्चितं
2 A ध्वजप्राङ्गणे	11 A एतां
3 I. O. विरचित	12 A omits यथा
4 A 'ध्वज'	13 A 'युक्तं'
5 A 'शुभ्यदान'	14 I. O. लोकाच्च्युतो
6 A वासुकाय	15 I. O. यस्त्रिनी
7 A मधुपर्कय	16 A वासुदेवाय
8 I. O. यथा for ध्वज	17 A यथा
9 A यथा	

'मनुष्यकर्मैति मनुष्यकर्मदानार्थमर्चिताय वासुदेवायार्चितां बहुदुःखां गां दद्यात् ।' (७३ अथ महाफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायार्चितां धेनुं ददामि) । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (Cf. ३।३४१।७६) :—

अनङ्गाहं तथा दत्त्वा दशधेनुफलं लभेत् ।

भगवते वासुदेवायार्चितमनङ्गाहं दद्यात् । (७३ अथ दशधेनुदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतमनङ्गाहं ददामि ।) दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

वृषहो वासुदेवाय स्वपवर्गमवाप्नुयात् ॥६२॥

भगवते वासुदेवायार्चितं वृषं दद्यात् । (७३ अथापवर्गप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतं वृषं ददामि ।) दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।७७) :—

अजाविमहिषोष्ट्राणां दानसम्पत्तरस्य च ।

सहस्रगुणितं दानं पूर्वोक्तं प्रकीर्तितम् ॥६३॥

अथ पूर्वोक्तं सहस्रगुणितमिति विष्णुधर्मोत्तरोऽप्राप्तिसम्प्रदानकाजविदानेषु यत् फलं तदेव विष्णुसम्प्रदानक-^{१०}तत्तदुक्तपशुदाने सहस्रगुणितं भवतीति बोद्धव्यम् ।

तद्यथा (Cf. ३।३०६।१९४-६२४) :—

वारुणं लोकमाप्नोति दत्त्वा 'वस्त' नरोत्तमः ।

^{११}अविप्रदानेन तथा [एवं लोकं समरनुते]^{१२} ॥६४॥

^{१०}वस्तरङ्गागः ।

- 1 A मनुष्यकर्मैति, I. O. adds देव-
यैति after this
- 2 I. O. reads the following
only for the bracketed por-
tion:—७३ अथापवर्गप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायार्चितं वृषं दद्यात् ।
७३ अथ...ददामि (the bracketed
portion with the numeral 4)
- 3 A omits the bracketed por-
tion here but reads it wi-
thout ७३ below in lieu of
the bracketed portion with
the numeral 4

- 4 A omits the bracketed por-
tion here but reads it wi-
thout वस्त below in lieu of
the bracketed portion with
the numeral 5
- 5 A omits the bracketed por-
tion
- 6 A तदुक्तं
- 7 Both I. O. and A वस्त
- 8 A अविप्रदानेन
- 9 A reads the bracketed por-
tion as तदेव लोकमाप्तुं वापु
- 10 A omits it

तथा (३।३०६।१९४) :—

महिषस्य प्रदानेन बाम्यलोके महीयते ॥६५॥

तथा (३।३१२।५४-६४) :—

उष्ट्रं वा ^१[गर्वभं वापि] खरं वा ^२यः प्रयच्छति ।

अलकायां समासाद्य यत्नेन्द्रैः सह मोदते ॥६६॥

खरोऽधतरः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं छागं दद्यात् । ७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
वासुदेवसम्प्रदानकाजदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतमजं ददामि । दक्षिणा
पूर्ववत् । ^३अभ्यादिदानवाक्ये अजपदस्थाने तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।७८) :—

आरण्यमृगजातीनां तथा ^४[दानाश्च पक्षिणाम्] ।

अग्निष्टोममवाप्नोति सुभगश्च तथा भवेत् ॥६७॥

अर्चिताय वासुदेवाय हरिणशूकर-^५[शशकादीन् यथेच्छं] दद्यात् । ७३ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेवसम्प्रदानकारणमृगदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय
एतानारण्यमृगान् ददामि^६ । दक्षिणा पूर्ववत् । ^७पक्षिदानवाक्ये आरण्य-^{१०}मृगपदस्थाने
पक्षिपदनिवेशो विशेषः ।

तथा (३।३४१।११६) :—

दासं दत्त्वा ^{११}सुखी लोके नाकभ्रष्टो हि जायते ।

दासीं दत्त्वा तथा ^{१२}विप्रा नास काय्या विचारणा ॥६८॥

अर्चितं ^{१३}दासं दद्यात् । ७३ ^{१४}अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेवसम्प्रदानकदासदान-^{१५}
फलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय दासं ^{१६}ददामि । दक्षिणा पूर्ववत् । दासीदाने तु
वाक्ये दासपदस्थाने दासीपदनिवेशो विशेषः ।

- 1 A नचैवमवापि for the bracke-
ted portion
- 2 A च
- 3 I. O. अवादिदामि वाक्यं
- 4 A दद्याच्च पक्षिणा and I. O.
दानाश्च पक्षिणा
- 5 A reads the bracketed por-
tion as अवाकादीना यथेच्छं
- 6 A omits it
- 7 Both I. O. and A अवादि for अथ

- 8 A ददाति
- 9 I. O. पक्षिदाने वाक्यं
- 10 I. O. omits च
- 11 I. O. सुखे
- 12 A विप्रादान
- 13 A दानं
- 14 A अवादि
- 15 I. O. omits दान
- 16 A दद्यात्

तथा (३।३४१।१२०) :—

गणिका ये प्रयच्छन्ति नृत्तगीतविशारदाम् ।

सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्ते ^१प्रयान्मरावतीम् ॥६६॥

अर्चिताय वासुदेवाय नृत्तगीतकुशलामर्चिता^२ वेरयां दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
[वासुदेव^३ सम्प्रदानक-गणिकादानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते]^४ वासुदेवाय एतां गणिकां
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२१४) :—

^५नृत्तं दत्त्वा तथाप्रोति ^६रुद्रलोकमसंशयम् ।

^७नृत्तं सङ्कल्प्य ^८वासुदेवाग्रे कारयेत् । ॐ ^९रुद्रलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
^{१०}वासुदेवाय ^{११}नृत्तं दास्ये ।

तथा (३।३४१।२२४) :—

प्रेक्षणीयप्रदानेन शकलोके महीयते ॥७०॥

प्रेक्षणीयं ^{१२}जीलासम् । वासुदेवाग्रे प्रेक्षणीयं सङ्कल्प्य कारयेत् । ॐ [सोत्कर्ष-
शकलोक]^{१३}प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय प्रेक्षणीयं दास्ये ।

तथा (३।३४१।२८४) :—

दत्त्वा च गीतं धर्मज्ञा गन्धर्वैः सह ^{१४}मोदते ।

गीतं सङ्कल्प्य यथार्थं वासुदेवाग्रे कारयेत् । ॐ ^{१५}अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्तवासुदेव-
सम्प्रदानक-गीतदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय गीतं दास्ये ।

तथा :—

प्रेक्षणीयोपयोग्यानि दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥७१॥

प्रेक्षणीयोपयोग्यानि मृदङ्ग-कांस्यताल-^१घर्षरोकजकादीनि । ^२अर्चिताय वासुदेवाया-
चितानि ^३प्रेक्षणीयोपयोग्यद्रव्याणि दद्यात् । ^४[ॐ अद्यात्यन्त]-सुखप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवाय एतानि ^५प्रेक्षणीयोपयोग्यानि ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

^६तथा (३।३४१।१६४, २०४) :—

वाद्यं दत्त्वा तथा विप्राः शकलोके महीयते ।

वाद्यानामपि देवस्य तन्त्रोवाद्यं सदा प्रियम् ॥७२॥

वाद्यं सङ्कल्प्य वासुदेवाग्रे कारयेत् । ॐ सोत्कर्षशकलोकप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय वाद्यं दास्ये । तन्त्रोवाद्यदाने तु ^७फलाधिकपम् ।

^८तथा (३।३४१।१२१४) :—

दुन्दुभिं ये प्रयच्छन्ति कीर्तिमन्तो भवन्ति ते ॥७३॥

^९दुन्दुभिः मेरीति प्रसिद्धं वाद्यभाग्यम् । अर्चिताय वासुदेवायाचितं दुन्दुभिं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।२८४-२६४) :—

दत्त्वा धान्यानि बीजानि शस्यानि विविधानि च ।

रूपकाणि च तान्येव प्राप्नोत्युतशः पुनः ॥७४॥

धान्यानि कलसादीनि बीजानि शाककलसादीनि^{११} शस्यानि धान्येतराणि यवादीनि ।
^{१२}शस्यानां पृथग्ग्रहणं फलभूयस्तार्थम् । रूपकाणि चकम्वा इति प्रसिद्धानि पश्चिमदेशे ।
अर्चिताय वासुदेवायाचितानि धान्यानि दद्यात् । ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-वासुदेव-
सम्प्रदानक-धान्यदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय शतानि धान्यानि ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । बीजादिदानवाक्ये तु धान्यपदस्थाने तत्तत्पदनिवेशो विशेषः ।

1 Corrected from V. D. I. O.
वासुदेवाय, A प्रयच्छन्ति नृत्तगीतविशारदाम्

2 A 'अर्चिता'

3 I. O. सम्प्रदानक for सम्प्रदानक

4 A omits the bracketed por-
tion

5 Both I. O. and A 'नृत्तं'

6 A 'रुद्रलोक' न संशयः

7 A 'नृत्तं', I. O. 'नृत्तं'

8 A वासुदेवाय

9 A omits it

10 Both I. O. and A 'नृत्तं'

11 A 'मोदते'

12 I. O. सोत्कर्षशकलोक and A
प्रयच्छन्ति for the bracketed
portion

13 A 'मेरीति'

14 Both I. O. and A omit it

1 A 'नृत्तगीतविशारदाम्'

2 A 'अर्चिता'

3 A 'प्रेक्षणीयोपयोग्यद्रव्याणि'

4 I. O. ॐ अद्यात्यन्त and A
अद्यात्यन्त for the b. p.

5 A 'प्रयच्छन्ति'

6 I. O. omits it

7 Both I. O. and A वाक्ये after
this

8 A 'नृत्तगीतविशारदाम्'

9 A omits it

10 A 'दुन्दुभिं'

11 I. O. शाककलसादीनि

12 I. O. omits it

तथा (३।३४१।८६ख-६०क) :—

दत्त्वा शाकानि रम्याणि विशोकस्तुभिजायते ।

दत्त्वा च व्यजनार्थं तन्नोपकरणानि च ॥७५॥

रम्याणि शाकानि कोटादि-^१विरहितानि स्नादूनि वा । व्यजनोपकरणानि घृतशर्करा-
सेन्धवादोनि । अर्चिताय वासुदेवायार्चितानि शाकानि दद्यात् । ॐ अथ विशोक-
प्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवायैतानि रम्याणि शाकानि दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।
व्यजनोपकरणदाने तु एतानि व्यजनोपकरणानीति विशेषः ।

तथा (३।३४१।६०ख) :—

पुष्पवृक्षं तथा दत्त्वा ग्रामस्माभिपतिर्भवेत् ॥७६॥

^२अर्चिताय वासुदेवायार्चितं पुष्पवृक्षं दद्यात् । ॐ अथ ग्रामाभिपत्यप्राप्तिकामोऽहं
भगवते वासुदेवायैतं पुष्पवृक्षं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६०ख, Cf. ३।३११।२५क) :—

^३कहतस्य प्रदानेन विरोगस्तुभिजायते ।

^४कहतः काहरीति प्रसिद्धः । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं ^५कहतं दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-^६कहतदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं कहतं दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा (३।३४१।६०ख) :—

[कूर्चप्रसाधनं दत्त्वा पुष्पमल्यन्तमश्नुते ॥७७॥]^७

कूर्चप्रसाधनं ^८रम्यप्रसाधनार्थं द्रव्यम् । अर्चिताय वासुदेवायार्चितं कूर्चप्रसाधनं
दद्यात् । ॐ अद्याल्यन्तपुष्पप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतत् कूर्चप्रसाधनं दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

- 1 I. O. चेव for वि
- 2 I. O. 'अद्वा एव' just before this
- 3 I. O. केहतस्य
- 4 I. O. omits it
- 5 I. O. केहतं

- 6 I. O. केहत
- 7 I. O. दत्तं
- 8 Supplied from V. D. I. O. omits it.
- 9 I. O. कूर्चप्रसाधन
- 10 I. O. चक्षुः

तथा :—

विचित्रणोयं यत्किञ्चिदस्वात्यन्तं सुखो भवेत् ।

अर्चिताय वासुदेवायार्चितमाध्वर्यकरं किञ्चित् प्रतिमादिशिल्पं दद्यात् । ॐ
अद्याल्यन्तसुखप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतदाध्वर्यकरं दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपवृक्षं ततो दत्त्वा शलुभिर्नोभि-^१भूयते ॥७८॥

अर्चिताय वासुदेवायार्चितो यथेच्छमिष्टकादिभिर्दीपवृक्षं कृत्वा दद्यात् । ॐ अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवायतन-दीपवृक्षदानफलप्राप्तिकामोऽहं केशवाय दीपवृक्षं दद्यानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपमालां प्रयच्छन्ति ये नराः शार्ङ्गिणो गृहे ।

भवन्ति ते चन्द्रसमाः स्वर्गमासाद्य मानवाः ॥७९॥

शार्ङ्गिणो गृहे ^२[वासुदेवायतने । अर्चिताय विष्णवेऽर्चितां दीपमालां यथाशक्या
दद्यात् ।] ॐ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त शार्ङ्गिगृह-दीपमालादानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते
वासुदेवाय दीपमालां दद्यानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

दीपागारं^३ नरः कृत्वा कूटागारनिभं^४ शुभम् ।

केशवालयमासाद्य [नाके भवति]^५ शक्यत् ॥८०॥

दीपागारं वंशादिघटितम् ।

देवकुलाद्यायतनं^६ दीपयुक्तं यथोज्ज्वलम्^७ ।

^८तथा निल्योज्ज्वले लोके नाकभ्रष्टो हि जायते ॥८१॥

सदीपे तु यथादेशी चर्चूषि फलवन्ति च ।

तथा दीपस्य दातारो भवन्ति सफलेक्षणाः ॥८२॥

1 I. O. दूयते

2 I. O. reads the bracketed portion in a topsy-turvy manner as follows :—विष्णवे दीपमालां यथाशक्या दीपान् । अर्चिताय विष्णवेऽर्चितां दीपमालां वासुदेवायतने दद्यात् ।

3 I. O. दीपागारे

4 I. O. कूटागारनिभं

5 I. O. नाके भवति च for the bracketed portion

6 I. O. देवकुलाद्यायतनं

7 I. O. यथोज्ज्वलम्

8 I. O. यथा दीपदत्तापि पादव just before this

दीपागारं सङ्कल्प्य केशवायतने दद्यात् । ७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-केशवालय-
दीपागारदानफलप्राप्तिकामोऽहं केशवालये दीपागारं दास्ये । दक्षिणा पूर्ववत् ।

एकादशीं द्वादशीं प्रतिपद्यन्तु यो नरः ।

दीपं ददाति कृष्णाय तस्य पुण्यफलं शृणु ॥८३॥

सुवर्णमणियुक्ताब्जं मनोह्रमतिशोभनम् ।

दीपमालोज्ज्वलं दिव्यं विमानमधिरोहति ॥८४॥

[प्रतिपद्यं पद्यं पद्यं कृष्णपक्षे शुक्लपक्षे चेत्यर्थः । शुक्लैकादशीद्वादशीषु समस्ता-
मेकादशीं समस्तां द्वादशीं व्याप्य कृष्णायान्वितं दीपं दद्यात् ।] ७३ अथ विष्णु-
धर्मोत्तरोक्त-प्रतिपद्यैकादशीविहित-दीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते कृष्णाय दीपं ददानि ।
दक्षिणा पूर्ववत् । एवं द्वादश्यां दानवाक्ये एकादशीपदस्थाने द्वादशोपदन्विनेशो विशेषः ।

तथा :—

प्रज्वाल्य देवदेवस्य कर्पूरेण प्रदीपकम् ।

अश्वमेधमवाप्नोति कुलञ्चैव ससुन्दरेत् ॥८५॥

देवदेवस्य विष्णोः प्रकरणात् । अर्चिताय विष्णवे कर्पूरेण दीपमर्चितं दद्यात् । अथ
विष्णुधर्मोत्तरोक्त-कर्पूरदीपदानफलप्राप्तिकामोऽहं भगवते वासुदेवाय एतं कर्पूरकं दीपं
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

तथा :—

पट्टसूत्रोद्भवां वर्तिं^१ गन्धतैलेन दीपकम् ।

विरोगो^२ सुभगधैव दद्यात् भवति मानवः ॥८६॥

देवदेवस्य सम्बध्यते । अर्चिताय वासुदेवाय पट्टसूत्रोद्भवां वर्तिमर्चितां दद्यात् ।

७३ अथ विष्णुधर्मोत्तरोक्त-पट्टसूत्रोद्भवां वर्तिं भगवते वासुदेवायैतां ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् ।

- 1 I. O. omits it
- 2 I. O. केशवालयदीपागारं
- 3 I. O. दीपागारं
- 4 I. O. प्रति after this
- 5 I. O. दीप
- 6 I. O. द्वादशी
- 7 I. O. reads the first sen-
tence of the bracketed por-
tion viz. प्रतिपद्यं...चेत्यर्थः after

पट्टसूत्रं नृप (v. 83 above)
and also reads almost the
second sentence of the brac-
keted portion viz. वर्तिं...दद्यात्
just after it, besides read-
ing the latter here.

- 8 I. O. वर्ति
- 9 I. O. विरोग

तथा :—

महावर्तिः सदा देया भूमिपाल महाफला^१ ।

कृष्णपक्षे विशेषेण तलापि च विशेषतः ।

अमावास्या च निर्दिष्टा द्वादशी च महाफला^२ ॥८७॥

आश्वयुज्यामतीतायां कृष्णपक्षस्तु यो भवेत् ।

अमावास्या तदा पुण्या द्वादशी वा विशेषतः ॥८८॥

देवस्य दक्षिणे देशे देया तैलतुला^३ सदा ॥८९॥

पलाष्टक्युता राजन्^४ वर्तिं^५ तत तु दापयेत् ।

महाराजनरत्नेन समग्रेण तु वाससा ॥९०॥

पलाष्टक्युता तैलतुला^६ अष्टोत्तरशतं तैलपलानीत्यर्थः । समग्रेणाखण्डितेन ।

वामपार्श्वे च देवस्य देया घृततुला द्रुप ।

पलाष्टक्युता शुक्ला^७ वर्तिं^८ तत तु दापयेत् ।

वाससा तु समग्रेण सोपवासो जितेन्द्रियः ॥९१॥

महावर्तिद्वयमिदं सकृद्देवा महाप्रते ।

स्वर्गलोकं चिरं भुक्ता जायते भूतले यदा ।

तदा भवति लक्ष्मीवान् रूपद्रविणसंयुतः ॥९२॥

राष्ट्रे च जायते यस्मिन् देशे वा नगरे तथा ।

कुले च राजशार्दूल तत स्याद्दीपवत्^९ प्रभो ॥९३॥

अत्युज्ज्वलश्च भवति युद्धेषु कलदेषु च ।

ह्यातिर्याति यथालोके सज्जनानां सद्गुणैः ॥९४॥

एकामप्यथ यो दद्यादभीष्टामनयोर्द्वयोः ।

मानुष्ये सर्वमाप्नोति स्वर्गलोकश्च गच्छति ।

स्वर्गे तथात्वमाप्नोति भोगकालश्च यादव^{१०} ॥९५॥

- 1 I. O. महाफलाः
- 2 I. O. महाफला
- 3 I. O. तिलापि
- 4 I. O. पलाष्टक्युता
- 5 I. O. वर्ति
- 6 I. O. महाराजनरत्नेन
- 7 I. O. पलाष्टक्युता

- 8 I. O. अष्टोत्तरं शतं
- 9 I. O. समग्रेणाखण्डितेन
- 10 I. O. reads the bracketed
portion as वर्तिं तु तत

सामान्यस्य तु दीपस्य राजन् दानं महाफलम् ।
किं पुनर्महती यस्य फलस्यान्तं न विद्यते ॥६६॥
दीपदानं परं पुण्यमभ्यदेवैष्वपि ध्रुवम् ।
किं पुनर्देवदेवस्य अनन्तस्य महात्मनः ॥६७॥

३[अभ्युक्-पौर्णमास्यां तु अतीतायां] कार्तिककृष्णद्वादश्यामावास्यायोरन्यतरदिनात् पूर्व-
उरदिने प्रातः कृतनिलो घटिकाधिकप्रहरस्ये हविष्यं भुक्त्वाऽऽचम्य शुची देश उपविश्य पादौ
प्रक्षाल्याचम्य उदङ्मुखो प्राङ्मुखो वा कृताञ्जलिः ॐ सूर्यसोमयमकालपञ्चमहाभूतानि विष्णु-
धर्मोत्तरोक्तदानकर्म कर्तुं शो मयोपवासः कर्तव्य इति निवेद्य सङ्कल्पं कुर्यात् । विष्णुधर्मोत्तरोक्त-
महावर्तिदानं कर्तुं स्वोऽहमुपवासं करिष्ये । ततो नियमेन सुप्त्वा परदिन षोडश्यापरदिने
कृतज्ञानादिः विष्णुधर्मोत्तरोक्त-महावर्तिदानादिकर्मोहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य वासुदेवप्रतिमाया
दक्षिणया दिशा अष्टोत्तरपलशततैलपूर्णपालमस्रिडताहतमहारजनं रक्तवस्त्रवर्तियुतं १[भुक्त-
प्रतिमाया वामया दिशा वा] अष्टोत्तरपलशततैलपूर्णपालं शुक्लसमवासोवर्तियुतमेतन्महावर्तिद्वयं
ददानि । दक्षिणा पूर्ववत् । अथ चान्यायपेक्षितं इत्थं विष्णवे देयम् ।

तथा च विष्णवे दानानुवृत्तौ विष्णुधर्मोत्तरे :—

यत् किञ्चिदेवदेवाय दद्याद् भक्तिसमन्वितः ।

तदेवाक्षयमाप्नोति विष्णुलोकश्च गच्छति ॥६८॥

इति महाराजाधिराज-निःशङ्क-शङ्कर-श्रीमद्ब्रह्मालसेनदेवविरचिते

श्रीदानसागरे वासुदेवसम्प्रदानकदानावर्तः ।

धर्मस्याभ्युदयाय नास्तिक्यदोच्छेदाय जातः कलौ ।

श्रीक्रान्तोऽपि सरस्वतीपरिवृढः प्रत्यक्षनारायणः ॥६९॥

पादाम्भोजनिषण्णविश्ववसुधासाम्राज्यलक्ष्मीयुतः ।

श्रीब्रह्मालसेनदेवरो विजयते सद्रूपचिन्तामणिः ॥७०॥

- 1 I. O. उक्तं नन्ददेवैष्वपि
- 2 I. O. पौर्णमास्ये तु for the bracketed portion
- 3 I. O. नद्या
- 4 I. O. omite it
- 5 I. O. रजनव for नद्यारजन.

- 6 I. O. omits the bracketed portion
- 7 I. O. तैलपादोत्तरपलशत for अष्टोत्तरपलशत
- 8 I. O. चान्यायपेक्षितं

ब्रह्मपुराण—बराहपुराण—अग्निपुराण—भविष्यपुराण—मत्स्यपुराण—वामनपुराण—
वायुपुराण—मार्कण्डेयपुराण—विष्णुपुराण—शिवपुराण—स्कन्दपुराण—पद्मपुराण—
कूर्मपुराण—शाम्भुपुराण—कालीपुराण—देवीपुराण—नन्दिपुराण—आदित्यपुराण—
नरसिंहपुराण—लिङ्गपुराण—महाभारत—श्रीभागवत—श्रीरामायण—विष्णुधर्मोत्तर—
छन्दोगपरिशिष्ट—तृप्तहारीत—बोधायन—शाक्यायन—मनु—याज्ञवल्क्य—देवत—पठि-
नसि—काल्यायन—शातातप—दानव्यास—दक्ष—वशिष्ठ—बृहस्पति—यम—हारीत—
पुलस्त्य—जाबाल—अङ्गिरस—आपस्तम्ब—महाव्यास—लघुव्यासः । एतेषां ग्रन्थानां
मनमानोच्य श्रीब्रह्मालसेनदेवेन दानसागरः कृतः ।

इति दानसागरः समाप्तः ।

अथ वङ्गदेशीयराक्षसमनुक्रमेण नामानि । अथ प्रथमं हेमन्तसेनः तनो विजयसेनः ततो वङ्गालसेनः तेन दानसागरः कृत इति । अस्य गुरुः अमिरुदः । अत्र सप्तसुखराक्षसमयविशेषपरिचयाय दानसागरनिर्माणवर्षस्यैव सम्यत्-स्मरत्वप्रतिपादनाय लिख्यते । निखिलभूपचक्रतिलक-अमिरुद्वङ्गालसेनदेवेन पूर्णं शशिनवदशमित-(१०९१)-शकवर्षे दानसागरे रचितः । श्रीहरिः ।

Index of Vedic mantras with identification

(The figures to the right refer to the pages)

ऋग्वेदः

अग्निर्मूर्धा (8. 44. 16a)	87, 197, 427
अग्निं दूतं वृणीमहे (1. 12. 1a)	88, 198, 426
अग्निः सतिम् (10. 80. 1a)	90
अग्ने विष्वदुषस (1. 44. 1a)	87, 197, 427
अङ्गन्ति त्वामध्वरे (3. 8. 1a)	90
अतो देवा (1. 22. 16a)	89, 199, 425
अव सृजा वनस्पते (1. 13. 11a)	89
असि यमो (1. 163. 3a)	88, 198, 426
आ कृष्णेन (1. 35. 2a)	87, 197, 427
आगारो अस्मिन्	199
आ तु न (8. 21. 10c)	89
आ ते पितर (2. 33. 1a)	90
आदित्यानामवसा (7. 51. 1a)	89
आ नो भद्राः (1. 89. 1a)	90
आपो हि छा (10. 9. 1a)	89
आ प्यायस (1. 91. 16a) (also 17a)	87, 197, 427
आ विष्णुमद्भिर (1. 88. 1a)	89
इङ्गन्ति त्वा सोम्यासः (3. 30. 1a)	4-6
इन्द्रमिद्राधिनो (1. 7. 1a)	90
इमा गिर आदित्यैभ्यो (2. 27. 1a)	89, 90
इमा रुद्राय (1. 114. 1a)	89, 199, 425
ईशाना वाय्व्याणाम् (10. 9. 5a)	88, 198, 427
उद् बुध्यध्वम् (10. 101. 1a)	89
ऋजुरिच्छंसो (2. 26. 1a)	90
कथा नखित (4. 31. 1a)	87, 89, 198, 427
काङ्क्षो नाम सर्प (R.V.Kh. 7. 55. 4a)	88, 427
कामस्तदग्रे समवर्त्तत (10. 129. 4a)	199, 426

केतुं कुरुवन् (9. 64. 8a)	87, 198, 427
कुविद्वज्ज नमसा ये (7. 91. 1a)	88, 90, 199, 427
गणानां त्वा (2. 23. 1a)	87
चित्तं देवानाम् (1. 115. 1a)	89, 90, 199
जगृभुमां दे (10. 47. 1a)	90
उमया अल वसवो (7. 39. 3a)	88
त्वं सोम प्रचिकितो (1. 91. 1a)	89
तातारमिन्द्रम् (6. 47. 11a)	87, 198, 426
परेयिवासम् (10. 14. 1a)	90
बृहस्पते परि दीय (10. 103. 4a)	87, 197, 427
ब्रह्म जहानम्	89, 199, 425
ब्रह्मा देवानाम् (9. 96. 6a)	88, 427
मदभ्युचेति सादन	425
मनसः कामम् आकूतिम् (R. V. Kh. 5. 87. 10a)	426
मरुतो यस्य हि चये (1. 86. 1a)	90
भो वु वरुण (7. 89. 1a)	90
वद् गायत्र्ये अवि गायतम् (1. 164. 23a)	426
सस्तस्तम्न (4. 50. 1a)	89
सस्यामितानि (8. 24. 21a)	90
पुबन्ति ब्रधम् (1. 6. 1a)	90
वदयां वो रिशादसम् (5. 64. 1a)	88, 198, 426
वात आ वातु (10. 186. 1a)	88, 90, 198, 426
वेत्था हि निश्चत्तीनाम् (8. 24. 24a)	88, 198, 426
यं न इन्द्राग्नी भवतामवोमिः (7. 35. 1a)	85
यज्ञो देवीर् (10. 9. 4a)	87, 198, 427
युक्न्ते अन्यद् (6. 58. 1a)	87, 89, 197, 427
सहस्रशीर्षा पुरुषः (10. 90. 1a)	90
सप्तः सप्तधिकरणे (R. V. Kh. 7. 55. 1a)	90
ईसाः सुपर्णाः (Cf. A. V. 11. 2. 24b)	199

यजुर्वेदः

अमिर्मूर्द्धा (3. 12a)	87, 197, 427
अमात् परिश्रुतो (19. 75a)	87, 197, 427
अग्ने अम्बिके (23. 18a)	425
अयं हि त्वा स्वधितिः (5. 43a)	89
अयं पुरोभुवस्तस्य (13. 54)	426
अषाढम् (34. 20a)	90
असुन्वन्तमयजमानम् (12. 62a)	88, 198, 426
अस्याजरासो (10. 46. 7a)	90
आ कृष्णेन (33. 43a)	87, 197, 427
आ नो नियुम्निः (27. 28a)	88, 198, 426
आ ब्रह्मन् (22. 22)	88, 89, 427
आशुः शिशानो (17. 33a)	90
इदं विश्वार् (5. 15a)	89, 199, 426
इमा गिर आदित्येभ्यो (34. 54a)	89
इमं देवा (9. 40)	87, 197, 427
इह रतिः (8. 51)	426
इदं चास (17. 84a)	89
उद् सुध्यस्व (15. 54a)	87, 197, 427
अचं वाचम् (36. 1)	85
कारहात् कारहात् (13. 20a)	87, 198, 427
केतुं कुरुवन् (29. 37a)	87, 198, 427
कोऽदात् (7. 48)	199, 426
गणानां त्वा (23. 19)	87
चित्तं देवानाम् (7. 42a)	89, 199
तत्त्वा यामि (18. 49a=21. 2a)	88, 198, 426
तमीशानम् (25. 18a)	88, 198, 427
तातारमिन्द्रम् (20. 50a)	87, 198, 426
त्वं नो अग्ने तव देव (34. 13a)	88, 148, 426

नमोऽस्तु सर्वेभ्यः (13. 6a)	88, 427
बृहस्पते अतिथद्व्यौ (26. 3a)	87, 197, 427
मम ज्ञानम् (13. 3a)	89, 199, 425
मनसः कामम् आकृतिम् (39. 4a)	426
मा नस्तोके (16. 16a)	89, 199, 425
मावत परितावताम्	199
वयं सोम (3. 56a)	88, 198, 199, 427
वसन्तेन श्रुतुना (21. 23a)	88
राजो देवीर् (36. 12a)	87, 198, 427
सहस्रशीर्षा (31. 1a)	90
सुगं नु पन्थाम्	88, 198, 426
हंसः शुचिषद् (10. 24a)	199

सामवेदः

अग्निमूर्द्धा (1. 27a)	87, 197, 427
अग्निं वृत्तं वृणोमहे (1. 3a)	88, 198, 426
अग्ने विवस्वदुषस (1. 40a)	87, 197, 427
आ तू न (1. 167a)	87
आ त्वा सोमस्य (1. 307a)	88, 198, 427
आ प्यायस्व	87, 197, 427
आ वो राजानम् (1. 69a)	89, 199, 425
हृदं विष्णुर् (1. 222a)	89, 199, 426
इन्द्रायेन्दो मधत्वते (1. 472a)	198
कृता नश्चिन्त (1. 163a)	85, 87, 198, 427
राम वेद ते नाम (SMB. 1. 1. 2)	199, 426
केतुं कृण्वन् (2. 309a)	87, 198, 427
यथा वृत्तं साम	199
गावश्चिद् वा समन्यवः (1. 404a)	88
श्रुतवती भुवनानाम् (1. 378a)	88, 198, 426
तस्मा वाग्नि	89
नाके सुपर्णम् (1. 320a)	88, 198, 426
नित्यस्तोत्रो वनस्पतिः (2. 552a)	89
परि प्रिया दिवस्त्वविः (1. 476a)	426
प्र हंसासः (2. 467a)	199
वयमहौ असि (1. 276a)	87, 197, 427
बृहस्पते परि दीय (2. 1202a)	87, 197, 427
मम ज्ञानम् (1. 321a)	88, 89, 199, 425, 427
मदभ्युक्षेति सादन	425
यां सन्ध्यां समधत्त	88, 427
युञ्जे वाचं शतपदीम् (2. 1178c=2. 1179a)	426
लोहद्वारम्	88
वात आ वातु (1. 184a = 2. 1190a)	88, 198, 427

वेत्था हि निश्चतोनाम् (I. 396a)	88, 198, 427
राशो देवोर् (I. 332)	87, 198, 427
शुक्न्ते अन्यद् (I. 75a)	87, 197, 427
धीरसि मयि रमस्व (SMB. I. 7. 11)	426
सोमं राजानं वरुणम्	88, 198, 199, 427

अथर्ववेदः

अग्नेर्मन्त्रे (4. 23. 1a)	88, 91, 426
अपेत एतु (Cf. Kauś. 97. 7. 8a)	88, 91, 426
अस्मिन्वस्तु वसवो (I. 9. 1a)	91
आदित्य नाभम् (17. 1. 25a)	87, 197, 427
आ व्यायस्व	91
आयं गौः	91
इन्द्रस्य बाहू (19. 13. 1a)	87, 198, 426
इन्द्रो जयति (6. 98. 1a)	91
उदुत्तमं वरुण (7. 83. 3a)	88, 91, 198, 426
उरु विष्णो	91
कामस्तदग्रे (19. 52. 1a)	199, 426
केतुं कृण्वन् (20. 26. 6a)	87, 91, 198, 427
गणपते गणपतिम्	88
गणानां त्वा गणपतिम्	87
गायत्री छन्दसामध्यक्षा	426
त्वया मन्त्रो (4. 31. 1a)	87, 91, 197, 427
दर्शाऽसि (7. 81. 4a)	87, 91, 197, 427
ध्रुवस्तिष्ठ (19. 45. 4c)	91
नमोऽस्तु सर्पभ्यः	91
परि धर्मेव सूर्यम् (Cf. R. V. 8. 6. 20c)	199
प्रजापतिश्च परमेष्ठी च श्रुते (9. 7. 1)	199
प्राणाय नमः (11. 4. 1)	87, 198, 427
वृहस्पतिर्नः (7. 51. 1a)	87, 197, 427
अहं जज्ञानम्	91
अहज्येष्ठा (19. 22. 21a = 19. 23. 30a)	91
भवाशर्वो मन्त्रे वाम् (4. 28. 1a)	91
महता मन्त्रे (4. 28. 1a)	91
मूर्धानं दिवो अरतिम् (Cf. R. V. 6. 7. 1a)	426

य एवं विदुषेऽदत्त्वा (12. 4. 23a)	425
यद्राजानम् (6. 128. 1b)	87, 91, 197, 427
यस्य लोकात् (10. 56. 1a)	91
यमो नो गातुम् (18. 1. 50a)	88, 128, 426
यस्येदमा रजो (6. 33. 1a)	91
या द्विपक्षा बहुपक्षा बहुपक्षा या निमीयते (9. 3. 21 ab)	146
यामाहुतिम् (19. 4. 1a)	91
येनावपत् (6. 68. 3a)	87, 91, 197, 198, 427
यो अग्नी रुद्रो (7. 87. 1a)	91
राष्ट्र राजानम् (Cf. Kauś. 100. 2a)	87, 91, 198, 427
वायोः सवितुर् (4. 25. 1a)	88, 91, 198, 427
शं न इन्द्रामी (19. 10. 1a)	85
शं नो देवो (2. 25. 1a)	85
शान्ता दौः (19. 9. 1a)	85
श्रियं धातुर् (Cf. ApS. 6. 20. 2)	426
सम्मावात	85
सहस्रबाहुः (19. 6. 1a)	91
सोदकामत् सा वनस्पतिन्	88, 198, 199, 427

Index of Non-vedic quarter-verses and part prose quotations

(N. B. Big chapters quoted from the Agnipurāṇa, Matsya, Nandī, Devala and Viṣṇudharma and all the quotations from the Viṣṇudharmottara, which latter abundantly occur in almost every chapter, have been omitted from this index. The figures refer to the pages.)

अग्निपुराणम् or आग्नेयपुराणम्—

अथोभयमुखी लोभात्	46	गन्धर्वाप्सरसाकीर्णं	304
अनेन विधिना दत्त्वा	555	गृहकर्मकरीं दद्यात्	496
अनेन विधिना धेनुं	269	गोसहस्रन्तु यो दद्यात्	290
अन्तरीक्षस्थितो वत्सो	271	ग्रहणे अयने चैव	525
अन्नदानात् परं दानं	358	वर्मवर्षातपलाशं	536
अर्चयित्वा पुरा गां वै	268	चासमुष्टिं परगवे	312
अलङ्कृतं परैर्वस्त्रैः	303	चतुःपूर्वान् परांश्चैव	290
अशक्तौ हि भवेत् ज्ञानम्	52	तत् सर्वं विलयं याति	304
अश्वमेधसहस्रस्य	269	तत् भोगांश्चिरं भुङ्क्ता	526
असामर्थ्याच्छरीरस्य	52	तथैवान्मैर्महीपालैर्	270
इक्ष्वाकुण्डेषा राजेन्द्र	270	तस्मादन्नं सदा देहि	357
हमो त्वं प्रतिगृह्णीष्व	269	तस्मान्नरेण दातव्या	555
इयं दासी मया तुभ्यं	496	तान् स्थाप्याहवनं कृत्वा	526
एतद्विचार्य हृदये	495	तिला नित्यं प्रदातव्या	508
एवं कृष्णाजिनं दत्त्वा	526	दत्त्वा क्षमापयेत् पश्चात्	496
एवं दत्त्वा द्विजेभ्यस्तु	526	दद्यात् सुदक्षिणां तत्र	555
एवं दत्त्वा महाराज	496	दद्यादन्नतफलदं	451
एवं दत्त्वा विधानेन	555	दद्यान्मन्त्रेण राजेन्द्र	555
कारयित्वा ददस्मै	450	दशधेनुसमो राजन्	555
कालादिह यदा याति	589	दक्षमानाय विप्राय	541
कृतोपवासः संप्राप्त्य	268	दानकालं प्रशंसन्ति	496
कृष्णतिलैस्तु संक्षमं	525	दासीं समीक्ष्य बहुशो गृहकर्मदक्षीं	497
कृष्णोऽसि कर्मणा कृष्ण	526	दिव्याज्जनाभिराकीर्णं	589
गन्धमाख्यैरलङ्कारैः	358	द्विजानां योगिनां वै तु	409
		धर्मज्ञाः सत्यशीलाश्च	358

धर्मराजस्य साहाय्ये	555	सर्वकामप्रदास्ताम्	270
धर्मस्त्वं वृषरूपेण	304	सर्वेषामेव पापानां	270
धेनुं दत्त्वा भुजतां सुप्रधानां	293	संलिप्य गोमयेनाथ	525
न तस्य मनसो दाहो	589	सा निकामफला देवी	269
नवं सुधर्मं सुविपुलं	409	सुपयोधरा सुश्रुजो	554
पितृयाकपिटकोपेता	554	सुपुच्छं पश्यस्तेषां	304
पुराणपाठके तद्वत्	554	सुवर्णं शततिलका	554
पुत्र्ये वा जन्मनक्षत्रे	308, 435, 439, 507, 544, 552	सुवर्णं प्रक्षिपेत्तल	525
प्रत्यक्षं वृषदानस्य	303	सुवर्णं वाचवित्वाग्रे	269
प्रियतां धर्मराजो मे	304	सुसंस्कृतश्च यो दद्याद्	370
भक्ष्यभोज्यमयाः शैला	358	सूर्यचन्द्रग्रहे पुण्ये	554
भुनक्ति विविधान् भोगान्	303	ज्ञानानामथ सर्वेषां	51
मठं कमठपृष्ठार्धं	451	हस्त्यश्वरथयानानि	46
महाकाञ्चनचिताणि	358	हेमन्ते शिशिरे चैव	653
महिषीदानमाहात्म्यं	554, 556	अङ्गिराः—	
य इन्धनानि काष्ठानि	456	एका एकस्य दातव्या	45
यदा वा जीवितं वित्तं	554	बहुभ्यो न प्रदेयानि	45
यादृशं वृषो देवो	303	विना दर्भश्च यत् ज्ञानं	64
यानमश्वमनङ्गाहं	308, 435, 439, 507, 544, 552	अभिधानकोषादिः—	
यावद्भूतस्य पादौ द्वौ	271	तुला पलशतं ज्ञेयं	69
यावन्ति तस्य रोमाणि	304	आश्विनपुराणम्—	
यावन्ति तस्या रोमाणि	271	अथ वत्सस्य चरणी	294
या जी ददाति महिषीं	555	अथवा यदि वा युग्मं	542, 545, 551
युवा भद्रः सुशीलश्च	303	उन्मत्तामङ्गहीनाश्च	259
यो ददाति द्विजेभ्यस्तु	589	किं करिष्यस्यसौ भूढो	46
रथबाधतरीयुक्तं	542	कृष्णादिषु सुदुर्गन्धे	60
वस्त्राभरणसम्पत्तां	268	कुल्लुङ्कोधत्वरायुक्तो	60
विमानेन च दिव्येन	539	स्त्रीमज्जं वापि कार्पासं	414
सगरेण ककुत्स्थेन	555	गन्धर्वैश्चाप्सरोभिश्च	421
सप्तावरान् सप्तपूर्वां	269	गवां शतं वृषश्चैको	330
समभ्यर्च्य च गोविन्दं	268	चतुष्पथरमशानेषु	616
समानवत्सं कपिलां सचेलां	271	क्षतं ये तु प्रयच्छन्ति	537, 674
समुपोष्य समभ्यर्च्य	525	ज्येष्ठे मासि तिलान् दत्त्वा	608
सम्यगुवाच्यं तं विप्रं	269	तस्य वर्षशते पूर्णं	46

लीयतङ्गायकूपादि	661	कुतपन्वस्तपादाश्च	283
तोर्धे तङ्गायकूपादि	544	कृष्णां गां ददते यस्तु	282
तेषां दिव्यानि यानानि	542, 545, 551	गवां पुच्छं गृहीत्वा तु	278
लीयि तुल्यप्रदानानि	472	गां दद्याद्देवपूर्णां च	276
नवं शुद्धं सविपुलं	661	गां ददानीह इत्येव	283
नित्यन्तु यजते यज्ञं	421	योभिः समृद्धं च कुले	286
पकान् ददाति केदारान्	330	गौरीशैव प्रयच्छेत्	283
पुटधेनुं यमजसू	259	दत्त्वा तस्य अनङ्गाहं	309
प्रदोषसमये लक्ष्मीं	616	दधिक्षीरवहा नद्यो	285
गृहेवमर्चयेत्तेन	421	देवलोके वसेन्नित्यं	280
यं देवमर्चयेत्तेन	673	नीलवर्णां च गां दद्यात्	285
यस्तु गोचर्ममातन्तु	329	पटच्छन्नां शुभां सौम्यां	285
यष्टिं ये तु प्रयच्छन्ति	662	पलाशाश्चैव न्यग्रोध	61
ये च शय्यां प्रयच्छन्ति	454, 673	पापञ्च तस्य सत् सर्वं	284
ये तु गां वै प्रयच्छन्ति	294	पिता पितामहश्चैव	282
ये ददन्ति घटीपालं	354	पुत्रपौत्रैः परिवृतः	286
रजोपकीर्णां वसुधां	330	पुत्रपौत्रैः परिवृता	282, 284
लवणञ्च यथाशक्ति	377	प्रदेयो लक्ष्णाढ्यो वा	309
वह्निवस्त्रप्रदानेन	410	भोग्यसौख्यप्रदा श्वेता	278
षष्टिकोटसहस्राणि	344, 511, 544, 662	मुक्तावैदूर्यसम्पन्नैर्	282
सर्वैश्च भाण्डैरुपशोभिताङ्गं	444	मुखे धूपः प्रदातव्यो	281
सुसन्धि चित्ताभरणोपशोभितं	339	यस्तु दद्याच्च गां श्वेतां	281
सुवर्णदानाहारिणं	421	यावन्ति रोमकूपानि	281
सवर्णं ये प्रयच्छन्ति	421	यो ददाति अनङ्गाहं	309
स्कन्धेन तारयेद् यस्तु	344, 511	रक्ता रूपप्रदा ज्ञेया	278
स्वरूपे रुद्धे सत्फलज्ज्ञे	60	रजतच्छन्नचरणां	277
आश्विनपुराणम्—		रजोवृत्तस्य दुष्टस्य	281
अथ कोटिसहस्रेण	284	रुद्रस्य प्रमुखे देया	285
अथ मातुष्यमायाति	284	वर्षकोटिसहस्राणि	285
अरोगश्चैव जायेत	284	शोलवेदाङ्गसम्पन्ने	309
आयुरारोग्यमैश्वर्यं	283	श्वेतां गां ददते यस्तु	281
ऐश्वर्यबलसम्पन्नो	281	सहस्रं यो गवां दद्यात्	280
कपिला सर्वपापघ्नो	278	स्वर्णं श्रुतिं कप्यक्षरां	283
कपिला ये प्रयच्छन्ति	280	हस्त्यश्वरथयानेन	285

आपस्तम्बः—

माप्रोक्षितमिन्धनम्	62
भूतिकर्मस्वेतवादीन्येव वाक्यानि स्युर	191
यथाधृति विहारे	48
सर्वाण्युदकर्षाणि दानानि	48

आयुर्वेदः—

अप्रशस्तं कठोराजं	66
वज्रं मेकवपुः	66

कात्यायनः—

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानन्तु	68
आज्यं गव्यमनादेशे	60
आपत्काले तु कर्तव्यं	42
आसीनः ऊर्ध्वः प्रहो वा	53
जुहुषं व हुते चैव	61
तस्मात् समिद्धे होतव्यम्	61
नाङ्गुष्ठादधिका प्रात्या	56
पित्र्यमन्त्रानुहरणे	56
प्रधानस्याक्रियायान्तु	56
प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्	56
प्रादेशाभाधिका नोना	61
मानक्रियायामुक्तायाम्	68
मार्जारमूषिकस्पर्शे	56
यत् विहृनिमो नास्ति	53
यत्तोपदिश्यते कर्म	53
यद्योक्तवस्तुसम्पत्तौ	67
यस्ताप्यायामिमांसास्य	26
योऽनर्था वि जुहोत्यमी	61
विक्रयश्चैव दानम्	42
म्रीहयः शालयो मुद्रा	65
समाप्ते यदि जानीयान्	56
सर्वस्वं गृहवर्जन्तु	42
हरिता यज्ञिवा दर्भाः	64
कालिकापुराणम्—	
अतः पापानि सर्वाणि	417

अहुष्टजलजानाश्च	442
अनेनेव विधानेन	528
अयने विपुले चैव	528
उत्तीतश्च यष्टिश्च	418
एवमाद्यैरनेकेष्व	418
काञ्चनं रोदसीं हृष्टा	418
कारयित्वा तपोद्वाहं	441
कारयित्वा सुपद्यानि	418
गर्वा चन्द्रसुवर्णानां	418
ग्रहाणां देवतानाश्च	418
ग्राहयेदमिहोलाणि	442
शात्वा चैव स्वसामर्थ्यम्	442
ततो गृहाणि रम्याणि	441
तन्मयाभरणैः शृङ्ग	418
तेऽपि तत्पदमासाय	528
दद्याद् गवाह्निकञ्चैव	313
दासं गोमहिषांश्चापि	441
पलादंमथवा दुष्टं	528
पथैव पताकाश्च	418
पात्ताणि भोजनार्थं च	441
पूतमेतत् परं नित्यं	417
पृथक् पृथगिमांश्चैव	441
भानसोपस्करं कृतकम्	418
भूय एव तुलान्तेन	417
भूयोऽपि तन्मयान्येव	418
मातापितृविहीनन्तु	442
यज्ञदानप्रतापश्च	442
यच्च प्रेष्यान् द्विजान् मूढो	442
येऽपि ह्यसमादिपालेऽपि	527
रज्ज्वा कम्बलमाकम्ब्य	418
अयतां येन रामेण	417
समासाद्यार्कसङ्काशं	442
सर्वं हेममयं यज्ञम्	417
संपूजयेत्तं सुसम्भारं	441
सोदकश्चापरं रुक्मं	528

विमानैश्चापरद्वयैः

कूर्मपुराणम्—

अमावस्यामनुप्राप्ता	586
इक्षुभिः सन्तता भूमिं	329
एतत् पुराणं परमं	471
कृष्णाष्टम्यां विशेषेण	585
गुह्यका राज्ञसाः सिद्धा	64
गृहस्थायास्तदानेन	359
जपकाले न भाषेत	64
ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो	471
दद्यादहरहस्त्वन्नं	370
पूजयित्वा तिलैः कृष्णै	607
प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु	593
प्रीयतामीश्वरः सोमो	587
प्रीयतां धर्मेराजेति	608
प्रीयतां मे महादेवो	586
माघमासे तमिन्ने तु	593
यत्किञ्चिद्देवमीशानम्	671
यद् यदिष्टतमं किञ्चिद्	671
यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां	586
लिखित्वा चैव यो दद्याद्	471
विना दर्भेण यत्कर्म	53
वैशाख्यां पौर्णमास्याश्च	607
श्रुताश्रमुदकुम्भश्च	607
सर्वपापविनिर्मुक्तः	471
स्वर्गप्रवृत्तिकामेन	22
हिरण्यगोप्रदानेन	419
गन्धशास्त्रम्—	
कस्तूरिकाया द्वौ भागौ	66
गोतमः—	
ददाति चैवं धर्म्येणु	48
सर्वस्य वाक्य भिक्षादानमपूर्वम्	48
गोपथब्राह्मणम्—	
धृतश्रोणेन परिमितं कुम्भम्	69

द्रोणप्रमाणं विज्ञेयं	68
द्राक्षिंशत्पलिकं प्रस्थम्	68
गावकं पञ्चकृष्णलकम्	68
छागलेयः—	
पूर्वं व्रतं गृहीत्वा वै	55
जावातः—	
श्रुताश्रमुदकुम्भश्च	603
सुवर्णतिलयुक्तैस्तु	603
होमार्थमभिहोतव्य	292
ताण्डिब्राह्मणम्—	
श्लेष्म वा एतद् यज्ञस्य	67
दक्षः—	
आपत्स्वपि न देयानि	42
ऊषःकाले तु सम्प्राप्ते	51
देवकार्याणि पूर्वाह्णे	52
धूर्ते वन्दिनि मन्त्रे च	27
विधिहाने तथा पाले	24
सामान्यं याचितं ग्याम	42
दानवृहस्पतिः—	
आदित्यो वरुणो विष्णुः	316
दशबाजिसमा कन्या	317
बहुभिर्वसुधा दत्ता	316
भूमिं यः प्रतिशृङ्गाति	317
यत् किञ्चित् कुरुते पापं	316
यथाप्सु पतितः शक	316
विप्राय दद्यात् सुगुणान्विताय	316
शङ्खं भद्रासनं छलं	316
षडशीतिसहस्राणि	317
सहस्रमेव धेनूनां	317
सुवर्णदानं गोदानं	317
सुवर्णं रजतं वस्त्रं	316
सौवर्णं यत्र प्रासादा	316

दानव्यासः—

किञ्चिद् वेदमयं पालं
गर्भाधानादिभिर्युक्तं
अग्रवीजात् समुत्पन्नो
अत् सिद्धं वेदविद् भुङ्क्ते
शीलं संवसता ज्ञेयं

देवलः—

अधीत्य विस्मृतो वेदं
अनूचानगुणोपेतो
अपि न्यायागतां दत्त्वा
अभुङ्क्ता प्रातराहारं
असिक्तोऽथ पण्डः स्यात्
इत्येतेऽष्टौ समुद्दिष्टा
उदक्यन्नादनं येषां
उपवासो विनश्येत्
ऊर्ध्वरेतास्तपस्युग्रो
एकाग्र शाखां सकलां
एकोद्देशमतिक्रम्य
एवमन्वयविशाम्यां
कृत्वापि पातकं कर्म
तेषां क्षीतुल्यवाक्क्रिष्टः
द्व्येष्टान्यायलब्धेन
न शूद्राय हविर्दद्यात्
निर्हृतः सर्वतत्त्वज्ञः
प्रतिग्रहमसद्गुणोऽपि
प्रदाय शाकमुष्टिं वा
प्रभपूर्वेन्दु यो दद्याद्
ब्राह्मणानां कुले जातो
मालम्ब्य ब्राह्मणधैव
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः
वेदिकं लौकिकम्भैव
शब्दको वातजः पण्डः
स कोलक इति प्रोक्तो
सर्वभूतभयं व्याधिः

सूर्यः सोमो यमः कालो	59
क्षी तु पुंभावमास्थाय	44
नन्दिपुराणम्—	
अन्नं यो नरो दद्याद्	560
अनेन कमयोगेण	320
अनूपरामनावाधां	331
अन्नं विना कृशाङ्गस्य	360
अश्राद्धूतानि जातानि	360
अपि कीटपतङ्गानां	360
अलङ्कारन्तु यो दद्याद्	437, 672
आतपन्तु यो दद्याद्	536
इक्षुभिः सन्ततां भूमिं	331
उपानहौ च यो दद्याद्	542
उष्णीषदायी यो मर्त्यो	663
एतच्छतगुणं पुण्यं	279
कृष्णलाः पञ्चमाषास्तु	419
क्रीडारामन्तु यो दद्याद्	509
आसमासं नरो दत्त्वा	360
प्रासे प्रासे फलं ह्येतद्	360
अकषाकप्रयुक्तैस्तु	381, 383, 385,
	386, 393
तस्मात्सौ युगसञ्च्यन्ते	560
तस्मात् सर्वात्मना पाले	416
तस्मादभयमेवादी	563
ते गान्ति काश्चनैर्दिव्यैर्	367
दत्त्वा भूमिन्तु पुरुषः	331
दत्त्वा वारि सुखस्पर्शं	344
दशकल्पानि वसति	331
दानं कामफला वृक्षा	13
दानं परं प्रशंसन्ति	13
दीपं ददाति यो मर्त्यः	460, 673
दुर्भगान् मलिनान् कूरान्	14
भावतो देहि देहीति	13
धूपदः सुरभिर्नित्यम्	400, 405
न तपोभिर्महाधोरैर्	563

न दानं सादृशं लोके	563
न दानेने िना किञ्चित्	13
निधिगर्भो ददद् भूमिं	331
पादाभ्यङ्गन्तु यो दद्यात्	396
प्रमादाद्गन्तु यमष्टं	417
फलशृङ्गन्तु यो दद्याद्	512
वाय्वाद्गन्तुपताकौच	13
वान्धवैभ्योऽतिथिभ्योऽन्नं	360
भक्ष्येद्विधिर्भक्ष्यैर्	376
महतां सुद्धमदेहानां	563
यज्ञोपवीतदानेन	414
यश्च वेश्म शुभं दद्यात्	445
यथोभयमुखी दद्याद्	280, 672
यष्टिं वृद्धाय यो दद्यात्	662
यस्मादभ्युदयावाप्तिर्	564
याम्यं तमोमयं घोरं	459
यावन्ती गवोरोमाणि	279
ये च क्षीरं प्रयच्छन्ति	381, 382,
	384, 386, 393
ये च भक्ष्या प्रयच्छन्ति	366
येनैकः पुरुषो जीवेद्	320
यो गवां रुद्रदत्तानां	312
यो गां सुपरिपूर्णाङ्गौ	279
योऽन्यासामपि गवां दद्यात्	313
योऽपि कश्चित्पार्ताय	345
योऽथ गजं रथञ्चापि	545, 548, 551
वरमेकस्य सर्वस्य	563
वज्रं यथाधिने दद्यात्	410, 537
वह्निवक्त्रप्रदानेन	662
समुद्धृत्य नरस्तिष्ठेन्	280, 672
सम्भोजयेत् यो भक्तं	367
सम्वाद्या तु पथि भ्रान्तं	564
सलौहपासां कुतपे	279
हारनूपुरनिर्घोष	14
आत्मानं दुःखितं हृष्ट्वा	563

नरसिंहपुराणम्—

अलाभे दन्तकाष्ठानां	51
कपिलागोप्रदानेन	295, 310
कपिलां लक्ष्म्योपेतां	295
त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्	62
द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा	410
धिया यदक्षरश्रेण्या	63
ध्वजश्च विष्णवे यस्तु	693
निर्मलं स्वर्गमाप्नोति	564
भूमिदानेन शुद्धेन	329
यदुच्चनीचस्तरितैः	62
यो गां पयस्विनीं विष्णोः	693
रथापानहाता च	540
रूप्यदानेन स्वर्गन्तु	435
शनैश्चारयेन्मन्त्रम्	63
शीतकाले महावह्निं	653
सुवर्णादायी सौभाग्यं	422

निरुक्तम्—

अश्ववाचित्वेनात्यशब्दस्योक्तेः (4.2.5) 131

पद्मपुराणम्—

आपर्वततदीवापी	358
क्षीरधेनुश्च विख्याता	222
क्षुधिते यः प्रयच्छेत्	358
चन्द्रवारुणलोकश्च	358
तेन बुद्धा तु सा शय्या	46
ददत् कन्यामलङ्कृत्य	358
प्रथमा गुह्यधेनुः स्यात्	222
यः पातपूरणीं भिक्षां	371
रसधेनुं तप्ता दत्त्वा	578
वेदेषु च पुराणेषु	46

पाणिनिसूत्रम्—

अभिरभागे	95
----------	----

पुलस्त्यः—

अथातः कृष्णाजिनविधिं	529
----------------------	-----

सर्वगुणविशिष्टं

पेठीनसिः—

काण्डमूलपर्यापुष्प

दानप्रतिग्रहेष्विति विकल्पो

बृहस्पतिः—

अग्नेरपत्यं प्रथितं सुवर्णं

अन्नदानं गुणकरं

अपि गोचर्ममात्रेण

असिपत्नवनं मार्गं

आस्फोटयन्ति पितरः

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं

ईदृशाय शुभा शुद्धा

कुटुम्बभक्तवसनाद्

गृहादिके पुण्यफलं

तस्मात् प्रदद्याद्विप्रेभ्यः

दशहस्तेन दण्डेन

द्वावेवाप्सु प्रवेष्टव्यौ

प्राणायामायनमातेन्दु

फालकृष्टां महीं दत्त्वा

यथा सान्त्वानिकादीनां

यस्तु दद्यान्महीं राजन्

रसाग्नोपस्करयुतं

शूदे समगुणं दानं

धोक्षियाय कुलोनाय

धोक्षिये चैव साहसम्

सर्वत्र गुणवद्दानं

हेमरत्नाम्बरधरो

हेमशर्मा रौप्यसुरा

बीधायनः—

अल मीनयुक्तस्त्रैविण्यद्वैर्

कर्मयुक्तो नाग्नेरवः स्पर्शं वर्जयेत्

काषायवासाः कुरुते

48 ब्रह्मपुराणम्—

अन्नमूर्जस्त्रलं लोके 357

अन्नं ये तु प्रयच्छन्ति 369

अन्नस्य हि प्रदानेन 357

अन्ने प्रतिष्ठिता लोका 367

अवाप्य प्राणसन्देहं 367

उपानदयुगलं कृतं 454, 536, 541

औरसेन धलेनाम् 368

काष्ठपादुकयानानि 340, 541

गोदानानि पवित्राणि 308

गृहावसथदातारो 448, 451

कृतं ध्वजं वितानं वा 685

जलभाजनदातारः 354

तक्षणीभिर्वैरक्षीभिः 369

ते यान्ति दीप्तवर्णामैर् 308

ते यान्त्यथै रथैश्चैव 455, 536, 541

ते सुगन्धाः सुवेशाश्च 397, 400, 405

दीपदा यान्ति यानैस्तु 458

न्यायेनावाप्तमन्नन्तु 368

पादाभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं 343, 395

पानीयं ये प्रयच्छन्ति 342

ब्राह्मणस्याभिलषितं 58

यश्च वाकिञ्चनं विप्रं 368

यस्य ह्यग्निसुपाभाति 369

यावज्जन्तं प्रदातव्यं 369

ये तिलास्तिलधेनुश्च 507

ये प्रयच्छन्ति वस्त्राणि 408

ये फलानि प्रयच्छन्ति 390, 404

व्रतमध्ये च रोगाणां 58

व्रतस्थः प्राणरक्षार्थं 57

सुगन्धागुडकपूर 397, 400, 405

सुवर्णमणिपीठेषु 340, 541

सुवर्णं राजतं वापि 420, 436, 439

सोममण्डलसङ्घारौ 507

Non-vedic quarter-verses

७३९

भविष्यपुराणम्—

अमावस्यां न भुञ्जीत 58

आचारयुक्तः श्रद्धावान् 32

आरामान् ये प्रयच्छन्ति 682

उपवासान् परं भैक्ष्यं 59

उपावसस्य दोषेभ्यो 58

कातिके तु विशेषेण 685

कार्त्तुरं मणिसुक्ताख्यं 684

गावो वाथ महिष्यो वा 678

गोयुक्तमश्वयुक्तं वा 39

गोशतं भानवे दत्त्वा 684

गोशरीरे तु रोमाणि 683

कृतं ध्वजं वितानं वा 680

जातिस्मरत्वं प्रजाश्च 644

तत्तोष्य सुचिरं कालं 681

दत्त्वा वासांसि सूर्याय 680

दिने दिने जपनाम 644

दीपं प्रयच्छति यो हि 685

धनं धान्यं हिरण्यं वा 682

नक्षत्रदर्शनाप्रकृतं 60

पुस्तकं भानवे दद्याद् 679

श्रद्धावर्तः परो देश 36

भविष्यं शास्त्रसंज्ञश्च 680

मेर्यादीनि च वाद्यानि 681

महीं ददाति योऽर्क्य 682

यदा तु प्रतिपद्यन्ते 58

यद् यदिष्टतमं द्रव्यं 686

यस्तु दातव्यं कुर्याद् 679

यस्तु संवत्सरं पूर्णं 684

यां तिथिं नियमं कर्तुं 58

रामायणञ्च दत्त्वा तु 679

वायव्यदम्बकं यस्तु 681

विधुनोत्यतिवातेन 684

विमानमतिविद्योति 685

विमानेन स दिव्येन 681

शोते काव्येन्धनं दद्यान्

पथी वा सप्तमी वापि

स यानेनार्कवर्णेन

सूर्याय तर्पणीं धेनुं

ज्ञाने पलशतं ज्ञेयम्

इविष्यभोजनं ज्ञानं

मत्स्यपुराणम्—

अन्नभुक्तश्च विहयातम्

अक्षरवाहिका तद्वन्

अट्टहासं तथा तीर्थं

इन्द्रकीलं महानादं

उरःपृष्ठं शिरःकुक्षी

एतेषु सर्वदेवानां

ओङ्कारं पितृतीर्थञ्च

कर्णौ नेत्रे ललाटञ्च

कायावरोहणं नाम

चरुदेश्वरं विल्वकञ्च

वृत्तक्षीरवहाः कुल्या

चत्वारश्च स्तना राजन्

जयन्तमुज्जयन्तश्च

जामदग्न्यकृतं तीर्थं

तथा पापहरं नाम

तथैव पितृतीर्थन्तु

तथैव शारदं तीर्थं

तस्मात् कृतोपवासेन

तालकं सशिलावज्रम्

तीर्थं तद्व्यकृत्यानाम्

न स्पृश्यः स द्विजो राजं

न्यायेनार्जनमर्थस्य

पितुन् पितामहाश्चैव

प्रसूयमानो यो दद्याद्

श्रद्धावर्तं कुशावर्तं

अन्नतीर्थञ्च विहयातम्

भैरवं भृशगुहञ्च

महाबोधिः पाटला च

महाभरतं महालिङ्गं	38	यथा ब्रह्मेनौपलेन	24
यावद्वत्तसो योनिगतो	272	यान् समाधित्य तिष्ठन्ति	9
यावन्ति धेनो रोमाणि	"	येन येन तु भावेन	33
रूप्यशृङ्गां रूप्यसुरां	"	यैः कृतः सर्वभक्षोऽग्नि	9
धीपणी च नदी पुण्या	38	योऽर्चितं प्रतिष्ठाति	47
सहस्राक्षं हिरण्यक्षं	"	हृष्यदो रूपमुत्तमम्	435
स्त्रियश्च तं चन्द्रसमानवह्नाः	272	लोकानन्यान् यजेयुयं	9
मनुः—		वासोदक्षन्द्रसालोक्यम्	407
अधोदृष्टिर्नै कृतिकः	25	वारिदस्तृप्तिमाप्नोति	345
अनदुःखः श्रियं पुष्टाम्	306	शक्तः परजने दाता	42
अश्विसालोक्यमश्वदः	550	रभशानेष्वपि तेजस्वी	9
एतेभ्यो हि द्विजामेभ्यो	20	श्रद्धयेष्टश्च पूर्वश्च	32
एवं यथायनिष्ठेषु	9	सम्भयं कुरुते यथ	24
ऐश्वर्यमभयप्रदः	652	सममन्त्राक्षणे दानं	20
कृष्णसारस्तु चरति	36	सर्वेषामेव दानानां	472
गोदो ब्रह्मस्य विष्टपम्	292	मरीचिः—	
गृहदोऽग्रयणि वेश्मानि	447	प्रागमाः समिधो देया	61
जाते कुमारैः तदहः	34	विशीर्णां विदला हला	"
लिङ्गयेतेषु दत्तं हि	24	महाभारतम्—	
दानधर्मं निषेवेत	33	अकल्पप्रतिचर्या च	560
दानं हि बहुमानाद् यो	"	अक्षयं सलिलं तत्	341
दीर्घमायुर्हिरण्यदः	430	अक्षयान् लभते लोकान्	298
धर्मेष्वजी सदा लुब्ध	24	अग्निर्हि देवताः सर्वाः	416
धान्यदः शाश्वतं सौख्यम्	499	अग्निष्टोमश्च यो यज्ञं	507
न कार्यपि प्रयच्छेत्	24	अजरं पावनश्चैव	416
नवेतान् ज्ञातकान् विधात्	20	अतिदानानि सर्वाणि	317
पञ्चकृष्णालको माष	68	अत्यलं प्रददुः सर्वे	318
परामन्यापदं प्राप्नो	9	अथ पूर्वाक्षावाडासु	635
पालभूतोऽपि यो विप्रः	24	अग्निर्गोक्षान्मलमिव	14
पातस्य हि विशेषेण	15	अथप्रभृति चैवेतल्	533
प्रणीतधामप्रणीतश्च	9	अनदुःखश्च यो दद्याद्	307
प्राप्तयो आयमानो हि	"	अनदुःखं प्राप्ताय प्रदाय	306
भूमिदः सर्वमाप्नोति	321	अनुराधासु प्रावारं	634
शुक्लानामुपरोधेन	42	अनदः पशुमान् पुली	357
अतृप्तिश्चिदपि दातव्यं	33		

अन्नदस्य मनुष्यस्य	357	ततः सम्पाद्यतेऽन्येषु	429
अन्नपानप्रदानेन	371, 388	तथा गवार्थं शरणम्	449
अपि पापकृतां राज्ञां	319	तद्भक्तास्तदना राजं	22
अपि पापसमाचारं	318	तपस्विनस्तपोनिष्ठा	23
अपां फेनसवर्णान्तु	262	तपो यज्ञः श्रुतं शीलम्	320
अत्पानुरमिदं शश्वत्	319	तस्मात् प्रयच्छ विष्टेषु	533
अश्वेषामुत्तमो रूप्यं	630	तिलपात्रे फलं प्राह	507
आदित्योदयसम्प्राप्तौ	428	तोयदो मनुजव्याघ्र	345
आर्द्रायां कृशरं दत्त्वा	629	दत्त्वा नडाहं	307
आलोकदानाच्चक्षुष्मान्	458	दत्त्वा यथोक्तं विष्टेभ्यो	634
इत्येतत् क्षत्रवन्धूनां	318	ददत् स तादृशानां वै	258
उदसहं ससर्पिष्कं	635	ददाति पश्चिमां सन्ध्यां	429
उपयुपरि रुतूणां	456	ददात्युदितमाले यः	"
मृषमं ये प्रयच्छन्ति	302	दशगोसहस्रदो हि	298
एतत् सुदुर्लभतरं	341	दश पूर्वान् दश परां	415
औरध्रमुत्तरायोगे	637	दद्यमानाय विप्राय	540
कपिलायाः प्रदानेन	267	दानकृद्भिः कृतः पन्था	14
कश्यमुत्थाय यो मर्त्यः	507	दीपहर्ता भवेदन्ध	458
कालशाकश्च विष्टेभ्यो	634	दीपालोऽप्रदानेन	461
कांस्योपदोहनां धेनुं	637	दुग्धं त्वभिजितो योगे	636
कृतसर्वस्वहरणा	22	दृष्टिकण्ठमनडाहं	301
कृतिकासु महाभागे	628	देवास्तेजस्विनो यस्मात्	458
कोमुदे शुक्रपक्षे तु	578	दोषि वासांसि रत्नानि	318
क्षेत्रभूमिं ददद्विष्टे	326	दोग्धीं दत्त्वा सवत्सान्तु	629
गन्धान् शतभिषायोगे	636	द्योतते च यथादित्यः	458
गवां सहस्रदः प्रेत्य	298	द्व्यागमो नृणां सूक्तः	33
गोप्रयुक्तं धनिष्ठासु	636	द्वादश्यां पौर्णमास्याश्च	587
घृतक्षोरसमायुक्तं	632	धने क्षिणन्ति पुष्टया	14
चतुर्थमक्षयपणम्	604	धनेन किं यन्न ददाति चार्थिने	"
चतुःसागरपर्यन्तो	562	धान्यं धमेणाजितवित्तसम्पत्तिं	499
चित्रायां वृषभं दत्त्वा	633	न च चरति तेभ्यश्च	429
क्षत्रदाने मुखच्छाया	535	न चोपरां न निर्दग्धा	321
क्षत्रं हि भरतश्रेष्ठ	534	न तं त्यजन्ति पशवः	534
क्षत्रोपानहमेतत्	533	न याति नरकं घोरं	373
क्षत्रं तत्त्वार्थसम्बोधः	17	न वधार्थं प्रदातव्या	258

मामास्याः प्रियदत्तेति	319	बृहस्पतेर्भगवतः	379
मास्ति भूमिसमं दानं	320	ब्राह्मणानां सहस्राणि	372
नित्यं मित्राभवायी च	374	भक्तानपानीयरसप्रदाता	342, 372
निदाघकाले पानीयं	346	भक्त्यापानीयरसप्रदाता	376, 663
निदाघकाले वर्षं वा	535	मरणीयं द्विजातिभ्यः	638
निवेशानां क्षेपाणां	327, 447, 664	भर्तुर्निःश्रेयसे युक्ता	320
मेवेशिकं सर्वगुणोपपन्नं	515	भिच्छवे बहुपुलाय	297
पद्मन्धवधिरा मूका	28	भूमिन्दु दत्त्वा साधुभ्यो	319, 325
परमं भेषजं ह्येतद्	379	भैक्षेणात्तं समाहृत्य	373
पलातधूमवर्णान्तु	264	भोजयित्वा दशशतं	"
पाण्डुकम्बलवर्णाभा	263	मघाशु तिलपूर्णानि	631
पादोदकं पादघृतं	342, 449	मध्याह्ने दत्ते रुक्मं	429
पानीयस्य गुणादित्या	341	महर्षे शिरसस्त्राणां	533
पायसं सर्पिषा मिश्रं	371	महर्षेः कश्यपस्यैते	505
पितृदेवांश्च ग्रीणाति	634	मही स्फीता ददद् राजन्	325
पितृंश्च पितृलोकस्थान्	320	माघे मासि तिलान् यस्तु	578
पिपासया न म्रियते	663	मूले मूलफलं दत्त्वा	635
पुराणां मृदुरसां भुमिं	326	मूलैस्तथाप्यसंशुद्धैः	259
पुनरेव जनिं प्राप्य	319	मृत्युर्वै किङ्करो दण्ड	320
पुष्पोपगं बाध फलोपगं वा	511	य एतां दक्षिणां दद्याद्	318
पुण्ये तु कनकं दत्त्वा	630	य एतां विदुषे दद्याद्	319
पुपान् पुनर्वसौ दत्त्वा	"	यथा जनिनी क्षीरेण	320
पूर्वमाद्रपदायोर्गं	637	यथा दानं तथा भोग	318
पृथिवीनाश्च दत्त्वेह	415	यथा वेदाः स्वधीताश्च	14
पाष्टिका रूपदाश्चैव	505	यथाशक्ति च यो दद्याद्	371
प्रतापनार्थं राजेन्द्र	456	यथा हि स्वहृते क्षेते	18
प्रतिभयाच्छादनसंप्रदाता	450	यद्यत् प्रदीयते	632
प्रदीपरस्य प्रदानेन	458	यस्माद्भूय गमेत्तु	458
प्राग्वा कार्याः पानार्थं	346	यस्य विप्रास्तु संसन्ति	319
प्रभाषास्य प्रयच्छन्ति	458	यस्य क्षत्रमुपाश्रन्ति	372
प्रयच्छेत्त चः कपिला सचेली	267, 268	यानं रथोपानहसम्प्रदानान्	540
प्राणिनं वध्यमानं हि	562	यानि यान्युत्तमानीह	14
प्रीयतां धर्मराजेति	605	यावद्भूमिस्थितो वायु	318
फलकामो यशस्कामः	380	यादन्ति रोमाणि भवन्ति धेन्वा	267, 268
फाल्गुनीपूर्वसमये	631	यावन्ति रोमाणि ह्ये	550
धीर्गैरुपेतं शयनैरुपेतं	445		

युवानमिन्द्रियोपेतं	302	समानवत्सां रवेताश्च	265
ये च धर्मादपेतेभ्यः	28	सर्वदानैर्गुह्यतरं	341
ये तु सङ्कीर्णकर्मणो	319	सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति	416
यो दद्यादपरिक्लिष्टम्	362	सवत्सां पीवरीं दत्त्वा	266
रधमश्वसमायुक्तं	637	स शकलोके वसति	534
रसानामथ बीजानां	499	साक्षात्स्तु चतुरो वेदान्	18
रोहिणीं तुल्यवत्तान्तु	265	सुगन्धिचितास्तरणोपधानं	453
रोहिण्यां प्रथितैर्मौलैर्	628	सुदक्षिणां काश्चनचारुश्रुतौ	236
लभते च शिवं स्थानं	391, 405	सुवर्णमक्षयं दत्त्वा	429
लोभाद्वाङ्मयाद्वापि	562	सुवर्णमेव सर्वासु	416
वयोपपन्नां नीलाङ्गीं	264	सुवर्णश्रेष्ठं विराजितानां	290
वर्षाशु दीपदानेन	653	सुवर्णं रजतं वज्रं	319
वसुन्धराश्च यो दद्याद्	325	सेनेषु चैव लोकेषु	429
बालधेनुसवर्णान्तु	263	सोऽपि लोकानवाप्नोति	540
वाससां सम्प्रदानेन	408	सोमश्च वर्धते तेन	587
विशाखायामनङ्गाहं	633	स्रग् गन्धधूपान्यनुलेपनानि	397, 663
विहारानवसथोयान	449, 509	स्रग् धूपगन्धः न्यनुलेपनानि	401, 402, 406, 437
वैराटपृष्ठमुच्चारणं	302	स्वकर्मैर्वापजीवन्ति	318
वैवाहिकानां इव्याणां	408, 495, 515	स्वर्गो वै मूर्तिमानेष	306
वैशाख्यां पौर्णमास्याश्च	602, 605	स्वात्थामथ धनं दत्त्वा	633
शतमप्सरसश्चैव	320	हविषा प्रथमः कवो	459
शीतवातातपसदां	326	हस्ते हस्तिरथं दद्याच्	632
धवशो कम्बलं दत्त्वा	636	हिरण्यवर्णां पिङ्गाक्षीं	264
भ्रान्ताय क्षुधितायाम्	361	हीनाङ्गी क्षीरपा क्षदा	259
धूमतां वायवो धर्मः	507	हुतेन शाम्यते पापं	14
भोजियाय दरिद्राय	267		
सत्यं भूतहितं प्रोक्तं	17		
सदैव याचमानेषु	28		
सङ्ग्रहो ददाति यथात्म	362		
सन्तोषो विजयत्यागो	17		
समानवत्सां कपिला	265		
" कृष्णान्तु	"		
" गौरीन्तु	266		
" धूम्रान्तु	"		
" शबलां	"		

मार्कण्डेयपुराणम्—

शीतं जयन्तीन्धनदम्	457
सूर्योदयं विना नैव	52
यमः—	
अपविद्धाग्निहोतस्य	26
अयुतायुतश्च तिष्ठेत्	604
अवतानाममन्त्राणां	26
अहिंसानिरतो नित्यं	16

आदरेण च भक्त्या च	359	योऽयं बहुमतं मुदके	359
आदित्यवारे विप्राय	568	कर्मदः सर्वमाप्नोति	439
आशिषोऽन्वर्थपूजायां	16	कर्मश्रीं रूप्यसुरां	301
ॐकारपूर्विकास्तिस्रः	15	“ रूप्यसुरां	262
कार्तिकस्य तमिले तु	591	राजोपकरणं दत्त्वा	439
गन्धोपधमप्राभ्यङ्गं	393, 395	विद्यायुक्तो धर्मशीलः प्रशान्तः	16
सर्वा वासप्रदानेन	312	विद्यावन्तश्च ये विप्राः	17
गृहदो नगरं तथा	447	वेदेन्धनसमिद्धेन	15
गृहस्थस्यान्नदानेन	43	वैशाख्यामेव विधिवद्	603
गौरान् वा यदि वा कृष्णान्	603	शुक्लेः कृष्णेः समैः स्निग्धैर्	506
तथा धृतप्रदानेन	380	शुद्धे समगुणं दानं	20
तथा दत्त्वा दितिं विभ्रे	322	धृतं प्रशान्तं यस्य	16
तपो धर्मो दद्याद् दानं	17	सर्वपातकसंघातः	506
तिलप्रदः प्रजामिष्टां	505	सुवर्णं रजतं ताम्रं	43
दत्त्वा प्रतिभयं लोके	449, 563	याम्यवत्कथः—	
दत्त्वा द्विजेन्द्राय नरः	262, 301	गोभूतिलहिरण्यादि	23
दत्तधेनुप्रदानेन	262	गृहधान्यतोयोपानच	447
दान्तं धुरन्धरं दत्त्वा	301	गृहधान्याभयोपानच	404, 533, 539, 562
दुर्लभस्तु मुदा दाता	359	तपस्तप्तुसृजद् नद्या	9
द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्य	34	दातव्यं प्रलहं पाले	33
नगरं तथा दत्त्वा	323	दातास्याः स्वर्गमाप्नोति	261
न प्रतिग्रहमर्हन्ति	27	न विद्याया केवलया	16
परिभुक्तमवहातम्	43	भूदोपाधामवकांश्च	379, 459, 505, 550
प्रतिमाश्राप्तुं लो दातुः	506	भूमिपञ्चनवकांश्च	321, 341
प्रीतितीक्ष्णश्च यो दद्याद्	359	यथाकथञ्चिद् दत्त्वा गां	292
प्रीयतां धर्मराजेति	604	दानं दत्तं प्रियां शय्यां	453
मन्त्राज्यदोषादोमे तु	33	वायव्यदस्य पादौ द्वौ	261
साधान्धकारद्वादरवा	591	सर्वदानमयं ब्रह्म	472
य इमां पृथिवीं दद्यात्	472	सकलसारोमतुल्यानि	261
यमिनां परमो धर्मः	13	सर्वस्य प्रभवो विप्राः	21
यथाविभववित्तारं	506	हेमश्रीः शफेरीप्यैः	260
यथा लिङ्गचिन्ता इतिम्	27	योगियावत्कथः—	
यस्तु सम्पन्न सम्भारं	515	अज्ञानाद् यदि वा मोहाद्	57
यस्य धर्मवज्रो नित्यं	24		
यो दद्याद्विप्रियेणान्	359		

अभावे त्वत्तमालायाः	63	लिङ्गपुराणम्—	
उपांशुजपयुक्तस्य		“ अर्धकोशं शिवक्षेत्रं	37
कोट्यधिकं भवेद्वृद्धिर्		“ हरिमभितोरणाग्रं तु	72
तूष्णीमासीत् तु अप	55	शिवक्षेत्रसमोपस्था	37
न कुर्यात् कस्यचित् पीडां	52	जात्वा तेषु नरो भक्त्या	
न चंक्रमन् च हसन्	63	स्वायम्भुवस्य मानं हि	
न पदा पादमाक्रम्य		“	
परिधानाद्द्विःकृत्वा	53	वराहपुराणम्—	
प्राक् लेभु कुशेभ्येवम्	63	अभयस्य प्रदानेन	564
यदि वाग्यलोपः स्याज्	56	अस्य लेख्यं मया दृष्टं	276
विधिदृष्टं यत् कर्म	55	उपानहौ महच्छ्रुतं	535, 540
विधिहीनं भवेदृष्टं		“ चितिप्रदो द्विजातिभ्यो	327
भ्रष्टाविधिसमायुक्तं		“ तल दत्त्वा च पीत्वा च	380, 382, 384
अशुद्धपतितांश्चैव		“ तलैव वसतां वीरो	
स्फाटिकेन्द्राच्च रुद्राक्षैः	63	“ तदुष्णीं क्षीरसम्पन्ना	276
हैरस्यगर्भैः कपिलैर्	491	तिलान् गावश्च हिरण्यञ्च	294, 327, 421
रत्नाचलः—		दधि क्षीरं घृतञ्चैव	380, 382, 384
स च मुक्ताहीरक		दीपप्रदानेन युतिं लभन्ते	459
रामायणम्—	66	धुर्यप्रदानेन तथा गवाश्च	307
देवाः पुत्रभवाध्याय		नीयतां नीयतां शीघ्रं	380, 382, 384
ब्राह्मणा हि महात्मानः	11	फलैस्तु लभते पुत्रम्	391, 405
विनष्टः परयतो यस्य		भूतानुकम्पको ह्येष	564
सुपर्याप्तविद्युष्टस्य	563	राज्यन्तथा गोवृषभप्रदाने	307
		वत्प्रदानेन धुरूपता च	409
लघुव्यासः—		वशिष्टः—	
अधोक्ष्य यत्किञ्चिदपि		उपरुन्धन्ति वातारं	26
न वेदपाठमालेश	25	किञ्चिद् वेदमयं पालं	17
पाठमात्रतान् नित्यं		“ कृष्णजिने तिलान् दत्त्वा	606
यथा पशुभोरवाहो	26	जपकाले न भाषेत	54
योऽधीत्य विधिवद्विप्रो	25	जपहोमोपवासेषु	
वेऽस्याप्ययनं सर्वं		“ न त्वेकं पुत्रं दद्यात्	46
धुतहीनमधीतं यत्		“ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति	25
लघुहारीतः—		“ यथा काष्ठमयो हस्ती	
अवे होमे तथा दाने		“ ये ज्ञान्तदान्ताः धृतपूर्णकर्णा	17
	53	च (यो ?) न सन्तं न चासन्तं	21

शस्त्रं विषं सुरा	46	आश्विनं सकलं मासं	643
ससमुद्रगुहा तेन	607	आषाढमाषाढायुतायाम्	625
सुवर्णनाभं कृत्वा तु	"	इन्धनप्रदानेन दीप्तामिर्	456
वामनपुराणम्—		उपानतप्रदानेनारवतरोयुतरथम्	539
उदकुम्भश्च धेनुश्च	573	कात्तिकी चेत् कृत्तिकायुता	626
उपानतयुगलं क्षत्रं	574	वातुर्वैश्वव्यवस्थानं	36
खरोष्ठाश्चतरात्रागाम्	577	चैती चित्तायुक्ता	624
गन्धानि माख्याननि तथा	573	ज्यैष्ठी ज्येष्ठायुक्ता	"
धृतश्च धृतकुम्भाश्च	574	तस्मिन्नेव मासि प्रत्यहं	643
चैत्रे चित्ताणि वज्राणि	572	तालवृन्तचामरदानेनाहुःखितम्	661
तानर्चयेन्नरो भक्त्या	11	सैजसानां प्रदानेन	350
तिलास्तुरङ्गं वृषभं	576	दशधेनुप्रदो गोलोकम्	297
दत्त्वारामान् पुष्पफलाभ्युपेतान्	694	हरयेते सहितौ यस्यां	619
दानं प्रतिग्रहो होमो	53	धूपदानेनोद्गतिर्भवति	400
दासीं दासमलङ्कारम्	366, 437, 496	पुष्करेष्वक्षयं श्राद्धं	36
पूजितेषु द्विजेन्द्रेषु	11	पुष्पदानेन श्रीमान् भवति	404
प्रासादनगरादीनि	577	पौषी चेत् पुष्यायुक्ता	622
फाल्गुने ग्रीहयो मुद्रा	572	पौष्णं समतीतः यां कृष्णपक्षद्वादश्यां	592
ब्राह्मणो नावमन्त्रव्यो	11	श्रीपूषां तदयुक्तायां	625
माघे मासि तिलाः शस्ता	571	फाल्गुनी फल्गुनीयुक्ता	623
मासि भाद्रपदे दद्यात्	575	वैशाखे मासि तृतीयायाम्	590
रजतं फनकं दोषं	576	वैशाख्यां पौर्णमास्यां	624
वायुपुराणम्—		मधुघृततिलदानेनारोग्यम्	379
अन्नदानात् परं दानं	361	मधुघृततैलदानेनारोग्यम्	393, 600
क्षिप्रमत्युष्णमक्रिजं	"	माघी मघायुक्ता	623
जीवदानात् परं दानं	"	माघे मास्यमिं प्रत्यहं	644
तक्षणादिलसङ्काशं	"	मार्गशीर्षशुक्लपक्षदश्यां	622
प्रतिभ्रयस्तु यो दद्यात्	451	शतप्रदश्च ब्रह्मलोकम्	297
माघा मुद्रा मसुराश्च	65	शस्यादानेन भार्ययाम्	453
ग्रीहयश्च यवाश्चैव	"	भावस्यां भवणायुक्तायां	625
विष्णुः—		सर्वदानाधिकमभयप्रदानं	562
अथ वैशाख्यां पौर्णमास्यां	605	ज्ञातोऽधिकारी भवति	51
अनुलेपनदानात् कीर्तिमान् भवति	402	विष्णुधर्मः—	
आश्वयुज्यामश्विनीगते चन्द्रमसि	626	अन्तःशुद्धिं बहिःशुद्धिं	57
		आदित्या इव दीप्यन्ते	332

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं	332	वृद्धवशिष्टः—	
एतत् सम्भाष्य जप्तव्यं	57	गवां शतं वृषध्वैको	322
क्षीरप्रपाभिर्दिव्यामिर्	296	दशहस्तेन वंशेन	"
गन्धमाल्यप्रदानेन	398	यत् किञ्चित् कुरुते पापं	"
धृतममिष्टं सोमो	379	वृद्धशातातपः—	
ज्यैष्ठे मासि सिते पक्षे	597	गन्धालङ्कारवस्त्राणि	59
तथैव माघद्वादश्यां	"	व्यासः—	
ताम्रायसानां भाण्डानां	351	अदाता पुरुषस्यागो	12
दश पूर्वान् दश परान्	431	अहन्महनि याचन्तम्	"
पानीयं सर्वलोकेषु	346	आयासशतलब्धस्य	"
पापरिहणो विकर्मस्थान्	57	आर्द्रवासास्तु यः कुर्यात्	54
पौषशुक्ले तु तद्वत्	597	ऊषरे पतितं बीजं	24
युवानं बलिनं श्यामं	304	किं कायेन सुपुष्टेन	12
लवणस्य प्रदातारं	377, 381	किं धनेन करिष्यन्ति	"
वाह्योपवातमनघो	57	गोभूतिलहिरण्याश्ववासोघृतादि	47
विमानेनार्कवर्णेन	431	प्रासादर्द्धमपि प्रासम्	12
वृषभं ये प्रयच्छन्ति	305	जीविते यस्य जीवन्ति	"
शरीरमन्तःकरणं तथाद्यो	57	नष्टशौचे व्रतभ्रष्टे	27
भावणो शुक्लपक्षे तु	597	यदि नाम न धर्माय	12
सुवर्णदः स्वर्गलोके	431	यद्दाति यदभ्राति	"
सुवर्णदानं गोदानं	295, 333, 430	यद्दासि विशिष्टेभ्यो	"
सुवर्णं परमं दानं	430	शौचहीनाश्च ये विप्रा	28
सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति	416	सर्वे सूर्याधमाः पुण्याः	36
हलकृष्टां महौ दद्यात्	332	सूर्यायतनसंस्थानं	"
हंससारसयुक्तेन	431	शङ्खलिखितौ—	
हिरण्यदाः सुखं यान्ति	430	कुमारप्रसवे नाज्यामन्त्रिभ्रायां	34
विष्णुपुराणम्—		शाठ्यायनः—	
अत्र जन्मसहस्राणां	35	आसनारूढपादश्च	54
उत्तरं यत् समुद्रस्य	"	दानमाचमनं होमं	"
गायन्ति देवाः किल गीतकानि	36	शातातपः—	
प्रामारण्याः स्मृता एते	65	अनादित्यान्तु यः पूर्वां	27
मोहयः सयवा माषा	"	अन्नादित्यास्तु ते प्रोक्ता	"
श्यामाका अथ नीबारा	"		
होमदेवाश्चैनाद्यासु	54		

अयनादी सदा देयं	34	सुवर्णदानं यो दद्याद्	420
अयनेषु च यद्दत्तं	"	सम्बर्तः—	
तस्मान्नातिक्रमेत् प्राज्ञो	22		
तृतीयो बहुयाज्यः स्यात्	27	अमोरपत्यं प्रथितं सुवर्णं	317
दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा	23	इन्धनानि च यो दद्याद्	652
भागिनेयं विशेषेण	22	श्रीवधन्नेहमाहारं	559
मन्त्रपूर्वन्तु यद्दानम्	26	गुहमिहुरसधेयं 377, 386, 388,	660
यस्त्वासप्तमतिक्रम्य	22	गृहदाता सुखी प्राज्ञो	447
वेदपूर्णमुखं विप्रं	26	ताम्बुलस्यैव यो दद्याद्	659
वेदविक्रयनिर्दिष्टं	43	तैलमामलकं यच्छन्	395, 660
वेदविद्याप्रतज्ञाते	15	फलमूलानि पानानि	390, 659
शतमिन्दुस्यै दत्तं	34	भूताभयप्रदानेन	562
सन्निवृत्तमधीयानं	22	यावन्ति तस्य रोमाणि	260, 300
सव्यादं सात् परिभ्रष्टं	54	यो ददाति बलीवर्दम्	300
संक्रान्तौ यानि दत्तानि	34	यो ददाति शफैरुच्यैर्	260, 300
शाम्बपुराणम्—		वस्त्रदाता सवेशः स्यात्	408
उपानहौ च यो दद्यात्	542	सर्वेषामेव दानानाम्	415
क्रियां यः कुरुते मोहाद्	52	हिरण्यदो महावृद्धिं	430
छतं द्विजाय यो दद्याद्	537	स्कन्दपुराणम्—	
दीपं ददाति यो नित्यं	461, 673	अग्निस्तु पूर्णं यो भाण्डं	355
शिवपुराणम्—		अनुष्टुभश्च यजुष्यैव	274
अन्नं यस्तु प्रयच्छेत्	370	अन्नं यस्तु ससंस्कृतं	365
एतान्येव च सर्वाणि	32	आप्तावासं पुण्डरीकं	450
कपिलाप्रदानं यो दद्याद्	293	आसनं यः प्रयच्छेत्	339
गोसहस्रप्रदातारो	299, 328, 420	एषं दत्त्वा स तां गान्तु	275
ताम्रहर्षसहस्राणि	293	श्रीपथीयः प्रयच्छेत्	500
ते तत्र गत्वा हृष्टाश्च	299, 329, 420	कदाचिदपि यो दद्याद्	365
दीपप्रदानं यो दद्याद्	460, 674	कमण्डलुन्तु यो दद्याद्	355
यश्च गावो हिरण्यं वा	690	काष्ठानि यः प्रयच्छेत्	652
यस्तु छतं प्रयच्छेत्	"	गृहं यस्तु प्रयच्छेत्	444
यस्तु वस्त्रं प्रयच्छेत्	409	तत्त वर्षसहस्राणि	500
विधीयन्ते न सन्देहः	32	तथा कामदुषा यैव	275
विचरित्वा पुरवरं	299, 329, 420	तस्या विवाहयोगीन्धे	274
वृषभं सम्प्रयच्छेत्	691	ताम्रं यो भाजर्न दद्याद्	351
शय्याप्रदानं यो दद्याद्	454	दानकाले ततस्तस्याः	273

धर्मो नारायणश्चैव	274	राजतं यः प्रयच्छेत्	350
नक्षत्राणि ग्रहाश्चैव	"	वत्सं समाश्रिताः सर्वे	274
पादयोर्लोकपालाः स्युः	273	वर्षकोटीः स तत्ताम्रं	444
प्रजापतिरुपस्थश्च	274	विप्रेभ्यो मन्त्रमुच्चार्य	274
प्रसूयमानो यो गान्तु	276	व्याधितं यस्तु विप्रं	560
फलानि यः प्रयच्छेत्	390	शय्यास्तरणसम्पन्ना	273
बहून्यब्दसहस्राणि	328	स तदा मानुषे लोके	275
ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य	419	सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं	"
भाजनं य प्रयच्छेत्	350	सर्वलोकांस्तथा गत्वा	"
भाजनानि च यो दद्याद्	355	सर्वं यः प्रयच्छेत्	419
मयूरहंसयुक्तं	365	हारीतः—	
मुखं तस्याः श्रितो वह्नि	273	असह्यप्रदानमस्वर्ग्यं	44
यज्ञाश्च राजसाश्चैव	274	इन्द्रियदोषोपनिवृत्तिर्विनयः	17
यथाशक्त्या तु तदद्याद्	365	देवतां पितरश्चैव	47
यदि मानुषतां याति	"	द्विपदचतुष्पदधान्यहिरण्य	34
यस्तु चेतं प्रयच्छेत्	328	नाशुचिक्रिन्नपूतिभिर्	62
यस्तु गां संप्रयच्छेत्	293	प्रतिग्रहमाप्नोयेन	51
यस्तु भूमिं प्रयच्छेत्	328	ब्रह्मण्यता देवपितृभक्तता	16
यस्तु शय्यां प्रयच्छेत्	454	मध्य आम्नेयः	51
योगिभ्यो ब्रह्मचारिभ्यो	450	वेदा वेदाङ्गानि	16
यो नरो गां प्रयच्छेत्	273	शूद्रप्रेष्यो क्षतो राज्ञो	21
रथमथं यजं दासीं	495, 550	स्थानुरेष भारहरो	26

BIBLIOTHECA INDICA

A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

श्रीमद्बल्लालसेनदेवविरचितः

दानसागरः

DĀNASĀGARA

OF

BALLĀLA SENA

EDITED

BY

BHABATOSH BHATTACHARYA, M.A., B.L.,

Kāvyatīrtha

*Sir William Jones Research Fellow,
The Asiatic Society.*

Work Number

274

Fasciculus 3

Issue Number

1569

CALCUTTA :

Printed at the Calcutta Oriental Press Ltd.

Published by the Asiatic Society,

1, Park Street

1955

